

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
BOSHLANG'ICH TA'LIM FAKULTETI**

**Начальное образование: эффективная
образовательная практика, проблемы, перспективы**

**Primary education: effective educational practice,
problems, prospects**

**“Boshlang'ich ta'lim: samarali ta'lim amaliyoti,
muammolari, istiqbollari” mavzusida
xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi**

MATERIALLAR TO'PLAMI

Termiz-2024

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

TERMIZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

**“НАЧАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ЭФФЕКТИВНАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ
ПРАКТИКА, ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ”**

**“PRIMARY EDUCATION: EFFECTIVE EDUCATIONAL PRACTICE, PROBLEMS,
PROSPECTS”**

**“BOSHLANG'ICH TA'LIM: SAMARALI TA'LIM AMALIYOTI, MUAMMOLARI,
ISTIQBOLLARI”**

**mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman
materiallari to'plami**

17-18-may 2024-yil

I QISM

Termiz-2024

**“BOSHLANG'ICH TA'LIM: SAMARALI TA'LIM AMALIYOTI,
MUAMMOLARI, ISTIQBOLLARI” XALQARO ILMIY - AMALIY ANJUMANI.
[Matn]. – TERMIZ: “” Kitob nashr nashriyoti, 2024. - 996 bet.**

Tahrir hay'ati raisi:
Xasanov A.B. - Termiz davlat pedagogika
instituti rektori, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori dotsent

Tahrir hay'ati:

Tojiyev P.J.	- Termiz davlat pedagogika instituti. O'quv ishlari bo'yicha prorektor, texnika fanlari doktori, dotsent
Bozorov L. U	- Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Termiz davlat pedagogika instituti Ta'lim sifatini nazorat qilish bo'limi boshlig'i
Norbo'tayev X.B.	- pedagogika fanlari doktori, professor, Termiz davlat pedagogika institute Boshlang'ich ta'lim fakulteti dekani
Omonov R. Sh	- Termiz davlat pedagogika instituti O'quv-uslubiy boshqarma boshlig'i
Qurbonov A.J.	- TerDPI Ilmiy-tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i
Shabbazova D.R.	- pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrası mudiri
Muxtarova L.A.	- pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası mudiri
Xaydarova M. X	- pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası katta o'qituvchisi
Mo'minova U.Q.	- Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrası o'qituvchisi
Temirova M. K	- Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi
Olloqulova F.U.	Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrası o'qituvchisi

Muharrirlar:
Shabbazova D.R.
Muxtarova L.A.
Xaydarova M. X

Texnik muxarrir:
Temirova M. K

Dizayner:
Mo'minova U. Q

Manzil: 190111, Termiz shahar, Islom Karimov ko'chasi, 288^B-uy
Telefon: +998 76 221 93 71, Faks: (376) 221-93-71
www: <http://terdupi.uz/>. e-mail: info@terdimi.

SO'Z BOSHI

Bugungi kunda Yangi O'zbekistonning barcha sohalarida ulkan islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, mamlakat taraqqiyotining asosiy sohalaridan biri ta'lim tizimidagi o'zgarishlarni alohida ta'kidlash o'rinlidir. Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ta'limni modernizatsiya qilish, innovatsion ta'lim texnologiyalariga asoslangan ijtimoiy va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish chora tadbirlari hal qiluvchi bosqichga kirdi.

Mazkur holatni 2023-yil 1-mayda yangi tahrirda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-iyundagi "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-289-son Qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni va boshqa ko'plab qabul qilinayotgan qonun va qonunosti hujjatlari misolida ko'rishimiz mumkin.

Jumladan, keltirilgan me'yoriy hujjatlarda intellektual taraqqiyotni jadallashtirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish hamda xalqaro hamkorlikni mustahkamlash maqsadida fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish singari vazifalar asos qilib olingan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son farmonining ijrosini ta'minlash maqsadida 2024-yil 17-18-may kunlari Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim fakulteti prof-oqituvchilari tomonidan onlayn va offlayn tarzda **"Boshlang'ich ta'lim: samarali ta'lim amaliyoti, muammolari, istiqbollari"** mavzusida Xalqaro miqyosda ilmiy-amaliy konferensiya o'tkazilishi yuqoridagi islohotlarni amalga oshirish uchun ta'lim berish sifatiga e'tibor berish va ushbu sohada ishlashning jozibadorligini doimiy ravishda oshirishib borish zarurligini asoslaydi. Chunki, ta'lim tizimining asosiy bog'ini boshlang'ich ta'limdan boshlanadi. Mazkur jarayonda o'quvchi yoshlarda intellektual salohiyatni oshirish, kreativlik va ilmiy dunyo qarashini takomillashtirish maqsad qilib olingan.

Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilish, ilmiy kadrlar tayyorlashni zamon talablari darajasiga ko'tarish, iqtidorli yoshlarning ilmiy

dunyo qarashini shakllantirishda integratsiyalashgan ta'limni keng qamrovda yo'lga qo'yish sohasida keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Globallashuv jarayonlari tobora chuqurlashib borayotgan transformatsiya davrida ta'lim tizimi ijtimoiy jarayonlardan kelib chiqqan holda shiddat bilan rivojlanishni taqozo etmoqda. Ta'limni globallashuv va integratsiyalashuv jarayonlariga moslashtirishda rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida o'quvchi yoshlarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishning mobil va ta'sirchan modellarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya to'plamida mavjud muammolar, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan istiqbolli vazifalar tahlil etiladi. Chunki yuqorida ta'kidlaganimizdek o'zining dolzarbligi hamda amaliy ahamiyati bilan ta'limdagi o'zgarishlar boshqa sohalaridagi islohotlardan aslo qolishmaydi. Zero, inson kapitali sifatini oshirmasdan turib, keyingi iqtisodiy o'sishni ta'minlash qiyin kechadi. Shu bois, zarur kuch va resurslarni ta'lim sifatini oshirishga, malakali kadrlar tayyorlashga yo'naltirish nafaqat bugun, balki ertaning ham ustuvor vazifasi hisoblanadi. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, ushbu sohadagi islohotlarni yanada keng ko'lamda davom ettirish davr talabidir. Termiz davlat pedagogika institutida **“Boshlang'ich ta'lim: samarali ta'lim amaliyoti, muammolari, istiqbollari”** mavzusida o'tkazilayotgan Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi ham aynan yuqoridagi ishlarning mantiqiy davomi hisoblanadi.

***Termiz davlat pedagogika instituti rektori
Xasanov Azizbek Baxtiyarovich***

I SHO'BA. BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY ASOSLARI

ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ВА УНИНГ ТАЪЛИМ САМАРАДОРЛИҚДАГИ НАТИЖАЛАРИ

Чориев Иргаш Тураевич

педагогика фанлари доктори, профессор

Термиз давлат университети

“Педагогика ва Ижтимоий иш” кафедраси

Аннотация. Ушбу мақолада педагогик технологиянинг ривожланиши орқали таълим самарадорлиги ҳақида сўз юритиб, унинг ўзига хос хусусиятлари ва турларга изоҳ беради. Натижада таълим самарадорлиги юксалганлиги асослаб берилган. Педагогика фанида таълим усуллари ривожланишига шу нуқтаи назардан қараб унинг усуллари асослаб берилган.

Калит сўзлар: Педагогика, таълим, технология, самарадорлик, ривожланиш, ўқитиш, тарбиялаш, ташкилий-бошқарув, ахборот алоқалари, воситалар, ўқитувчи меҳнати, талаб ўқувчининг билим, тайёргарлик даражаси.

Аннотация. В данной статье говорится об эффективности образования посредством развития педагогической технологии, объясняются ее особенности и виды. В результате оправдано повышение эффективности образования. На этой точке зрения базируется развитие методов обучения в педагогической науке.

Ключевые слова: Педагогика, образование, технология, эффективность, развитие, обучение, организация-менеджмент, информационная коммуникация, инструментарий, работа преподавателя, уровень знаний и подготовки обучающегося.

Янги ривожланаётган Ўзбекистон Республикамиз ҳукумати томонидан таълимни ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг устувор соҳаси деб эълон қилиниши, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларининг демократлашуви ва инсонпарварлашуви ҳамда “Таълим тўғрисида”ги қонуннинг қабул қилиниши таълим тизимининг ривожланишига асос бўлди ва таълим тизимида туб ислохотлар учун кенг имкониятлар яратди.

Ижтимоий воқелик таълимни бошқариш муаммоларини кўриб чиқиш ва ҳал қилишни мустақил йўналиш сифатида ажратиб олиш, таълим-тарбия жараёнини бошқаришнинг асосланган усул, воситаларини ишлаб чиқиш ва жорий қилиш заруратини белгилаб берди. Унинг ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантириш ўртасидаги ташкилий-бошқарув, ахборот алоқалари; ижтимоий жиҳатдан аҳамиятга молик шахсни

шакллантиришдаги яхлит жараённинг таркибий қисмлари сифатидаги аҳамиятини оширди.

Бугунги кунда эркин ва мустақил фикрловчи, ижтимоий-сиёсий ҳаётда онгли равишда ва фаол иштирок этишга қодир ёш авлодни шакллантиришнинг асосий устувор йўналишидир. Бу эса мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётига демократик асосларни жорий этиш, фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлат қуришни тезлаштириш имконини беради. Дастур таълим муассасалари мустақиллигини кенгайтириш орқали таълим бошқарувини демократлаштиришни ўз ичига олади. Ўқиш, ўқитиш – инсон фаолиятининг бошқа соҳалари сингари - ижтимоий фойдали фаолиятдир. Иқтисодий тизимлар нима ишлаб чиқараётгани билангина эмас, балки қандай ишлаб чиқараётгани ва қанақа меҳнат қуроллари ёрдамида ишлаб чиқараётганлиги билан бири иккинчисидан фарқ қилади, деган ғоя ўқиш-ўқитиш фаолиятига ҳам тааллуқлидир. Педагогика фанида таълим усуллари ривожланишига шу нуқтаи назардан қараб, уни шартли равишда қуйидаги босқичларга ажратиш мумкин:

1. Муаллим «ўз қўл кучи» билан ўқитиш босқичи, яъни ўқувчи учун ахборот манбаи – ўқитувчининг ўзи биладиган жараён.

2. Ўқув китоблари, дарсликлар яратилган ва кенг қўлланилган босқич.

3. Аудиовизуал воситалар қўлланилган босқич.

4. Ўқитишни бошқаришда оддий автоматлаштириш воситаларини қўллаш босқичи.

5. Ўқитишни замонавий АКТлари воситасида бошқаришнинг автоматлаштирилган босқичи.

Инсониятнинг ривожланиш давлари алмашганда педагогик технологиялар бутунлай йўқ бўлиб кетмайди, балки педагогик технологиялар кейинги даврларга ассоциация орқали фикран боғланади, янги сифатлар, хусусиятларга эга бўлиб, кучаяди ва бойийди. Ушбу жараён борган сари тезлашиб боради.

Кишилиқ тарихида 1-босқич узоқ муддат давом этган. Унда ўқитувчи ўз кучига, ўз билим ва маҳоратига асосланиб иш бажарган. Кейинчалик дунёвий ва диний мазмундаги қўлёзма китоблар яратилди, лекин ўқувчи уларнинг мазмунини ўқитувчи фаолияти воситасида ўзлаштиради.

2-босқич, яъни қоғоз ва ўқув китоблари даври ҳали ниҳоясига етказилгани йўқ, дарсликлар яратиш ва улардан фойдаланиш технологияси эса ҳамон мукамал эмас. Лекин ўқитишнинг 1,2,3-босқичларига хос таълим воситалари мактабларга жадал кириб бормоқда. Ўқув адабиётларини жорий этиш қарама-қаршиликлар кураши натижасида содир бўлган. Кейинги даврларда ҳам таълим соҳасидаги

жиддий ўзгаришлар курашсиз амалга ошмаган, бундай ўзгаришлар осон кечмаган. Бугунги кунда ҳам 1-босқич технологияси руҳида шаклланган айрим педагогларда кейинги даврларда вужудга келган ўқув воситаларини ўзлаштириб олишга, таълим-тарбия жараёнини шу асосда ташкил этишга интилиш суст даражада. 1-босқич ўқув воситалари ўқитувчидан кўп меҳнат талаб этади ва ўқувчининг билим, тайёргарлик даражаси юқори бўлмайди. Бу педагогик босқичларнинг ҳар бирида таълим методлари такомиллаштирила борганлиги туфайли ўқитувчи меҳнатининг самараси ортиб, замонавий технологияни қўллайдиганлар сафи кенгая борган.

Бугунги кунда республикамизни ривожланган давлатлар даражасига чиқариш мақсадида бир қатор қонун ва қарорлар қабул қилинди. Таълим Ўзбекистон давлати сиёсатининг устувор соҳасига айланди. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида ривожланган мамлакатлар даражасида рақобатбардош, юксак маънавий-ахлоқий фазилатларни эгаллаган, юқори малакали кадрлар тайёрлаш мақсади ва вазифаси кун тартибига қўйилди. Аудиторияларга кириб ўқув жараёнини кузатган киши мавжуд педагогик тизим биринчи ва иккинчи босқичларга хос эканлигига ишонч ҳосил қилади. Педагогик технологиянинг асосий элементлари қуйидагилардан иборат:

1. Педагогик мулоқот технологиясида ўқитувчи (педагог)нинг ўқувчиталабалар билан мулоқоти. Мулоқотнинг вазифалари: - шахсни таниш, ахборот алмашиш; - келгуси педагогик мулоқотни моделлаштириш ва таҳлил этиш; - мулоқотдан олинадиган тасаввурлар; - мулоқот юзасидан фикрлаш ва фикр алмашиш; - педагогик мулоқотни ташкил этишнинг техникаси ва технологияси ; - ишга ижодий ёндашиш ва бошқалар. Педагогик талаб технологияси. - «педагогик талаб» тушунчаси, унинг ўзига хос хусусиятлари; - хулқ-атвор ва ижтимоий-маданий қоидаларнинг намоён бўлиши; - ўқувчи-талабага бўлган ҳурмат ва талаб; - педагогик талабнинг психологик тамойиллари ва мезонлари.

2. Баҳолаш технологияси, педагогик баҳо ва уни мезонлаш. - хатти-ҳаракатлардан олинган таассурот, воқеликни, объект ва субъектни қабул қилиш; - баҳо бериш усуллари танлаш, ўқитувчи(педагог)нинг ўз имкониятини таҳлил этиши ва таъсир самарадорлигини ошириши); - педагогик баҳолаш технологияси.

3. Ахборотнинг таъсир кўрсатиш технологияси. - нутқий-ахборот бериш, «рационал ахборот бериш» тушунчалари, демонстрацион ва кўргазмали воситалар-ахборот олиш воситаларидан бири сифатида; - нутқий таъсир этиш, суҳбат, ҳамкорлик, тезис, аргумент, кўргазмалар ва образлар; - нутқий таъсир этиш технологияси; - демонстрацион ва

кўргазмали воситалар, этик, иқтисодий, эстетик, гигиеник материаллар; - қабул қилишнинг физиологик ва психологик хусусиятларини демонстрация қилиш технологияси.

4. Педагогик вазиятларни яратиш ва уни ечиш технологияси. - педагогик конфликт тушунчаси – конфликт педагогик технология элементи сифатида, конфликт субъектлари орасидаги қарама-қаршилиқлар, бўш ва мазмунли конфликт; - ҳолат таҳлили (воқеани аниқлаш); - конфликт; - конфликтнинг хилма-хиллиги (норозилик, қарши чиқиш); - конфликтни ечиш шакллари (юмор, ҳазил, мутоиба).

Замонавий педагогик технологиянинг қўшимча элементлари:

1. Психологик муҳит яратиш технологияси.

2. Гуруҳ фаолиятини ташкил этиш технологияси.

3. Муваффақиятли ва муваффақиятсиз ҳолатларни ташкил этиш технологияси.

4. Ўқувчининг хатти-ҳаракатига педагогик реакция қилиш технологияси.

5. Хулқи ва одоби ёмон ўқувчи-талабалар билан ишлаш технологияси.

6. Этик ҳимоя технологияси.

7. Муаммоли вазиятлар яратиш технологияси.

8. Педагогик восита технологияси.

9. Педагогик импровизация технологияси.

Педагогик технология атамасига ҳар бир дидакт олим ўз нуқтаи назаридан келиб чиққан ҳолда таъриф берган. Ҳали бу тушунчага тўлиқ ва ягона таъриф қабул қилинмаган. Ушбу таърифлар ичида энг мақсадга мувофиқи ЮНЕСКО томонидан берилган таъриф саналади. Педагогик технология – таълим шакллари оптималлаштириш мақсадида ўқитиш ва билимларни ўзлаштириш жараёнининг инсон салоҳияти ва техник ресурсларни қўллаш, уларнинг ўзаро таъсирини аниқлашга имкон берадиган тизимли методлар мажмуасидир. Шунингдек, технология деганда, субъект томонидан объектга кўрсатилган таъсир натижасида субъектда сифат ўзгаришига олиб келувчи жараён тушунилади. Технология ҳар доим зарурий воситалар ва шароитлардан фойдаланиб, объектга йўналтирилган аниқ мақсадли амалларни муайян кетма - кетликда бажаришни кўзда тутди.

Юқорида келтирилган тушунчаларни ўқув жараёнига кўчирадиган бўлсак, ўқитувчи(педагог)нинг ўқитиш воситалари ёрдамида ўқувчи-талабаларга муайян шароитларда кўрсатган тизимли таъсири натижасида уларда жамият учун зарур бўлган ва олдиндан белгиланган ижтимоий сифатларни интенсив тарзда шакллантирувчи ижтимоий ҳодиса ёки бошқача айтганда, ўқитувчи томонидан ўқитиш воситалари ёрдамида

ўқувчиларга таъсир кўрсатиш ва бу фаолият маҳсули сифатида уларда олдиндан белгилаб олинган шахс сифатларини шакллантириш жараёни деб таърифлаш мумкин.

Профессор Н.Сайидахмедовнинг фикрича, «Технология – бу шахсни ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантириш қонунларини ўзида жо қиладиган ва якуний натижани таъминлайдиган педагогик фаолиятдир». Технология тушунчаси регулятив (тартибга солиб турувчи) таъсир этиш кучига эга бўлиб, эркин ижод қилишга ундайди: - самарадор ўқув-билиш фаолиятининг асосларини топиш; - уни экстенсив (куч, вақт, ресурс йўқотишга олиб келадиган самарасиз) асосдан кўра интенсив (жадал), мумкин қадар, илмий асосда қуриш; - талаб этилган натижаларни кафолатлайдиган фан ва тажриба ютуқларидан фойдаланиш; - ўқитиш давомида тузатишлар эҳтимолини лойиҳалаш методига таянган ҳолда йўқотиш; - таълим жараёнини юқори даражада ахборотлаштириш ва зарурий ҳаракатларни алгоритмлаш; - техник воситаларни яратиш, улардан фойдаланиш методикасини ўзлаштириш ва бошқалар. Технология мураккаб жараён сифатида қатор ўқитиш босқичларидан, ўз навбатида, бу босқичларнинг ҳар бири ўзига хос амаллардан иборат бўлади. Амал – ўқитувчининг синфда мавзу бўйича ўқув элементларини тушунтириш борасидаги бажарган ишлар йиғиндиси бўлиб, ўқитиш жараёнининг шу босқичида тугалланган қисмини ташкил этади.

Педагогик технология амалиётга жорий этиш мумкин бўлган маълум педагогик тизимнинг лойиҳаси ҳисобланади. Педагогик технология-таълим технологияси, янги педагогик тажриба, янги педагогик технология, замонавий педагогик технология, ахборот технологияси, янги тажриба, таълим-тарбия методлари тушунчаларини қамраб олади. Демак, педагогик технология дидактик вазифаларни самарали амалга ошириш, шу соҳадаги мақсадга эришиш йўли бўлиб ҳисобланади. Бугунги кунда мамлакатимизда мутахассисларнинг илмий салоҳиятини бирлаштиришга имкониятлар етарли даражада. Замонавий педагогик технологияни педагогика фанининг алоҳида тармоғи сифатида ёки фақат таълим амалиётини мақбуллаштиришга йўналтирилган тизим деб қараш мумкин эмас. Замонавий педагогик технология бу соҳадаги назарий ва амалий изланишларни бирлаштириш доирасидаги фаолиятни акс эттиради. Аввало, замонавий педагогик технология нимани англатади?

1. Замонавий педагогик технология ўқув-тарбия жараёни учун лойиҳаланади ва белгиланган мақсадни ечишга қаратилади. Ҳар бир жамият шахсни шакллантириш мақсадини аниқ белгилаб беради ва шунга мос ҳолда маълум бир педагогик тизим мавжуд бўлади. Бу тизимга узлуксиз равишда ижтимоий буюртма ўз таъсирини ўтказди ва таълим-

тарбия мақсадини умумий ҳолда белгилаб беради. Мақсади эса педагогик тизимнинг қолган элементларини ўз навбатида янгилаш заруратини келтириб чиқаради.

2. Бугунги кунда фан-техниканинг ривожланиши билан инсон фаолияти чегараси ниҳоятда кенгайиб борапти, янги технологиялар кириб келмоқда. Сифат ўзгаришлари шундан далолат берадики, эндиликда янги методикаларни талаб этадиган ва таълим жараёнининг ажралмас қисмига айланиб бораётган, унга ўзининг маълум хусусиятларини жорий этадиган янги техникавий, ахборотли, аудиовизуал, аудиал воситалар ҳам мавжуд бўлиб, улар замонавий педагогик технологияларни реал воқеликка айлантирди.

Замонавий педагогик технология моҳият-эътибори жиҳатидан бошқа технологиялар билан бир сафда туради, чунки улар ҳам бошқалари қатори ўз хусусий соҳасига, методлари ва воситаларига эгадир. Бироқ замонавий педагогик технология инсон онги билан боғлиқ билимлар соҳаси сифатида мураккаб ва ҳаммага ҳам тушунарли бўлмаган педагогик жараённи ифода этиши билан ишлаб чиқариш ва ахборотли технологиялардан ажралиб туради.

Унинг ўзига хос хусусияти – тарбия компонентларини мужассамлаштирганидир. Замонавий педагогик технология бошқа соҳалардаги технологик жараёнлар билан узлуксиз бойиб боради ва анъанавий ўқув жараёнига, унинг самарасини оширишга таъсир кўрсатишнинг янги имкониятларини эгаллаб олади.

Ўқув-тарбиявий жараённи технологиялаштириш тарихий воқелик ва жараёндир. Ахборотлаштириш бу жараёндаги инқилобий бурилиш ва унинг муҳим босқичидир. Оддий тил билан айтганда, таълим тизимида ахборот технологияси – бу «ўқувчи ёки талаба–компьютер» ўртасидаги мулоқотдир. Ахборотли технология педагогик технологиянинг таркибий қисми бўлиб, у таълим жараёнида техник воситаларнинг мукаммаллашган замонавий тури сифатида қўллана бошланди. Ахборот технологиялари инсоният тараққиётининг турли босқичларида ҳам мавжуд бўлган. Ҳозирги замон ахборотлашган жамиятининг ўзига хос хусусияти шундаки, «цивилизация тарихида биринчи марта билимларга эришиш ва ишлаб чиқаришга сарфланадиган куч энергия, хом-ашё, материаллар ва моддий истеъмол буюмларига сарфланадиган харажатлардан ортиқ бўлди, яъни ахборот технологиялари барча мавжуд технологиялар ва хусусан, янги технологиялар орасида етакчи ўрин эгалламоқда.

Хулоса қилиб айтганда, педагогик технология ўқув жараёни ва унинг иштирокчилари билан боғлиқ барча мақсадли саъй-ҳаракатлар йиғиндисини англатиши лозим. Ҳозирги кунда унинг мавжуд таърифлари

жуда кўп ва хилма- хилдир: Технология-бирор ишда, маҳоратда, санъатда қўлланиладиган усуллар ва йўллар йиғиндиси. Технология-ишлов бериш, аҳволни ўзгартириш санъати, маҳорати, қобилияти, методлар йиғиндисидир.

Педагогик технология-ўқитишнинг, таълимнинг шакллари, методлари, усуллари, йўллари тарбиявий воситаларнинг махсус йиғиндиси ва компоновкаси(жойлашуви)ни белгиловчи психологик тартиблар (установка)лар мажмуаси; у педагогик жараённинг ташкилий-услубий воситаларидан иборат бўлиб, педагогик технология-ўқитувчи маҳоратига боғлиқ бўлмаган ҳолда педагогик муваффақиятни кафолатлай оладиган, ўқувчи шахсини шакллантириш жараёнининг лойиҳасидир. Техника ва технология, саноат ва транспорт, машинасозлик ва авиация, кимё ва металлургия, тиббиёт ва фармацевтика, қишлоқ хўжалиги ва чорвачилик, умуман, яратувчанлик ва ижодкорлик меҳнати ва метод, усул, восита ҳамда жараёнлар мажмуасини ифодалаш учун шу кунгача чекланмаган миқёсда фойдаланиб келинаётган ушбу атаманинг мазмун ва моҳияти кенг кўламга эга бўлиб қолди. Педагогик жараёнлар учун татбиқ қилинувчи технологиянинг анъанавий ва ноанъанавий, тарихий, классик, янги ва замонавий турлари фарқ қилинмоқда. Асосий мақсад - шахснинг таълим ва тарбияси ҳамда унинг ақлан ва жисмонан ривожланиши билан боғлиқ касбий фаолият эканлигини назарда тутсак, қандай номланишидан қатъий назар, педагогик технология комил инсон тушунчасига мазмунан сингиб кетиши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ш.М.Мирзиёев “Ўзбекистон Республикасини 2022-2026 йилларда янада ривожлантириш стратегияси бўйича бешта устувор йўналишлари” - Т.: Ўзбекистон, 2022 й.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Т.: Ўзбекистон, НМИУ, 2017 й. 592-б.
3. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. -Т.: “Ўзбекистон”, 2017 й .
4. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги янги ислоҳ қилинган Қонуни. –Т.: “Халқ сўзи”гизетаси. 2020 йил 23 сентябр.
5. Каримов И.А.Юксак маънавият –енгилмас куч.– Т.:Маънавият, 2008 й.
6. Абу Носир Форобий.Фозил одамлар шахри.-Т.: А.Қодирий номидаги нашриёти. 1993 й.
7. А.Авлоний. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. -Т.: Фан.1996 й.
8. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технология асослари.-Т.:ТДПУ 2002.

9. Мусурмонова О. Ўқувчиларнинг маънавий маданиятини шакллантириш. -Т.: Ўқитувчи, 1993 й.
10. Худойқулов Х.Ж. Комиллик фазилатлари. Т.:Иновация-Зиё. 2021 й.
11. Худойқулов Х.Ж. Замонавий педагогик технология таълим самарадорлик асосидир.-Т.: Навруз. 2011 й.
12. Худойқулов Х.Ж.; Бобоқулова Д.М. Педагогика. -Т.: Иновация-Зиё, 2021 й. 290-б.
13. [www. Pedagog. uz](http://www.Pedagog.uz);
14. [www. ziyonet. uz](http://www.ziyounet.uz)
15. [www. edu.uz](http://www.edu.uz)

ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШДА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР

Ю.Ғ. Маҳмудов

педагогика фанлари доктори, профессор

Таълим сифатига энциклопедияда қуйидагича таъриф берилган: “Сифат – шахс, жамият ва давлат манфаатлари билан боғлиқ ҳолда, таълим тизими томонидан кўрсатиладиган таълим хизматлари кўлами ва даражасини акс эттирувчи мураккаб хусусият” [4].

“Педагогик луғат-лексикон”да таълим сифати бўйича “таълим олувчилар-нинг билими, кўникмаси, малака ва компетенциялари даражаси, ақлий, ахлоқий ва жисмоний ривожланиши, бир вақтнинг ўзида белгиланган мақсадларга мувофиқ муайян босқич” [14] деб шарҳ берилган.

“Таълим сифати” тушунчасини баъзи тадқиқотчилар шахсий ва касбий ривожланишнинг динамик кўрсаткичи сифатида қабул қиладилар, унга эришиш таълим мақсадларига боғлиқ ва таълимнинг мазкур стандарт кўрсаткичларига мослиги билан белгиланади.

“Таълим сифати – бу нафақат таълим, балки ўқиётган шахс ривожланиши даражаси, унинг узлуксиз таълимга, мустақил ҳаётга тайёрлиги” деган алоҳида аҳамият касб этади” [20].

Тадқиқотчи Р.Ш.Ахлидиновнинг эътироф этишича, “таълим сифатини таълим тизимининг ижтимоий меъёрлар ва Давлат таълим стандартларига мувофиқлигини таъминлаш мақсадида ташкилий тузилма, усуллар, жараёнлар ва захираларни бирлаштирган мураккаб тизим сифатида ўрганади” [2].

Айрим олимлар таълим сифатини икки жиҳатдан, яъни тор ва кенг кўламда кўришади. Масалан, С.Шудло таълим сифатини шу тарзда кўриб чиқишни таклиф қилади. “Кенг маънода “таълим сифати” деганда, таълимнинг кўп қиррали эҳтиёжлар, мақсадлар, талаблар, меъёрлар

(стандартлар)га мутано-сиблиги тушунилади. Тор маънода “таълим сифати” деганда, мутахассислар тайёрлашнинг турли эҳтиёжларга (давлат, жамият, шахслар), мақсадларга, талабларга, меъёрлар (стандартлар)га биноан мутахассислар тайёрлаш сифати тушунилади” [19].

Тадқиқотчи А.О.Чемерис “Таълим сифатини кенг ва тор маънода тушуниш керак деган. Кенг маънода таълим сифати таълим тизимининг ўзи таълим жараёни, натижаси, мақсади, эҳтиёжлари ва ижтимоий меъёрларига мувофиқлиги билан тавсифланади. Тор маънода таълим сифати фақат шахснинг ўзига тегишли” [99] деб таъкидлайди.

Менежмент нуқтаи назаридан тадқиқотчи М.Юлдашев “таълим сифатини талқин қилишга ёндашиб, таълим сифати таълим тизимининг қабул қилинган талаблар, ижтимоий меъёрлар ва Давлат таълим стандартларининг таълим тизимига мувофиқлигини белгиловчи тизим ва ижтимоий хусусиятлар қатори эканлигини кўрсатади. Тадқиқотчи таълим сифати тизимини бошқариш учун зарур бўлган ташкилий тузилма, усуллар, жараёнлар ва ресурслар мажмуи сифатида тақдим этади” [20; 86-бет].

В.М.Полонский таълим сифатини ўқув-билиш фаолиятнинг белгиланган масалаларига мувофиқ битирувчилар эришган компетенциялар мезонининг ақлий, жисмоний ва ахлоқий ривожланишининг маълум поғонаси сифатида изоҳлайди [15].

Мазкур таърифларга кўра, таълим муассасаси битирувчиларининг меҳнат бозори талабига мувофиқлик нуқтаи назаридан педагогик жараён натижаларини башорат қилишда ўқувчи – талабаларнинг ўқиш даврида саломатлигини сақлашнинг индивидуал кўрсаткичларини қўшиш мумкин. Бундан ташқари, “таълим сифати” ўз моҳиятига кўра, очиқ тизим, чунки унинг ўзгаришига ташқи муҳитдаги техник тараққиётдан меъёрий ҳужжатлардаги кичик ўзгаришлар ҳам сезиларли даражада таъсир қилади.

Юқоридаги таърифлар бизга таълим сифати тушунчасини таълимга қўллашнинг бир қатор асосий жиҳатларини аниқлашга имкон беради:

ижтимоий институт сифатида; педагогик ҳодиса сифатида; ижтимоий жараён сифатида; субъект-субъект ўзаро таъсири жараёни сифатида; умумий ривожланиш ҳодисаси сифатида; ижтимоий-маданий тизим сифатида; ижтимоий, маданий, иқтисодий ва илмий муҳитнинг бирлиги сифатида.

“Сифатли таълим” тушунчасини тушунишда бугунги кунда аксарият таълим тизимларига хос бўлган қуйидаги қарама-қаршиликлар ҳисобга олиниши керак:

таълим мазмунининг ахборот билан тўйинганлиги нуқтаи назаридан олий таълим бошқарув органлари томонидан эгалланган кўникма, малака

ва компетенцияларни тизимлаштириш, стандартлаштириш бўйича ҳаракатсиз-лиги; билимни эгаллаш аҳамияти ўртасидаги тафовут; ахборотлантириш жамият учун ва ижтимоий билимларнинг бевосита ташувчилари – ўқитувчилари малакаси, ҳақиқий профессионаллиги; “авлод мерос” муносабатларининг кескинланиши, обектив зарурат ва янги ижтимоий воқелик ўртасидаги зиддиятнинг кучайиши.

“Таълим сифати” тушунчасига таъриф беришдан илмий ёндашувлар таҳлили уни исботлайдики, бугунги кунда уни талқин қилишда яқдиллик мавжуд эмас.

Аксарият тадқиқотчилар таълим сифатини таълим фаолияти натижаси сифатида белгиласа, баъзи тадқиқотчилар эса бунини маълум таълим даражасидаги ўқувчи – талабаларнинг ютуғи сифатида изоҳлайдилар” [10; 28-бет]. Демак, таълим сифати маълум хусусиятларга эга бўлган, кўп қирралилиги ва кўп компонентлилиги билан ажралиб турадиган мураккаб тушунча.

Тадқиқотчи М.Юлдашевнинг таъкидлашича, “таълим сифати тушунчаси кўп илмий маънога эга. Фалсафа, давлат бошқаруви ва таълимни бошқариш фани педагогика нуқтаи назаридан, психология, сиёсатшунослик каби кўплаб фанларнинг ўрганиш предмети ҳисобланади. Ушбу фанларнинг ҳар бири таълим сифати тоифасининг ўзига хос таърифини шакллантиради. Таълим сифати моҳиятини аниқлашда иккита асосий ёндашув мавжуд бўлиб, уларнинг муҳим таркибий қисми таълим жараёни воситаларининг сифати ҳисобланади” [20; 19-бет].

Биринчи ёндашув меъёрий ҳужжатлар билан тасдиқланган меъёрлар ва стандартларни таъминлашга қаратилган.

Иккинчи ёндашув таълими сифати назарияси ва амалиёти нуқтаи назаридан кўриб чиқилган.

Академик Р.Х.Джураев ва профессор С.Т.Турғуновлар таълим сифатини “жамиятдаги таълим шахснинг фуқаролик, маиший ва касбий компетенция-ларини шакллантириш жараёнининг ҳолати ва самарадорлигини, унинг жамият (турли ижтимоий гуруҳлар) тараққиёти, талаблари ва эҳтиёжларига мувофиқлигини белгиловчи ижтимоий категория деб тушунадилар. Таълим сифати таълим муассасаси фаолиятининг турли томонларини тавсифловчи кўрсаткичлар мажмуи билан белгиланади. Таълим мазмуни, таълим шакл ва усуллари, талаблар, компетенциялар, моддий-техника базаси, кадрлар ва бошқалар” [11; 9-бет].

Таълим сифати таълим тизимида қабул қилинган ижтимоий меъёрлар ва Давлат таълим стандартларига мувофиқликни белгиловчи ижтимоий сифат ва хусусиятлар, сифатли таълим олиш эса, “ўқувчи –

талабаларнинг эгаллаши лозим бўлган компетенциялар рўйхати (стандартлар ва меъёрлар, мақсадлар), мутахассислар тайёрлашни бевосита таъминлайдиган жараёнлар (бошқарув, илмий ва ўқув фаолияти, таълим технологиялари), моддий ва маънавий ресурслар сифати (илмий салоҳияти, моддий-техник таъминот, молия ва бошқалар), педагогик жараёни ташкил этиш сифатига боғлиқ” [2; 56-бет].

Аксарият тадқиқотчилар таълим сифатини биринчи навбатда таълим натижаси билан боғлайдилар. Шундай қилиб тадқиқотчи Н.Р.Раҳманов таълим сифатини “мақсад ва натижа нисбати, мақсадларга эришиш ўлчови” [16; 33-бет] деб ҳисоблайди.

А.Ваҳобов “олий таълим сифати тушунчаси ўқув жараёни ва тарбия сифатини эмас, балки уларнинг натижасини билдиради. Шу жиҳатдан, олий таълим муассасаси фаолиятининг натижаси, биринчи навбатда, тайёрланаёт-ган кадрлар ва уларнинг сифати. Олий таълим ижтимоий неъмат бўлиши билан бир қаторда миқдорга йўналтирилган таълим хизмати тизимига айланмоқда” [8] деб ёзади.

Л.Белова ва О.Потийларнинг фикрича, “битирувчиларнинг таълим сифати, таълим – тарбиянинг режалаштирилган мақсадларига мувофиқ таълим муассасаси битирувчилари эришган билим, кўникма, малака ва компетенцияларнинг, ақлий, жисмоний, ахлоқий ривожланишининг маълум даражаси” [7; 67-бет].

Таълим сифатини аниқлашда турли хил ёндашувлар мавжуд.

Тадқиқотчи Н.Батечко таълим сифатини аниқлаш, таълимни ижтимоий-педагогик жараён сифатида тушуниш, унинг сифатини ушбу жараён хусусиятлари тўплами сифатида кўриб чиқишнинг қуйидаги 13 та ёндашувини аниқлайди:

интуитив-эмпирик, яъни инсон тажрибаси ва сезгиси; расмий жавобгарлик, яъни ўқувчи – талабаларнинг академик кўрсаткичлари даражаси; психологик, яъни таълим – тарбия даражаси; процессуал, яъни ўқув жараёнининг ҳолатини баҳолаш; таълим муассасасининг педагогик фаолияти самарасини баҳолаш; кенг қамровли, яъни моддий база, ходимлар, дастурлар, иш шакллари ва усуллариининг ташқи экспертизаси ва бошқалар; мультипараметрик, яъни таълим муассасаси фаолиятини тизим ичидаги параметрлар асосида баҳолаш; методик, яъни натижанинг белгиланган мақсадлар билан ўзаро боғлиқлиги; интеграциялашган компетенция, саводхонлик, таълимда интеграциялашган ёндашувлар; шахсга йўналтирилган, яъни ўқувчи – талаба шахсиятини ривожлантириш; ижтимоий, яъни индивидуал ва жамоат истеъмолчиларининг қониқиш даражаси; квалитетик, яъни кўрсаткичларни параметрлар бўйича ўлчаш” [6; 87-бет].

И.В.Шимков “сифат тушунча” ва “мувофиқлик сифати”ни фарқлашда қуйидагиларни таклиф қилади:

дидактика нуқтаи назаридан сифат – ўқиш, ўқитиш сифати ва самарадорлиги, ўрганишда мослашувчанлик, компенсация дастурлари каби муаммоларни оптималлаштириш сифатида қаралади; иқтисодий (макро) нуқтаи назаридан сифат-таълим ва ўқитишга инвестицияларни қайтариш масаласи, шунингдек, компаниялар томонидан, аудитория ҳажмининг таъсири ва нархи, таълим сифати ва ўқитиш харажатларини оптималлаштириш сифатида қаралади; ижтимоий нуқтаи назаридан сифат-аҳолининг турли гуруҳлари учун бир хил имкониятларни таъминлаш, таълим сифати таълимнинг ижтимоий талабларга мувофиқлигини оптималлаштириш тарзида қаралади; мижоз нуқтаи назаридан сифат – турли таълим муассасалари ва мижозларнинг (ўқувчилар, талабалар, ота-оналар, иш берувчилар) ўзига хос талабларни қондириш ва зарур таълим ва тренинглар ўтказиш қобилияти” [18; 121-бет].

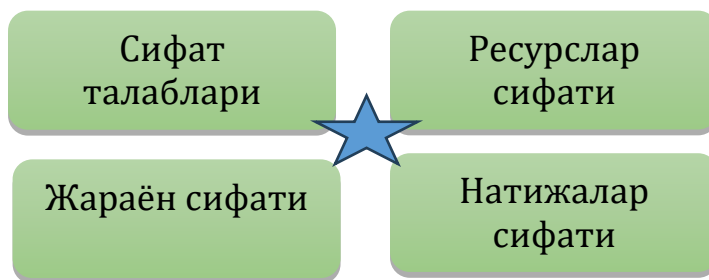
Менежмент нуқтаи назаридан “сифат” тушунчасини турли типдаги таълим муассасаларида умумий сифат менежменти усуллари ва ташкилот ҳамда ўқув жараёнини оптималлаштириш инструменти сифатида баҳоланади [10].

Олий таълимнинг Давлат таълим стандартларида таълим сифатига қуйидагича таъриф берилган: “таълим сифатини назорат қилиш – ўқитиш мазмуни ва натижаларининг Давлат таълим стандартлари талабларига мувофиқлигини текшириш” [3].

Адабиётларда кенг тарқалган таълим сифатининг бошқа талқинлари қаторида биз қуйидагиларни аниқладик:

таълим ва интизомий динамиканинг маданий институционал амалиёт шаклларида мувофиқлиги;

таълим тизимининг ажралмас тавсифномаси сифати эришилган таълим натижаларининг меъёрий, ижтимоий ва интизомий талабларга мувофиқлик даражасини акс эттиради.

1.1-расм. Таълим сифати тузилмаси.

Таълим сифати қуйидаги таркибий қисмларни ўз ичига қамраб олган тушунча:

ўқув – методик базанинг сифати, ўқитувчи, ўқувчи ва талабалар таркибининг сифати, ўқув обектининг сифати (самарали касбий фаолиятга қодир мутахассисларни тайёрлаш даражаси);

белгиланган мақсад ва вазифаларга мувофиқ турли типдаги таълим муассасалари раҳбариятлари томонидан амалга ошириладиган таълим сиёсати шаклланадиган мураккаб ижтимоий, иқтисодий ва фалсафий категория. Унга турли типдаги таълим муассасаларининг ўқув, илмий, молиявий, иқтисодий, бошқарув фаолиятлари сифати киради.

Шу боис тегишли сифат даражасидаги таълимни таъминлашда турли типдаги таълим муассасаларининг барча таркибий бўлинмалари яхлитлигини таъминлаш алоҳида аҳамиятга эга. Таълим сифатига таъсир қилувчи қуйидаги ички омилларни ҳисобга олиш лозим (1.2-расм).

Турли типдаги таълим сифатини “шахснинг Давлат таълим стандартларида акс эттириладиган ўзлаштирган билимлари, қобилиятлари, кўникма ва малакалари, бошқа компетенциялари даражалари” тушунчалари сифатида қабул қилиш замонавий илмий-педагогик истеъмолда анча кенг қўлланилади. Компетенциявий ёндашув моҳиятини ҳисобга олган ҳолда, “билим, қобилият, кўникма” анъанавий триадаси олий ёки бошқа типдаги таълим сифатини аниқлай олмайди, у компетенция учун асос бўлиб хизмат қилади, холос, лекин унинг ўрнини босолмайди.

1.2-расм. Таълим сифатига таъсир этувчи омиллар.

Синергетик ёндашув нуқтаи назаридан “таълим сифати” тушунчасини ўрганиш сифат жиҳатидан янгича ёндашиш мумкин [9]. Ушбу позиция нуқтаи назаридан ўрганилаётган муаммода синергетик назария ғояларини қўллашнинг энг муҳим таркибий қисмларини ажратиб кўрсатиш мумкин. Ундан таълим сифати жараён сифатида ривожланишини моделлаштириш ва башоратлашда, уни бошқаришда, таълим самарадорлигини оширишда фойдаланиш. Бутун таълим тизимининг фаолияти таълим тизимларидаги тасодифийлик ва зарурият синергетик тизим сифатида таълим жараёнларининг қайтарилмаслиги ҳақидаги тасаввуримизни ўзгартиради, таълим тизимидаги энтропик жараёнлар моҳиятини тушунишга имкон беради.

Биз “сифат” ва “таълим сифати” тушунчаларини синергиянинг асосий позицияларидан: очиқлик, чизиқли бўлмаганлик, фавқулоддалик, бифуркация ҳолатларининг мавжудлиги, ўз-ўзини ташкил қилиш тизими объектларининг хусусиятларидан келиб чиқиб тавсифлаймиз.

Очиқлик синергия нуқтаи назаридан тизим томонидан атроф-муҳит шароитлари билан боғлиқ барча имкониятлар ва ахборот оқимларидан фойдаланиш, энг муҳими ташқи шароитларни, тизимнинг ишлашига ёрдам берадиган ёки тўсқинлик қилувчи омилларни аниқлашни англатади [6].

Бошқа томондан, “сифат” категориясининг фалсафий жиҳати обектив воқеликни инсон билишининг тегишли даражасини кўрсатади. Билишнинг ҳар бир босқичида обективнинг маълум хусусиятлари очилади ва ўрганилади, яъни муҳит обектив таъсир қилади, бунинг натижасида у ўзгаради ва шу боис унинг сифати ҳам ўзгаради. Бу ҳодиса “сифат” категориясининг ташқи ўзгаришларига мослашувчан тарзда жавоб берадиган тизим сифатида очиқлиги билан боғлиқ.

Сифат мураккаб тизим шаклланиши тарзида ишлайди, унинг элементлари бир-бири билан, ташқи муҳит билан ўзаро таъсир қилади. Ички хусусиятлар (обект ичидаги ўзаро таъсир) тўсатдан пайдо бўладиган янги хусусиятлар манбаи ҳисобланади. Бундай ҳолда, қисмлар сифатига нисбатан бутун обектга хос бўлган янги сифат пайдо бўлади. Обект ичидаги қисмларнинг бундай ўзаро таъсирида унинг яхлитлигини кузатиш мумкин.

“Ташқи хусусиятлар (обектдан ташқарида бошқа обектлар ёки ташқи муҳит билан ўзаро таъсир қилиш) очиқлик тамойилига мос келади ва вақт ўтиши билан хусусиятлар ўзгариши манбаи ҳисобланади” [12].

Бифуркация нуқтаси деб аталадиган бу бурилиш нуқтасида сифатнинг кейинги ривожланиши қайси йўналишда содир бўлишини

олдиндан айтиб бўлмайди. Объект ҳолати янада тартибсизлашадими ёки сифат янгисини оладими?

Бизнингча, сифатнинг тизим сифатида очиб берган ривожланиш қонуниятларининг стохастиклиги ва ночизиқлиги, уларнинг ташқи ва ички шароитларга боғлиқлиги, эволюциянинг бифуркацияли табиати, таълим сифати феноменини чуқур англаш имконини беради. Айни мана шундай позициядан келиб чиқиб, таълим сифати категориясини таҳлил қилишга ҳаракат қилинди.

Таълим сифати категорияси яхлит, тизимли объект сифатида қаралади ва унинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олмай, балки айнан таълим тизими элементларининг функционал бирлигида асосланади.

Бизнингча, фанлараро алоқадорлик таълим сифатини назарий ва методик жиҳатдан асослаш муаммосини ишлаб чиқиш, уни бошқаришнинг инновацион моделидан фойдаланишга янгича ёндашиш имконини беради.

Бинобарин, таълимнинг тизимли ва синергетик ёндашувлар нуқтаи назаридан очиқ тизим сифатида тавсифлаб, унинг яхлитлик, очиқлик, фанлараро алоқадорлик, мақсадлилиқ ва бошқа жиҳатларини тақдим этамиз.

Назарий таҳлилларни инобатга олиб, мақоланинг асосий категория тушунчаси “таълим сифати” ҳақида муаллифлик таърифи шакллантирилди:

“Таълим сифати” – ўқув-билиш фаолияти объектининг белгиланган ижтимоий меъёр талабларига мувофиқ фойдаланувчи ёки буюртмачининг кутилган эҳтиёжларини қондириш билан боғлиқ бўлган сифатлар тўплами.

Таълим сифати компетенцияларни эгаллаш, ўлчаш ва уни миқдорий аниқлаш жараёнининг якуний босқичи.

“Таълим сифати” учун яратилган шарт-шароитлар, ўқув жараёни ва натижа сифатлари, таълим тизимининг ижтимоий меъёрлари билан мувофиқлигининг мувозанати сифатида шарҳланади. Хусусан, таълим сифатининг ички хусусиятлари қуйидагиларни ўз ичига олади:

таълим муҳитининг сифати; таълим жараёни сифати; ўқув-билиш жараёни натижалари сифати.

Таълим сифатининг ташқи кўрсаткичлари “таълим ўқув-билиш фаолияти самарадорлигини, ижтимоий жараёнларга таъсири, шахс, умуман, давлат ижтимоий эҳтиёжларини қондиришни акс эттирувчи ижтимоий институт сифатида тавсифланади” [5; 57-бет].

Тадқиқотчи А.Ваҳобов таъкидлаганидек, “Олий таълим муассасаларининг ўзлари томонидан ташкил этиладиган таълим сифати тизимлари – ўзини ўзи тартибга солишнинг истиқболли шакли ҳисобланиб, ҳар бир

олий таълим муассасаси ўзининг концептуал чизмасини баҳолаш стратегияси ва дастури, мақсади, вазифалари ва ресурсларига мувофиқ уларга эришишнинг методикаси ва амалга ошириш режасини ишлаб чиқади. Умуман олганда, ривожланган мамлакатларда олий таълим сифатини оширишда қуйидаги воситалардан фойдаланилади: аттестация, аккредитация ва аудит” [8].

Таълим сифати таълим майдони муҳитига боғлиқ бўлиб, ўқув жараёнининг сифат ва миқдорий хусусиятларини, профессор-ўқитувчилар-нинг малака даражалари ва касбий тайёргарликлари сифатини ўз ичига қамраб олади.

Халқаро таълим соҳасидаги Европа мамлакатлари етакчилари Буюк Британия, Германия, Франция таълим сифатини ошириш, талабаларни глобаллашган дунёда ҳаёт ва меҳнатга тайёрлашни олий таълимни байналминаллаштиришнинг асосий мотивлари деб ҳисоблайди.

Кейинги пайтларда илмий тезарус янги “Олий таълимнинг сифат маданияти” тушунчаси билан бойиди [8].

Тадқиқотчи А.Ваҳобов “Олий таълим сифати маданияти” деганда, “Олий таълим муассасалари фаолиятининг юқори сифати, жамият, давлат ҳамда қабул қилинган Миллий талабларга мувофиқлигини таъминлайдиган усуллар, қадриятлар, фаолият меъёрлари ва халқаро стандартлар мажмуи” [8] тушунилади.

Таълим сифатига риоя қилишнинг асосий жиҳатларига креатив ёндашиш, бошқарув ишларини қайта режалаштириш, ресурсларни қайта тақсимлаш, профессор-ўқитувчилар эътиборини олий таълим муассасасининг сифат мақсадларига ва натижавий фаолиятига қаратиш имконини беради.

Сифатли таълимни таъминлашнинг асосий ғояси олий таълим муассасасига тегишли маълумот олиш, шахсий ва касбий компетенцияларни эгаллашнинг босқичларида мутахассисларни амалий тайёрлашга инновацион ёндашиш.

Олий таълим муассасасида ўқув жараёнини ташкил этишнинг сифатли тизими қуйидагиларни тақозо этади:

битирувчиларнинг шахсий ва касбий компетенциялари даражаларига янгича ёндашувни жорий этиш; олий таълимда ўқув-билиш фаолиятини тубдан қайта кўриб чиқишни ташкил этиш; янги таълимнинг қуйи тизимларини, асинхрон таълим тизимини жорий этиш, талабаларнинг мустақил ишларини фаоллаштириш, кўп босқичли индивидуал ўқуви режалари, кенгайтирилган билимларни баҳолаш шкаласини ишлаб чиқиш ва бошқалар.

Олий таълим муассасасида таълим хизматларини кўрсатувчи муайян корхона сифатида хизматлар сифати истеъмолчилар талабига боғлиқлигига эътиборни қаратиш лозим. Зеро, замонавий жамиятда ахборот оқимининг кўпайиши натижасида ижтимоий-иқтисодий соҳа ўзгариши таълим хизматлари истеъмолчилари эҳтиёжларининг ўзгаришига олиб келади.

Ю.Лигумнинг таъкидлашича, олий таълим муассасасида сифат тизимларини жорий этиш, таълим муассасаларида ўз бизнес фаолиятини сезиларли даражада яхшилаш, оптималлаштириш, иш самарадорлигини ошириш имконини беради. Ўз фаолияти мақсадига, истеъмолчиларнинг талабларини қондиришга эътиборни кучайтириш билан бирга уларнинг талаб ва эҳтиёжларини юқори даражада қондириш, уни барқарор сақлаш учун хизматлар сифатини ошириш, кутилган сифатга эришилишига ва уни доимий ҳимоялаш, олий таълим соҳасида хизматлар бозорига эришилган ютуқларни сақлаш, сертификатлаштириш жараёни орқали мижозлар эътирофига эга бўлиш, имтиёзли шартларда таълим хизматларини кўрсатиш бўйича тендерларда, хусусан, халқаро тендерларда иштирок этиш ҳисобланади” [13].

Муаллифнинг таъкидлашича, “сифат тизими олий таълим муассасасига фақат юқорида кўрсатилган жиҳатларда ёрдам бериши мумкин ва мақсадга эришиш воситаларидан бири ҳисобланади. Унинг амалга оширилиши фақат олий таълим муассасасининг мақсадига эришиш учун тизимли ёндашувдан фойдаланишни кўрсатади” [13; 25-26-бетлар].

Тадқиқотчилар олий таълим сифатини таъминлаш ва кафолатлашнинг ягона халқаро тизими мавжуд эмас, деган қарорга келишди. Ҳар бир давлат таълим сифати масаласини ўз Миллий тизимининг хос хусусиятлари, қадрият-лари ва манфаатлари, ички бозор эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда ҳал қилади [13; 26-бет].

Демак, “таълим сифати” тушунчасининг назарий таҳлили унинг мураккаблиги ва кўпқирралигидан далолат беради. Сифат муаммосининг ўзи янгилик эмас, чунки турли замонларда талаб нуқтаи назаридан янгиланиб келинган.

“Таълим сифати” тушунчасининг мазмунини ўрганиш муаммоси, ижтимоий, иқтисодий, фалсафий, психологик, педагогик, дидактик, методик нуқтаи назаридан тадқиқ қилинади, “Таълим сифати” ва “олий таълим сифати” тушунчалари борасидаги турли илмий соҳа тадқиқотчиларининг таклиф этган фикрлари ва ёндашувлари умумлаштирилиб, уларнинг хилма-хиллиги, ранг-баранглиги сарҳисоб қилинади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Меморандум он Лефелонг Леарнинг: (таржима асосида) <http://www.es.eupora.eu/education/policies/lll/life/memoen.pdf>.
2. Аҳлидинов Р.Ш. Мактабни бошқариш санъати. -Тошкент: Фан, 2006. - 206 б.
3. Олий таълимнинг Давлат таълим стандарти. Асосий қоидалар. Ўзбекистон Республикасининг Давлат таълим стандартини тасдиқлаш тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирининг 2021 йил 19 октябрдаги 35-2021-сон буйруғига илова.
4. Парсик В.Н., Дйбач И.Л., Парсик К.В. (2014). Управление качеством образовательных услуг (296 п.). Мыколаев: Выводство Талисман.
5. Қурбонов Ш., Сейтхалилов Э.А. Таълим сифатини бошқариш. -Т.: Турон-Иқбол, 2006.
6. Батечко Н. Качество высшего образования в контексте синергии научных подходов. Непрерывное профессиональное образование: теория и практика, 2017. Вып. 3-4 (52-53). -С. 12-19.
7. Белова Л.А., Потий О.В. Онтологические измерения качества высшего образования в контексте механизмов лицензирования образовательной деятельности и аккредитации образовательных программ. Вестник НАДУ. -№ 1. -М., 2015. -С. 30-36.
8. Ваҳобов А.В. “Олий таълим сифати” илмий категорияси ва ижтимоий-иқтисодий моҳияти. //Иқтисодиёт ва таълим. -2023. -2-сон. -Б. 335.
9. Виктор В.Г. Регулирование качества образования как философско-просветительская проблема. Дисс... д-ра филос. наук: 09.00.10. /Ин-т высш. образования. -М.: АПН СССР, 1990. -380 с.
10. Воткинс Д. Размышления о будущем качества. //Стандарты и качество. -№7. -2006. -С. 102-106.
11. Джураев Р.Х., Турғунов С.Т. Таълим менежменти. ЎзПФИТИ. - Тошкент: Ворис, 2006. -266 бет.
12. Евтодюк А.В. Синергетические основы моделирования образовательных систем. Дис. на соискание науч. степени канд. филос. Наук. Спец. 09.00.03 -К., 2002. – 198 с.
13. Лыгум Ю. Якість открытия и новейшие технологии авчання в контексте интеграции в Европейский открытый мир. //Педагогика и психология. -№2. -2011. -С. 22-27.
14. Педагогик атамалар рўйхати. // Туз. Р.Х.Джураев ва б. -Т.: Фан, 2008.
15. Полонский В.М. Словарь понятий и терминов по высшему образованию. -М.: Моск. ин-т развития образов. систем, 1995. – 170 с.

16. Рахмонов Н.Р. Минитақавий ижтимоий-иқтисодий ривожланиш асосида олий таълим тизимида кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш: Иқтисодиёт фан док. дис. ... автореф. – Тошкент: ЎзМУ, 2019. -16 б.

17. Чемерис А.О. Качество образования как общая тенденция Европейской интеграции. УРЛ: <http://studentam.net.ua/content/view/7711/97/>.

18. Шимков И.В. Мониторинг качества образования в школах. Дисс. ... канд. пед. наук. Спец. 13.00.01. -Тернополь, 2008. -281 с.

19. Щудло С. Высшее образование в поиске качества: – Харьков; Дрогобыч: Круг, 2012. -340 с.

20. Юлдашев М.А. Халқ таълими ходимларининг малакасини оширишда таълим сифати менежментини такомиллаштириш. 13.00.01 – Педагогика назарияси ва тарихи. Таълимда менежмент (педагогика фанлари) докторлик диссертацияси автореферати. -Тошкент, 2016. -33 б.

ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ В ВУЗЕ

Зинаида Очировна Кекеева

доктор педагогических наук, профессор

кафедры психологии и педагогики высшей школы

Калмыцкий государственный университет имени Б. Б. Городовикова,

Гульшат Сержановна Абуғалиева

Старший преподаватель

Западно-Казахстанский университет имени М. Утемисова

Уральск, Казахстан,

Аннотация. В статье рассмотрены актуальные вопросы полиязычного образования в подготовке будущих педагогов в вузе. Представлен процесс профессиональной подготовке будущих педагогов в вузе с учетом специфики организации полиязычного образования в содержании педагогического образования. Материалы статьи могут быть использованы для чтения лекций по сравнительной педагогике, этнопедагогике, а также при организации и проведении педагогической практики будущих педагогов в поликультурном образовательном пространстве школы.

Ключевые слова: педагог, полиязычное образование, родной язык, национальная культура, народные традиции, многоязычие.

Annotation. The article deals with topical issues of multilingual education in the training of future teachers at the university. The process of professional training of future teachers at the university is presented, taking into account the specifics of the organization of multilingual education in the content of

pedagogical education. The materials of the article can be used for lectures on comparative pedagogy, ethnopedagogy, as well as for organizing and conducting pedagogical practice of future teachers in the multicultural educational space of the school.

Keywords: teacher, multilingual education, native language, national culture, folk traditions, multilingualism.

В современном мире изучение языков является прочным фундаментом в развитии личности. Сегодня каждая нация пересматривает подходы к изучению собственной истории и культуры. Главной задачей в образовательной политике Российской Федерации является обеспечение современного качества образования на основе сохранения его фундаментальности и соответствия актуальным и перспективным потребностям личности, общества и государства.

Современное начальное школьное образование в РФ ориентировано на предметный результат, формулирует три равнозначные группы результатов образования: предметные, личностные и мета-предметные. Содержание начального образования проектировать с учетом ознакомления младших школьников с культурным опытом человечества, развивать компетенции сотрудничества, взаимной поддержки, взаимопонимания обучающихся и педагога, формировать общность учебной мотивации, приобщать к познанию народных традиций своего народа и других этносов.

Учитель начальных классов – это ключевая фигура в реализации государственной миссии педагога в современном начальном образовании. По мнению исследователя Н.Ф.Виноградовой, понятие «современность» включает составляющие, которые отражают ценностные ориентиры развития системы начального образования: *конструктивность* как выделение главного, отказ от несущественного и устаревшего; *позитивный консерватизм* как сохранение базовых ценностей, реализация идеи о том, что базовые ценности не должны подвергаться поспешному изменению; *динамичность* как возможность внесения целесообразных оправданных изменений во все компоненты дидактической системы обучения; *преемственность* как отбор устоявшихся и проверенных временем позиций, на которых на протяжении сотен лет строилась традиционная начальная школа [2: 4].

Приоритетным в этом процессе становится признание, уважение опыта всех народов, их духовных ценностей, выработанных не одним поколением людей, способствующих взаимному обогащению разных культурных традиций.

По мнению исследователя О.М. Осиянова, «...многоязычие возникает по мере расширения в культурном аспекте языкового опыта индивидуума – от языка, употребляемого в семье, до языка, употребляемого в обществе, и далее до овладения языками других народов; индивидуум «не хранит» эти языки и культуры обособленно друг от друга, а формирует коммуникативную компетентность на основе всех знаний и всего языкового опыта, где языки взаимосвязаны и взаимодействуют» [4:103].

Сегодня одной из ведущих задач профессиональной подготовки будущих педагогов в вузе представляется процесс формирования готовности компетентно решать социальные, образовательные и профессиональные ситуации с учетом особенностей полиязычной среды на основе диалога с представителями разных

По нашему мнению компонентами полиязычной компетентности будущего педагога являются *мотивационно-ценностный* – готовность будущего педагога к работе в поликультурной образовательной среде на профессиональном уровне, демонстрируя знания народных традиций этноса, владея необходимым набором полиязычных средств и разновидностей общения; *перцептивно-аффективный* – умение сознательно контролировать не только результаты своей деятельности, но и уровень собственного профессионального развития на основе владения системой знаний о народных традициях этноса как основы полиязычной компетентности; *нравственно-этический* – это готовность учитывать интересы других и общества в целом в полиязычном взаимодействии.

Рассмотрим на конкретных примерах, так, на занятиях по предмету «Семейная педагогика» будущим учителям начальных классов было предложено разработать технологию проведения с обучающимися деловой беседы (представителями разных культур и национальностей) о традициях семейного воспитания на родном, русском и английском языках в полиязычной среде. При подготовке к беседе будущие учителя начальных классов составляли план-сценарий, готовили вопросы, разрабатывали структуру и алгоритм проведения беседы, заключение и педагогические рекомендации на родном, английском и русском языках.

В этой связи возрастает роль учителя начальных классов, который должен способствовать повышению уровня полиязычного образования в школе, демонстрировать высокий уровень полиязычной культуры, преподавать учебные дисциплины на трех языках (родном, английском и русском) в школе и вузе.

Необходимо отметить, что образование в начальной школе является базой, фундаментом всего последующего школьного среднего общего

образования. В начальной школе обучение на основе родного языка ребенок способствует основательно понять и усвоить все, то новое, что станет залогом его дальнейших успехов учебы в школе и изучение других языков: русского языка, иностранного языка и другие.

Полиязычное образование ориентировано на обучение и воспитание обучающихся к жизни в мультикультурном обществе. Изучение языков позволяет младшим школьникам познать специфику специальных знаний, обогатиться культурно-историческим и социальным опытом различных стран и народов [1].

Включение в процесс профессиональной подготовки будущих педагогов в вузе изучение этнопедагогических ценностей народных традиций народов, основанных на высоких принципах морали и этики, богатых исторических ценностях способствуют познанию этнокультурного и духовно-нравственного потенциала своего этноса и народов в мультикультурном пространстве [5].

Исследователь В.Г.Дидковская особое внимание уделяет роли вуза в профессиональной подготовке педагогов в мировом образовательном пространстве. По мнению В.Г.Дидковский, в методической подготовке учителя необходимо уделять большое внимание вопросам познания традиций народной культуры, овладения технологией проектирования проектной деятельности в учебном процессе [3].

Организация проектной деятельности, по мнению В.Г.Дидковской, актуализируют интерес будущих педагогов к национальной культуре и традициям, вводит его в мир родной культуры и народной речи. В процессе профессиональной подготовки у будущих педагогов активно развивается культурная память слова как одного из механизма воспитания чувства патриотизма, национальной идентичности, привязанности к родным местам и любви к родному краю [3:62].

Таким образом, в полиязычном образовании духовность и нравственность личности как общечеловеческие ценности играют решающую роль в приобщении будущего педагога к мировой культуре, народным традициям, к познанию своего Я.

Сохранение и приумножение этнокультурного и духовно-нравственного потенциала на основе приобщения будущих педагогов к культурным ценностям и традициям других народов являются слагаемыми развития и обновления процесса и содержания профессиональной подготовки в вузе к реализации полиязычного образования в современной школе.

Список использованных источников:

1. Авдонин, В.В. Проблемы и перспективы полиязычного образования в Казахстане [Текст] / В.В. Авдонин, И.В. Пак // Наука, образование, общество: тенденции и перспективы развития: материалы IV Междунар. Науч.-практ. Конф. (Чебоксары, 26 февраля 2017 г.) / редколл.: О.Н. Широков [и др.]. – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2017. – С 94-96.
2. Виноградова Н. Ф. Концепция начального образования: «Начальная школа XXI века» / Н. Ф. Виноградова. — М.: Вентана-Граф, 2017. — 64 с.
3. Дидковская, В.Г. Роль регионального словаря в профессиональной подготовке учителя-словесника / В.Г. Дидковская // Непрерывное педагогическое образование как фактор развития региональной экосистемы: материалы Всероссийской научно-практической конференции (Великий Новгород, 17–18 мая 2022 г.) / отв. ред. Р.М. Шерайзина; Новгородский гос. ун-т им. Ярослава Мудрого. – Великий Новгород : НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2023. – С. 60-65.
4. Осиянова О.М. Многоязычие как определяющий подход языковой политики в современном лингвистическом образовании // Вестник Оренбургского государственного университета. 2005. № 1. С. 102-106.
5. Палаткина Г.В. Мультикультурное образование: равные возможности и равные права // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. 2015. № 2 (97). С. 32-36.

HOW CAN YOU MOTIVATE STUDENTS BY CREATING A POSITIVE ENVIRONMENT THROUGH DIGITAL TECHNOLOGY?

by **WonTai SEOL. 설원태,**

Ph.D. in Journalism and Mass Communication.

Professor of English, Korean, (Journalism).

Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy.

I. Introduction

Keywords: extracted from the purposes of the conference: cooperation, educational institutions, parents, educational environment, international and local, digital technologies, studying - - > i) Create a positive educational environment ii) Use digital technology iii) Pedagogical and psychological - - > iv) Motivation (SEOL's keyword)

Motivation in learning/learner is more meaningful than that in teaching/teacher. Learner-centered approach rather than teacher-centered

approach to learning and teaching. Good students can turn bad teachers into good teachers, but bad students can turn even good teachers into bad teachers.

II. Body

A. Motivation in real life? i) People migrating to the U.S. in pursuit of a better life for themselves and their children even risking their lives, while migrating north on land and then crossing the Rio Grande River, a border between US and Mexico. (DW) ii) Black Africans moving north across the African continent and sailing across the Mediterranean to reach Europe, also risking their lives in pursuit of a better life (DW, France24) Mass media or hearsay may be their motivators. Powerful motivation to migrate for a better life. Psychologically ready to risk their lives for better life.

B. Internet connection and motivation in Denov/ Termiz

1. Television: TV can be an excellent foreign language teacher - - > Watching foreign television channels via internet connection is very useful. Ex. DW, France24, NHKWorld, CGTN, Russian channels, German channels, French channels, etc. View, enjoy, and learn from foreign-language channels in Denov/Termiz via internet connection. Sources of boundless news and information, and all sorts of knowledge through English, French, German, Russian ... Subtitles are sometimes helpful for learners. Uses: i) Foreign languages ii) News and information iii) Good ideas/ policy ideas for further studies and the future society - - > A government organization needed/launched for policy suggestion? SEOL's dream/idea

2. Newspapers online? Various sources of news and information in a variety of foreign languages. NYT, WP, Le Monde, Die Zeit, Korean-language newspapers, etc. Well-organized, well-written texts for foreign language learners and foreign information seekers.

3. Google? Yandex? Limitless amounts of useful information in various languages. Use Google Translate for free language translation service. Type in keywords and you will find information you need. Sometimes you can find photos and videos concerning your topics. SEOL collected information from the Google and edited over 10 books - - reading materials or books - - for Uzbek students. Ex. Korean language or culture, Journalism English, Translation studies, Intercultural communication, etc. "Googling" is a new way of modern life.

III. Conclusion: Motivation(Psychological preparedness)?

Motivation to study exists everywhere for students and teachers. Paper-version books, many kinds of materials, Internet-connected foreign/domestic TV channels or newspapers. If you say that you don't have books, or that you don't have human teachers, it simply means that you are not interested in studying your subjects. Or you are just lazy. Probably, you are not fully motivated.

Who can motivate the students? Teachers can? Probably. BUT, students can and must motivate themselves to study by accessing all kinds of information/knowledge sources. By accessing various sources, students can find out useful clues to their diploma works for BA/BS degrees, master theses, and doctoral dissertations. If students complain that they do not have good materials, good books, good human teachers, it means that they are just lazy students. Students can and must motivate themselves to become better students by utilizing all sorts of technological tools including the Internet and notebook computers (or smartphones).

Additional example for motivation: South Korea is the only country which has Free Trade Agreements (FTAs) with US, EU, China, and ASEAN. Only South Korea has this broad trade relations. (조선일보, April 24, 2024). Twenty years ago, Korean farmers protested against Korea's FTA with Chile, which means that Korean farm product market should be opened to Chilean grapes that are very competitive. But soon Korean farmers imported new breeds of grapes from China, improved the quality of grapes grown on Korean farms, and finally began to export to China. At first Chilean grapes were a very strong competitor to Korean grapes, but Korean farmers overcame foreign challenges and became the benefactors of the open-market treaty (FTA).

A foreign challenge played the role of the motivator for Korean farmers to survive and overcome powerful foreign challenges. Sometimes strong challenges can also become an excellent motivator to get ahead. Motivation is what you get for yourself. Nobody can help you get motivated to study (and teach). Open your eyes and ears. And you can motivate yourself. You take action. End.

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИСИНИНГ САМИМИЙ ВА МЕҲРИБОНЛИК БИЛАН ЎЗ ЎҚУВЧИЛАРИ ОРАСИДА ОЛИБ БОРАДИГАН МУОМАЛА ВА МУЛОҚОТ МАДАНИЯТИ

Худайқулов Хол Жумаевич

*Мирзо Улуғбек номидаги ЎЗМУ профессори,
педагогика фанлари доктори*

Аннотация. Ушбу мақола ўз мазмунида бошланғич синф ўқитувчисининг самимий ва меҳрибонлик билан ўз ўқувчилари орасида олиб борадиган муомала ва мулоқот маданиятига хос бўлган чиройли муносабатилари олиб бориши назарда тутилади. Ўқитувчи доимий равишда ўқувчиларига ибрат-наъмуна бўлиб, ўз шогирдларидан ҳам тенгдошлари орасида, шундай чиройли муносабатиларда бўлишни талаб қилади. Бу борада ҳар бир ўқитувчи ва ўқувчи ўзаро муносабатларда ўзбек адабий тил қоидаларига амал қилган ҳолда адабий тилда гаплашиши,

нотиқлик, ширинсуханлик ва самимий муомала масалаларига алоҳида эътибор беришга тўхталиб ўтилган. Бу борада олиб бориладиган ишларҳалқимизнинг тарихий-маънавий меросига асосланган ҳолда, ўқувчиларда чиройли нутқ маданиятини шакллантириш ва тарбиялаш масалалари етарлича ёритилган.

Калит сўзлар: нотиқлик, ширинсуханлик ва самимий муомала, тил қоидалари, шахснинг хулқи-одоби, қўпол-сўз, диалог, худбин, ўзига бино қўйган, таккаббур, мулойим ва тавозели, тафаккури, фикрни англаш, сўзлаш маданияти, инсоннинг одоби, келиб чиқиши.

Аннотация. По своему содержанию данная статья обращается к прекрасным отношениям, свойственным культуре общения и общению учителя начальной школы с искренностью и добротой. Учитель постоянно подает пример своим ученикам и требует от своих учеников таких же красивых отношений между сверстниками. В связи с этим каждому учителю и ученику следует уделять особое внимание вопросам красноречия, любезности, сердечности, соблюдая в общении правила узбекского литературного языка. Основываясь на историческом и духовном наследии нашего народа, достаточно освещены вопросы формирования и воспитания у учащихся культуры красивой речи.

Ключевые слова: красноречие, сладость и искреннее поведение, правила языка, личное поведение, грубость, грубость, эгоизм, эгоцентризм, высокомерие, вежливость и скромность, мышление, понимание мысли, культура речи, человеческие манеры, происхождение.

***“Сўз кучидан йиқилур минбар ҳам, дор ҳам,
Сўз бирла чиқар индан илон - мурдор ҳам”
Абу Шукр Балхий.***

Инсонга зийнат бағишлайдиган энг яхши фазилат одоб-ахлоқдир. Ахлоқ илми яхшилиқ билан ёмонлик ўртасидаги мураккаб муаммолар ҳақида баҳс юритиб боради. Ҳар бир одам бир олам бўлгани каби, ўша инсоннинг одоб-ахлоқи ҳам жуда мураккаб бўлиб, уни иккинчи олам десак адашмаймиз. Шунинг учун жамиятдаги ҳар бир шахснинг хулқи-одобига, нотқлик маданиятига алоҳида эътибор берилади ва бу муаммолар бугунги куннинг долзарб масаласи ҳисобланади. Бу борада бошланғич синф ўқитувчисининг самимий ва меҳрибонлик билан ўз ўқувчилари орасида олиб борадиган муомала ва мулоқот маданияти алоҳида аҳамиятга эгадир. Болага бундай инсоний фазилатлар қанча барвақт ўргатиб борилса, уларда бундай кўникмалар доимий одатий ҳолатга айланиб боради. Яхшининг ёмон бўлиши осон, лекин ёмоннинг яхши бўлиши қийин. Тўғри йўлдан борган одам орзу- ниётининг манзилига албатта етади.

Дунёда инсонга тухфа этилган “Ақл” неъматини шундай қудратли кучки, у билан одам ўзини истаган ҳолатда тарбия эта олади, ҳар қандай азоб машаққатни, ҳар қандай ёмонликни, энг мураккаб муаммоларни ҳам “Ақл” неъматини билан енгади, илмига чорлайди. Ақл заковатнинг камоли ўқиш, ўрганиш, таҳлил этиш, идрок қилиш, эътиқод қилиш, ҳаёт тажрибасини эгаллаш билан белгиланади.

Мақоланинг назарий жиҳатларига эътибор берар эканмиз, ёш ниҳолнинг барваста дарахтга айланиши парваришига боғлиқдек, одам боласи комил инсон бўлиб етишиши учун уни мурғаклигидан тарбиялаб бориш лозимлигини унутмаслигимиз лозим. Бошланғич синф ўқитувчисининг самимий ва меҳрибонлик билан ўз ўқувчилари орасида олиб борадиган муомала ва мулоқот маданияти доимий ва зарурий ҳолатдир. Инсон яшар экан, фақат еб-ичиш, яхши кийиниш, фаровон турмуш кечириш билангина ҳаёт кечиролмайди, унга доимий маънавий-маданий озиқа бериш керак. Бу илм-фан, ақл-заковат, санъат-адабиёт, касб-хунар, ҳиммат-наъмунадан иборат бўлиши керак.

Бола - ақлли хилқат, шунинг учун у кўп ҳислат, фазилатлар соҳибидир. Унинг энг гўзал ва диққатталаб хусусиятларидан бири одамлар билан чиройли муомала муносабатларида бўлиш ва нотиклик санъатини эгалаши асосий долзарб муаммо саналади.

Бошланғич синф ўқитувчисининг самимий ва меҳрибонлик билан ўз ўқувчилари орасида олиб борадиган муомала ва мулоқот маданияти энг аввалло ширинсуханлик, ўзаро муносабатларда чиройли муомала ва мулоқот маданиятига амал қилиш, инсон қалбининг дуру гавҳаридир.

Донишмандларнинг “Юзига боқма, сўзига боқ”,- деган ҳикматлари айни ҳақиқатдир. Агар инсон покиза, ҳасаддан йироқ, меҳру - шафқатли бўлса, унинг ташқи жозибаси диққатталаб бўлмасада, кишилар кўзига гўзал ва ёқимтой бўлиб кўринади. Борди-ю, ташқи тузилиши хушбичим, қиёфаси кўркем, ҳусну - жамолда ягона бўлса-ю, лекин табиатан заҳар-заққум, кўпол-сўз, дилозор, худбин, ўзига бино қўйган, такаббур бўлса, ундай одам эл кўзига хунук, ёқимсиз бўлиб кўриниши табиий. Ҳусайн Воиз Кошифий айтади: “Гўзал феъл-атворнинг нишонаси ўн икки нарсадир: биринчи нишонаси - яхшилик; иккинчи - инсофли бўлиш; учинчиси - бошқа одамдан айб қидирмаслик; тўртинчиси - бирор одам ножўя ҳаракат қилса, уни яхши йўлга солиш; бешинчиси - бир одам ўз айбига иқрор бўлиб, узр айтса, узрини қабул қилиш; олтинчиси - бошқалар учун машаққатни ўз устига олиш; еттинчиси - фақат ўз манфаатини кўзламаслик; саккизинчиси - очик юзли, ширин сўзли бўлиш; тўққизинчиси - муҳтожларнинг ҳолатини чиқариш; ўнинчиси - мулоим ва тавозели бўлишдир” [10] -дейди.

Одатда, хушодоб, маданиятли кишилар одамларга нисбатан эътиборли ва сезгир бўладилар. Ҳалқимизда “Сухандонлик саломдан, иш интизомдан бошланади”, деган ҳикматли ибора бор. Дарҳақиқат, салом билан бошланган суҳбат, ёмон ниятни қайтариб, ёпиқ эшикларни очар ва нифоқларни йўқотар экан. Очиқ юзли, хушхулқ, хушмуомала одам андиша ва фаросат эгаси бўлади. Шундай гўзал сифатларга эга бўлган одам билан ҳамсуҳбат бўлиш - ёмон хулқли, қўрс бир олим билан ҳамсуҳбат бўлишдан кўра яхшироқдир.

Бугунги сизнинг диққатингизга ҳавола этилаётган бошланғич синф ўқитувчисининг самимий ва меҳрибонлик билан ўз ўқувчилари орасида олиб борадиган муомала ва мулоқот маданияти номли мақоланинг асосий мақсади, кичик ёшдаги ўқувчиларга чиройли гаприш, адабий тил қоидаларига амал қилиш, шева ва жаргон сўзлардан фойдаланмай нотиклик санъатини ўргатишдан иборат.

Қадимий урф-одатларимизга амал қилиб, ота-боболаримизнинг фарзанд тарбияси ҳақидаги ўғитлар, уларнинг хулқ-атворларига, гап-сўзларига, кишилар олдида ўзларини қандай тутиб, нима ҳақида фикрлашиб, не сўз билан ўз мақсадларини тушунтиришларига катта аҳамият бериш, қўрслик қилиш, кишилар суҳбатига аралашиб, гап сўрамаганда ҳам маҳмадоналик қилиб, ўзларини ақлли кўрсатмоқчи бўлиш каби ножўя ишларга зинҳор-базинҳор йўл қўймаганлар. Бу нарсаларга фарзанд тарбиясининг энг муҳим томони деб қараганлар. Очиғини айтганда, ҳозирги пайтда бошланғич синф ўқитувчисининг самимий ва меҳрибонлик билан ўз ўқувчилари орасида олиб борадиган муомала ва мулоқот маданияти, ҳамма жойда кўнгилдагидек эмас. Чунки бу хонадонларда Шарқ тарбияси, шарқона удумлар умуман, унутилиб юборилган ёки унга эскириб қолган ақида, деб қаралганлар ҳам йўқ эмас. Ҳолбуки, ўша унутилган ўзбекчилик урф-одатлари бугунги янгича ақидаю, янгича тушунчаларимиздан устун эканлиги, Европа халқи Шарқона одобга ҳавас билан қарашлари, бугунги кунда ошкора исботу далилини топтоқда.

Инсон кўрки, инсон қадру-қиммати ўзининг одамийлиги, ширинсуханлиги, нотиклиги, бировларни ҳам ўзидай асраб-авайлай олиши, ундан ҳурмат ва эҳтиромини дариғ тутмаслик каби фазилатлари билан ўлчанади. Ҳалқимизда “Буғдой нонинг бўлмаса ҳам, буғдой каломинг бўлсин”, - деган гаплар борки. Ҳа, дарҳақиқат инсоннинг тили ширин бўлса, уни катта-ю кичик ҳурмат қилади, гапига қулоқ солади. Ширин тиллик инсонни бахту саодатга элтади, кишининг қалбига, дилу-жонига маънавий озуқа беради. Шунинг учун ширинсуханликка ёшликданоқ ўрганиш керак. Ширин сўз ҳам, ёмон, бемаза сўз ҳам бир

оғиздан чиқади. Ана ўша оғизни ширин сўзликка мойил қилиш лозим. Сўз - қудратли куч. Ундан ўринли фойдаланиш эзгулик сари, ноўрин фойдаланиш эса ёмонлик сари олиб боради. Кичик бир оиланинг тинч бўлиши ҳам, бутун ер куррасининг тинчлиги ҳам сўзнинг қудратига боғлиқ. Кишилар ноаҳил бўлсалар уйдан ҳам, юртдан ҳам барака кўтарилади. Уруш-жанжал бошланади. Бир донишманддан шогирдлари: - Нима қилсак тинч ва роҳатда умр кечирамиз? - деб сўрадилар.

Донишманд:

- Ҳеч қаерда ҳеч кимга бирорта сўз сўзламанг, сукут этинг, - деб жавоб берди. Шогирдлари:

- Ахир, доим сукут этиб юраверамизми, бу мумкинми? Бошқача йўл кўрсатинг? - дедилар.

Донишманд шундай маслаҳат берди:

- Сукут эта олмасангиз, сўзланг, лекин қисқа ва маъноли сўзланг, оғзингиздан сира ҳам ножўя сўзлар чиқмасин. Ёмон сўз тингловчиларнинг кўнглини хира қилади, бундан сақланинг. Байт:

Яхши сўздан кўрсанг меҳру вафо,

Номуносиб сўзласанг, еткай жафо.

Сўз орқали инсонларнинг тафаккури, фикри англашилади, сўзлаш маданияти орқали у кишининг одоби, келиб чиқиши, наслу-насаби, ота-онаси ва устозининг берган таълим-тарбияси намоён бўлади. Инсоннинг яшаши учун сув билан ҳаво қандай зарур бўлса, унинг маънавий камол топишида ширинсуханлик, нотиқлик шунчалик зарурдир ва унинг аҳамият катта. Ширинсуханлик –Нотиқлик инсон қалбининг дуру - гавҳари.

Шунинг учун ҳам инсонлар ёшлиқдан ширинсўзликка, кам гапириб, кўп ўйлашга ўрганишлари, бир оғиз сўзнинг улкан, қудрати буюк эканлигини тушунишлари лозим. Қадим-қадимдан маълумки бир оғиз ширин сўз билан муродга етганлар, аччиқ сўз билан боши кетганлар бор. Доно ота-боболаримиз ширинсўзлик, ўринли сўзловчилар ҳақида шундай дейдилар:

Тил-инсон тафаккурининг маҳсули. У инсон маданияти, фикрий гўзаллигини, яхши, ибратли, ҳавас қилса арзийдиган фазилатларини юзага чиқарувчи воситадир. Ҳа, сўзда ҳам сўз бор, албатта. Сўзлар борки, кишида қанот пайдо қилиб кўкларга кўтаради. Сўзлар борки, уни қора ер қилиб, ўз қаҳрига тортади. Бошланғич синф ўқитувчисининг самимий ва меҳрибонлик билан ўз ўқувчилари орасида олиб борадиган муомала ва мулоқот маданиятини шакллантиришда ўқитувчининг ўз ўқувчиларда бу хусусиятларни қанчалик барвақт йўлга қўйиб ўргатиб борса,шунчалик самара юқори бўлади.

Тарбияшунос бир доно тил одоби ҳақида сўзлаб: “Рост ва тўғри, қисқа ва мазмунли гапиришни мақтаб, маҳмадоналик ва лақмаликни, хусусан, ўринсиз ва ёлғон сўзлашни қаттиқ қоралабди. Тилга эҳтиётсиз киши ўз бошига мусибат келтириши мумкин - дебди. Шуниси қизиқарлики, сўз киши танасига турлича таъсир этади.

Инсон ҳар доим навқирон, бардам бўлиши учун бошқа одамларни ранжитмаслиги, дилини вайрон қилмаслиги ҳамда ўзи ҳам хуштабиат бўлиши лозим. Инсон икки нарса туфайли қарилик нималигини билмайди. Уларнинг бири хушхулқ, иккинчиси эзгу сўздир. Ер юзида инсондан қоладиган мерос - яхши сўздир. Унинг ўзи оламдан ўтиб кетади, ширинсўзи эса мангу қолади. Гапни етти ўлчаб, бир айтиш керак. Мулоҳаза билан камгаплик ҳам бир фазилатдир. Гапирганда ҳам одоб сақлаб, суҳбат мазмуни ва суҳбатдошлар табиатига қараб, маъни-мантиқли, фойдали сўзларни топиб, дона-дона гапириш эса эл орасида кишининг обрўсини оширади, азизу мўътабар қилади. Улуғ туркман шоири Махтумқули:

Оз е, оз ухлагин, яна оз сўзла, Кўп сўз охир эл ичида хор айлар,-деб ёзганида ана шуларни назарда тутган.

Бошланғич синф ўқувчилари орасида олиб борадиган муомала ва мулоқот маданиятини қанчалик барвақт шакллантирилса ва қадриятларга мос бўлса, боланинг келажаги таллаб даражасида бўлади. Бола ҳаётида нутқ маданияти қанчалик ривожланса, тил шунчалик гўзаллашади. Афсуски, ҳозирги даврда айрим ёшларнинг тилга бўлган эътиборсизлиги, улар нутқининг пасайишига олиб келяпти. Инкор этиб бўлмайди, ахборот технологияларининг ривожланиши, радио ва телекоммуникация соҳасида ҳам маълум ютуқлар қўлга киритмоқда ва уларнинг халқ орасидаги аҳамияти катта.

Донолар айтибдурлар: “Эй, фарзанд... Сўз тўрт хил бўлади: биринчиси, билишга ва айтишга ҳожати йўқ сўзлар; иккинчиси - билишга ва айтишга зарур бўлган сўзлар; учинчиси - билишга зарури йўқ, аммо, айтса бўладиган сўзлар; тўртинчиси - билса бўладиган, аммо, айтишга ҳожати йўқ сўзлар”.

Бошланғич синф ўқувчилари орасида олиб борадиган муомала ва мулоқот маданиятини тўғри йўлга қўйиш қанчалик зарур эканлигини ҳар бир ўқитувчининг бугунги асосий мақсади ва долзарб муаммосига айланиши лозим. Давлатимиз ўз олдига малакали, мутахассисларни етиштиришни мақсад қилиб қўйган экан, биз энг аввало, уларнинг тилига, нотиқлик саъатига, ўзаро муносабатларига эътиборни кучайтириш лозим. Бу ўринда ҳар бир устоз-шогирд бошланғич синфдан бошлаб ўз нутқида эътиборни қаратиши керак. Ўз нутқимизни яхши сўзлар билан бойитмоғимиз керак.

Хулоса қилиб шуни айтиш лозимки, ҳар бир сўз, ҳар бир иборани киши қалбига сингдирадиган тарзда етказа билиши ҳам санъатдир. Бошланғич синф ўқувчилари орасида олиб борадиган муомала ва мулоқот маданияти олижаноб мақсад йўлида - келажак авлодни умуминсоний руҳда тарбиялашга катта ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикасини 2017-21 йилларда янада ривожлантиришнинг бешта устувор вазифалари “Ҳаракатлар стратегияси”.-Т.: Ўзбекистон, 2017 й.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. -Т.: Ўзбекистон, НМИУ, 2017 й. 592-бет.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч. -Т.: Маънавият, 2008 й.
4. Абу Носир Форобий. Фозил одамлар шаҳри. -Т.: А.Қодирий, 2013 й.
5. Абдулла Авлоний. Туркий Гулистон-ёхуд ахлоқ.-Т.: Ўзбекистон, 2012 й.
6. Ал-Бухорий. Адиб дурдоналари.-Тошкент: Ўзбекистон, 2012 й. 198-бет.
7. Маҳмудов М.Х. Комил инсон аجدодлар орзуси. -Т.: Ёзувчи, 2002 й.
8. Кайковус. Қобуснома. -Т.: Ўқитувчи, 2011 й. 85-бет.
9. Қудратов Т. Нутқ маданияти асослари. -Т.: Фан. 2013 й.
10. Ҳусайн Воиз Кошифий. Гўзал хулқ-одоби ва нотиклик.-Т.: Навруз. 2011 й.
11. Худойқулов Х.Ж. Жамиятда муомала ва мулоқот одобини шакллантиришда ота-она, ўқитувчи ва раҳбар масъуллиги.-Т.: Навруз. 2014 й.

KRELIT-MODUL SHAROITIDA TA'LIMNI INDIVIDUALLASHTIRISH MUAMMOLARI

Nurullayeva Shaxlo Uktamovna
Qarshi davlat universiteti professori,
pedagogika fanlari doktori

Annotatsiya. Mazkur ishda oliy ta'lim tizimida kredit-modul sharoitida muhim hisoblangan mustaqil ta'limni individuallashtirish muammosi o'rganilgan. Individuallashtirilgan ta'limning mazmuni, individuallashtirilgan ta'lim texnologiyalari mohiyati, bosqichlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim, individuallashtirish, kredit-modul, mustaqil ta'lim, adaptiv ta'lim, sinf-dars tizimi, empirik topshiriqlar, esse.

Ta'limga individual yondashuv bugungi kunda ko'plab ta'lim texnologiyalarida ustuvorlik qiladi. Ta'limni texnologiyalashtirishning asosiy maqsadlaridan biri ham bilim oluvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish va rivojlantirishni nazarda tutadi. Shuningdek, bilim oluvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlariga ko'ra ham topshiriqlar ko'pincha tabaqalashtirib beriladi. Ammo mustaqil ta'lim topshiriqlarida bugungi kundagi umumiy yondashuv ko'proq kuzatiladi. Vaholanki, mustaqil bajariluvchi topshiriqlarda individuallik ustuvorlik qilishi ularni mazmunan va natijadorlik nuqtai nazaridan takomillashtirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ta'limni individuallashtirish borasida ham qator texnologiyalar ishlab chiqilmoqda va ulardan quyidagilar keng qo'llanilib kelinmoqda:

- Inga Unt tomonidan ishlab chiqilgan individuallashtirilgan ta'lim texnologiyasi;
- A.S. Granitskayaning adaptiv ta'lim tizimi;
- V.D.Shadrikov tomonidan ishlab chiqilgan individuallashtirishgan o'quv rejasi asosidagi ta'lim.

Inga Unt g'oyasiga ko'ra o'quvchilarning maktabda va uyda bajaradigan mustaqil ishlari ta'limni individuallashtirishning asosiy tashkiliy shakli hisoblanadi.

Inga Unt ta'limni individuallashtirish uchun ta'limning metodik ta'minotini takomillashtirishga e'tibor qaratadi, ya'ni o'quvchilar uchun ish daftarlarini ishlab chiqish, amaldagi darsliklarga qo'shimcha qo'llanmalar tayyorlash kabi.

A.S.Granitskayaning g'oyasiga ko'ra esa sinf-dars tizimi doirasida darsning 60-80 foiz qismini o'quvchilar bilan o'tkaziladigan individual topshiriqlar asosida ta'limni individuallashtirish mumkin bo'ladi. U dars jarayonini noodatiy tarzda tashkil etish mumkinligini ko'rsatadi. YA'ni darsni ikki qismga ajratadi. Birinchi qismda barcha o'quvchilar birga o'qitiladi. Ikkinchi qismda esa ikkita jarayon parallel amalga oshiriladi: o'quvchilarning mustaqil ishlarni bajarishi va o'qituvchining ayrim o'quvchilar bilan olib boradigan individual ishlari.

V.D.Shadrikov esa o'quvchilarga murakkablashib boruvchi topshiriqlar va ularni bajarishga motivatsiya berish orqali ularning qobiliyatlarini samarali rivojlantirish mumkin bo'ladi. Ammo bunday topshiriqlarni bajarishda o'quvchilarga o'zlarining imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalanishlariga undash maqsadga muvofiq (majburlash emas). Uning g'oyasiga ko'ra o'quv rejasi, dasturi va metodik qo'llanmalar olti darajali qilib ishlab chiqiladi. Har bir daraja o'quvchilarning o'zlashtirishi va qiziqishiga ko'ra mazmunan belgilab beriladi. O'quvchilar o'zlariga muvofiq dastur asosida ma'lum bir dinamik guruhlarda ta'lim oladilar. O'quv materialining turli darajalarini tanlash o'quvchilarni ma'lum bir guruhlariga birlashtiradi. Ammo bu guruhlar dinamik

bo'lib, ularning tarkibi doimiy o'zgarib turadi. O'qituvchi tomonidan ishlab chiqilgan olti darajadagi adaptiv o'quv material va topshiriqlar turli darajadagi o'quvchilarning barchasini qamrab olishga yordam beradi. Ya'ni past o'zlashtiruvchi o'quvchilar ham nazoratdan chetda qolmaydi.

Kredit-modul tizimi sharoitida ta'limni individuallashtirishning muhim jihatlari quyidagilardan iborat:

- Talabalarning bilim o'zlashtirishdagi yutuqlari va kamchiliklarini, tafakkurlari rivojlanishidagi o'ziga xosliklarni ta'minlab beruvchi omillarni hisobga olish;

- Bilimlarni o'zlashtirish, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, tafakkurini rivojlantirishdagi muammolarni barataraf etish imkoniyatining mavjudligi;

- Diqqat, tafakkur, xotira, iroda kabi psixologik jarayonlardagi o'ziga xosliklarni inobatga olish;

- Ta'lim-tarbiya jarayonidagi muammolarni, oilaviy tarbiyadagi farqlarni korreksiya qilib borish;

- Qobiliyatli va iqtidorli o'quvchilar uchun o'quv jarayonini optimallashtirish;

- O'quv material va topshiriqlarini tanlashdagi ixtiyoriylik;

- O'quv jarayoniga qo'yilgan umumiy talablarning bajarilishi;

- Talabalarni baholash va o'z-o'zini baholash jarayonining adekvat tarzda kechishi;

- Ta'lim jarayonida ichki imkoniyatlarni, yashirin iqtidorni yuzaga chiqarish imkoniyatining kengligi;

- Bilimlarni o'zlashtirishda innovatsion va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish.

Mustaqil ta'lim topshiriqlarini individuallashtirish – oliy ta'lim tizimida ta'limni individuallashtirishning optimal tashkiliy shakli hisoblanadi. Bunday mustaqil ishlar talabalar uchun individual tarzda ishlab chiqilgan bo'lib, bunda ular o'z imkoniyatlarini namoyon etish, rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Oliy ta'lim jarayonida talabalar individual ta'lim ta'lim topshiriqlari quyidagi mazmunda tuzilishi mumkin:

- turli ilmiy manbalar (darsliklar, lug'atlar, ilmiy ma'ruzalar, o'quv qo'llanmalar, xrestomatiyalar) bilan ishlash;

- turli topshiriqlar, masalalarni yechish;

- kuzatuvlar tashkil etish;

- empirik topshiriqlar;

- pedagogik eksperiment o'tkazish;

- esse, referat, maqola yoki insholar yozish.

Pedagogik manbalarda topshiriqlarni bajarishning individual shakli ikki turga ajratiladi: topshiriqlarni individual bajarish va individuallashtirilgan topshiriqlar.

Topshiriqlarni individual bajarishda talabalar umumiy topshiriqlarni boshqalar bilan muloqotga kirishmasdan, individual tarzda bajarishlari nazarda tutilsa, individuallashtirilgan topshiriqlar bilim oluvchilarning qiziqishlari, imkoniyatlari va bilim darajalariga muvofiq tarzda maxsus ishlab chiqiladi.

Demak, oliy ta'lim tizimida mustaqil ta'limni tashkil etishda differensiallashtirilgan va individuallashtirilgan ta'lim topshiriqlardan foydalanish samarali usul hisoblanadi.

Bunday topshiriqlar talabalarning mustaqil ta'limni mexanik tarzda bajarmasdan, qiziqarli va samarali ish turiga jalb etishni nazarda tutadi. Bunday topshiriqlar o'qituvchining vaqti-vaqti bilan nazorat olib borishini, talabalar bilan muloqot jarayonida topshiriqlarni bajarilish jarayonini kuzatib borish, qiyinchiliklar va muammolarni korreksiya qilib borishni taqozo etadi.

Mustaqil ta'lim topshiriqlarining individuallashtirilishi differensiallashtirilgan talabalar guruhiga zaruriy yordamni ko'rsatish, ularning o'quv predmetini o'zlashtirish yakunlanganiga qadar bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishini ta'kmnilashga xizmat qiladi. Talabalarning guruhlarga ajratilishi har bir guruhga mos yordam ko'rsatilishi, ularning qiziqishlariga ko'ra rivojlantirish, bilim o'zlashtirish sifatini takomillashtirishga yordam qilishi lozim bo'ladi.

Mustaqil ta'lim jarayonida ham asosan topshiriqlar individual, o'zlari mustaqil bajarishlariga e'tibor qaratiladi. Agarda mustaqil ta'lim tpshiriqlari individuallashtiriladigan bo'lsa, ularning samaradorligi ham oshadi. Mustaqil ta'lim topshiriqlarini individuallashtirganda, aavlambor, talabalarga ularni tanlash imkoniyatini berish lozim. Har bir tuzilgan topshiriqoddiydan murakkabga qarab borishi, reproduktiv usuldan tobora mustaqillashib, ijodiy va kreativ yondashuv asosida amalga oshirilishga tomon borishi lozim bo'ladi. Shuningdek, mustaqil ta'lim topshiriqlari tadqiqiy xarakterga tomon ham borishi muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Унт И. Индивидуализация и дифференциация обучения. Москва: Педагогика, 1990. – 188 с.
2. Границкая А.С. Научить думать и действовать. Книга для учителя. Москва: Просвещение, 1991. – 175 с.
3. Шадриков В.Д. Способности и одаренность человека. Москва: ИП РАН, 2021.
4. Nurullayeva Shaxlo Uktamovna. Oliy ta'lim tizimida talabalar metodik-tadqiqiy tayyorgarligini takomillashtirish muammolari. «Ta'lim tizimini

rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari: dolzarbligi, muammolari va istiibollari” mavzusidagi xaliaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Qarshi, 2024. 362-368 b.

5. Nurullayeva Shaxlo Uktamovna. “Pedagogik amaliyot – bo‘lajak o‘qituvchilar metodik-refleksiv tayyorgarligining asosiy tashkiliy shakli sifatida. “yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashning dolzarb muammolari” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Termiz, 2024.

6. Nurullayeva Shaxlo Uktamovna. Pedagogik ta’lim jarayonini modellashtirish va loyihalashtirish yo‘llari. Zamonaviy boshlang‘ich ta’lim: innovatsiyalar, muammolar va rivojlanish yo‘llari. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. Termiz. 2023. B. 23-27.

7. Nurullayeva Shaxlo Uktamovna. Innovatsion ta’lim muhitida pedagogik modellashtirish muammolari. Tasviriy san’at ta’limi uzviyligini ta’minlashning ustuvor yo‘nalishlari: muammolar va yechimlar. Xalqaro ilmiy amaliy konferensiya. Qarshi, 2023. B. 10-13.

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE TRANSFORMATION OF HIGHER EDUCATION IN KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND PROSPECTS

Kariyev Adlet

Cand. Sci. (Education),

*Associate professor of Department
of primary education,*

*Abai Kazakh National Pedagogical
University (Almaty, Kazakhstan)*

Abstract. This paper explores the directions of artificial intelligence (AI) integration into the educational process of higher education institutions. It analyzes the three main directions of AI technology usage: systems oriented towards the faculty of higher education institutions; systems oriented towards students; and systems oriented towards the organization of the educational process as a whole. It is noted that AI serves as an auxiliary, yet valuable tool that can perform and improve a significant number of routine operations and assist in organizing an effective educational process.

Key words: higher education institutions, educational process, artificial intelligence, information and communication technologies.

Аннотация. В работе рассмотрены направления внедрения искусственного интеллекта (далее ИИ) в образовательный процесс высшего учебного заведения. Проанализированы три основные направления использования технологии ИИ: системы, ориентированные на преподавателя высшего учебного заведения; системы,

ориентированные на студента; системы, ориентированные на организацию образовательного процесса в целом. Проанализировано, что ИИ является вспомогательным, но ценным инструментом, который может выполнять и совершенствовать значительное количество рутинных операций и помогать в организации эффективного учебного процесса.

Ключевые слова: высшие учебные заведения, образовательный процесс, искусственный интеллект, информационно-коммуникационные технологии.

In recent years, the domestic higher education system has been undergoing continuous changes, driven by the need for integration into the global educational space, increasing the competitiveness of Kazakhstani educational institutions on the international stage, employer demands for the level of specialist training, and overall socio-economic changes. Modern education is transforming into an open system with a complex structure, fulfilling two main functions: creating conditions for learning and knowledge acquisition, and shaping the value orientations of future specialists.

Among the factors influencing the specifics of modern higher education, digitalization stands out. The widespread use of information and communication technologies leads to the emergence of new educational process formats, the introduction of innovative teaching methods and models of pedagogical interaction. Additionally, the integration of modern information technologies changes the very process of labor activity, leading to new professions and the creation of new jobs that require specialists to possess new knowledge and skills, and achieve new educational outcomes. This necessitates the incorporation of the latest scientific achievements into the educational process, including artificial intelligence (AI).

The aim of the study is to identify and characterize the main directions of artificial intelligence integration into the higher education system.

The methods used in this research included analysis and synthesis of the scientific literature on the topic; and studying and understanding the experience of using artificial intelligence in education.

Overall, the use of AI technology in the higher education system can be analyzed in three directions:

- Systems oriented towards higher education faculty;
- Systems oriented towards students;
- Systems oriented towards the use of artificial intelligence in education as a whole [1].

AI technologies aimed at university educators are utilized to support teachers and alleviate their workload by automating tasks such as administration, grading, feedback, plagiarism detection, and more. The use of

artificial intelligence in an educator's role can be divided into two unequal but interconnected directions. The first relates to employing AI to organize the educational process, while the second pertains to the educational process itself, altering the interactions between instructors and students. The first direction is considerably easier for employing AI algorithms and is akin to its application in fields associated with automating routine actions and processes. The second direction develops and is implemented much more slowly because it must simulate the live, creative communication between students and professors. Nevertheless, the development and implementation of the first direction positively influence the second.

J. Klutka and others contend that AI can manage many routine functions currently performed by teachers and educational administrators, thus freeing them to address more complex issues and interact with students on deeper levels. This presents an opportunity for a new role for the university instructor, whose activity will be focused on developing students' skills and competencies [2]. However, as studies indicate, this claim remains too optimistic for the time being. Many aspects of this are due to the fact that the majority of AI developments for teaching, education, and research are made by programmers, not educators [3]. These systems are created and developed based on the capabilities and visions of AI technology developers, rather than the needs of the educational process.

Today in European countries, artificial intelligence technologies are widely used to review student responses in feedback surveys [4]. This allows for saving up to 80% of human effort (approximately two weeks of a teacher's work) compared to performing this task manually.

The use of proctoring systems is also promising. These systems are capable of analyzing student behavior during remote assessments: the frequency of looking away from the monitor, attempts to switch browser tabs, the presence of other people or voices, etc. [5].

Analyzing artificial intelligence systems, it can be said that they can already be effectively used for:

1. Providing feedback between teachers and students;
2. Monitoring each student's academic progress;
3. Assessing students' knowledge and skills, which allows educators to tailor the learning process to their level of preparation;
4. Using intelligent mentors to provide educational content;
5. Offering specialized support and increasing awareness of knowledge gaps, enabling teachers to more effectively educate through personalized and adaptive learning;

6. Analyzing audience dynamics and student engagement, which helps identify at-risk students in real time, allowing for timely intervention.

Artificial intelligence is currently used as a personal assistant for writing and analyzing texts, studying foreign languages, organizing work schedules, etc. At present, students are actively using text services that allow them to create content based on artificial intelligence. The most common systems in modern education are AI systems capable of interpreting language, analyzing the emotional tone of sentences, and automatically translating into other languages without losing meaning; personal recommendations, based on the user's previous experience and that of their friends, help students make optimal choices regarding educational programs, as well as friends, teachers, relevant literature, etc. Another way AI is utilized is in organizing learning based on the trial and error method – this is a quite effective technique for consolidating skills, as this process lacks clear instructions and the student intuitively seeks the most effective ways to solve problems.

AI systems can meet one of UNESCO's fundamental demands in the education system – making education accessible to all. There have long been programs that convert spoken language into text, which is very relevant for people with poor vision (for example, the Dragon Anywhere platform).

Artificial intelligence has all the means to make the student learning process personalized and adaptive. Adaptive learning involves selecting educational content according to the needs of each student with varying levels of preparation, with the ability to track progress in learning and alter its trajectory based on outcomes. AI takes into account the methodology and pace of material absorption, the needs of each student, their personal interests and preferences, and selects tasks of increasing complexity. Personalization of learning is successfully implemented in the Thinkster system. Users of the platform undergo testing, after which AI provides a preliminary learning plan.

AI technologies also positively impact the sphere of upbringing, using monitoring and control functions. For instance, Google's smartphone app Bark provides a set of tools for parenting in the digital age. It can "monitor" data exchange platforms and email, social networks, YouTube, and other services popular among teenagers, with the aim of detecting signs of bullying, cyber threats, depression, suicidal thoughts, etc.

A third important direction in the use of artificial intelligence in higher education is the administration of educational processes. For example, Factspan Analytics Inc. offers solutions for a whole complex of tasks, automating processes such as student adaptation; knowledge assessment; tracking absences; report keeping and auditing; various office tasks (certification of educational programs, teacher certification, payroll, etc.).

Despite the above, the use of AI technology in the higher education system has not yet elevated it to a qualitatively new level. AI has not yet aided in the development of higher-order skills, critical thinking, problem-solving, creativity, and knowledge management among students. AI is a supportive, yet valuable tool that can perform and enhance a large number of various operations conducted at universities, assist in organizing effective educational processes, and in building necessary communications.

At the same time, it should be noted that the promising directions for the use of AI in higher education are not limited to the above. Overall, many issues regarding the interaction of artificial intelligence with the higher education system require further research. How should the learning process change under new conditions? What focus should professors have in teaching? On developing those competencies that robots and AI lack: creativity, teamwork skills, leadership qualities. Or on teaching students to interact better with artificial intelligence, potential forms of collaboration between specialists and AI in solving common problems. For the latter, it is necessary to better understand the capabilities of AI thinking, the "different logic" of interaction between the teacher and artificial intelligence, as opposed to colleagues.

References

1. Baker T., Smith L. Educ-AI-tion rebooted? Exploring the future of artificial intelligence in schools and colleges. Retrieved from Nesta Foundation website. [Электронный ресурс]. URL: https://media.nesta.org.uk/documents/Future_of_AI_and_education_v5_WEB.pdf.
2. Klutka J. et al. Artificial Intelligence in Higher Education: Current Uses and Future Applications. – Louisville: Learning house, 2018.
3. Zawacki-Richter O., Marín V.I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2019. – № 1. – doi: 10.1186/s41239-019-0171-0.
4. Nawaz Raheel, Quanbin Sun, Matthew Shardlow, Georgios Kontonatsios, Naif R. Aljohani, Anna Visvizi, Saeed-Ul Hassan Leveraging AI and Machine Learning for National Student Survey: Actionable Insights from Textual Feedback to Enhance Quality of Teaching and Learning in UK's Higher Education // Applied Sciences. – 2022. – № 1. – p. 514. – doi: 10.3390/app12010514.
5. Абыканова Б.Т. и др. Системы на основе искусственного интеллекта в педагогическом образовании: возможности и последствия // Вестник Атырауского университета имени Халела Досмухамедова. – 2024. – Т. 71. – №. 4. – С. 59-72.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA FANLAR INTEGRATSIYASIINI TAKOMILLASHTIRISHGA TIZIMLI YONDASHUV

Norbo'tayev Xo'shboq Bobonazarovich

*TerDPI professori,
pedagogika fanlari doktori (DSc).*

Annotatsiya. Maqolada umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida fanlararo integratsiyani takomillashtirish asosida o'quvchilarning egallagan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarini rivojlantirish, ular o'rtasidagi uzviylik, ya'ni fanlararo aloqadorlikni aniqlash, interaktiv ta'lim xizmatlari asosida o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini takomillashtirish jarayonini sifatli amalga oshirish, shuningdek, o'quv jarayonida fanlararo integratsiya mazmundagi materiallardan dars mashg'ulotlarida o'quvchilar ilmiy dunyo qarashini shakllantirish holati nazarda tutilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, o'quvchilar, integratsiya, dars, ta'lim-tarbiya, innovatsiya, fanlararo aloqadorlik, muammoli vaziyat, ilmiy tushunchalar, bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya, o'qitish, samaradorlik.

Dunyo ta'lim tizimining xalqarolashuvi jarayonlari milliy ta'lim tizimi oldiga yangidan-yangi vazifalarni qo'ymoqda. Jumladan, hozirgi kunda maktablarning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda dunyoga yaxlit, o'zaro aloqador bo'lgan birlik sifatida qarash, uning global muammolari hamda bu muammolar yechimini ko'ra va tushuna bilishni shakllantirishdan iborat. Unda ilg'or xorijiy tajribalarni integratsiyalash orqali jahon innovatsion-integrativ ta'lim muhitini kengaytirish, akmeologik yondashuv asosida innovatsion-kasbiy o'sish dinamikasini maqbullashtirish mexanizmini takomillashtirish muhim dolzarblik kasb etadi.

O'zbekistonda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar ta'lim tizimini to'liq axborotlashtirishni, o'qitish mazmuni va sifatini qayta ko'rib chiqish, o'quv fanlarini integratsiyalash, o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan o'rinli va samarali foydalanish asosida tashkil etishni taqozo etmoqda. Bu o'z navbatida ta'lim muassasasida yagona o'quv-me'yoriy hujjatlarni fanlar integratsiyasi asosida takomillashtiri zaruriyatini yaratib beradi. Shuningdek, ta'limni integratsiyalash jarayoni o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishi va egallagan bilimlarni yangi vaziyatlarda o'rganishda muhim o'rin tutadi.

Jumladan, bugungi kunda ta'lim tizimidagi global muammolardan biri o'quv fanlarini integratsiyalash va tabaqalashtirish hisoblanadi. Integratsiya fanlar o'rtasidagi tarkibiy bog'lanishni mustahkamlash, ularni umumlashtirish, o'quvchilarning tabiat va jamiyat to'g'risidagi yaxlit tasavvurlarini yanada boyitish uchun xizmat qiladi. Integratsiyalash muammosini ijobiy hal etish ta'lim

muassasalari o'quv jarayonida zamonaviy axborot va innovatsion pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish bilan bevosita bog'liq. Mazkur jarayonni to'g'ri tashkil etish o'qitish samaradorligini oshiribgina qolmasdan, o'qitishning loyihaviy yaratuvchanlik modeli asosini ta'minlaydi [5: 1033].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv faoliyatida umumlashtirish va aniqlashtirish jarayoni bir butunlikda rivojlanadi. Buning sababi shundaki, umumlashtirish jarayonida olingan nazariy bilimlar keyingi materialni o'zlashtirishda qo'llaniladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda aqliy faoliyatning umumlashtirish va aniqlashtirish jarayonlarini o'zaro aloqasi o'quv materiallarining mazmunli assimilyasiyasini oshiradi. Agar umumiy tushunchalar, qoidalar va qonunlar boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan aniq mazmunda oshkor etilmasa va tushunilmasa, u holda ta'limot og'zaki, rasmiy xarakterga ega bo'ladi. Faqat mohirona umumlashtirish va aniqlashtirish bilan, muayyan va nazariy o'quv materiallarining mazmunli o'rganilishi va uni amalda va o'quv ko'nikmalarini rivojlantirishda qo'llash qobiliyati ta'minlanadi.

Integratsiya-fan bilimlari chegarasida yangi tasavvurlarni qabul qilish vositasi. Birinchi navbatda tabaqalashtirilgan bilimlar orasida bilmagan joylarni to'ldirish, ular orasidagi aloqalarni o'rnatish lozim. U ta'lim oluvchining bilimini oshirishga, ta'limdagi tor ixtisoslashtirishni yangilashga yo'naltirilgan. Shu bilan birga integratsiya ta'lim jarayonining o'quv fanlari o'rnini egallash kerak emas, u faqat olinayotgan bilimlarni yaxlit bir tizimga birlashtirishi kerak [3: 9].

Boshlang'ich sinf o'quv jarayonida fanlararo integratsiyani takomillashtirish bosqichida o'quv fanlarining kommunikativ masalalarini maqsadga muvofiq tanlash va o'zaro bog'liqligini ta'minlashni ko'zda tutiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga taklif etilgan masalalarni yechish shartlar bilan tanishish, yechish va nazorat kabi ketma-ket bosqichlarda amalga oshiriladi. Masalani o'quv hamkorligi sharoitlarida hamkorlikda yechishning barcha bosqichlari individual yechimga nisbatan ma'lum darajada o'ziga xoslikka ega bo'ladi [4: 47].

Integrativ yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilari qiyinchiliksiz hamkorlikda belgilangan boshlang'ich xatti-harakatlar va jarayonlarni taqsimlaydilar, xatti-harakat usullari bilan almashdilar, umumiy faoliyat usullarini rejalashtirdilar, bu esa qo'yilgan vazifalarda ham o'zaro hamkorlikni mustahkamlaydi. Fanlararo integratsiya asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirishning har bir bosqichida hamkorlikda o'qitish imkoniyatlari namoyon bo'ldi [1: 24].

Boshlang'ich sinf o'quv jarayonida fanlararo integratsiyani takomillashtirish o'quvchilarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning

pedagogik jarayonini umumlashtirishda pedagogik sharoitni amalga oshirish o'qituvchining boshlang'ich sinf o'quvchisi bilan uning shaxsiy xususiyatlari va imkoniyatlari, o'quv faoliyati jarayonida aniqlangan yutuqlari va qiyinchiliklari va ota-onalari bilan munosabatlarini muhokama qilish orqali amalga oshiriladi. Sanab o'tilgan tavsiflarning hamkorlikdagi tahlili boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'z xulqlari ko'rsatkichlarini o'zgartirishlariga yordam berdi [6: 62].

Fanlararo integratsiya quyidagi jarayonlarni qamrab oladi:

o'quvchi aqliy faoliyatini faollashtirish maqsadida bilimlarni shakllangan fandan boshqasiga o'tkazilgandagi tavsifining o'zgarishi;

ilmiy bilimlar mohiyat jihatidan o'zaro bog'liqligini o'quv vazifalariga aylantirish;

o'quvchi ijodkorlik qobiliyati tarkib topishini ta'minlovchi fanlararo bilim va ko'nikmalarni egallash darajalarini belgilab olishni nazarda tutadi [8: 91].

Mazkur jarayonlarga hamohang tarzda o'quv jarayonida fanlararo integratsiyani ilmiy jihatdan asoslash maqsadida uning metodologik-didaktik infratuzilmasini vujudga keltirish, ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda o'quv fanlarining o'zaro aloqadorligini ta'minlash lozim. O'quv jarayonida fanlararo aloqadorlikni ta'minlash bo'yicha amalga oshiriladigan faoliyatning samaradorligi asosan o'quv fanlari o'qituvchilarining ijodiy izlanishlari va faoliyatlarining mazmundorligiga ham bog'liqdir. Boshlang'ich sinflarda o'quv fanlarini o'zaro aloqadorlikda o'qitish asosida quyidagi natijalarga erishish mumkin:

boshlang'ich ta'lim o'quv rejalari va o'quv dasturlari optimallashtiriladi;

boshlang'ich sinflarda bir qancha fanlar qisqarishi natijasida kichik maktab yoshidanoq tillarni o'rgatish yoki jismoniy rivojlantirish uchun imkoniyat tug'iladi;

kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda mustaqil va mantiqiy fikrlash, abstrakt tafakkur yuritish ko'nikmalari shakllantiriladi;

o'quvchilarda tabiat, jamiyat va fan haqidagi yaxlit tushunchalar va tasavvurlar, hayotiy ko'nikmalar shakllantirib boriladi.

Binobarin, o'qitish jarayonida fanlararo integratsiyani amalga oshirish moddiy va ma'naviy olamni tadqiq qiluvchi turli fanlarning o'zaro hamkorligi ular rivojining tabiiy jarayoni va o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi va tafakkurini rivojlantiruvchi omil sifatida nazarda tutish zarur [7: 11].

Kreativli va motivasiyali yondashuvni qo'llash ta'kidlashga imkon beradiki, kasbiy tayyorgarlikda ta'lim oluvchilarga munosabat uning mazmunining erkin, yaxlit, kamida kasbiy rivojlanganlik darajasiga ko'ra qadriyatlarni erkin tanlash, madaniyat va kasbiy faoliyatda o'z-o'zini belgilash, ijodiy o'z-o'zini

realizatsiyalashga qodir bo'lgan shaxsning "Mulki" sifatida tushunishdan kelib chiqishi lozim.

O'quv jarayonida fanlararo aloqadorlikni ta'minlashda mazmun jihatdan o'zaro yaqin fanlarning manbalari nihoyatda talabchanlik bilan tanlanishi lozim. Shundagina o'rganilayotgan o'quv materialining ilmiy-amaliy darajasi va o'quvchilarning o'zlashtirish sifati oshadi [2: 78].

Xulosa o'rnida ta'kidlash mumkinki, fanlararo integratsiya o'quvchilar tomonidan tabiatni bir butun, ya'ni yaxlit borliq sifatida anglanishi, ular tafakkurida olamning yagona tabiiy-ilmiy manzarasi vujudga kelishiga zamin yaratadi. Shu asosda integratsiya o'quvchilarda o'zlashtirish sifati, itimoiy hayotni anglash yo'llari, sog'lom turmush tarziga amal qilish tamoyillari, umumiy ma'noda zamonaviy ilmiy-texnik taraqqiyotning imkoniyat va muammolari, hamda moliyaviy-iqtisodiy savodxonlik asoslarini tushunish va kundalik hayotda foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantirishga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Ahmedova N.M. Integrativ yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish. Dics. pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) -T., 2020. -161 b.

2. Зверев И.Д., Захлебный А.К. Охрана природы в школьном курсе биологии. Пособие для учителя.-М., 1987. -130 с.

3. Кустов, Ю. А. Интеграция как педагогическая проблема. Кустов, Ю. Ю. Кустов //Интеграция в педагогике и образовании: Сб. науч. метод. работ. - Самара: Самар. индустриал. пед. колледж, 1994. -6-17 с.

4. Mavlyanova R.A., Raxmankulova N.H. "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi innovatsiya va integratsiya". O'quv qo'llanma. -T.: "Voriz-nashriyot"-2013. -240 b.

5. Norbutayev H.B. Knowledge of ecological content in pupils in interdiscipline for teaching biology. International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECS) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I7.110 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022.-P.1032-1040.

6. Saloxitdinova N.M. Boshlang'ich sinflarda integratsiyalashgan ta'limni takomillashtirish texnologiyasi (aniq va tabiiy fanlar misolida): pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. Termiz, 2023. - 121 b.

7. Xasanov A.A.O'qitish jarayonida fanlararo aloqadorlikni amalga oshirishning psixologik - pedagogik asoslari // Zamonaviy ta'lim.-2017. 10-son. - B. 9-14.

8. Чапаев, Н.К. Педагогическая интеграция: методология, теория, технология //Н.К.Чапаев. -Екатеринбург: РГППУ, 2004. -283 с.

ТЕХНИЧЕСКОЕ ТВОРЧЕСТВО УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ИСКУССТВО И ТРУД В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Азизов Абдулатиф Абдухалимович
доктор педагогических наук, профессор
Худжандский государственный университет

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы технического творчества учащихся начальных классов и его роль в формировании творческой, инициативной и предприимчивой личности. Особое внимание уделяется значению трудового воспитания и обучения в рамках учебного предмета искусство и труд для развития технического творчества. Автор описывает методы работы по активизации мыслительной и практической деятельности учащихся в школьных мастерских, а также приводит примеры разнообразных форм и методов работы по рационализации и изобретательству, конструированию и моделированию. Практическая часть статьи посвящена созданию творческих проектов учащихся, которое, по мнению автора, способствует успешной социальной адаптации учащихся в будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: творчество, конструирование, моделирование, проектирование, технические задачи, метод, предмет, техническое творчество.

Annotation. The article discusses the theoretical foundations of technical creativity of primary school students and its role in the formation of a creative, proactive and enterprising personality. Particular attention is paid to the importance of labor education and training within the academic subject of art and labor for the development of technical creativity. The author describes methods of work to enhance the mental and practical activity of students in school workshops, and also gives examples of various forms and methods of work on rationalization and invention, design and modeling. The practical part of the article is devoted to the creation of creative projects for students, which, according to the author, contributes to the successful social adaptation of students in their future professional activities.

Keywords: creativity, design, modeling, design, technical tasks, method, subject, technical creativity.

Техническое творчество является неотъемлемым элементом учебно-воспитательного процесса в школе, так как оно позволяет решать множество задач обучения и воспитания учащихся начальных классов. Значение технического творчества для учащихся: развитие мышления и творческих способностей; привитие любви к профессиям в области

техники и инженерии; возбуждение интереса к рационализаторской деятельности; воспитание наблюдательности, инициативности, самостоятельности, смекалки, трудолюбия, упорства и целеустремленности; формирование качеств, присущих современному новатору;

Для становления новой общеобразовательной области «Технология» была разработана научная концепция формирования технической культуры молодежи в общеобразовательной школе. Эта концепция подчеркивает важность технического творчества для подготовки учащихся начальных классов к будущей профессиональной деятельности и жизни в современном технологическом обществе.

Для успешного внедрения технического творчества в школьное образование необходимо: обеспечить доступ учащихся к разнообразным материалам и инструментам; подготовить учителей в области технического творчества; интегрировать техническое творчество в учебную программу; организовать внеклассные мероприятия и кружки по техническому творчеству; сотрудничать со специалистами в области науки и техники; Поддерживая и развивая техническое творчество учащихся, мы можем подготовить будущие поколения инженеров, ученых и новаторов, которые будут способны решать технические задачи будущего и вносить вклад в развитие общества. Усвоение содержания предмета искусство и труд должно позволить учащимся: сознательно и творчески выбирать оптимальные способы преобразовательной деятельности из множества альтернативных подходов с учетом их последствий для природы, общества и самого человека; мыслить системно и комплексно, понимая взаимосвязь различных элементов и процессов; самостоятельно выявлять потребности в информационном обеспечении деятельности, используя разнообразные источники информации; непрерывно овладевать новыми знаниями, применять их в качестве методов и средств преобразовательной деятельности, постоянно дополняя и обновляя свои знания и умения; Общеобразовательная предмет искусство и труд призвана готовить учащихся к самостоятельной трудовой деятельности, развивать и воспитывать широко образованную, культурную, творческую, инициативную и предприимчивую личность. Она должна готовить их к активному участию в жизни общества, в организации и работе трудовых коллективов и в семье, как в основной ячейке общества.

Творческая деятельность в предмете искусство и труд основывается на ряде технических наук: Сопроотивлении материалов, теории механизмов и машин, механике, деталях машин, основах

взаимозаменяемости. Эти науки обеспечивают учащихся необходимыми знаниями и умениями для понимания принципов работы технических устройств, проектирования и изготовления различных изделий.

Изучение предмета искусство и труд способствует формированию у учащихся: трудовых навыков и умений; технического мышления; способности к творческой деятельности; предпринимательских качеств; ответственности за результаты своего труда; Таким образом, предмет искусство и труд играет важную роль в подготовке учащихся к будущей профессиональной деятельности и активному участию в жизни общества.

Образовательная предмет искусство и труд существенно отличается от предмета "Трудовое и профессиональное обучение" и ориентирована на решение задач, стоящих перед современной школой: реализацию деятельностно-личностного подхода; развитие творческих способностей учащихся; технологическое образование; овладение жизненно необходимыми профессиональное самоопределение; умениями и навыками; Детское техническое творчество - первая, но очень важная ступенька в трудовом становлении личности молодого человека. Этот путь к вершинам современной науки и техники прошли многие выдающиеся конструкторы, изобретатели, ученые.

Научно-техническая революция требует перехода от случайных озарений отдельных гениев к постоянному творческому поиску, поставленному на научную основу. Необходимо целенаправленно формировать творческих работников, отыскивать средства, стимулирующие успех их деятельности. В отличие от предмета "Трудовое и профессиональное обучение", образовательная предмет искусство и труд имеет более широкий спектр задач и делает акцент на развитии творческих способностей учащихся, формировании технологического мышления и подготовке их к будущей профессиональной деятельности в условиях современного рынка труда.

Предмет искусство и труд призван дать учащимся основы знаний и умений в различных областях технического творчества, таких как: обработка материалов; конструирование и моделирование; электротехника; робототехника; информационные технологии; Изучение предмета искусство и труд способствует развитию у учащихся: интереса к техническому творчеству; способностей к изобретательству и рационализации; навыков работы с различными инструментами и материалами; умений проектировать и изготавливать различные изделия; предпринимательских качеств; Таким образом, предмет искусство и труд играет важную роль в подготовке учащихся к будущей профессиональной деятельности и активному участию в жизни общества.

Действительно, наиболее трудно получить знание в сути еще не существующего объекта, именно такие объекты становятся примером изобретательской деятельности. Не случайно на протяжении веков изобретения считались результатом озарения, а не осознанной мыслительной деятельности. Таким образом, все сводится к алгоритмизации поиска, т. е. к созданию метода, позволяющего определить требования к изобретаемому объекту и найти явления или предметы, удовлетворяющие этим требованиям. Одним из методов вовлечения учащихся в практическую работу творческого характера является решение проблемных задач при изготовлении ими изделий, даже самых простых.

В реализации этого метода следует выделить четыре этапа:

1. Анализ условий задачи (назначение изделия, определение требований к нему). На этом этапе учащиеся знакомятся с условиями задачи, определяют назначение изделия и предъявляемые к нему требования.

2. Конструирование, разработка технологии изготовления изделия (подготовка эскиза или чертежа, определение перечня и последовательности операций, выбор материалов, инструментов, приспособлений и др.). На этом этапе учащиеся разрабатывают конструкцию изделия, выбирают материалы, инструменты и приспособления, составляют технологическую карту изготовления изделия.

3. Изготовление изделия (поиск, в процессе работы наиболее оптимальных приемов, способов обработки и т. д.). На этом этапе учащиеся изготавливают изделие, используя разработанную технологическую карту. В процессе работы они могут совершенствовать конструкцию изделия, искать более оптимальные способы обработки.

4. Контроль качества готового изделия, выявление его недостатков, способов их устранения. На этом этапе учащиеся проверяют качество готового изделия, выявляют его недостатки и способы их устранения. Решение проблемных задач при изготовлении изделий позволяет учащимся: развивать творческие способности; формировать технологическое мышление; приобретать практические навыки работы с различными инструментами и материалами; учиться самостоятельно находить решения технических задач; Таким образом, использование проблемных задач в преподавании предмета искусство и труд является эффективным средством подготовки учащихся к будущей профессиональной деятельности и активному участию в жизни общества.

Активизация мыслительной и практической деятельности учащихся на каждом этапе изготовления изделий способствует развитию их технического мышления, которое заключается в: отражении действительности и деятельности человека в процессе мышления; взаимодействии и взаимном превращении человека и предмета в процессе мышления и действий; углублении человека в предмет и определении и корректировке образа предмета в процессе деятельности; самостоятельном применении усвоенных знаний, умений и навыков в процессе создания оригинального продукта. Обучающая творческая деятельность способствует развитию комплекса качеств творческой личности, таких как:

- умственная активность;
- быстрая обучаемость;
- смекалка и изобретательность;
- стремление добывать знания для выполнения практических работ;
- самостоятельность в выборе и решении задач;
- трудолюбие;
- способность видеть общее и различия в явлениях.

Результатом развития этих качеств становится создание оригинального творческого продукта (модели, макета и т.п.), в котором проявляются индивидуальность и художественность автора, пусть даже в минимальных отступлениях от образца. Таким образом, обучающая творческая деятельность является важным инструментом для развития творческих способностей учащихся и формирования качеств, необходимых для успешной деятельности в различных сферах жизни. Для создания конкретного творческого продукта учащимся необходимы не только общеобразовательные, но и общепрофессиональные знания и навыки. Поскольку учащиеся обладают индивидуальными способностями и интересами, в учебный процесс следует включать различные виды труда, поощряя проявления творчества. Такое разнообразие работ позволит выявить и развить индивидуальные способности каждого ученика, сделав процесс обучения более интересным и увлекательным. Творчество проявляется в создании новых по замыслу материальных и культурных ценностей. Благодаря творчеству человека мир претерпел значительные изменения. Все блага современной жизни созданы на основе технологий и технических средств, изобретенных творческими людьми. Выполнение творческих проектов способствует раскрытию творческого потенциала учащихся, развитию их памяти, мышления, воли и целеустремленности.

Проектная деятельность приучает учащихся к порядку, точности, аккуратности, находчивости и предприимчивости, предоставляет возможности для самостоятельных "открытий". Особенностью предмета искусство и труд является выполнение учащимися творческих проектов. Темы проектов выбираются учащимися самостоятельно с учетом соответствия программе и удовлетворения конкретных потребностей.

Результатом выполнения проекта должно стать реальное изделие, выполненное на высоком технологическом уровне и способное удовлетворять потребности семьи или стать конкурентоспособным товаром на рынке. При этом большое внимание должно уделяться эстетике изделия, его геометрической форме и гармоничному сочетанию с окружающими предметами. Для эстетичного оформления изделий часто используют осевую или центральную симметрию. Однако применять ее следует только там, где это уместно и не нарушает работоспособность изделия. Примером использования осевой симметрии являются ручки для шкафов, выточенные на токарном станке.

Творческий проект "Ручки для шкафов" (рис. 1) был разработан и выполнен группой учащихся 4-х классов. В данном проекте были одобрены все четыре варианта. Рис.1 Ручки для шкафов Технологические знания являются системообразующим элементом для организации практических работ по обработке материалов. Они включают: технологический процесс (целенаправленные действия по изменению свойств материалов) ; технологические операции (этапы технологического процесса); технологические карты (документы, отображающие технологические операции); Учебная программа по искусству и труд охватывает различные разделы, в том числе: обработка природных материалов; обработка картона и бумаги; обработка ткани. Знание технологий обработки материалов помогает учащимся сделать правильный выбор профессии в различных сферах трудовой деятельности, таких как: строительство; производство; обслуживание оборудования; транспорт; Правильный выбор профессии способствует личностному и профессиональному росту человека.

Для развития творческих способностей учащихся и формирования у них навыков изобретательства учитель искусство и труд должен использовать новые формы и методы обучения, в том числе: предоставление учащимся возможности приносить новые идеи и улучшать существующие технические решения; поощрение учащихся к рационализации, модернизации и изобретению собственных устройств и приспособлений; создание благоприятной атмосферы для творчества и поощрение экспериментаторства;

Роль технического творчества в профориентации и профессиональной подготовке:

- Профориентация: Уголок профориентации в школьной мастерской может познакомить учащихся с различными профессиями, связанными с конструированием, моделированием и программированием.

- Выбор профессии: Личное участие учителя в творческой работе и постоянные поиски могут вдохновить учащихся на выбор профессии в области техники или науки.

- Рационализация и изобретательство: Эти формы технического творчества доступны учащимся практически в любой профессии, позволяя им совершенствовать существующие процессы и создавать новые решения.

- Развитие творческого потенциала: Техническое творчество помогает пробудить в учащихся творческое начало, научить их трудиться и находить себя в профессиональной деятельности. Значение творчества в жизни учащихся:

- Радость и удовлетворение: Достижение творческих целей приносит радость и удовлетворение.

- Развитие личности: Творчество способствует всестороннему развитию личности, включая интеллектуальные, эмоциональные и социальные навыки.

- Счастливая и наполненная жизнь: Творческое отношение к труду и жизни ведет к более счастливой и наполненной жизни. Таким образом, учителя играют важную роль в развитии творческого потенциала учащихся, организуя уроки, которые: предоставляют возможности для практического опыта и исследования; поощряют самостоятельное мышление и решение проблем; создают позитивную и поддерживающую атмосферу.

Список использованных источников:

1. Азизов А. А., Алиева М. Н.; Узбекова М.; Осимова П. А.; «Методика обучения искусству и труд для начальных классов в компетентностном подходе» (учебное пособия). - Худжанд: СИ Файзибоев М. М. «Меродж» 2023. -500 с.

2. Волков И. В. «Педагогический поиск», М., «Педагогика», 1990. «Учимся творчеству», С. 109, 142

КИЧИК МАКТАБ ЁШИДАГИ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ ТАФАККУРИНИ АКТИВЛАШТИРИШ

Мингбоев Абдуворис Юзбоевич

*Хужанд давлат университети
умумий психология кафедраси доценти.*

Аннотация. Статья посвящена актуальным на сегодняшний день вопросам развития системы начального образования, процесса обучения и активизации мышления учащихся младшего школьного возраста.

Активизация мышления младшего школьника должна осуществляться не только на уроках, но и в его повседневном трудовом процессе, в таких, как игры и развлечения.

Активизировать мышление первоклассников – значит активизировать процесс обучения. В рамках учебной деятельности складываются психологические новообразования, которые характеризуют наиболее значимые достижения в развитии младших школьников и являются основой для их преобразования на следующем возрастном этапе.

В своей статье автор показывает, что семилетний ребенок, пришедший в школу, не может полностью усвоить знания, просто зазубрив их. Для этого ребенку необходимо мыслить самостоятельно.

Автор определил и утверждает:

1. Что активизация мышления первоклассников является, по сути, основной задачей педагога и зависит от качества воспринимаемого материала, его содержания, сложности и легкости.

2. Если воспринимаемый предмет соответствует возрастным возможностям и закономерности интересны ребенку, его мышление быстро активизируется и долго не потеряет своей силы. В результате ребенок учится мыслить самостоятельно.

3. Активизация мышления первоклассников развивается на основе вопросов. Поэтому вопросы, которые следует задать ребенку, должны соответствовать его возрасту и быть интересными для него.

Ключевые слова: мышление, активизация, младший школьный возраст, учебная деятельность, обучение, процесс урока, сензитивность, анализ, синтез, обобщение, восприятие, деятельность учителя.

Annotation. The article is devoted to current issues of development of the primary education system, the learning process and the activation of the thinking of primary school students.

Activation of the thinking of a junior schoolchild should be carried out not only in lessons, but also in his daily work process, such as games and entertainment.

Activating the thinking of first-graders means activating the learning process. Within the framework of educational activities, psychological new formations are formed that characterize the most significant achievements in the development of primary schoolchildren and are the basis for their transformation at the next age stage.

In his article, the author shows that a seven-year-old child who comes to school cannot fully absorb knowledge by simply memorizing it. To do this, the child needs to think independently.

The author has defined and states:

1. That activating the thinking of first-graders is, in fact, the main task of the teacher and depends on the quality of the perceived material, its content, complexity and ease.

2. If the perceived object corresponds to age-related capabilities and the patterns are interesting to the child, his thinking is quickly activated and will not lose its strength for a long time. As a result, the child learns to think independently.

3. Activation of first-graders' thinking develops on the basis of questions. Therefore, the questions you should ask your child should be age-appropriate and interesting to him.

Keywords: thinking, activation, primary school age, educational activity, teaching, lesson process, sensitivity, analysis, synthesis, generalization, perception, teacher activity.

Таълим жараёни бошқа фаолият турлари каби ихтиёрий активлиликни маълум даражада ривожланган бўлишини талаб қилади. Бу активлилик ҳаммадан аввал ихтиёрий диққат, ихтиёрий идрок, ихтиёрий хотира ва ихтиёрий тафаккур процессида пайдо бўлади. Шунинг учун ҳам бу процессларни активлаштириш дарсинг асосий мағзини ташкил қилади. Биз қуйида кичик мактаб ёшдаги ўқувчиларини дарс жараёнида ихтиёрий тафаккурнинг активлаштириш процесларига қисман тўхталиб ўтамиз.

Бола теварак-атрофдаги воқеликнинг белги, аломати ва хусусиятларини, уларнинг хоссаларини, қонуниятларини ва ўзаро боғланишларини билиш фаолиятида ва таълим жараёнида тушуна боради, фикр юритиш фаолиятида эса ҳам миқдор, ҳам сифат ўзгариши юзага келади.

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар тафаккурининг ривожланишини рус олими Л.С. Виготский тушунчаларнинг шакилланиши ҳамда нутқнинг

ўсиши билан узвий боғлиқ ҳолда ўрганади. Л.С. Виготский психология фанига инсон камолотининг «энг яқин тараққиёт зонаси» ва «актуал фаолият зонаси» деб номланган тушинчаларни олиб кирди. Унинг биринчиси ўқитувчининг бевосита раҳбарлиги остида амалга оширилса, иккинчиси ўқувчининг мустақил фаолиятида намоён бўлади. (1.). (384-385 бетлар).

Агар бола бирор ишни катталар ёрдами билан бажара олса, бу унинг яқин ривожланиш даражаси, зонасидан далолат беради. Яқин келажак зонаси бизга боланинг эртанги кунини, ривожланишининг динамик ҳолатини аниқлашга ёрдам беради.

Агар бола топшириқни мустақил равишда бажара олса, бу унинг актуал тараққиёт зонасини кўрсатади. Шу билан бирга **Л.С.Виготский** таълим-тарбия жараёнида бир томондан, болага кучи етмайдиган, унинг актуал ривожланиш даражаси ва яқин имкониятларига тўғри келмайдиган талаблар қўймаслик кераклигини таъкидлайди. (2.). (398-404 бетлар). Бошқа томондан эса, ўқитувчи бугун бола катталар ёрдами билан, эртага эса мустақил тарзда бажара олишини билса, бола тараққиётини жамият талабларига мос равишда, мақсадга мувофиқ тарзда такомиллаштириб бориши мумкин.

Костюк Г. С. Тафаккурнинг ривожланишини ўқувчилар томонидан ўзлаштириб олинган материалларнинг мазмунидан ташқари ўқувчиларнинг ўқув фаолиятини, топшириқларни бажариш усуллари ва билиш фаолияти формаларини сифат жиҳатдан ўзгариб боришини эътиборга олишда кўради. (3.). 193 бет.)

Люблинская А. А. биринчи синф ўқувчиларида тафаккурнинг ўсиши тўғрисидаги маълумотларида уларда мазкур процесснинг ривожи кўп жиҳатдан аналитик-синтетик фаолиятга боғлиқ эканлиги кўрсатиб ўтилади. (4.). 215-219 бетлар.)

Занков Л.В. кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар тафаккурини ўстириш мақсадида ўзининг дидактик системасини ишлаб чиқади. Бу таълим системаси ушбу дидактик принципларга асосланади:

1). Таълим жараёнини юқори даражадаги мураккаб вазият асосида ушатириш.

2). Таълим жараёнида ўқувчиларга берилиши назарда тутилган билимларнинг назарий салмоғини максимал даражада кўпайтириш.

3). Мустақиллик ўз-ўзини назорат қилиш фаолиятни планлаштириш ва текшириш сингари фаолиятни бошқариш усуллари ўқувчиларда таркиб топтириш. (8.). 129 бет.

«Назарий бўлимни ўрганиб бўлгандан кейин амалиётга асосий эътибор берилади. Ўқитиш бундай ташкил қилинганда болаларнинг

билимларида деярли ноқислик бўлмайди. Ҳаммамизга маълумки, одам ниманидир жуда яхши ўзлаштирганидан кейин табиий равишда билимларни кенгайтиришни, чуқурлаштиришни истайди. Ўқувчиларга ҳақиқий, мустаҳкам билим берганимиздагина уларни фикр заҳматкашлари руҳида тарбиялаймиз.» 6

Кичик мактаб ёшидаги болаларнинг тафаккури ҳали ҳам амалий, қонкрет тафаккур бўлади, лекин таълим жараёнида болаларнинг бундай қонкрет тафаккури, мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг қонкрет тафаккурига қараганда, мураккаброк ва мазмунлироқ бўлиб қолади, улардаги фикрлаш жараёнларининг ҳаммаси такомиллаша боради. Мактабда ўқувчи бола тобора мураккаброқ нарсаларни ва ўзи идрок қилаётган нарсаларни ҳамда ҳодисаларнигина эмас, балки шу билан бирга, тасаввур қилаётган нарсалар ва ҳодисаларни ҳам бир-бирига таққослашни, анализ ва синтез қилишни ўрганиб олади.

Менчинская Н.А. тафаккур проблемасини чуқур ўрганиб, унинг тараққиёт кўрсаткичларини қуйидаги жиҳатларини ўрганишда кўради:

- 1). Билимларни ўзлаштириш тезлиги.
- 2). Фикр юритиш жараёнининг эпчиллиги.
- 3). Мавҳум ҳамда яққол компонентларининг ўзаро алоқаси.
- 4). Аналитик-синтетик фаолиятнинг турли даражалари.

Автор тафаккур тараққиёти белгилари сифатида ўқувчиларда билимлар фондининг ортиши, ақлий фаолият усуллариининг эгалланиши ҳамда таълим жараёнида уларда ўқувчилик қобилиятининг пайдо бўлишини санаб ўтади. (5; 110-113-бетлар).

Маълумки, тафаккур бошқа билиш процесслари сингари ўрганишнинг асосини ташкил қилади. Ўқиб ўрганиш тафаккурсиз, тафаккур билимсиз, билим эса малакасиз бўлмайди. Шунинг учун ҳам тафаккурнинг айниқса болаларда ривожланишини ўрганилаётган нарсага ижодий қаратилиши иштирокисиз ҳис қилиш қийиндир. Агар нарса ва ҳдисаларни ўрганишга ижодий ёндашиш булмаса, бу – билим олиш булмайди.

Ҳар қандой нарсани кашф қилиш, шунингдек биринчи синф болаларининг вазифани бажаришга ёндашиши ҳам билимисиз тушунчасисиз мумкин эмас. Шунингдек тафаккур сезгисиз, идроксиз, хотирасиз ва бошқа психик процессларсиз ҳам бўлмайди

Боланинг мактабдаги ўқиши жараёнида унда абстракциялаш қобилияти ўса бошлайди. Математика дарсларида амалий қонкрет санашдан абстракт ҳисоблашга ўтилган вақтда, шунингдек, она тили дарслари давомида бу қобилият айниқса сезиларли суратда ўсади. Бошқа фанларни ўқиш жараёнида бу қобилият янада ўсади. Бола анализ қилиш, абстракциялаш ва таққослашни, машқ қилиш йўли билан нарсаларнинг

муҳим белгилари билан аҳамиятсиз белгиларини бир-биридан фарқ қилишни, предмет, воқеа-ҳодисаларнинг муҳим белгиларига қараб туриб хулосалар чиқаришни ўрганади. Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг тафаккури мантиқий фикрлаш, мулоҳаза юритиш, ҳукм ва хулоса чиқариш, таққослаш таҳлил қилишнинг турли усуллари кўллашда ўзига хос хусусиятлари билан мактабгача ёшдаги болалар ва ўсмирлардан фарқ қилади.

Рус олими Л.В. Занков кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар тафаккурини ўстириш мақсадида ўзининг дидактик системасини ишлаб чиқади. Бу таълим системаси ушбу дидактик принципларга асосланади:

А) таълим жараёнини юқори даражадаги мураккаб вазият асосида уюштириш.

Б) таълим жараёнида ўқувчиларга берилиши назарда тутилган билимларнинг назарий салмоғини максимал даражада кўпайтириш,

В) мустақиллик, ўз-ўзини назорат қилиш фаолиятини планлаштириш ва текшириш сингари фаолиятни бошқариш усуллари ўқувчиларда таркиб топтириш. (Занков Л.В.) Бундай таълим системасида болалар чуқур ва мазмундор билим олиш билан чекланиб қолмай, балки уларнинг ақлий фаолият активлиги ортиб, абстракт тафаккури ривожланган, ақли ўсган, ўқишга нисбатан ижобий муносибати вужудга келган ва ҳаказо.

Шунинг билан бирга, фикирнинг активлиги ва унинг турли шакиллари билимга ва унинг системасига бевосита боғлиқ булмайди. Ақлий активлик дарс жараёнини ўзида, ўқитувчининг билим бериш усули ва воситаларида, унинг нутқида ўқувчининг дарсга қизиқиши вақтида, дарсни қизиқарли ташкил қилиш процессида кўринади. Кўпгина дарсликлардан маълумки, 7 ёшли болаларнинг (биринчи синф ўқувчиларининг) тафаккури амалий, конкрет тафаккур бўлиб, боғча ёшидаги болаларнинг тафаккурига қараганда анча мазмунлироқ, мураккаброқ бўлади. Шунингдек таълим – тарбия ва ўқитишнинг таъсири натижасида фикрлаш процесслари ҳам ривожлана боради. Бола ўқиш ва ёзишга ўрганиш вақтида мураккаброқ нарсаларни, узи идрок қилаётган нарсаларни ва шунингдек тасаввур қилаётган нарса ва ҳодисани бир-бирига солиштиради, анализ ва синтез қила бошлайди. Болаларни нарса ва ҳодисаларни солиштириш, анализ ва синтез қилиши унинг абстрактлаш қобилиятини ўсиб боришигава бошқа фикр юритиш қобилиятларининг ривожланишига замин ҳозирлайди. Натижада бола мустақил фикрлашга ўргана боради.

Биринчи синф ўқувчиларининг тафаккури тушуниш ва мустақил масалани ҳал қилиш процессида пайдо бўлади. Тушунча ёки материалгатушуниш асосан ўқишга ўргатиш даврида пайдо бўлади.

Уқитишнинг асосий вазифаси шундан иборатки, яъни бунда бола томонидан биринчи ўқилган сўз ва жумла тушуниш билан ўзлаштирилиши лозим.

Биз ўрганилиши керак бўлган программа материалининг сўз ва жумлаларни қайси вақтдан бошлаб тушинила бошлаши тўғрисида тажриба ўтказдик. Бунда болага она тили ва арифметика бўйича айрим қоидалар, ўқишдан эса қисқа текистларни бир марта ўқитиб ва ёздирилиб кўрилди. Бу ўтказилган тажриба шуни кўрсатдики, тушунган яън материални бевосита идрок қилиш натижасида билиболиш, материални ўқишга нисбатан кам бўлади. Биз ўқиган материални тушуниш билан бирга бориши учун бериладиган ёки ўтиладиган материал ҳақида (янги дарсни ўтмасдан 3-5 минут олдин) қисқа сўхбат ўтказдик. Шундагина ўқувчилар ўқиш ёзиш процессида уни тушуниб бордилар. Бу эса болани янги материални онгли ва тез ўзлаштирилишига имконият берди.

Бизга маълумки, материални тушуниб олиш асосан идрок қилинаётган нарсга орқали бўлади. Шунинг учун биз материални тушуниб олиш процессида боланинг фикрини активлаштирадиган саволлардан фойдаландик. Бунда албатта, ўтиладиган материалнинг мазмуни назарда тутилади. Шунда болалар программа материални тез ва осон тушуниб оладиган бўладилар.

Бошқа процесслар каби тафаккур процесси ҳам ихтиёрий ва ихтиёрсиз содир булади. Биз ишимизни бир қисмида ихтиёрий тафаккур биринчи синф болаларида қандой белгилар орқали ва нималар орқали пайдо бўлади деган савол устида тўхталамиз.

Бизга маълумки, тафаккур бу кўпроқ ихтиёрий процессдир. Чунки ҳар қандой фикрлаш процесси бизнинг ихтиёримиз билан вужудга келади. Тафаккур процессининг вужудга келишида бизнинг сезгимиз, идрокимиз ва хотира каби процессларимиз иштирок этиши билан бирга иродамиз ҳам катта роль ўйнайди. Ирода кучи тафаккур мазмунига катта таъсир кўрсатади.

Шунинг учун биринчи синф ўқувчиларининг иродасига қараб тафаккур процессини аниқлашимиз ҳам мумкин. Масалан мактаб ёшидаги болалар иродаси бўш, беқарор ихтиёрсиз характерга ва шунингдек у амалий-конкрет характерга эгадир. Яъни бола конкрет нарсга ва ҳодисалар устида фикр юритиб абстракт нарсалар устида фикр юритишга қийналади. Шунингдек абстракт нарсалар устида ихтиёрий равишда диққатини тўплаши ирода кучини ихтиёрий равишда сарф қилиш боланинг тажрибасига, билим даражасига боғлиқ бўлади.

Кўпчилик биринчи синф ўқувчилари ўзлари идрок қилаётган нарсга ва ҳодисаларини юзакигина, яъни уларни кўзга ташланиб турган аломат ва

хусусиятларни устидагина фикр юритадилар. Бола ўзлаштириши лозим бўлган материални ўзича идрок қилади, лекин уни келиб чиқиши сабаблари, нима учун шундайлиги қизиқтирмайди. Чунки унинг тафаккури ҳали конкрет ва яхши активлашмаган бўлади. Шунинг учун ҳам биринчи синф ўқувчилари тафаккури идрок қиётган, қайта тикланаётган нарсалар устида кам активлашади бола шу нарса ва ҳодисаларни тасвирлабгина ёки унинг асосий белгисини баён қилибгина қоладилар. Уларни ҳар томонлама асослаб, сабабларини курсатиб бера олмайдилар.

Бу даврда кўпчилик болалар атрофдаги нарсаларга нисбатан қизиқиб савол берсалар ҳам, уларни ҳар томонлама тўла идрок қила олмайдилар. Бу эса тафаккурни активлаштиришни, яъни катталар томонидан савол ва жавоблар бўлишини талаб қилади.

Умуман биринчи синф болаларида ихтиёрий тафаккурни вужудга келтирадиган нарса бу саволдир. Харқандой савол болаларда (шунингдек катталарда ҳам) ихтиёрий тафаккурни пайд қилади. Чунки бола саволга жавоб бериш процессида:

- 1) Ўз диққатини ихтиёрий равишда шу савол устига тўплайди.
- 2) Бола саволга жавоб топиш процессида олган билимларидан фойдаланиш учун уларни бирин-кетин, ихтиёрий равишда эсга тушуради.
- 3) Уларни қайта тиклайди,
- 4) Қайта тикланган билимлар асосида саволга жавоб топиш учун ихтиёрий равишда фикр юрита бошлайди. Уларни бир-бирига солиштиради, анализ ва синтез қилади. Натижада бола ихтиёрий фикр юритади ва саволга жавоб топиш, уни ҳал қилиш процессида ихтиёрий тафаккур пайдо бўлади.

Бирор нарсага ихтиёрий ёндашиш асосан болада:

- 1) Янги билимларни қабул қилишда
- 2) Масалани ечишда
- 3) Ўз-ўзига контроллик қилишда бўлади.

Янги нарсани қабул қилиш масалаларни, воқеаларни ҳал қилиш, ўз-ўзига контроллик қилиш ҳам, ҳаммаси ихтиёрий тафаккурни вужудга келтиради.

Янги билимларни ҳал қилиш асосан дарс жараёнида ва қолаверса кундалик ҳаёт давомида бўлади. Янги билимни қабул қилиш аввало материални ихтиёрий идрок қилишдан, шунингдек ихтиёрий равишда ўз диққатини маълум бир объект устига тўплаш процессидан бошланади. Шунингдек янги билим материални тушуниб олгандан кейин ўзлаштирилади ва боланинг тафаккури ҳам билимни ўзлаштириш процессида активлашади. Материални тушуниб олиш жуда мураккаб процессдир. У боладан кучли ирада процессини талаб қилади-ки, бола

материални ихтиёрий равишда идрок қилмай туриб унинг мазмунига тушунмайди.

Бола материални ўқиб унинг мазмунини ўқиш процессидаёқ тушунмайди, аввал уни идрок қилади, кейин эса, кетма-кет уни тушуна бошлайди.

Биринчи синф ўқувчилари айрим сўзларнинг мазмунига нисбатан жумла мазмунини тез тушунадилар. Шунинг ҳам айтиш керакки, бола сўз, жумланинг мазмунини ҳам турлича тушунади.

Ўтказилган тажрибаларимиз шуни кўрсатдики, биринчи синф ўқувчилари ўзлари ўқиб кўрган материалга нисбатан, ўқитувчининг нутқида кўпроқ тушунадилар. Бунинг қўйидаги тажрибамиздан билиш мумкин. Биринчи синфда «Мактаб боғида» деган текистни ўқитувчи дарсдан ташқари соатда ўқиб берди. Материални ўқиб берилишидан аввал болаларга ўқиладиган текистни диққат билан тинглаб туришлари тавсия этилди ва ўқитувчи материални образли қилиб ўқий бошлади. Кейин болалардан ўқиб берилган материалдан тушунганларича сўзлаб беришни илтимос қилинди. Болаларнинг жавоблари эса ёзиб олинди. Материални боладан алоҳида – алоҳида сўралди.

Чунки бола ўртоғининг ҳикоясини эшитиб, ўзи тушунмаган жойига тушуниб олиши мумкин эди. Шунинг учун ўқитувчи ҳикояни ўқиб бўлгандан кейин болаларни тарқатиб юборди ва уларни алоҳида-алоҳида чақириб сўрай бошлади. Болаларнинг жавоблари анализ қилинганда яъни бола қанча жумлани тушунгани аниқлаб чиқилганда, ўқувчиларни материални 63%-га тушунгани маълум бўлди. Худди шу материал бошқа синфда болаларнинг ўзларига ўқитилди ва кейин яна материални қанча фоизга тушунганини алоҳида ёзиб олиб, анализ қилинганда болалар ҳамма материалнинг 27%-га тушунгани маълум бўлди.

Айниқса биринчи синф ўқувчилари бирор предметни идрок қилиш процессида «бу ана унга ўхшар экан» деб дарров уларнинг ўхшашлик белгилари асосида идрок қиладилар. Ёки саводга ўрганиш даврида, ҳарфлар билан танишиш процессида ҳам ўларнинг ўхшаш элементларини бир-биридан фарқ қилиб, кейин уни бутунча, идрок қиладилар. Масалан: А-Л, М-А, ў-У, Ш-Щ, И-Й, С-З, З-Э ва бошқалар. Ёки ёзма ҳарфларни у-ў, и-й, ш-и, в-д, л-м, и-ц, ц-ш, л-и ва бошқалар. Яъни ҳамма ҳарфлар маълум ўхшашликларга эга бўлиб, бола уни ўхшаш белгиларини ажратиш олмасдан туриб, бу ҳарфларни ўзлаштираолмайди.

Ҳарфларнинг ўхшаш белгиларини ажратиш олиш эса ҳарфларни бир-бирига солиштиришни, анализ ва синтез процессини талаб қилади. Бола ўтилган ҳарфни ўзлаштириб олгандан сўнг уларни абстракт ҳолда эсга тушуриши, унли ва ундош ҳарфлар деб туркумга ажратиши мумкин. Бола

ҳарфларнинг ҳаммасини ўзлаштириб олмасдан туриб, шунингдек билимни яхши эгалламасдан туриб, уларни туркумларга ажрата олмайди.

Биринчи синф программаси эса боладан тафаккурининг туркумларга бўлиш яъни класификациялаш процессини ҳам талаб қиладики, бу процесс саводга ўргатиш даврида шакилланиб боради. Биринчи синф программасининг унли ва ундош товушлар, тенг бўлақларга бўлиш ва сонларни йигирам ичида кўпайтириш каби материаллари эса боладан фикр юритишнинг фақатгина анализ, синтез ва солиштириш каби процессларинигина талаб қилиб қолмай, балки абстракция ва системалаштириш процессларини ҳам талаб қилади.

Ҳар бир товушни унли ва ундош товушларга ажратиш болани шу товушларни абстракт равишда бир-биридан ажратишга мажбур қилса, кўпайтириш ва сонларни тенг бўлақларга бўлиш ҳам анализ, ҳам синтез қилишга ва сонларни бир-бирига солиштиришга мажбур қилади. Бола онгли равишда анализ, синтез ёки бошқи фикрий процесслар асосида иш қилганини билмаслиги мумкин. Лекин бола тафаккурининг фикр юритиш процесслари асосида масалани ҳал қилади.

Биринчи синф ўқувчиларининг тафаккурини активлаштириш бу дарс жараёнини активлаштириш демакдир. Яъни мактабга келган етти ёшли бола фақатгина тайёр билимларни эса қолдириш билан уларни тўла ўзлаштира олмайди. Бунинг учун бола мустақил фикирлаш ҳам керак. Чунки биринчи синф ўқувчиси материални мустақил ўқиб тушинганидагина бу унинг билим доирасини ташкил қилади ва болада маълум даражада тажриба ҳосил бўлади.

Бола тафаккурини активлаштириш дарс процессидагина бўлиб қолмасдан, балки у кундалик иш процессида ҳам, яъни ўйин ва меҳнат процессида ҳам амалга оширилиши керак. Чунки бола ўз фаолиятига биноан ҳам активдир. У атрофдаги нарсаларга нисбатан жуда қизиқувчан бўлиб, доимо турли саволлар билан катталарга мурожаат қилади.

Айниқса ўйин ва меҳнат процессида қилинадиган баъзи қоидали ҳаракатлар ҳам уни қизиқтиради. Лекин баъзи ўқитувчи ва ота-оналар болалар бир нарсага қизиқиб савол берганларида уларни куп гапиришда, эзмаликда айиблаб, саволига жавоб бермайдилар. «Кўп эзма бўлма» деб беҳудага уларни қийинлаштиради. Бундой муомилада бўлиш мутлоқо нотўғридир. Чунки, биринчидан, бунда боланинг қизиқиши йўқолса, иккинчидан тафаккури яхши тараққий қилмайди, яъни у активлашмай қолади. Шунинг учун ҳам боланинг саволига уларни ёш хусусиятларини ҳисобга олиб, жавоб бериш ва уни жавобсиз қолдирмаслик керак.

Ўқитувчи дарс процессида ва дарсдан ташқари вақтда ҳар доим боланинг тафаккурини активлаштириш масаласига этибор бермоғи

лозим. Бола тафаккури активлашсагина у мустақил фикр юритади ва таълимни ўзлаштиради. Турли масалаларни ҳал қилишга ўрганади. Бола фикри активлаштирилмадими у пассив, индамас, шунингдек «боқи беғам» бўлиб қолиши мумкин.

Демак:

1. Биринчи синф ўқувчиларида тафаккур процесси шакилланган бўлса ҳам, лекин у ҳар томонлама активлашмаган бўлади. Бола тафаккурини активлаштириш, асосан ўқитувчининг асосий вазифаси бўлиб, у идрок қилаётган материалнинг сифати, унинг мазмуни ва қийин, осонлигига боғлиқдир.

2. Идрок қилинаётган нарс ва ҳодисалар болага яқин қизиқарли бўлса, у болани ўзига жалб қилса фикри тез активлашади ва узоқ вақтгача ўз кучини йўқотмайди. Натижада бола мустақил фикрлашга ўрганади.

3. Тафаккурни активлаштириш саволлар асосида ривожланади. Шунинг учун ҳам болага бериладиган савол ҳам ва боланинг саволга бериладиган жавоб ҳам унинг ёш хусусиятига мувофиқ бўлиши, боланинг қизиқтириши лозим.

4. Бола қанчалик мустақил фикр юритса, тафаккури активлашган бўлса, у фикрини шунчалик ўз нутқида раво акс этдиради. Бола нутқининг раво ва тушунарли бўлиши ҳам бевосита баланинг тафаккур фаолиятига боғлиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В.Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с. (384-385 бетлар).

2. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В.Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с. (398-404 бетлар).

3. Костюк Г. С. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1988. – 304с. – (Труды д. чл. и чл. –кор. АПН СССР). 193 бет.

4. Люблинская А. А. Учителю о психология младшего школьника. - М.: Просвещение, 1977, 215-219 бетлар).

5. Менчинская Н.А. проблемы «самоуправления» познавательной деятельностью и развитие личности – В кн: Теоретические проблемы управления познавательной деятельностью человека. М., 1975. С. 110-113.)

6. Педагогик изланиш: (Мақолалар тўплами / Тузувчи И. Баженова: Сўзбоши муаллифи М. Н. Скаткин). – Т.: Ўқитувчи, 1989. – 608 б. 163 бет.

7. Тўплам. Обучение и развитие. Л. В. Занков таҳрири остида. М., Педагогика, 1975.

8. Эргаш. Ғозиев. Тафаккур психологияси. «Ўқитувчи» нашриёти. Тошкент.: 1990. 184 с.

КОРРЕКЦИЯ ДЕТСКИХ СТРАХОВ В КОНТЕКСТЕ СОТРУДНИЧЕСТВА СЕМЬИ И ШКОЛЫ

Зинаида Очировна Кикеева

Доктор педагогических наук,

профессор кафедры психологии и педагогики

ФГБОУ ВО «Калмыцкий ГУ имени Б.Б. Городовикова», Россия

Батаева Сарра Батаевна

Магистр 2 курса направления подготовки

«Психолого-педагогическое образование»,

ФГБОУ ВО «Калмыцкий ГУ имени Б.Б. Городовикова», Россия

Аннотация. Рассмотрена проблема детских страхов, их возникновения и преодоления. Коррекции страхов у детей младшего школьного возраста раскрыта с учетом проблематики детско-родительских отношений. Предложены способы такой коррекции в контексте сотрудничества семьи и школы, при условии создания между детьми, педагогами и родителями «со-бытийной общности».

Ключевые слова: ребенок младшего школьного возраста, детские страхи, детско-родительские отношения, коррекция страхов, со-бытийная общность.

Annotation. The problem of children's fears, their occurrence and overcoming is considered. Correction of fears in children of primary school age is revealed taking into account the problems of parent-child relationships. Methods for such correction are proposed in the context of cooperation between family and school, subject to the creation of a “co-existent community” between children, teachers and parents.

Keywords: child of primary school age, children's fears, child-parent relationships, correction of fears, co-existent community.

Детские страхи – это проблема, которая касается не только психологов и медиков. Это и педагогическая проблема. Сегодня нужны консолидирующие усилия психологов, врачей, педагогов в помощи детям, в преодолении их страхов и тревожности. А фон тревожности постоянно повышается, и в мире, с его новыми информационными потоками, технологиями, конфликтами и катаклизмами, растет число новых угроз и факторов, которые не могут не влиять на детей.

Как ни парадоксально звучит, одним из сильнейших источников угроз для ребенка становятся сами родители. Известны многочисленные случаи

их «токсичного» влияния на своих детей. В связи с этим возникает вопрос об относительной эффективности работы с ребенком, которые ведут педагоги. Эта работа может быть глубокой и действенной, но ее эффект может носить временный характер. Ведь ребенок возвращается в свою семью, и если там остается одна и та же среда, влияющая на него негативно, то педагогические усилия учителей могут быть тщетны. Это означает, что важно подключать родителей к работе по коррекции страхов у детей, что может оказывать положительное опосредованное влияние на взрослых. Необходимы такие формы сотрудничества, которые позволяли бы создавать развивающую среду и для детей, и для взрослых.

Наше исследование посвящено проблеме психолого-педагогической коррекции страхов у младших школьников и поиску средств решения данной проблемы. В рамках исследования нами был проведен анализ философской, психологической, педагогической литературы, рассматривающей феномен детских страхов и возможностей их преодоления (Л.С. Акопян, Н.А. Балашова, А.В. Вараксина, Р.Р. Галимова, А.И. Захаров, А.С. Саржанова и др.). Мы также обратились к работам отечественных и зарубежных авторов (Л.И. Божович, Л.С. Выготский, В.С. Мухина, Ж. Пиаже, В.В. Рубцов, Э. Эриксон и др.), которые помогают понять особенности личности младшего школьника и уточнить педагогическую работу с детьми этого возраста, связанную с коррекцией страхов.

У ребенка к моменту поступления в школу наступает кризис, который называют «периодом рождения социального Я ребенка» [2]. Дошкольник и младший школьник отличаются по внутренним структурам, способностям, возможностям, качествам, потребностям. Переходя в школу, ребенок оказывается в принципиально новых условиях и с другим статусом – ученик. Если в детском саду ведущей деятельностью была игра, то теперь жизнь ребенка организует учебная деятельность. И надо заметить: с наступлением школьного периода у детей появляются новые страхи. Они связаны, главным образом, с учебой и с социальными отношениями.

Психологи отмечают, что страх у ребенка нередко возникает на почве «духовного нездоровья», когда на него влияют конфликтные отношения с родителями и дисгармония отношений с другими детьми [1]. Детские страхи – это целая совокупность взаимосвязанных страхов: боязнь получить плохую отметку, отвечать у доски, получить замечание от учителя, опоздать в школу, а также страх агрессии со стороны сверстников [5].

Ситуацию может усугублять существующие в семье ребенка проблемы и его отношения с родителями. Как пишет в своей книге

«Отстаньте от ребенка! Простые правила мудрых родителей» Марина Мелия, известный современный психолог, нередко родители мешают своим детям вырасти успешными, самостоятельными, счастливыми. Они слишком активно организуют их жизнь, контролируют их поведение, критикуют, одергивают, не доверяют им. Наиболее эффективный путь для родителей, полагает автор книги, - оставить детей в покое и перевести фокус внимания на самих себя, на собственные слова и поступки [6]. С одной стороны, с этим можно согласиться. Но можно посмотреть и с другой стороны: когда, предоставляя друг другу свободу, дети и взрослые находят точки соприкосновения и совместно создают среду, в которой им интересно и они развиваются.

О такой среде говорит В.И. Слободчиков, называя ее «со-бытийной общностью». Со-бытийная общность одновременно несет в себе и целевые ориентиры совместной деятельности, и ценностные основания своего единства как ее коллективного субъекта, выступая сразу в двух ипостасях: как структурная организованность и как связанная общность [7, с. 5]. Опираясь на знания о детерминантах становления такой общности с учетом возрастных периодов развития личности, можно проектировать ее уклад, адекватные формы организации и содержания образования. Проектировать таким образом, чтобы она становилась жизненным пространством, в котором возможна ценностно-смысловая встреча взрослого и ребенка. В нашем исследовании мы рассматриваем возможности создания со-бытийной общности как действенной формы взаимодействия школы и семьи, позволяющей решать задачи преодоления страхов у младших школьников.

Способы коррекции страхов у детей рассматривались в разных научных работах (З.А. Арскиева, Н.А. Балашова, Т.А. Морозова, А.А. Пургина, А.С. Саржанова, К.И. Устюжанина, М.А. Цыганова и др.). Авторы исследований сходятся в мнении, что наиболее действенными способами, позволяющие детям повышать стрессоустойчивость и преодолевать страхи, обладают способы художественного творчества. В частности, арт-терапия.

Арт-терапевтические методы связаны с использованием разнообразных творческих видов деятельности, среди которых рисование, раскрашивание, лепка из пластилина, гипса или глины, работа с песком. Замечено, что такая работа позволяет установить контакт ребенка со своим внутренним миром, эмоциональной сферой. Образы или формы, которые возникают в процессе арт-терапии, не только раскрывают определенные аспекты ребенка, но могут давать новое

видение и стимулировать поведение, способствующее физическому, эмоциональному или духовному исцелению [3].

В рамках своего исследования, касающегося проблемы коррекции страхов у младших школьников средствами арт-терапии, нами было проведено обследование у учащихся 1-4 классов общеобразовательной школы № 12 и Частной школы «Перспектива» г. Элисты Республики Калмыкия. В обследовании приняли участие 72 школьника. С детьми проводились беседы, а также предлагались рисунчатые тесты, позволяющие выявить некоторые особенности их страхов. Они рисовали «несуществующее животное» и сказочных героев, которые вызывают у них страх. По форме рисунков, их цвету, степени нажима карандаша, расположению на листе было выявлено, что большинство детей обращают внимание на конечности («руки», лапы), глаза и рот. Можно сделать вывод, что их внимание направлено на ожидание угроз в общении, в речи, обращенной к ним. Беседа о нарисованных персонажах прояснила, что дети различают устрашающих персонажей (Баба Яга, монстр, Леший, Карабас-Барабас, морское чудовище, колдунья и др.) и «друзей», которые их успокаивают (Чебурашка, Кот в сапогах, Кот Леопольд, Незнайка, Белоснежка и др.). В общении с детьми, которые объясняли свои страхи и эмоциональные переживания, было установлено, что их пугает одиночество и агрессивное отношение взрослых. Они боятся не соответствовать каким-то правилам и нормам.

Диагностический материал, полученный нами, лег в основу разработки программы арт-терапевтической работы с детьми в контексте создания среды развивающих диалогических отношений между детьми и взрослыми. Нами определены психолого-педагогические условия, которые позволяют корректировать страхи у детей. Среди них:

- включение в учебно-воспитательный процесс средств арт-терапии, способствующих преодолению страхов у детей;
- создание доверительных отношений между детьми, педагогами и родителями;
- выход общения детей за пределы отдельного класса в широкий контекст школьной проектно-воспитательной работы;
- создание со-бытийной среды взаимодействия детей, педагогов и родителей в контексте совместного арт-терапевтического творчества.

В такой развивающей среде, когда в центре внимания оказывается диалогическое общение детей и взрослых, детские страхи выносятся на обозрение и, в определенном смысле, «трансформируются».

Преодоление детских страхов обычно рассматриваются психологами и педагогами в контексте выстраивания доверительных отношений детей

и родителей. Психологическая готовность детей к обучению в школе, их психологическое и физическое здоровье, стрессоустойчивость и способность преодолевать свои страхи зависят от отношений, которые включают эмоциональное принятие и поддержку ребенка, эмпатию, признание самооценности личности ребенка и его права на выбор самостоятельного пути развития, разумную и адекватную систему санкций и поощрений ребенка [4, с. 17].

Можно сделать вывод, что разработку и реализацию психолого-педагогической программы коррекции страхов у детей следует рассматривать в контексте связи семьи и школы и психолого-педагогической работы с родителями, связанной с созданием со-бытийной общности. В нашем исследовании было установлено: перспективна такая арт-терапевтическая деятельность, которая включена в процесс более важной деятельности по созданию среды детско-взрослых отношений, когда продукты детского творчества выступают в качестве повода для содержательного общения детей, педагогов и родителей. Рекомендации, которые мы можем дать педагогам, связаны с тем, чтобы обратить внимание не столько арт-терапевтическую работу, сколько на встраивание ее в контекст системного продуктивного взаимодействия детей и взрослых.

Список использованной литературы:

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: учебник для студ. ВУЗов. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000.-513 с.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. - М.: Прогресс, 1968.- С. 39-44.
3. Галимова Р.Р. Профилактика тревожности младших школьников средствами арт-терапии. Интеграция науки и практики в современных условиях: материалы VII Международной научно-практической конференции. Сборник научных трудов. 2016: 48 – 50.
4. Емельянова И.Е. Современный ребенок на пороге школьной жизни / И.Е. Емельянова. // Современный ребенок: какой он? Материалы всероссийского научно- педагогического форума / сост.: С. В. Портье, Л. Ю. Манекина, С. В. Мачинская, Т. В. Абрамова, Л. В. Корнилова. – Челябинск: МБУ ДПО УМЦ, 2018. – С. 12 - 17
5. Захаров, А.И. Происхождение и психотерапия детских неврозов / А.И. Захаров. – СПб.: КАРО, 2011. – 268 с.
6. Мелия М. Отстаньте от ребенка! Простые правила мудрых родителей / М. Мелия. – М.: Бомбора, 2021. – 272 с.

7. Слободчиков В.И. Со-бытийная образовательная общность – источник развития и субъект образования // Ученые записки. 2010. Т. 3. Сер. Психология. Педагогика. № 2 (10). С. 3 – 8.

ВЛИЯНИЕ ОТНОШЕНИЯ РОДИТЕЛЕЙ И ДЕТЕЙ В СЕМЬЕ НА ИХ УСПЕВАЕМОСТЬ

Муева Ангелина Викторовна

заведующая кафедрой психологии

ФГБОУ ВО «Калмыцкий ГУ имени Б.Б. Городовикова», Россия.

Очирова Анита Вениаминовна

Магистр 2 курса направления подготовки

«Психолого-педагогическое образование»,

ФГБОУ ВО «Калмыцкий ГУ имени Б.Б. Городовикова», Россия

Аннотация. Отношения между родителями и детьми играют решающую роль в успеваемости ребенка. Вовлечение семьи, которое предполагает сотрудничество между семьями и школьным персоналом, имеет важное значение для социального и академического развития ребенка. Когда семьи и школы работают вместе, у детей больше шансов добиться успеха. Эффективное взаимодействие с семьей предполагает взаимное уважение, доверие и постоянное общение между педагогами и семьями.

Ключевые слова: участие родителей, академическая успеваемость, детско-родительские отношения.

Annotation. The relationship between parents and children plays a crucial role in a child's academic performance. Family involvement, which involves collaboration between families and school staff, is essential for a child's social and academic development. When families and schools work together, children have a better chance of succeeding. Effective interaction with the family presupposes mutual respect, trust and constant communication between teachers and families.

Keywords: parental involvement, academic performance, child-parent relations.

Исследователи В.С. Гролник, М.Л. Слоуачек, С.Д.Литвак и другие неизменно отмечают, что участие родителей оказывает положительное влияние на успехи детей в учебе, включая повышение успеваемости учащихся, улучшение посещаемости и поведения, а также улучшение социально-эмоциональных навыков. Кроме того, вовлечение семьи

рассматривается как лучшая практика в образовании и поощряется федеральным законом.

Чтобы вовлекать семьи, педагоги должны познакомиться с ними, построить позитивные отношения и осмысленно вовлекать их в обучение своего ребенка. Это требует продуманного планирования и усилий по развитию и поддержанию. Укрепляя отношения сотрудничества между семьями и школами, дети с большей вероятностью преуспеют в учебе и обществе.

Участие родителей в образовании ребенка является решающим фактором его академической успешности. Исследования показывают, что дети с вовлеченными родителями, как правило, имеют лучшие оценки, более высокие баллы по тестам и улучшенные социальные навыки. Участие родителей может принимать различные формы, такие как:

- Общение с учителями и школьным персоналом

- Посещение родительских собраний

- Помощь с домашним заданием

- Поощрение чтения и других образовательных мероприятий дома

- Обсуждение школьного опыта и академических целей

Различные стили воспитания влияют по-разному на успеваемость ребенка. Четыре основных стиля воспитания, по определению психолога развития Дианы Баумринд, следующие:

1. Авторитетные: эти родители устанавливают четкие ожидания и правила, а также проявляют теплоту, отзывчивость и поддержку. Авторитетное воспитание связано с более высокими академическими достижениями.

2. Авторитарные: Авторитарные родители строги и контролируют, часто используя наказания для обеспечения соблюдения правил. Такой стиль воспитания ассоциируется с более низкой успеваемостью.

3. Разрешающие родители добры и заботливы, но им не хватает четких правил и структуры. Такой стиль воспитания может привести к снижению успеваемости.

4. Невовлеченные: невовлеченные родители отстранены от жизни своих детей, оказывая минимальную поддержку и руководство. Такой стиль воспитания тесно связан с плохой успеваемостью.

Эффективное общение между родителями и детьми необходимо для успеха в учебе. Родители, которые активно слушают своих детей, поощряют открытый диалог и создают безопасное пространство для самовыражения, способствуют созданию позитивной домашней обстановки, способствующей обучению. Хорошее общение также помогает

родителям понять сильные и слабые стороны и интересы своих детей в учебе, позволяя им

Эмоциональная поддержка родителей имеет решающее значение для успеваемости ребенка. Родители, выражающие любовь, теплоту и понимание, создают надежную эмоциональную базу для своих детей. Эта защита позволяет детям развивать устойчивость, самоуважение и установку на рост, что способствует успеху в учебе.

Создание рутины и структуры дома может существенно повлиять на успеваемость ребенка. Постоянное время отхода ко сну, приема пищи и расписания занятий дают детям ощущение стабильности и предсказуемости, снижая стресс и тревогу. Кроме того, наличие выделенной учебной зоны, свободной от отвлекающих факторов, может помочь детям сосредоточиться на школьных занятиях.

Родители, которые моделируют позитивное поведение, такое как любознательность, обучение на протяжении всей жизни и строгая трудовая этика, вдохновляют своих детей на принятие аналогичных ценностей. Дети, которые растут в семьях, где образование ценится и имеет приоритетное значение, с большей вероятностью преуспеют в учебе.

Таким образом, отношения между родителями и детьми оказывают глубокое влияние на успеваемость ребенка. Поощряя открытое общение, оказывая эмоциональную поддержку, устанавливая распорядок дня, моделируя позитивное поведение и участвуя в их образовании, родители могут помочь своим детям добиться академических успехов и подготовить их к будущему успеху.

Список используемой литературы:

1. Гролник, В. С., & Слоуачек, М. Л. (1994). Участие родителей в школьном обучении детей: многомерная концептуализация и изучение взаимосвязи с академическими достижениями. Журнал педагогической психологии, 86 (3), 547-561.

2. Джейнс, У. Х. (2007). Взаимосвязь между участием родителей и академической успеваемостью учащихся средней школы. Обзор исследований в области образования, 77 (3), 341-378.

3. Померанц, Э. М., Мурман, Ф. Д. и Литвак, С. Д. (2007). Как участие родителей связано с успеваемостью детей: модель посредничества. Развитие ребенка, 78 (1), 177-195.

4. Штеинберг Л. (1988). Авторитетное воспитание. В книге П. А. Коуэна и Э. М. Хетерингтона (Ред.) "Семейные переходы" (стр. 157-184). Хиллсдейл, Нью-Джерси: Lawrence Erlbaum Associates.

5. Шер-Цензор, О., & Коэн, Д. (2015). Участие родителей и академические достижения: метаанализ. Обзор психологии образования.

ВЛИЯНИЕ ТРУДНЫХ ЖИЗНЕННЫХ СИТУАЦИЙ НА ПСИХИЧЕСКОЕ И ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ ПОДРОСТКОВ: ФАКТОРЫ РИСКА И ЗАЩИТЫ

Зинаида Очировна Кикеева

Доктор педагогических наук,

профессор кафедры психологии и педагогики

ФГБОУ ВО «Калмыцкий ГУ имени Б.Б. Городовикова», Россия

Полоусова Милана Александровна

Магистр 2 курса направления подготовки

«Психолого-педагогическое образование»,

ФГБОУ ВО «Калмыцкий ГУ имени Б.Б. Городовикова», Россия

Аннотация. Данная статья посвящена изучению влияния трудных жизненных ситуаций на психическое и эмоциональное благополучие подростков. Рассматриваются факторы риска, такие как развод родителей, конфликты в семье, проблемы в школе, и факторы защиты, способные смягчить негативные последствия этих ситуаций. Приводятся мнения известных авторов-психологов о влиянии трудностей на формирование личности подростка и предлагаются стратегии поддержки для улучшения психического и эмоционального состояния данной возрастной группы.

Ключевые слова: Подростки, психическое благополучие, эмоциональное благополучие, трудные жизненные ситуации, факторы риска, факторы защиты, психологическая поддержка.

Annotation. This article is devoted to the study of the influence of difficult life situations on the mental and emotional well-being of adolescents. Risk factors such as parental divorce, conflicts in the family, problems at school, and defense factors that can mitigate the negative consequences of these situations are considered. Opinions of well-known authors-psychologists about the influence of difficulties on the formation of adolescent personality are given and support strategies for improving the mental and emotional state of this age group are suggested.

Keywords: Adolescents, mental well-being, emotional well-being, difficult life situations, risk factors, defense factors, psychological support.

Трудные жизненные ситуации, с которыми сталкиваются подростки, могут значительным образом повлиять на их психическое и эмоциональное состояние. Молодой возраст сопровождается процессом формирования личности, самоидентификации, адаптации к обществу и

взрослой жизни, и когда в этот сложный процесс вмешиваются факторы, такие как развод родителей, насилие в семье, потеря близких, финансовые проблемы, отсутствие поддержки и заботы, это может иметь серьезные последствия.

Один из основных аспектов, который может пострадать, это эмоциональное благополучие подростков. Они могут испытывать чувства тревоги, стресса, депрессии, низкой самооценки, раздражительности, агрессии, апатии или даже развития психических расстройств. Эмоциональная нестабильность и негативные эмоции могут мешать им нормальному общению, учебе, формированию отношений и развитию социальных навыков. Психическое благополучие подростков также может оказаться под угрозой в трудных ситуациях. Они могут столкнуться с переживанием потери контроля над своей жизнью, ощущением бессилия, недоверием к окружающему миру и себе, а также риском развития психических расстройств, например, посттравматического стрессового расстройства, ангстозных расстройств, депрессии и других [5].

Более того, подростки в трудных жизненных ситуациях могут столкнуться с проблемами адаптации, принятия самого себя, формирования здоровой самооценки, установления межличностных отношений и достижения успехов в учебе и карьере. Они могут испытывать затруднения в формировании своего мировоззрения, ценностей и целей на будущее. Подростковый возраст сопряжен с большим количеством вызовов и проблем, которые могут оказать серьезное влияние на психическое и эмоциональное здоровье. Трудные жизненные ситуации, такие как развод родителей, конфликты в семье, проблемы в школе или социальная изоляция, могут стать источником стресса и депрессии для подростков.

К. Муздыбаев классифицирует трудные жизненные ситуации по типам трудностей: по интенсивности, величине потери или угрозы, длительности (хронические, краткосрочные), степени управляемости событий (контролируемые, неконтролируемые) и уровню влияния. Это помогает более точно охарактеризовать каждую ситуацию и найти наиболее подходящие способы ее преодоления/

Существуют также и другого типа трудные ситуации, которые с большей вероятностью могут встретиться в жизни практически каждого человека, в том числе и ребенка. Это так называемые «ситуации стресса обыденной жизни» – повседневные, зачастую и повторяющиеся события, способные вызвать затруднения и негативные переживания (например, посещение зубного врача, ссора с товарищем, ответ на экзамене, увольнение и т.д.). Их влияние на развитие личности также огромно,

поскольку они требуют от человека постоянного преодоления и поиска решений, что тоже влияет на его психологическое состояние и развитие.

Трудные жизненные ситуации, под влиянием которых складываются способы поведения и формируется отношение к затруднениям, имеют различный характер и могут быть связаны с разными сферами жизни. Они могут касаться личной жизни, профессиональной деятельности, отношений в обществе и многое другое.

Анализ таких ситуаций может проводиться по-разному. Существуют различные подходы к его осуществлению: структурный и содержательный. Также есть два основных подхода к описанию ситуаций: описательный и классификационный. Каждый из них имеет свои особенности и может быть применен в зависимости от конкретной ситуации и целей исследования.

Трудные жизненные ситуации, несмотря на их сложность и непредсказуемость, являются неотъемлемой частью процессов социализации. Это можно объяснить несколькими причинами. Во-первых, они встречаются в жизни любого человека, так как являются частью нашей повседневной реальности. Во-вторых, они не всегда оказывают травмирующее воздействие на личность. В-третьих, они могут благоприятствовать развитию личности, особенно когда происходят изменения конструктивного характера, которые способствуют достижению новых форм сбалансированности отношений с окружающей средой. Конечно, трудные жизненные ситуации накладывают отпечаток на развитии подростков в целом и подвергают их различным рискам.

Факторы риска, присущие подросткам находящимся в трудных жизненных ситуациях, могут значительно повлиять на их психическое и эмоциональное благополучие [1]. Некоторые из наиболее распространенных факторов риска, которые могут возникнуть в таких ситуациях, включают:

Развод родителей: Развод семьи может привести к чувству утраты, конфликтам между родителями, изменению обычного образа жизни подростка, что влечет за собой эмоциональный дисбаланс. Семейные конфликты: Постоянные конфликты и напряженная обстановка в семье могут создавать стресс и тревожность у подростка, что негативно влияет на его психическое состояние [3]. Проблемы в школе: Низкая успеваемость, конфликты с учителями или одноклассниками, чрезмерная нагрузка могут вызывать чувство неуверенности в себе и негативно сказываться на самооценке подростка. Социальная изоляция: Отсутствие поддержки и понимания со стороны окружающих, недостаток дружеских отношений или исключение из социальной среды увеличивают риск

развития психических проблем. Эмоциональные травмы: Какие-либо виды травматических событий в жизни подростка, будь то потеря близкого человека, насилие или изоляция, могут вызвать серьезные эмоциональные последствия.

Важно заметить, что факторы риска интерактивны и могут усиливать друг друга, усложняя ситуацию. Анализ и понимание этих факторов могут помочь специалистам и родителям обеспечить необходимую поддержку и помощь подросткам в трудных ситуациях.

Однако не стоит забывать и о факторах защиты, которые могут смягчить негативное воздействие трудных жизненных ситуаций. Известный психолог Михаил Гессен отмечает, что "наличие поддерживающей семьи, доверительных отношений с близкими людьми и здоровые способы реагирования на стресс могут помочь подросткам успешно преодолевать трудности". В ходе исследования были выявлены основные факторы защиты подростков в трудной жизненной ситуации.

В первую очередь, это поддержка со стороны близких и значимых взрослых: Наличие заботливых родителей, опекунов, учителей или других взрослых, которые могут выслушать, поддержать и помочь советом, играет важную роль в защите подростков в трудных жизненных ситуациях. Немаловажную роль играют, также, положительные социальные связи. Дружба с уважительными и поддерживающими сверстниками, участие в общественных мероприятиях или клубах могут способствовать укреплению психологического здоровья подростка.

Установление четких целей и планов на будущее является из важнейших факторов защиты, так как подразумевает помощь подростку в постановке и достижении целей, планирование своего будущего и увлечения научно результативной деятельностью могут способствовать укреплению его внутренней уверенности и стойкости. Можно отнести к факторам защиты и умение справляться со стрессом и проблемами, а именно: развитие навыков саморегуляции, позитивного мышления, умение принимать решения и находить конструктивные способы решения проблем помогают подростку адаптироваться к сложным обстоятельствам. Также, к факторам защиты относится физическая активность и забота о здоровье. Это, например, регулярные упражнения, здоровый образ жизни, соблюдение режима сна и питания способствуют улучшению физического и психического здоровья подростка [2].

Факторы защиты способствуют созданию здоровой психологической среды для подростков и помогают им эффективно справляться с жизненными трудностями. Разработка стратегий поддержки на основе этих факторов может значительно улучшить благополучие и

приспособляемость подростков в сложных жизненных ситуациях [4]. Важно понимать, что подростки, находясь на пути своего развития, могут испытывать сложности в общении, самоидентификации, адаптации к изменениям и решении жизненных проблем. Психологическая поддержка помогает им справляться с этими трудностями и развиваться, сохраняя свое психическое и эмоциональное здоровье.

Таким образом, понимание факторов риска и защиты при анализе влияния трудных жизненных ситуаций на психическое и эмоциональное благополучие подростков позволяет разрабатывать эффективные стратегии поддержки и помощи для этой уязвимой возрастной группы.

Список используемой литературы:

1. Гарсия, М. Эмоциональная стабильность в подростковом возрасте: психологические аспекты. - М.: Издательство "Психология", 2018.
2. Смит, Д. Психология адаптации подростков к трудным жизненным ситуациям. - СПб: Наука и образование, 2017.
3. Браун, К. Влияние развода родителей на психическое здоровье подростков. - М.: Издательство "Забота", 2019.
4. Ярцева, Е.В. Психологические аспекты депрессивных состояний у подростков в современном обществе. - СПб: Питер, 2016.
5. Андерсон, Л. Травматические события и их влияние на эмоциональное состояние подростков. - М.: Новое поколение, 2018.

ОРГАНИЗАЦИЯ ГРУППОВОЙ РАБОТЫ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Александрова Дарья Владимировна
студент 3 курса направления подготовки
«Начальное образование»,
Шадринский ГПУ, г. Шадринск, Россия
Разливинских Ирина Николаевна
кандидат педагогических наук, доцент
кафедры теории и методики
дошкольного и начального образования,
Шадринский ГПУ, г. Шадринск, Россия

Аннотация. В данной статье анализируется концепция групповой работы и специфика её организации на уроках математики в начальной школе. Эта форма позволяет разнообразить учебный процесс, активизировать учеников, развивать навыки коммуникации, сотрудничества и самостоятельности. Групповая работа способствует

формированию умений решать математические задачи в коллективе, обсуждать стратегии, а также анализировать и объяснять свои решения. Это способствует более глубокому усвоению материала, развитию критического мышления и смекалки у учеников. В статье приводятся примеры задач для групп учеников с разной успеваемостью.

Ключевые слова: начальная школа, групповая работа, модели групповой работы, групповая работа на уроках математики.

Annotation. This article analyzes the concept of group work and the specifics of its organization in elementary school math lessons. In addition, examples of tasks for groups of students with different academic performance are provided.

Keywords: group work, homogeneous/heterogeneous group, permanent/non-permanent group.

Групповая работа на уроках математики в начальных классах является важным инструментом для развития навыков решения проблем, коммуникации и сотрудничества. Кроме того, групповая работа помогает учителям оценить уровень усвоения материала учениками и определить возможные проблемы в обучении, что позволяет им адаптировать свои методы обучения для достижения лучших результатов.

Анализ литературы (*В.В. Котова, И.Т. Огородникова, И.Б. Первина, Н.А. Сорокина, В.П. Тарантея и др.*) показывает, что групповая работа – это форма совместной деятельности, при которой ученики работают в небольших группах для достижения общей цели.

Основной целью групповой работы является активное включение каждого ученика в усвоение учебного материала.

Групповая работа помогает развивать ученикам навыки выделения главного, активного мышления, ясного и краткого выражения своего мнения, а также быстрого принятия решений.

По мнению В.К. Дьяченко, групповая работа характеризуется следующими признаками:

- наличие общей цели у всех участников группы;
- разделение трудовых обязанностей, функций и вовлечение учащихся в контроль, учет и управление;
- организованное сотрудничество, доверие и взаимопомощь внутри коллектива, а также поощрение заботы о каждом и внимания к каждому;
- создание равных благоприятных условий для успешной деятельности каждого ученика [2].

При групповой форме работы класс разделяется на группы.

Деление класса на группы, по мнению О.Г. Ширяевой, может производиться различными способами:

1) по желанию детей (*основывается на взаимном согласии участников*);

2) случайным образом (*могут быть объединены дети, которые никак не взаимодействуют между собой в другой деятельности*);

3) по определенному признаку (*формирование групп по различным признакам: цвет глаз, цвет волос, первая буква имени, фамилии и т.д.*);

4) по выбору «лидера» (*назначаются (выбираются) «лидеры», которые набирают себе команду*);

5) по выбору педагога (*учитель делит класс на группы по важным для него признакам*) [7].

С точки зрения В.В. Давыдова, групповая работа может быть структурированной по двум моделям: *однородной и неоднородной*.

В однородной групповой работе небольшие группы учащихся выполняют одинаковые задания, которые рассчитаны на всех участников. С другой стороны, дифференцированная (неоднородная) групповая работа предполагает, что разным группам учащихся предоставляются различные задания [1].

По мнению Я.Ю. Суриной, группы могут быть *постоянными или временными*, состоящими из учеников с одинаковым уровнем знаний или различным. Под постоянными группами понимаются такие группы, где состав участников остается неизменным. Временные группы создаются для решения конкретных задач [6].

Объединение учащихся в группы способствует формированию самооценки школьников. В группе ребятам предоставлена возможность оценивать деятельность группы и самого себя, высказать свое мнение, послушать мнение других, у них вырабатывается умение работать именно в команде.

На уроках математики групповая работа может быть применена на этапе изучения нового материала или в процессе отработки навыков, при закреплении знаний (*вычисления значений выражений, решение уравнений и текстовых задач, измерение величин*). В ходе такой работы максимально используются коллективные обсуждения результатов, взаимные консультации при выполнении сложных вычислений или измерений, при изучении правил и т.п. Вся групповая деятельность школьников при этом сочетается с самостоятельной работой каждого учащегося.

Рассмотрим пример заданий для групповой работы над текстовой задачей: «*На трех тарелках 18 пирожков. На первой тарелке – 5 пирожков, на второй – 4. Сколько пирожков на третьей тарелке?*»

Задание для 1-й группы (*учащиеся с низким уровнем обученности*). Решите задачу. Подумайте, можно ли её решить другим способом.

Задание для 2-й группы (*учащиеся со средним уровнем обученности*). Решите задачу двумя способами. Придумайте задачу с другим сюжетом так, чтобы решение при этом не изменилось.

Задание для 3-й группы (*учащиеся с уровнем обученности выше среднего*). Решите задачу двумя способами. Составьте задачу, обратную данной, и решите ее.

Задание для 4-й группы (*учащиеся с высоким уровнем обученности*). Решите задачу двумя способами. Измените задачу так, чтобы ее можно было решить тремя способами. Решите полученную задачу тремя способами [5].

Групповая работа также может быть организована при решении примеров.

1 группа	2 группа	3 группа
$28:2+3$	$28:2+56:8$	$28:2+(50+6):8$
$45-7\cdot3$	$5\cdot9-7\cdot3$	$(35-30)\cdot9-7\cdot3$

Учащимся каждой группы даны примеры. Участникам 3-й и 2-й группы (*с высоким уровнем обучаемости*) предлагается выполнить задание самостоятельно, а 1-й группы оказывается помощь различного уровня: помощь в виде «подсказок» (*карточек-помощниц, карточек-консультаций*), записей на доске (*карточки-помощницы: показ способа решения, таблица длин, массы, план, краткая запись задачи, схемы, рисунки, начало решения, план решения задачи*).

Учащиеся 3 группы проверяют решение примеров самостоятельно, 2 группа – проверяет консультант [3].

Также на уроках математики можно использовать разные приемы групповой работы:

Прием «Составление кластера». Кластер (от англ. – cluster – гроздь, пучок, созвездие) – это способ графической организации информации, где основные понятия выделяются и фиксируются в виде схемы. Данный прием помогает учащимся систематизировать знания по той или иной учебной проблеме. Кластер может быть использован на разных этапах организации урока. Так, например, применение кластера будет уместно на этапе актуализации знаний при изучении темы «Величины» (Рисунок 1) [4].

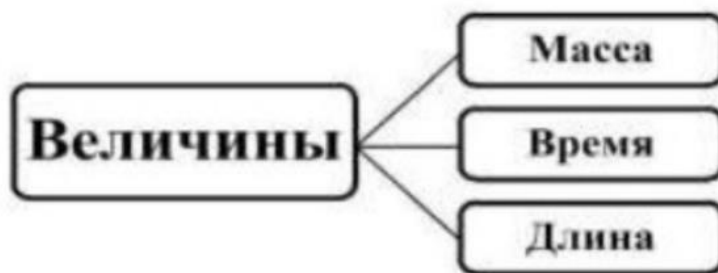

Рисунок 1. Кластер «Величины»

Прием «Корзина идей». Данный прием групповой работы проводится на этапе актуализации знаний и позволяет выявить все, что знает учащийся по данной теме. Алгоритм действий при использовании данного приема при изучении темы «Умножение на 3»:

1. Учащимся задается конкретный вопрос (Что такое умножение?).
2. Каждый учащийся записывает все, что он знает по данной проблеме.
3. Обмен информацией в группах или в парах. Ученики должны выяснить, совпали ли их ответы, какие возникли разногласия?
4. Каждая группа называет один факт по заданной проблеме. Учителем фиксируются все ответы, даже если они ошибочные. Ошибочные ответы исправляются в ходе изучения нового материала [4].

Таким образом, групповая работа обладает целью пробуждение интереса к обучению, создание позитивного отношения к нему и, как результат, улучшение продуктивности обучающего процесса. Работа в коллективе помогает формировать у детей качества, необходимые для успешной коммуникации. Групповая работа предоставляет уникальные возможности для развития навыков социального восприятия. В ходе взаимодействия ученики учатся адекватно оценивать свои действия, корректировать свое поведение в соответствии с меняющимися обстоятельствами, устранять разногласия между участниками группы для достижения лучшего взаимопонимания.

Список используемой литературы:

1. Давыдов, В. В. Проблемы развивающего обучения: опыт теоретического и экспериментального психологического исследования / В. В. Давыдов. – Москва : Педагогика, 1986. – 240 с. – Текст : непосредственный.
2. Дьяченко, В. К. Сотрудничество в обучении: о коллективном способе учебной работы : кн. для учителя / В. К. Дьяченко. – Москва : Просвещение, 1991. – 192 с. – Текст : непосредственный.

3. Кузьмина, Т.В. Организация групповой формы на уроках математики у младших школьников / Т. В. Кузьмина. – Текст : электронный // Первый урок: образоват. портал. – URL: <https://urok.1sept.ru/articles/530104>. – Дата публикации : 24.04.2009.

4. Самотолкова, Ю.С. Групповая работа на уроках математики как форма развития коммуникативной компетенции у младших школьников / Ю.С. Самотолкова. – Текст непосредственный // Тенденции развития науки и образования. – 2019. – № 55-7. – С. 88-91.

5. Сороко, Е.Р. Организация групповой работы младших школьников при обучении решению текстовых задач / Е. Р. Сороко. – Текст : электронный // Альтернант-2016 : образоват. портал. – URL: <https://conf.grsu.by/alternant2016/index-113.htm>. Дата публикации: 26.04.2016.

6. Сурина, Я. Ю. Понятие термина «групповая работа» на уроках математики / Я. Ю. Сурина, П. Н. Михайлов. – Текст : непосредственный // StudNet : науч.-образоват. журн. для студентов и преподавателей. – 2021. – № 6. – С. 836-841.

7. Ширяева, О. Г. Организация групповой работы в начальной школе / О. Г. Ширяева. – Текст : непосредственный // Современная высшая школа: инновационный аспект. – 2013. – № 4. – С. 34-41.

ТИПЫ И ФОРМЫ УРОКОВ ТЕХНОЛОГИИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Николаева Анастасия Владимировна

студент 3 курса направления подготовки

«Начальное образование»,

Шадринский ГПУ, г. Шадринск, Россия

Стерхова Наталья Сергеевна

к.п.н., профессор кафедры

«Теория и методика начального бразования»,

Шадринский ГПУ, г. Шадринск, Россия

Аннотация. Крупный отечественный дидакт Г.Н. Приступа утверждал, что «вопрос о типах уроков - это по сути дело вопрос о процессе овладении учебным материалом. Значит, и тип урока должен определяться этапами и характером работы над материалом. Этот критерий в качестве ведущего и должен быть положен в основу деления уроков на типы» [1]. Мы придерживаемся этой точки зрения, полагая что уроки разных типов, должны выстраиваться поразному, то есть иметь разную структуру. В противном случае любые варианты типологий уроков во многом теряют свою практическую значимость. В статье рассмотрены

отличительные особенности уроков технологии от иных видов уроков, рассмотрены различные их классификации, и проанализированы некоторые современные методические пособия по учебной дисциплине «Технология» на предмет типологии и структуры уроков.

Ключевые слова: урок, урок технология, младшие школьники, классификация уроков, тип уроков, структура уроков.

Annotation. A major Russian didact, G. N. Prystava, argued that "the question of the types of lessons is essentially a question of the process of mastering educational material. This means that the type of lesson should be determined by the stages and nature (our italics) of work on the material. This criterion, as the leading one, should be the basis for dividing lessons into types" [1]. We adhere to this point of view, believing that lessons of different types should be arranged differently, that is, have a different structure. Otherwise, any variants of lesson typologies lose their practical significance in many ways. The article examines the distinctive features of technology lessons from other types of lessons, examines their various classifications, and analyzes some modern methodological manuals on the academic discipline "Technology" on the subject of typology and structure of lessons.

Keywords: lesson, lesson technology, primary school students, classification of lessons, type of lessons, lesson structure.

В обширной литературе по дидактике, методике, педагогическим технологиям определение понятия «Урок», как правило, сводят к целостному, логически завершённому, ограниченному рамками времени отрезку образовательного процесса, в котором учебная работа проводится с постоянным составом учащихся примерно одинакового возраста и уровня подготовки (В.А.Сластёнин).

Прежде чем перейти к определению термина «Урок технологии», следует отметить, что до введения федеральных государственных образовательных стандартов 2 поколения, уроки технологии в школе именовались уроками труда. Теперь, спустя почти 15 лет, приказом Министерства Просвещения Российской Федерации от 22.01.2024 № 31(вступает в силу с 01.09.2024) учебный предмет «Технология» меняется на учебный предмет «Труд (технология)» [2]. Учитывая, что на сегодняшний день федеральная образовательная программа предмета «Труд (технология)» еще не утверждена, нами будет использоваться термин «Технология».

Урок технологии – это занятие, в рамках учебного процесса, на котором учащиеся самостоятельно или под руководством учителя овладевают технологическими знаниями, умениями и навыками.

Урок технологии подчинен общим дидактическим закономерностям, принципам и правилам. Однако, это весьма специфичный урок, который позволяет говорить о его особенностях и некоторых коренных отличиях от других уроков. Представим их в таблице 1.

Таблица 1

**Отличительные особенности урока технологии от иных видов уроков
[Моргунова]**

Отличие	Описание
Одновременное включение в два вида деятельности: трудовую и учебную.	Деятельность, в которую включаются дети на уроке технологии, интегрирует свойства и качества двух достаточно разных видов деятельности, которую можно назвать комплексной учебно-трудовой деятельностью.
Двуединство цели урока.	Одновременное включение в два вида деятельности: трудовую и учебную определяет две цели урока: получение конкретного продукта труда и усвоение определенного объема знаний, как политехнического, так и общего характера, непосредственно связанных с содержанием труда детей; овладение сложными и простыми трудовыми умениями; закрепление некоторых умений и доведение их до уровня навыка.
Две функции педагога: организаторская и конструктивная.	Организаторская функция проявляется в руководстве процессом создания продукта. Конструктивная функция заключается в формировании у детей навыка к умственному и физическому усилию, трудолюбию, ответственности, целеустремленности, аккуратности, чувства товарищества и взаимопомощи.
Многообразие педагогических задач при организации учебно-трудовой деятельности школьников.	Особая группировка и формулировка учебных задач урока технологии. Осуществление деления комплекса учебных задач урока на группы в зависимости от ведущих знаний и умений, которые формируются на занятии.
Своеобразие структуры.	Этап трудовой деятельности наполняется ярко выраженным дидактическим содержанием. Этап учебной деятельности приобретает

	практическую направленность, его содержание напрямую зависит от содержания трудового процесса
Насыщение интеллектуальными компонентами.	Преобладающей на уроке является предметно-практическая деятельность учеников, однако при этом учащиеся усваивают главный принцип любого труда – прежде чем что-либо сделать руками, нужно хорошо подумать, поработать головой.

Выделенные отличия уроков технологии от иных уроков, показывают их важность для общего развития учащихся начальной школы и уникальность.

По мнению Е.Н. Плотниковой, это выражается в следующих аспектах:

- возможность активизации познавательной деятельности (за счет соединения различных форм познания и видов деятельности);
- возможность социальной адаптации личности (через формирование практических умений и развитие творчества);
- возможность гармонизации развития личности (на основе более реалистического учета в образовательном процессе индивидуальных возможностей ребенка и природных закономерностей развития) [3].

В методике преподавания технологии для классификации уроков используется различные признаки.

Рассмотрим описанные в методической литературе для учителей начальных классов некоторые типологии уроков технологии.

Крупнейший методист трудового обучения советской школы Я.А. Рожнев в свое время отмечал, что в основании подобных классификаций уроков труда лежит какой-либо один признак (критерий), что не является продуктивным, и количество таких классификаций может и будет увеличиваться, ничего не меняя по существу проблемы [4]. Он предложил учитывать различные значимые признаки для определения типа урока технологии и выделил простые и комбинированные (составные) типы.

К простым типам автор отнес уроки, включающие в себя несколько однородных элементов и посвященные выполнению одной дидактической цели. Например, уроки, посвященные изучению свойств бумаги, формированию умения сгибать и складывать бумагу, резать бумагу, выполнять разметку с помощью одного инструмента и т.п.

К комбинированным (составным) Я.А. Рожнев отнес уроки, интегрирующие в себе несколько неоднородных элементов и

посвященные выполнению нескольких дидактических целей. Это уроки по изучению свойств бумаги и одновременно формирующие умения ее обрабатывать, уроки по обучению разметке бумаги и закреплению умения сгибать, резать, склеивать бумагу и др. [4].

Однако данная позиция не получила широкого признания у учителей-практиков и почти не применяется в методической литературе по труду и технологии.

Интересен подход к типологии уроков труда в начальной школе Н.М. Конышевой. Она разработала сразу два варианта классификации:

- по содержанию работы (рисунок 1);
- по характеру познавательной деятельности учащихся.

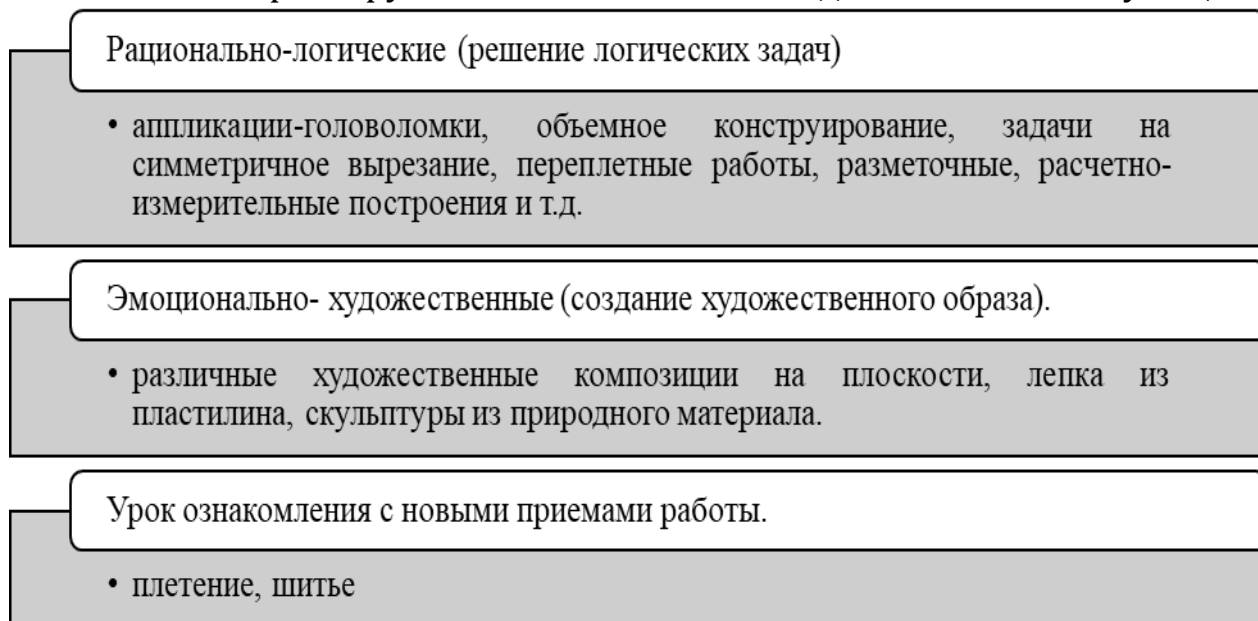

Рис. 1. Классификация уроков технологии Н.М. Конышевой по содержанию работы [5]

По характеру познавательной деятельности Н.М. Конышева выделяет уроки репродуктивной деятельности и творческой деятельности. Их характеристика представлена в таблице 2.

Таблица 2

Краткая характеристика уроков технологии по характеру познавательной деятельности обучающихся

Урок репродуктивной деятельности	Урок творческой деятельности
Предполагают наименьшую степень самостоятельности детей. Они целесообразны, когда требуется за небольшой отрезок времени овладеть необходимой	Преобладает творческая деятельность учащихся, когда младший школьник активно разрабатывает изделие, сообразуясь с поставленной

системой конкретных знаний и способов действий; когда нужно как можно четче и быстрее освоить сложные и трудоемкие приемы обработки материалов, например, при овладении народными ремеслами. Овладение практическими приемами не самоцель таких уроков. На базе освоенных способов деятельности ученики выполняют творческие работы.	задачей. Учитель создает установку на творческий поиск, побуждает ученика активно мыслить, искать нужные способы действий, а не просто механически копировать образец. На таких уроках учитель широко использует проблемные ситуации, которые могут быть художественного или логического типа, но обязательно составляют самую суть работы – интеллектуальное или художественное творчество.

Нами были проанализированы некоторые современные методические пособия по учебной дисциплине «Технология» на предмет типологии и структуры уроков.

Так, в УМК «Школа России» авторами Е.А. Лутцевой и Т.П. Зуевой предлагается два типа уроков: урок-исследование (экскурсия) и урок-практикум. В структурах данных типов уроков нами выявлено только одно отличие – на уроке-исследовании (экскурсии) есть этап практического исследования, тогда как на уроке-практикуме – этот этап сменяет этап самостоятельной работы школьника [6].

Н.А. Малышевой (УМК «РИТМ»), хоть и выделено четыре типа уроков технологии (урок-экскурсия, урок наблюдения и исследования, урок-практикум, урок-демонстрация), однако, нам представляется такое деление не совсем рациональным. Представляется логичным такие типы уроков технологии, как урок-экскурсия, урок наблюдения и исследования, и урок-демонстрация объединить, поскольку данные типов уроков не несут практической направленности, а только теоретическую [20]. Кроме того, не смотря на различное толкование этапов структуры урока, архитектура построения уроков технологии у Е.А. Лутцевой, Т.П. Зуевой и Н.А. Малышевой нам представляется одинаковой.

В УМК «Начальная инновационная школа» Л.Ю. Огерчук выделено пять типов уроков: открытия нового знания, рефлексии, общеметодологической направленности, развивающего контроля и комбинированный урок [22].

Структура каждого названного типа урока технологии включает в себя не только традиционные этапы. В названиях этапов методисты пытаются отразить специфические особенности урока, и этим

обуславливается выделение таких этапов урока, как постановка перед учащимися цели трудового задания и учебных задач урока; организация рабочего места, анализ задания, подготовка учащихся к практической работе; практическая работа по изготовлению изделия; организованное прерывание практической работы, уборка рабочих мест и др.

Все специфические особенности урока технологии могут составлять содержание этапов урока.

Список используемой литературы:

1. Приступа Г. Н. О типах, структуре и системе уроков // Начальная школа. – 1990. – №11. – С. 54-58.

2. [Приказ Министерства просвещения Российской Федерации от 22.01.2024 № 31].

3. [Плотникова Е.Н. Методические рекомендации для подготовки к практическим занятиям по дисциплине «Методика преподавания предмета «Технологии»: методическое пособие для студ. высш. учебн. заведений / Е. Н. Плотникова. – Евпатория : ПрАт «Евпаторийская городская типография», 2019. – 138 с.]

4. [Рожнев Я.А. Методика трудового обучения с практикумом в учебных мастерских: учеб. пособие для учащихся пед. уч-щ. – 2-е изд. перераб. – М.: Просвещение, 1988].

5. [Конышева Н.М. Теория и методика преподавания технологии в начальной школе: учеб. пособие для студентов пед. вузов и колледжей / Н.М. Конышева. – Смоленск: Ассоциация XXI век, 2006. – 296 с.]

6. [Лутцева Е.А. Технология. Рабочие программы. Предметная линия учебников системы «Школа России». 1-4 классы: пособие для учителей общеобразоват. организаций / Е. А. Лутцева, Т. П. Зуева. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 2014. – 157 с. , 18, 19].

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA QADRIYATLI YONDASHUVNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Shabbazova Dilfuza Ruzikulovna

*TerDPI Boshlang'ich ta'lim
nazariyasi kafedrası dotsenti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida qadriyatli yondashuvni shakllantirish dolzarb muammo ekanligi ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: qadriyat, aksiologiya, ma'naviyat, hayotiy, maishiy, texnik, qoniqish, ma'naviyilmiy, axloqiy, estetik, milliy, tarbiya, ijtimoiy rivojlanish, pedagogik tajriba.

Bugungi kunda yangilanayotgan O'zbekiston jamiyatida qadriyatli ahamiyatga ega bo'lgan rivojlanish va yuksalish jarayoni davom etmoqda. Xalqimiz demokratik tamoyillarga asoslangan fuqarolik jamiyatini qurmoqda. Mazkur jamiyatda inson eng oliy qadriyat sifatida e'zozlanishi lozimligi asosiy talablardan biridir. Shu maqsadda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 13-moddasida: "O'zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy printsiplarga asoslanadi, ularga ko'ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi. Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi", deb alohida ta'kidlangan.

Mazkur jamiyatdagi rivojlanish g'oyaviy yuksalish va qadriyatlarning namoyon bo'lishiga keng yo'l ochmoqda. Shu tariqa, insoniylik sifatlarining namoyon bo'lishi jamiyatda insonning oliy qadriyat sifatida e'zozlanishiga imkoniyat yaratmoqda. Bizning jamiyatimizda ijtimoiy rivojlanish taraqqiyotning negizini belgilaydi. Bugungi kunga kelib, jamiyatning taraqqiyotida insonning o'rni va ahamiyati, uning oliy qadriyat ekanligini anglash ehtiyoji kuchaydi. Chunki, "Inson – ijtimoiy mehnat asosida shakllangan tafakkur va nutqqa ega bo'lgan, mehnat qurollari yasash va atrof-muhitga faol ta'sir ko'rsata oladigan oliy darajadagi tirik mavjudot". Shuning uchun ham u oliy qadriyat darajasiga ko'tarilgan.

Insonga oliy qadriyat sifatida yondashish ko'nikmasini egallash ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun muhim hayotiy ahamiyatga ega. Chunki, bu davrda o'quvchilarning qiziqishlari doirasi kengayadi, ular ijtimoiy faoliyatning rang-barang turlari bilan tanisha boshlaydilar. Ularning ongida ijtimoiy voqelikning murakkab shakllari va imkoniyatlari aks etadi. Shuning uchun ham bu davrda shaxsga qadriyatli munosabatda bo'lish ko'nikmalarini egallash imkoniyatlari kengroqdir. O'quvchilarda ma'naviy axloq me'yorlarini egallashga bo'lgan qiziqishning ortishi, o'zlari va boshqalarning tashvishlarini his etishga bo'lgan intilishning kuchayishi ularda insonga oliy qadriyat sifatida yondashish ko'nikmasini shakllantirish imkonini beradi.

O'qituvchining asosiy vazifalaridan biri boshlang'ich sinf o'quvchilarida qadriyatli yondashuvni shakllantirishdan iboratdir. Chunki o'qituvchi pedagogik faoliyatining asosini yosh avlod ma'naviyatini shakllantirish tashkil etadi.

Q.Yo'ldoshev, S.Nishonova, O.Musurmonova, P.Ya.Gal'perin, V.A.Petrovskiy kabi olimlarning ta'kidlashlaricha, tarbiyaning usullari, nuqtai nazarlar nafaqat jamiyat hayotining o'ziga xos talablari bilan bog'liq holda tarkib topadi, balki xalqning an'analari, davlatning siyosiy qurilishi, o'qituvchining o'ziga xos xarakteri, nuqtai nazarlari va xalqning turmush tarzi bilan ham bevosita bog'liqdir. Jumladan, ta'lim jarayoni sub'ektlarining oilaviy hayoti, atrof-muhit va jamiyat a'zolariga bo'lgan munosabati hamda ular o'zlashtirgan qadriyatlar

bunga misol bo'la oladi. Shuning uchun ham jamiyat a'zolari orasida qadriyatlarga nisbatan xaqqoniy munosabatni shakllantirish tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Chunonchi, ustoz-shogird munosabatlari, ota-onaga hurmat, do'stlikni qadrlash, Vatanni sevish, oilani muqaddas deb bilish, ajdodlarimizga nisbatan hurmat va e'tibor shular jumlasidan.

Buning uchun o'qituvchi muayyan nuqtai nazarlarning yaxlitligiga erishishi, o'quvchilarda shakllantiriladigan qadriyatli yondashuvning o'ziga xos jihatlarini yaxshi bilishi lozim. Qadriyatli yondashuvlar dastlab ota-onalar bilan farzandlar, o'qituvchi va o'quvchilar orasida vujudga keladi. O'quvchilarda qadriyatli yondashuvlarni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayonda o'qituvchilar shaxslararo munosabatlarga asoslanishlari lozim.

O'qituvchi o'quvchilarning shaxs sifatida o'ziga xosliklarini namoyon qilishiga ko'maklashishi, o'z hayotiy nuqtai nazarlariga ega bo'lishlarini qo'llab-quvvatlashi nihoyatda zarur hisoblanadi. Pedagogik tafakkur paradigmasida o'quvchilarning rivojlanishi xalqimizning yetakchi qadriyatlari va tafakkuriga tayangan holda shakllantiriladi. Bunday qadriyatlar va tafakkur tarzi o'quvchilarda qadriyatli yondashuvni shakllantirish jarayonini boshqaradi va tartibga soladi.

O'quvchilarda qadriyatli yondashuvni shakllantirish jarayonida o'qituvchining faoliyati quyidagi ko'rsatkichlarda o'z ifodasini topadi. Bu o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalari, bilish faoliyati hamda hissiy-qadriyatli munosabatlari, ya'ni qadriyatli yondashuvi sifatida namoyon bo'lishi kerak.

Bugungi kunga kelib har bir o'quvchi o'zining o'zlashtirgan bilimlari, ijtimoiy tajribasi ma'naviy rivojlanishiga qay tarzda ta'sir ko'rsatishini aniq bilishi lozim. Shu bilan bir qatorda, har bir o'qituvchi o'zining hissiy-qadriyatli yo'nalishiga ega bo'lgan faoliyati doirasida o'quvchilar uchun ko'proq ahamiyat kasb etadigan pedagogik faoliyat natijalarini ajrata olishi kerak. O'quvchilarda qadriyatli yondashuvni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon shakllarini belgilash ham muhim tashkiliy-pedagogik ahamiyatga ega. Bunda dastlab o'quvchilarda shakllangan nuqtai nazarlar, mazkur nuqtai nazarning o'ziga xos jihatlarini aniqlash lozim. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, o'qituvchining pedagogik tajribasi qanchalik katta bo'lsa, u o'quvchilarda qadriyatli munosabatni shakllantirishda samarali natijaga erishadi.

O'quvchilarning mustaqil fikrlashga asoslangan nuqtai nazari ularda qadriyatli munosabat tajribasini shakllantirish jarayonida alohida ahamiyatga ega. O'quvchilar orasida bugungi kunda ko'p kuzatilayotgan nuqtai nazar mustaqil fikrlashga asoslangan nuqtai nazardir. Shuning uchun ham o'quvchilarda qadriyatli munosabat tajribasini shakllantirish jarayonida yangi

axborotlarni o'zlashtirish va o'quv-tarbiya jarayonini loyihalashga intilish muhim o'rin egallaydi.

O'quvchilarda qadriyatli yondashuvni shakllantirish jarayonining asosini ob'ektiv borliq haqidagi qadriyatli tasavvurlar tashkil etadi. Bu tasavvurlar aniq tarixiy asosga ega bo'lib, o'zining tasdig'ini topgan, ilmiy-amaliy jihatdan sinovdan o'tgan bilimlar, ijtimoiy tajribaga asoslangan samarali munosabat o'rnatganligi bilan alohida ahamiyatga ega.

Qadriyatlarni o'rganishga bo'lgan ehtiyoj insonni madaniyat va ma'naviy hodisalarga ko'proq yaqinlashishga undaydi. Pedagogik faoliyatda tabiiy, ilmiy yondashuv o'quvchiga shaxs sifatida yondashishni taqozo qiladi. Bunday yondashuv asosida pedagogik faoliyat doirasida o'quvchilarda qadriyatli munosabat tajribasini shakllantirishga oid ko'nikmalar uyg'unlashtiriladi. Bu ayniqsa maktab ta'limiga xos xususiyatdir.

O'qituvchining o'quvchilarda qadriyatli yondashuvni shakllantirish sohasidagi faoliyati uning o'quvchi bilan pedagogik hamkorligida muhim ahamiyatga ega bo'lib, ta'lim jarayoni sub'ektlari orasidagi muayyan maqsadga yo'naltirilgan munosabatlarni tartibga solish imkonini beradi. Bu o'quvchining o'z-o'zini rivojlantirish va shaxslararo munosabat o'rnatish ko'lamini belgilash uchun alohida qulaylik tug'diradi.

Qadriyatli munosabatlar o'quvchilar qiziqishlarining ko'rsatkichlari, ehtiyojlari, qarashlari va aqliy rivojlanishlarini mujassamlashtiradi. O'quvchilarda xosil bo'lgan qadriyatli munosabatlar ularning xulq-atvori va istiqboldagi faoliyat yo'nalishini belgilaydi. Har qanday fikr murakkab shaxsiy tajribaning mahsuli sifatida o'quvchilarda qadriyatli munosabatlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023.
2. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. *European Scholar Journal*, 2 (7), 32-33.
3. Roziklovna, P. D. S. D. (2023). Systematics of Primary Education Content on the Base of Axiological Paradigm. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 25, 55-57.
4. Shabbazova, D. R., & Xayitova, X. T. (2023). WAYS OF IMPLEMENTING MORAL AND PHYSICAL EDUCATION IN SCHOOL. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 1(10), 162-166.

5. Shabbazova, D. R. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA INNOVATSION YONDASHISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH. Conferencea, 1-9.

6. Shabbazova, D. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARI SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SHAXSIY QADRYATLI YONDASHUV. MONOGRAFIYA. Termiz-2023. Interpretation and Researches, 1(1).

FANLARARO ALOQADORLIK ASOSIDA EKOLOGIK MAZMUNDAGI MAVZULARNI O'RGANISHNING METODIK JIHATLARI

Muxtarova Lobar Abdimannabovna

TerDPI Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasida dotsenti

Junusbekova Aziza

Abay nomidagi Qozog'iston

milliy pedagogika universiteti dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim fanlari aloqadorligini o'rnatishda integrativ yondashuv imkoniyatlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, aloqadorlik, integrativ, imkoniyat.

Fanlararo aloqadorlik asosida ekologik mazmundagi mavzularni o'rganishda ekologik xavfsizlikka oid bilim, ko'nikma, malaka va kompetentsiyalarni yuksak darajada egallash va samarali qo'llay olish, tabaqalashtirilgan ta'lim mazmuniga mos ravishda fanlararo aloqadorlik alohida soha doirasida o'rganiladigan o'quv materialining eng maqbul va natijaviylik munosabatlarining o'rnatilishi, fanlar integratsiyasi asosi-ga birlashtira oladigan asosiy farazni oydinlashtirish kompetentsiyasiga ega bo'lishlik muhim, alalxusus, bu vaziyatda fanlararo aloqadorlikdan foydalanish o'qitishning ijobiy samarasini oshirish uchun turfa imko-niyatlar eshigini ochadi, zero bir biriga yaqin, aloqador fanlar asnosida o'quvchilar ulkan, chuqur bilimlarni o'zlashtiradilar.

Tadqiqotchi N.Yusupovanning fikricha: "Fanlararo aloqadorlik tashkiliy metodik aloqadorliklardan iborat". Olima o'z tadqiqotlarida fanlararo aloqadorlikning bir necha ko'rinishlarda tasniflaydi:

- bilimdagi bog'lanishlar bo'yicha: reproduktiv, izlanish, ijodiy;
- amalga oshirish bo'yicha: sinflararo, turkum ichida, turkumlararo, izchil, birgalikda, istiqboldagi;
- o'zaro fanlar bog'lanishiga ko'ra: bir, ikki va ko'ptomonlama;
- davomiyligiga ko'ra: epizodik, doimiy, tizimli;
- maqsadiga ko'ra: sinf va sinfdan tashqari;
- shakliga ko'ra: yakka, guruhda, jamoada.

Professor B.S.Abdullayeva fanlararo aloqadorlikni dolzarb pedagogik muammo ekanligi metodologik-didaktik jihatdan asoslab, uning mazmunli;

operatsion; metodik; tashkiliy shakllarini ajratsa, A.A.Xasanov fanlararo aloqalarning mazmunini ilmiy-nazariy jihatlarini tasniflab, quyidagi turlarga ajratadi: real bog'lanish (turli o'rganiladigan fanlarning umumiy g'oyalari va nazariyalarini tasdiqlovchi va yorituvchi dalillarni o'rnatish); nazariy dolzarblik (bu fanning ma'lum bir sohasiga oid ilmiy tushunchalar tizimi bo'lib, unda dalillar, qonunlar, oqibatlar, asosiy qoidalarni aks ettiradi).

N.M.Ahmedova o'z tadqiqot ishlarida integratsiya ob'ektlarining o'zaro joylashuviga ko'ra ular yangi integratsion tuzilmaning asosi sifatida ma'lum tuzilishiga: integratsiya ob'ektlari zanjir bo'g'inlari kabi ketma-ket joylashishi; bitta ob'ekt boshqalari uchun aloqa vositasi bo'lib xizmat qilishi; bir ob'ekt boshqalarini o'z ichiga olishini ko'rsatadi.

F.T.Otabayeva ta'limda integratsiya muammosini o'rganib, fanlararo aloqadorlikning amaliy jihatlarini quyidagi turlarga ajratadi:

- o'quv dasturlaridagi integratsiya (mavzulararo uyg'unlik);
- modullashgan integratsiya (turdosh o'quv fanlariga oid bilim va tushunchalarni tizimlashtirgan holda taqdim etish);
- integrativ dasturlar (dasturlarda bir necha o'quv fani yoki o'quv fanlariga oid mavzularni uyg'unlashtirgan holda taqdim etish);
- mavzulararo integratsiya (ayni bir sinf doirasida beriladigan o'quv materiallarini boshqa bir sinf o'quv materiali bilan uyg'unlashtirish);
- mavzularni ketma-ket bayon etish asosidagi integratsiya (o'quv materialini bayon etishdagi kontsentrizm tamoyili, ya'ni oldingi o'quv materialining keyingisini mazmunan to'ldirishi);
- axborot texnologiyalari asosidagi integratsiya (o'quv fanlarini kompyuter texnologiyalari asosida o'qitish kabi integratsiyaning turli darajalaridan foydalanish mumkinligini e'tirof etadi. Ekologiya ta'limi tizimini takomillashtirish dasturiy o'quv rejada ifodalangan tabiatshunoslik va uni o'qitish jarayonida integratsiyalashgan yondashuvni amalga oshirish ushbu tizim yaxlitligini belgilashda muhim o'rin tutadi).

L.N.Vavilova "Boshlang'ich ta'lim o'quv fanlari aloqadorligini o'rnatishda fanlararo integrativ darsning imkoniyatlarini ochish, eng samarali o'qitish jarayonini ta'minlash, uni tashkil etish uchun zarur elementlarni izlash, o'quv faoliyatining metodlari va tuzilishini takomillashtirish, mavjud kamchiliklarni bartaraf etish zarur" deb hisoblasa, metodist olim T.P.Lakonenina qayd qilganidek: "Boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda fanlararo aloqadorlikning imkoniyatlari nihoyatda kengligi o'quv-bilish jarayonini qayta ko'rib chiqish kerakligini va uni takomillashtirish zarur"ligini keltiradi. L.N.Vavilova hamda T.P.Lakoneninaning mulohazalarini tahliliy solishtirakanmiz, fanlar integratsiyasi ob'ektining imkoniyatlari nihoyatda kengligi, mavzulararo aloqadorlikning ichki qatlamiga kirib borishi g'oyat

mukammallashganligini ko'ramiz. Ular tomondan keltirilgan mulohaza o'ziga xos metodga ega bo'lib, yanada qat'iylashganligini sezamiz.

Biz T.P.Lakonenina fikrlarini quvvatlagan holda boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik xavfsizlik madaniyatini fanlararo takomil-lashtirishda DTS, o'quv dastur, o'quv reja va darsliklarni qayta ko'rib chiqish va ularni optimallashtirish zarurligini ko'rsatib o'tmoqchimiz. CHunonchi, dasturda fanlar integratsiyasi elementlarini o'rnatish uchun qulay bo'lgan tushunchalar, ob'ektlar o'z ifodasini topib, "predmet haqidagi tushunchalarini, faoliyatlarini kengaytirish, ularning erkin fikrlay olish, o'zgaralar fikrini anglash ko'nikma va malakalarini egallashlariga erishish" boshlang'ich ta'limining asosiy maqsadi sifatida qayd etilgan.

Yu.G'.Mahmudov, X.B.Norbo'tayevlar fanlararo ekologik mazmundagi topishmoqli masalalarni bajarishda o'quvchilar qiziqishi va kuzatuvchanligining ortib borishi, fanlararo tafakkur rivoji va kelgusida fanlararo masalalarni yechishda murakkab matematik hisoblashlarga o'rin qolmasligini ta'kidlab o'tganlar.

A.A.Xasanov ta'kidlab yozadi, "O'quv mavzularini o'rganishda takrorlashning yo'qolishi turfa imkoniyatlarni keltirishini izohlab, alohida masalalarni o'rganishda muddatni belgilash imkoniyati, ilmiy tushuncha tavsifidagi o'xshashlik, izchillik, o'ziga xoslik hamda ular orasidagi aloqadorlik muhim pedagogik vazifalarni hal etadi". Muallif o'z mulohazalarida asosli ta'kidanganidek, fanlararo aloqadorlik kontsentrizm tamoyiliga mos ravishda takroriylikning imkoniyatini cheklaydi hamda ichki va tashqi to'g'onoqlarni bartaraf etadi.

Fanlararo aloqadorlikning didaktik asosi boshlang'ich maktab o'quv dasturlarida tasvir vositalarini birlashtirib, mavzulararo turdosh manbalar yaqinligi-yu rang-barangligini ifodalovchi manbalar zanjirini hosil qiluvchi yaxlit bilimlar shakllanishini inkor etmaydi. CHunonchi, boshlang'ich sinf o'quv dasturi va fanlari bir-biriga yaqinligi jihatidan, o'quv fanlarini o'zlashtirish asnosida to'plangan kontent-bilimlarni fanlararo aloqadorlik maqsadiga ko'ra boshqasiga ko'chirishda foydalanish usuli o'quvchilarda ekologik xavfsizlik madaniyatini fanlararo takomillashtirish metodikasi samaradorligining zaruriy didaktik sharti hisoblanadi.

Bizningcha, boshlang'ich sinfda fanlararo aloqadorlik maqsadlariga erishish uchun tabiatshunoslik, tarbiya, ona tili va o'kish savodxonligi fanlari o'quv dasturlari, mavzularida didaktik aloqalar izchilligi o'rnatilishi muhim.

1. O'quvchilarda xavfli vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilish ko'nikma va malakalarni egallash, o'zgaruvchan vaziyatlarga o'rgatish, faol fuqaro sifatida ekologik xavfsizlik bilan bog'liq muammolarni hal qila olish qobiliyatlarini rivojlantirish.

2. O'quvchilarga atrof-muhitdagi hodisalar mazmun-mohiyatini ilmiy jihatdan tushuntirish, tavsiflash, qiyoslash, taqqoslash, umumlashtirish, bilimlarni yangi vaziyatga o'tkazish kabi ijodkorlik sifatlarini shakllantirish. O'quvchilarni ijodiy fikrlashga yo'naltirish, erkin raqobat asosida muhim.

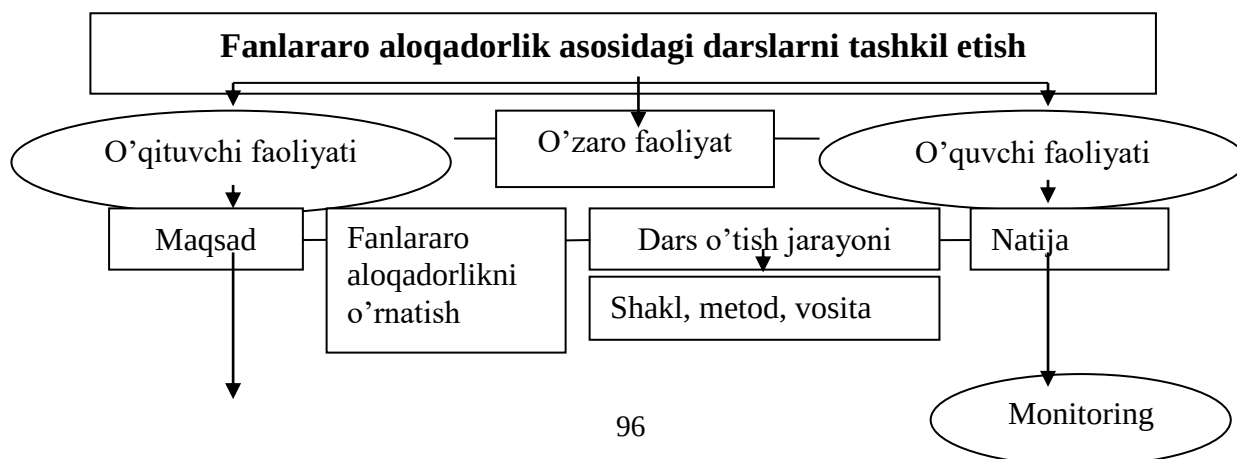
3. O'quvchilarda olamning yaxlit manzarasi haqidagi ma'lumot va dalillarni ilmiy jihatdan majmuaviy talqin qilish, idrok va tasavvurlarini boyitish, o'z-o'zini anglash, mustaqil faoliyatini tashkil etish faoliyatiga yo'naltirish zarur.

4. Ekologik madaniyatni yuksaltirishda motivatsion, kognitiv, amaliy-faoliyatli, ijodiy-refleksiv komponentlarni aniqlash lozim.

Dars – ta'lim tashkil etishning asosiy shakli. Darsda har bir o'quvchining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olinadi, barcha o'quvchilarning sinfda o'rganiladigan fan asoslarini o'zlashtirishlari, ularning bilim qobiliyatlari va madaniy-axloqiy fazilatlarini tarbiyalash va rivoj-lantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratiladi.

Tabiatshunoslik fanida bu yondashuv atrof-muhit, olam va odam, umuman, borliqni qamrab olgan holda birmuncha to'liq ma'lumotlarni o'z ichiga qamrab oladi. Ona tili, matematika, o'qish, tasviriy san'at va musiqa fanlari mazmuniga bevosita tabiatga daxldorlikni singdirish, keltirilgan badiiy asar namunalaridagi tabiat tasviri va undagi go'zallikni his ettira olish, asar qahramonlarining tabiatni e'zozlash ruhidagi yoki aksincha, qarashlarini tahlil qilish, ularni chizgilarda aks ettirish kabi holatlarga e'tibor qaratish lozim bo'ladi. SHuningdek, boshqa fanlar mazmuniga ham ushbu tushunchalar mohiyatini singdirib borish irodasi kuchli hamda ruhan sog'lom fikrlovchi barkamol shaxsni voyaga yetkazishdek mas'uliyatli vazifani ado etishga yordam beradi.

Fanlar integratsiyasi asosidagi darslarning shakli nostandart, mazmunli va juda qiziqarli. Dars davomida turli xil faoliyat turlaridan foydalanish o'quvchilar diqqatini yuqori darajada ushlab turadi, bu esa darslarning etarli darajada samaradorligi haqida gapirishga imkon beradi. Integratsiyalashgan yondashuvdan foydalangan holda darslar muhim pedagogik imkoniyatlarni ochib beradi, kognitiv qiziqishni sezilarli darajada oshiradi, tasavvur, e'tibor, fikrlash, nutq va xotirani rivojlantirishga xizmat qiladi. Fanlararo aloqadorlik asosidagi darslarni tashkil etish blok-sxemasini 1-rasmda o'z ifodasini topdi.

1-rasm. Fanlararo aloqadorlik asosidagi darslarni tashkil etish blok-sxemasi.

Har bir darsning maqsadi oldindan aniqlanishi lozim. Fanlararo aloqadorlik talablaridan kelib chiqib, turlicha emas ta'lim berish maqsadiga mos keluvchi o'rganilayotgan ob'ektga oid katta hajmdagi ma'lumotlarda keltirilgan material ilmiy, to'g'ri, tizimlashtirilgan, tushunarli va oson o'zlashtirilishi, o'rganilayotgan materialning ketma-ketligi va aloqadorligi bilan tavsiflanadi.

Fanlararo aloqadorlik nazariyasining taraqqiyotida tabaqalashtirilgan holat hukm sursa ham amaliyotda integratsiya, o'zaro aloqadorlik fanning ijtimoiy ahamiyatini yanada oshiradi. Boshlang'ich maktabda integratsiyani amalga oshiruvchi bo'g'in vazifasini o'qituvchining o'zi amalga oshiradi. Pedagogik faoliyati jarayonida u o'quvchilarni savod va chiroyli yozuv, arifmetik amallarni bajarish, tabiiy-ilmiy tushunchalarni o'zlashtirish bilan birga kreativ fikrlashga o'rgatadi. O'z kuch va imkoniyatlari darajasida bu ishni amalga oshiradi.

Boshlang'ich sinflarda bir o'qituvchining dars berishini, integratsiyaning bir usuli deb hisoblasak ham bo'ladi. Muammoning bunday qo'yilishi integratsiyaning turli ta'lim pog'onalarida turli xususiyatlarga ega ekanligini ko'rsatadi. Boshlang'ich maktabda integratsiyani bir-biriga nisbatan yaqin fanlarni birlashtirish asosida ko'rish maqsadga muvofiq. Ta'limning keyingi pog'onalaridan u asosiy fanlarning chegaralarini birlashtirishga harakat qiladi.

Xulosa qilib aytganda bugungi kunga qadar boshlang'ich ta'lim bo'yicha metodik adabiyotlarda yagona tizimga birlashtirilgan ta'lim faoliyatining murakkab, yaxlit va fanlararo integratsiyalashgan turlari va xususiyatlarining aniq ta'rifi mavjud emasligini hisobga olgan holda integratsiyalashgan o'qitish usulini o'quv faoliyati jarayonida an'anaviy o'qitish metodi bilan solishtirib ular o'rtasidagi farq sezilarli ekanligi, tajriba-sinov natijalari fanlararo integratsiyalashgan sinflarni tashkil etish samaradorligi darajasi yuqoriligini ko'rsatib turibdi. Fanlararo bog'langan dars o'quvchilarning fan bo'yicha bilim, ko'nikma, malaka va kompetentsiyalarni egallashi, ularning ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, intellektual rivojlanishi, shaxsini kamol toptirish, ekologik tafakkurini rivojlantirish orqali atrof-muhitga ongli munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
2. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.
3. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).
4. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
5. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
6. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
7. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.
8. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.
9. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. *Гуманитарный трактат*, (24), 13-14.
10. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. *Гуманитарный трактат*, (24), 9-10.
11. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Open Access Repository*, 4(02), 81-84.
12. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.
13. Munzifa Tangirova, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). WAYS OF READING LITERACY DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL PUPLS. *European Scholar Journal*, 4(2), 88-89.

14. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 360–371.
15. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18–22.
16. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
17. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
18. Feruza RAKHMONOVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF FORMING A CULTURE OF READING IN PRIMARY EDUCATION. *European Scholar Journal*, 4(3), 5-7.
19. Saodat MINGNOROVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE METHODOLOGY OF DEVELOPING THE CREATIVITY OF THE BEGINNING 1ST CLASS TEACHER WITH THE HELP OF ETHNOPEDAGOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 33-37.
20. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Open Access Repository*, 4(3), 971–976.
21. Abdimannabovna, M. L. (2023). O ‘QUVCHILAR EKOLOGIK XAVFSIZLIK MADANIYATINI FANLARARO ABSCISSIAL VA ORDINATAL ALOQADORLIKDA TAKOMILLASHTIRISH OMILLARI. *Наука и технологии*, 1(2).
22. Muxtarova L.A. Boshlang'ich ta'limda ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirishning metodologik asoslari // Наманган давлат университети илмий ахборотномаси ilmiy-nazariy jurnali. 2021, 12-сон. – В. 657-662.
23. Muxtarova, L. A., & Saidaxmadova, N. S. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish va matnni tushish ko'nikmalarini shakllantirish yo'llari.“. *Oilaviy munosabatlar destruktsiyasining psixologik tadqiqi: muammo va yechimlar” Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. Termiz*, 402-405.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MODELLASHTIRISH VOSITASIDA TIZIMLI EKOLOGIK TAFAKKUR ELEMENTLARINI SHAKLLANTIRISH

Omonov Rashid Sherqobilovich

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida modellashtirish vositasida tizimli ekologik tafakkur elementlarini shakllantirish haqida so'z boradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ekologik tarbiya va ta'limni berish juda muhim.

Kalit so'zlar: atrof-muhit, ekologiya, ekologik muvozanat, ekologik muammo, ekologik madaniyat, ekologik munosabat, ekologik ma'rifat, ekologik ta'lim, ekologik tarbiya.

XXI asrdagi ilmiy-texnika inqilobi jamiyat hayotining barcha tomonlariga ta'sir ko'rsatmoqda. Ilmiy-texnika inqilobining keskin jadallashib ketishi insonning tabiatga ommaviy bosim o'tkazishini keltirib chiqarib, bu atrof-muhitning o'zgarishiga olib kelmokda. Jamiyat va tabiat o'rtasidagi o'tkirlashib borayotgan qarama-qarshiliklar butunjahon ekologik inqirozining xavfi vujudga kelishiga sabab bo'ldi.

Ekologik inqirozdan chiqishning eng muhim yo'llaridan biri bo'lib ekologik ta'limning bolalarga ekologik tarbiya va ta'lim berishning paydo bo'lishi hamda rivojlanishi hisoblanib, bu bolalarda yangicha ekologik fikrlashning va atrof-muhitga yangicha munosabatlarning shakllanishiga yordam beradi. Mana shu bilan shu turdagi ilmiy ishning juda katta zarurati shartlab beriladi. Mana shu g'oyalarning yuzaga chiqarilishiga "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida" va "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunlar hamda ta'lim muassasalarida tahsil oluvchilarda ekologik ta'lim haqidagi qarorlar yordam beradi.

Ekologiya (grekcha "oikas" - yashash, uy, makon, "logos" - ta'limotlar - umumiy tarzda u organizmlarning yashash joyi, makoni degan ma'noni anglatadi. Ekologiya fani tirik organizmlarning ma'lum bir muhitda yashash qonuniyatlarini, ya'ni organizmlarning o'zaro va ularni o'rab turgan atrof-muhit bilan bog'liq bo'lgan hayot tarzini o'rganadi. Ekologiya so'zi jamiki tirik mavjudotlar, shu jumladan odamning yashash sharoiti va tashqi muhit bilan o'zaro munosabatini bildiradi.

Biroq, an'anaviy pedagogik voqelik hozirgi zamon jamiyati va biosferasining holati talab qiladigan darajada ekologik fikrlashni shakllantirish muammosini hal qilolmaydi. Jamiyat rivojida ekologik ta'lim va tarbiya, ekologik tafakkur va ekologik odob katta o'rin tutadi.

Ekologik tafakkur - kishilar uchun birinchi navbatda tushunish kerak bo'lgan omildir. Ijtimoiy ekologik ong insoniyatning ijtimoiy tarixiy amaliyoti jarayonida atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan ma'naviy qadriyatlar majmuasidir. O'ziga xos ekologik ongni kishilarning muayyan amaliy va nazariy faoliyat maqsadi,

tabiatni muhofaza qilish manfaatlari bilan bog'lanishning in'ikosi deb qarash mumkin.

Shuning uchun faqatgina pand-nasihat bilan yosh avlodni tabiat muhofazasining faol kurashchilari, hozirgi zamon ekologik vaziyat talablariga javob beradigan shaxs qilib tarbiyalash amaliy jihatdan juda qiyin. Shaxsning turli ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy, siyosiy munosabatlariga amaliy ekologik mazmunni singdirmasdan turib bu vazifani hal qilish mumkin emas.

Jamiyatimizda har bir inson umumxalq davlat mulki, tabiiy boyliklar tushunchasiga o'zining aniq munosabatini haligacha to'liq aniqlab ololmaganligi uchun tabiat boyliklariga nisbatan "xalqniki", "bizniki", "meniki" degan tushunchalarga shaxsning muayyan munosabatini, mas'uliyatini, burchini tarbiyalab olmas ekanmiz, jo'mraklardan befoyda oqib yotgan suvga loqayd qarab turgan farzandlarimizdan xafa bo'lishga o'rin yo'q.

Ekologik ong insonning tabiat bilan o'zaro munosabati sohasidagi e'tiqod va tushunchalarini o'z ichiga oladi. Darhaqiqat, amaliy hatti-harakat, mehnatga asoslangan faoliyat insonni tabiatga yaqinlashtiradi, uning qonunlarini chuqurroq anglab etishga, ulardan tabiatni muhofaza qilish va rivojlantirish uchun foydalanishga majbur etadi.

Tabiat - ezgulik manbai, uning go'zalligi, latofati shaxsning ma'naviy dunyosiga ta'sir ko'rsatadi. Yosh bolaning tabiat bilan muloqoti unda axloqiy fazilatlarni tarbiyalaydi.

Ekologik tarbiya - bu insonning o'ziga, shuningdek o'zga insonlarga, keng ma'noda, atrof-muhit va butun tabiatga bo'lgan oqilona munosabatini shakllantirish, mehr-muhabbatini vujudga keltirish usuli hisoblanadi.

Yer jamiki boyliklarning, noz-ne'matning manbaidir. Shuning uchun ham odamzod uni benihoyat ulug'lab, e'zozlab, ona zamin deb ta'rifiyladi.

Tabiatni sevish, suv, tuproq, olov va havoni e'zozlash, dunyodagi jamiki ezgu amallarni pok va bus-butun saqlashga da'vat etish, inson o'zi o'sib-ulg'aygan zaminni, atrof-muhitni yuksak e'tiqodlab ardoqlashga burchli ekanligiga undash hozirgi avlodlarga o'tmish ajdodlardan qolgan merosdir.

Keyingi davrda pedagogika nazariyasi va amaliyotiga «atrof-muhit», «ekologiya», «ekologik muvozanat», «ekologik muammo», «ekologik muhit», «ekologik ong», «ekologik madaniyat», «ekologik munosabat», «ekologik e'tiqod», «ekologik ma'rifat», «ekologik ta'lim», «ekologik tarbiya» va boshqa bir qator terminlar va ular bilan bog'liq tushunchalar kirib keldi.

Tabiatning o'rganilishini biz tabiatdagi predmetlar va hodisalarni o'rganishsiz tasavvur qila olmaymiz. Shuning uchun tabiatshunoslik fanini o'qitish amaliyotida tabiat ko'yniga sayohatlar uyushtirish katta ahamiyatga ega bo'ladi. Bunday sayohatlarni tizimli ravishda o'tkazib turish — ekologik tafakkur va tabiiy-ilmiy bilimlarni shakllantirishning zaruriy shartidir.

Sayohat — bu o'quv materialini o'zlashtirishga, lekin buni maktabdan tashqarida amalga oshirishga yo'naltiriladigan o'quv jarayonini tashkil etish shaklidir. Mazkur shakl dasturiy materialni konkretlashtiradi, bilimlarni chuqurlashtiradi, dunyoqarashni kengaytiradi. Predmetlar va hodisalarning ko'p sonli xilma-xilligiga ega bo'lgan tabiiy muhitga kirib borish bilan o'quvchilar mana shu xilma-xillikni tushunib olishni, organizmlarning bir-biri va jonsiz tabiat bilan aloqadorliklarini belgilashni o'rganadilar. Bu erda o'quvchilarning ijodiy ishlarini, tashabbuskorliklarini va kuzatuvchanliklarini tashkil etish uchun keng imkoniyatlar ochiladi.

Sayohatlar vaqtida bolalarni tabiiy sharoitlardagi oqibatlar bo'yicha sabablarni belgilash usullariga o'rgatish amalga oshiriladi.

Agarda o'quvchi yangi vazifani hal qilishda sabab-oqibat bog'liqliklarini belgilashning ilgari shakllantirilgan usulini mustaqil qo'llaydigan va undan xuddi shunday yangi usullarni topishda foydalanadigan bo'lsa, u holda bu usulni endilikda shakllantirilgan deb hisoblash mumkin bo'ladi.

O.N. Lazareva [6]ning fikriga ko'ra, bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonida diqqatni nafaqat ekologik, balki umuminsoniy qadriyatlar (Ep — insoniyat va butun tirik jonzoatlarning umumiy uyi)ga ham qaratgan holda gumanitar va tabiiy-ilmiy bilimlarni sintezlash zarur bo'ladi.

Atrof-muhit darslarida boshlangich sinf o'quvchilarda ekologik tafakkurni shakllantirish quyidagilarga rioya qilinganda muvaffaqiyatli amalga oshirilishi mumkindir:

- tabiat dunyosi bilimlarning tuganmas manbaiga aylanganda, chunki bunda bola uchun qulay shaklda faktlar, hodisalar, bog'liqliklar, qonuniyatlar berilgan bo'lib, bu bolalarga tahlil qilish, taqqoslash, tasniflash, ya'ni, tafakkurning mantiqiy operatsiyalarini rivojlantirish imkoniyatini beradi;

- ko'rgazmali-qiyofali tafakkur bosqichma-bosqich ravishda odamning ekologik tafakkuri uchun asosni yaratadigan nazariy tafakkur bilan o'rin almashib boradi, chunki ekologik tafakkur organizmlarning atrof-muhit bilan o'zaro aloqadorliklarini tushunishga tayanib, ularni anglab etish uchun kuzatishlardan boshlab ma'lum bir xulosalar, umumlashtirishlarni chiqarishgacha katta hajmdagi aqliy mehnat zarur bo'ladi;

- bolalarning faoliyati faol, izlanishli xususiyatga ega bo'lishi;

- bolalarning emotsional hozirjavoblighi va qabul qiluvchanligi rivojlanishiga yordam beradigan muhit yaratilishi;

- ekologik tafakkurni shakllantirish jarayoni ta'lim mazmunida tabiiy-ilmiy va gumanitar komponentlarning integratsiyalashuvi sharoitlarida faoliyatning kuzatish, tajriba bilish, tadqiqotchilik ishi, modellash, o'yin, badiiy faoliyat, bashorat qilish kabi usullari orqali boradi.

Xulosa Ekologik fikrlash ekologik madaniyat va inson xulq-atvorining muhim tarkibiy qismidir. Bu o'quvchilarga tirik organizmlar va atrof-muhit o'rtasidagi munosabatni bilish, shuningdek, ularning harakatlarining atrof-dagi tabiatga ta'sirini tushunish imkonini beradi. Boshlang'ich sinflarda ekologik fikrlashni rivojlantirish bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish uchun asosdir. Ushbu bosqichda tabiat, ekologik muammolar va ularni qanday hal qilish haqida bilim asoslari shakllantiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Omonov R.Sh. Tabiatshunoslik darslarida kichik maktab yoshdagi bolalarda ekologik fikrlashni shakllantirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar tizimi// Mirzo Ulug'bek nomidagi UzMU universiteti Ilmiy Jurnal. - Toshkent.2021.1/6/1.- B.175-180

2.Omonov R.Sh. Axoli salomatligi demografik siyosat va demografik jarayonlar// Surxondaryo Ilm va tafakkur ilmiy maqolalar jurnali. -Termiz, 2021, №4, -B.110-115.

3.Omonov R.Sh. Tabiatshunoslik darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik fikrlashni shakllantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari// Mug'allim ham uzluksiz bilimlendirio' ilmiy-metodikaliq jurnal. -Nukus,2021, №6/1 -B.90-95.

4.Omonov R.Sh. Boshlang'ich sinflarda modellashtirish texnologiyasidan foydalanib o'quvchilarga ekologik ta'lim berish// Mug'allim ham uzluksiz bilimlendirio' ilmiy-metodikaliq jurnal. -Nukus, 2022. №4 -B.135-141()

5.Omonov R.Sh. Use of modeling technology in ecological education of primary school students//.EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)-Peer Reviewed Journal. Volume:8/ Issue:2/ February 2022// Journal DOI:10.36713/epra 2013//SJIF Impact Factor:8.047//ISI I.F.Value:1.188 /-B.113-116

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIM JARAYONIGA INNOVATSION YONDASHUV TEXNOLOGIYASI

Azimova Dilfuza Usmonovna

TerDPI, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi

katta o'qituvchisi

Abduraximova Kumushoy Qulmirza qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

TerDPI, Boshlang'ich ta'lim 3-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolani yozishdan maqsad boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanish yo'llari, boshlang'ich sinflarda

foydalanish mumkin bo'lgan innovatsion texnologiyalarning didaktik tamoyillari, ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Kalit so'zlar: interfaol metodlar, innovatsiya, pedagogik texnologiya, didaktik tamoyillar, motiv, dars jarayoni, o'quvchilar, pedagogika, axborot texnologiyalari.

Amerikalik psixolog E. Rodgers o'z tadqiqotlarida innovatsion xarakterga ega ijtimoiy munosabatlarning ijtimoiy-psixologik jihatlari, ijtimoiy munosabatlarga yangilik kiritish, bu jarayonda ishtirok etuvchi shaxslarning toifalari, ularning yangilikka bo'lgan munosabatlari, yangilikni qabul qilish, mohiyatini anglashga bo'lgan tayyorlik darajasi hamda muayyan shaxslar toifalari o'rtasidagi innovatsion xarakterga ega ijtimoiy munosabatlarning tasnifi masalalarini o'rgangan. Innovatsion ta'lim (ingl. "innovatsion" – yangilik kiritish, ixtiro) – ta'lim oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarni yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalar, me'yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta'limdir. Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb nomlanadi. Innovatsion ta'limni geografiya darslarida foydalanish samarali hisoblanadi. Sababi bunda yangilik kiritish ya'ni ixtiro qilish metodni qo'llash, geograf olimlar tomonidan bildirilgan nazariya va ilmiy g'oyalarni o'rganish o'quvchiga qulay bo'ladi.

Innovatsion ta'lim texnologiyalarining turlari quyidagilar:

Muammoli ta'lim o'quvchilarning mustaqilligini faollashtirishi kerak bo'lgan o'quv faoliyatida turli xil muammoli vaziyatlarni yaratishga asoslangan. Natijada tahliliy va ijodiy qobiliyatlar va qobiliyatlar rivojlanadi. Ta'lim innovatsiyalari "innovatsion ta'lim" deb ham nomlanadi. "Innovatsion ta'lim" tushunchasi birinchi bor 1979 yilda "Rim klubi"da qo'llanilgan. Geografiya fanidan xabarimiz borki, dastlabki shahar rimda paydo bo'lgan. Olimpiada o'yinlari ham rimda paydo bo'lganligini jismoniy tarbiya fanlaridan bilib olganmiz. Innovatsiyalar turli ko'rinishga ega.

Quyidagilar innovatsiyalarning asosiy ko'rinishlari sanaladi:

- yangi g'oyalar;
- tizim yoki faoliyat yo'nalishini o'zgartirishga qaratilgan aniq maqsadlar;
- noan'anaviy yondashuvlar; - odatiy bo'lmagan tashabbuslar;
- ilg'or ish uslublari

Ta'lim tizimida yoki o'quv faoliyatida innovatsiyalarni qo'llashda sarflangan mablag' va kuchdan imkon qadar eng yuqori natijani olish maqsadi ko'zlanadi

Lug'aviy jihatdan "innovatsiya" tushunchasi ingliz tilidan tarjima qilinganda (innovatsion) "yangilik kiritish" degan ma'noni anglatadi.

“Innovatsiya” tushunchasi mazmunan aniq holatni ifodalaydi. Innovatsiya-muayyan tizimning ichki tuzilishi. Ta’lim oluvchida yangi g’oya, me’yor, qoidalarni yaratish, o’zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg’or g’oyalar, me’yor qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta’lim. Innovatsion ta’lim jarayonida qo’llaniladigan texnologiyalar innovatsion ta’lim texnologiyalari yoki ta’lim innovatsiyalari deb nomlanadi.

Ta’lim innovatsiyalari - ta’lim sohasi yoki o’quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondoshuv asosida yechish maqsadida qo’llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar. Bunday metodlarni qo’llash ta’lim samaradorligi va ta’sirchanligini oshiradi, o’quvchilarning o’qish motivlarini o’stiradi. Dars loyihasini tuzishda o’qituvchi o’zining ish shakllari va o’quvchilarning ko’nikmalarini egallash jarayonidagi ishlari doirasini aniq belgilab beradi. Uzluksiz ta’lim jarayonida demokratik tamoyillarning amal qilishi o’quvchilarning aql-idrokiga ishonch, ularning mustaqil fikrlashiga imkon yaratish sinf va sinfdan tashqari faoliyatidagi ijodkorligi va tashabbuskorligini rag’batlantirish tarzida namoyon bo’ladi.

Ta’lim jarayonida ilg’or pedagogik texnologiyalarni faol qo’llash, ta’lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. O’quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashlarini o’stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirmoq nihoyatda muhimdir. O’qituvchi darsda boshqaruvchi o’quvchilar esa, ishtirokchiga aylanmog’i lozim. Ana shu vazifani uddalashda innovatsion faoliyat ustunligi ko’p qirrali samara keltiradi.

Pedagogikada ya’ni ta’lim berish jarayonida o’qitish texnologiyalari bilan birga ta’limiy texnologiyalar xam o’rin olgan. Pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta’lim texnologiyalarining ilmiy asoslarini ishlab chiqish, pedagogik innovatsiyalar, mualliflik maktablari va yangi texnologiyalarni eksperiment kilish bilan bog’liqdir. Bu tajribalar muayyan tizimni ishlab chiqish va umumlashtirishni talab etadi. Shu innovatsion texnologiyalar asosida sekin asta pedagogikaning ya’ni o’qitish tizimining ham yangidan yangi turlari vujudga kelmoqda.

Pedagogik texnologiyani o’zlashtirib olgan mohir pedogoglar uchun mazkur usulning an’anaviy usulga ko’ra samaraliroq ekanligi ma’lum bo’ldi. Maktab pedogoglari, kasb-hunar va oliy maktab professor o’qituvchilari uchun kadrlar tayyorlash sifatini oshirishda pedogogik texnologiyani o’zlashtirish va amalda qo’llash zarurligini bildiradi. Yangi pedogogik va axborot texnologiyalardan foydalanib, talabalarni o’qitishni jadallashtirish ko’zda tutilgan. Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o’ziga xosligi shundaki, ular

o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'qitish jarayoni o'qituvchi hamda o'quvchilar faoliyatini o'z ichiga oladi. O'qituvchining faoliyati o'quv materialini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Toshpulatova N. S. Ilmiy dunyoqarash va tafakkurni shakllantirish //International conferences. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 238-244.

2. Abdirashidova M. I., Azimova D. U. TEACHING PRIMARY CLASS STUDENTS TO THINK INDEPENDENTLY BASED ON THE COMPETENT APPROACH //Results of National Scientific Research International Journal. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 161-171.

3. Usmonovna, A. D., & Jovlievna, N. M. (2024). USE OF STEAM TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION TRAINING. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(03), 134-137.

4. Abdirashidova, M. I., & Azimova, D. U. (2023). TEACHING PRIMARY CLASS STUDENTS TO THINK INDEPENDENTLY BASED ON THE COMPETENT APPROACH. Results of National Scientific Research International Journal, 2(4), 161-171.

5. Ziyodullayeva, Z. (2022). BOSHLANG'ICH SINFLARNING ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI FANLARIDA INTERFAOL METODLARNING QO'LLANILISH USULLARI. ILM FAN TARAQQIYOTIDA ZAMONAVIY METODLARNING QO'LLANILISHI, 2(28), 157-160.

6. Каттақулова, Н. (2023). ИҚТИДОРЛИ ЎҚУВЧИЛАР БИЛАН ИШЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПЕДАГОГИК ТИЗИМИ. Interpretation and researches, 2(1).

7. Usmonovna, A. D., & Jovlievna, N. M. (2024). USE OF STEAM TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION TRAINING. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(03), 134-137.

8. Abdirashidova, M. I., & Azimova, D. U. (2023). TEACHING PRIMARY CLASS STUDENTS TO THINK INDEPENDENTLY BASED ON THE COMPETENT APPROACH. *Results of National Scientific Research International Journal*, 2(4), 161-171

9. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.

10. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74

11. ,Ismatova, N., & Tursunova, S. I. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA OG'ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH, TILSHUNOSLIK USLUBIY MUAMMO SIFATIDA. Interpretation and researches

12. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

13. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

14. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPONENTI. Interpretation and Researches, 1(1).

ТАРБИЯИ МАЪНАВИЮ АХЛОҚИИ ҶАВОНОН ДАР ҶАМЪИЯТИ ИМРЎЗА

Бобоев Шоҳзод Мамадаминович

Донишчӯи бахши саввуми донишқадаи

давлатии педагогии Тирмиз

Роҳбари илмӣ: муаллимаи кафедраи назарияи

таълими ибтидоӣ С.Самиева

Аннотация. Дар ин мақола мафҳум ва моҳияти тарбия, раванди тарбияи ахлоқӣ ва маънавии ҷавонон, аҳамияти таълим дар ҳаёти инсон, нақши тарбия дар камолоти инсон таъкид карда шудааст.

Вожаҳои калидӣ: тарбия, ҷараёни тарбия, намудҳои тарбия, вазифаҳои умумии тарбия, тарбияи ҷавонон, шахси комил, мутафаккир

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarbiya, yoshlardagi axloqiy ma'naviy tarbiya jarayonining mazmuni va mohiyati, tarbiyaning inson hayotidagi ahamiyati, shaxsni kamol topishida tarbiyaning o'rni yoritib berilgan.

Tayanch so'zlar: tarbiya, tarbiya jarayoni, tarbiya turlari, tarbiyaning umumiy vazifalari, yoshlar tarbiyasi, komil inson, mutafakkir.

Тарбияи одами хушахлоқу баодоб аз қадимулайём яке аз масъалаҳои асосии ҷомеа буд ва чунин мемонад. Зеро тарбияи инсони маънан рушдкарда басо кори мушқил ва заҳматталаб буда, меҳнат ва таҷрибаи зиёд талаб мекунад. Аз ҳамин сабаб асарҳои бузурги муҳаддисон, мутафаккирон, бузургони сухан ва олимони бештар ба тарбияи маънавию-ахлоқии ҷавонон бахшида шудааст. Аз ҷумла, “Ал-адаб-ал-муфрад”-и Имом Бухорӣ, “Ал-Илал фи-л-ҳадис”-и Имом Тирмизӣ, “Наводир ал-усул”-и Ҳаким Тирмизӣ, “Маснавии маънавӣ”-и Ҷалолуддини Румӣи Балхӣ,

“Гулистон” ва “Бӯстон”-и Шайх Саъдӣ, “Баҳористон”-и Абдурахмони Ҷомӣ, “Девон”-и Ҳофизи Шерозӣ, “Насиҳатнома”и Унсуралмаолии Кайковус ва ғайра асарҳои панду ахлоқӣ буда, то имрӯз ҳамчун воситаи тарбияи ҷавонон истифода мегарданд.

Дар натиҷаи тарққиёти илмию техникӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ, омехта шудани маданиятҳо ва миллатҳо ба мероси гаронбаҳои гузаштагонанон, ба маданият ва маънавият, урфу одат ва дину оини чандинҳазорсолаи миллату ватан, ки падару бобоёни мо то имрӯз онро ҳамчун гавҳараки чашм нигоҳ дошта амал карда омаданду ҳеҷ камбудие аз он надидаанд, имрӯзҳо аз тарафи Ғарбиён таҳдидҳо шуда истодааст. Ин таҳдидҳои динию илмӣ ва сиёсиро фақат ба воситаи ба ҷавонон ва наврасон омӯзондани мероси бузурги илмӣ ва маънавию ахлоқии гузаштагон, расму оини аҷдодон, қадриятҳои миллӣ, бузургоне, ки дар ҳудуди ватани азизамон Ўзбекистон таваллуд шуда ба воя расидаанд, ки боиси ифтихори ворисон бо номи пешво ва султони илми ҳадис Имом Бухорӣ, Имом Тирмизӣ, Ҳаким Тирмизӣ, мутафаккирон ва донишмандони бузург ба мисли Фарғонӣ, Берунӣ, Ибни Сино, Баҳоуддин Нақшбанд, Ҳоҷа Аҳмад Яссавӣ, Алишер Навоӣ ва дигар бузургони сухан асарҳои илмию маърифӣ ва маънавию ахлоқии онҳоро омӯзонида дар онҳо нисбати маданият ва маънавияти оммавие, ки онҳо беҳаёӣ ва беахлоқиро дар ҷавонони мо тарғиб ва ташвиқ карда истодаанд ба зидди онҳо қувват ҳосил кунонида пеши роҳи инро гирифта метавонем.

Аз ҳамин сабаб 14 феввали соли 2017 бо бо қарори Президенти мамлакатамон Ш.М.Мирзиёев Маркази илмию тадқиқотии Имом Тирмизӣ, 16 феввали соли 2018 таҳти Фармони Президенти Республикаи Ўзбекистон мактаби илми ҳадис ташкил карда шуд ва ба риштаи “Ҳадисшуносӣ” асос гузошта шуд. Сабаби асосии ин аз худ намудани мероси бою гаронбаҳои гузаштагон ва мустаҳкам намудани таълиму тарбияи насли наврас мебошад.

Маҷмӯа барои падару-модарон, китобхонон, донишомӯзон ва кулли онҳое, ки барои фаро гирифтани суханони бузургони фарҳанги мо оиди одобу ахлоқ таваҷҷуҳдоранд, тавсия мешавад.

Аз ибтидои башарият масъалаи тарбияи ҷавонон вазифаи муҳимтарин буд. Тамоми донишмандон, мутафаккирон, зиёиёни миллати пешрафти ҷомеа, ободии кишвар, сулҳу оромиро бо тарбияи ҷавонон пайвастаанд.

Дар он ҷое, ки масъалаи тарбия дар алоқамандӣ бо тарбия, арзиши миллӣ, урфу одат, менталитети миллӣ ҳал карда мешуд, тараққиёт ва пешравӣ пеш мерафт. Дар он ҷое, ки ҷавонон аз таълиму тарбия безътиборӣ карда буданд, бӯҳронҳо ва таҷовузҳои миллӣ ба амал омаданд. Тарбияи инсонӣ комил ҳамеша вазифаи муҳими иҷтимоӣ ва одами

бомаърифат сарвати ҷомеа доништа мешуд. Зебоии инсон бо дониши андӯхтааш андоза мешавад. Агар дар таълимоти ислом афроди бомаърифат баркамол шумурда шаванд, мебинем, ки дар назари мутафаккирони мо барои инсони комил будан бояд хислатҳои зиёдеро ба худ касб кард.

Дар ҳадисҳои муқаддас таълиму тарбия, одоб, ҳуқуқи хешу табор, падару модар ва фарзанд, некӣ, поквичдонӣ, покӣ, адолат, поквичдонӣ, ватандӯстӣ, меҳнатдӯстӣ тарғиб шудааст. Мақсади таълиму тарбия тарбия намудани ҷавонони аз ҷиҳати рӯҳӣ солим, аз ҷиҳати ҷисмонӣ қавӣ, ахлоқи покиза, мутобиқ ба арзишҳои миллию динии аз насл ба насл гузашта ва ташаккули инсони комил мебошад.

Инкишофи ҷамоҳангии мероси маънавӣ бо арзишҳои моддӣ дар осори таърихӣ ва адабии бисёре аз мутафаккирон бо маҳорати баланд навишта шуда, дар ганҷинаи фарҳангии ҷаҳон саҳми абадӣ гардидааст. Андешаҳо дар бораи аҳамияти таҳсилу касбомӯзӣ ва зарурати бо меҳнати ҳалол зиндагӣ кардан дар ҳадис, панднома, ривоят, достони ривоятӣ, зарбулмасалу ғазал, рубоӣ, маснавӣ ва дигар шаклҳои дар давраҳои гуногуни иҷтимоӣ иқтисодӣ эҷодшуда то замони мо расидааст.

Президенти мамлакатамон Шавкат Мирзиёев дар «Миллий тараққиёт йўлиминини қатъий равишда давом эттирамиз ва уни янги босқичга кўтарамиз» ном асари худ суҳанони зеринро таъкид кардааст: Муҳити зист дар оилаҳо, маҳаллаҳо ва тамоми ҷомеаи мо, тарбияи ҷавонон, ҳаёти осоишта, ба фикрам, дар бораи он ки чӣ гуна вазифаи ҳифзи покии дини муқаддаси мо имрӯз аҳамияти бузург пайдо карда истодааст, бештар ҳарф задан лозим аст. Зеро пӯшида нест, ки ин масъалаҳо имрӯзи мо, тақдир фардои фарзандон, набеҳаҳои мо, ба ибораи дигар, ҳаёту мамоти моро ҳал мекунанд.

Дар кишвари мо аз солҳои аввали истиқлолият ба масъалаи таъмини озодии вичдон аҳамияти аввалиндараҷа дода мешуд. Аз ҷумла, дар ҷиҳати барқарор намудани хотира ва мероси дини мубини мо, арзишҳои миллий, хотира ва мероси авлиёи бузургу азизамон қорҳои зиёде анҷом дода шуд ва идома дорад. Маҳз маорифу маърифат омили асосии некуаҳволии башар аст. Инро дини мубини исломи мо ба мо таълим медиҳад.

Дар давраи ҳозира ба ҳаёти ҳаррӯзаи мо босуръат ворид шудани равандҳои ҷаҳонишавӣ дар тамоми соҳаҳо ба рушди иҷтимоӣ сиёсӣ ва иқтисодии мо, ба робитаҳои байниминтақавӣ таъсири мусбат мерасонад, вале аз ҷониби дигар, ин раванд ба таҳаввулот табдил меёбад, ки аслиҳаи тези таъсири идеологӣ дар шароити ҳозира аст ва ин ба манфиати нерӯҳои гуногуни сиёсии Ғарб бо ниқоби «маданияти оммавӣ» бо мақсади паҳн

намудани ақидаҳои бадахлоқӣ, худро аз дигарон болотар гузоштан ва худпарастӣ хизмат мекунад.

То ба имрӯз мероси бузургони мутафаккири мо Имом Бухорӣ, Имом Тирмизӣ, Баҳоуддини Нақшбандӣ, Абдухолиқ Ғичдувонӣ, Бурҳониддини Марғилонӣ, Аҳмад Фарғонӣ ва бисёр бузургоне, ки дар сарзамини мо таваллуд ёфта, ба воя расида, ба фарҳангу тамаддуни ҷаҳонӣ саҳми бузург гузоштаанд, имруз ҳам аҳамияти худро гум накардааст.

Хулоса, тарбия раванди бошуурона ва мақсадноки ба воя расондани ҷавонон аз тарафи падару модар, муассисаҳои таълимӣ-тарбиявӣ, ҷомеа мебошад, ки дар асоси ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои синну солӣ, психологӣ ва ғарбии ҷавонон ба амал бароварда мешавад.

Адабиёти истифодашуда:

1. Саидова, С. Э., & Самиева, С. О. (2018). НАҚШИ СУХАН ДАР ТАРБИЯИ МАЪНАВИИ ИНСОН. *Интернаука*, (44-2), 62-64.
2. Sayfidinovich, A. S., & Oripovna, S. S. (2022). Use of the scientific and pedagogical heritage of abu bakr varroq termezi in the spiritual and moral education of students. *World Bulletin of Social Sciences*, 8, 110-114.
3. Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.
4. SAMIYEVA, S. (2023). TABOO AND EUPHEMISM IN UZBEK AND TAJIK LANGUAGES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 64-68.
5. Oripovna, S. S. (2022). Issues of spiritual and moral education of youth in the works of abdurahmon Jami.
6. Samiyeva, S. (2021). ISSUES OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF YOUTH IN THE WORKS OF ABDURAHMON JAMI. *InterConf*.
7. Samiyeva, S. O. (2024). EUPHEMISMS AND THEIR RELATIONSHIP WITH SYNONYMS (in the example of Uzbek and Tajik languages). *World of Scientific news in Science*, 2(2), 859-865.
8. Oripovna, S. S. (2024). Emergence Factors Of Dysphemic And Euphemical Dictionaries In Tajik And Uzbek Languages. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 2(2), 14-21.
9. Samiyeva, S. O. (2020). SAADI SHERAZI'S LIFE ACTIVITIES AND MORAL VIEWS. *Theoretical & Applied Science*, (7), 410-413.
10. Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.

11. KHOLIKOVA P. THE ROLE OF FOLK VERBAL CREATIVITY IN FORMING THE SPIRITUAL WORLD OF PRIMARY CLASS STUDENTS //World Bulletin of Social Sciences. – 2023. – Т. 29. – С. 52-56.

12. Xoliqova P. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINING ONGLI FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI VA O 'RNI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 1. – №. 1.

ТАСВИРИ МАЪНОҲОИ ЭВФЕМИЗМӢ ВА ВУЛГАРИЗМӢ ДАР ЗАБОНИ АДАБИИ ҲОЗИРАИ ТОҶИК

Самиева Сурайё Ориповна

*устоди донишқадаи давлатии педагогии
Тирмиз кафедраи назарияи таълими ибтидоӣ*

Аннотация. Дар мақолаи мазкур оиди корбасти маъноӣ эвфемикӣ ва вулгаризми калимаҳо дар забони тоҷикӣ сухан меравад. Дар забони тоҷикӣ хусусиятҳои луғавию маъноӣ, тобишҳои услубӣ ва фардии воҳидҳои луғавии эвфемизмҳо ва вулгаризмҳо имкон медиҳад, ки нутқи адабӣ фаҳмову раван, нарму ғўшнавоз ва ифоданок садо диҳад. Воситаҳои луғавии эфемистӣ ба сифати воситаҳои услубии баёни нутқ дар беҳтару самимитар намудани муносибату муоширати аъзои ҷамъият кор бурда мешавад.

Вожаҳои калитӣ: лингвистика, эвфемизм, вулгаризм, калима, малеҳ, қабех, нутқ, терминҳо, профессионализмҳо, калимаҳои таъсирбахш, вожа.

Забони модарӣ ҳамеша дар тараққиёт ва дар забон тадриҷан калимаҳои нав пайдо мешаванд, ки баъзе калимаҳо оҳиста-оҳиста кӯҳна шуда, камтар кор фармуда мешаванд, дар охир аз байн мераванд. Ин тағйирот на фақат ба ҳуди калимаҳо, балки ба маъноӣ онҳо низ хос аст. Баъзе калимаҳо оҳиста-оҳиста маъноӣ нав гирифта, маъноӣ мавҷудаи худро гум мекунанд ва қисми дигари калимаҳо аз маъноҳои ҷудогонаи худ маҳрум мешаванд, ё баръакс маъноҳои нави иловагӣ мегиранд. Ин ҷараён тадриҷан ба амал меояд. Дар натиҷа калимаҳо аз ҷиҳати истеъмол хусусияти замонавӣ пайдо мекунанд, яъне дар марҳалаи муайяни тараққиёти забон ё серистеъмол мешаванд ё камистеъмол мешаванд. Аммо калимаҳои камистеъмол якбора аз байн нарафта, ҷараёнҳои дуру дарозро тай менамоянд, бо калимаҳои серистеъмол муддати тӯлонӣ боқӣ монда метавонанд. Аз тарафи дигар, дар забон калимаҳо ва маъноӣ нави калимаҳо низ пайдо шуда меистанд.

Ин гуна калимаҳо ва маъноӣ нави калимаҳо якбора умумӣ шуда наметавонанд ва аз ин ҷиҳат дар таҷрибаи ҳаррӯзаи зиндагӣ бо калимаҳои

дигари умумишудаи забон ба як андоза истеъмол ва истифода намешаванд. Аз ин ҷост, ки дар забон калимаҳои оммафаҳми серистеъмол аз калимаҳои аз ҷиҳати кӯҳнагӣ ё навӣ камистеъмол фарқ мекунад.

Калимаҳои серистеъмол, ки дар гуфтугӯи мардум ҳамеша истифода шуда, оммафаҳманд, гурӯҳи фаъол ва калимаҳои камистеъмол, ки кӯҳна буданашон ҳис карда мешавад ё аз сабаби нави худ ҳанӯз умумӣ нашудаанд ва ба истифодаи ҳаррӯзаи мардум дохил нагаштаанд, гурӯҳи нофаъолро ташкил менамоянд. Оммафаҳмӣ ва дараҷаи истеъмоли калима ба маҳсулнокии он таъсир мерасонад. Фаъолӣ ё серистеъмолии калимаҳо фақат бо дараҷа ё суръати истеъмоли онҳо муайян намешавад.

Ҳамчунин калимаҳое, ки дар доираи забони умумихалқӣ ҳудуди истеъмолашон танг аст (терминҳо, профессионализмҳо, калимаҳои таъсирбахш), ба луғатҳои фаъол дохил мешаванд. Ин қабил калимаҳо, қатъи назар аз он ки аз тарафи намояндагони дигар соҳаҳо истеъмол мешавад ё не, фаҳмоанд ё ҳанӯз номаълум, дар доираи худ истеъмол меёбанд, дар мубодилаанд ва воситаву омилҳои лексикӣ забони ҳозира ба шумор мераванд.

Вобаста ба арзишу маъноӣ ахлоқӣ ва маънавӣ калимаҳоро дар забони тоҷикӣ ба ду гурӯҳи бузург: малеҳ ва қабеҳ ҷудо мекунад. Калимаҳои малеҳ дорои маъноӣ мусбатанд, яъне арзиши мусбат доранд. Калимаҳои қабеҳ бошанд, дорои маъноӣ манфӣанд, яъне арзиши манфӣ доранд. Бо истилоҳоти байналмилалӣ калимаҳои малеҳро эвфемизмҳо ва калимаҳои қабеҳро вулгаризмҳо ном мегиранд.

Эвфемизмҳо аз калимаи юнонии *euphemia* - хушдорӣ кардан аз истифодаи калимаҳои дурушт яке аз воситаҳои муҳими нутқи шифоҳӣ ва аттӣ мебошад(3,4).

Эвфемизм ба ҷои калимаҳои гӯшхарош, беадабонаю қабеҳ муродифҳои писандидаю зебои онҳоро истифода бурдан аст. Масалан, ба ҷои калимаи “ҳаром” - “нопок”, “касал” - “бемор”, “қабр” - “оромгоҳ”, “хар” - “дарозгӯш”, “мурдан” - “бандагӣ кардан”-ро истифода намудан ба эвфемизм риоя кардан аст(4,6).

Яке аз сабабҳои ба вучуд омадани эвфемизмҳо ба ҷо овардани шартӣ адабӣ гуфтор, хушдорӣ кардан аз истифодаи калимаҳои дурушт мебошад. Азбаски эвфемизм яке аз воситаҳои услубӣ буда, ба муродифот марбут аст, ба мутакаллим ё нависанда ба ҷои калимаву ибораҳое, ки шуниданашон ба шунаванда ё хонданашон ба хонанда таъсири бад мебахшад, истифода намудани ифодаҳои латифу ҷозибанок, нарму гуворо мебошад, яъне ба ҷои калимаҳои дурушту дағал истеъмол кардани муродифҳои адабии онҳост. Масалан, азбаски “кӯрӣ” яке аз иллатҳои шахс аст, ҳангоми мурочиат ба шахси нобино бо мақсади наранҷондани ӯ калимаи “қорӣ”-ро истифода

мебаранд, ки он малоли хотири кӯрон намегардад. Дар ин ҳолат “қорӣ” муроди “нобино” мебошад. Аммо дар ғайби онҳо муродифҳои дигари “қорӣ” - “очиз”, “нобино”, “аъмо”, “бебасар”, “кӯр” мавриди истифода қарор мегиранд(4,5).

Нутқ бо иштироки эвфемизмҳо бошукӯҳ ифода мегардад. Тавассути онҳо нутқ хайрхоҳона, меҳрубона, навозишкорона, узрпазирона воқеъ мегардад: Илоҳо! Сад сол умр бинед. Худо давлатӣ шуморо аз ин ҳам зиёдтар кунад. Илоҳӣ хокро гири зар гардад.

Ҳангоми ифодаи фикр ба ҷои калимаҳои қабехмаъно муродифҳои хушмаъно онҳоро истифода кардан малоҳату нафосати суҳанро таъмин менамояд.

Эвфемизмҳо, ки дорои хусусиятҳои эҳсосӣ - муассирианд, дар нигориши нависанда нақши ҷудогона доранд. Зиёда аз ин, бо истифодаи эвфемизмҳо нависанда аз такрори бемаврид низ худдорӣ менамояд.

Эвфемизмҳо ва вулгаризмҳо аз нигоҳи арзиши ахлоқӣ ва маънавӣ бо ҳам мутазоду мухолифанд, чун эвфемизмҳо: калимаҳои малеҳ дар тарбияи ахлоқиву маънавии ҷомеа нақши мусбату шоиста ва вулгаризмҳо: калимаҳои қабех дар тарбияи ахлоқиву маънавии ҷомеа нақши манфиву беарзиш доранд.

Вулгаризм аз забони латинӣ vulgaris гирифта маънояш - авомона, омиёна аст, яъне калимаи дағал, ва ё ифодаи дурушти номатлубест, ки аз доираи забони адабӣ берунанд, яъне як навъи калимаҳои нутқи гуфтугуист, ки маъноҳои ғайриадабиро ифода мекунанд. Масалан, калимаҳои “башара”, “дам кашидан” ва “ба ҷаҳаннам рафтан”, ки ба ҷои калимаҳои маъмули забони адабӣ - “рӯй”, “хӯрдан” ва “вафот кардан” истифода мешаванд, маъноро ба тарзи дағал, дурушт, қабех, ифода мекунанд, бинобар ин вулгаризм шуда метавонанд(5,7).

Дар таркиби луғавии забон баробари калимаҳои серистеъмол калимаҳои доираи истеъмолашон маҳдуд, инчунин воҳидҳои луғавие, ки ба забони адабӣ хос нестанд, вале дар нутқи гуфтугӯ мавриди истифода қарор мегиранд, арзи вучуд доранд. Вулгаризмҳо аз зумраи ҳамин гуна унсурҳои луғавӣ мебошанд.

Вулгаризмҳо гуруҳи калимаҳои мансуби нутқи гуфтугӯист, ки маънои ғайриадабиро ифода мекунанд ва бо дағалу қабехмаъно ва гӯшхарош буданашон аз калимаҳои мӯътадилмаъно фарқ мекунанд. Гӯянда тавассути маънои луғавии вулгаризмҳо, асосан, қароҳати дар дил нисбат ба объект доштаи худро ифода мекунад. Ин маънӣ боиси дорои обуранги махсус шудани онҳо гаштааст. Масалан, дар ҷумлаи “Аммо ҷаноби зақуму зардоб ҳама ҷоро монанди кунгузи бадбӯй тосондаву пӯсонда рафтанд” (1,20), ибораҳои “ҷаноби зақуму зардоб” ва “кунгузи бадбӯй” аз ҳамин

қабил воҳидҳои луғавианд. Гӯянда ибораҳои мазкурро ба маънои маҷозӣ (пичинг) оварда объекти нигоришро мазаммат карда, муносибати манфӣ доштани худро нисбат ба предмети тасвир ифода намудааст.

Вулгаризмҳо аз ҷихати ифодаи маънӣ якранг нестанд. Ба ин маънӣ онҳоро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кардан мумкин аст:

1. Вулгаризмҳои, ки сарзаниш, таҳқир, гилагузорӣ, нописандӣ, шухӣ ва пичингро ифода менамоянд:

- Аҳа, рӯи ту тирмизаку тиррончакро мурдашӯ шӯяд, ин ҷӣ гуфтагет? (1,45).

Як қисми ин навъи вулгаризмҳо дар асоси маънои маҷозиашон нисбат ба предмети тасвир (сарзаниш, мазаммат кардан, гилагузорӣ, шухӣ, пичинг) ифода менамоянд. Масалан, предмети нисбатан хурдро тавассути муқоиса - “аҷина”, калонро - “барзангӣ”, камро - “яққитӣ”, асбобу анҷомҳои арзишашон пастро - “лашулӯш” ифода мекунанд.

2. Вулгаризмҳои, ки ифодагари калимаҳои дурушт - дашному ҳақорат мебошанд. Онҳо ҳамеша барои таҳқири шунаванда нигаронида мешаванд;

- Оббо, модарбахатое - хитоб намуд Муҳаммадризо.

- Оббо, падарлаънати валадизиное! - тоқат карда натавониста бонг зад Муҳаммадризо (1, 50).

Вулгаризмҳои ифодагари дашному ҳақорат, аз як тараф, муносибати ба шунаванда доштаи гӯяндаро фаҳмонад, аз тарафи дигар, обурани нутқро зиёд карда, дорои хислатҳои манфӣ будани шахси мавриди тасвирро ифода менамоянд. Ҳамаи дуоҳои бади мардонаю занона барои нишон додани хислати гӯяндаи онҳо низ аз воситаҳои хуб ба ҳисоб мераванд. Воҳидҳои луғавии “ҳаромзода”, “ҳаромӣ”, “шӯртумшук”, “нобакор”, “малъун”, “аҳмақ”, “алвасти”, “ҷавонмарг”, “кӯрнамак”, “фоҳиша”, “лошахӯр”, “беимон”, “бедиёнат”, “калхот” , “муйдарози кӯтоҳакл” ва монанди инҳо аз ҳамин қабил вулгаризмҳо мебошанд.

Калимаҳои қабехмаъно ба шунаванда бештар рӯирост гуфта мешаванд. Онҳо дар вақти мӯҷаро, бад шудани муносибат, алоқаи ду кас ё гурӯҳ зиёда истифода мешаванд.

Ба як хели вулгаризмҳо калимаҳои қабехмаъно мансубанд, ки онҳо бо унсурҳои луғавии ифодагари номи ҳайвоноти дарранда ва ҳаромхӯри дорои хислатҳои манфур чун ташбеҳи бевосита корбаст шуда, қароҳати дили гӯяндаро ифода мекунанд ва дар асарҳои бадеӣ бо мақсади афзудани қувваи муассирии нутқ, истеъмоли мегарданд. Ба ин маънӣ бештар истифодаи “сағ”, “хирс” , “хук” , рӯбоҳ” , “хар” барин калимаҳои ифодагари номи ҳайвонҳо ба назар мерасанд.

Гӯянда на танҳо объекти суханаширо бо он ҳайвон баробар мекунад, балки бо хислатҳои манфури он қувваи муассирии нутқашро таъмин менамояд.

Соҳаи истифодаи вулгаризмҳо адабиёти бадеӣ мебошад. Дар ин ҳол, онҳо ба ҷои калимаҳои маъмули адабӣ кор фармуда мешаванд. Масалан, унсурҳои луғавии “башара” ва “ба ҷаҳаннам рафтан”, ки дар асарҳои бадеӣ ба ҷои калимаҳои маъмули забони адабӣ “рӯй” ва “вафот кардан” оварда мешаванд, вазифаи муайяни услубӣ доранд.

Вулгаризмҳо дар асарҳои бадеӣ бо нияти ифодаи нафрат, қаҳру ғазаби гӯянда ва таҳқири шунаванда чи дар сухани нигоранда ва чи дар нутқи қаҳрамони асар мавриди истифода қарор мегиранд. Ба ин маънӣ вулгаризмҳоро ба тариқи зайл гурӯҳбандӣ кардан мумкин аст:

1. Вулгаризмҳое, ки дар нутқи персонажҳои асар бо мақсади ифодаи нафрати гӯянда ва таҳқири шунаванда кор фармуда шудаанд. Ба ин маънӣ устод С. Айнӣ дар очерки адабии таърихии “Қаҳрамони халки тоҷик Темурмалик” ибораи “душмани гургтинати рӯбоҳхислат” дар нутқи пирамард, ибораи “саги газанда”, “саги разил”-ро дар нутқи Темурмалик ба дасти нигориш додааст:

- Оре, ман ҳамон Темурмалики хӯчандиам, ки яккаву танҳо ҳазорҳо шумо чингизиеи хунхорро, чунон ки саги газандаро кушанд, куштаам! - гуфт(2,122).

2. Вулгаризмҳое, ки барои ифодаи нафрат ва қаҳру ғазаби нигоранда дар нутқи тасвирӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Устод С. Айнӣ дар очерки адабии таърихии “Қаҳрамони халки тоҷик Темурмалик” дар нутқи тасвирӣ бо мақсади ифодаи нафрат ва қаҳру ғазаб вулгаризмҳои зеринро ба тасвир додааст: сиёҳгӯш, чингизиеи ваҳшӣ, бум, лоша, даррандаи хунхор, ваҳшии даррандаи забункуш.

Ҳамин тавр, эфемизмҳо ва вулгаризмҳо дар бобати ба вучуд овардани обуранги нутқ, табиӣ шудани гуфтор, аниқу равшан ва таъсирбахш ифода намудани матлаб вазифаи муҳими услубиро иҷро карда, ба забони асари бадеӣ хусусияти халқӣ ва соддабаёнӣ мебахшанд.

Адабиёти истифодабурда:

1. Р.Ҷалил. Асарҳои мунтахаб. Ҷилди 2.- Душанбе: Адиб. 1987.
2. С.Айнӣ. Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик. Душанбе, “Ирфон”, 1978.
3. Саидова, С. Э., & Самиева, С. О. (2018). НАҚШИ СУХАН ДАР ТАРБИЯИ МАЪНАВИИ ИНСОН. *Интернаука*, (44-2), 62-64.
4. Sayfidinovich, A. S., & Oripovna, S. S. (2022). Use of the scientific and pedagogical heritage of abu bakr varroq termezi in the spiritual and moral education of students. *World Bulletin of Social Sciences*, 8, 110-114.

5. Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.
6. SAMIYEVA, S. (2023). TABOO AND EUPHEMISM IN UZBEK AND TAJIK LANGUAGES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 64-68.
7. Oripovna, S. S. (2022). Issues of spiritual and moral education of youth in the works of abdurahmon Jami.
8. Samiyeva, S. (2021). ISSUES OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF YOUTH IN THE WORKS OF ABDURAHMON JAMI. *InterConf*.
9. Samiyeva, S. O. (2024). EUPHEMISMS AND THEIR RELATIONSHIP WITH SYNONYMS (in the example of Uzbek and Tajik languages). *World of Scientific news in Science*, 2(2), 859-865.
10. Oripovna, S. S. (2024). Emergence Factors Of Dysphemic And Euphemical Dictionaries In Tajik And Uzbek Languages. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 2(2), 14-21.
11. Samiyeva, S. O. (2020). SAADI SHERAZI'S LIFE ACTIVITIES AND MORAL VIEWS. *Theoretical & Applied Science*, (7), 410-413.
12. Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.
13. Khalikova P. THE FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL VIRTUES IN THE EDUCATION OF A PERFECT HUMAN BEING IN THE WORKS OF ORIENTAL THINKERS //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B5. – C. 355-358.
14. KHOLIKOVA P. THE ROLE OF FOLK VERBAL CREATIVITY IN FORMING THE SPIRITUAL WORLD OF PRIMARY CLASS STUDENTS //World Bulletin of Social Sciences. – 2023. – T. 29. – C. 52-56.
15. Xoliqova P. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINING ONGLI FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI VA O 'RNI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 1.
16. Бахриддинова Ш., Холиқова П. ТАШАККУЛ ДОДАНИ СИФАТХОИ МАЪНАВИ ВА АХЛОҚИ ДАР ТАРБИЯИ ИНСОНИ ҚОМИЛ ДАР АСАРХОИ МУТАФАККИРОНИ ШАРҚ //Бюллетень педагогов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 4 Part 2. – С. 9-13.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUCHILAR IJODIY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Xolboyeva Dilnoza Shopo'lat qizi

TerDPI magistranti

Ilmiy rahbar dotsent D.R.Shabbazova

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilar ijodiy faoliyati rivojlantirishning nazariy asoslari yoritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ijodiy faoliyat, ijobiy hislatlar, o'qituvchi, qiziqish, o'quv jarayoni, bilish faolligi

Ta'limning dastlabki kunlaridanoq kichik maktab yoshidagi bolalarning rivojlanishini harakatga keltiradigan turli ziddiyatlar, qarama-qarshiliklar, ichki ixtiloflar vujudga keladi. Ana shular zahirida boladagi psixik kamolotning darajasi va ijobiy xislatlar bilan talablar o'rtasidagi qarama-qarshiliklar yotadi. Talablarning taboro ortishi bolaning psixik jihatdan to'xtovsiz rivojlanishini taqozo etadi va shu rivojlanish zanjirning uzluksiz harakati natijasida insonning kamoloti amalga oshadi.

Ta'lim mazmuniga, bilimni egallashga qiziqish o'quvchining o'z aqliy mehnati natijasidan qanoatlanish hissi bilan uzviy bog'liqdir. Bu his o'qituvchining rag'batlantirishi bilan namoyon bo'ladi va o'quvchida samaraliroq ishlash mayli, istagi, ehtiyojini shakllantiradi. Bolada paydo bo'lgan faxrlanish, o'z kuchiga ishonish hislari bilimlarni o'zlashtirish va malakalarni mustahkamlash uchun xizmat qiladi, rag'batlantirish va jazolash me'yorida bo'lsagina, ularning tarbiyaviy ta'siri ortadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining muhim xususiyatlaridan biri ulardagi o'qituvchi shaxsiga ishonch hissi va yuksak ehtiromdir. Shuning uchun ham o'quvchining bolaga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish imkoniyati juda kattadir. Bola o'qituvchini aql-idrok sohibi, ziyrak, sezgir, mehribon, hatto donishmand inson deb biladi. O'qituvchi siymosida o'zining ezgu niyati, orzu istagi, ajoyib his-tuyg'ularini ruyobga chiqaruvchi mu'tabar shaxsni ko'radi. O'qituvchining obrusi oldida ota-onalar, oilaning boshqa a'zolari, qarindosh-urug'lar, tanish-bilishlarning nufuzi keskin pasayadi. Shu sababli bolalar o'qituvchisining har bir so'zini qonun sifatida qabul qiladilar.

Ta'lim jarayonida o'qituvchi o'zining obro'sidan oqilona va omilkorlik bilan foydalanib, o'quvchilarda uyushqoqlik, mehnatsevarlik, o'qishga ijobiy munosabat, o'z diqqatini boshqarish, xulqini idora etish, o'zini tuta bilish, qiyinchiliklarni yengish kabi fazilatlarni shakllantirishi lozim. Buning uchun har tomonlama ta'sir ko'rsatish usulini qo'llash kerak.

Maqsadga muvofiq o'qish faoliyati kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning aql-idrogi, sezgirligi, kuzatuvchanligi, uquvliligi, esda saqlab qolish, esga

tushurish imkoniyatlarini rivojlantirishi uchun muhim shart-sharoitlar yaratadi; bolalarda o'qish, yozish, hisoblash malakalarini shakllantiradi. Bundan tashqari mazkur ta'lim jarayonida ularning bilimlar ko'lami kengayadi, bilishga qiziqishlari ortadi, aqliy imkoniyatini ishga solish vujudga keladi. O'quv fanlariga ijobiy munosabat, qat'iy shug'ullanish niyati, jamoatchilik oldidagi mas'uliyatni his qilish, bilim olishning ijtimoiy ahamiyatini angalsh tuyg'ulari tarkib topadi.

Ta'lim jarayonida bolalarning yorqin, aniq, tiniq, yaqqol tasavvurlari fikr yordamida muayyan voqelikka aylanadi. O'rganilayotgan fan materiallari eshitilgan va o'qilgan badiiy obrazlar tizimi yaratiladi. O'qish davomida turmush tajribasida to'plangan taassurotlarni qayta tiklash, yangi obrazlar ijodiy izlanishning eng muhim omili-ijodiy tasavvurni takomillashtiradi. Ijodiy tasavvur eng muhim xususiyatlaridan biri yaratilgan tasvirlarning yaqqolligi, mantiqiy qonunlarga uzviy bog'liqligi, g'ayri tabiiy, ajoyib-g'aroyib istaklardan uzoqligidir. SHuning uchun o'quvchi tasavvurida turmushga, voqelikka zid kelmaydigan tasvirlar, timsollar holati tobora kengayadi. Bu esa o'quvchidar hodisalarni tanqidiy baholash ko'nikmasi paydo bo'lganini bildiradi. Natijada u taassurot qurshovidan qutuladi. Yaratilgan obrazlarni tabiat va jamiyatning ob'ektiv qonunlariga suyanan holda baholash ko'nikmasi yanada takomillashadi.

O'quvchilarni har tomonlama barkamol shaxs sifatida kamolga yetkazish uchun ularni boshlang'ich sinflardan oq ijodiy faoliyatini kamol toptirish zarur. Chunki boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning didi, dunyoqarashi, salohiyati barcha psixik jarayonlar individual-psixologik xususiyatlari jadal shakllanadi.

O'quvchilarning bilish faolligini maksimal darajada faollashtirish, ularning mustaqil ijodiy tafakkurini rivojlantirish maktab ta'limining muhim vazifasiga aylanib bormoqda.

Ta'limning asosi - o'qitishning o'quvchilarga yetkazadigan axborotini esda saqlab qolish emas, balki bu axbortni qabul qilish jarayonida o'quvchilarning o'zlari faol ishtirok etishi, ularning mustaqil bilim olish qobilityaini asta-sekin shakllantirishdan iborat bo'lmog'i lozim.

Bugungi kunda pedagog olimlar L.S.Vigotskiy tomonidan ilgari surilgan g'oya, ya'ni ta'lim berish o'quvchi qo'lga kiritib bo'lgan rivojlanish darajasini qo'llamasdan, o'quvchining tafakkuriga uning imkoniyatlarini birmuncha oshiradigan talablar qo'yilishi, u erishgan va yaxshi o'zlashtirib olgan anlitik-sintetik faoliyat darajasini talab qilishi kerak, degan qoidaga asoslanadilar. A.S.Vigotskiy ta'limning aqliy rivojlanishidagi kechagi kunga emas, balki ertangi kunga tayanmog'i lozim-, deb hisoblagan edi. Ta'lim rivojlanishning faqat tugullangan darajasi asosida qurilmasdan, avvalo unchalik tarkib topmagan va shunday ta'lim ta'siri asosida taraqqiy etgan narsalarga tayanmog'i lozim.

Ta'lim-tarbiyaga yangicha yondashuv, dars samaradorligini oshirish vositasi, fanlararo aloqalarning yangi sifat darajasiga ko'tarilgan shakli hisoblanadi. Boshlang'ich ta'limda yangicha yondashuv hayotdagi turli xil hodisalarni bir qolipdan turib baholash emas, balki ularni o'zaro aloqadorlikda kompleks holda yondashishga yo'naltiradi. Masalan, integratsiyalashgan ta'limni yo'lga qo'yishda sof ilmiy bilimlar, adabiyot, musiqa, san'at yordamida har tomonlama mukammal ko'rsatib berish imkoni tug'iladi. Bu esa bola shaxsining emotsional va axloqiy rivojiga, unda ijodiy tafakkurning shakllanishiga yaxshi ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, ta'limda birlamchi vazifa keyingi ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega bo'lgan boshlang'ich umumiy ta'lim malaka va ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining va shaxslik xislatlari va qobiliyatlari rivojlantirish ularning turli o'quv-biluv, amaliy, ijtimoiy faoliyatlari tajribasiga tayaniladi. Shuning uchun ham ta'lim standartlarida ta'limning faol, amaliyotdagi mazmuni, faoliyatning aniq vositalariga real hayotiy vaziyatlarda qo'llaniladigan bilim, malaka va ko'nikmalarga alohida e'tibor berilgan.

Boshlang'ich ta'limning o'ziga xos xususiyati ham bolalarning maktabga tayyorgarlik darajasi ijtimoiy tajribasi psixofiziologik rivojlanishi bir xil emasligi bilan farqlanishidadir. Shunga ko'ra boshlang'ich ta'limda har bir o'quvchining ijodiy qobiliyatini va uning o'ziga xos individualligini namoyon etishga sharoit yaratishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Выготский Л.С. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
2. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. *European Scholar Journal*, 2 (7), 32-33.
3. Roziklovna, P. D. S. D. (2023). Systematics of Primary Education Content on the Base of Axiological Paradigm. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 25, 55-57.
4. Shabbazova, D. R., & Xayitova, X. T. (2023). WAYS OF IMPLEMENTING MORAL AND PHYSICAL EDUCATION IN SCHOOL. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 1(10), 162-166.
5. Shabbazova, D. R. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA INNOVATSION YONDASHISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH. *Conferencea*, 1-9.
6. Shabbazova, D. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARI SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SHAXSIY QADRYATLI YONDASHUV. *MONOGRAFIYA. Termiz-2023. Interpretation and Researches*, 1(1).

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI BADIY ASARLAR BILAN TANISHTIRISHNING MAZMUNI

M.X.Butayorova

*TerDPI, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi
kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya. Bugungi kunda «O'qish kitobi» darsliklariga ona tabiat, atrofimizni o'rab turgan olam, Vatanimiz tarixi va bugungi qiyofasi, kattalar va bolalar hayoti, mehnatsevarlik, istiqlol va milliy-ma'naviy qadriyatlar, xalqlar do'stligi va tinchlik kabi turli mavzular bo'yicha atroflicha tushunchalar berishga mo'ljallangan badiiy, axloqiy-ta'limiy, ilmiy-ommabop asarlar kiritiladi. O'qish darslari savod o'rgatish davrida o'quvchilarni bo'g'in, so'z va gaplar bilan tanishtirish va ularni o'qish, rasmlar asosida hikoya qilish tarzida uyushtirilsa, o'quvchilarda o'qish texnikasi juda yaxshi rivojlanadi.

Kalit so'zlar: darslik, boshlang'ich sinf, axloqiy-ta'limiy, badiiy asar, hikoya, o'qish, rasmlar asosida hikoya qilish, kompetensiya, ko'nikma.

Badiiy asar ustida ishlash va uning asosiy bosqichlarini belgilashda o'qituvchi darsda o'qish darslarining ta'lim-tarbiyaviy vazifalariga, san'at asari sifatida badiiy asarning o'ziga xos xususiyatlariga va kichik yoshdagi o'quvchilarning yoshlariga mos ravishda badiiy asarni idrok etish xususiyatlariga amal qilinadi. Badiiy asarni idrok etishda oldin tayyorgarlik ishlari bajariladi, ikkinchi sintezdan so'ng esa o'qigan holda asarga ijodiy xarakterdagi ishlar o'tkaziladi. Agar o'quvchilarda bunday bilim bo'lmasa, asarni o'qishdan oldin bolalar tasavvurini boyitish va unga aniqlik kiritishga qaratilgan tayyorgarlik ishlari o'tkaziladi. O'qituvchi biron bir hikoyani aytib berishdan oldin, bu hikoya nima haqida, qaysi yozuvchi qalamiga mansub, qisqa bo'lsada shu yozuvchi yoki shoir haqida ma'lumot berish, uning sevgan mashg'uloti, kasbi haqida o'quvchilar saviyasiga mos hayajonli qilib aytib beradi. O'qituvchining badiiy hikoyasi o'quvchilarning badiiy asarga qiziqishini orttiradi. 1-sinfda ta'limning boshlang'ich bosqichida o'qituvchi yozuvchi haqida juda qisqa ma'lumot beradi, masalan: o'qish kitobida Q.Hikmatning "Do'stlik" haqidagi she'rni o'qishdan oldin o'qituvchi bolalarga shoir taniqli bolalar shoiri, she'rlarining asosiy qahramonlari kattalarning yordamchisi bo'lgan bolalar hisoblanadi, deb shoirning kitoblarini ko'rsatadi. O'quvchilar asar mazmunini to'g'ri idrok etishlari tasavvurga borliq haqida ma'lum darajada aniq bilimga ega bo'lishlari zarur.

Badiiy asar quyidagi muhim metodik qoidalar asosida tahlil qilinadi:

1. Asar mazmunini tahlil qilish va to'g'ri, tez, ongli ifodali o'qish malakalarini shakllantirish bir jarayonda boradi, asarning mazmunini

tushuntirishga oid topshiriq o'quv malakalarini takomillashtirish topshirig'i deb hisoblanadi.

2. Asarning g'oyaviy asoslarini, uning obrazlari, syujet chizig'i va tasviriy vositalarini tushuntirish o'quvchilarning shaxs sifatida umumiy kamol topishiga yaxshi xizmat qiladi, shuningdek, bog'lanishli nutqning o'sishini ta'minlaydi.

3. O'quvchilarning hayotiy tajribasiga tayanish asar mazmunini ongli idrok etishning asosi va uni tahlil qilishning zaruriy sharti hisoblanadi.

4. Sinfda o'qishga o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va atrofmuhit haqidagi bilishlarini kengaytirish hamda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirishning samarali vositasi sifatida qoraladi.

Badiiy asarda borliqni, voqeilikni obrazlar vositasida tasvirlash, ob'ektni mazmun va sub'ktiv bahoni konkret materialda berish haqidagi qoidalar metodika uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'qish darslarida to'g'ri, tez, ongli va ifodali o'qishga o'rgatish vazifani o'quvchilarda asarni tahlil qilish bilan barcha amalga oshiriladi. O'qish malakalarini shakllantirish bilan matn ustida ishlashning o'zaro bog'liqligi asarni tahlil qilishga qanday yondashishni belgilab turadi.

Maktabda ya'ni o'qish darslarida badiiy asarni tahlil qilish murakkab ijodiy jarayon bo'lib, bu jarayon har bir sinfnings xususiyati hisobiga olingan holda amalga oshiriladi, o'quvchilarda tasavvur etish, estetik his-hayajonni rivojlantirishni ta'minlaydigan turli metodlar qo'llaniladi, badiiy adabiyotning har biri badiiy asarning o'ziga xos xususiyati shuni taqozo etadi.

Boshlang'ich sinf o'qish darslarida badiiy asarni tahlil qilish o'quvchilarda biron bir hikoyani tanlab o'qish bilan belgilanadi. Bunda o'quvchi matnning berilgan vazifaga asarning faktik mazmunini oydinlashtirish, sabab natija bog'lanishini belgilash badiiy xususiyatlarni ochish o'qilgan matnga o'z shaxsiy munosabatini ifodalashdan iborat bo'lishi mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlashda badiiy so'z katta o'rin tutadi. Bolalar xalq ertaklari, afsonalar, dostonlar, hikoyalar eshitishni yaxshi ko'radilar. Bolalar adabiyoti, avvalo, o'zining qiziqarli mazmuni, badiiy obrazlarning go'zalligi, tilning ifodaliligi, she'riy so'zlarning musiqaviyligi bilan bolalarga quvonch baxsh etadi. Ayni vaqtda u bolalarga tarbiyaviy ta'sir ham ko'rsatadi. Badiiy asarni o'qib berishdan, hikoya qilib berishdan, she'r yod olishdan avval albatta tayyorgarlik ishlari o'tkazilishi kerak. Ko'pgina muallimlar, olimlar badiiy asarlar bilan tanishtirish mashg'ulotini yangi so'zlarni o'zlashtiruvchi manbaga aylantirib yubormaslikni uqtiradilar. Badiiy adabiyotlarni foydalanilgan mashg'ulotlar g'oyat osoyishta sharoit yaratilishini talab etadi.

Muhimi, badiiy asar mazmunidagi hech bir narsa bola e'tiboridan, eshitishidan chetda qolmasligi kerak. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, bolalar yangi, hajmi jihatidan katta, tili jihatidan sermazmun bo'lgan asarlar

bilan tanishtirishning “so‘zlarni o‘zgartir” (tushuntir) degan mashq tarzida belgilash yaxshiroq. Bu mashq o‘qituvchiga bolalar u yoki bu so‘zlarni qanday tushunadilar, so‘zlarni sinonimlar bilan almashtira oladilarmi va shunga o‘xshash holatlarni aniqlab olishga yordam beradi. Ayniqsa eng asosiysi-bu mashq bolalar uchun yangi so‘z bo‘lgan so‘zlarni, jummalarni esda saqlab qolishga, voqea va xodisalarni aks ettiruvchi so‘zlar asosida ularning xotira va nutqini boyitishga yordam beradi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki bolalar yangi, hajmi jihatidan katta, tili jihatidan sermazmun bo‘lgan asarlar bilan tanishtirishning “so‘zlarni o‘zgartir” (tushuntir) degan mashq tarzida belgilash yaxshiroq. Bu mashq o‘qituvchiga bolalar u yoki bu so‘zlarni qanday tushunadilar, so‘zlarni sinonimlar bilan almashtira oladilarmi va shunga o‘xshash holatlarni aniqlab olishga yordam beradi. Ayniqsa eng asosiysi-bu mashq bolalar uchun yangi so‘z bo‘lgan so‘zlarni, jummalarni esda saqlab qolishga, voqea va xodisalarni aks ettiruvchi so‘zlar asosida ularning xotira va nutqini boyitishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Boshlang‘ich ta‘lim bo‘yicha yangi tahrirdagi davlat ta‘lim standarti Boshl. ta‘lim jurnali. Toshkent, 2005. №5. 5,6,8-9-betlar.
2. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education,2(4),227-230
3. Jumayeva G.T. Maktab o'qituvchilarida kasbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)dissertatsiyasi.–Termiz.,2022.–306.
4. Жумаева Г. Т. Современные технологии обучения учащихся //Евразийский научный журнал.–2016.–№.6.–С.456-458.
5. Жумаева Г. Т. Основные тенденции развития педагогического мастерства учителя //Педагогическое образование и наука. – 2019. – №. 5. – С. 9-11.
6. Oripovna, S. S. (2022). Issues of spiritual and moral education of youth in the works of abdurahmo Jami.
7. Холиқова П. А. Қ. МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ МЕРОСНИ ЭЪЗОЗЛАШ ВА УНИНГ МАЗМУН МОҲИАТИНИ ЁШЛАР ОНГИГА СИНГДИРИШ //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 5. – №. NUU Conference 2. – С. 842-847.
8. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 121-125.

9. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 88-91.

10. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 11. – С. 113-118.

11. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

12. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

13. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

14. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O 'QITISHNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

15. Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 6(3), 447-449.

16. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in +Science*, 1(2), 69-74.19.

17. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 9. – С. 373-376.

18. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. *Tadqiqotlar*, 6 (2), 336–339. – 2023.

19. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.

20. Абдухалимова Ю. (2022). Педагогическая подготовка будущих учителей в воспитании самостоятельно мыслящих, творческих лиц в процессе непрерывного образования. *Общество и инновации*, 3(8/S), 103–108.

21. Abduhalimova Y. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy kompetentlikka tayyorlash hozirgi davrning dolzarb muammosi. TA'LIM VA RIVOJLANISH

TAHLILI ONLAYN ILMIY jurnali, 2022. ISSN: 2181-2624 www.sciencebox.uz
Special issue | 2022 "Raqamlashtirish davrida mediata'lim va mediakompetensiya"/

22. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.

23. Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 28-31.

24. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." *World Bulletin of Social Sciences* 16 (2022): 43-47/.

25. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar*, 1(5), 733-736.

26. Habibullayevna S. Z. MUNISNING "SAVODI TA'LIM" RISOLASI QO 'LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 54-62.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI O'QITISHDA ZAMONAVIY INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING KICHIK YOSHGA MOS SHART-SHAROITLAR YARATISH VA UNING AHAMIYATI

Mo'minov Isroil Xudoyshukur o'g'li
TerDPI, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi
kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning nazariy-metodologik asoslari mantiqiylik, tezkorlik, kreativlik imkoniyatlari asosida takomillashtirilganligi, boshlang'ich sinf darslarida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ma'qbul shakl, vosita va usullari kommunikativ va tahliliy ko'nikmalar, psixologik ta'sir ko'rsatish ko'nikmalari, mazmunini shakllantirish modeli asosida takomillashtirilganligi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, nazariy-metodologik asoslar, psixologik ta'sir, shakl, vosita, kommunikativ, kreativlik, model, tahliliy ko'nikma, texnologiya.

Innovatsion faoliyatning rivojlanish jarayoni aynan shaxsiy sabablilik darajasidan boshlanadi. Maxsuldorlik darajasida biz ancha murakkabroq tashkil etuvchilarga duch kelamiz shaxs ijodiy imkoniyatlari va refleksivlilik birligiga

innovatsion munosabatga yo'l ko'rsatish doimiy muammolar qo'yish va ularni turlicha echishni nazarda tutadi.

Asosiy etibor innovatsion faoliyat texnologiyasidan ko'ra ko'proq bilimga qaratiladi. Asosiy maqsad o'quvchilarni innovatsion jarayonga jalb etish bunda ularni o'qtuvchi bilan birgalikda o'z mualliflik dasturini sinab ko'radi yangilik kiritish uslublarini aniqlaydi va etish samarasini baholaydi.

Shu bilan birga butun pedagogik jamoasi birga ijodiy hamkorlik qilish sharoitida faoliyat ko'rsatadilar. Ilmiy tekshirish uslubi va guruhli ish yuritishni bir-biriga bog'lab ish olib borish guruhli tekshirishlarni tashkil qiladi va ana shu tajriba maydonida o'quvchilarni uyushtirish texnologiyasi asosini tashkil etadi.

Innovatsion jarayonni, yangilikni yuqoridan emas, pastdan, o'zini-o'zi rivojlantirish prinsipidan kelib chiqib innovatsion g'oyani ma'lum guruh o'qituvchilar tashabbus ko'rsatib, ishlay boshlaydilar.

Innovatsion g'oyani amalga oshirish ishlarini boshqa hamkasblari qo'llab - quvvatlab, ular ham shu yo'sinda ish tuta boshlaydilar. Bunday holatlarda bir guruh o'qituvchilar ham yangicha ishlash ishtiyoqi bilan tajriba - sinov ishlarini amalga oshiradilar. Shu asosda maktab o'quv jarayoniga yangilikni kiritish ishlari boshlanib ketishiga sabab bo'ladi. Albatta bu holatda ham yangilikni tatbiq etishda qarama - qarshiliklar bo'lishi mumkin. Bunday holatda ko'pchilikning fikri g'olib chiqadi.

Yuqorida keltirilgan "Yuqoridan" tashabbus asosida yangilikni o'quv jarayoniga qo'llanishini "Pastdan" tashabbusga nisbatan qarama - qarshi qo'yish mumkin emas. Ammo yangilikni yuqoridan markazlashtirilgan holda kiritilganda o'qituvchilarning innovatsion tashabbuskorligi pastroq darajada bo'lishi kuzatiladi.

Shu sababli maktab o'qituvchilari yangiliklarni pedagogik faoliyatga kiritishni rejalashtirishda: yangilikni maqsad va vazifalarini, uni o'quv jarayoniga kiritishning real imkoniyatlari, pedagogik jamoa uchun ijodiy muhit yaratish, ta'lim - tarbiyaviy ishlarni yangicha ishlash modelini, maktabning moddiy - texnik imkoniyatini oshirishda mantiqiy ketma - ketligini pedagogik jamoaning o'zi bilan hamkorlikda ishlab chiqishi kerak. Kelgusida maktab rivojlanuvchi rejimida ishlashi, sifat samaradorlikni kafolatlashiga ishonch hosil qilishi kerak. Pedagogik jamoa esa, ijodkor o'qituvchidan-ijodkor pedagogik jamoa majmuasiga aylanishiga ishonch hosil qilishi kerak.

Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda nafaqat innovatsion pedagogik texnologiya usul va vositalaridan balki, ta'lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quv jarayonning mazmun va sifatini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan rivojlangan mamlakatlarda axborot texnologiyalarini ta'limga joriy etishda ularning texnik vositalarni integratsiyalash asosiy yo'nalish bo'lmoqda.

Shu munosabat bilan hatto "Multimedia" tushunchasi paydo bo'ldiki, u o'qitishda ko'pchilik texnik vositalardan kompleks foydalanishni bildiradi. Multimediani qo'llagan holda eng muhim narsa o'quvchilarni kerakli axborotni tanlab olishga o'rgatishdan iborat bo'ladi. O'qituvchining vazifasi axborotni toppish va yordam berishdan iborat bo'ladi.

O'qituvchi bilimlar sohasida yo'l ko'rsatuvchi hamdir. Shuningdek, ta'lim jarayoniga axborot texnologiyalarning joriy etilishi o'qituvchi vazifasining o'zgarishiga sabab bo'ldi, pedagog ta'lim-tarbiya berishdan ko'proq tadqiqotchi, tashkilotchi, maslahatchi va dasturlovchiga aylanib boradi. Keyingi yillarda axborot texnologiyalari bilan jihozlash, ta'lim tizimi mazmuni, uni tashkil etish shakllari hamda sifatni oshirish jarayonida ijobiy o'zgarishlar ro'y berdi va bermoqda.

Ma'lumki o'qituvchilarning an'anaviy o'qitish usulida amaliy ishlar o'tkazishga ko'p vaqt ajratiladi. Bu mutaxasis tayyorlashning juda muhim tarkibiy qismidir. U nafaqat o'quvchining nazariy bilimlarini mustahkamlashga, o'quv materialini o'zlashtirish samarasini oshirishga, balki muayyan soxada amaliy ko'nikmalarni hosil qilishga ham ko'mak beradi. Texnologiyalar tez sur'atda rivojlanayotgan hozirga vaqtda amaliy mashg'ulotlar uchun stendlarni har bir o'quv yilida takomillashtirish talab etiladi. Buning uchun esa qo'shimcha sarf-harajatlar qilish kerak.

Yuqorida aytilganlarni hisobga olib, yangi tizim mutaxasis kadrni tayyorlash uchun muhim vazifalarni hal etishga yordam beradi, yangi samarali, hamma-bop pedagogik uslubini joriy etish zarurati tug'ildi, deb ayta olamiz. Buning uchun o'quv ustaxonalarida mashg'ulotlar barcha o'quvchilar uchun nafaqat qiziqarli balki qulay oson bo'lishiga erishmoq lozim.

Mashg'ulotlar barcha o'quvchilar uchun nafaqat qiziqarli, balki qulay oson bo'lishiga erishmoq lozim. Mashg'ulotlar o'ziga jalb eta olishi, barcha ruhiy va didaktik omillari hisobga olishi; jarayonlarni jo'shqin tarzda namoyon etishi, mashg'ulotlar o'tkazish va o'qitiladigan fanni o'zlashtirishni umuman butun o'qitish samarasini oshirish, egallagan bilimlar xususida o'ziga - o'zi baho berish imkonini ta'minlamog'i zarur.

Aynan shu nuqtai nazardan zamonaviy axborot texnologiyalarining tadbiq etilishi yuqorida ko'rsatilgan vazifalarni maqbul tarzda hal qilish va ananaviy o'qitish usulining bir qator kamchiliklarini bartaraf etishga ko'mak beradi.

Virtual stend-o'quv amaliy stendi yoki o'quv malaka ustaxonasi bo'lib, o'quvchilarning nazariy bilimlarni mustahkamlashga, kompyuter dasturi va texnologiyalari orqali zaruriy ko'nikmalarni olishga yordam beradi.

Ularning joriy qilinishi natijasida, an'anaviy ta'limga qiyoslanganda, mutaxasislarni tayyorlash bo'yicha ta'lim jarayonining yanada yuqori sifati ta'minlanadi. Bunga avtomatlashtirilgan o'qituvchi (pedagog) va test o'tkazuvchi

tizimlar, test topshiriqlari va o'z-o'zini tekshirish uchun savollarni o'z ichiga olgan ixtisoslashgan o'quv uslubiy qo'llanmalardan foydalanish, o'quv jarayonining uslubiy negizini tezkor yangilash hisobiga erishiladi. Biz o'qitishning tashkiliy shakllari, zamonaviy axborot texnologiyalari hamda turli ta'lim maskanlarining o'quv imkoniga ega bo'lamiz. Bu esa ma'lum darajada turli muassasalar diplomlarining qadri teng bo'lishini ta'minlaydi.

Shunday qilib, ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalari quyidagilarga olib keladi:

- ta'lim jarayoni o'quvchilarini aniq tayyorgarlik darajasini, qobiliyatlarini, yangi materialni o'zlashtirish, sur'atni, qiziqish va mayllarni hisobga olib ko'proq individual ravishda yordam bersh;

- o'quvchilarnig bilish faoliyatlarini kuchaytirish mumkin;

- ularning o'z - o'zini takomillashtirish, ta'lim va kasbga qiziqishlari hamda intilishlarini qo'lab-quvvatlash va rivojlantirish;

- ta'lim jarayonlarida fanlararo aloqalarni kuchaytirish borliq hodisalarini kompleks o'rganish ta'lim jarayonining moslashuvchanligi, omilkorligi, tashkil topish shakllari va ularni takomillashtirish hisobiga uni doimiy va dinamik yangilash;

- barcha ta'lim muassasalarida o'qitishning muammoli kompyuter vositalaridan hamda virtual stendlardan foydalanish;

- ta'lim jarayonining texnologik bazasini hozirgi zamon texnik vositalarni bilan takomillashtirish.

Shuning uchun zamonaviy texnologiyalarda pedagogik jarayon, o'qitishning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalari asosida amalga oshirilishi lozim.

Shuning uchun ketma-ket keluvchi avlodlarning rivojlanish darajasi deyarli farq qilmas edi. Bunday sharoitlarda Ya.A.Komenskiy o'qitishning avtoritar texnologiyasi, an'anaviy "sinf-dars" tizimi dunyoga keldi.

O'qitishning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalariga quyidagi asosiy tamoyillariga xos bo'ladi:

- insonparvarlik, ya'ni insonga har tomonlama hurmat va muhabbat ko'rsatish, unga yordamlashish, uning ijodiy qobiliyatiga ishonch bilan qarash, zo'rlashdan to'la voz kechish.

- hamkorlik, ya'ni pedagog va o'quvchilar demokratizm, tenglik, sheriklik.

- erkin tarbiyalash, ya'ni shaxsga uning hayot faoliyatining keng va tor doirasida tanlab olish erkinligi va mustaqillikni berish, natijalarni tashqi ta'sirdan emas, ichki hissiyotlardan keltirib ehiqarish, shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalarning kommunikativ asosi pedagogik jarayonda o'quvchiga insoniy-shaxsiy yondoshuv hisoblanadi,

- Shaxsga yangicha qarash quyidagilardan iborat bo'ladi:

pedagogik jarayonda shaxs obyekt emas, subyekt hisoblanadi har bir o'quvchi qobiliyat egasi, ko'pchiligi esa istedad egasi hisoblanadi.

yuqori etik qadriyatlar (saxiylik muhabbat, mehnatsevarlik vijdon va boshqalar) shaxsning ustivor xislatlari hisoblanadi.

- munosabatlarni demokratlashtirish quyidagilarni o'z ichiga oladi
- o'quvchi va pedogog huquqlarini tenglashtirish;
- o'quvchining erkin tanlab olish huquqi ;
- xatoga yo'l qo'yish huquqi;
- o'z nuqtai nazarga ega bo'lish huquqi;
- pedagog va o'quvchilar munosabati zayli: taqiqlamaslik, boshqarish emas, birgalikda boshqarish, majburlash emas, ishontirish, buyurish emas, tashkil etish, ehegaralash emas, erkin tanlab olishga imkon berish.

Yangi munosabatlarning asosiy mazmuni, hozirgi zamon sharoitida samarali natija bermaydigan va g'ayri insoniy hisoblanadigan zo'ravonlik pedagogikasidan vos keehishdir. Muammo bu tamoyilni mutloqlashtirishda emas, balki uning oqilona mezonlarini aniqlashdadir.

Erkin o'qitish quyidagilar bilan belgilanadi:

ishonchga asoslangan erkin talabchanlik;

o'quv materialiga qiziqish uyg'otish, bilishga va faol jiddiy fikrlashga rag'batlantirish;

o'quvchilaming mustaqilligi va tashabbusiga tayanish;

jamo'a orqali bilvosita usullar bilan talablarni amalga oshirishni ta'minlash.

Yangi individual yondoshuvning mohiyati shundaki, u ta'lim tizimida o'quv fanidan o'quvchiga emas, o'quvchidan o'quv fani tamonga harakatlanishni taqozo etadi, o'quvchilarning mavjud imkoniyatlarini inobatga olib, ularni rivojlantirish, takomillashtirish va boyitishga qaratilgan bo'ladi.

Individual yondoshuvning zamonaviy yangi talqini quyidagilardan iborat:

o'rtacha o'quvchiga yo'naltirishdan voz kechish.

shaxsning yangi xislatlarini izlash.

shaxs rivojlanishining individual dasturlarini tuzish.

Shaxsiy yondoshishda birinchi navbatda quyidagilar zarur bo'ladi:

har bir o'quvchi qiyofasida noyob shaxsni ko'rish, uni hurmat qilish, tushunish, qabul qilish, unga ishonish. Pedagogda barcha o'quvchilar istedadli degan ishonch bo'lishi;

shaxsga notig'ni maqullovchi, qo'llab - quvvatlovchi, xayrixox, vaziyatlar yaratish, ya'ni o'qish qoniqish va xursandchilikni olib kelish;

bevosita majburlashga yo'l qo'ymaslik, qoloqlikga va boshqa kamchiliklarga urg'u bermaslik, uning nafsoniyatiga tegmaslik;

pedagogik jarayonda, o'quvchilarga o'z qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishga imkoniyat yaratish va ko'maklashish.

Innovatsiya-bu muhim ahamiyaga ega bo'lgan va tizimli yangiliklardan iborat bo'lib, ular turli tashabbus va yangilanish asosida yuzaga keladi, hamda ta'limning tadrijiy ravishda takomil topishi uchun istiqbolli hisoblanadi, shuningdek, ta'lim muhitining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Pedagogik yangilik - pedagogik faoliyatda ilgari ta'lim jarayonida noma'lum bo'lgan o'zgarishlarni kiritish orqali ta'lim va tarbiyaning nazariya vositasidir.

O'quvchilarning bilimi va faoliyatini tashkil qilishning turli usul va vositalari umumiy mantiqi, hamkorlikda o'qitish tamoyillarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Shu majmualar o'z navbatida hamkorlikda o'qitish texnologik asosini tashkil etadi. Faqat shunday asosda ko'rilgan didaktik tizim va pedagogik jarayonda sinalgan usul, vositalar texnologiya sifatida xizmat qilishi mumkin. Didaktik tizimning asosini o'qitish uslublari majmuasi tashkil etib, ular ma'lum nazariy asos, prinsiplarga ta'lim konsepsiyasiga asoslanadi.

Tanlanadigan o'qitishning usul va vositalari hamkorlikda o'qitish g'oyasi talablaridan kelib chiqishi lozim. Hamkorlikda o'qitish texnologiyasi turli mamlakatlarda keng qo'llanilib kelinmoqda degan edik. Bunda uning hamma joyda, bir xil qolipda emas, balki turli xilda qo'llab boyitish, turli variantlar shakllanishi e'tiborga molik. Masalan, Amerikadagi Djon Xopkins universitetida komanda tarzida o'qitish keng qo'llaniladi. Bunda asosiy e'tibor ta'limning guruhli maqsadiga qaratilib, guruh muvaffaqiyati uning har bir a'zosi mustaqil ishing natijasiga bog'liq bo'ladi.

Guruhning har bir a'zosi boshqalar bilan doimiy o'zaro hamkorlikda o'rganiladigan mavzu (muammo) ustida ish olib boradi. Guruh har bir a'zosining vazifasi birgalikda muammoni hal qilib, birgalikda bilish asosida komandaning har bir a'zosi zarur bilimlarni egallab, kerakli ko'nikma va malakalarning shakllanishiga erishiladi. Bunda butun komanda har bir o'quvchining nimaga erishganini bilishi muhim hisoblanadi. Butun guruh o'quv materialini uning har bir a'zosi egallashidan manfaatdor. Chunki butun komanda muvaffaqiyati uning har bir a'zosining qo'shgan ulushi va guruhning hamkorlikda o'z oldiga qo'ygan masala echishiga bog'liq. Hamkorlikda o'qitishning komanda tariqasida o'quvchilar faoliyatini tashkil qilish texnologiyasi quyidagi uch asosiy tamoyilga asoslanadi:

Ta'limni bunday tashkil qilish turli fanlarni o'qitishga, birday gumanitar yoki tabiiy-matematika fanlarini, ta'lim muassasalarida o'rgatishga qo'llashi mumkin. Hamkorlikda o'qitish texnologiyasining yana bir ko'rinishi komanda - o'yin faoliyati. Bunda ham avvalgidagidek, o'qituvchi yangi mavzuni tushuntiradi va o'quvchilar faoliyatini o'quv materialini guruh o'zlashtirishga guruhli yo'naltiradi. Ammo o'zlashtirish natijalarini baholashda komandalar o'rtasida haftalik musobaqa turnirlarini tashkil etadi. Buning uchun uch nafar

o'quvchidan iborat "turnir stollari" tashkil qilinib, unda bir-biriga teng o'zlashtiruvchi o'quvchilar musobaqani tashkil etadi. Bunday o'qitish matematika, tabiiy fanlarda ko'proq natija beradi.

Topshiriqlar tabaqalashtirilib, murakkablik darajasiga qarab beriladi. Har bir stol g'olibi o'z komandasiga bir xil miqdorda ballar keltiradi. Hamkorlikda o'qitish texnologiyasining ko'rinishlaridan yana biri guruhda individual ishlash. Bunda o'quvchilar avval o'zlashtirgan bilimlarni natijasiga ko'ra individual topshiriq olib, o'z ish sur'ati asosida uni bajaradi. Ta'limning bunday shaklida komandalar turli xil faoliyat (topshiriq) bilan shug'ullanishi mumkin. O'quvchilar o'zlari mustaqil ishlaganlari uchun o'qituvchining alohida guruh yoki o'quvchilar bilan individual ish olib borish imkoniyati kengayadi. O'quvchilar faoliyatini ta'lim jarayonida bunday tashkil qilish ko'proq matematika fanini o'qitishda qo'l keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.

2. Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 28-31.

3. Khudoyshukur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – Т. 2. – №. 3. – С. 316-322.

4. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B2. – С. 470-474.

5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar*, 1(5), 733-736.

6. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

7. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." *World Bulletin of Social Sciences* 16 (2022): 43-47.

8. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI

O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

9. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

10. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

11. Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 6(3), 447-449.

12. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

13. Norqobilova, R. D. (2023). USE of diagnostic tests in foreign schools. *Results of National Scientific Research International Journal*, 2(1), 359-364.

14. Norqobilova Rayxona Davlatovna. Functions and Principles of Pedagogical Diagnostics. Vol. 2 No. 1 (2023): Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal.

15. Норқобилова, Р. (2023). Boshlang 'ich sinf o 'quvchilarining ona tilidan iqtidorini diagnostika qilish mexanizmlarini takomillashtirish. *Общество и инновации*, 4(1/S), 36-41.

16. Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "Using Innovative Educational Technologies Pedagogical Effectiveness of Using Foreign Experiences." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.4 (2023): 129-132.

17. Olloqulova F. U. et al. SHAXSNI SHAKLLANISHIDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 8. – C. 967-969.

18. Saxadinova S., Olloqulova F. U. BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QUVCHILARIDA NUTQ O 'STIRISH VA NUTQ MADANIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 98-100.

TILSHUNOSLIKDA ANTONIMIYA VA UYADOSHLIK MUNOSABATLARIGA YONDASHUV

Musurmonqulov Adham Abdurashid o'g'li

TerDPI, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi

kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada bugungi kun uchun tilshunoslik nuqtai nazaridan dolzarb bo'lgan muhim mavzu til sistemaviy munosabatlari doirasida qaraluvchi so'zlararo ma'noviy munosabatlarning, xususan, uyadoshlik hamda antonimiya hodisasi, bu munosabat turlarining boshqa hodisalardan farqli jihatlari haqida yondashilgan.

Kalit so'zlar: *sistemaviy tilshunoslik, uyadoshlik, so'zlararo ma'noviy munosabatlar, lug'aviy paradigma, leksik darajalanish, antonimiya.*

Til birliklarining dialektik qonuniyati asosida so'zlararo ma'noviy munosabatlarning sinonim, omonim, antonimlar sirasida asosan tadqiq etilgan bo'lsa, keyinchalik boshqa turlari yuzaga kelib tadqiq etilgan. Jumladan, graduonimiya hodisasi Bozorov O. va Orifjonova Sh., Qilichev B. Partonimiya hodisasi, giponimiya hodisasi Safarova R. kabi tadqiqotchilar tomonidan o'zbek tili materiali asosida yoritib berilgan. Ma'lumki, tilshunoslik doirasida antonimlik munosabati – bir-biriga qarama-qarshi, zid ma'no ifodalovchi birliklar munosabatidir. Antonimiya hodisasi sinonimiya bilan birgalikda paradigmatic munosabatlarga doir dastlabki tadqiqotlardan hisoblanadi. Bir qarashda sodda, tushunarli, qiyinchiliksiz ko'ringani bilan bu munosabat turida ham ahamiyat qaratilishi lozim bo'lgan o'rinlari mavjud. Haqiqatan ham, katta va kichik so'zlarining semalari bir-biriga zid, har ikkalasi shakliy hajm jihatdan chegaralangan belgisini ifodalab turibdi. Bu birliklar anglatgan denotatlarning belgisi antonimdir. Bunday tushunchalarga ega ko'plab birliklarni keltirishimiz mumkin. Jumladan, uzoq – yaqin, yosh – qari, uzun – qisqa, oz – ko'p, yaxshi – yomon kabilar. Yosh-u qari deyilganda so'zlarning semalari umumiy lashib, barcha degan tushunchani ifodalaydi.

Tilning alohida ajratilgan bo'g'inlariga grammatik hamda fonologik sistemaviy tadqiqotlarda paradigma sifatida nomlab o'rganish mavjuddir. Undoshlar paradigmasi, zamon paradigmasi, murakkab gap paradigmasi kabi. "Paradigma atamasi istalgan murakkablikdagi sistemaga nisbatan leksikologiyada ham ishlatiladi. (Leksik paradigmalar, sinonimik paradigmalar). Lekin leksikologiyada leksik paradigmalarining turli darajadagi murakkabligini ifodalashga leksemada yana (yoki yangi) lug'aviy (leksik) qatorlar, lug'aviy ma'no guruhlari (to'dalar), mavzu guruhlari, lug'aviy maydon atamalari ham ishlatiladi". Shu o'rinda aytish mumkinki, paradigmasi tushunchasi judayam keng ma'noga ega bo'lib, uni deyarli barcha fan sohalari tarmog'ida qo'llash

mumkin. Yuqoridagi har bir ifoda bilan paradigma atamasi o'rtasida dialektik bog'liqlik mavjud, ya'ni umumiylik (paradigma) va xususiylik (lug'aviy qator, lug'aviy ma'noviy guruh, mavzu guruhlari, lug'aviy maydon) tushunchalari tarzida ajratish o'rinlidir.

Uyadoshlik munosabatiga nisbatan ham sinonimiya yoki antonimiya munosabatlariga paradigma atamasini birgalikda qo'llash o'rinliroqdek ko'rinadi. Sistemaviy leksikologiya hamda lug'aviy paradigmalarga ajratishda uyadoshlik qatoridagi so'z atrofida birlashtirish amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi. "Lug'aviy paradigmada yetakchi so'z shu lug'aviy mikrosistemaning markazi, yadrosini tashkil etadi va shu lug'aviy mikrosistemaning tarkibidagi boshqa so'zlar uning turli xildagi qurshovini hosil qiladi". Uyadoshlik qatoridagi umumiy so'zning markaziy, yadroviy qism sifatida atash, nafaqat, darajali so'zlarda, balki gaplarda ham ajratiladi. Bu munosabat turlarida paradigmalik jihati inson lisoniy olamida har doim ham mavjuddek qaraladi. Biror so'z aytilishi bilanoq lisoniy ongimizda, albatta, o'sha leksemaning zidi eslanishi tabiiy holatdir. Uyadoshlikka nisbatan paradigma atamasini o'rindosh sifatida "lug'aviy qator" deb nomlash o'rinlidir.

Jismoniy harakatlar, o'yin bilan bog'liq bo'lgan atamalarni ifodalashda ham so'zlararo ma'noviy uyadoshlik shakli yuzaga kelishi mumkin. Masalan, futbol o'yini bilan bog'liq bo'lgan semalar: darbozabon – himoyachi – yarimhimoyachi – hujumchi; natijaviy darajalanish tizimini ifodalovchi leksemalar: mag'lubiyat – durrang – g'alaba, chuqur himoyalaniş – himoya – nazorat – qarshi hujum – hujumkorlik semalari umumiylik qatorini shakllantiradi. Salbiy yoki ijobiy baho berishlik, munosabat jihatdan semalar: yomon – qoniqarli – yaxshi – a'lo. Noma'lumlikdan aniqlik tomon o'sib borish semasi: umumiylik – xususiylik – alohidalik, o'xshashlikning kamayib borishini ifodalovchi semalar: aynanlik – farqlilik – ziddiyat. Kishilarning joylashuv o'rni, nima bilan shug'ullanishiga bog'liqlik jihatdan birlashishni ifodalovchi semalar: oila – urug' – to'da – jamoa – jamiyat, yorug'lik kuchining kamayib borishi bilan bog'liq yorug' – g'ira-shira – qorong'u kabi semalar umumiy uyadoshlikni hosil qiladi.

Vaqtni ifodalovchi leksemalar ham bir qator guruh doirasida o'zaro ma'noviy uyadoshlikni yuzaga keltiradi. Bir kunlik vaqt doirasidagi kun qismlari: sahar – tong – choshgoh – tush – kunbotish – shom – tun, shuningdek, namoz amallarini ado etishlikda: bomdod – peshin – asr – shom – xufton. Iqlim asosidagi yillik fasllar aylanishida ham uyadoshlik mavjud: bahor – yoz – kuz – qish.

Shuningdek, sifatlar doirasida belgi-holat anglatuvchi leksemalar uyadoshlikni tashkil etadi. Maza-tam belgisi: tuzsiz – chuchmal – sho'rtak – sho'r, mazali – shirin – lazzatli – laziz. Hajm egaligi nuqtai nazaridan: bo'sh – yarim – to'la, shaxsning fe'l-atvoriga baho berishlik: og'ir – bosiq – so'zamol –

jahldor, havo haroratining darajalanishida issiqlikni ifodalovchi semalar: iliq – issiq – qaynoq – jazirama, sovuqlikni ifodalovchi: salqin – sovuq – ayoz – muzday kabi semalar tasniflanadi. Biror narsa ichidagi, tarkibidagi holatini ifodalash uchun: quruq – nam – ho‘l – shalabbo – shilta. Bo‘yni ifodalovchi semalar: pakana – o‘rtabo‘y – novcha – daroz, qiltiriq – oriqlar – ozg‘in – to‘lishgan – semiz semalari jamlanadi. Kishilarda nogironlik holatining ifodalanishi cho‘loq – oqsoq – lang, jismoniy hamda ruhiy holatning bo‘shashib borishiga ko‘ra: bo‘shang – noshud – lapashang – lavang – epasqi – landovur – so‘tak – latta – mazg‘ava. Shuningdek, jismonan tetiklikni ifodalovchi semalar: sog‘ – sog‘lom – kuchli – baquvvat – zabardast – gavdali – qomatdor – barvasta – barzangi kabilar. Mehnatga bo‘lgan munosabatini ifodalovchi daraja semalar: harakatchan – ishchan – g‘ayratli – tirishqoq – abjir, ishyoqmas – dangasa – alqov – tanbal – soyaparvar. Harakatning davomiyligi, kishining ovoragarchilik, sarson bo‘lishligi, aziyat chekishini ifodalovchi semalar: ovora – sarson – sargardon, chopag‘on – chopqir – uchqur semalari jamlanadi. Shaxsning nutqi orqali uning ichki olamini, ruhiyatini ochib beruvchi semalardagi umumiylik qatori: indamas – ming‘aymas – pismiqlar, ezma – ezma churruqlar – mijg‘ov; fe‘lidagi salbiy xususiyatlarni yuzaga chiqaruvchi semalar: qaysar o‘jar – battol, qo‘pol – to‘ng – to‘rs – tund – ters, xushomadgo‘y – laganbardor – labbaygo‘y – tilyog‘lama – yalmoqlar, mo‘ltoni – mug‘ambir – ayyor – quv – dog‘uli – makkor, rahmsiz – shafqatsiz – zolim – qahrli; insofsiz – vijdonsiz – muttahaqlar, ochko‘z – badnafslar – ochofat, tekinxo‘r – baloxo‘r – haromxo‘r, xira – shilqim – yelim, fikrlasah jihatdan: ahmoqlar – esli – aqlli, nodon – esli – dono; ruhiy holatni ifodalovchi semalarda: xursand – quvnoqlar – shod, sergak – sezgir – ziyrak, notinch – bezovta – alg‘ov-dalg‘ov, qo‘rqinchli – vahimali, dovdir – tentak – jinni, sodda – laqma – go‘l – pandavaqlar – galvars, anqov – merov – ovsar, xafa – g‘amgin – g‘ussali, asabiy – zardali – tajang, uyatsiz – nomussiz – betavfiqlar, shaxslararo ijobiy yoki salbiy, estetik-poetik, madaniy munosabatlarni ifodalovchi semalarda darajalanish tizimi: olifta – fason – satang, kelishgan – chiroyli – go‘zal – sohibjamol, xunuk – badqovoqlar – badbashara, yomon – yaramas – rasvo, tuzuk – durust – yaxshi – a‘lo, kir – iflos – isqirt – bulg‘anch – palid, odam – hayvonsifat – hayvon, sahovatli – sahiy – xotam – axiy, do‘st – xolis – dushman, pishiq – xasis – qurumsoqlar, hazil – hazilomuz – jiddiy, mazmunsiz – mazmunli – sermazmun, yo‘nalish ma‘nosini ifodalovchi semalar: yopiq – qiya – ochiq, to‘g‘ri – egik – egri-bugri kabi.

Harakat belgilarini ifodalovchi leksemalarda ham uyadoshlik mavjud, jumladan, payt belgilari sifatida umumiylik: kecha – bugun – ertaga, hali – hozir – keyin, o‘tgan – hozir – kelasi, burnog‘i yil – bultur – bu yil – kelgusi yil, doimo – ba‘zan – hech qachon; harakat-holatning miqdor belgilarida ham ko‘rishimiz

mumkin: ko'p – sanoqsiz – behisob; amalga oshirilgan harakatning holatini bildiruvchi semalar: chalqanchasiga – yonbosh – yuztuban kabi.

So'zlararo ma'noviy munosabatlar qatoridagi barcha leksemalar inson lisoniy olamida go'yoki ma'nodoshlik uyasidek jamlanishi mumkin bir qaraganda, lekin ularning har biri anglatuvchi sema nutqqa ko'chgandan so'ng so'zlar tizmasidagi qurshovga olinganda har bir semalar yaqqol namoyon bo'la boshlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Бозоров О. Ўзбек тилида даражаланиш: Филол. фанлари докт. ... дис. автореферати. - Тошкент. 1997.; Орифжонова Ш. Ўзбек тилида луғавий градуонимия: Филол: фанлари номз. ... дис. автореферати. - Тошкент. 1996;

2. Орифжонова Ш., Ўзбек тилида луғавий градуонимия. Филол. фан. номз.. дисс. – Тошкент, 1996. 59-б;

3. Сафарова Р. Гипонимия в узбекском языке (на матернале общеупотребительных зоонимов): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. - Ташкент. 1990;

4. Қиличев Б. Ўзбек тилида партонимия: Филол. фанлари номз. ... дис. автореферати. - Тошкент. 1997;

5. Musurmonkulov, A. (2023). CORRELATION OF LEXICAL-SEMANTIC RELATIONS WITH GRADUONYMY. *Science and innovation*, 2(C10), 168-170;

6. Musurmonkulov, A. (2023). AN ALGORITHM FOR RANKING VERBS AND TAGGING THEM IN THE CORPUS. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(5);

7. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145;

8. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar*, 1(5), 733-736;

9. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPONENTI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

10. Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 6(3), 447-449.

11. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

BOSHLANG'ICH TA'LIM- TA'LIMNING ASOSIY SHAKLI SIFATIDA

Ashurova Sojida Abdusamad qizi

TerDPI, 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'limning asosi bo'lgan boshlang'ich ta'limni keng va tor ma'noda tushinish va uni bevosita 2 davrga bo'lib o'rganish, ilk, dastlabki ta'limning xususiyatlari va unda ota-ona ishtiroki haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, tarbiya, ota-ona, Y. A. Komenskiy, o'qituvchi, o'quvchi, ilk bolalik davri, poydevor.

Yosh- avlodga ta'lim-tarbiya berish uchun eng muhim davr bu- uning embrionlik davridan boshlab, 3 yoshgacha bo'lgan davr hisoblanadi. Bu vaqt oraliqida inson miyasining 70-80 % i rivojlanib bo'ladi. Bu haqida Yaponiya davlati yozuvchisi Masaru Ibuka o'zining „Uchdan keyin kech" nomli asarida ko'plab qiziqarli ma'lumotlarni yozib qoldirgan. Dunyoga kelgan har bir go'dak buyuk iste'dod egasi bo'lishi mumkin, faqat, unga yetarlicha ta'lim-tarbiyani o'z vaqtida bera olsak. Yosh bolani ulug'lar qadimdan niholga qiyoslashgan, niholni tuproqqa ekkach qanday parvarish qilsangiz, shu shaklda qad rostlaydi. Unga mehr berib, vaqtida oziqlantirsangiz, u siz istaganingizdek daraxtga aylanadi. Farzand ham shunday, yoshligidan ta'lim-tarbiya berib, mehr-muhabbat, yaxshiyomon, oq-qora haqida to'g'ri tushuncha bera olsangiz kelajakda u siz xohlagandek vatanparvar shaxs bo'lib ulg'ayadi.

Muhtaram 1-Prezidentimiz I.A.Karimov 1997-yil 29-avgustdagi „Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" mavzusidagi ma'ruzasida „Agar poydevor mustahkam bo'lsa, imorat baquvvat bo'ladi." [1]-deya ta'lim shakllarining ustuni bo'lgan boshlang'ich ta'limga asosiy e'tiborni qaratgan edi. Agar boshlang'ich ta'lim bolaga yaxshi berilsa, u kelajakda jamiyat hayotida o'z o'rnini topib keta oladi, shu jamiyatning faol a'zosi sifatida yurtga xizmat qiladi-bularning barchasi dastlabki berilgan ta'lim-tarbiyaga bog'liq. Teran o'ylab mushohada yuritadigan bo'lsak, shu birgina so'z ichidagi yashirin ma'nomohiyatni anglashimiz mumkin.

Tabiat qonuni sifatida insonni boshqa jonzotlardan ajratib turuvchi ne'mat bu-uning ongi. Shuning uchun ham har bir insonning mustaqil fikri, tushunchasi, qarashlari mavjud. Ba'zi shaxslar uchun tor ma'noda boshlang'ich ta'lim-bu maktabdagi ilk 4 yillik ta'lim jarayonidan iborat, xolos. Ammo biz „Boshlang'ich" so'ziga to'xtaladigan bo'lsak, uni sinchiklab tahlil qilsak, u keng ma'noda „ilk", „dastlabki" ta'lim degan tushunchalar bilan sinonimlik hosil qiladi. Barchamizga

a'yonki, dastlabki ta'lim-tarbiyani farzandga ota-ona beradi. Shu nuqtai nazardan ko'pchilik tomonidan qo'llaniladigan „Boshlang'ich ta'lim-eng asosiysi"- degan jumlaning tub mohiyatiga yetib boramiz. Salomlashish odobi, kattalarni hurmat, kichiklarni izzat qilish, so'zlashish madaniyati, ovqatlanish qoidalari-bularning barchasi oilada o'rgatiladigan ilk boshlang'ich ta'lim-tarbiyani tashkil qiladi. Birgina shu tushuncha inson hayotining 2 davrini qamrab oladi, ya'ni biz bunda bolalikning 2 davrini ham ifodalay olishimiz mumkin.

Boshlang'ich ta'lim:

1) ilk bolalik davri, 1- 3 yoshgacha bo'lgan vaqtda ota-ona, xususan onalarimiz tomonidan bolaga o'rgatiladigan ilk, boshlang'ich bilimlar bo'lsa;

2) 1-4- sinf, ya'ni 7-11 yoshli o'quvchilar ta'lim oladigan va ta'lim ma'lum dasturlar asosida olib boriladigan maktab davri;

Har bir voqelikning boshlanishi bor: Masalan, borliqning vujudga kelishi, ya'ni olamning yaratilishi, odamzotning boshlanishi, ilm-fanning boshlanishi, ta'lim-tarbiyaning boshlanishi, renesansning boshlanishi kabi. Ta'limning boshlanishi esa biz yuqorida aytib o'tgan boshlang'ich ta'lim hisoblanadi. Bolaga to'g'ri ta'lim-tarbiya berish uchun yoshligidan insoniy qadriyatlar: Vatanni sevis, insonparvarlik, muruvvatli bo'lish singari bir qancha fazilatlarga odatlantirib boriladi.

Ta'limni bolaga yoshligidan berish kerak ekanligini ko'plab allomalar o'z asarlarida aytib o'tgan. Jumladan, chex pedagogi Y.A. Komenskiy o'zi asos solgan „Ta'ilmning tabiat bilan uyg'unligi" tamoyilida bu haqida shunday deydi: „Tabiatda hayot bahordan boshlangani kabi, ta'lim olish jarayoni uchun eng qulay davr bolalik." [2] Bolalik -inson umrining eng go'zal, beg'ubor, shu bilan birga ilm-u hunar o'rganadigan davri. Bu davrning muhim xususiyati shundaki, inson xotirasi har bir olgan bilimni eng yuqori darajada saqlab qoladi. Shu sababli ham ota-bobolarimiz „Yoshlikda olingan bilim toshga o'yilgan naqsh kabidir."[- deya ta'didlashgan.

Farzand tarbiyasida, avvalo, ota-onaning o'rni katta ahamiyatga ega. Ota-ona ilmi, madaniyatli bo'lsa, bir kuni kelib u ulg'aytirgan bola ham el-yurtga nafi tegadigan inson bo'lib kamol topadi.

Boshlang'ich ta'lim-jamiyat poydevori. Bu poydevorni bunyod etuvchilar esa ota-ona, o'qituvchi va mahalla a'zolari. Shuning uchun biz boshlang'ich ta'lim deganda ma'lum bir tor doirani emas, balki uning keng ma'nodagi xususiyatlarini ochib berishimiz lozim. Oiladagi dastlabki ta'lim-tarbiyani ham „Boshlang'ich ta'lim" deyishimiz mumkin. Ota-onalar farzandining kelajagi uchun ta'lim-tarbiya berishni bola maktabga chiqqandan so'ng emas, balki u tug'ilmasdan boshlashi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. „Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" mavzusidagi ma'ruza nutqidan olindi.
2. "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" o'quv-qo'llanma.
3. Davlatovna N. R. Indikatorlar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilari faoliyatini diagnostika qilishning o'ziga xosligi //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1A. – C. 51-55.
4. Норкабилова Р. ХОРИЙ ФАНЛАРДАН БОЛАЛАРНИНГ МАКТАБГА ТАЙЙОРГАРЛИГИНИНГ ДИАГНОСТИКАСИ //Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 11.
5. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA ZAMONAVIY MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING SAMARASI

Ahmedov Alisher Hasan o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi

Bo'ritoshova Ruxshona Akbar qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida foydalanish uchun kerak bo'ladigan multimedia vositalari haqida ma'lumot berilgan. Boshlang'ich sinf matematika darslarida foydalanish uchun juda muhim bo'lgan multimedia vositalarining samarasi, foydalanish yo'llari va turlari haqida ma'lumotlar keltrilgan.

Kalit so'zlar: Multimedia, grafika, geometriya, idrok etish, qiziqish, motivatsiya.

Bugungi kunda boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitish haqida gap ketganda, o'qituvchilar o'z o'quvchilarini o'quv jarayoniga jalb qilish uchun doimo innovatsion vositalar va resurslarni izlaydilar. Ayniqsa, boshlang'ich sinf matematika darslarida bolaning fanga bo'lgan qiziqishini oshirish, dars samaradorligini yaxshilash uchun yangi, innovatsion vositalardan foydalanishga harakat qiladi.

Texnologiyaning jadal rivojlanishi multimedia vositalari matematika darslarini yaxshilash va mavzuni o'quvchilar uchun qulayroq va qiziqarli qilish uchun mashhur tanlovga aylandi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik tushunchalarni shakllantrish, dars samaradorligini oshirish uchun juda muhim bo'lgan zamonaviy multimedia vositalari haqida ma'lumotlar beramiz. Ushbu multimedia vositalari dars samaradorligini oshirish

o'zining kata imkoniyatlari bilan sifatlanadi. Xususan, kichik maktab yoshidagi bolalarda hisoblash tushunchalari bilan birgalikda geometrik tushunchalarni shakllantirishda ushbu vositalarning o'rni beqiyos hisoblanadi.

Hozirgi zamon talabiga ko'ra o'qituvchilar darslarni qiziqarli va o'quvchining bilim olishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish uchun albatta zamonoviy ta'lim vositalarini darslarda muntazam qo'llab borishi kerak.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni, 2018 yil 5 sentyabrda "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son, 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmonlarida umumta'lim tashkilotlar faoliyatini yanada rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish, ta'lim oluvchilarning bilimga bo'lgan qiziqishlarini rag'batlantirish, o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlarini yanada oshirishga qaratilgan vazifalarning ijrosini ta'minlash yuzasidan chora-tadbirlar amalga oshirish ko'rsatib o'tilgan.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalari ta'lim jarayoniga joriy etilgandan so'ng multimedia vositalaridan foydalanish sezilarli darajada oshdi. Media ta'lim vositalari ta'lim muassasalari tomonidan keng qo'llaniladi. Ushbu o'rganish usuli keng tushunchalarni tushunishni osonlashtiradi va foydalanuvchilarga ularni an'anaviy o'qitish usullariga qaraganda kamroq vaqt ichida o'rganish imkonini beradi. Multimediali texnologiya bir vaqtning o'zida ma'lumot taqdim etishning bir necha usullaridan foydalanishga qodir: matn, grafika, animatsiya, videotasvir va ovoz. Multimedaning eng muhim xususiyati interfaollik-axborot muhitida ishlash jarayonida foydalanuvchiga ta'sir o'tkaza olishga qodirlik hisoblanadi.

Multimedia o'zi nima? Multimedia (lotincha — ko'p va — vositachi bo'lmoq) — kompyuterning matn, grafik, tovushli va videoma'lumotlar bilan ishlashga imkon beruvchi qurilmasi.

Multimediaga berilgan yuqoridagi ta'rifdan ko'rinadiki multimedia ko'p vositalik demakdir. Ko'p vositalik esa bir nechta (matn, grafika, tovush, rasm, video va animatsiya)vositalar bilan bir vaqtda ishlash imkonini beradi. Multimedia bolaning bilim olishi uchun kerak bo'ladigan ma'lumotlar jamlanmasidir. Ta'lim olishda eng muhim narsa bu ma'lumotni eslab qolish va xotirada uzoq vaqt saqlanishidir.

Multimedia vositalari asosida o'qitish quyidagi afzalliklarga ega:

- Berilayotgan ma'lumot (misol, masala, geometrik tushuncha) haqida chuqurroq va tushunarliroq ma'lumot olish imkoni mavjud;
- Multimedia vositalari qimmatli vaqtni tejash imkonini beradi;
- O'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshiradi;

- O'quvchilarda kreativlik qobiliyatlarini shakllantradi;
- Olingan bilimlar o'quvchi xotirasida uzoq vaqt saqlanib qoladi;
- Darsning samaradorkigini va unimdorligini oshiradi;
- Ta'lim olishning yangi usullari bilan hamnafas qiladi.

Multimedia vositalaridan foydalanish ayniqsa matematika darslarida o'z imkoniyatlarini yanada aniqroq ko'rsatadi. Nimagaki, hozirgi zamon 4K modeliga asoslangan yangi darslikdagi misol va masalalar o'quvchining kreativligini shakllantrishga qaratilgan bo'lib, o'qituvchilarga ushbu misol va masalalarni o'quvchilarga tushuntirish bir muncha qiyinchilik tug'dirmoqda. Bunday vaziyatda albatta ta'lim vositalari hususan multimedia vositalari yordamga keladi.

Multimedia vositalari bir nechta turlarga bo'linadi:

- Tovushni kiritish va chiqarish qurilmalari (mikrofon, kuchaytirgichlar, tovush kolonkalari);
- Video va grafik ma'lumotlarni kiritish qurilmalari (raqamli video kamera, raqamli foto kamera, TV-tyuner, modem);
- Ma'lumotlarni namoyish etish raqamli tasvir va videoaxborotlarni foydalanuvchiga namoyish etish qurilmalari (monitor, proyektor, video karta).

Multimedia vositalari quyidagi ko'rinishdagi ma'lumotni iste'molchiga (o'quvchiga) yetkazadi:

Matn ko'rinishida: Matematika darslarida eng muhim ma'lumotlardan biri bu matndir. Matn misol yoki masalani o'quvchiga aniq qilib yetkazishdagi barhayot vositadir. O'quvchi berilgan misol va masalani o'qish orqali boshqalarga halal bermasdan mazmunini anglash imkonini beradi.

Garfik ko'rinishda: Rasmlar, fotosuratlar, tasvirlar va boshqa san'at asarlari grafik deb ataladi. Garfika multimedaning ajralmas va muhim qismidir. Garfikadan ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilarida geometrik tushunchalarni shakllantrishda foydalanish juda yaxshi natija beradi. O'quvchilarga geometrik tushunchalar (burchak, uchburchak, to'rtburchak, piromida va h.)larni grafik ko'rinishda taqdim qilinsa o'quvchilar bu ma'lumotlarni yaxshi anglab oladi.

Animatsiya ko'rinishida: Animatsiya multimedaning eng dinamik shakllaridan biridir. Animatsiya chizmalar, obektlar, odamlar va h.k.larning harakatsiz tasvirlarini yozib olish orqali yaratiladi. Animatsiyadan geometriyaga oid, harakatga oid misol va masalalarni bolaga yetkazishda foydalangan ma'qul.

Audio ko'rinishida: audio- bu nutq, musiqa va boshqa turdagi tovushlar. Ovoz elementi oddiy multimedia muhitini yaxshilash uchun ishlatiladi. Ovozli ma'lumot ham o'quvchilarga o'zgacha ta'sir qiladi. Yangi darsliklarda audio matn bilan ishlashga oid topshiriqlar ham anchani tashkil qiladi. Bu o'quvchini mustaqil ravishda ishlashga undaydi.

Video ko‘rinishida: Video yozuv bilan tasvirlar ketma-ketligini ko‘rsatadi. Video o‘quvchilarga berilgan topshiriqlarni mukammal darajada yetkazishda eng asosiy vosita sanaladi. Chunki videoda ham ovoz, ham atsvir, ham animatsiya tasvirlarga bo‘lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 aprel, PF-5712-son “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsyepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. –T.:2019.

3. Maqsudov Ulug‘bek Qurbonovich, Eraliyev Yo‘ldoshali, Qosimova Gulzoda “TA’LIMDA MULTIMEDIALI VOSITALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI”, “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” jurnali, 2022-yil noyabr.

4. Suyarov Akram Musayevich, dotsent, PhD “Ta’lim tizimida interfaol multimedia vositalaridan foydalanishning imkonoyatlari «Новости образования: исследование в XXI веке», № 7 (100), часть 1 «Новости образования: исследование в XXI веке» февраль, 2023 г

5. Ta’limda axborot texnologiyalari o‘quv qo‘llanma / R.X. Ayupov. Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti. – T.: TDPU, 2020 yil

6. <https://uz.wikipedia.org/>

7. <https://www.lex.uz/uz/>

IJTIMOIIY-MADANIY ADAPTATSIYA JARAYONINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abdunazarova Zaynab Almurod qizi

*TerDPI, Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi
kafedrasi o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijtimoiylashuv jarayoni hamda jamoaviy ishlash davomida o‘quvchilar faolligining oshishi, shaxsning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligidagi ishtiroki passiv yoki faolligi yo‘llari va usullari haqida keng fikrlar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy moslashuv, ijtimoiy-psixologik, faoliyat, moslashish, adekvat, shaxsiy qarash, adaptatsiyaga moyilligi, ijtimoiy-madaniy moslashish.

Ijtimoiy moslashuv – individning ijtimoiy muhitga doimiy faol moslashish jarayoni va bu jarayonning natijasi. Ijtimoiy moslashuv uzluksiz xususiyatga ega ekanligiga qaramasdan, uni odatda individning o‘z faoliyatini va o‘zini o‘rab turgan ijtimoiy davrasini tubdan o‘zgartirish davrlari bilan bog‘laydilar.

Moslashish jarayonining ijtimoiy muhitga faol ta'sir etish ko'rinishi va muhitdagi maqsad va qadriyatlarni kelishuvchanlik bilan, passiv qabul qilish ko'rinishi bo'ladi. Ijtimoiy moslashish shaxs ijtimoiylashuvining asosiy ijtimoiy-psixologik omillaridan biridir.

Ijtimoiy adaptatsiya jarayoni shaxsning ichki olami, ma'naviyati va ruhiyati bilan bog'liq bo'lib, individual tavsifga ega bo'ladi. Ya'ni ayrim insonlarda ma'lum bir jamoaga tartiblariga moslashish yengilroq kechadigan bo'lsa, ayrimlarda ushbu jarayon bir oz qiyinroq va asta-sekinlik bilan kechadi. Ushbu jarayon bir tomondan shaxsning individual xususiyatlari bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan jamoada qabul qilingan me'yorlar, tartiblar, munosabatlar va an'analarning shaxs ichki olami va psixologik xususiyatlariga mos kelishi bilan izohlanadi. Fanda ushbu jarayon "shaxsning ijtimoiylashuvi" tushunchasi bilan ifodalanadi. Ya'ni shaxs ma'lum bir jamoada erkin faoliyat yuritish uchun jamoa tartibini qabul qiladi, jamoa hatida faol ishtirok etadi va keyinchalik o'z fikri yoki qadriyatlarini jamoa hayotiga tatbiq eta boshlaydi.

Jamoa yoki jamiyatdagi munosabatlar, an'analar o'ziga xos madaniy me'yorlarga asoslanadi. Ushbu nuqtai nazardan shaxsning ijtimoiy-madaniy adaptatsiyasi tushunchasini izohlash ehtiyojini paydo qiladi.

Ijtimoiy-kommunikativ kompetentlik shaxsning ma'lum bir jamiyat, jamoa yoki ijtimoiy institutlar madaniy hayoti, qadriyatlari, munosabatlari, me'yorlari va an'alarini qabul qilish hamda moslashish jarayoni hisoblanadi. Ijtimoiy-kommunikativ kompetentlik mazmuniga shaxsning ma'lum bir jamoadagi mavjud madaniy me'yorlari asosida o'z xulq-atvoriga o'zgarish kiritishi yoki jamoa madaniy tizimlar transformatsiyasi bilan bir qatorda yangi madaniy va ijtimoiy munosabatlar tizimining yaratilishi, jamiyat hayotida yangi madaniy, ma'naviy, iqtisodiy o'zgarishlar yuzaga kelishi kabi jarayonlar ham kiradi. Bu jarayonda asosiy vazifani reflektiv jarayon natijasida o'zi va sotsiumni o'zgartirish ehtiyojini anglagan individ bajaradi. Ijtimoiy-kommunikativ kompetentligi shaxs va jamoaning o'zaro aloqadorligi va o'zaro bir-birini taqozo etishi bilan tavsiflanadi. Shaxsning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligidagi ishtiroki passiv yoki faolligi bilan farqlanadi. Ya'ni passiv ishtirokchi jamoadagi madaniy muhitga nisbatan ko'nikma hosil qiladi va madaniy me'yorlarni qabul qiladi. Faol ishtirokchi esa jamiyatdagi ijtimoiy-kommunikativ kompetentlik me'yorlarni o'zgartirishga va o'zi yoki ma'lum bir guruh me'yorlari, tartiblarini jamoa hayotiga singdirishga harakat qiladi, faol ishtirokchi faoliyati jamoada yangi va barqaror ijtimoiy munosabatlarning yaratilishida boshlang'ich asos tayyorlashga xizmat qiladi.

O'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligi ularning "adaptatsiyaga moyilligi" tushunchasiga bog'liq. Adaptatsiyaga moyillik yoki beriluvchanlik uning tashqi olam ta'sirlariga javoban o'z-o'zini o'zgartirishga

bo'lgan tayyorlik darajasi bilan belgilanadi. Ya'ni shaxsning yangi muhit, yangi jamoa va tashqi olamda mavjud yuo'lgan ijtimoiy-madaniy me'yorlarni qabul qila olish va ularga moslashishi bilan belgilanadi. Shaxsning ijtimoiy-madaniy muhit talablari bilan sub'ektiv ehtiyojlarini uyg'unlashtirishi o'zgaruvchan bo'lib, bu shaxsning indiviudal xususiyatlari, kayfiyati, dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liq hisoblanadi. Shuningdek, ushbu jarayon sotsiotsentrizmning egotsentrizmga bo'lgan munosabati sifatida ifodalanadi. Insonni adaptatsiyaga moyillik darajasining yuqoriligi uning shaxsiy ehtiyojlarini jamoa ehtiyojlariga moslashtirish, jamoa talablari va me'yorlarini qabul qila olish ko'rsatkichlari oshishiga olib keladi. Ushbu jarayon konformizm g'oyalarida o'z ifodasini topadi. Konformistlar g'oyasiga ko'ra shaxsiy fikr va prinsiplarga qat'iy turishdan ko'ra boshqa insonlar, jamoa qarashlariga qo'shilish, ular bilan uyg'unlikda ish yuritish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ammo "Adaptatsiyaga beriluvchanlikning" o'ta yuqori ko'rsatkichlari shaxs individuallagining pasayishiga va ijtimoiy tobelikka olib kelishi mumkin. Aksincha, shaxs ijtimoiylashuvi jarayonida adaptatsiyaga beriluvchanlikning past ko'rsatkichi o'zgaruvchan muhitda o'z qarashlarida qat'iy turadi. U doimiy ravishda o'z "Men"ini saqlab qolishga harakat qiladi, shaxsiy qarashlari va ehtiyojlarini jamoada qabul qilingan umumiy me'yorlardan yuqori qo'yadi.

Mavjud vaziyat va unga mos ravishda o'z xulq-atvorini boshqara oladigan tipdagi insonlar jamiyat talablari va me'yorlariga adekvat ravishda faoliyat yurita oladilar. Ya'ni ular o'zgaruvchan ijtimoiy muhit talablari va o'z ehtiyojlarini uyg'unlashtira oladilar, hatto jamoadagi ijtimoiy va ma'naviy o'zgarishlarni tahlil qilish asosida o'z munosabatini bildiradi hamda buysundira oladi.

Ijtimoiy-madaniy adaptatsiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari haqida to'xtalib o'tamiz. Ayrim tadqiqotlarda ta'kidlanishicha ijtimoiy-kommunikativ kompetentligi shaxs yoki guruhning yangi ijtimoiy-madaniy shart-sharoitlarga moslashuvi, yangi me'yorlarni qabul qilish jarayoni hisoblanadi. Sotsiologiyada bu ikki tomoni adaptatsiyalashuvchi va adaptatsiyalashtiruvchi tomon sifatida talqi etiladi. Ya'ni bir tomoni ikkinchi bir tomonning talab va me'yorlariga moslashadi.

Ijtimoiy-madaniy adaptatsiya ko'p hollarda demokratik tamoyillarga asoslanadi va shaxsning sotsiumga moslashuvini nazarda tutadi. Ya'ni ozchilik ko'pchilikka buysunadi. Gumanistik yondashuv vakillari asarlarida esa shaxsning qiziqishlari, ehtiyojlari asosida jamoa faoliyatini tashkil etish g'oyasi ustunlik qiladi. sentrizm vakillari ijtimoiy adaptatsiyaning har ikkala tomon – shaxs va jamoaning o'zaro teng aloqasi asosida kechishini ta'kidlaydilar.

Maktabga tayyorlov davrida amalga oshiriladigan psixologik-pedagogik treninglar jarayonida bolalar tevarak-atrof haqidagi bilimlari, muhitda amal

qiladigan me'yorlar va tartib-intizom qoidalari haqidagi tasavvurlari kengayadi, o'z shaxsiy tajribalari va mashg'ulotlardan olgan bilimlarini amalda qo'llash malakasi hamda fikrlash va ijodiy qobiliyatlari rivojlantiriladi. Bu esa bolalarning kelgusida maktab muhitiga ijtimoiy-madaniy moslashishini, boshlang'ich ta'lim davri yengilroq, qiziqarliroq o'tishini ta'minlaydi.

Bolalarning ratsional rivojlanishi, ijtimoiylashuvi va bilim olishida ikki ta'lim muhiti – uy va qisqa muddatli guruhlarining bir-biri bilan bahamjihatligi g'oyat muhimdir.

Pedagoglar ta'lim jarayonini tashkil etishda va bevosita pedagogik jarayonning o'ziga ota-onalarni jalb etishni, ularga bolalar bilan rivojlantiruvchi o'zaro aloqalar shakllarini o'rgatish, bolalarning ta'lim-tarbiyasiga doir metodik yordam berishni nazarda tutadigan oilalar bilan ijtimoiy-pedagogik ishlarning ahamiyatga katta e'tibor berishlari lozim.

Maktabgacha ta'limning asosiy vazifalardan biri bo'lgan bolalarni maktabga pedagogik va psixologik tayyorgarligini amalga oshirish davomida maktab muhitiga tayyorlash ishlari ham amalga oshiriladi. Pedagogik tayyorgarlik davomida bolalar kognitiv faoliyatga, ta'limiy qdriyatlarga tayyorlansa, psixologik tayyorgarlik jarayonida bolalarni maktab muhitiga moslashtirish, ularni yangi ijtimoiy-madaniy me'yorlarni qabul qilishga tayyorlash ishlari amalga oshiriladi. Maktabga psixologik tayyorgarlik jarayoni shaxsning shaxsiy-motivatsion, irodaviy, o'quv-bilish, ijtimoiy-madaniy, hissiy sifatlarini ta'limiy muhitga moslashtirishni nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 4-jild. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2002. – 704 b. 86-b.
2. Социокультурная адаптация: сущность и функции. Лондаджим Тьерри. Всероссийский журнал научных публикаций. 2011. № 10. С.76-78.
3. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va Pedagogik mahorat. - T.: 2003.
4. M.Usmonboeva, G.Anorkulova, G.Shamaripxodjaeva "Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari" o'quv uslubiy majmua. T. 2015 yil.
5. Abdunazarova, Zaynab Almurod Kizi (2021). Importance of the pedagogical and psychological use of story role-plays in primary school at native language lessons. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1 (11), 760-766.
6. Z.A.Abdunazarova. The plot- the essence of role-playing games and their role in teaching mother tongue lessons In Web of Scientist: International Scientific Research Journal (WoS) May, 2022/5/26 1239-1244Vol 3 No 5 (2022): wos.

7. Zaynab Abdunazarova. (2022). WAYS AND METHODS OF USING ROLE-PLAYING GAMES IN MOTHER TONGUE CLASSES FOR THE SOCIALIZATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL), 3(12), 85–90.

8. Shabbazova, D., Abduhalimova, Y., & Abdunazarova, Z. (2022). Psychological And Pedagogical Factors Of Developing Literacy Of Primary Class Students Based On Personal Value Approach. Journal of Positive School Psychology, 6(9), 3707-3712.

9. Zaynab Abdunazarova. BOSHLANG'ICH SINFLARDA DIDAKTIK O'YINLARNING TA'LIMYIY TARBIYAVIY VA RIVOJLANTIRUVCHI AHAMIYATI.

ТАЪЛИМ ВА РИВОЖЛАНИШ ТАҲЛИЛИ ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ
207-212 2022/5/30.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISH UCHUN SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLAR MODELLARINI TANLASH SABABLARI

Tursunova Saida Isakovna

*TerDPI, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi
kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolaning mazmuni boshlang'ich maktab o'quvchilarida og'zaki nutq ko'nikmalarini shakllantirish, nutq va fikrlashni savodli rivojlantirish, xatosiz yozish, yozma va og'zaki muloqot ko'nikmalarini o'zlashtirish, nutqni rivojlantirishga ijobiy hissiy va yaxlit munosabatni tarbiyalashdan iborat. og'zaki nutq, og'zaki nutqqa kognitiv qiziqish uyg'otish. Maqola umumta'lim muassasalari va maktab o'quvchilari uchun qo'shimcha ta'lim muassasalarining mutaxassislari rahbarlari va rahbarlarining o'rinbosarlari, shuningdek, maktabdan tashqari mashg'ulotlarni amalga oshiruvchi o'qituvchilar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: Sinfdan tashqari qism, reja, maqsad, tamoyillar, qadriyatlar, erishish, muhim vazifalar, maqsad, insonparvarlik, aqlni rivojlantirish, samarali usullar, mashqlar, didaktik va o'quv o'yinlari, ishonchli, elektron jurnalni to'ldirish.

Fan sohasida yangi ta'lim texnologiyalari va zamonaviy elektron ta'lim vositalarini ishlab chiqishga qiziqishning ortishi quyidagilar bilan bog'liq:

- mavjud o'qitish nazariyalarini o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalashning zamonaviy amaliyoti talablari bilan uyg'unlashtirish, ularga ta'limning zamonaviy maqsad va vazifalari nuqtai nazaridan tezkor xarakter berish;
- o'quvchilarning yangi bilimlarni o'zlashtirishda faol mustaqil faoliyatini rag'batlantiradigan o'qitish usullarining eng samarali shakllarini joriy etish;

- o'quv jarayonini to'liq boshqarish g'oyasi asosida o'quvchilarda og'zaki nutqni rivojlantirishning kompetentlik faoliyatini yangilash, o'quv tashkiliyning ko'rinishi va takrorlanishi. [1]

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish kompetentsiyasini shakllantirishga qaratilgan ta'lim tamoyillari, usullari va didaktik vositalaridan keng foydalanildi. Shunday qilib, materiallarning qarshiligi fanidan amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishda "Ta'lim lahzasi" texnologiyasining innovatsion yondashuvi media ta'lim vositalariga asoslangan o'quvchining nutqini shakllantirish kompetentsiyasini rivojlantirishda o'quv jarayonining intensivligi va samaradorligini oshiradi.

"Tarbiyaviy moment texnologiyasi"ni tashkil etish to'rt bosqichni o'z ichiga oladi: "Tayyorlik bosqichi"da nazariy tushunish, vosita va mustaqil tushunish funksiyalari amalga oshiriladi. Pedagogik-uslubiy tushunchalar tushuniladi, jarayonda foydalanish mumkin bo'lgan vosita vositalari asosida tasavvur shakllanadi.

"Asosiy bosqich" nazariy bilim, media ta'lim va mustaqil ishlashdan iborat bo'lib, bunda o'qituvchi asosiy e'tiborni media ta'limga qaratadi. O'rganilayotgan misol va muammolarning mohiyatini, yechim usullarining afzalliklari va kamchiliklarining mohiyatini aniqlaydi. O'quvchilarga amaliy mashg'ulotlar orqali bilimlarini oshirish yo'llari o'rgatiladi. Bo'lajak muhandislar o'quv metodikasi asosida o'qituvchi rahbarligida berilgan topshiriqlarni mustaqil bajaradilar. hozirgi vaqtda olingan bilim, ko'nikma va malakalar xususiy to'lqinlar sifatida birlashtiriladi va umumiy to'lqin sifatida texnologik kompetentsiyaga aylanadi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar o'quv dasturining bir qismidir. O'quv rejasi boshlang'ich umumiy ta'lim va asosiy umumiy ta'limning asosiy ta'lim dasturining tarkibiy qismidir. O'quv rejasi ikki qismdan iborat: o'zgarmas qism va o'zgaruvchan qism, shu jumladan sinfdan tashqari mashg'ulotlar. Sinfdan tashqari qism ta'lim jarayoni ishtirokchilari tomonidan ta'lim mazmunining hududiy xususiyatlarini va o'quvchining individual ehtiyojlarini ta'minlagan holda mustaqil ravishda shakllantiriladi.

O'quv jarayonining turli sharoitlarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish bo'yicha sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etish modellarini ishlab chiqish va tavsiflash davlat ta'lim tizimini ishlab chiquvchilarning uslubiy tavsiyalari asosida amalga oshiriladi. Ta'lim muassasasi o'quv jarayonini amalga oshirishning turli sharoitlarida boshlang'ich maktab o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish bo'yicha sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etish modellarini tanlashda quyidagi yo'nalishlar hisobga olinadi:

- boshlang'ich umumiy ta'limning asosiy ta'lim dasturi, ta'lim muassasasi tomonidan o'quv rejasi va sinfdan tashqari ishlar orqali amalga oshiriladi;
- sinfdan tashqari ishlar rejasi ta'lim muassasasining boshlang'ich umumiy ta'lim asosiy ta'lim dasturini amalga oshirishning asosiy tashkiliy mexanizmlaridan biri hisoblanadi;
- boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish bo'yicha sinfdan tashqari mashg'ulotlar rejasi sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish orqali o'quvchilarning individual xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olishni ta'minlaydi;
- ta'lim muassasasining maktabdan tashqari mashg'ulotlar rejasi boshlang'ich umumiy ta'lim darajasidagi har bir o'quvchi yoki o'quvchilar guruhi uchun (to'rt yillik o'qish uchun 1350 soatgacha) yo'nalishlar, tashkil etish shakllari, sinfdan tashqari mashg'ulotlarning tarkibi va tuzilishini belgilaydi.);
- ta'lim muassasasi maktabdan tashqari ishlar rejasini mustaqil ravishda ishlab chiqadi va tasdiqlaydi;
- maktabdan tashqari mashg'ulotlar ta'lim muassasasi tomonidan shaxsni rivojlantirish (sport-ko'ngilochar, ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy, umumiy intellektual, umumiy madaniy) yo'nalishlari bo'yicha tashkil etiladi;
- sinfdan tashqari ishlar ekskursiyalar, to'garaklar, seksiyalar, davra suhbatlari, konferensiyalar, bahslar, maktab ilmiy jamiyatlari, olimpiadalar, tanlovlar, izlanish va ilmiy izlanishlar, ijtimoiy foydali amaliyotlar kabi shakllar orqali tashkil etiladi;
- vazifalarni tavsiflashda, tashkiliy va mazmuniy modellarni tanlashda, shart-sharoitlarni yaratishda, ta'lim muassasasi uchun sinfdan tashqari ishlarni amalga oshirish dasturlarini ishlab chiqishda.
- ta'lim muassasasidagi maktabdan tashqari ishlar boshlang'ich umumiy ta'limning asosiy ta'lim dasturida, maktabning ta'lim tizimida aks ettirilgan maqsadlar, tamoyillar, qadriyatlarga mos kelishi kerak;
- boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish uchun sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish modellari, shakllarini tanlash ta'lim muassasasi tomonidan o'quv jarayonini amalga oshirish uchun shart-sharoitlarning umumiy tahlili asosida mustaqil ravishda belgilanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish bo'yicha sinfdan tashqari mashg'ulotlarni o'quv faoliyati jarayonida o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayoni sifatida ko'rib chiqish mumkin, bu sinfdagi darslardan tashqari boshqa shakllarda amalga oshiriladigan va asosiy bilimlarni o'zlashtirishning rejalashtirilgan natijalariga erishishga qaratilgan. boshlang'ich umumiy ta'limning o'quv dasturi. Bundan tashqari, boshlang'ich sinflarda kichik maktab o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish bo'yicha

sinfdan tashqari mashg'ulotlar bir qator juda muhim muammolarni hal qilishga imkon beradi:

- bolaning sinfdan qulay moslashuvini ta'minlash;
- o'quvchilarning ish yukini optimallashtirish;
- bolaning rivojlanishi uchun sharoitlarni yaxshilash;
- o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish.

O'quv fanlari va kurslari mazmunining ayrim jihatlarini mustahkamlash va amaliy foydalanish uchun sinfdan tashqari mashg'ulotlardan foydalanishning afzalliklari ham yaqqol ko'rinib turibdi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish bo'yicha sinfdan tashqari mashg'ulotlar sinf yoki o'quvchilar guruhi bilan ularning individual ehtiyojlari va qiziqishlarini ta'minlash maqsadida tashkil etiladi. Sinfdan tashqari mashg'ulotlar shaxsiy, kognitiv va kommunikativ universal ta'lim faoliyatini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, aniq ta'lim va ijtimoiy-pedagogik yo'nalishga ega. Boshlang'ich sinf yoshida intellektning tez rivojlanishi sodir bo'ladi. Qobiliyatlarni rivojlantirish imkoniyati juda yuqori.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirishda kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish bugungi kunda eng kam ishlab chiqilgan uslubiy muammo bo'lib qolmoqda. Bolalarning qobiliyatlarini rivojlantirishning samarali usullarini topish muhimdir. Ish shakllari va usullarini doimiy ravishda takomillashtirishga qaramasdan, og'zaki nutqda kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishda sezilarli kamchiliklar mavjud. Ilgari o'quvchi o'qituvchiga to'liq bo'ysungan bo'lsa, endi undan faol harakatlar, fikr, g'oya va shuhbatlar kutmoqda. Ko'pgina sinflarda turli darajadagi tayyorgarlik darajasidagi bolalar mavjud, bu esa turli darajadagi qiyinchilikdagi vazifalarni talab qiladi. O'qituvchi har qanday o'quvchini individual qobiliyatiga qarab rivojlantirishi va har bir shaxsning ijodiy imkoniyatlarini aniqlashi kerak. Mashg'ulotlar davomida o'quvchi o'zini o'zi anglash, o'zini o'zi nazorat qilish va o'zini o'zi qadrlashning shakllarini rivojlantiradi. Baholarning yo'qligi o'quvchilarda tashvish va asossiz tashvishlarni kamaytiradi va noto'g'ri javoblardan qo'rqish yo'qoladi. Natijada, bolalarda o'zlarining shaxsiyatini rivojlantirish vositasi sifatida ushbu faoliyatga munosabat shakllanadi.

Darslarda kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish uchun jozibador bo'lgan qiziqarli va tushunarli topshiriq va mashqlar, topshiriqlar, savollar, topishmoqlar, o'yinlar, boshqotirmalar, krossvordlardan foydalaniladi. Sinfdan ko'p vaqtni bolalar mustaqil ravishda qidirish muammolarini hal qilishadi. Buning yordamida bolalarda mustaqil harakat qilish, qaror qabul qilish, to'g'ri gapirish, qiyin vaziyatlarda o'zini tutish qobiliyati rivojlanadi. Yangi yondashuvlar, usullar va texnologiyalar yordamida bolalar nutqini rivojlantirishga yordam bering. Bolaning og'zaki nutq

qobiliyatlari ko'plab omillar ta'sirida shakllanadi. Shuning uchun bolalarning nutq faolligi, muloqot qilish, o'z fikrlarini ifodalash uchun sharoit yaratish juda muhimdir.

Sinfdan tashqari ishlarni amalga oshirishning mazmuni va tashkiliy shakllarini takomillashtirish va rivojlantirish quyidagi tamoyillarga rioya qilingan taqdirda yanada samarali amalga oshiriladi:

1. O'qituvchining o'quvchilarga o'z rivojlanishining mas'uliyatli sub'ekti sifatida munosabatini, munosabatlarning sub'ekt-sub'ekt xarakterini, o'z-o'zini bilish, o'z taqdirini o'zi belgilash va o'z-o'zini aniqlashda psixologik-pedagogik yordam ko'rsatishni nazarda tutuvchi insonparvarlik yo'nalishi tamoyili.

2. Sinfdan tashqari mashg'ulotlar va og'zaki nutqni rivojlantirishda quyidagilar o'rtasidagi yaxlitlik, uzluksizlik va o'zaro bog'liqlik ta'minlanishini nazarda tutuvchi izchillik tamoyili:

- tashkil etilgan faoliyatning asosiy tarkibiy qismlari (maqsad, mazmun, protsessual, texnologik va samarali);

- dars va tarbiyaviy faoliyat;

- maktabdan tashqari mashg'ulotlarning barcha ishtirokchilari (o'qituvchilar, talabalar, ota-onalar, ijtimoiy sheriklar va boshqalar);

- ta'lim va qo'shimcha ta'limning hududiy, umumta'lim, sinfxona, individual tizimlari.

- tarbiya va qo'shimcha ta'limning individual tizimlari.

Mashg'ulotlarning davomiyligi va ularning haftalik soni o'qituvchining ta'lim dasturi, shuningdek, bolalarning maktabdagi mashg'ulotlar jadvaliga qo'yiladigan talablar (35-45-70 daqiqa) bilan belgilanadi. Dasturga muvofiq o'qituvchi ta'lim faoliyatining turli shakllaridan foydalanishi mumkin: sinf va darsdan tashqari mashg'ulotlar. Sinfdan tashqari ishlarning shakllari darsdan farq qiladi. Kamida 10 daqiqa davom etadigan darsdan tashqari mashg'ulotlar o'rtasida o'zgarish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini sinfdan tashqari mashg'ulotlarda rivojlantirish bo'yicha o'qituvchilarning vazifalari:

- sinfdan tashqari mashg'ulotlar uchun elektron jurnallarni ishonchli tarzda to'ldirish;

- sinfdan tashqari darsda oquvchining bor yoki yo'qligini qayd etish;

- "dars mavzulari va topshiriqlari" sahifasida sinfdan tashqari dars mavzusini o'z vaqtida yozib oling, elektron jurnalni to'g'ridan-to'g'ri sinfdan tashqari dars kuni, agar texnik imkoniyat bo'lmasa, ertasi kuni, lekin undan kechiktirmay to'ldiring. Og'zaki nutqni rivojlantirish bo'yicha sinfdan tashqari dars o'tkazilgan kundan boshlab ikki kun.

Elektron jurnal moliyaviy hujjatdir, shuning uchun uni to'ldirishda o'quvchilarning oylik harakatini hisobga olish kerak.

Xulosa, o'quv jarayonining turli sharoitlarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish bo'yicha sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishda o'qitishda illyustratsiya printsiplari o'qitishda yetakchi bo'lib qoladi, chunki boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'ziga xos xususiyati: vizual-majoziy fikrlash, she'rlar o'qish. Bu xususiyatni hisobga olgan holda biz ko'rgazmali qurollar, jadvallar, diagrammalar, chizmalar yaratamiz, ulardan bola chizish, ifodali o'qish, bo'g'in bo'yicha ma'lumotni o'qish: to'g'ri o'qish, tahlil qilish, umumlashtirish, ovoz berish, xarakterlash. Shuni ta'kidlash kerakki, barcha qo'llanmalar oddiy va tushunarli. Bundan tashqari, hissiy va intellektual illyustratsiya adabiy asarlarni, ertaklarni, maqollarni dramatizatsiya qilish kabi usullardan foydalanishni o'z ichiga oladi, bu axloqiy tuyg'ularni, yaxshi niyat va hissiy va axloqiy sezgirlikni rivojlantirish orqali ma'naviy-axloqiy sohani rivojlantirishga yordam beradi, boshqa odamlarning his-tuyg'ularini tushunadi va eng muhimi, turli uslub va janrdagi ruscha matnlarni semantik o'qish ko'nikmalarini egallaydi. Shuning uchun ham biz "Bolalar teatri"ni og'zaki nutqni rivojlantirish bo'yicha sinfdan tashqari mashg'ulotlarning muhim yo'nalishlaridan biri deb hisoblaymiz. Biz bir necha yillardan buyon maktablarda ushbu kursni o'rgatamiz. O'quvchilarimiz har yili boshlang'ich sinf o'quvchilari va ota-onalari oldida spektakl va sahna ko'rinishlari bilan og'zaki o'qishlar qilishadi. Biz hamkasblarimiz bilan ilg'or tajribalarimizni baham ko'ramiz va ularning ishlarida yordam beramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yu.Yu.Baranova, A.V.Kislyakov, Yu.V.Rebikova, L.N.Chipisheva; tomonidan tahrirlangan M. I. Solodkova, A. V. Kislyakova, Yu. Yu. Baranova O'quv jarayonini tashkil etishning turli sharoitlarida talabalarning sinfdan tashqari faoliyatini modellashtirish: Uslubiy tavsiyalar / mualliflar tuzuvchilar: - Chelyabinsk: "Poligraf-master" nashriyoti, 2011. - 93 b. UDC 371.8 BBK 74.200.58 M 74 M 74
2. Tursunova Saida Isakovna, "Kichik maktab o'quvchilariga rus tilini o'rgatish metodikasi", Jurnal - Jamiyat va innovatsiyalar, Termiz davlat pedagogika instituti-Jamiyat va innovatsiyalar jurnali bosh sahifasi:
3. Abzairov Toxir Yuldashevich, "Zamonaviy universitetda lingvistik shaxsni shakllantirish". Termiz davlat pedagogika instituti rus tili va adabiyoti kafedrasida o'qituvchisi, <https://www.doi.org/10.5281/zenodo.8059585>
4. T.Yu.Abzairov "O'zbekiston oliy o'quv yurtlarida rus tilini o'qitishning xususiyatlari va metodikasi", Termiz davlat pedagogika instituti, WWW.bestpublikation.uz ISSN: 2181-3302, SJIF (2022): 4.621, 19.10.2022
5. S.I.Tursunova Kichik maktab o'quvchilarining sinfdan tashqari mashg'ulotlarda og'zaki nutqini rivojlantirish, Termiz Davlat Pedagogika Instituti, Yevrosiyo tadqiqotlari axborotnomasi, 2022-11-30 noyabr,

6. S.I.Tursunova, Milliy maktablarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini lingvistik-metodik muammo sifatida rivojlantirish. Termiz davlat pedagogika instituti, Yevroosiyo akademik tadqiqotlar jurnali, 2022-10-24 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7243541>

7. S.I.Tursunova, Boshlang'ich sinf o'quvchilarini badiiy asarlar bilan tanishish jarayonida fikrlash elementlarini o'rgatish muammosining nazariy asoslari, Termiz davlat pedagogika instituti, "Axborotnoma" Shadrinsk 2023 2(58) Rossiya, 2023-06 y. -21

http://vestnik.shgpi.edu.ru/journal/issue/view/26/Vestnik_2%2858%29_2023

8. T.Yu.Abzairov "Maktablardagi ta'lim va tarbiya milliy ma'naviyat va vatanparvarlik g'oyalari bilan uyg'un bo'lishi kerak". Termiz davlat pedagogika instituti, Xalqaro ilmiy tadqiqot jurnali (wos) <https://academiascience.org/>

9. T.Yu.Abzairov "Umumta'lim maktablarida rus tili darslarida imlo savodxonligini oshirish yo'llari", Termiz davlat pedagogika instituti, Yevroosiyo akademik tadqiqotlar jurnali: 2 b. 57-63 (5).

10. Ismatova, N., & Tursunova, S. I. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA OG'ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH, TILSHUNOSLIK USLUBIY MUAMMO SIFATIDA. *Interpretation and researches*, 2(1).

ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN ONA TILI VA ADABIYOT FANINI O'QITISHDA FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Berdalova Xadicha Umaraliyevna

Termiz shahar 9- maktab, ona tili va adabiyot fani uslubiy birlashma rahbari

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda shiddat bilan rivojlanayotgan vatanimizda talim jarayonida zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan ona tili va adabiyot fanini o'qitishda foydalanishning ahamiyati keng yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: PISA, PIRLS, TIMSS, o'qish, matn, ijodkorlik, didaktik o'yinlar.

Bugungi kunda yurtimizda yangi innovatsiyalar, raqamli iqtisodiyot taraqqiyoti yo'lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan ushbu davrda O'zbekiston kelajagi bo'lgan yoshlarning intellektual salohiyati va fikrlash qobiliyatini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarini davlat ta'lim standarti asosida shakllantirish hamda xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish muhim ahamiyatga egadir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi

to'g'risida"gi PF-4947 –sonli farmoni bilan tasdiqlangan "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi" doirasida O'zbekistonda ta'lim sifati monitoringini yangicha xalqaro baholash dasturlari yordamida aniqlash tizimi shakllantirilmoqda.

Xalqaro baholash dasturlari deganda PISA, PIRLS, TIMSS kabi dasturlar tushuniladi. PISA –o'quvchilar savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturi hisoblanishi barchamizga ma'lum. Dasturning asosiy maqsadi 15 yoshli o'quvchilarning 3 yo'nalishdagi: o'qish, matematik va tabiiy savodxonligini aniqlashdan iborat. Topshiriq qaysi fanga oid bo'lmasin, avvalo, uning zamirida o'qish yo'nalishiga alohida urg'u beriladi. O'qish –matnni tushunish demakdir. Shuning uchun ham biz-ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari zimmamizdagi bu mas'uliyatni to'liq anglashimiz kerak. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tajribalarni o'rganish va joriy etish jarayonida ta'lim tizimimizda bir qancha bo'shliqlarga duch kelinyapti. O'quvchilarning olgan nazariy bilimlarini hayotga qo'llay olish darajasi yaxshi emas. Xalqaro baholash dasturlari shu kabi kamchiliklarni bartaraf etgan holda dunyo bozorida raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga asos bo'ladi. Bugungi kun o'qituvchisi o'quvchiga har tomonlama mukammal ta'lim-tarbiya berish uchun universal (qomusiy) bilimga ega bo'lmog'i kerak.

Zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari o'qitishning yangi shakl va metodlarini ishlab chiqish uchun keng imkoniyat yaratildi. Shu bilan birga, axborot kommunikatsiya texnologiyalarini chuqur o'rgatish, o'quvchilarni katta xajmdagi ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash va mustaqil ishlash muammosi yuzaga kelmoqda. Bugungi kunda faqatgina ma'ruzaga asoslangan an'anaviy darslar vaqti o'tdi. Axborot oqimi sur'ati tezlashgan bir paytda o'tilayotgan har bir dars rang-barang bo'lmasa, o'quvchi e'tiborini bilimga jalb etish mushkul. Buning uchun o'qituvchi tinmay izlanishi, ijodkor bo'lmog'i darkor. Bunday xolda, ayniqsa darsni o'yinlar asosida ko'rish tizimiga asoslanib o'tish sezilarli samara beradi.

O'yinlar esa o'quvchi psixologiyasidan kelib chiqib, tanlangani ma'qul. Birinchi bo'lishga undash uslubi doimo o'zini oqlaydi. Chunki bolalar xamisha o'zini ko'rsatgisi, tengdoshlaridan bir qadam oldinda yurgisi keladi. Darslarda ham yangi ma'lumotlarni yetkazishdan avval o'qituvchi ularning dastlab olgan bilimlarini, tasavvurlarini aniqlashtiradi, bir tizimga soladi, olingan bilimlar har xil ko'rgazmali vositalar, slaydlar, multimediya, tarqatma materiallar, qo'shimcha adabiyotlar bilan mustaxkamlansa maqsadga muvofiq bo'ladi. Darsda olib boriladigan ta'lim-tarbiya ishlarining asosiy elementlaridan biri, o'quvchilarning o'zaro faollik asosida mustaqil, erkin fikrlash o'quv va amaliy topshiriqlarini bajarishlari, xayotda albatta yetuklikka yetaklaydi.

Darslarda foydalaniladigan har qanday interfaol usullar ta'lim xarakteriga ega bo'lib, o'quvchilar bilimining mustahkamlanishiga, aniqlashtirilishi va kengayishiga, ularni umumlashtirishga va tizimga solishga yordam beradi. Ta'lim sifatini oshirishda amalga oshirilayotgan ishlar xaqida gap ketganda, ta'lim berish jarayonini ezgulik ko'prigiga o'xshatamiz, bu ko'prikdan o'quvchilarimizni bilimli, dunyoqarashi keng qilib olib o'tish ustozni, ya'ni o'qituvchilarni vazifasi deb bilamiz.

Darslarning nazariy va amaliy qismida o'quvchilarning qiziqishini oshirish uchun pedagogik texnologiyaning samarali usullaridan foydalanib, kichik guruhlariga bo'lingan xolda olib boriladi.

Mashg'ulotlarni olib borish jarayonini kuzatib borish va kerakli maslaxatlar berish kichik guruhlarda darslarni samarali o'tilishiga yordam beradi. Ta'lim texnologiyasining konferensiya usullaridan ko'proq foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu usul parallel guruhlar o'rtasida o'tkaziladi. Guruhlar bir-biriga savol yo'llaydilar. Savol bergan o'quvchi ekranda namoyon bo'ladi va parallel guruh o'quvchilariga savolini aytadi. Darsda o'tirgan o'quvchilar javob beradilar. To'g'ri javob uchun 5 ballni qo'lga kiritadilar. Semestr davomida guruh ballari hisoblab boriladi va semestr oxirida eng faol guruh aniqlanadi. Bu usul o'quvchilarni izlanishga, nutqini ravon bo'lishiga, axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalana olishga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Norbo'tayev X. B., O'roqova S. S. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI //Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar. – 2023. – T. 1. – №. 5. – C. 733-736.

2. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi. O'quvchilarning savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturi haqida qo'llanma.-T.:2019.-6-bet.

3. Uzviylashtirilgan Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. T. : 2010.

4. Mavlonova R. va boshq. Pedagogika T.: O'qituvchi. 2010 y. 254-263 b.

5. Shayxislamov, N. (2020). Onatili fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish. O'zbekistonda ilm-fan va ta'lim masalalari: muammo va yechimlar, (3), 71-73.

6. <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/7023>

7. Sh, O'roqova. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiiy fanlar misolida intellektual rivojlantirish metodikasi // TAFAKKUR MANZILI – 2023. – T. №. 4.– C. 135-138.

8. O'roqova S. S. INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON INDIVIDUAL

APPROACH-SOCIAL PEDAGOGICAL NEED //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 04. – C. 3-7.

9. Norbo'tayev X. B., O'roqova S. S. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI //Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar. – 2023. – T. 1. – №. 5. – C. 733-736.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INNOVATSION VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI

Mengliqulova Gulnora

TerDPI Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

Bosimova Mahliyo Dilshod qizi

TerDPI Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalaridan foydalanish haqida bo'lib, unda ta'lim jarayonida darslarni tashkil etishda zamonaviy texnologiyalardan va noan'anaviy dars o'tish usullari, dars o'tish jarayonida metodlar va texnologiyalardan to'g'ri foydalanish va ularning turlari haqida ma'lumot berilgan

Kalit so'z: innovatsiya, texnologiya, metod, usullar, dars, boshlang'ich ta'lim, mashg'ulotlar, metodlar.

Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim maktabining bosh bog'ini ekan, o'quvchi shaxsining rivojlanishi uchun unga juda katta e'tibor qaratilishi kerak. Bunda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'rni beqiyosdir. Ular maktab ostonasiga ulkan niyatlar va orzular bilan endigina qadam bosib kelayotgan o'quvchilarni maktab hayotiga o'rgatish va zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib berishi ularning asosiy vazifasi hisoblanadi. Innovatsion texnologiyalar haqida so'z borar ekan avvalo bu so'zlar qande ma'no anglatishini bilib olishimiz kerak." Innovatsiya" so'zi kelib chiqishi lotincha so'z. "Novatio" "yangilash", "o'zgartirish" degan ma'noni anglatadi va " in" " yo'nalishida" deb tarjima qilinadi. So'zma-so'z " innovatio"- " o'zgarish yo'nalishida". Bundan tashqari bu tushuncha shunchaki yangilik emas, balki uni qo'llashdan keyin faoliyat samaradorligi va sifat sezilarli darajada yaxshilanishini anglatadi.

Innovatsiya bilan yonma-yon kelayotgan texnologiya so'zi esa (yunoncha techne "san'at", " mahorat", logos " so'z", "bilim" - san'at haqidagi fan) degan ma'nolarni mujasam etadi. Bu so'z har qanday biznesda yoki biror narsa ishlab chiqarishda qo'llaniladigan usullar va jarayonlar majmui tushuniladi. Har qanday innovatsion texnologiyalar orqali amalga oshirilishini topadi. Shunday ekan, innovatsion texnologiyalar - bu inson faoliyatining turli sohalarida

taraqqiyotni ta'minlash va samaradorlikni oshirish uchun yangi narsalarni yaratish va mavjudini takomillashtirish texnikasi va jarayoni.

Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish, amaliyotga joriy qilish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Shunday ekan o'quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashlarini o'stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirish uchun innovatsion texnologiyalardan foydalanish samarali usullardan hisoblanadi. Innovatsion va pedagogik texnologiyalar asosida dars tashkil etilganda tashkiliy usullar o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchilarga mos tarzda, o'sha mavzu yoki darsdan kelib chiqqan holatda bo'lishi kerak. Chunki bunday darslar o'quvchilar ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi va bolaning o'rganishi uchun qulaylik yaratadi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishi, xohish va istaklarini qo'zg'otish asosida maqsadga erishish motivatsiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro yaqinlashuviga yordam beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish motivini rivojlantirish katta ahamiyatga egadir. Chunki motiv o'quvchilarni ta'lim jarayoniga qiziqtiradi, darsga faol qatnashishga, bilimlarni chuqurroq va aniqroq egallashga undaydi. Bunda interfaol metodlarning o'rni katta va u o'qish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi.

Boshlang'ich sinflar dars o'tish jarayonida, ularga interfaol metodlar va texnologiyalar qo'llayotgan vaqtda bolalarning yoshini, bilim saviyasini hisobga olish lozimligini unutmaslik kerak. Ularga oddiy, oson va vaqt ko'p sarflanmaydigan o'yin va mashqlardan foydalanib, dars o'tish yaxshi samara beradi. Ko'proq atrof - muhit, tabiat bilan bog'lab o'tilgan darslar, mashg'ulotlar bolalar ongini, dunyoqarashini, erkin fikrlash, bayon etish qobiliyatini, mustaqil ishlash ko'nikmasini rivojlantiradi. Mana shunday innovatsion texnologiyalar darslarning qiziqarli va noan'anaviy tarzda olib borishning asosi hisoblanadi. Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xos jihatlari shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. Ya'ni o'qitish jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning faoliyatini o'z ichiga oladi. Bunda o'qituvchi faoliyati muhim rol o'ynaydi, ya'ni uning faoliyati o'quv materialini to'g'ri bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish, hamda baholashdan iboratdir.

Hozirda biz qo'llayotgan usullar o'quvchilar bilan ishlashda unchalik ham samara bermaydi. Chunki ular bolaning individual fazilatlarini va ijodiy o'sishiga bo'lgan ehtiyojni qondira olmaydi. Shunday ekan innovatsion texnologiyalar va pedagogik innovatsiyalar qo'llash orqali o'quvchi shaxsning rivojlanishi, ijodiy, mantiqiy va erkin fikrlashi, dunyoqarashini yana oshirishi uchun xizmat

qiladigan eng asosiy usullar va texnologiyalar hisoblanadi. Zero uni qo'llash va ta'lim tizimimizga olib kirish bir muncha qiyinchilik tug'dirayotgan bo'lsa ham ularni qo'llash ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bunda pedagogik innovatsiyalar asosiy rol o'ynaydi. Pedagogik innovatsiya deb esa o'quv tarbiya jarayonini va uning natijalarini yaxshilashga xizmat qiluvchi yangiliklar tizimiga aytiladi. Pedagogik innovatsiyalar tashabbuslar va yangiliklar asosida tug'ilib, ta'lim mazmunining rivoji uchun istiqbolli bo'ladi. Shuningdek ta'lim tizimining rivojiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mana shunday darslarni olib borishda interfaol metodlar va texnologiyalarning ham o'rni katta. Ularga misol qilib quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

a). "Davra suhbat" metodi.	j). "Loyihalash" texnologiyasi
b). "Tushunchalar tahlili" metodi.	g). "Assessment" texnologiyasi
d). FSMU metodi.	l). "Charxpalak" texnologiyasi
e). "Muammoli vaziyat" metodi.	h). "Bumerang" texnologiyasi
f). "SWOT-tahlil" metodi.	k). "Zinama-zina" texnologiyasi

Xulosa o'rnida aytish joizki mana shunday innovatsion texnologiyalar va metodlardan foydalanib o'tilgan darsda o'quvchilar o'z qobiliyati va imkoniyatlarini namoyish qilishga erishadilar. Qolaversa erkin fikrlash, jamoa bilan ishlash malakasiga ega bo'ladilar. O'zgarlar fikrini xurmat qilish va nutqini erkin bayon etishni o'rganadilar. Bu esa darsning samaradorligini oshirib, ta'lim sifatini kafolatlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Barkamol avlod yili" Davlat Dasturi.- T.: O'zbekiston 2010.
2. Axmedova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'zlashtirish darajasini aniqlash va tahlil qilish. Bola shaxsini rivojlantirishning dolzarb muammolari mavzusidagi II xalqaro anjuman.-T.: 2008.
3. Ollokulova F.U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 373-376.
4. Olloqulova F.U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.
5. Olloqulova F.U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.

DARS TURLARI, ULARNING TUZILISHI VA MAZMUNI

F.U.Olloqulova

TerDPI Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedra o'qituvchisi

Bosimova Mahliyo Dilshod qizi

TerDPI Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola ta'limning asosiy faoliyati hisoblangan darsning turlari va ularning tuzilishi, darsga qo'yiladigan talablar, ularning o'quv vositalari va vazifalari haqida bo'lib unda dars jarayonida o'qituvchi tomonidan olib boriladigan faoliyat haqida ham qisqacha ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, dars, metod, faoliyat, jarayon, o'qituvchi, o'quvchi.

Hozirgi kundagi ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan sinf - dars tizimi o'quvchilarning mashg'ulot jarayonida o'rganilayotgan fan asoslarini chuqur egallashlari, uning idrok etish qobiliyatlari va ma'naviy - axloqiy sifatlarini tarbiyalashdagi vazifalarini o'rganadilar. Komil shaxsni rivojlantirishda darsning ahamiyati va yangilanayotgan pedagogik tafakkur talablariga ko'ra zamonaviy dars xususiyatlarini o'rganish maqsadga muvofiqdir. Undan oldin dars nima? savoliga javob topishimiz kerak. Dars — maktab ta'limining asosiy tashkiliy shakli hisoblanadi. Dars muayyan miqdordagi doimiy o'quvchilar tarkibi bilan qat'iy tartibda uyushtiriladigan va aniq maqsadga yo'naltirilgan didaktik tadbiridir.

Dars— insoniyat tomonidan minglab yillar mobaynida orttirilgan hayotiy tajribalarni o'quvchilarga juda qisqa vaqtda o'rgatishning eng samarali usuli bo'lib ta'limning dars shakli Turkistonda uzoq zamonlardan buyon qo'llanilib kelgan. Darsni tashkil etish va uning samaradorligini ta'minlashda o'qituvchining o'rni beqiyos bo'lgan. Turkiston maktablarida ta'limning tashqi shakliy jihatlariga emas, balki mohiyatiga ham e'tibor berilgan. Chunonchi, o'quvchilarning tayyorligini aniqlash, ularni guruhlariga ajratishda bolalarning yoshi va maktabda qancha vaqt o'qiganligiga emas, balki o'tilgan mashg'ulotlarni nechog'li o'zlashtirganliklariga tayanilgan.

Dars ta'limning jamoa bo'lib amalga oshirilish tarzi sifatida ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, dars maktab yoshidagi bolalarni o'qitishni osonlashtiradi, ularni jamoa sifatida tarbiyalashga hissa qo'shadi. Bolalarda ijtimoiy faollik va muomala madaniyatining shakllanishiga ko'maklashadi. Darsda o'quv mashg'ulotlarining individual, guruhiy va umumsinf shakllari uyg'unlashadi. Har qanday jamiyatda dars jamiyat tomonidan ta'lim oldiga qo'yilgan vazifalarni bajarish uchun xizmat qiladi.

Darsning vazifalari ta'lim jarayonining qonuniyatlari va muayyan jamiyatning komil shaxs borasidagi tushunchalari bilan

umumlashadi. Yangilanayotgan pedagogik tafakkur talablariga ko'ra zamonaviy dars o'quv muassasasining mulkiy mansubligidan qat'i nazar quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi lozim: ta'limning tarbiyaviy maqsadlarga bo'ysundirilganligi, o'quvchini komil shaxs sifatida shakllantirishga yo'naltirilganligi, ilmiyligi va izchilligi, tarbiyalanuvchining faolligi va mustaqilligini ta'minlashga qaratilganligi, insonparvarlik yo'nalishiga egaligi, tizimlilik, bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirishga qaratilganligi, amaliy ahamiyatga egaligi va boshqalardir.

Zamonaviy ta'lim tajribasida bir dars uchun belgilangan standart vaqt mavjud. Bu vaqt ta'lim muassasalarining tabiati, ta'limning bosqichlari va o'quvchilar imkoniyatidan kelib chiqib, 45, 40, 35 va 30 minutni tashkil etadi. Ta'lim tizimida dars va uy vazifasi munosabatlari o'ta muhim jarayon sanaladi. Zamonaviy ta'lim tizimining turli bosqichlarida o'quvchilarga uy vazifasi berilishi yoki berilmasligi, uning miqdori singari jiqlar o'quv muassasalarining nizomlarida aks ettiriladi.

Dars o'tilayotgan materialning mazmuniga qarab xilma - xil usullar orqali olib boriladi. Ta'lim tizimining bir qismi sifatida, albatta, tugallangan bilim beradi va navbatdagi bilimlarni o'zlashtirish uchun zamin yaratadigan qilib tashkil etiladi.

Sinf - dars shaklida olib boriladigan mashg'ulot o'qituvchining kundalik o'quv materiallarini tizimli bayon qilib berishni, xilma - xil usullardan foydalanishni, o'quvchilarning bilim va ko'nikma, malakalarini izchillik bilan hisobga olib borishni, o'quvchilarni mustaqil ishlashga o'rgatish kabi vazifalarni o'z ichiga oladi.

O'qituvchi dars materiallarini bayon qilish jarayonida o'quvchilarga muammoli vaziyat tug'diradigan savollar bersa va javob qidirsas, fikrlash va izlanishlar yo'li bilan mavzu materiallari puxta o'zlashtirilib oladigan bo'ladi. Bunday holatda umumsinf jamoasi va har qaysi o'quvchining o'ziga xos xususiyatlari hisobga olishi kerak.

Hozirgi kunda darsda uzoqdan - uzoq vaqt sarflab o'quvchilarning bilimini aniqlash va baholash, bilimlarni bayon qilish va mustahkamlashda o'quvchilar ishtirokini cheklab qo'yish hali holatlarga barham berildi. Bilimlarni bayon qilish jarayonida o'quvchilar faolligi (og'zaki yoki yozma mashqlar, laboratoriya - tajriba ishlari, mustaqil ijodiy ishlar) ishga solinmog'i kerak bo'ladi. Bu esa, o'z navbatida, o'quvchilarning oldindan o'zlashtirgan bilimlarini ham ishga tushirishga xizmat qiladi va to'g'ri baholash uchun katta imkoniyat yaratib beradi. Shu bilan birgalikda, o'quvchilarning mustaqil mantiqiy fikr yuritishlari, qunt, irodani mustahkamlash, nutq madaniyatini rivojlantirish, tegishli ko'nikma va malakalar bilan qurollantirishda mustaqil

ishning ahamiyati doim diqqat markazida bo'lishi, dars jarayonini shu maqsadga muvofiq qurish nazarda tutilishi kerak.

Dars jarayonida o'tilayotgan o'quv materiallarining boshqa fanlarga aloqador mavzulari bilan bog'liqligini ko'rsatish ham eng muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Komil shaxsni rivojlantirishda darsning ahamiyati va yangilanayotgan pedagogik tafakkur talablariga ko'ra zamonaviy darsning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Dars - yuqorida aytib o'tilgandek, o'qitishni tashkil etishning o'zgarmas shakli emas. O'quv amaliyotida va pedagogik tafakkur doimo darsni takomillashtirish yo'llarini izlaydi. Turli tuman fikr va mulohazalarni hisobga olgan holda dars quyidagi umumiy didaktik talablarga javob berishi kerak bo'ladi:

1. Har bir dars ma'lum bir maqsadni amalga oshirishga qaratilgan va puxta rejalashtirilgan bo'lishi kerak.

2. Har bir dars mustahkam g'oyaviy - siyosiy yo'nalishlarga ega bo'lishi kerak.

3. Har bir dars hayot bilan, amaliyot bilan bog'langan bo'lishi kerak.

XVI asrning oxiri va XVII asrning boshlarida buyuk Chex pedagogi Ya.A. Komenskiy (1592 - 1670) tarixda birinchi bo'lib maktab ta'limida sinf - dars tizimini yaratgan. Ya. A. Komenskiyning ta'limni tashkil qilish haqidagi qarashlari bir qator jiddiy qarshiliklarga uchragan bo'lsa ham g'arb mamlakatlariga juda ham tez tarqaldi.

Ta'limni tashkil qilishning birdan - bir shakli deb e'tirof etilgan. Sinf - dars tizimi sharq mamlakatlariga, jumladan Markaziy Osiyodagi eski musulmon maktablariga tadbiq bo'lmadi. Ularda oktabr to'ntarilishiga qadar o'rta asr maktablariga xos ta'lim tizimi davom etib keldi. Bir o'qish xonasida 6 yoshdan 15- 16 yoshgacha bo'lgan bolalar guruhi bilan bir vaqtda mashg'ulot olib borilar edi. Shuningdek, bir o'qish xonasidagi 20 - 30 o'quvchilarning bilim darajasi ham turlicha bo'lar edi. Dars, uning turlari va tuzilishining mazmuni Hozirgi kundagi ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan sinf- dars tizimi. Hozirgi kunda respublikamizda ta'limning oldiga qo'yilgan talab va ehtiyojlardan kelib chiqqan holda maktab ta'limini tashkil etishning, dars turlarining yangidan - yangi shakllari yaratilmoqda. Sinf - yoshi va bilimi jihatidan bir xil bo'lgan ma'lum miqdordagi o'quvchilar guruhidir. Dars deb bevosita o'qituvchining rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim mashg'ulotiga aytiladi.

Dars - o'quv ishlarining asosiy tashkiliy shaklidir. Dars - o'quv ishlarining markaziy qismidir. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan sinf - dars tizimi quyidagi tashkiliy shakllarda olib borilmoqda:

1. Dars mashg'uloti asosan 45 minutga mo'ljallangan bo'lib, qat'iy jadval orqali olib boriladi.

2. Har qaysi sinf yoshi va bilimiga ko'ra bir xil darajadagi bolalarning doimiy guruhiga ega bo'ladi.

3. Dars bevosita o'qituvchining rahbarligida jamoa va yakka shaklda olib boriladi.

Ko'rib chiqilayotgan materialning mazmuni xususiyatiga, maktab o'quvchilarining bilim darajasiga qarab, sinflarning ma'lum darajalari ham mavjud. Tanlash quyidagi dars turlari:

- yangi materialni o'rganish (1 turdagi);
- ko'nikma, ko'nikma, bilimlarni yaxshilash (2-tur);
- tizimlashtirish (3-tur);
- birlashtirilgan (4-tur);
- bilim va ko'nikmalarni nazorat qilish (5-toifa);
- mahorat sozlamalari.

M. I. Maxmutov o'quvchilar va o'qituvchilar faoliyatining xususiyatiga ko'ra dars turlarini ajratib ko'rsatadi:

- yangi bilimlarni o'rganish;
- shakllantirish qobiliyatlari;
- o'rganilayotgan materialni tizimlashtirish va umumlashtirish;
- ko'nikma, bilimlarni nazorat qilish va tuzatish;
- amaliy ish;
- qo'shma (aralash) sinflar.

Ular orasida oxirgi turi eng ko'p qo'llaniladi. Pedagogik jarayonni tashkil etish bilan shug'ullanuvchi amaliyotchilar va nazariyotchilarning ta'kidlashicha, bu barcha o'quv mashg'ulotlarining yarmidan ko'pini birlashtirilgan darslar ulushi tashkil qiladi.

Bu turdagi darslar o'z tarkibida o'rganishning asosiy elementlarini birlashtiradi:

- ta'lim jarayonini tashkil etish;
- maktab o'quvchilarining bilimlarini tekshirish va takrorlash;
- yangi o'quv materialini o'rganish;
- qobiliyat va qobiliyatlarni shakllantirish;
- olingan bilimlarni mustahkamlash;
- uy vazifasini tushuntirish;
- xulosa;
- talabalar muvaffaqiyatini baholash;
- qobiliyatlarni tuzatish.

Bu turdagi GEF darslari bir nechta asosiy maqsadlarga erishishga qaratilgan. Bir bosqichdan ikkinchisiga silliq o'tish bilan, dars tuzilishining harakatchanligi va moslashuvchanligini, ko'plab o'quv va tarbiyaviy vazifalarni hal qilishni ta'minlaydi. Birlashtirilgan darsning kamchiliklari orasida biz yangi

materialni o'rganish uchun oz vaqtni (15-20 daqiqa), shuningdek, o'rganilayotgan mavzuga kognitiv qiziqishni rivojlantirishga qaratilgan amaliy faoliyatni majburiy qisqartirishni ta'kidlaymiz. Tajribali o'qituvchi GEF darslaridan qanday foydalanishni biladi, barcha kamchiliklarni kamaytiradi.

Yangi bilimlarni olish darsi: Bunday darslarda ko'p vaqt muayyan ko'nikma, ko'nikma, bilimlarni yosh avlodga o'tkazish va o'zlashtirishga bag'ishlangan. Bunda darsdagi asosiy ish turlari ma'lum bir material, hodisa, jarayon haqidagi tasavvurlarni shakllantirish bilan bog'liq. Ular bunday darslardan maktab o'quvchilariga katta hajmdagi o'quv materiallarini o'tkazish yoki ularga ma'lum texnologik jarayonlarni ko'rsatish uchun foydalanadilar. Bu turga darsdagi quyidagi faoliyat turlari mos keladi: o'qituvchining tushuntirishi, ma'ruza, evristik suhbat, eksperiment va eksperimentlar o'rnatish va o'tkazish, mustaqil faoliyat. Bunday darsda faoliyatni faollashtirishning turli usullari mos keladi:

- taqdim etilgan materialni muammoli savollar yordamida ko'rib chiqish;
- ma'ruza mazmuniga yorqin faktlar, misollar, dalillarni kiritish;
- nazariya, faktlar yordamida ko'rib chiqilayotgan materialni muhokama qilishda maktab o'quvchilarini jalb qilish;
- ko'rinish va texnik ko'rsatkichlardan foydalanish.

Bunday shakllardarslar diqqat va aqliy faoliyatni faollashtirish, o'quvchilar tomonidan olingan ko'nikmalarni tizimlashtirishni o'z ichiga oladi. Yuqori sinflarda ba'zan o'quv materiallarining ma'lum qismi yoki yirik mavzuni boshlash oldidan kirish darslari ham olib borilishi mumkin. Bunday darslar, odatda, gumanitar fanlar bo'yicha o'tkaziladi. Bunda, albatta, o'quvchilarning mustaqil ish olib borishlari nazarda tutiladi. Adabiyot darslarida ko'pincha o'quvchilardan o'quv dasturida belgilangan yirik badiiy asarni o'qib chiqishlari, mavzuga oid sahna asarlari, kinofilmlarni ko'rgan bo'lishlari talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva, E. M. Q., Abdullayeva, M. M. (2021). History of Dashti Kipchak Uzbeks. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, 8(4), 260-265.

2. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

3. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

4. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O 'QITISHNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO 'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

5. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making // Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 373-376.

6. Ollokulova F.U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.

7. Ollokulova F.U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.

8. Bosimova M. D., Ollokulova F.U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH // INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 692-695.

9. Ollokulova F.U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar // Jurnal nomi: QarDU xabarlaril ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.

10. Ulasheva A., Ollokulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI // Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-44.

11. Xusanov R., Ollokulova F. SHAXS SHAKLLANISHIDA SHARQ MUTAFFAKIRLARI QARASHLARI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI // Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 34-39.

12. Шаббазова, Д. Р. (2018). ВОСПИТАНИЕ ТРУДОВОЙ АКТИВНОСТИ ПРИУЧЕНИЕ К ТВОРЧЕСТВУ. Гуманитарный трактат, (25), 99-102.

13. Шаббазова, Д. Р. (2017). БОШЛАНГИЧ СИНФДА ЎҚУВЧИЛАР ИЖОДИЙ FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ЎЗИГА XOS XUSUSIYATLARI VA AFZALLIKLARI. In Современные проблемы и перспективы развития педагогики и психологии (pp. 73-75).

14. Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. Academia Science Repository, 4(05), 12-19.

BOSHLANG'ICH SINF DARSLARIDA TA'LIM-TARBIYA BERISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING QO'LLANILISHI

Bozorova Roza To'raqulovna

Qashqadaryo viloyati Qamashi tumani NMTT tarbiyachisi

Annotatsiya. Bugungi kunda o'zgaruvchan ta'lim tizimi sharoitida ta'lim standartining zamonaviy talablariga javob beradigan salohiyatli, chuqur bilimga ega, o'z kasbiy faoliyati mobaynida o'z-o'zini chuqur anglab yetishi va har

qanday muloqotli vaziyatlarda o'z xatti-harakatlarini boshqara oladigan, mulohazali o'qituvchilarni tayyorlash ustivor vazifalardan biridir.

Kalit so'zlar: Ilg'or pedagogik texnologiyalar, yosh avlod, ijtimoiy taraqqiyot, imkoniyat, salohiyat, barkamol shaxs, ta'lim-tarbiya, innovatsiya, integratsiya

Pedagogik texnologiyalari bugungi kunda iste'molimizdagi asosiy tushunchaga aylandi. Pedagogik texnologiya tushunchasi XX asrda paydo bo'ldi va 1940-1950-yillarda "Ta'lim texnologiyasi" tarzida qo'llanilib, mazmunan o'quv jarayonida audio-vizual texnika vositalaridan foydalanishni anglatgan.

Atama dastlab AQSHda qo'llana boshladi. Keyincxalik "ta'lim texnologiyasi" o'rniga "dasturlashtirilgan ta'lim" atamasidan foydalanish keng yoyildi. So'ngra pedagogik texnologiya - loyixalashtirilgan ta'lim va aniq maqsadga qaratilgan o'quv jarayonini ifoda eta boshladi. O'tgan asrning 80-yillarida pedagogik texnologiya kompyuterli va axborot texnologiyalari bilan sinonim tarzda ishlatila boshladi. Keyingi o'n yilliklarda pedagog olimlar va o'qituvchilar diqqatini jalb qilgan masalalardan biri pedagogik texnologiya hisoblanadi. Bu mavzuning ilmiy ishlarda, hisobotlarda, maxsus davriy nashrlarda qizg'in o'rganilayotganligi, bahs-munozaraga sababchi bo'layotganligi ham ta'lim-tarbiyada uning o'zni naqadar muhimligiga guvohlik beradi.

Mavjud materiallarni jamlash, uning nazariy va amaliy jihatlarini O'zbekiston Respublikasining qonunlari, me'yoriy-huquqiy hujjatlari talablari asosida tahlil qilish, pirovard natijada, qator konsetaual texnologiyaning empirik asosini yaratishga harakat qilish, shuningdek, uni ilmiy bilimlar doirasiga o'tkazish kabi ishlar ham jadal davom ettirilmoqda. Avvalo, nega bugunga kelib pedagogik texnologiyaga qiziqish shuncxalik kuchaydi, degan savol tug'iladi. Aytish mumkinki, rivojlanayotgan davlatlarda, odatda, birinchi navbatda, pedagogik texnologiyaga ta'lim sohasidagi siyosatning bosh vazifasi sifatida qarab kelingan.

Bunday yondashish YUNESKO tomonidan ham ma'qullandi va 1972-yilda "Ta'limni rivojlantirish masalalari" bo'yicha Xalqaro komissiya tashkil topdi. Bu komissiya zamonaviy texnologiya ta'limni modernizasiyalashda harakatlantiruvchi kuchdir, -deb baholadi.

"Texnologiya" atamasi fanga 1872-yilda kirib keldi. Pedagogik texnologiya - bu o'qituvchi tomonidan o'qitish vositalari yordamida o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda muayyan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayonidir.

Innovatsiya - lotincha so'z bo'lib "yangilikni kiritaman, tadbqiq etaman, o'zgartiraman", degan ma'nolarni bildiradi.

Innovatsion usullar:

1. Modellastirish. (treynirovka)

2. Namoyish qilish.
3. Kichik guruhlarda ishlash.
4. Aqliy hujum.
5. Tanqidiy tafakkur.
6. Debatlar.
7. Nuqtai nazaring bo'lsin.
8. Har kim har kimga urgatadi.
9. Rolli o'yinlar.
10. Muayyan holatni (vaziyatni) o'rganish.
11. Modifikatsiyalangan ma'ruza.
12. O'yinlar.
13. Bingo.
14. Axborot texnologiyalari (kompyuter) yordamida.

Namoyish qilish. Demonstratsiya - "ko'rsataman, isbotlayman" degan ma'noni anglatadi. Bu o'qitishning usulida o'qituvchi topshiriqni bajarib, o'quvchilarga bu topshiriqni qanday bajarish kerakligini ko'rsatadi. Bu o'qitishning usulidan so'ng o'quvchilarga topshiriqni bajarib ko'rish imkonini berish kerak.

Qo'llanilishi:

- topshiriqni qanday bajarishni ko'rsatish uchun;
- muammolarni xal qilishga o'rgatishda;
- texnik vositalar va asboblarni ishlashni o'rgatishda.

Afzalligi:

- o'quvchi o'z ko'zi bilan ko'radi;
- tushunish va eslab qolishga yordam beradi;
- qiziqishni oshiradi;
- o'qitishning juda faol shakli ekanligi.

Rolli o'yinlar. O'qitishning bu usulida o'quvchilar «real hayot» holatlarini qayta jonlantiradilar. Bu ularga o'z amaliy ish faoliyatlarida qo'llash mumkin bo'lgan yangi turdagi faoliyatlarni sinab ko'rish va tekshirish imkonini beradi.

Qo'llanilishi: yangi turdagi faoliyatni sinash imkonini kursatishda;

- o'quvchilarni nazariyani amaliyotda qo'llab ko'rishga o'rgatishda;
- o'quvchilar faolligini yanada oshirishda.

Afzalligi: "real hayot" ning qayta tiklanishi;

- o'quvchilarning mavzuga chuqurroq jalb qilin

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining " O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5847-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi 08.10.2019 y.
2. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
3. Jumayeva G.T. Maktab o'qituvchilarida kasbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi . – Termiz., 2022. – 30 b.
4. J.G. Tursunpulatovna. Psychological-pedagogical characteristics and Structural components of the development of Professional culture among school teachers Academia Science Repository 4 (5), 2023.P. 213-222
5. Jumayeva G. Modern Approach to Teaching Pedagogical Skills of Teachers //International Journal on Integrated Education. – T. 4. – №. 9. – C. 195-197.
6. Жумаева Г. Т. Современные технологии обучения учащихся //Евразийский научный журнал. – 2016. – №. 6. – С. 456-458.
7. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 227-230.
8. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. European Scholar Journal, 2 (7), 32-33
9. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 121-125
10. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 88-91..
11. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 11. – C. 113-118.
12. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 139-145.
13. Habibullayevna S. Z. MUNISNING "SAVODI TA'LIM" RISOLASI QO 'LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 54-62.

14. Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "Using Innovative Educational Technologies Pedagogical Effectiveness of Using Foreign Experiences." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.4 (2023): 129-132.

15. Olloqulova F. U. et al. SHAXSNI SHAKLLANISHIDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 8. – C. 967-969.

QADRIYATLI MUNOSABATLAR-IJTIMOIIY FALSAFIY MUAMMO SIFATIDA

Choriyeva Fotima Ashurovna

Qumqo'rg'on tuman 30-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Ta'lim-tarbiya jarayonida shaxsni har tomonlama ma'naviy-ahloqiy shakllantirish, uning qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish hamda ijtimoiy turmush uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish muammosiga bag'ishlangan

Kalit so'zlar: Qadriyat, munosabat, ta'lim-tarbiya, ma'naviyat, axloq

Ota-bobolarimiz qadimdan ilmu-ma'rifat, ta'lim va tarbiya jarayonini inson kamoloti hamda millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilgan. Ta'lim muassasalarida ta'limiy-tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy ishlar qanchalik puxta, samarali tashkil etilgan bo'lsa, o'quvchi ma'naviyatining tug'ri shakllanishiga shuncha ta'sir ko'rsatadi. Bugun ta'lim dargohlarida faoliyat yurutuvchi pedagog kadrlarga bo'lgan talab qat'iy: har bir bolaning fan asoslaridan chuqur bilim bilan qurollantirish bilan bir qatorda uning ma'naviy dunyoqarashini kengaytirish, dunyoda sodir bo'layotgan ma'naviy, mafkuraviy jarayonlar, turli buzg'unchi g'oyalarning mazmun-mohiyatini yoshlar ongiga singdirish va ularning ongida buzg'unchi g'oyalarga nisbatan mafkuraviy immunitetni shakllantirish dolzarb vazifa. Chunki, shifokorning birgina xatosi bemorni nobud qilishi mumkin, ammo pedagog yo'l qo'ygan xato butun sinf, butun millat taqdirini yo'qqa chiqaradi. „Ta'lim-tarbiya-ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan, ya'ni, xalq ma'naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir“.

Bugungi kunda faqatgina chinakam ma'rifatli odamgina inson qadrini, milliy qadriyatlarini, bir so'z bilan aytganda, o'zligini anglash, erkin va ozod jamiyatda yashash, mustaqil davlatimizning inson hamjamiyatida o'ziga munosib obro'li o'rin egallashi uchun fidoyilik bilan kurashishi mumkin. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya jarayonida shaxsni har tomonlama ma'naviy-ahloqiy shakllantirish, uning qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish hamda ijtimoiy turmush uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish muhim ahamiyatga ega.

Demak, yoshlar xulq-atvoriga qadriyatli munosabatlarni singdirish ijtimoiy-falsafiy muammodir. Garchi qadriyatlar nazariyasi falsafiy muammo sifatida 1960 yillardan boshlab sobiq ittifoq tadqiq etila boshlangan bo'lsa-da, bu qadriyatlarning tarbiyaviy ahamiyatiga faqat mustaqillikka erishilgandan keyin ehtibor berila boshlandi. Falsafiy talqinga ko'ra, qadriyatlar inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan erkinlik, tinchlik, ijtimoiy tenglik, haqiqat, ma'rifat, go'zallik, hayotda va tabiatda bo'ladigan yaxshiligu-yezgulik kabi jamiki xislatu-fazilatlar yig'indisidir.

Ilmiy-pedagogik nuqtai-nazardan esa qadriyatlar insonning ma'naviy ehtiyojlari asosida paydo bo'lgan, amaliy faoliyatida davr sinovidan muvaffaqiyatli o'tgan, o'z shakli va mazmunida u yoki bu xalqning ma'naviy-axloqiy olamini ifoda etgan, asrlar davomida xalqning ma'naviy madaniyatini shakllantirish manbai sifatida qadrlanib kelingan jamiki ma'naviy ruhiy jihatlar majmui sifatida izohlanadi.

Ta'lim sohasida qabul qilingan barcha huquqiy me'yoriy hujjatlarda yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash ishiga alohida urg'u berilgan va barcha dastur, darsliklarda ularning mazmuni, unga qo'yiladigan talablar ham belgilab berilgan. Shunday ekan, ta'lim muassasalarida ijtimoiy-gumanitar fanlar dasturini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularning mazmunida yoshlarni umuminsoniy, milliy qadriyatlar asosida ma'naviy-ahloqiy tarbiyalashga keng o'rin berilgan. Shunday ekan, ta'lim va tarbiyani qadriyatli munosabatlarga asoslangan holda olib borish, yoshlarning o'zini anglash hissini uyg'otishga va atrofdagi kishilarga, voqea hodisalarga, narsalarga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishga undaydi.

Qadriyatli munosabat ikki "qadriyat" va "munosabat" tushunchalari asosida hosil bo'lib, kishilarning bir-biriga, atrofdagi jamiki jonli va jonsiz narsalar va buyumlarga bo'lgan munosabatlarini ifodalovchi, insonning ruhiyati, dunyoqarash va tafakkuri, his-tuyg'usi bilan bog'liq bo'lgan tushunchadir.

Qadriyatli munosabat tushunchasining tag zamirida qadr so'zi yotadi. O'zbek tilining izohli lug'atida qadr so'ziga quydagicha talqin beriladi: "Qadr (arabcha miqdor, o'lchov, o'lchov daraja). 1. Jamiyatda, kishilar o'rtasida tutgan o'rin, o'zgalar tomonidan bo'lgan hurmat, ehtibor. 2. Hayotda tutgan o'rin, ahamiyat, muhimlik holati". Ana shunga ko'ra bizningcha, qadr - kishilarning jamiyatda, insonlar orasida tutgan o'rni, mavqei, kishilar tomonidan unga nisbatan bo'lgan hurmat ehtirom, kishi hayotida ma'lum bir obyektning holatiga nisbatan qo'llaniladigan tushunchadir.

Qadriyat esa biroz kengroq ma'noda qo'llaniluvchi atama bo'lib, insonlar uchun uzoq davrlardan buyon shakllanib kelayotgan va kishilarning qon-qoniga, hayotning, ta'lim-tarbiyaning tarkibiga singib ketgan moddiy-ma'naviy obyekt va sub'yektlarning ahamiyatini belgilovchi tushunchadir.

“Qadriyat - voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy, ma’naviy ahamiyatini ko’rsatish uchun qo’llanadigan tushuncha. Inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo’lgan barcha narsalar, masalan, erkinlik, tinchlik, adolat, ijtimoiy tenglik, ma’rifat, haqiqat, ijtimoiy tenglik, go’zallik, yaxshilik, moddiy va ma’naviy boyliklar, urf-odat va an’ana va boshqalar hisoblanadi”.

Qadriyatli munosabat iborasining ma’nosi juda oddiy ko’rinsada, lekin u insoniyat tafakkuri, aql-zakovvati, uning atrof-olam bilan juda teran, chambarchas bog’liqligida namoyon bo’ladi. Qadriyatli munosabatlar–kishilar hayotida mavjud bo’lgan va kishilar uchun ahamiyatli, qadrlil bo’lgan barcha predmetlar, narsa va hodisalar, voqealar bo’lib, odamlarning kundalik hayotiy ehtiyojlari va talablarini qondira oladigan yoki qondirishi mumkin bo’lgan narsalarga nisbatan bo’lgan munosabatdir. Umuman olganda qadriyatli munosabat, faqat o’tmish davr uchun muhim ahamiyat kasb etib qolmasdan, u hozirgi kun va kelajakdagi inson va jamiyat taraqqiyotiga ham ijobiy ta’sir etadigan, kishilar ongiga singib ijtimoiy ahamiyat kasb etadigan moddiy, ma’naviy, tabiiy, diniy, axloqiy, falsafiy va boshqa boyliklar majmuasiga qaratilgan ijobiy, xayrixoh munosabatdir. Ya’ni, soddaroq qilib aytganimizda, uni avaylab- asrash, keying avlodga bekamu-ko’st yetkazib berish, qadrlash tushuniladi. Har qanday qadriyatli munosabat inson faoliyatining mahsuliga, uning ob’yektiv olamdagi mavjud borliqqa bo’lgan munosabatining ifodasidir. Qadriyatli munosabat jamiyat, ijtimoiy-ma’naviy taraqqiyotining, muayyan bir davr, sharoit va ehtiyojning mahsuli bo’lib, kishilarning o’z ehtiyojini qondirish yo’lidagi harakatlari majmuidir.

Shunga ko’ra, qadriyatli munosabatlarga asoslangan ta’lim-tarbiya jarayoni butun ta’lim tizimini qamrab olishi, har bir o’tilayotgan fan asoslari mazmun mohiyatiga mos holda yoshlarni insonparvarlik, vatanparvarlik, mehr-oqibat, jonkuyarlilik, asrab avaylash, qadrlash, achinish, sobitqadamlilik, hurfikrlilik, keng dunyoqarash asoslarini shakllantirishga xizmat qilishi zarur. Mana shu maqsadlarni ko’zlagan holda tashkil etilgan ta’lim-tarbiya jarayoni, demokratik huquqiy davlat va erkin fuqarolik jamiyati barpo etishdek buyuk maqsadlarni amalga oshiruvchi barkamol avlod shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 373-376.

2. qizi Bosimova M. D., Olloqulova F. U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 692-695.

3. Olloqulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar //Jurnal nomi: QarDU xabarlarilari ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.

4. Olloqulova F. U. et al. SHAXSNI SHAKLLANISHIDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 8. – C. 967-969.

5. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.

6. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.

7. Ulasheva A., Olloqulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-44.

BARKAMOL AVLODNI SHAKLLANTIRISHDA PSIXOLOGIYA FANINING O'RNI.

Choriyeva Maftuna Ikrom qizi

Termiz shahar 1-sonli maktab o'qituvchisi

Annotasiya. Ushbu maqolada barkamol insonni shakllantirishda psixologiya fanining o'rni nihoyatda beqiyos ekanligi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Barkamol shaxs, psixologiya, ma'naviyat, tarbiya, ta'lim, bilim.

Barchamizga yaxshi ma'lumki, ma'naviy-madaniy, ruhiy-axloqiy xislatlar va insoniy qadriyatlar avvalambor, bolalikdan shakllana boshlaydi. Bolalar erta go'daklikdan boshlab ota-onalari, bobo-buvilari va boshqa oila a'zolarining yurish-turishlari, odob-axloqlari, muomala munosabatlari, oilaviy urf-odatlar, rasm-rusumlar, udum va an'analariga qarab, ibrat olishga harakat qiladilar. Barkamol avlod ma'naviyatini shakllantiruvchi yagona manba esa tarbiyadir. Ma'rifat va bilimni shakllantiruvchi manba — ta'lim, saboqdir. Binobarin "ta'lim va tarbiya" emas, aksincha, "tarbiya va ta'lim" deb aytish maqsadga muvofiqdir. Insonni barkamol etib tarbiyalashda ayniqsa psixologiya fanining o'rni beqiyos. Bugungi kunda fan va texnologiya, taraqqiyot jadallik bilan rivojlanayotgan bir paytda barkamol avlodni tarbiyalash uchun alohida e'tibor talab qilinmoqda. Xo'sh, avvalambor Barkamol inson deganda bugungi kunda qanday insonni tushunamiz? Barkamol inson bu ma'nan yetuk, dunyoqarashi teran, mustaqil fikrlovchi, e'tiqodi mustahkam, siyosiy-ma'naviy saviyasi hozirgi davr talablariga to'la javob beradigan shaxsdir. Barkamol shaxsni shakllantirishda barcha fanlar qatori psixologiya fanining o'rni beqiyosdir.

Psixologiya — inson faoliyati va hayvonlar xatti-harakati jarayonida voqelikning psixik aks etishi, ruhiy jarayonlar, holatlar, hodisalar, xislatlar to'g'risidagi fan. Psixologiyaning tadqiqot predmetiga sezgilar va idrok obrazlari, tafakkur va hissiyot, faoliyat va muomala kabi psixologik jarayonlar, kategoriyalar kiradi.

Psixologiyaning asosiy vazifalari — psixika qonuniyatlarini, inson ruhiy holatlari shakllanishini filogenetik va ontogenetik taraqqiyot birligida ochishdan iboratdir. Mazkur vazifalar yechimini topishda psixologiya bir tomondan, biologiya fani sohalari bilan, jumladan, fiziologiya bilan, boshqa tomondan esa, sotsiologiya, pedagogika, madaniyat tarixi, mantiq hamda ijtimoiy fanlar bilan jips aloqaga kirishadi. Psixologiya eng avvalo, psixikaning insonga xos shakli bo'lmish ong va o'zini o'zi anglashni tadqiq etadi. O'zbekistonda psixologiya 1928-yildan e'tiboran hozirgi Milliy universitetda fan sifatida o'qitila boshlandi. 1929-yil Xalq maorifi komissarligi qoshida psixologiya laboratoriyasi ochildi. Keyinchalik pedagogika institutlarida psixologiyaning bir necha sohalari bo'yicha talabalarga bilim berila boshlandi. XX asrning 2-yarmida M. Vohidov, M. Davletshin singari mahalliy kadrlar yetishib chiqdi. Hozirgi davrda psixologiya fanlari doktorlari V. Tokareva, E. G'oziyev, B. Qodirov, G'. Shoumarov, R. Gaynutdinov, V. Karimova, Sh. Barotov, A. Jabborov, R. Sunnatovalar psixologiyaning umumiy psixologiya, pedagogik va yosh psixologiyasi, ijtimoiy psixologiya sohalari bo'yicha tadqiqot ishlarini amalga oshirmoqdalar. Psixolog mutaxassislar tayyorlash va tadqiqot ishlari O'zbekiston milliy universiteti, SamDU, Farg'ona universiteti, Qarshi universiteti, Termiz universiteti bazalarida yo'lga qo'yilgan. O'zbekistonda psixologik xizmat joriy qilingan va uning tarmog'i tobora kengayib bormoqda. Psixologlar odatda organizmni ongning asosi deb hisoblashadi, shuning uchun ham hayotiy muhim soha hisoblanadi. Bugungi globallashuv davrida, dunyoda mafkuraviy kurash avj olgan sharoitda doimo ogoh, sezgir va ma'naviy uyg'oq bo'lib yashashimiz, eng katta boyligimiz bo'lmish yurtimizdagi millatlararo ahillik, o'zaro mehr-oqibat hamda hamjihatlik muhitini ko'z qorachig'idek asrash va mustahkamlash yo'lida olib borilayotgan ishlarimizning ma'no-mazmunini tushunib yetishimiz lozim.

O'sib kelayotgan yosh avlodni vatanparvarlik va millatparvarlik ruhida tarbiyalash dolzarb vazifadir. Bu esa oilada va o'quv dargohlarida ta'lim hamda tarbiyaga e'tiborni kuchaytirishni taqozo etadi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan mazkur soha yechimiga qaratilgan qator qonun hujjatlari imzolanib, farmon, qaror va farmoyishlar qabul qilinmoqda. Bular yurtimizda ma'nan yetuk, dunyoqarashi teran, mustaqil fikrlovchi, e'tiqodi mustahkam, siyosiy-ma'naviy saviyasi hozirgi davr talablariga to'la javob beradigan barkamol avlodni kamol toptirishga xizmat qilmoqda. Inson mohiyati moddiyat va ma'naviyatning tutashuvida namoyon bo'ladi. Har bir shaxs, har bir ijtimoiy

guruh yoki toifa, har bir elat, millat va mintaqa xalqlari o'z tabiati bilan yaratilgan. Zero, ma'naviyat va uni anglash masalalariga oqilona, konkret sharoitni hisobga olib yondashish — komil insonni tarbiyalashning yangi yo'llarini ochishda muhim ahamiyatga ega.

Bedil aytganidek, me'mor dastlabki g'ishtni to'g'ri qo'ymasa, binoning boshi yulduzlarga etsa ham, u qiyshiq bo'lib qolaveradi. Shunday ekan, jamiyatda inson o'rni uning moddiy boyliklari bilan emas, balki yuksak ma'naviy qiyofasi bilan belgilanadi. Binobarin, ma'naviyat — ajdodlarni avlodlarga, tarixni bugunga, bugunni kelajakka bog'lovchi ko'priki. U ota-bobolarimizdan meros jamiki noyob fazilatlar, qadriyatlar va an'analarning majmui, qolaversa, ular to'plagan tarixiy-ijtimoiy tajriba va barcha qarashlarni o'zida mujassam etadi.

Jahonga mashhur ajdodlarimiz — buyuk davlat arboblari, sarkarda Amir Temur, Bobur Mirzo, Mirzo Ulug'bek, Jaloliddin Manguberdi nafaqat mardlik, adolatparvarlik, insonparvarlik, ilm-fan bobida o'rnak bo'lganlar, balki o'z askarlari, bo'lajak el-yurt himoyachilari tarbiyasiga ham alohida e'tibor qaratganlar. Birgina jahongashta bobomiz Amir Temur askarlarining rost yoki yolg'on so'zlayotganini kengash qurib, ular bilan individual suhbatlashgan jarayonda bilib olganlar. Sababi insonning so'zlayotgan so'zini rost yoki soxtaligini ko'zqarashlari orqali bilib olgan ekanlar. Xorazmiy, Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Forobiy, Alisher Navoiy, Furqat singari bashariyat sivilizasiyasi va uning porloq kelajagiga beqiyos, katta hissa qo'shgan buyuk mutafakkir ajdodlarimiz hamda din ilmida olamga dong taratgan Imom Buxoriy, Bahouddin Naqshband, Yassaviy kabi ulamolarimiz yoshlarga ma'naviy va jismoniy kamolot bo'yicha saboq berganlar. Yaqin o'tmishimizda yashab o'tgan mutafakkir ma'rifatchilardan Abdulla Qodiriy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Cho'lpon, Mahmud Behbudiy, Usmon Nosir va boshqa ko'pgina buyuk adiblarimizning asarlari va ulardagi psixologik yondashuvlar, qarashlar, yoshlar hayoti va tarbiyasi bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa ularning asarlarida farzandni kamolotga erishishda psixologiya fanining beqiyos o'rni borligini alohida ta'kidlab o'tganlar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh, O'roqova. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiiy fanlar misolida intellectual rivojlantirish metodikasi // TAFAKKUR MANZILI – 2023. – T. №. 4.– C. 135-138.

2. O'roqova S. S. INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON INDIVIDUAL APPROACH-SOCIAL PEDAGOGICAL NEED //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 04. – C. 3-7.

3. Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. Academia Science Repository, 4(05), 12-19.

4. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." JournalNX, vol. 7, no. 11, 2021, pp.

5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.

6. Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 28-31.

7. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №.

8. Musurmonkulov, A. (2023). CORRELATION OF LEXICAL-SEMANTIC RELATIONS WITH GRADUONYMY. Science and innovation, 2(C10), 168-170.

9. Olloqulova F. U. et al. SHAXSNI SHAKLLANISHIDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI //Scientific Impulse. – 2023. – Т. 1. – №. 8. – С. 967-969.

10. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

11. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. World of Scientific news in Science, 1(2), 69-74.

ЗАБОНИ ТОЧИКӢ ҲАМЧУН ФАНИИ ТАЪЛИМӢ ДАР СИНФҲОИ ИБТИДОӢ

Нурова Моҳина Акмал қизи

донишчӯи факултети таълими ибтидоӣ

донишкадаи давлатии педагогии Тирмиз

Роҳбари илмӣ: муаллимаи кафедраи

*назарияи таълими ибтидоӣ **С.Самиева***

Аннотация. Мақолаи мазкур дар бораи муаммоҳои муҳими гузаронидани методҳои таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ ва тарзи дурусти омӯختани забони модарӣ дар дарсҳои забони модарӣ маълумот дода шудааст.

Вожаҳои калитӣ: методика, забони тоҷикӣ, таълим, тарбия, омӯзгори ҷавон, муаллим, грамматика, китобҳои дарсӣ

Яке аз тавонотарин воситаи ташаккул ва инкишофи инсон дониши хуби ӯ аз забони модарист. Омӯхтани забони модарӣ кори бузургест. Методикаи таълими забони тоҷикӣ – ба муаллим, пеш аз ҳама, ба омӯзгори ҷавон, усулҳои дурусти ба хонандагон омӯхтани забони тоҷикиро ёд медиҳад, ӯро бо назарияи дар амал санҷидашудаи таълими забони модарӣ шинос мекунад, аз роҳҳои хатоӣ кор бозмедорад, ба сӯи фаъолияти эҷодкорӣ ҳидоят менамояд. Методика ба муаллим оид ба таълими грамматика, фонетика, луғат, имло, аломатҳои китобат, оҳанги талаффуз, услуби сухан ва роҳҳои инкишоф додани нутқи талабагон дастурҳои мувофиқ медиҳад. Чи қадаре ки муаллим дар усулҳои таълими забони тоҷикӣ моҳир бошад, ба ин кори наҷиб шавқу ҳавас дошта бошад, ҳамон қадар хонандагон ҳам дар омӯхтани забони тоҷикӣ рағбат пайдо мекунанд. Аз ин рӯ, муаллим бояд роҳи усулҳои таълими забони тоҷикиро чи аз ҷиҳати назариявӣ ва чи амалӣ ба хубӣ донад.

Тамоми омӯзгорон худ забони адабии тоҷик, меъёрҳои гуфтор, қоидаҳои орфоэпия, орфография ва пунктуатсияи забони тоҷикиро ба дараҷаи ҷавобгӯи талаботи муқарраршуда донанду баҳри дар амал ҷорӣ намудани ин ҳама талаботҳои корсозро дар назди шогирдон – хонандагони мактаб низ гузоранд. Онҳо на танҳо дар синф – ҳангоми дарсдиҳӣ, балки дар ҳама ҷо – дар долони саҳни ҳавлии мактаб, дар муаллимхонаҳо, дар раставу бозорҳо, дар ҷойҳои ҷамъиятӣ ва ҳатто дар хона бо аҳли байташон ба забони адабии умумихалқӣ гуфтугӯ намоянду сӯҳбат ороянд, ки маҳз чунин амалро пеша кардани ҳамаи омӯзгорони кулли мактабҳои ҷумҳурӣ метавонад баҳри пиёда кардани он мақсади наҷиб – омода сохтани одамони маданӣ, комилан босавод ва донандагони хуби забони адабӣ заминаи эътимодноке гардад.

Омӯзгор, пеш аз ҳама, чӣ будани предмет ё худ объекти омӯзиши методикаи забони тоҷикиро бояд амиқ тасаввур, дарк ва эҳсос намояд. Омӯзгори ҷавонро зарур аст, ки баробари амиқ донистани предмет ва вазифаи курси методикаи забони тоҷикӣ моҳият ва вазифаи амалии омӯхтани забони тоҷикиро дар мактаб равшан дарк кунанд ва аз пайи тарғиби он низ бошад: Омӯхтани забони тоҷикӣ, алаҳусус, грамматикаи он, барои инкишофи тафаккури талабагон нақши муҳиме мебозад, зеро ки онҳо фикр карда, ҳодисаҳои гуногуни забонро бо ҳам муқоиса мекунанд, аломатҳои барҷастаи ҳодисаҳои грамматикиро ҷудо мекунанд, маводро ҷамъбаст менамоянд ва ба тартиб медароранд. Дар ин бобат ҳаминро ҳам бояд ба назар гирифт, ки омӯхтани забони тоҷикӣ барои аз худ кардани забонҳои дигар, аз ҷумла забони русӣ ва англисӣ асос ҳисоб меёбад, ки

тасдиқи ин нукта аз гуфтори зерини методист Палей Р.И. низ бармеояд: «Омӯхтани грамматикаи забони модарӣ дар мактаб боз як аҳамияти амалиро дорост: азхудкунии забони хориҷиро сабук мекунад. Дониستاني грамматикаи забони модарӣ барои аз худ намудани грамматикаи забонҳои ғайр кӯмак мерасонад». Зиёда аз ин, хуб дониستاني забони модарӣ барои аз бар намудани ҳамаи ғанҳои дигари таълим дар мактаб замина ё худ воситаи пурзӯро тавоно маҳсуб меёбад.

Ҳаминро ҳам дар назар бояд дошт, ки ҳамаи соҳаҳои забон дар мактаб аз рӯи принципи пайдарҳамӣ ва алоқамандии байниҳамдигарии бобу мавзӯҳои таркибиашон таълим дода мешаванд. Бинобар ин, зарур аст, ки як соҳаи забонро таълим дода истода, соҳаи дигараш (бобу фаслҳои пеш омӯхташуда) фаромӯш нагардад. Масалан, ғангоми таълими морфология синтаксис ва дар вақти таълими синтаксис донишҳои морфологии шогирдон такрор карда мешавад ва ё дар заминаи така намудан ба он донишҳо бояд синтаксис омӯзонида шавад.

Ниҳоят, таъкид бояд кард, ки масъалаҳои фонетика (овозшиносӣ), калима (луғат) ва калимасозӣ дар якҷоягӣ бо морфология барои аз худ намудани қоидаҳои имло ва синтаксис баҳри азхудкунии мавридҳои истифодаи аломатҳои китобат заминаи асосӣ ба шумор меравад. Бинобар ин, чи қадаре ки грамматика дуруст таълим дода шавад, ҳамон қадар хонандагони мактаб қоидаҳои имло ва аломатҳои китобатро на танҳо аз ҷиҳати назариявӣ, балки амалан ҳам аз худ хоҳанд намуд. Барои он ки ҳамин мақсад ба даст ояд, методикаи таълими забони тоҷикиро ба ҳубӣ дониستاني муаллим шарт аст. Яъне муаллими филолог на танҳо ғанни забони тоҷикӣ, балки усули таълими онро ҳам бояд хуб донад ва хуб таълим дода ҳам тавонад.

Дар илми фалсафа таъкид мешавад, ки ғанни мазкур, яъне фалсафа, «сутунмӯҳраи илмҳои ҷамъиятӣ» ба шумор меравад. Марбут ба ҳамин нукта хато намекунем, агар гӯем, ки ғанни забони модарӣ (тоҷикӣ) дар мактаб низ дар байни дигар ғанҳои таълимӣ чунин мақомро доро мебошад.

Яъне шартӣ аз ҳама аввал ва зарурии азхудкунии ғанҳои дигар дар мактаб ва умуман, пас аз хатми мактаби миёна ҳам, ки кас пайи омӯзишу такмили илмҳои дигар шуғл меварзад, ин аст, ки пеш аз ҳама, ӯ бо донишу малакаи хуби забондониву забонфаҳмӣ мусаллаҳ бошад, то ки ғангоми шарҳу тавзеҳи (чи шифоҳӣ ва чи хаттӣ) масъалаҳои марбути илми мушаххас ба тавассути калимаву ибора ва ҷумлаориву муфассалбаёнӣ аз тамоми имкониятҳои забони модарии хеш бе ягон душворӣ истифода бурда тавонад. Ва баръакс, шояд шахс илмеро басо хуб донад, баҳри инкишофу тақомули он ғояҳои баландеро дар шуури хеш эҳё карда бошад,

аммо дар ӯ қобилияти забондониву ифодаи озои фикр ташаккул наёфта бошад, ӯ ҳеҷ гоҳ он ҳама ғояҳои воли худро дастраси аҳли илм гардонида наметавонад.

Хулоса, забони модарӣ дар мактаб на фақат предмети таълим, балки воситаи аз ҳама асосии азхудкунии фанҳои дигари таълимӣ ҳам доништа мешавад. Яъне тамоми дастовардҳои хонандагон доир ба донишҳои меъёрии аз дигар фанҳо гирифтаашон маҳз ба таълими ҳубу самараноки забони модарӣ, ба хусус, ба таълими грамматикаи он алоқаи мустаҳкам дорад.

Адабиёти истифодашуда:

1. С.Ҳоҷиев. Методикаи таълими забони тоҷикӣ, Ҳуҷанд, Нури маърифат, 2019, 400с.
2. KHOLIKOVA P. THE ROLE OF FOLK VERBAL CREATIVITY IN FORMING THE SPIRITUAL WORLD OF PRIMARY CLASS STUDENTS //World Bulletin of Social Sciences. – 2023. – Т. 29. – С. 52-56.
3. Xoliqova P. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINING ONGLI FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI VA O 'RNI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 1. – №. 1.
4. Бахриддинова Ш., Холиқова П. ТАШАККУЛ ДОДАНИ СИФАТҲОИ МАЪНАВИ ВА АХЛОҚИ ДАР ТАРБИЯИ ИНСОНИ ҚОМИЛ ДАР АСАРҲОИ МУТАФАККИРОНИ ШАРҚ //Бюллетень педагогов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 4 Part 2. – С. 9-13.
5. SAMIYEVA, S. (2023). TABOO AND EUPHEMISM IN UZBEK AND TAJIK LANGUAGES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 64-68.
6. Oripovna, S. S. (2022). Issues of spiritual and moral education of youth in the works of abdurahmon Jami.
7. Samiyeva, S. (2021). ISSUES OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF YOUTH IN THE WORKS OF ABDURAHMON JAMI. *InterConf*.
8. Samiyeva, S. O. (2024). EUPHEMISMS AND THEIR RELATIONSHIP WITH SYNONYMS (in the example of Uzbek and Tajik languages). *World of Scientific news in Science*, 2(2), 859-865.
9. Oripovna, S. S. (2024). Emergence Factors Of Dysphemic And Euphemical Dictionaries In Tajik And Uzbek Languages. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 2(2), 14-21.
10. Samiyeva, S. O. (2020). SAADI SHERAZI'S LIFE ACTIVITIES AND MORAL VIEWS. *Theoretical & Applied Science*, (7), 410-413.
11. Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJODIY RIVOJLANISHIDA HAMKORLIK KLASTERI

Ne'matova Diyora Baxodir qizi
Termiz DPI II-bosqich magistranti
Ilmiy rahbar: D.R.Shabbazova

Annotatsiya. Ushbu maqolada "hamkorlik klasteri" tushunchasi va uning boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy rivojlanishiga ta'siri o'rganiladi. U hamkorlikdagi o'quv muhiti boshlang'ich ta'lim muassasalarida bolalar o'rtasida ijodkorlik va innovatsiyalarni qanday rag'batlantirishini o'rganadi. Maqolada o'quvchilarning ijodiy fikrlash, muloqot qobiliyatlari va jamoada ishlash qobiliyatlarini oshirishda guruh loyihalari va muammolarni hal qilish vazifalari kabi hamkorlikdagi ta'lim faoliyatining afzalliklari muhokama qilinadi. Bundan tashqari, u o'quvchilar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish strategiyalarini va hamkorlikda o'rganish tajribasini osonlashtirishda o'qituvchilarning rolini o'rganishi mumkin. Umuman olganda, maqola o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish va ularni kelajakdagi muvaffaqiyatga tayyorlash uchun ta'lim muassasalarida hamkorlikni rivojlantirish muhimligi haqida tushuncha beradi.

Kalit so'zlar: hamkorlik klasteri, ijodiy rivojlanish, boshlang'ich sinf o'quvchilari, hamkorlikda o'rganish, ijodkorlikni oshirish, guruh loyihalari, muammoni hal qilish vazifalari.

Ta'limning dinamik manzarasida boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida ijodkorlikni rivojlantirish kelajak innovatorlari va muammolarni hal qiluvchilarni tarbiyalash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu intilishlar orasida "hamkorlik klasteri" tushunchasi yosh ongning ijodiy rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shadigan hamkorlikda o'rganish yo'llarini yorituvchi mayoq sifatida paydo bo'ladi.

Hamkorlik klasteri hamkorlikda o'rganish yondashuvini o'z ichiga oladi, unda o'quvchilar guruhlarda birgalikda ishlaydi, ijodkorlik, innovatsiyalar va o'zaro yordam uchun qulay muhit yaratadi. Shu doirada, boshlang'ich sinf o'quvchilari muammolarni hal qilish va yangi g'oyalarni o'rganish uchun o'zlarining turli nuqtai nazarlari, ko'nikmalari va tajribalaridan foydalangan holda jamoaviy harakatlarga kirishadilar.

Hamkorlik klasterining asosiy jihatlaridan biri uning ijtimoiy o'zaro ta'sir orqali ijodkorlikni rivojlantirish qobiliyatidir. [3:6]Hamkorlikdagi ta'lim sharoitlarida o'quvchilar munozaralarda qatnashadilar, fikr almashadilar va bir-birlari bilan fikr almashadilar, bu esa turli nuqtai nazarlarni almashish orqali

ijodkorlikni rag'batlantiradi. Tengdoshlar bilan hamkorlik qilish orqali o'quvchilar ko'plab istiqbollarga ega bo'ladilar, innovatsion fikrlashni uyg'otadilar va muammolarni muqobil yechimlarni izlashga undaydilar.

Bundan tashqari, hamkorlik klasteri boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida faol ishtirok etish va faollikni rivojlantirishga yordam beradi. Hamkorlikdagi loyihalar va guruh faoliyati orqali o'quvchilar o'zlarining ta'lim jarayoniga egalik qiladilar, bilimlarni qurish va muammolarni hal qilishda faol agentga aylanadilar. Ushbu amaliy yondashuv o'quvchilarning o'z ijodiy qobiliyatlariga bo'lgan ishonchini kuchaytirib, o'z qiziqishlari va ehtiroslarini o'rganishga undaydigan avtonomiya va vakolatlarni kuchaytiradi.[1:3]

Bundan tashqari, hamkorlik klasteri muloqot, jamoada ishlash va tanqidiy fikrlash kabi XXI asrning muhim ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilar tengdoshlari bilan hamkorlik qilganda samarali muloqot qilishni, o'z fikrlarini ifoda etishni va boshqalarning nuqtai nazarini tinglashni o'rganadilar. Shuningdek, ular jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar, hamkorlik qilishni, murosaga kelishni va umumiy maqsadlar sari harakat qilishni o'rganadilar. Bundan tashqari, hamkorlikda o'rganish tanqidiy fikrlashni va muammolarni hal qilishni rag'batlantiradi, chunki o'quvchilar ma'lumotni tahlil qiladilar, variantlarni baholaydilar va birgalikda qarorlar qabul qiladilar.

Hamkorlik klasterini boshlang'ich ta'limga kiritish uchun o'qituvchilar fasilitator va murabbiy sifatida xizmat qiladigan qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini talab qiladi. O'qituvchilar hamkorlikda o'rganish tajribasini boshqarishda, vazifalarni tuzishda va o'quvchilarning ijodiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun iskala bilan ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Sinfda hamkorlik madaniyatini tarbiyalash orqali o'qituvchilar o'quvchilarga hamkorlik qilish, tajriba o'tkazish va bir-biridan o'rganish uchun imkoniyatlar yaratadi.

Hamkorlik klasterini amalga oshirish ijodkorlik va innovatsiyalarni rag'batlantiradigan hamkorlikdagi o'quv faoliyatini loyihalashni ham o'z ichiga oladi. Ushbu tadbirlar guruh loyihalari va muammolarni hal qilish vazifalaridan birgalikda o'yinlar va aqliy hujum sessiyalarigacha bo'lishi mumkin. O'qituvchilar faol ishtirok etish, izlanish va tajriba o'tkazishni rag'batlantiradigan vazifalarni ishlab chiqish orqali o'quvchilarning qiziqishini uyg'otadigan va ijodiy salohiyatini rivojlantiradigan boy ta'lim tajribasini yaratishi mumkin.

Bundan tashqari, texnologiya integratsiyasi hamkorlik klasteri doirasida hamkorlikda o'rganish tajribasini oshirishi mumkin. Raqamli vositalar va platformalar o'quvchilarga masofadan hamkorlik qilish, resurslarni almashish va kontent yaratish imkoniyatini beradi. Virtual hamkorlik joylari o'quvchilarga hamkorlikdagi loyihalarda qatnashish, asinxron muloqot qilish va o'zlarining

ijodiy tashabbuslarini oshirish uchun texnologiya kuchidan foydalanish imkonini beradi. [2:5]

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, hamkorlik klasteri boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy rivojlanishini oshirish uchun ulkan salohiyatga ega. Hamkorlik, muloqot va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali hamkorlikdagi o'quv muhiti o'quvchilarga o'zlarining ijodiy salohiyatini ochib berish va o'quv sayohatlarida faol ishtirokchilarga aylanish imkonini beradi. Hamkorlikdagi ta'lim strategiyalarini integratsiyalash orqali o'qituvchilar sinfda hamkorlik madaniyatini rivojlantirishi, kelajakni shakllantirishga tayyor bo'lgan ijodiy fikrlovchi, innovator va muammolarni hal etuvchi avlodni tarbiyalashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Adizov B. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. ... dis. Toshkent, 2018.
2. Aliyev A. O'quvchilarning ijodkorlik qobiliyati. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
3. Pedagogik kompetentlilik va kreativlik asoslari moduli bo'yicha o'quv-uslubiy qo'llanma. Toshkent, 2015.
4. Sanaqulov X. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirish nazariyasi va amaliyoti. Monografiya. T.: TDPU, 2017.
5. Mamzurina A.A. Texnologiya darslarida kichik yoshdagi o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. Yakutsk, 2019.
6. Mavlonova R.A., Sanaqulov X.R., Xodieva D.P. Boshlang'ich sinfda ta'lim usullari. – M.: MGU Vestnik, 2020.
7. Davletshin M.G., Do'stmuhamedova Sh., Mavlanov M., To'ychiyeva S. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. (O'quv metodik qo'llanma). Nizomiy nomidagi TDPU. 2014.
8. Ruzikulovna, S. D. (2021). The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes. JournalNX, 7(11), 78-82.
9. Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. Academia Science Repository, 4(05), 12-19.
10. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 227-230.
11. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. European Scholar Journal, 2 (7), 32-33.

12. Shabbazova, D. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARI SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SHAXSIY QADRYATLI YONDASHUV. MONOGRAFIYA. Termiz-2023. Interpretation and Researches, 1(1).

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

*Тогаева Динора Рустамовна,
студентка 3-курса ТерГПИ*

*Научный руководитель:
Мухтарова Лобар Абдиманнабовна, доцент*

Аннотация. Данная работа исследует вопрос применения инновационных технологий на уроках в начальной школе с целью повышения эффективности образовательного процесса. Автор анализирует различные методы использования современных технологий, таких как интерактивные доски, планшеты, программирование, онлайн-платформы и виртуальная реальность, для улучшения обучения и стимулирования интереса учащихся к учебным предметам. Рассматриваются преимущества и вызовы, связанные с внедрением технологий в учебный процесс, а также предлагаются рекомендации по оптимальному использованию инноваций для достижения образовательных целей в начальной школе.

Ключевые слова: критическое мышление, креативное мышление, индивидуализация обучения, особые образовательные потребности, начальная школа, инновационные технологии, образовательный процесс.

Слово "инновация" происходит от латинского слова "innovatio", которое означает "внесение новшества" или "обновление". Этот термин используется для обозначения процесса внедрения новых идей, продуктов, услуг или методов в различные области деятельности с целью улучшения существующих процессов или создания чего-то нового и инновационного. Инновации играют важную роль в развитии общества, экономики и технологий, способствуя прогрессу и улучшению качества жизни людей.

Цели инновационного обучения могут быть разнообразными, в зависимости от контекста и потребностей образовательной системы. Вот несколько основных целей инновационного обучения:

1. Развитие креативности и инновационного мышления: Одной из основных целей инновационного обучения является развитие у студентов способности к креативному мышлению, поиску новых решений и идей, а также стимулирование инноваций в образовании и других сферах.

2. Повышение эффективности обучения: Инновационные методы обучения направлены на улучшение процесса обучения, делая его более интересным, интерактивным и эффективным для студентов. Целью может быть улучшение усвоения знаний, навыков и умений.

3. Подготовка к современным вызовам: Инновационное обучение должно помогать студентам адаптироваться к быстро меняющемуся миру, развивать навыки, необходимые для успешной карьеры в современной экономике, а также учиться работать с новыми технологиями и информацией.

4. Личностное развитие: Целью инновационного обучения может быть также личностное развитие студентов, их самосознание, самореализация, развитие социальных навыков и умений решать проблемы.

5. Создание условий для самостоятельного обучения: Инновационное обучение ставит перед собой задачу создания условий для самостоятельного обучения студентов, развития их способности к самообучению, поиску информации и решению задач.

Цели инновационного обучения связаны с развитием студентов как личностей, подготовкой их к современным вызовам и развитием ключевых навыков для успешной жизни и работы в современном мире. Использование инновационных технологий в образовании становится все более актуальным и важным. Особенно это касается начальной школы, где формируются основы знаний и навыков у детей. Применение современных технологий на уроках в начальной школе способствует не только повышению интереса учащихся к обучению, но и развитию их критического мышления, творческих способностей и навыков сотрудничества.

Инновационные технологии позволяют индивидуализировать обучение, учитывая особенности каждого ребенка. Они способствуют созданию интерактивной образовательной среды, где ученики могут учиться более эффективно и вовлеченно. Также использование технологий на уроках помогает подготовить детей к цифровому миру и развить навыки, необходимые для успешной адаптации в современном обществе.

Однако внедрение инновационных технологий требует не только технической подготовки, но и компетентности со стороны педагогов. Учителя должны быть готовы к использованию новых инструментов, развитию своих профессиональных навыков и постоянному обучению. Администрация школы также играет важную роль в успешной реализации

технологий, обеспечивая необходимую инфраструктуру и поддержку для учителей.

Современное образование стремится активно внедрять инновационные технологии для улучшения процесса обучения и повышения качества образования. Использование современных технологий в учебном процессе позволяет персонализировать обучение, делая его более эффективным и интересным для учащихся. Такие методы, как онлайн-обучение, интерактивные учебные платформы, виртуальная реальность, мобильные приложения и другие, становятся все более распространенными в современных школах и учебных заведениях. Эти технологии предоставляют учащимся новые возможности для обучения и развития, делая процесс обучения более интересным, увлекательным и эффективным.

Использование инновационных технологий в образовании позволяет создать более динамичное и адаптивное обучающее окружение, которое способствует развитию навыков критического мышления, сотрудничества, коммуникации и проблемного решения. Также такие технологии помогают учителям более эффективно отслеживать прогресс учеников, адаптировать учебные материалы под конкретные потребности каждого ученика и создавать более интересные и интерактивные уроки.

Инновационные технологии могут быть весьма полезными и интересными для детей начальных классов. Введение таких технологий в образовательный процесс может способствовать развитию у детей навыков и знаний, которые могут оказаться важными в будущем. Вот несколько примеров инновационных технологий, которые могут использоваться в начальных классах:

- Робототехника: Робототехника позволяет детям создавать и программировать роботов, что способствует развитию логического мышления и пространственного воображения.

- Использование интерактивных досок и планшетов: Использование интерактивных технологий, таких как интерактивные доски или планшеты, может сделать обучение более увлекательным и эффективным.

- Виртуальная реальность и дополненная реальность: Технологии виртуальной и дополненной реальности могут создавать удивительные образовательные возможности, позволяя детям погружаться в новые миры и обучающие среды.

- Онлайн-образование: Использование онлайн-платформ для обучения может помочь детям изучать новые предметы и навыки в интерактивной и увлекательной форме.

Использование инновационных технологий в начальных классах может помочь детям развить цифровую грамотность, критическое мышление, сотрудничество и другие важные навыки, которые пригодятся им в будущем.

В заключении можно подчеркнуть, что применение инновационных технологий на уроках в начальной школе способствует более эффективному обучению и развитию учащихся. Использование современных методик и инструментов помогает создать интересные и увлекательные уроки, стимулирует креативное мышление у детей, развивает цифровую грамотность и подготавливает их к цифровой эпохе. Внедрение инноваций в образовательный процесс в начальной школе способствует формированию у детей навыков самостоятельного обучения, анализа информации и решения проблем, что является важным фактором для успешного развития каждого ребенка в современном мире.

Список использованных источников:

1. Dinora TOGAEVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2024). DEVELOPMENT OF LOGICAL THINKING IN THE PRIMARY CLASSES. *World Bulletin of Social Sciences*, 30, 64-68.

2. Usmonova Saboxat Erkinovna. (2023). METHODOLOGY OF SPIRITUAL, ETHICAL AND ECOLOGICAL EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *Intent Research Scientific Journal*, 2(9), 170–176.

3. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.

4. Abdimannabovna, M. L. (2021). Formation of the Ecological Culture of Schoolchildren in the Study of Natural Science. *International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology*, 1(6), 73-76.

5. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.

6. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.

7. Khazratkulova Shoir Noralievna. (2022). USE OF MODERN TEACHING METHODS IN EDUCATION OF STUDENTS IN PRIMARY SCHOOLS. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 8(2), 123–126.

8. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 644–646.
9. Hazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNI. *Interpretation and researches*, 2(1).
10. Хазраткулова Ш.Н. «Совершенствование методов воспитания на занятиях в начальных классах». Международной научно-практической конференции. АЭТЕРНА. УФА. 1 августа 2022 г.
11. Hazratkulova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA TARBIYA FANI O'QITUVCHISINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHGA QO'YILADIGAN TALABLAR. *Interpretation and Researches*, 2(1). извлечено от <http://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/1121>
12. Sh.N. Khazratkulova. (2024). THE SIGNIFICANCE OF THE SPIRITUAL HERITAGE OF THE ENLIGHTENMENT PEOPLE IN THE EDUCATION OF PRE - SCHOOL STUDENTS TODAY. *World Bulletin of Social Sciences*, 33, 14-18.
13. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Open Access Repository*, 4(02), 81-84.
14. Sh.N. Hazratkulova, (2023). THEORETICAL ANALYSIS OF EDUCATIONAL SCIENCE TEACHING IN PRIMARY CLASSES AND ITS CURRENT STATE. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS*, 4(10), 52–57.
15. Hazratkulova, S. N. (2023). Boshlang'ich sinflarda tarbiya fani o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qo'yiladigan talablar. *Interpretation and researches*, 2(1).

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISH YO'LLARI

Atamurodova Qunduzoy G'aniyevna

DTPI Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi

Xurramova Umida, Abdullayeva Xumora

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabalari

Annotatsiya. Maqolada nutq tushunchasi, nutq o'stirish metodikasi, uning ahamiyati, o'quvchilar nutqini rivojlantirish yo'llari, metodikasi, nutqni egallashning qator aspektlari, nutq o'stirish yo'nalishlari, o'quvchilar nutqini o'stirishda aniq belgilangan talablar, ta'lim-tarbiya jarayonida nutq o'stirishga erishish orqali o'quvchilarda shakllantirilishi lozim bo'lgan hayotiy ko'nikmalar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: nutq, metodika, nutq aspektlari, hayotiy ko'nikmalar, inson kamoloti, buyuk allomalar, ma'naviy meros, sharqona ta'lim va tarbiya, adabiy til normalari, tafakkur va notiqlik san'ati, ta'lim sifati.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq madaniyatini individual shakllantirish metodikasi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq rivojining tarbiyasi individual uslubining haqiqiy shaxsiy xususiyatlarini o'rganish va o'quvchilar nutqining ravonligini rivojlantirish. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqning o'sishini mustaqil tahlil qilish, o'zaro har tomonlama tavsifnomalar, o'qituvchining kuzatishlari asosida amalga oshadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida nutq muomalasi haqida, "Men boshqa kishilar bilan muomalada qandayman?" mavzusida suhbat o'tkazish.

2. Nutqiy muomaladagi kamchiliklarni aniqlash va ularni barham toptirish yuzasidan qilingan ishlar: uyatchanlikni, tortinchoqlikni, muomala uslubidagi salbiy holatlarni yengish.

3. Nutqda pedagog uchun muomalaning hissiy juhatdan qulay bo'lgan uslubini ishlab chiqishga doir topshiriqlar va ularni o'z-o'zini kuzatish ma'lumotlari bilan taqqoslash.

4. Nutqiy muomalada o'z individual uslubiy pedagogik muomalaning tarkibiy qismlarini egallash sohasidagi ishlar. Tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda, o'quvchilar nutqining o'stirilishida pedagogik muomalaning juhatlari muhim rol o'ynaydi.

O'quvchilar nutqida mantiq ilmiga asoslanib fikr-mulohaza bildirish maqsadga muvofiq. Shu bois ular xotirasidagi so'z zahirasi o'z nutqi orqali harakatga keltiradi. Nutq va uni o'stirish tushunchasi. Nutq - kishi faoliyatining turi, til vositalari (so'z, so'z birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar funksiyasini, o'zaro fikrni his-hayajon bilan ifodalash va ta'sir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishining aktiv faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olish qurolidir.

Nutq o'stirish nima? Agar o'quvchi va uning tildan bajargan ishlari ko'zda tutilsa, nutq o'stirish deganda, tilni har tomonlama (talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishini, bog'lanishli nutqni) aktiv amaliy o'zlashtirish tushuniladi. Agar o'qituvchi ko'zda tutilsa, nutq o'stirish deganda, o'quvchilar tilning talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishi va bog'lanishli nutqni muhim aktiv egallashlariga yordam beradigan metod va ish turlarini qo'llash tushuniladi.

Nutq faoliyati uchun, shuningdek, o'quvchilar nutqini o'stirish uchun bir necha shartga rioya qilish zarur:

1. Kishi nutqining yuzaga chiqishi uchun talab bo'lishi kerak. O'quvchilap nutqini o'stirishning metodik talabi o'quvchi o'z fikrini, nimanidir og'zaki yoki yozma bayon xohishi va zaruriyatni yuzaga keltiradigan vaziyat yaratish hisoblanadi,

2. Har qanday nutqning mazmuni, materiali bo'lishi lozim. Bu material qanchalik to'liq, boy, qimmatli bo'lsa, uning bayoni shunchalik mazmunli bo'ladi.

3. Fikr tinglovchi tushunadigan so'z, so'z birikmasi, gap, nutq oborotlari yordamida ifodalansagina tushunarli bo'ladi. Shuning uchun nutqni muvaffaqiyatli o'stirishning uchinchi sharti - nutqni til vositalari bilan qurollantirish hisoblanadi.

Nutqni egallashning qator aspektlari mavjud. Bular:

1. Adabiy til normalarini o'zlashtirish.

2. Jamiyatimizning har bir a'zosi uchun zarur bo'lgan muhim nutq malakalarini, ya'ni o'qish va yozish malakalarini o'zlashtirish. 3. O'quvchilar nutq madaniyatini takomillashtirish.

Nutq o'stirishda uch yo'nalish aniq ajratiladi:

1) so'z ustida ishlash;

2) so'z birikmasi va gap ustida ishlash;

3) bog'lanishli nutq ustida ishlash.

So'z, so'z birikmasi va gap ustida ishlash uchun lingvistik baza bo'lib leksikologiya (frazologiya va stilistika bilan birgalikda), morfologiya, sintaksis xizmat qiladi; bog'lanishli nutq esa mantiqqa, adabiyotshunoslik va murakkab sintaktik butunlik lingvistikasiga asoslanadi. Nutq o'stirishda izchillik to'rt shartni, ya'ni izchilligi, istiqboli, xilma-xilligi, xilma-xil turlarini umumiy maqsadga bo'ysundirish ko'nikmasini oshirish bilan ta'minlanadi. Nutq turlari. Kishilar tildan fikr bayon qilish quroli sifatida foydalanadilar. Ular o'z fikrlarini ovoz bilan eshittirib bayon qilishdan oldin u haqda o'ylab oladilar. Bu ichki nutq hisoblanadi. Ichki nutq eshittirilmagan va yozilmagan, «o'ylangan» (fikrlangan) nutqdir. Tashqi nutq tovushlar yordamida eshittirilib yoki grafik belgilar bilan yozilib, boshqalarga qaratilgan nutqdir. Ichki nutq materialni tushunish va yodda saqlashga yordam beradi.

Fikrni ifodalash usuliga ko'ra nutq og'zaki va yozma bo'ladi. Og'zaki nutq ko'pincha dialog tarzida, yozma nutq esa monolog tarzida bo'ladi. O'quvchilar nutqiga qo'yilgan talablar.

O'quvchilar nutqini o'stirishda aniq belgilangan bir qator talablarga rioya qilinadi.

1. O'quvchilar nutqi mazmundor bo'lsin.

2. Nutqda mantiqiylik bo'lsin.

3. Nutq aniq bo'lsin.

4. Nutq til vositalariga boy bo'lsin.

5. Nutq tushunarli bo'lsin.

6. Nutq ifodali bo'lsin.

7. Nutq to'g'ri bo'lsin.

8. Nutq madaniyatli bo'lsin.

Xulosa. Ta'limning yangi modeli jamiyatda mustaqil fikrlovchi erkin shxsnings shakllanishiga olib keladi. O'zining qadr-qimmatini anglaydigan idorasi baquvvat, imoni butun, hayotda aniq maqsadga ega bo'lgan insonlarni tarbiyalash imkoniyatiga ega bo'lamiz. Ana shundan keyin ongli turmush kechirish jamiyat hayotining bosh mezoniga aylanadi. Shunda inson o'z aqli, o'z tafakkuri, o'z mehnati, o'z mas'uliyati bilan ongli tarzda ozod va hur fikrli inson bo'lib yashaydi. Barcha ma'naviy axloqiy fazilatlarning poydevori, tushunchalari, ko'nikmalari bolalikdan tarkib toptirilsagina, bu poydevor barqaror bo'ladi. Ma'naviy axloqiy fazilatlar tarkibida nutq, muloqot, munosabat madaniyati alohida o'rin tutadi. O'quvchilarda nutqiy munosabatga kirishish malakasini hosil qilishda pedagogikaning roli kattadir. Bu o'qituvchining erkin va aniq – ravshan nutqi, o'quvchilar nutqi va tafakkurini rivojlantirishni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Dilova.N.G.(2021).Pedagogik hamkorlik jarayonining mazmuni va uni tashkil etish tamoyillari.Science and Education.Vol.2,Issue 10. 547-557-betlari
2. Rasulova.Z.(2021).Pedagogik dasturiy vositalardan foydalanib bo'lajak texnologiya fani o'quvchilarning kasbiy maxoratini oshirish yo'llari.Science and Education.Vol 2.Issue 10.416-426- betlar.
3. Dilova N.G. (2021). O'quvchilarning shaxsiy sifatlari - pedagogik hamkorlikning dastlabki tamoyili. Science and Education. Vol. 2, Issue 10, 558-566 betlar.
4. Rasulova. Z.D.(2021).Talabalarning kreativligini rivojlantirishda masofaviy ta'limning o'rni.Science and Education.Vol.2,Issue 10 439-448- betlar.
5. Dilova N.G. (2021). O'qituvchi-o'quvchi hamkorligini vujudga keltirishning pedagogik ahamiyati. Science and Education. Vol. 2, Issue 10, 567-576 betlar.
6. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18–22.
7. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.

DIDAKTIK TA'LIM TEXNOLOGIYALARI HAMKORLIKDA ISHLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH OMILI SIFATIDA

Raxmonova Ma'mura Choriyevna

Muzrabot tuman 50-sonli maktab o'qituvchisi

Anotatsiya. Didaktik ta'lim o'yinlari o'quvchilarda o'rganish paytida uyg'unlik tuyg'usini yaratish uchun kuchli vositadir. Ushbu maqolaning maqsadi didaktik ta'lim texnologiyalarining afzalliklari, ularni loyihalash va amalga oshirishda ishlatiladigan usullar va ulardan foydalanish natijalarini tushuntirishdir.

Kalit so'zlar: Didaktik ta'lim o'yinlari, uyg'unlik, o'rganish, o'qitish, ta'lim, natijalar, munozara

Ta'lim jarayoni endigini maktabga qadam qo'ygan, asosiy faoliyati o'yin hisoblangan bola uchun qiyin jarayondir. Ayniqsa mavhum tushunchalarni shakllantirish, tasavvur qilishga o'rgatish jarayonida yaqqol namoyon bo'ladi. Bu muammolarni didaktik ta'lim texnologiyalari bilan uyg'unlashtirish o'quvchi uchun qiziqarli va maroqli jarayonga aylanadi, ma'lumotlarni tez va oson eng muhimi kam vaqt ichida ulkan ma'lumotlar bazasiga ega bo'lish uchun zamin hozirlaydi.

Didaktik ta'lim o'yinlari -bu aniq tushunchalar yoki ko'nikmalarni o'rgatish uchun mo'ljallangan o'yinlar, shu bilan birga o'quvchi uchun yoqimli va qiziqarli tajribani taqdim etadi. Ushbu darslarda o'quvchlarning bilim olish jarayoni o'yin faoliyati orqali uyg'unlashtiriladi.

Inson hayotida o'yin faoliyati orqali quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

- o'yin faoliyati orqali shaxsning o'qishga, mehnatga bo'lgan qiziqishi ortadi;
- o'yin davomida shaxsning muloqotga kirishishi ya'ni, kommunikativ – muloqot madaniyatini egallashi uchun yordam beriladi;
- shaxsning o'z iqtidori, qiziqishi, bilimi va o'zligini namoyon etishiga imkon yaratiladi;
- hayotda va o'yin jarayonida yuz beradigan turli qiyinchiliklarni yengish va mo'ljalni to'g'ri olish ko'nikmalarining tarkib topishiga yordam beradi;
- o'yin jarayonida ijtimoiy normalarga mos xulq-atvorni egallash, kamchiliklarga barham berish imkoniyati yaratiladi;
- shaxsning ijobiy fazilatlarini shakllantirishga zamin tayyorlaydi;
- insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan qadriyatlar tizimi, ayniqsa, ijtimoiy, ma'naviy-madaniy, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'rganishga e'tibor qaratiladi;
- o'yin ishtirokchilarida jamoaviy muloqot madaniyatini rivojlantirish ko'zda tutiladi.

Didaktik o'yinli mashg'ulotlarni o'quvchilarning bilim olish va o'yin faoliyatining uyg'unligiga qarab: syujetli-rolli o'yinlar, ijodiy o'yinlar, ishbilarmonlar o'yini, konferentsiyalar, o'yin-mashqlarga ajratish mumkin.

O'qituvchi-pedagog avval o'quvchlarni individual (yakka tartibdagi), so'ngra guruhli o'yinlarga tayyorlashi va uni o'tkazishi, o'yin muvaffaqiyatli chiqqandan so'ng esa, ularni ommaviy o'yinlarga tayyorlashi lozim. Chunki o'quvchlar didaktik o'yinli mashg'ulotlarda faol ishtirok etishlari uchun zaruriy bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari, bundan tashqari, guruh jamoasi o'rtasida hamkorlik, o'zaro yordam vujudga kelishi lozim.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, didaktik ta'lim o'yinlari orqali yetqazilgan ma'lumotlarni o'quvchilar ongida saqlanib qolish ehtimoli ko'proq. Didaktik ta'lim o'yinlari, shuningdek, o'quvchilarning motivatsiyasi va faolligini oshirishi ko'rsatilgan, chunki ular o'rganishning qiziqarli va yoqimli usulini taqdim etadi.

Didaktik o'quv o'yinlari o'quvchilar o'rtasida uyg'unlik tuyg'usini shakllantirish uchun kuchli vosita bo'lishi mumkin. Ham ta'limiy, ham yoqimli o'yinlar yaratish orqali o'qituvchilar o'z o'quvchilarini jalb qilishlari va hamkorlik, muloqot va hamdardlik haqida muhim saboqlarni olishlariga yordam berishlari mumkin.

Shunday qilib, dars mashg'ulotlar jarayonida didaktik vositalar majmuidan foydalanish, birinchidan, o'quvchilarning o'quv didaktik va texnik tafakkurini shakllantirishga, zamonaviy texnika vositalari bilan ishlash ko'nikmalarini hosil qilishga yordam bersa; ikkinchidan o'rganadigan fanlar mazmunini yangi davr talablaridagi ma'lumotlar bilan to'ldirishni, manbalar bilan mustaqil ishlash ko'nikma va malakalarini shakllanishiga amaliy yordam ko'rsatadi; uchinchidan, didaktik ta'lim texnologiyalari mashg'ulotlarga keng qo'llashga o'qituvchi-professorlarni yo'naltiradi; to'rtinchidan, talaba o'quvchilarning xotirasini, ijodiy qobiliyatlarini, jismoniy barkamolligini rivojlanishini ta'minlaydi; beshinchidan, o'quv-tarbiya jarayonini jadallashtirish, mukammallashtirishning pedagogik asoslarini kuchaytiradi va o'qishning insonparvarlashtirish tamoyilini ro'yobga chiqarish orqali o'quvchilar ma'naviy-axloqiy salohiyatini oshirishga imkon yaratadi. Didaktik o'quv o'yinlaridan foydalanish o'quvchilarda o'rganish paytida uyg'unlik va qoniqish hissini yaratish uchun kuchli vosita bo'lib, ular turli tuman usullar orqali ishlab chiqilsa, o'quvchilarning faolligi, motivatsiyasi va o'quv natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Yoldoshev J., Usmonov S. «Pedagogik texnologiya asoslari» T.2004
- 2.Ibragimov R. Boshlang'ich maktab o'quvchilarida bilish faoliyatini shakllantirishning didaktik asoslari. T -2001

3.Beruniy Qadimiy xalqlardan qolgan yodgorliklar Tanlangan asarlar 1-jild Toshkent nashr

4.Olloqulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 373-376.

5.Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.

6.Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.

7.qizi Bosimova M. D., Olloqulova F. U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 692-695.

8.Olloqulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar //Jurnal nomi: QarDU xabarlaril ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.

9.Ulasheva A., Olloqulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-44.

10.Xusanov R., Olloqulova F. SHAXS SHAKLLANISHIDA SHARQ MUTAFFAKIRLARI QARASHLARI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 34-39.

11.Bosimova M., Olloqulova F. MUAMMOLI METODLAR VOSITASIDA O'QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 11-13.

12.Xusanov R. BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARDA NUTQIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – T. 2. – №. 5. – C. 100-103.

13.Оллокулова Ф. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tadqiqotchilik faoliyatini konsentrizm asosida shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati //Общество и инновации. – 2022. – T. 3. – №. 10/S. – C. 128-134.

14.Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "In the Lessons of the Native Language and Reading Development of Children's Speech by Retelling." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.4 (2023): 110-113.

15.Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "Using Innovative Educational Technologies Pedagogical Effectiveness of Using Foreign Experiences." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.4 (2023): 129-132.

16.Olloqulova F. U. et al. SHAXSNI SHAKLLANISHIDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 8. – C. 967-969.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MUVAFFAQIYATGA INTILISH MOTIVINI SHAKLLANTIRISH

Raxmonova Mexriniso Shuxratovna

DTPI, Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'quv motivlarini shakllantirish, muvaffaqiyatga erishish va bunda o'qituvchining roli haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: maqsad, ishonch, muvaffaqiyat, ta'lim sifati, motiv, mustaqillik.

Motiv-inson faoliyatida muayyan maqsadni bajarishga sabab bo'luvchi omil va u shaxsni harakatga va faoliyatga undovchi, ehtiyojning yuksak shakli sifatida paydo bo'luvchi ichki turtki hisoblanadi. Har bir o'qituvchi yangi sinf bilan uchrashganda, o'ziga jiddiy savollar beradi. O'quvchilar qay darajada mustaqil? Ular o'zlarining ichki motivlarini boshqara olishadimi? O'z-o'zini hurmat qilish o'z-o'zini anglashning asosidir. Maqsadlar darajasi o'z-o'zini hurmat qilish bilan bog'liq. Maqsadlar darajasi deganda, inson o'z oldiga qo'ygan maqsadlaridagi qiyinchiliklar darajasi tushuniladi. Motiv–bu birinchidan, insonni faoliyatga undaydi, ikkinchidan, faoliyatda o'ziga xos jihatlarni namoyon etadi va maqsadga erishish uchun zarur yo'l va usullarni tanlashga yordam beradi. Insoning uch dushmani bor- bu qo'rquv, ikkilanish va xavotir. Bu uchovlon muvaffaqiyatsizlik omillaridir.

Bolaning o'zini o'zi qadrlashi va maqsadlari darajasi hissiy farovonlikka, turli faoliyatdagi muvaffaqiyatga va umuman uning xatti-harakatlariga katta ta'sir ko'rsatadi.

O'ziga yuqori baho beradigan bolalar o'zlaridan mamnun bo'lishadi. Chunki ular o'zlarining kuchli tomonlarini bilishadi, o'zlariga hurmat bilan munosabatda bo'lishadi va o'zlarining qadr-qimmatini his qilishadi. O'ziga past baho beradigan bolalar esa o'zlarini noqulay tutishadi. Ular o'zlarining kamchiliklarini yengishda ishonchsizlikka berilishadi.

Masalan, ko'plab muvaffaqiyatsizlikka uchraydigan bolalarning qiyinchiliklari ularning aqliy yoki jismoniy yetishmovchiligining natijasi emas, balki o'zlarining o'qishga qodir emasligi haqidagi g'oyalarining natijasi ekanligi ko'rsatilgan.

Muloqot jarayonida bola doimiy ravishda fikr-mulohazalarini bayon qila olishni o'rganadi. Ijobiy fikr bildirish uning harakatlari to'g'ri va foydali ekanligini bildiradi. Shunday qilib, bola o'zining qobiliyatiga ishonch hosil qiladi. Tabassum, maqtov, ma'qullash - bular o'z-o'zini hurmat qilishning oshishiga olib keladi, o'ziga bo'lgan umidni oshirishga yordam beradi. Muloqot jarayonida

fikrlay olmaslik, bolani o'z qobiliyatsizligini, qadrsizligini anglashga majbur qiladi.

Insonda bolaligidan ana shu "men o'zim" degan tushunchani barqaror bo'lishi, qiyinchilik va muammolardan qo'rqmasligi, o'z kelajagi va muvaffaqiyatini o'zi ta'minlashi uchun muhim ahamiyatga egadir. Inson va uning ehtiyojlari oxir oqibat uning manfaatlari bilan to'qnashadi. Har bir insonning o'z qarashlari, o'ylari, fikrlari tizimi, ular majmuasi mavjud bo'ladi. O'y va fikrlar insonning o'z shaxsiy manfaatlarini anglatadi. Inson o'z shaxsiy manfaatlarisiz yashay olmaydi. Har bir odam, hatto eng kichkina yoshdagi bolakaylarning ham o'z shaxsiy manfaatlar mavjud.

Maktabda bolaning yutuqlari va muvaffaqiyatsizliklari ko'rina boshlaydi va bu ro'yxatga olinadi hamda ommaviy ravishda e'lon qilinadi. Natijada, bola ushbu baholash yondashuvining ya'ni o'zining yutug'i yoki muvaffaqiyatsizligining qabul qilish zarurati bilan duch keladi. Agar biz birinchi sinf o'quvchisining ijobiy, ob'ektiv, sog'lom, o'zini o'zi qadrlashini uy qurilishi bilan taqqoslasak, unda birinchi sinf o'quvchisi poydevordagi mayda g'ishtdir.

Ota-onalarning bolada ijobiy, yetarli darajada o'zini o'zi shakllantirishning 7 ta qoidasi keltirib o'tilgan:

1. Bolani seving.
2. Bolada kompetensiya tuyg'usini rivojlantiring.
3. Ko'proq rag'batlantiring va kamroq jazolang.
4. Farzandingizga mustaqillik bering.
5. Farzandingizdan imkonsiz narsani talab qilmang.
6. Uning kelajakda yaxshi odam bo'lishiga ishonch hosil qiling.
7. Kamroq tanqid qiling [2].

-unga hurmat va tushuntirish yo'li bilan munosabatda bo'lishga intiling. Birgalikda vaqt o'tkazish uchun: o'yinlar, sayr qilish, sport bilan shug'ullanish, teatrga borish va boshqalarni bajarish uchun vaqtni ayamang. Bola bilan samimiy muloqotda bo'lish unga yaxshi do'st tanlash imkonini beradi. Uni hech qachon boshqa bolalar bilan taqqoslamang.

-farzandingiz hamma sohalarda muvaffaqiyatli bo'lsa, o'zini o'zi qadrlash va o'ziga ishonchga yuqori darajada ega bo'ladi. Shuning uchun, bolani o'zi muammolarni hal qilishiga, o'z imkoniyatlariga tayanishiga va yutuqlari bilan faxrlanishiga doimo imkon yaratishga intiling.

-bajargan topshiriqni qanday bajarishidan qat'iy nazar bolani rag'batlantirishga harakat qiling; jazolashni esa kanda qiling.

-hech qachon bolaning qo'lidan keladigan narsani qilmang. Unga imkoniyati yetadigan topshiriq berishga harakat qiling.

-imkoni yetadigan topshiriq bering va o'ziga qo'yib bering: u tajriba to'plasin, o'z-o'zini hurmat qilishni o'rgansin.

-bolaga ishonch ko'zi bilan qarang va uning ortida suyanchig'i borligini his qildiring.

-muvozanatni saqlay biling. Bola o'z kuchiga bo'lgan ishonchini yo'qotmasligi uchun ortiqcha "yuk"ning muvaffaqiyatsizlikka olib kelmasligi muhimdir.

Bolani kamsitadigan iboralardan foydalanmaslikka harakat qiling. Bunday iboralar bolada o'z-o'zini hurmat qilishni o'ldiradi va uning qadr-qimmatini pasaytiradi.

Xulosa: Ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'quv faoliyatini motivlashtirishda o'qituvchining roli kattadir. Chunki u ta'lim jarayonini tashkil etuvchi va boshqaruvchi shaxs sifatida o'quvchilarning o'quv faoliyatini ham boshqarib boradi. Muvaffaqiyatga erishmoqchi bo'lsangiz har qanday bekorchi gap-so'zlardan tiyiling. Shuni bilingki, o'z-o'zini nazorat qilish g'olib insonga xosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. To'ychiyeva S.M-A.Qodiriy ijod maktabi psixologi"Ta'lim-tarbiya jarayonida shaxsni muvaffaqiyatga intiluvchanligini shakllantirish"
2. Бокарева Елена Витальевна Инфоурок>Начальные классы>
3. B.X.XODJAYEV Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. – T.: "Sano-standart" nashriyoti,2017-yil,416-bet

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA SOG'LOM TURMUSH TARZI KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH

To'rayev Ahmed Xolmo'minovich

TerDPI "Pedagogika" kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari, sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini takomillashtirish jarayoni, asosiy elementlari, mazmuni, uni amalga oshirish shakl, metod va vositalari, nazariy, amaliy va tarbiyaviy asoslari, o'quvchilarda sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini rivojlantirish tamoyillari, shuningdek, uning ilmiy ahamiyati infratuzilmasi keltirilgan.

Kalit so'zlar: sog'lom turmush tarzi, batantariya, pedagoglar, ta'lim-tarbiya, layoqat, bilim, ko'nikma, malaka, salomatlik, mashg'ulot, texnologiya, takomillashtirish.

Buyuk mutafakkir Abu Ali ibn Sino o'z asarlarida tana salomatligi insonni sog'lom fikrlashga va jamiyat salomatligiga ham katta ta'sir qilishiga doir masalani ko'p marta uqtirgan hamda asarlarida ifodalagan. Insoniyat ijtimoiy taraqqiyoti uzoq davom etgan tarixiy jarayon bo'lib, unda kishilarning erishgan

moddiy va ma'naviy merosida o'z aksini topgan. Ilmiy adabiyotlar tahliliga ko'ra boshlang'ich sinf o'quvchilarida sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini rivojlantirish, har bir davlat va jamiyat rivojlanishida umumiylik, mutanosiblik bilan birga o'ziga xosliklar ham mavjud. Jumladan, an'anaviy shakllangan ta'im-tarbiya jarayonida o'quvchilarning o'tirgan holatda mashg'ulotlarda ishtirok etishadi. Bu jarayonni bir necha soatlarni tashkil etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida harakatli tannafus daqiqalar mavjud amo bu yetarli emas. Chunki o'sib kelayotgan organizmni kuch bilan bir maqomda ushlab turush ko'p kuch talab qiladi.

Zardushtiylilikning qadimiy kitobi - "Avesto"da farzand tarbiyasi haqidagi fikrlar bayon etilgan, bolalarni pokiza, axloqli, ezgu fikrli, zamonasining barcha hunarlarini bilgan, e'tiqodi mustahkam, ham axloqan, ham jismonan barkamol inson qilib tarbiyalashga katta e'tibor berilgan.

Shunday qilib, xalq og'zaki ijodi va "Avesto"da ilgari surilgan manbalarda o'sib kelayotgan yosh avlod ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish haqidagi fikrlarni quyidagicha izohlash mumkin:

- sog'lom farzandni dunyoga keltirib, unga chiroyli nom qo'yish ijtimoiylashuv jarayonining devorchasi ekanligi;
- farzand tarbiyasida o'g'il va qiz bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish;
- farzand tarbiyasida ota rolining yuksakligi;
- bola tarbiyasida milliy va umuminsoniy axloqiy qadriyatlarining o'rni ustunligiga erishish;

Pedagog olimi N.M.Egamberdiyevaning yozishicha, har qaysi xalq yoki millatning ma'naviyatini uning tarixi, o'ziga xos urf-an'analari, hayotiy qadriyatlaridan ayri holda tasavvur etib bo'lmaydi, bu borada, tabiiyki, ma'naviy meros, madaniy boyliklar, ko'hna tarixiy yodgorliklar eng muhim omillardan biri bo'lib xizmat qiladi.

"Ezgu fikr", "ezgu amal", "ezgu g'oya" - qadimgi dunyo axloqiy Qomusi hisoblangan "Avesto" ta'limotining bosh g'oyasidir. "Avesto" da bayon etilgan hikmatlarning aksariyatida rostgo'ylik va yolg'onchilik kabi axloqiy kategoriyalarga munosabat bayon etilgan. Ma'lumki, Islom dinining muqaddas manbalaridan bo'lmish Qur'oni Karim va Hadisi Shariflarda ham sog'lom turmush tarzi masalalarini birinchi va ulug'vor masala sifatida qaralgan, odob-axloq, farzand tarbiyasi masalalariga katta e'tibor berilgan. Islom dini ta'limoti asoslarini yorituvchi Qur'oni Karimdan keyingi asosiy manba Hadis hisoblanadi. Ma'lumki, islom ta'limotida va hadislarda eng yuksak xislatlardan biri sifatida ota-onaga g'amxo'rlik, kattalarga hurmat, omonatga xiyonat qilmaslik, yolg'on so'zlamaslik masalalarning yoritilishiga alohida e'tibor beriladi.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimovning "O'zlikni anglash tarixni bilishdan boshlanadi", degan g'oyalarining o'ziyoq, yetuk mutafakkur meroslarini, ilg'or fikrlarini o'rganish o'sib kelayotgan yosh avlodning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish jarayonida muhim ahamiyat kasb etishi, ularni o'rganish oila ostonasidan boshlanishi zaruratini anglatadi.

Buyuk mutafakkur Abu Nasr Farobiyning fikricha, bola tarbiyasida adolatparvarlik, zukkolik, farosatlilik, notiqlik, salomatlikni asrash, haqiqatni sevish, ma'rifatga intilish, kuchli xotira, qat'iyatlilik, jasurlik, jur'atli, nafsni jilovlash fazilatlarini orqali tashqi muhit, boshqa insonlar bilan muloqotda vujudga keladi, inson o'z faoliyati yordamida ularni egallaydi, ularga erishadi deb, ta'kidlaydi.

O'rta asrning buyuk faylasufi Abu Rayhon Beruniy o'z davrida jahon ilm-u taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan mutafakkur sifatida shuhrat qozongan, uning "Geodeziya", "Hindiston", "Mineralogiya", kabi asarlari haqida ma'lumotlar berish bolalarni yuksak mas'uliyat hissini qaror toptirish, dunyosini shakllantirishga xizmat qiladi. Abu Rayhon Beruniy ma'naviy kamolotga erishish masalalarini koinot va butun borliq bilan bog'liq holda tavsiflaydi. U axloqiy kategoriyalarni insonning fe'l-atvori bilan bog'laydi, boshqaruv va siyosat ishlarida bilimdonlik, tadbirkorlikni ulug'laydi. Uning fikricha, yomonlikning shoxchalari ko'p, ammo ularning asosi uch narsa: ta'ma, g'azab va ilmsizlikdir. Insoniyat tarixiy taraqqiyotida qadimdan bola tarbiyasi, bolaning aqliy va axloqiy kamoloti, diniy va dunyoviy bilimlarni egallashi uchun alohida e'tibor qaratilgan.

Alisher Navoiyning farzand tarbiyasidagi qarashlari, shu jumladan, komil insonni shakllantirish konsepsiyasining mazmunini o'rganish muayyan davrlarda va hozirgi kungacha dolzarblik kasb etadi.

Jaloliddin Davoniyning "Axloqi Jaloliy" asarida bola yaxshifazilatlarini ta'lim-tarbiya natijasida egallashi mumkinligi, yaxshilik va yomonlik to'g'irida tasavvurga ega, kundalik va nazariy ongli faoliyat yuritadigan, insoniy xislatlar yurish-turish qoidalari, xushmuomalalik, ota-ona va boshqa katta yoshlilarni hurmat qilish, to'g'rilik va rosgo'ylikni o'rganish, shirinsuxanlik, kamtarlik, so'zlashuv odobiga rioya qilish, o'zini asrash, sog'lom bolish kabi tarbiya komponentlarini tarkib toptirishda ota va ona mas'uliyatini alohidata'kidlaydi.

Xulosa: boshlang'ich sinf o'quvchilarining sog'lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirishning asosiy maqsadlari:

- o'quvchilarning har tomonlama kamol topishi, xususan, ularning shaxsi, qiziqishlari, iqtidorining rivojlanishi, mustaqil bilim olishi va ijodiy mehnat qilishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish;

o'quvchilarning ehtiyojlariga ko'ra ularning ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishga qaratilgan to'garaklar tashkil etish;
fan asoslari bo'yicha qo'shimcha ta'lim xizmatlari ko'rsatish;
qobiliyatli, iqtidorli o'quvchilarni aniqlash, ularning shaxsini rivojlantirishga qaratilgan musobaqalar, texnik, badiiy ijodiyot, o'lkashunoslik, ekologiya va boshqa yo'nalishlardagi tadbirlarni tashkil etishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abu Ali ibn Sino. Tib qonunlari. 1-kitob. - 3 jildlik. - Toshkent: A.Qodiriy xalq merosi nashriyoti, 1992. - 212 b.
2. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shaxri. -Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. - 224 b.
3. Allayorov Yu.N. Reproduktiv salomatlik va kontraseptiv texnologiya. Tibbiyot kollejlari o'quvchilari uchun O'quv qo'llanma. - Toshkent: ta'limi. - Toshkent, 1992. - № 5. - B. 10-12.
4. Abduazimov O. Mafkuraviy immunitetni shakllantirishda ommaviy axborot vositalarining roli. - Toshkent: Ma'naviyat, 2015. - 30 b.
5. Абаскалова Н.П. Системный подход в формировании здорового образа жизни субъектов образовательного процесса: Дисс. ... д-ра. пед. наук. - Новосибирск, 2001. - 367 с.

UMUMTA'LIM MAKTAB O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH

Dusyorova Laylo Shoniyoz qizi

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
stajyor-o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'qituvchi kompetensiyasi, o'qituvchi-pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish yo'llari, o'qituvchi mehnat faoliyatidagi zarur kompetensiyalar xususida fikr yuritilgan. Shuningdek, bo'lajak mutaxassislarda shakllanishi lozim bo'lgan umumkasbiy kompetensiyalar, Kasbiy kompetentlik zamonaviy o'qituvchi qiyofasida kasbiy kompetensiyalar (fazilatlar) haqida batafsil ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kasbiy kompetentlik, "uquv", "qobiliyat", kasbiy motivatsiya, kommunikativ kompetensiya, information kompetensiya, muammoni hal qilish kompetensiyasi, o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi, kasbiy kompetentlik, refleksiya, liderlik.

Dunyo ta'lim tizimida o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy sifatlarini shakllantirish, tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish, ta'lim sohasini modernizatsiyalashtirishning

innovatsion modellarini ishlab chiqish, pedagoglarda kasbiy kompetentlikni shakllantirishning tashkiliy-metodik tizimini takomillashtirishga doir qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

Respublikamizda oliy pedagogik ta'limga pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish, o'qituvchi-pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish, yangi Renessans pedagogikasi sharoitida muqobil ta'lim shakllarida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga qodir, ijtimoiy-pedagogik tayyorgarlikka ega o'qituvchilarni tayyorlashga katta e'tibor qaratilmoqda. "Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiëjlariga muvofiq yuqori malakali kadrlar tayyorlash siësatini davom ettirish" [1] ta'limning metodik imkoniyatlarini yanada kengaytirish zarurligini ko'rsatib turibdi. Bu esa, ta'lim sharoitida umumta'lim maktab o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik shart- sharoitlari va didaktik tizimini takomillashtirish, o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyaning shakllanganlik darajasini tashxis etishni aniqlashtirishni taqozo etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiët strategiyasi to'g'risida[2], 2019 yil 8 oktabrdagi PF-5847-son O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida[3]gi farmonlari, Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrdagi 1059-son Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora- tadbirlari to'g'risida[4]gi Qarori hamda mazkur sohaga taalluqli boshqa me'ëriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasi[5]da aytilganidek, mamlakatimizda o'qituvchi va pedagoglarga ustama haq to'lash tizimi yo'lga qo'yildi. Muallim butun o'qitish jarayonida o'zi dars berayotgan fanning umuminsoniy va milliy axloqiy tarbiya vazifalarini singdirish yo'li bilan o'quvchilarga muntazam tarbiyaviy ta'sir o'tkazadi. O'qituvchi o'quvchilarimizga zamonaviy bilim berishi kerak, deb o'ylayamiz. Shu bilan birga, "zamonaviy bilim berish uchun avvalo, murabbiyning o'zida ana shunday bilimga ega bo'lishi kerak"[6] deb ta'kidlanadi. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishi emas, balki har bir mustaqil yo'nalishi bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishi, yangi axborotlarni o'rganishi, muhit ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topishi, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi.

Kompetensiya inglizcha “competence” tushunchasi lug’aviy jihatdan bevosita “qobiliyat” ma’nosini ifodalaydi. Mazmunan esa, “faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish”ni yoritishga xizmat qiladi.

“Kompetensiya” so’zi **lotinchadan** “erishaman, to’g’ri qilaman” degan ma’nolarni bildiradi. Subyektning maqsadni qoyish va unga erishish, tashqi va ichki zaxiralarni samarali birga tashkil qila olishga boshqacha qilib aytganda, bu subyektning muayyan kasbiy masalalarini yecha olishga shaxsiy qobiliyatidir.

Yevropa Kengashi dasturi bo’yicha Bern shahrida bo’lib o’tgan simpoziumda (1996 yil) **“kompetensiya” tushunchasi “uquv”, “kompetentlik”, “qobiliyat”, “mahorat”** singari tushunchalar qatoriga kiritilgan. Yevropa davlatlarining ta’lim vazirlari **Boloniya deklaratsiyasida (1999 yil) ta’lim islohotlarining konseptual asoslari** sifatida **kompetentli yondoshuv** e’tirof etildi.

Kompetensiya - shaxsiy sifat bo’lib, turli xil vaziyatda pedagogik faoliyat va ijtimoiy hayotda ifodalanadigan qobiliyat, bilim, ko’nikma va malaka hisoblanadi.

“Kompetensiya – biror kishi juda yaxshi bilgan yoki xabardor bo’lgan masalalar doirasi”[7] - deb rus psixologi B.D.Elkonin ta’rif bergan.

“Kompetensiya – biror kishining vazifalari, huquqlari doirasi”[8] – deb S.I.Ojegov aytib o’tgan.

N.V.Garasova fikricha, “kompetensiya” tushunchasini “muammoni hal qilish uchun bilim va vaziyat, bilim va harakat o’rtasidagi aloqadorlikni ta’minlash imkonini beradigan bilim, qadriyatlar, layoqatlarga asoslangan umumiy qobiliyat” sifatida talqin etadi. Muallifninf fikridan kelib chiqqan holda, ma’lum bir muammoni hal qilishga doir qobiliyat degan xulosaga kelish mumkin. Demak, bizning fikrimizcha ham kompetensiya insonning mavjud bilim va hayotiy tajribalarga tayangan holda ma’lum bir muammoni hal etishiga oid tajribalar majmuidir.

O’qituvchi kompetensiyasi – uning nazariy va amaliy bilim, ko’nikma va malakasi, dunyoqarashi, e’tiqodi va barcha shaxsiy individual ijtimoiy psixologik sifatlarining namoyon bo’lishidir. Ta’limning sifat va samaradorligini ta’minlovchi muhim omillardan biri, bu – o’qituvchining o’z fani bo’yicha kompetensiyaga ega bo’lishi lozimdir.

Pedagoglik faoliyati davomida o’qituvchi tomonidan qo’llanilgan texnologiyalar, metodlar va usullar yig’indisi uning pedagogik tajribalarini ortib borishi bilan birga pedagogik kompetensiyasining, pedagogika sohasidagi bilim, mahorat, ko’nikma, ma’lumotlilik va obro’-e’tiborini yuqori bo’lishiga ham sabab bo’ladi. Ko’rib chiqilgan bir qator ma’lumotlarga asoslanib, **o’qituvchining kompetensiyasini** quyidagicha **izohlash** mumkin:

1. Pedagog faoliyatining maqsadi va mazmuni;
2. Shaxsiy va kasbiy sifatlar;
3. Pedagogik qobiliyat, metod va texnologiyalar;
4. Kasbiy motivatsiya.

O'qituvchi mehnat faoliyati davomida ta'lim vazifalarini amalga oshirishda hayot davomida ahamiyatga ega bo'lgan kompetensiya zarur bo'ladi, Ularga quyidagilar kiradi(1-rasm):

Kommunikativ kompetensiya - o'qituvchidan to'laqonli muloqotchanlikni talab etadi. Har qanday vaziyatda ta'lim oluvchi va jamoa a'zolari bilan ijobiy munosabatda bo'lishni taqozo etadi.

Informatsion kompetensiya – o'qituvchi o'z fani va unga bog'liq holda bo'lgan barcha yangiliklardan boxabar bo'lishi zarur. Shuning uchun ham pedagog axborot va kompyuter texnologiyalaridan foydalana olish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.

1-rasm. O'qituvchi mehnat faoliyatidagi zarur kompetensiyalar.

Muammolarni hal eta olish - o'qituvchi ta'lim jarayonida va undan tashqari holatlarda yuzaga kelgan har qanday muammoli vaziyatlarni hal qila olishi uning kompetensiyasi darajasini ko'rsatib beradi.

O'z-o'zini rivojlantirish jarayonida zamonaviy o'qituvchilarda quyidagilarni ko'rish mumkin bo'ladi:

- O'z faoliyati davomida mustaqil ravishda zaif tomonlari tuzatib, ta'lim oluvchilar bilan birga o'qishni bilish;
- Ta'lim oluvchilarni mustaqil faoliyatini rejalashtirish va tashkil etishni bilish;
- O'quv jarayonini sahnalashtirish orqali turli xil faoliyat usullaridan foydalanish, ularga ta'lim oluvchilarning moyilligi va qiziqishiga qarab ishlarni taqsimlash ko'nikmasiga ega bo'lish;
- Tadqiqotchilik tafakkuriga, ta'lim oluvchilarga tadqiqotchilik ko'nikmasini tashkil etishni bilishi kerak;

- Ta'lim oluvchilarni yutuq va rivojlanishlarini baholashlarinidan foydalanish;

- O'quv jarayonida kompyuter texnologiyalaridan foydalanishni bilish;

- Dars jarayonida dialog va diskussiyalar olib borish, ta'lim oluvchilar o'zlari xohlab aytmoqchi bo'lgan fikr, qarash va munosabatlarini bayon eta olishlariga yo'naltirilgan muhit yaratish.

Nafaqat ta'lim oluvchilar bir-birlari bilan balki, o'qituvchi bilan ham shaxsiy qarash va munosabat, tanqidlarini tahlil qilishlari kerak. Shuning natijasida **bo'lajak mutaxassisda** quyidagi **umumkasbiy kompetensiyalar** shakllanadi:

- Tahlil qila olish;

- Noan'anaviy (nostandart fikrlay olish), Mantiqiy va amaliy fikrlay olish;

- Ma'suliyatli (puxta, taroziga solib) va jamoaviy fikrlashga qodirlik;

- Qarorlarini qabul qilishga qodirlik;

- Refleksiyaga qodirlik (o'z ruhiy holatini tahlil qila olish);

- Muammolarning yechimini topa bilish;

- O'z faoliyatini rejalashtirish va tashkillashtira olish;

- Kompyuter savodxonligi va ma'lumotlar bazasi bilan ishlay olish;

- Og'zaki muloqot madaniyati hamda yozma muloqot ko'nikma va malakalari;

- Sifatni va natijani ko'zlash;

- Peshqadamlik (liderlik).

Shuningdek, tahlil qilib chiqilgan ilmiy tadqiqot ishlari shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining kasbiy sifatlarini sliakllanganligining asosiy motivatsion xislatlar, intellektual salohiyat, irodaviy sifatlar, amaliy ko'nikmalar, hissiy sifatlar hamda o'z -o'zini boshqara olish sifatleri tashkil etadi. Kasbiy faoliyatida pedagogik vazifalarni hal etilishi avvalombor, tarbiya subyektining individual sifatlariga tayanadi. Ushbu sifatlar o'zining rivojlangan ko'rinishida insonning to'la shakllangnligini, individualligini, har tomonlama barkamolligini tavsiflaydi.

Yuqorida tanlab o'tilgan kompetensiyalardan shuni ta'kidlash joizki, shaxsning, ya'ni o'qituvchining yuqori darajasi kasbiy kompetentlik bilan belgilanadi.

Kasbiy kompetentlik deganda mutaxassis dunyoqarashining kengligi, uning ishbilarmonlik mahorati va shaxsiy sifatleri, bilim, ko'nikma hamda malakalariga suyangn holda to'g'ri qarorlar qabul qila olishi tushuniladi. Oliy ta'lim o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasi takomillashuvida nazariy tayyorgarliklar bilan birga amaliy tayyorgarliklar uzviyligi ta'minlanishi kerak.

Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchisining kasbiy kompetentligini shakllashtirish orqali ta'lim va tarbiya jarayoniga nisbatan kutilgan istiqbolli natijalarga erishishimiz mumkin. Zero, "pedagogik jarayonning mohiyatini anglamagan,

bolaga nisbatan chuqur hurmatda bo'lmagan shaxs ta'lim-tarbiya samaradorligini va inson kamolotini ta'minlovchi fikrga ega bo'lmaydi,"[9] – deb ta'kidlaydi A.Musurmanova o'zining pedagogik mulohazalarida.

O'qituvchining eng muhim burchlaridan biri – o'z bilimini muntazam oshirib borishdir. Mamlakatimiz hukumati tomonidan o'qituvchilar hurmatini qadrlab har tomonlama ular mehnatini e'tiborga olib har tomonlama g'amxo'rlik qilmoqda. Bizning kuzatishlarimiz natijasida, **zamonaviy o'qituvchi qiyofasida quyidagi kasbiy kompetensiyalar (fazilatlar)** shakllangan bo'lishi kerak:

1. O'qituvchi jamiyatda bo'layotgan o'zgarishlar va islohatlar mohiyatini chuqur anglab yetishi lozim.
2. O'qituvchi zamonaviy axborat texnologiyalaridan, yuqori darajada xabardor bo'lishi zarur.
3. O'qituvchi o'z fani bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lishi lozim.
4. O'qituvchi pedagogika va psixologiya fanlarini puxta o'zlashtirgan bo'lishi zarur.
5. O'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonida eng samarali usul va vositalardan foydalana olishi lozim.
6. O'qituvchi ijodkor, tashabbuskor, tashkilotchi bo'lishi lozim.
7. O'qituvchi yuksak darajada mahorat egasi bo'lishi lozim.
8. O'qituvchi nutq madaniyatiga ega bo'lishi lozim.
9. O'qituvchining kiyinish madaniyatiga (imidji) sodda, ozoda, bejirim kiyinishi ta'lim-tarbiya jarayonida talabaning turli xil diqqatini tez jalb etuvchi bezaklar bo'lmasligi maqsadga muvofiqdir.
10. O'qituvchi shaxsiy hayotda atrofdagilarga o'rnak bo'lishi lozim.

Barcha kasblar ichida o'qituvchi kasbi o'zgacha va muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Zero, o'qituvchi yosh avlod kamolotining me'mori, yoshlarga ta'lim-tarbiya beruvchi insondir. Bugungi kunda yoshlarni g'oyaviy-siyosiy jihatdan chiniqtirib tabiat, jamiyat, ijtimoiy hayot, tafakkur taraqqiyoti qonunlarini o'ragatadi, mehnat faoliyatiga tayyorlab, kasb-hunar sirlarini puxta egallashlariga ko'maklashadi va jamiyat uchun muhim bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni hal qiladi. Bunday murakkab, mas'uliyatli vazifalarni bajaradigan o'qituvchilarga har tomonlama g'amxo'rlik qilish lozim, zarur shart-sharoitlar yaratish, kerakli moddiy va ilmiy-metodik hamda texnik yordam ko'rsatish, ijodiy tashabbuskorligini muntazam oshirib borishga ko'maklashishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar

strategiyasi to'g'risida"gi 4947-son Farmoni. // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 6-son. 70-modda.

2.O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son Farmoni 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida

3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi O'zbekiston Respublikasi oliy ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi PF-5847-son Farmoni// Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son.

4.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-son Qarori 1-ilovasi. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 03.01.2020 y., 09/20/1059/4265-son

5.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020 yil 29 dekabr.

6.Karimov I.A. "Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori". T., 1998 y.

7.Элкони́н Б.Д. «Понятие компетентности с позиции развивающего обучения» М. 2002 г.

8.Ожегов С.И. Словар русского языка. Москва. Русский язык. 1999. 248 стр.

9.A.Musurmanova. Umumiy pedagogika. Toshkent. "O'zkitob savdo nashriyoti", 2020 yil 61-bet.

SAVOD O'RGATISH DAVRIDA NUTQ O'STIRISH MAZMUNI

Eshboyeva Zebiniso

Jarqo'rg'on tuman 39-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada savod o'rgatish jarayonida nutq o'ztirish mazmun mohiyati va vazifalari haqida fikr yuritilgan

Kalit so'zlar: Savod o'rgatish davri, nutq o'stirish, og'zaki va yozma nutq

Ta'lim sohasida pedagogik texnologiyalarning kirib kelganligi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodkorlikka undovchi, faolligini oshirishga xizmat qiladi. O'quv mashg'ulotlarini qiziqarli, o'qituvchi va o'quvchi hamkorligiga tayanuvchi o'zaro faol munosabatlar asosida tashkil etishda yangi pedagogik texnologiyadan foydalanish ta'limiy va tarbiyaviy zaruratga aylandi. Qisqa vaqt oraliq'ida ta'lim va tarbiyaning yetakchi maqsad hamda vazifalarini amalga oshirish, yuqori samaradorlikka erishishni kafolatlovchi pedagogik texnologiyani boshlang'ich ta'lim jarayoniga tadbiq etish vositasida o'quvchilar mustaqil fikrlash qobiliyatini, nutqini, kitob o'qish malakasini o'stirish masalasi

muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'z nuqtai nazariga, qarashlariga ega insoniy fazilatlar sohibi sifatida shakllanishi esa ularning xatti-harakatlari, o'z burchiga munosabati, atrofdagilar bilan muloqoti orqali yaqqol namoyon bo'ladi. Shu bois, o'quvchilarning yozma va og'zaki nutqini o'stirish, muloqot madaniyatini egallab borishlarida ta'lim hamda tarbiya imkoniyatlaridan foydalanish ham dolzarb ahamiyatga ega.

Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilar nutqini o'stirishdir. Nutq o'stirish uch yo'nalishda: so'z ustida ishlash, so'z birikmasi va gap ustida ishlash, bog'lanishli nutq ustida ishlash orqali amalga oshirilishi metodik adabiyotlarda qayd etilgan.

Bu davrda o'quvchilar nutqini o'stirishning vazifalari quyidagilardan iborat:

1) o'quvchilar nutqida kuzatiladigan kamchiliklarni aniqlash va bartaraf etish;

2) ularning tasavvur va tafakkurini rivojlantirish orqali lug'at boyligini oshirish;

3) o'quvchilar nutqidagi uchraydigan ba'zi so'llarning ma'nosini aniqlashga o'rgatish;

4) og'zaki gap va kichik matnni tuzish va bayon etish ko'nikmasini shakllantirish.

Savod o'rgatish davrida nutq o'stirishga oid ish turlariga atrofdagi jonli predmetlarning nomini, ularning belgilarini aytish, predmetiarni ma'lum belgilari asosida guruhlash kabi mashqlar kiradi.

O'qish darslarida o'quvchilar rasmga qarab kichik hikoyacha tuzadilar, o'qituvchi savoliga to'liq javob berishga o'rganadilar. Alifbedagi rangli, chiroyli rasmlar tevarak-atrofdagi predmet va hodisalar, hayvonlar va o'simliklarning nomini idrok etishga, bilib olishga yordam beradi.

Savod o'rgatish davrida o'quvchilarning talaffuzi ustida ishlash ham katta ahamiyat kasb etadi, chunki ko'pgina bolalarning talaffuzida kamchiliklar bo'ladi: bir tovush o'rniga boshqasini talaffuz qiladilar, chuchuk til bilan duduqlanib gapiradilar, so'zdagi ayrim tovushni tushirib yoki boshqa bir tovush qo'shib talaffuz qiladilar, tovushlar o'rnini almashtirib qo'yadilar va hokazo. Bu kamchiliklarni bartaraf etish uchun logopedlar maxsus mashqlardan foydalanadilar. O'qituvchi ham har bir darsda va darsdan tashqari vaqtda o'quvchilar talaffuzini kuzatib borishi, kamchiliklarni aytib, to'g'ri talaffuz namunasini ko'rsatishi lozim.

O'qishni muvaffaqiyatli egallashlari uchun o'quvchilarning idroki, xotirasi, tafakkuri va nutqini o'stirishga katta e'tibor berish kerak. Savod o'rgatishda fonematik eshitish qobiliyatlarini o'stirishga, ya'ni tovushni aniq talaffuz qilishga, boshqa tovushlardan farqlashga o'rgatish, bo'g'in yoki so'zdan o'sha tovushni ajrata olish ko'nikmasini o'stirish muhim sanaladi.

Fonematik eshitish imloviy malakani hosil qilishning muhim shartidir. Shu bois savod o'rgatish davrida eshitish idrokini o`stirish uchun ham maxsus xilma-xil mashqlar o`tkazib borish maqsadga muvofiqdir.

Yozuv jarayonida o'quvchilar ruchkani to'g'ri ushlashni, daftarni to'g'ri qo'yishni, harfni yozishda yozuv chiziqlari, ular bo'ylab qo'lni harakatlantirishni esda saqlashi, harfni harfga qanday ulash, qatorga sig'ish-sig`masligini mo'ljallashi lozim. Bu jarayon o`quvchini aqliy va jismonan charchatadi, ayniqsa, ularning barmoq va yelka muskullari charchaydi. Shuning uchun ham darsda ikki-uch marta daqiqali jismoniy mashqlar o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir.

Tayyorgarlik davri o'qishda o'rgatish uchun zamin hozirlaydi. Bu davrda bolalarda o'zgalar nutqning eshitish, diqqatni to'plash, til birikmalarini (tovush, bo'g'in, so'z, gap) farqlash, ajratish, ularning vazifalarini anglash kabi xususiyatlar shakllanadi. Bular o'quvchilarning o'qishni muvoffaqiyatli egallashlariga yordam beradi.

O'qishga o'rgatish uchun avvalo o'quvchi tovush va harf bilan yaxshi tanishtirilishi lozim. Tovush va harf bilan tanishtirishda bo'g'indan tovushni ajratish tamoyiliga rioya qilinadi. Harf bilan tanishtirish bir necha xil yo'nalishda amalga oshirilishi mumkin:¹

Ma'lumki savod o'rgatish jarayoni o'quvchilarning nafaqat xat savodlarini chiqarish, kelgusida ularning fe'l-atvori, ko'plab ko'nikmalar va odatlarning shakllanishida ilk bosqich sanaladi. Shunday ekan biz, o'quvchilarni chiroyli va savodli yozishga o'rgatish orqali ularda iroda, tartiblilik, ozodalik kabi sifatlarni shakllantirishga erishishimiz mumkin. O'quvchilar savodli va to'g'ri yozish oqali e'tiborli, irodali, tartibli bo'lishga o'rganib boradilar. Bu esa jamiyatimizda shakllanayotgan har bir shaxsga tegishli bo'lgan fazilatlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Qosimova K. va boshqalar. Ona tili o`qitish metodikasi. Boshlang`ich ta`lim fakultetlari uchun darslik.- Toshkent: Noshir, 2009. 347 b.

2.Saxadinova S., Olloqulova F. U. BOSHLANG`ICH SINF O`QUVCHILARIDA NUTQ O`STIRISH VA NUTQ MADANIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 98-100.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI INNOVATSION FAOLIYATGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

E'zoza Ismatova TerDPI

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: F.U.Olloqulova

TerDPI Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedra o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning pedagogik asoslari va ta'lim texnologiyalaridan unumli foydalanish haqida so'z borgan.

Kalit so'zlar: ta'lim texnologiyasi, innovatsiya ,novatorlik,yangilik qo'llash,kommunikativ qobiliyat,motivatsiya,bilim,ko'nikma.

Mamlakatimizda istiqlolning dastlabki yillaridan boshlab ta'lim-tarbiya tizimini rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, farzandlarimizning jahon andozalariga mos sharoitlarda zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini egallashlari, jismoniy va ma'naviy jihatdan yetuk insonlar bo'lib voyaga yetishlarini ta'minlash, ularning qobiliyat va iste'dodi, intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, yoshlarimiz qalbida ona yurtga sadoqat va fidoyilik tuyg'ularini kamol toptirish borasida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari "to'g'risidagi Qarori mamlakatimizda ta'lim tizimini isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlarning ham mantiqiy davomi, ham uni yangi bosqichga ko'tarishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir. Qarorning eng muhim jihatlaridan biri, unda oliy malakali mutaxassislar tayyorlashda xalqaro standartlar mezoniga rioya qilish, uning darajasida shart-sharoit yaratish, ruhi va talabiga mos zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega kadrlar tayyorlashga alohida e'tibor qaratilgan.

Innovatsiya (ing . innovationas — kiritilgan yangilik, ixtiro) — 1) texnika va texnologiya avlodlarini almashtirishni ta'minlash uchun iqtisodiyotga sarflangan mablag'lar; ilmiy-texnika yutuqlari va ilg'or tajribalarga asoslangan texnika, texnologiya, boshqarish va mehnatni tashkil etish kabi sohalaridagi yangiliklar, shuningdek, ularning turli sohalar va faoliyat doiralarida qo'llanilishi.

Ta'lim texnologiyasi innovatsion texnologiyaning ilmiy aspektini belgilash uchun ishlatiladi. Bu texnik va inson resurslarini hamda ularni o'z oldiga ta'lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo'yuvchi hamkorligini hisobga olgan holda, dars berish va bilimlarni o'zlashtirishning barcha jarayonlarini yaratish, qo'llash va belgilashning tizimli usuli. Bugungi kunda ilmiy va ommabop adabiyotlarda «Innovatsion texnologiya» tushunchasini ta'riflashda turli xil tasniflarni uchratishimiz mumkin. O'zbekistonlik olim N.Sayidaxmedov fikricha:

«Innovatsion texnologiya- bu o'qituvchi (tarbiyachi) tomonidan o'qitish (tarbiya) vositalari yordamida o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilab olingan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayonidir» «Innovatsion texnologiya- tizimli, texnologik yondashuvlar asosida ta'lim shakllarini qulaylashtirish, natijasini kafolatlash va ob'yektiv baholash uchun inson salohiyati hamda texnik vositalarning o'zaro ta'sirini inobatga olib, ta'lim maqsadlarini oydinlashtirib, o'qitish va bilim o'zlashtirish jarayonlarida qo'llaniladigan usul va metodlar majmuidir». U Innovatsion texnologiyaga ta'lim usuli, ma'lum ma'noda ta'limtarbiya jarayonlari, vositalari, shakl va metodlari majmui deb qaraydi. «Innovatsion texnologiya ta'lim-tarbiyaning ob'ektiv qonuniyatlari, diagnostik maqsadlar asosida o'quv jarayonlari, ta'limtarbiyaning mazmuni, metod va vositalarini ishlab chiqish va takomillashtirish tizimidir», -deb ta'rif beradi.

Inovatsion texnologiyalarning afzalliklari

- o'qitish mazunini yaxshi o'zlashtirishga olib kelishi;
- o'z vaqtida aloqalarni ta'minlanishi;
 - tushunchalarni amaliyotga qo'llash uchun sharoitlar yaratilishi;
- o'qitish usullarining turli xil ko'rinishlarini taklif etilishi;
- motivatsiyani yuqori darajada bo'lishi;
- o'tilgan materialni yaxshi eslab qolishi;
- muloqotga kirishish ko'nikmasini takomillashishi;
- o'z-o'zini baholashning o'sishi;
- o'quvchilarning predmetning mazmuniga, o'qish jarayoniga bo'lgan ijobiy munosabati;
- nafaqat mazmunini o'zlashtirishga yordam bermay balki, tanqidiy va mantiqiy fikrlarning rivojlanishi;
 - muammolar yechish ko'nikmalarini shakllanishi.

Inovatsion texnologiyalarning kamchiliklari

- ko'p vaqt talab etilishi;
- o'quvchilar har doim ham kerakli nazorat qilish imkoniyatining pastligi;
- juda murakkab mazmundagi material o'rganilayotganda ham o'qituvchi rolini past bo'lishi;
- "kuchsiz" o'quvchilar bo'lganligi sababli "kuchli" o'quvchilarning ham past baho olishi.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning asosiy maqsadi, barcha yoshlarni o'z g'oyalarini mustaqil ravishda ommaga tadbiq etishni o'rgatish. Zero, o'qituvchi butun millatni o'qitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nurmamatov Zuxriddin Shavkat o'g'li "O'QITUVCHILARNI INNOVATSION FAOLIYATGA TAYYORLASH TEXNOLOGIYASI "
2. Ishmuhamedov. R. J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari.
3. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 373-376.
4. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.
5. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.
6. qizi Bosimova M. D., Olloqulova F. U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 692-695.
7. Olloqulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar //Jurnal nomi: QarDU xabarlaril ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.
8. Ulasheva A., Olloqulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-44.
9. Xusanov R., Olloqulova F. SHAXS SHAKLLANISHIDA SHARQ MUTAFFAKIRLARI QARASHLARI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 34-39.
10. Bosimova M., Olloqulova F. MUAMMOLI METODLAR VOSITASIDA O 'QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 11-13.
11. Xusanov R. BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARDA NUTQIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – T. 2. – №. 5. – C. 100-103.
12. Оллокулова Ф. Boshlang'ich sinf o 'quvchilarida tadqiqotchilik faoliyatini konsentrizm asosida shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati //Общество и инновации. – 2022. – T. 3. – №. 10/S. – C. 128-134.
13. Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "In the Lessons of the Native Language and Reading Development of Children's Speech by Retelling." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.4 (2023): 110-113.

- 14.Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "Using Innovative Educational Technologies Pedagogical Effectiveness of Using Foreign Experiences." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.4 (2023): 129-132.
- 15.Olloqulova F. U. et al. SHAXSNI SHAKLLANISHIDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 8. – С. 967-969.
- 16.Saxadinova S., Olloqulova F. U. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA NUTQ O 'STIRISH VA NUTQ MADANIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – С. 98-100.
- 17.NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." *World Bulletin of Social Sciences* 16 (2022): 43-47.
- 18.Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
- 19.ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.
- 20.Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar*, 1(5), 733-736.
- 21.Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.
- 22.Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 28-31.
- 23.Khudoyshukur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – Т. 2. – №. 3. – С. 316-322.
- 24.Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA GRAMMATIK O'YINLARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI

Boboxonova Fayoz ***Oybek qizi***

Qashqadaryo viloyati G'uzor tumani 24-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Maktab o'quvchilarining bilim faolligini oshirishning samarali usullaridan biri bu grammatik o'yinlardir. O'yin jarayonida bolalar atrofdagi narsalar va hodisalar to'g'risida turli xil bilimlarga ega bo'ladilar. Grammatik o'yin o'quvchilarning kuzatuvchanligini va narsalarning xususiyatlarini aniqlash, ularning muhim tomonlarini aniqlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shunday qilib, grammatik o'yinlar o'quvchilarning aqliy rivojlanishiga, ularning tafakkurini, e'tiborini va ijodiy tasavvurlarini yaxshilashga katta ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: samarali usullar, grammatik o'yinlar, faollik, innovatsiya, integratsiya, kompetensiya, o'yin faoliyati, tafakkur, aqliy rivojlanish.

Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fanining predmeti deganda o'quvchilarga o'zbek tilini o'rgatish yo'llari va vositalari, ona tilini egallash, ya'ni nutqni, o'qish va yozishni, grammatika va imloni o'zlashtirib, olish to'g'risidagi ilmdir. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi yuqori sinflarda ona tili o'qitish metodikasining dastlabki bosqichi bo'lib, u tekshiradigan masalalarni boshlang'ich sinf o'quvchilariga tadbiqan (muvofig ravishda) o'rgatadi. Shu bilan birga, boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasining o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Shu o'rinda, grammatik tuzilmalar yordamida fikrning eng nozik jihatlarini yetkazish mumkin bo'ladi.

Grammatik mashqlarning quyidagi tasnifi mavjud: almashtirish mashqlari, ijodiy mashqlar, dizayn ishlari, sxemalar bo'yicha mashqlar ("labirintlar"), model bo'yicha mashqlar, rolli o'yinlar, mini dialoglar (juftlikda ishlash). Yangi grammatik materialdan mustaqil foydalanish uchun mashqlar: bir shaklni boshqasiga aylantirish uchun mashqlar, grammatik shaklning rasmlar bilan o'zaro bog'liqligi. Grammatik bilimlarni ko'nikma va malaka darajasiga yetkazish talabidan ko'plab mashq bajarishni taqazo etadi. Grammatik ko'nikma va malakalarni shakllantirish va rivojlantirishga oid mashqlar ikki guruhga

a) tayyorlov b) nutq mashqlariga bo'linadi. Nutq mashqlariga nutq faoliyatini turlarida bajarilgan mashqlar kiradi.

Bunday mashqlar nutq malakalarini rivojlantirish uchun xizmat qiladi.

- Rasmdagi vaziyatni o'tgan zamonda tasvirlang;
- Tekstni tinglang va qahramonlarni xulqini baholang.

Shunga ko'ra, rejalashtirilgan o'rganishga mo'ljallangan darslardagi grammatik o'yin mashqlari bo'lib, bularga grammatika mazvusiiga bag'ishlangan

o'yinlar, ya'ni grammatik o'yinlardir. Umumta'lim maktablarda tildan nazariy bilimni o'rganishdan maqsad fikrni og'zaki va yozma tarzda grammatik to'g'ri va uslubiy aniq ifodalash uchun undan ongli foydalanish hisoblanadi. Biroq nazariy bilimni amalda qo'llashni esa maqsadga muvofiq va muntazam o'rgatib borish talab etiladi. Mashqlar tizimi tushunchani o'zlashtirish bosqichiga va uning xususiyatiga mos ravishda mashq turini tanlash, uning murakkablasha borishini va o'quvchilar mustaqilligi o'sib borishini hisobga olgan holda mashqlarni bajarish izchilligini aniqlashni ko'zda tutadi. Bu tizim mashqlarning o'zaro bog'lanishiga asoslangan. Grammatik mashqlar turli asosga ko'ra tasnif qilinadi, shuning uchun mashqning har xil turi hosil bo'ladi. Agar bilimni shakllantirish xarakteriga asoslanilsa, grammatik mashqlar ikki katta guruhga bo'linadi:

- 1) *morfologik mashqlar (bunga leksik-morfologik mashqlar ham kiradi);*
- 2) *sintaktik mashqlar.*

Agar o'quvchilar faoliyatining xarakteri, ya'ni mashq jarayonida o'quvchilar bajaradigan aqliy omillar xarakteri asos qilib olinsa, mashqlar *analitik, sintetik, taqqoslashga, guruhlashga, umumlashtirishga oid* mashqlarga bo'linadi. Mashqning o'ziga xos xususiyatlarini aniqroq belgilash uchun yuqoridagiikki asos hisobga olinadi.

O'quvchilar tahlil tartibini bilib olishlari uchun o'qituvchi bu tartibga rioya qilib so'zga xarakteristika berishning qulayligini tushuntiradi. So'z turkumiga ko'ra tahlil og'zaki va yozma tarzda o'tkaziladi: uni mustaqil mashq sifatida topshirish ham mumkin. To'liq bo'lmagan morfologik tahlildan xilma-xil grammatik vazifalarni bajarish maqsadida yangi mavzu bilan tanishtirish bosqichida ham, uni mustahkamlash bosqichida ham foydalaniladi. Morfologik-grammatik tahlilning vazifasi hozirgi o'zbek tili (ona tili)da so'z qanday ma'noli qismlardan tuzilganini aniqlashdir. Morfologik tahlil III-sinfdan boshlanadi. Bu sinfdan o'quvchilarga o'zakdosh so'zlar, o'zak o'zakdosh so'zlarning umumiy qismi ekani, so'z yasovchi qo'shimchalar va so'z o'zgartuvchi (shakl yasovchi) qo'shimchalar haqida elementar ma'lumot beriladi. So'z tarkibiga ko'ra tahlil quyidagicha o'tkazilishi mumkin:

1. So'zga so'roq berish va u nimani anglatishinibilish.
2. O'zakni aniqlash. Buning uchun so'zga o'zakdosh so'zlar tanlash. O'zakdosh so'zlarni taqqoslash va umumiy qismi (o'zak)ni aniqlash.
3. So'z yasovchi qo'shimchani aniqlash. Bu yangi so'z yasash uchun xizmat qilishini aytish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha yangi tahrirdagi davlat ta'lim standarti Boshl. ta'l. jurnali. Toshkent, 2005. №5.5,6,8-9-betlar.

2. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education,2(4),227-230

3. Jumayeva G.T. Maktab o'qituvchilarida kasbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)dissertatsiyasi.–Termiz.,2022.–306.

4. Жумаева Г. Т. Современные технологии обучения учащихся //Евразийский научныйжурнал.–2016.–№.6.–С.456-458.– С. 9-11.

5. Оллокулова Ф. Boshlang'ich sinf o 'quvchilarida tadqiqotchilik faoliyatini konsentrizm asosida shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati //Общество и инновации. – 2022. – Т. 3. – №. 10/S. – С. 128-134

6. Oripovna, S. S. (2022). Issues of spiritual and moral education of youth in the works of abdurahmo Jami.

7. Habibullayevna S.Z. MUNISNING “SAVODI TA'LIM” RISOLASI QO'LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 54-62.

8. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 121-125

9. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 88-91.

10. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 11. – С. 113-118.

11. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

12. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

13. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

14. Ulasheva A., Olloqulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 40-44.

15. Xusanov R., Olloqulova F. SHAXS SHAKLLANISHIDA SHARQ MUTAFFAKIRLARI QARASHLARI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 34-39.

16. Bosimova M., Olloqulova F. MUAMMOLI METODLAR VOSITASIDA O'QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 11-13.

XALQ OG'IZAKI IJODINI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA O'RGATISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI.

Tursunova Saida Isakovna

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti o'qituvchisi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Hasanova Shahnoza Eshqobil qizi

Annotatsiya. Ushbu maqola xalq og'izaki ijodining bolalar tarbiyasidagi o'rni, bolalarni xalq ijodi namunalari orqali tarbiyaning ahamiyati, ma'naviy salohiyatning oshishi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini xalq og'izki ijodi oraqali vatanga muhabbatini oshirishi hamda dunyoqarashni kengaytirishi, yaxshi fazlatlar manbai ekanligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: xalq og'izaki ijodi, rivojlanish, mustaqil fikr, ma'naviy salohiyat, fazilatlar manbai, tarbiya, milliy qadriyat, madaniyat, fikrlash, qobiliyat, madaniy meros, milliy qadriyat.

Kirish: yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz. Darhaqiqat O'zbekiston Respublikasining prezidenti Shavkat Mirziyoyev takidlaganlaridek yoshlarning ta'lim-tarbiyasiga katta etibor berish lozim. O'zbekistonning rivojlanishida har bir shaxsning tarbiyasi muhim sanaladi. Har bir shaxs o'zinini jamiyatning bir bo'lagiman, men tufayli davlatimiz rivojlanadi, jamiyatda o'z o'rnim bor deb harkat qilgandagina rivojlanish salohiyati o'sadi. Buni esa bolalarni tarbiyasidan o'zni tanitishdan yani milliylikdan boshlash kerak kichkinaligida oiladagi, bog'chadagi, o'rnidan. Albatta bolarga buni singdirishda "xalq og'izaki ijodi" muhim sanaladi.

Asosiy qism. Xalq og'izaki ijodida ota-bobolarimizning aytmoqchi bo'lgan pand nasihatlar, el ezozlagan, qadirlagan necha ming yillardan beri el ardog'ida bo'lgan inson bo'lishning talab qoidalari hamda Alpomish, To'maris, Shiroq, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik kabi mart yurt farzandlarining qilgan jasoratlari va milliy urf-odatlarimiz o'z ifodasini topgan. Xalq o'g'izaki ijodidan

foydalangan holda ta'lim berish fanda xalq pedagogikasi deb yuritiladi. Har bir bolaga Vatanni sev qadrla deb ming marta aytsak u o'z-o'zidan vatani sevib qolmaydi biz ularga vatan nima ekanligini uning qadr-qimmatini biz uchun aziz ekanligini shu vatanimizni ko'z qorachig'iday asrash uchun joni fido etgan mart vatan fidoyilari hayotini hikoya qilib va bizgacha yetib kelgan merosni omonotga hiyonat qilmagan holda kelgusi avlodga yetkazishimiz zarurligini vatanimizni asrashimiz kerak ekanligini anglatganimizdagina bola vatani sevadi. Bolaga qanchalik tushuntira olish boshlang'ich sinf o'qiyuvchisining mahoratiga va xalq o'g'izaki ijodidan foydalanishiga bog'liq.

Bolalarga aytib borilgan xalq og'izaki ijodi namunalari avvalo o'zni tanitadi ya'ni qanday urf-odatlar bor joyda yashayotganini anglaydi, ularni keng fiklashga, tasavvur qilishga, yaxshilik qilishga undaydi va ma'naviy salohiyatining o'stiradi hamda tarbiyasiga ta'sir ko'rsatadi. Xalq ogzaki ijodiga to'xtaladigan bo'lsak u turli-tuman adabiy tur va janrlarda namoyon bo'lib kelayotgan kishilik jamiyati tarixida kop vazifali ijtimoiy-estetik mohiyatga ega soz sanati hisoblanadi. U hamma zamonlarda ham oz ijodkori bolgan xalqning orzu-armonlarini ifodalab keldi, qolaversa, xalqning oz-ozinigina emas, balki bolalarning ham ma'naviy-axloqiy jihatdan shakllanishlarida muhim tarbiyaviy vosita vazifasini bajarmoqda. Xalq og'izaki ijodi asrlar davomida og'izdan-og'izga o'tib, sayqalanib kelayotgan namunalar.

Ular ustoz-shogird ananalarini ham rivojlantirish. Xalq og'izaki namunalari bo'lgan qo'shiq, lapar, alla, ertak, doston aytish, topishmoq va hakoza yo'nalishlari O'zbekistonning yillar davomida sayqallanib kelayotgan milliy qadriyatlarni namoyish etib kelibmoqda. Xalq og'izaki ijodi inson tarbiyasida muhim o'rin tutar ekan ularni yanada keyin o'rganmog'imiz va ularni ommaga namoyish etmog'imiz zarur.

Natijalar: Boshlang'ich sinf 1-2-3-4-sinf darsliklari o'ganib chiqildi.

1-sinf darsligi

1.Bolalarning sevimli bayrami bo'limida: Navro'z bayrami

2. Yashil sayyora bo'limida: topishmoq, boshqotirma, maqollar

3.Mo'jizaviy hashorot bo'limida: tezaytishlar

4.Oq terakmi,ko'k terak? Lanka o'yini haqida

5.O'zbek xalq ertaklari: Zumrad va Qimmat, Egrivoy va To'g'rivoy, Uch o'g'ayni botirlar.

6.Quvlashmachoq, bekinmachoq.

7.Topishmoqlar.

2-sinf darsligi.

1.Maqollar

2. Hunarning foydasi rivoyat

3.maqollar.

4. Yaxshilik ortidan yaxshilik keladi ertagi
5. Zumrad va Qimmat
6. O'zbek xalq qo'shiqlari: oyijon, kulcha, kim oladi shuginani, alla qo'shiq
7. Navbat bilan javob ber o'yini
8. Tez aytish maqollar tarzida berilgan.

3-Sinf darsligi.

1. Tulki bilan laylak ertagi
2. Dangasa ertagi
3. To'ng'oz farzandining domoligi ertagi.

4. maqollar

5. Alpomishning bolaligi
6. Qarg'avoy o'zbek xalq ertagi
7. Dorbozlik san'ati YUNESKO rohatidan
8. Tulki bilan sher ertagi

4-sinf darsligi.

1. Ma'naviyat - qalb quyoshi bo'limi odamdan nima qoladi? dostonidan
parcha

2. Eng ulug' fazilat, chaqimchiga mukofat, omonatga xiyonat, ikki saxiy
ertak

qo'zichoq masal

3. Xalq o'g'izaki ijodi bo'limi: boychechak, oftob chiqdi olamga, xo'p hayda
qo'shiqlari

4. Ilim afzal, davlat ko'zacha bilan tulki, ochko'z boy, hilagarning jazosi
hunarsiz kishi o'limga yaqin, ziyrak uch yigit ertak

5. Adabiy ertaklar bo'limi: Bo'ring tabib bo'lganligi haqida, baqa bilan taqa,
laqma it ertaklari

6. Maqollar

7. Topishmoqlar

8. Pahlovan shoir rivoyat

9. Alisherning yoshligi qissa

10. Saxiy, yolg'onning izza bo'lishi rivoyat

11. Bahor ta'rifida rivoyat

12. Navro'z bahor bayrami, bayram urf-odatlar

13. Yaxshidan bog' qoladi, Tumaris, Najmiddin Kubro, Sulton Mahmud va
Beruniy, Tanbeh, Hidi tilimi va mazzasidan rivoyat

Boshlang'ich sinf o'quvchilolarining o'qish ko'nikmasini egallash bilan bir
qatorda adabiy rivojlanish vazifasi ham turadi. Folklor materiallaridan
foydalanish maqsadga muvofiq deb hisoblayman.

Maqol va matallar tilni boyitadi, ta'sirchanlikni va aniqlikni beradi. Maqollar
aniqlikni fikrning tugalikni ifodalaydi va maqollarda soha nisbatan ta'sir kuchli

bo'ladi. Maqollarni gramatik qoidalar asosida tahlil qilib o'rganish bilan birgalikda axloq fazilatlar manbai bo'lib xizmat qiladi. Boshlang'ich sinflarda maqol va matallar ustida ishlash muhim o'rin tutadi hamda o'quvchining fikrlashini va nuqtini rivojlantiradi. Tez aytishlar o'quvchining nutqidagi nuqsonlarini to'g'irlashga, chiroyli va ravon so'zlashga yordam beradi. Topishmoqlar o'quvchini zulkolikka, izlanuvchanlikka, topqirlikka undaydi, o'quvchining mantiqiy fikrlash qobiliyatini, manbalar asosida o'zi hulosa chiqarishni o'zrganishda muhim o'rin tutadi. Shunday qilib, xalq madaniyati bilan tanishtirishni boshlang'ich sinfdan boshlash kerak degan xulosaga kelsak albatta masadga muvofiq bo'ladi. Chunki bolaning asosiy tushunchalari va xulq-atvori bolaligidan paydo bo'ladi. Madaniy meros bolaning dunyo qarashini boyitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ismatova, N., & Tursunova, S. I. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA OG'ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH, TILSHUNOSLIK USLUBIY MUAMMO SIFATIDA. Interpretation and researches, 2(1).
2. Isakovna, T. S. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNINI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 25(1), 38-42.
3. E'zoza, Q. (2024). UMUMTA'LIM MAKTEBLARIDA INKLYUZIV TA'LIM OLUVCHILARNI O'QITISH BO'YICHA PEDAGOGIK JARAYONNI ASHKIL QILISH YO'LLARI. TADQIQOTLAR. UZ, 35(1), 144-151.
4. Tursunova, S., & Kh, T. M. (2023). REGARDING THE DEVELOPMENT OF LINGUISTIC COMPETENCES IN PRIMARY EDUCATION. International Journal of Pedagogics, 3(04), 12-20.
5. Abzairov, T. Y., & Ibragimov, T. I. (2024). METHODS AND TECHNIQUES OF TEACHING RUSSIAN LANGUAGE. Modern Scientific Research International Scientific Journal, 2(1), 71-84.
6. Tursunova Saida Isakovna, EDUCATE YOUNG GENERATION IN MAKING ADULT SIGNIFICANCE. "PEDAGOGS" international research journal ISSN: 2181-4027_SJIF: 4.995
7. NORBOTAIEV, Khoshbok, and Avazbek JURAIEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." World Bulletin of Social Sciences 16 (2022): 43-47.
8. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. Академические исследования в современной науке, 2(15), 70-75.

9. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B2. – C. 470-474.

10. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №.

11. Bahodirovna, C. Z., & Tursunova, S. I. (2023). ON THE EXAMPLE OF RUSSIAN EXPERIENCE IN CREATING PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS. International Journal of Pedagogics, 3(04), 1-11.

12. Tokhtayevna, S. M., & Tursunova, S. I. (2023). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF USING NATIONAL HERITAGE IN EDUCATION OF SPIRITUAL AND MORAL QUALITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. American Journal of Pedagogical and Educational Research, 11, 66-70.

13. Sultanova, T., & Tursunova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Interpretation and researches, 2(1).

14. Tursunova, S., & Ashuroy, D. (2023). SPECIFIC CHARACTERISTICS OF ORAL SPEECH DEVELOPMENT OF YOUNG STUDENTS. World Bulletin of Management and Law, 27, 46-48.

15. Турсунова, С. И., & Чориева, Х. (2023). МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШ ТАЛАБАЛАР УЧУН МУҲИМ ВАЗИФА. Interpretation and researches, 2(1).

16. Пономарева, Л. И., & Турсунова, С. И. (2023). Теоретические основы проблемы обучения младших школьников элементам рассуждения в процессе знакомства с художественными произведениями. Вестник Шадринского государственного педагогического университета, (2 (58)), 53-17.

17. Турсунова Саида Исаковна PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF USING NATIONAL HERITAGE IN EDUCATION OF SPIRITUAL AND MORAL QUALITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS 2023/4 American Journal of Pedagogical and Educational Research ISSN (E): 2832-9791| Том 11. ISSN (E): 2832-9791| Volume 11, | April, 66-70.

TILSHUNOSLIKDA NUTQ TOVUSHLARINING FONETIK O'ZGARISH HODISASI

Ismoilova Durdona

TerDPI boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada nutq tovushlarining fonetik o'zgarishlari, ularning fonemaning nutq oqimida turli ottenkalarda namoyon bo'lishi, bunday ottenkalarning yuzaga kelishida kombinator, pozitsion yoki aralash (kombinator-pozitsion) va b. omillarning ishtiroki borligi haqida malumot

beriladi. Jumladan maqolada nutq tovushlarining fonetik o'zgarishlari bir nechta ko'rinishlari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: fonetik o'zgarishlari, kombinator omillar, akkomodatsiya, assimilyatsiya, dissimilyatsiya, epenteza epenteza.

Fonemaning nutq oqimida turli ottenkalarda namoyon bo'lishi, bunday ottenkalarning yuzaga kelishida kombinator, pozitsion yoki aralash (kombinator-pozitsion) va b. omillarning ishtiroki borligi yuqorida aytib o'tilgan edi. Fonetik hodisalar ham aslida ana shu omillar mahsuli sifatida sodir bo'ladi. Ularning asosiy turlari quyidagilardan iborat: Kombinator omillar ta'sirida sodir bo'ladigan hodisalar:

1. Assimilyatsiya bir xil kategoriyadagi tovushlarning (mas, undosh bilan undoshning) o'zaro moslashuvdir. Bunday moslashuvning quyidagi turlari bor:

a) progressiv assimilyatsiya– oldingi tovushning keyingi tovushni o'ziga moslashtirishi: ketdi>ketti (td>tt), ekgan>ekkan (kg>kk), qishloqqa>qishloqqa (qg>qq) kabi;

b) regressiv assimilyatsiya. Keyingi tovushning oldingi tovushni o'ziga moslashtirishi: tuzsiz>tussiz (zs>ss), birta>bitta (rt>tt) kabi;

d) to'liq assimilyatsiya. Bunda kuchli va kuchsiz pozitsiyadagi tovushlar bir-biriga aynan moslashadi (ular o'rtasida neytrallashuv sodir bo'ladi): nonvoy>novvoy (nv>vv), terak-ga>terakka (kg>kk) kabi;

e) to'liqsiz assimilyatsiya. Bunda kuchli va kuchsiz pozitsiyadagi tovushlar bir-biriga qisman moslashadi: tan-bur>tambur (nb>mb), shanba>shamba (nb>mb) kabi. Bu so'zlarda «n» (til-tish undoshi) lab-lab «b»ga faqat artikulyatsiya o'rni jihatdan moslashgan (lab-lab «m»ga o'tgan), ammo boshqa belgilari moslashmagan. Qiyos qiling: «m»-sonor, «b»- shovqinli; «m»- yumuq fokusli burun tovushi, «b»- sof portlovchi kabi;

f) kontakt assimilyatsiya – ketma-ket joylashgan tovushlarning o'zaro moslashuvi (q. yuqoridagi misollar);

g) distant assimilyatsiya – so'z tarkibida bir-biridan uzoqroqda joylashgan tovushlarning o'zaro moslashuvi: sichqon>chichqon, soch>choch kabi. O'zbek tilida o'zak bilan affiksdagi unlilar assimilyatsiyasi ham uchraydi. Assimilyatsiyaning bu turi singarmonizm (unlilar uyg'unlashuvi) deb ham nomlanadi. Bunda unlilarning uyg'unlashuvi lab garmoniyasi va til garmoniyasi (lingval garmoniya) shaklida namoyon bo'ladi. Masalan: keldi-«e» (old qator), «i» (old qator). Bunda o'zak va affikslar tarkibidagi har ikkala unli old qatordir (til garmoniyasi); qoldi– «o» (orqa qator), «i» (orqa qator). Bunda affiksdagi old qator «i» o'zakdagi orqa qator «o»ga moslashgan- «i»ning orqa qator ottenkasi yuzaga kelgan (bu ham til garmoniyasi hisoblanadi); lab garmoniyasi ko'proq shevalarda uchraydi: o'g'lim (adabiy tilda)- ulum (qipchoq lahjasi shevalarida). Bunda o'zak va qo'shimchalardagi unlilarning lablanish jihatdan moslashuvi

sodir bo'ladi. Hozirgi o'zbek adabiy tilida assimilyatsiyaning bu turi deyarli uchramaydi.

Assimilyatsiyada fonemaning kombinator ottenkasi yuzaga keladi (o'zgarish tovushlarning bir-biriga ta'siri natijasida bo'lganligi uchun).

2. Akkomodatsiya – turli kategoriyalardagi tovushlarning, masalan, unli bilan undoshning o'zaro ta'siri tufayli yuzaga keladigan moslashuv. Masalan: kisht (k'sht: «i»ning old qator ottenkasi, u sayoz til orqa «k» undoshiga moslashgan)- qish (qsh: «i»ning orqa qator ottenkasi, u chuqur til orqa «q» undoshiga moslashgan). Ba'zan unli undoshga emas, aksincha, undosh unliga moslashadi. Masalan, lab-tish (labio-dental) «f» undoshi lablashgan «u» unlisi ta'sirida lab-lab «f»ga aylanishi mumkin. Qiyos qiling: faqat («f»- lab-tish), nufuz («f» –lab-lab), aft («f»- lab-tish)- ufq («f»- lab-lab), saf («f» –lab-tish)- tuf («f»- lab-lab) kabi. O'zaro ta'sirda bo'lgan tovushlarning bir-biriga nisbatan oldin yoki keyin kelishiga ko'ra akkomodatsiya quyidagi ikki turga bo'linadi: bir oz kengayishi: bordi>borde kabi. Bunda ham tor «i» unlisining bir oz kengaygan pozitsion ottenkasi yuzaga keladi;

3. Jarangli «b» va «d» undoshlarining so'z oxirida jarangsizlanishi: maktab>maktap (b>p), savod>savot (d>t) kabi. Bunday holat jarangli j,j,z undoshlarida ham uchraydi: massaj>massash (j>sh), dilxiroj>dilxiroch (j>ch), sakkiz>sakkis (z>s) kabi. Yuqoridagi barcha holatlarda b,d,j,j,z fonemalarining jarangsizlashgan pozitsion ottenkalari qo'llangan. O'zbek tilida ko'p bo'g'inli so'zlarda portlovchi, jarangsiz «q» ning so'z oxirida sirg'aluvchi, jarangli «g» tarzida talaffuz qilinish hollari ham uchraydi: baliq>balig', o'rtoq>o'rtog', taroq>tarog' kabi. tarkibida bir-biriga yaqin yoki uzoq joylashgan bo'lishi mumkin, shunga ko'ra metatezaning ikki turi farqlanadi:

kontakt metateza – yonma-yon joylashgan tovushlarning o'rin almashuvi: tuproq>turpoq (pr>rp), ahvol>avhol (hv>vh) kabi;

distant metateza – bir-biridan uzoqroqda joylashgan tovushlarning o'rin almashinuvi:aylanayin>aynalayin (bunda ikkinchi bo'g'in boshidagi «l» bilan uchinchi bo'g'in boshidagi «n» tovushlari orasida «a» unlisi bor).Tarkibida metateza hodisasi yuz bergan ayrim so'zlar hozirgi adabiy tilda me'yor darajasiga ko'tarilgan: yog'mir (etimologik shakli)>yomg'ir (hozirgi adabiy tildagi shakli) kabi.

Geminatsiya – ikkita bir xil undoshning so'z tarkibida qavatlanishi: muddat, izzat Bunday qavatlanish ma'lum uslubiy maqsadlarda yuzaga keltirilishi ham mumkin: Masalan, maza, (bitta «z», bunda uslubiy bo'yoq yo'q.)- mazza (ikkita «z». So'zning bu shaklida ma'no kuchaytirilgan). Yana qiyos qiling: yashamagur>yashshamagur, uchalasi>uchchalasi, rosa>rossa, juda>judda kabi. Geminatsiya hodisasi so'z yasalishida ham uchraydi: achimoq (fe'l)- achchiq (sifat), isimoq (fe'l)- issiq (sifat), qotmoq (fe'l)- qattiq (sifat) kabi. Sifatlarning

kuchaytiruv (intensiv) formalarida ham geminatsiya hodisasi uchraydi: oq>oppoq, sog`>soppa-sog` kabi.

Degeminatsiya-so`z tarkibidagi geminatsiyaning yo`qolishi: men+ning>mening, sizni>sizzi>sizi; qayer>qaer kabi.

Sinerezis-so`z tarkibida yondosh qo`llangan ikki unlining diftonglashuvi – bir cho`ziq unli holiga kelishi: mutolaa>mutola: matbaa>matba: saodat>so:dat Bu hodisa ikki unli orasidagi undoshning tushib qolishi hisobiga yuz berishi ham mumkin: zahar>za:r, shahar>sha:r kabi.

Spirantizatsiya – ayrim portlovchi undoshlarning ikki unli orasida (intervokal pozitsiyada) sirg`aluvchi undoshga o`tishi: bora ber>boraver (b>v), kabob>kavob (b>v), po`stloq>po`stlog`i (q>g`), taroq> tarog`i (q>g`) kabi. Bu hodisada pozitsion omil (intervokal holat) bilan birga kombinator omil (unlilarning undoshga ta`siri) ham ishtirok etgan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ushbu maqola orqali siz nutq tovushlarining fonetik o`zgarishlari va ularning turlari haqida bilib oldingiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jo`liboy Eltuzarov. Tildagi tejamlilik tamoyili va qisqaruv.SamDU 2004
2. Abdulla Qodiriy."O'tkan kunlar" Tosh 1974
3. www.ziyo.net sayti
4. Davlatovna N. R. Indikatorlar asosida boshlang 'ich sinf o 'quvchilari faoliyatini diagnostika qilishning o 'ziga xosligi //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1A. – C. 51-55.
- 5.Abdisamatova M., Norqobilova R. INNOVATION YONDASHUV ASOSIDA TARBIYA DARSLARINI TASHKIL ETISH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 1.
- 6.Норкабилова Р. ХОРИЙ ФАНЛАРДАН БОЛАЛАРНИНГ МАКТАБГА ТАЙЙОРГАРЛИГИНИНГ ДИАГНОСТИКАСИ //Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 11.
- 7.Normurodova H., Norgabilova R. VALUE OF MATHEMATICS IN PRIMARY GRADES //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
- 8.RD Norqobilova, SA Abdullayeva. DIAGNOSTIKA PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. - Academic research in educational sciences, 2023
- 9.Norqobilova R. D. Methods of improving the mechanisms of diagnosing the mother language ability of primary class students //The role of science and innovation in the modern world. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – C. 139-143.
- 10.HMB Qizi, NR Davlatovna. BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA SHARQ MUTAFAKKIRLARINING TUTGAN O'RNI. Yosh mutaxassislar, 2023.

11. Norqobilova R., To'Rayeva M. Importance of talent in child development. – 2022.

12. Kizi Z. S. K., Davlatovna N. R., Kizi T. B. M. high spiritual generation-third renaissance builders //Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2022. – T. 12. – №. 5. – C. 167-169.

13. Norqobilova R. D. COMPONENT PARTS AND TASKS OF PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 76-83.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA DIDAKTIK VA INTERFAOL METODLAR .

Ismoilova Maftuna Toxir qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda turli didaktik va interfaol, o'yin metodlaridan foydalanish fanni o'quvchilarga yaxshi yetgazib berishda, tushuntirishda samarali tomonlari va metod turlari haqida ushbu maqoladan bilib olishimiz mumkin .

Kalit so'z: interfaol, didaktik, metod, o'quvchi psixologiyasi.

“Kechagi dars berish uslubi bilan matematikani jadal rivojlantirib bo'lmaydi. Shu bois avval amalda yaxshi natija bergan xorijiy metodika asosida ta'lim dasturlari yaratib, o'qituvchilarni qayta tayyorlash zarur. Metodika shunday bo'lishi kerakki, u bolalarda matematikaga muhabbat uyg'otsin. Buning uchun o'quvchilar bu fan hayotda, har bir sohada o'ziga kerakligini anglashi zarur. SH.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: Yoshlar imtihondan o'tish uchun emas, bilimli mutaxassis bo'lish uchun o'qishi lozim.”

Boshlang'ich sinflarda fanlarni o'qitishda ,xususan o'quvchilarga matematikani tushuntirishda metodlar anchayin samarali vositalardir . Chunki bilamizki boshlang'ich sinf o'quvchilari o'yin faoliyatidan ta'lim faoliyatiga o'tish davrida ular uchun qiziqarli, rangli vosita lar yordamida darslarni tashkil qilish maqsadga muvofiq.

Metod (yun. "metodos" — bilish yoki tadqiqot yo'li, nazariya, ta'limot) — voqelikni amaliy va nazariy egallash, o'zlashtirish, o'rganish, bilish uchun yo'l yo'riqlar, usullar majmuasi, falsafiy bilimlarni yaratish va asoslash usuli.

2-Sinf 2-qism matematika darsini qiziqarli didaktik, o'yin metodi orqali o'quvchilarga oqitish.

Mavzu: Qo'shish va ayirish operatsiyalari va ularning bog'liqligi.

Ushbu mavzuni “Akvaryumdagi baliqchalar” metodi orqali o'quvchilarga tushuntirish anchagina samaralikka ega, sababi bolalar o'zlari uchun noodatiy narsalar va harakatlarga ko'proq qiziqadi va diqqatini bir qancha vaqt shu narsa

doirasida to'plab turadi. Bu metod qiziqarli o'yin metodi bo'lib uni matematikadan boshqa fanlarni o'quvchilarga o'rgatishda foydalansa bo'ladi. Ushbu metoddagi baliqchalar yorqin ,rangli qog'ozlardan yasalgan turli ranglar ham bolalarni oziga jalb qilish uchun asos bo'lib xizmat qilgan .Bundan tashqari bu metodni takrorlash, mustahkamlash va yangi mavzuni o'quvchilarga tushuntirish jarayonida ham qo'llash mumkin.

Bu metoddan o'z amalyotim davomida 2-sinf o'quvchilari bilan matematika darsida qo'llab ko'rdik va bu o'quvchilarga yoqdi bundan tashqari ular darsni ham qiziqib tingladi va o'zlashtirishga harakat qilishdi.

Biz bolalar bilan birgalikda o'tilgan 64- mavzu yuzasida 4-misolni birgalikda ikki guruhga bo'linib ishladik.

4- misol .

$$395-278=$$

$$345-112=$$

$$567-123=$$

$$456-123=$$

$$674-234=$$

$$345-134=$$

O'qitishning hamma usullari,vositlari maqsadi bitta, o'quvchilarga ta'lim berishda qulayliklarni yaratish va oqitishning eng samarali tomonlarini topishdan iborat.

Matematika fanining tamal toshini Al-Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Abu Rayhon Beruniy kabi ulug' bobolarimiz qo'ygan. Bu bizning qonimizda bor. Lekin oxirgi yigirma yilda matematikadan bilim darajasi pasayib ketdi. Chunki o'qituvchilarga kerakli e'tibor, munosib oylik berolmadik, pirovard maqsad qo'ya olmadik. Buning oqibati hozir ko'pdan-ko'p sohalarda sezilyapti. Bugun bu fanni rivojlantirishdan maqsadimiz - matematika bo'yicha raqobat muhitini yaratish, sanoat, muhandislik yo'nalishlari bo'yicha yetuk kadrlar tayyorlash" dir degan edi muhtaram prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Usmanova O.V., Y.V.Risyukova 2-sinf "Tarbiya" darsligi Toshkent. Novda 2023 y.

2. Kuranov R.D. 2-sinf " ona-tili" darsligi. Toshkent. Novda 2023 y.

3.2-sinf "matematika" darsligi. Toshkent.Novda 2023 y.

4. Aydarova U.B. 2-sinf " o'qish" darsligi , Toshkent. Novda 2023 y.

5.Abduvaitovna, R.S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 6(3), 447-449.

6. Raupova, S.A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

MAKTAB O'QITUVCHILARINING KASBIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI

Jumayeva Gulnara Tursunpulatovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

"Pedagogika" kafedrası v.b.dotsenti

P.Javliyeva

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'qituvchilarning kasbiy madaniyatini rivojlantirish muammosining dolzarbligi va nazariy asoslari, maktab o'qituvchilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirish jarayoni, o'z-o'zini nazorat qilish, o'zini o'zi qadrlash, reflektiv va ijodiy fikrlash, qiymat-gnoseologik va faoliyat-ijodiy tahlil qilinadi. tuzilmalar, tarkibiy qismlarning mazmuni ta'kidlangan. Maqolada, shuningdek, maktab o'qituvchilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirishning psixologik-pedagogik xususiyatlari va tarkibiy qismlari ko'rsatilgan.

Kalit so'z: kasbiy madaniyat, kasbiy faoliyat, aks ettirish, o'z-o'zini nazorat qilish, o'z-o'zini baholash, psixologik, pedagogik.

Mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy sohani modernizatsiya qilish uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, inson kapitalini mehnat bozori talablari asosida rivojlantirish, ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy o'qitish usullarini joriy etish, xalqaro standart asosida yuqori malakali, "kreativ fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish asosiy strategik vazifalar" sifatida belgilangan. Bu esa, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishga xizmat qiluvchi mexanizmlarni takomillashtirishni taqozo etadi.

Kasbiy madaniyat, pedagog xodimlarning bilimini, kasbiy va axloqiy madaniyatini oshirib borish muammosi Vatanimiz va qator xorijlik olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Maktab o'qituvchilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirish haqida gap ketganda, eng avvalo, "madaniyat" tushunchasining mohiyatini aniqlab olish zarur.

Madaniyat tushunchasi Sharq allomalarining adabiy meroslarida hamda pedagog-psixolog olimlar tomonidan quyidagicha talqin qilingan: "Madaniyat" so'zi zamonaviy nutqda juda keng qo'llaniladi. "Madaniyat" so'zi lotincha "cultural" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "tarbiyalash, o'stirish, rivojlanish, e'zozlash" degan ma'noni anglatadi.

Kasbiy madaniyatga oid qarashlar qadimgi qo'lyozmalarda, diniy va didaktik manbalarda o'z aksini topgan. Jumladan, "Avesto"da kasb-hunarga

hurmat, kasbga sadoqat, mehnatsevarlik, xushmuomalalikka undovchi hikmatlar, Islom dini ta'limotida mehnat qilish va uning ortidan topilgan boyliklardan zakot berilishi, har bir musulmon kishi o'z kasbining orqasidan halol yo'l bilan rizq topishi kerakligi haqidagi o'gitlar odamlarda kasbiy madaniyat rivoji odob-axloq qoidalariga bog'liq ekanligi asoslangan.

Buyuk allomalardan Abdurahmon Jomiy o'z asarlarida tarbiyachi muallim faoliyatiga quyidagicha ta'rif beradi: "muallim bilimli, aqlli, adolatli, o'zida butun yuksak fazilatlarni mujassamlashtirgan bo'lishi lozim. O'zini nomunosib tutgan odam hech vaqt o'quvchilarga bilim va odob bera olmaydi".

Ta'lim-tarbiya birligi va axloq masalalariga yetuk tarbiyashunos olim sifatida yondashgan olim Abu Rayhon Beruniy o'zining pedagogika va psixologiyaga oid qimmatli fikr-mulohazalarini va ma'rifiy-didaktik qarashlarini bayon etib, ilm hamda ma'rifat sari intiluvchi tolib va muallimlarga deydiki: "Ilm dargohiga kirar ekansan, qalbing kishini ozdiruvchi illatlardan, odamni ko'r qilib qo'yadigan nafs va turli buzg'unchi holatlardan, qotib qolgan turli eski urf-odatlardan, hirsdan, raqobatdan, ochko'zlikni quli bo'lishdan ozod bo'lmog'i darkor". Alisher Navoiy yosh avlod tarbiyasini har qanday tasodifiy murabbiyga ishonib topshirib bo'lmasligini aytib, o'qituvchi shaxsiga nisbatan yuksak talablarni qo'yadi. Navoiy o'zining "Mahbub-ul qulub" asarida ta'limiy-tarbiyaviy fikrlari hamda o'qituvchi shaxsi, uning ma'naviyatiga doir qarashlarini keltirib o'tadi. Navoiyning fikricha: "O'qituvchi faqatgina dars beruvchi, bilim beruvchi emas, balki mahoratli tarbiyachi bo'lishi lozim. Muallim nodonlikdan, mutaasiblikdan, johillikdan yiroq bo'lishi, haqiqiy muallim olimlar orasida eng sara "malak qiyofali" kishi bo'lishi, ya'ni sof ko'ngilli, pok qalbli, insofli, karam-muruvvatli, odobli, vafoli, kishilikning eng yaxshi va oliyjanob hislatlarini o'zida aks ettiruvchi bo'lishi kerak".

Kasbiy bilimlar o'qituvchi kasbiy madaniyatini rivojlantirishda asosiy hisoblanadi. O'qituvchining bilimi, bir tomondan, o'zi o'qitadigan fanga, ikkinchi tomondan, talabalarga qaratiladi. Kasbiy bilimlar mazmunini o'quv fani hamda uni o'qitish metodikasi, psixologik va pedagogik jihatdan tashkil qilinadi. Kasbiy pedagogik bilimlarning o'ziga xos jihatiuning majmuaviyligi hamda integrativligidan iborat. Kasbiy bilimlar asosida o'qituvchining harakatlari, odatlari, o'z faoliyatiga asoslangan qonuniyatlari va tamoyillarini belgilab beruvchi pedagogik tafakkuri shakllanadi.

Maktab o'qituvchisining kasbiy-shaxsiy jihatdan o'z mavqeini o'zi belgilashi, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini takomillashtirish, o'z-o'zini rivojlantirish va "o'z-o'zini mukammal darajadagi mutaxassis" sifatida uning mohiyati va ahamiyatini anglash, pedagogik mahoratning serqirra usullarini egallash muhim vazifasi ekanligiga alohida e'tibor berilgan. Bu o'qituvchilarning kasbiy madaniyatini oshirib borishdagi murakkab va og'ir yo'ldagi birinchi, lekin

oxirgi qadam emas. U o'qituvchining o'z-o'zini tarbiyalashi, o'z-o'zini mukammallashtirishi va o'z-o'zini rivojlantirishiga asos bo'ladi.

Maktab o'qituvchilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus pedagogik- ularning birinchisida o'qituvchilarni kasbiy professiogramma bilan tanishtirish, keyingi ikkitasida kasbiy madaniyat mazmuni bilan bog'liq muhim pedagogik-psixologik xislatlar va jarayonlarni rivojlantirish ishlarini amalga oshirish ko'zda tutilgan. Mashg'ulotlar kichik 12-15 kishilik guruhlarda o'tkazilishi tavsiya qilinadi.

Maktab o'qituvchilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirishda "kasbiy madaniyat" va "kasbiy madaniyatni rivojlantirish" tushunchalariga mualliflik nuqtai nazaridan quyidagicha ta'riflar keltirildi: "Kasbiy madaniyat – bu mutaxassisning kasbiy o'z-o'zini aniqlash, kasbiy motivatsiya, kasbiy yo'nalganlik, kasbiy tajriba va mahoratning yuqori darajada rivojlanganligini belgilab, mustaqillik, erkinlik, ijodiy faollik, qabul qilinayotgan qarorga nisbatan mas'uliyat, o'quvchilarga nisbatan hurmat ko'rsatish hamda samarali pedagogik faoliyatni tashkil etish uchun zarur axloqiy sifat va fazilatlar bilan bog'langan".

Kasbiy madaniyatni rivojlantirish – pedagogik faoliyat rivojining muhim tavsifini o'zida ifoda etib, ta'lim jarayonida pedagogik yondashuv, strategik maqsad va vazifalarni to'g'ri belgilash, qarorlar qabul qilish, ta'lim jarayonini loyihalashtirish, innovatsion pedagogik faoliyatni tashkil etish, ta'limni boshqarish hamda boshqaruv usullari, metodlari va tamoyillaridan samarali foydalanish orqali shaxs faolligini oshirish, o'z – o'zini namoyon etish imkoniyatini kengaytirish, jamiyat talablariga muvofiq faol harakatlanish va samarali muloqot ko'nikmalarini o'zlashtirish, egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini amaliyotga tadbiiq eta olish qobiliyatidir.

Kasbiy madaniyatni rivojlantirish jarayoni insondagi motivlar bilan bevosita bog'liq bo'lib, uning mohiyati - inson xulq-atvorining ichki barqarorligi, harakatga undovchi tushunchada ifodalanadi. Motivatsiya esa "xulq-atvorni psixologik va fiziologik boshqarishning dinamik jarayoni" bo'lib, unga tashabbus, yo'nalganlik, tashkilotchilik, qo'llab-quvvatlash kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 08.10.2019 y.

2. Abu Rayhon Beruniy. 100 hikmat (Ibratli so'zlar). Toshkent: Fan, 1993. – 248 b.

3 Jumayeva G. T. PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS AND STRUCTURAL COMPONENTS OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL

CULTURE AMONG SCHOOL TEACHERS WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH JOURNAL 213-222 p. ISSN: 2776-0979, Volume 4, Issue 5, May, 2023.

<https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/3931>

4. Jumayeva G.T. Maktab o'qituvchilarida kasbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Termiz., 2022. – 30 б.

5. J.G. Tursunpulatovna. Psychological-pedagogical characteristics and Structural components of the development of Professional culture among school teachers Academia Science Repository 4 (5), 2023.P. 213-222

6. Jumayeva G. Modern Approach to Teaching Pedagogical Skills of Teachers //International Journal on Integrated Education. – Т. 4. – №. 9. – С. 195-197.

7. Жумаева Г. Т. Современные технологии обучения учащихся //Евразийский научный журнал. – 2016. – №. 6. – С. 456-458.

8. Жумаева Г. Т. ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ //НАУЧНЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ И ОТКРЫТИЯ 2019. – 2019. – С. 188-190.

9.Жумаева Г.Т. Основные тенденции развития педагогического мастерства учителя //Педагогическое образование и наука. – 2019. – №. 5. – С. 9-11.

10. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 121-125.

11. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 88-91..

12. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 11. – С. 113-118.

13. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

14.Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023..

15. Habibullayevna S. Z. MUNISNING “SAVODI TA'LIM” RISOLASI QO 'LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 54-62.

16.NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." World Bulletin of Social Sciences 16 (2022): 43-47.

17. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

18. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.

19. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-

20. Саидова, С. Э., & Самиева, С. О. (2018). НАҚШИ СУХАН ДАР ТАРБИЯИ МАЪНАВИИ ИНСОН. *Интернаука*, (44-2), 62-64.

21. Olloqulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar // Jurnal nomi: QarDU xabarlarilari ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.

BOSHLANG'ICH SINFLARNI CHUQUR TIL ORQA "X" VA BO'G'IZ TOVUSHI "H" NI BIR-BIRIDAN FARQLASHGA O'RGATISH

Ko'palboyeva Farangiz Jahongir qizi

DTPI, Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1- bosqich talabasi

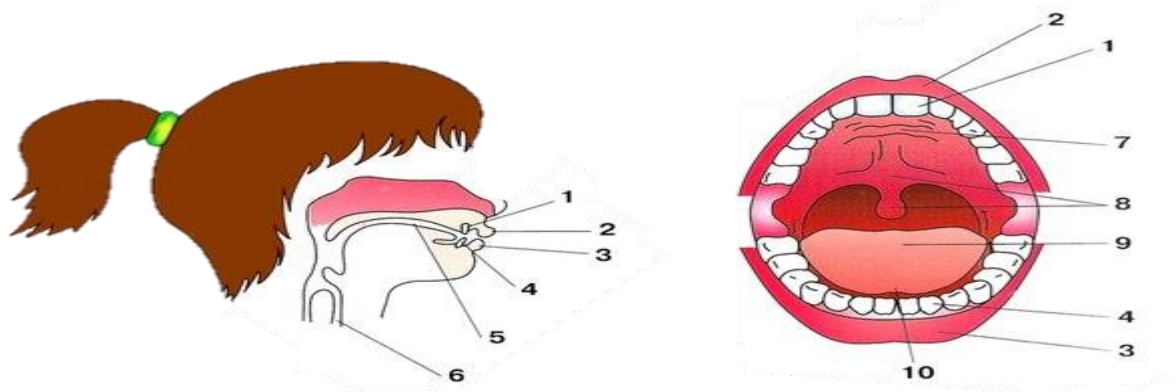
Annotatsiya. Ushbu tezisda boshlang'ich ta'lim jarayonida hosil bo'lish o'rniga ko'ra bo'g'iz tovushi h va chuqur til orqa x harfini farqlashni o'rgatish usullari haqida ma'lumot keltirilgan. Bu borada o'quv jarayonida, ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'qituvchi va o'quvchi faoliyati ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: fonetik usul, yumshoq tovush, qattiq tovush, leksik usul, o'zakdosh so'zlarni o'rgatish orqali farqlash.

Ajdodlarimizning asriy orzusi bo'lmish istiqlool xalqimiz qaddining ko'tarilishi va ona tilimizning xalqaro miqyosda tan olinishiga imkon berdi. O'tkazilayotgan ma'naviy va ma'rifiy islohotlar davlat siyosatining ustivor yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilgani, shubhasiz. Ana shunday ko'lamli islohotlarda til masalasi favqulodda mavqega ega.

Bahsli "x" va "h" harfli so'zlar imlosi haqida gapirganda, masalani to'g'ri anglash kerak[1]. O'zbek tili haqida dars o'tilayotganda mazkur tovushlarni yumshoq (h) va qattiq (x) deb tushuntiramiz, lekin bu noto'g'ri yondashuv, sababi — o'zbek adabiy tilida yumshoqlik va qattiqlik hodisasi yo'q, shuning uchun aslicha tushuntirgan ma'qul. H va X harflarini farqlash uchun nimalarni bilish lozim? Qanday yo'l bilan savodxonlikka erishish mumkin? Buning uchun avvola "h" va "x" undoshlarining uziga xos xususiyatlarini bilib olishimiz zarur. Birinchi o'rinda biz nutq apparati haqida ma'lumotga ega bo'lishimiz zarur.

Nutq apparati — mavjud organlarning kelishilgan kombinatsiyasidir, ovozni shakllantirish, tartibga soluvchi va mazmunli iboralar bilan shakllantirishga yordam beradi. Nutq apparati a'zolarini 1-rasmda ko'rishimiz mumkin:

1-rasm. 1) Yuqori tishlar 2) Yuqori lab 3) Pastki lab 4) Pastki tishlar 5) Til 6) Ovoz paychalari 7) Qattiq tanglay 8) Yumshoq tanglay 9) Tilning orqa qismi 10) Tilning uchi

Shunday qilib, insonning nutq apparatlari tovushlarni yaratish ishlariga to'g'ridan-to'g'ri, shu jumladan CNS, nafas olish o'rganlari-engil va bronx, tomoq, og'iz bo'shlig'i va burun bo'shlig'ini yaratishni anglatadi. Shunday ekan bo'giz va chuqur til orqa tovushlarini hosil qilishda nutq apparatini o'rni muhim ro'l o'ynaydi. Chunki bo'giz tovushi h ni talaffuz qilganimizda ovoz paychalarimizdan chiqayotgan tovush yumshoq talaffuz qilinadi. Chuqur til orqa tovushi x ni talaffuz qilganimizda esa og'zimizdan chiqayotgan tovush qattiq talaffuz qilinadi. Shu talaffuz qilish jarayoni orqali ikkita tovushni bir-biridan farqlashimiz mumkin.

Quyida H va X undoshlarini farqlash yo'llari haqida fikr yuritamiz.

1. Fonetik usul. Bu usulga ko'ra h va x undoshlari talaffuz ettirish orqali farqlashga o'rgatiladi [1]. Buning uchun bu undoshlar og'iz bo'shlig'ining qaysi o'rinlarida hosil bo'layotgani tushuntiriladi. H undoshi bo'g'izda hosil qilinadi. Og'iz bo'shlig'idagi boshqa a'zolar tovush hosil qilishda ishtirok etmaydi.

Masalan: handalak, hovuz va hokazo.

X undoshi talaffuz qilganda tilning orqa qismi biroz ko'tarilib, tanglayga tegadi. Shuning uchun bu undoshni chuqur til orqa undoshi deyiladi.

Masalan: baxt, xayol, paxta va hokazo.

2. Leksik usul. Bu usulda so'zlarning ma'nolarini qiyoslash orqali h va x undoshlarini farqlashga o'rgatiladi.

Masalan: hil-xil

Hil-ezilib pishgan.
Shaftolilar hil-hil pishgan.
Xil-tur ma'nosida qo'llanadi.
Gulzorga turli xil gullar ekildi.

3. E unlisidan so'ng doimo h bo'g'iz undoshi yoziladi.

Ehhe, ehrom, ehson, ehtiyoj, ehtiyot kabi.

4. I unlisidan so'ng (ihramoq so'zidan tashqari) doimo x chuqur til orqa undoshi yoziladi.

Ixlos, ixtiro, ixtiyor, ixcham kabi.

Bundan tashqari har bir darsda h undoshi bilan yoziladigan so'zlardan 3-4 - varaqqa yozib, sinf xonasi eshigi yoki doska oldiga osib qo'yilsa, o'quvchilar har kuni unga ko'zi tushib, yodda saqlab qolishlari oson bo'ladi. Bu so'zlarni hafta davomida alamshtirilib tursa o'quvchilarning bilib olish darajasi ham oshib boradi.

Xulosa: O'quvchilarda kitobga bo'lgan havaslarini, qiziqishlarini qancha ko'p orttirsak, savodli yozadigan o'quvchilarimiz ham shuncha ortib boradi. Chunki, kitobda ko'rilgan so'zlar, ularning yozilishi o'quvchi xitirasida bus-butun holda saqlanadi, yozish jarayonida ular shu so'zlardan foydalanadilar. Mana shu usullardan muntazam foydalanilsa, o'quvchilar tomonidan yodda tutilsa, daftarlardagi, ko'chalardagi yozuvlarda imlo xatolar kamayib, atrofimizda savodxon o'quvchilar soni ko'payadi deb o'ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.S.Matchonov, A.Shojalov, X.G'ulomova, Sh.Sariyeva, Z.Dolimov Ona tili kitobi 4-sinf.T.: "Yangiyo'l poligraf servis", 2017.

2.I.Azimova, Mavlonova, S.Quronov, Sh.Tursun Ona tili va o'qish savodxonligi 1-qism. T.: "Respublika ta'lim markazi", 2021.

3. N. Erkaboyeva "Ona tilidan ma'ruzalar to'plami" 2021.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KREATIVLIGINI OSHIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH

*Muhammadiyeva Mahliyo Zikrillayevna
Shahrisabz tumani 80-sonli maktab o'qituvchisi*

*Yusupova Sarvinoz Ziyodulla qizi
TerDPI Boshlang'ich ta'lim 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativligini oshirishda didaktik o'yinlardan foydalanish mavzusi keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: didaktik o'yinlar, metodlar, texnologiya, mahorat, san'at.

Alisher Navoiy nomidagi til va adabiyot instituti filologiya fakulteti folklor bo'limi rahbari Shomirza Turdimovning aytishicha, «O'yinlar – bolaning ham aqlan, ham jismonan rivojlanishiga yordam beradi. O'yin bolani jamiyatga aralashtiradi. Uning jamiyatdagi o'rnini topishiga sababchi bo'ladi. Chunki o'yinda bola o'yinboshi bo'ladi, ishtirokchi bo'ladi, unga jamiyat, dunyo haqida bilim beradi. Eng qizig'i bu bilimlar bolaga majburan emas, unga zavq uyg'otib o'rgatiladi. Bizning xalq pedagogikamiz mohiyati ham shundan iborat», - deya ta'limda va tarbiya jarayonida xalq o'yinlarining ahamiyati haqida so'zladilar. Xalqimiz "Suyagi bizdan, eti sizdan" deya bola tarbiyasi bilan shug'ullanishda pedagoglarga bor ishonchlarini bildirganlar. Ustoz-shogird munosabatlari alohida ahamiyat kasb etib kelayotgan bugungi kunda endi maktab ostonasiga qadam qo'ygan jasssi boshlang'ich sinf o'quvchilariga chuqur bilim berish, ularning intellektual salohiyatini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini qirq besh daqiqa davomida bilim berib, bilimlarini mustahkamlash uchun alohida bilim hamda malaka talab qilinadi. Ayniqsa, intellektual salohiyat jadallik bilan rivojlanayotgan bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarini darslarga yanada qiziqishlarini oshirish maqsadida o'qituvchilarimiz didaktik o'yinlardan foydalansalar juda yaxshi samaraga erishadilar.

Didaktik o'yinlar texnologiyalari o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Ular o'quvchi shaxsidagi ijodiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish va rivojlantirishning amaliyini aniqlash va amalga oshirishda katta ahamiyatga ega. Didaktik o'yinlarning asosiy turlari: Intelektual (aqliy) va harakatli hamda aralash o'yinlardan iborat. Bu o'yinlar ishtirokchilarda aqliy, jismoniy, axloqiy, psixologik, estetik, badiiy, tadbirkorlik, mehnat va boshqa ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ta'lim – tarbiya jarayonida asosan o'quvchilarda ta'lim olish motivlarini, ularning turli yo'nalishdagi qobiliyat va qiziqishlarini oshiradigan, biror kasbga moyilliklarini ko'rsatadigan didaktik o'yinlardan foydalaniladi.

Didaktik o'yinlar nazariy, amaliy jismoniy, roli, ishchanlik va boshqayo'nalishlar bo'yicha turlari bo'yicha ajratiladi. Hozirda kompyuter vositasidagi o'yinlar alohida o'ringa ega bo'lib bormoqda. Didaktik o'yinlar o'quvchilarda tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, tadqiq qilish, hisoblash, o'lchash, yasash, sinash, kuzatish, solishtirish hulosa chiqarish, mustaqil qaror qabul qilish, guruh yoki jamoa tarkibida ishlash, ahloq odob o'rgatish, yangi bilimlar o'rgatish va boshqa faoliyat turlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan o'yinlarga ajratiladi.

Didaktik o'yinlardan amalda foydalanish orqali boshqa usullar yordamida erishish qiyin bo'lgan ta'lim–tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish ko'zda tutiladi. Turli o'quv fanlariga oid didaktik o'yinlar mavjud bo'lib, ular shu fanlarni

sifatli o'rgatish maqsadlariga xizmat qiladi. Umumiy o'yinlar nazariyasiga, mavjud barcha o'yin turlarini tasniflashda ularni funksional, mavzuli konstruktiv, didaktik, sport va harbiy o'yinlariga ajratiladi. Bularning orasida ta'lim-tarbiya vazifalarini amalga oshirish imkoniyatini berishi bilan alohida o'ringa ega. O'yinlar maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy faoliyat shakli hisoblanadi. Bu esa pedagog va psixolog olimlar tomonidan shu yosh davridagi o'yinlarning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatini o'rganish va yanada oshirish bo'yicha tadqiqotlar olib borilishiga asos bo'ldi. Natijada, oldingi asrning 60-yillari boshidan AQSH da so'ngra boshqa g'arb mamlakatlarida ishchanlik o'yinlari qo'llanila boshlandi. Ishchanlik o'yinlari tadqiqotchilari bu usulni eng asosiy, samarali va tejamli ta'lim metodlaridan iborat deb takidlaganlar.

Didaktik o'yin texnologiyalari amalga oshiriladigan ayrim noananaviy dars shakllari: Ishchanlik o'yini darsi – dars mavzusi bo'yicha masalalarni hal etish jarayonida o'quvchilarning faol ishtirok etishini ta'minlash orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish mashqi.

Rolli o'yin darsi - dars mavzusi bo'yicha masalalarni o'rganishda o'quvchilarga oldindan ma'lum rollarni taqsimlash va dars jarayonida shu rolni bajarishlarini tashkil etish asosida bilimlarni mustahkamlash darsi. Teatrlashtirilgan dars – dars mavzusi bilan bog'liq sahna ko'rinishlari tashkil etish orqali dars mavzusiga doir kompyuter materiallari (multimedia, virtual o'quv kursi va shu kabilar) asosida o'tiladigan dars. Kim oshdi savdosi darsi – o'quv fani ayrim bo'limi bo'yicha bilimlarni har bir o'qituvchi qanchalik ko'p bilishini namoyish etish darsi.

Yarmarka darsi – dars mavzusini bo'laklar bo'yicha oldindan o'zlashtirgan o'quvchilarning o'zaro muloqot asosida sinfga qiziqarli tushuntirish orqali o'tiladigan dars.

Formulalar darsi – o'quvchilarning formulalarni puxta o'zlashtirishlari bo'yicha turli o'yinlar shaklidagi mashqlar o'tkazish darsi.

O'yin darsi – dars mavzusiga mos o'yin orqali o'quvchilarning o'zlashtirishlari tashkil qilish darsi. "Sud darsi" - o'quvchilar bilan dars mavzusiga mos "sud" jarayonini tashkil etish orqali yangi mavzuni tushuntirish darsi. Kontsert darsi - dars mavzusini sahnalashtirgan holdagi kontsert shaklida ifodalash mashqlari bo'lib, o'quvchilarni faollashtirish va bilimini mustahkamlash imkoniyatini beradi.

"Tergovni bilimdonlar olib boradi" darsi - dars mavzusini oldindan puxta o'rgangan o'quvchilar yordamida qiziqarli savol-javoblar, tahlillar asosida isbotlab tushuntirish mashqlari bo'lib, bunda o'quvchilar dars mavzusini o'zlashtirib, eslab qolishlari uchun qulaylik yaratiladi. Integral (integratsiyalashgan) darsi - bir necha fanlarga oid integratsiyalash uchun qulay bo'lgan mavzular bo'yicha tashkil qilingan dars bo'lib, o'quvchilarning turli

fanlarga qiziqishlarini ortirib, ta'lim jarayonidagi faolliklarini ta'minlaydi. Bunday darslar o'quvchilarga fanlararo bog'liqlikni o'rgatish orqali ulardan olam tuzilishining ularning ilmiy asoslarini to'liq idrok etish, ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish, ijodiy tafakkurlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. "Mo'jizalar maydoni" darsi – o'quvchilar bilan o'tkaziladigan qiziqarli o'yin bo'lib, turli savollarga belgilangan vaqt davomida to'g'ri javoblar topish vag'oliblarni rag'batlantirish orqali o'quvchilarda fikrlash, topqirlik, ziyraklik va bilimlarini kengaytirib borish sifatlarini shakllantiradi. Didaktik o'yinlarni amalda qo'llash jarayonida albatta vaqt me'yoriga, bajarililayotgan o'yinning mavzuga mosligiga qarab o'tkazilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh, O'roqova. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiiy fanlar misolida intellectual rivojlantirish metodikasi // TAFAKKUR MANZILI – 2023. – T. №. 4.– C. 135-138.

2. O'roqova S. S. INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON INDIVIDUAL APPROACH-SOCIAL PEDAGOGICAL NEED // Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 04. – C. 3-7.

3. Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. Academia Science Repository, 4(05), 12-19.

4. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." JournalNX, vol. 7, no. 11, 2021, pp.

5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.

6. Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINFI O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – T. 2. – №. 5. – C. 28-31.

7. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №.

8. Musurmonkulov, A. (2023). CORRELATION OF LEXICAL-SEMANTIC RELATIONS WITH GRADUONYMY. Science and innovation, 2(C10), 168-170.

9. Olloqulova F. U. et al. SHAXSNI SHAKLLANISHIDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI // Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 8. – C. 967-969.

10. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 121-125

11. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. World of Scientific news in Science, 1(2), 69-74.

O'QUVCHILAR MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI

Turobov Mamarajab Sodiq o'g'li

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrası

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta'lim maktablari o'quvchilarining matematika faniga oid qiziqishlarini orttirish, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari, umumta'lim maktabida matematika o'qitishning vazifalari, matematik olimlarning qarashlari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: umumta'lim maktab, o'quvchi, matematika, qobiliyat, matematik qobiliyat, kreativlik, ilmiy va umummadaniy bilimlar.

XXI asr jahon ta'limining rivojlanish tendentsiyalari negizida ta'lim jarayoni sub'ektlari faoliyatini innovatsion tashkil etishni muvofiqlashtirish, har tomonlama barkamol shaxsni voyaga yetkazish, kompetentsiyaviy yondashuvlar zahirida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish vazifalari yetakchilik qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son, 2019 yil 20 fevraldagi PQ-4199-son, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9 iyuldagi "Matematika ta'limi va fanlarini yanada rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining V.I. Romanovskiy nomidagi Matematika instituti faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4387-son qarorlari kontekstida va Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 5 martdagi 140-son "Umumiy o'rta ta'lim to'g'risidagi Nizom"ga binoan umumiy ta'limga qo'yilayotgan zamonaviy talablarni hisobga olgan holda, umumiy o'rta ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish, umumiy o'rta ta'lim o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi bilan uzviy aloqadorligini ta'minlash Davlat ta'lim standartlariga muvofiq har bir shaxsning ta'lim va tarbiya olishdagi konstitutsiyaviy huquqini ro'yobga chiqarish, iqtidorli yoshlarni saralab olish va maqsadli tayyorlash jarayonlariga o'qitishning zamonaviy usullarini va

pedagogik innovatsiyalarni joriy etish umumiy o'rta ta'limning maqsadi, deb belgilanadi.

Umumta'lim maktablarida matematikani o'qitish o'quvchilarga yangi bilimlarning o'zlashtirishiga yordamlashib, ijodiy fikrlash, amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi, kasbga yo'naltirish va ta'limning keyingi bosqichini tanlashga imkoniyat yaratib beradi. Shuningdek, ularning qobiliyatlari va iqtidorini rivojlantirishga zamin hozirlaydi. Umumta'lim maktabida matematika o'qitish vazifalari quyidagilardan iborat:

o'quvchilar tomonidan matematikadan doimiy yangi bilimlar olinishini va ularda bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish, tayanch o'quv, ilmiy va umummadaniy bilimlarini shakllantirish;

ta'lim uzluksizligi va izchilligini, umumta'lim muassasalaridagi matematikadan o'quv dasturlarining o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quv dasturlari bilan uzviy bog'liqligini ta'minlash;

o'quvchilarda milliy hamda umumbashariy qadriyatlarni uyg'unlashtirish asosida haqiqiy insoniy fazilatlarni tarbiyalash, sadoqatli, komil yetuk shaxsni shakllantirish;

matematika o'qitish jarayoniga o'qitishning zamonaviy va innovatsion pedagogik uslublarini hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish orqali ta'lim sifatini oshirish;

o'quvchilarning individual, matematik qobiliyatlarini aniqlash, qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish, ularning yuksak darajada ta'lim-tarbiya olishlari, ijodiy imkoniyatlarini shakllantirish va rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratib berish;

o'quvchilarning matematik bilimdonligini oshirish va mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, ularni kasbga yo'naltirish, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarini ongli ravishda tanlash va kasbiy ta'lim dasturlarini o'zlashtirishda ko'maklashish. Shunday ekan, umumiy o'rta ta'lim maqsad va vazifalarini amalga oshirish, o'quvchilarda matematik qobiliyatlarni rivojlantirish uchun zarur tashkiliy, o'quv-uslubiy, moddiy-texnik va psixologik-pedagogik shart-sharoitlarni yaratib berish lozim.

Matematik qobiliyat bu – matematik tushunchalar mohiyatini ijodiy tasavvur qilish, zehnli bo'lish, ma'lum bir faoliyatga nisbatan ortiqcha qiziquvchanlikda, moyillikda va intilishda namoyon bo'ladigan qobiliyat turi hisoblanadi.

Matematik qobiliyat o'quvchilar ichki motivatsiyasining tabiiy asosini tashkil qiladi. U ishtiyoq, moyillik, mehnatsevarlik, ishchanlik, talabchanlik kabilarning mahsulidir. Aynan aniq bir predmetga uzoq muddatli, chuqur, turg'un qiziqishlar asosida ishtiyoq tarbiyalanadi va qobiliyatlar rivojlantiriladi. Biroq bola jalb qilingan har qanday faoliyat ham avtomatik ravishda uni ushbu

faoliyatga bo'lgan qobiliyatini shakllantirib, rivojlantiravermaydi. Qobiliyatlarni shakllantirish va rivojlantirish uchun faqat tashqi sharoitlar mavjudligi yetarli emas, shuningdek, maxsus ichki sharoitlar, ya'ni muayyan zehn-iste'dod nishonalari ham muhim.

Dj.Renzulli modeli o'quv dasturi samaradorligini oshirish, ya'ni boyitishning uch turini tavsiya qiladi. Birinchi ikki tur barcha toifadagi, ayniqsa, iqtidorli o'quvchilar uchun foydalidir. Ular o'quvchilarning qabul qilish va fikrlash qobiliyatlariga asoslanadilar. O'quv dasturini boyitishning uchinchi turi barcha o'quvchilar va sinflarga mo'ljallangan.

Uning fikricha, iqtidor "o'rtachadan yuqori bo'lgan qobiliyat", "kreativlik" va "masalani yechishga qaratilgan tirishqoqlik-motivatsiya" kabi uchta tavsiflar uyg'unlashuvdir. Bundan tashqari, Dj.Renzulli modelida tajriba asosida egallangan bilim va qulay atrof-muhit ham e'tiborga olingan.

Bizning tadqiqot ishimiz ko'rsatdiki, matematik qobiliyat fenomeniga bag'ishlangan va ko'pchilikka ma'lum bo'lgan chuqur izlanishlardan biri V.A.Krutetskiy tomonidan olib borilgan.

V.A.Krutetskiyning ilmiy izlanishlari umumta'lim maktablarining 5-6-sinf o'quvchilari orasidan matematik qobiliyatli o'quvchilarni aniqlash hamda maktab yoshida qobiliyatni shakllantirish va rivojlantirishning usullarini o'rganishga bag'ishlangan. Ushbu izlanishlar o'tgan asrning 1950-1960 yillari orasida olib borilgan bo'lib, unda, asosan, o'rtachadan yuqori qobiliyatlar o'rganilgan. Boshqacha aytganda, qobiliyat fenomenini o'rganishdagi zamonaviy qarashlarning asosiy komponenti bo'lgan motivatsiya va kreativlikka e'tibor qaratilmagan.

Hozirgi vaqtda psixologiyada qobiliyatlarni o'rganish uchun ikki asosiy yondashuv shakllangan: ular shaxsiy-faoliyatli va funktsional-genetik qobiliyatlar. Qobiliyatlarni o'rganishga shaxsiy-faoliyatli yondashuv, qobiliyatlarni shaxsning mos faoliyatlarida namoyon bo'luvchi va rivojlanuvchi muayyan o'ziga xos xususiyatlari deb qaraydi. Ushbu holatdan kelib chiqib, qobiliyatlar ushbu ilmiy yo'nalish namoyandalari tomonidan aniqlanadi.

S.L.Rubinshteyn qobiliyat deganda, "insonni ijtimoiy-tarixiy rivojlanish davomida paydo bo'ladigan qandaydir biror ijtimoiy foydali faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishga qodir qila oladigan xususiyati yoki sifati" deb tushunadi. N.S.Leytes ham qobiliyatni taxminan shu nuqtai nazardan aniqlaydi.

B.T.Teplovning fikricha, "qobiliyat" tushunchasini quyidagi uchta belgi bilan ta'riflash mumkin:

"Birinchidan, qobiliyatlar bir kishini boshqasidan ajratib turadigan individual-psixologik xususiyatlar deb tushuniladi.

Ikkinchidan, "qobiliyat" tushunchasini, shu insonda ishlab chiqilgan bilim, ko'nikma va malakalarga ko'chirib bo'lmaydi".

Inson qobiliyatlari rivojlanishida zehn rolini, psixologlar ularni qanday darajada rivojlanishi to'g'risida so'z borayotganligiga qarab baholashadi: odatiy rivojlanish yoki juda yuqori, misli ko'rilmagan rivojlanish. Masalan, V.A. Krutetskiy har bir oddiy odam maktab matematika kursini egallashi uchun yetarlicha zehnga ega ekanini ta'kidlaydi, ammo hamma ham matematik-olim bo'la olmaydi. Bu xususida akademik A.N. Kolmogorov ham yuqoridagi fikr tarafdori bo'lgan.

Har qanday faoliyat insondan bir qobiliyat emas, balki bir-biriga bog'liq bo'lgan bir qancha qobiliyat bo'lishini talab qiladi. Psixologik adabiyotlarda ta'kidlanadiki, biron-bir xususiy qobiliyatning etishmasligi, sust rivojlanishi boshqa kuchli rivojlanayotgan qobiliyatlardan hisobidan qoplanishi mumkin va hokazo. Qobiliyatlarning bunday qoplanish xususiyati turli faoliyat turlarini egallash, kasb tanlash uchun juda keng imkoniyatlar beradi.

O'zbek ehtimollar nazariyasi maktabining asoschilaridan biri, ulug' matematik olim akademik S.H.Sirojiddinov o'quvchilardagi topqirlik qobiliyati masalalar yechishda, ayniksa olimpiada masalalarini yechishda namoyon bo'lishi haqida to'xtalgan. O'quvchilardagi matematik qobiliyatlarni rivojlantirishning yo'llaridan biri, ularni alohida maktablarda, maxsus dasturlar asosida o'qitish deb qaragan va universitet qoshida birinchi fizika-matematika maktabini tashkil qilgan.

L.D.Kudryavsev o'quv jarayoni muvaffaqiyatli bo'lishi uchun o'quvchiga o'z kuchiga bo'lgan ishonchni singdirish va zarur xollarda yordam berish, o'quvchilarning uzligini namoyon qilishga imkoniyat va shart sharoitlar yaratish lozim degan nuqtai nazarni ilgari surgan.

Matematik qobiliyatlarni atroflicha tadqiq etgan V.A.Krutetskiy o'zining izlanishlari natijasi sifatida matematik iqtidorning matematik materialni formallashtirish qobiliyati, matematik materialni umumlashtira olish qobiliyati, ketma-ket, to'g'ri taqsimlangan mantiqiy mulohaza yuritish, mulohaza jarayonini qisqartirish, jamlangan tazimli fikr yuritish, to'g'ri fikrlash jarayonidan, aksincha teskari yo'nalishda fikrlashga uta olish qobiliyati, bir aqliy ish faoliyatidan boshqasiga o'ta olish, matematik xotira, fazoviy tasavvur kabi 9 ta guruhga ajratilgan qobiliyatlarni sanab o'tgan. Geometrik masalalarni ayniqsa, fazoviy geometrik masalalarni yechishda turli kesimlarni chizmada aniq ko'rsatish imkoni bo'lmaydi, bunday xollarda hosil bo'ladigan kesimni fikran tasavvur qila olish zarur. Geometrik masalaning chizmasini chizib, tasavvur qilmasdan turib, uni yechishga kirishish mashaqqatli kechadi. Shuning uchun ham noverbal tasavvurga bo'lgan qobiliyat matematik iqtidorning juda muhim komponentasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPONENTI. *Interpretation and researches*, 1(1).
2. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.
3. Sojida Raupova methodology for preparing primary class students for timss international assessment programs. *PROCEDIA OF THEORETICAL AND APPLIED SCIENCES*. 147-150
4. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
5. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
6. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O 'QITISHNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO 'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
7. Boynazov Z. BOSHLANG'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTERFAOL TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARNING MANTIQUIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

Xoliyorova Donaxol Nomoz qizi

TerDPI boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Interfaol ta'lim usuli – har bir o'qituvchi tomonidan mavjud vositalar va o'z imkoniyatlari darajasida amalga oshiriladi. Bunda har bir o'quvchi o'z motivlari va intellektual darajasiga muvofiq ravishda turli darajada o'zlashtiradi. Interfaol metodlarni qo'llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Mazkur maqolada interfaol texnologiyalar-boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirishning muhim vositasi ekanligi batafsil bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ta'limning interfaol metodlari, ilg'or pedagogik texnologiyalar, ta'lim jarayoni, zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirish, o'qituvchi va o'quvchi hamkorligi, mantiqiy tafakkur, innovatsion yondashuv.

Bugungi kunda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni dars mashg'ulotlarida qo'llash ta'lim jarayonining unumdorligini oshiradi,

o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi. Bolaning tafakkuri endi shakllanib kelayotgan boshlang'ich sinflarda o'qituvchining mahorati, uning pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga mohirona tadbiiq qila olishi, ta'limning yangi-yangi usul va metodlarini izlashi, pedagogik tajribalardan ijodiy foydalana olishi juda muhimdir.

Interfaol ta'lim metodlarini ko'pincha turli shakllardagi o'quv mashg'ulotlari texnologiyalari bilan bir vaqtda qo'llanmoqda. Bu metodlarni qo'llash mashg'ulot ishtirokchilarining faolliklarini oshirib, ta'lim samaradorligini yaxshilashga xizmat qiladi. Shuning uchun ham o'quv jarayoniga pedagogik yangiliklarni kiritish, ta'limda pedagogik texnologiyalarni qo'llash, turli innovatsion usul va metodlaridan foydalanish, ta'lim samaradorligini oshirish uchun tinimsiz izlanish bugungi kunning ehtiyojiga aylandi.

Ma'lumki, bugungi kunda dars jarayonida "Aqliy hujum", "Krassvord", "Sinkveyn", "Muzyorar", "Keys stady", "Insert", "Venn diagrammasi" va "BBB" texnologiyalaridan o'quv jarayonini tashkil qilishda foydalanilmoqda. Mazkur maqolada dars jarayonining samarasi va sifatini ta'minlashga xizmat qiluvchi yana bir nechta innovatsion metodlarni tavsiya qilamiz.

"Reklama" metodi, asosan, boshlang'ich sinf o'qish darslarida o'z samarasini ko'rsatadi. Mazkur metodni dars jarayonining bosqichlari: o'tilgan mavzuni so'rash va yangi mavzuni mustahkamlashda qo'llash mumkin. Bu jarayonda o'qituvchi o'quvchilarga mavzu mohiyatiga mos tartibda tarqatma materiallarni beradi, ularda "Reklama qiling!" birikmasi yozilganligi asosiy qoidadir. O'quvchilar tarqatmalarda berilgan mavzuni, undagi shaxs yoki predmetga xos sifatlar, xatti-harakatlar, asardan parchalar, rolli ko'rsatmalar orqali reklama qilib berishlari kerak bo'ladi. Shuningdek, mazkur metoddan sinfdan tashqari o'qish darslari uchun she'r, ertak, hikoya va boshqa janrdagi kichik asarlarni tavsiya qilishda ham foydalanish mumkin. Bunda, o'quvchi yoki o'quvchilar jamoasi, boshqa o'quvchilarga o'qish uchun she'r, ertak, hikoya va boshqa janrdagi kichik asarlarni tavsiya qiladi, tavsiya qilish jarayonida reklamaning turli ko'rinishlaridan foydalaniladi. "Reklama" metodining afzalligini quyidagilarda ko'rish mumkin:

- o'quvchilarning nutqi ravonlashadi, jamoa oldida nutq so'zlash, o'z fikrini erkin bildirish olish ko'nikmalari shakllanadi;
- dars jarayonining mazmunli tashkil qilinishiga erishiladi, o'quvchilarning darsga qiziqishlari oshadi, ularda kitobga bo'lgan hurmat shakllanadi, badiiy asarlarni o'qishga bo'lgan ishtiyoqi kuchayadi;

- o'quvchilarning dunyoqarashi kengayadi, sog'lom raqobat muhiti paydo bo'ladi, o'zgaralar fikrini hurmat qilish, ularni diqqat bilan tinglash, o'z diqqatini jamlash va fikrlash qobiliyatlari shakllanadi.

"Juft barmoqchalar" metodi ona tili darslarida qo'llash mumkin bo'lgan samarali metodlardan biridir. Mazkur metodning nomi bolada uni bajarishga nisbatan qiziqish uyg'otadi. Metodni darsning turli bosqichlarida qo'llash mumkin. Masalan, ona tili darslarida son mavzusini uyga vazifa sifatida berishda foydalanish samaralidir. "Juft barmoqchalar" metodi ona tili va amaliy san'atning integratsiyasini o'zida aks ettiradi. Metodning qo'llanilishida o'quvchilarning barmoqlari ishlatiladi. Bunda, o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga qo'l mehnati yordamida o'ng qo'l barmoqlariga sonlar va hisob so'zlarni yozishni tushuntiradi, chap qo'l barmoqlariga esa miqdori ko'rsatilgan shaxs-narsalarning rasmlarini chizish kerakligi va oxirgi bosqichda ikki qo'l barmoqlarini qovushtirganda, son va miqdori ko'rsatilgan narsa o'rtasida muvofiqlik hosil bo'lishi ta'kidlanadi.

O'qituvchi tomonidan oldindan tayyorlangan "Juft barmoqchalar" namuna sifatida ko'rsatiladi va tasvir orqali tushuntiriladi: chap qo'l ko'rsatkich barmog'iga 2 soni hamda hisob so'z yozilgan qog'ozchalar yopishtirilgan, o'ng qo'l ko'rsatkich barmog'iga esa piyozning rasmi chizilgan. Ikki barmoqni juftlashtirganimizda "Ikki bosh piyoz" degan so'z hosil bo'ladi. Shunday davom etgan holda qolgan barmoqlarimizga ham rasmlarni chizamiz va sonlarni yozamiz.

"Juft barmoqchalar" metodining tasviriy ko'rinishi

"Juft barmoqchalar" metodi orqali bolalarda quyidagi bilim, ko'nikma, malakalar va sifatlar shakllanadi:

- o'quvchining estetik didi shakllanadi, ijodiy fikrlashi ortadi, badiiy san'at va rassomchilikka bo'lgan qiziqishi oshadi;

- o'quvchining qo'l matorikalari rivojlangan holda uning intellektual fikrlash qobiliyati shakllanadi;

- o'qituvchi jamoasini darsga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularni faollikka chorlash bilan bir qatorda mavzuni qay darajada tushunishganligini bilib oladi;

- o'quvchida ona tili fani bilan bir qatorda matematika, rasm va texnologiya faniga bo'lgan qiziqish ortadi. Chunki, o'quvchi "Juft barmoqchalar" ni yasash jarayonida rasmni chizadi, kesadi va hisob-kitob qilib barmoqlarida tasvirlaydi;

"Kamalak jilosi" metodini boshlang'ich sinflar uchun qo'llash maqsadga muvofiqdir. Mazkur metoddan ona tili, matematika va o'qish darslarida ham foydalanish mumkin. Masalan: ona tili darslarida so'zlarni turkumlarga ajratishda qo'g'irchoq, mashina, kuldi, yig'ladi, sariq, katta, kichik, to'qqiz kabi so'zlarni turkumlarga ajratish va ot so'z turkumiga doir so'zlarni ko'k rangli chiziqqa joylashtirish, sifat so'z turkumidagi so'zlarni havo rang chiziqqa

joylashtirish vazifasi beriladi. Matematika darsida sonlarni xona birliklariga ajratish davomida ushbu metodni qo'llash mumkin. Ya'ni, kamalakning birinchi rangini bir xonali son deb oladigan bo'lsak, ikkinchi qatordagi rangi ikki xonali songa misol bo'la oladi.

"Kamalak jilosi" metodi orqali bolalarda quyidagi bilim, ko'nikma, malakalar va sifatlar shakllanadi:

- o'quvchi ranglar orqali so'zlarning qaysi turkum doirasiga kirishini eslab qoladi;

- o'quvchida tabiat hodisalari haqidagi tasavvurlar paydo bo'ladi, ularda atrofmuhit va tabiatga muhabbat, uni asrab-avaylash ko'nikmalari shakllanadi;

- o'quvchilarning dunyoqarashi va tasavvur doirasi kengayadi, diqqatni jamlash, fikrlash, zehnlilik va topqirlik qobiliyatlari rivojlanadi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, axborot kommunikatsiya tizimining yuksak darajada rivoj topib borayotgan bir jarayonda boshlang'ich ta'lim o'qituvchisidan zamonaviy ta'lim texnologiyalarini chuqur bilishi, tahlil qila olishi va yangilik yaratilish darajasida bilimli va mahoratli bo'lishi juda muhim. Buning uchun darsni tashkil etish jarayonida barcha o'quvchilarga tushunarli, oson va qiziqarli bo'lgan usullarni tanlashi va qo'llay olishi, ko'rgazmali qurollardan foydalanishi, yangi ishlab chiqarilayotgan texnik vositalarni tadbiq qilishi, ta'lim oluvchilarni ijodiy, mustaqil ishlashga undashi, pedagogik texnologiyalardan to'g'ri va unumli foydalanishi maqsadga muvofiqdir. O'qituvchi kreativlik asosida darsni mazmunli tashkil qila olsa, dars jarayonida turli xil interfaol texnologiyalar asosida darslarni tashkil eta olsa o'quvchida fanga bo'lgan qiziqish oshib boraveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2002-yil 30-maydagi "Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot texnologiyalarini joriy etish to'g'risida"gi PF-3080 sonli farmoni.

2.J.G'.Yo'ldoshev, S.A.Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari. «O'qituvchi» 2004.

3. SHABBAZOVA, D. (2023). A PERSONAL VALUE APPROACH MODEL FOR ELEMENTARY LITERACY INSTRUCTION. World Bulletin of Social Sciences, 22, 1-4.

4.Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 227-230.

5.Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. European Scholar Journal, 2 (7), 32-33.

6. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 121-125.

7. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 88-91.

8. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 11. – C. 113-118.

9. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.
Juraqulova S., Xabibulloyev A. O 'QITISHNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO 'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

10. Bosimova M., Olloqulova F. MUAMMOLI METODLAR VOSITASIDA O 'QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH //Models and methods in modern science. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 11-13.

11. Xusanov R. BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARDA NUTQIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 100-103.

12. Оллокулова Ф. Boshlang'ich sinf o 'quvchilarida tadqiqotchilik faoliyatini konsentrizm asosida shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati //Общество и инновации. – 2022. – Т. 3. – №. 10/S. – С. 128-134.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJODIY QOBILIYATLARINI NAMOYON ETISHGA KREATIV YONDASHUV

Uzoqov Asomiddin Shoymardon o'g'li

TerDPI Boshlang'ich ta'lim talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini namoyon etishga kreativ yondashuv mavzusi keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: kreativlik, bilim, malaka, qobiliyat, texnologiya, metod.

Bugungi globallashuv kuchaygan davrda har qaysi jamiyat kreativ shaxslarga ehtiyoj sezadi. Bu tabiiy hol albatta. Chunki dunyoda har daqiqada sodir bo'layotgan o'zgarishlar shuni taqozo qilmoqda. Shu munosabat bilan turli soha olimlarining e'tibori pedagogik jarayon sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ salohiyatini ochish va rivojlantirish muammosiga

qaratilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy taffakkurini rivojlantirishda kreativ yondashuv bugungi kunning dolzarb muammosiga aylanib qolmoqda. Doimiy o'zgarib turadigan tashqi va ichki dunyo, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar va faoliyat mazmuniga mos keladigan kreativ shaxsning shakllanishi va rivojlanishi inson ontogenezing butun davri - tug'ilishdan to umrining oxirigacha davomiylik, uzluksizlik va qamrab olishni talab qiladi. Mahalliy pedagogikada shaxsning kasbiy va ijodiy salohiyatini shakllantirish va rivojlantirish asosida uning kasbiy va ijodiy faoliyati tajribasini shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlar deyarli yo'q. An'anaviy professional tajriba bilim, ko'nikma va malakalarning birlashuvi sifatida aniqlanadi. Bu faoliyatni o'zlashtirish jarayonida tajribaning shakllanishi o'z-o'zidan sodir bo'lishini anglatadi. Ijodiy faoliyat tajribasini o'rganish masalasi umuman ko'tarilmaydi. Kreativlik nima? Amerikalik psixolog Avraam Maslouning fikricha, bu har bir kishiga xos bo'lgan, lekin mavjud tarbiya, ta'lim va ijtimoiy amaliyot tizimi ta'sirida ko'pchilik tomonidan yo'qolgan ijodiy yo'nalishdir. Kreativlik qobiliyati "Xudoning in'omi" va shuning uchun kreativlikni o'rgatish mumkin emas degan ancha keng tarqalgan fikrdan farqli o'laroq, M.M. Zinovkina boshqacha yondasuvga ishora qiladi. Texnologiya va ixtirolar tarixini o'rganish, atoqli olim va ixtirochilarning ijodiy hayoti tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning barchasi yuqori (o'z davri uchun) fundamental bilimlar bilan bir qatorda maxsus bilimlar ombori yoki algoritmik fikrlash, shuningdek, ma'lum bilimlar, shu jumladan evristik usullar va texnikalarga ega bo'lishgan [4]. Ingliz psixologi E.P. Torrens kreativlikni quyidagi jihatlarini ilgari surgan:

- muammo yoki ilmiy farazlarni ilgari surish;
- taxminlarni tekshirish va o'zgartirish;
- qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash;
- muammoni hal qilishda bilim va amaliy harakatlarning o'zaro qaramaqarshiligiga nisbatan sezgirlikni ifodalash. [1]

Lotinchada "kreativlik" tushunchasi quyidagicha. "Creatio" - "yaratish", "ijodkor" - "yaratuvchi", degan ma'nolarni anlatadi, lekin mohiyatan bu tushuncha insonning ijodiy qobiliyatining namoyon bo'lishidir. Ijodkor shaxslar - bu rassomlar, haykaltaroshlar, yozuvchilar, shoirlar, fotosuratshilar - turli xil ijod turlarida o'z qobiliyatlarini amalga oshiradigan odamlar. Ijodkorlik, qoida tariqasida, ishbilarmonlarga xos xususiyatdir: dizaynerlar, reklama beruvchilar, marketologlar, brend-menejerlar va boshqalar. Kasbiy va ijodiy faoliyatni faol o'zlashtirish, uni samarali amalga oshirish nafaqat ko'nikma va ko'nikmalarni rivojlantirish va integratsiyalashuvini, kasbiy ishni bajarishning individual uslublari va usullarini ishlab chiqishni, balki kasbiy ijod metodologiyasini o'zlashtirishni, ijodiy fikrlashni rivojlantirishni va o'z ichiga oladi. Ijodiy shaxsning shakllanishini amalga oshirilgan ijodiy faoliyatga va

olingan ijodiy natijalarga mos keladigan shaxsning shakllanishi va rivojlanishi deb ta'riflash mumkin.

Kreativ pedagogika o'quvchilarni ijodiy fikrlashga, kelajagini yaratuvchisi bo'lishga o'rgatadi. Kreativ pedagogika, har qanday fanga, xoh matematika, xoh fizika, xoh tillar, xoh iqtisod bo'lsin, qo'llanilish mumkin bo'lgan pedagogikadir. Ma'lum darajada aytish mumkinki, uning metodologiyasi o'qitish va o'rganish jarayonini o'zgartiradi. Pedagogik jarayonda ijodkorlikni rivojlantirish uchun shaxs salohiyatini oshirishga, ijodiy faolligini oshirishga yordam beradigan o'qitish metodlari va texnologiyalaridan foydalanish zarur. Ushbu texnologiyalar shaxsning o'zini o'zi qadrlashni shakllantirishga, o'z imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni oshirishga va voqelik bilan adekvat aloqada bo'lishga to'squinlik qiladigan psixologik qiyinchiliklarni rivojlanishiga yordam beradi. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchi faoliyatining ustuvor yo'nalishi. muloqotning dialogik usullariga, yechimni birgalikda izlashga va turli ijodiy faoliyatga beriladi. Bularning barchasi o'qitishning interfaol usullarini qo'llash orqali amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Sh, O'roqova. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiiy fanlar misolida intellectual rivojlantirish metodikasi // TAFAKKUR MANZILI – 2023. – T. №. 4.– C. 135-138.

2.O'roqova S. S. INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON INDIVIDUAL APPROACH-SOCIAL PEDAGOGICAL NEED //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 04. – C. 3-7.

3. Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. Academia Science Repository, 4(05), 12-19.

4. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." JournalNX, vol. 7, no. 11, 2021, pp.

5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.

6. Саидова, С. Э., & Самиева, С. О. (2018). НАҚШИ СУХАН ДАР ТАРБИЯИ МАЪНАВИИ ИНСОН. Интернаука, (44-2), 62-64.

7. Usmonovna, A. D., & Jovlievna, N. M. (2024). USE OF STEAM TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION TRAINING. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(03), 134-137.

8. Shabbazova, D. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARI SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SHAXSIY QADRYATLI YONDASHUV. MONOGRAFIYA. Termiz-2023. Interpretation and Researches, 1(1).

ZAMONAVIY BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHISINING BOSHLANG'ICH MATEMATIKA FANIGA INNOVATSION VA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVI

Xasanova Nigora

TerDPI Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinfi o'qituvchilari matematika darslarini tashkil etishda innovatsion uslubda yondashib, o'quvchini erkin fikrlashga o'rgatish mantiqiy fikrlashini rivojlantirishdan iborat. Matematikani o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvning samaradorligi xususida va bugungi kun talabiga mos ravishda ta'lim tabi'a berish haqida so'z brogan.

Kalit so'zlar: Kompetensiya, matematik savodxonlik, metodika, innovatsion, mashg'ulot, taraqqiyot.

Bugungi kun o'qituvchilariga barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishdek mas'uliyatli vazifa yuklangan bo'lib, ta'lim mazmunini takomillashtirishga qaratilgan vazifalarni belgilab olishlari kerak. Zamon bilan hamnafas bo'lib, ta'limning zamonaviy texnologiyalarini joriy etgan holda o'quvchilarda o'z faniga qiziqish uyg'otishlari talab etiladi. Ta'limda ijobiy natijalarga erishish, eng avvalo, bilim asoslarini puxta o'rgatish, ularda dunyo qarash va tafakkur ko'lamini kengaytirish, ma'naviy-axloqiy sifatlarini shakllantirish borasidagi ilmiy-tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish bilan belgilanadi. Bu borada ta'lim-tarbiya jarayoniga ko'plab o'zgartirishlar kiritilmoqda, yangicha yondashuvlar tadbii etilmoqda. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi.

Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo'lishi kerak. Ta'limiy maqsad asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, og'zaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi. Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g'oyaviy, nafosat tarbiyasi beriladi. Til o'rganish jarayonida xalqning madaniy-axloqiy qadriyatlariga yaqinlashtirish imkoni paydo bo'ladi. Ulug' donishmandlardan biri «... kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringga yaxshi bilim ber, o'qit», degan ekan. Yurtimizda ta'lim-tarbiya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar haqiqiy ma'noda bir-ikki yillik yoki qisqa davrda samaraga erishishga

qaratilgan ish emas, balki chin ma'noda bir necha yuz yillarga tatiydigan o'zgarish bo'ldi, desak xato bo'lmaydi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi.

Bugungi kunda ta'limda «Aqliy hujum», «Bahs-munozara», «Rolli o'yin», FSMU, «Kichik guruhlarda ishlash», «Yumaloqlangan qor», «Zigzag», «Oxirgi so'zni men aytay» kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda. Dars mashg'ulotlarida o'yin-topshiriqlarni takrorlash yoki mustahkamlash darslarida foydalanilsa ijobiy natija beradi. O'yin-topshiriqning qaysi bir turini tanlash darsning turiga, sinf o'quvchilarining o'yin-topshiriqlarni bajarishga o'rgatilganlik darajasi, ularning bilim saviyasi, mustaqil ijodiy ishlash imkoniyatlari, o'rganilganlarni xotirada tez tiklay olishi, ijodkorlikning qay darajada shakllanganiga ham bog'liq bo'lishi kerak.

Matematika o'qitish metodikasi eng avvalo kichik yoshdagi o'quvchilarni umumiy tizimda o'qitish va tarbiyalash vazifasini qo'yadi. Umumiy metodika boshlang'ich sinf matematikasining mazmunini va tizimlilikini aks ettiradi, har bir bo'limni o'qitishning o'ziga xos xususiy metodlarini o'rgatadi. Xususiy metodika matematika o'qitishning asoslangan metodlarini va o'qitish formalarini, shuningdek o'quv faoliyatini tashkil qilish yo'llarini ko'rsatadi. Ma'lumki o'qitish tarbiyalash bilan o'zaro mustahkam bog'liqdir. Ushbu metodika o'qitishni tarbiyalash bilan qo'shib olib borish yo'llarini o'rgatadi. Boshlang'ich matematika o'qitish metodikasi bir necha fanlar bilan chambarchas bog'liqdir:

- 1) O'qitish asosi bo'lgan matematika bilan;
- 2) Pedagogika;
- 3) Psixologiya;
- 4) Boshqa o'qitish metodikalari.

Boshlang'ich matematika kursining vazifasi maktab oldiga qo'yilgan "o'quvchilarga fan asoslaridan puxta bilim berishda yangi texnologiyadan foydalanish, ularga hozirgi zamon ijtimoiy-iqtisodiy bilimlarni berish, turmushga, kasb-hunarga yo'naltirish, kasblarni ongli tanlashga o'rgatish" kabi vazifalarni hal qilishda yordam berishdan iborat.

Kompetensiya – bu kutilgan natijaga olib keluvchi faoliyat belgisidir. U bilim mahsuli bo'lib, mutaxassis tomonidan uni amaliyotga qo'llay olish qobiliyatidir. Kompetensiyaning bilimdan farqi shundaki, vazifani amaliy bajarmasdan turib, uni aniqlab ham, baholab ham bo'lmaydi. Malaka kompetentlikning muhim mezoni bo'lib, u turli holatlarda, shu qatori muammoli vaziyatlarda ham bir necha bor qo'llash natijasida namoyon bo'ladi. O'zbekiston Respublikasida ta'limning uzluksizligi, uzviyligi, o'quvchi shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularning yosh xususiyatlariga mos ravishda quyidagi tayanch kompetensiyalar shakllantiriladi:

- 1) Komunikativ kompetensiyasi
- 2) Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi
- 3) O'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi
- 4) Ijtimoiy faol fuqoro kompetensiyasi
- 5) Milliy va umummadaniy kompetensiya

Boshlang'ich ta'limda matematika fanini o'qitishning asosiy maqsadi o'quvchilarda kundalik faoliyatda qo'llash, fanlarni o'rganish va ta'lim olishni davom ettirish uchun zarur bo'lgan matematik bilim va ko'nikmalar tizimini shakllantirish va rivojlantirish uchun zarur.

O'quvchilar tomonidan matematik tushunchalar, xossalar, shakllar, usullar va algoritmlar haqidagi bilim, ko'nikmalar egallanishini ta'minlashda kompetensiyaviy yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Inson kamoloti va jamiyat taraqqiyotida matematikaning ahamiyatini anglash, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar, kundalik hayotda matematik bilim va ko'nikmalarni muvaffaqiyatli qo'llashga o'rgatish, o'quvchilarning individual xususiyatlarini rivojlantirgan holda, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirishda, fanlar integratsiyasini inobatga olgan holda o'quvchilarda, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, kreativlikni shakllantirish hamda ongli ravishda kasb tanlashga yo'naltirishda kompetensiyaviy yondashuv ahamiyatlidir.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, matematika darslarining o'ziga xos yana bir tomoni shundaki, bu – o'quv materialining abstraktligidir. Shuning uchun ko'rgazmali vositalar, o'qitishning faol metodlarini sinchiklab tanlash, o'quvchilarning faolligi, sinf o'quvchilarining o'zlashtirish darajasi kabilarga ham bog'liq. Hozirgi zamon matematika darslarioldiga qo'yilgan talablardan yana biri o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy faoliyatini o'stirish hisoblanadi. O'quvchida analiz, sintez qilish, taqqoslash, umumlashtirish, xulosa chiqarish kabi aqliy operatsiyalar shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.- T.:O'zbekiston,2017 y.
2. " Oliy ta'lim tizimi 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" 2019-yil 80oktabr PF-5847
3. Jumayev.M.E va boshqalar. (Birinchi sinf matematika daftari) Toshkent. " Sharq" 2005-yil 48 bet
4. Axmedova.M va boshqalar. To'tinchi sinf matematika darsligi. Toshkent. "O'qituvchi" 2005-yil.
- 5.Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 6(3), 447-449.
- 6.Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.
- 7.Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar*, 1(5), 733-736.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISH YO'LLARI

Xurramova Umida, Abdullayeva Xumora, Aliyeva Munisa
DTPI talabalari

Annotatsiya. Maqolada nutq tushunchasi, nutq o'stirish metodikasi, uning ahamiyati, o'quvchilar nutqini rivojlantirish yo'llari, metodikasi, nutqni egallashning qator aspektlari, nutq o'stirish yo'nalishlari, o'quvchilar nutqini o'stirishda aniq belgilangan talablar, ta'lim-tarbiya jarayonida nutq o'stirishga erishish orqali o'quvchilarda shakllantirilishi lozim bo'lgan hayotiy ko'nikmalar haqida so'z boradi

Kalit so'zlar: nutq, metodika, nutq aspektlari, hayotiy ko'nikmalar, inson kamoloti, buyuk allomalar, ma'naviy meros, sharqona ta'lim va tarbiya, adabiy til normalari, tafakkur va notiqlik san'ati, ta'lim sifati.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq madaniyatini individual shakllantirish metodikasi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq rivojining tarbiyasi individual uslubining haqiqiy shaxsiy xususiyatlarini o'rganish va o'quvchilar nutqining ravonligini rivojlantirish. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqning o'sishini

mustaqil tahlil qilish, o'zaro har tomonlama tavsifnomalar, o'qituvchining kuzatishlari asosida amalga oshadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida nutq muomalasi haqida, "Men boshqa kishilar bilan muomalada qandayman?" mavzusida suhbat o'tkazish.

2. Nutqiy muomaladagi kamchiliklarni aniqlash va ularni barham toptirish yuzasidan qilingan ishlar: uyatchanlikni, tortinchoqlikni, muomala uslubidagi salbiy holatlarni yengish.

3. Nutqda pedagog uchun muomalaning hissiy juhatdan qulay bo'lgan uslubini ishlab chiqishga doir topshiriqlar va ularni o'z-o'zini kuzatish ma'lumotlari bilan taqqoslash.

4. Nutqiy muomalada o'z individual uslubiy pedagogik muomalaning tarkibiy qismlarini egallash sohasidagi ishlar. Tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda, o'quvchilar nutqining o'stirilishida pedagogik muomalaning juhatlari muhim rol o'ynaydi.

O'quvchilar nutqida mantiq ilmiga asoslanib fikr-mulohaza bildirish maqsadga muvofiq. Shu bois ular xotirasidagi so'z zahirasi o'z nutqi orqali harakatga keltiradi. Nutq va uni o'stirish tushunchasi. Nutq - kishi faoliyatining turi, til vositalari (so'z, so'z birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar funksiyasini, o'zaro fikrni his-hayajon bilan ifodalash va ta'sir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishining aktiv faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olish qurolidir.

Nutq o'stirish nima? Agar o'quvchi va uning tildan bajargan ishlari ko'zda tutilsa, nutq o'stirish deganda, tilni har tomonlama (talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishini, bog'lanishli nutqni) aktiv amaliy o'zlashtirish tushuniladi. Agar o'qituvchi ko'zda tutilsa, nutq o'stirish deganda, o'quvchilar tilning talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishi va bog'lanishli nutqni muhim aktiv egallashlariga yordam beradigan metod va ish turlarini qo'llash tushuniladi.

Nutq faoliyati uchun, shuningdek, o'quvchilar nutqini o'stirish uchun bir necha shartga rioya qilish zarur:

1. Kishi nutqining yuzaga chiqishi uchun talab bo'lishi kerak. O'quvchilap nutqini o'stirishning metodik talabi o'quvchi o'z fikrini, nimanidir og'zaki yoki yozma bayon xohishi va zaruriyatni yuzaga keltiradigan vaziyat yaratish hisoblanadi,

2. Har qanday nutqning mazmuni, materiali bo'lishi lozim. Bu material qanchalik to'liq, boy, qimmatli bo'lsa, uning bayoni shunchalik mazmunli bo'ladi.

3. Fikr tinglovchi tushunadigan so'z, so'z birikmasi, gap, nutq oborotlari yordamida ifodalansagina tushunarli bo'ladi. Shuning uchun nutqni muvaffaqiyatli o'stirishning uchinchi sharti - nutqni til vositalari bilan qurollantirish hisoblanadi.

Nutqni egallashning qator aspektlari mavjud. Bular:

1. Adabiy til normalarini o'zlashtirish.

2. Jamiyatimizning har bir a'zosi uchun zarur bo'lgan muhim nutq malakalarini, ya'ni o'qish va yozish malakalarini o'zlashtirish. 3. O'quvchilar nutq madaniyatini takomillashtirish.

Nutq o'stirishda uch yo'nalish aniq ajratiladi:

1) so'z ustida ishlash;

2) so'z birikmasi va gap ustida ishlash;

3) bog'lanishli nutq ustida ishlash.

So'z, so'z birikmasi va gap ustida ishlash uchun lingvistik baza bo'lib leksikologiya (frazologiya va stilistika bilan birgalikda), morfologiya, sintaksis xizmat qiladi; bog'lanishli nutq esa mantiqqa, adabiyotshunoslik va murakkab sintaktik butunlik lingvistikasiga asoslanadi. Nutq o'stirishda izchillik to'rt shartni, ya'ni izchilligi, istiqboli, xilma-xilligi, xilma-xil turlarini umumiy maqsadga bo'ysundirish ko'nikmasini oshirish bilan ta'minlanadi. Nutq turlari. Kishilar tildan fikr bayon qilish quroli sifatida foydalanadilar. Ular o'z fikrlarini ovoz bilan eshittirib bayon qilishdan oldin u haqda o'ylab oladilar. Bu ichki nutq hisoblanadi. Ichki nutq eshittirilmagan va yozilmagan, «o'ylangan» (fikrlangan) nutqdir. Tashqi nutq tovushlar yordamida eshittirilib yoki grafik belgilar bilan yozilib, boshqalarga qaratilgan nutqdir. Ichki nutq materialni tushunish va yodda saqlashga yordam beradi.

Fikrni ifodalash usuliga ko'ra nutq og'zaki va yozma bo'ladi. Og'zaki nutq ko'pincha dialog tarzida, yozma nutq esa monolog tarzida bo'ladi. O'quvchilar nutqiga qo'yilgan talablar.

O'quvchilar nutqini o'stirishda aniq belgilangan bir qator talablarga rioya qilinadi.

1. O'quvchilar nutqi mazmundor bo'lsin.

2. Nutqda mantiqiylik bo'lsin.

3. Nutq aniq bo'lsin.

4. Nutq til vositalariga boy bo'lsin.

5. Nutq tushunarli bo'lsin.

6. Nutq ifodali bo'lsin.

7. Nutq to'g'ri bo'lsin.

8. Nutq madaniyatli bo'lsin.

Xulosa. Ta'limning yangi modeli jamiyatda mustaqil fikrlovchi erkin shxsningshakllanishiga olib keladi. O'zining qadr-qimmatini anglaydigan idorasi baquvvat, imoni butun, hayotda aniq maqsadga ega bo'lgan insonlarni tarbiyalash imkoniyatiga ega bo'lamiz. Ana shundan keyin ongli turmush kechirish jamiyat hayotining bosh mezoniga aylanadi. Shunda inson o'z aqli, o'z tafakkuri, o'z mehnati, o'z mas'uliyati bilan ongli tarzda ozod va hur fikrli inson

bo'lib yashaydi. Barcha ma'naviy axloqiy fazilatlarning poydevori, tushunchalari, ko'nikmalari bolalikdan tarkib toptirilsagina, bu poydevor barqaror bo'ladi. Ma'naviy axloqiy fazilatlar tarkibida nutq, muloqot, munosabat madaniyati alohida o'rin tutadi. O'quvchilarda nutqiy munosabatga kirishish malakasini hosil qilishda pedagogikaning roli kattadir. Bu o'qituvchining erkin va aniq – ravshan nutqi, o'quvchilar nutqi va tafakkurini rivojlantirishni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Dilova.N.G.(2021).Pedagogik hamkorlik jarayonining mazmuni va uni tashkil etish tamoyillari.Science and Education. Vol.2,Issue 10. 547-557- betlari
2. Rasulova.Z.(2021).Pedagogik dasturiy vositalardan foydalanib bo'lajak texnologiya fani o'quvchilarning kasbiy maxoratini oshirish yo'llari.Science and Education.Vol 2.Issue 10.416-426- betlar.
3. Dilova N.G. (2021). O'quvchilarning shaxsiy sifatlari - pedagogik hamkorlikning dastlabki tamoyili. Science and Education. Vol. 2, Issue 10, 558-566 betlar.
4. Rasulova.Z.D.(2021).Talabalarning kreativligini rivojlantirishda masofaviy ta'limning o'rni.Science and Education.Vol.2,Issue 10 439-448- betlar.
5. Dilova N.G. (2021). O'qituvchi-o'quvchi hamkorligini vujudga keltirishning pedagogik ahamiyati. Science and Education. Vol. 2, Issue 10, 567-576 betlar.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TABIATGA MUHABBAT RUHIDA TARBIYALASH

Xumorova Nafisa Sherali qizi

ChDPU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalash texnologiyasi zamonaviy ta'lim amaliyotida muhim yo'nalish hisoblanadi. Bu o'quvchilarning atrof-muhitga, tabiiy resurslarga va ekologik barqarorlikka ongli va mas'uliyatli munosabatini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu texnologiya doirasida ekologik o'yinlar, ekskursiyalar, loyiha faoliyati, ekologik tadqiqotlar va munozaralar kabi turli xil usul va omillari tahlil qilinib, mazmuni ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Texnologiya, ta'lim, Boshlang'ich sinf o'quvchilari, yehtiyotkorlik bilan munosabat, tabiat, ekologik xabardorlik, mas'uliyat, bilish, flora, fauna, ekskursiyalar, amaliy mashg'ulotlar, loyiha faoliyati, atrof-muhitni muhofaza qilish.

Yangi O'zbekistonda zamonaviy ta'lim muassasalaridagi integratsiyalashgan ta'lim, o'quvchining bilim faoliyati va mustaqillik fikrlash

hamda o'quv amaliyotida yo'naltirish ta'lim sifatida yangi natijalarga erishishga yordam beradi. Atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasida belgilab berilgan atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi yangi O'zbekistonning ekologik ta'lim-tarbiyasida "Yangi O'zbekistonni barpo ekologik tarbiyalashda atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasida belgilangan «Aholining ekologik madaniyatini oshirish, atrof muhitni muhofaza qilish sohasida davlat organlari faoliyatining oshkoralik darajasini oshirish va fuqarolik jamiyatining rolini kuchaytirish» Shu munosabat bilan O'zbekistonda iqlim o'zgarishi bo'yicha Parij kelishuvini amalga oshirish bo'yicha Milliy harakatlar rejasi, 2019-2030, 2030 yillarda «yashil» iqtisodiyotga o'tish bo'yicha strategiyalar, yangi davlat boshqaruvini shakllantirish bo'yicha Milliy harakatlar rejasi ishlab chiqildi va qabul qilindi. tizimi Barqaror rivojlanish sohasida ekologik ofatlarning oldini olish kabi ulkan maqsadlarni amalga oshirishda o'quvchilariga ekologik ta'lim berish texnologiyasini taqdim etish.

O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan kommunikativ ta'lim texnologiyasi har bir o'quvchining individual xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'rganiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarning muammoli-izlanish va ijodiy faoliyatiga ustunlik berish kommunikativ ta'lim texnologiyasidan foydalangan holda darslarda juftlik, guruh, loyiha ishlari kabi turli xil ish shakllaridan foydalaniladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalash texnologiyasi o'quvchilarda ekologik ong va mas'uliyatni shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuini o'z ichiga oladi. O'simlik va hayvonot dunyosini bilish, ekskursiyalar va amaliy mashg'ulotlarda qatnashish, shuningdek loyihalarni amalga oshirish orqali o'quvchilar atrof-muhitga g'amxo'rlik qilish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladilar. Ular tabiiy resurslarni qadrlashni, ekologik xavfsizlik qoidalariga rioya qilishni va kelajak avlodlar uchun tabiatni asrashda faol ishtirok etishni o'rganadilar. Tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalash texnologiyasi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalash texnologiyasining maqsadi va vazifalari kelajak avlodlar uchun atrof-muhitni muhofaza qilishda faol ishtirok yeta oladigan ekologik savodli va mas'uliyatli avlodni yaratishga qaratilgan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalash texnologiyasining mazmuni bir qator asosiy elementlar va tematik yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Bu aniq dasturlar va uslubiy yondashuvlarga qarab farq qilishi mumkin, ammo umuman olganda u quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. Tabiatni o'rganish: o'quvchilar flora va faunaning xilma-xilligi haqida kuzatuvlar, yekskursiyalar va tabiatdagi darslar orqali bilib olishadi. Ular turli xil yekotizimlar, biologik xilma-xillik va tabiatdagi o'zaro bog'liqlik haqida bilib olishadi.

2. Atrof-muhit muammolari: o'quvchilar havo, suv va tuproqning ifloslanishi, turlarning yo'q bo'lib ketishi, iqlim o'zgarishi va biologik xilma-xillikni yo'qotish kabi asosiy ekologik muammolarni o'rganadilar. Ular inson faoliyatining tabiatga ta'siri haqida bilib olishadi va mumkin bo'lgan yechimlarni muhokama qilishadi.

3. Yenergiyani tejash va barqarorlik: o'quvchilar yenergiya samaradorligi masalalarini o'rganadilar, resurslarni tejashni o'rganadilar va yenergiyadan barqaror foydalanish choralarini ko'radilar. Ular qayta tiklanadigan energiya manbalari bilan tanishadilar va ularning afzalliklarini ko'rib chiqadilar.

4. Chiqindilarni saralash va qayta ishlash: o'quvchilar chiqindilarni to'g'ri saralashni o'rganadilar, axlatni qayta ishlash va qayta ishlash zarurligini tushunadilar. Ular qayta ishlash jarayonini o'rganadilar va materiallarni qayta ishlatish imkoniyatlarini ko'rib chiqadilar.

5. Ekologik loyihalar va tadbirlar: o'quvchilar ekologik loyihalar va tadbirlarda faol ishtirok etadilar, ular daraxt yekish, maktab hovlisini obodonlashtirish, tabiiy hududlarni tozalash va atrof-muhitni saqlashga qaratilgan boshqa tadbirlarni o'z ichiga olishi mumkin.

6. Atrof-muhit yetikasi va mas'uliyati: o'quvchilar tabiat va boshqa tirik mavjudotlar oldidagi axloqiy va axloqiy javobgarlik masalalarini muhokama qiladilar. Ular tabiiy resurslarni tushunish va muhabbat qilishni rivojlantiradilar va atrof-muhitning faol tarafdorlari va himoyachilariga aylanadilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalash texnologiyasining mazmuni atrof-muhitni muhofaza qilish va muhofaza qilishda faol ishtirok etish uchun zarur bo'lgan ekologik ong, bilim va ko'nikmalarni maqsadli ravishda shakllantiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalash texnologiyasi bo'yicha tadqiqotlar tahlili quyidagi xulosalar chiqarishga imkon beradi.

Bunday texnologiyadan foydalanish o'quvchilarda ekologik ong va mas'uliyatni shakllantirishda ijobiy natijalarni ko'rsatadi. Ushbu texnologiyaga muvofiq o'qitilgan o'quvchilar tabiatga katta qiziqish, ekologik muammolarni yaxshiroq tushunish va ularni hal qilishda faol ishtirok etishlarini namoyish etadilar. Ular barqaror rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilish uchun zarur bo'lgan kuzatish, tahlil qilish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Bundan tashqari, bunday texnologiya o'quvchilarda tabiatga ijobiy munosabatni shakllantirishga va u bilan hissiy aloqani yaratishga yordam beradi. Bu ekologik savodxonlik va yangi avlodning barqaror rivojlanishiga erishish uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalash texnologiyasidan foydalanishning ahamiyati va samaradorligini tasdiqlaydi.

Natija, boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalash texnologiyasining natijalari juda ta'sirli. Ushbu dasturni tugatgan bolalar atrof-muhitni muhofaza qilish va himoya qilish zarurligini chuqur anglaydilar. Ular tabiatga faol qiziqish bildiradilar, atrofdagi dunyodagi o'simliklar va hayvonlarning xilma-xilligini taniy oladilar va kuzatadilar.

Atrof-muhit muammolarini o'rganish orqali bolalar tabiatni muhofaza qilishdagi rolini anglaydilar va o'z harakatlari uchun javobgarlikni o'z zimmlariga oladilar. Ular ekologik loyihalar va harakatlarning faol ishtirokchilariga aylanadilar va atrof-muhitni muhofaza qilishda mustaqil ravishda tashabbus ko'rsatishga qodir. Shuni ta'kidlash kerakki, ta'limning bunday texnologiyasi nafaqat ekologik ongini, balki axloqiy qadriyatlarni, shu jumladan tabiatga hurmat va kelajak avlodlar oldidagi mas'uliyatni ham shakllantiradi. Ushbu texnologiya natijalari uning bolalarning tabiatga hurmatini va faol ekologik pozitsiyasini shakllantirishdagi ahamiyati va samaradorligini tasdiqlaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalash texnologiyasidan foydalanish bo'yicha tadqiqotlar va tajribaga asoslangan xulosalar va takliflar uni yanada rivojlantirish va tarqatish zarurligini ko'rsatadi. O'quvchilarni yoshligidan ekologik tamoyillar va ko'nikmalarni o'rgatishga, shu jumladan tabiatni muhofaza qilish bo'yicha faol amaliy harakatlarga ko'proq ye'tibor berish muhimdir. O'qituvchilar o'rganishni o'quvchilar uchun qiziqarli va qulay qilish uchun turli usul va vositalarni, shu jumladan ekskursiyalar, tajribalar, o'yinlar va loyiha tadbirlarini qo'llashlari kerak. Ekologik madaniyatni rivojlantirish uchun qulay muhit yaratish maqsadida ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlikni mustahkamlash ham muhimdir. Qo'shimcha tadqiqotlar va tajriba almashish ushbu texnologiyani takomillashtirishga va o'quvchilarning tabiatga muhabbatini va faol ekologik pozitsiyasini shakllantirishda samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5863-son farmoni Toshkent, 2019-yil 30-oktyabr.

2. Dekart, R. Pravila dlya rukovodstva uma / R. Dekart // Soch. : v 2 t. / R. Dekart. – M., 1989. – T. 1. – S. 77–153.

3. Yakman, G. STEAM Education: an overview of creating a model of integrative education [Electronic resource] / G. Yakman // STEAM Education. – Mode of access: <https://steamedu.com/research/>. – Date of access: 12.05.2019.

4. Kuchkinov A. Yu. Technologies of Interdisciplinary Approach in the Development of Eco–Steam Educational Competencies of Future Teachers. <https://journals.researchparks.org/index.php/IIE>

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA TA'LIM TARBIYA JARAYONINI SHAKLLANTIRISH

Yo'ldosheva Maxbuba Allaberdi qizi

TerDPI Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: F.U.Olloqulova

TerDPI Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedra o'qituvchisi

Annotatsiya. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ta'lim tarbiya jarayonini shakllantirish uchun, avvalo, ularning psixologiyasi ya'ni xarakteri bilan yaqindan tanishish kerak. Ularga ta'lim va tarbiyani bir vaqtda yetkazib berish o'qituvchi, ya'ni, pedagogning mas'uliyatli vazifasi hisoblanadi. Eng e'tiborlisi shundaki, boshlang'ich sinflarga bir nechta fandan bitta pedagog o'tganligi sababli ularni yaxshiroq bilib olishi kerak bo'ladi. Ta'lim tarbiyani bolalar ko'proq uylaridan olganligi sababli o'qituvchi o'quvchining uyidagilari bilan doimiy aloqada bo'lib turishi va uning uyidagi muhit bilan ham yaqindan tanishib borishi kerak bo'ladi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, tarbiya, pedagog, o'qituvchi, dunyoqarash, boshlang'ich ta'lim, bilim, malaka, ko'nikma, harakter, psixologiya, axloq, xulq-atvor, tarbiya metodi, kategoriya, Ta'lim to'g'risidagi qonun, kreativlik.

Kichik maktab yoshidagi bola shaxsining ijtimoiy faolligini rivojlantirish maktab ta'limini modernizatsiya qilishning strategik yo'nalishlaridan biridir. Pedagog ota-onalarga nisbatan kichik maktab yoshidagi bola shaxsiyatini rivojlantirishda juda katta ta'sir kuchiga ega. Jumladan, uning dunyoqarashi, hayotiy pozitsiyasi va bolalarga bo'lgan munosabati o'quvchi shaxsiga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Chunki boshlang'ich ta'limda ta'lim va tarbiya bir-biri bilan chambarchas bog'liq jarayondir. Pedagog bolalar bilan qay darajada ishlash va ularga tarbiya berish borasida ko'pgina bilim, malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak. Shu bilan birgalikda bolalar psixologiyasidan xabardor bōkishlari muhimdir.

Pedagog bu o'qituvchi, ya'ni, o'rta va oliy ta'lim tizimi xodimi bo'lib, o'quvchi va talabalarni o'qitish bilan shug'ullanadi. Boshlang'ich ta'limda deyarli barcha fanlarni bitta pedagog olib borganligi sababli ularning shaxsiy xususiyatlari - axloqi, madaniyati, pedagogik qobiliyati, bolalarga bo'lgan munosabati va hatto xarakter xususiyatlari ham kichik maktab yoshidagi bolalarning shaxsiy-xulqiy sifatlariga singib ketish holatlari kuzatiladi. Ayniqsa, bu parallel sinflarga nisbatan yaqqol olib qaralganda sezilarli darajada aks etadi.

Bu holat kichik maktab yoshidagi bolalarda yuqori sinflarga o'tgunlariga qadar davom etishi mumkin. Shuning uchun pedagog har tomonlama rivojlangan ya'ni, kreativ (izlanuvchi, intiluvchi, yangilik yaratuvchi) bo'lishi kerak.

Masalan: sinfda 30 ta o'quvchi bo'lsa ularning xarakteri 30 xil bo'lishi mumkin, shunday paytlarda o'qituvchi bolalarning har biri bilan shug'ullanishi kerak bo'ladi. Shu o'rinda alohida ta'kidlashi joizki, boshlang'ich ta'limda o'qish tarzi ko'p jihatdan o'qituvchining o'qish uslubini takrorlash bilan amalga oshiriladi, biroq ba'zi bir o'quvchilar ham uchrab turadiki, ular nafaqat layoqatligi va ovozinig jarangdorligi, balki intonatsiyalarni maromiga yetkazishda ko'proq zukkoligi bilan o'qituvchidan ustundirlar. Bunda o'quvchilar o'zini to'xtatmasdan, hech qanday xijolatsiz o'z his-tuyg'ularini o'zgacha g'ayrat va to'liqlik bilan ifoda etadilar.

Birovning his-tuyg'ulariga bunday taqlid qilish ularga zavq bag'ishlaydi va ular o'qiganlarini yanada mustahkam va batafsil o'zlashtirishga yordam beradi. Shunday holatlarda ham o'qituvchi aktyorlik qobiliyatlarini ishga solgan holda o'quvchilarga yetkazib berishi kerak bo'ladi. Shuningdek, 7-9 yoshdagi boshlang'ich sinf o'quvchilari oilasidagi katta yoshli bobo-buvilari va otalarining ko'maklariga muhtoj bo'lganliklari sababli pedagoglardan tashqari ularning ham ko'rsatmalariga amal qilishlari tabiiy holatdir. Avvalo, bu holatdagi o'quvchilarga ta'lim tarbiya berishda ularning uyidagi muhit yaxshi bo'lishi kerak. Chunki hamma ham ta'limni ko'proq maktabda olishi mumkin, lekin tarbiyani ko'proq uylarida olishadi.

Tarbiya — shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon, insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan chora tadbirlar yig'indisi.

Tarbiya- insonning insonligini ta'minlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyatdir. Tarbiasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqasiga o'tadi.

Pedagoglar ota-onalar bolalarni erta maktabga berishning foyda yoki zarari to'g'risida o'ylaganlarida inson miyasi rivojlanishining nevrofiziologik qonuniyatlarini ham alohida e'tiborga olishlari lozim. Bolani erta o'qish, yozish, sanashga o'rgatib uning bilish jarayonlari zo'riqtirilsa, bolaning emotsional hissiy rivojlanishi uchun zarur bo'lgan miya quvvatining tanqislashuviga sabab bo'ladi. Shundan so'ng bolada miyaning zo'riqishi, tushunmaslik va xotiraning sustlashishi kabi holatlar kuzatila boshlaydi. Shuning uchun bolalarni o'z vaqtida maktablarga berish va ularning o'z vaqtida ta'lim tarbiya olishlariga sharoit yaratib berishlari kerak. O'zi ta'lim biz uchun nimaga kerak? Ta'lim – bilim berish, malaka va ko'nikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga

tayyorlashning asosiy vositasi. Ta'lim jarayonida ma'lumot olinadi va tarbiya amalga oshiriladi. Demak, ta'lim va tarbiya bir-biri bilan chambarchas bog'liq tushunchalardir. Biz ta'limni tarbiyasiz tasavvur qilolmaymiz. Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi – bu sharqona qarash, sharqona hayot falsafasidir.

Tarbiya – o'sib kelayotgan avlodda hosil qilingan bilimlar asosida aqliy kamolot - dunyoqarashni, insoniy e'tiqod, burch va ma'suliyatni, jamiyatimiz kishilariga xos bo'lgan axloqiy fazilatlarni yaratishdagi maqsadni ifodalaydi. Tarbiya bola tug'ilgandan boshlab umrining oxirigacha oilada, maktabda, kasb-hunar kollejida, oliy ta'lim muassasasida va jamoatchilik ta'sirida shakllanib boradigan jarayondir. Ma'rifatparvar Abdulla Avloniyning ta'lim tarbiyaga oid shunday fikrlari bor: “Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir”. Ushbu jumlaning mag'zini chaqadigan bo'lsak, unda naqadar teran ma'nolar ifodalangan, ya'ni yurt kelajagi, vatanimiz taraqqiyoti va xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimiz va yoshlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liqdir.

Prezidentimiz Mirziyoyev Shavkat Miromonovichning ta'lim tarbiyasiga bog'liq quyidagi fikrlari bor- “Ta'lim-tarbiya – bu bizning kelajagimiz, hayot-mamot masalasi. Shu bois, bu sohadagi islohotlarni kechiktirishga haqqimiz yo'q. Qanchalik murakkab bo'lmasin, maktab ta'limida poydevorni bugundan mustahkam qo'yishimiz kerak. Chunki biz ko'p vaqt yo'qotganmiz”. Bu fikrlardan shu narsalar ma'lum bo'ladiki, maktabda ta'lim tarbiya berish ya'ni o'qitishning bosh fundamentini o'qituvchi quradi. Maqsad, mazmun, shakl kategoriya (yun. kategoria — mulohaza, fikr; belgi)lari tarbiya jarayonining mohiyatini ochib beradi. Biroq, tarbiya mohiyatini yoritishda qanday qilib tarbiyalash savoli bilan aloqador yana bir muhim kategoriya ham mavjud. Bu tarbiya metodi tushunchasidir.

Tarbiya metodi (yunoncha «metodos» – yo'l) tarbiya maqsadiga erishishning yo'li. Maktab amaliyotiga tatbiq etilganda, metodlar – bu tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullaridir. Pedagog darsni qanchalik yaxshi o'tsa, ya'ni turli metodlardan foydalanib o'tsa dars shunchalik bolaga tushunarli bo'ladi. Hozirgi kunda yurtimizda ta'lim tarbiya sohasiga juda katta e'tibor qaratilmoqda. Har bir insonning har tomonlama uyg'un kamol topishi, shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarishning sharoitlari va ta'sirchan mexanizmlarini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini o'zgartirish respublikada amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchidir. Darvoqe, ta'lim-tarbiya uzluksiz jarayon bo'lib, ushbu jarayonda hech qachon tanaffus bo'lmaydi. Va shu o'rinda ta'lim va tarbiya yuksak mas'uliyat talab etadigan jarayondir.

Shuning uchun ham ta'lim va tarbiya ijtimoiy islohotlar zanjiridagi eng muhim halqa hisoblanadi.

Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, —"farzandlarimiz maktabdan qanchalik bilimli bo'lib chiqsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot tarmoqlari shuncha tez rivojlanadi, ko'plab ijtimoiy muammolarni yechish imkoni tug'iladi. Shunday ekan, yangi O'zbekiston ostonasi maktabdan boshlanadi desam, o'ylaymanki, butun xalqimiz bu fikrni qo'llab quvvatlaydi". Shunday ekan farzandlarimizni bilimli qilib, tarbiyali qilib voyaga yetkazish o'qituvchilarning ham burchi, ham vazifasi hisoblanadi. Axir bizning kelajagimiz bu bizning farzandlarimiz hisoblanadi. Hozirgi kunda yurtimizda ta'lim tizimini yanada takomillashtirish borasida ko'pgina ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan yangi "Talim togrisida"gi qonunga imzo qo'yildi. Qonunning asosiy maqsadi, talim sohasidagi faoliyati, jumladan talimning turlari, shakllari, tizimni boshqarish, sifatni nazorat qilish, talim-tarbiya ishtirokchilarining samarali hamkorlik qilish mexanizmlarini ta'minlashdan iboratdir. Qonunning asosiy jihatlaridan yana biri shuki, mamlakatimizda ta'limni tashkil etishda alohida e'tibor qaratib kelinayotgan talim va tarbiyaga, milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilishi, shu paytgacha asosiy prinsip sifatida belgilanmagan edi.

Shunday qilib, kichik maktab yoshidagi bolalar idrok etiladigan ma'lumotga nisbatan juda past tanqidiy qobiliyatga egaligi bilan ajralib turadilar. Shu sababdan ular uchun hamisha pedagogning fikri doimo to'g'ri hisoblanadi. Bunday vaziyatlarda pedagogning o'quvchilarga to'g'ri ta'lim tarbiyani yetkazib berishi kerak bo'ladi. Ta'lim va tarbiya faqatgina maktablarda emas, balki uyda, bog'chada, universitetlarda ham o'tiladigan, ya'ni o'qituvchilar tomonidan yetkazib beriladigan tushunchalar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Muborak Saburovna Salaeva, Nilufar Luxmanovna Matkurbanova "Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni ijtimoiy faolligini rivojlantirish"

2.Xusanov R. BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARDA NUTQIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 100-103.

3.Оллокулова Ф. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tadqiqotchilik faoliyatini konsentrizm asosida shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati //Общество и инновации. – 2022. – Т. 3. – №. 10/S. – С. 128-134.

4. Olloqulova Farzona. "In the Lessons of the Native Language and Reading Development of Children's Speech by Retelling." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.4 (2023): 110-113.

5.Olloqulova F. U. et al. SHAXSNI SHAKLLANISHIDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 8. – С. 967-969.

6.Saxadinova S., Olloqulova F. U. BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QUVCHILARIDA NUTQ O 'STIRISH VA NUTQ MADANIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – С. 98-100

7.Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. Academia Science Repository, 4(05), 12-19.

8.Шаббазова, Д. Р. (2017). БОШЛАНҒИЧ СИНФДА ЎҚУВЧИЛАР ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ ВА АФЗАЛЛИКЛАРИ. In Современные проблемы и перспективы развития педагогики и психологии (pp. 73-75).

9.Шаббазова, Д. Р. (2018). ВОСПИТАНИЕ ТРУДОВОЙ АКТИВНОСТИ ПРИУЧЕНИЕ К ТВОРЧЕСТВУ. Гуманитарный трактат, (25), 99-102.

10.Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 227-230.

11.Ziyotova, S., & Shabbazova, D. R. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI. Молодые ученые, 1(6), 34-37.

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI O'QITISHDA ZAMONAVIY METODLARNING AHAMIYATI

Yuldasheva Inobat Baxodir qizi

TerDPI Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinfi o'quvchilarining darsga bo'lgan qiziqishini, bolalarning rivojlanish jarayonida zamonaviy metodlardan foydalanish usullari va o'qituvchining pedagogik mahorati haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinfi o'quvchilari, o'qituvchi, metodlar, texnologiyalar, pedagogik mahorat.

Bizga ma'lumki, boshlang'ich sinfi o'quvchilarining o'yinga qiziqishi ko'proq bo'ladi. Ular dars mashg'ulotlaridan ko'ra o'yin o'ynashni yoqtirishadi. Maktablarda har bir o'quvchining darslarda faol qatnashishini ta'minlovchi mashg'ulotlar asosiy o'rinni egallaydi.

Metod atamasini o'yinlarga nisbatan qo'llashimiz mumkin. Sababi u maqsadli ravishda didaktikaning bir ko'rinishiga mansubdir. Boshlang'ich sinfi o'quvchilariga dars o'tishda zamonaviy metodlarning ahamiyati nihoyatda katta. Chunki boshlang'ich sinfi o'quvchilarining diqqati beqaror, ya'ni ko'chuvchi

bo'ladi. Ularning diqqatini darsga qaratish, fikrini jamlash uchun metod va texnologiyalardan foydalaniladi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida metodlarni o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan - kunga ortib bormoqda. Buning sabablaridan biri shundaki, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'qituvchilar faqat bir xilda bilim berishgan bo'lsa, zamonaviy metodlardan foydalanish ularning berayotgan bilimlarini o'zlari izlab topish, mustaqil o'rganish hamda pedagogning o'z ustida ishlashga o'rgatadi.

Zamonaviy metodlarning samaradorligi, avvalo, ulardan maqsadga muvofiq foydalanishga, o'yinlarning oddiy didaktik mashg'ulotlar bilan maqsad tomon yo'naltirilganiga bog'liqdir. O'qituvchi har bir metodni qo'llashdan oldin o'quvchilarga metodning qoidasi, uning mazmun-mohiyati va o'yinning qanday yakunlanishini tushuntiradi. Eng muhimi, o'qituvchi bu metodni o'tkazib bo'lgandan keyin o'quvchilarda qanday o'zgarish bo'lganligini, ulardan qanday natija olganligini kuzatishi kerak. O'qituvchi o'quvchilarga qo'llayotgan metodi shunday bo'lishi kerakki, birinchi navbatda vaqtdan unumli foydalanishi va kelajak avlodni maqsad sari yetaklayotganiga amin bo'lishi lozim.

Sinflar kesimida ayrim mavzular asosida o'qitishning zamonaviy usullarini tatbiq etish bo'yicha tavsiyalar berib o'taman.

"Soyabon" zamonaviy metodi. O'quvchilarni mantiqiy tafakkur yuritish ko'nikmalariga ega bo'lishlarida ushbu metod alohida ahamiyatga ega. Bu metod 3-sinf ona tili darsligining o'ninchi haftasida o'tiladigan "So'z san'ati" mavzusini mustahkamlash uchun ijobiy natija beradi.

Maqsad: sinfdagi o'quvchilarni ikkita guruhga taqqoslash borasida o'quvchilarda tenglik timsolini shakllantirish, mavzuni yanada qiziqish bilan o'quvchi xotirasida saqlanishi.

Soyabonga ilingan stikerlardagi so'zlar haqida qisqacha ma'lumot. Mavzuga doir so'zlar: shu so'zga tegishli mavzu yuzasidan ma'lumot aytishlari kerak.

Mavzuga oid bo'lmagan so'zlar: mavzuga aloqasi yo'q so'zlar yoziladi. Bu so'zlar orqali o'quvchining darsdagi diqqatini bilib olishimiz mumkin.

Shartlar yozilgani: o'quvchilar yoshini hisobga olgan holda maqol, she'r, yoki tez aytishlar.

Rag'bat yozilgani: har bir rag'bat qog'oziga stikerlar chizilib ularda "siz yaxshi o'quvchisiz", "siz sevimli o'quvchimsiz" kabi xursand qiladigan so'zlar yozilgan bo'ladi.

Tarkibi: O'qituvchi darsga soyabon olib keladi. Soyabonning har bir burchagiga stiker ilingan bo'ladi. Bu qog'ozlarda mavzuga doir so'zlar, savollar, rag'batlar, shartlar va mavzuga oid bo'lmagan so'zlar yozilgan bo'ladi. To'g'risida turgan stikerni olib savolni o'qiydi. Savol yozilgan bo'lsa savolga javob berishi

kerak, agar shart bajarish bo'lsa shartni bajarishi lozim. Shu tarzda o'quvchilar baholanadi.

Keyingi "Tasavvur ijodi" zamonaviy metodi o'quvchilarning nutqda so'zlarni faollashtiruvchi metod hisoblanadi. Bu metod 3-sinf ona tili darsligining o'n beshinchi haftasida o'tiladigan "To'rt rassom" mavzusi hamda maqola yozish topshiriqi uchun mos metod hisoblanadi. Berilgan mavzu hamda berilgan topshiriq ikkalasini integratsiyalash orqali bu metod bizga yaxshi samara beradi deb o'ylayman.

Tarkibi: O'qituvchi ko'rgazmani yozuv taxtasiga iladi. Darslikda "Tabiat qiziq" matni berilgan. Shu matnga asoslanib savollar konvert ichiga solingan bo'ladi va har bir o'quvchi o'sha savollarga javob berib baholanadi. Baholanmagan o'quvchilar esa o'sha ko'rgazmadagi rangli qog'ozlardan ishlangan quyosh, bulut, qo'ng'iz, toshbaqa, qurbaqa va konvert so'zlarini ishtirok ettirgan holda matn tuzishlari kerak bo'ladi. Bu metod bilan ishlash o'quvchilarda nafaqat fikrlash doirasini, balki so'z boyligini ham oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy metodlar o'quv mashg'ulotlari samaradorligini oshirishda amaliy yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilarning darsga tayyorgarlik ko'nikmalarini, o'z fikrlarini erkin bayon qilish qobiliyatlarini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mavlonova R. Pedagogika, 2016-yil. Darslik
2. Aliev A. "O'qituvchilarning ijodkorlik qobiliyati".-Toshkent. 2016 y.
3. "Boshlang'ich sinflarni tamoyillashtirish davlat ta'lim standarti". O'quv dasturi, "Boshlang'ich ta'lim" jurnali, 2006-yil, 5-son.
4. "Boshlang'ich ta'limni takomillashtirish". O'quv dasturi, "Boshlang'ich ta'lim" jurnali, 2006-yil, 5-son.
5. Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH, 6(3), 447-449.
6. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.
7. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar*, 1(5), 733-736.

8.NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." World Bulletin of Social Sciences 16 (2022): 43-47.

9.Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

10.ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

11.Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.

12.Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCHI SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.

13.Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINFI O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 28-31.

14.Khudoyshekur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – Т. 2. – №. 3. – С. 316-322.

15.Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B2. – С. 470-474.

BOSHLANG'ICH SINFI MATEMATIKADAN DARS DAN TASHQARI MASHG'ULOTLARNI TASHKIL QILISH.

*Zaripova Maftuna Zokir qizi
TerDPI talabasi*

Annotatsiya: ushbu maqolada ta'limning darsdan tashqari yordamchi shakllari (to'garak, matematika kechasi va boshqa turlari), matematikadan o'quv ishlarini tashkil etishni darsdan tashqari mashg'ulotlarning asosiy vazifalari va boshlang'ich sinfi o'quvchilarining matematika darslarida yosh xususiyatlariga mos tarixiy ma'lumotlarni o'zlashtirishi mazmuni haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, matematika darslari, dars, uy ishlari, darsdan tashqari mashg'ulotlar, metodlar, interfaol metodlar, tekshirish metodlari.

Matematikadan o'quv ishlarini tashkil etishni darsdan tashqari mashg'ulotlarning asosiy vazifalari :

- o'quvchilarni bilimlarini va amaliy malakalarini chuqurlashtirish va kengaytirish;

- mantiqiy tafakkurni, topqirlikni, matematik ziyraklikni rivojlantirish;

- iqtidorli va qobiliyatli bolalarni aniqlash va ularni yanada o'sishiga yordam berish;

- matematika faniga qiziqishini shakllantirish;

- o'quvchilarni intizomli bo'lishga, mehnatga mehr qo'yishga, jamoa bilan ishlay olish ko'nikmalarini tarkib toptirishga, ularda umuminsoniy fazilatlarini shakllantirishga oid tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish.

Matematikadan sinfdan tashqari ish deyilganda o'quvchilarning darsdan tashqari vaqtda tashkil qilingan, dastur bilan bog'liq bo'lgan material asosida ixtiyoriylik printsipligiga asoslangan mashg'ulotlar tushuniladi.

Barchamizga ma'lumki, hozirda boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishni tashkil etishning ikki xil shakli mavjud:

1. Dars

2. Darsdan tashqari mashg'ulotlar.

Dars — maktab ta'limining asosiy tashkiliy shakli. Dars muayyan miqdordagi doimiy o'quvchilar tarkibi bilan qat'iy tartibda uyushtiriladigan va aniq maqsadga yo'naltirilgan didaktik tadbir.

Uy ishlari bu- o'quvchilarni darsdan tashqari vaqtlarda mustaqil, individual ishlashlarini tashkil qilish shakllaridan biri

Uy ishlarini tashkil etish natijasida bolalarda quyidagi xislatlar shakllanadi

- Shaxsni xafsalaligi

- Mehnatsevarligi

- Uyushqoqligi

- Intizomliligi

- Mas'uliyatliligi

- O'z o'zini nazorat qilishi

Uy ishlarini tashkil qilishda quyidagi talablar asosida bo'lishi lozim

- Uy vazifasi o'qituvchi tomonidan tekshirilishi shart

- Uyga beriladigan vazifalar o'quvchilarning bilimlariga mos kelishi kerak

- Uy vazifalari va unga sarflaydigan vaqt meyor darajasida bo'lishi kerak

- Uy vazifasini ko'rinishi va mazmuni turli tuman bo'lishi zarur

• Hamma o'quvchi o'z imkoniyatiga qarab har doim topshiriq olishi uy ishlarini individuallashtirishni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir

- O'quvchilar muntazam uy ishlarini bajarishlari shart

- Uy vazifalarini tizimli ravishda berib borish kerak

- Uy vazifalarini bajarish bo'yicha ko'rsatma bo'lishi kerak

- Uy vazifalari va unga sarflaydigan vaqt meyor darajasida bo'lishi kerak.

Darsdan tashqari vaqtlarda o'quvchilar bilan o'tkaziladigan individual va guruh mashg'ulotlar maqsadi: o'quvchilarni o'zlashtirgan bilimidagi kamchiliklarni bartaraf qilishda ularga yordam berish, o'quvchilarni ilm olishdagi qoloqliklarning oldini olish. Bu mashg'ulotlar odatda individual yoki guruh mashg'ulotlarida o'tkaziladi.

Boshlang'ich sinflarda fakultativ mashg'ulotlarni uyushtirish metodikasi: fakultativ mashg'ulotlar boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda, ularga kasb hunar tanlashga oid bilim berishda yuqori natijalar beradi. Ayniqsa iqtidorli o'quvchilarda fanga qiziqishi, dunyoqarashi, zehni namoyon bo'ladi. Boshqa fanlar qatori matematikadan fakultativ mashg'ulotlarda birinchi navbatda matematikaga qiziqishi va iqtidori kuchli o'quvchilar aniqlanadi. Fakultativ mashg'ulotlar darslardagi o'quv materiallarini takrorlamaydigan, lekin mustahkamlashga xizmat qiladigan murakkab ko'rinishdagi o'quv materiallar o'rganiladi.

Qiziqarli matematika soati.

- Darsdan keyin sinfda barcha o'quvchilar bilan o'tkaziladi
- 1-sinfda mashg'ulot epizodlik ravishda
- 2-4-sinfda tizimli tarzda, oyida 1-2 marta o'tkaziladi.

Beriladigan topshiriqlar:

- Qiziqarli arifmetik va geometrik mazmundagi masalalar
- Qiyinroq va hazil masalalar
- Masala tuzishga doir mashqlar
- Qiziqarli kvadratlar
- Rebuslar ,topishmoqlar va boshqa materiallar
- Matematik to'garaklar

Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarni aniqlash va ular bilan ishlash o'qituvchidan alohida sabot va mas'uliyatni talab etadi. Shu bois bu toifa bolalar bilan shug'ullanish uchun, avvalo, yakkama-yakka suhbat o'tkazib, ularning qiziqishlarini aniqlash lozim. Maxsus jurnal tutilib, bolalarning o'zlashtirishini muntazam monitoring qilib borilishi, o'quvchilarga qiynalayotgan fanidan alohida mashg'ulotlar daftari tuttirish kabi usullar ham samarali hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilariga matemateka darslarini , darsdan tashqari mashg'ulotlarini interfaol metodlar, ko'rgazmali qurollar bilan o'tish qulay. O'quvchilarni darsdan tashqari mashg'ulotlarda ham matematik ziyrakligini oshirish maqsadida turli mashg'ulotlar yo'lga qo'yish har bir o'qituvchining vazifasi bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Jumayev M.E.Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan praktikum. Toshkent. "O'qituvchi", 2004 yil.

2. Tadjiyeva Z.G., Abdullayeva B.S., Jumaev M.E., Sidelnikova R.I., Sadikova A.V. Metodika prepodavaniya matematiki. –T.:Turon-Iqbol,2011. 336-sahifa.

3.Norqobilova R,To'Rayeva M.Importance of talent in child development. – 2022.

4.Xoliyeva S., Norqobilova R. Eastern scientists' views on speech. – 2022.

5.Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH, 6(3), 447-449.

6.Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI O'QITISHDA ZAMONAVIY INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI

Zumrad Kuryazova

Angor tumani 11 - maktabining

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya. Mamlakatimizda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar ta'lim tizimini to'liq axborotlashtirishni, o'qitish mazmunini qayta ko'rib chiqish, o'quv fanlarini o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish asosida tashkil etishni taqozo etmoqda. O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida Maktab o'qituvchilarini belgilangan xalqaro standartlar asosida bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishini ta'minlash ta'lim muassasalari faoliyati sifati va samaradorligini oshirish ustuvor vazifa etib belgilangan.

Kalit so'zlar: innovatsion yondashuv, integratsiya, zamonaviy texnologiyalar, kreativ o'qituvchi, metodlar, innovatsiyalar, kompetensiya

Interfaol usullar o'z - o'zidan tasodifan paydo bo'lib qolgan emas. U XX asrning so'ngi choragida yuzaga keldi. Ta'limni interfaol usulda tashkil etish uchun insoniyat tafakkuri muayyan yuksaklikka ko'tarilishi, ilm-u fanning taraqqiyoti o'zining avj nuqtasiga yuksalishi lozim edi. Zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonini mukammal loyihalashtirishni, aniq masalalar qo'yishni, rejalashtirilgan natijalarni amalga oshiruvchi uzviy bog'langan majmua hisoblanadi [2].

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning pedagogik jamoada muvaffaqiyatli joriy qilinishi va yaxshi samara berishi bir qator omillarga bog'liq. Ularni uchta katta guruhga ajratish mumkin: birinchi guruh omillari kiritilayotgan yangilikning mazmuni, sifati va boshqa xususiyatlari bilan bog'liq. Bunda yangilikning mukammaligini, tajribada sinab ko'rilganligini va milliy - mahalliy sharoitda mosligini chuqur o'rganish va

tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Ikkinchi guruh esa yangilikni kiritishga oid yondashuv bilan bog'liq omillarni qamrab oladi: yangilik kiritishning rejalashtirilganligi, bosqichma-bosqichlikka amal qilinganligi. Uchinchi guruh ijtimoiy- psixologik omillar bo'lib, uning tarkibiga yangilikka pedagogik jamoa munosabati, rahbarlik uslubi va boshqalar kiradi.

Har qanday yangilik kiritilishini, shu jumladan, zamonaviy pedagogik texnologiyaning joriy qilinishi va zaruriy samara berishi pedagogik jamoa a'zolarining yangilikni qanday qabul qilishiga, unga bo'lgan munosabatiga bog'liq.

Odatda, yangilikning kiritilish jarayonida yangilikka nisbatan psixologik g'oya paydo bo'ladi. Psixologik g'ov yangilikka tegishli bo'lgan pedagogik jamoaning o'z yangiligiga nisbatan befarq yoki salbiy munosabatida namoyon bo'ladi. Kishilarda bunday psixologik g'ov ochiq yoki yashirin holda uchrashi kuzatiladi. Tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha, bunday g'ov kishilarning odatdagi faoliyat uslubini afzal ko'rishi, noaniqlikdan qo'rqishi, ortiqcha ishlarning paydo bo'lishidan, innovatsion jarayonning zaruriyati yoki muhimligini tushunmasliklari bilan bog'liq.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tadbqiq etish samaradorligiga pedagogik jamoa rahbarlarining yangilikka munosabati, boshqaruv uslubi, rahbar va xodimlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar xususiyatlari kuchli ta'sir ko'rsatadi. Pedagogik jamoa a'zolari bu yangilik haqida to'liq ma'lumotlar bilan ta'minlash hamda ularning bu zamonaviy pedagogik texnologiya munosabatini aniqlash, shu asosda bu munosabatni yaxshilashga yo'naltirilgan tadbirlar olib borish zarur [10].

Qator ta'lim muassasalarida o'tkazilgan tadqiqot natijalarini tahlil etish asosida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy qilish sharoitida samarali boshqaruvning quyidagi asosiy tamoyillarini ajratish mumkin:

1. Yangilik kiritishga har tomonlama tayyorlanish.
2. Yangilikning maqsadi, mazmuni va ahamiyati haqida xodimlarni to'liq, ishonchli ma'lumotlar bilan ta'minlash.
3. Yangilik kiritish haqida qaror qabul qilish, unga tayyorgarlik ko'rish va kiritish jarayonlarida tegishli bo'lgan barcha xodimlar, mutaxassislar, rahbarlarning faol qatnashuvini ta'minlash, motivatsiyalash.

Darhaqiqat, ta'lim muassasalarida innovatsiya jarayonlarini tashkil etishning pedagogik shartlari sifatida quyidagilar sanab o'tiladi.

1. Innovatsiya faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi nazariy - pedagogik qoidalar majmuini ishlab chiqish.
2. Ta'lim muassasasining ilmiy tadqiqot salohiyatini shakllantirish.

3. Innovatsiya faoliyatni tashkil etishni ta'minlashning asosiy shartlari alohida boshqaruv jihatlarini, ya'ni mazkur faoliyatni tashkil etishga yo'naltirilgan, yangilangan boshqaruv tuzilishini shakllantirish [9].

Xulosa shuki o'qituvchilarni ta'lim tizimidagi innovatsiya jarayonlariga va innovatsiya faoliyatiga tayyorlash, o'ziga xos pedagogik muammo bo'lib, uning asosida o'qituvchining o'zini o'z - o'zini kasbiy rivojlantirishga intilishi, innovatsiya jarayonlarining ahamiyatini anglashi, o'zgarishlar va yangiliklarni mazmun - mohiyatini tushunish va mantiqan zarurligini qabul qilishi kabi omillar muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 08.10.2019 y.

2. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

3. Jumayeva G.T. Maktab o'qituvchilarida kasbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi . – Termiz., 2022. – 30 6.

4. J.G. Tursunpulatovna. Psychological-pedagogical characteristics and Structural components of the development of Professional culture among school teachers Academia Science Repository 4 (5), 2023.P. 213-222

5. Jumayeva G. Modern Approach to Teaching Pedagogical Skills of Teachers //International Journal on Integrated Education. – T. 4. – №. 9. – C. 195-197.

6. Жумаева Г. Т. Современные технологии обучения учащихся //Евразийский научный журнал. – 2016. – №. 6. – С. 456-458.

7. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 227-230.

8. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. European Scholar Journal, 2 (7), 32-33

9. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 121-125

10. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE

- LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 88-91..
11. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 11. – С. 113-118.
12. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.
13. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023..
14. Habibullayevna S. Z. MUNISNING "SAVODI TA'LIM" RISOLASI QO 'LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 54-62.
15. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 9. – С. 373-376.
16. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.
17. Olloqulova F.U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.
18. qizi Bosimova M.D., Olloqulova F.U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 692-695.
19. Olloqulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar //Jurnal nomi: QarDU xabarlaril ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.

ZAMONAVIY TA'LIMDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK KOMPITENTLIGINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI VA USULLARI

Xolmo'minova Aziza Zafar qizi
TerDPI magistranti
Ilmiy rahbar dots. D.Shabbazova

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo'lajak boshlang'ich sinflar o'qituvchilarning pedagogik kompetentligini shakllantirish dolzarb pedagogik muammo ekanligi asoslangan hamda bo'lajak boshlang'ich sinflar o'qituvchilarda pedagogik kompetentlikni shakllantirishning samarali shakl, metodlaridan foydalanish imkoniyatlari va usullari ochib berilgan

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, kompetensiya, pedagogik kompetentlik, mahorat.

Bugungi kunda zamonaviy ta'limning asosiy maqsadlaridan biri, har bir ta'lim oluvchining nafaqat bilimlar yig'indisi bilan qurollantirilishi, balki qiziqishlari, moyilligi, rivojlanishi va tarbiyasi, ularni ta'lim jarayonidagi faol pozitsiyalarini shakllantirishiga mos ravishda sifatli ta'limni ta'minlashdan iboratdir.

Dastlab kompetensiya so'zining kelib chiqishiga ahamiyat qaratadigan bo'lsak, kompetensiya keng qamrovli tushuncha bo'lib, inglizcha "competence", ya'ni "mahorat", "qobiliyat" degan ma'nolarni anglatadi. Kompetensiya deyilganda, shaxsning biror-bir sohadan xabardorlik, shu sohani bilish darajasi tushuniladi. Kompetensiyalar o'z novbatida quydagi guruhlariga ajratishimiz mumkin. Ular: kasbiy, shaxsiy, umummadaniy, maxsusdir.

Zamonaviy o'qituvchining kompetentlik modelini quyidagi elementlar tarkibida tasavvur qilish mumkin:

- - qadriyatlar, tamoyillar va maqsadlar;
- - kasbiy sifatlar;
- - muhim kompetensiyalar;
- - pedagogik uslublar, usullar va texnologiyalar
- - kasbiy pozitsiyalar.

Uzluksiz ta'limda dars va ma'ruzalarni mukammal tashkil qilish o'qituvchining birinchi navbatdagi vazifasidir. Yuqori saviyada o'tilgan mavzular yoshlar ongida uzoq saqlanadi, ularning iymon, e'tiqodi va mafkuralarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Shu sabab, o'qituvchining ilmiy saviyasi o'z burchiga munosabati, yoshlarga murabbiylik ishtiyoqi, pedagogic mahorati, uning kompetentligi dastlab dars va ma'ruzalarda ko'rinadi. Fan o'qituvchisining faoliyatiga beriladigan baho darajasini ham dars va ma'ruzaning sifati belgilaydi.

Dars berish san'atini egallashda o'qituvchi uyushtirgan o'quv mashg'uloti, chuqur bilim berish vositasi bo'lishi bilan birga, mustaqil O'zbekistonning ravnaqi, ertangi kunga bo'lgan ishonch, xalqimizning aql-zakovati va mehnatining nimalarga qodirligi, jamiyatning munosib fuqarosi hamda quruvchisi bo'lish uchun nimalar qilish zarurligini ko'rsatuvchi ko'zgu bo'lib xizmat qiladi.

Bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik kompetentlik sifatlarini rivojlantirishda albatta, pedagogik amaliyotning o'rni ahamiyatlidir. Talabalar pedagogic amaliyot davrida o'qituvchi faoliyatida zarur bo'lgan kasbiy kompetentlikni amalda xis etib, bilim ko'nikma va malakaga ega bo'ldilar. Malakaviy amaliyot davrida esa tayanch mutaxassis bo'yicha tajriba orttirib, texnologik jarayonlarning o'z ko'zlari bilan ko'rib, unda ishtirok etib o'zlariga zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantiradi.

Shu nuqtai nazarda oliy ta'lim muassasalarda 4 yil davomida har kursda tashkil etiladigan va o'tkaziladigan amaliyotlarni ahamiyati juda katta bo'lib,

bitiruvchi kelajakda pedagog o'qituvchi kompetentligini shakllanishiga alohida egallaydi. Bitiruvchi iqtidorli talabalarning ilmiy-tadqiqot ishi amaliyotni bir qismini tashkil qilishi mumkin.

Kasbiy-pedagogik kompetentlikka ega bo'lishda o'z ustida ishlash, o'z-o'zini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. O'z-o'zini rivojlantirish vazifalari o'zini o'zi tahlil qilish va o'zini o'zi baholash orqali aniqlanadi. O'z ustida ishlash quyidagilarda ko'rinadi:

- kasbiy BKMni takomillashtirib borish;
- faoliyatga tanqidiy va ijodiy yondashish;
- kasbiy va ijodiy hamkorlikka erishish;
- ishchanlik qobiliyatini rivojlantirish;
- salbiy odatlarni bartaraf etib borish;

Kasbiy kompetentlik – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni oshirish uchun kerak bo'lgan bilimlarning, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni o'z faoliyati davomida munosib qo'llay olishidir. O'qituvchi albatta, alohida bilim ko'nikmalarni egallashi bilan birga, ma'lum bir mustaqil yo'nalish bo'yicha bilimlar va harakatlarni o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Demak, kasbiy kompetentlik pedagogdan mutaxassislik bilimlarini boyitib borish, yangi axborotlarni kuzatib ularni qo'llay bilish, izlanuvchanlik va yangi bilimlarni qayta ishlab o'z faoliyatiga qo'llay olish mahoratini ham talab etadi. K. Angelovski o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi tuzilishini pedagogik mahorat orqali aniqlaydi.

Pedagogik mahorat bu yerda to'rt guruhga ajratiladi:

1. Ta'limning obyektiv jarayoni mazmunini aniq pedagogik vazifalarga "tarjima qilish" qobiliyati: shaxs va jamoani o'rganish, shu asosda yangi bilim va dizaynni faol o'zlashtirishga tayyorligini aniqlash, jamoani rivojlantirish va alohida talabalar; ta'lim, tarbiya va rivojlantirish vazifalari kompleksini aniqlash, ularni konkretlashtirish va ustun vazifani belgilash.

2. Mantiqan tugallangan pedagogik tizimni qurish va yo'lga qo'yish qobiliyati: o'quv vazifalarini kompleks rejalashtirish; uni tashkil etish shakllari, usullari va vositalarini asosli tanlash.

3. Ta'limning tarkibiy qismlari va omillari o'rtasidagi munosabatlarni aniqlash va o'rnatish, ularni amalda qo'llash qobiliyati: zarur sharoitlarni yaratish (moddiy, axloqiy, psixologik, tashkiliy va boshqalar); talaba shaxsini faollashtirish, uning faoliyatini rivojlantirish;

4. Pedagogik faoliyat natijalarini qayd etish va baholash qobiliyati: o'quv jarayoni va o'qituvchi faoliyati natijalarini introspeksiya qilish va tahlil qilish; dominant va bo'ysunuvchi vazifalarning yangi to'plamini belgilashdan iboratdir.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, har tomonlama yetuk intellektual rivojlangan, ijtimoiy sifatlar bilan tarbiyalangan, milliy va ma'naviy

qadriyatlariga sadoqatli, yangicha fikrlaydigan, o'z shaxsiy va fuqarolik pozitsiyasiga ega, milliy mafkuraning barcha sifatlarini o'zida mujassamlashtirgan barkamol shaxsni tarbiyalash dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni. O'RQ-637
23.09.2020

2.Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. *European Scholar Journal*, 2 (7), 32-33.

3.Shabbazova, D. R., & Xayitova, X. T. (2023). WAYS OF IMPLEMENTING MORAL AND PHYSICAL EDUCATION IN SCHOOL. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 1(10), 162-166.

4.Shabbazova, D. R. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA INNOVATSION YONDASHISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH. *Conferencea*, 1-9.

5.Холмуминова А.З ОСОБЕННОСТИ И ПРЕИМУЩЕСТВА ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПОДГОТОВКИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ. ZAMONAVIY BOSHLANG'ICH TA'LIM: INNOVATSIYALAR, MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami II qism 958-961-betlar

6.Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

7.Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

9.Juraqulova S., Xabibulloyev A. O 'QITISHNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO 'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

10.ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

11.Toshpo'latova , M. ., & Abduhalimova, . Y. (2023). PEDAGOGNING O'QUVCHILARDAGI ILMIY VA IJODIY QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(11), 179–182. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/cajei/article/view/23100>

12. Абдухалимова Ю. (2022). Педагогическая подготовка будущих учителей в воспитании самостоятельно мыслящих, творческих лиц в процессе непрерывного образования. Общество и инновации, 3(8/S), 103–108.

13. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 9. – С. 373-376.

14. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.

15. Olloqulova F.U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.

16. Olloqulova F.U. et al. SHAXSNI SHAKLLANISHIDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI //Scientific Impulse. – 2023. – Т. 1. – №. 8. – С. 967-969.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MATEMATIK SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH MAZMUNI

Eshnazarova Marjona Tohir qizi

TerDPI 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik savodxonlikni shakllantirishning mazmuni haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: matematika, matematik savodxonlik, matematik o'yinlar, topshiriq, Xalqaro baholash dasturlari.

Buyuk musiqashunos olim Chaykovskiy matematika haqida „Agar matematika go'zal bo'lmaganda edi, ehtimol matematikaning o'zi ham mavjud bo'lmasdi. Aks holda qanday kuch insoniyatning buyuk daholarini bu qiyin fanga torta olardi“degan fikrni aytgan.

Bilamizki, ilk maktab yoshidayoq o'quvchi o'rganuvchi sifatida barcha fanlarga sekin-asta kirib, ularni o'zlashtirib boradi. Xususan matematika fani asosida boshqa fanlar ham bola tasavvurida shakllana boradi. Matematikaga qiziqish bolada, avvalo, oilada shakllanadi. 3-4 yoshidayoq sanoqni, o'rinni, tartibni, o'lchovni farqlay boshlaydi. Qushlarning soni, uylarning joylashuv o'rni, aka-opalarning tartibi, “orqada-oldinda”, “katta-kichik” tushunchalarini ayta oladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematik tafakkurini shakllantirish maqsadida qiziqarli matematik o'yinlar, boshqotirmalar, geometrik masala va mashqlar, muammoli arifmetik masalalar, matematik mazmundagi topishmoqlardan vosita sifatida foydalanish o'rinlidir. Matematik o'yinlar o'quvchilar bilimini boyitishga, ularda aqliy faoliyatni o'stirishga yordam beradi.

Shu jumladan, qiziqarli matematik o'yinlar o'quvchilar tafakkurining rivojlanishiga har tomonlama ta'sir etuvchi vosita hisoblanib, uning yordamida aqliy va irodaviy rivojlanish amalga oshiriladi. Bola maktab ostonasiga qadam qo'yar ekan, o'zining bo'lgan qiziqishini yo'qotmaydi. U avvalgidek o'yinga o'ch bo'ladi. Hatto qiziqarli masalalar ham bolalarda faollikni uyg'otib, taffakurini rivojlantiradi. Bunday bilimlarni rivojlantirish, matematik savodxonlikni shakllantirish boshlang'ich sinf o'qituvchisining zimmasida bo'ladi.

Matematik savodxonlik – bu shaxsning turli hayotiy vaziyatlar (kontekstlar) va masalalar ustida matematik mulohaza yuritish, berilgan muammoni matematika yordamida ifodalay olish, muammoni yechishda matematikani qo'llay olish va olingan natijalardan muammoning yechimini talqin qilish va baholashda foydalana olish qobiliyatidir. U hodisalarni tavsiflash, tushuntirish va oldindan aytib berish uchun tushunchalar, algoritmlar, dalillar va vositalarni o'z ichiga oladi. U insonlarga matematikaning olamdagi o'rnini tushunishga hamda yaratuvchan, qiziquvchan va o'zini o'zi tahlil qiladigan XXI asr fuqarolariga zarur bo'lgan asoslangan hukm va qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Matematik savodxonlik har bir kishiga matematika olamini tushunishga, uning inson hayotida tutgan o'rni va ahamiyatini anglashga, faol, mulohazali va ishning kozini biladigan (konstruktiv) shaxs uchun zarur bo'lgan, asosli mulohazalar yuritish orqali maqbul qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini o'zida shakllantirishga xizmat qiladi.

Matematik savodxonlik aniq hisob- kitoblarga asoslangan holda shaxsiy, kasbiy, oilaviy va iqtisodiy rejalarni tuza olish, kundalik hayotda turli diagramma, chizma va modellarni o'qiy bilish, inson mehnatini yengillashtiradigan, mehnat unumdorligini oshiradigan qulay sharoitga olib keladigan fan-texnika yangiliklaridan foydalana olish layoqatini shakllantirishni nazarda tutadi. Mazkur bilimlar matematika fani asosida barcha fanlar orqali o'quvchilarda matematik savodxonlikni shakllantiradi. Matematika olamni bilishning asosi bo'lib, tevarak-atrofdagi voqea-hodisalarning o'ziga xos qonuniyatlarini ochib berish, ishlab chiqarish, fan-texnika va texnologiya rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Shunday ekan, boshlang'ich sinfda matematikani o'rganish, matematik savodxonlikni shakllantirish yuksak bilimlarni egallashda poydevor bo'lib xizmat qiladi.

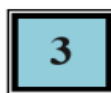
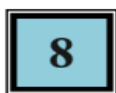
Hozirda yangi Milliy o'quv dasturi asosida ishlab chiqilgan yangi taraqqiyot darsliklari xalqaro standartlarga to'liq mos holda yaatilmoqda. Unda keltirilgan qiziqarli topshiriqlar, misol-masalalar, boshqotirmalar, grafiklar, jadvallar, audio topshiriqlar o'z-o'zidan bolani fikrlashga undaydi, dars faoliyatiga bolani erkin fikrlashini ta'minlaydi. Ammo, boshlang'ich sinf o'qituvchisi bular bilan cheklanib qolmasligi lozim.

O'qituvchi qo'shimcha mashg'ulotlar, to'garaklar tashkil etib, bolani matematika olamiga jalb etishi, qo'shimcha topshiriqlar orqali bolada matematik dunyoqarashni shakllantirishi kerak. O'quvchilar qoriyona yod olishdan mustaqil fikrlashga o'tishlari lozim. O'rganilishi lozim bo'lgan bilimlarni o'quvchi o'zlashtirib, xulosani mustaqil chiqara olishi, keng fikr yuritib qaror qabul qila oladigan darajada savodxon bo'lmog'i lozim. Bularga erishish uchun o'qituvchi juda ko'p mehnat qilishi, darslar samarali tashkil etilishi, dars soatlaridan ko'zlangan maqsadga erishilishi, o'qituvchi kuchli metodik bilimga ega bo'lishi, darsni noan'anaviy turli texnologiya hamda metodlar orqali tashkil etib o'quvchilarni matematikani sevishga o'rgatishi lozim. Shundagina o'quvchilarning matematik savodxonligini shakllantirib, o'quvchilarga matematikani egallash sari yo'l ochib bergan bo'ladi.

Matematik savodxonlikni shakllantirish bilan birga uni baholash ham muhim ahamiyatga ega. Bunda hozirgi zamon xalqaro baholash dasturlari qo'l keladi. Bu albatta, katta maktab yoshidagi o'quvchilar uchun moslangan dastur. Ammo, ulardan andoza olgan holda ilk maktab davrlarida beriladigan bilimlarga hamohang tarzda baholay borish ta'limda yuqori natijalarga erishishni ta'minlaydi. Xalqaro baholash tadqiqotlarida ham yuqori ko'rsatkichlarni egallashga zamin bo'ladi. Buning uchun o'qituvchi har bir darsda yoki mustahkamlash darslarida murakkab topshiriqlar tizimini ishlab chiqishi lozim. Topshiriqlarning qiyinlik darajasi ballar bilan belgilanib, xalqaro baholash tadqiqotlaridan andoza olinsa, a'lo natija beradi, nazarimda. Quyida shunday topshiriqlardan namunalar ko'ramiz:

Sinf: 4-sinf. Mavzu: Natural sonlar.

Azizada raqamli kartochkalar bor

U kartochkalar yordamida qaysi eng kichik uch xonali sonni ko'rsata oladi?

U har bir kartorchkadan faqat bir marta foydalanishi mumkin.

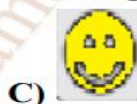
Javob: _____

Sinf: 4-sinf. Mavzu: Ketma-ketliklar va bog'liqliklar mavzusiga doir misollar.

Rasmda stikerli g'altak o'rami tasvirlangan. Har 4 ta stiker o'ramda takrorlanadi.

O'ramdagi 39-stiker qanday tasvirlangan

Bunday topshiriqlar asosida o'quvchida dars faoliyatiga qiziqish uyg'otish bilan birga uning dunyoqarashi, mantiqiy fikrlashi, kreativligining rivojlanishiga erishiladi. Chunki o'quvchi bunday topshiriqni mustaqil bajaradi. Bundan tashqari dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda boshqotirmali savollar, matematik labirintlar, arifmetik fokuslar, matematik topishmoqlar, „ajoyib“ kvadratlar, jumboqli masalalar, zakovat o'yinlari, quvnoq musobaqalar, grafikli mashqlar ham o'quvchining tafakkurini konkretan abstraktga o'tishida zarur umumlashtirishlarni qila olish qobiliyatini rivojlantiradi. Shuningdek, o'quvchining dunyoqarashini shakllantirish, matematik savodxonligi o'stirish orqali topshiriqlarni bajarishga yo'l izlay olish, muammoli vaziyatlarda muhim qarorlar qabul qila olishga o'rgatish bilan hayotiy tajribalarga tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning matematik savodxonligini baholash". Sharq. NMAK.Toshkent- 2019.
2. O'quvchilarni matematika fanidan baholash bo'yicha mashq daftari № 3. 4-sinflar uchun.
- 3.Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 373-376.
- 4.Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.
- 5.Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.
- 6.qizi Bosimova M. D., Olloqulova F. U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 692-695.
- 7.Olloqulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar //Jurnal nomi: QarDU xabarlaril ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.
- 8.Ulasheva A., Olloqulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-44.
- 9.Xusanov R., Olloqulova F. SHAXS SHAKLLANISHIDA SHARQ MUTAFFAKIRLARI QARASHLARI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 34-39.
- 10.Bosimova M., Olloqulova F. MUAMMOLI METODLAR VOSITASIDA O'QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 11-13.

11.Xusanov R. BOSHLANG'ICH SINFI ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARDA NUTQIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 100-103.

INSON UCHUN VAQTNING QADRI

Amonillayev Suhrob

TerDPI talabasi

Annotatsiya: Maqolada insonlar uchun vaqtning ma'nosi va unig to'g'ri ishlatilishi haqidagi dolzarb masalalar, muammolar va aniq faktlar o'z yechimi topgan.

Kalit so'zlar: vaqt , vaqtning qadri , inson hayoti, inson qadri,

Vaqt – bu hayotimizning aniq ta'rifini berish juda qiyin bo'lgan hodisa. Atrofimizdagi voqelikning murakkab elementi bo'lgan vaqt har doim tadqiqot mavzusi bo'lib kelgan, ammo hozir ham hamma rozi bo'ladigan yagona ta'rifni berish qiyin. Umumiy ta'riflardan biri vaqtни atrofimizdagi voqelikning qaytarilmas o'zgarishi sifatida tushuntirishimiz mumkin. Mavjud hamma narsaning boshlanishi va oxiri bor. Hamma narsa o'zgaradi, lekin boshqa tezlikda. Odamlar vaqtни o'tmish, hozirgi va kelajakka ajratadilar, shuning uchun ular doimo o'zgarib turadigan va hech qachon to'xtamaydigan dunyoda harakat qilish uchun qulayroqdir.

Inson hayotida vaqt eng muhim manba va qadriyatlardan biridir. Lekin nima uchun vaqt juda muhim? Nega vaqt hayotimizdagi eng muhim narsalardan biri?

Vaqtning qiymati uning mavjudligida emas, balki biz u bilan o'lchaydigan narsamizda. Vaqt bilan o'lchanadigan eng muhim narsa bu bizning hayotimizdir. Faqat vaqtни anglab, sodir bo'layotgan hamma narsani nima bo'lgan, nima bor va nima bo'ladi deb bo'lish orqali biz hayotimizdagi asosiy narsani tushunamiz: inson abadiy emas.

Birinchi marta bu fikrni maktabgacha yoshdagi bolalarda ko'rish mumkin. Birinchi bosqich – bu bolaning o'tmish, hozirgi va kelajak borligini anglashi. Va keyin, ba'zi oddiy narsalarga duch kelgan yosh ong (masalan, ota-onalar o'tmishdagi biror narsa haqida «siz hali yo'q edingiz» deb aytishdi va hokazo) fikrlarning mantiqiy zanjirini tortadi, uni quyidagicha ifodalash mumkin. Quyidagi savollar: «Agar men u erda bo'lmagan vaqtlar bo'lsa, men qaerdan keldim?», «Agar men u erda bo'lmaydigan vaqt bo'lsa, qanday qilib va nima uchun g'oyib bo'laman?» va bundan bolalar orasida keng tarqalgan savol tug'iladi: «Men qaerdan keldim?», shuningdek, o'lim qo'rquvi paydo bo'ladi. «Men o'lamanmi?» hech qanday dahshatli narsaning belgisi emas, chunki bola

o'zining abadiy emasligini birinchi marta tushundi va bir kun kelib u yo'q bo'lib ketadi.

Ammo vaqtning qadri nafaqat uning yordami bilan biz o'limimizni anglay olamiz. Inson uchun vaqtning qadri shundaki, g'alati, u etarli emas. Kerakli yoki yoqimli narsalar uchun vaqt etishmasligi odamni keyingi bosqichga – vaqtni rejalashtirishga olib keladi. Bunda ta'lim muassasalarining ham o'рни katta. Yoqimli (o'yin) va zarur (o'rganish) o'rtasidagi ziddiyat tabiiy oqibatlarga olib keladi – masalan, bolaning o'ynashga yoki uy vazifasini bajarishga vaqti yo'q. Natijada, maktab bolani ma'lum vaqt ichida barcha kerakli va kerakli harakatlarni bajarish uchun vaqtga ega bo'lish uchun vaqtni rejalashtirishga o'rgatadi. Tabiiyki, rejalashtirishdagi birinchi qo'rqqoq urinishlar «hozir uy vazifangizni bajaring, keyin sayrga boring yoki aksinchami?» Ammo kelajakda bu o'z hayotingizni kelgusi yillar uchun rejalashtirishga olib keladi.

Vaqt etishmasligidan xabardor bo'lish va natijada hayotimizni rejalashtirish (bir soat oldin, bir kun, bir yil – bu muhim emas) hayotimizga ta'sir o'tkazishga qodir ekanligimizga olib keladi. Bu bizning hayotimizda har birimiz hamma narsani uning uchun muhimlik darajasiga qarab tasniflashimiz bilan namoyon bo'ladi. Eng oddiy narsa guruhlariga bo'linishdir.

a) Birinchi guruhga inson o'z hayotida aniq erishmoqchi bo'lgan narsalarni o'z ichiga oladi (ko'pincha bu ro'yxatga oila, martaba, ma'lum joylarga sayohat va boshqalar kiradi).

b) Ikkinchi guruh – bu nimaga vaqt kerak bo'ladi (lekin bu narsalarning yo'qligi hayotda umidsizlikka olib kelmaydi). Quyidagi guruhlariga hayotimizda undan ham pastroq baho beradigan narsalar kiradi. Va bu ierarxiyaning qurilishi insonni faoliyatga, ko'zlangan maqsadlarga va kerakli natijalarga erishishga olib boradi. Shunday qilib, vaqt etishmasligini anglash insonni o'z hayotini rejalashtirish va o'zgartirishga olib keladi.

Ammo inson uchun vaqtning qadri haqida gapirishning o'zi yetarli emas. Bu butun mexanizm haqida gapirmasdan, qismning 7qarshiligining qiymati haqida gapirishga o'xshaydi. Va vaqtni nafaqat inson, balki butun jamiyat, hatto butun insoniyat hayotida ham hisobga oladigan bo'lsak, zamon butun insoniyatda ulkan iz qoldirganini ko'ramiz. Qanday qilib ko'rsatilgan?

Hech bir xalq, hech bir jamiyat faqat bir avlod yashab o'lishni xohlamaydi. Va bu erda yana bir insoniy xususiyat paydo bo'ladi, bu to'g'ridan-to'g'ri vaqtni bilish va o'z o'limiga ta'sir qiladi – meros qoldirish istagi. Har qanday jamiyat hali ham yashaydi, chunki har bir vakilining o'limini anglab, o'z madaniyatini, an'analarini, bilim va ko'nikmalarini yo'qotmaslikka harakat qiladi. Ko'pgina ijtimoiy institutlar, xoh u oila, ishlab chiqarish, davlat, ta'lim, bir narsaga – jamiyatni saqlab qolishga, jamiyatning muayyan holatini iloji boricha uzoqroq muddatga uzaytirishga qaratilgan.

Har bir insonning o'lim ekanligini anglash o'z bilim va ko'nikmalarini saqlab qolishga urinishlarga olib keladi, shunda ma'lum bir shaxs o'z hayotida o'rgangan, o'rgangan hamma narsa abadiy yo'qoladi. Butun zamonaviy insoniyat faqat qadim zamonlarda odamlar olgan bilimlari, egallagan ko'nikmalari, madaniyati, e'tiqodi, urf-odatlarini ular bilan birga o'lishini istamaganligi sababli mavjud. Va bularning barchasi vaqt tufayli insonning hayotini tubdan o'zgartirdi, u vaqtini tushuna oldi.

Ammo hamma narsa faqat ijobiy tomonlarga ega emas. Vaqt insonni shunday darajaga olib keladiki, har birimiz uning hayoti abadiy emasligini tushunamiz. Bunga munosabat har bir kishi uchun har xil, ammo uni uch guruhga bo'lish orqali umumlashtirish mumkin:

1.To'liq hayot kechirish, ya'ni inson hayoti tabiiy yakuniga yetguncha erishmoqchi bo'lgan narsalarni birinchi o'ringa qo'yadi;

2.Tarixda o'z izingizni qoldiring. Bu iboradan har kim har xil narsani tushunadi. Kimdir uning oilasi farzandlari va keyingi avlodlari orqali davom etishini xohlaydi. Kimdir odamlarni eslab qolishga majbur qiladigan narsa qoldirmoqchi. Bu san'at asarlari va boshqa ko'plab yaxshi yoki unchalik yaxshi bo'lmagan narsalarni o'z ichiga oladi, biz uzoq vaqt oldin yashagan odamlarning ismlarini eslaymiz, ammo ularning merosi hali ham mavjud.

3.Hayotning qadrini yo'qotish. Hayot abadiy emasligini tushunib, ba'zi odamlar ko'p narsalar o'z ma'nosini yo'qotadi deb o'ylashadi. Bu yondashuv "Agar baribir o'ladigan bo'lsang, nega yashash kerak?" iborasi bilan ifodalangan. Bunday odamlar ko'p narsalarning, jumladan, oila, jamiyat, axloq, axloq va boshqalarning qadriga shubha qiladilar. Bu yondashuv, tabiiyki, ijobiy emas va insonning hayotiga to'liq ta'sir qiladi.

Birinchi ikki nuqta, ko'rinishidan ijobiy va konstruktiv xarakterga ega bo'lishiga qaramay, halokatli elementlarni ham o'z ichiga olishi mumkin. Birinchi nuqtadan boshlab, ya'ni to'liq hayot kechirish istagi, kimdir uchun bu giyohvand moddalarni sinab ko'rishga, eng yaxshi ishlarni qilmaslikka va hokazolarga vaqt topishga urinish bo'lishi mumkin. Va hatto mashhur bo'lishga, o'limdan keyin odamlarning xotirasida qolishga urinish ham halokatli va axloqsiz bo'lishi mumkin. Miloddan avvalgi IV asrda Efesdagi mashhur Artemida ibodatxonasini yoqib yuborgani uchun asrlar davomida mashhur bo'lishni istagan (va erishgan) Gerostrat bunga misol bo'la oladi.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, vaqtning sub'ektiv idrok etish kabi xususiyati bor. Ya'ni, vaqt insonning yoshi va faoliyatiga qarab butunlay boshqacha davom etadi. Yoqimli ishlarni qilganda soatlar soniyalardek davom etadi, yoqimsiz ishlarni qilganda esa har bir soniya juda sekin davom etadi.

Yuqoridagilarni umumlashtirib, inson hayotidagi vaqtning qadri haqida quyidagi xulosalar chiqarishimiz mumkin:

- Vaqt insonning o'limini anglash imkonini beradi;
- Vaqtning etishmasligi insonni hayotini rejalashtirishga majbur qiladi;
- Rejalashtirish insonni hayot oqimi bilan borishga emas, balki o'zi xohlagan maqsadlariga erishish uchun o'z yo'lini topishga va amalga oshirishga undaydi;
- O'limni anglash insonni u yoki bu ma'noda meros qoldirishga ham undaydi;
- Kishilarning keyingi avlodlar ko'rinishidagi merosi, bilim, ko'nikma, urf-odat, madaniyat jamiyatning avloddan-avlodga o'tib, o'zlashtirilgan barcha narsani yo'qotmasdan yashashga imkon beradi.

Barchamiz hayotimizda qancha vaqtni qaytarib bo'lmaydigan darajada yo'qotganimizni baholash imkoniyatiga egamiz. Va ko'pincha, ong tubidan biron bir fikr keladi – biror narsani o'zgartirish uchun juda kech, deyarli vaqt yo'q. Hayotimizda cheklangan vaqtga ega bo'lsak ham, hayotimizdagi yaxshi o'zgarishlar uchun bu bir necha kun yoki yillardan oqilona foydalanishimiz mumkin. Vaqtdan uyg'un foydalanish siri hayotimizdagi asosiy va ikkinchi darajali narsalarning to'g'ri joylashishini ta'minlashdir. Va keyin ularning kombinatsiyasi va o'zaro ta'siri bizning hayotimiz kunlarini ma'noga to'ldiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Antoshkina E.A. Vaqtni bilishning uchinchi tendentsiyasi to'g'risida [Matn] / E.A. Antoshkina // . A.I. Gerzen. № 18 (44)
- 2.Саидова, С. Э., & Самиева, С. О. (2018). НАҚШИ СУХАН ДАР ТАРБИЯИ МАЪНАВИИ ИНСОН. *Интернаука*, (44-2), 62-64.
- 3.Sayfidinovich, A. S., & Oripovna, S. S. (2022). Use of the scientific and pedagogical heritage of abu bakr varroq termezi in the spiritual and moral education of students. *World Bulletin of Social Sciences*, 8, 110-114.
- 4.Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.
- 5.SAMIYEVA, S. (2023). TABOO AND EUPHEMISM IN UZBEK AND TAJIK LANGUAGES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 64-68.
- 6.Oripovna, S. S. (2022). Issues of spiritual and moral education of youth in the works of abdurahmon Jami.
- 7.Samiyeva, S. (2021). ISSUES OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF YOUTH IN THE WORKS OF ABDURAHMON JAMI. *InterConf*.
- 8.Samiyeva, S. O. (2024). EUPHEMISMS AND THEIR RELATIONSHIP WITH SYNONYMS (in the example of Uzbek and Tajik languages). *World of Scientific news in Science*, 2(2), 859-865.

9.Oripovna, S. S. (2024). Emergence Factors Of Dysphemic And Euphemical Dictionaries In Tajik And Uzbek Languages. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 2(2), 14-21.

10.Samiyeva, S. O. (2020). SAADI SHERAZI'S LIFE ACTIVITIES AND MORAL VIEWS. *Theoretical & Applied Science*, (7), 410-413.

11.Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.

12. KHOLIKOVA P. THE ROLE OF FOLK VERBAL CREATIVITY IN FORMING THE SPIRITUAL WORLD OF PRIMARY CLASS STUDENTS //World Bulletin of Social Sciences. – 2023. – T. 29. – C. 52-56.

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNI TABIIY VA IQTISODIY NE'MATLARDAN OQILONA FOYDALANISHGA O'RGATISHNING ZAMONAVIY ASOSLARI

Mavlonov Shaxzod Shahobiddin o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilariga iqtisodiy tarbiya berish jarayonida tabiiy va iqtisodiy ne'matlardan oqilona foydalanishga o'rgatishning zamonaviy asoslari, tabiiy va iqtisodiy manbaalardan samarali foydalanishga o'rgatish, yashil iqtisodiyot sharoitida o'quvchilarga iqtisodiy tarbiya berish, hamda o'quvchilarni tabiat ne'matlaridan samarali foydalanishga o'rgatish haqida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Tabiat, resurs, samarali foydalanish, zamonaviy asoslar, yashil iqtisodiyot, ekologik va iqtisodiy tarbiya, pedagogik shart-sharoit, ekologik resurs, iqtisodiy zarar.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida o'quvchilarni tabiiy va iqtisodiy ne'matlardan oqilona foydalanishga o'rgatishning zamonaviy asoslarini ilmiy tahlil qilish uchun eng avvalo, yashil iqtisodiyotning amaliy vazifalari maxsus, keng qamrovli va teran tadqiqotlar bilan shug'ullanadigan, tabiatdan oqilona foydalanishning nazariy asoslarini ishlab chiqadigan "Yashil iqtisodiyot" tushunchasini bilib olishimiz mumkin bo'ladi. Ushbu atama ilk bor adabiyotlarda 1989 yilda Buyuk Britaniya hukumati uchun yetakchi qitisodchilar tomonidan "Yashil iqtisodiyot"ni rivojlantirish rejasi deb nomlangan hisobotda foydalanilgan.[3]

Ushbu ilmiy atama tabiat va jamiyat faoliyati o'rtasidagi o'zaro ta'sir va bog'liqlikning iqtisodiy natijalarini ochib beradi, tahlil qiladi va baholaydi, tabiiy resurslardan foydalanish, hamda tabiiy muhitni muhofaza qilishning nazariy

iqtisodiy-ekologik tamoyillarini ishlab chiqadi. Ushbu fan ko'rib chiqadigan masalalar qatorida ijtimoiy va iqtisodiy masalalar asosiy o'rinni egallaydi.

Atrof-muhitni himoya qilish targ'ibotchilari va yashil siyosatchilardan ularning ehtiyoji tufayli paydo bo'ldi. U pastdan yuqoriga va mavhum nazariyalardan ko'ra amalda barqaror iqtisodiyotni qurayotganlardan o'sdi. Iqtisodiy o'sish bilan bog'liq aniq muammolar olimlar tomonidan e'tibordan chetda qolmadi: ba'zi iqtisodchilar ularni payqashdi va keyin bu tashvishlarni o'z intizomiga kiritishga harakat qilishdi. Bu atrof-muhit iqtisodiyotining rivojlanishiga, shuningdek, tabiiy resurslar asrab avaylash yashil iqtisodiyotni o'rganishga olib keldi. Atrof-muhit bo'yicha iqtisodchilar ushbu salbiy ta'sirlarni intizomga qaytarishni xohlashdi. Biroq, ular hali ham bu mavzuga ilmiy va o'lchovga asoslangan tarzda yondashdilar, masalan, odamlarning tabiatni ifloslanishi yoki yashash joyining yo'qolishidan qanchalik tashvishlanayotganini o'lchash uchun tabiiy muhitni asrab avaylash va iqtisodiy baholash ham muhim ahamiyatga ega ekanligini fanning o'zi kelajakda isotlab beradi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, iqtisodning an'anaviy ravishda baholanishi mumkin bo'lmagan narsani chetga surib qo'yishi yoki e'tiborsiz qoldirishi hali ham amal qilib kelindi, ammo javob hayotning qandaydir tarzda iqtisodiyot e'tiborsiz qoldirgan jihatlarini baholashga urinish edi.

Darhaqiqat, ko'plab yashil iqtisodchilar hisoblashning o'zi muammoning bir qismi ekanligini taxmin qilishgacha borishadi. Bitta misol uchun, har qanday narsani hisoblash uchun biz dunyoni alohida toifalarga ajratishimiz kerak, masalan, yarim kunlik yoki to'liq kunlik ishchilar, erkaklar yoki ayollarning tabiiy muhitga e'tivor darajasini iqtisodiy aholash desak maqsadga muvofiq o'lar edi. Bu iqtisodiyot va jamiyatga yashil yondoshuvning asosi bo'lgan holizm tamoyiliga qarshi chiqadi. Yana bir misol: O'lchov jarayonining tabiati bizning tajribamizni chap qo'l o'ng qo'l qilayotgan zararni ko'ra olmasligi uchun qismlarga ajratishdir.

Atrof-muhit iqtisodiyoti iqtisodiy faoliyatning ijtimoiy va atrof-muhitga ta'sirini kun tartibiga qat'iyroq kiritishda ko'p yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, bu muammolarni hal qilishda ierarxik yondashuvni qo'llashda davom etmoqda, bu esa yana yashil yondashuvga zid keladi. Atrof-muhit iqtisodiyotiga oid eng mashhur kitoblardan birining nomi buni aniq ko'rsatib turibdi. Bu aniq raqamli yondashuvni talab qiladi, baholash va buxgalteriya usullarini taklif qiladi. Yashil iqtisodchi uchun bunday umumlashtirilgan "loyiha" tushunchasi muammoli, chunki ekologiya tabiati mahalliy muhitga moslashishni, mahalliy sharoitni aks ettiruvchi iqtisodiy muammolarni hal qilishning xilma-xilligini taklif qiladi. Ekologik iqtisod ekologiya va iqtisodiyotning ikkita alohida fanlari o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga harakat qiladi. Shunday qilib, u yashil iqtisodiyotning asosi bo'lgan ekologiyada mustahkam ildiz otgan. Biroq, u hali ham o'lchash va

baholashga katta e'tibor beradi va o'zini asosiy iqtisoddan ko'plab tushunchalar va usullarni o'z ichiga olgan ilmiy fan deb hisoblaydi.

"Yashil iqtisodiyot"ni nazariy asoslashdan keyin uning ahamiyatini iqtisodiy sub'ektlar o'rtasida ommalashtirish zarurati paydo bo'ldi. Ushbu darajada yashil iqtisodiyotning bosh vazifasi jamiyatda ekologik toza ishlab chiqarishning zarurligi va ahamiyati to'g'risida dunyoqarashni uyg'otish hisoblanadi.[2]

So'nggi yillarda iqlim o'zgarishi muammosi olimlar va ekologlarning periferik tashvishidan global siyosatni ishlab chiqishda markaziy muammoga aylandi. Bu jarayonda boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarni tabiiy va iqtisodiy ne'matlardan oqilona foydalanishga o'rgatishning zamonaviy asoslarini ishlab chiqish pedagogik jarayon hisoblanadi[5]

Iqtisodiyotimizda faoliyat ko'rsatish usuli bizning omon qolishimizga tahdid soladigan darajada ifloslanishni keltirib chiqarayotganini anglash birinchi navbatda iqtisodiyotga yashil yondashuvni rivojlantirishga turtki bo'ldi. Biz neft zaxiralari kamayib borayotgan va qolganlari uchun raqobat kuchaygan davrdamiz. Bu butunlay neftga bog'liq bo'lgan iqtisodiyotning kelajagi va cheklangan resurslarimizdan oqilona foydalanish muhimligini yanada kengroq e'tirof etish borasida xavotir uyg'otadi. Bu yashil iqtisodiyotni rivojlantirish uchun yana bir turtki bo'ldi. Bundan tashqari, yashil iqtisodchilar raqobatga asoslangan iqtisodiy tizim boylar va kambag'allar o'rtasidagi tengsizlikning global va milliy miqyosda kengayishiga olib kelishi va bu tengsizlikning muqarrar keskinlik va to'qnashuvlarga olib kelishidan xavotirda. Yashil iqtisodiyot bu odamlar va sayyora uchun iqtisodning bardavom o'sib boruvchi asosiy eng muhim jihatidir. "Shu bilan birga, iqtisodiyotning energiya samaradorligi yetarli darajada emasligi, tabiiy resurslardan oqilona foydalana olmaslik texnologiyalar yangilanishining sustligi, "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirish uchun innovatsion yechimlarni joriy etishda kichik biznesning faol ishtirok etmayotgani milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishning ustuvor maqsadlariga erishishga to'sqinlik qilmoqda." [1]

Bozor iqtisodiyotini rivojlantirishda foydali qazilmalarni qazib olish faoliyati to'lig'i bilan sanoatda foydalaniladigan tabiiy resurslar qayta tiklanmaydigan resurslar bo'lganligi uchun ulardan oqilona foydalanishni yo'lga qo'yish va atrof-muhit bilan bog'liq barcha muammolarni barataraf etish shuningdek, irrigatsiya tizimlaridagi nosozliklar tufayli ekin maydonlariga suv yetkazib berishda sezilarli yo'qotishlar bor. Qishloq xo'jaligida sug'orishda juda katta miqdordagi suv filtrlash, bug'lanish hamda ortiqcha suv sarfi orqali yo'qotilmoqda[4]

Yashil iqtisodiyotni o'sishi iqtisodiy kelajak bilan hamohanglikda iqtisodiy odamlar bilan rivoj topadi. Iqtisodiy odam - sog'lom, harakatchan, mehnatga

layoqatli, uning haqiqiy ijtimoiy, biologik va ekologik holatini ifodalaydi. Shu hamohanglikda esa o'quvchilarni tabiiy va iqtisodiy ne'matlardan oqilona foydalanishga o'rgatishning zamonaviy asoslarini ilmiy tahlil qilish jarayonini keltirib chiqaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son2019 — 2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risidagi.

2.A.Vahobov,S.Xajibakirov,Sh. Xo'jayorov "Yashil iqtisodiyot" Darslik. Toshkent .Unversitet 12-bet

3.Blueprint for a Green Economy: David Pearce, Anil Markandya and Edward B. Barbier. Earthscan, London, Great Britain, 1989. 192 pp.

4.Jumanov Xayitmurot Toshniyozovich "Iqtisodiy bilim asoslarini o'qitish metodikasi" o'quv qo'llanma Toshkent-2019 23-bet

5.Mavlonov Sh.Sh. O'quvchilarni tabiat ne'matlaridan oqilona foydalanishga o'rgatishning psixologik pedagogik aspektlari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari Q.; Nukus 2023.13-16 bet.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA HUSNIXATGA O'RGATISHNING METODLARI

Sharifov Jaxongir Galiyevich

Jizzax davlat pedagogika universiteti stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni husnixat bilan yozishga o'rgatish metodikasi, o'quvchilarning chiroyli yozuv malakalarini hosil qilishda ishtirok etuvchi psixofiziologik funksiyalar, chiroyli yozuvga o'rgatishda o'qituvchidan talab etiladigan malakalar haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: husnixat, xattotlik, yozuv malakalari, metodik shartlar, psixofiziologik funksiyalar.

Metod va usullar: Chiziqli usul,genetik usul,namunaga qarab yozish usuli,namunaga qarab ko'chirish usuli,nusxa ko'chirish usuli,tasavvur orqali yozish usuli,ritmik usul(sanoq-ohang), yozuv malakasini ongli o'zlashtirish usuli, qo'l harakatini mashq qildirish usuli.

Chiziqli usul. Qaysidir harfni yozilishini o'rganish uchun o'quvchi bu harf qanday belgilarga ega ekanligini, harfdagi alohida elementlarning joylashish o'rnini, uning kattaligini va hokazolarni o'rganib olishi kerak. O'quvchiga harfning yozilishini to'g'ri o'rgatish uchun uning qatordagi o'rnini to'g'ri joylashtirish va qatorni qog'oz varag'ida joylashish o'rnini bilish uchun qog'ozda

gorizontal, yotiq chiziqlar chiziladi, shunda daftarning betide o'ziga xos setka paydo bo'ladi. O'quvchilar unga har bir alohida harfni yozib boradilar. Qatorning yo'nalishini ko'rsatib turuvchi chiziq va kataklar harflarning ayrim elementlarining proporsiyalarini aniqlashtirib olish va yozuvni o'rganish jarayonini anchagina osonlashtiradi. Shuning uchun ham yozuvga o'rgatishning asosiy uslubi hisoblanadi va o'quvchi maktabda to'g'ri yozish mashg'ulotlarida undan foydalanadi.

Chiziqli uslubning o'ziga hos ijobiy xususiyatlaridan tashqari, setkaning ichiga yozish bir qator kamchiliklarga ega.

1) tez-tez uchrab turadigan kataklarda yozish bolani bir muncha cheklab qo'yadi, uning diqqatini bo'ladi; bir tomondan o'quvchi kerakli harfni yozayotgan qo'lining harakatini kuzatib borsa, ikkinchi tomondan esa harflar chiziqdan tashqariga o'tmasligini kuzatib boradi.

2) kataklar orasiga yozishni o'rgangan bola aniq va tez yozish malakalarini egallay olmaydilar. Shuning uchun ham o'quvchi harfning elementlarini chizish asosiy proporsiyalarning asosini o'zlashtirib olgandan so'ng, kataklarga yozish ehtiyoji yo'qoladi. Ikkinchi sinfdayoq bolalar bir chiziqli daftarga yozishga o'tadilar.

3) qo'l kaftlarining va panjalarining erkin harakatlanishini rivojlantirish uchun lozim bo'ladigan uslublar. Yozuvga o'rgatishda mashq xarakteriga ega bo'lgan alohida mashg'ulotlarsiz ish bitmaydi. Bu mayda muskullar va qo'lning kaft qismi yaxshi rivojlanmagan. Ularda ko'rsatgich barmoq va ayniqsa uning uchi yaxshi rivojlanmagan, buning natijasida bola ko'rsatkich barmoq bilan ruchkani qattiq bosib yozadilar. Bolalar katta barmoqdan ham yaxshi foydalana olmaydilar, buning natijasida o'z xohishlaricha ushlaydilar. Shuning uchun ham ko'rsatkich va katta barmoqning mayda muskullarini rivojlantirish lozim. Tayyorgarlik mashqlarini bajarish bilan bolalar qo'llarini yozuvda kerak bo'ladigan harf elementlarini nozik va aniq harakatlarga tayyorlab boradilar. Bunday mashqlarning maqsadi barmoqlar harakatining yengil va egiluvchan bo'lishiga erishishdir. Ular o'quvchilarga harflarni to'g'ri husnixatda yozishga va uni tez yozuvda rivojlantirishga yordam beradi.

Bu uslubni birinchi sinfning birinchi yarim yilligida yozuvga endi o'rgatishga boshlagan davrada qo'llash katta ahamiyatga ega. Masalan, pastga aylana shaklida yoziladigan shtrixni yozish uchun, barmoqlarni aylana harakat qilishga mashq qildirish lozim. Keyinchalik ular "o" harfini yozishga ham yordam beradi. Yozuvda yoki uslubda ko'rsatib o'tilgan mashqlarning barchasini birdaniga bajarish mumkin emas, balki u yoki bu harf o'rgatish uchun dars jarayonida kerak bo'ladigan, qo'l va barmoqlarni to'g'ri harakatlantirishga yordam beradigan uslubni olish kerak.

Genetik usul; Genetik usul to'g'ri yozishga o'rgatishning asosiy uslubi hisoblanadi. Boshlang'ich maktabning dasturida ko'rsatilishicha alifbeni o'rganish vaqtida bolalar alifbeda harflar qanday joylashgan bo'lsa shu tartibda yozilishida oson yoki qiyinligidan qat'iy nazar ketma-ket o'rganiladi. Genetik usul bilan yozuvga o'rgatish hozirgi kunda alifbeni o'rganib bo'lgandan so'ng to'g'ri yozuvga o'rgatishning butun borishida amalga oshiriladi. Bu uslubning afzalligi shundan iboratki, o'quvchi yozuvdagi harfni alifbedagi tartibda emas, balki uning yozilishidagi murakkab tomonlariga va yozuvdagi harf avvalgi yozuv mashqlariga mos kelishi kerak. Oldiniga o'quvchilar oddiyroq va yengil harflarni yoza oshlaydilar, keyinchalik esa birmuncha murakkabroq va oxirida qiyin mashqlarni yozadilar. Bunday ketma ketlikning afzallik tomoni shundaki, o'quvchi 1-2 ta elementni o'zlashtirib olib shakli jihatidan soddaroq bo'lgan harfga o'tadi. So'ng qandaydir shriftni yoki alohida bir elementni qo'shish orqali yangi harflarni, tuzilishi jihatidan murakkabroq bo'lganni o'rganishga o'tadi. Alohida elementni o'rganganidan so'ng alohida harflarga ega bo'lgan yozuvga, undan keyin so'z yozishga o'tiladi. Bu quyidagi tartibda amalgam oshiriladi:

1. O'qituvchi hozir yozuv bilan shug'ullanishlarini aytib o'tadi o'quvchilar mashg'ulotga kerak bo'ladigan narsalarni tayyorlab qo'yadilar.

2. Undan keyin o'qituvchi sinf doskasidagi harf yoki so'zning yozilish tartibini tusuntirib beradi, o'quvchilar esa o'qituvchining yozish jarayonidagi qo'l harakatlarini takrorlab borishlari lozim.

3. O'qituvchi tomonidan so'z o'quvchilar bilan o'qib chiqiladi va havoda yozish mashqlari bir necha bor takrorlanadi. Bunday tayyorgarlik mashqlaridan so'ng o'quvchilar daftarga yozishga o'tadilar. Yozish malakasini egallab borishga o'rgatish maqsadida avvaliga soda elementlardan tashkil etilgan so'zlarni keyin esa murakkabroq so'zlarni yozishga o'tiladi. Na'munaga qarab yozish usuli. Husnixatga o'rgatish usullaridan biri harflarning shaklini namuna qilib ko'rsatish va yozdirishdir. Har bir harfning namunasi doskada barcha o'quvchilarning diqqatini jalb qilgan holda yoki ayrim o'quvchilarga daftarda alohida-alohida ko'rsatiladi.

O'quvchining vazifasi doskada eslab qolgan shakllarini o'z daftarlariga to'g'ri aks ettirishdir. Doskada yozib ko'rsatilgan har bir harf barcha o'quvchilarga aniq ko'rinib turishi shart. Agar ayrim o'quvchilar uni aniq ko'rmagan bo'lsalar, qaytadan takrorlab ko'rsatiladi.

O'qituvchi har bir harflarning bog'lanishi, og'zaki yoki doskada tushuntirish orqali qo'lni qayerga qo'yish kerak, qayerda qol harakati buriladi, harflarning baland-pastligi qay darajada bo'lishi kerakligi orqali tushuntiriladi. Nusxaga qarab ko'chirish usuli Bu usul qadimiy usul bo'lib hozirgi kunda ham qimmatini yo'qotmagan holda qo'llanilib kelinmoqda. Bu usulda o'quvchilar harflarni "Husnixat" kitobi yoki "Yozuv daftari"dagi namunalarga qarab ko'chirib

yozadilar. Tayyor holdagi nuqtalar bilan ifodalangan harflar ustidan qo'lni yurgizib mashq qilish mexanik jarayon bo'lib, o'quvchilar bu topshiriqni oson bajaradilar.

“Husnixat” darsligida berilgan namunaga qarab yozdirish o'qituvchining vaqtini tejaydi, unumli ishlashga yordam beradi.

Nusxa ko'chirish usuli Bu metod harf shaklini to'g'ri tasavvur qila olmaydigan, yozayotganda daftar chiziqlaridan pastga yoki yuqoriga chiqib ketadigan o'quvchilar uchun qo'llaniladi. Ayrim hollarda o'qituvchi chiroyli yozuvga o'rgatishning dastlabki davrida o'quvchilarni harf, uning elementlari haqida to'g'ri tasavvurga ega qilish uchun yupqa xitoy qog'ozidan ham foydalanishi mumkin. Lekin bunday mashqlar qo'l harakatini o'stirish uchun yordam beradi. Bundan uzoq foydalanish yaxshi samara bermaydi, o'quvchi harf shaklini mustaqil yoki namunaga qarab yozishda qiynaladi. Shuning uchun ham bu usuldan yakka shug'ullanganda foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Tasavvur orqali yozish usuli. Bolalarga tasavvur orqali havoda harflar shaklini yozdirish ham qo'llaniladi. O'qituvchi doskaga yozib ko'rsatgan harf yoki uning bog'lanishlarini o'quvchilarga qalamni havoda harakatlantirib ko'rsatadi va bu orqali o'quvchida harf haqida tasavvur hosil qilinadi. So'ng o'quvchi daftarga yozishga kirishadi. Bunday mashq usuli o'quvchining qiziqishini oshiradi. Bu usulning salbiy jihati shundaki, o'qituvchi bu usuldan foydalanganda barcha o'quvchilarning qo'l harakatini to'g'ri yoki noto'g'riligini bir paytda tekshira olmaydi. Bunda bir necha o'quvchining qo'l harakatini kuzatib tegishli ko'rsatma beriladi.

Ritmik(sanoq-ohang) usuli. Bu usul o'qituvchi sanog'i ostida harf va uning elementlarini yozish demakdir. Bu usuldan savod o'rgatish davrida foydalanish mumkin. Sanoq-ohang usulining foydali jihatlari mavjud. Birinchidan , harflarning tekis yozishini ta'minlaydi. Ikkinchidan sekin yozadigan o'quvchilarni tez va sinfdagi barcha o'quvchi bilan barobar yozishga undaydi. Uchinchidan, o'quvchilar aniq va dadil harakatlanish orqali ish bajaradi. To'rtinchidan, sinfda darsni jonlantiradi. Bu usuldan butun dars davomida foydalanib bo'lmaydi, chunki o'quvchi charchab qoladi va yozuv sifati buziladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi// Boshlang'ich ta'lim, 2014 3. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariev Sh.

3.“Chiroyli yozuv malakalarini shakllantirish” Uslubiy qo'llanma Toshkent “Turon Iqbol 2013.

4. G'ulomov M. “Husnixat” 1-sinflar uchun-T. :O'zbekiston 2002.

5. Munavvarxon Yo'ldosheva. “O'quvchi yozuvi nega xunuklashadi?” Ma'rifat gazetasi 2018 yil.

6. Usmonova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI MA'NAVIY AXLOQIY EKOLOGIK TARBIYALASH METODI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

7. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13-17.

8. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).

9. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR: Asian Journal of Multimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).

10. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 644-646.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA O'QUVCHILAR BILIMINI BAHOLASH KVALIMETRIYASINI TAKOMILLASHTIRISHNING AMALIY SHAKL, USUL VA VOSITALARI.

Mavlonova Dilnoza Zokirovna

TerDPI Magistranti

Muxtarova Lobar Abdimannabovna

TerDPI Boshlang 'ich ta'lim metodikasi kafedrası dotsenti

Anotatsiya: Mazkur maqolada Xalq ta'lim tizimidagi boshlang'ich va o'rta ta'lim tizimidagi baholash tadqiqotlarining qay darajada muhim ekanligini ko'rsatib o'tiladi. Shu bilan birgalikda xalqaro baholash tizimining qay darajada samarali va bugungi kundagi ta'lim sohasidagi muhim o'rni to'g'risida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Xalq ta'lim tizimi, zamonaviy o'qitish uslub va metodlari, baholash tizimi, ta'lim tizimidagi baholash doirasida olib borilayotgan tadqiqotlar, kompetensiya, xalqaro PISA, TIMSS va boshqa tashkilotlar.

Taraqqiylashib borayotgan bugungi zamonada fan va iqtisodiy o'sish ham tez suratlarda rivojlanib bormoqda. Shu bilan bir qatorda jamiyatda har bir insonning ham kasbiy, ham texnogen hayotidagi taraqqiy jarayonlarning guvohi bo'lamiz. Rivojlanishga olib boruvchi yo'llardan biri bu ta'lim ekanligini ko'rishimiz mumkin. Fan va texnologiya ham kundan-kun o'sib boryapti va bunda yetuk mutaxasislarni tayyorlash uchun ilk qadamlardan bu umumiy o'rta ta'lim sohasini rivojlantirish va bunda tahsil ko'rayotgan har bir o'quvchini har qanday sohada va har qanday fanda ma'naviy va ilmiy nuqsonlarsiz tarbiyalash, bilim berish maqsadlar strategiyasining eng yuqori pog'onasida turibdi.

Ta'limni rivojlantirish uchun respublikamiz Xalq ta'lim tizimida yetuk kadrlar tayyorlash hamda mutaxasislarga bo'lgan talablarni qondirishga bir qadam tashlangan yo'l deb bir nechta islohotlarni ko'rishimiz mumkin. Shu talablarni qondirish maqsadida respublikamiz xalq ta'lim tizimida jahon standartlari bilan tenglasha oladigan usul va metodlar ishlab chiqilmoqda. Ushbu boshlang'ich sinf o'quvchilarining baholash tizimi kvalimetriyasi ham jahondagi ta'lim sohasidagi tizimlar, usullar va metodlarning rivojlanish koeffisienti darajasi bilan o'zaro tajriba almashish natijasida xalqaro ta'lim standartlariga va talablariga javob beradigan darajaga yetmoqda.

Yuqoridagi ta'lim tizimini amalga oshirish uchun eng muhimi bu ta'lim sifatini oshirish hamda bu borada fan sohaslarini yaxshilash, to'g'ri tanlash, to'g'ri tatbiq etish va ilg'or tajribaga ega mutaxxassislar tomonidan turli monitoringlarning o'tkazilishi orqali auditoriyani o'ziga jalb qilish kerakligini anglab yetishimiz mumkin. Muhtaram yurtboshimiz ta'kidlaganidek hamda bugungi kun shiori hisoblangan kelajak yoshlar qo'lida iborasi aynan o'z ifodasini, ular uchun yaratilayotgan zamonaviy sharoitlarda va modernistik fan ta'lim tizimida ko'rishimiz mumkin. Kelajak egalarining zamonaviy sohalarda: fan, texnika, bilim, metod, erkin fikr, ilg'or texnologiyalar, ma'rifat o'choqlari va jahondagi e'tirof etilgan usullar orqali o'qitish va yuqorida sanalgan sohalarda ilg'or qilib tarbiyalash baholashning eng asosiy maqsadlaridan biri desak fikrimiz o'z isbotini topadi.

Butun jahonda yuksak taraqqiy etgan barcha mamlakatlarda va butunjahon mamlakatlarida qo'llanilib kelayotgan xalqoro baholash tizimlari **TIMSS, PISA, TALIS, PIRLS** kabilar o'z samarasini ko'rsatmoqda. Yuqorida aytilgan ushbu xalqaro baholash tizimi yurtimiz O'zbekistonga ham kirib kelgan.

Mamlakatimizning muhtaram prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilga borib PISA (The programme for International Student Assessment) – o'quvchilarning bilimni xalqaro baholash tizimida sinab ko'rish uchun shartnoma imzolandi va chora tadbirlar amalga oshirila boshladi. Muhtaram prezidentimiz bu borada yuksak maqsadni oldinga qo'ydi va ushbu baholash tizimi bo'yicha o'quvchi o'qitayotgan eng ilg'or 30 ta mamlakat qatoriga kirishni eng yuqori maqsadlardan biriga aylantirdi.

Xalq ta'lim Vazirligi tomonidan ta'lim sohasiga berilayotgan imkoniyatlar, Oliy ta'limda o'sishga va o'quvchilarni xalqaro baholash tizimiga tayyorlab borish va ko'zlangan samarani olish oliy maqsad qilib qo'yadi. Xalq ta'limi bu islohotlarni oliy ta'lim muassalari bilan birga hamjihatlikda bajarish, yetuk kadrlar tayyorlash va bu yo'lda samarali natija olish uchun malakali o'qituvchilarni ishga solish ularga barcha sharoitlar yaratilishi muhim

ahamiyat kasb etadi . Oliy ta'lim bilan aloqalar yuqori va yuksak samara kasb etmoqda va PISA xalqaro baholash tizimidan boshqa metod va usullar o'ylab topilib amalda qo'llanilmoqda.

Tadqiqot natijalariga to'xtaladigan bo'lsak, hozirgi kunda dunyoning ko'pchilik mamlakatlarida qo'llanilayotgan dasturlarda mamlakatimiz ham ishtirok etishi va o'z o'rniga ega bo'lishi ham bir samaradorlikning natijasidir. Mamlakatimizga kirib kelgan PIRLS va PISA xalqora baholash tizimi respublika MILLIY BAHOLASH tizimida o'z samarisini ko'rsatdi hamda maktab boshlang'ich va o'rta ta'lim maktab o'quvchilarini intellektuallikka , kreativ fikrlashga , madaniy va ma'naviy ilm salohiyatini oshirishga o'rgatdi va yuqori samaradorlikka erishildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.“PISA -2018 Kompyuter format xalqaro tadqiqot vositalari” To'plam – Axborot -tahlil markazi “ AQ.Astana . 2016-126 bet.

2.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta'lim tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora tadbirlari to'g'risidagi “ 2018-yil 8-dekabr 997-sonli qarori.

3.Xamdamova M. Yoshlarning inteluktual salohiyatini rivojlantirish mexanzimining pedagogik-psixalogik asoslari 2007.

4.NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." World Bulletin of Social Sciences 16 (2022): 43-47.

5.Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

6.ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

7.Sh.N.Xazratkulova “Boshlang'ich sinflarda tarbiya fani o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qo'yiladigan talablar” Zamonaviy boshlang'ich ta'lim: innovatsiyalar, muammolar va rivojlanish istiqbollari. Том 2 № 1 (2023) 855-859-с.

8. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).

9. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.

10. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNII. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).

Usmonova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI MA'NAVIY AXLOQIY EKOLOGIK TARBIYALASH METODI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

11. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13-17.

12. USMONOVA, S. (2023). SPECIFIC CHARACTERISTICS OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 23-

13. Haydarova, M. (2019). MODEL AND PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS CONDUCIVE TO THE FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(11), 90-93.

14. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.

15. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.

16. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Open Access Repository*, 4(02), 81-84.

17. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.

18. Munzifa Tangirova, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). WAYS OF READING LITERACY DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL PUPLS. *European Scholar Journal*, 4(2), 88-89.

19. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 360-371.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QITISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

To'xtamishova Muxtaram Musurmon qizi

TerDPI talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolani yozishdan maqsad, boshlang'ich ta'limda o'qitishning zamonaviy usullaridan foydalanishda o'qituvchi o'quvchilarga axborot texnologiya vositalaridan foydalanishning samarali jihatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, o'qituvchi, o'quvchi, ta'lim tizimi, tendensiya, kasb, bilim, malaka, kompyuter, multimedia, ta'lim.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi zamonaviy o'quv faoliyatining rahbaridir. Shunday ekan, boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi o'quv faoliyatini turli tashkil

etishi va chuqur bilimga ega bo'lish lozimdir. Shu bilan birga o'qituvchi kasbiy mahoratga ega bo'lish lozim. O'quvchilar o'qituvchilarini ideal shaxs deb biladilar va ko'p jihatdan o'qituvchi o'quvchilarga o'rnak bo'ladi. O'qituvchi eng avvalo o'quvchilarni o'ziga jalb qila olishi va o'rnak bo'la olishi lozim. Boshlang'ich ta'limda o'qitishning sifat- samaradorligini amalga oshirishning eng samarali shakllaridan biri bu - o'qituvchining bilim saviyasi va kasbiy mahoratidir. Kasb tanlashda har bir o'g'il - qiz o'z kasbini sevishi yoki sevmaslik haqida savol beradilar. Shunday ekan ta'lim sifatini yaxshilashda o'z kasbini sevadigan va mahoratli o'qituvchilar tayyorlash samaralidir.

Hozirgi kunda o'qituvchi va o'quvchilar o'z oldiga katta talablar qo'ymoqdalar, bu talablarning eng asosiylari darsning samaradorligi va qiziqarliligi, o'quvchlarning bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lib borishidir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev yoshlar tarbiyasiga alohida to'xtalib: "Bolalarimizni birovlarining qo'lga berib qo'ymasdan, ularni o'zimiz tarbiyalashimiz lozim. Buning uchun yoshlarimiz bilan ko'proq gaplashish, ularning qalbiga quloq solish, dardini bilish, muammolarini echish uchun amaliy ko'mak berishimiz kerak. Bu vazifalarni amalga oshirishda biz asrlar mobaynida shakllangan milliy an'analarimizga, ajdodlarimizning boy merosiga tayanamiz" Bunda yurtboshimiz yosh avlodga ta'lim - tarbiya berishda ularni tushunishi qolaversa ichki dunyosiga kira olishi haqida urg'u berib o'tgan.

Darslarda o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim jarayonida turli xil interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv faoliyatida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga rivojlanib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, hozirda zamonaviy ta'lim jarayonidan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va mustaqil fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari dars davomida turli xil o'yin - topshiriqlari orqali takrorlash va mustahkamlash jarayonlari olib borilsa samarali bo'ladi. Bunday o'yin - topshiriqlar esa o'quvchilarning bilim saviyasi, yosh xususiyatlariga, mavzuning mosligiga alohida e'tibor qaratilmog'i lozimdir. Buyuk mutafakkirlarimizdan biri Abu Ali ibn Sino ta'lim - tarbiya berishda o'qituvchi quyidan yuqoriga qarab bormog'i lozimligi haqida fikr bildiradi. Shunday ekan har bir narsa soddadan murakkabga qarab bormog'i lozimdir. Bugungi kun o'qituvchidan ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Eng avvalo o'qituvchi darsga kirar ekan „ Bugun men mavzuni qanday yangi usullar,

metodlar orqali yoritsam bo'ladi" degan savolga javob bermog'i lozimdir. Yana shuni ta'kidlash joizki dars davomida, yangi mavzuni mustahkamlash jarayonida o'quvchilar o'zaro savol-javob, muhokama va munozara qilishi samarali bo'ladi. Bunda o'quvchilar savol berishga qiziqadi va to'g'ri yoki noto'g'riligiga alohida diqqatini qaratadi. Bunda o'quvchilarni darsga jalb qilish va fikrlash, muloqotni rivojlantirish bilan birga hozirjavoblikka o'rgatadi.

K.D.Ushinskiy qayd etganidek, "To'g'ri qo'yilgan masalaning o'zi yarim javobdir". Deb bejiz aytmagan o'quvchilarni yoshligidan to'g'ri savol tuzishga, va hozirjavoblikka o'rgatish maqsadga muvofiqdir. O'qituvchi darsni an'anaviy dars bilan birgalikda noan'anaviy tarzda ko'proq yondashmoq lozimdir.

Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning dars mashg'ulotidagi hamkorligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi. Rivojlanayotgan bugungi kunda umumta'lim maktablarida zamonaviy axborot kompyuter texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini takomillashtirish, ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalar imkoniyatlaridan to'laqonli, samarali foydalanish eng muhim ko'rsatkichlaridan biri ekanligi yetuk pedagog olimlar tomonidan e'tirof etilganligi hech kimga sir emas. Jumladan, U.Sh.Begimkulov ta'lim jarayonida hozirgi zamon talablariga javob bera oladigan kompyuter axborot muhitini yaratish hamda ta'lim jarayonida multimedia, zarur axborotlarni kompyuter texnikasi yordamida kiritish, tizimlashtirish, saqlash va foydalanish uchun tavsiya qilinadigan ma'lumotlar bazasini yaratishni taklif etadi.

Kompyuter va axborot texnologiyalari vositalari orqali o'qituvchi pedagoglar turli xil ma'lumotlarni olishi, izlashi va shuningdek tarqatishlari mumkin. Bunda o'qituvchilarning vaqtini tejash imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'limga zamonaviy axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshibgina qolmay, balki ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir o'qituvchi ijodkor bo'lishi kerak, u har bir o'quv soatiga puxta tayyorlanib, yangiliklar, turli xil metodlar bilan kirishi kerak, chunki har darsda takrorlanadigan bir xillik o'quvchini darsga va fanga qiziqishini susaytiradi, natijada dars samaradorligining pasayishiga olib keladi.

Bu haqida Sharq mutafakkirlarimizdan Abu Rayhon Beruniy bolalarni maktabda o'qitish va tarbiyalash jarayonida dunyoviy fanlarni bir-biri bilan bog'lab turli mavzularda mulohazalar yuritishni ta'kidlab: "Bizning maqsadimiz o'quvchilarni toliqtirib qo'ymaslikdir, bir mavzuni qayta-qayta takrorlab o'qib berish o'quvchini zeriktiradi, xotirasini susaytiradi. Agar o'quvchi bir mavzudan boshqa bir yangi mavzuga o'tib tursa, u xuddi turli-tuman bog'larda sayr qilgandek bo'ladi, bir bog'dan o'tar-o'tmas, boshqa bir bog' boshlanadi. Bola

ularning hammasini ko'rgisi va tomosha qilgisi keladi. Har bir yangi narsa bolaga rohat bag'ishlaydi" deb behuda aytilmagan. Bundan ko'rinib turibdiki, o'rta asrlarda ham turli xil metodlar va usullarga e'tibor berilganini ko'rishimiz mumkin. Beruniy darsni turli xil metodlar va o'yinlar, texnologik vositalar bilan o'tish o'quvchilarni darsga yanada qiziqtiradi va bir bog'dan ikkinchi bog'ga sayr qilgandek bo'ladi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, o'qituvchi an'anaviy tarzda dars bilan bir qatorda noodatiy tarzda ham o'tish samarali hisoblanadi. Axborot kommunikativ vositalarining, kompyuter texnologiyalarining va multimediali vositalarning boshlang'ich sinf darslarida qo'llanilishi va darsning samaradorligi va sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.SH. M. Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi.
- 2.Shavkat Mirziyoyev. "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan Quraylik". Toshkent. "O'zbekiston". 2017.
- 3.Qurbonova Maftuna, Umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirish ahamiyati // Xalq ta'limi, 2020. 3-maxsus son.
4. R. Mavlonova, N. Rahmonqulova. "Boshlang'ich ta'limda pedagogika, Innovatsiya, integratsiya".
- 5.Abdunazarova Z. MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR IJTIMOILASHUVINING NAZARIY ASOSLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
- 6.Boltayeva I., Abdunazarova Z. THE IMPORTANCE AND FORMS OF ORGANIZATION OF PRIMARY EDUCATION TEACHERS'USE OF THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF STUDENTS'LEARNING ACTIVITIES //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 29-33.
- 7.Abdunazarova Z. A. Q. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI IJTIMOIIY RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI //Academic research in educational sciences. – 2023. – T. 4. – №. TMA Conference. – C. 768-772.
- 8.Boltayeva I., Abdunazarova Z. CONDITIONS FOR USING THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF PRIMARY SCHOOL LESSONS //Academia Science Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 7-10.
- 8.Abdunazarova Z. BOSHLANG'ICH SINFLARDA DIDAKTIK O'YINLARNING TA'LIMIY TARBIYAVIY VA RIVOJLANTIRUVCHI AHAMIYATI //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – C. 207-212.
- 9.Abdunazarova Z. A. For Publication of Paper Entitled THE PLOT-THE ESSENCE OF ROLE-PLAYING GAMES AND THEIR ROLE IN TEACHING MOTHER TONGUE lessonsin.

10. Abdunazarova Z. A. K. Importance of the pedagogical and psychological use of story role-plays in primary school at native language lessons // *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. – 2021. – Т. 1. – №. 11. – С. 760-766.
11. Abdunazarova Z. WAYS AND METHODS OF USING ROLE-PLAYING GAMES IN MOTHER TONGUE CLASSES FOR THE SOCIALIZATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS // *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*. – 2022. – Т. 3. – №. 12. – С. 85-90.
12. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." *World Bulletin of Social Sciences* 16 (2022): 43-47.
13. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI // *Interpretation and researches*. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
14. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ // *World of Scientific news in Science*. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.
15. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar*, 1(5), 733-736.
16. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.
17. Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH // *Международная конференция академических наук*. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 28-31.
18. Khudoyshukur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS // *World of Scientific news in Science*. – 2024. – Т. 2. – №. 3. – С. 316-322.
19. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS // *Science and innovation*. – 2023. – Т. 2. – №. B2. – С. 470-474.
20. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIM JARAYONINI ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISH

Sharipova Mehriniso Hoshim qizi.

TerDPI talabasi

Ilmiy rahbar: Abduhalimova Yulduz Normurod qizi

TerDPI o'qituvchisi

Annotasiya. Ushbu maqolada hozirgi kun talablaridan biri ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanib dars jarayonini tashkil qilishda nimalarga e'tibor berish kerakligi va uning dars jarayonini samarali tashkil qilishdagi afzalliklari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim , axborot texnologiyalari , ishtirokchi , boshqaruvchi , dunyoqarash , takrorlash , usul , metod , milliy urf odatlar .

Ta'lim jarayoni o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyat jarayoni bo'lib, bu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti hamda tarbiyasi amalga oshadi. Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish, ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. O'quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashini o'stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirmoq nihoyatda muhimdir. Dars jarayonida o'qituvchi boshqaruvchi, o'quvchilar esa ishtirokchi bo'lmog'i lozim.

Boshlang'ich ta'lim barcha ta'lim tizimining bosh bo'g'ini bo'lganligi sababli ana shu jarayonda o'quvchi shaxsining har tomonlama mukammal rivojlanib borishiga katta e'tibor berish lozim. O'quvchilarning har tomonlama mukammal shaxs sifatida rivojlanib borishida boshlang'ich sinf o'qituvchilariga katta mas'uliyat yuklanadi. Ular maktab ostonasiga endigina qadam qo'ygan jajji o'quvchilarni maktab hayotiga ko'niktirib, zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib beradilar. Bolalarning o'qishga bo'lgan munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrdan shakllanib boradi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoev quyidagicha ta'kidlaydi: "Farzandlarimiz maktabdan qanchalik bilimli bo'lib chiqsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot tarmoqlari shuncha tez rivojlanadi. Ko'plab ijtimoiy muammolarni yechish imkoni tug'iladi. Shunday ekan, Yangi O'zbekiston ostonasi maktabdan boshlanadi, desam, o'ylaymanki, butun xalqimiz bu fikrni qo'llab quvvatlaydi".

Dars jarayonlarini zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etish usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyoqlariga mos tushishi kerak. Chunki, bunday darslar o'quvchi ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'atish asosida maqsadga erishish motivatsiyasi bo'lib, o'qituvchi va o'quvchini o'zaro ichki yaqinlashuvdir.

Boshlang'ich sinflarda texnologiyalardan foydalanayotganda o'quvchilarning yoshini, bilim saviyasini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Ularga oddiy, oson tushunadigan va vaqt kam sarflanadigan o'yin mashqlaridan foydalanib, darslarni tashkil qilish yaxshi samara beradi. Ko'proq bolalarga tanish bo'lgan atrof - muhit bilan bog'lab o'tilgan mashg'ulotlar Bolalar ongini, dunyoqarashini, erkin fikrlash va erkin bayon eta olish qobiliyatini, mustaqil izlash ko'nikmasini rivojlantiradi.

Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish orqali o'quvchilar egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish , mustaqil o'rganish va fikrlash , tahlil qilish hamda yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rganadilar.

Zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida dars jarayonini tashkil etishda o'qituvchi dastlab :

- darsning maqsadi ;
- maqsadga erishish yo'llari;
- o'quv materiallarini taqdim etish yo'llari ;
- o'qitish metodlari ;
- o'quv topshiriqlarining turlari ;
- muhokama uchun savollar;
- munozara va bahslarni tashkil etish yo'llari ;
- o'zaro aloqa usullari va kommunikatsiya singari omillarni aniqlab olishi lozim bo'ladi .

Albatta, ta'lim muassasalarida yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish. O'quv mashg'ulotlarini yangi interfaol usullar, zamonaviy vositalar ya'ni axborot texnologiyalari vositalaridan foydalangan holda o'tkazish, jumladan, dars mashg'ulotlarida multimediani qo'llash, internet tarmog'idan foydalanish shubhasiz o'z samarasini beradi.

Hozirgi kunda ta'limda "Aqliy hujum" , "Fikrlar hujumi" , "Tarmoqlar metodi" , "Sinkveyn" , "6×6×6 " , "Bahs munozara" , "FSMU" , "Kichik guruhlarda ishlash" , "Yumaloqlangan qor" , "Oxirgi sizni men aytay" kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda. Dars jarayonlarida ko'proq bu texnologiyalardan o'tilgan mavzularni takrorlash yoki yangi mavzuni mustahkamlash jarayonida foydalanilsa ijobiy natija beradi.

Multimedia axborotlarni har xil ko'rinishlarda tasvirlash va dinamik obrazlarini yaratish, uni ko'rish va eshitish organlari orqali qabul qilish va tasavvur etish imkoniyatlarini yaratadi. Multimedia texnologiyalarida an'anaviy texnologiyalarga qaraganda axborotlar matn ko'rinishda emas, balki tasvir, ovoz va harakatlar ko'rinishida ifodalanilishi o'quvchilarni darslarda faolroq, diqqatliroq intiluvchan va qiziquvchan bo'lishga o'rgatadi, chunki tavsiya qilinadigan har bir axborot ularning ishtiroki va harakati orqali amalga oshiriladi.

O'quvchilarda esa "multimediali dars"lar fanga bo'lgan qiziqish uyg'otish, o'z bilimlarini nazorat qilish va mustahkamlash, mavzuni o'rganishda o'zi uchun qulay bolgan tezlik va o'zlashtirish darajasini tanlash imkoniyatini beradi. Ta'lim jarayonida sifat va samaradorlikni oshirishda "Interaktiv doska" ning ahamiyati katta.

Interaktiv doska – zamonaviy axborot texnologiyalarni o'z ichiga qamrab oluvchi ta'limning yangi texnik vositasi bo'lib, o'quvchilarga axborot yetkazishning zamonaviy, qulay usuli hisoblanib o'qituvchining o'quvchi bilim darajasi va qiziqishidan kelib chiqqan holda bilim berish imkoniyatlarini kengaytiradi. Interaktiv doska ta'lim jarayoniga elektron o'quv va multimedia materiallarni olib kirish uchun samarali vositadir. Katta ekranga ya'ni elektron doskada axborotlarni yaxshi qabul qilishlari hisobiga o'quvchilarning fikrlash qobiliyati oshadi. O'quvchilar mustaqil ishlaydilar, sinfdoshlari va o'qituvchilari bilan birga fikrlaydilar.

Dars jarayonidagi ushbu hamfikrlilik muhiti o'quvchilarning sinfdoshlari orasida mavqei va o'ziga nisbatan ishonchining ortishiga sabab bo'ladi. O'quvchilarning fanga qiziqishlari kuchayib, o'quv materiali tez yodda saqlanadi.

Ta'lim tarbiya jarayonida o'quvchilarni aqlan va ruhan tetik inson qilib voyaga yetkazishda milliy urf odatlarimiz, qadriyatlarimiz ruhida bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishda ularda buyuk ajdodlarimizning boy ma'naviy meroslarni o'rganishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim ro'l o'ynaydi. Zamonaviy axborot texnologiyalari orqali pedagog xodimlar hamda o'quvchilar juda ko'p miqdorda ma'lumotlarni olish, izlash, qayta ishlash va o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Zagvyazinskiy VI O'qitish nazariyasi: Zamonaviy talqin. – M.: Akademiya, 2001.
2. Manuilov V.F., Fedorov N.V., Blagoveshchenskaya M.M. Muhandislik ta'limidagi zamonaviy ilm-fanni talab qiladigan texnologiyalar// Rossiya oliy texnik maktabidagi innovatsiyalar: maqolalar to'plami. Maqolalar. –M., 2002 y.
3. Oliy kasbiy ta'limning Federal davlat ta'lim standarti asosida amalga oshiriladigan asosiy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va o'zlashtirish natijalariga qo'yiladigan talablarni shakllantirish bo'yicha uslubiy tavsiyalar. – Belgorod: IPK NRU "BelGU", 2010. –
4. Pedagogika va psixologiya. URL: <http://www.pedagogics-book.ru>
5. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." World Bulletin of Social Sciences 16 (2022): 43-47.

6. BoynazovZ. BOSHLANG'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

7. Абдухалимова Ю. (2022). Педагогическая подготовка будущих учителей в воспитании самостоятельно мыслящих, творческих лиц в процессе непрерывного образования. *Общество и инновации*, 3(8/S), 103–108.

8. Y.Abduhalimova. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy kompetentlikka tayyorlash hozirgi davrning dolzarb muammosi. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY jurnali, 2022. ISSN: 2181-2624 www.sciencebox.uz Special issue | 2022 "Raqamlashtirish davrida mediata'lim va mediakompetensiya"

9. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 121-125

10. Dilfuza Shabbazova. (2022). MODEL OF PERSONAL VALUE FOR PRIMARY SCHOOL LITERACY LESSONS. *European Scholar Journal*, 3(5), 80-83.

11. Usmonovna, A. D., & Jovlievna, N. M. (2024). USE OF STEAM TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION TRAINING. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 11(03), 134-137.

12. Tursunova, S., & Kh, T. M. (2023). REGARDING THE DEVELOPMENT OF LINGUISTIC COMPETENCES IN PRIMARY EDUCATION. *International Journal of Pedagogics*, 3(04), 12-20.

13. Toshpo'latova , M. ., & Abduhalimova, . Y. (2023). PEDAGOGNING O'QUVCHILARDAGI ILMIY VA IJODIY QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNİ. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(11), 179–182. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/cajei/article/view/23100>

16. Абдухалимова Ю. (2022). Педагогическая подготовка будущих учителей в воспитании самостоятельно мыслящих, творческих лиц в процессе непрерывного образования. *Общество и инновации*, 3(8/S), 103–108.

17. Оллокулова Ф. Boshlang'ich sinf o 'quvchilarida tadqiqotchilik faoliyatini konsentrizm asosida shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati //Общество и инновации. – 2022. – Т. 3. – №. 10/S. – С. 128-134.

O'ZBEK XALQ AN'ANALARI – YOSH AVLODNI MILLIY RUHDA TARBIYALASHNING ASOSIY BO'G'INIDIR.

Xayrullayeva Fayoza Abdug'afforovna

Denov tumani 10-IDUM o'qituvchisi

Bo'riyeva Sarvinoz

TerDPI 3-bosqich talabasi

Annotasiya: Ushbu maqolada o'zbek xalq an'alarining o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalashning asosiy bo'g'ini ekanligi bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri ekanligi masalalari keng yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: an'ana, qadriyat, urf-odat, ma'naviyat, bayram, mafkura.

O'zbek xalqi azal-azaldan o'zining beqiyos va boy merosiga ega. Ana shu merosni o'sib kelayotgan yosh avlod ongiga singdirish esa bugungi kunning dolzarb muammolaridan biridir. Ma'naviyat masalasi ijtimoiy hayotimizning eng asosiy masalalaridan biriga aylanib borayotgan hozirgi davrda xalq an'analari, urf-odatlarining nafaqat tiklanishi, balki yosh avlodni milliy an'alarimiz ruhida tarbiyalash vositasiga aylanishi o'z yechimini topayotgan vazifalardandir. Avloddan avlodga o'tib kelayotgan moddiy va madaniy meros doimo muayyan hamjamiyatlar va guruhlar tomonidan ularning atrof-muhitga, tabiatga va o'z tarixiga bog'liq holda yaratiladi va bu ularda o'ziga xoslikni, vorislik tuyg'usini shakllantiradi hamda shu bilan insoniyat ijodini va madaniy turli-tumanlikning hurmat qilinishiga ko'maklashadi".

Yoshlarga milliy urflar va an'analarning tub mazmuni, xalqning o'ziga xos xususiyatlari haqida to'laqonli tasavvur, bilim, malakalar berish milliy insoniylikning mazmunini hosil qiladi. Ayniqsa, yosh avlod ongida ona vatanga bo'lgan muhabbat ruhida tarbiyalash buning uchun esa xalq an'analari va qadriyatlarini yosh avlod ongiga singdirish lozim bo'ladi.

An'ana – bu xalqning asrlar osha shakllanib, rivojlanib kelgan hayotiy udumlari, yashash tarziga oid xususiyatlaridir. Xalq an'alariga keksa avlod tomonidan qoldirilayotgan, an'ana tusiga kirib qolgan, hamma uchun bajarilishi birday zarur bo'lgan, yosh avlod qabul qilishi, uni rivojlantirishi va o'zidan keyingi avlodga me'ros qilib qoldirilishi lozim bo'lgan hayotiy normalar, taomillar, g'oyalar, qadriyatlar, urf-odatlar, marosimlar va boshqalar kirishini yaxshi bilamiz.

Urf-odat esa an'anadan farqli o'laroq insonlarning ma'lum holatda xalq tomonidan qabul qilingan qonun – qoidalarga qay darajada amal qilishi bilan belgilanadi. Keksa kishilarga izzat-hurmat ko'rsatish, kattalarning so'zini bo'lmaslik, mehmonni el-yurt orasida qabul qilingan tartibda kutish, to'y-marosimlarni shu xududda qabul qilingan taomillar asosida o'tkazish kabi qator go'zal urf-odatimiz xalqimizni dunyoga tanitgan. O'sib kelayotgan yosh

avlodni milliy an'analar va urf-odatlar vositasida tarbiyalash masalasi o'zbek milliy pedagogikasida o'z ifodasini topgan.

Xalq donishmandligining va odobnomasining bu nodir sohasi ijtimoiy va maishiy-ahloqiy hayotning barcha tomonlarini – xalq og'zaki ijodi, udumlari va marosimlari, diniy-ahloqiy ta'limotini o'ziga jo qilgan. Dostonlar, ertaklar, mehnat-mavsum marosim qo'shiqlari, asotirlar, naqlar, rivoyatlar, afsonalar, maqollar, hikmatlar, qayrovi so'zlar, topishmoqlar, erkalamalar, ovutmachochlar, yalinchoqlar, guldur-guplar, sanamalar, o'yin-kulgilar bilan bog'liq lapar, aytishuv, o'lan, termalar, bolalar qo'shiqlari, ramazon, boychechak, yomg'ir, quyosh, yulduz suv aytimlari, tegishmachochlar, "Navro'z", "Mehrjon", bahor, kuz, qish, yoz aytim-qo'shiq ashulalari, dehqonchilik, chorvadorlik, kasb-hunarmandchilik bilan bog'liq nasriy va nazmiy asarlar xalq musiqa pedagogikasining asosini tashkil etadi. Insonparvarlik, baynalminallik, hushyorlik, zukkolik, bilimdonlikni o'ziga e'tiqod qilib olgan o'zbek xalq pedagogikasi, ayni chog'da Sharq odobnomasidan doimiy ravishda bahramand bo'lgan, sharqona xalq pedagogikasi boyliklaridan oziqlangan. Ayniqsa, xalqimiz orasida qadimdan mashhur bo'lib kelgan an'analar, odob-axloq masalalari juda katta ahamiyatga ega. Xalqimizda "Odobning boshi salom" deya salom berish orqali bolada hosil bo'layotgan tarbiyani yaqqol ko'rish mumkin.

Olimlarimizning ta'kidlashicha, insonning tashqi ko'rinishi 55 % taassurot qoldirsa, 45% so'zlash qobiliyati orqali namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham so'z boshi salom deya kattalarga hurmat, kichiklarga izzat tuyg'ulari namoyon bo'ladi. Ayniqsa, xalqimizning "Qush uyasida ko'rganini qiladi" degan purma'no fikrlari orqali yosh avlodni tarbiyalashda ularning ota-onalarining tarbiyasi juda katta ahamiyatga ega ekanligi, shuning uchun ham avval tarbiyada ota-onaga murojaat qilishlarini misol tariqasida ko'rib o'tishimiz mumkin.

Xalqimizda "Ustoz-shogird" an'analari mavjud bo'lib, bu yo'lda bolaning shakllanishida ustozning o'rni benihoya muhim ekanligini ko'rib o'tishimiz mumkin. Aynan shu an'ana orqali farzandlarimizni ertangi kunda xalqparvar, oliyjanob insonlar bo'lib yetishishlarida ustozlarning o'giti va yo'l-yo'riqlari juda katta ahamiyat kasb etishini, kundalik hayotimizda esa o'sib kelayotgan yosh-avlodimizning tejamkorligi, mehribonligi, hamdo'st, hamsuhbat, bolajon, mehmondo'stlik kabi qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbek xalqi azal-azaldan boy tarixga ega. Bu yurtida Alpomishlar-u Barchinoylar, Temurmaliqlar, To'marislal, Kubrolar yetishib chiqqan shunday muqaddas dargohda yashayotganidan shukronalik hissini har bir o'sib kelayotgan yosh-avlod qalbiga singdirmog'imiz bugungi kunda har bir pedagogning oldiga qo'ygan eng muhim va aniq maqsadlaridan biridir.

Milliy an'analar zamirida juda ko'plab o'ziga xos xislatlar yotadi-ki, bularni milliy urf-odatlar bilan bog'lash mumkin. Masalan yoshlarni xalqimizning boy

an'analari bilan tanishtirishga mo'ljallangan interfaol o'yinlar va dasturlarni ishlab chiqish o'zbekona qadriyatlarimizni zamonaviylashtirishning muhim talabi bo'lib qoladi. Ayniqsa boshlang'ich ta'limda berib boriladigan tushunchalar, xulosalar o'quvchi ongida bir umrga muhrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh, O'roqova. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiiy fanlar misolida intellectual rivojlantirish metodikasi // TAFAKKUR MANZILI – 2023. – T. №. 4. – C. 135-138.

2. O'roqova S. S. INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON INDIVIDUAL APPROACH-SOCIAL PEDAGOGICAL NEED // Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 04. – C. 3-7.

3. Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. Academia Science Repository, 4(05), 12-19.

4. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." JournalNX, vol. 7, no. 11, 2021, pp.

5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.

6. Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINFI O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – T. 2. – №. 5. – C. 28-31.

7. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №.

8. Musurmonkulov, A. (2023). CORRELATION OF LEXICAL-SEMANTIC RELATIONS WITH GRADUONYMY. Science and innovation, 2(C10), 168-170.

9. Olloqulova F. U. et al. SHAXSNI SHAKLLANISHIDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI // Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 8. – C. 967-969.

10. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ // World of Scientific news in Science. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 139-145.

11. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. World of Scientific news in Science, 1(2), 69-74.

QO'SHMA SO'Z VA IBORALARNING BIR-BIRIDAN FARQI.

Sheraliyeva Sayida Faxriddin qizi.

TerDPI talabasi

Anatatsiya. Ushbu maqolada qo'shma so'z va iboralar haqida umumiy ma'lumot, o'zbek tilining izohli lug'atlaridagi iboralarning grammatik tavsifi, Olimlarning ibora va qo'shma so'zlar haqida bildirgan fikrlari, qo'shma so'z va iboradan keltirilgan misollar va farqlari, xulosa qismi.

Kalit so'zlar: qo'shma so'z, ibora, struktur, semantik, ega, kesim, morfema, frazologiya, o'zak.

Qo'shma so'zlar - ikki yoki undan ortiq o'zak morfemaning qo'shilishidan hosil bo'lgan va yagona struktur-semantik birlikni tashkil etgan so'zlar. Masalan; ko'zoynak, bilaguzuk, uchburchak, atirgul, bo'tako'z, nomoz-shomgul, mehmondo'st, balandparvoz, erksevar, jigarrang kabi. Qo'shma so'zlar yasalishi uchun asos bo'lgan so'zlar o'zlarining dastlabki ma'nolarini qisman yoki butunlay yo'qotadi: ular birgalikda tamoman yangi lug'aviy ma'no bildiradi. Chunonchi, osh va qozon so'zlari alohida leksemalar sifatida o'z lug'aviy ma'nolariga ega. Lekin ularning qo'shilishidan hosil bo'lgan oshqozon so'zi mazkur so'zlarning dastlabki ma'nolaridan farqlanuvchi yangi ma'noni — "inson va hayvonlarning ovqat hazm qilish a'zo-si" ma'nosini bildiradi. Qo'ziqorin, itog'iz, oqsoch, oqsuyak, kampirchopon singari Qo'shma so'zlar haqida ham shunday fikrni aytish mumkin.

Qo'shma so'zlar qismlari orasidagi ma'no munosabati har xil. Ular o'xshatish, qiyoslash (karnaygul, otquloq, tuyaqush, sheryurak, qo'yko'z), xoslik, biror narsaga mo'ljallanganlik (gultuvak, molqo'ra, olovkurak, tokqaychi, qiymataxta), biror o'rin-joyga mansublik (suvilon, tog'olcha, cho'lyalpiz, qo'qonarava), biror belgiga nisbat berish (achchiqtosh, olaqarg'a, sho'rdanak, qizilishton, Qiziltepa), miqdorga munosabat (beshbarmoq, mingoyoq, qirqog'ayni, Beshariq) va boshqa ma'nolarni anglatadi. Qo'shma so'zlar strukturasi mavjud sintaktik aloqalarni eslatadi, boshqacha aytganda, Qo'shma so'zlar ega-kesim munosabatida, boshqa-ruv, moslashuv. bitishuv aloqalarida bo'lgan so'z birikmalari asosida yuzaga kelgan. Mas, go'shtkuydi, kelintushdi kabi Q.s ega va kesim munosabatini eslatadi, to'yboshi. tomorqa, ko'zoy-nak kabi Qo'shma so'zlar moslashuvni, kitobsevar, dunyoqarash kabilar boshqaruvni, xom-kalla, ko'ksulton, iskabtopar kabilar esa bitishuvni eslatadi.

O'zbek tilshunosligida Qo'shma so'zlarni o'rganish bo'yicha A.Hojiyev, B.Madaliyev, N.Mamatov va boshqa tomonidan anchagina izlanishlar olib borilgan.

Ibora (arabcha.)-1) biror bir tushuncha yoki gapning bir so'z bilan ifodalanishi, ya'ni turg'un bog'lama.Masalan:qovog'idan qor yog'yapti, kapalagi uchdi, tarvuzi qo'ltig'idan tushib ketdi, qovun tushirdi va hokazo. Ibora o'zi ifodalayotgan tushuncha bilan so'zga teng, lekin uslubiy bo'yoqdorligi sababli bu tenglik buziladi. Ibora har doim uslubiy bo'yoqdor bo'ladi. Biror tushuncha yoki fikr ifodalovchi, odatda, so'zlarning turg'un birikmasi (so'z birikmasi yoki gapga teng jumla); ta'bir.

Turg'un ibora Bevosita nutq jarayonida hosil bo'lmaydigan, tilda bir butun holda mavjud bo'lib, shundayligicha nutqqa kiritiladigan so'z birikmasi yoki gapga teng jumla. Frazeologik ibora Turg'un iboralarning ko'chma ma'noli, obrazli turi. *Oyog'ini qo'liga olmoq* (juda tez yugurmoq), *ammamning buzog'i* (lalaygano', *ilonning yog'ini yalagan* (o'ta ayyor).

Tilshunoslikning iboralar tizimini o'rganuvchi frazeologiya bo'limi boshqa bo'limlarga nisbatan yangi bo'limdir. U XX asrning 50-yillaridan mustaqil bo'lim sifatida ajralib chiqdi. Frazeologiyaning tilshunoslikning alohida yo'nalish sifatida shakllanishi rus tilshunosi V.V.Vinogradov nomi bilan bog'liq.

O'zbek frazeologiyasining shakllanishi Sh.Rahmatullayev, M.Husainov, Y.D.Pinxasovlarning nomlari bilan bog'liq.

O'zbek tilshunosligida frazeologiya bo'limining ilmiy asosda chuqur o'rganilishi va takomillashuvida Sh.Rahmatullayevning xizmatlari beqiyos. Olim, shubxasiz, o'zbek frazeologiyasi maktabiga asos soldi. U yaratgan "Nutqimiz ko'rki", "O'zbek tilida fe'l frazemalarning bog'lashuvi", "O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati" va shunga o'xshash juda ko'plab asarlar yozdi. Bu asarlar o'zbek tilshunosligi uchun juda qimmatli manbaalar hisoblanadi.Hozirgi kunda o'zbek frazeologiyasi masalalari M.E.Umarxo'jayev, X.Dadaboyev, I.X.Sadikova, S.X.Nurmatova, O.Tursunova, P.P.Nishonov, O.S.Ahmedov, H.V.Mirzaxmedova, S.T.Mustafayevalarning tadqiqotlarida ham o'z aksini topgan.¹

Qo'shma so'zlar tilning tarixiy taraqqiyot mahsuli sanaladi. O'zbek tilshunosligida qo'shma so'zlarning yuzaga kelishi, tarkibi va mazmuni haqidagi dastlabki nisbatan mukammal tadqiqot prof. A. G'ulomov tomonidan amalga oshirilgan. "O'zbek tili grammatikasi" asari so'z yasali sh bo'limining "Qo'shma so'zlar" bandida olim mazkur hodisaning hosil bo'lishi, tarkibiy qismlari, qo'shma so'z komponentlarining o'zaro grammatik-semantik munosabati, so'z biikmasi bilan aloqasi, qo'shma so'zlarning paydo bo'lishida rus tilining ta'siri haqida gapiradi. A. Hojiyev qo'shma so'z bilan yangi so'z yasali shini rad etadi va shunday deydi: " O'zbek tili so'z yasali shiga oid ishlarning hammasida so'z yasashning "kompozitsiya usuli" qayd etiladi va u so'z yasashning mahsuldor

usuli sifatida ta'riflanadi. Biroq hodisaga bevosita o'zbek tilining o'z materiallaridan kelib chiqib yondashilsa, bu tilda so'z yasashning "kompozitsiya usuli" deb atash mumkin va lozim bo'lgan usuli yo'qligi ma'lum bo'ladi".

Frizologik iboralar va ularga misollar:

- adabini berdi - qilmishiga yarasha jazoladi;
- avzoyi buzilmoq – vajohati yomonlashmoq, achchiqlanmoq;
- aravani quruq olib qochmoq – uddasidan chiqa olmaydigan ish yoki narsa haqida ortiq darajada maqtanmoq;
- bag'ri qon – g'am-a'lamli, g'am a'lamda;
- bahri dili ochildi – kayfiyati yaxshilandi;
- bahridan o'tmoq – foydali deb bilgan narsasidan voz kechmoq;
- bosh og'rig'i – ortiqcha tashvish, dahmaza;
- boshi osmonga yetmoq – xursand bo'lmoq;
- bir kesak bilan ikki quyonni urmoq – ayni bir paytda ikki narsani ko'zlab ish tutmoq (amalga oshirmoq).

Qo'shma so'zlarga keltirilgan misollar:

Belbog', raxmdil, atirgul, Gulchehra, birming, yog'ochoyoq, mehribon, oqtepa, guldasta. Beshiktervatar, temiryo'l, qo'lqop, oshpichiq, qimmattbaho, ko'zoynak, kulrang, qo'shtirnoq, kamchiqim, kamhosil; Jigarrang, moshrang, tillarang; darveshsifat, devonasifat; bizbop, qishbop; E'tibortalab, mehrtalab; umumbadiiy, umumxalq kabilar keltiriladi.

Xulosa qilib aytganda qo'shma so'z va ibora yaxlit bir xil ko'rinsada qo'shma so'zning ikkita asosiy qismi ham mustaqil qo'llana oladigan so'zlardan bo'lishi kerak. Lekin iborada bunday holat kuzatilmaydi. Ibora yaxlitlanganda bir so'zga teng bo'lsada qo'shma so'z bo'la olmaydi. Oddiygina bir misol sifatida kulrang so'zini olsak kul va rang so'zlaridan tashkil topgan qo'shma so'z hisoblansa, qo'y og'zidan cho'p olmagan- mo'min iborasi bitta mustaqil so'z bolib qolyapti xolos. Bundan kelib chiqadiki, qo'shma so'z va iboralar bir-biridan tubdan farq qiladigan birikmalar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati // "O'qituvchi" nashriyoti, Toshkent-2009. B-10.
2. Pinxasov Y. Hozirgi o'zbek adabiy tili // "O'qituvchi" nashriyoti, Toshkent-2001. B-67.
3. Телия В.Н. Большой фразеологический словарь русского языка. – М., 2006. -С. 12

4.Hojiyev A., O'zbek tilida qo'shma. Juft va takroriy so'zlar, T., 1993; Madaliyev B., Hozirgi o'zbek tilida qo'shma so'zlar, T.. 1996; Mamatov N., O'zbek tilida qo'shma so'zlar, T., 1982. Nosirjon Oxunov.

5.¹Islom Bo'riyev Eshmirzayevich :Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Tishkent-2021

11.NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." World Bulletin of Social Sciences 16 (2022): 43-47.

12.Khudoyshukur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – T. 2. – №. 3. – C. 316-322.

13.Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B2. – C. 470-474.

SINFDA, SINFDAN TASHQARI O'QISH DARSLARIDA MATN TAHLILIDA ADABIY TUSHUNCHALAR USTIDA ISHLASH METODIKASI

Matyakubova Shirinjon Shavkatovna

TerDPI 1-kurs magistratura talabasi

Annatatsiya. Maqolada darsni samarali tashkil etish, ko'zlangan maqsadga erishish, o'quvchining ma'naviy olamini go'zallikka oshno etish yo'lida o'qish darslarida turli interfaol o'yinlar, sahna ko'rinishlar, rollarga bo'lib o'qitish, qahramonlar tilidan qayta hikoya qilish, qahramonlar taqdiri haqidagi hikoyani davom ettirish, qiziqarli mavzularda og'zaki hikoya tuzdirish kabi ijodiy topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Kalit so'zlar: adabiy tushunchalar, o'qish, tinglab tushunish, hikoya qilish, hikoya, qissa, topishmoq, maqol, latifa, ertak, qo'shiq, she'r.

Kompetensiyaviy yondashuv asosida malaka talablarida adabiy tushunchalar bilan bog'liq ta'lim mazmunini belgilovchi ko'rsatkichlar sinflar bo'yicha quyidagicha belgilangan:

-mavzu doirasi: Vatan, vatan o'tmishi, hozirgi taraqqiyot, buyuk allomalar, tarixiy shaaxslar, xalq qahramonlari, tengdoshlar hayoti, ilm-fan, ma'rifat, madaniyat, mavsumiy o'zgarishlar;

-adabiy xususiyatlari: ertak, maqol, topishmoq, tez aytish, latifa, she'r, hikoya;

-so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish: bo'g'inlab o'qishdan ongli, tez, to'g'ri ravon va ifodali o'qishga erishish;

-o'zbek va xorijiy bolalar yozuvchilari asarlarini o'qish;

-yozuvchilarning ism-sharifi, asarlarining nomlari haqida to'laroq tushuncha hosil qilish;

-badiiy asarlarni sharhli va ifodali o'qish;

-asar mazmuni va voqealari o'rtasidagi bog'lanishni, qahramonlarning fe'l-atvorlarini aniqlash, hikoyani tavsiflash;

-o'qigan asarlari yuzasidan o'z fikr-mulohazalarini og'zaki va yozma tarzda izchil ifodalash;

-so'z boyligini oshira boorish va nutqida faol qo'llash;

-o'qigan asarlari yuzasidan mustaqil reja tuzish;

-badiiy asarlarni estetik tahlil qilish;

-o'qigan asarlari yuzasidan savol-topshiriq tuzish;

-nasriy asar mazmunini to'liq,qisqartirib, shaxsini o'zgartirib hikoyalash;

-badiiy asarni o'zaro qiyoslab, tegishli xulosalar chiqarish; [1]

O'quv dasturining "Sinfda, sinfdan tashqari o'qish va nutq o'stirish" bo'limida matn tahlilida adabiy tushunchalar ustida ishlash bo'yicha quyidagicha ko'rsatmalar berilgan:

1-sinfda o'quvchilar matnni ongli, to'g'ri va bo'g'inlab sidirg'a oqishni o'rganadilar. Olti, yeti yoshli o'quvchilarning nutqini takomillashtirish uchun uning nutqidagi kamchiliklarni o'qish darslaridagina emas balki, barcha fan yuzasidan o'tkaziladigan darslarda hamda, darsdan va maktabdan tashqari o'tkaziladigan mashg'ulotlar jarayonida ham tuzatib borishga alohida ahamiyat berish zarur. O'quvchilar o'qilgan asarlar yuzasidan berilgan savollarga javob berishga o'rganadilar. Matn ustida ishlash o'qituvchi rahbarligida olib boriladi.

2-sinfda o'quvchilarda so'zlarni to'liq, sidirg'asiga o'qish malakasi shakllanadi. O'qishning to'g'ri va ifodali bo'lishiga erishiladi, o'qish texnikasi tezlashadi. Bu sinfda o'quvchilar matnning ayrim qismlarini, qisqa hikoyalarni ichda (ovozsiz) mustaqil o'qishga o'tadilar. Matn ustida ishlash murakkablashib boradi, o'quvchilar o'qituvchi rahbarligida asarning asosiy mazmunini aniqlaydilar, qahramonlarning xatti-harakatlarini ifodalovchi so'z va iboralarni topishga, voqea hodisalarni so'z bilan tasvirlashga o'rganadilar. Ularda so'z boyligiga talab ortadi. Nutq ravonligi va mazmuniga e'tibor kuchayadi, lug'at boyligi oshadi, nutq sur'ati oshadi, so'zlarni to'g'ri qo'llashga, ovozni boshqarishga o'rganadi.

3-sinfda so'zlarni butunicha sidirg'a o'qish ko'nikmasi to'la shakllanadi. Bu esa o'quvchilarning ongli va ifodali o'qishga qo'yilgan talablarini o'stirish imkoniyatini beradi. O'qish darslarida o'quvchilarning matn mazmunini o'zlashtirish ustida mustaqil ishlashga, hikoyadagi voqea-hodisalarning izchilligini belgilashga, o'zaro bog'lanish sabab-natijalarini aniqlashlariga alohida ahamiyat beriladi. Matnning badiiy xususiyatlarini, tasviriy vositalarini aniqlash ustida ishlash davom ettiriladi. O'quvchilarni o'z nutqlarida

maqollardan, hikmatli soʻz va iboralardan foydalanish, soʻzlarni toʻgʻri tanlashga, gap qurilishidagi toʻgʻri foydalanishga oʻrgatish talab etiladi. Oʻqish darslarida oʻquvchilarning soʻzlarni adabiy qoidalarga muvofiq talaffuz etishlari talab etiladi.

4-sinfda oʻquvchilar soʻzlarni boʻgʻinlamay sidirgʻa oʻqishlari, matnni tez, toʻgʻri, ongli oʻqiy olishlari kerak. Bu sinfda boʻgʻinlab oʻqishga yoʻl qoʻyilmaydi. Oʻquvchilar oʻqilgan matn mazmunini mustaqil ravishda qayta hikoya qilishlari, matn yuzasidan soda reja tuza olishlari, uning asosiy mazmunini ajrata olishlari, matnni toʻla, qisqartirib, tanlab, qayta hikoyalashlari zarur. Ifodali oʻqish va oʻzaro nutqiy faoliyat jarayonida oʻquvchilarning adabiy talaffuz meʼyorlari shakllanadi. Gapda soʻzlarning Grammatik shakllarini toʻgʻri qoʻllash nutqining ravon va ifodali boʻlishiga yordam beradi.[2]

Oʻquv dasturida A1 darajadagi boshlangʻich sinf oʻquvchilarining Fanga oid adabiy-nutqiy kompetensiyasiga quyidagi talablar bilan yondashilgan. Oʻquvchilar:

-1-sinf yakunida 4-5 ta sheʼrni yoddan aytib bera olish, eratk, topishmoq, tez aytishlarni bilishlari lozim;

-2-sinf yakunida 5-6 ta sheʼrni yoddan bilishlari, ertak, topishmoq, maqol, qoʻshiqlarni bir-biridan farqlay olishlari lozim;

-3-sinf yakunida 7-8 ta sheʼrni yoddan bilishlari, ertak, topishmoq, maqol, qoʻshiq, sheʼr, hikoya kabi adabiy tushunchalar haqida bilishlari lozim;

-4-sinf yakunida 8-10 ta sheʼrni yoddan bilishlari, ertak, topishmoq, maqol, qoʻshiq, sheʼr, hikoya, qissa kabi adabiy tushunchalarga taʼrif bera olishlari lozim;[3]

Koʻrinadiki, 3-4-sinfga kelib oʻquvchilar har xil janrdagi badiiy asarlar qurilishi yaxlit tasavvurga ega boʻlishlari talab etiladi. Chunki asarda tasvirlangan voqea va qahramonlarning uzviy aloqada yoritilishi asar syujeti va kompozitsiyasida yaxlitlikni, izchillikni yuzaga keltiradi. Asarning ana shunday ichki qurilishini tushunsagina, oʻquvchi u haqda mantiqli fikr yurita oladi: asarni tahlil qilish uchun toʻgʻri yoʻnalish oladi. Zero, toʻgʻri tasavvuedan aniq mulohaza yuzaga keladi. Shuning uchun boshlangʻich suinf oʻquvchilari oʻquv dasturida alohida mavzu sifatida koʻrsatilmagan boʻlsa-da, 3-40 sinfdan boshlab badiiy tasvir vositalarining asarda tutgan oʻrni, vazifasiga doir adabiy tushunchalarni asta-sekin shakllantiruib boorish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Q.Qosimova, m.Umarova, S.Matchonov, Q.Abdullayeva, T.Gʻafforova kabi metodist olimlarning yaratgan darslik va metodik qoʻllanmalaridagi matn ustida ishlash yuzasidan metodik koʻrsatmalarida ham adabiy tushunchalar bilan bogʻliq fikrlar ilgari surilgan. Ammo ular dastur boʻyicha oʻrganish koʻzda tutilgan tushunchalardan farq qiladi.

She'riy asarni tushunib o'qish talab qilinar ekan, avvalo, o'quvchigaboshlang'ich sinfdan boshlab she'riyatga xos xususiyatlar haqida ham muayyan bilimlarni berib boorish lozimligi ma'lum bo'ladi. Agar o'quvchidan badiiy asarda tasvirlangan asosiy voqeani aniqlash va unga qahramonlar munosabatini belgilash talab qilinsa, boshlang'ich sinf o'quv materiallari asosida she'riy nutq qurilishi, nasriy asarlarda syujet va kompozitsion unsurlar haqida ham bilim berish joiz. Ya'ni, 1-4-sinfdan boshlab o'quvchilarda shakllantirilishi lozim bo'lgan adabiy tushunchalar ma'lum tartib, me'yor va izchillikda berib borilishi zarur.

O'qituvchi dasturda aytib o'tilgan imkoniyatlardan foydalanib, masalani ijodiy tarzda hal etmog'i lozim. O'quvchi she'riyatdagi badiiy tasvir vositalari to'g'risida ilk nazariy ma'lumotlarni o'zlashtirsagina darsliklardagi E.Vohidovning "O'lka", "O'zbekim", Uyg'unning "Kuz keldi", Cho'lponning "Ko'klam yomg'iri", Zafar Diyorning "Bahor yaqin", "Serquyosh o'lka", Po'lat Mo'minning "Kim sindirdi bu niholni", Mirtemirning "Qush tili" singari she'rlarining jozibasini his qiladi, shoirlar yaratgan ona yurt tabiatining tengsiz go'zalligi tasvirini, go'zallik tuyg'usining badiiy ifodasini tushuna oladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Kamroev A. STUDENTS'CREATIVE ACTIVITIES IN DESIGNING MOTHER TONGUE EDUCATION //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – T. 1. – №. 7. – C. 285-296.
- 2.Khamraev A. R. Modeling Teacher's Activity in Designing Students' Creative Activities //Eastern European Scientific Journal. – 2019. – №. 1.
- 3.Azimov Y. Hamroyev A //Husnixat va uni oqitish usuliyoti (Maruza matnlari). Buxoro, 2003,-52 bet. – 2003.
- 4.Hamroev A. R. MODELING ACTIVITIES OF TEACHERS WHEN DESIGNING CREATIVE ACTIVITIES OF STUDENTS //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2019. – T. 7. – №. 10.
- 5.Adizov B. R., Khamroev A. R. MODELING ACTIVITIES OF TEACHERS WHEN DESIGNING CREATIVE ACTIVITIES OF STUDENTS //ILMIY XABARNOMA. – C. 69.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA DARS VA DARSDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARDA EKOLOGIK MADANIYATNI TAKOMILLASHTIRISH

Soat Oybek Erkin o'g'li

TerDPI "Pedagogika" kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada dars va darsdan tashqari mashg'ulotlar, madaniyat haqida tushuncha, boshlang'ich sinf o'quvchilariga dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda ekologik madaniyatni takomillashtirish shartlari, madaniyat va ekologik madaniyatni shakllantirish, usul va metodlari hamda texnologiyalari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, boshlang'ich sinf, atrof-muhit, ekologik ta'lim – tarbiya, dars va darsdan tashqari mashg'ulotlar, tabiiy boyliklar, madaniyat, tabiiy resurslar, yer, suv, hayvon, ekologik madaniyat kategoriyalari, pedagogik texnologiya, takomillashtirish, ekologik madaniyatni takomillashtirish.

Mamlakatimiz ta'lim tizimida, boshlang'ich sinf o'quvchilarining dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda ekologik madaniyati va savodxonligini oshirish muammolari atroflicha o'rganilib, ijobiy hal etilmoqda. Ammo maktabdan tashqari ta'lim jarayonida o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish muammosi bo'yicha bir qator o'z yechimini topadigan vazifalar hali ham talaygina. Bu hol esa o'quvchilarning umumiy bilim saviyasiga salbiy ta'sir etmoqda. Ma'lumki umumiy o'rta ta'lim muassasalari, maktabgacha ta'lim tashkilotlari va maktab ta'lim tizimining tarkibiy qismi bo'lib, uning asosiy maqsad va vazifasi boshlang'ich sinf o'quvchi yoshlariga ta'lim va tarbiya berish bilan birga ularni sinf va maktabdan tashqari bo'sh vaqtlarini samarali o'tkazish, ularning ongi va tafakkuriga tabiat, atrof-muhit, ekologiya, vatanparvarlik tuyg'ularini singdirish, ajdodlarimizni ekomadaniyati va ekomilliy qadriyatlarini bugungi kun jahon taraqqiyoti yutuqlari bilan boyitib, o'sib kelayotgan yosh avlodga yetkazish kabi muhim vazifalarni bajarish funksional vazifasi hisoblanadi. Maktabdan tashqari ta'lim jarayoni o'quvchilar uchun erkin, mustaqil fikrlash, kuzatish ijod maydoni hisoblanadi. Shu sababdan maktabdan tashqari ijodiy ishlarini tashkil etish muhim pedagogik muammo sifatida qaraladi.

Bundan tashqari, ekologik madaniyat inson faoliyati, atrof-muhit bilan bog'langan va amaliy ahamiyatga molik masaladir. Bunday ekologik muammolarni sinfdan tashqari vaqtlarda to'g'ri hal etish mumkin. Sinfdan tashqari olib boriladigan ekologiyaga oid tadbirlar o'quvchilarni bo'sh vaqtlaridan unumli foydalanishlariga, ayniqsa, ularning boshqa yo'llarga kirib ketmasligiga yordam beradi. Sinfdan tashqari tadbirlar o'quvchilarni ekologik bilimlarini chuqurlashtirish, ularda ekologik faol ko'nikma va malakalarni hosil

qilish, ularning ekologik ma'naviyatini qaror toptirish, umumiy e'tiqot va dunyoqarashlarini shakllantirishda amaliy imkoniyatlarga ega. Buning uchun darsdan tashqari mashg'ulotlar o'quvchilar uchun qiziqarli, muhim, zarur bo'lmog'i kerak. Ekologik mazmundagi sinfdan tashqari o'tkaziladigan tadbirlar maktab pedagogik jamoasining umumiy ishlaridan biri bo'lmog'i zarur. O'quvchilarga ekologik madaniyatni shakllantirishga yo'naltirilgan sinfdan tashqari ta'limiy mashg'ulotlar quyidagi maqsadni amalga oshirishga xizmat qiladi:

Boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan egallangan ekologik madaniyat haqidagi bilimlarini amaliyotga tadbqiq etish;

ekologik madaniyat haqidagi bilimlarning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash;

boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik madaniyat haqida ijobiy fikrlarni shakllantirish;

ekologik dunyoqarash va madaniyatni shakllantirish va hokozo.

Ekologik madaniyat – bu tabiat haqidagi bilim, ong, idrok, savodxonlik, intellektual salohiyat va uni amalda qo'llay bilish faoliyati, atrof-muhitga nisbatan faoliyatning yuksak ko'rsatkichi, ongli va ma'suliyatli yondashuvdir. Shaxsning ekologik madaniyatini shakllantirishda ekologik qadriyatlar alohida ahamiyatga ega, ularga tabiatni asrab-avaylashga intilish, tashabbuskorlik, izchillik, mehnatsevarlik va ongli faollik kabilar kiradi. Masalan, ekologik qadriyatning bir turi, ya'ni global, mintaqaviy va lokal ekologik muammolarni bilish yer, suv, energetik muammolar, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, bioxilma-xillikni saqlash, cho'llanish jarayoni, atmosfera havosining ifloslanishi kabi tushunchalar bilan chambarchas bo'g'liq. Ekologik madaniyatli shaxsni tarbiyalash bog'chalar, maktablar, professional ta'lim, oliygohlarda mutaxassislar tomonidan olib borilishi maqsadga muvofiq.

Ekologik madaniyat haqida turli manbalar va darsliklarda, ijtimoiy tarmoqlarda turlicha tushunchalar, ta'riflar va talqinlari mavjud. Kimdir uni atrof-muhitga do'stona munosabat deb qarasa, kimdir tabiatni asrashni tushunadi.

Sodda qilib aytganda, ekologik madaniyat ongli ravishda atrofimizni o'rab turgan barcha muhitga nisbatan bizning ijobiy munosabatimiz, ya'ni tabiat va atrof-muhitni asrashni oilada, mahallada, maktabda va jamoalarda shakllanib boradigan qadriyatlarimizdir.

Eng avvalo, bu tushuncha inson tug'ilgandan boshlab oilada shakllanadi, ota-onalarimiz buni bizga maqol va o'z hayotidagi misollar orqali o'rgatib boradi.

Keyinchalik, maktabga chiqqanimizda atrofimizdagi olam, biologiya, geografiya, kimyo, fizika kabi fanlar tarkibida atrof-muhit muhofazasi, uni asrab-avaylash bo'yicha o'quvchilar bilimlari keygaytirilib, boyitilib boriladi.

Ekologik madaniyat – bu barchamizda ongli ravishda shakllanib boradigan tuyg'u, va biz uni hayotimiz davomida amaliy harakatlarimiz orqali rivojlantirib, kengaytirib borishimiz joiz.

O'zbekiston Respublikasining ekologik ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasiga ko'ra, o'sib kelayotgan yosh avlodda ekologik bilim, ong, madaniyat va tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish hamda ekologik ta'lim-tarbiya jarayonini tizimli va samarali tashkil etish, ekologiya sohasidagi ilm-fanni jahonning ilg'or innovatsion texnologiyalarini jalb etgan holda yanada takomillashtirish asosiy maqsad etib belgilab berilgan hamda bu islohatlar jadallik bilan amalga oshirilib kelinmoqda.

Ekologik madaniyatni dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilariga yetkazib berishda ta'lim metodlarining ham o'rni ahamiyatlidir.

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlar va fikrlar asosida, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirish jahon bo'yicha muhim ahamiyat kasb etadigan global masala ekanligini unutmasligimiz kerakligini his qilgan holda dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda ekologik madaniyatni chuqurroq va kengroq ma'lumot berib borilishi lozim. Bu jarayonni oilada, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida, maktabda, professional ta'lim, oliy o'quv yurtlari, maktabdan tashqari mashg'ulotlarda davom ettirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ekologik ta'lim-tarbiya va madaniyatni rivojlantirish yurtimiz kelajagi bo'lgan yosh avlodga to'laqonli yetkazish biz pedogoglarni muhim maqsad hamda vazifamiz sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Erkin o'g'li, S.O. (2022). O'qitishda ta'limiy metodlarni muvofiqlashtirishning ilmiy-nazariy asoslari. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5).

2.Allayorov M.J.(2023). Sinfdan tashqari ishlarda o'quvchilarga ekologik ta'lim berish tizimini takomillashtirish yo'llari. 473-476.

3.Soat, O.E. O.G.L. (2022). O'QITISHDA TA'LIMIY METODLARNI MUVOFIQLASHTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5), 1076-1086.

4.Норбўтаев, Х. Б. (2020). Биологияни Фанлараро Синфдан Ташқари Машғулотларда Ўқитишда Ўқувчилар Экологик Тафаккурини

Ривожлантириш Методикаси. *Современное образование (Узбекистан)*, (8 (93)), 74-79.

5.Narbutaev, H. B. (2021). Improving the knowledge of ecological content in pupils in interdiscipline for teaching biology. *Current Research Journal Of Pedagogics*, 2(10), 12-16.

КРЕАТИВ ЁНДАШУВ АСОСИДА ТАБИЙ ФАНЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ КОМПОНЕНТЛАРИ

Эргашева Мухлиса Тожибоевна

ТерДПИ талабаси

Аннотация: ушбу мақолада бошланғич таълимда атроф-муҳитга муносабатни шакллантиришнинг мазмуни, креатив ёндашувни такомиллаштиришнинг компонентлари.

Калит сўзлар: бошланғич синф, ўқувчи, креатив шахс, экология, тушунча, креативлик, педагогика, шакл, баҳолаш, метод, тарбия, табиат, компонент, табиий билимлар.

Жумладан, бошланғич синф ўқувчиларида экологияга оид тушунчаларни шакллантиришда креатив ёндашувни такомиллаштиришнинг методик тузилмасини ташкил этувчи компонентлар (мотивацион-шахсий, когнитив-креатив, жараёнли-интегратив) асосида натижадорликни таъминлашга қаратилган самарадор интеграцион-дидактик муҳитни яратишга имконият яратади. Бошланғич синф ўқувчиларида экологияга оид тушунчаларни креатив ёндашув асосида такомиллаштиришда мотивацион-шахсий компонент аввало, бошланғич синф ўқувчиларининг табиий билимларни ўзлаштиришда барқарор мотиватсияни ташкил этувчи ижобий муносабат, эҳтиёжлар ва қизиқишларни ривожлантиришни англатиб, ўзида бошланғич синф ўқувчиларида экологияга оид тушунчаларни шакллантиришнинг ўзига хослиги, мулоқот ва мотиватсияга йўналганлиги каби шахс сифатларини ифодалайди.

Экологик таълим-тарбия - бу инсонни табиатга қадам қўйган вақтдан бошлаб, бутун ҳаёти давомида табиатдан онгли равишда фойдаланишга, психологик, ахлоқ-одоб юзасидан халқимизнинг табиатга ҳурмат ва эътибор билан қарайдиган урф-одатларини, удумларини тарбиялаш, табиий бойликларни кўпайтириш, боғу роғлар, гулзорлар ташкил қилишга ундашдан, унинг қалбида яхши хислатлар уйғотишдан иборатдир [1].

Бошланғич синф ўқувчиларида экологияга оид тушунчаларни шакллантиришда креатив ёндашувни такомиллаштиришнинг шакл, метод

ва воситаларини ишлаб чиқишда қуйидаги иш турларини бажаришни талаб этади: экологик таълим-тарбияга оид тушунчаларнинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд эканлиги; дарсларни ташкил қилишда замонавий таълим технологияларидан фойдаланиш; фанлараро интегратсия экологик таълим-тарбия асоси эканлиги; муаммоли вазият яратиш; тест синовларини ўтказиш;

Ҳозирги ёшларнинг вояга етиш вақтида жамият ҳаёти, бутун ер тақдири учун жавобгарлик ва масъуллик ҳиссини сингдирган ҳолда таълим-тарбияни ташкил этиш мақсадга мувофиқдир. Шунинг учун уларда табиатга муҳаббат, барча тирик мавжудотларга ҳурмат, ўзларининг табиатдаги хулқ-атворининг оқибатларини олдиндан кўра билиш қобилиятини шакллантириш жуда муҳимдир. Мутахассислар томонидан умумтаълим мактаблари учун ўқувчилар ёшига мос равишда атроф муҳитни муҳофаза қилиш, ичимлик сув ва бошқа табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш каби долзарб муаммолар юзасидан ўқув-кўргазмали материаллар, видеороликлар ва дидактик материаллар ишлаб чиқилади.

Умумтаълим мактабларида ўқитилаётган фан дастурлари мазмунига мос равишда экологик таълим мавзулари киритилади. Бу борада 1-синфдан 4-синфгача ўқитиладиган фанлар мазмунига «Уй ҳайвонлари ва паррандалари», «Ёввойи ҳайвонлар», «Қўриқхоналар, ҳудудларнинг ўсимлик ва ҳайвонот дунёси», «Ўзбекистон Республикасининг Қизил китоби, «Зараркунандаларга қарши курашиш ва уларни йўқотиш», «Соғлом турмуш тарзи меъёрларига риоя қилиш», «Экология ва ҳаёт», «Атмосфера ҳавоси ва сувларни муҳофаза қилиш», «Табиат ва унинг бойликларини асраш», «Биологик хилма-хилликни сақлаш ва уни кўпайтириш», «Атроф муҳит чиқиндилар билан ифлосланишининг олдини олиш» каби мавзулар киритилади.

Экологик тарғиботни кенг йўлга қўйиш механизмини такомиллаштириш ва рағбатлантириш мақсадида умумий ўрта таълим мактабларида турли хил кўрик-танловлар ташкил қилинади. Умумий ўрта таълим тизимида республика миқёсида босқичма-босқич ўтказиладиган «Энг яхши экологик тоза мактаб», «Энг яхши эколог ўқувчи» каби кўрик-танловларни ўтказишга алоҳида эътибор қаратилиши керак. Табиатшунослик методикаси, шунингдек, ўқитишнинг моддий баҳоси — табиатшунослик кабинети, тирик табиат бурчаги, ўқув-тажриба участкаси, география майдончаси, ўқитишнинг техника воситаларини ташкил этиш ва фойдаланиш масалаларини ҳам қараб чиқади, буларсиз табиатшуносликни ўқитишни тўғри олиб бориш мумкин бўлмайди. Экологик тарбиянинг мазмунига экологик онглилик, экологик

ҳистуйғулар (табиатга, инсонларга, ҳаётга нисбатан муносабатлар) киради. Шундай қилиб, экологик тарбия инсон ҳаётида, жамиятда, ватанда муҳим аҳамият касб қилади.

Хулоса қилиб айтганда, бошланғич синф ўқувчиларида экологияга оид тушунчаларни шакллантиришда креатив ёндашувни такомиллаштириш мазмунидаги материалларни танлаш тарбиявий аҳамиятга эга бўлиб, ўқувчиларда зийраклик, мустақиллик, ижтимоий фойдали ва унумли меҳнатни севиш каби сифатларни шакллантиради. Бундан ташқари, ўз ўлкаси экологиясига нисбатан ҳурмат ҳисси шаклланишида муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Камышникова Ю.С. Глобализм и современные экологические проблемы. Автореф. канд. филос. наук.-Санкт-Петербург, -2006 .

2. Степанов С. А. Экологическое образование для устойчивого развития как важное направление модернизации высшей школы России.

// Автореф. дисс. докт. пед. наук. -М., 2011. -57 с.

3. Sh.N. Hazratkulova "Boshlang'ich sinflarda tarbiya fani o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qo'yiladigan talablar" Zamonaviy boshlang'ich ta'lim: innovatsiyalar, muammolar va rivojlanish istiqbollari. Том 2 № 1 (2023) 855-859-с.

4. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR: Asian Journal of Multidimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).

5. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.

6. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNINI. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).

7. Usmonova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI MA'NAVIY AXLOQIY EKOLOGIK TARBIYALASH METODI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

8. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13-17.

9. USMONOVA, S. (2023). SPECIFIC CHARACTERISTICS OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 23-

10. Haydarova, M. (2019). MODEL AND PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS CONDUCIVE TO THE FORMATION OF

MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 7(11), 90-93.

11. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классов. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.

12. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.

13. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Open Access Repository*, 4(02), 81-84.

14. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.

15. Munzifa Tangirova, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). WAYS OF READING LITERACY DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL PUPLS. *European Scholar Journal*, 4(2), 88-89.

16. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 360-371.

17. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176-180.

18. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARGA IQTISODIY TARBIYA BERISHNING NAZARIY ASOSLARI.

Nasriddinova Sevara Olimjon qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Iqtisodiy bilimlarni o'rganish iqtisodiy jarayonlarning tub mohiyatini to'g'ri tushinishda qo'l keladi. Shuning uchun bunday bilimlarni yoshlikdan o'zlashtirib olish yaxshi samara beradi. Shuning uchun ham mazkur bitiruv malakaviy ishida insoniyat jamiyati taraqqiyotining asosi bo'lgan iqtisodiyot tushunchasini uning oldida turgan vazifalarni, uzoq davr davomida iqtisodiy bilimlarning shakllanishi va iqtisodiy tarbiyaning vujudga kelishi borasida qisqacha to'xtalib o'tish zaruriyati bor.

Kalit so'zlar: iqtisodiy tarbiya, ta'lim, integratsiya, iqtisodiy faoliyat, resurs, miqdor, tejamkorlik, iqtisodiy qobiliyatlar, samaradorlik.

Iqtisodiy tarbiya – shaxsni iqtisodiyot asoslari bilan tanishtirish, tejamkorlik, mehnatsevarlik, tashabbuskorlik, ishbilarmonlik, iqtisodiy hisob – kitob va shu kabilar haqida fikrlay olish kabi qobiliyatni kamol toptirishdir. Iqtisodiy tarbiya – bu ta’lim oluvchilarga iqtisodiy bilimlarni berish negizida mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta’minlash, bozor infrastrukturasi qoidalariga amal qilish, ichki bozorni to’ldirish, kichik va o’rta biznesni yaratish borasidagi faoliyat jarayonida ishtirok etish ko’nikma va malakalarni hosil qilish, inson mehnati bilan bunyod etilgan moddiy boyliklarni asrash, ularni ko’paytirish qayg’urish tuyg’ularini qaror toptirish, iqtisodiy madaniyatni shakllantirishdir.

Iqtisodiy tarbiya mazmuni Sharq mutafakkirlari tomonidan doimiy boyitib kelingan. Al-Xorazmiy, Farobiy, Ibn Sino asarlarida iqtisodiy tarbiya va uni bolalarga berish haqidagi muhim fikrlarni ko’rish mumkin. Bolalarni ishbilarmonlik, tejamkorlikka o’rgatish oiladan boshlanadi. O’quvchilar maktabda turli fanlarni o’qish jarayonida ham iqtisodiy bilimlarga ega bo’ladilar. Bugungi kunda umumiy ta’lim maktablarining boshlang’ich sinflarida o’tiladigan barcha fanlar zahirida iqtisodiy tushunchalarni yoshlar ongiga singdirish orqali ularni hayotga tarbiyalab borish yo’lga qo’yilmoqda.

Boshlang’ich ta’limning 1-4 sinflarida o’quvchilarga singdirilishi lozim bo’lgan tushunchalar nafaqat dars jarayonida balki darsdan va maktabdan tashqari mashg’ulotlarda ham har xil o’yinlarni o’tkazish jarayonida o’quvchilar ongiga singdirib boriladi. Iqtisodiy ta’limning asosiy maqsadi – o’quvchi (talaba)ga iqtisodiy faoliyat subyekti sifatida qaralgan holda o’quvchilarning kelajakdagi hayot faoliyatlarini oshirish va buning uchun iqtisodiy faoliyat tuzilishini o’rganish, undagi o’zining o’rnini his etish, zamonaviy iqtisodiy xulq-atvor me’yorlarini iqtisodiy madaniyatni egallash, zamonaviy iqtisodiy fikrlashni shakllantirish, mehnat vositalariga va natijalariga tejamkorlik munosabatini tarbiyalashdan iborat.

Insoniyat hayoti va uning taraqqiyoti jarayonlarida fan, madaniyat, siyosat, mafkura, axloq, ma’naviyatga oid bilimlarni o’rganib ularni o’zlashtirib borishi natijasida o’z maqsadlari sari olg’a qadam tashlaydi. Insonlarga oziq-ovqat, kiyim-kechak, uy-joy, uy-ro’zg’or buyumlari, transport isitish va sovitish, uzatgich, yoritgich kabi bir qator vositalar kerak. Uning barchasi yashashi uchun kerak bo’lganligi sababli biz ularni ehtiyojlar deb ataymiz.

Ehtiyojlar: tabiiy ehtiyoj moddiyehtiyoj ma’naviy kabi ko’rinishlarda bo’ladi.

Alisher Navoiyning iqtisodiy masalalarga oyid g’oyalari 1482 yilda yozilgan “Vaqfiya” va 1500 yilda yozilgan “Mahbub Ul Qulub” asarlarida bayon etilgan. U kishi mahsulotni uch qismga bo’lib:

birinchi qismini ketgan xarajatga,

ikkinchi qismini o’zining va oilasining ehtiyojlariga,

uchinchi qismini aholining ijtimoiy manfaatlari uchun sarflashga chaqiradi. A.Navoiy o'z asarlarida inson mehnatiga alohida to'xtalib o'tadi. Odamlar o'z faoliyatlari jarayonida iqtisodiy manbaga va kuchga zarurat sezib, uni to'plash paytida bo'lganlar. Ular bir necha yo'llarda ish olib borishlari shulardan biri. Merkantelizm odamlarning, jamiyatning boyligi puldan, oltindan iborat, boylik savdoda asosan tashqi savdoda-muomala jarayonida paydo bo'ladi, ko'payadi, savdoda band bo'lgan mehnat unumli mehnat, boshqa mehnatlar esa unumsizdir, degan fikrni olg'a suradi.

Bunday fikrlarga qarshi A. Smit, U.Petti, D.Dekardo kabi atoqli iqtisodchi olimlar o'zlarining boshqacharoq fikrlarini bildiradi. Ular boylik faqatgina qishloq xo'jaligidagina emas, balki shu bilan birga sanoat, transport, qurilish va boshqa xizmat ko'rsatish sohalarida ham yaratiladi degan xulosaga keladilar. Shuni aytish kerakki, A.Smitning "ko'rinmas qurol" tamoyili hozirgi kunda juda ko'p tilga olinmoqda. U o'zining "xalqlar boyligining tabiati va sabablari to'g'risida" (1776) degan kitobida insonni faollashtiradigan asosiy rag'bat shaxsiy manfaatdir deb ko'rsatadi. Inson o'z shaxsiy manfaatini amalga oshirishga, ya'ni foyda olishga intilib mehnat taqsimoti sharoitida qandaydir tovar yoki xizmat turini yaratadi, boshqalarga etkazib beradi, o'z kapitalini ko'paytiradi va shu intilishda o'zi bilmagan holda jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shadi deb tushuntiradi. U kapital, mehnat, tovar, ishchi kuni va boshqa resurslarining erkin harakatini ta'minlash tamoyilini ilgari suradi. Ushbu maktabning "klassik" deb nom olishiga ularning quyidagi yutuqlari sabab bo'ldi:

Birinchidan: A.Smit va D.Rikardo iqtisodiyotni o'rganishga ilmiy yondashuv beradigan tadqiqot usullarini ishlab chiqdi va muvoffaqiyatli qo'lladilar. Aynan anashu usullar yordamida ular merkantilislarning boylikning mabasi savdo degan g'oyasini asossiz ekanligini isbotlashdi.

Ikkinchidan: iqtisodiyot to'g'risidagi barcha yig'ilgan bilimlarni klassik maktab namoyondalari ma'lum bir ilmiy tizimga keltirdilar. Bu narsaga ular birinchi bo'lib iqtisodiy tavarlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va istemol o'rtasidagi tizimli aloqani tadqiq etgani sabab bo'ldi. Shundan so'ng yoshlarni har tomonlama kamol toptirishga qaratilgan ta'limiy-tarbiyaviy ishlar yo'lga qo'yila boshladi. Iqtisodiy tarbiya mazmuni Sharq mutafakkirlari tomonidan muntazam boyitib kelindi.

Tejamkorlik jarayoni oila yoki davlatning moddiy qudratini mustahkamlashdan tashqari, odamlarni turmush kechirish me'yoriga amal qilishni ham vujudga keltiradi. Non, tuz, qog'oz, yoqilg'i, elektr quvvati, gaz, neft, ruda, mato, qo'yingki, barcha ne'matlar-aziz. Vaqt- inson ixtiyoridagi bebaho xazina. Uni faqat dunyoni o'rganish va o'zgartirishga, shaxsiy manfaati va el-yurt xizmatiga, mehnat samadorligini oshirish va mahsulot tannarxini

arzonlashtirishga sarf etish hususiyati har bir kishida shakllanishi zarur bo'lgan ulug'vor fazilatdir. Bu bilan obro' orttirishga intiladilar.

Darhaqiqat, tarbiyaning samaradorligini oshirish ko'p jihatdan oila, maktab, jamoatchilik va mehnat jamoalarining bahamjihat kuch-g'ayrat sarflariga va o'quvchilarga nisbatan qo'yiladigan talablari bir xil bo'lishiga bog'liq. Maktab sharoitida iqtisodiy tarbiyaning xilma-xil vazifalari bir necha fan bo'yicha darslarda amalga oshiriladi. Masalan, tabiiy fanlar, matematika, tarbiya, , biologiya o'quvchilarga iqtisodiy rivojlanish ichki kuchlarga e'tibor berishni o'rgatadilar.

Iqtisodiy tarbiya mazmuni Sharq mutafakkirlari tomonidan doimiy boyitib kelingan¹. Al-Xorazmiy, Farobiy, Ibn Sino asarlarida iqtisodiy tarbiya va uni bolalarga berish haqidagi muhim fikrlarni ko'rish mumkin. Bolalarni ishbilarmonlik, tejamkorlikka o'rgatish oiladan boshlanadi. O'quvchilar maktabda turli fanlarni o'qish jarayonida ham iqtisodiy bilimlarga ega bo'ladilar. Iqtisodiy tarbiya uslublari xilmaxildir. Jumladan, suhbat, ma'ruza, amaliy mashg'ulot, sanoat shahobchalariga sayohat o'tkazish, solishtirish, hisob-kitob qilish g'oyatda ta'sirchan uslublar hisoblanadi. O'quvchilarda iqtisod borasida ijodiy fikr yuritishni shakllantirishda darslarda va darsdan tashqari mashg'ulotlardan unumli foydalanish mumkin. O'quvchilarni nechog'lik iqtisodiy tarbiya topganliklari o'qituvchilar tomonidan kuzatib borilishi kerak. Tejamkorlik, ijodkorlik, mas'uliyat hissi tashabbuskorlik, ishbilarmonlik, hisob-kitob mohirligi o'quvchilar iqtisodiy tarbiyadan qanday saboq olayotganliklarini ko'rsatuvchi muhim belgilardir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. «Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori», "O'zbekiston", Toshkent, 1998-yil. 146-bet

2. Xudoyqulov X.J. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtisodiy tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirishning nazariy asoslari. – T.: Fan. 2004. – 113b

3. Shemyakin B.P. O'quvchilarda iqtisodiy tarbiyalash: nazariya va metodika muammolari.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING AQLIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASHNING DIDAKTIK ASOSLARINI YARATISH

O'roqova Sharofatxon Saidqul qizi

TerDPI Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining aqliy rivojlanishini ta'minlashning didaktik asoslarini yaratish mavzusi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: aqliy rivojlanish, tafakkur, qobiliyat, salohiyat, didaktika, intellekt.

Pedagoglarning asoslashlaricha, innovatsion xarakterdagi o'quv materiallari boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual qobiliyatlari yaxlit rivojlanishini ta'minlaydi. Ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining aqliy rivojlanishini ta'minlashning didaktik asoslarini yaratish uchun dastlab "intellekt" tushunchasining mazmun-mohiyatini anglash nihoyatda zarurdir.

Pedagogik atamalar lug'atida intellekt tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan:

a) insonning aqliy qobiliyati, hayotni, atrof-muhitni ongda aynan aks ettirish va o'zgartirish, fikrlash, o'qish-o'rganish, dunyoni bilish va ijtimoiy tajribani qabul qilish qobiliyati;

b) turli masalalarni hal qilish, bir qarorga kelish, oqilona ish tutish, voqea-hodisalarni oldindan ko'ra bilish layoqati;

v) shaxsning aql-idroki, zakovati, tashqi dunyoni idrok etish va ijtimoiy tajribani o'zlashtirish darajasi.

Har bir aql-idrok egasi intellekt nima ekanligini yaxshi biladi. Intellekt shunday ne'matki, u ba'zi hollarda ayrim odamlarda uchramasligi ham mumkin. Shundan ayon bo'ladiki, shaxs intellektining aniqlanishi uni rivojlantirish imkonini beradi. R.S.Nemovning ta'biricha, intellekt bu tug'ma tarzda mavjud bo'lgan yoki hayotiy tajriba davomida to'plangan aqliy qobiliyatlar yig'indisidir.

Inson shu jumladan o'quvchining turli darajadagi faoliyatni egallashi, uning intellektual rivojlanganlik darajasiga bevosita bog'liqdir. Mutaxassislar esa, intellekt egasi to'g'ri tushunish, hukmlar chiqarish, tafakkur yuritish, erkin fikrlash, o'z tashabbusi bilan ijtimoiy hayotga moslashish layoqatiga ega bo'lgan shaxsligini e'tirof etadilar. Mazkur nuqtai nazarga tayangan holda D.Veksler tomonidan inson intellektual rivojlanganlik darajasini aniqlovchi shkala ham ishlab chiqilgan edi. Uning ta'biricha, intellekt aql bilan faoliyat ko'rsatish imkonini beradigan layoqatdir. Intellekt egasi unumli fikrlaydigan hamda ijtimoiy hayotdagi mavjud holatlarda to'g'ri harakat qila oladigan shaxsdir. Ular tashqi olam bilan muvaffaqiyatli muloqot o'rnata oladilar.

Ko'pgina pedagog va ruhshunoslar intellekt shaxsning atrof-muhit bilan to'g'ri muloqot o'rnatish imkonini beradigan layoqat ekanligini ham e'tirof etadilar. Shaxsning intellektual rivojlanish darajasini tavsiflashda u bajaradigan vazifalarga ham alohida e'tibor qaratish lozim. O'qituvchilar boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual rivojlanish darajalarini to'la tavsiflay olgandagina, uni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari va vositalarini aniq belgilay oladilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini intellektual jihatdan samarali rivojlantirish uchun, ularni barcha hayotiy vaziyatlarda muvaffaqiyatli harakat qilishga o'rgatish lozim. Pedagogik nuqtai nazardan intellekt o'quvchining o'ziga xos bo'lgan aniq ruhiyati bilan bog'liq tarzda tavsiflanadi. Bu o'quvchining kognitiv, maylli hamda affektiv faoliyatida yaqqol namoyon bo'ladi.

O.S. Grebenyukning ta'biricha, insonning aql-zakovati tafakkur tarzi, fikrlash usuli, aqlning sifati, bilish jarayonlari, fikriy operatsiyalar, bilish, o'qish ko'nikmalari, o'quv fani hamda o'quv fanidan tashqarida hosil bo'lgan bilim, ko'nikma, kompetensiyalar, maxsus va umumta'lim doirasidagi tizimli bilimlar bilan tavsiflanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchisining tafakkur tarzi bilish va ijodkorlik faoliyatida namoyon bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchisining fikrlash usuli quyidagilarni o'z ichiga oladi: aqlni bir nuqtaga jamlash, obrazli, ko'rgazmali fikrlash kabilar. Aqlning sifati o'quvchilarning fahmlash layoqatiga egaligi, idroki, moslashuvchanligi, mustaqilligi, tanqidiy fikrlashi, izchil faoliyat ko'rsata olishida namoyon bo'ladi.

Bilish jarayonlari diqqat, tasavvur, xotira, zehn, idrok kabilardan iborat. Fikrlash operatsiyalari davomida u yoki bu narsalarni qismlarga ajratish, taqqoslash, qiyoslash, tahlil etish, umumlashtirish, tizimlashtirish, rasmiylashtirish, oydinlashtirish, sharhlash, tushuntirish kabilar kiradi. Bilish ko'nikmalari esa, savollar qo'ya olish, muammolarni qismlarga ajratish va yaxlitlashtirish, farazlarni ilgari surish va ularni asoslay olish, xulosalar chiqarish hamda egallangan bilimlarni qo'llay olish ko'nikmasidan iborat. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual rivojlantirish maqsadlari aniqlanadi.

Buning uchun, birinchi navbatda o'quvchining fikrlash faoliyati va uning turli ko'rinishlarini rivojlantirish lozim. Chunonchi, R.S.Nemov inson tafakkurining quyidagi turlarini aniqlagan edi: bilishga asoslangan tafakkur, ijodiy tafakkur, nazariy tafakkur hamda amaliy tafakkur kabilar. O'smirlik davrida Boshlang'ich sinf o'quvchisining kognitiv fikrlash jarayonlari kengayadi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi hayotining mazkur davrida uning fikrlari, bajargan ishlari, bildirgan munosabatlari, hatti-harakatlari va boshqalar bilan muloqotida o'z ifodasini topadi, buning natijasida tafakkurning asosiy shakli bo'lgan ichki nutq tarkib topadi hamda bilish jarayonlarini boshqarish, nazorat qilish imkoniyati vujudga keladi. Shu tariqa o'quvchilarda to'laqonli nazariy tafakkur

hosil bo'ladi. S.L.Rubinshteyn, N.N.Poddyakov, R.S. Nemov, R.Safarova, E.G'oziev, Z.Nishonovalarning fikrlariga tayangan holda, biz boshlang'ich sinf o'quvchilarini intellektual rivojlantirishda ularning nazariy fikrlash faoliyatini quyidagi ikki yo'nalishda rivojlantirish maqsadga muvofiq, deb hisobladik.

1) tushunchalarga asoslangan holda fikrlash;

2) obrazli fikrlash kabilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tushunchalarga asoslangan nazariy fikrlash tarzi, hayotiy hamda o'quv vazifalarini yechish jarayonida turli tushunchalarga murojaat qilgan holda fikrlashini ifodalaydi. Bu jarayonda boshlang'ich sinf o'quvchilari turli tushunchalarga murojaat qilgan holda o'z harakatlarini bevosita aql yordamida bajaradilar. Bunda tajribaga asoslangan holda hissiy organlar faoliyatiga tayaniladi.

Obrazli fikrlash jarayonida esa, muayyan materiallardan u yoki bu vazifalarni bajarish maqsadida foydalaniladi. Bu o'rinda obrazlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ular boshlang'ich sinf o'quvchisining xotirasi yoki kreativ faoliyati natijasida tug'iladi. Ular o'quv vazifalarni yechish jarayonida o'zaro aloqador obrazlar sifatida namoyon bo'ladi. Buning natijasida esa, boshlang'ich sinf o'quvchilari muayyan o'quv-biluv harakatlarini bajaradilar va o'zlarini qiziqtiradigan masalalarning yechimini izlaydilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilishga asoslangan tafakkur tarzlarini rivojlantirish, ularni intellektual rivojlantrishning muhim shartidir. Bugungi kunda intellektual jihatdan taraqqiy etgan shaxsni shakllantirish uchun, boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilishga asoslangan tafakkur tarzlarinigina rivojlantirish yetarli emas. Boshlang'ich sinf o'quvchilari tabiat va kishilik jamiyati qonuniyatlarini tushunishlari uchun, ularni ijodiy o'zlashtirishlari va tabiat hamda jamiyat olamiga olib kirishlari lozim. Buning uchun, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ko'pdan-ko'p masalalarda o'z shaxsiy nuqtai nazarlariga ega bo'lishlari talab etiladi. Shu maqsadda ularni ma'naviy, intellektual jihatdan takomillashtirish kerak. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ tafakkurni shakllantirish nihoyatda zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Sh, O'roqova. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiiy fanlar misolida intellectual rivojlantirish metodikasi // TAFAKKUR MANZILI – 2023. – T. №. 4.– C. 135-138.

2.O'roqova S. S. INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON INDIVIDUAL APPROACH-SOCIAL PEDAGOGICAL NEED //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 04. – C. 3-7.

3. Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. Academia Science Repository, 4(05), 12-19.

4. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." JournalNX, vol. 7, no. 11, 2021, pp.

5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.

6. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 121-125

7. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. World of Scientific news in Science, 1(2), 69-74.

8. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." World Bulletin of Social Sciences 16 (2022): 43-47.

9. Ismatova, N., & Tursunova, S. I. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA OG'ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH, TILSHUNOSLIK USLUBIY MUAMMO SIFATIDA. Interpretation and researches, 2(1).

10. Isakovna, T. S. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 25(1), 38-42..

TIMSS-2023 XALQARO BAHOLASH DASTURIDA 4-SINF O'QUVCHILARINING TABIATSHUNOSLIK FANI BO'YICHA NATIJALARI

Raupova Sojida Abduvaitovna

TerDPI Boshlang'ich ta'lim nazariyasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada umumta'lim maktablari boshlang'ich va yuqori sinf o'quvchilarini TIMSS xalqaro baholash dasturlariga tayyorlash, uni maktablar kesimida tadbiq qilish, shuningdek rivojlangan mamlakatlar bilan tabiiy fanlar yo'nalishlarida ishlash yuzasidan metodik tavsiyalar olish, xalqaro baholash dasturi materiallaridan dars jarayonida foydalanish yuzasidan umumiy ma'lumotlar va tafsilotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: davlat ta'lim standarti, tabiiy fanlar, IEA tashkiloti, o'quv dastur, xalqaro baholash, TIMSS, kompetensiya, savodxonlik, metodik jihatlar.

2023-yilda IEA va TIMSS & PIRLS xalqaro baholash dasturi to'rtinchi va sakkizinchi sinflar o'rtasida o'quvchilarning matematika va tabiiy fanlar bo'yicha qariyb 30 yillik ma'lumotlarni taqdim etdi. TIMSS-2023 xalqaro baholash dasturi o'quvchilarni TIMSS-2019 ga nisbatan keng imkoniyatlarni yaratib berdi.

TIMSS-2023 xalqaro baholash dasturi o'quvchilarga raqamli muhitdan foydalanadigan yangi va jozibador ko'rinish formatlari, interfaol xususiyatlar hamda senariy asosidagi muammolarni hal qilish va so'rov vazifalarini (PSI) o'z ichiga qamrab oldi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori asosida TIMSS, PISA va TALIS xalqaro tadqiqotlarini O'zbekistonda joriy etilishi belgilab qo'yildi. Bu tadqiqotlarni joriy etish maqsadida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etildi. Mazkur xalqaro baholash dasturlari hamda ular doirasidagi tadqiqotlar Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) Ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA) tomonidan muayyan davriylik asosida dunyo mamlakatlari bilan hamkorlikda tashkil etiladi.

OECD hamda IEA tashkilotlari o'rtasida imzolangan kelishuv hujjatlariga binoan O'zbekiston Xalqaro o'quvchilarni baholash PISA-2022 (avvalgi PISA-2021) hamda o'quvchilarning matnni o'qib tushunish darajasini baholash xalqaro dasturi PIRLS-2021 da ishtirok etishdi.

2023-yilda tabiiy fanlarga asoslangan TIMSS-2023 xalqaro dasturida qatnashishga muvofiq bo'ldi. Bu borada IEA tashkilotining "Xalqaro matematik va ilmiy tadqiqotlar (TIMSS) 2023 tadqiqotlarida qatnashish uchun rasmiy taklifi"ga ko'ra O'zbekistonning TIMSS xalqaro baholash dasturida ilk marotaba qatnashishi masalasida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi o'rtasida olib borilgan suhbatlar asosida IEA rahbariyatining roziligiga erishildi.

TIMSS xalqaro baholash dasturida 4-sinf o'quvchilarining tabiiy fanlar bo'yicha egallagan bilim darajasi solishtirish va milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlash, qo'shimcha ravishda maktablarda tabiiy fanlar bo'yicha berilayotgan ta'lim tizimi, o'quv jarayoni va faoliyati, ta'lim muassasasining ilmiy salohiyati va imkoniyatlari, o'qituvchilar bilimi, malakasi, salohiyati, o'quvchilarning oilalari bilan bog'liq bo'lgan omillari o'rganildi. 1995-yildan beri o'tkazilib kelinayotgan TIMSS tadqiqotlarida o'quvchilarning faoliyati va yutuqlari, o'quv reja va dasturlarning amalga oshirilishi, o'quv amaliyotlari, maktab resurslari, shuningdek, uy va maktab sharoitlari to'g'risida ma'lumotlar berdi hamda unda o'qitish jarayonini monitoring qilish va baholash bo'yicha zarur va kerakli, qimmatli ma'lumotlar beradi.

TIMSS tadqiqotlari 2019-yilga qadar qog'oz va raqamli shakllarda tashkil etib kelingan bo'lsa, 2023-yildan buyon to'liq raqamli formatga o'tkaziladi. Bu esa

o'quvchilarning tabiiy fanlar bo'yicha savodxonligini baholash bilan bir qatorda, mamlakatning zamon talablariga moslashishlariga hamda AKT tizimi rivojlanishining yana-da jadallashuviga zamin yaratildi. Xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etuvchi maktablar 14 ta hudud kesimida reprezentativlik tamoyili asosida tanlab olindi. Ushbu tamoyil asosida tasodifiy tanlab olingan maktablar o'zining ta'lim berishdagi tajriba va salohiyatini emas, balki mamlakatning ta'lim sohasida olib borilayotgan davlat siyosatining samarasi, ta'lim sifati va jarayonlarning ta'sirini ko'rsatib turuvchi obyekt sifatida ishtirok etadilar.

TIMSS tadqiqotida maktablarni bu shaklda tanlab olish orqali ta'lim tizimi samaradorligini hududlar miqyosida solishtirish mumkin bo'ladi. Shu bilan birgalikda, mazkur tadqiqotlar natijasiga ko'ra quyidagi imkoniyatlarga ega bo'lish mumkin:

- 4-sinf tabiiy fanlardan o'rganilgan bilimlar, tushunchalar, jarayonlar va munosabatlar to'g'risida xalqaro miqyosda taqqoslanadigan ma'lumotlarga ega bo'lish;

- tabiiy fanlardan o'rganilgan bilimlarni to'rtinchi va sakkizinchi sinf o'quvchilari o'rtasida o'zlashtirish darajasini xalqaro miqyosda taqqoslash;

- to'rtinchi sinfdan sakkizinchi sinfgacha o'quvchilarning tabiiy fanlardan o'rganilgan bilim va ko'nikmalarining o'sishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash;

- to'rtinchi sinf o'quvchilari sakkizinchi sinfdan qayta baholanganda tabiiy fanlarni o'qitish va o'rganishning o'zaro bog'liqligini monitoring qilish;

- o'quvchilarning o'zlashtirishdagi ustunlik va zaiflik jihatlarini bilib olish;

- o'quvchilarning ta'lim sohasidagi yutuqlarini oshirishga xizmat qiluvchi o'quv reja, dastur, qo'llanmalar va boshqa ta'lim resurslari bilan bog'liq ta'lim siyosatining asosiy omillari ta'sirini xalqaro darajada baholash;

TIMSS tavsiyalari asosida ichki ta'lim siyosati muammolarini hal qilishga qaratilgan strategik qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'lindi. Xalqaro tadqiqotning natijalari unda qatnashgan davlatlar kesimida 4 va 8-sinflar tabiiy-ilmiiy yo'nalishdagi natijalar alohida tahlil qilinganligini ko'rishimiz mumkin. Ta'kidlab o'tilgan to'rtala yo'nalish bo'yicha ham Singapur davlati yetakchi o'rinni egallagan.

E'lon qilingan natijalarga ko'ra tabatshunoslik fani yo'nalishi bo'yicha Singapurning 4-sinf o'quvchilari eng yuqori natijani 595 ball, 8-sinf o'quvchilari 608 ball qayd etdi. 4-sinflar o'rtasida Singapurdan keyingi o'rinlarda Janubiy Koreya 588 ball, Rossiya Federatsiyasi 567 ball, Yaponiya 562 ball, Xitoy Taypey 558 ball va Finlyandiya 555 ball, Latviya 542 ball, Norvegiya 539 ball, Polsha 531, bilan joy olgan bo'lsa, eng past natijani Janubiy Afrika (324 ball), Pokiston (290 ball) va Filippin (249 ball) kabi mamlakatlar qayd etishgan. 8-sinflar o'rtasida Singapurdan keyin eng yuqori natijani Xitoy Taypey 574 ball, Yaponiya 570 ball, Janubiy Koreya 561 ball, Rossiya Federatsiyasi va Finlyandiya bir xil

ya'ni 543 ball bilan yetakchilikka erishgan bo'lsa, Misr 389 ball, Livan 377 ball va Janubiy Afrika 370 ball bilan quyi pog'onalardan joy egalladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Martin, Michael O. Mullis, Ina V.S. Chrostowski, Steven J. TIMSS 2003 Technical Report

2. Mullis, Ina V.S. Martin, Michael O. Smith, Teresa A. Garden, Robert A. Gregory, Kelvin D. Gonzalez, Eugenio J. Chrostowski, Steven J. O'Connor, Kathleen M. TIMSS Assessment Frameworks and Specifications 2003

3. Abduvaitovna, R.S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 6(3), 447-449.

4. Raupova, S.A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

5. Norbo'tayev, X.B., & O'roqova, S.S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar*, 1(5), 733-736.

6. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." *JournalNX*, vol. 7, no. 11, 2021, pp.

7. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ // *World of Scientific news in Science*. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

8. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.

9. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.

10. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH // *Interpretation and researches*. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

11. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES // *International Journal of Pedagogics*. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 88-91..

12. Musurmonkulov, A. (2023). CORRELATION OF LEXICAL-SEMANTIC RELATIONS WITH GRADUONYMY. *Science and innovation*, 2(C10), 168-17
13. Habibullayevna S. Z. MUNISNING "SAVODI TA'LIM" RISOLASI QO'LYOZMALARI TAVSIFI // *Research Focus*. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 54-62.
14. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida // *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*. – 2023. – T. 3. – №. 11. – C. 113-118.
15. Ismatova, N., & Tursunova, S. I. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA OG'ZAKI SINFLAR O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI NUTQNI RIVOJLANTIRISH, TILSHUNOSLIK USLUBIY MUAMMO SIFATIDA. *Interpretation and researches*, 2(1).
16. Isakovna, T. S. (2023). BOSHLANG'ICH. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 25(1), 38-42.
17. O'roqova S. S. INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON INDIVIDUAL APPROACH-SOCIAL PEDAGOGICAL NEED // *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*. – 2024. – T. 11. – №. 04. – C. 3-7. Саидова, С. Э., & Самиева, С. О. (2018). НАҚШИ СУХАН ДАР ТАРБИЯИ МАЪНАВИИ ИНСОН. *Интернаука*, (44-2), 62-64.
18. Sayfidinovich, A. S., & Oripovna, S. S. (2022). Use of the scientific and pedagogical heritage of abu bakr varroq termezi in the spiritual and moral education of students. *World Bulletin of Social Sciences*, 8, 110-114.

"SAVODI TA'LIM" ASARINING BOSHLANG'ICH SINFLAR UCHUN AHAMIYATI

Z.H.Suvonqulova

*TerDPI Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrası
o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Shermuhammad Munisning ijodiy faoliyati, "Savodi ta'lim" risolasi tavsifi berildi. Asarning bolalar savodxonligi va husnixatini yaxshilash borasidagi ahamiyati yoritildi.

Kalit so'zlar: nashr, xat san'ati, ta'lim, tarbiya, axloqiy sifatlar, ilm, ma'rifat-ma'naviyat.

O'zbek adabiyoti rivojida Xorazm adabiy muhiti vakillarining o'rni va hissasi katta. Hukmdorlarning ijod ahliga bo'lgan e'tibori, moddiy-ma'naviy qo'llab-quvvatlashi adabiy muhit rivojida katta o'rin tutdi. Mumtoz adabiyot an'analari, xususan, Alisher Navoiy ijodidan ta'sirlanish natijasida ko'plab iqtidorli ijodkorlar yetishib chiqdi.

Xorazm adabiy muhitining qiyofasini, o'rnini belgilab bera olish salohiyatiga ega adiblar yetishib chiqdilar. Mazkur shoirlar sirasida o'z davri adabiy muhitida alohida iqtidori bilan tanilgan, ziddiyatli hayot sinovlariga qaramay, ijoddan tinmagan adiblardan biri Shermuhammad Avazbiy o'g'li Munisdir.

U XVIII asrning oxiri XIX asrning 1-yarmida Xorazm madaniyatining atoqli namoyandasi, talantli shoir, tarixchi, mohir tarjimon, yaxshi xattot, adolat va ma'rifat kuychisi sifatida shuhrat qozongan. Xorazmda yashab ijod qilgan taniqli shoir Shermuhammad Munis 1778-yilda Xiva yaqinidagi Qiyot qishlog'ida Avazbiy mirob oilasida tug'ildi. Otasi yuz urug'idan chiqqan Avazbiy xonlikning bosh mirobi bo'lib, ishlab chiqarishi to'lig'icha sug'orma dehqonchilikka asoslangan Xiva xonligida miroblik eng katta mansablardan sanalardi. Shoirning nomi Shermuhammad bo'lib Munis uning taxallusidir. "Munis" ning lug'aviy ma'nosi "do'st", "ulfat" demakdir.

Munis o'zining „Savodi ta'lim“ asarida ilm-fan, maktab, tarbiya masalalariga katta e'tibor beradi. Yoshlikda umrni zoye ketkazmay kasb-hunar o'rganib kamolotga erishish lozimligini quyidagi riboiysida mana bunday bayon etadi:

Munis, talab et kamol – erursen chu yigit,
Kim yaxshidur etsa fazl uchun qayg'u yigit.
O'q qilg'on ishin yo qila bilmas hargiz,
Qarilar ila barobar o'lg'aymu yigit.

Munis Xorazmiy o'zbek adabiyotining atoqli shoirigina emas, balki o'z zamonasining mahoratli xattoti va xat san'ati bobida yirik nazariyotchi ham edi. Shuni alohida qayd etish zarurki, Munis o'zining bu risolasini uzoq yillik xattotlik tajribasiga suyanib va o'zigacha bo'lgan risolalardan foydalanib yozgan.

Mazkur risolaning avtografi hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondida saqlanadi. Bu qo'lyozmaning avtograf ekanligi nusxaning 133a varag'ida tubanda keltirilgan kolofonda ma'lum:

من تسويد مؤلفه شير مہمد الملقب بالمؤنس الخیوقلى

Munis "Savodi ta'lim" risolasi nazariy nazariy ma'lumotlar va mashqlarni o'z ichiga olib, ikki qismdan tarkib topgan. U "Savodi ta'lim" ning nazariy qismida o'zigacha mavjud bo'lgan bolalarga xat savod o'rgatuvchi risolalarning nuqsonlarini aytib eski risola bilan o'zi yaratayotgan risolani bir-biriga taqqoslab, eski risolaning o'sha kungi talablarga javob bermasligini ilmiy-nazariy asoslab berdi. Munis "Savodi ta'lim" asarining muqaddimasida husnixat o'rgatgan muallimning fazilatlarini haqida mehr bilan so'zlaydi.

Munis yetuk muallim sifatida o'z toliblariga savod o'rgatayotganda sodda, tushunarli yo'llarni izlagan. Uning maqsadi oson va qulay yo'l bilan savodxonlikka erishish edi:

Bilgancha surib qalamni har yon,
Ta'lim ishin aylab erdim oson.
Lekin ko'ngul ichra erdi bu kon,
Qilsam raqami ulumi arqom.
Andin talab ahli bo'lsa mahzuz,
Ta'lim fanin qilurdi mahfuz.

Munis risolada donishmandning ilmi yuksakligi uning xatida, yozuvida aks etishini ham alohida ta'kidlaydi. Xati chiroyli, husndor, xatosizligi xat egasining ta'lim-tarbiyasi yuksakligidan dalolat beradi.

Xatidin o'lib xujasta ta'lim,
Ta'lim fani xatiga taslim.

Bundan tashqari shoir arab harflarini "ipga marjon qilib" she'riy tarzda yozilishi, o'qilishi haqida oson tushunchalar beradi. Risola muallifi arab harflarining murakkab shakllarini juda sodda uslubda o'rganish yo'riqnomasini yaratdi. U harflarning esda saqlanishini osonlashtiruvchi ashyolarni topadi. Ularni turli jonzotlarga, jihozlarga o'xshatib, talabalar tasavvurini tiniqlashtiradi. Masalan,

"Zo" uch nuqtau lok sarkash,
Qilsa bulur oni qushg'a o'xshash.

Misrasi orqali arab xattotligida o'ziga xos o'lchov-nuqtalardan foydalanadi. Ya'ni "zo" harfi uch nuqta o'lchamida yoziladi, natijada qushga o'xshab qoladi

Xulosa o'rnida manzumada husnixat ta'limi mavzusi asosiy o'rin tutadi. Boshlang'ich maktablardagi savod chiqarish, husnixat ta'limi qiyinchiliklarini yengillashtirish yo'llarini, choralarini qidiradi. O'ziga ma'qul, kichkintoy o'quvchilar saviyasiga mos qo'llanma yaratadi. Munisning bu risolasi rag'bat topib Xorazmdagi boshlang'ich maktablarda o'qitilgan, ixlosmandlar undan ko'plab nusxada ko'chirma olganlar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Жумахўжаев Н. Саводи таълим. - Т.: Ўқитувчи, 1997.
- 2.Юсупов Ю. Мунис, Танланган асарлар. Т.: Ўз Давлат бадий адабиёт. - 1957.
- 3.Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." JournalNX, vol. 7, no. 11, 2021, pp.
- 4.Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. Academia Science Repository, 4(05), 12-19.

5.Habibullayevna S. Z. MUNISNING "SAVODI TA'LIM" RISOLASI QO 'LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 54-62.

6.Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 121-125

7.Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 88-91..

8.Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 11. – C. 113-118.

9.ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т.1. – №.1. – С.139-145.

10.NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." World Bulletin of Social Sciences 16 (2022): 43-47.

11. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. –Т. 2. №. 1.

12.Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B2. – C. 470-474.

13.Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

14.Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "In the Lessons of the Native Language and Reading Development of Children's Speech by Retelling." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.4 (2023): 110-113.

МАФХУМИ КАСР ДАР ТАЪЛИМИ МАТЕМАТИКА ДАР СИНФХОИ ИБТИДОЙ

***Хамроев Мавлоннаби TerDPI talaba
Роҳбари илмӣ: Худайкулова Саида***

Аннотатсия: Дар ин мақола шиносоии хонандагон бо каср аз синфи 2 аз руи программа сар мешавад. Ташкили касрҳо, муқоисаи онҳо, дарёфти касри адади додашуда. бо ёфтани худи ракам мувофиқи Луш шинос мешаванд. Дар синфи 4 дар бораи таносуби I ва шакли хаттии он тасаввурот пайдо мекунам. Дар геометрия касу бевосита ба таносуби қисмҳо, таносуби миқдорҳо ва таносуби геометрияҳои дигар вобаста аст.

Ташаккули мафҳуми касрҳо аз амали ба қисмҳои баробар тақсим кардан, буридан, шикастан ва майда кардани касрҳо бармеояд.

Калидвочаҳо: даҳҳо, касрҳои омехта, расм, маҳраҷ, хати каср, математика, технология, иттилоот, интерактивӣ, дидактика, дарс, усул, дастурдиҳӣ, муаррифӣ, талабот, тақсим кардан, тамомиро ёфтан, қисми тамомиро ёфтан.

Он аз синфи 3 аз руи программам бо каср шинос кардани талабагон сар мешавад. Ташкили каср, муқоисаи онҳо, дарёфти хиссаи нон ва хиссаи додашуда бо пайдо кардани худӣ ракам шинос мешаванд. Мафҳуми каср як қисми қисмат дар геометрия мебошад, ба таносуби миқдорҳо ва таносуби дигар шаклҳои геометрӣ бевосита алоқаманд аст. Ташаккули мафҳуми касрҳо бо роҳи тақсим кардани чизҳои гуногун ба қисмҳои баробар, буридан, гуфта мешавад, ки шикастан натиҷаи майда кардан аст. Пеш аз мактаби ибтидоӣ, яъне мафҳумҳои ибтидоии мафҳуми каср дар синни томактабӣ дода мешаванд. Масалан, себ, тарбуз, бодиринг, нон ва гайраро ба якҷанд пора бурида ва мафҳумҳои ибтидоӣ дода шудаанд. Бо ин мақсад баҷагон бо хиссаҳо, онҳо навиштанро чорӣ кардан, муқоиса, миқдори хисса ва хиссаи нон ҳалли масъалаҳои вобаста ба кофтуков тирамод барпо мегардад. Ҳамаи масъалаҳои зикршуда бояд ба назар гирифта шаванд ошкор карда мешавад.

Таълими касрҳо тақрибан дар асоси намоишӣ шарҳ дода мешавад. Ҳангоми кор бо шаклҳои гуногуни геометрӣ бо истифода аз ин шакл таносуб эҷод кунед, баъзе хосиятҳои онро ба вуҷуд оранд. Масалан, квадрат ба 4 баробар аст дар тақсими он ба порча, ба ду роҳ тақсим кардани он, ба баробарии мутақобилаи кунҷҳо ва дар асоси баробархукукии тарафҳо, инчунин дар бораи симметрияи квадрат тасаввурот доранд. Инчунин, ба донишҷӯёни дигар бигӯед, ки доираро ба 4 дона ва баъзеҳо росткунҷаро ба 4 қисм буранд. Будан таъин карда мешавад. Пас аз он, яке аз саҳмияҳо ба қисмҳои баробар тақсим карда мешаванд, ду-се гирифтани ва бо ракамҳо навиштанро ёд медиханд. Касрҳо чӣ тавр хондани чизҳо ба монанди як ним, сеяк, чоряк ва $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ ва дар байни чанд қисм гирифтани мумкин аст, алоқа ташкил кардан лозим аст. Дар асоси ин акс ва бидуни ворид кардани истилоҳоти нав ба монанди маҳраҷ ва каср хонда мешавад.

Методологияи омӯзиши касрҳо.

Дар китоби дарсии математикаи синфи 4 низ дар ин ҷо мавзӯи «Таносуб» дода шудааст асбоби намоишӣ меъёри асосии додани дониш аст. Чизҳо, шаклҳо ва ба қисмҳои баробар ва яке аз ин қисмҳо тақсим кардани атрофиён, Вазифаи асосӣ ду, се, ... гирифтани, ифода кардан ва навиштан аст. Он истилоҳотро ба монанди каср, каср ва маҳраҷ муаррифӣ

мекунад. Мавзӯи каср барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ технологияи инноватсионӣ ва воситаҳои аёнӣ дар чараёни фаҳмондадиҳӣ истифода бурдан ба мақсад мувофиқ хоҳад буд, зеро синфи ибтидоӣ Барои талабагон дарси аз дарси анъанавӣ ғайрианъанавӣ ташкилшуда шавковар ва шавковар аст фаҳмотар мегардад. Ташкили таълими математика дар синфҳои ибтидоӣ шаклҳои машғулият, мустақилона иҷро намудани вазифаи хонагӣ, студентон алоҳида аз қори гуруҳӣ ва коллективӣ, экскурсияҳо, машғулиятҳои беруназсинфӣ иборат аст.

Адабиётҳои истифодашуда:

1. С.А.Азизов НАШРИ I ~ ДУШАНБЕ Нашриёти “ЭР-граф” 2006
2. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." *JournalNX*, vol. 7, no. 11, 2021, pp.
3. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ // *World of Scientific news in Science*. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.
4. Musurmonkulov, A. (2023). CORRELATION OF LEXICAL-SEMANTIC RELATIONS WITH GRADUONYMY. *Science and innovation*, 2(C10), 168-170.
5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar*, 1(5), 733-736.
6. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.
7. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPLEMENTI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
8. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI // *Interpretation and researches*. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
9. Холмуминова А.З ОСОБЕННОСТИ И ПРЕИМУЩЕСТВА ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПОДГОТОВКИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ. ZAMONAVIY BOSHLANG'ICH TA'LIM: INNOVATSIYALAR, MUAMMOLAR VA IVOJLANISH ISTIQBOLLARI mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami II qism 958-961-betlar.

10. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 227-230.

11. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. European Scholar Journal, 2 (7), 32-33.

12. Shabbazova, D. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARI SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SHAXSIY QADRYATLI YONDASHUV. MONOGRAFIYA. Termiz-2023. Interpretation and Researches, 1(1).

13. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 121-125

14. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 88-91.

15. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 11. – C. 113-118.

16. Y.Abduhalimova. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy kompetentlikka tayyorlash hozirgi davrning dolzarb muammosi. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY jurnali, 2022. ISSN: 2181-2624 www.sciencebox.uz Special issue | 2022 "Raqamlashtirish davrida mediata'lim va mediakompetensiya"

17. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.

18. Mahmudova K., Kholikova P. NEW APPROACHES TO TEACHING ENGLISH: GIVE THE PUPILS WHAT THEY WANT! //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2023. – T. 15. – C. 354-359.

ДИАГРАММАИ ЭЙЛЕР-ВЕНН БАРОИ СИНФҲОИ ИБТИДОИ

Амануллаева Муқима TerDPI talaba

Роҳбари илмӣ Худойкулова Саида

Анотатсия: Ин мақола шарҳи мухтасар ва сохти мукаммали диаграммаи Венн. Моделҳои визуали ҷиҳатҳои асоситарини он, марҳилаҳо ва ҷиҳатҳои пайдоиши онро аз ҷиҳати назари олимони меомӯзад.

Калидвожҳо: Сохти диаграммаи Венн, намудҳои он, таърихи пайдоиши он, суҳанони олимони дар бораи пайдоиш ва шаклҳои он

Диаграммаи Венн як модели визуалии дутарафаи додаҳост, ки бисёр одамон барои муқоиса ва муқоиса кардани чизҳо истифода мебаранд. Ҷон Венн диаграммаи Веннро соли 1980 ихтироъ кард ва он то имрӯз истифода мешавад. Ғайр аз он, диаграммаи Венн аз ду доирае иборат аст, ки ҳар як доира мавзӯи мушаххасро ифода мекунад. Диаграммаи оддии Венн як доираи равшан аст, аммо баъзан муаллимон барои зуд фаҳмидани мавзӯъ ё дарси онҳо тирчаҳо мегузоранд. Диаграммаҳои Венн метавонанд дар шаклҳои гуногун пешниҳод карда шаванд. Ва дар ин мақола, мо ба шумо беҳтарин қолибҳои диаграммаи Веннро ҳамчун намуна нишон медиҳем. Шумо инчунин беҳтарин воситаи сохтани диаграммаи Веннро меомӯzed.

Шумо аксар вақт диаграммаҳои Веннро дар презентатсияҳо мебинед, махсусан дар мактабҳо ва идораҳо. Диаграммаҳои Венн, ки муносибати байни ду чиз ё мавзӯро нишон медиҳанд, имрӯз хеле муҳиманд. Аммо, баъзе одамон бояд дар бораи диаграммаҳои Венн бештар донанд ва сохтани онҳо душвор аст. Азбаски онҳо муҳиманд, мо ҳама маълумоти заруриро, ки ба шумо дар бораи Диаграммаҳои Венн лозиманд, номбар кардем. Аз ин рӯ, ин дастурро хонед, то дар бораи тавсифҳо, ҳадафҳо, рамзҳо ва ҷй гуна ба осонӣ диаграммаи Венн бо эҷодкунандаи аҷибтарин диаграммаи Венн бештар маълумот гиред.

Диаграммаи Эйлер (диаграммаи Венн) - асбоби диаграммавӣ барои тасвири маҷмӯиҳо ва муносибатҳои онҳост. Одатан диаграммаи Эйлер бо доираҳо ифода карда мешавад. Эйлер ихтироъ кардааст. Он дар математика, мантиқ, менеҷмент ва дигар соҳаҳои амалӣ истифода мешавад. Аввалин истифодабарии "диаграммаи Эйлер" одатан ба математики швейтсарӣ Леонхард Эйлер (1707-1783) мансуб аст. Дар Иёлотҳои Муттаҳида диаграммаҳои Венн ва Эйлер ҳамчун як қисми таълими назарияи маҷмӯи маҷмӯи Ҳаракати нави математикаи солҳои 1960 ҷорӣ карда шуданд [1]. Аз он вақт инҷониб, онҳо аз ҷониби дигар барномаҳои таълимӣ, аз қабилҳои хониш, инчунин аз ҷониби ташкилотҳо ва корхонаҳо қабул карда шуданд.

Диаграммаи Эйлер аз шаклҳои оддии пӯшида дар ҳамвории дученака иборат аст, ки ҳар як маҷмӯи ё категорияро ифода мекунад. Мутобиқати ин шаклҳо муносибати байни маҷмӯҳоро нишон медиҳад. Ҳар як қач ҳавопайморо ба ду минтақа ё "минтақаҳо" тақсим мекунад. Диаграммаи Венн графикест, ки ду ё се доираро барои ифода кардани муносибати байни ду мавзӯъ ё ғоя истифода мебарад. Ин восита асосан барои ифодаи визуалии монандӣ ва фарқияти байни ду мавзӯи асосӣ истифода мешавад, то омӯхтани ҳарду мавзӯъ осонтар шавад. Инчунин, диаграммаи Венн аз ду ё се доира иборат аст. Доираҳои конгруентӣ моликияти умумиро тақсим

мекунанд, дар ҳоле ки доираҳои якхела моликият ё моликияти якхеларо тақсим намекунанд.

Имрӯз низ диаграммаи Венн ҳамчун мисол дар тиҷорат ва бисёр соҳаҳои таълимӣ истифода мешавад. Одатан, шумо ду ё се диаграммаи пиродро мебинед. Аммо оё шумо медонистед, ки шумо диаграммаи Веннро низ сохта метавонед?

Диаграммаи 4 доира Венн як намоиши визуалӣ мебошад, ки шумо метавонед барои нишон додан ё тавсиф кардани чор мавзӯ ё гурӯҳи гуногун истифода баред. Он мафҳумҳои алоқамандро нишон медиҳад. Чаҳор доирае, ки шумо дар он мебинед, чаҳор мавзӯ ё гурӯҳи гуногунро намояндагӣ мекунанд ва минтақаҳои ба ҳам мувофиқи доираҳо нуқтаҳои пайваستшавӣ мебошанд. Диаграммаи Венн дар шакли график буда, барои чамъбаст намудани натиҷаҳои ба даст овардашуда ва аз онҳо хулосаи том баровардан, барои таҳлил ва омузиши ду ва ё зиёда мавзӯ (зоҳир, факт, концепсия) истифода мешавад. Диаграмма бо буридани ду ё зиёда доираҳо ташкил карда мешавад.

Адабиётҳои истифодашуда:

1. С.А.Азизов НАШРИ I ~ ДУШАНБЕ Нашриёти “ЭР-граф” 2006
2. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." *JournalNX*, vol. 7, no. 11, 2021, pp.
3. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ // *World of Scientific news in Science*. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.
4. Musurmonkulov, A. (2023). CORRELATION OF LEXICAL-SEMANTIC RELATIONS WITH GRADUONYMY. *Science and innovation*, 2(C10), 168-170.
5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar*, 1(5), 733-736.
6. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.
7. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPONENTI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
8. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI // *Interpretation and researches*. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

9. Холмунинова А.З. ОСОБЕННОСТИ И ПРЕИМУЩЕСТВА ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПОДГОТОВКИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ. ZAMONAVIY BOSHLANG'ICH TA'LIM: INNOVATSIYALAR, MUAMMOLAR VA IVOJLANISH ISTIQBOLLARI mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami II qism 958-961-betlar.

10. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 227-230.

11. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. European Scholar Journal, 2 (7), 32-33.

12. Shabbazova, D. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARI SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SHAXSIY QADRYATLI YONDASHUV. MONOGRAFIYA. Termiz-2023. Interpretation and Researches, 1(1).

13. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 121-125.

14. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 88-91.

15. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 11. – C. 113-118.

16. Y.Abduhalimova. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy kompetentlikka tayyorlash hozirgi davrning dolzarb muammosi. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY jurnali, 2022. ISSN: 2181-2624 www.sciencebox.uz Special issue | 2022 "Raqamlashtirish davrida mediata'lim va mediakompetensiya".

17. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.

18. Mahmudova K., Kholikova P. NEW APPROACHES TO TEACHING ENGLISH: GIVE THE PUPILS WHAT THEY WANT! //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2023. – T. 15. – C. 354-359.

МУЛОҲИЗАҲО ВА АМАЛИЯТҲО БАРОИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ

Ниёзова Дилдора TerDPI talaba
Роҳбари илмӣ: Худайкулова Саида

Аннотатсия. Дар ин мақола тафаккури интиқодӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ асосҳои илмӣ-назариявии истифодаи супоришҳои ғайристандартӣ математикӣ дар ташаккули малакаи мулоҳизаҳо муҳокима карда мешаванд. Ин мақола дар бораи баъзе мулоҳизаҳои синфҳои ибтидоӣ бахшида мешавад.

Annotation. In this article, the scientific-theoretical basis of the use of non-standard mathematical tasks in the development of reasoning skills is discussed. This article will discuss some elementary school considerations.

Изҳоротҳое, ки бо як арзиш дуруст ёки дурӯғ будани онҳоро муайян кардан мумкин аст, мулоҳиза номида мешавад. Ҷумлаҳои саволӣ ва бо ҳиссу ҳаяҷон омада мулоҳиза шуда наметавонад. Ҷумлаҳои номуайян ҳам мулоҳиза шуда наметавонад. Дар математика мо доимо бо мулоҳизаҳо сару кор дорем ва дар навишти онҳо аломатҳои махсусро истифода мебарем. "<", ">", "=", "≠" ва дигарҳо.

Маълум аст, ки ҷумла дар забони тоҷикӣ ба се синф тақсим мешавад:

- А) Маҷмӯи ҷумлаҳои ҳикоягӣ
- Б) Маҷмӯи ҷумлаҳои саволӣ.
- С) Маҷмӯи ҷумлаҳои хитобӣ

МИСОЛ, мулоҳизаи " $11 > 9$ ". Ин мулоҳиза шакли мухтасари ҷумлаи "Адади 11 аз 9 калон аст" мебошад. Ҳанӯз дар синфҳои ибтидоӣ бо чунин мулоҳизаҳо вохӯрдан мумкин аст.

а) " $12 - 5 > 3$ " б) " $2 + 6 > 7$ " в) " $25 \times 41 \neq 25 - 40$ " г) " $37 \times 19 = 794$ " д) " $600 \div 30 = 20$ "

Бо осонӣ фаҳмидан мумкин аст, ки ин мулоҳизаҳои а), в), д) дуруст буда, мулоҳизаҳои б), г) нодурустанд.

Ҷумлаҳои саволӣ ва хитобӣ мулоҳиза шуда наметавонад. Инчунин ҷумлаҳои намудӣ " $x > 2$ ", " $x + y = 7$ ", " $x + y - 5z = 0$ " низ мулоҳиза намешаванд. Масалан, дар бораи дурустии ҷумлаи "Дар романи Ғуломон 1205221 калима ҳаст" яку яқбора чизе гуфтан мумкин нест. Барои ин кори зиёдеро ба анҷом расонидан мавҷуд аст.

Аз синфи 1 сар карда кӯдакон асосан бо мулоҳизаҳои дуруст шинос мешаванд: $2 + 1 = 3$ $3 - 1 = 2$

Дар синфҳои се чунин мулоҳизаҳо дода шудааст: Санҷедки амалҳо дуруст иҷро карда шудаанд: $517 + 468 = 985$ $804 - 23 = 579$. Бо суханони дигар ғӯем талаб карда мешавад, ки дурустии баробариҳо санҷида шавад.

Ҳисобкуниҳо нишон медиҳанд, ки баробарии якум дуруст буда, дуюмаш нодуруст аст.

Умуман, дар синфҳои ибтидоӣ мо бо мулоҳизаҳо ба тарзи ноошкор сару кор дорем. Мулоҳизаҳо содда ва таркибӣ шуда наметавонанд.

Мулоҳизаҳои сода гуфта, чунин мулоҳазаеро меноманд, ки вайро бо мулоҳизаи соддаи дигар ҷудо кардан мумкин нест. Агар мулоҳизаро бо мулоҳизаи соддаи дигар иваз кунем онгоҳ вай таркибӣ номида мешавад.

Аз рӯи арзиши мулоҳиза мефаҳмем, ки он дуруст аст ё дурӯғ. Мулоҳизаҳо одатан бо ҳарфҳои калони алифбои латинӣ (A, B, C, ...X, Y, Z) ва арзишҳои онҳо ("ҳақиқӣ", "дурӯғ") бо ҳарфҳои R ва Y о ишора карда мешаванд. Дар ин ҷо R дуруст аст, Y о дурӯғ аст. Инчунин онҳо рақамҳо низ бо дохил карда шудааст ин дуруст аст. Изҳороти 1 нодуруст аст асоснок кардан ва бо 0 муайян карда мешавад.

Мулоҳизахоеро, ки ба қисмҳо тақсим кардан мумкин нест, мулоҳизаҳои элементарӣ меноманд. Бо ёрии мулоҳизаҳои элементарӣ, метавон мулоҳизаҳои мураккабтарро анҷом дод. Агар дар байни далелҳо амалҳои мантиқӣ гузорем, далели нав ба вуҷуд меояд ва чунин далелро далели муштарак меноманд. Дар алгебраи ҳукмҳо мафҳумҳои ҳақиқӣ ё дурӯғ аз ҷумлаи мафҳумҳои асосӣ мебошанд. Дар асоси ҷадвал дидан мумкин аст, ки далелҳои дастаҷамъӣ дар асоси таъриф дуруст аст ё дурӯғ. Чунин ҷадвалро ҷадвали ҳақиқат низ меноманд. Мулоҳизаҳо илми алгебра ва аз амалия мураккаб маъно дорад ҳулосаҳо озод кардан барои кофӣ рӯй нахоҳад дод. Чунин мураккаб маъно дорад ҳулосаҳо дар озод мулоҳизаҳо алгебра низ ба қабулқунанда предикатҳо алгебра муҳим ҷой нигоҳ медорад.

Мо медонем, ки ҷумлаҳои пурсишӣ ва эҳсосотӣ муҳокима нестанд ва ҳамин тавр ҷумлаҳои, ки сифати номаълум доранд, муҳокима нестанд. Масалан, мулоҳизаи C " $5 > 4$ ", содда буда, D " $5 > 2$ " ва адади 5 содда аст.

Андешаҳо одатан бо ҳарфҳои калони алифбои латинӣ (A, B, C, ...X, Y, Z) ва арзишҳои онҳо ("ҳақиқӣ", "дурӯғ") бо ҳарфҳои R ва Y о ишора карда мешаванд. Мо аз рӯи ҳамин медонем, ки кадом мулоҳиза дуруст аст ёки дурӯғ аст.

Адабиётҳои истифодашуда:

1. С.А.Азизов НАШРИ I ~ ДУШАНБЕ Нашриёти "ЭР-граф" 2006
2. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." JournalNX, vol. 7, no. 11, 2021, pp.
3. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of

Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

4. Musurmonkulov, A. (2023). CORRELATION OF LEXICAL-SEMANTIC RELATIONS WITH GRADUONYMY. *Science and innovation*, 2(C10), 168-170.

5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar*, 1(5), 733-736.

6. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

7. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPONENTI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

8. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

9. Холмуминова А.З ОСОБЕННОСТИ И ПРЕИМУЩЕСТВА ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПОДГОТОВКИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ. ZAMONAVIY BOSHLANG'ICH TA'LIM: INNOVATSIYALAR, MUAMMOLAR VA IVOJLANISH ISTIQBOLLARI mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami II qism 958-961-betlar.

10. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, 2(4), 227-230.

11. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. *European Scholar Journal*, 2 (7), 32-33.

12. Shabbazova, D. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARI SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SHAXSIY QADRYATLI YONDASHUV. MONOGRAFIYA. Termiz-2023. *Interpretation and Researches*, 1(1).

13. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 121-125

14. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 88-91..

15. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 11. – С. 113-118.

16. Y.Abduhalimova. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy kompetentlikka tayyorlash hozirgi davrning dolzarb muammosi. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY jurnali, 2022. ISSN: 2181-2624 www.sciencebox.uz Special issue | 2022 "Raqamlashtirish davrida mediata'lim va mediakompetensiya".

ЭЛЕМЕНТҲОИ КАМБИНАТОРИКА БАРОИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ

Анварова Нигина TerDPI talaba
Роҳбари илмӣ. Худойқулова Саида

Анотатсия: Дар ин мақола омӯхтани элементҳои комбинаторики, тарзи омӯзиши он, чи тавр аз формула истифода бурдан, дар синфҳои ибтидоӣ омӯзондани Элементҳои комбинаторикӣ низ ба назар гирифта шудааст. Дар ин мақола шарҳи мухтасари масъалаҳои комбинаторика оварда шудааст. Китоби дарсии математика барои синфҳои ибтидоӣ масъалаҳо ва роҳҳои ҳалли онҳоро нишон медиҳад

Калидвожаҳо: комбинаторика, фактория, масъала, математика, методология, усулҳои ҳалли масъала, ҷудокунии, оризатсия.

Комбинаторика яке аз соҳаҳои васеи истифодашавандаи математика мебошад. Роҳҳои ҳалли мушкилоти зиндагӣ, технология ва саноат бисёранд. Чандто аз ин усулҳо вучуд доранд? Чӣ гуна онҳоро ҳисоб кардан мумкин аст? Комбинаторикҳо ба ин саволҳо ҷавоб медиҳанд.

Масъалаи комбинаторика. Масъалаҳое, ки бо дарёфти комбинацияҳои гуногуни элементҳо ва шумораи онҳо алоқаманданд, масъалаҳои комбинаторика номида мешаванд. Чунин масъалаҳо дар комбинаторика — як соҳаи математика омӯхта мешаванд. Комбинаторика асосан дар асрҳои VII-XIX ҳамчун илми мустақил ба вучуд омада, дар инкишофи он олимони ба монанди Б.Паскаль, П.Ферма, Г.Лейбниц, Ю.Бернулли, Л.Эйлер саҳми калон гузоштанд. Онро дар комбинаторика метавон як ҷузъи назарияи ҷамъу зарбро ҳисоб кард, зеро он асосан маҷмӯаҳои ниҳой, маҷмӯи қисмҳои онҳо, наворҳоеро, ки аз унсурҳои маҷмӯи ниҳой ташкил ёфтаанд ва дарёфти адади онҳоро меомӯзад. Мо донишҳои аз фанни «Назарияи курси математикаи асосӣ» гирифтаи хонандагони синфҳои ибтидоӣ ва кори спортӣ-тарбиявиро дар рафти экспозиция ва машғулиятҳои амалӣ аз руи масъалаҳои комбинаторика мустаҳкам мекунем. Аз ин рӯ, мо ба онҳо донишро медиҳем, ки фардо муаллимони синфҳои ибтидоӣ лозиманд. Вай дониши назариявӣ дар ин ҷо гирифтаашро пагоҳ дар мактаб истифода мебарад.

Азбаски дар комбинаторика асосан масъалаҳои маҷмӯаҳои маҳдуд, маҷмӯаҳои қисмӣ онҳо, қортеҷҳое, ки аз маҷмӯи қисм таркиб ёфтаанд ва

муайян кардани шумораи онҳо омӯхта мешавад, бинобар ин онро ҳамчун як қисми назарияи маҷмӯаҳо шуморидан мумкин аст. Дар комбинаторика масъалаи ҳисоб кардани шумораи элементҳоро дар маҷмӯъ қоидаи ҷамъбаст меноманд

1) Агар $X \times B = 0$ бошад, $X \# Y$ (1) аст.

Яъне, шумораи унсурҳои маҷмӯи маҷмӯаҳои A ва B , ки буриш намекунанд, ба ҷамъи шумораи ададҳои он маҷмӯъ баробар аст.

2) Агар $B \times D$ бошад, Он BD хоҳад буд

Яъне, ҷамъи маҷмӯае, ки соҳиби ду унсуранд бо унсури умумӣ ба ҷамъи шумораи унсурҳои ҳар як маҷмӯъ ба шумораи элементҳои умумии онҳо тақсим кардашуда баробар аст. Қоидаи ҷамъкунӣ барои се маҷмӯи A , B , C бо унсури умумӣ ба таври зерин навишта мешавад: агар $n = (AB)$, $X \times G$ мешавад. Масъалаи комбинаторика, ки бо формулаи 1 ҳал шудааст, ба таври умумӣ чунин ифода карда мешавад: агар унсури x бо усули k интиҳоб карда шавад, унсури y бо усули m , унсури " x ё y " бо усули $k + m$ интиҳоб карда мешавад.

Масала. Дар сабади 1-ум 20 дона себ ва дар сабади 2-юм 30 дона себ мавҷуданд. 1 себро аз 1 сабад бо чанд роҳи гуногун гирифтани мумкин аст? Аён аст, ки бо 20 роҳи гуногун гирифтани себ имконпазир аст. Ҳамин тавр, 1 дона себро аз 2 сабад бо 30 хел роҳ гирифтани мумкин аст. Дар ин ҳол, шумораи умумии роҳҳои ба даст овардани 1 дона себ аз сабадҳои 1 ё 2 $20 + 30 = 50$ то мешавад. Масалан, агар дар сабад 8 то себ ва 10 то нок бошад, 1 то меваро бо роҳи $8+10=18$ интиҳоб кардан мумкин аст.

Масъала бо формулаи 2-юм ҳал карда мешавад: Аз 40 нафар донишҷӯ 35 нафар имтиҳони математика, 37 нафар имтиҳони русиро супориданд. 2 нафар аз ду фан баҳои "2" гирифтанд. Чанд нафар аз имтиҳон қарздор шуданд? Ҳал: A — ҷамъи донишҷӯёни аз фанни математика «2» гирифта, B - аз фанни русӣ «2» гирифтаанд.

$$N(A) = 40 - 35 = 5 \quad N(A \cap B) = 2.$$

$N(B) = 40 - 37 = 3 \quad 5 + 3 - 2 = 6$. Ҷавоб: 6 нафар донишҷӯ қарздор шудаанд.

Комбинаторика як бахши математика аст, ки объектҳои дискретӣ (интиҳобҳо) ва муносибатҳои байни онҳоро меомӯзад. Истилоҳи «комбинаторика»-ро соли 1666 Лейбниц ба илм ворид кардааст.

Мақсади асосии комбинаторика муайян кардани шумораи объектҳои комбинаторика мебошад. Объекти комбинаторика унсури маҷмӯаест, ки дорои хосиятҳои муайян мебошад, ки масъалаи сохтани ассотсиатсияҳои (комбинатсияҳои) гуногунро, ки аз унсурҳои маҷмӯи шартҳои заруриро қонеъ мекунанд, меомӯзад, комбинаторика номида мешавад.

Адабиётҳои истифодашуда:

1. С.А.Азизов НАШРИ И ~ ДУШАНБЕ Нашриёти "ЭР-граф" 2006
2. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." *JournalNX*, vol. 7, no. 11, 2021, pp.
3. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ // *World of Scientific news in Science*. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.
4. Musurmonkulov, A. (2023). CORRELATION OF LEXICAL-SEMANTIC RELATIONS WITH GRADUONYMY. *Science and innovation*, 2(C10), 168-170.
5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar*, 1(5), 733-736.
6. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.
7. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPONENTI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
8. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI // *Interpretation and researches*. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
9. Холмуминова А.З. ОСОБЕННОСТИ И ПРЕИМУЩЕСТВА ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПОДГОТОВКИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ. ZAMONAVIY BOSHLANG'ICH TA'LIM: INNOVATSIYALAR, MUAMMOLAR VA IVOJLANISH ISTIQBOLLARI mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami II qism 958-961-betlar.
10. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, 2(4), 227-230.
11. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. *European Scholar Journal*, 2 (7), 32-33.
12. Shabbazova, D. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARI SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SHAXSIY QADRYATLI YONDASHUV. MONOGRAFIYA. Termiz-2023. *Interpretation and Researches*, 1(1).
13. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

//Science and Innovation. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 121-125

14. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 88-91.

15. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 11. – С. 113-118.

16. Y.Abduhalimova. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy kompetentlikka tayyorlash hozirgi davrning dolzarb muammosi. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY jurnali, 2022. ISSN: 2181-2624 www.sciencebox.uz Special issue | 2022 "Raqamlashtirish davrida mediata'lim va mediakompetensiya"

17. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.

18. Mahmudova K., Kholikova P. NEW APPROACHES TO TEACHING ENGLISH: GIVE THE PUPILS WHAT THEY WANT! //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2023. – Т. 15. – С. 354-359.

19. KHOLIKOVA P. THE ROLE OF FOLK VERBAL CREATIVITY IN FORMING THE SPIRITUAL WORLD OF PRIMARY CLASS STUDENTS //World Bulletin of Social Sciences. – 2023. – Т. 29. – С. 52-56.

МАҒҲУМИ МАЧМЎАҲО ДАР СИНҒҲОИ ИБТИДОӢ

Халилова Ромина Муслиҳиддиновна TerDPI talaba
Рохбари илмий: Худойкулова С.

Аннотатсия: Дар ин мақола нақши математика дар таълими ибтидоӣ, мағҳуми маҷмӯаҳо, маҷмӯи ададҳо, иҷрои амалҳо дар ҷамъ, мағҳумҳои умумии комбинаторика баррасӣ шуда, тавсияҳо дода шудаанд

Калидвожаҳо: мағҳуми маҷмӯа, маҷмӯи ҳолӣ, маҷмӯаҳои маҳдуд ва беохир, роҳҳои ифодаи маҷмӯаҳо, аз ҷӣ иборат будани унсурҳо, қисми поёнии маҷмӯа, барномаҳои математикӣ, маҷмӯаҳои мувофиқи ададҳои натуралӣ, вазифаҳои таълимӣ, омӯзгорӣ, амалӣ.

"Усули осонтарини кафолати тарбияи фарзандони босавод омӯзонидани онҳо ба хондан ва нишон додани шавқовар будани хондан мебошад. Барои ин, шумо бояд китобхое пайдо кунед, ки ба кӯдакон писанд ояд, ба онҳо дастрасӣ ба ин китобҳо диҳед ва ба онҳо имкон диҳед, ки онҳоро бихонанд. Ҳама кӯдакон инфиродӣ ҳастанд ва онҳо бояд

китобҳои дар айни замон заруриро пайдо кунанд." -Нил Гейман, нависандаи бачагонаи фантаст.

Маълум аст, ки дар синфҳои ибтидоӣ дар таълими математика ҷиҳатҳои хос мавҷуданд. Махсусан, пеш аз ҳама ҳуди муаллим бояд тайёрии пухтаи назариявӣ ва методӣ дошта бошад, ки он дар таҳассуси барои тайёрии касбии муаллимони синфҳои ибтидоӣ муқарраргардида инъикос ёфтааст. Танҳо дар ҳамин сурат муаллим ба фанҳои дар талабагон таълим додашуда шавку ҳаваси ҳудро бедор мекунад, ба соҳиб шудани донишу малакаи пешқадами ҳонандагон муваффақ мегардад.

Математика нисбат ба дигар фанҳо мушаххастар ва васеътар аст. Муаллим ҳудаш риёзидон аст, зеро ӯ мушоҳидаро талаб мекунад пурра азҳуд намудани дониш, маҳорат ва маҳорат ва дар амал татбиқ намудани онҳо доништан бамаврид аст. Муаллимони ояндаи синфҳои ибтидоӣ дар рафти тайёрий ба ин талабҳо диққати махсус додан лозим аст. Сурат Дар ин маврид кӯдакон нисбат ба дигар фанҳо камтар мураккаб буданд.

Мафҳуми маҷмӯа яке аз мафҳумҳои асосии математика буда, ба он таъриф дода намешавад ва бо мисолҳо тасвир меёбад. Маҷмӯа дар якҷоягӣ бо ягон ҳосияти предмету объектҳо фаҳмида мешавад. Масалан, агар ҳамаи ададҳои натуралӣро якҷоя бинем, маҷмӯи ададҳои натуралӣ ҳосил мегардад. Бо дидани донишҷӯён, ки дар як ҳолатҳо якҷоя зиндагӣ мекунанд, мо дар он маҷмӯи донишҷӯёнро ҳосил мекунем. Тамоми нуқтаҳои ҳатти ростро дар маҷмӯъ дидан маҷмӯи нуқтаҳо, ба ҳонандагони мактаб якҷоя нигоҳ кардан маҷмӯи ҳонандагонро мефаҳмонад ва ғайра. Дар зиндагӣ маҷмӯаҳо алоҳида номгузорӣ мешаванд: маҷмӯи донишҷӯён дар синф гурӯҳ, гурӯҳҳои ҳарфҳо алифбо, маҷмӯи парандагон гала, маҷмӯи гӯсфандон рамма ва ғайраҳо.

Таърифи 1: Объектҳои, ки маҷмӯаро ташкил медиҳанд, унсурҳои маҷмӯа номида мешаванд. Масалан, донишҷӯёне дар мисолҳои болои овардашуда унсурҳои маҷмӯаҳои мувофиқи ададҳои натуралӣ мебошанд.

• Дар синфҳои ибтидоӣ масъалаҳои зиёде вомехӯранд, ки барои ҳалли онҳо аз ҳосияти хосияти маҷмӯаҳо истифода мебаранд. Масалан, ададҳоеро нависед, ки аз 67 калону аз 73 хурд бошанд: се ададҳоеро нависед, ки ҳангоми ба 7 тақсим намудани онҳо бақияи 1 ҳосил шавад. Чунин машқҳо дар дарсҳои забони модарӣ ва табиатшиносӣ низ вомехӯранд. Масалан, «Ҳамаи ҳарфҳои садонок алифбои тоҷикиро номбар кунед», «Аз ҷу м л а, ҳамаи сифатҳоеро навишта гиред», «Ҳамаи дарахтони сузанбаргро, ки дар Ўзбекистон мерӯянд, номбар кунед», «Гулҳои рангашон сурхи боғи мактабро номбар кунед» ва ғайра.

Ҳар гуна маҷмуи ғайриҳолӣ нуқтаҳо шакли геометрӣ номида мешавад. Ҳамин тариқ, нуқтаи алоҳида ва дилҳо маҷмуи охириноки

нуктаҳо шакли геометрӣ мебошанд. Порча, нур, хати рост, секунча, давра, куб, кура ва дигар мачмуи беохири нуктаҳо низ шакли геометрӣ мебошанд.

- Дар синфҳои ибтидоӣ хонандагон ноошкор бо мафҳуми тахтмачмӯ шинос мешаванд. Масалан, бачаҳо аз байни ададҳои даҳии якум ададҳои чуфт ва токро чудо меkunанд. Аз байни шаклҳои гуногун росткунҷаҳо чудо меkunанд. Аз байни калимаҳои ҷумла бошад, исмҳо чудо намуда, дар зерашон хат мекашанд. Дар табиатшиносӣ аз байни дарахтони гуногун дарахтони ҳамешасабزو номбар меkunанд ва ғайра.

Барои бо тарзи аёнӣ тасвир намудани мачмӯҳо ва муносибати байни онҳо аз хатҳои қавӣ сарбастӣ содда истифода мебаранд, ки онҳо диаграммаҳои Эйлер - Венн меноманд. Масалан, барои аёнӣ тасвир намудани он, ки мачмуи А тахтмачмӯҳои мачмуи В мебошад. Агар нишон додан лозим бошад, ки мачмӯҳои А ва В элементҳои умумӣ надоранд. Элементҳои мачмуи $A=\{a, b, c\}$ бошад, бо ёрии нуктаҳо тасвир карда мешаванд. Диаграммаҳои Эйлер-Венн имконият медиҳанд, ки тасдиқоти гуногуни ба мачмӯҳо тааллуқ доштара аёнӣ тасвир намоем.

"Дар бораи ислоҳоти системаи таълим ва тарбия барои тарбияи насли ҳамаҷаҳи раҳбарӣ" ва "Барномаи миллии тарбияи кадрҳо" маҷсалаҳои баланд бардоштани сифати таълими математика, инчунин ташаккули тафаккур ва сифатҳои шахсӣ, саводи математикӣ ва эҷодкорӣ муайян меkunанд қобилияти донишҷӯён. Аз ин рӯ, курси математикаи ибтидоӣ мавзӯи омӯзиш аст.

Вазифаи курси математикаи ибтидоӣ аз он иборат аст, ки ба донишҷӯён дар ҳалли вазифаҳои дар назди мактаб гузошташуда, аз қабилӣ «ба донишҷӯён дониши мукаммал дар бораи асосҳои илм, дар онҳо ташаккул додани сатҳи шуури баланд, таълим додани зиндагӣ, интиҳоб кардани бошуурина. " Мисли ҳар як фан, курси ибтидоии математика бояд вазифаҳои таълимӣ, омӯзгорӣ ва амалиро ҳал кунад. Яке аз вазифаҳои асосии таълими математика дар донишҷӯён ба вучуд овардани системаи муайяни мавзӯи ҳисобкунӣ, ҷенкунӣ ва графикӣ мебошад. Ин система аз иҷрои амалиётҳои оддитарин иборат аст, ки аз ҳисоби такрор автоматӣ карда шудаанд. Шогирдон бояд ҳарчи бештар мустақилона кушодани қонунҳо ва муносибатҳо омӯхта, ба қадри тавонмандии худ ба таври куллӣ ҷамъбаст кунанд ва ҳулосаҳои шифоҳӣ ва хаттӣ бароранд. Барномаи математикаи синфҳои ибтидоӣ вазифаи асосии ҳамгиро кардани донишҳои назариявӣ бо амалия, омӯхтани дониш ва малақаҳои математикии донишҷӯён барои мансабҳои оянда ва ҳаёти ҳаррӯзаи онҳо ва ташаккули онҳост, ки ин дониш ва малақаҳо дар тӯли ҳаёти худ татбиқ карда тавонанд.

Адабиётҳои истифодашуда:

1. К.Изатуллоев, Н.Ибодов, Ғ.Ҳалимов, А.Пирназаров “Математика” С.А.Азизов НАШРИ I ~ ДУШАНБЕ Нашриёти “ЭР-граф” 2006.
2. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.
3. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 88-91.
4. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. European Scholar Journal, 2 (7), 32-33.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MATEMATIK TASAVVURLARNI SHAKILANTIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Adashaliyeva Ruxsora Hasanboy qizi

DTPI talaba

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik tasavvurlarni shakllantirilishida axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish usullari haqida keltirib o'tilgan. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematika darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanib dars o'tganda, darsning samaradorligi oshishi haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Axborot texnologiyalari, elektron ishlanma, kompyuter, o'quv materiallari, metodika, animatsiya, konikma, malaka.

Hozirgi kunda kompyuter texnologiyalari rivojlanib bormoqda. Bu esa yoshlarning texnologiyaga, kompyuterga qiziqishlariga sabab bo'lmoqda. Bugungi kunda texnologiya rivojlanganligi sababli, ko'plab izlanishlar olib borilmoqda. Hozirgi deyarli barcha muassasalar kompyuter texnologiyalari bilan jihozlanmoqda. Bu esa o'qituvchilarning darsga yangicha yondasha olishiga imkon yaratib berdi.

O'quv jarayoniga kompyuter va axborot texnologiyalarini olib kirish va dasturiy ta'minotni ta'minlash evaziga ta'lim sifatini oshirish borasidagi ishlarni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001-yil 23-maydagi 2001-2005-yillarda kompyuter va axborot texnologiyalarini rivojlantirish, «Internet»ning xalqaro axborot tizimlariga keng kirib borishini ta'minlash dasturini ishlab chiqishni tashkil etish chora tadbirlari to'g'risida»gi 230-sonli qarori hamda 2002-yil 6-iyuldagi «Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari

to'g'risida»gi 200-sonli qarorlarida ko'rishimiz mumkin.¹ Boshlang'ich sinflarda matematika darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanish biz uchun qanday qulayliklarni keltirib chiqishiga nazar solaylik.

Matematika darslarida AKT ning integratsiyalashuvi o'qituvchi va o'quvchilar uchun ham foydali bo'lishi mumkin. O'qituvchilar uchun AKT mazmunni yaxshiroq yetkazish va o'quvchilar taraqqiyotini baholashga yordam beradigan bir qator vositalarni taklif etadi. Bu vositalar interfaol doskalar, Geogebra yoki Desmos kabi dasturiy ta'minot dasturlari, onlayn viktorinalar va testlar, geometriya yoki algebraik tushunchalar uchun virtual manipulyatorlar va boshqalarni o'z ichiga oladi [1].

O'qituvchi AKTdan foydalanish orqali quyidagi bir qancha vazifalarni amalga oshirishi mumkin: -boshlang'ich sinflarda multimedia texnologiyalardan foydalanish orqali o'quvchilarning fanga qiziqishlari oshadi; -ta'limning bunday usuli o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini faollashtiradi va o'quv materialini o'zlashtirilishining samaradorligini yanada rivojlantiradi; -tushunilishi murakkab bo'lgan jarayonni oson anglanishi imkonini beradi; -o'quvchilarga mustaqil izlanish yo'li bilan materiallarni izlash, topish hamda muammoli masalalarga javob topish orqali ma'lum tadqiqot ishlarini amalga oshirish uchun imkoniyat yaratadi; -yangi mavzuning o'zlashtirishi, misol va masalalar yechishi, o'quv material bilan mustaqil tanishishi, tanlash va tahlil etish kabi masalalarni tez bajarish uchun sharoit yaratadi; Bu kabi vazifalarni amalga oshirish uchun dars va to'garak mashg'ulotlarini turli xil shaklda: video, audio, slayd, quiz test, diagrammalar, jadvallar va musiqiy ko'rinishlarda taqdim etish mumkin [3].

O'qituvchi axborot texnologiyasidan foydalanish mobaynida darsga mutlaqo o'zgacha yondashadi. Bu esa o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi to'siqning yo'qolishi, o'quvchilarda dunyoviy tasavvurlarning kengayishi va dunyoqarashining o'sishiga olib keladi. Ularning kuzatuvchanligi va hayotga qiziqishi ortadi. Shu sababli, Respublikamiz maskanlarida o'quv jarayonini axborot texnologiyalari, innovatsion g'oyalar va o'qitish metodikalarini ishlab chiqish yo'lga qo'yildi. Boshlanqich sinflarda o'quv fanlarini o'qitish jarayonida kompyuterdan ko'rgazmali vosita, o'quvchilar mustaqil o'zlashtirishiga mo'ljallangan didaktik o'quv material, o'z-o'zini nazorat qilish va ixtirochilik qobiliyatlarini takomillashtirishga yo'naltirilgan ijodiy texnologik obyekt sifatida foydalanishga asosiy e'tibor qaratilishi zarur. Chunki o'quv materiallarining tabiiy, jonli va eng muhimi, qiziqarli namoyish etilishi, o'quvchilar tomonidan qayta ishlanishi, muammoning ijodiy hal etilishi ularning bilim olishini yengillashtiradi, o'zlashtirilgan bilimlarni uzoq muddat xotirada saqlab qolish, ijodiy ixtirochilik ko'nikma va malakalarini tarkib toptirish, bilimlarni amaliyotda qo'llashlariga sharoit yaratadi. Bu esa, boshlang'ich sinf darslarida nafaqat darsning qiziqarli o'tishi balki, darsning samaradorligini ham oshiradi.

Axborot texnologiyalaridan foydalanish o'qitilayotgan fanning o'zlashtirish sifatini oshirish vazifasini ham o'z oldiga qoyadi. Bu borada matematika fanini o'qitishda ham turlicha metodlar qo'llanilmoqda, bundan ko'zlangan asosiy maqsad matematika fanini o'qitishni takomillashtirishdir. Axborot texnologiyalarining multimedia vositalari o'quv jarayonida quyidagi eng muhim jihatlari bilan alohida ahamiyatga egadir:

- differensial va individual o'qitish jarayonini tashkil qilish;
- o'qish jarayonini baholash, teskari (qarshi) aloqa boglanishi;
- o'z-o'zini nazorat qilish va tuzatib borishi;
- o'rganilayotgan fanlarni namoyish etishi va ularni dinamik jarayonini ko'rsatishi;
- fan ma'ruzalarida animatsiya, grafika, multiplikasiya, ovoz kabi

kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanishi.¹ Umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf matematika darslarini yangi pedagogik texnologiyalar va zamonaviy axborot texnologiyalari asosida o'tishda kompyuterlardan foydalanib, multimediya imkoniyatlari asosida dars o'tish noan'anviy dars turlari hisoblanadi. Bugungi kunda mana shunday imkoniyatlardan foydalanish elektron ishlanmalar, elektron darsliklar yaratish eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Agar bu vazifalarni hal etsak, natijada o'quvchilar bilimining saviyasini oshirish imkoniyatlari yanada oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. M.S.Divanova, S.Q.Alimova, O.N.Alimov "Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish" kitobi..
2. N.Axmedov "Yangi pedagogik texnologiyalar" Toshkent "Moliya", 2013.
3. J.G.Yo'ldoshev, S.A.Usmonov. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish" Toshkent. Fan va texnologiya – 2008.

АСБОБҲОИ АЁНӢ ВОСИТАИ МУҲИМИ ҶАРАӢНИ ТАЪЛИМ ДАР СИНФҲОИ ИБТИДОӢ

Анварова Нигина Файзуллоевна TerDPI talaba
Роҳбари илмӣ: С.Самиева

Аннотация: Дар мақолаи мазкур бо ёрии асбобҳои аёнӣ гузаронидани ҷараёни таълим дар синфҳои ибтидоӣ муҳокима карда шудааст, ки яке аз усулҳои муҳими таълими забони тоҷикӣ дар синфҳои ибтидоӣ ба ҳисоб меравад.

Калидвожаҳо: асбобҳои аёнӣ, усули таълим, дarsҳои мустаҳкамкунӣ, педагогони машҳур, тарбия, таълим, метод, таблитса, фанелограмм.

Асбоби аёни кӯдаки камгапро ба гап медарорад,-гуфтааст К.Д.Ушинский. Дар байни усулҳои таълими забони тоҷикӣ аёни гузаронидани машғулиятҳои забони модарӣ ҷои махсусро ишғол менамояд. Аёният бештар ҳангоми фаҳмонидани мавзӯи нав истифода карда мешавад. Баъзан аёниятро дар дарсҳои такрор ва мустаҳкамкунии донишҳои гирифташуда низ истифода кардан аз аҳамият холӣ нест.

Баёни муаллим ва аёният якҷоя шартӣ асосии бошуурона ва мустаҳкам аз худ намудани материали таълимӣ ба шумор меравад. Аёният чизи нав нест. Таърихи истифодаи он тахминан бо таърихи омӯзиш баробар аст. Дар замони пеш аёниятро «Қоидаи тиллоӣ» меномиданд, зеро аёният илму ҳунар ва дониши инсонро равшану намоишнок ва мустаҳкамтар мекунад.

Педагоги машҳури рус К.Д.Ушинский дар таълимоти худ аҳамияти кор фармудани аёниятро дар системаи таълиму тарбия бо фактҳои ҳаётӣ ва психологӣ равшан нишон дода, зарурати бо асбобҳои аёни гузаронидани дарсҳои ҳар як фанро ба муаллим тавсия намудааст. Агар дар таълими ин ё он мавзӯъ асбобҳои аёни истифода бурда шавад, бачагон он дарсро бошуурона ва ба таври конкретӣ фаҳмида, муддатҳои дароз онро дар хотир нигоҳ медоранд, чунки аёният бо образнокӣ, зинда ва мушоҳидаҳои равшани конкретӣ дар хотири бачагон акс меёбад. «Шумо,-мегӯяд ӯ, ба бача панҷ калимаро гӯед, ӯ ин калимаҳоро бе мушкилӣ ва дар муддати дароз аз ёд мекунад, вале бист калимаи ба воситаи расм ёд додашударо дар муддати кӯтоҳ баосонӣ аз худ менамояд». Дарсе, ки бе аёният гузаронида мешавад, аксар вақт сабаби нафаҳмидани мавзӯъ аз тарафи хонандагон мешавад.

Дар дарсҳои забони тоҷикӣ аз чунин намудҳои аёният истифода бурда мешавад: таблитса, схема, диаграммаҳо, харитаҳои таърихӣ ва геометрӣ, расмҳо, кинофилмҳо ва ғайраҳо.

Таблитса ва схемаҳо яке аз маъмултарин намудҳои асбоби аёни ба шумор мераванд, ки муаллимон ҳангоми фаҳмонидани мавзӯъ низ аз онҳо истифода мебаранд. Дар дарсҳои такрор ҳам аз онҳо истифода кардан мумкин аст.

Албомҳо - таблитсаҳо низ дар фаҳмонидан ва мустаҳкам намудани мавзӯҳои истифода карда мешаванд. Онҳо хусусияти мавзӯӣ дошта, одатан, онро муаллимон ба дасти хонандагон медиҳанд. Ин гуна албомҳоро доир ба як боб ва гурӯҳи мавзӯҳои тартиб додан мумкин аст.

Таблитсаҳо-луғатҳо ба орфографӣ ва лексикӣ ҷудо мешаванд. Агар ин гуна таблитсаҳо-луғатҳо хусусияти орфографӣ дошта бошанд, ба қоидаи муайян тартиб дода мешаванд, агар лексикӣ бошанд, ба гурӯҳи калимаҳои касбу кори гуногун сохта мешаванд.

Лото ва бозиҳои дигари рӯимизӣ.

Рамзҳои гуногун, ки бо мақсади инкишоф додани нутқи хонандагон истифода карда мешаванд.

Диапозитивҳо, диафилмҳо ва кинофилмҳо, ки хусусияти таълимӣ ва тарбиявӣ доранд.

Таблитсаҳо аз ҷиҳати мундариҷа сода ва мураккаб мешаванд:

а) Таблитсаҳои сода танҳо як мафҳум ва ё як масъалаи ҷолиби диққати забонро инъикос карда, фақат барои баён, мустаҳкамкунӣ ва такрори мавзӯҳои алоҳида истифода бурда мешаванд.

б) Таблитсаҳои мураккаб дар дохили худ як қатор масъалаҳои ба як мавзӯи калон тобеъ ва ё ҷиҳати зарурии чанд мавзӯи ба ҳам алоқаманди забонро якҷоя инъикос меkunанд.

Таблитсаҳое, ки барои омӯхтани якчанд қоида ва такрори бобҳо сохта мешаванд, бештар дар дарсҳои мустаҳкамкунӣ, такрор ва ҷамъбасткунӣ мавриди истифода қарор мегиранд. Аҳамияти расмҳо дар таълими забони модарӣ калон аст. Расмҳо як намуди шиносоии мактабӣ бо асарҳои санъати тасвирӣ ва тарбияи завқи эстетикӣ аст. Вақте ки хонандагон аз рӯи расм бо роҳбарии муаллим ҳикояча ё иншо менависанд, дар баёни мазмун ва ё таҳлили ҳолатҳои тасвиршуда душворӣ намекашанд.

Дар дарсҳои грамматика ҳам аз расмҳо истифода бурда мешавад. Хусусан расмҳои манзаравӣ, рангҳои гуногун дар тартиб додани сифатҳо, сифатҳои аслӣ ва нисбӣ, дараҷаи сифат, ҷумлаҳои сода ва амсоли инҳо мавқеи муҳим доранд.

Иншо аз рӯи расм бояд дар ҳамаи синфҳо гузаронида шавад ва он дар ҳар як синф вобаста ба синну соли хонандагон хусусияти худро дошта бошад.

Расмҳо имконият медиҳанд, ки тафаккури мантиқии хонандагон инкишоф ёбад.

Ҳар як воситаи аёниё, ки дар дарсҳои забони тоҷикӣ истифода мешавад, бояд мазмунан бо мавзӯи таълимӣ мувофиқат намояд. Махфӣ нест, ки баъзан як таблитса дар якчанд дарс бо мақсади гуногун истифода карда мешавад.

Тайёр кардани таблитсаҳо як қатор талаботи педагогӣ, психологӣ ва гигиенӣ дорад. Аз ин рӯ, оид ба ороиши таблитсаҳо чанд сухан гуфтан лозим аст. Муаллимон аксар варқ дар дарс таблитсаҳои дастӣ сохтаро истифода мебаранд.

Дар сохтани тартиб додани таблитсаҳои забони тоҷикӣ аз аломатҳои ифодакунандаи символӣ (рамзӣ) истифода мебаранд.

Барои сохтани таблитсаҳо:

а) хатҳои рост, мавҷнок ва пунктир (якто ва якчандто) истифода карда мешавад;

б) дар қавсайн нишон додани аломатҳо;

в) ҷудо кардан бо хатҳои рост аз боло ба поён, аз рост ба чап

г) истифодаи фигураҳои геометрӣ: дар ин маврид ҳар як фигураҳои геометрӣ як сараъзо ё аъзои ҷумларо ифода мекунад.

Тахтаи синф ҳамчун аёният дар таълими забони тоҷикӣ хизмат менамояд. Дар таълими забони тоҷикӣ на фақат аз тахтаи синф, балки аз доскаи магнитӣ (фанелеграф) низ истифода бурда мешавад. Доскаи магнитӣ аз тахтаи синф ҳаҷман хурд буда, аз материали мулоим сохта мешаванд ва ба осонӣ қат кардан ҳам мумкин аст.

Хулоса, аз аёният истифода бурдан на танҳо аҳамияти таълимӣ, балки ҷиҳати тарбиявӣ ҳам дорад, чунки ба ин восита диққати хонандагон ба дарс ҷалб мешавад ва ҳаваси онҳо ба он зиёд шуда, муҳаббаташон ба муаллим боз ҳам меафзояд.

Адабиёти истифодашуда:

1.М.Истамова. Методикаи таълими забони тоҷикӣ. Самарқанд, 2003.

2.Sayfidinovich, A. S., & Oripovna, S. S. (2022). Use of the scientific and pedagogical heritage of abu bakr varroq termezi in the spiritual and moral education of students. *World Bulletin of Social Sciences*, 8, 110-114.

3.Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.

4.SAMIYEVA, S. (2023). TABOO AND EUPHEMISM IN UZBEK AND TAJIK LANGUAGES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 64-68.

5.Oripovna, S. S. (2022). Issues of spiritual and moral education of youth in the works of abdurahmon Jami.

6.Samiyeva, S. (2021). ISSUES OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF YOUTH IN THE WORKS OF ABDURAHMON JAMI. *InterConf*.

7.Samiyeva, S. O. (2024). EUPHEMISMS AND THEIR RELATIONSHIP WITH SYNONYMS (in the example of Uzbek and Tajik languages). *World of Scientific news in Science*, 2(2), 859-865.

8.Oripovna, S. S. (2024). Emergence Factors Of Dysphemic And Euphemical Dictionaries In Tajik And Uzbek Languages. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 2(2), 14-21.

9.Samiyeva, S. O. (2020). SAADI SHERAZI'S LIFE ACTIVITIES AND MORAL VIEWS. *Theoretical & Applied Science*, (7), 410-413.

10.Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.

11.KHOLIKOVA P. THE ROLE OF FOLK VERBAL CREATIVITY IN FORMING THE SPIRITUAL WORLD OF PRIMARY CLASS STUDENTS //World Bulletin of Social Sciences. – 2023. – Т. 29. – С. 52-56.

ОБЩИЕ СВЯЗИ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК С ДРУГИМИ НАУКАМИ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

*Бутаярова Тамара Ураловна
студентка 3 го курса ТерДПИ,*

Научный руководитель доцент Л.А.Мухтарова

Аннотация. В данной статье речь идет об связи естественных наук с другими науками в начальном образовании.

Ключевые слова: окружающая среда, образование, актуальность, начальная школа, ученики, педагогическое познание

В настоящее время вопрос о формировании и развитии естественнонаучных понятий является довольно актуальным. В то же время это очень сложный вопрос, и в теории методики, и в практике обучения. Важность данного вопроса подтверждается научным интересом многих известных ученых, среди которых особо можно отметить следующих: Е.К. Войшвилло, Н.Ф. Талызина, К.П. Ягодовский и др. Непосредственно в данном исследовании термин «понятие» рассматривается в качестве категории, используемой философией, логикой, психологией, педагогикой. В педагогике понятие - это форма научного познания, отражающая объективно существенное в вещах и явлениях и закрепляемая специальными терминами или обозначениями. В отличие от чувственных образов (ощущений и восприятия) понятие отвлекает существенное и тем самым получает значение всеобщности, в чём и состоит его главная отличительная черта.

В структуру любого понятия включены следующие характеристики: содержание, объем, динамичность. К содержанию понятия относится совокупность существенных признаков, которые характеризуют его предмет и, соответственно, подразумеваются в данном понятии. Объем понятия представляет собой совокупность или множество предметов, которое мыслится в понятии. Если говорить о такой характеристике, как динамичность, то по мнению многих философов, развитие (динамика)

понятия подразумевает постоянное его движение в смысле постепенного изменения объема, а также углубления содержания .

В курсе «Естественных наук» прежде всего, формируются первоначальные понятия, которые дают детям понимание закономерностей окружающего мира, опираются на чувственный опыт младшего школьника и обеспечивают переход представления в понятие. Именно на чувственной основе осуществляется первоначальное усвоение закономерностей, сущности объекта или явления окружающей действительности, не зависимо от возраста учащихся, а это и есть главная особенность первоначальных понятий.

Понятия помогают человеку формулировать правила и законы, связываются друг с другом в речи, позволяют давать грамотные объяснения, выдвигать гипотезы. Сравнение, анализ, синтез, классификация, отвлечение (абстрагирование), обобщение все это является основными умственными действиями и операциями, которые приводят к образованию понятий. В содержание естественнонаучного образования должны сознательно закладываться все эти действия и операции.

Е.К. Войшвилло в своих трудах определяет понятие как форму или вид мысли (мысленное образование), которая выступает в качестве результата обобщения предметов некоторого класса и мысленного выделения самого этого класса по определенной совокупности общих для предметов этого класса, а также в совокупности отличительных для них признаков . Природоведческие понятия, или естественнонаучные понятия, представляют собой понятия, применимые в области знания экология и природоведение. По содержанию природоведческие понятия можно классифицировать по видам .

Естественнонаучные понятия имеют свою характеристику в зависимости от различного количества предметов и явлений, отраженных в них, взаимосвязи с другими понятиями. Совокупность существенных свойств класса предметов и явлений, отражаемых в сознании с помощью данного понятия – это содержание понятия. По содержанию понятия делятся на простые и сложные. Относительно начального естествознания простые понятия включают в себя один элемент знаний о природе. Сложное понятие, образуется путем соединения простого понятия с другим простым элементом. По содержанию естественнонаучные понятия подразделяются на:

- геологические (горные породы, полезные ископаемые и др.);
- физические (тело, вещество, явление, свойства воды и др.);

- географические (погода, поверхность, территория, река, горизонт и др.);
- биологические (растение, корень, лист, цветок, бактерии, грибы и др.);
- сельскохозяйственные (овощи, фрукты, почва, минеральные вещества, удобрения и др.);
- экологические (природное сообщество, культурное сообщество, охрана природы и др.) .

Понятия группируются по объему, исходя из количества объектов, отображаемых в знаниях. Они могут быть единичными, частными и общими. Существуют также всеобщие понятия: «движение», «время», «пространство» и др. Они вводятся в развивающих системах начального обучения естествознания.

В содержании школьного естествознания все понятия взаимосвязаны. Одним из критериев овладения тем или иным понятием является умение оперировать этим понятием. Если учащиеся 1-2 класса отмечают, прежде всего, наиболее наглядные внешние признаки, характеризующие действие объекта или его значение, то к 3-4 классу школьники должны уметь устанавливать иерархию понятий, вычленять более широкие и более узкие понятия, находить связь между родовыми и видовыми понятиями. Если ученик 1-2 класса часто подменяет аргументацию и доказательство простым указанием на реальный факт или опирается на аналогию, то ученик 3-4 класса должен уметь дать обоснованное доказательство, развернуть аргументацию.

Ряд особенностей процесса формирования понятий:

- понятия не могут быть усвоены в «готовом виде» только путем заучивания определений, а выводятся и формируются;
- понятия представляют собой систему, в которой одни из них связаны с другими;
- процесс формирования понятий управляем, он происходит под руководством учителя, имеет целенаправленный.
- понятия усваиваются не сразу, а постепенно, по мере изучения курса, они непрерывно развиваются по объему и глубине .

Таким образом, теоретический анализ показал, что развитие понятий – это длительный процесс, в котором понятие обогащается все новыми характеристиками при постоянном сообщении новых знаний, их осмыслении и связи с уже имеющимися знаниями. Руководство этим процессом осуществляется через систему повторения и применением все усложняющихся вопросов и заданий, среди которых видное место должны

занимать вопросы и задания на установление логических связей между отдельными усвоенными понятиями.

Список использованной литературы:

1. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
2. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.
3. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).
4. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.
5. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. European Scholar Journal, 2(11), 43-44.
6. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.
7. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.
8. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.
9. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.
10. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.
11. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.

12. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.
13. Munzifa Tangirova, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). WAYS OF READING LITERACY DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL PUPLS. *European Scholar Journal*, 4(2), 88-89.
14. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 360-371.
15. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18-22.
16. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176-180.
17. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
18. Feruza RAKHMONOVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF FORMING A CULTURE OF READING IN PRIMARY EDUCATION. *European Scholar Journal*, 4(3), 5-7.
19. Saodat MINGNOROVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE METHODOLOGY OF DEVELOPING THE CREATIVITY OF THE BEGINNING 1ST CLASS TEACHER WITH THE HELP OF ETHNOPEDAGOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 33-37.
20. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Open Access Repository*, 4(3), 971-976.
21. Abdimannabovna, M. L. (2023). O 'QUVCHILAR EKOLOGIK XAVFSIZLIK MADANIYATINI FANLARARO ABSCISSIAL VA ORDINATAL ALOQADORLIKDA TAKOMILLASHTIRISH OMILLARI. *Наука и технологии*, 1(2).
22. Muxtarova L.A. Boshlang'ich ta'limda ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirishning metodologik asoslari // Наманган давлат университети илмий ахборотномаси ilmiy-nazariy jurnali. 2021, 12-сон. – В. 657-662.
23. Muxtarova, L. A., & Saidaxmadova, N. S. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish va matnni tushish ko'nikmalarini shakllantirish yo'llari. "Oilaviy munosabatlar destruktiviyasining psixologik tadqiqi: muammo va yechimlar" *Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. Termiz*, 402-405.

24. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(3), 307–311.

ПСИХОЛОГИЯДА ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТ МЕТОДЛАРИ

Туйчиева Ф.А.,

Тошкент, 293-сонли умумтаълим мактаб ўқитувчиси

Аннотация. Мазкур мақолада ижтимоий тадқиқот методларнинг ўрни, қўлланилиши ва шакллари келтирилган.

Калит сўзлар: психология, методология, кузатиш, суҳбат, узлуксиз, кўпёқлама, табиий, социометрик, тадқиқот, эмпирик, тест.

Маълумки ҳар қандай фан ўз предметига эга бўлиб, психологиянинг предмети психика бўлиб у обектив оламни психик ҳодисалар асосида акс эттириб, юзага келган ва шаклланган турмуш тарзи субъект фаолиятни ҳулқ-атворни мақсад сари йўналтиради.

Методлар тизими фаннинг умумий метадалогиясига бирлашади. Ҳар қандай фан қандайдир ҳодисани қонуниятини билиш учун маълум бир методлардан фойдаланади. И.П. Павлов “Методнинг қўлида тадқиқот тақдири ётади” – деган эди.

Методологияни кенг маънода оладиган бўлсак, у маълум тизимга эга бўлган ва билимларни излаб топишга қаратилган мантиқан кетма-кетликка эга бўлган методлардир. Кўпчилик олимлар бу атамани илмий метод тушунчасига мос тарзда тушунадилар ва фойдаланадилар, методология фақат илмий тарзда қабул қилинишини таъкидлайдилар.

Методология (юнонча *methodes* - билиш, тадқиқ қилиш, изланиш йўли, *logos* - тушунча, таълимот) амалиёт фаолиятини ташкил этиш ва амалга оширишни тамойиллари ва усуллари тизими ҳамда ушбу тизим ҳақидаги таълимотдир. Методлар – психологияни ўрганиш усуллари ва йўллари йиғиндиси, “Метод” бу билиш, англаш йўли бўлиб, бу усул орқали фаннинг предмети аниқланади.

Методлар тизими юқорида таъкидланганидек фаннинг умумий метадалогияси метод ва методикалари орасидаги боғлиқлик схемаси берилган.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки психологик тадқиқотларнинг ташкил этилишига ва ўтказилишига маълум бир талаблар қўйилади. Улар қуйидагилардир:

1. Тадқиқотларни режалаштириш.
2. Метод ва методикаларни танлаш ва уларни синаб кўриш.

3. Тадқиқотни ўтказиш жойи.

4. Тадқиқотни техник жихозлаш.

5. Тадқиқ қилинувчиларни танлаш.

6. Тадқиқотчи шубҳасиз татқиқотнинг боришига таъсирэтади ва татқиқотнинг режалаштиришдан то хулоса ва тавсияларга қадар катта аҳамиятга эга.

7. Кўрсатма – у аниқ ва қисқа бўлиши лозим.

8. Тадқиқот қондаси баённома тўлиқ ва мақсадга йўналган бўлиши керак.

9. Тадқиқот натижаларини қайта ишлаш.

Тадқиқот мураккаб жараён бўлиб, унинг ўз босқичлари ва поғаналари мавжуд.

Умумий психологияни бу соҳалари билан бир қаторда қўйиш нотўғри чунки, умумий психология инсон руҳиятининг умумий қонуни турларини методологик ва назарий тамойиллари асосида ўрганиш билан шуғулланади. Ҳар бир фан тараққиётининг асосий шароитларидан бири унинг маълум даражада мумкин қадар обектив аниқ ишончли услубларга эга эканлигидир.

Метод – услубнинг маъноси бирор нарсага бориш йўли демакдир. Умуман психологияда инсон психикасини тадқиқ қилиш методларнинг турли таснифи мавжуд. Тадқиқод методларини илмий жиҳатдан таҳлил қилган рус психологи Б.Г.Ананьев мазкур методларни хусусиятларига қараб классификация қилган.

Б.Г.Ананьев психикани ўрганиш методларини турли гуруҳга ажратиб, ўрганган:

а) таҳлилий- қиёслаш, лонгитюд, комплекс методлари киради;

б) эмпирик гуруҳга кузатиш, экспремент, суҳбат, сўровнома, тест, фаолият махсулини ўрганиш методи, биография, социметрия;

в) натижаларни қайта тиклаш ёки статистик;

г) натижаларни шарҳлаш, гуруҳига шарҳлаш ва доналаш методлари киради.

Б.Г.Ананьев томонидан ажратилган классификацияга кўра тадқиқод ишларида фойдаланиладиган эмперик гуруҳ методлари ҳисобланади. Шундай бўлса ҳам бошқа гуруҳ методларига ҳам қисқача тўхталиб ўтамиз.

Тадқиқот методларининг биринчи ташкилий гуруҳи ўз ичига қиёслаш, лонгитюд (узлуксиз), комплекс (кўпёқлама) деб аталадиган турларни қамраб олади.

Қиёслаш методидан умумий психология, ижтимоий психологиялар катта ёки кичик гуруҳларни ҳамда уларнинг ҳар хил тоифаларини ўзаро тоққослаш учун; медицина психологияси – соғлом ва бемор кишиларнинг

психик хусусиятларини қиёслаш мақсадида; спорт психологияси спортчиларнинг ҳолати, ўқувлигини ва ишчанлигини ўзaro таққослаш мақсадида қатор фанлардан фойдаланадилар.

Қиёслаш методи турли ёшдаги одамларнинг билиш жараёнлари шахс хусусиятлари билимларни ўзлаштириш, ақлий қобилияти салоҳияти ривожланиш динамикаси жинсларнинг тафовутлари ва ўзига хослигини ўрганишда қўлланилади.

Мазкур метод орқали бир хил жинсли (Ҳасан – Ҳусан, Фотима – Зухра ёки аралаш жинсли ҳасан – Зухра, Фотима – Ҳусан) эгизаклар кузатилган.

Лонгитюд методи ёрдамида субъектив олимларнинг ўзига хослигини обектив шарт-шароитлари ва ижтимоий муҳитнинг синалувчига таъсирини ўрганилади. Чунончи эгизакларнинг ўхшашлиги ва тафовути, таъсирланиши, ҳис туйғуни ўзгариши кишилар ўртасидаги индивидуал фарқлар (ишчанлиги, темпераменти, олий нерв фаолияти тизими ва ҳоказо) бўйича маълумотлар олиш Лонгитюд методи орқали амалга ошади.

Комплекс методи ёрдамида ўрганилган обектдаги ўзгаришлар турли нуқтаи назардан таҳлил қилинади ёки уларга ҳар хил ёндашилади. Масалан болада оддий билимларни ўзлаштириш хусусияти психологик жиҳатдан текширилаётган бўлса, комплекс ёндашиш таъсирида ана шу ўзлаштиришнинг фалсафий, мантиқий, физиологик, ижтимоий, биологик хусусиятлари ёритилади.

Илмий тадқиқот методларининг учинчи гуруҳи натижаларни қайта тиклашга шуғулланган бўлиб, улар статистик (миқдор) ва психологик (суҳбат) таҳлил турларига бўлинади. Илмий тадқиқот методларини турлича шарҳлаш гуруҳи генетик ва доналаш методларидан иборатдир.

Генетик метод билан тадқиқот давомида тугалланган маълумотлар яхлит ҳолда мақсадга мувофиқ тарзда шарҳланади. Бу методдан фойдаланишнинг асосий мақсади синалувчида вужудга келаётган ички жами образларнинг ривожланиши иш ва билиш жараёнларининг ўзгаришига тажриба натижасига суяниб таъриф ва тавсиф беришдир. Шунингдек бунда мазкур фазилат ва хусусиятларнинг намоён бўлиш даври, босқичи ҳамда баъзи машаққатли дақиқаларга, пайтларга қўшимча шарҳлар бериш имконияти туғилади. Генетик методига асосланиб психик ўзгаришлар билан ривожланиш босқичларининг бевосита боғлиқлигини илдизи аниқланади.

Доналаш методи билан тадқиқот обектига кирган шахс психикасидаги барча ўзгаришлар ўзига хослик ўзарo алоқа, ўзарo таъсир ва уйғунликнинг ўзарo боғанишлари ўрганилади. Жумладан, инсон хулқини идрок қилиш учун сезги, идрок, хотира, тафаккур

жараёнларининг бир пайтда, биргаликда қилиниши бунга ёрқин мисолдир. Бунда ҳар бир билиш жараёнининг усули ифодаланади ёки унинг аҳамияти алоҳида таъкидланади, уларнинг ўзаро боғлиқлиги асослаб берилади.

Эмпирик методлар гуруҳи ўз навбатида иккита, яъни асосий ва ёрдамчи методларга бўлинади. Асосий методларга кузатиш ва эксперимент методлари кирса, ёрдамчи методларига суҳбат, сўровнома ва тест киради.

Кузатиш методи – икки хил булиб, обектив (ташқи) ва субектив (ички) кузатиш турлари мавжуд. Инсон психикасидаги ўзгаришларни кузатиш учун қуйидагиларни амалга оширилади:

- а) кузатишнинг мақсад вазифаси белгиланади;
- б) кузатилаётган объект танланади;
- в) тадқиқот ўтказиш вақти ривожлантирилади;
- г) кузатиш канча давом этиши қатъийлаштирилади;
- д) кузатиш инсоннинг қайси фаолиятида (ўқиш, ўйин, меҳнат, спорт) амалга оширилиши тавсия қилинади;
- е) кузатишнинг шакли (якка, гуруҳ, жамоа) танланади;
- ё) кузатилганларни қайд килиб бориш воситалари (кундалик суҳбат дафтари, кузатиш варақаси, магнитофон, видеоманитофон) тайёрлаб қўйилади.

Кузатиш орқали турли ёшдаги одамларнинг диққати хис-туйғулари, асаб тизимининг ташқи ифодалари, имо-ишоралари, сезгирлиги, хулқ-атвори, нутқ фаолияти кабилар ўрганилади. Аммо ўта мураккаб ички кечинмалар, юксак ҳиссиётлар, тафаккур, мантиқий хотира ва ақл заковатни тадқиқ этишга бу методнинг имкони етмайди.

Табиий тажриба ёки эксперимент методи – ўз навбатида табиий ва лаборатория методларига ажратилади. Табиий методдан фойдаланишда, ишлаб чиқариш жамоалари аъзоларининг, илмий муассасалар ходимларининг, ўқитувчилар, кексайган кишиларнинг психологик ўзгаришлари, ўзаро муносабатлари, иш қобилиятлари, мутахассисликка яроқлилиги муаммоларини ҳал қилиш назарда тутилади.

Лаборатория методи – ёрдами билан диққатнинг сифатлари сезги, идрок, хотира ва тафаккурнинг хусусиятлари эмоционал ҳамда иродавий ва ақлий зўриқиш сингари мураккаб психик ҳолатлар текширилади. Кўпинча лаборатория шароитида кишилар ва кутилмаган тасодифий вазиятларнинг моделлари яратилади. Асбобларнинг кўрсатиши бўйича ўзгаришлар, ривожланиш динамикаси, жисмоний ва ақлий толиқиш, эмоционал, иродавий, асабий зўриқиш, жиддийлик, танглик қандай содир бўлганини ифодаловчи маълумотлар олинади.

Суҳбат методи билан инсон психикасини ўрганишда суҳбатнинг мақсади ва вазифаси белгиланади. Унинг объекти ва субъекти танланади, мавзу ўтказиладиган вақти аниқланади, якка шахслар гуруҳ ва жамоа билан ўтказиш режалаштирилади, ўрганилаётган нарса билан боғлиқ савол – жавоб тартиби тайёрланади. Суҳбатнинг бош мақсади маълум бир вазият ёки муаммони ҳал қилиш жараёнида инсон психикасидаги ўзгаришларни ўрганишдир. Суҳбат орқали турли ёшдаги одамларнинг тафаккури, ақл – заковати, хулқ – атвори, қизиқиши, билим савияси, эътиқоди, дунёқараши, иродаси тўғрисидаги маълумотлар олинади. Суҳбат чоғида ўзаро изчил боғланган саволлар берилади.

Фаолият маҳсулини таҳлил қилиш методи. Инсон хотираси, тафаккури, қобилияти ва ҳаёлининг хусусиятларини аниқлаш мақсадида бу метод иш даври психологиясида кенг қўлланилади. Болалар чизган расмлар, ясаган ўйинчоқлар, моделлар, ёзган шеърларини таҳлил қилиш орқали уларнинг мантикий хотираси, тафаккури, техник, бадий ва адабий қобилияти, ижодий ҳаёли юзасидан материаллар қўллаш мумкин. Мазкур методдан фойдаланишда маҳсулотни яратган шахс бевосита иштирок этмайди. Объект билан субъект ўртасида мулоқот ўрнатиш учун шахснинг психикаси тўғрисида сиртдан маълум ҳукм хулоса чиқарилади.

Тест методи. Тест – инглизча сўз бўлиб синаш текшириш демак. Шахснинг ақлий ўсишини, қобилиятини, иродавий сифатлари ва бошқа психик хусуситларини текширишда қўлланиладиган қисқа стандарт масала, топшириқ мисол жумбоқлар тест деб аталади. Тест айниқса одамнинг қандай касбни эгаллаши мумкинлиги касбга яроқлилиги ёки яроқсизлигини истеъдодлилар ва ақли заифларни аниқлашда кенг қўлланилади.

Биография (таржимаи ҳол) методи. Инсон психикасини тадқиқ қилиш учун унинг ҳаёт фаолияти, ижодиёти тўғрисидаги оғзаки ва ёзма маълумотлар муҳим аҳамиятга эга. Бу борада кишиларнинг таржимаи ҳоли хотиралари, эсдаликлари, ўзгалар ижодига берган баҳолари тақризлари алоҳида ўрин эгаллайди. Таржимаи ҳол маълумотлари инсон психикасидаги ўзгаришларни кузатишда унинг суҳбат ва тажриба методлари билан ўрганиб бўлмайдиган жиҳатларини очишга ёрдам беради.

Сўровнома методи. Психологияда кенг қўлланиладиган методлардан биридир. Унинг ёрдамида турли ёшдаги одамларнинг психологик хусусиятлари нарса ва ходисаларга муносабатлари ўрганилади. Сўровнома одатда 3 хил тузилишда бўлади. Уларнинг **биринчиси** ҳаёли англатилган мотивларни аниқлашга мўлжалланган саволлардан тузилади. **Иккинчи** хилида ҳар бир саволнинг бир нечтадан тайёр жавоблари берилади. **Учинчисида** синалувчига ёзилган тўғри жавобларни баллар билан баҳолаш тавсия этилади. Сўровномадан турли ёшдаги одамларнинг лаёқатларини муайян соҳага қизиқишлари ва

қобилиятларини, ўзига тенгдошларга, катта ва кичикларга муносабатларини аниқлашда фойдаланилади.

Социометрик метод. Бу метод кичик гуруҳ аъзолари ўртасидаги бевосита эмоционал муносабатларни ўрганиш ва уларнинг даражасини ўлчашда қўлланилади. Мазкур метод ёрдамида муайян гуруҳдаги ҳар бир аъзонинг муносабатини аниқлаш учун унинг қайси фаолиятида ким билан бирга қатнашилиши сўралади. Олинган маълумотлар матрица график схема жадвали шаклида ифодаланади. Булар шахснинг бир-бирининг танлаш мотивларини кенг ифодалаш имконини беради. Айниқса социометриянинг Я.М.Коломинский ишлаб чиққан ўзгартирилган тури болалар жамоасидаги шахслараро муносабатлар ҳақида тўлароқ ахборот беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Б.Г. Ананьев, М.Д. Дворяшина. Индивидуальное развитие человека и константность восприятия. -М., Просвещение, 1968. – Р. 332.
2. Я.М. Коломинский. Беседы о тайнах психологии. – М., 1976.
3. И.П.Павлов. Условный рефлекс (сборник). -Лениздат: 2014.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Ш.О.Холмуродов, ТерДПИ

Аннотация. Мазкур мақолада таълим жараёнида инновацион технологияларнинг ўрни, аҳамияти электрон дарсликлар мисолида келтириб ўтилган. Шунингдек, ҳар бир электрон дарслик ўзига хослиги, қулайлиги каби фарқли жиҳатлари баён қилинган.

Калит сўзлар: матн, версия, гиперматн, график, жадвал анимация, овоз, ҳолат, алоқа, коммуникация, таълим, сифат, тизим, мустақил, интерактив, даража, продуктив.

Кейинги пайтларда электрон ўқув нашрларининг турли хиллари яратилиб, улар ўз таркибига аддив гиперматн дарсидан тартиб масофавий ўқитишинг мажбурий тизимларини қамраб олмоқда.

Электрон дарсликларни қуйидаги турларга ажратиш мумкин:

- матннинг электрон версияси;
- дарсликларнинг гиперматнли электрон версияси;
- график, жадвал, схема, расм ва гиперматнлари мавжуд дарсликлар;
- анимация, овоз, график, жадвал, расм, схема ва гиперматнли ва тест тизимлари мавжуд дарсликлар.

Синф ёки аудиторияга мўлжалланган бундай турдаги электрон дарсликларнинг сифати ва самарадорлигини яхшилаш учун қўлланилган

дарс мавзусига қараб таъсир кўрсатилаётганлигини билиш лозим. Бундай электрон дарсликларнинг анъанавий методларга нисбатан афзалликларини қуйида келтириш мумкин:

1. Ўқув ахборотларининг тақдим этилиш шакли.

2. Кўпгина ахборотларни қидириш имконияти.

3. Онлайн билимлар даражасини назорат қилиш усуллариининг мавжудлиги.

4. Ўқитувчи ва ўқувчи-талаба билан тескари алоқанинг мавжудлиги.

Тараққиётдан келиб чиққан ҳолда, электрон дарсликлар яратишнинг қуйидаги тамойилларини қўллаш мумкин:

- мультимедиа маълумотлари (матн, график, аудио, видео, анимация) асосида ахборотларни тақдим этиш;

- қидириш ва йўллаш имкониятларини киритиш;

- олинган билимлар даражасини назорат қилишнинг обектив тизимини киритиш;

- тармоқ технологиялар асосида ўқитувчи, ўқувчи-талабанинг ўзаро интерфаол ва тескари алоқанинг йўлга қўйилиши.

Мультимедиа ёрдамида ўқитиш тизимларини яратишда анимациялардан фойдаланиш катта ўрин тутди. Анимациядан ўқувчи-талабага ўқув маърузали мазмунини тўлиқ етказиш ва айрим обектларнинг ички ҳолатларини кўрсатиб беришда самарали фойдаланиш мумкин. Анимацияларни ишлаб чиқишда компьютер графикаси воситаларидан кенг қўламда фойдаланиб, унга ички (2 Д) ва уч ўлчамли (3 Д) фазода обектлар тақдим этилади. Ҳар бир электрон дарслик ўзига хос бўлиб, улардан фойдаланиш қулайлигини қуйидагилар билан белгиласа бўлади:

- матнларни ўқувчи-талабага қизиқарли ва қулай тақдим этиш;

- электрон дарсликларнинг ўқувчи-талаба билан интерфаол усулда мулоқотда бўла олиши;

- ўқувчи-талабаларнинг ўқув маърузаларини мустақил ўрганиши, олган билимларини тест синовлари асосида синаб кўришлари.

Ахборот-коммуникация технологиялари таълим тизимида ажралмас бўлаги бўлиб, таълим сифати ва самарадорлигининг ошишида муҳим ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Толипова Ж. Ноанъанавий таълимнинг дидактик асослари. Пед. фан. ном. дисс... -Т., 1996. – 157 б.

2. Бобоқулов Ж. Информатика фанини ўқитишда Python электрон ўқув дастури. -Т.: Тафаккур, 2023. -64 б.

3. Холмуродов, Ш. О. (2021). Роль инновации в технологии воспитания профессиональной и творческой деятельности будущего учителя и информатики. Вопросы науки и образования, (18). – с. 11-19.

4. Kholmurodov Sh. O. (2021). Mathcad system as a means of increasing the efficiency of physics. Archive of Conferences. – P.138-141. Retrieved from. <https://www.conferencepublication.com/index.php/aoc/article/view/1458>

5. Kholmurodov S. A. Mechanisms for improving the professional and creative activity of a computer science teacher //Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. №. 1. – 2022. – p. 153-157.

6. Kholmurodov S. O. Improving the structure and content of the course theory and methods of training and education in computer science in accordance with the state standards of education of uzbekistan //Theoretical & Applied Science. №. 7. – 2020. -- P. 89-92.

7. Xolmurodov S. O. Methodological aspects, content and organizational forms of teaching a computer science course at humanitarian faculties of pedagogical universities //theoretical & applied science. №. 4. – 2020. – P. 239-241.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI O'QITISHNI ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Xudoynazarova Gulnoza Jumanazarovna
TDPI magistr

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiiy fanlarini o'qitishni zamonaviy texnologiyalar asosida takomillashtirishning nazariy asoslarining ahamiyati va mazmun-mohiyati haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: tabiiy fanlar, zamonaviy texnologiyalar, motiv, innovatsiya, pedagogik texnologiya, interfaol metodlar, pedagogik va psixologik asoslar.

Ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish va amaliyotga tadbiq etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. O'quvchilarning fikrlash doirasi, ongi va tafakkurini rivojlantirish, ularni erkin tinglovchidan mustaqil ishtirokchiga aylantirmoq nihoyatda muhimdir. Mana shu faoliyatda innovatsion faoliyat ustunligi ko'p qirrali samara beradi.

Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini bo'lgani sababli innovatsion faoliyat jarayonida o'quvchilar shaxsining mukammal rivojlanib borishiga juda katta e'tibor berish lozim. Boshlang'ich sinf pedagoglarining o'z oldiga qo'ygan mas'uliyatlari cheksizdir. Ular maktab ostonasiga endigina qadam qo'ygan o'quvchilarni maktab hayotiga moslashtirib,

zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib beradilar. Bolalarning o'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda rivojlanadi.

Zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullar, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchilar ehtiyojiga mos ravishda tushishi kerak. Chunki, bu kabi darslar o'quvchi ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarni yaratish asosida maqsadga erishish motivatsiya bo'lib, bu pedagog va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilim olish motivini rivojlantirish katta o'rin egallaydi. Chunki motiv o'quvchilarni ta'lim olish jarayoniga qiziqtiradi, dars jarayonida faol ishtirok etishga, bilimlarni egallashga undaydi. Interfaol metodlar o'quv motivini rivojlantirishga katta yordam beradi.

Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning o'ziga xos jihati shundan iboratki, ular pedagog va o'quvchilarning birgalikda olib borgan faoliyati natijasida amalga oshiriladi. Boshlang'ich sinflarda ko'proq o'quvchilarning yoshini, bilim darajasini hisobga olish lozimligini unutmaslik kerak. Ularga oddiy, oson va kam vaqt sarflanadigan o'yin mashqlarga asoslanib dars mashg'ulotlarini o'tish samarali natija beradi. Asosan atrof - muhit bilan bog'lab o'tilgan mashg'ulotlar o'quvchilar ongini, dunyoqarashini, tafakkurini, erkin fikrlash, bayon etish qobiliyatini, mustaqil ishlash ko'nikmasini shakllantiradi. Pedagogning faoliyati o'quv materialini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlari va iqtidorini orttirish, fikrini teranlastirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlarga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tashirish hamda baholashdan iborat.

Darhaqiqat, zamonaviy texnologiyalarga asoslangan interfaol metodlar ta'lim jarayonida ishtirok etayotgan har bir o'quvchining faolligiga asoslanadi. Bu metodlarda foydalanilganda bilim olish o'quvchi uchun qiziqarli hayot faoliyatiga asoslanadi. Interfaol metodlar qo'llanilganda o'quvchilar o'qitilmaydi, balki, ularning o'zlari pedagog bilan birgalikda muayyan yo'nalish va miqdordagi bilimlarni mustaqil o'zlashtiradilar.

Bu hol, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash, mustaqil izlanishga rag'bat paydo qiladi. Bu shaklda uyushtirilgan ta'lim jarayoni qatnashchilari o'zaro bema'lol tortishadilar, o'quv materialini buyurilganiday emas, balki o'zlari xohlaganiday mustaqil o'zlashtiradilar.

Interfaol usullar o'z - o'zidan tasodifan paydo bo'lib qolgan emas. U XX asrning so'ngi choragida yuzaga keldi. Ta'limni interfaol usulda tashkil etish uchun insoniyat tafakkuri muayyan yuksaklikka ko'tarilishi, ilm-u fanning taraqqiyoti o'zining avj nuqtasiga yuksalishi lozim edi. Zamonaviy texnologiyalar ta'lim jarayonini mukammal loyihalashtirishni, aniq masalalar qo'yishni, rejalashtirilgan natijalarni amalga oshiruvchi uzviy bog'langan majmua hisoblanadi. Har qanday yangilik kiritilishini, shu jumladan, zamonaviy texnologiyasining tadbiiq qilinishi va zaruriy samara berishi

pedagogik jamoa a'zolarining yangilikni qanday qabul qilishiga, unga bo'lgan munosabatiga bog'liq

Zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish samaradorligiga pedagogik jamoa rahbarlarining yangilikka munosabati, boshqaruv uslubi, rahbar va xodimlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar xususiyatlari kuchli ta'sir ko'rsatadi. Pedagogik jamoa a'zolari bu yangilik haqida to'liq ma'lumotlar bilan ta'minlash hamda ularning bu zamonaviy texnologiya munosabatini aniqlash, shu asosda bu munosabatni yaxshilashga yo'naltirilgan tadbirlar olib borish zarur [2.1;18-b.].

Bir qator ta'lim muassasalarida olib borilgan tadqiqot natijalarini tahlil etish asosida zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish sharoitida samarali boshqaruvning quyidagi asosiy tamoyillarini ajratish mumkin:

1. Yangilik kiritishga har tomonlama tayyorlanish.
2. Yangilikning maqsadi, vazifasi, mazmuni va ahamiyati haqida o'quvchilarni to'liq, aniq va ishonchli ma'lumotlar bilan ta'minlash.
3. O'quvchilarda yangilikni kiritish yutuqlariga erishish bo'yicha ishonch hosil qilish tamoyili

Darhaqiqat, ta'lim muassasalarida innovatsion jarayonlarni tashkil etishning pedagogik shartlari sifatida quyidagilar sanab o'tiladi:

1. Innovatsiya faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi nazariy-pedagogik qoidalar majmuini ishlab chiqish.
2. Ta'lim muassasasining ilmiy tadqiqot salohiyatini shakllantirish.
3. Innovatsiya faoliyatni tashkil etishni ta'minlashning asosiy shartlari alohida boshqaruv jihatlari, ya'ni mazkur faoliyatni tashkil etishga yo'naltirilgan, yangilangan boshqaruv tuzilishini shakllantirish.

Innovatsiya - bu muhim ahamiyaga ega bo'lgan va tizimli yangiliklardan iborat bo'lib, ular turli tashabbus va kreativlik asosida yuzaga chiqadi, hamda ta'limning tadrijiy ravishda kamol topishi uchun istiqbolli hisoblanadi, shuningdek, ta'lim muhitining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Innovatsion jarayon - yangilikning kiritilishi va shart - sharoitlari, tizimni yangi ko'rsatkichlarga muvaffaqiyatli o'tishini ta'minlovchi o'zgarishdir. Innovatsion o'zgarishlarga tayyorgarlik ko'rish va uni amaliyotga kiritish jarayonidir.

Jumladan, bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda o'quvchilarning o'quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi hamda ta'lim - tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi zamonaviy texnologiyalarni qo'llash borasida boy tajriba to'plagan bo'lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar o'ziga xos ahamiyatga egadir. Boshqacha qilib aytganda o'qitish metodi ta'lim oluvchi va pedagogning o'qitish jarayonidagi o'zaro aloqa shaklidir

Bunday darslarni olib borishda o'quvchilarning tabiiy fandan to'liq bilim olishi, axloqli bo'lishi, biron bir kasb tanlash iste'dodini ravnaq toptirish, xalqimizning yaxshi fazilatlarini egallashi uchun avvalo pedagogning ijodiy mehnat qilishi talab etiladi. Pedagog o'quvchilarga nisbatan sergak, ziyrak bo'lib,

uning qiziqish qobiliyatini hisobga olib, pedagoglarga xos muomalada bo'lishi darkor. Shundan keyingina darslarda foydalaniladigan innovatsion o'yinli texnologiyalar o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirib, darslik va qo'shimcha adabiyotlar ustida mustaqil ishlash, nutq va muloqot madaniyatini rivojlantirish, ularni ongli ravishda kasbga yo'naltirish, didaktik o'yinlar davomida vujudga kelgan murakkabliklarni bartaraf etishda maqsadni to'g'ri qo'yish, har xil vaziyatlarni tahlil qilib to'g'ri xulosa chiqarishga zamin tayyorlaydi.

Ta'lim jarayoniga ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etishda pedagogik vazifaning qo'yilishi va uni hal etishga alohida e'tibor qaratilishi zarur. Qachonki maqsad va vazifalar aniq belgilab olinsa, ularni amalga oshirish yo'llari to'g'ri tanlansa, kutilgan natijaga erishish mumkin [2.21-b.].

Pedagogik vazifani belgilashda quyidagilarni inobatga olish lozim:

- ta'lim maqsadlari asosida o'quv predmeti mazmunini aniqlash;
- o'quv predmeti axborot tuzilmasini ishlab chiqish va uni o'quv unsurlari tizimi ko'rinishida ifodalash;
- o'quvchilarning o'quv unsurlarini o'zlashtirish darajalarini avvaldan belgilash;
- o'quvchilarning dastlabki bilim darajasini aniqlash;
- moddiy baza hamda ta'limning tashkiliy shakllariga qo'yiladigan chegaralarni belgilash.

Zamonaviy texnologiya uslublari dastlab ta'lim berishning namunaviy vaziyatdagi o'zlashtirish talab etiladigan mahsuldor, ya'ni reproduktiv darajasi uchun ishlab chiqilgandi. Reprodouktiv ta'lim har qanday ta'limning zarur tarkibiy qismi hisoblanadi, u insoniyat jamg'argan tajribani aniq o'quv fani doirasida o'zlashtirish bilan bog'liq. Ta'lim oluvchilarda bilim va ko'nikmalarning ma'lum poydevori hosil qilingandan keyingina, ta'limning samarali, produktiv va ijodiy yondashish uslublari o'tish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jo'rayev R.X. Ta'limda interfaol texnologiyalar.- Toshkent 2010.
2. Norbo'tayev X.B. Boshlang'ich sinf tabiatshunoslik darslarini innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish tamoyillari.
3. Avliyaqulov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. O'quv qo'llanma. Toshkent- 2001.
4. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.
5. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. European Scholar Journal, 2(11), 43-44.

6. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.

7. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.

8. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.

9. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. *Гуманитарный трактат*, (24), 13-14.

10. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. *Гуманитарный трактат*, (24), 9-10.

11. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Open Access Repository*, 4(02), 81-84.

12. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.

13. Munzifa Tangirova, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). WAYS OF READING LITERACY DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL PUPLS. *European Scholar Journal*, 4(2), 88-89.

14. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 360-371.

15. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18-22.

16. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176-180.

17. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.

18. Feruza RAKHMONOVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF FORMING A CULTURE OF READING IN PRIMARY EDUCATION. *European Scholar Journal*, 4(3), 5-7.

19. Saodat MINGNOROVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE METHODOLOGY OF DEVELOPING THE CREATIVITY OF THE BEGINNING 1ST CLASS TEACHER WITH THE HELP OF ETHNOPEDAGOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 33-37.

20. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Open Access Repository*, 4(3), 971–976.

21. Abdimannabovna, M. L. (2023). O 'QUVCHILAR EKOLOGIK XAVFSIZLIK MADANIYATINI FANLARARO ABSCISSIAL VA ORDINATAL ALOQADORLIKDA TAKOMILLASHTIRISH OMILLARI. *Hayka u texnologii*, 1(2).

22. Muxtarova L.A. Boshlang'ich ta'limda ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirishning metodologik asoslari // Наманган давлат университети илмий ахборотномаси ilmiy-nazariy jurnali. 2021, 12-сон. – В. 657-662.

23. Muxtarova, L. A., & Saidaxmadova, N. S. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish va matnni tushish ko'nikmalarini shakllantirish yo'llari. "Oilaviy munosabatlar destruktivitasining psixologik tadqiqi: muammo va yechimlar" *Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. Termiz*, 402-405.

24. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(3), 307–311.

ЎҚУВЧИ-ТАЛАБАЛАРНИНГ ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАРИНИ ЎЗЛАШТИРИШ ДАРАЖАЛАРИ

Ш.О.Холмуродов, ТерДПИ

Аннотация. Мақолада ўқувчи ва талабаларининг ўқув материалларини ўзлаштиришнинг 4 та даражаси баён қилинган. Ўқувчи-талабаларнинг билим, кўникма ва малака компетенцияларни ўзлаштириш сифати бўйича таълим мақсадларининг ташхисланувчанлиги, ўзлаштиришнинг зарур даражаларини аниқлаштиришини талаб этиши ҳақида фикр мулоҳаза юритилган.

Калит сўзлар: билим, ўзлаштириш, даража, маҳорат, фаолият, назария, жараён, ҳодиса, билим, кўникма, малака, компетенция, номаҳсул, ахборот, вазият, восита, фикр, қобилият, ностандарт.

Мақолада ўқувчи-талабанинг ўқув маърузаларини ўзлаштириш даражалари ҳақида фикр юритилган. Ўз навбатида ўқувчи-талабанинг ўқув маърузаларини ўзлаштиришлари қай даражада эканлиги ёки қандай маҳорат билан бажарилиши лозимлиги тўғрисидаги саволга психологлар томонидан қатъиян фаолият назарияси жавоб беради. Фаолият назарияси замирида ётувчи пастулот шундан иборатки, ҳар қандай фаолият ўқувчи-талаба томонидан олдин ўзлаштириб олинган ахборотлар ёрдамида амалга оширилади.

Ахборотларни фойдаланиш тавсифига қараб фаолиятнинг икки кўринишини фарқлаш мумкин: номаҳсул ва маҳсулдор. Уларнинг бир-

биридан фарқи шундаки, номаҳсул фаолиятга ўқувчи-талаба ўзига маълум бўлган ҳаракатлар алгоритм қоидаларидан фойдаланади, мазкур жараёнда ҳар қандай янги ахборотлар юзага чиқарилади. Бу фақат олдин ўзлаштирган деталларини қайтадан ишлаб чиқаради, холос.

Маҳсулдор фаолиятни бажаришда ўқувчи-талаба янгиликка дуч келади ёки янги ахборотлар (янги объектлар, ҳодисалар, жараёнлар, фаолият методлари) вужудга келади. Ҳар икки фаолият тури ҳам мустақил равишда ёки ташқаридан кўрсатилган таъсир ёрдамида бажарилади. Масалан, номаҳсул фаолият, кўрсатма, (йўриқнома, луғат, устоз) орқали ёки ҳаракатларни бошқариш қоидалари тўғрисида бошқа бир ахборот манбаи алоҳида, яъни кўрсатмасиз, мустақил ҳолда бошқарилади.

Маҳсулдор фаолият ҳам маълум методик кўрсатмалар остида бажарилиши мумкин. Бироқ бу ерда ҳаракатлар кетма-кетлиги, тартиб қоидалари айтилган вазиятда янгиланган (фақат ўқувчи учун) ёки ҳар кишига маълум бўлмаган усуллар воситасида амалга ошади. Демак, бу ерда ҳам икки фаолият даражасини кўрсатиш мумкин. Эвристик ва креатив.

Юқорида баён қилинган фикрларни ҳисобга олган ҳолда, ўқувчи-талабанинг ўқув материалларини ҳар қандай масалаларни еча оладиган қуйидаги 4 даражага ажратиш мумкин. ($\alpha = I-IV$).

I даража. Ташқи кўрсатма таъсиридаги ҳаракат. Бу фаолият шартли равишда танишув даражаси, деб номланади αI . Бу даража ўқувчи-талабанинг билим олиш, эслаш қобилияти олдиндан ўзлаштирилган материаллар матни билан қайта танишиш асосида амалга ошишини тавсифлайди. Ўқувчи-талаба ўзига таниш материалларни фақат маълум вазиятларда бу материаллар олдида турган тақдирда эслаш имкони бўлади.

Ўзлаштиришнинг бу икки даражаси, объектлар, ҳодисалар, жараёнлар тўғрисида умумий тасаввур ҳосил қилиш билан чегараланади ва уларни ўқувчи-талабанинг билим олиши учун ўхшаш бўлган номаълум объектлар қаторига киради.

II даража. Хотира асосидаги ҳаракат. Бу фаолиятнинг алгоритм даражаси, деб номланади (αII). Бу даража ўқувчи-талабанинг қобилияти материалларни ёки унинг алоҳида қисмларини ташқи кўрсатмасиз мустақил ҳолда қайта тиклай олиши билан тавсифланади. Бу ўзгаришларнинг бирмунча юқори поғоналари мавжуд бўлиб, ўқувчи-талаба ўз хотираларига таянган ҳолда, ўқитувчи ўргатган ёки дарсликда мавжуд материалларни маълум лгоритм бўйича тушунтириб бера олиш.

III даража. Ностандарт вазиятлардаги маҳсулдор ҳаракат. Бу фаолиятнинг эвристик даражаси, деб номланади. (αIII). Бу даражада ўқувчи-талабанинг аниқ масалаларни ечиш қобилияти ўрганилаётган

мавзу бўйича материалларни таниш ва нотаниш вазиятларда мустақил қайта тиклаш эвазига янги ахборотларни қўлга киритиш билан тавсифланади. Бу ерда билимларни кўчириш маълум масалада синфи билан чегараланган ва бутун бир ўқув фани бўйича тарқалмаган бўлади.

IV даража. Фаолиятнинг янги қирраларини тадқиқ қилувчи маҳсулдор ҳаракат. Бу фаолият креатив, деб номланади ($\propto IV$). Бу даражада ўқувчи-талабанинг ўқув материалларини конструкциялаш қобилияти мавжуд. Ахборотларни янги воситаларда кенг доирадаги масалалар ечишишига кўчириш билан тавсифланади. Фаолиятнинг бу даражаси изланувчанлик, креативлик тавсифига эга бўлиб, турли вазиятларда ўзлаштирилган кенг доирадаги билимларни объектларга қўллаш билан амалга оширилади.

Шундай қилиб, билим, кўникма, малака ва компетенцияларни ўзлаштириш сифати бўйича таълим мақсадининг тахсисланувчанлиги ўзлаштиришнинг зарурий даражалари аниқлаштирилиши талаб этилар экан. Энди қуйидаги саволларни ўртага ташлайлик: ўқитувчи юқорида қайд қилинган ўқув материалларини қай даражада ўзлаштириши керак? Бу саволга жавоб бир хил бўлиши мумкин, баъзи бирлари чуқурроқ, бошқалари бирмунча паст даражада эгаллашлари мумкин. Бу нима билан асосланади? Албатта, биринчи навбатда ўқувчи-талабанинг бўлажак фаолиятига ва мутахассислик маҳоратига қўйилган талаблар эътиборга олинади.

Агар ўқувчи-талаба “Қишлоқ хўжалиги машиналари” мутахассислигида таълим олаётган бўлса, шу соҳадаги техникаларда энг кўп учрайдиган механизмларни (1-6), агар келажакда автотрактор муҳандиси бўлса, автомобилсозликда кўпроқ қўлланиладиган механизмларни чуқурроқ ўрганиш керак бўлади ёки бошқача қилиб айтадиган бўлсак, ўқувчи-талаба, асосан, III даражада ўзлаштириши лозим. Демак, таълим мақсадларини (2-элемент) аниқлаш ҳам ўқувчи-талабаларнинг ўқув материалларини ўзлаштириш даражасига мос ҳолда амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Толипова Ж. Ноанъанавий таълимнинг дидактик асослари. Пед. фан. ном. дисс... -Т., 1996. – 157 б.
2. Бобоқулов Ж. Информатика фанини ўқитишда Рунт электрон ўқув дастури. -Т.: Тафаккур, 2023. -64 б.
3. Холмуродов, Ш. О. (2021). Роль инновации в технологии воспитания профессиональной и творческой деятельности будущего учителя информатики. Вопросы науки и образования, (18). – Р. 11-19.

4. Kholmurodov Sh. O. (2021). Mathcad system as a means of increasing the efficiency of physics. archive of conferences, 138-141. Retrieved from. <https://www.conferencepublication.com/index.php/aoc/article/view/1458>

5. Kholmurodov S. A. Mechanisms for improving the professional and creative activity of a computer science teacher //Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. №. 1– 2022. – P. 153-157.

6. Kholmurodov S. O. Improving the structure and content of the course theory and methods of training and education in computer science in accordance with the state standards of education of uzbekistan //Theoretical & Applied Science. №. 7.– 2020. – P. 89-92.

7. Xolmurodov S. O. Methodological aspects, content and organizational forms of teaching a computer science course at humanitarian faculties of pedagogical universities //Theoretical & Applied Science. №. 4. – 2020. – P. 239-241.

8. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multidimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).

9. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.

10. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).

ТЕХНОЛОГИИ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА В РАЗВИТИИ ЭКО STEAM ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Кучкинов Абдумалик Юлдашович,

*доцент кафедры «Методики начального образования» Чирчикского государственного педагогического университета,
доктор философии педагогических наук (PhD)*

Аннотация: В этой статье экологическое образование студентов, образование Эсо-STEAM является междисциплинарным, и студенты ориентируются на практику физики, биологии, географии, информатики, технологий, изобразительного искусства, а также инженерного мышления, воображения, сотрудничества, творческих способностей и междисциплинарных навыков. экологическое через самостоятельное образование вне классной комнаты, мысль о формировании культуры.

Ключевые слова: Эсо-STEAM, окружающая среда, окружающая среда, студенты, экология, образование, технологии, дидактика, грамотность, практический подход, программа экообразования, S-наука, T-технологии, Электронная инженерия, A-арт, M-математика. , проект, интеграция.

В новом Узбекистане интегрированное обучение в современных образовательных учреждениях, познавательная активность ученика, самостоятельное мышление и руководство в образовательной практике помогут достичь новых результатов в образовании. Понятие охраны окружающей среды, определенное в концепции охраны окружающей среды, определено в концепции охраны окружающей среды в экологическом образовании нового Узбекистана «Повышение экологической культуры населения, государства в области охраны окружающей среды» повышение уровня прозрачность деятельности органов и усиление роли гражданского общества»[1].

Забота об окружающей среде является частью государственной политики, и на производственных предприятиях зарождается чувство экологической ответственности. Поэтому в будущем экологические профессии будут востребованы во всех аспектах жизни человека: от горнодобывающей промышленности и сельского хозяйства до туризма и индустрии моды.

STEM был впервые представлен в 1990-х годах Американской национальной организацией. STEM (естественные науки, математика, инженерия и технологии) были рекомендованы и внедрены в образование как основная часть государственного образования США.

В настоящее время STEM-образование есть в Австралии, Канаде и Сингапуре, а позднее – во Франции, Великобритании, Австралии, Израиле, Китае, Канаде и Турции. Элементы STEM-подхода к развитию высокотехнологичной отрасли робототехники внедрены в дошкольное и школьное образование в рамках STEM-образования.

Чтобы решить глобальные экологические проблемы в междисциплинарном образовании, мы использовали термин «Эко» для STEAM-образования и назвали его Эко-STEAM. Эко-STEAM-образование является актуальной педагогической проблемой, тема исследования которой ждет своего решения. В нашей научно-исследовательской работе междисциплинарный подход к развитию образовательных компетенций будущих учителей Эко-STEAM позволил открыть технологии.

Целью эко-STEAM-образования является развитие эко-STEAM-образовательных компетенций будущих учителей, позволяющих учащимся развивать свое мышление, воображение, сотрудничество, творческие способности, независимые за пределами классной комнаты. Оно заключается в совершенствовании междисциплинарной методической поддержки посредством образования посредством современных медиа.

В результате у учителей начальных классов у будущих учителей Эко-STEAM развивались образовательные компетенции учащихся по

практико-ориентированной математике, активизация интереса к естественным наукам, технологиям, робототехнике, проектно-творческим, коммуникативным навыкам.

Чтобы передать научную информацию через искусство и технологии, важно визуально раскрывать смыслы и выражать себя в искусстве, а также развивать цифровые технологии и научное мышление. Это взаимопроникновение, катализируемое цифровыми технологиями, является ответом на современное образование. Развиваются устные и письменные способности учащихся. Креативное мышление студентов и свободное общение помогают максимально быстро достичь результатов. [4].

В начальной школе и за ее пределами широко используются цифровые лаборатории, которые позволяют демонстрировать и изучать различные параметры окружающей среды, процессов и явлений, работу устройств.

Кроме того, разработанные модели и устройства можно комбинировать с измерительными системами.

В рамках развития эко-STEAM-компетенций студенты активно участвуют в соревнованиях по робототехнике, чемпионатах выпускных рабочих профессий высокотехнологичных производств, малых олимпиадах и подобных образовательных программах. Они поддерживают техническое творчество. Различные аспекты инженерии и робототехники, проектирование, производство и цифровое производство сложных измерительных систем и дальнейшее развитие творческих способностей [5].

Конструкторы включают в себя элементы конструкции, используя различные типы и принципы соединения для построения статических и динамических моделей [2].

Прототипирование образовательного программного обеспечения для учащихся Эко-STEAM является одним из основных элементов «Программного обеспечения».

В процессе приобретения образовательных компетенций Эко-STEAM, специальных знаний и навыков обучающийся должен создавать собственные устройства, гаджеты, прототипы механизмов и систем в рамках образовательных проектов. При этом очень важно не ограничивать максимальное раскрытие инженерного и творческого потенциала студента, ставить его перед необходимостью использования стандартных компонентов и готовых электронных модулей [5].

Используя экоигры и проекты Эсо-STEAM, можно по-новому взглянуть на процесс изучения окружающего мира, освоить психологические механизмы формирования личности и добиться хороших результатов [4].

В целях повышения эффективности учебного процесса на уроках естествознания используются следующие образовательные технологии с учетом возрастных особенностей учащихся.

Технология коммуникативного образования, ориентированная на личность обучающегося, изучается с учетом индивидуальных особенностей каждого обучающегося. Приоритезируя проблемно-поисковую и творческую деятельность учащихся младших классов, используя коммуникативные образовательные технологии, на уроках используются различные формы работы: парная, групповая, проектная [3].

Эсо-STEAM-технологии междисциплинарного подхода к развитию образовательных компетенций развивают у учащихся явления, происходящие в природе, и взаимосвязь между ними и инженерным стилем мышления, умение выходить из критических ситуаций, работать в команде. Студенты демонстрируют компетентность в различных сферах жизни. Помимо связи предметов с реальной жизнью, подход Эсо-STEAM открывает возможности для творчества учащихся [5].

Подход Эсо-STEAM ставит перед учениками начальной школы ряд дизайнерских задач. Благодаря таким заданиям ученик не только генерирует интересные идеи, но и сразу же их реализует. Он учится проектировать на основе имеющихся ресурсов, что обязательно поможет в реальной жизни.

Он должен удерживать внимание студентов на учебном материале с помощью технических средств. Начальная школа вызывает интерес учащихся, важную роль также играет создание комфортного эмоционально-психологического микроклимата на уроках и во внеклассной деятельности.

Есть много положительных аспектов совместного обучения технологиям, групповой и парной работы. Это помогает достичь образовательных целей, привыкнуть к ответственности, взаимной поддержке. повышает работоспособность студентов, развивает познавательную активность, самостоятельность, расширяет межличностные отношения студентов. Его можно использовать как при изучении нового материала, так и при закреплении, повторении и обобщении уроков.

Эсо-STEAM – это результат подготовки к образованию, трудолюбия и готовности учиться на ошибках.

Использованная литература:

1. Указ №ПФ-5863 Президента Республики Узбекистан «Об утверждении Концепции охраны окружающей среды Республики Узбекистан до 2030 года» Ташкент, 30 октября 2019 года.
2. Avezov Sh. O'quvchi shaxsida ekologik madaniyatni tarkib toptirish haqidagi masalaga doir / O'quvchi shaxsining axloqiy xislatlari-ni shakllantirish: Ilmiy ishlar to'plami. - Toshkent, 1991. -B. 62-67.
3. Aliqulova M. Ekologik ta'lim jarayonini takomillashtirishda ijtimoiy pedagogika fanining imkoniyatlari // Xalq ta'limi. – Toshkent. -2015. -2-son. – B. 69 – 73.
4. Yuldashovich K. A., Kholi Y. A Model for the formation of primary education students'careful attitude to nature in extra-curriculum activities //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 11. – S. 68-74.
5. Yuldashovich K. A. steam integrated educational technology in enhancing эco-learning effectiveness //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 11. – S. 01-05.
6. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.

ПОВЫШЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ ПОДХОДА STEAM

Тилавова Саёра Бекмуратовна

*Преподаватель кафедры «Методика начального образования»
Чирчикского государственного педагогического университета*

Аннотация: В данной статье речь идет об обеспечении экологического образования студентов, междисциплинарном STEAM-образовании и наведении студентов на практику, междисциплинарном сотрудничестве, творческих способностях, формировании междисциплинарной экологической культуры посредством самостоятельного обучения вне классной комнаты.

Ключевые слова: STEAM, образование, технология, дидактика, грамотность, практика, подход, образовательная программа, проект, интеграция.

Одним из способов модернизации и обновления образования в мире XXI века является развитие системы образования STEAM. Основная цель ее реализации – развитие будущего начального образования через развитие

технического и естественнонаучного образования на основе установления связей между сетями STEAM с учетом необходимости развития навыков критического и творческого мышления учителей и учащихся. заключается в расширении возможностей учителей [1]. Учащиеся начальной школы могут решать больше реальных задач, что помогает им приобрести современные знания и навыки. Обучение STEAM естественным наукам, технологиям, инженерному делу и математике в начальной школе помогает учащимся лучше понимать концепции, решать проблемы и многое другое. В программах начального образования также отсутствует комплексный подход. Подготовка будущих учителей начальных классов часто фокусируется на понимании мира посредством междисциплинарного дискретного логического анализа. Кроме того, учащиеся начальной школы могут не иметь обширной подготовки в области исследований, технологий, дизайна и инженерии для преподавания практики.

Например: современное развитие высшего педагогического образования зависит от междисциплинарной интеграции исследований. Междисциплинарная интеграция является основой подготовки специалистов, обладающих критическим мышлением и способных решать междисциплинарные задачи, а также проблемы различного характера. Целью данного исследования является поиск путей обновления методики профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов с учетом требований междисциплинарной интеграции и оценки педагогической компетентности [2].

Аналитический обзор передовых междисциплинарных образовательных технологий позволил сосредоточиться на STEAM-образовании. Было проведено исследование, в ходе которого оценивались естественнонаучные компетенции студентов и развитие критического мышления. В ходе исследования, в ходе лабораторных и практических занятий студентами Чирчикского государственного педагогического университета были выявлены и в дальнейшем решены междисциплинарные проблемы как профессионального, научного, так и практического характера.

При этом STEAM-образование стало основой построения образовательного процесса будущих учителей начальных классов. Результаты данной работы показывают следующее: включение междисциплинарных задач в состав и содержание учебных предметов способствует повышению качества профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов, поскольку учебный процесс носит практико-ориентированный и научный характер [3]. Междисциплинарная

интеграция на уровне вузовского педагогического образования, которая осуществляется через междисциплинарные задачи научного исследования и практического направления;

Аналитический обзор источников, связанных с концепцией интеграции будущих учителей начальных классов, показывает ее сложный и взаимодополняющий характер. В рамках развития какой-либо конкретной дисциплины происходит интеграция, устанавливающая связь между большими блоками. Понятно, что обеспечение этой связи всегда было актуальным. Применительно к новой модели подготовки специалистов в системе высшего педагогического образования концептуальной будет идея междисциплинарных связей. И наука, и промышленность ищут специалистов, обладающих знаниями в различных профессиональных и междисциплинарных областях. Подготовка кадров занимает особое место в современном пространстве высшего педагогического образования. Педагогическое образование, реализующее компетентностный подход, организует структуру и содержание образовательного процесса таким образом, что конечный результат измеряется качеством работы выпускников и их компетентностью.

Качественный статус будущих учителей начальных классов - их педагогическая компетентность может быть связана со стратегическими ценностями, их развитие - это эффективная реализация общегосударственной задачи - помогает компетентностный подход к педагогическому образованию в подготовке высококвалифицированных работников народного образования.

Актуальность проблемы заключается в том, что структура и содержание подготовки педагогических кадров претерпевают существенные изменения в результате введения новых государственных стандартов высшего образования. Увеличение количества предметов в блоках учебной программы не повлияло на количество учебных часов, отведенных на изучение предметов. Важно понимать, что одним из решений рационализации содержания подготовки будущих учителей начальных классов является реализация межпредметной интеграции.

В ходе исследования были выявлены две основные проблемы изучения междисциплинарной интеграции в процессе подготовки будущих учителей.

Во-первых, возрастает значение синтеза естественно-научных, а также гуманитарных областей знаний при подготовке будущих учителей начальных классов в высшей школе.

Во-вторых, актуализация использования педагогических технологий и интегрированных лабораторных и практических занятий, а также лекций на протяжении всего периода подготовки учителей.

Цель исследования - акцентировать внимание на достигнутых в образовательном процессе результатах, направленных на повышение качества профессиональной подготовки будущего учителя, способного применять профессиональные компетенции при решении междисциплинарных научных и практических задач. Цель исследования - найти пути обновления методов профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов с учетом требований междисциплинарной интеграции.

В исследовании приняли участие студенты факультета начального образования Чирчикского государственного педагогического университета. Технология педагогического образования и направления безопасности жизнедеятельности. По логике аналитического этапа обучения осуществлялось изучение, сравнение и обобщение профессиональных компетенций при решении междисциплинарных практических задач. На начальном пилотном этапе проводился опрос студентов, а после внедрения комплексной лабораторно-практической подготовки и лекций анализировались результаты образовательной деятельности. Отмечены изменения показателей развития профессиональной компетентности студентов посредством междисциплинарной интеграции.

При этом на этапе получения статистических данных со студентами вузов проводились наблюдения и интервью для диагностики уровня развития междисциплинарных компетенций. Методы диагностики делятся на содержательные, ориентировочные и оценочные. Каждый блок имеет свое предназначение.

В данном исследовании выделены разные уровни развития междисциплинарной компетентности будущих учителей. Наличие интереса к проблеме, направленность личности на приобретение знаний и их практическое применение рассматривались как характеристика мотивации межпредметной компетентности. Вопросы, заданные студентам, были направлены на выявление этих характеристик.

Идея компетентного подхода выражается в междисциплинарной задаче, которая является составляющей профессиональной подготовки будущих учителей. Сумма различных междисциплинарных задач составляет целостность содержания данного обучения. Теоретически обоснованная и реализованная в ходе лабораторно-практической подготовки междисциплинарная интеграция обеспечила эффективность

профессиональной подготовки будущих учителей. Реализация междисциплинарных задач профессиональной и научной деятельности осуществлялась с использованием таких методов, как разработка профессионально-мотивационных ситуаций в процессе изучения науки; изменение знаний. Комплексное лабораторно-практическое обучение и лекции на основе образовательной технологии STEAM послужили инструментом проектирования образовательного процесса будущих учителей.

Использованная литература:

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 11.05.2022 № ПФ-134.
2. Yuldashovich K. A. Steam integrated educational technology in enhancing eco-learning effectiveness //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – S. 01-05.
3. Arshanskiy, Ye.Ya. STEAM-obrazovanie: ot modeli k prakticheskoy realizatsii / Ye.Ya. Arshanskiy, N.S. Sologub // Adukasъya i vxavanne. – 2020. – № 9. – S. 22–30.
4. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.

BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA NUTQNI SHAKLLANTIRISH VA SAVOD O'RGATISHNI TO'G'RI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI.

Xo'jamova Madina

*Termiz davlat pedagogika instituti, 22-01 guruh talabasi
Ilmiy rahbar: Muminova Umida Qarshiyevna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflar o'quvchilarida nutqini rivojlantirish ularni tayyorlov sinflaridan keyin savod o'rgatish va tayyorlov kurslaridan kelgan bolalar bilimlarini tekshirib olish, mustaqil fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalash yoritib berilgan.

Kalit so'zi: Nutq, savod o'rgatish, o'quvchi, o'qituvchi, tayyorlov sinflari, differensial yondashish, og'zaki nutq.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev "Yoshlarimizni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz" –degan da'vatlari ta'limning sifatiga va uning samarali tashkil etilishini, ayniqsa, boshlang'ich sinflardan boshlab o'quvchilarni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega shaxs sifatida tarbiyalash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri

hisoblanadi. Ona tilidan olib boriladigan ishlarning hammasi, shu jumladan, savod o'rgatish ham, o'quvchilar nutqi va tafakkurini o'stirish bilan bog'liq holda uyushtiriladi. Savod o'rgatish davridagi ishlarning miqyosi keng bo'lib, ekskursiyalar, bolalarning kuzatishlari, predmet darslar, rasm yuzasidan suhbat va boshqalar bilan bog'lanadi. Bu davrda o'quvchilar nutqini o'stirishning vazifalari:

- 1) bolalar nutqidagi kamchiliklarni to'g'irlash;
- 2) ularning tasavvur va tushuncha doirasini kengaytirish bilan bog'liq holda lug'atini boyitish;
- 3) o'quvchilar nutqidagi ayrim so'zlarning ma'nosiga aniqlik kiritish;
- 4) gap va uch-turt gapli kichik "hikoyacha" (bog'lanishli nutq)ni og'zaki turli tuzish ko'nikmasini o'stirishdan iborat. Ular bu ko'nikmalarni amaliy-mashqlar yordamida egallaydilar. Bolalarning shaxsiy tajribalari, kishilar hayoti va tabiati, kuzatishlari nutq o'stirish uchun asosiy manba hisoblanadi.

Nutqni rivojlantirish metodikasining asosiy mazmuni bolalarda og'zaki nutqni, uning atrofdagilar bilan nutqiy muloqoti, ko'nikmalarini shakllantirishdir. Nutqiy rivojlantirish metodikasi quyidagi asosiy savollarga javob topish imkonini beradi: nimani o'qitish (bolalarda qanday nutqiy ko'nikmani tarbiyalash), qanday o'qitish (bolalar nutqini shakllantirishda qanday sharoitlarda qaysi metod va usullardan foydalanish lozim), nega aynan shunday o'qitish zarur (nutqni rivojlantirishning taklif etilayotgan usullari nazariya va amaliyotning qaysi ma'lumotlariga asoslanmoqda). Nutqni rivojlantirish metodikasi nazariyasida bolalarga ona tilini o'rgatishning obyektiv xususiyatlari aks ettirilgan nutqni rivojlantirish metodikasi sohasida O'zbekiston Respublikasida va xorijda yaratilgan va hozirda mavjud bo'lgan barcha ijobiy natijalar umumlashtirilgan.

Nutqni rivojlantirish metodikasi nazariyasida metodik amaliyot bilan birgalikda rivojlanmokda. Ayrim metodik qoidalarning yashovchanligi amaliyotida tekshirib ko'rilmogda, amaliyotning o'zi fan oldiga hali o'z yechimini topmagan muhim maqsadlarni qo'yimoqda. Metodik nazariyani bilmaydigan tarbiyachi faqat o'z farazlaridan kelib chiqib yoki boshqalarning tajribalaridan nusxa ko'chirgan holda bolalarni ko'r -ko'rona tarbiyalaydi. U ko'p narsani nazardan qochiradi, chunki rang - barang metodlar va usullarni bilmaydi. Nutqni rivojlantirish metodikasi psixolingvistikaning asosiy qoidalari asosida quriladi. Uning til inson faoliyatining barcha sohalarida muloqot vositasi bo'lib xizmat qiladi, degan asosiy qoidasi nutqni rivojlantirish metodikasida dasturilamal bo'lib hisoblanadi. Shu bois nutqni rivojlantirishga oid bilimlar va qobiliyatlar bilan qurollantirishga qaratilgandir.

Savod o'rgatishni to'g'ri tashkil etish uchun bolalarning unga nutqiy tayyorgarligini maxsus o'rganish talab etiladi. Oldin bolalarni maxsus o'rganish avgust oyida, hatto undan oldin — bahordan boshlangan. Bunda 1-sinfga keladigan o'quvchining oilasiga yoki bolalar bog'chasiga borilgan, suhbat o'tkazilgan, bolalarning umumiy bilim saviyasi aniqlangan. Hozir 1-sinfga qabul qilinadigan bolalar savod o'rgatishga maxsus tayyorlanayaptilar. Ular uchun bir-ikki, ba'zi joylarda uch-to'rt oylik tayyorlov sinflari tashkil qilingan. Tayyorlov mashg'ulotlarda bolalar tovush-harf bilan tanishtirilyapti, elementar tarzda yozuvga ham o'rgatilyapti. Metodistlar tayyorlov sinflar uchun aniq talablar, metodik tavsiyalar ishlab chiqishmoqda.

Tayyorlov sinflarning ta'lim mazmuni va tashkil etish muddati bir xil bo'lmasa-da, lekin bu davrda bolalarning nutqiy tayyorgarligini o'rganish uchun quyidagilarni aniqlash tavsiya etiladi:

1. O'qish ko'nikmasini aniqlash. a) so'zni sidirg'a o'qiydi; b) bo'g'inlab o'qiydi; d) harflab o'qiydi (noto'g'ri o'qish); e) anchagina harflarni biladi, lekin o'qishni bilmaydi; f) ayrim harflarni taniydi.

2. Yozuv ko'nikmasi. a) hamma harfni yozishni biladi, so'z yozadi (bosma yoki yozma); b) ayrim harflarigina yozishni biladi (bosma yoki yozma); d) yozishni umuman bilmaydi.

3. Tovushni tahlil qilishga tayyorgarligi. a) so'zni bo'g'inlarga boladi; b) so'z yoki bo'g'indagi tovushni ajratadi; d) hamma tovushni to'g'ri talaffuz qiladi; e) ayrim tovushlarni noto'g'ri talaffuz qiladi (qaysi tovushlar ckani hisobga olinadi); f) nutqining baland yoki pastligi, diksiyasiga e'tibor qaratiladi.

4. Og'zaki bog'lanishli nutqi. She'rni yoddan o'qish. a) 3 ta yoki undan ortiq she'rni biladi, uni zavqlanib aytadi; b) 1-2 ta she'rni biladi, aytishga uyaladi; d) birorta she'rni yoddan o'qishni bilmaydi.

5. Og'zaki bog'lanishli nutqi. Ertak aytish. a) bir yoki bir nechta ertakni biladi va aytib bera oladi; b) ertakni biladi va uni aytishga harakat qiladi, lekin ayta olmaydi; d) ertak aytishni bilmaydi, o'rganishga ham harakat qilmaydi.

6. Og'zaki bog'lanishli nutqi. Fikr bayon qilish ("Rasmda nimalar ko'rayotganingni aytib ber"). a) 20 so'zdan ortiq bog'lanishli hikoya, bir necha gap tuza oladi; b) 10 tadan 20 tagacha so'z, bir necha gap tuza oladi; d) 10 tagacha so'z bilan bog'lanishli nutq tarzida javob qaytara oladi; e) 3-4 so'z bilan qisqa javob bera oladi. Shuningdek, bu jarayonda bola nutqining sintaktik qurilishi ham, foydalanadigan so'zlar doirasi ham o'rganiladi, to'plangan materiallar ikki variantda yoziladi: a) har bir o'quvchi haqida alohida ma'lumot (bu bolaga yakka yoki differensial yondashish uchun kerak bo'ladi); b) sinf o'quvchilari uchun umumiy ma'lumot (bu ma'lum otdan darsda sinf o'quvchilari uchun umumiy ishlar metodikasini tanlashda foydalaniladi).

Ma'lumki, o'quvchilar 1-sinfga har xil tayyorgarlik bilan keladi. O'quv materiallari 1-sinf o'quvchilari saviyasiga mos, izchil ravishda beriladi. Shunga qaramay, har xil tayyorgarlik bilan kelgan o'quvchilarning o'zlashtirishlari turlicha bo'ladi. Bu savod o'rgatish jarayonida o'quvchilarga differensial va individual yondashishni taqozo etadi. Bunday yondashish ta'limning barcha bosqichlarida ham yaxshi natija beradi.

Differensial yondashishda o'quvchilar guruhlariga bo'linadi, har bir guruhning saviyasiga va imkoniyatiga mos topshiriqlar beriladi. Sinf o'quvchilari 3 guruhga bo'linishi mumkin. Topshiriqlar ham 3 variantda ishlab chiqiladi. O'qituvchi sinfda frontal ishlash jarayonida 3 guruhdagi o'quvchilar bilan parallel ish olib boradi. 3 guruh uchun ham o'quv materiali "Alifbe" hisoblanadi, unga qo'shimcha tarzda tarqatma materiallardan, jadvallardan, mustaqil ishlardan foydalanish mumkin. Alifbedagi o'quv materiali yoki o'qilayotgan matnning qiyin o'rni oldin tayyorgarligi puxta o'quvchiga, so'ng bo'sh o'quvchiga o'qitiladi. Ba'zi o'quvchilar bilan darsdan tashqari vaqtda yakka tartibda ishlar olib borishga ham to'g'ri keladi.

Og'zaki nutq madaniyatini, unga xos xususiyatlarni bilish; o'quvchidan gap va nutqni grammatik, orfografik, stilistik jihatdan adabiy til me'yorlariga rioya qilgan holda tuzishga o'rgatish. og'zaki nutqni rivojlantirish ushuni o'quvchi lug'at boyligini izchil oshirib borish, gapning sintaktik tuzilishiga oid bilimlarni amaliy jihatdan egallash, nutq birliklari o'rtasidagi mantiqiy uyg'unlikni ta'minlashga oid malakalarni rivojlantirish, yangi harf – tovushga bog'lab tavsiya etilgan so'zlar ma'nosini o'quvchiga to'liq anglashiga erishish, rasm asosida o'zaro bog'langan kichik hikoyachalar tuzishga o'rgatish. O'qish va yozish kishining nutq faoliyati turi bo'lib, o'quv va yozuv malakasi ham nutq faoliyatining boshqa turlari bo'lgan og'zaki hikoya qilish, boshqalar nutqini eshitib idrok etish, ichki nutq bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi malakaning shakllanishi uchun ma'lum bir faoliyati ko'p marta takrorlanishi talab etiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bolalarda nutq texnikasini shakllantirish ularni to'g'ri savod chiqarishi uchun barcha usullardan foydalanish va kerak bo'lgan bilimlarni bermog'imiz kerak. Boshlang'ich sinflardan boshlab o'quvchilarni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega shaxs sifatida tarbiyalash, jamiyatga foydasi tegadigan va hech qanday kamchiliksiz ta'lim, tarbiya olishi uchun harakat qilmog'imiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -Toshkent: O'zbekiston, 2016. - 56 B. 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637 sonli "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni
3. G'oyibnazar Ernazarov. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi.
4. Azimova I.A. va boshq. Ona tili va o'qish savodxonligi 1-sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma. -T.: "Respublika ta'lim markazi", 2021.
5. Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.
6. Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.
7. Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.
8. Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.
9. Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.
10. Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.
11. Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.
12. Davlatmamatovna H. G., Karshievna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД ПРИ ИЗУЧЕНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЗНАЧЕНИЯ РОМАНА М. БУЛГАКОВА "МАСТЕР И МАРГАРИТА" В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ

Батыршина Жумакул Колмирзаевна

Преподаватель русского языка и литературы, ТерГПИ

Аннотация. Сегодня преподавание литературы в школах вышло на новый уровень. Школьное литературное образование включает в себя задачи художественного и общекультурного развития школьников, формирования читателя, готового к самостоятельному общению с искусством слова, способного всесторонне понимать литературное произведение в контексте духовной культуры человечества.

В данной статье мы рассмотрим педагогическое значение романа М. Булгакова «Мастер и Маргарита» на основе культурологического подхода к обучению в современной школе.

Ключевые слова: русская литература, художественный образ, произведения, произведения М. Булгакова, необходимые акценты, роман, методология:

Необходимость понимания внутреннего смысла художественного образа и тип пассивной коммуникации, традиционно сложившейся с книгой как источником информации; возрастающий интерес читателей к библейским сюжетам и их зачастую вольное толкование в современном кинематографе и литературе; Теоретическая неадекватность данной проблемы методологической науке при ее практической актуальности определила выбор темы нашей статьи: «Специфика текста - библейский анализ художественных произведений, содержащих библейские мотивы в 5-11 классах.

Для достижения цели необходимо решить следующие задачи: определить понятие «анализ текста». Установить принципы изучения произведений с библейским мотивом. Определить основные приемы анализа текста на примерах из произведений, изучаемых в 5-11 классах.

До недавнего времени существовала единая литературная программа для средних школ. Ситуация изменилась. Разработаны новые программы, реализующие поэтапный и профильный подходы к обучению.

При изучении представленного в этих программах курса «Диалог эпох» он рассматривается как одно из условий целостного изучения литературы, поскольку преемственность литературного развития понимается как синтез духовных ценностей, содержащихся в произведениях прошлого. эпохи и включены в современность.

Роман «Мастер и Маргарита» является как бы итогом всей литературной деятельности Михаила Булгакова. В ней писатель предстает во всех своих ипостасях. По мнению Э. Проффера, «в равной степени задействованы театральный роман и сатирик о приключениях Чичикова, фантаст «Счастья и Адама и Евы», историк «Дней минувших». Здесь мы вновь встречаемся со знакомыми темами и мотивами. здесь мы приходим. «Он снова касается тем насилия, бюрократизма, зловещего шепота власть имущих». Вместе с ним мы думаем об истории и природе человека, о смысле жизни и смерти, о конфликте творца с обществом и, наконец, об истинном предназначении искусства.

В литературном произведении на первое место выдвигается художественная ценность произведений и их непреходящее всеобщее значение. Поток новых имен, свидетельств и фактов открыл новый пласт русской культуры, ранее неизвестный современному читателю. Основой современного литературного образования является чтение и изучение художественных текстов с учетом литературоведческого, нравственно-философского и историко-культурного компонентов.

Повышение интереса к творчеству М. Булгакова отражает ситуацию в развитии национальной культуры этого периода. Феномен «возвращенной литературы» требует изучения, осознания и изменения существующих ценностей художественных произведений. Произведение Михаила Булгакова в своем актуальном объеме вносит существенные коррективы в сложившиеся представления об историко-литературном процессе XX века.

Однако часто возникают трудности в учебно-методическом плане, поскольку богословско-методические концепции только недавно начали разрабатываться.

Актуальность темы нашего исследования определяется тем, что творчество М. Булгакова является новым и сложным явлением для методики преподавания литературы, а также местом и значением творчества М. Булгакова. история русской литературы и основные направления работы по соответствующему предмету в школе еще не определены. .

Суть концепции, предложенной в данном исследовании, заключается в следующем: из возможных направлений изучения романа «Мастер и Маргарита» мы выбрали направление художественных традиций и новаций в романе, что помогает понять его в целом. текст. Это также позволяет вести «диалог культур» на уроках с учетом предыдущего читательского опыта учащихся, включить роман в историко-литературный курс школы, расставить необходимые акценты,

соответствующие нашему направлению. Он разработан для изучения романа «Мастер и Маргарита» и обогащает идейно-эстетические оценки этого произведения.

Роман, пронизанный большим количеством литературных, философских, мифологических, культурно-исторических аналогий и аллюзий, сразу же врежется в нашу память с классическими произведениями мировой литературы, такими как «Лам Бес» Лесажа, «Фауст» Гёте, «Эликсир сатаны» Гоффмана, «Божественная комедия». вызывает ассоциативные связи. Комедия Данте. На самом деле в романе присутствуют очень распространенные в мировой литературе сюжетные схемы, такие как воплощение дьявола в человеческом мире, договор человека с дьяволом, вариации евангельских сюжетов и так далее. различные культурные объединения. В то же время этот роман является уникальным произведением русской литературы XX века, отражающим современную действительность писателя в тесной связи с исторической легендой и фантазией.

На данный момент учителям не хватает рекомендаций и учебников для изучения романа «Мастер и Маргарита» в школе.

При изучении романа возникает ряд проблем, решение которых актуально для современной теории и практики преподавания литературы. Рассмотрены аспекты содержания и методики урока, способствующие повышению эстетического воздействия произведения М. Булгакова на зрелость школьников, уровень их знаний, внутреннего мира и нравственной позиции, формируют представление у школьников. Преемственность художественных традиций в русской литературе не определена. Важно сосредоточиться на выборе материала и интерпретации.

- Изучение романа М. Булгакова «Мастер и Маргарита» должно осуществляться путем включения литературных материалов в «диалог культур».

- Изучение романа М. Булгакова «Мастер и Маргарита» должно осуществляться с учетом литературного процесса и целостности восприятия художественного текста.

- Ориентация на художественные традиции и новации существенно влияет на уровень восприятия и оценки романа М. Булгакова «Мастер и Маргарита», стимулирует творческую активность старшеклассников.

Обращение к анализу текста при изучении произведений с библейскими мотивами может стать основой для оптимизации процесса изучения русской классической литературы в 5-11 классах; повысить уровень восприятия и понимания художественных текстов; образование

квалифицированных читателей; Развитие творческой самостоятельности учащихся в следующих условиях:

обращать внимание на развитие навыков толкования в процессе сопоставления художественного произведения с текстом Библии у школьников;

- организация исследовательской деятельности студентов по работе с библейскими мотивами.

Уроки анализа произведений с библейским мотивом в средней школе даны в третьем абзаце на примере романа «Мастер и Маргарита» М. Булгакова и повести «Чистый понедельник» И. Бунина. Работа старшеклассников на уроках текста анализа строится как творческая, исследовательская деятельность, в результате которой рассмотрение различных элементов целого должно стать, по выражению Бахтина, «совокупностью факторов художественного впечатления».

Маргарита, называют множество прототипов булгаковских персонажей, культурных источников, но идей для полноценного научного изучения его литературного наследия не хватает. Тем не менее в последние 10 лет булгаковедение вышло на уровень обсуждения концептуальных подходов к наследию великого педагога. Отметим, что настоящие сатанисты считают Булгакова своим «религиоведом», но доказательств этому не публикуют.

В заключение можно сказать, что анализ текста помогает выявить часто скрытые от современного младшего школьника онтологические значения, определить «игру смыслов» в слове в результате этимологического анализа и поиска текстовые параллели. Конечно, для понимания значения библейских мотивов в русской культуре таких отдельных обращений недостаточно, поэтому следует принимать меры по их развитию.

Использованная литература

1.Белобровцева И., Кульюс С. Михаил Булгаков в 1934-1936 годах: на пути к мифу. Текст. Поэтика. Стил. - Екатеринбург, 2004. С. 207-217

2. Кульюс С. Хютт В. О поэтике М. Булгакова: «Мастер и Маргарита» как трансцендентальный роман // Булгаковский сборник. - Таллин, 1994. - С. 20-25.

3.Ильин И. Постмодернизм: от истоков до конца столетия. М.,1998.

4.Курицын В. Русский литературный постмодернизм. М., 2001.

5.Скоропанова И.С. Русская постмодернистская литература. М., 1998.

**BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA ZAMONAVIY TA'LIM
TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK – PEDAGOGIK
ASOSLARI**

Xudoynazarova Gulnoza Jumanazarovna

TDPI magistr

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf darslarida zamonaviy ta'lim texnologiyalardan foydalanishning psixologik-pedagogik asoslari haqida ma'lumot berilgan. Bunda ta'lim jarayoniga ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etishda pedagogik vazifaning qo'yilishi va uni hal etishga alohida e'tibor qaratilishi zarurligi o'rganilgan.

Kalit so'zlar: tabiiy fanlar, zamonaviy texnologiyalar, motiv, innovatsiya, pedagogik texnologiya, interfaol metodlar, pedagogik va psixologik asoslar.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari ta'lim jarayonini mukammal loyihalashtirishni, aniq masalalar qo'yishni, rejalashtirilgan natijalarni amalga oshiruvchi uzviy bog'langan majmua hisoblanadi. Shunday ekan, ta'lim-tarbiyaga e'tibor bermasdan turib kelajagimiz bo'lgan navqiron va sog'lom avlodni, bilimli, savodli, yetuk yoshlarni tasavvur qilib bo'lmaydi.

Jumladan, ilmiy - texnik taraqqiyot keskin rivojlangan davrda ta'lim samaradorligi, asosan, o'quvchining ta'lim jarayonida tutgan o'rni, pedagogning unga bo'lgan munosabatiga bog'liq bo'ladi. Bu yerda ta'lim texnologiyasining ikki turini ajratib ko'rsatish mumkin: avtoritar va shaxsga yo'naltirilgan.

Innovatsiya - bu muhim ahamiyatga ega bo'lgan va tizimli yangiliklardan iborat bo'lib, ular turli tashabbus va yangilanish asosida namoyon bo'ladi, hamda ta'limning tadrijiy ravishda kamol topishi uchun istiqbolli hisoblanadi, shuningdek, ta'lim muhitining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Pedagogik innovatsion faoliyat o'qitish tizimini bir holatdan, ikkinchi holatga o'tkazishga olib keluvchi yangilikni tarqatish jarayonidan iborat. Innovatsion ta'lim eng samarali shakl, vosita, metodlarni izlash, yangi g'oyalarni yaratish natijasida paydo bo'ladi. Shu sababli innovatsion ta'lim evolutsiyaning asosiy elementi hisoblanadi.

Zamonaviy texnologiya turlarini aniqlash shakllanayotgan bilim, ko'nikma va malakalar, tashkil etilayotgan darslar shakli, qo'llanilayotgan metodlar va metodik usullarning xususiyatiga bog'liq. Masalan, o'quvchilarda ijodiy tafakkurni shakllantirish, o'quv materiallariga tanqidiy qarash ko'nikmasini paydo qilish hamda samarali faoliyat turlarini tashkil etish bilan birga ularni rivojlantirish uchun darsning an'anaviy shakllari (uyg'unlashtirilgan darslar) bilan birgalikda konferensiya darsi, ishchan o'yin darslari, integrallashtirilgan (ikki komponentli) darslardan foydalanish

zarur. Mazkur vaziyatda ham ta'lim metodlari ta'lim maqsadi bilan mutanosib bo'lishi kerak.

Yetarli darajadagi rag'bat bilan ham o'quvchilar faoliyatini tashkil etishda ko'zlangan natijalarga erishish kafolatlanmaydi. Ta'lim - tarbiya jarayonining didaktik nuqtai - nazardan takomillashuvi faqatgina, ushbu jarayonni tashkil etish va boshqarish yo'llarini to'g'ri tanlash orqali ta'minlanadi. Pedagogik texnologiyani boshqarish o'z ichiga ikki yo'nalishni mujassamlashtiradi:

1. Faoliyatni boshqarish.
2. O'quvchilar guruhini boshqarish.

Ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl, uslub va vositalari ta'lim jarayonlari mazmunini tahlil qilish uchun qo'llaniladigan an'anaviy kategoriyalardir. Aynan shu kategoriyalar ma'lum predmet, mutaxassislik yoki ixtisoslik bo'yicha o'quv - tarbiyaviy jarayonni qamrab oluvchi pedagog faoliyatining predmeti sifatida namoyon bo'ladi. Qayd etilgan pedagogik kategoriyalar maqsadga muvofiq ravishda yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning qonuniyat va mezonlarini tizimlashtiruvchi omil vazifasini bajaradi.

Ta'lim jarayoniga ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etishda pedagogik vazifaning qo'yilishi va uni hal etishga alohida e'tibor qaratilishi zarur. Qachonki maqsad va vazifalar aniq belgilab olinsa, ularni amalga oshirish yo'llari to'g'ri tanlansa, kutilgan natijaga erishish mumkin.

Pedagogik vazifani belgilashda quyidagilarni inobatga olish lozim:

- ta'lim maqsadlari asosida o'quv predmeti mazmunini aniqlash;
- o'quv predmeti axborot tuzilmasini ishlab chiqish va uni o'quv unsurlari tizimi ko'rinishida ifodalash;
- o'quvchilarning o'quv unsurlarini o'zlashtirish darajalarini avvaldan belgilash;
- o'quvchilarning dastlabki bilim darajasini aniqlash;
- moddiy baza hamda ta'limning tashkiliy shakllariga qo'yiladigan chegaralarni belgilash.

Boshlang'ich sinfda o'quvchi idrokining o'tkirligi, ravshanligi, sofligi, aniqligi, o'zining qiziquvchanligi, ishonuvchanligi, xayolining yorqinligiga, xotirasining kuchliligiga, tafakkurining yaqqolligi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi. Ularda idrok, diqqat, xotira, tafakkur va nutq to'liq namoyon bo'lgani uchun ham ta'lim berish jarayonida kattalarga qo'llaniladigan uslublardan foydalanish mumkin.

Tafakkurning rivojlanishini bu yoshdagi o'quvchi psixikasining sog'lomligida, uning bilish faolligida ko'rinishi mumkin. Masalan, bola o'zi mustaqil ravishda qanday predmetlar suvda cho'kish, qaysilari cho'kmasligini mulohaza qila oladi. Ayniqsa, bolaning „Men shuni xohlayman”

motividan „Men shuni bajarishim kerak“ motivi ustunlik qila boshlaydi. Biroq bu yosh davri o'quvchilarning psixologik xususiyatlari ular tomonidan murakkab o'quv materiallari mohiyatini to'laqonli anglashga imkon bermaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqatni irodaviy zo'r berish bilan boshqarish va vaziyatga uyg'unlashish imkoniyati yaxshi bo'lmaydi. Buning eng muhim sababi, ularda ixtiyoriy diqqatning zaifligi va beqarorligidir. Bolalarda ixtiyorsiz diqqat ko'proq rivojlangan bo'ladi. Ta'lim jarayoni boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining aql-idroki, sezgirligi, kuzatuvchanligi, eslab qolish, esga tushirish imkoniyatlarining rivojlanishi va ixtiyoriy, barqaror, mustahkam, kuchli, faol, ongli diqqatni rivojlantirishga qulay sharoit yaratadi. Bu yoshda o'quvchilar tafakkuri juda keng va xilma-xil bo'ladi[36].

Boshlang'ich sinfda o'quvchi o'zining tub mohiyati va vazifasini tushunib yetmaydi, balki hamma maktabga borishi kerak deb tushunadi. Kattalarning ko'rsatmalariga rioya qilib tirishqoqlik bilan mashg'ulotlarga kirishib ketadi. Oradan ma'lum vaqt o'tgach, shodiyona lahzalarning taassuroti kamayishi bilan maktabning tashqi belgilari o'z ahamiyatini yo'qotadi va bola o'qishni kundalik aqliy mehnat ekanligini anglaydi.

Shunda o'quvchi aqliy mehnat ko'nikmasiga ega bo'lmasa uning ta'lim olishdan ko'ngli soviydi, unda umidsizlik hissi vujudga keladi. Pedagog esa bu kabi holatning oldini olish uchun o'quvchiga ta'limning o'yindan farqi, qiziqarliligi haqida ma'lumotlar berishi va uni shu faoliyatga tayyorlashi kerak. Shuningdek, shunday bir ijtimoiy psixologik muhit yaratish kerakki, o'quvchiga biron - bir topshirilgan vazifani mustaqil bajarishni topshirish, bu ishni bajarish jarayonida o'quvchi o'zini tengdoshlari orasida lider deb his qilsin. Ana shu his o'quvchida erkin bo'lishga undovchi motivlarni yuzaga keltiradi.

Darhaqiqat, har qanday innovatsiya kiritilishini, shu jumladan, zamonaviy texnologiyaning tadbiq etilishi va zaruriy samara berishi pedagogik guruh a'zolarining innovatsiyani qay usulda qabul qilishiga, unga bo'lgan munosabatiga bog'liq.

Odatda, yangillikning kiritilish jarayonida yangilikka nisbatan psixologik g'ov paydo bo'ladi. Psixologik g'ov yangilikka tegishli bo'lgan pedagogik jamoaning o'z yangiligiga nisbatan befarq yoki salbiy munosabatida namoyon bo'ladi. Insonlarda bunday psixologik g'ov oshkora yoki yashirin holda kuzatilishi mumkin. Tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha, bunday g'ov insonlarning odatdagi faoliyat uslubini afzal ko'rishi, noaniqlikdan qo'rqishi, ortiqcha ishlarning paydo bo'lishidan, innovatsion jarayonning zaruriyati yoki muhimligini tushunmasliklari bilan bog'liq.

Rivojlangan mamlakatlardagi ko'plab zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan keng qo'llanilayotgan hamkorlikda o'quv tizimi, loyihalar uslubi, tabaqalashgan o'quv tizimi, o'quvchi papkasi kabi texnologiyalarni tanlashimizda yuqoridagi shart -sharoitlardan tashqari, biz mazkur texnologiyalarning mavjud ta'lim texnologiyalari: sinf - dars, ma'ruza, seminarlarni belgilovchi sharoitda hamda bugungi ta'lim mazmunini inkor qilmay, amaldagi tadbiriq DTS, o'quvchilar bilimni nazorat qilish shakllariga mos kelishi ham nazarda tutildi.

Taklif qilinayotgan zamonaviy ta'lim texnologiyalarining yana bir asosiy tomoni shundaki, ya'ni ularning bugunki kundagi ta'limda ijobiy tomonlarni saqlagan holda joriy etish imkoniyatining mavjudligi. Bundan tashqari, bu texnologiyalar falsafiy, psixologik, pedagogik, didaktik mohiyatiga ko'ra insonparvarlik tavsifiga ega. Bularning insonparvarlik tavsifi faqat nazariy va mafkuraviy tomondan qaralganda milliy istiqlol mafkurasi talablariga mos kelishi emas, balki amaliy jihatdan ma'naviyati yuksak, barkamol insonni shakllantirishga qaratilganligida.

Ular ta'limning tarbiyaviy mazmunini rivojlantirish, ta'limning tarbiyaviy maqsadlarini amalga oshirish, o'quv materialini o'quvchilar guruh bo'lib, fikrlar almashinuvi va hamkorlikda chuqur va puxta o'zlashtirishini ta'minlash, ularning intellektual, axloqiy rivojlanishi, erkin fikrlashini ta'minlaydi. Shu bilan birga, bir - biriga yordam berishi muloqotini yaxshilashga xizmat qiladi. Hozirgi o'quv tizimida har bir ta'lim oluvchining faqat o'zi bilimni o'zlashtirishidan manfaatdorligi asosida unda shakllanuvchi raqobat, kibrlilik, qo'pollik, manmanlik, avtoritar xislatlardan xalos bo'lishga zamin tayyorlaydi.

Bu esa bizning milliy va bugungi ta'lim islohotimizning talablariga hamohang. Bu zamonaviy ta'lim texnologiyalarining ta'limdagi asosiy mohiyati ta'lim oluvchi shaxsi kamoloti, tanqidiy fikrlashi hamda o'ziga xos individualligiga asoslanishi. Shu bilan birga ularning an'anaviy ta'limdagi faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirish va ularni takrorlashga muqobil uslub sifatida xizmat qilishi. Mazkur texnologiyalar uslubiy jihatdan "O'zbek modeli"ning bosqichma-bosqich shakllanish nazariyasiga mos kelib, ta'limni tadrijiy tarzda mohiyat e'tibori bilan zamonaviy ta'lim texnologiya asosida ko'rish imkoniyatini beradi. Taklif qilinayotgan texnologiyalarni yaxlitlikda ta'lim jarayoniga joriy etish asta-sekin an'anaviy uslublardan voz kechib, zamonaviy ta'lim texnologiyalar va axborot texnologiyalariga o'tish imkoniyatini yaratadi.

Ular psixologik va pedagogik mohiyati bilan insonparvarlik tavsifga ega bo'lgan shaxsga yo'nalgan texnologiya: hamkorlikdagi o'quv tizimi, loyihalar uslubi, tabaqali o'quv tizimi, "o'quvchi papkasi" o'z mazmun va mohiyati jihatidan o'zaro mutanosib va bir - birini to'ldiradi hamda yaxlit didaktik

tizimni tashkil etadi. Bular ta'lim oluvchilarni halollik, oshkoralik, boshqalarga g'amxo'rlik, saxovat, samimiylilik, o'zaro yordam ruhida tarbiyalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jo'rayev R.X. Ta'limda interfaol texnologiyalar.- Toshkent 2010.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 20 fevraldagi "Yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish, iqtidorli bolalarni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish maqsadida "Prezident maktablarini ochish to'g'risida"gi PQ-4199-son qarori.T.: 2018.
3. Norbo'tayev X.B. Boshlang'ich sinf tabiatshunoslik darslarini innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish tamoyillari.
4. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
5. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
6. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
7. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.
8. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.
9. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. *Гуманитарный трактат*, (24), 13-14.
10. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. *Гуманитарный трактат*, (24), 9-10.
11. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Open Access Repository*, 4(02), 81-84.
12. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.

13. Munzifa Tangirova, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). WAYS OF READING LITERACY DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL PUPLS. *European Scholar Journal*, 4(2), 88-89.
14. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 360-371.
15. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18-22.
16. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176-180.
17. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
18. Feruza RAKHMONOVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF FORMING A CULTURE OF READING IN PRIMARY EDUCATION. *European Scholar Journal*, 4(3), 5-7.
19. Saodat MINGNOROVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE METHODOLOGY OF DEVELOPING THE CREATIVITY OF THE BEGINNING 1ST CLASS TEACHER WITH THE HELP OF ETHNOPEDAGOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 33-37.
20. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Open Access Repository*, 4(3), 971-976.
21. Abdimannabovna, M. L. (2023). O 'QUVCHILAR EKOLOGIK XAVFSIZLIK MADANIYATINI FANLARARO ABSCISSIAL VA ORDINATAL ALOQADORLIKDA TAKOMILLASHTIRISH OMILLARI. *Наука и технологии*, 1(2).
22. Muxtarova L.A. Boshlang'ich ta'limda ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirishning metodologik asoslari // Наманган давлат университети илмий ахборотномаси илмий-назарий журналі. 2021, 12-сон. – В. 657-662.
23. Muxtarova, L. A., & Saidaxmadova, N. S. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish va matnni tushish ko'nikmalarini shakllantirish yo'llari. "Oilaviy munosabatlar destruktiviyasining psixologik tadqiqi: muammo va yechimlar" *Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. Termiz*, 402-405.
24. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING ESTETIK TARBIYASINI BAHOLASH VA NAZORAT QILISH.

***Bobomurodova Zulxumor,
Mamatraimova Nargiza
TerDPI talabalari***

Ilmiy maslahatchi: Temirova Matluba

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining estetik tarbiyasini baholash va nazorat qilish haqida fikr mulohazalar berilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, tarbiya, estetika, bilim, ko'nikma, estetik tarbiya, anglash, baholash.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimlari, shuningdek, amaliy yo'nalishdagi zarur ko'nikma va malakalari anglangan va ta'sirchan bo'lishiga harakat qilinadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimlariga, ko'nikma va malakalariga qo'yiladigan talablarni hisobga olib, mashg'ulotlar mazmuniga dasturga javob beruvchi, o'quvchilarning estetik tarbiyasiga, ekologiyasiga qiziqishini faollashtiruvchi, yuqori hissiy yuklama, katta bilish imkoniyati va estetik mazmun bilan ajralib turuvchi, o'quvchilarning tabiat, uning estetikasi va ekologiyasiga qiziqishlari va ehtiyojlariga ta'sir ko'rsatuvchi materiallar kiritildi:

Suhbat, hikoya, ma'lumot, xabar yoki tabiat hayotidan olingan yorqin va qiziqarli faktlardan, san'at asarlari, tabiat mavzularidagi radio eshittirishlar va teleko'rsatuvlar, bilish va intellektual- ijodiy xarakterdagi turli topshiriqlar, mustaqil ta'lim olish va o'z qiziqishini takomillashtirish, ijtimoiy- foydali mehnatda, tabiat mavzulariga bag'ishlangan maktab tadbirlarida ishtirok etish - o'quvchilarda tabiat estetikasi qiziqishini rivojlantirishning muhim omillari bo'lib, ular o'zlarining estetik imkoniyati bilan o'quvchi shaxsiga uning estetik madaniyatiga alohida ta'sir ko'rsatadilar.

O'quvchilarda tabiat estetikasiga, ekologik tarbiya bilan o'zaro aloqadorlikda bo'lgan qiziqishni rivojlantirish jarayoniga rahbarlik qilish va boshqarish quyidagilardan iborat:

- o'quvchilarni o'z qiziqishlarini tanlash va belgilashlarida faollikning keng doirasi bilan ta'minlash, bu qiziqishlarning mazmunidagi emotsional - hissiy, qimmatli - yo'nalishligi, nazariy - amaliy, intellektual - ijodiy belgilarda estetik-tahliliy, estetik - ekologik, ijodiy-akslantiruvchi, amaliy- faolliyatiy qirralar ustivor bo'lishiga erishish;

- tanlangan qiziqishni u barqarorlikka erishguncha, ehtiyoj darajasiga ko'tarilguncha mustahkamlash va takomillashtirish;

- o'quvchilarni o'z qiziqishlarini boyitish va takomillashtirish uchun sharoitlar bilan ta'minlash o'quvchilarni o'z qiziqishi borasida faol muloqat olib bora olish, tabiatni, uning estetikasi va ekologiyasini targ'ib qilish darajasiga ko'tarish;

- tabiat estetikasiga, ekologik tarbiya bilan o'zaro aloqadorlikdagi qiziqishi o'quvchilarning estetik madaniyati va ekologik tasavvurlariga qanday ta'sir ko'rsatishini kuzatish.

Mashg'ulotlarga qo'yiladigan pedagogik talablar:

- o'quvchilarda tabiat estetikasiga, ekologik ta'lim va unga zamondoshning ma'naviy - axloqiy munosabati bilan o'zaro aloqadorligiga qiziqishini shakllantirish;

- o'quvchilarga bu qiziqishning ijtimoiy - shaxsiy bog'liqligini anglash uchun sharoit yaratish;

- o'quvchilarni qiziqishlarning keng tanlov doirasida yo'naltirish ularning faolligini rag'batlantirish;

- o'quvchilarga tabiat estetikasi, ekologik tarbiya va insonning tabiat go'zalligiga ma'naviy - axloqiy munosabatlari o'zaro aloqadorligini ona tabiat, mahalliy ekologik muammolar, zamondoshning tabiatga munosabati misollarida singdirish;

- mashg'ulotlarning ko'tarinki hissiy bilish, estetik, ijodiy, ma'naviy imkoniyati;

- o'quvchilarda mazkur qiziqishni yaxlit tizimda va har bir mashg'ulotda shakllantirish;

- to'garak dasturi mazmuniga yo'naltirish, tabiat, uning estetikasi va ekologiyasi to'g'risidagi tarixiy, nazariy - estetik, ekologik, umumbilish va ommabop bo'lgan insonning tabiatga munosabati, qiziqarli didaktik xarakterdagi materiallardan foydalanish;

- optimal: shakllar, usullar, uslublar uslubiyatlarni izlash;

- vizual (ko'rgazmali) vositalardan keng foydalanish;

- jonli tabiatni idrok etish, undagi ekologik vaziyatlarni kuzatishga alohida ahamiyat berish;

- tabiatni idrok etishga katta e'tabor berish: mushohada qilish va anglash; estetik sifatlar va hislatlar (ularning atrof ekologik sharoitlar va insonga bog'liqligi) ni tahlil qilish, tabiat hodisasi taqdiriga ma'sul munosabatda bo'lish, uni badiiy - estetik in'ikos ettirish yoki uning taqdirida faol ishtirok etish;

- o'quvchilarni egallagan bilimlar, ko'nikma va malakalarni takomillashtirish, qiziqishlarning hayotiy ta'sirchan bo'lishiga yo'naltirish.

Tabiat estetikasiga qiziqish muammosi to'garak mashg'ulotlarida ilgari rejalarga kiritilmagan, chunki bu mashg'ulotlarning har biri o'z maqsadi va

vazifalariga ega edi. Biroq bu qiziqishga bir necha suhbatlar bag'ishlangan, uni shakllantirish esa deyarli barcha mashg'ulotlar tarkibiy - mazmuniy negiziga singib ketgan va muayyan o'rniga ega bo'lgan.

Mashg'ulotlar nostandart, o'ziga hos harakatchan, qiziqarli, va o'yin elementlarini o'zida jo qilishga, o'quvchilar juda faol, o'zlarining takomili, ilgarilashi, boyishlarini "ko'rish" lariga, barcha topshiriqlarning, birinchi navbatda estetik maqomdagi topshiriqlarning, bajarilishi ma'nosi va ahamiyatini tushunishlari, ularni o'zlarining qiziqishlari va layoqatlariga manand tanlashlariga harakat qilindi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qizi, T. M. K. (2022, November). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARNI ESTETIK QARASHLARINI O 'STIRISHDA TABIATNING O 'RNI. In *Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences* (Vol. 1, No. 2, pp. 27-34).
2. Zokirov, J., & Matluba, T. (2022). ALISHER NAVOIY HAYOTI VA IJODINI O 'RGANISHDA MATN USTIDA ISHLASH USULLARI. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(4), 218-223.
3. XX, P. M. (2022). The Importance of Developing the Spiritual Thinking and Capacity of Primary School Students. *Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science*, 1(2), 6-12.
4. Qizi, T. M. K. (2022, November). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI ESTETIK QARASHLARINI SHAKLLANTIRISH. In *Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies* (Vol. 1, No. 2, pp. 26-31).
5. Boymatovna, M. M. T. (2023). O'QUVCHILARNING ESTETIK TARBIYASINI SHAKLLANTIRISHDA ALISHER NAVOIY ASARLARINING AHAMIYATI. *BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(1), 30-33.
6. Qizi, T. M. K. (2023). ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(1), 56-60.
7. Temirova Matluba Karim Qizi. (2022). 1-4-SINFDA ESTETIK TARBIYANI SHAKLLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities*, 1(2), 179-185.
8. Usmonova Saboxat Erkinovna. (2023). METHODOLOGY OF SPIRITUAL, ETHICAL AND ECOLOGICAL EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *Intent Research Scientific Journal*, 2(9), 170-176.

9. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13-17.
10. Haydarova, M. (2019). MODEL AND PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS CONDUCIVE TO THE FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(11), 90-93.
11. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. In *Conference Zone* (pp. 97-98).
12. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
13. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
14. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
15. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
16. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
17. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
18. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. *Interpretation and Researches*, 2(1).
19. Jurakul PANJIEV. (2023). IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON INTEGRATION OF SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 84-89.
20. Jurakul PANJIEV. (2023). PRIMARY CLASS CONTENT OF MATERIALS ON IMPROVING THE STUDENTS' ECOLOGICAL CONCEPTS BASED ON THE INTEGRATION OF THE SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 90-95.
21. Jurakul Panjiev. (2023). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF INTEGRATION OF MODERN PRIMARY EDUCATION LESSONS. *Academia Repository*, 2(11), 37–45.

BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY ASOSLARI

Zamira Asomiddinova

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim muassasalarida ta'lim oluvchilarni ijodiy fikrlashga, hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishga hamda zamonaviy boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarni rivojlantiruvchi xarakterga ega bo'lgan ta'lim tizimini tadbqiq qilingan holda, o'quvchilarning yosh xususiyatlari, tafakkuri hamda ruhiy darajasini «Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya» ta'limiy faoliyatni rivojlantirish haqida batafsil bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim tizimi, boshlang'ich ta'lim, zamonaviy usul, muloqot vositasi, tafakkur, o'qitish usullari

Darslarda o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. O'rganish jarayonida o'quvchilar o'zlashtirishning turli ko'rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o'zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o'ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi. Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo'lishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi imkoniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma'naviy boyitishdan iboratligi ta'kidlangan holda zamonaviy ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich amalga oshirish lozim. Ta'limiy maqsad asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, og'zaki va yozma savodxonlikni oshirishga ham e'tibor berish lozim, sababi bolalar internet va telefonga bog'lanib qolib, og'zaki va yozma muloqotda oqsashlar ko'p kuzatilmoqda, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi. Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g'oyaviy, nafosat tarbiyasi beriladi, bu tarbiyalar berilmasa, bolalar zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni unutib qo'yadi va noto'g'ri talqinda qabul qila boshlaydi.

Ulug' donishmandlardan biri "Kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringga yaxshi bilim ber, o'qit», degan ekan. Yurtimizda ta'lim-tarbiya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar haqiqiy ma'noda bir-ikki yillik yoki qisqa davrda samaraga erishishga qaratilgan ish emas, balki chin ma'noda bir necha yuz yillarga tatiydigan o'zgarish bo'ldi, desak, aslo xato bo'lmaydi. Bu prezidentimizning kelajagimiz, kelajak avlodimiz haqida qayg'urib, bunda "Yurtimizning barcha farzandlari – mening farzandlarim, ular bizlardan ko'ra kuchli, bilimli va albatta, baxtli bo'lishlari kerak", degan g'oyasi zahirida donishmandlarcha siyosat yotganini ko'rsatadi. Ma'lumki, ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki, har bir mustaqil fan hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunda ta'limda «Aqliy hujum», «Fikrlar hujumi», «Tarmoqlar» metodi, «Sinkveyn», «BBB», «Beshinchisi ortiqcha», «6x6x6», «Bahs-munozara», «Rolli o'yin», FSMU, «Kichik guruhlarda ishlash», «Yumaloqlangan qor», «Zig-zag», «Oxirgi so'zni men aytay» kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda. Dars mashg'ulotlarida o'yin-topshiriqlarni takrorlash yoki mustahkamlash darslarida foydalanilsa ijobiy natija beradi. O'yin-topshiriqlarning qaysi bir turini tanlash darsning turiga, sinf o'quvchilarining o'yin-topshiriqlarni bajarishga o'rgatilganlik darajasi, ularning bilim saviyasi, mustaqil ijodiy ishlash imkoniyatlari, o'rganilganlarni xotirada tez tiklay olishi, ijodkorlikning qay darajada shakllanganiga ham bog'liq bo'lishi kerak.

Mashg'ulotning asosiy, muhim maqsadi bolalarning intellektual qobiliyatlarini, mustaqil tanlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, ta'limda o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglash va shu fikrni og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon eta olishga o'rgatish masalasiga e'tibor qaratilgan bo'lib, mustaqil fikrlaydigan, nutq madaniyati rivojlangan savodxon shaxsni kamol toptirish asosiy o'rin egallaydi.

Millatning turmush tarzi, madaniy yaratuvchanligi uning boy tarixiy merosi asosida o'rganiladi. Bugungi kun o'qituvchidan ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, tajribalarimiz asosida dars mashg'ulotlarida interfaol metodlarni qo'llash orqali ta'lim-tarbiya berish yo'llariga doir fikrlarimizni bayon etamiz. O'ylaymizki, u o'quv mashg'ulotlari samaradorligini oshirishda o'qituvchilarga amaliy yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilarni o'z yo'nalishini tanlash va mustaqil hayotga tayyorgarlik ko'nikmalarini shakllantirishdek mas'uliyatli vazifani bajarishda ularning yaqin ko'makchilardan biriga aylanadi.

Quyida sinflar kesimida ayrim mavzular asosida o'qitishning zamonaviy usullarini tatbiq etish bo'yicha tavsiyalar beramiz. Siz undan ijodiy yondoshgan holda foydalanasiz va birinchi prezidentimizning: «Har qarichi muqaddas bo'lgan ona yerimizga nisbatan farzandlarimizda g'urur va iftixor, sadoqat tuyg'ularini uyg'otish uchun biz bugun nima qilyapmiz, degan savolga javob izlab ko'raylik», - degan fikrlariga javoban ta'lim va tarbiya berishning zamonaviy usullarini tatbiq etish orqali ko'zlangan maqsadga erishishga o'z hissangizni qo'shasiz degan umiddamiz.

O'qituvchi tomonidan jon kuydirib o'tigan mavzu va metodlar ham yetarli natija ko'rsatmaganda bu yo'l natija berishi mumkin. O'qitishning ma'lum mohiyatini va o'qituvchilarning aqliy faoliyati saviyasi bilan ta'sirlanadigan eng oqilona usullarini tiklash va qo'llanishini bilish, darsga tayyorlanishda yoki darsning o'zida yuzaga keladigan aniq uslubiy vazifalarni hal qilishda kerakdir, chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini uyg'otish asosida maqsadga erishish motivatsiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir. Ta'lim tizimida innovatsion deyilganda ta'lim maqsadi va mazmuniga yangilik kiritish, yangicha yondoshish, pedagog va talabaning hamkorligidagi faoliyatini tashkil etish, pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish jarayoni, ta'limning uslub, shakl va vositalarining majmuasi tushuniladi. Bolalar ongini hisobga olgan holda balki sifatini xarakterlaydigan quyidagilarni ham e'tiborga olish zarur. O'qitish metodlaridan ta'limning yangi mazmuniga, yangi vazifalariga mos keladiganlariga ongli tanlab olish uchun oldin hamma o'qitish metodlarini tasniflashni o'rganib chiqish kerak.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, hozirgi kun o'quvchisini bugungi zamonning talablari asosida o'qitish zarur. Darhaqiqat, yangi texnologiyalar zamonida dunyoga kelayotgan o'g'il-qizlar o'zining bir qator umumiy sifatlari bilan ajralib turadi. Turmush tarzimiz, qiziqish va xohish-istaklarimiz global makonda qariyb o'xshash tus olayotgan bir vaqtda kechagi o'qitish usullari bilan maqsadga erishib bo'lmaydi. Zamon bilan hamqadam takomillashib

borgandagina yuqori intellektual avlodni tarbiyalash imkoniga ega bo'lamiz. O'quvchilarda tilni o'rgatish orqali tafakkurni va madaniyatni shakllantirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. R.A.Mavlonova, N.H.Rahmonqulova. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi. Toshkent, "Ilm Ziyo" – 2009-yil.
2. N.E.Berdikulova Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda innovatsion va integratsion texnologiyalarni takomillashtirish. Samarqand – 2023-yil.
3. T.G'afforova va boshqalar. Ta'limning ilg'or texnologiyalari. Qarshi. "Nasaf" – 2003-yil.
4. www.unlibrary.uz
5. www.ziyonet.uz

MAKTABLARDA ONA TILI FANI DARSLARIGA VA NUTQ O'STIRISHGA QO'YILADIGAN TALABLAR

Sunnatullo Do'stov

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

"Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi

Hulkaroy Jumayeva

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktablarda ona tili fani darslariga va nutq o'stirishga qo'yiladigan talablar, ona tili dasralri mazmuni, nutq o'stirish tushunchasi, o'quvchilar nutqini o'stirishning mavjud ahvoli, o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirishida ularning nutqidagi kamchiliklar sabablarini aniqlash, nutq o'stirishda noan'anaviy usullardan foydalanish haqida batafsil bayon qilingan.

Kalit so'zlar: nutq, ona tili, og'zaki nutq, yozma nutq, kommunikativ ko'nikma, ta'lim tizimi.

Til o'qitishda til va nutq hodisalarining farqiga yetmaslik asosan chalkashliklarni keltirib chiqarmoqda. Til va nutq tushunchalarini bir-biridan ilmiy asosda farqlash uni o'qitish metodikasi uchun yuqori ahamiyat kasb etadi. Sababi til birliklarining grammatik belgilarini, birikuvini va vazifasini bilishning o'zi mazkur tildagi nutqni egallash uchun yetarli emas. Muhim maqsad tilning grammatik qurilishi yordamida nutq faoliyatini egallash bo'lganligi sababli, mashg'ulot materiallarini tanlash, darslarni tashkil qilish ishlari o'quvchi nutqini takomillashtirish va shakllantirishga qaratilishi kerak.

Ona tili mashg'ulotlarida shunday holatni vujudga keltirish kerakki, o'quvchi yaratgan matnidan qoniqish hosil qilsin. Bu uni o'z nutqini shakllantirib borishga ilhomlantiradi. O'quvchilar erkin tarzda ijodiy fikrlasalar fikr mahsulini nutq sharoitiga xos ravishda og'zaki, yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalay olsalar, demak, ona tili mashg'ulotlari samarali o'tgan bo'ladi.

Ona tili darslarida o'quvchilar til asosida tabiat va kishilar hayoti haqida bilim oladilar, ular kuzatishni, o'ylashni va ko'rganlari, eshitganlari, o'qiganlari bo'yicha to'g'ri bayon qilishni o'rganadilar. Ona tili darslari bolalar lug'atini boyitishga samarali yordam beradi, nutqni tuzishni o'rgatadi. O'qish darsi va u bilan bog'liq holda olib boriladigan ekskursiya o'quvchilarga tabiat hodisalari, kishilar hayoti va mehnati haqida, axloq qoidalari, boshqa kishilar bilan muomala normalari haqida bilim beradi; bu darsda o'quvchi nutqiga, uni takomillashtirish va o'stirishga keng imkoniyat mavjud.

Boshlang'ich sinf, ona tili darslarida olib boriladigan hamma mashg'ulotlarning yetakchi o'rni nutq o'stirish bo'lib, u savod o'rgatish, chiroyli yozish ko'nikmalarini ribojlantirish va fikrlash doirasini kengaytirish vazifalarini o'z ichiga oladi. Bu darslarda asosan amaliy maqsadlarni ko'zlash, til boyliklaridan nutqda foydalanish malakalarini takomillashtirish, ijodiy fikrlash, o'quvchilarning til sezgirligini tarbiyalash joiz. Ularning og'zaki nutqini doimiy o'stirib boorish bog'anishli nutq, matn tuzishlarda amaliy yordam beradi. Darhaqiqat, bu vazifalarni amalga oshirish yo'llari turli xildir.

Nutqda so'zlarni muntazam qo'llash, berilgan so'zni uning ma'nodoshi, uyadoshi va qarama-qarshi ma'noligi bilan almashtira olmaslik, ma'lum bir sohaga qarashli so'zlar lug'atini tuzishda uchraydigan qiyinchiliklar, shubhasiz, o'quvchilarning so'z boyligi yetarli emasligidan dalolat beradi. Ona tili mashg'ulotlarida o'quvchilar nutqining shakllanishini sinfdan tashqari paytlarda tojik, turkman, qirg'iz yoki boshqa tilda so'zlashib, maktabda o'zbek tilida o'qishidir. Etnografik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, jumhuriyatimiz hududida juda ko'p tojiklar, turkmanlar, qirg'izlar, qozoqlar yashaydi. Ularning ko'pchiligi uyda tojik, qirg'iz va hokazo tilda so'zlashib, maktabda o'zbek tilida o'qishdi. Ushbu hol, shubhasiz, o'quvchilarda tilning boy imkoniyatlaridan foydalangan holda o'z fikrini erkin bayon qilish imkoniyatini chegaralaydi.

Nutq ikki ko'rinishga ega - og'zaki, va yozma nutq. Bular o'zaro uzviy bog'langan bo'lsa ham, har birining o'ziga xos xususiyati bor. Og'zaki nutqda tovushlar, so'zlar nutq orqali talaffuz qilinsa, eshitish a'zolari yordamida qabul qilinadi. Shuning uchun o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirishida, avvalo ularning nutqidagi kamchiliklar sabablarini aniqlash, uni bartaraf etish yo'llarini izlab topishimiz lozim. Og'zaki nutiqqa o'rgatishning ilk davrida daktiologiyadan qo'llaniladi. Bu narsa bolalarning tovushlarni talaffuz qilib, o'zlashtirib borganlari sari faqat yordamchi vosita bo'lib xizmat qiladi.

Shu sababli nutqning bu turi ancha sekin va murakkab kechadi. Yozma nutqning o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri uni tekshirish, tuzatish, takomillashtirish mumkinligidir. Bu tomondan u og'zaki nutqqa qaraganda ancha qulay imkoniyatlarga ega. O'quvchi yozma nutqdagi xato va kamchiliklar ustida ishlaydi, ularni bartaraf qiladi, keyingi ishlarida bu xato va kamchiliklarga yo'l qo'ymaslikka intiladi.

O'qituvchi shuni ham unutmaslik joizki, asosan o'quvchilar yozma ishlarda imlo va tinish belgilariga yuqori e'tibor qaratib, matnning mazmuni ustida yetarli ish olib bormaydilar. Matnlarda asosan mavzuga aloqasi bo'lmagan fikrlar ustunlik qilib, muhim g'oya e'tibordan chetda qoladi. Shuning uchun ona tili mashg'ulotlarida o'quvchilar e'tibori faqat imlo va tinish belgilariga emas, balki bayon qilinayotgan fikrning asosli dalillarga ega bo'lishi, materialning to'g'ri joylashtirilishi, fikrning nutq sharoitiga mos ravishda to'g'ri bayon qilinishiga ham qaratilishi lozim.

Ona tili ta'limi bolalarning tafakkur qilish faoliyatini kengaytirishga, erkin fikrlay olishi, o'zgalar fikrini tinglashi, o'z fikrlarini og'zaki va yozma ravishda ravon bayon eta olishi, jamiyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la oladigan ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu o'rinda ona tili ta'limiga o'quv fani emas, balki butun ta'lim tizimini uyushtiruvchi ta'lim jarayoni sifatida qaraladi.

Chiroyli so'zlashni, savodli, to'g'ri narsani, o'z fikrini savodli va aniq bayon etishni bilmagan o'quvchilar bilimlarni muvaffaqiyat bilan o'zlashtira olmadi. Har bir insonning nutqi chiroyli, mukammal, talaffuzi aniq va ravon bo'lsa, fikrlash doirasi keng, idrok qilishi ham teran bo'ladi. Nutq orqali odamzot o'zining ichki hissiyotlarini bayon qiladi, nutq esa barcha insonlarda ham bir xilda to'la tuzilishi yoki shakllangan bo'lavermaydi.

Chiroyli so'zlashni, savodli, to'g'ri yozishni, o'z fikrini ravon va aniq bayon etishni bilmagan yoko etolmagan o'quvchi bilimlarni muvaffaqiyat bilan o'zlashtira olmaydi. Har bir insonning nutqi chiroyli, mukammal, talaffuzi aniq, ravon bo'lsa, fikrlash doirasi keng, idrok qilishi ham teran bo'ladi. Nutq orqasli odamzot o'zining ichki hissiyotlarini ham bayon qiladi, nutq esa barcha insonlarda ham bir xilda-to'la takomillashgan yoki shakllangan bo'lavermaydi.

Ba'zi bolalar tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilibgina qolmay, ularni bir-biridan farqlay ham olmaydilar. Nutqdagi bunday kamchiliklar darslarni o'zlashtirishda bolalar uchun sezilarli qiyinchiliklarni tug'diradi. Bunday hollarda logoped mashg'ulotlar yordamiga muxtoj bo'ladilar. Binobarin, boshlang'ich sinf oquvchilarining nutqlaridagi nuqsonlarni bartaraf qilish o'quvchilar va logopedlar zimmasiga yuklanadi.

Talaffuzdagi kamchiliklarni aniqlashda bolaning nutqini tekshirib ko'rish, nutq buzulish sabablarini o'rganish lozim. Buning uchun har bir bola nutqini

tekshirish varaqasi to'ldirilib, qaysi tovushlar to'g'ri yoki noto'g'ri talaffuz qilayotgani belgilab boriladi. Nutq ostirish-ongli o'qishni, so'zlash va yozishga o'rgatishni, til haqida o'quvchilarning yoshi va tushunchasiga mos bo'lgan bilim berishni, ularning lug'at boyligini oshirishni, boshqalarning nutqiga e'tibor va qiziqishni o'stirish, kitob o'qishga muhabbat uyg'otishni nazarda tutadi.

Maktabda o'quvchilar nutqini o'stirishga ona tili o'qitishning asosiy vazifasi deb qaraladi. Nutq o'stirish faqat ona tili va o'qish darslarininggina emas, balki o'quv rejadagi barcha predmetlarning, shuningdek, sinfdan tashqari o'tkaziladigan tadbirlarning ham vazifasidir. Shuningdek, gaplarni, badiiy asarni hamda she'rlarni yordamchi so'z turkumlari: ko'makchi, bog'lovchi va yuklamasiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Ishimizda olmosh so'z turkumi yordamchi so'zlar, fe'l so'z turkumi va so'z gaplarni o'rganish jarayonida o'quvchilar nutqini o'stirishga alohida diqqat qaratdik. Matnlarni izohlab, so'zlarning o'z o'rnida foydalanilishini o'quvchilarga tushuntirish, tahlil etish va shu yordamida o'quvchilarni fikrlash qobiliyatini va nutqini o'stirish ishimizning bosh maqsadini belgilaydi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, ilm berishda Sharq allomalari erkin fikrlash, fikrni bayon qilish, nutq tuzish jarayonidagi asosiy jihatlarni qamrab oluvchi ilmiy qarashlarini qayd qilganlar va shu bilan bir qatorda, nutqning ilmiynazariy tomoni lug'atlarda, darslik va o'quv va metodik qo'llanmalarda izoh berib, atroflicha yoritilgan. O'quvchilar nutqida mantiq ilmiga asoslanib fikr-mulohaza bildirish maqsadga muvofiq. Shu bois ular xotirasidagi so'z zahirasini o'z nutqi orqali harakatga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Safarova X. I "Ona tili va adabiyot darslarida og'zaki va yozma nutqni rivojlantirishning asosiy omillari". Dars ishlanmasi.
2. O'zbek tilining imlo lug'ati. "O'qituvchi" nashriyoti. Toshkent- 2000.
3. Dilova N.G. O'quvchilarning shaxsiy sifatleri - pedagogik hamkorlikning dastlabki tamoyili. Science and Education. Vol. 2, Issue 10, 2021.
4. Dustov S.R., S., Yusupov A.A., Azamkulov A. (2023). "Methodology Of Teaching Mathematics In Primary Grades". Journal of Pharmaceutical Negative Results, 7480-7485.
5. Muhiddinov A.G'. O'quv jarayonida nutq faoliyati. – T.: O'qituvchi, 2003.
6. Abdurazzoqova D. "Interfaol metodlar: nazariya, amaliyot, tajriba" Pedagoglar uchun qo'llanma. Toshkent-2013
7. Мухтапова, Л. А. (2017). БОШLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNII. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).

BOSHLANG'ICH SINIF TABIIY FANLAR DARSLARIDA XARITA BILAN ISHLASH METODIKASI

Abdunazarov Bobur Normurodovich

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3 kurs talabasi

Ilmiy rahbar Djumayeva Mohigul Mamanazarovna,

Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasida o'qituvchisi.

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiiy fanlar darslarida xaritadan foydalanish asosida ta'lim sifatini oshirish, dars jarayonida xaritadan foydalanish mumkin bo'lgan mavzular mazmuni, shakl va metodlari, nazariy, amaliy va tarbiyaviy ahamiyati, o'quvchilarga xatitaning turlarini o'rgatishda o'quvchilarning savodxonligini oshirish, amaliyotda qo'llay olish, xaritadan unumli foydalanish haqida keltirilgan.

Kalit so'zlar va tushunchalar: Science, tabiiy fanlar, amaliy ishlar, xarita, shartli belgi, atrofimizdagi olam, tabiatshunoslik, geografiya, biologiya, fizika, faoliyat, takomillashtirish, xarita bilan ishlash texnikasi, tasavvur, tafakkur, dunyoqarash, kolleksiya, gerbariy

Hozirgi kunda ilm-fanning tarraqqiy topishi, yoshlarni yangicha qarash va fikrlashga o'rgatish uchun asos bo'lyapti. Masalan hozirgi kunimizda ta'lim jarayonidagi o'zgarishlar, ta'lim sohasining tubdan yangicha ko'rinishda o'zgartirishimizga sabab bo'ldi. Ta'lim to'g'risida Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 19-mayda qabul qilingan Senat tomonidan 2020-yil 7-avgustda ma'qullangan. Ushbu qonunga ko'ra, ta'lim jarayonini uzviy aloqadorligini ta'minlagan holda, o'qituvchi va o'quvchilarning doimiy ravishda nostandart dars jarayonlarini tashkil etishga undamoqda.

2021-2022 o'quv yilidan boshlab Tabiiy (Science) fanlarning 1-2-sinf darsliklari maktablarga joriy etildi. Ta'lim tizimida shu vaqtga qadar Science fani xususiy maktablar hamda Prezident maktablarida o'qitib kelinayotgan edi. Endilikda barcha umumta'lim maktablarida bir nechta fan: Atrofimizdagi olam, tabiatshunoslik, geografiya, biologiya hamda fizika fanlarining boshlang'ich tushunchalarini o'zida birlashtirgan tabiiy fanlar darsligi o'qitilmoqda.

Tabiiy fanlar darslarida xarita bilan ishlashda, birinchidan o'quvchilarda xarita haqida dastlabki tasavvurni shakllantirish, ikkinchidan o'quvchilarga, xarita bizga nima uchun kerak? xaritani nimaga, qayerda qo'llay olishimiz mumkin? sinflari savollariga javob berishim lozimdir, uchinchidan esa xarita bilan ishlash texnikas (qoidalar)i bilan tanishtiramiz kerak. Quyidagi sifatlarga e'tibor bergan holda tabiiy fanlar darslarida xaritadan foydalansak, o'quvchilarning ongu-taffakurini va mavzuni qabul qila osh darajasini aniqlab olishimiz mumkin. Chunki xarita yordamida boshlang'ich sinf o'quvchilarida

mavzuni to'liq tushuntirshimiz, mavzuda keldirilgan joy, o'simliklar dunyosi, hayvonotlar olami, iqlimlar, tabiiy va inson omili ta'sirida yuzaga kelgan landshaftlarninva boshqa tushunchalarni ko'rsata olishimiz mumkin.

Masalan 1- sinf tabiiy fanlar darsligidagi; "O'simliklar, Hayvonlar" , "Ob-havo", "Yashash joyi" , 2-sinf tabiiy fanlar darsligidagi: Shaharlar va qishloqlar", 3-sinf tabiiy fanlar darsligidagi; "Tabiat", "Tirik organizmlar", "Yashash joyi", "Bizning sayyora", "Tabiiy boyliklar", 4-sinf tabiiy fanlar darsligidagi; "O'lkamiz tabiati", "Yer va uning shakli", "Yil fasllari" va shu kabi mazmundagi darslarda globus, geografik atlas va xaritalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Hozirgi paytda umumta'lim maktablaridagi amaldagi tabiiy fanlar darsligida keitirilgan boblar va mavzularga e'tiborimizni qaratsak ham har bir bob mavzularda xarita bilan ishlash imkoniyati va natijasi yuqori bo'ladi. Ya'ni darsliklarimiz mazmunan izchillikda va muntazam osondan murakkablashib borgani singari, 1-sinflardan oq, xaritadan foydalanib, xarita vositasida tasavvurlarni shakllantirsak maqsadga muvofiqdir.

Tabiiy fanlar darslarida xaritadan foydalanib, darslarni tashkil etishning yana bir yaxshi tomoni shundaki, xarita bilan ishlash o'qituvchiga ham vaqtini mazmunli o'tkazish va qiziqarli davom etishiga sababchi asosiy omildir. O'quvchilarning tabiat to'g'risidagi ilmiy jihatdan boxabarligi ularning dunyoqarashlarini shakllantirish, tafakkurini rivojlantirishda tabiat qonunlarini asoslab berishda biologiya, tabiiyot va geografiya, fizika, kimyo, astronomiya kabi o'quv predmetlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Tabiiy fanlar o'qitish metodlari sistemasida amaliy ishlar katta rol o'ynaydi. Amaliy ishlar-bu o'quv ishlarni har xil mehnat ko'nikmalariga o'rgatish metodi. Amaliy ishlar qatoriga ekskursiya vaqtida tabiiy materiallardan namunalar yig'ish, o'simliklarni parvarish qilish, o'tlar, o'simliklar, barglardan gerbariy va hashorotlardan kolleksiyalar tuzish, o'simlik va hayvonlarning tirik namunalari, o'simliklarning urug'lari, mulyaj, maket, ko'rgazmali qurollar tayyorlash kiradi.

Tabiiy fanlar darsligiga kiritilgan amaliy ishlarni bajarish majburiydir. Chunki o'quvchi amaliy ish davomida yangi bilim va tushunchalarni oladilar. Ularning absrakt tushunchalari konkretlashadi. Atrofimizdagi olam bilan tanishishning ilk darslarida dasturlashtirilgan o'qitish, ya'ni amaliy ishlardan, qiziqarli topshiriqlardan foydalanish muammosi o'ta dolzarbdir. Hozirgi paytda o'quvchilarning bilim olish faoliyatini jadallashtirish va ularning atrof-olam bilan tanishtirish darslarida olgan bilimlarini tekshirish maqsadida har bir o'quvchining o'quv jarayonida mustaqilligini ta'minlovchi va o'quv materialini o'zlashtirishda yordam beruvchi amaliy ishlar tizimi qo'llanilmoqda. Dasturlashtirilgan o'qitish bosqichma-bosqich bilim olishni kuzatishga imkon yaratadi, o'quv jarayoniga qanday o'zgartirishlar kiritilishi kerakligini ko'rsatadi.

Tabiiy fanlar darslarida xaritadan foydalanishda, o'quvchilarga xarita yordamida, xaritalarning asosiy obyektlari hisoblangan; shartli belgilar, mamlakatlar, o'simliklar, hayvonlar va boshqa obyektlarning nomlari va joylashgan o'rnilarini keltirish mumkin. Shartli belgilar yordamida obektlarning chegaralarini ham ko'rsatiladi. O'quvchilarda xarita bilan ishlash ko'nikma va malakalarini shakllantirish, xaritadan to'g'ri foydalanishga o'rgatish, xarita va uning turlari haqida ma'lumotlarga ega bo'lishi, yurtimizning va dunyo mamlakatlarini xaritadan to'g'ri topa olishdan iboratdir. Chunki xarita haqida ma'lumotlarga ega bo'lgan o'quvchilar hayoti davomida qiyinchiliklarga duch kelmaydi. Xulosa qilsak, tabiiy fanlar darslarida muntazam va faol xaritadan foydalanish natijasida biz, o'quvchilarning xarita bilan ishlash savodxonligini oshirish va shu asosda fang abo'lgan qiziqishlarini oshirib, ularning dunyoqarashlarining ya'ni tabiiy fanlarga oid, tabiiy bilimlarning mukammallashishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. D.Sharipova, D.P.Xodiyeva, M.K.Sharipov. Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi. darslik.T.“Barkamol fayz media” nashiriyoti. 2018. - 456 b.
2. M.Nuritdinova. Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi. T.:O'qituvchi. -2005 y. - 240 b.
- 3.M.M.Djumayeva Tabiiy fanlarni o'qitishda bo'lajak o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini rivojlantirish. Raqamli texnologiyalar davrida tillarni intensive o'qitishning psixologik-pedagog jihatlarini mavzusida Respublika ilmiy amaliy anjuman.B-494-497 2023 yil
4. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
- 5.Panjiyev , J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. Interpretation and Researches, 2(1).
6. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
7. Djumaeva, M. (2023). Specific historical geography of the factors of intellectual development in the east. *Science and innovation*, 2(C3), 22-26.
8. Mamanazarovna, D. M. (2023). Specific historical geography of the factors of intellectual development in the east. *SCIENCE AND INNOVATION*, 22.
9. Mamanazarovna, D. M., & Ergashovna, J. B. (2024, February). Boshlangich sinflarda tabiiy fanlar darslarida amaliy ishlarni tashkil etishning metodik

asoslari. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 2, pp. 138-141).

10. Mamanazarovna, D.M. (2023). O 'QUVCHILARDA TABIIY FANLARGA OID SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI. *Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan*, 1(7), 334-341.

11. Mamanazarovna, D. M. (2023). IMPROVING METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS. *World Bulletin of Social Sciences*, 28, 12-14.

12. M.M Djumayeva Teacher-student relationships in teaching natural sciences methodological preparation of future teachers . As a development factor Pedagogy of cooperation in improving the quality of education: international experience and modern approaches International scientific-practical conference 137-140 2023

13. D.M.Mamanazarovna TABIIY FANLARNI O'QITISHDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARINING METODIKTAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISH Science and innovation 2 (Special Issue 5), 589-590, 2023 yil

14. ММ Джумаева развитие методической подготовки будущих учителей в преподавании естественных наук Экономика и социум, 699-670, 2023

15. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNINI. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).

16. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.

BOSHLANG'ICH SINFLAR ONA TILI O'QITISH METODIKASIDA PREDMETI MAQSADI VA VAZIFALARI.

Xudoynazarov T.

Muzrabot pedagogika kolleji o'qituvchisi

TerDPI Xabibulloyev A.O.

Annotatsiya. “Ona tili fanini o'qitishning interaktiv usullari” o'quv moduli malaka oshirish jarayonida fan o'qituvchilarini sohadagi yangiliklar, o'quv me'yoriy hujjatlar, yangi metodik qo'llanma va tavsiyalar, adabiyotlar bilan tanishtirishga, egallagan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarini kelgusida amaliyotga tatbiq etishga yo'naltiradi.

Kalit so'zlar: Ona tili, oliy ta'lim, zamonaviy yondashuvlar, o'quvchilar, innovasiya, innovatsiya, metod;

Metod aslida yunoncha „metodos“ soʻzidan olingan boʻlib, “bilish va tadqiqot yoʻli”, “nazariya”, “taʼlimot” kabi maʼnolarni bildiradi. Metodika (yun, “methodike”) biror ishni bajarish, amalga oshirish, ado etish metodlarining, usullarining yigʻindisi yoki oʻqitish usullari haqidagi taʼlimot — taʼlim berish metodlari, yoʻllari va vositalari haqidagi fandır. Boshlangʻich sinflarda ona tili oʻqitish metodikasi fanining predmeti oʻquvchilarga oʻzbek tilini oʻrgatish yoʻllari va vositalari, ona tilini egallash, yaʼni nutqni, oʻqish va yozishni, grammatika va imloni oʻzlashtirib olish toʻgʻrisidagi ilmdir. Metodika maktab oldiga qoʻyilgan taʼlim va tarbiyaviy vazifalardan kelib chiqib, ona tilini oʻrgatishning vazifalarini va mazmunini belgilaydi, taʼlim-tarbiya berish jarayonini tekshiradi, shu jarayonning qonuniyatlarini va taʼlim berish usullarining ilmiy asoslangan tizimini belgilaydi. Metodika fani quyidagi masalalarni oʻrganadi:

1. Oʻqitishning vazifalari va mazmunini aniqlaydi. Nimani oʻqitish kerak? savoliga javob beradi, yaʼni boshlangʻich sinflar ona tili kursining dasturlarini, taʼlim mazmunini belgilab beradi, oʻquvchilar uchun darsliklar va qoʻllanmalar yaratib, ularni takomillashtirib, samaradorligi va muvofiqligini doimiy nazorat qilib boradi.

2. Oʻqitish metodlari, tamoyillari, usullari, dars va uning turlarini, oʻquvchilar amaliy ishlari - mashqlar va yozma ishlarning izchil tizimini ishlab chiqadi, yaʼni “Qanday oʻqitish kerak?” savoliga javob tayyorlab beradi.

3. Oʻquvchilarga ona tilidan bilim berish va koʻnikma hosil qilishda ilmiy nuqtai nazardan eng foydali shart-sharoitlar haqidagi masalalarni hal qiladi, yaʼni “Nega xuddi mana shunday oʻqitish kerak?” savoliga javob tayyorlaydi. Eng foydali materiallarni, metodlarni oʻrganadi, tanlangan metodlarni asoslaydi, tavsiyalarni eksperimental tekshiradi. Boshlangʻich sinflarda ona tili oʻqitish metodikasi yuqori sinflarda ona tili oʻqitish metodikasining dastlabki bosqichi boʻlib, u tekshiradigan masalalarni Boshlangʻich sinf oʻquvchilariga tadbiquan (muvofiq ravishda) oʻrgatadi. Shu bilan birga, Boshlangʻich sinflarda ona tili oʻqitish metodikasining oʻziga xos xususiyatlari mavjud. Boshlangʻich sinflarda ona tilini oʻqitish grammatika, imlo va unga bogʻliq holda nutq oʻstirish metodikasinigina emas, balki xat-savod oʻrgatish, sinfda va sinfdan tashqari oʻqish metodikalarini ham oʻz ichiga oladi. Shulardan kelib chiqib, boshlangʻich sinflarda ona tili oʻqitish metodikasi fani quyidagi vazifalarni bajaradi:

a) Boshlangʻich sinflarda ona tili kursining mazmuni, hajmi va mavjud tizimini, yaʼni kursning (xat-savod oʻrgatish, oʻqish, grammatika, imlo, nutq oʻstirish va h.k.) dasturini belgilash va asoslash;

b) oʻqish va yozuvdan bilim va koʻnikmalarning shakllanishi jarayonini hamda bu jarayonda oʻquvchilar duch keladigan qiyinchiliklarni oʻrganish, xatolarning sababini tahlil qilish, ularning oldini olish va toʻgʻrilashga yordam beradigan ish turlarini ishlab chiqish;

d) ona tilidan beriladigan o'quv materialini o'quvchilar aniq tushunishi va puxta o'zlashtirishiga, ularda olgan bilimlarini amaliyotda tatbiq eta olishga va o'quvchilarning umumiy taraqqiyotiga, ya'ni ularning zehnini, xotirasini, kuzatuvchanligini, yodda saqlashini, mantiqiy tafakkurini, ijodiy o'ylashini, nutqini o'stirishga yordam beradigan metod va vositalarni ishlab chiqish;

e) ona tilini o'rgatish bilan bog'liq holda maktablar oldiga qo'yilgan tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirish, o'quvchilarda axloqiy va estetik sifatlarni shakllantirish.

Ona tili o'qitish metodikasi ta'limning turli bosqichlarida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlaydi, o'qishning muvaffaqiyati va kamchiliklarini belgilaydi, sababini izlaydi, xato va kamchiliklarni bartaraf etish usullarini topadi. Ona tili o'qitish metodikasi ta'lim tizimining barcha bosqichlarida ona tilini o'qitishning izchillik va uzluksizligini ta'minlaydi.

Maktabgacha tarbiya muassasasida, asosan, bolalalarning nutqini o'stirish nazarda tutiladi. Boshlang'ich sinfda o'quvchilar nutqini o'stirishdan tashqari, ona tilidan elementar nazariy tushunchalarni amaliy o'zlashtirishlari ham nazarda tutiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

2. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

3. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O 'QITISHNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO 'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

4. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.

5. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B2. – C. 470-474.

6. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 121-125

7. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 11. – C. 113-118.

8. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

9. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPONENTI. Interpretation and Researches, 1(1).

10. Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 6(3), 447-449.

11. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

12. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." *World Bulletin of Social Sciences* 16 (2022): 43-47.

13. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 17. Habibullayevna S. Z. MUNISNING "SAVODI TA'LIM" RISOLASI QO 'LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 54-62.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARINING MAZMUNI O'QITISH METODLARI

S.Sheraliyeva

TerDPI Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Ilmiy maslaxatchi: A.Xabibulloyev

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda matematika fanining tarixi, kelib chiqishi, sharq allomalarining matematik faniga qo'shgan hissalari, boshlang'ich sinflarda matematika fanining mazmuni va tuzilishlari, matematika fanini o'rgatishda metodlardan foydalanish haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Matematika, metod, tarix, baholash, interfaol, metodologiya, o'zgarmas, abstraksiya, uzluksiz, mazmun, davrlashtirish, qo'shish, ayirish.

Ko'pchilik matematika tarixchilari matematika rivojlanishining A.N.Kolmogorov tomonidan tavsiya qilingan davrlashtirishni ma'qul ko'radilar. Buning asosiy sababi, Kolmogorovning davrlashida matematikaning muhim metodlari, g'oyalari va natijalari, ya'ni matematikaning mazmunini baholash

asos qilib olingan. Matematika rivojlanishini bunday maxsus davrlarga bo'lish matematika tarixini, mohiyatini butunlay hal qilib bermaydi, balki matematika rivojlanishining obyektiv qonunlarini yaxshiroq tushunish uchun qo'shimcha bir vosita bo'ladi. Uning fikricha matematika rivojlanishini quyidagi to'rt davrga bo'lish maqsadga muvofiqdir:

1. Matematikaning vujudga kelishi. Bu davr eradan oldingi VI asrlargacha davom etgan, ya'ni bu davrda matematika o'zining predmeti va metodlariga ega bo'lgan mustaqil fanga aylangan. Davrning boshi eng qadimgi davr-ibtidoiy jamoa tuzumiga borib taqaladi. Bu davming xarakterli tomoni-matematik faktlarning yig'ilishidan iborat.

2. Elementar matematika davri. (O'zgarmas miqdorlar matematikasi davri). U er.avv. VI – V asrlardan XVII asrgacha davom etgan. Bu davrda o'zgarmas miqdorlarni o'rganish sohasida katta yutuqlarga erishildi. Bu yutuqlar haqida hozirgi kunda o'rta maktablarda o'qitiladigan matematika kurslari ba'zi tasavvurlarni berishi mumkin. Bunda o'zbek olimi Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy (780-850 yy.) tomonidan algebra fanining yaratilishi, R.Dekart tomonidan analitik geometriyaning yaratilishi, cheksiz kichik miqdorlarning rivojlana boshlashini eslash lozim. Umuman olganda, elementar matematika tushunchasiga ta'rif berish qiyin, uning aniq bir ta'rifi ham yo'q, ammo matematika tarixida mana shunday davrni farqlash to'g'ri va u tarixni o'rganishni qulaylashtiradi.

3. O'zgaruvchi miqdorlar matematikasi davri. Bu davr R.Dekart (1596-1650) tomonidan analitik geometriyaning uzul-kesil yaratilishi, I.Nyuton (1642-1727) va Leybnis (1646-1716)lar tomonidan differensial va integral hisobning vujudga kelishi bilan boshlanadi. Davrini oxiri XIX asrning yarmigacha boradi. Bu davrda matematika hozirgi zamon ko'rinishiga keldi. Xuddi shu davrda klassik matematika deb ataluvchi matematikaning hamma ilmiy asoslari hosil bo'ldi.

4. Hozirgi zamon matematikasi davri. U XIX asrning o'rtalaridan boshlanadi. Bu davr matematik abstraksiya rolining ortishi, matematikada matematik modellash keng ko'lamda qo'llanilishi bilan xarakterlanadi. Mana shu davrda klassik matematika deb ataladigan matematikaning o'zi, matematikaning boshqa sohalari uchun tatbiq etishga ancha torlik qilib qoldi. Sababi, matematika juda ko'p tarmoqlarga ajralib ketdi, unda aksiomatik metod keng rivojlandi, natijada yangi matematik tushuncha-matematik struktura vujudga keldi. Matematik struktura tushunchasi bir qaraganda bir-biridan juda uzoq tuyulgan matematik faktlar va metodlarning birligini o'rgatishga yordam beradi. Ma'lumki, matematika elementlari ixtiyoriy bo'lgan to'plamlar ustida amallar bajaradi va turli munosabatlarni qaraydi. To'plamlarning elementlari ularni

boshqaruvchi aksiomalarga bog'liq ravishda turli matematik strukturalar hosil qiladi.

Keyingi paytlarda matematikaning turli bo'limlarini, hatto ayrim matematik predmetlarni o'sha strukturalarning modeli sifatida talqin qilina boshladi. Shu sababli hozirgi zamon matematikasini matematik strukturalar va ularning modellari haqidagi fan deb ta'riflash mumkin. Matematika hamma boshqa fanlar singari uzluksiz rivojlanib turadi. Buning quyidagi ikki sababi mavjud: birinchidan, uning rivojlanishini kundalik hayot va amaliyot taqozo qiladi; ikkinchidan, rivojlanishni matematikaning o'z ichki ehtiyoji talab qiladi. Matematikaning tez suratlar bilan rivojlanishi texnikani, iqtisodni, ishlab chiqarishni boshqarishning rivojlanishiga, shuningdek boshqa qo'shni fanlarning ham rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Matematika darslari jarayonida tarixiy ma'lumotlardan foydalanish uni yanada qiziqarli qiladi, o'quvchilarning o'rganilayotgan materialga qiziqishlarini orttiradi, bilimlarni mustahkam egallashlariga yordam beradi.

Matematika o'qitish metodikasi eng avvalo, kichik yoshdagi o'quvchilarni umumiy tizimda o'qitish va tarbiyalash vazifasini qo'yadi. Umumiy metodika boshlang'ich sinf matematikasining mazmunini va tizimlilikini aks ettiradi, har bir bo'limni o'qitishning o'ziga xos xususiy metodlarini o'rgatadi. Xususiy metodika matematika o'qitishning asoslangan metodlarini va o'qitish formalarini, shuningdek, o'quv faoliyatini tashkil qilish yo'llarini ko'rsatadi. Ma'lumki, o'qitish tarbiyalash bilan o'zaro mustahkam bog'liqdir. Ushbu metodika o'qitishni tarbiyalash bilan qo'shib olib borish yo'llarini o'rgatadi. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi bir necha fanlar bilan chambarchas bog'liqdir:

- 1) o'qitish asosi bo'lgan matematika bilan
- 2) pedagogika
- 3) psixologiya
- 4) boshqa o'qitish metodikalari bilan (ona tili, mehnat ...).

Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish kursi o'quv predmetiga aylangan. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasining o'qitish vazifalari:

- a) ta'lim – tarbiyaviy va amaliy vazifalarni amalga oshirishi;
- b) nazariy bilimlar tizimini o'rganish jarayonini yoritib berishi;
- d) o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish yo'llarini o'rgatishi;
- e) ta'limni insonparvarlashtirishi; .
- f) matematika o'qitish jarayonida insonni, mehnatni sevishga, o'zining qadr-qimmatini, bir-biriga hurmati kabi fazilatlarini tarbiyalashni ko'rsatib berishi;

g) o'qitish metodikasi I – IV sinflar matematikasining davomi bo'lgan V – VI sinf

matematikasi mazmuni bilan bog'lab o'qitishdan iborat.

Boshlang'ich matematika kursining vazifasi maktab oldiga qo'yilgan "o'quvchilarga texnologiyadan foydalanish, ularga hozirgi zamon ijtimoiy-iqtisodiy bilimlarni berish, kasb – hunarga qiziqtirish, kasblarni ongli tanlashga o'rgatish" kabi vazifalarni hal qilishda yordam berishdan iborat. Shunday qilib, boshqa har qanday o'quv fani kabi matematika boshlang'ich kursi o'qitishning maqsadi quyidagi uch omil bilan belgilanadi:

1. Matematika o'qitishning umumta'limiy maqsadi;

2. Matematika o'qitishning tarbiyaviy maqsadi;

3. Matematika o'qitishning amaliy maqsadi;

Matematika o'qitishning umumta'limiy maqsadi o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

a) O'quvchilarga ma'lum dastur asosida matematik bilimlar berish. Bu bilimlar matematika fani to'g'risida o'quvchilarga yetarli darajada ma'lumot berishi, ularni matematika fanining yuqori bo'limlarini o'rganishga tayyorlashi kerak. Bundan tashqari, dastur asosida o'quvchilar o'qish jarayonida olgan bilimlarining ishonchli ekanligini tekshira bilishga o'rganishlari, nazorat qilishning asosiy metodlarini egallashlari lozim.

b) O'quvchilarning og'zaki va yozma matematik bilimlarini tarkib toptirish lozim bo'ladi. Matematikani o'rganish o'quvchilarning o'z ona nutq madaniyatini to'g'ri shakllantirish, o'z fikrini aniq, ravshan va lo'nda qilib bayon eta bilish malakalarini o'zlashtirishlariga yordam berishi kerak

c) O'quvchilarni matematik qonuniyatlar asosida haqiqatlarni bilishga o'rgatish. Bunday bilimlar berish orqali esa o'quvchilarning fazoviy tasavvur qilish xususiyatlari shakllanadi hamda mantiqiy tafakkur qilishlari yanada rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

2. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

3. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O 'QITISHNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO 'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

4. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.

5. Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINFI O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 28-31.

6. Khudoyshukur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – Т. 2. – №. 3. – С. 316-322.

7. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B2. – С. 470-474.

8. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 121-125

9. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 88-91..

10. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 11. – С. 113-118.

11. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

12. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPONENTI. Interpretation and Researches, 1(1).

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISH TAMOIYILLARI

Choriyeva Mohigul Norsafar qizi

Toshkent gumanitar fanlar universiteti

Amaliy va gumanitar fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Boshlang'ich sinfi o'quvchilarida kreativlikni rivojlantirish tamoyillari haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinfi, kreativlik, tamoyil, rivojlanish,

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalarni shakllanishida, taqqoslash, sintez qilish, abstraktlash, umumlashtirish va xulosa qilish singari hayoliy jarayonlar kreativlik maxsuli hisoblanadi.

Kreativlik tushunchasi (lot, ing. "create" - yaratish, "creative" - yaratuvchi, ijodkor) ingliz tilidan tarjima qilganda ijod ma'nosini anglatadi. Haqiqatan esa yangi, (o'ziga xos) yanada sayqallangan moddiy va ma'naviy bog'liqliklarni yaratishdir.

Kreativlikni: ijodga intilish, hayotga ijodiy yondashish, o'ziga doimiy tanqidiy nazar solish va tahlil etish deyish mumkin. Hozirgi zamon psixologiya va pedagogika lug'atlariga asoslanib o'qituvchining kreativligi deb uning fikrlaridagi sezgilaridagi, muloqotdagi, alohida faoliyat turidagi, ijodiy yondashish, bilish darajasi deb ta'riflash mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiiy fanga oid tushunchalarni shakllantirishda kreativ yondashuvi uning ijodiy faoliyatida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Kreativlik o'quvchining ijodiy faoliyatida ijodiy intilishi, ijodiy qobiliyati, kreativ maqsadi, yo'nalishi va o'zini boshqara olishida ko'rinadi. Uni o'zini faolligi, o'zini - o'zi boshqara olishi bilan yetuk rivojlanayotgan, o'sayotgan shaxsga aylanayotganini bildiradi.

Kreativlik ijodiy fikrlash qobiliyati sifatida ko'pincha qobiliyatning muhim ko'rsatkichi sifatida qabul qilinadi. Hozirgi vaqtda yosh bolalarda ijodkorlikni qanday tan olish kerakligi va hatto ijodkorlik mavjudligi haqida umumiy qabul qilingan ko'rsatmalar mavjud emas. Masalan, kimdir matematik muammolarni shakllantirish va hal qilishda juda ijodiy va original bo'lishi mumkin, ammo yozuvchi bo'lolmaydi. Bundan tashqari, kimdir bir yoki bir nechta sohada ijodiy bo'lishi mumkin, lekin faqat hayotining muayyan davrlarida.

Barkamollikni aniqlashda ijodkorlik muhim o'rin tutadi. Iste'dodning bu shakli har doim ma'lum bir sohada o'zini namoyon qiladi. Hech kim hamma narsada ijodiy yoki qobiliyatli bo'la olmaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik ijodkorlarni qobiliyatli deb hisoblash mumkin, ammo hamma ham qobiliyatli odamlar ijodiy emas.

Kreativlik sinovlarining asoschilari J.Gilford va P.Torrensdir. J.Gilford fikricha, tafakkur qilishni ikki qismga ajratdi - farqlovchi fikrlash qobiliyati imkon berishini ko'rsatuvchi konvergent va divergent fikrlash turli xil muammolari hal qilish kutilmagan xulosalarga olib keladi.

Ushbu toifadagi o'quvchilar bilan ishlash muayyan shaxsiy va intellektual fazilatlardan o'qituvchilardan, o'z fikrlarini doimiy ravishda rivojlantiradigan ijodiy qobiliyatlardan talab qiladi. O'qituvchi o'z sinfida o'quvchilar qiziqish bilan ishlashi, bilim faoliyati, tashabbuskorlik, harakatchanlik va konstruktivlikni rivojlantirish uchun innovatsion usullarni izlamoqda.

Hozirgi vaqtda sizning ishingizni taklif etilayotgan o'quv dasturlariga ijodiy yondashish, shuningdek, o'quvchilar salohiyatini rivojlantirishga e'tibor qaratish zarur. Zamonaviy jarayon o'quvchilarning individual xususiyatlarini, ularning qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olishi kerak. Iqtidorli o'quvchi nafaqat ko'rish, balki unga o'ziga ishonishga, o'z ahamiyatini anglashga, qiziq savollarga mustaqil ravishda javob berishga, o'zini - o'zi anglash jarayoniga qo'shishga yordam berishi kerak.

R.Sternbergning taqdidot ishida shaxs ijodini shakllantirish uchun kattalar bolalarning ijodiy qobiliyatlari bilan cheklanib qolmasliklari kerak, ya'ni ular kreativ xatti-harakatlarini namoyish etishlari lozim.

Kreativlik - bu elementlarning o'zaro bog'liq qobiliyatlarni tizimlashtirib turadigan integrativ qobiliyat. Ijodiy kreativlik-bu xayolot, uyushqoqlik, xayolparastlik, o'zini namoyon qilish (fikrlash tezligida, fikrlash va xatti-harakatlarning moslashuvchanligida), tafakkurning aniqligi, o'ziga xosligi, boy tasavvur, yuqori estetik qadriyatlarga sodiqlik, noaniqlikka qarshilik, o'zini-o'zi boshqarish va o'ziga ishonch, muammoli tasvirning batafsil darajasi.

So'nggi o'n yilliklarda iqtidor va ijodkorlik masalalariga qiziqish davlat darajasigacha ko'tarildi, chunki fandagi o'zgarishlar hayotning barcha sohalarini va ijtimoiy ishlab chiqarishni ilm - fan yutuqlariga bevosita bog'liq qilib qo'ydi. Iqtidorni o'rganish, iqtidorli shaxslarni aniqlash va ularning imkoniyatlarini rivojlantirish muammolari birinchi o'ringa chiqadi.

An'anaga ko'ra, qobiliyat shaxsiy qobiliyat va umumiy aqliy qobiliyat yoki intellekt tushunchasi bilan bog'liq bo'ladi. Konvergent va tafovutli fikrlash va kreativlik toifalarini ikkinchisining sinonimi sifatida ajratib bergan J.Gilfordning ko'p omilli nazariyasi paydo bo'lganidan so'ng, iqtidor va kreativlikning o'zaro bog'liqligi va ularning iqtidorda namoyon bo'lishini isbotladi. Iqtidor va kreativlikning o'zaro bog'liqligi bo'yicha tadqiqotchilarning quyidagicha uchta yondashuvchi mavjud:

Birinchi yondashuvda - bunday ijodiy qobiliyatlarni mavjud emas deb taxmin qilinadi va intellekt shaxsning ijodiy faoliyati uchun zarur, ammo yetarli bo'lmagan shart sifatida ishlaydi. Ijodiy xulq-atvorni aniqlashda asosiy rol motivatsiya, qadriyatlar, shaxsiy xususiyatlar bilan o'ynaydi. Shunday qilib, D.Bogoyavlenskaya iqtidorni tushunishga quyidagicha yondashadi va uni "vaziyatdan tashqari aqliy faoliyatning davomi" deb tushungan holda "intellektual faoliyat" tushunchasini kiritadi. Umumiy aqliy qobiliyatlarni intellektual faoliyatning asosini tashkil etadi, kognitiv qiziqishning kengligini belgilaydi.

Ikkinchi yondashuvda - aqlning yuqori darajasi ijodkorlikning yuqori darajasini anglatadi va aksincha. Aqliy faoliyatning o'ziga xos shakli sifatida

ijodiy jarayon mavjud emas. Ushbu nuqtai nazar ushbu muammoni ishlab chiqishda ishtirok etgan ko'plab olimlar uchun eng kam ishonchli ko'rinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3222>
2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9. Retrieved from <https://academiarepo.org/index.php/1/article/view/99>
3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3220>
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99-102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/3553>
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1). извлечено от <http://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/859>
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9.
8. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. In *Conference Zone* (pp. 97-98).
9. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
10. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
11. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.

12. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
13. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
14. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
15. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. *Interpretation and Researches*, 2(1).
16. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. *Open Access Repository*, 10(10), 51-55.
17. KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 54-56.
18. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. *Open Access Repository*, 9(10), 112-116.
19. Khazratkulova Shoiri Noraliyevna. (2022). USE OF MODERN TEACHING METHODS IN EDUCATION OF STUDENTS IN PRIMARY SCHOOLS. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 8(2), 123–126. Retrieved from
20. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 644–646. Retrieved from
21. Xazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNI. *Interpretation and researches*, 2(1).

XALQ OG'ZAKI IJODI ORQALI BOLALARDA MILLIY QADRIYATNI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Eshmamatova Nasiba Shoydullayevna

Qashqadaryo viloyati 34-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida xalq og'zaki ijodi orqali milliy qadriyatlarni shakllantirish yo'llari, usullari va vositalari haqida batafsil to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, milliy qadriyat, shakl, usul, vosita, ma'naviyat, axloq, urf-odat.

Jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida inson qalbini kichiklikdan boshlab yaxshilik, olijanob, insonparvarlik, damgarchilik, poklik, so'zamollik, xushso'zlik, ilimli bo'lish kabi oliy janob hislatlar bilan boyitish inson kamolotining me'yori bo'lib kelgan, chunki komil insonning ma'naviyati yuksak bo'ladi, yuksak ma'naviyatga ega bo'lgan kishi esa, o'z xalqining o'tmish tarixi, urf-odati, qadriyati va an'analari, madaniyatini chuqqroq biladi, unga rioya qiladi. Xalq og'zaki badiiy ijodiyoti xilma-xil adabiy tur va janrlarda namoyon bo'lgan hodisasifatida kishilik jamiyati tarixida ko'p vazifali ijtimoiy-estetik mohiyatga ega so'z san'ati hisoblanadi. U hamma zamonlarda ham o'z ijodkori bo'lgan xalqning orzu-armonlarini ifodalab keldi, qolaversa, xalqning o'z-o'zinigina emas, balki bolalarning ham ma'naviy-axloqiy jihatdan shakllanishlarida muhim tarbiyaviy vosita vazifasini bajarmoqda.

Qadriyatlar-harakat usuli, metodikasi va uning individual yechimga aylanishi uchun shart-sharoit yaratish. Qadriyatlar inson ma'naviy kamolotining muhim omili hamdir. Har bir millat rivojlanishidagi tarixiy voqealar, unga ijobiy hissa qo'shgan shaxslar ham milliy qadriyatlar jumlasiga kiradi.

Qadriyatlarga baho berishdan oldin ular yuzaga kelgan konkret tarixiy sharoitlar, o'sha davrlarga xos bo'lgan imkoniyat va ehtiyojlarni ham bilmoq kerak. Kechagi voqealarni bugungi talab bilan o'lchash mumkin bo'lmaganidek, har bir qadriyatning ijtimoiy ahamiyatini bilishga muayyan tarixiy sharoitlarni hisobga olib yondashmoq kerak.

Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarning umuminsoniy qadriyatlarni shakllanishida guruhdan va maktabdan tashqari o'tkaziladigan tadbirlarning ahamiyati benihoyat kattadir. Shu bois o'qituvchi ota-onalar bilan hamkorlikda turli tadbirlar o'tkazilishi va bu tadbirlarga barcha boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarni jalb qilish kerak. Agar tadbirlar faqat a'lochi va jamoatchi o'quvchilar jalb qilinaversa guruhdan tashqari tarbiyalanuvchilarga salbiy ta'sir ko'rsatishi, ularni ruhiyatini tushirishi, hatto tarbiyachilarni xudbinlikda ayblashlari mumkin. Har bir o'quvchisini qobiliyatiga yarasha mas'uliyat yuklash, bu mas'uliyat esa uning olg'a intilishi uchun turtki bo'lishni esdan chiqarmaslik kerak.

Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarning umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishda ommaviy axborot vositalarining gazeta, jurnal, radio va televideniyaning ham ahamiyati kattadir. Har bir ota-ona farzandining qanday kitob, gazeta yoki jurnal o'qiyotganini, qanday radio tinglab tamosha qilayotganliklarini nazorat qilib turishlari lozim.

Xalqning asrlar davomida tarkib topgan tajribasida tarbiyaning mohiyati, uning shakl va metodlaridan yoshlarga aqliy, axloqiy, mehnat, estetik va jismoniy tarbiyada qanday foydalangani, ular yoshlarni oilaviy hayotga tarbiyalashda qanday amalga oshirilgani kabi masalalar bugungi kunda alohida

dolzarblik kasb etmoqda. Xalq hamma vaqt insonni shakllantirishda tarbiyaning mohiyatini tushunib yetgan va tarbiyani oilada farzand tarbiyasi, farzand tarbiyasida ota-onaning ibratini, oilada aqliy, axloqiy, mehnat tarbiyasi va hunar o'rgatish masalalariga alohida e'tibor qaratgan. Xalqning tajribasidan ma'lumki, tarbiya jarayoni murakkab va ko'p qirralidir. Zero, inson tarbiyasi bilan bola tug'ilgan kundan boshlab shug'ullaniladi. Qadimgi yunon faylasufi Suqrot dan so'radilar: Siz kattalardan ko'ra yoshlar tarbiyasiga ko'proq ahamiyat berasiz. Buning sababi nima? Suqrot shunday deb javob berdi:

Yoshlar daraxt niholga o'xshaydilar, qanday egsang shunday egiladilar, mening va'z-nasihatlarimni toshga muhr o'ygandek ko'ngillariga joylashtirib oladilar. Shuning uchun men ularning tarbiyasiga ko'proq e'tibor beraman. Agar bola boshidan tarbiya qilinmay, tarbiyaning vaqti o'tgan bo'lsa, bunda ularni qayta tarbiyalash zarur bo'ladi.

O'zbek xalqining har bir avlodi xalq ommasining bir necha asrlar mobaynida to'plagan tarbiya an'analarini bolani hayotga va mehnatga tayyorlashda qo'llab kelgan. Yani, xalq pedagogikasining imkoniyatlaridan amalda foydalangan. Bizning oldimizda esa zamonaviy o'zbek oilasida o'quv-tarbiya jarayonida milliy tarbiya madaniyatini qo'llash uchun ularning imkoniyatlarini aniqlash va foydalana bilish masalasi turibdi.

Bu xususida fransuz psixologi E. Dyurkgeym, ulg'ayish - kishilarning his-tuyg'ularni o'zlashtirishi ekanligini, shu bois, idrok qilingan tasavvurlar bolaning ruhiy faoliyatini ifodalashini, bolaning tajriba, an'ana, urf-odatlarini taqlid orqali egallashini, biologiyada irsiyat qanchalik ahamiyatli bo'lsa, taqlid ham jamiyatda shunday o'rin tutishini aytib o'tadi. Shunday ekan biz ota-onalar o'z farzandlarimizga ijobiy xulq-atvorni na'muna qilsak, xalq pedagogikasining ertak, maqol, doston, rivoyatlar va ularda ifodalangan ijobiy his tuyg'ularni va ezgu sifatlarni singdirishga, bolada kitobga nisbatan mehr uyg'otishga harakat qilsak, farzand tarbiyasida ko'proq muvaffaqiyatga erishamiz va ularni jamiyat korriga yaraydigan insonlar qilib voyaga yetkazgan bo'lar edik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3222>

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9. Retrieved from <https://academiarepo.org/index.php/1/article/view/99>

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3221>
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3220>
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99–102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/3553>
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9.
8. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.
9. KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. World Bulletin of Social Sciences, 27, 54-56.
10. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. Open Access Repository, 9(10), 112-116.
11. Kulmuminov, U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. Open Access Repository, 4(2), 434-437.
12. Khazratkulova Shoir Noralievna. (2022). USE OF MODERN TEACHING METHODS IN EDUCATION OF STUDENTS IN PRIMARY SCHOOLS. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR), 8(2), 123–126. Retrieved from
13. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. Academia Science Repository, 4(04), 644–646. Retrieved from
14. Xazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNI. Interpretation and researches, 2(1).
15. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.

16. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.

17. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.

18. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. *Interpretation and Researches*, 2(1).

19. Daminova Dilbar. PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Web of Scientit: International Scsientific Research Jornal*. ISSN: 2776-0979, Volume 4, Issue 3, March., 2023. 971-976 b

MATEMATIKAGA IXTISOSLASHTIRILGAN BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA ÒQITISHNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

***Fayziyeva Dildora Akramjonovna
Sherobod tumani 35-maktab o'qituvchisi***

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematikaga ixtisoslashtirilgan boshlang'ich sinflarda matematika òqitishning bugungi kundagi ahamiyati haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: matematika, faoliyat, qobiliyat, ahamiyat, vazifa

O'quvchilarga matematikaga ixtisoslashgan sinflarda o'qitishda ta'lim berish va maktabdagi o'quv-tarbiya jarayonini takomillashrinishning maqsadlaridan biri – bu o'quvchilarni mustaqil fikrlashini shakllantirishdir.

S.L. Rubinshteyn birinchilardan umumiy aqliy rivojlanish borasida qilingan izlanishlarni o'rganishga chaqirganlardan biridir. U ruhshunoslikdagi faoliyat toifasini ruhiy izlanishning ob'ekti va maqsadi qilib kiritdi va asosladi. Faoliyat nazariyasi asosida Rubinshteyn faoliyat tushunchasini sub'ektdan ob'ekga o'tish deb kiritadi. Rubinshteyn faoliyatning ikkinchi bosqichi ob'ekdan sub'ektga qarab borgan aloqadan deb hisoblaydi. Rubinshteynning diqqat markazida, inson faoliyat jarayonida faqatgina o'ziga xos bo'lgan shaxs sifatida o'zining xususiyatlarini namoyon etib qolmay, balki undagi ruhiyatning shakllanishi ob'ekt bo'lib aniqlanadi degan mazmuni turadi.

“Faoliyat”, “harakat”, “operatsiya” tushunchalarining fundamental psixologik tushunchalari A. N. Leontev ishlarida yoritilgan.

Faoliyat – sub'ektning bir-biriga bog'langan realligining o'zaro ta'sir ko'rsatishi deb bilgan A.N. Leontev, reallikning inson ongida aks ettirilishi –

«ta'sir» ning natijasi bo'lmay, o'zaro ta'sir, ya'ni bir- biriga duch kelgan jarayonlarning natijasidir deb hisoblaydi.

Matematikaga ixtisoslashgan sinflarda o'qitishda oquvchilar masalani quyidagi sxemaga qarab yechadilar: masalani o'qish davrida talabi (savol) aniqlanadi, masala ob'ekti va ularning berilgan tashqi nisbati (shartda ko'rsatilgan), keyin chizma va qisqa qilib masala shartlari yoziladi. Agar shundan keyin masalani yechish uchun kerak bo'lgan nazariya, yechish rejasi o'xshash masala bilan bog'lanishlari bo'lsa, unda masala yechimi davom ettiriladi. Agar bunday bog'lanishlar bo'lmasa, o'quvchilarning bir qismi masala yechishni to'xtatib qo'yadi, chunki bu yerda shartlarning chuqur tahlili, noma'lumning masala ob'ekti bilan bo'lgan bog'lanishlarini aniqlash lozimdir. Ushbu harakatlarda masala shartlari tahlili va unga kerak bo'lgan chizmalar bajariladi va noaniq bo'lgan bog'lanishlar asosida masala yechishga o'tiladi.

O'quvchilar ko'p sonli masalalarni darslarda, darsdan tashqari to'garaklarda, fakultativ mashg'ulotlarda va matematik olimpiadalarda yechadilar. Ushbu masalani ikki guruhga bo'lsa bo'ladi: ijodiy masalalar va ijodiy bo'lgan masalalardir. Ijodiy masalani ta'lim jarayonida unumli ishlatish va mustaqil fikrlashni shakllantirish uchun masalaning strukturasini, tabiatini va mazmunini tamomila tushunish lozimdir.

"Ijodiy masala" termini uslubiy adabiyotda turli sinonim bo'lgan terminlar bilan atalgan, ammo ushbu termini qanday tushunish kerak deyilganda, mualliflarning javoblarida birlik yo'q edi.

Ulardan biri – ijodiy masalaning mohiyatini masala yechish uslubining yangi elementlarining mavjudligini ko'rsatsa, boshqalari yangi bilimlarga ega bo'lish borasidagi umumiy printsiplarni kashf etishda ko'rishadi, uchinchilari – yechim natijasining yangiligida, to'rtinchilari – masalaning yuqori darajadagi murakkabligida deb tushunishadi.

Metodist fizik olim V.G.Razumovskiyning fikricha, yechim algoritmi o'quvchi uchun noma'lum bo'lgan masala – ijodiy masaladir. Polshiyalik pedagog N.A. Dobrovolskiy o'zining tadqiqotida ijodiy masalaga shunday masalani kiritadiki, bu masalalar har xil fanlarda uchraydi va mutaxassislar tomonidan hozirgacha aniq yechim metodlari topilmagan masalalardir.

Muammoli masala ijodiy masala tushunchasining turidir. O'quvchini mustaqil fikrlashini shakllantirish uchun uning qiziquvchanlik talablariga javob beruvchi masala kerak.

Ijodiy masala – algoritmli masala emas, standart masalaga o'xshash va oddiy masala ham emas.

Masalaning g'oyaviy tomoni faqatgina uning yechimini topishda emas, balki sub'ektning masalaga ijodiy talablarini qondirivchi munosabatiga bog'liqdir.

Matematikaga ixtisoslashgan sinflarda o'qitishda o'quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirish maqsadida o'quvchilar egallashi kerak bo'lgan malaka va ko'nikmalarni tanlash.

Matematika boshlang'ich sinflarda o'rgatiladigan asosiy o'quv fanlaridan bo'lib, Mustaqil O'zbekiston Respublikasi manfaatlari, o'zbekona odob va milliy an'analar ruhi, xalqaro bilimdonlik mezonini, davlatimiz va xalqimiz ehtiyojidan kelib chiqib, tartiblangan ijtimoiy buyurtmalar tizimini bajaradi.

Bu vazifalar kichik yoshdagi o'quvchilarni matematika go'zalligi bilan tanishtirish, matematik nutq madaniyatini tarkib toptirish va uning yordamida yoshlarni hayotga tayyorlashni taqozo etadi. Ya'ni, mantiqiy tafakkur bilan bog'liq ravishda og'zaki va yozma matematik nutqni o'ziga xos aniq, ixcham, sodda va to'g'ri bayon qilish kabi barcha sifatleri bilan rivojlantirish lozim. Boshlang'ich matematika ta'limi bolalarning ma'lum bilim va malakalarni o'zlashtirib olish bilan birga ularda kuzatuvchanlik, idrok, ijodiy tasavvur, diqqat, xotira, tafakkur kabi bilish qobiliyatlarining ilmiy rivojlantirishni ham nazarda tutadi.

Bu maqsaddan kelib chiqib o'quvchilar aqliy faoliyatining muhim usullari: tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, aniqlik kiritish, o'xshashini topish kabi murakkab ishlarni bajarish ko'nikmalari ham hosil qilinishi kerak. Hisob darsi jarayonida loyihalashga aloqador ma'lum o'lchash, yasash, chizish, qirqish va yopishtirish kabi ishlar matematika ilmining amaliy yo'nalishini kuchaytiradi. Oila daromadi va buromadi haqidagi aniq hayotiy ma'lumotlar hamda bolalar darsda o'rganadigan tushuncha va qoidalarining hammasi amaliy faoliyatda ishlatilishini va turmush talablari tufayli kelib chiqqanligini tushunishlariga imkon beradi.

Mehnat ta'limiga aloqador amaliy ishlarda matematik hisob-kitoblar olib borilmog'i va geometrik shakllardan foydalanib yasash, o'lchash va hisoblashga doir mashqlar bajarilmog'i kerak.

Bu ishlar butun ta'lim davomida, masalalar mazmuni talqinida va masala yechish vaqtida faollik, diqqatni jamlash, chidamlilik, iroda va boshlangan ishni oxiriga o'tkazishga intilish kabi xislatlarning tarkib topishiga xizmat qiladi. Fan yutuqlarini hamda yangi texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tadbiiq etish maqsadida o'quvchilarning yosh xususiyatlarini va bilish qobiliyatlarini hisobga olgan holda matematika ta'limini kompyuterlashtirish masalasi ham maqbul darajada hal etib borilmog'i lozim.

Boshlang'ich matematika ta'limining asosini butun nomanfiy sonlari ustida bajariladigan to'rt arifmetik amal hamda puxta o'zlashtirilgan og'zaki va yozma hisoblash usullari, asosiy miqdorlar va ular orasidagi munosabatlar, yer ustida chamalab va aniq o'lchash, yassi shakllar va ularning o'lchamlari bilan tanishtirish tashkil qiladi.

Matematika darsi bolalarda ilmiy dunyoqarash asoslarining shakllanishiga, bilish qobiliyatlarining rivojlanishiga imkon beradi; o'qish va ijtimoiy foydali mehnatga nisbatan vijdoniy munosabatni, Vatanga muhabbatni tarbiyalaydi.

Shuningdek, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega bo'lgan milliy qadriyatlarni hurmat qiladigan insonlarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 18-22.
2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *Academia Repository*, 4(10), 1–9. Retrieved
3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13-17.
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99–102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9.
8. Daminova Dilbar. PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Web of Scientit: International Scscientific Research Jornal*. ISSN: 2776-0979, Volume 4, Issue 3, March., 2023. 971-976 b
9. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
10. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
11. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
12. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. *Interpretation and Researches*, 2(1).

13. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. Academia Science Repository, 4(04), 644–646. Retrieved from

14. Xazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNINI. Interpretation and researches, 2(1).

15. Daminova Dilbar. ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 11, Issue 03, March. (2023). 307-311 b

INTERFAOL METODLAR ORQALI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRUVCHI OMILLARDAN FOYDALANISH

G'apporova Nilufar Ibodullayevna

Qiziriq tumani 8-maktab Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Interfaol metodlar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlashini rivojlantiruvchi omillardan foydalanish mavzusida to'xtalgan.

Kalit so'zlar: interfaol, metod, boshlang'ich, tanqidiy, fikr, omil.

Hozirgi kunda shiddat bilan iqtisodiy, ijtimoiy sohalarda juda ko'p o'zgarishlar va rivojlanishlar bo'lmoqda. Xususan, davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev: "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz" deb ta'kidlaydilar. Shuning uchun ham, 2019-yilda Prezident maktablarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risidagi qaror qabul qilindi. Prezident maktablarining asosiy vazifasi iqtidorli bolalarni aniqlash, tanlash va o'qitish, ularning har tomonlama rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, shuningdek, o'quvchilarning intellektual, ilmiy va ijodiy salohiyatini ochib berish hisoblanadi. Bunday bolalarni tayyorlash, albatta, boshlang'ich sinfdan boshlanadi.

Ta'lim tizimida o'quvchilarni bilim olishi birinchi o'rinda turishini hamma yaxshi biladi. O'quvchi o'qituvchi bergan har bir bilimni yaxshi o'zlashtirishi uchun turli xil metodlarni qo'llash lozim. Yangicha metod yoki innovatsiyalarni ta'lim jarayoniga tadbiq etish haqida gap borganda interfaol usullarning o'quv jarayonida qo'llanilishi tushuniladi. Hozirgi vaqtda ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy metodlari keng qo'llanilmoqda. O'qitishning interfaol metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Bu metodlarni har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq.

Faqatgina o'qituvchi emas, balki o'qituvchi bilan birgalikda o'quvchi ham faol bo'lishi hozirgi kunning talabi hisoblanadi. O'qitishning interfaol usullarini tanlashda ta'lim maqsadi, ta'lim oluvchining soni va imkoniyatlari, o'quv muassasasining o'quv-moddiy sharoiti, ta'limning davomiyligi, o'qituvchining pedagogik mahorati va boshqalar e'tiborga olinadi. "Interfaol" so'zi - "interaktiv" ingliz tilidagi so'zlardan olingan bo'lib, "Interakt", ya'ni "Inter"-bu "o'zaro", "akt"- "harakat, ta'sir, faollik" ma'nolarini bildiradi.

Interfaol metodlar deganda - ta'lim oluvchini faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo'llanilganda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Interfaol metod biror faoliyat yoki muammoni o'zaro muloqotda, o'zaro bahs-munozarada fikrlash asnosida, hamjihatlik bilan hal etishdir.

Bu usulning afzalligi shundaki, butun faoliyat o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatib, mustaqil hayotga tayyorlaydi. Interfaol metodlar orqali o'quvchilarning tashabbuskorligi hamda jamoaviy izlanuvchanligini oshiriladi. Interfaol metodlardan foydalanib darslarni tashkil etilsa, o'quvchi darsga bo'lgan qiziqishi yanada oshadi va ta'lim sifati yaxshilanadi.

Interfaol usullar orqali o'tilgan darslar o'quvchini ijobiy fikrlashga, olingan axborotlarni faollikda hal etishga, fikrini erkin bayon qilishga, hamkorlikda ish yuritishga, fikrni yozma bayon etishga chorlaydi. Interfaol metodlar orqali o'tiladigan darslarda an'anaviy usullardan voz kechish degani emas, balki mazmunni o'zaro faollikda hal eta olishdir.

Interfaollik bu faollikdir, ya'ni o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro muloqoti asosida kechadi. Albatta, har bir ishning maqsadi bo'lgani kabi interfaol usullarni qo'llashdan maqsad bo'ladi. Interfaol usulning bosh maqsadi o'quv jarayoni uchun eng qulay vaziyat yaratish orqali o'quvchilarning faol, erkin fikr yuritishga muhit yaratishdir. U o'zining intellektual salohiyatini, imkoniyatlarini namoyon etibgina qolmay, balki o'quv sifatini va samaradorligini oshiradi, ta'minlaydi.

Interfaol usulda tashkil etilgan darslar jarayonida birorta ham o'quvchi chetda qolmaydi, ya'ni ular ko'rgan, bilgan, o'ylagan fikrlarni ochiq-oydin bildirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'quvchilar hamkorlikda ishlashda mavzu mazmuni bilan o'zlashtirishda o'zlarining shaxsiy hissasini qo'shish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Dars jarayonida o'zaro bilimlar, g'oyalar, fikrlarni almashish sodir bo'ladi. Bundan tashqari o'quvchilar bir-birini fikrini tinglashda, o'zaro hurmat qilishga, do'stona aloqada bo'lishini ham ta'minlaydi.

Taniqli xitoylik olim Konfutsiy bejizga "Uni eshitsam esimdanda chiqaraman, ko'rsam eslab qolaman, bajarsam u mening mulkimga aylanadi - bu bilimdir" deb bejizga aytmagan. Demak, bu fikr orqali ta'limda qanchalik amaliy ishlar olib

borilsa, shundagina yaxshi natijalarga erishish mumkin, degan xulosaga kelinadi. O'quvchilarda ko'proq interfaol usullar orqali tashkil etilgan darslarda qiziqishlari kuchli va shu darslar doimo yoddan chiqmaydi. Shuni bilgan holda o'qituvchilarimiz har bir darslarini qiziqarli va mazmunli o'tishi uchun interfaol usullardan foydalanadilar.

Misol tariqasida eng ommaviy interfaol usullardan bir nechtasini keltirib o'tamiz: "Aqliy hujum", "Bumerang", "Zinama-zina", "Muzyorar", "Klaster", "BBB", "Baliq skeleti", "Venn-diagrammasi", "Insert", "T-jadval", "Blist-so'rov" va hokazolar. Biz bunday metodlarni yana bir nechtasini keltirishimiz mumkin, lekin metodlarni o'z o'rnida qo'llay olyapmizmi? degan savol tug'iladi. Interfaol metodlarni qo'llashdan oldin o'quvchining bilim salohiyati va yosh xususiyatiga alohida e'tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3222>

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9.

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.

4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.

5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99-102.

6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).

7.Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3219>

8. Daminova Dilbar. PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. Web of Scientit: International Scscientific Research Jornal. ISSN: 2776-0979, Volume 4, Issue 3, March., 2023. 971-976 b

9. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
10. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
11. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
12. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. *Interpretation and Researches*, 2(1).
13. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 644–646. Retrieved from
14. Xazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNI. *Interpretation and researches*, 2(1).
15. Daminova Dilbar. ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. *GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 11, Issue 03, March. (2023). 307-311 b*
16. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
17. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.
18. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.
19. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. *Гуманитарный трактат*, (24), 13-14.
20. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. *Гуманитарный трактат*, (24), 9-10.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ZAMONAVIY AXBOROT TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

A.O.Xabibulloyev

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinf darslarida zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy qilish afzalliklari yoritilgan.

Kalit so'zlar. Boshlang'ich ta'lim, axborot texnologiyalari, kompyuter, dars, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, zamonaviy texnologiyalar.

Hozirgi kunda davlatimiz tomonidan o'qituvchilarning darslarga ijodiy yondashishini ta'minlash, ular faoliyatiga ilg'or pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy qilish hamda o'quvchilarning dastlabki bilim egallash poydevori mustahkam bo'lishi, barcha fanlarni o'zlashtirishga qiziqishini oshirish maqsadida zarur chora-tadbirlar ishlab chiqilib, hayotga tatbiq etib kelmoqda.

Hozirgi davr o'qituvchi va o'quvchi oldiga katta talablar qo'ymoqda, bu talablarning eng asosiysi-darsning samaradorligi, uning sifatliiligi, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalariga, maktablardagi turli xil o'quv mashg'ulotlari, ularni tashkil qilinishi va u orqali o'quvchilarni turli bilim va ko'nikmalarni egallab olishidir.

Bugungi kunda ta'lim jarayonini to'g'ri va samarali tashkil qilishda innovatsion texnologiyalar, texnik vositalarning, jumladan, zamonaviy kompyuterlarning o'rni beqiyosdir. Dars mavzusiga oid multimediya, animatsiya, grafika, diafilm va videofilmlardan foydalanish dars jarayonini yanada qiziqarli bo'lishiga ko'mak beradi, buning uchun esa o'qituvchi o'z ustida ishlashi va har bir darsga **«men bugungi dars jarayoniga qanday yangilik bilan kirib, darsni qiziqarli tashkil qila olaman»** deya o'ziga savol berishi ya'ni, an'anaviy ta'limdan qochib, noan'anaviy ta'lim berishga intilishi lozim.

Ma'lumki, ta'lim bu o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorligidagi faoliyat turi bo'lib, dars orqali o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib olishi natijasida undan foydalanish kompetensiyalariga ega bo'ladi. Yangi bilimlarni o'rganish jarayonida esa o'quvchilar o'zlashtirishning turli ko'rinishlaridan foydalanishlari tabiiy hol masalan, ma'lumotlarni qabul qilish, ularni qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etish kabi jarayonlarda amalga oshadi. Hozirgi kun umumta'lim maktablarida zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini takomillashtirish, ta'lim

jarayonida zamonaviy, ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya texnologiyalar imkoniyatlaridan to'laqonli foydalanish eng muhim ko'rsatkichlaridan biri ekanligi yetuk pedagog olimlar tomonidan e'tirof etilganligi hech kimga sir emas. Jumladan, U.Sh.Begimkulov ta'lim jarayonida hozirgi zamon talablariga javob bera oladigan kompyuter axborot muhitini yaratish hamda ta'lim jarayonida multimedia, o'qitishda imitatsiya, zarur axborotlarni kompyuter texnikasi yordamida kiritish, tizimlashtirish, saqlash va foydalanish uchun tavsiya qilinadigan ma'lumotlar bazasini yaratishni taklif etadi.

Mamlakatimizdagi deyarli barcha umumta'lim maktablari zamonaviy kompyuter va telekommunikatsiya texnologiyalari bilan jihozlangan. Bu esa, o'z navbatida, boshlang'ich sinf o'qituvchilarning o'z mehnat faoliyatlariga yangicha yondashuvlarini talab etadi. Boshlang'ich sinf darslari o'quv jarayoniga yangi texnologiyalarni joriy etilishi, o'qituvchini texnik vositalar tomonidan siqib chiqishiga emas, balki yangicha yondashuv orqali uning vazifasi va rolini o'zgartirib, o'qituvchilik faoliyatini yana-da serqirra, ijodiy va kreativ yondashuvga asoslangan kasbga aylantiradi. Zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida dars jarayonini tashkil etishda o'qituvchi dastlab:

- darsning maqsadi;
 - maqsadga erishish yo'llari;
 - o'quv materiallarini taqdim etish usullari;
 - o'qitish metodlari; - o'quv topshiriqlarining turlari;
 - muhokamalar uchun savollar;
 - munozara va bahslarni tashkil etish yo'llari;
 - o'zaro aloqa usullari va kommunikatsiya singari omillarni aniqlab olishi
- lozim bo'ladi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarni aqlan va ruhan yetuk insonlar qilib tarbiyalashda, milliy urf-odatlarimiz, qadriyatlarimiz mohiyati bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishda ularda buyuk ajdodlarimizning boy ma'naviy me'roslarini o'rganishda kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanish muxim rol o'ynaydi. Kompyuter va axborot texnologiyalari vositalari orqali pedagog xodimlar hamda o'quvchilar juda ko'p miqdorda ma'lumotlarni olish, izlash qayta ishlash va o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Albatta, ta'lim muassasalarida yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish, o'quv mashg'ulotlarini yangi interfaol usullar, zamonaviy vositalar ya'ni axborot texnologiyalari foydalangan holda o'tkazish, jumladan, dars mashg'ulotlarida multimediani qo'llash, internet tarmog'idan foydalanish shubhasiz o'z samarasini beradi. O'qituvchi zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan foydalanish orqali quyidagi bir qancha vazifalarni amalga oshirishi mumkin:

– boshlang'ich sinflarda multimedia texnologiyalarini qo'llash orqali o'quvchilarda fanga qiziqishi rivojlanadi;

– ta'limning bunday usuli o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini faollashtiradi va o'quv materialini o'zlashtirilishining samaradorligi yana-da oshadi;

– namoyish qilinishi qiyin yoki murakkab bo'lgan jarayonlarni modellashtirish va ko'rish imkoniyatini beradi;

– o'quv materiallarini o'zlashtirilishi faqat darajasiga ko'ra emas, balki o'quvchilar erishgan mantiq va qabul qilishlarining darajasiga ko'ra ham samarali hisoblanadi;

– o'quvchilarga mustaqil izlanish yo'li bilan materiallarni izlash, topish hamda muammoli masalalarga javob topish orqali ma'lum tadqiqot ishlarini bajarish uchun imkoniyat yaratiladi;

– o'quvchilarning yangi mavzuni o'zlashtirishi, misollar yechishi, insho, bayon yozish ishlarida, o'quv materiallari bilan mustaqil tanishish, tanlash va axborot hamda ma'lumotlarni tahlil etish kabi masalalarni tez bajarish uchun sharoit yaratiladi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi.

Boshlang'ich ta'limga zamonaviy axborot texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrleydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Har bir o'qituvchi ijodkor bo'lishi kerak, u har bir o'quv soatiga puxta tayyorlanib yangilik bilan kirishi kerak, chunki har darsda takrorlanadigan bir xillik o'quvchini darsga va fanga qiziqishini susaytiradi, natijada dars samaradorligining pasayishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI

O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

2. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

3. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O 'QITISHNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO 'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

4. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.

5. Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – T. 2. – №. 5. – С. 28-31.

6. Khudoyshekur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – T. 2. – №. 3. – С. 316-322.

7. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B2. – С. 470-474.

8. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – С. 121-125

9. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – С. 88-91..

10. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 11. – С. 113-118.

11. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – T. 1. – №. 1. – С. 139-145.

12. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPONENTI. Interpretation and Researches, 1(1).

13. Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEKANIKA BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB

YECHISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 6(3), 447-449.

14. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

15. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." *World Bulletin of Social Sciences* 16 (2022): 43-47.

16. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 17. Habibullayevna S. Z. MUNISNING "SAVODI TA'LIM" RISOLASI QO 'LYOZMALARI TAVSIFI // Research Focus. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 54-62.

17.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KREATIV FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH.

Allayorova Aziza Azamat qizi

TerDPI Boshlang'ich ta'lim fakulteti 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Azimova Dilfuza

Annotasiya: ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va dunyoqarashini shakllantirish haqida.

Tayanch so'zlar: kreativlik, bunyodkor shaxs, kasbiy ijodkorlik, kreativ pedagogika, ontogenez, ijodkor shaxs, integratsiya, ijodiy tafakkur.

Kreativlik so'zini ilk bor 1922-yilda AQSh olimi D. Simpson tomonidan qo'llanilgan. Ushbu atama orqali shaxs qolipdagi, stereotip, odatiy tafakkurdan voz kechish qobiliyatini ta'riflagan.

Kreativlik (lot. creatio - yaratish, vujudga keltirish) - bu insonning noodatiy g'oya, fikr bera olish, muammolarni takrorlanmas, original yechimini topish, tafakkurning an'anaviy shakllaridan voz kecha olishga bo'lgan qobiliyatidir.

Zamonaviy pedagogikada "kreativ pedagogika" tushunchasi qo'llanila boshlaganiga hali u qadar ko'p vaqt bo'lmadi. Biroq, o'qitish jarayoniga innovatsion hamda ijodkorlik yondashuvlarini qaror toptirishga bo'lgan ehtiyoj "Kreativ pedagogika"ning pedagogik turkum fanlar orasida mustaqil predmet sifatida shakllanishini ta'minladi. Ushbu predmet asoslarini pedagogika tarixi, umumiy va kasbiy pedagogika hamda psixologiya, xususiy fanlarni o'qitish metodikasi, ta'lim texnologiyasi va kasbiy etika kabi fanlarning metodologik g'oyalari tashkil etadi.

"Kreativ pedagogika" quyidagi ikki holatni kafolatlay olishi zarur:

1) o'qituvchilar tomonidan o'quv fanlarini past o'zlashtirayotgan va ularni o'rganishni zerikarli deb hisoblayotgan talabalar e'tiborlarini fan asoslarini o'zlashtirishga jalb etish;

2) o'qituvchilarga talabalarda kreativ fikrlash va ijodiy faoliyat natijalarini rag'batlantirishga xizmat qiladigan strategiya va vositalarni tavsiya etish qilish orqali auditoriyada ulardan samarali foydalanishlari uchun imkoniyat yaratish.

Muallif tomonidan tavsiya qilingan vosita va strategiyalar talabalarda kreativlikni rivojlantirishda o'qituvchilar uchun qo'l keladi hamda talabalarda o'quv fanlarini o'rganishga bo'lgan qiziqish, intilishni rivojlantiradi.

Kasbiy faoliyatda pedagogning kreativligi turli shakllarda namoyon bo'ladi.

Ular quyidagilardir:

Pedagog tomonidan ushbu shakllarda kasbiy faoliyatning samarali tashkil etilishi uning kreativligi qay darajaa ekanligiga bog'liq bo'ladi.

1. Kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, ob'ekti va predmeti. Ko'z oldingizga ta'lim jarayonini yuksak mahorat bilan boshqarayotgan, uni o'ziga xos va qiziqarli tarzda jo'shqinlik, zavqu shavq bilan tashkil etayotgan o'qituvchini keltiring. O'qituvchi ta'lim jarayonida kreativ metod, usullardan qancha ko'p foydalansa, o'ziga va o'zining ijodiy, kreativ imkoniyatlariga nisbatan ishonchi shuncha ortadi.

"Kreativ pedagogika" ham o'z ob'ekti va predmetiga ega.

Ular: Oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirish jarayonida quyidagi holatlar so'z yuritilayotgan jarayonda samaradorlikka erishishni kafolatlaydi:

- oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish;

- oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirishning nazariy asoslarini ishlab chiqish;

- oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirishga xizmat qiluvchi mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish chora-tadbirlarini belgilash;

- talabalarining kreativ tafakkurini shakllantirishga yordam beruvchi shakl, metod va vositalar tizimini asoslash;

- mazkur jarayonda fanlararo aloqadorlikni ta'minlash;

- talabalar tomonidan o'zlashtirilgan nazariy-pedagogik bilimlarning amaliyotga tadbiq etishga imkon beruvchi shart-sharoitlarni yaratish.

Kasbiy-ijodiy faoliyat – mutaxassisning kasbiy masalalarni ijodiy hal qilish muvaffaqiyatini tavsiflovchi faoliyati, innovatsion xatti-harakati Ijodiy topshiriqlar – muammoli vaziyatlarni tizimli tahlil asosida hal qilishga yo'naltirilgan masalalar tizimi Kasbiy-ijodiy imkoniyat

1) kasbiy kompetentsiya, malakaga egalik;

2) kasbiy ijod metodologiyasi asoslarini o'zlashtirganlik;

3) ijodiy tafakkurning shakllanganlik darajasi;

4) kasbiy-ijodiy layoqat va shaxsiy sifatlarning rivojlanganligi

Kasbiy ijodkorlik metodologiyasi – ijodkorlikning jarayon va natija sifatida ob’ekt hamda muayyan kasbiy faoliyat turlariga munosabat ko’rinishidagi tuzilishi, mantiqiy tashkil etilishi, metod va vositalari haqidagi ta’limot.

Xulosa o’rnida shuni aytish joizki, hozirgi zamonamizning ilg’or va bilimga chanqoq yoshlarida kreativlikni oshirish, tizimli va uzluksiz olib boriladigan jarayondir. Ishonch bilan aytamanki, bu jarayon albatta o’zini samarasini namoyon qiladi. Bu esa biz pedagoglardan o’z ustimizda yanada ko’proq ishlash, pedagogik qobiliyatlarimizni shakllantirishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Abdirashidova M. I., Azimova D. U. TEACHING PRIMARY CLASS STUDENTS TO THINK INDEPENDENTLY BASED ON THE COMPETENT APPROACH //Results of National Scientific Research International Journal. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 161-171.

2. Usmonovna, A. D., & Jovlievna, N. M. (2024). USE OF STEAM TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION TRAINING. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(03), 134-137.

3. Abdirashidova, M. I., & Azimova, D. U. (2023). TEACHING PRIMARY CLASS STUDENTS TO THINK INDEPENDENTLY BASED ON THE COMPETENT APPROACH. Results of National Scientific Research International Journal, 2(4), 161-171.

4. Ziyodullayeva, Z. (2022). BOSHLANG'ICH SINFLARNING ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI FANLARIDA INTERFAOL METODLARNING QO'LLANILISH USULLARI. ILM FAN TARAQQIYOTIDA ZAMONAVIY METODLARNING QO'LLANILISHI, 2(28), 157-160.

5. Каттақулова, Н. (2023). ИҚТИДОРЛИ ЎҚУВЧИЛАР БИЛАН ИШЛАШНИНГ ИЖТИМОИЙ-ПЕДАГОГИК ТИЗИМИ. Interpretation and researches, 2(1).

6. Abdirashidova, M. I., & Azimova, D. U. (2023). TEACHING PRIMARY CLASS STUDENTS TO THINK INDEPENDENTLY BASED ON THE COMPETENT APPROACH. *Results of National Scientific Research International Journal*, 2(4), 161-171.

7. Ismatova, N., & Tursunova, S. I. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA OG'ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH, TILSHUNOSLIK USLUBIY MUAMMO SIFATIDA. Interpretation and researches, 2(1).

8. Isakovna, T. S. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNII. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 25(1), 38-42.

9. E'zoza, Q. (2024). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIM OLUVCHILARNI O'QITISH BO'YICHA PEDAGOGIK JARAYONNI TASHKIL QILISH YO'LLARI. TADQIQOTLAR. UZ, 35(1), 144-151.

10. Tursunova, S., & Kh, T. M. (2023). REGARDING THE DEVELOPMENT OF LINGUISTIC COMPETENCES IN PRIMARY EDUCATION. International Journal of Pedagogics, 3(04), 12-20.

11. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFI O'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.

12. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B2. – C. 470-474.

13. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

14. Саидова, С. Э., & Самиева, С. О. (2018). НАҚШИ СУХАН ДАР ТАРБИЯИ МАЪНАВИИ ИНСОН. Интернаука, (44-2), 62-64.

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA MATEMATIKA TO'GARAGINI TASHKILLASHTIRISHDAGI ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

I.A.Mo'minov

Muzrabot pedagogika kolleji

o'quv tarbiyaviy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari

A.Xabibulloyev

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang'ich sinfi o'quvchilarida matematika to'garagini tashkillashtirishda zamonaviy yondashuvlar haqida ma'lumotlar berilgan hamda to'garak mashg'ulotini tashkillashtirish va o'quvchilarni mashg'ulotlarga qiziqtirish haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: to'garak, boshlang'ich sinfi o'quvchilari, qiziqish, matematika, matematik ro'znomalar, mashg'ulot.

Respublikamizda mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab jamiyatni isloh qilish va yangilash jarayonining eng muhim bo'g'ini jamiyatdagi demokratik o'zgarishlarning, iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishning, respublikaning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvining zarur va majburiy sharti sifatida ta'lim sohasini isloh qilish siyosati izchillik bilan amalga oshirilmoqda. Boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilish o'quvchilarning bilim saviyalarini kengayishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Sinfdan

tashqari ishlarning turi juda ham ko'p. Shulardan biri to'garak mashg'uloti hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda bir necha fanlar mavjud bo'lib, aniq fanlar sirasiga kiradigan matematika fanining o'rni beqiyosdir. Matematika fanidan yaxshi o'zlashtirgan o'quvchi boshqa fanlardan ham oson o'zlashtira oladi. Matematika faniga o'quvchilarni yanada qiziqtirish maqsadida ularning qiziqishlarini inobatga olgan holda to'garak tashkil etish tavsiya etiladi.

To'garak bolalarning qiziqishiga, ixtiyoriga qarab tuziladi. Har qaysi matematika to'garagiga qatnashgan o'quvchilar soni 15-20 nafardan oshmasligi zarur. Agar bu to'garakda qatnashishni xohlaydiganlar soni ko'paysa, 2 guruhga bo'lib o'tish ham mumkin. Bir guruh bilan haftaning bir kunida, ikkinchi guruh bilan haftaning boshqa kunida shug'ullanish maqsadga muvofiq. Mashg'ulotlar 30 daqiqadan 40 daqiqagacha bo'lishi mumkin.

O'qituvchining mashg'ulotdagi asosiy yutug'i bolalarni mana shu to'garak mashg'ulotiga qiziqtirishidir. Mashg'ulotga qiziqtirish orqali o'quvchilarning matematik savodxonligini ham ortirib boraveradi.

Matematik ro'znomalar matematika to'garagi asosan 255 qismi bo'lib, bunda to'garak mashg'ulotida ishlanadigan misol va masalalar yoritib boriladi. To'garak mashg'ulotlari sifat va samaradorligini oshirishda quyidagi metodlardan samarali foydalanish lozim.

Matematik savdogar o'yini. O'yin texnologiyasi: Bir o'quvchi do'konga "Savdogar" qolgan 4 nafar o'quvchi "Xaridor" vazifasini bajaradilar. Do'konda har bir mahsulotga uning narxini karra jadvali yoki tenglama ko'rinishida yozib qo'yilgan bo'ladi. Mahsulot olmoqchi bo'lgan "Xaridor" matematik hisob-kitobni amalga oshirib, shundan so'ng pulini to'lab olishi mumkin bo'ladi.

Bu o'yinda o'quvchilarni guruhlariga bo'lib olib, musobaqa shaklida olib borish kerak. Qaysi guruh vakillari ko'p misol yechib, ko'p mahsulot olgan bo'lsa o'sha guruh g'olib bo'ladi.

Har mashg'ulotning mavzusiga qarab, misollar yoki masalalardan foydalanish mumkin. O'yinning afzalligi o'quvchilarning o'rgangan bilimlarini hayotda qo'llay olish malakasini rivojlantiradi.

Bo'sh o'tirmay bosh qotir o'yini. O'yin texnologiyasi: Bu o'yinda o'quvchilarning aqlini charxlash uchun PISA testlaridan beriladi. Qaysi guruh birinchi bo'lib ishlasa o'sha guruh g'olib bo'ladi. O'quvchilar bu testlarni yechish orqali mantiqiy fikrlab, tasavvurlar dunyosini kengaytiradilar. Bir qarashda oddiy ko'rinsada, bolalarni chuqur o'ylanishga undaydi. Bu o'yinni har mashg'ulotda qo'llasak maqsadga muvofiq bo'ladi. Besh daqiqa vaqt ajratib bolalarni mantiqiy fikrlashga o'rgatib boramiz.

Qo'g'irchoq teatri. O'yin texnologiyasi: Qo'g'irchoq teatri sahnasida o'quvchilar qo'g'irchoqlarni harakatlantirib gapirtiradilar. O'quvchilarga juda

ham zavq bag'ishlaydi. Ular ko'zlari bilan ko'rgan narsalarini yaxshi eslab qoladilar.

O'quvchilar quyidagicha eslab qoladilar:

1. O'qiganlarini----- 10 % ini
2. Eshitganlarini-----20 % ini
3. Ko'rganlarini----- 30 % ini
4. Ko'rib, eshitganlarini-----50 % ini
5. Gapirayotganlarini-----80 % ni
6. Gapirib, bajarayotganlarini----- 90 % ini

"To'g'ri chiziqning hosil bo'lishi" sahna ko'rinishi. Qo'g'irchoq teatrini namoyish etishda kamgap va tortinchoq o'quvchilarga e'tibor qaratamiz. Ya'ni ular sahna ko'rinish namoyish etadilar. Bu o'quvchilar ham nutqi rivojlanib, o'zlarini do'stlari oldida erkin his qilishni o'rganib oladilar.

Qalam, sirkul, o'chirg'ich yashaydigan Geometriya mamlakatida bir qizil nuqtacha yashar ekan. U o'zini juda ham yolg'iz his qilibdi. Har doim do'stlari bo'lishini orzu qilib yashar ekan. Kunlardan bir kuni o'sha qizil nuqtacha o'ziga do'st axtarib yo'lga chiqibdi. Yo'lda u yo'l yuribdi, yo'l yursa ham mo'l yuribdi.

Yo'lda u ko'k nuqtachani ko'rib qolibdi. Shunda ko'k nuqtacha qizil nuqtachadan so'rabdi:

- Qayerga ketayapsan?
- O'zimga do'st axtarib ketayapman.
- Kel ikkimiz do'st bo'lamiz.

- Xo'p bo'ladi, deb ular do'st bo'lishibdi. Ular yana yo'lda davom etishibdi va yo'lda yashil va sariq nuqtalarni uchratishibdi. Ular bilan ham do'st bo'lishibdi. Ko'p nuqtalar do'st bo'lishgandan so'ng mo'jiza ro'y beribdi. Hamma nuqtalar birlashib, to'g'ri chiziq hosil bo'libdi.

Mana ko'rdingizmi bolajonlar to'g'ri chiziq mana shunday hosil bo'lgan ekan.

Qo'g'irchoq teatri o'quvchilarning mashg'ulotlarga qiziqishini yanada oshiradi. Bu mashg'ulotni to'garakda dam olish daqiqasi vaqtida bajarsa ham bo'ladi, mashg'ulotning tashkiliy qismida ham bajarsa bo'ladi.

Teatrni tashkillashda o'qituvchidan ijodkorlik talab qilinadi. U mavzuga moslab ertak to'qib berishi kerak bo'ladi. Xulosa qilib aytganda, matematika faniga o'quvchilarni qiziqtirish uchun to'garak mashg'ulotlarini zamonaviy metodlar orqali tashkil qilish lozim. Har mashg'ulotga puxta tayyorgarlik ko'rish lozim.

Didaktik o'yinlar o'quvchilarni darslarga va to'garak mashg'ulotlarga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Har bir mashg'ulotda ta'lim sifatini oshirish uchun yangi-yangi didaktik o'yinlar bilan darslarni boyitishimiz kerak.

O'qituvchi ijodkor bo'lishi kerak. U har darsiga ijod qilib yangiliklar olib kelishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

2. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

3. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O 'QITISHNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO 'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

4. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.

5. Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – T. 2. – №. 5. – С. 28-31.

6. Khudoyshukur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – T. 2. – №. 3. – С. 316-322.

7. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B2. – С. 470-474.

8. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – С. 121-125

9. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – С. 88-91..

10. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 11. – С. 113-118.

11. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – T. 1. – №. 1. – С. 139-145.

12. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPONENTI. Interpretation and Researches, 1(1).

13. Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 6(3), 447-449.

14. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

15. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." *World Bulletin of Social Sciences* 16 (2022): 43-47.

16. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONIVA USULLARI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №.

17. Habibullayevna S. Z. MUNISNING "SAVODI TA'LIM" RISOLASI QO 'LYOZMALARI TAVSIFI // Research Focus. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 54-62.

O'NLIK VA YUZLIK MAVZUSIDA MISOL VA MASALALAR YECHISHGA O'RGATISH METODIKASI

A.O.Xabibulloyev

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola Boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematika darslarida o'nlik va yuzlik mavzulariga oid misol va masalalar yechishga o'rgatish metodikasi haqida bo'lib, unda bu konsentrlar ustida turli arifmetik amallar bajarish usllari va yo'llari o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga qanday yo'llar orqali tushuntirish metodikasini o'z ichiga olgan.

Kalit so'zlar: matematika o'qitish metodikasi, o'nlik sonlar, yuzlik sonlar, arifmetik amallar, misol-masalalar.

Kirish. Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zaruriyati hisoblangan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Boshlang'ich ta'lim – uzluksiz ta'limning asosiy bo'g'inlaridan biridir va bilimlar poydevori bo'lib hisoblanadi. So'nggi yillarda mamlakatimizda maktab ta'limida matematika o'qitish, ayniqsa boshlang'ich ta'lim tizimida o'z ko'lami va ahamiyati jihatidan g'oyat katta o'zgarishlarni amalga oshirdi desak mubolag'a bo'lmaydi. Maktabda matematika o'qitishni tashkil etishning tarixiy, murakkab, ko'p yillik, tajribada sinalgan va hozirgi zamonning asosiy talablariga javob beradigan shakli – darsdir. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishda

o'quvchilarni masalalar yechishga o'rgatish g'oyat muhim masala hisoblanadi. Maktabda o'qitishning boshidan oxirigacha matematik masalalar, o'quvchilarga matematik tushunchalarni to'g'ri shakllantirishga, uni o'rab turgan muhitning o'zaro aloqadorligini chuqur anglashga juda katta yordam beradi. O'rganilayotgan nazariy qoidalarni qo'llash, kuzatilayotgan hodisalarga har xil sonli bog'lanishlarni o'rgatish imkonini beradi. Shu bilan birga, masalalar yechish bola tafakkurining rivojlanishiga yordam beradi. O'quvchilarga beriladigan ta'limda masalalar va ularning yechimlari vaqt bo'yicha ham, bolaning aqliy rivojlanishiga ta'siri bo'yicha ham muhim o'rin egallaydi. Yechilayotgan masalaning roli o'qituvchining u yoki bu masalani yechish uchun undan qanday pedagogik mahoratni talab etishi va qanday maqsadni ko'zlaganiga bog'liq. Masala yechishga o'rgatishining muhimligi shundaki, o'quvchi o'zining asosiy e'tiborini matnli masalalar mazmunini matematika tiliga ko'chirishga qaratmog'i lozim. Murakkab masala yechish – bolaning fikrlash qobiliyatini rejalashtirishning foydali vositasi bo'lib, odatda, o'z ichiga “yashirin informatsiyalarni oladi”. Bu informatsiyalarni qidirish masala yechuvchidan analiz va sintezga mustaqil murojaat qilish, fikrlarni taqqoslash, umumlashtirish va hokazolarni talab qiladi. Bilimning bu usullarini o'rgatish matematika o'qitishning muhim maqsadlaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism. “Yuzlik” mavzusida masalalar yechishga o'rgatishning umumiy masalalari matematikada masallar yechish nazariyani amaliyotga tadbiq qilishning eng muhim tabiiy yo'li hisoblanadi. Boshlang'ich sinf matematika kursi maqsadga muvofiq tanlangan masalalar sistemasi asosida bayon qilinadi. Bu sistemada matnli masalalar katta o'rin egallaydi. Arifmetik amallar orasidagi mavjud mazmunni ochishda tegishli oddiy matnli masalalardan foydalaniladi. Matnli masalalar bolalarni “Shuncha katta (kichik)”, “Shuncha marta katta (kichik) so'zlari bilan ifodalanuvchi matematik munosabatlar bilan tanishtiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Matnli masalalar ulush tushunchasini o'qib olishda, geometrik tasavvurlarni shakllantirishda, shuningdek algebraik elementlarni qarab chiqishda katta yordam beradi. Bolalarni baho, miqdor, vaqt, tezlik va masofa orasidagi mavhud bog'lanishlar bilan tanishtirishda matnli masalalarning ahamiyati kattadir. Matnli masalalarning sodda va murakkab turlari mavjud bo'lib, sodda masalalarning ifodalanishi sistemasi kursdagi tegishli tushunchalarni singdirish mantiqiga buysundirilgan. Oddiy masalalar qatori 1-sinfdan boshlab murakkab masalalar ham yechiladi. Ular egallangan nazariy bililarni takomillashtirish ishiga xizmat qiladi. 1-4 sinflarda berilgan masalalarni quyidagi uchta guruhga ajratish mumkin:

-birinchi guruh masalalar arifmetik amallarning ma'nosini ochib berishga qaratilgan. Bunday masalalarning har biri darsturga asosan konsentrlar bo'yicha mos amallarni tanishtirishga muvofiq kiritiladi;

-ikkinchi guruh sodda masalalarga sonlar orasidagi o'zaro xilma-xil munosabatlarni ochishga tegishli bo'lgan masalalar kiradi. Bu o'rinda munosabat tushunchasi bir sonni boshqasiga bo'lganda chiqadigan bo'linma sifatida qo'llangan. Boshlang'ich sinf matematikasida "teng bo'lish", "Shuncha ko'p"(kam), "shuncha marta katta" kabi so'zlar bilan ifodalanishi mumkin bo'lgan sonlar orasidagi munosabatlar ustida ishlashga alohida e'tibor beriladi. Bu munosabatlarning ma'nosi ikki to'plam elementlari o'rtasida o'zaro bir qiymatli moslik o'rnatishga bog'langan xilma-xil mahaliy mashqlar asosida ochib beriladi. Bunday munosabatlarni ochish maqsadida matnli masalalardan keng foydalaniladi;

-uchinchi guruh sodda masalalarga arifmetika nazariyasining ayrim yangi masalalari arifmetik amallarning komponentlari va natijalari orasidagi bog'lanishlarni ochib beradigan masalalar kiradi. Bunday masalalar komponentlardan biri va amal natijasi berilgan bo'lsa, ikkinchi komponentni topishdan iborat bo'lgan masalalardir. Uchinchi guruh masalalarga quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- berilgan yig'indi va qo'shivchiga ko'ra ikkinchi qo'shiluvchini topishga doir masalalar;

-ayirma va ayriluvchiga ko'ra kamayuvchini topishga doir masallar;

-ayirma va kamayuvchiga ko'ra ayriluvchini topishga doir masalalar;

ko'paytuvchilardan biri va ko'paytmaga ko'ra ikkinchi ko'paytuvchini topishga doir masalalar;

-bo'linma va bo'luvchiga ko'ra bo'linuvchini, bo'luvchiga ko'ra bo'luvchini topishga doir masalalar;

Yuzlik ichidagi sodda va murakkab masalalar bolalarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning eng samarali vositasi bo'lib, odatda, o'z ichiga "yashirin jumboqni" oladi. Bu jumboqni qidirish masala yechuvchidan analiz va sintezga mustaqil murojaat qilish, faktlarni taqqoslash, umumlashtirish va hokazolarni talab qiladi. Bilishning bu usullarini o'rganish matematika o'qitishning muhim maqsadlaridan biri hisoblanadi. Shunday qilib, o'quvchilar yuzlik ichidagi matnli masalalar yechish orqali matematik qonuniyatlarni amalda tadbiq etish, shuningdek ba'zi fizik tushunchalarni o'zlashtiradilar. Amerikalik mashhur matematik D.Raya o'zining "Как решать задачи" nomli kitobida masalalarni qanday yechishning quyidagi rejasini mohirlik bilan tuzib bergan: Masalaning qo'yilishini tushuntirish. Masalada nima berilgan, nima ma'lum, nima noma'lum, ya'ni uning sharti nimalardan iborat ekanligini tushunib yetish. Berilganlar noma'lumni topish uchun yetarli? Masalalarning

shartini qismlarga ajrating va ularni yozishga harakat qiling. Masalani yechish rejasini tuzing. Berilganlar bilan noma'lum orasidagi bog'lanishni topish lozim. Agar bu bog'lanish birdaniga topish mumkin bo'lmasa, u holda yordamchi masalalarni qarab chiqish foydalidir. Shundan so'ng masala rejasini tuzishga kirishish mumkin. D.Paya masala rejasini tuzishda quyidagilarga e'tibor berishni talab qiladi: Siz oldin ham shunga o'xshash masalaga duch kelganmisiz? Yechishda foydali bo'lgan teoremlarni bilasizmi? Masaladagi noma'lumni chuqurroq o'rganishning xuddi shunday yoki shunga o'xshash masalani eslashga harakat qiling. Berilganlarning hammasidan foydalanasizmi? Masala rejasini amalga oshirish.

Masalani yechish rejasini amalga oshirishda o'zingizning har bir qadamingizni nazorat qilib boring. Siz uchun tanlangan qadamingiz ma'qulmi? Orqaga nazar tashlash (topilgan yechimni o'rganish) Natijani tekshirish mumkinmi? (emasligi) yechishning borishinichi? Bu masani boshqacha yo'l bilan topish mumkin emasmi? Uni bir qarashdan aniqlashning iloji bormi? Olingan natijani yoki yechish usulini boshqa bir masalani yechishda foydalanish mumkin emasmi? mashhur matematik D. Rayaning bu ko'rsatmalarini ilg'or o'qituvchi o'zlarining mehnat faoliyatlarida tadbiq etib, yaxshi natijalarini qo'lga kiritmoqdalar. D. Payaning tavsiyasiga ko'ra masala rejasini quyidagicha bayon qilsa bo'ladi: Masalaning matnini tahlil qilish; Masala shartini sxema asosida yozish; Masalaning yechimini izlash, yechimning rejasini tuzish; Tuzilgan sonli ifodaning qiymatini hisoblang.

Murakkab masalalarni yechishga kirishishdan oldin ularni guruhlariga bo'lib, so'ngra yechimini izlash metodlarini tanlash va tadbiq etishga kirishish maqsadga muvofiqdir. Yuzlik mavzusida tarkibli – murakkab masalalar ustida ishlashning nazariy asoslari. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarkibli masalalar yechishga o'rgatishda berilganlari yetishmaydigan masalalarni yechish muhim rol o'ynaydi. Bunday masalalar matematika darsligida dastlab quyidagi ko'rinishda beriladi. "10 ta misol yechishi kerak. U misolni yechib bo'ldi. Yana nechta misol yechish kerak?". Qo'yilgan savolga javob berish uchun ma'lumotlar (yana 1 ta ma'lumot) yetishmaydi. Bu ma'lumotni o'quvchilarning o'zlari kiritishlariga imkon berib, ularning e'tiborlarini kiritilayotgan ma'lumot masalaning shartida berilgan ma'lumotlarga bog'liq bo'lishiga qaratish lozim. Ya'ni, masalan, "darcha" ga 11, 12 sonlarini qo'yib bo'lmaydi. Chunki, o'quvchi bor-yog'i 10 ta misol yechishi kerak. Aslida tarkibli-murakkab masalalarni yechishda ham shunday vaziyat hosil bo'ladi. Masalan, masalaning asosiy savoliga (2 amalli) javob berish uchun bitta ma'lumot yetishmaydi. Bu ma'lumotni masalada berilgan boshqa ma'lumotlardan foydalanib topish kerak. Bunday vaziyat biroz murakkab bo'ladi. Shuning uchun, ma'lumotlari yetishmaydigan masalalarni yechish va malakani asta-sekin egallash va

malakani asta-sekin egallash va o'quvchilar tarkibli masalalarni yeshichda yuritadigan mulohazalarni yaratish imkonini beradi. Tarkibli-murakkab masalalarni yechishga tayyorlashda ikki savolli masalalar alohida o'rin tutadi. M: "Masalan, masalaning asosiy savoliga (2 amalli) javob berish uchun bitta ma'lumot yetishmaydi.

Bu ma'lumotni masalada berilgan boshqa ma'lumotlardan foydalanib topish kerak. Bunda vaziyat biroz murakkab bo'ladi. Shuning uchun, ma'lumotlari yetishmaydigan masalalarni yeshich va malakani asta-sekin egallash va o'quvchilar tarkibli masalalarni yechishda yuritadigan mulohazalarni yaratish imkonini beradi. Tarkibli-murakkab masalalarni yechishga tayyorlashda ikki savolli masalalar alohida o'rin tutadi. M: "Duradgor 8 ta kitob tokchasi, undan 3 ta kam oshxona tokchasi yasadi. Duradgor nechta oshxona tokchasi yasagan?" berilgan topshiriqqa asoslanib, u bilan ishlashga ijobiy yaqinlashish mumkin. M: o'quvchilarga savollarni boshqacha tartibda berish va oldin qaysi savollarga javob berish kerakligini yoki berilgan savollardan qaysinisiga o'quvchilar javob bera olishlarini aniqlash kerak. Buni yaxshi o'zlashtirish uchun o'zaro bog'liq bo'lmagan 2 ta savolli masalani yechish uchun berish kerak va o'quvchilar e'tiborini shu holga qaratish kerak.

Masalan, "1-tokchada 6 ta, ikkinchi tokchada 8 ta kitob bor. Ikkala tokchda nechta kitob bor. Bir tokchadagi kitoblar boshqa tokchadagi kitoblardan nechta ortiq?" Qo'yilgan savolga javob berish uchun zarur bo'lgan kerakli ma'lumotlarni tanlash malakasini shakllantirish uchun "mavhum" ma'lumotlari bo'lgan masalalar ham juda foydalidir. M: "Valida 6 ta, Lolada undan 2 ta kam marka bor. Kamolda 3 ta marka bor. Vali bilan Kamolda nechta marka bor?" Yana quyidagicha masalani berish o'rinlidir. "Daraxtda 10 ta qush o'tirgan edi. Oldin 3 ta qush, keyin yana 2 ta qush uchib ketdi. Nechta qush uchib ketdi?" Bunday masala ustida ishlab, uni shunday to'ldirish mumkin: "Bu masalada javob berish mumkin bo'lgan yana savol o'ylab toping. (Daraxtda nechta qush qolgan?)" Tarkibli masala bilan tanishtirishda har xil metodlardan foydalanish mumkin.

- Masalada nimani bilish talab etilgan edi?

- Masalada ayni shu savolga javob topish talab qilingan.

- Ha, yechilibdi: biz masalaning savoliga javob topdik-9 kg, qolgan kunlarning har birida 9 kg dan un ishlatilgan. Yechib bo'linganidan keyin yangi masala tuzib, masalan bunday masala tuzib va uni yechib, tekshirish o'tkazish foydali: "Haftaning oldingi 5 kuni oshxonada 12 kg dan, qolgan ikki kun esa 9 kg dan un ishlatiladi. Bir haftada qancha un ishlatilgan?" Tuzilgan masala yechimini $12 \times 5 + 9 \times 2$ ifoda ko'rinishida yozish va uning $12 \times 5 + 9 \times 2 = 78$ qiymatini topish qulay. Keltirilgan tavsifdan masalani berilganlardan izlanayotganga qarab yechish usulining (sintetik usulning) mohiyati quyidagidan iborat ekani ko'rinadi: masalani tahlil qilgandan va berilganlar bilan izlanayotgan miqdor

orasidagi bog'lanish aniqlangandan keyin masala shartidan bevosita bog'liq ikkita kattalik tanlab olinadi, ular orasidagi bog'lanish aniqlanadi, sodda masala tuziladi va yechiladi. Shundan so'ng bu yechish natijasi bilan asosiy masala shartini yana qarashadi. Bu ishni yangi sodda masalaning savoli boshlang'ich masalaning asosiy savoli bilan bir xil bo'lguncha davom ettiriladi. Oxirgi sodda masalaning yechimi uzil-kesil javobni beradi.

Masalalar yechishning qarab chiqilgan yo'li o'zining soddadek bo'lib ko'rinishi hamda maqsadga muvofiq izchilligi bilan ko'pchilik o'quvchilarni o'ziga rom qiladi. O'quvchilar uchun esa yechishning bu yo'li ko'pgina yashirin noqulayliklarga ega. O'quvchi yechishga doir bo'lmagan savollar va amallarni masala yechimiga kiritadi. Bular esa yechishni qiyinlashtiradi va chalg'itib yuboradi. Ko'pincha bunday qiyinchililar, ayniqsa, ma'lumotlari ortiqcha bo'lgan masalalarni yechish jarayonida yuzaga keladi.

Shunday hollar yuz beradiki, o'quvchi masala shartining hamma berilganlaridan yoki berilganlarning deyarli hammasidan foydalanadi, ammo masalaning asosiy savoliga javob chiqmaydi. Masala yechilishi berilganlardan izlanayotganiga qarab izlashda hamma narsa ikkita kattalikning qiymatlarini to'g'ri tanlashga bog'liq. Ammo bu juftni tanlash va amalga nisbatan savol qo'yish ko'p jihatdan ixtiyoriylik elementlarini o'z ichiga oladi. Mana shuning uchun yechishning ko'rsatilgan yoki javob topilib, tekshirib ko'rilmaguncha ishlarning to'g'ri borayotganiga ishonishga imkon bermaydi. Bu usul bilan masala yechilishining borishini tartibga solish uchun navbatdagi sonlar juftini tanlab, ularga nisbatan bajariladigan amal tanlangandan keyin bunday savol qo'yish tavsiya etiladi: "bu nima uchun kerak?" bu savolni oydinlashtirish o'quvchiga masala yechilishining aqlli eng yaqin istiqbolini ko'rish imkonini beradi. Bu esa juda muhim. Ammo bu yordamchi qadar masala yechilishining borishiga doir to'la istiqbolni bermaydi.

Yuzlik mavzusida o'rin egallagan masalalar juda muhim vazifani bajaradi. Ular bolalarda mantiqiy fikrlarni, analiz va sintez qilish, umumlashtirish, abstraksiyalash va aniqlashtirish, qoralayotgan hodisalar orasidagi mavjud bog'lanishlarni ochib berish malakasini o'stiruvchi foydali vosita bo'ladi. Bolalarni matnli masalalarni yechishga o'rgatishning ahamiyati ular ustida ish olib borish metodikasiga bog'liq. Yuzlik mavzusida masala yechish jarayonida o'quvchilar har bir amal ma'nosini va ularni qo'llashning asosiy hollarini o'zlashtiradilar, og'zaki va yozma hisoblash malakalari qo'llaniladi va mustahkamlanadi, masalalar yechishga o'rgatish o'quvchilarning mustaqil faoliyatlarini rivojlantirish uchun, ularda faollik va tashabbuskorlikni oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

O'quvchilarning fikrlash faoliyatlarini va nutqlarini rivojlantirish uchun ularni masalani va uning yechilishini tahlil qilishlariga, masalani yechishdagi har

bir amalni asoslab berishga o'rgatish muhimdir. Yuzlik mavzusiga doir malaka ishimizdan quyidagi xulosalarga keldik: boshlang'ich matematika kursida yuzlikka oid matnli masalalar, xususan, murakkab masalalar yechish alohida o'rin egallaydi. O'quvchilarni baho, miqdor va qiymat, vaqt, tezlik, masofa orasidagi va boshqa miqdorlar orasidagi mavjud bog'lanishlar bilan tanishtirishda yuzlikdagi masalalarning ahamiyati katta hisoblanadi. O'quvchilarni masalalarni yechishga o'rgatishning yana bir ahamiyati ular ustida ish olib borish usullariga bog'liqdir. Masalalar ustida ishlash jarayonida uni turli usulda yechish malakasini shakllantirib borish g'oyat muhim sanaladi. Yuzlikdagi masalalar yechishda mulohaza yuritishning analitik va sintetik usulidan foydalanish o'quvchilarni ancha jiddiy fikrlashga o'rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
2. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
3. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O 'QITISHNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO 'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
4. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.
5. Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – T. 2. – №. 5. – С. 28-31.
6. Khudoyshukur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – T. 2. – №. 3. – С. 316-322.
7. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B2. – С. 470-474.
8. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – С. 121-125

9. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 88-91..

10. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 11. – C. 113-118.

11. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

12. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPONENTI. Interpretation and Researches, 1(1).

13. Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH, 6(3), 447-449.

14. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

15. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." *World Bulletin of Social Sciences* 16 (2022): 43-47.

16. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №.

17. Habibullayevna S. Z. MUNISNING "SAVODI TA'LIM" RISOLASI QO 'LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 54-62.

NUTQNING SHAKLLANIB BORISHI VA UNGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR

R.S.Xudoyqulov

Muzrabot pedagogika kolleji

kasbiy faoliyat bo'yicha direktor o'rinbosari

A.O.Xabibulloyev

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedراسi o'qituvchisi

Annotatsiya — ushbu maqolada nutqning davlar silsilasida o'zgarib borishi, ijtimoiy muhitning ta'siri, unga hissa qo'shgan olimlar hamda boshlang'ich sinflarda nutq madaniyatini shakllantirish xususida fikrlar yuritilgan.

Kalit soʻzlar — nutq, urgʻu, talaffuz, grammatika, nutq madaniyati, til madaniyati, sheva, ijtimoiy muhit.

Nutq odobi — ogʻzaki va yozma adabiy til meʼyorlari (talaffuz, urgʻu, soʻz qoʻllash, grammatika, uslubshunoslik qoidalari)ni egallash, shuningdek, turli aloqa-aralashuv sharoitlarida tilning tasviriy vositalaridan nutqning maqsad va mazmuniga mos ravishda foydalanish mahorati;

Nutq madaniyati — tilshunoslikning tilni madaniyat quroli sifatida mukammallashtirish maqsadida meʼyorlashtirish (tartibga solish) muammolarini oʻrganuvchi boʻlimi.

Gʻarb tilshunosligida umumiy maʼnoda “til madaniyati” termini ham qoʻllanadi. 1-maʼnodagi “Nutq madaniyati” tushunchasi adabiy tilni oʻzlashtirishdagi ikki bosqichni qamrab oladi:

—nutqning toʻgʻriligi va boshqa nutqiy mahorat. Nutqning toʻgʻriligi muayyan tilda soʻzlovchilar va yozuvchilar tomonidan “ideal” yoki umumxalq tomonidan qabul qilingan va anʼanaviy saqlanib kelayotgan odatlar, ibrat va namunalar tarzida idrok etiladigan adabiy meʼyorlarga amal qilishdir. Nutqiy mahorat esa nafaqat adabiy meʼyorlarga amal qilish, balki oʻzaro mavjud boʻlgan variantlardan mazmunan eng toʻgʻri, eng aniq, uslub va vaziyat nuqtai nazaridan eng makbuli va ifodalisini tanlab olish mahoratidir (Masalan, aka — oka — ako; kelyapti — kevotti — kelopti variantlaridan bi-rining adabiy meʼyor sifatida tanlanishi).

Yuksak Nutq madaniyati kishining umumiy yuksak madaniyatini, fikrlash madaniyatini, tilga nisbatan ongli mehr-muhabbatini namoyon qiladi.

Nutq madaniyati avvalo, toʻgʻri, adabiy til meʼyorlariga amal qilgan holda soʻzlashdir. Nutq madaniyatining yuqori darajasi madaniyatli kishining ajralmas xususiyati hisoblanadi. Nutqimizni yaxshilash har birimizning vazifamiz. Buning uchun talaffuzda, soʻz shakllaridan foydalanishda, jummalarni tuzishda xato qilmaslik uchun nutqimizni kuzatib borishimiz kerak.

Nutq madaniyati til ilmining nisbatan yosh sohasidir. Ushbu fanning mustaqil boʻlimi sifatida, u mamlakatimizda yuz bergan tub ijtimoiy oʻzgarishlar taʼsiri ostida shakllandi. Faol ijtimoiy faoliyatga keng odamlarni jalb qilish ularning nutq madaniyatini oshirishga eʼtiborni kuchaytirishni talab qildi. Nutq madaniyati ijtimoiy hodisa boʻlib, u jamiyat, fan va texnika, madaniy va adabiy hayot rivoji bilan chambarchas bogʻlik holda taraqqiy etadi. Jamiyat aʼzolarining madaniy saviyasi ortgan sari nutqi ham jilolanib, sayqallashib, nutq madaniyati qoidalari va meʼyorlariga muvofiq holda takomillashib boradi. Nutq madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida adabiyot, sanʼat, radio, televideniya va davriy matbuotning alohida oʻrni bor. Ayniqsa, adabiy tilni meʼyorlashtirish va nutq madaniyati nazariyasini rivojlantirishda leksikografiya, xususan, izohli, imlo, talaffuz, oʻquv va boshqa maxsus lugʻatlar muhim

ahamiyatga ega. Madaniyatning keng tushunchasi, shubhasiz, aloqa madaniyati, nutq xulq-atvori madaniyati deb nomlanadigan narsani o'z ichiga oladi. Unga egalik qilish uchun nutq odob-axloqining mohiyatini tushunish muhimdir. XV asrdayoq o'zbek adabiy tilining nutq madaniyati va uning o'ziga xos me'yorlari bo'lgan.

Alisher Navoiy o'zining butun hayotiy va ijodiy faoliyati bilan o'z davri nutq madaniyatiga, nutq odobiga mislsiz hissa qo'shgan bo'lsa, keyingi davrda yashagan Bobur, Muhammad Solih, Gulxaniy, Nodira, Ogahiy, Furqat, Muqimiy va boshqa shoirlarning asarlari tilida ham o'sha davr tili va nutq madaniyati ma'lum darajada aks etgan. "Yaxshi so'z — jon ozig'i", "Bug'doy noning bo'lmasa ham, bug'doy so'zing bo'lsin", "O'ynab gapirsang ham o'ylab gapir", "Har neni yemak — hayvonning ishi, har neni demak — nodonning ishi" kabi maqol va hikmatli so'zlarning paydo bo'lishi ham o'zbek xalqida nutq madaniyatiga avvaldan e'tibor kuchli bo'lganidan darak beradi.

O'tgan asrning 20-yillaridan so'ng o'zbek tilining Nutq madaniyati xalq tiliga yaqinlashtirilgan milliy adabiy til me'yorlariga asoslanadi. Bu me'yorlarni shakllantirish ishiga olimlar (Otajon Hoshim, T. N. Qoriniyoziy, S. Ibrohimov, Olim Usmon va boshqalar), adib-u shoirlar (Qodiriy, Cho'lpon, Avloniy, Fitrat, Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor va boshqalar) munosib hissa qo'shdilar.

Xususan, Boshlang'ich sinflarda nutq madaniyatini shakllantirish bugungi kunda dolzarb masala hisoblanadi. Nutq to'g'riligi ustida ishlash boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini takomillashtirish o'qituvchining o'quv-uslubiy faoliyatidagi asosiy yo'nalishlardan biri sanaladi.

Nutq madaniyatini shakllantirish masalasi uzoq o'tmish Sharq mutafakkirlari ijodida ham markaziy o'rin egallagan. Forobiy to'g'ri so'zlash, mantiqiy xulosalar chiqarish, mazmundor va go'zal nutq sohibi bo'lish haqida shunday deydi: - *Qanday qilib ta'lim berish va olish, fikrni qanday ifodalash, bayon etish, qanday so'rash va qanday javob berishga kelganimizda, bu haqidagi ilmlarning eng birinchisi jismlarga, ya'ni substansiya (mustaqil, o'z-o'zidan mavjud) va aksidensiya (tasodifan namoyon)lariga ism beruvchi til haqidagi ilmdir deb tasdiqlayman.*

Ikkinchi ilm grammatikadir: u jismlarga berilgan ismlarni qanday tartibga solishni hamda substansiya va aksidentiyaning joylashishini va bundan chiqadigan natijani ifodalovchi hikmatli so'zlarni va nutqni qanday tuzishni o'rgatadi.

Uchinchi ilm logikadir: u ma'lum xulosalar keltirib chiqarish uchun logik figuralarga binoan qanday qilib darak gaplarni joylashtirishni o'rgatadi, bu xulosalar yordamida biz bilmagan narsalarni bilib olamiz hamda nima to'g'ri va nima yolg'on ekanligi haqida hukm chiqaramiz. Nutq atamasi arabcha so'zdan olingan bo'lib, so'zlash, nutq, gapirish qobiliyati ma'nosini bildiradi. Tilning fikr

ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi so'zlovchining til vositalaridan foydalanish jarayoni va shu jarayonning hosilasi.

Shunday ekan nutq madaniyati masalasiga yengil qarab bo'lmaydi. Har birimiz milliy g'urur va iftixorimizni asragan holda o'zimizning, farzandlarimizning va atrofimizdagilarning nutqini nutq odobiga rioya qilgan holda so'zlashishiga o'z hissamizni qo'shishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

2. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

3. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O 'QITISHNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO 'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

4. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.

5. Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINFLARDA O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – T. 2. – №. 5. – С. 28-31.

6. Khudoyshukur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – T. 2. – №. 3. – С. 316-322.

7. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B2. – С. 470-474.

8. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – С. 121-125

9. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – С. 88-91..

10. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 11. – C. 113-118.

11. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

12. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPONENTI. Interpretation and Researches, 1(1).

13. Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 6(3), 447-449.

14. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

15. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." *World Bulletin of Social Sciences* 16 (2022): 43-47.

16. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №.

17. Habibullayevna S. Z. MUNISNING "SAVODI TA'LIM" RISOLASI QO'LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 54-62.

SINGAPUR MAKTAB TIZIMI DUNYODAGI BARCHA MAKTABLARGA NAMUNA

Raupova Sojida Abduvaitovna
TerDU boshlang'ich ta'lim nazariyasi
kafedراسi o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada Singapurning ta'lim rejimi, o'qitish uslubi, ta'limining o'ziga xosligi, ta'lim tizimi bo'yicha boshqa davlatlarga o'rnak bo'la olishi, eng muhimi, boshlang'ich sinf o'quvchilari asosiy fan sohalarida belgilangan me'yorlar asosida bilim olishi, undan yangiliklar yaratis, ifodalash, muloqot qilish, so'roq qilish, tasdiqlash va qo'llash qobiliyatiga ega bo'lishlari kerakligi bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Maktablar, Ta'lim siyosati, o'quv dasturi, Singapur maktab o'quv dasturi, o'qituvchilar malakasini oshirish.

O'n yildan ortiq vaqt davomida Singapur, Janubiy Koreya, Tayvan, Yaponiya, Shanxay, Gonkong va Finlyandiya bilan birga bolalarning o'qish, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha qobiliyatini aniqlash bo'yicha eng yuqori pog'onadan o'rin

olgan. Bu Finlyandiya va Sharqiy Osiyoda sezilarli darajada o'rnak bo'ldi. Umuman olganda, Singapurda boshlang'ich sinfdagi o'quvchilarni o'qitish barcha darajalar va fanlar bo'yicha yuqori darajada. O'qitish izchil, maqsadga muvofiq va o'ziga xos bo'lib, Sharq va G'arbning bir qator pedagogik an'analarga tayanadi.

Singapurda o'qitish birinchi navbatda o'quv dasturini yoritishga, aniq ma'lumotlar va o'ziga xos bilimlarni uzatishga va boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'quv yakuni va milliy yuqori baholi imtihonlarga tayyorlashga qaratilgan. Shunday qilishlari sababli, o'qituvchilar asosan darsliklar, ish hujjatlari, ishlangan misollar va ko'plab mashqlar va olgan bilimni amaliyotda qo'llay olishga tayanadilar. Ular, shuningdek, muayyan bilimlarni o'zlashtirish va muammolarni aniq ifodalash qobiliyatini, ayniqsa matematikada kuchli tafakkur qilish kerakligini ta'kidlaydilar. Sinf o'qituvchi tomonidan boshqariladi va odatda dars vaqtida uzoq muhokamalardan qochadi.

Ajablanarlisi shundaki, Singapur o'qituvchilari zamonaviy ta'lim tadqiqotlarini (hech bo'lmaganda G'arbda) mazmunan tushunish va "qanday o'rgatishni o'rganish" muhim deb hisoblaydi yoki g'ayrioddiy samarali o'qitish amaliyotidan cheklangan tarzda foydalanishadi. Misol uchun, o'qituvchilar o'quvchining oldingi bilimlarini tekshirish yoki o'rganish maqsadlari va yutuqlari standartlarini etkazishdan cheklangan tarzda foydalanadilar. Bundan tashqari, o'qituvchilar o'quvchilarning o'qishini nazorat qilishlari va o'quvchilarga fikr-mulohazalar va o'rganishni qo'llab-quvvatlashlari bilan birga, ular buni asosan o'quvchilarning tushunish darajasiga emas, balki to'g'ri javobni bilish yoki bilmasligiga qaratilgan usullarda amalga oshiradilar.

Shunday qilib, Singapurning o'qitish rejimi birinchi navbatda an'anaviy o'quv dasturlari bilimlarini uzatishga va imtihon natijalariga qaratilgan. Va shubhasiz, bu yuqori samarali bo'lib, Xalqaro matematika va tabiiy fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash dasturi (TIMSS) va OECDning matematika, o'qish va tabiiy-ilmiy savodxonligi bo'yicha ko'rsatkichlarini xalqaro baholash dasturi (PISA) xalqaro baholashlarida ajoyib natijalarni yaratishga yordam beradi.

Singapurning ta'lim tizimi o'ziga xos, hatto noyob, tarixiy, o'ziga xos va madaniy ta'sirlar to'plamining mahsulidir. Bu omillar ta'lim tizimining hozirgi baholash muhitida nima uchun ayniqsa samarali ekanligini tushuntirishga yordam berish uchun uzoq yo'lni bosib o'tadi, lekin u boshqa mamlakatlarga o'tkazilishini ham cheklaydi. Vaqt o'tishi bilan Singapur o'quv rejimini shakllantiradigan kuchli ta'lim tuzilmalarni ishlab chiqdi. Singapur markazlashtirilgan (so'nggi yillarda hokimiyatning sezilarli darajada markazlashtirilmaganligiga qaramay), integratsiyalashgan, izchil va yaxshi

moliyalashtirilgan ta'lim tizimini ishlab chiqdi. Bundan tashqari, u nisbatan moslashuvchan va mutaxassislar tomonidan boshqariladi.

Singapurning ta'lim tuzilmalari belgilangan milliy o'quv dasturi bilan tavsiflanadi. Boshlang'ich va o'rta maktab o'quvchilarining imtihon natijalariga ko'ra yakuniy milliy imtihonlari va eng muhimi, o'qituvchilarni o'quv dasturini qamrab olish va testga o'qitishga urg'u berishga undaydi. O'quv rejasi, baholash va o'qitishning uyg'unligi juda kuchli.

Bundan tashqari, ta'lim tizimidagi muhit o'quvchilar faoliyatiga asoslangan va o'qituvchilarning yuqoridan pastga qarab javobgarlik shakllarini o'z ichiga oladi (garchi bu o'zgarayotgan bo'lsa ham), bu o'quv dasturlarini qamrab olish va testga o'qitishni kuchaytiradi. Ta'lim sohasidagi tadqiqotlar (2003-2017 yillar oralig'ida 109 million funt sterling) va bilimlarni boshqarish bo'yicha hukumatning asosiy majburiyatlari dalillarga asoslangan siyosat ishlab chiqishni qo'llab-quvvatlash uchun mo'ljallangan. Nihoyat, Singapur tizimning barcha darajalarida, xususan, direktorlar va o'qituvchilarni tanlash, tayyorlash va malakasini oshirishda salohiyatni oshirishga qat'iy sodiqdir.

Singapurning ta'lim rejimi va ta'lim tizimi tuzilmalari, shuningdek, ta'lim rejimini yozuvchi va takror ishlab chiqaradigan bir qator madaniy yo'nalishlar bilan qo'llab-quvvatlanadi. Umumiy darajada, bularga yutuqlar va ijtimoiy tabaqalanish, etnik tuzilmalar, jamoaviy qadriyatlar va ijtimoiy hamjihatlik, kuchli, faol davlat va iqtisodiy o'sish haqidagi davlat qurish maqsadiga rivoj qo'shadilar.

Bundan tashqari, ota-onalar, o'quvchilar, o'qituvchilar va siyosatchilar individual darajadagi ta'limning ahamiyati haqida juda ijobiy, ammo qat'iy vositachi nuqtai nazarga ega. Talabalar odatda talablarga mos va sinf xonalari tartibli.

Muhimi, o'qituvchilar ham butun tizimda o'qitish va o'qitishning mohiyatiga oid tushunchalarni shakllantiradigan nufuzli xalq tili yoki "xalq pedagogikasi"ga ega. Jumladan, "O'rgatish – gapirish, o'rganish esa – tinglash", avtoritet – "ierarxik va byurokratik", baholash "summativ", bilim "faktik va protsessual", sinfdagi nutq esa o'qituvchining hukmronligi va "ijro etuvchi".

Shubhasiz, Singapurning o'ziga xos tarixiy tajribasi, ko'rsatmalari, o'ziga xos tuzilmalari va madaniy e'tiqodlari juda samarali va muvaffaqiyatli tizimni yaratdi. Ammo uning o'ziga xosligi uning harakatchanligini cheklaydi. Shu bilan birga, Singapur modeli o'z chegaralaridan xoli emasligini ham tan olish kerak. U bir qator muhim imkoniyatlar xarajatlarini keltirib chiqaradi va tizimning jiddiy va barqaror islohotlar uchun imkoniyatlarini cheklaydi (to'sqinlik qilmasdan). Singapurdan qarz olishni o'ylayotgan boshqa tizimlar buni yodda tutsa yaxshi bo'lardi.

1990-yillar oxiridagi Osiyo moliyaviy inqirozi siyosatchilarni o'zlari ishlab chiqqan ta'lim tizimini uzoq vaqt sinchkovlik bilan ko'rib chiqishga chaqirdi va shundan beri ular Singapurni xalqaro ligalar jadvalining yuqori pog'onasiga olib chiqqan pedagogik model emasligini aniq bilishadi. Yoshlarni globallashtirish va 21-bilim iqtisodiyotining murakkab talablariga tayyorlash uchun mos ravishda ishlab chiqilgan.

2004-2005 yillarga kelib Singapur hukumati ozmi-ko'pmi o'zi ishlamoqchi bo'lgan pedagogik tizim turini aniqladi va uni "Kamroq o'rgat, ko'proq o'rgan" deb nomladi. Ushbu tizim o'qituvchilarni nafaqat o'rganish va imtihonga tayyorgarlikning "miqdori" ga emas, balki o'rganishning "sifatiga" va texnologiyani sinflarga kiritishga e'tibor berishga undadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Martin, Michael O. Mullis, Ina V.S. Chrostowski, Steven J. TIMSS 2003 Technical Report

2. Mullis, Ina V.S. Martin, Michael O. Smith, Teresa A. Garden, Robert A. Gregory, Kelvin D. Gonzalez, Eugenio J. Chrostowski, Steven J. O'Connor, Kathleen M. TIMSS Assessment Frameworks and Specifications 2003

3. Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 6(3), 447-449.

4. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.

6. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." *JournalNX*, vol. 7, no. 11, 2021, pp.

7. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ // *World of Scientific news in Science*. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-8. 8. <https://theconversation.com/why-is-singapores-school-system-so-successful-and-is-it-a-model-for-the-west-22917> Nashr etilgan: 2014 yil 11-fevral, GMT bilan 14.49

9. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI

O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

10. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

11. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O 'QITISHNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO 'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

12. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." World Bulletin of Social Sciences 16 (2022): 43-47.

13. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

14. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B2. – C. 470-474.

15. Sayfidinovich, A. S., & Oripovna, S. S. (2022). Use of the scientific and pedagogical heritage of abu bakr varroq termezi in the spiritual and moral education of students. World Bulletin of Social Sciences, 8, 110-114.

16. Jo'ra qizi Xushboqova Z., Olloqulova F. U. SHAXS TARBIYASIDA PEDAGOGIKANING AHAMIYATI //ILM FAN TARAQQIYOTIDA ZAMONAVIY METODLARNING QO'LLANILISHI. – 2022. – T. 2. – №. 28. – C. 151-156.

17. Umedillayevna O. F. Tadqiqotchilik faoliyatini shakllantirishning psixologik-pedagogik tavsifi //Tadqiqotlar jahon ilmiy metodik jurnal/6-son.

18. Ollokulova F. U., Amirkulova M. FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING IN SCHOOLCHILDREN //World of Scientific news in Science. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 369-378.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA REFLEKSIV KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH JARAYONLARINI

Erdanova Zamira Olimovna

Termiz davlat pedagogika institute o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida refleksiv ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonlari haqida batafsil aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Axborot, adekvatlik, refleksiya, kognitiv, shaxsiy, konsepsiya

Axborot hajmi tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Bunday sharoitda inson nafaqat ma'lum bir qat'iy bilim, ko'nikma va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak, balki, eng muhimi, axborot makonida harakatlana olishi, o'z oldiga maqsad qo'ya olishi, unga erisha olishi, adekvat qobiliyatga ega bo'lishi kerak. O'zlarini

baholash va keyingi voqealar rivojlanishini bashorat qilish hozirgi kunda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'lim konsepsiyasining ustuvor maqsadi o'z-o'zini tarbiyalash, va o'zo'zini rivojlantirishga tayyor shaxsni rivojlantirishga aylandi. Shu munosabat bilan, ta'limning vazifalaridan biri bolada o'z faoliyatini o'rganish motivi va qobiliyati, kognitiv qiziqishlar va muvaffaqiyatli o'rganishga tayyorlik manbai sifatida qobiliyatini rivojlantirishdir.

“Boshlang'ich sinfning asosiy ta'lim dasturini o'zlashtirishning metapredmeti natijalari umumiy ta'lim, kognitiv va shaxsiy aks ettirishning boshlang'ich shakllarini rivojlantirishni ifoda etishi kerak. Umumiy ta'limning yangi davlat standartlarining o'ziga xos xususiyati ularning universal ta'lim faoliyatiga yo'naltirilganligi bo'lib, ulardan biri universal refleksiv ko'nikmalardir. Boshlang'ich maktab quyidagi refleksiv qobiliyatlar shakllanadi:

- o'zini adekvat idrok etish;
 - faoliyat maqsadini belgilash;
 - faoliyat natijalarini aniqlash;
 - natijalarni faoliyat maqsadi bilan bog'lash;
- o'z xatti-harakatlarida xatolar mavjudligini aniqlash.

Talabalar o'rganish qobiliyatining asosini tashkil etuvchi asosiy kompetensiyalarga ega bo'ladilar. Muhim talab – bu o'quv faoliyatining muvaffaqiyati, muvaffaqiyatsizligi sabablarini tushunish qobiliyatini va muvaffaqiyatsiz vaziyatlarda ham konstruktiv harakat qilish qobiliyatini shakllantirishdir. Uzlüksiz ta'lim tizimida ikkinchi avlodning federal standartlariga muvofiq ta'lim texnologiyasini yaratishning konseptual g'oyasi talabani faol kognitiv faoliyatga qo'shish g'oyasi edi. Hatto Suqrot ham odamga nay chalishni o'rgatish mumkin, faqat o'zi chalsagina, degan.

Bola doimo tayyor bilimlarni qabul qilish holatida bo'lishi mumkin emas. U o'quv va kognitiv faoliyatda faol, mustaqil bo'lishni xohlaydi. Masalan, birinchi sinf o'quvchisi o'zining aqliy jarayonlarini boshqarishni o'rganishi kerak. Ammo o'qituvchining yordamisiz bola o'zini nazorat qilishni o'rganmaydi. Aynan o'qituvchi va o'quvchi maqsadlarining birligi pirovard natijada ma'lum natijalarga olib keladi, bunda har bir talaba darsdagi faolligini baholay oladi. Bu o'quvchilarni baxtli va muhim his qiladi. Psixologlar ma'naviy hayotning shakllanishi va rivojlanishi, eng avvalo, aks ettirish bilan bog'liqligini alohida ta'kidlaydilar. Refleksiya so'zi lotincha refleksio – orqaga qaytish so'zidan kelib chiqqan. Lug'at xorijiy so'zlar refleksiyani insonning ichki holati, o'z-o'zini bilishi haqida fikr yuritish deb belgilaydi. Izohli lug'at Rus tilida aks ettirish introspeksiya sifatida talqin qilinadi. (S.V. Ozhegov lug'atida aks ettirish so'zida urg'u le bo'g'iniga qo'yilishi kerakligi ko'rsatilgan). Zamonaviy pedagogika fanida aks ettirish odatda faoliyat va uning natijalarini introspeksiya qilish deb tushuniladi. Refleksiya – bu o'quvchilar tomonidan o'z holatini, tajribalarini,

faoliyat oxiridagi fikrlarini tahlil qilishga qaratilgan shaxsning aks ettirishi. Bu mening “men”imga nima bo’lganini aks ettirishga urinish: men nimani o’ylardim? Nimani his qildingiz? Nima sotib oldingiz? Meni nima ajablantirdi? Men nimani tushundim va xatti-harakatni qanday yaratdim? Va h.k.

Darsning maqsadi faqat belgilangan natija bilan qoldirish emas, balki semantik zanjirni qurish, boshqalar tomonidan qo’llaniladigan usul va usullarni o’zlari bilan solishtirishdir. Ko’p o’ylash nafaqat dars oxirida, balki har qanday bosqichda ham amalga oshirilishi mumkin. Ushbu bosqichning davomiyligi 2-3 daqiqa. Shu bilan birga, aynan shu bosqichda darsning barcha qismlari yagona tizimga birlashtiriladi. V.V.Davydov asarida “O’quv faoliyati va usullarining psixologik nazariyasi boshlang’ich ta’lim mazmunli umumlashtirishga asoslangan” ko’rgazmali naqshlarga asoslangan oqilona fikrlashni empirik fikrlash deb atash mumkinligini ta’kidlaydi. Shuningdek, V.V. Davydov reflektiv fikrlash usullarini qayd etadi. Ularga quyidagi aqliy harakatlar kiradi:

- Refleksiya o’z taqdirini o’zi belgilash qobiliyati sifatida: rol, maqomdan o’z pozitsiyasiga o’tish;
- Refleksiya – bu guruh ishidagi pozitsiyalarni ajratish va muvofiqlashtirish qobiliyati, o’quvchining birgalikdagi harakatlarga ulanishi va hamkorlikni boshlash qobiliyati sifatida;
- Aqliy muammolarni hal qilishda refleksli operatsiyalar, muammolarni hal qilishning umumlashtirilgan usullarini aks ettirish, modellashtirish va ideallashtirishni aks ettirish;
- Refleksiya o’z-o’zini bilish va shaxsiy o’zini o’zi rivojlantirish qobiliyati sifatida mulohaza o’quvchini o’zini o’zi boshqarishga, o’zini o’zi qadrlashga, voqealar, muammolarni, hayotni tushunish odatini shakllantirishga o’rgatish imkonini beradi.

Refleksiya o’quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga, ularning faoliyatiga ongli munosabatda bo’lishga, shuningdek, o’zini o’zi boshqarishni shakllantirishga yordam beradi. O’quv faoliyatidagi mulohaza – yangi bilimlarni ongli ravishda o’zlashtirish talaba:

- 1) mavjud bilim va ko’nikmalarni tahlil qilganda va yangilaganda;
- 2) topshiriqni puxta o’ylab bajarib, ularni to’ldiradi;
- 3) bajarilgan ishlarni tanqidiy baholaydi;
- 4) o’z faoliyati natijasini tekshiradi va tahlil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1.Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI’S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *Academia Repository*, 4(10), 1-9.
3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13-17.
4. Zokirov, J., & Matluba, T. (2022). ALISHER NAVOIY HAYOTI VA IJODINI O'RGANISHDA MATN USTIDA ISHLASH USULLARI. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(4), 218-223.
5. Javohir G'aybullo o'g, Z. (2024). Using Mother Language Science in Developing the Creative Activity of Primary Class Students. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 2(2), 432-434.
6. Javohir G'aybullo o'g, Z. (2024). Using Mother Language Science in Developing the Creative Activity of Primary Class Students. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 2(2), 432-434.
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9.
8. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
9. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.
10. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.
11. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. *Гуманитарный трактат*, (24), 13-14.
12. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. *Гуманитарный трактат*, (24), 9-10.
13. Daminova Dilbar. ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. *GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 11, Issue 03, March. (2023). 307-311 b*
13. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students' Ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. *World Bulletin Of Social Sciences*, 32, 80-83.
14. Abdinazarova Zebiniso Khudoyshekurovna, & Kasimov Shavkat Urolovich. (2022). Main Tasks Of Moral Education And The Role Of Youth In Life. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(4), 547-551.

15.G'aniyeva, G. (2023). 3-SINFLARDA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA O'QUVCHILARNI VIRTUAL MUHITGA OLIB KIRISH. Академические исследования в современной науке, 2(24), 114-117.

16.G'aniyeva, G. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARDAN SINF DAN TASHQARI ISHLARNI TAKOMILLASHTIRISHDA MEDIATA'LIMNING O'RNI. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(9), 18-22.

17.Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. Academia Science Repository, 4(04), 644-646.

18.Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.

19. Qizi, T. M. K. (2023). ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(1), 56-60.

20. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 10-12.

21. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99-102.

22. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA KREATIV FAOLIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

Usanova Gulasal Musurmonqulovna

Sho'rchi tumani 47-maktab o'qituvchisi

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev 2020-yil 24-yanvarda oliy majlisga qilgan murojaatnomasida ta'lim-tarbiyaning uzviy bog'liqligini yanada kuchaytirish maqsadida "Sharqona qarashlardagi ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi", - deb ta'kidladilar.

Demak, bugungi o'qituvchilar ta'lim-tarbiya ishlarida faol qatnashar ekanlar, ular o'z faoliyatlarini zamon bilan hamohang tarzda tashkil etishlari talab etiladi.

Abdulla Avloniy inson aqliy kamoloti xususida to'xtalar ekan, quyidagilarni bayon etadi: «Ilm dunyoning izzati, oxiratning sharofatidir. Ilm inson uchun g'oyat muqaddas bir fazilatdur, zeroki, ilm bizga o'z ahvolimizni, harakatimizni oyna kabi ko'rsatur, zehnimizni, fikrimizni qilich kabi o'tkir qilur, ilmsiz odam mevasiz daraxt kabidur». Alloma bilim insonni jaholatdan qutqarishning eng

samarali vositasi ekanligiga ham urg'u beradi: «Ilm bizni jaholat qorong'usidan qutqarur, madaniyat, ma'rifat dunyosiga chiqarur, yomon fe'llardan, buzuvchi ishlardan qaytarur, yaxshi xulq, odob sohibi qilur. Bugun hayotimiz, salomatligimiz, saodatimiz, sarvatimiz, maishatimiz, himmatimiz, g'ayratimiz, dunyo va oxiratimiz ilmga bog'liqdur». Abdurahmon Jomiy o'zidan keyin turli fan, adabiyot, jumladan pedagogikaga doir o'lmas meros qoldiradi. U o'z asarlarida, ayniqsa, nasriy yo'lda yozilgan "Baxoriston" asarida ta'lim-tarbiya masalalari xususida fikr bildirdi. Jomiyning fikricha, ilm inson uchun xayotiga yo'l ochuvchi va uni o'z maqsadiga erishtiruvchi omildir. Ilm va hunarni yoshlikdan egallash kerak. Ilm insonga hamma narsani oson va puxta anglab olishga yordam beradi, mehnatni yengillashtiradi. Jomiy yoshlarni ilmlarni egallashga da'vat etdi:

Ma'lumki, kasbiy tajriba bilan ko'nikma va malakalarning integratsiyasi sifatida aks etadi. Biroq ijodiy faoliyat ko'nikmalarining o'zlashtirilishi nafaqat amaliy va malakalarning integratsiyasi mutaxassis sifatida faoliyatni samarali tashkil etish usul va vositalarini ishlab chiqishni emas, shu bilan birga kasbiy ijodkorlik metodologiyasidan xabardor bo'lishi, ijodiy tafakkurni rivojlantirishni va kreativ xarakterga ega shaxsiy sifatlarning yetarli darajada o'zlashtirilishi talab etiladi.

Ijodkor shaxsni shakllantirishni shaxsning o'zaro mos ravishda bajarilgan ijodiy faoliyati va ijodiy mahsulotlarni ajratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. Ushbu jarayonning sur'ati va qamrovi biologik va ijtimoiy omillar shaxsning faolligi va kreativ sifatlari, shuningdek, mavjud shart-sharoit hayotiy muhit va shakllangan hodisalarga bog'liq. Zamonaviy sharoitda o'quvchining kreativ sifatlarga ega bo'lishini taqozo etadi.

Bugungi kun o'qituvchisi o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish avvalida rejalashtirilgan bir qolipdagi mashg'ulot turlaridan voz kechib, o'quvchilarga tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, ya'ni g'oyalarni o'ylab topishga majbur qilish, ta'lim olishga bo'lgan munosabatni o'zgartirish, ularni yutuqlarga erishishiga rag'batlantirishda asosiy omil bo'lishi kerak. O'quv mashg'ulotlariga yetishmayotgan omil-kreativlik sanaladi. Bugungi kunda o'qituvchining ijodkor va kreativ bo'lishi yoki bo'lmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rish zarur.

Dars mashg'ulotlarda o'qituvchi "kreativlik" "yo'l xaritasi"ga ko'ra 4 ta yo'nalish bo'yicha harakatlanadi:

- 1) Ijodiy fikrlash ko'nikmalarini namoyish etishi;
- 2) O'quvchilarni o'quv fanlarini qiziqish bilan o'zlashtirishiga rag'batlantiruvchi strategiya

3) Innovatsion yondashuv va pedagogik masala (muammolarning yechimi)ni topishda kreativ yondashuv

4) Kutiladigan natija.

Kreativ faoliyat bilish jarayoniga yo'naltirilgan ijodkorlik bilan chambarchas bog'liq. O'quvchining kreativ faoliyati an'anaviy tafakkur yuritishdan farqli ravishda quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- Tafakkurning tezkorligi;
- Yangi g'oyalarni yaratish qobiliyati;
- Tashabbuskorlik;
- Noaniqlikka toqat qilish;
- Zakovatli bo'lish.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, har bir o'quvchining o'zini-o'zi rivojlantirishi va o'zini-o'zi namoyish eta olishi bevosita uning kreativlik qobiliyatiga egaligi bilan bog'liq.

XXI asrga kelib ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar rivojida inson aql zakovati va ma'naviyati asosiy rivojlantiruvchi omil ekanligi tobora namoyon bo'lmoqda. Shuning uchun ma'naviy yetuklik, ezgulik, tashabbuskorlik va diniy bag'rikenglik, millatlararo totuvlik, insonparvar demokratik huquqiy davlatdan muayyan kuchli fuqorolik jamiyatini shakllantirishning bosh tamoyili sifatida qabul qilindi. Hozirgi kun talabi o'quvchi yoshlarning kreativ faoliyatini, ma'naviy axloqiy munosabatlarini shakllantirish asosiy vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9.

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.

4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.

5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99-102.

6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).

7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9.

8. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.

9. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.

10. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.

11. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.

12. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.

13. Daminova Dilbar. ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 11, Issue 03, March. (2023). 307-311 b

13. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students' Ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. World Bulletin Of Social Sciences, 32, 80-83.

14. Abdinazarova Zebiniso Khudoyshukurovna, & Kasimov Shavkat Urolovich. (2022). Main Tasks Of Moral Education And The Role Of Youth In Life. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(4), 547-551.

15. G'aniyeva, G. (2023). 3-SINFLARDA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA O'QUVCHILARNI VIRTUAL MUHITGA OLIB KIRISH. Академические исследования в современной науке, 2(24), 114-117.

16. G'aniyeva, G. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARDAN SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TAKOMILLASHTIRISHDA MEDIATA'LIMNING O'RNI. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(9), 18-22.

17. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. Academia Science Repository, 4(04), 644-646.

18. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. World Bulletin of Social Sciences, 21, 109-111.

PIRLS TOPSHIRIQLARI ASOSIDA TARBIYAVIYI ISHLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI

Imomova Navbahor O'ral qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Erdanova Zamira Olimovna

Termiz davlat pedagogika institute o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada PIRLS topshiriqlari va hikoyalari asosida tarbiyaviy ishlarni tashkil etish jarayoni haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Tarbiya, hikoyalar, PIRLS Xalqaro baholash dasturi, metodika, tadqiqot, boshlan'ich sinf o'quvchilari va o'qituvchilari.

Bugungi kunda ta'limning takomillashi bilan birga tarbiya jarayoni ham dolzarb mavzulardan biri bo'lib kelmoqda. Shunday ekan biz pedagoglardan ta'limni tarbiya bilan tashkil etish metodikasini mukammal o'zlashtirish talab etiladi. Quyidagi PIRLS hikoyasi orqali tarbiyani tashkil etish jarayonini ko'rib chiqamiz.

3 yoshimda otam vafot etdi. Otasiz qolgan 5 yetim onamizning ko'ziga jovdirab boqar edik. Boquvchimiz bo'lmaganligi sababli onam ter to'kib ishlar edi. Qishda ko'karib, muzlab qolgan qo'llari ovqat yeya olmasada mehr ila boshimizni silar edi. 1-sinfga maktab ostonasiga yolg'iz qadam qo'ydim! Ota-onasining qo'llaridan tutib kelayotgan, kulgulari maktab hovlisida baralla jaranglagan men tenggi qizchalar nigohimni o'ziga tortar edi. Maktabga opalarimning, ba'zan akalarimning eski kiyimlarini kiyib borar edim. Ro'zg'ordan pul orttirib, qishda kundan kunga muzlab borayotgan oyoqlarim uchun oyoq kiyim olib bermoqchi bo'lganlarida olsam edi deya orzu qilgan kitobimni qattiq bag'rimga bosib, mayliyaa!? (Marjona Karimova jilmayib, so'zidan davom etdi) Kitobimni qor parchalari tegib ketmasligi uchun avaylab uyimga olib keldim. Kitobimga bo'lgan mehr atrofimdagi qor parchalarini eritib yuborayotgandek edi. Ustimda eski, yupun kiyimlar bo'lgani uchunmi sinfdoshlarim o'z davrasiga qo'shishmasdi! Ushbu so'zlar jurnalist xonimning qulog'ini qomatga keltiradigan ovoz singari jarangladi, go'yo. Tomog'iga tiqilgan alam bilan Marjona Karimovaga boqar ekan ushbu so'zlar o'zi haqida ekanligini juda yaxshi bilar edi. Esida... Marjona o'tirgan parta-stolda o'tirishni or bilar, tadbir va bazmlarga qo'shmay, doim kamsitar edi. Yillar o'tib oilaviy nizolar bilan sudma-sud bo'lib yurgan vaqtlarida bir xabar eshitdi: Marjona olima ayol bo'libdi! Shaharning reytingi baland oliygohlarida ishlayotgan emish! Tasvirga olish tugadi! Rejissyorning ovozi yangradi. Qarshisida o'sha yupun, eski kiyimlarda yuradigan Marjona xonani tark etar edi. Meni kechir! Jurnalist xonim bu so'zlarni ayta olmadi. Chunki, bu so'zlarni aytish uchun o'zida yetarlicha

kuch topa olmadi. Boshini sekin qimirlatar ekan, o'ziga kerakki, xulosalarni vijdoni bilan muhokama qilardi. [1; 44-b]

O'quvchilar matnda aniq bayon qilingan ma'lumotlarga turlicha diqqat-e'tibor bilan qaraydilar. Matnda bildirilgan ayrim fikr-mulohazalar o'quvchilarning diqqat-e'tiborlarini jalb etadi, ba'zilar esa ularda hech qanday qiziqish uyg'otmaydi. Masalan, agar matndagi fikr-mulohazalar o'quvchilar matn mazmuni yoki o'qishdan ko'zlagan umumiy maqsadiga oid fikr-mulohazalariga zid yoki ularni tasdiqlasa, o'quvchilar ayni shunday fikrlarga ko'proq e'tibor qaratadi. Bundan tashqari, o'quvchilar odatda o'qish bo'yicha berilgan savolga javob berish yoki matnning ayrim jihatlarini qay daraja tushunganliklarini tekshirish uchun undagi ma'lumotlarni qidirib topishga harakat qiladi. [2; 57-b]

Ushbu hikoyadan o'quvchilar kitobxonlikka yo'naltiriladi. Kitobning, bilimning darajasi qay daraja ulug' ekanligini his qilishadi, o'z fikrlarini xulosa qilib aytishadi. Bu jarayonda sinf rahbar tarbiyaviy ishlarni tashkil etishi mumkin. Rivojlanib borayotgan ta'lim tizimimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassilarga bo'lgan talabni yanada oshirmoqda. Bu o'z-o'zidan o'quvchilarimizning darslarga qiziqish xususiyatini oshirish va o'qituvchilarning har tomonlama ta'lim-tarbiyaga e'tiborini kuchaytirishni talab etadi. Rivojlangan mamlakatlar yoshlar ta'limining jamiyat taraqqiyoti va inson rivojlanishidagi o'rnini muhim deb hisoblaydi. Shu bois ham ular ta'lim sifatiga alohida e'tibor qaratadi. Ayni davrda yurtimizda ham ta'lim sohasidagi sifat tushunchasi ancha ommalashib ulgurdi. Kelajak yosh avlodning intellektual salohiyatini oshirish, keng dunyoqarashini shakllantirish nafaqat muayyan bir mamlakat uchun, balki, xalqaro hamjamiyat uchun ham muhim hisoblanadi.

Tadqiqot doirasida asosiy e'tibor tushunishni namoyon qilishdan o'zlashtirilgan ma'lumotlarni qanday qilib yangi loyihalar va vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatlarini namoyon qilishga qaratilmoqda. O'quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo'lib, ma'no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o'qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo'llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o'quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi. Har qanday matn turli shaklga ega bo'lishi mumkin. Bular an'anaviy kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, raqamli ko'rinishdagi yozma shakllarni ham o'z ichiga oladi.

PIRLS boshlang'ich sinf o'quvchilarining sinf va sinfdan tashqari o'qishini baholashda ikkita keng qamrovli maqsadga, ya'ni "badiiy tajriba orttirish", "axborotni olish va undan foydalanish"ga qaratiladi. O'z navbatida, ushbu maqsadlarning har biri to'rtta keng tushunish jarayonini birlashtiradi.

Bular:

- diqqatni jamlash va aniq ko'rsatilgan ma'lumotlarni topish;
- to'g'ridan-to'g'ri xulosalar chiqarish;
- kontent va matn elementlarini baholash va tanqid qilish;
- g'oyalar va axborotni talqin qilish va uyg'unlashtirish. [4; 87-b]

Tadqiqot uchun tanlanayotgan har bir matn va hikoya bugungi kun uchun dolzarb mavzu bo'lishi lozim. O'quvchilar taxlil qilish jarayonida ham ta'limiy, ham tarbiyaviy xulosalarga to'xtab o'tishlari zarur. Negaki, bizning ta'lim tizimimiz ta'limning tarbiya bilan uzviy olib borilishi bilan ajralib turadi. [3; 25-b] PIRLSga qatnashish O'zbekistonga boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida o'qish qobiliyatlari darajasini mustaqil ravishda obyektiv baholash imkonini beradi. Bundan tashqari, O'zbekiston ta'limining ochiqqligi va integratsiyalashuvi dunyoning yetakchi ta'lim tizimlarining xalqaro hamjamiyatiga integratsiyalashuvini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.
2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9.
3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99-102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9.
8. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.
9. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.

10. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.
11. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.
12. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.
13. Daminova Dilbar. ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 11, Issue 03, March. (2023). 307-311 b
13. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students' Ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. World Bulletin Of Social Sciences, 32, 80-83.
14. Abdinazarova Zebiniso Khudoyshekurovna, & Kasimov Shavkat Urolovich. (2022). Main Tasks Of Moral Education And The Role Of Youth In Life. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(4), 547-551.
15. G'aniyeva, G. (2023). 3-SINFLARDA TABIIY FANLARNI O 'QITISHDA O 'QUVCHILARNI VIRTUAL MUHITGA OLIB KIRISH. Академические исследования в современной науке, 2(24), 114-117.
16. G'aniyeva, G. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARDAN SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TAKOMILLASHTIRISHDA MEDIATA'LIMNING O'RN'I. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(9), 18-22.
17. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. Academia Science Repository, 4(04), 644-646.
18. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
19. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.
20. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.
21. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MA'NAVIY-HUQUQIY TARBIYA BERISHNING ILMIY-NAZARIY METODOLOGIK ASOSLARI

Mirzakbarova Madina Abdusalom qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Erdanova Zamira Olimovna

Termiz davlat pedagogika institute o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda ma'naviy-huquqiy tarbiya berishning ilmiy-nazariy metodologik asoslari haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, huquq, boshlang'ich ta'lim, nazariya, metodika.

Mamlakatimizning kelajagi uchun ma'naviy-huquqiy jihatidan yuksak tarbiyalangan, har tomonlama barkamol shakllangan insonlar jamiyat uchun nihoyatda zaruriy ehtiyojdir. Shuning uchun birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov o'zining «Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch» nomli asarida buyuk hikmatlar va shiorlarni yanada balandroq ko'tarib, yuksak ma'naviy-huquqiy tarbiyani mustahkamlash, rivojlantirish hamda takomillashtirish uchun muhim va zaruriy tamoyillardan biri ekanligiga izoh beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviy-huquqiy tarbiya berish texnologiyalarini takomillashtirish, yuksak ongga ega bo'lgan inson, e'tiqodli kishilar o'z maqsadi uchun, vatani uchun jonini fido qilishga ham tayyor yoshlarni shakllantirishda samarali natija beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviy-huquqiy tarbiya berishda eng avvalo faol fuqarolik pozitsiya haqida to'xtalib, fuqarolik huquqlari, ijtimoiy faollik kabi to'zilmalar yig'indisi bilan aniqlanadi.

D.V.Olshanskiy, G.N.Filonovalarning asarlariga tayanib, "fuqarolik" terminini yoshlarning davlatdagi umumiy ishlarga aloqador ekanligini tushunish, qat'iy ishonch bilan jamiyatning ishlari va muammolarini hal qila olishini aniqlash mumkin. Jamiyatning moddiy va ma'naviy o'zgarishlariga, islohotlariga yunaltirilgan ongli harakatlar asosida ijtimoiy faollik aniqlanadi.

Faol fuqarolik pozitsiya — bu shaxsga berilgan tavsifdir. U bilimlarning chuqurligini va hajmini, ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatda ishtirok etishga tayyorligini, fuqarolik, huquqiy va axloqiy sifatlarning shakllanishini, ijtimoiy ahamiyatga ega xulq va faoliyatda tajribaning borligini, o'ziga, faoliyatga, dunyoga, jamiyat hayotiga nisbatan to'g'ri munosabatni ta'riflaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviy-huquqiy tarbiya berishda fuqarolik pozitsiyasi - bu orttirilgan sifaddir va u insonning butun hayot faoliyati mobaynida rivojlanadi va takomillashib boradi. U butun umrga orttirilgan sifat bo'lib qolmaydi, inson tushgan sharoitlariga qarab o'zgarib boradi va qonun me'yorlariga amal qilgan holda.

Ta'kidlash joizki, Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviy-huquqiy tarbiya berishda so'nggi ikki-uch yilda O'zbekistonda ta'limi berish jarayonida va

bo'lajak kasb egalarining malakasini oshirish muammolari bo'yicha yangi ilmiy o'zgarishlar ilm-fan sohasida ma'naviy-huquqiy mustaqillik bo'yicha yangicha huquqiy tadqiqotlari olib borilmoqda.

Huquqiy tarbiya –bu insonning ongi va tafakkurida, fe'l-atvorida mavjud huquqiy shiorlarga, hayot tajribasini shakllantirish maqsadida ta'sir etish, ko'rsatish ma'naviy-huquqiy tarbiya berish degani emas. Masalan, bilim o'rganib, undan amalda foydalaniladigan, ammo o'sha yerga urug' sochmaydigan odamga o'xshaydi, degan edi o'z davrida Sa'diy.

Huquq – qonun belgilab bergan erk me'yoridir. Axloq odam zimmasiga insoniy majburiyatlarni yuklaydi. Axloq ixtiyoriy, huquq majburiydir.

Huquqiy ong- huquqiy madaniyatning g'oyat muhim qismlaridan biri bo'lib, u eng avvalo, odamlarning qonunga munosabatlarini ifodalovchi qarashlari va e'tiqodlaridan, ularning huquqiy tasavvurlaridan, intilish va tuyg'ularidan iboratdir. Huquqiy ong o'z ichiga: huquqiy tushuncha; huquqiy his-tuyg'u; xohish-iroda kabi qismlarni qamrab oladi.

Huquqiy tarbiyaning asosiy maqsadi bu bolalarda madaniyatni shakllantirish, ularda huquqiy demokratik davlat sharoitida yashash qobiliyatini tarbiyalashdir.

Ma'naviy-huquqiy tarbiya jarayonining shakllari -bu ma'naviy-huquqiy tarbiyaning tashqi harakatlar usullaridir. Ma'naviy-huquqiy tarbiya turlicha shakllarda amalga oshirilishi mumkin. Masalan bilim olish, tashviqot-targ'ibot ishlari orqali. Ma'naviy-huquqiy tarbiya olish yoshlarga oilaviy, ijtimoiy munosabatlarda va hayotlarida o'zlarini harakatlarini boshqarishlarida amaliy yordam beradi.

Maqsad bolalarimiz huquq va qoidalarni buzganligi uchun jazo olishdan qo'rqib jinoyatga qo'l urmasliklari kerak, balki huquqbuzarlik notug'riligini bilgan holda va huquqni hurmat etgan holda va vijdonan uning notug'riligini tushinib huquqbuzarlikga qo'l urmasliklari kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviy-huquqiy tarbiya berish texnologiyalarini takomillashtirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan hisoblanib, davlat va hukmatimizning diqqat markazida bo'lib uning roli va ahamiyati benihoyat kattadir.

“... bugungi davr talablariga mos ravishda har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlaydigan, mamlakatimiz istiqboli uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir, tashabbuskor, xalq manfaati yo'lida bor salohiyatini safarbar qiladigan, shijoatli yoshlarni tarbiyalash, ularning intellektual va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun mustahkam huquqiy poydevor yaratdi.” – deyiladi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.07.2017 y. № PF-5106 “Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar

ittifoqi faoliyatini qo'llab- quvvatlash to'g'risida" -gi farmonlarida. huquqni kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.
2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9.
3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99-102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).
- 7.Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9.
- 8.Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.
9. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.
10. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.
11. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.
12. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.
- 13.Daminova Dilbar. ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 11, Issue 03, March. (2023). 307-311 b

13. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students' Ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. *World Bulletin Of Social Sciences*, 32, 80-83.

14. Abdinazarova Zebiniso Khudoyshukurovna, & Kasimov Shavkat Urolovich. (2022). Main Tasks Of Moral Education And The Role Of Youth In Life. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(4), 547-551.

15. G'aniyeva, G. (2023). 3-SINFLARDA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA O'QUVCHILARNI VIRTUAL MUHITGA OLIB KIRISH. *Академические исследования в современной науке*, 2(24), 114-117.

16. G'aniyeva, G. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARDAN SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TAKOMILLASHTIRISHDA MEDIATA'LIMNING O'RNI. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(9), 18-22.

17. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 644-646.

18. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.

19. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. *Гуманитарный трактат*, (24), 9-10.

O'QUVCHILARNING AXBOROT BILAN ISHLASH KOMPETENSIYASI RIVOJLANTIRISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Nizomiddinova Nargiza Hisomiddin qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Erdanova Zamira Olimovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarning axborot bilan ishlash kompetensiyasi rivojlantirish dolzarb muammo sifatida o'rganilishi haqida batafsil aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: o'quvchi, boshlang'ich ta'lim, kompetensiya, pedagogic muammo.

XXI globallashuv asrida axborotga bo'lgan talab har qachongidan ko'ra, ortib bormoqda. Shuning uchun, xolis va haqqoniy axborotlarni tarqatish, ommaning bu axborotga bo'lgan talabini qondirish avvalgidan ko'ra hozirgi kunda juda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda zamon juda tez sur'atlarda rivojlanib bormoqda. Shuning barobarida ilm-fan xam, ta'lim-tarbiya yuksalmoqda. Ta'lim jarayonida yangilik sifatida kirib kelgan kompetensiya

tushunchasi va ularni pedagogik jaroyonda tutgan o'rni muhim ahamiyat kasb etadi.

"Kompetensiya (lot.compete-erishyapman,munosibman, loyiqman) muayyan davlat organi (mahalliy o'zini o'zi boshqarish organi) yoki mansabdor shaxsning krnun, ustav yoki boshqa hujjat bilan belgilangan vakolatlari, huquq va burchlari doirasi hamda u yo bu sohadagi bilimlar, tajriba ma'nolarini anglatadi".

Kompetensiyani bir nechta turlari, kvalifikatsiyasi mavjud bo'lib, shulardan biri sifatida axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi misol keltirish mumkin. "Axborot – inson kun davomida sezgi organlari orqali qabul qilinuvchi xar qanday bilim, ko'nikma, ma'lumotdir". XXI asr axborot asri – bu davrda xech birimiz kerakli axborotni izlash uni topishda muammo duch kelmaymiz. Aksincha hozirgi vaqtda axborotni saralash, uni rost yoki no'tog'risini aniqlash, ularni to'liq eslab qolish, ongda "xazm qilish" da qiyinchilikka sabab bo'lmoqda. Shunday ekan hayotimizdagi eng dolzarb muammolardan biri bu – axborotlar bilan to'g'ri ishlash malakasi ya'ni kompetensiyasi sanaladi.

"Kompetentsiya-bu shaxsning unga va faoliyat mavzusiga shaxsiy munosabatini o'z ichiga olgan tegishli vakolatlarga ega bo'lishi, egalik qilishi. Malaka-bu olingan shaxsiy va kasbiy bilim va ko'nikmalardan amaliy yoki ilmiy faoliyatda faol foydalanish qobiliyatidir".

Britaniyalik tadqiqotchilar vakolatning uchta darajasini aniqlaydilar:

- "integrativ kompetentsiya-bilim va ko'nikmalarni birlashtirish va ulardan tez o'zgaruvchan tashqi muhitda foydalanish qobiliyati;
- psixologik kompetentsiya-ichki va tashqi hissiy ta'sirlarni boshqarish va boshqarish, odamlarning xatti-harakatlarini bashorat qilish va boshqarish qobiliyati;
- faoliyatning turli sohalarida kasbiy kompetentsiya".

Maktab ta'limiga nisbatan qo'llaniladigan asosiy vakolatlar deganda o'quvchilarning o'zlari uchun dolzarb muammolarni hal qilishda noaniqlik sharoitida mustaqil ravishda harakat qilish qobiliyati tushuniladi. Ushbu qobiliyat maktab ta'limi doirasidan tashqarida ham amalga oshirilishi mumkin. Maktab tomonidan shakllantirilgan asosiy kompetentsiyalarni bunday tushunishning bir nechta xususiyatlariga e'tibor qaratamiz. Birinchidan, biz nafaqat ta'lim sohasida, balki faoliyatning boshqa sohalarida ham samarali harakat qilish qobiliyati haqida gapiramiz. Ikkinchidan, biz muammoning echimlarini mustaqil ravishda aniqlash, uning shartlarini aniqlashtirish, hal qilish usullarini izlash va olingan natijalarni mustaqil baholash zarur bo'lishi mumkin bo'lgan vaziyatlarda harakat qilish qobiliyati haqida gapiramiz. Uchinchidan, bu maktab o'quvchilari uchun dolzarb bo'lgan muammolarni hal qilishni anglatadi.

Shuningdek, A. V. Xutorskiy asosiy ta'lim vakolatlarini ajratib ko'rsatdi:

- "qiymat va semantik
- umumiy madaniy
- o'quv va kognitiv
- axborot
- kommunikativ
- ijtimoiy va mehnat
- shaxsiy mukammallik vakolatlari".

Ushbu vakolatlar zamonaviy boshlang'ich sinflarda har bir fan doirasida amalga oshiriladi. Jamiyatni zamonaviy axborotlashtirish sharoitida "o'quvchiga axborot oqimlarida harakat qilishni o'rgatish vazifasi yanada muhimroq bo'ladi. Shuning uchun boshlang'ich maktabda boshlang'ich maktab o'quvchilarida axborot kompetentsiyasini shakllantirishga alohida e'tibor berilishi kerak".

Axborot kompetentsiyasi muammo A. V. Xutorskoy, E. E. Vaxromov, V. S. Gershunskiy, S. D. Karakozov, S. A. Pisareva, J. V. Xutorskoy kabi mualliflar tomonidan ko'rib chiqilgan. Teng, M. A. sovuq va boshqalar. ularning ta'kidlashicha, ushbu kontseptsianing mazmuni nafaqat shaxsiy kompyuterdan foydalanish qobiliyatini, balki ma'lumot bilan ishlash usullarini ham o'z ichiga oladi. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarning axborot kompetentsiyasini baholash vositasini ishlab chiqish" loyihasi ushbu kontseptsianing ta'rifini beradi. Unda axborot kompetentsiyasi" o'quvchilar va o'qituvchining axborotga kirish, uni aniqlash, tashkil etish, qayta ishlash, baholash, shuningdek uni yaratish va uzatish uchun axborot texnologiyalaridan foydalanish qobiliyati" deb talqin etiladi. O.B.Zaytseva axborot kompetentsiyasi deganda nazariy bilimlar, innovatsion texnologiyalar sohasidagi amaliy ko'nikmalar va ma'lum bir "shaxsiy fazilatlar" to'plamiga asoslangan murakkab individual psixologik ta'limni tushunadi"¹².

Xulosa qilishimiz mumkinki, zamonaviy jamiyatda maktab o'quvchilarida axborot kompetentsiyasini shakllantirish zarurati mavjud. Bu kompetentsiyaga asoslangan yondashuvning tarkibiy qismlaridan biridir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida har qanday fan bo'yicha o'quvchilarda axborot kompetentsiyasini shakllantirish zarur.

Yuqoridagi fazilatlarining har biri "kompetentsiya" deb nomlanadi. Maktabga ushbu vakolatlarni shakllantirish vazifasi yuklatilgan. Ammo vakolatlar boshqacha: asosiy, fanlararo, mavzu. Zamonaviy dunyoda hayot uchun eng muhim bo'lgan vakolatlar "kalit" deb nomlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 18-22.
2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *Academia Repository*, 4(10), 1-9.
3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13-17.
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99-102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI.
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9.
8. Javohir G'aybullo o'g, Z. (2024). Using Mother Language Science in Developing the Creative Activity of Primary Class Students. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 2(2), 432-434.
9. Javohir G'aybullo o'g, Z. (2024). Using Mother Language Science in Developing the Creative Activity of Primary Class Students. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 2(2), 432-434.
10. Javohir G'aybullo o'g, Z. (2023). Boshlang'ich Sinf Ona Tili Va OQish Savodxonligi O'rgatish Usullari. *Journal of Innovation, Creativity and Art*, 2(2), 164-168.
11. Qizi, T. M. K. (2023). ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ. *ТА'ЛИМ VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(1), 56-60.
12. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
13. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.
14. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.

15. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классов. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.

16. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.

17. Daminova Dilbar. ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 11, Issue 03, March. (2023). 307-311 b

18. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students' Ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. World Bulletin Of Social Sciences, 32, 80-83.

19. Zokirov, J., & Matluba, T. (2022). ALISHER NAVOIY HAYOTI VA IJODINI O'RGANISHDA MATN USTIDA ISHLASH USULLARI. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(4), 218-223.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI KASB-HUNARGA QIZIQTIRISHNING METODIK ASOSLARI

O'rolova Nodira Raimqul qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Erdanova Zamira Olimovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining kasb-hunarga qiziqishlarini o'stirish haqida batafsil aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: o'quvchilar, kasb-hunar, ta'lim, tarbiya, maqsad, vazifa.

Respublikamiz mustaqillika erishgandan keyingi yillarda ta'limni isloh qilish bo'yicha ko'pgina qaror va qonunlar qabul qilindi, ularda o'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirish vazifalari ham yetarlicha o'z ifodasini topmoqda. Bunga Xalq ta'limi vazirligining 2002-yil 10-oktyabrdagi 153-sonli buyrug'i asosida o'quvchilarni kasb - hunarga yo'naltirish tizimini takomillashtirishning yangi qontseptsiyasini ishlab chiqildi va tasdiqlandi. Hozirgi kunda kasb-hunarga yo'naltirishdan maqsad – o'sib kelayotgan yosh avlodni kasbni ongli ravishda tanlashga tayyorlashdir. Insoning ilmga bo'lgan chanqoqligini qondiruvchi birinchi ziyo chashma bu maktabdir. Maktabda o'quvchi shaxs sifatida shakllana boshlaydi. Unda dastlabki kasbiy hissiyotlar yuzaga keladi. Bular mehnatsevarlik, mehnat qilish zarurligini tushunish va anglash, o'z ishini rejalashtira va nazorat qila bilish, ish o'rnini to'g'ri tashqil qilish, iqtisodiy - tejamkorlik, sabr – toqatlilik, talabchanlik, topshiriqni bajarishning eng oqilona usuli (yetti o'lchab, bir kes) tanlab ola bilish hamda vaqtni tejash va shu kabilardir.

Bolalarni kasblar olamiga asta – sekin olib borish, ularni shu olamda mo'ljallashga o'rgatish zarur. O'qituvchi darslarda kuzatish, u bilan suhbatlashish, bola faoliyati mahsulini tahlil qilish jarayonida uning ba'zi xususiyatlarini qobiliyat, qiziqish, moyilliklarni payqab oladi, bu xislat va fazilatlarini shakllantirib boriladi. Bular kasbni belgilashda asosiy omil bo'lishi mumkin. Bolaning kasbiy muhim xislat va fazilatlarini barvaqt aniqlash va esa keyingi o'z xususiyatlariga qarab kasbni 7 to'g'ri tanlash, uni muvoffaqiyatli ravishda o'zlashtirish, mehnatda yuksak natijalarga erishish imkonini berishi mumkin. Boshlang'ich sinf o'quvchilarda kasb-hunar tushunchalarini shakllantirishning asosiy maqsadi yoshlarni o'zining hayot yo'lini to'g'ri belgilashlarida o'zining qobiliyat, qiziqish va moyilligini hamda ijtimoiy ehtiyojni hisobga olgan holda kasb tanlashlarida ko'maklashishdan iboratdir. Bizning jamiyatimiz har bir shaxsning qobiliyatlari to'liq namoyon bo'ladigan, yuqori samara bilan ishlay oladigan faoliyat va shart-sharoitlar bilan band bo'lishiga katta e'tibor berilmoqda.

Ko'pincha mustaqil Hamdo'stlik mamlakatlari hamda Respublikamiz olimlari o'tkazgan ilmiy – tadqiqotlarida bolajonlarning rayiga, hoxish – istagiga, intilishini uch bosqichda tajriba – sinov ishlarini umumlashtirib tahlil qilmoqdalar. Diagnostik suhbatlar – yakka tartibda yoki jamoa tarzda o'tkazilishi mumkin. Psixolog olim K.M.Gurevich 3-4 yoshli bolalarda motivlarning birlamchi tobeligi va dastlabki irodaviy harakatning paydo bo'lishini tatbiq etib, bolaga uyinchoqni olishdan – oldin o'zi yoqtirmagan ishni bajarish topshirig'ini bergan. Olingan ma'lumotlardan quyidagilar ma'lum bo'ldi:

a) – maktabgacha yosh davrida ezgu orzular yo'lida harakat qilish imkoniyati to'g'iladi;

b) – ushbu orzularning bevosita bog'liq sabablari bevosita sabablarga qarganda ertaroq paydo bo'ladi;

v) – bevosita idrok qilinadigan narsalarga aloqador hoxishni bajarishga qaraganda, narsaning o'ziga aloqador hoxishni bajarishni muayyan muddatga kechiktirish osonroq.

Xulosa qilib buning zahirida bolaning mayinligi, niyati, orzusi, kasbga qiziqishi, hoxish – istagi va tilagining mazmuni hamda xususiyatidagi o'zgarishlar yotadi. Maktab o'quvchilarining tahminan 25-30% foizida tanlangan kasbga nisbatan kasbga barqaror qiziqishlar boshlang'ich kichik yoshlaridayoq shakllanar ekan. O'qituvchining vazifasi: - o'quvchilarning qiziqishlarini mumkin qadar oldinroq aniqlashda va davlat, hokimiyat, mahalla, oila talab – ehtiyojlariga 8 muvofiq shu qiziqishlarni rivojlantirishda, inson shaxsini har tomonlama uyg'un barkamol toptirish uchun shart-sharoitlar yaratishdan iborat. O'quvchini mehnat qilishga o'rgatish, nafaqat mehnatni sevishga u bilan shunday uyg'unlashishiga ko'niktirish kerakki, mehnat uning vujudiga singib ketsin. Ularni kasb hunarga yo'naltirish, orqali biror kasb egasi bo'lishida, o'quvchilar

mehnat-siz biror – bir narsaga erisha olmasliklarini tushunib yetsinlar. Birinchi bosqichda Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar ta'lim – tarbiyasiga qo'yiladigan Davlat ta'lim standarti talablarida ham maktabgacha yoshdagi bolalarning odob – axloqi va mehnatga layoqatliligi jihatdan yetuk komil inson bo'lishiga katta e'tibor beriladi. Bolalar ilk yoshdan boshlab mehnatsevar bo'lish va boshqalar mehnatni qadrlash kabi odatlarga o'rgatiladi. Mana shu odatlar bolani odob-ahloqli, mehnatga moyillik qilib tarbiyalash mazmunining asosini tashkil etadi. Odob – ahloqi va mehnatga layoqatliligiga oid egallashlari zarur bo'lgan minimal talablari:

- kattalar mehnatini qadrlash lozimligini bilish;
- o'ziga ishonish;
- o'z – o'ziga xizmat qilish;
- uyda yoki bog'cha hovlisida yengil yumushlarni bajara olish;
- mahallada yoki tomorqada mehnat qilayotgan kattalarga ko'maklashish;
- o'yinchoqlarni va xona anjomlarini o'z joyiga qo'yishni bilish;
- mehnatsevar bo'lish yaxshi odat ekanligini anglash va x.k.lar amalga oshirilsa, boshlang'ich kichik yoshdagi, o'rta yoshdagi, katta yoshdagi, akademik litsey, kasb-hunar kolleji bosqichlarning asosi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.
2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1–9.
3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99–102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).
- 7.Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9.

8. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.

9. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.

10. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Исползования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.

11. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. *Гуманитарный трактат*, (24), 13-14.

12. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. *Гуманитарный трактат*, (24), 9-10.

13. Daminova Dilbar. ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. *GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ)* ISSN (E): 2347-6915 Vol. 11, Issue 03, March. (2023). 307-311 b

14. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students' Ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. *World Bulletin Of Social Sciences*, 32, 80-83.

15. Abdinazarova Zebiniso Khudoyshukurovna, & Kasimov Shavkat Urolovich. (2022). Main Tasks Of Moral Education And The Role Of Youth In Life. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(4), 547-551.

16. G'aniyeva, G. (2023). 3-SINFLARDA TABIIY FANLARNI O 'QITISHDA O 'QUVCHILARNI VIRTUAL MUHITGA OLIV KIRISH. Академические исследования в современной науке, 2(24), 114-117.

17. G'aniyeva, G. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARDAN SINF DAN TASHQARI ISHLARNI TAKOMILLASHTIRISHDA MEDIATA'LIMNING O'RNI. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(9), 18-22.

18. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 644-646.

18. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.

XALQ OG'ZAKI IJODIDA MILLIY QADRIYATLAR VA MEHNAT TARBIYASI

Pattayeva Durdona Pardavoyevna

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Erdanova Zamira Olimovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq og'zaki ijodi vositasida mehnat tarbiyasi va milliy qadriyatlarni shakllantirish metodikasi haqida batafsil aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, maqol, matal, qadriyat, milliylik, an'ana, urfodat, lapar, boshlang'ich ta'lim.

Xalq og'zaki ijodi -xalq tomonidan yaratilib, og'izdan-og'izga, avloddan-avlodga o'tib kelayotgan badiiy asarlardir.

Xalq og'zaki ijodi janrlariga ertak, doston, rivoyat, masal, afsona, latifa, lof, topishmoq, maqol, matal, tez aytish, alla, laparlar, yor-yorlar kiradi. Xalq og'zaki ijodida mehr-muhabbat, halollik, elni e'zozlash, adolat, mehnatsevarlik, kamtarlik, mardlik, vatanparvarlik, mehmondo'stlik, vafodorlik, sabr-qanoat kabi insoniy fazilatlar ulug'lanadi. Baxillik, kibr-havo, hasad, fitna-fasod, dilozorlik, xudbinlik, tekinxor'lik, ilmsizlik, nodonlik, farosatsizlik kabi illatlar qoralanadi.

Xalq og'zaki ijodining barcha janrlarida ilgari surilgan muhim g'oyalar, ijobiy qahramonlar timsolida mujassamlashgan insoniy fazilatlar, milliy qadriyatlar hozirgi yosh avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, bu durdonalar turli ramziy obrazlar orqali o'tmishimiz bilan hozirimizni bir-biri bilan chambarchas bog'lab turadi, yoshlarga estetik zavq va did bag'ishlashdan tashqari axloqiy shuurini ham uyg'otadi.

Mehr-oqibat, komil inson shakllantirishda mehnat tarbiyasining o'rni juda kattadir. Mehnat inson hayoti uchun, uning faravon turmush kechirishi uchun hamisha asos bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi.

Mehnat faravon va baxtli hayot kechirishning eng asosiy shartli bo'lganligi sababli hamma fidokorlar uchun majburiydir.

Xalq maqollarida yoshlarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash bilan kasb-hunar egallashga da'vat ham asosiy o'rinni egallaydi. "Hunar o'rgatish uchun ham hunar kerak, hunar yoshdan, -aql boshdan, kasbi yaxshining asabi yaxshi. Qunt bilan o'rgan hunar, hunardan rizqing unar. Yigit kishi er bo'lur, mehnat qilsa sher bo'lur" kabi mazmunli maqollardan xalqimiz bolalarni tarbiyalash vositasi sifatida foydalanadilar. Mehnatkash xalq ijod qilgan maqollar mehnatni, o'zaro yordam va hamjihatlikni ulug'laydi.

Xalq – insoniyatning oliy axloqiy boyliklarini, jumladan eng qimmatli an'analarining ijodkoridir. Xalq o'z an'analarini o'zining mustaqilligi uchun mato

natli kurashida ijod qilgan, ularni mehnatda, chet el bosqinchlari bilan kurashda chiniqtirgan.

Axloqni hamda axloqiy tarbiyani tiklashi va rivojlanishi birinchi navbatda turli an'ana va odatlar shakllanishi va rivojlanishiga bog'liqdir. Mehnat an'analari insonlarni mehnat malakalari va mehnat jarayoni ko'p marta qaytarish natijasida shakllangan va odatga aylangan insonlarni o'ziga xos axloqiy, psixologik sifatlarini yig'indisidir.

Mehnat an'alarining ma'naviy mazmunini hosil qiladigan g'oyalar, xis-uyg'ular, tuzilmalar to'plashi quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi.

1. Xalq avlodidan yuqori baholangan mehnatkashlarning sifatleri.

2. Xalqqa taalluqli elementlar boshqa insonlarning mehnat yutuqlaridan quvonib, mehnatga hayot mazmuni sifatida qarash lozim.

Ota-bobolarimiz asrlar davomida mehnatni ulug'lab kelishgan, o'zlari sidqidildan qilishgan. Bizga ulardan meros bo'lib qolgan barcha xazinalar ilmiy-badiiy kitoblar, turli xildagi san'at asarlari me'morchilik obidalari va boshqa narsalar ana shu mehnatning mavjudidir. Jahon fanining rivojiga bebaho hissa qo'shgan al-Xorazmiy, ibn Sino, Buxoriy, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Zahridin Muhammad Bobur singari bobokalonlarimiz mehnatsevarliklari tufayli ulkan yutuqlarni qo'lga kiritgan va yoshlarni ham mehnatni sevishga, mehnatsevar bo'lishga chaqirishgan.

Mehnat hayot chirog'iga yo'g' quyib turadi. Mehnat bilan charxlanib turmagan kuch susayadi. Ishlamaslik har doim lanjlikni keltirib chiqaradi, lanjlikdan keyin esa nogironlik keladi.

Mehnat faqat hayotiy zarurat va moddiy faravonlik manbai bo'lib qolmay yoshlarda yaxshi xulq va ma'naviy sifatleri vujudga keltiradi. Loqaydlik va beparvolik kabi illatlarni bartaraf etib, kishida quvonch va mamnunlik xislarini paydo qiladi.

Mehnat kishining va kishilik jamiyatning eng zarur yashash shartidir. Inson nima bilan faxrlansa va u nima bilan e'zozlansa, ularning hammai mehnatning natijasidir. Mehnat barcha boyliklarning manbai bo'lishi bilan birga, u inson hayotining o'zini mazmuni hamdir. Buning boisi shundaki, insonning o'zini inson sifatida shakllantirgan ham insonning qudrati nimalarga qodir ekanligini namoyon qilgan ham ana shu mehnatdir. Mehnat tarbiyasining vazifalari ko'p qirralidir. U o'quvchilarning mehnat faoliyatiga amaliy va axloqiy tayyorgarligining juda ko'p tomonlarini qamrab oladi.

Mehnatga mustaqil munosabat bolalar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarda quyidagi vazifalarni bajarish orqali amalga oshiriladi.

-O'quvchilarni mehnatga psixologik va amaliy tayyorlash;

- jamoada mehnat ko'nikmalarini tarbiyalash;

-o'quvchilarda fan, madaniyat va texnikaga qiziqish uyg'otish va qobiliyatini rivojlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1–9.

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.

4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.

5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99–102.

6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).

7.Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9.

8.Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.

9. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.

10. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.

11. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.

12. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.

13.Daminova Dilbar. ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 11, Issue 03, March. (2023). 307-311 b

14. Abdinazarova Zebiniso Khudoyshukurovna, & Kasimov Shavkat Urolovich.(2022). Main Tasks Of Moral Education And The Role Of Youth InLife. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(4), 547–551.
- 15.G'aniyeva, G. (2023). 3-SINFLARDA TABIIY FANLARNI O 'QITISHDA O 'QUVCHILARNI VIRTUAL MUHITGA OLIB KIRISH. Академические исследования в современной науке, 2(24), 114-117.
- 16.G'aniyeva, G. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARDAN SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TAKOMILLASHTIRISHDA MEDIATA'LIMNING O'RNI. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(9), 18-22.
- 17.Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 644–646.
- 18.Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
- 19.Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.
20. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Open Access Repository*, 4(02), 81-84.
21. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.
22. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students' Ecological Thinking In The Teaching OfNatural Sciences. *World Bulletin Of Social Sciences*, 32, 80-83.

YOSHLARDA VATANPARVARLIKNI SHAKLLANTIRISHDA AJDODLAR MEROSIDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK OMILLARI

Po'latova Durdona Sherzod qizi
Surxandaryo viloyati Muzrabot tumani
12-maktab Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarda vatanparvarlikni shakllantirishda ajdodlar merosidan foydalanishning didaktik omillari haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: yoshlar, vatanparvarlik, ajdodlar, meros, didaktika.

Falsafiy, sotsiologik va madaniy ishlarning ko'plab mualliflari texnologiyani insoniyat silvizatsiyasining muhim tarkibiy qismi deb bilishadi. Lug'atlarga murojat qilaylik: "texnologiya (qadimgi yunon tilidan san'at, mahorat, mahorat; koyoq - "so'z", "fikr", "ma'no", "tushuncha") - kerakli natijaga erishish uchun usul

va vositalar to'plami" keng ma'noda - ilmiy bilimlarni qo'llash amaliy muammolarni hal qilish", deb tarjima qilinadi.

Uzoq vaqt davomida texnologiya muhandislik fanlari mavzusi bo'lib kelgan, texnologiya sohasi samarali mehnat vositalari va usullarini o'z ichiga olgan, bundan tashqari, texnologiya har qanday tovar, mahsulot va keyinchalik xizmatlarni ishlab chiqarish uchun xom ashyo yoki materiallarni qayta ishlash usuli sifatida ko'rib chiqilgan. Texnologiya tarixi lug'atida aytilishicha, 20-asrning boshlarida "texnologiya" ta'rifi "asboblardan va mashinalardan tashqari vositalar, jarayonlar va g'oyalar to'plamini" qamrab olgan. Biroq, yigirmanchi asrning o'rtalarida bu atama allaqachon "inson o'z yashash muhitini o'zgartiradigan va uni boshqaradigan vositalar yoki faoliyat" kabi ma'nolar bilan aniqlangan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarga vatanparvarlikni o'rgatish yoshga mos, qiziqarli va mazmunli tarzda amalga oshirilishi mumkin. Boshlang'ich sinf o'quvchilarga vatanparvarlikni o'rgatishning ba'zi strategiyalari:

Ijobiy sinf madaniyatini rivojlantirish: hurmat, Mehribonlik va jamoaviy ishni ta'kidlaydigan ijobiy sinf madaniyatini yaratish o'quvchilarda hamjamiyat va tegishlilik tuyg'usini rivojlantirishga yordam beradi. Bu maktab yoki mamlakat kabi katta guruhning bir qismi bo'lishdan faxrlanish tuyg'usini kuchaytirishi mumkin.

Vatanparvarlikning ma'nosini o'rgatish: boshlang'ich sinf o'quvchilar vatanparvarlik nimani anglatishini aniq tushunmasliklari mumkin. O'qituvchilar ularga vatanparvarlik o'z mamlakatiga va xalqiga muhabbat, hurmat va sadoqat ko'rsatishni, shu bilan birga mamlakat ichidagi madaniyatlar, urf-odatlar va e'tiqodlarning xilma-xilligini tan olishni o'rgatishi mumkin.

Yoshga mos materiallardan foydalanish: boshlang'ich sinf o'quvchilarning e'tibor darajasi cheklangan va murakkab tarixiy yoki siyosiy tushunchalarni tushuna olmasligi mumkin. Hikoyalar, qo'shiqlar va videolar kabi yoshga mos materiallardan foydalanish vatanparvarlik haqida o'rganishni qiziqarli va qiziqarli qilishi mumkin.

Milliy bayramlarni nishonlash: Mustaqillik kuni, Xotira kuni yoki faxriylar kuni kabi milliy bayramlarni nishonlash o'quvchilarga ushbu voqealar tarixi va ahamiyati haqida ma'lumot berish uchun imkoniyat bo'lishi mumkin. Bayroq ko'tarish marosimlari, milliy madhiyani kuylash yoki vatanparvarlik asarlarini yaratish kabi tadbirlar o'quvchilarga o'z mamlakatlari bilan aloqani his qilishlariga yordam beradi.

Umuman olganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarga vatanparvarlikni o'rgatish ijobiy sinf madaniyatini yaratish, vatanparvarlik ma'nosini yoshga mos ravishda o'rgatish, qiziqarli materiallardan foydalanish, milliy bayramlarni nishonlash, jamoat ishlarini rag'batlantirish va fuqaro'lik faolligini ta'kidlashni

o'z ichiga oladi. Mag'rurlik, tegishlilik va mas'uliyat hissini tarbiyalash orqali o'qituvchilar yosh o'quvchilarga o'z mamlakatlari bilan sog'lom va ijobiy munosabatlarni rivojlantirishga yordam berishlari mumkin.

Hozirgi vaqtda "texnologiya" atamasi keng hodisani, shu jumladan ijtimoiy hodisani anglatadi, uni jamiyat (ijtimoiy texnologiyalar), ta'lim (pedagogik texnologiyalar), kibernetika (axborot texnologiyalari), televidenie (telekommunikatsiya texnologiyalari), tabiat (ekologik texnologiyalar), siyosat (siyosiy texnologiyalar), din (diniy texnologiyalar), madaniyat (madaniyatga asoslangan texnologiyalar) kabi sohalarga bo'linadi.

Gumanitar sohada ko'plab olimlar texnologiyani jamiyat rivojlanishining innovatsion jarayonlari deb bilishadi. Shunday ekan, yoshlarda vatanparvarlikni shakllantirish va bu jarayonda ajdodlar merosidan foydalanish jarayonida ham texnologiyalarga ayniqsa pedagogik texnologiyalarga murojaat qilish samaradorlikning kalitidir. Pedagogik texnologiyalar ko'plab mualliflarning asarlariga bag'ishlangan, asosiylari orasida so'nggi yillardagi asarlarni ta'kidlashni istardim: Bordovskaya V. N., Kukushkina V. S., Polat E. S., Romanova E. S., Selevko G. K. va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9.

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.

4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.

5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99-102.

6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).

7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9.

8.Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.

9.KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. World Bulletin of Social Sciences, 27, 54-56.

10.Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. Open Access Repository, 9(10), 112-116.

11.Kulmuminov, U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. Open Access Repository, 4(2), 434-437.

12.Khazratkulova Shoirra Noralieva. (2022). USE OF MODERN TEACHING METHODS IN EDUCATION OF STUDENTS IN PRIMARY SCHOOLS. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR), 8(2), 123–126. Retrieved from

13.Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. Academia Science Repository, 4(04), 644–646.

14.Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18–22.

15. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.

ZAMONAVIY TA'LIMDA MATEMATIKA TARAQQIYOTI

Qaxxorova Zilola Davron qizi

Termiz davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'limda matematika taraqqiyoti haqida batafsil aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: matematika, zamonaviylik, taraqqiyot, pedagogika

Jahon ta'lim taraqqiyotida mamlakat ravnaqi va uning ijtimoiy-iqtisodiy, milliy-madaniy mavqei hamda istiqbollarini belgilashda o'quvchilar matematik savodxonligini rivojlantirishning ahamiyati beqiyos. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik savodxonlik ko'nikmalarini shakllantirish, mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga katta ahamiyat qaratilmoqda

Dunyoda umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilarining ijtimoiy intellektini rivojlantirishning psixologik-pedagogik, diagnostik tizimini takomillashtirish,

ta'lim oluvchilarda hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishning tashkiliy-pedagogik mexanizmini ishlab chiqishga doir qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, virtual borliqqa mas'uliyatli munosabatni qaror toptirish vositasi sifatida, ta'lim oluvchilarning hamkorlikka asoslangan faoliyatini samarali tashkil etish, o'quvchilarning ijtimoiy intellektini rivojlantirishning pedagogik mohiyatini aniqlashtirish yetishning didaktik tizimini ishlab chiqish muhim dolzarblik kasb etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik savodxonlik uchun zarur bo'lgan matematik bilim va ko'nikmalar tizimini shakllantirish va rivojlantirishga e'tibor qaratiladi. Matematik mulohazalarni yuritish, matematik tushunchalarni, usullarni, faktlarni va vositalarni qo'llash kabi matematik savodxonlik faoliyat sifatidagi mohiyati ochib beriladi.

Matematika olamni bilishning asosi bo'lib, tevarak-atrofdagi kechayotgan voqea va hodisalarning o'ziga xos qonuniyatlarini ochib berishda hamda ishlab chiqarish, fan-texnika va texnologiyalarning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

Ma'lumki, matematika fani inson aqlini charxlaydi, diqqatini rivojlantiradi, ko'zlangan maqsadga erishish uchun qat'iyat va irodani tarbiyalaydi, algoritmik tarzda tartib-intizomlilikka o'rgatadi va eng muhimi mulohaza yuritishga chorlaydi hamda tafakkurni kengaytiradi.

Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Matematika hamma fanlarga asos. Bu fanni yaxshi bilgan bola aqlli, keng tafakkurli bo'lib o'sadi, istalgan sohada muvaffaqiyatli ishlab ketadi".

Mamlakatimizda matematika 2020-yildagi ilm-fanni rivojlantirishning ustuvor yunalishlaridan biri sifatida belgilandi hamda matematika ilm-fani va ta'limi rivojlantirishini yangi sifat bosqichiga olib chiqishga qaratilgan qator tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli Farmoni asosida qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi", 2019-yil 9-iyuldagi "Matematika ta'limi va fanlarini yanada rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining V.I.Romanovskiy nomidagi matematika instituti faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4387-sonli Qarori, 2020- yil 7- maydagi "Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4708-sonli Qarori, 2020- yil 24- yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida matematika fani va ta'limini har tomonlama takomillashtirish va rivojlantirish yuzasidan qator salmoqli vazifalar belgilangan.

Zamonaviy boshlang'ich ta'limning o'zi nimadan iborat bo'lishi kerak? Bola 1-4-sinflarda qanday bilimga ega bo'lishi lozim? O'quvchilarga qachondan boshlab, qanday qilib, qanday usulda va uslubda milliy qadriyatlarimiz, urf-odatlarimizni o'rgatishimiz, chuqur anglatishimiz kerak? degan savollar boshlang'ich ta'lim tizimi oldidagi asosiy masalalardan biri bo'lib kelmoqda.

So'nggi yillarda mamlakatimizda maktabda matematika o'qitish ayniqsa boshlang'ich ta'lim tizimida o'z ko'lami va ahamiyati jihatidan nihoyatda katta bo'lgan o'zgarishlarni amalga oshirdi va oshirmoqda.

Maktab ta'limi oldiga tamoyili yangi maqsadlarning qo'yilishi matematika o'qitish mazmunining tubdan o'zgarishiga olib kelmoqda. Matematika boshlang'ich kursi mazmunida ham, darslik va qo'llanmalardan foydalanish metodikasida ham rivojlanish bo'lishini talab qiladi.

Matematika so'zi grekcha "mathema" so'zidan olingan bo'lib, uning ma'nosi "fanlarni bilish" demakdir. Maktab matematika kursining maqsadi o'quvchilarga ularning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda matematik bilimlar tizimini berishdan iboratdir.

Bu matematik bilimlar tizimi ma'lum usullar (metodika) orqali o'quvchilarga yetkaziladi.

"Metodika" grekcha so'z bo'lib, "metod" degani "yo'l" demakdir.

Matematika metodikasi pedagogika fanlari tizimiga kiruvchi pedagogika fanining tarmog'i bo'lib, jamiyat tomonidan qo'yilgan o'qitish maqsadlariga muvofiq matematika o'qitish qonuniyatlarini matematika rivojining ma'lum bosqichida tatbiq qiladi. O'qitishda yangi maqsadlarning qo'yilishi matematika o'qitish mazmunining tubdan o'zgarishiga olib keldi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematikadan samarali ta'lim berilishi uchun bo'lajak o'qituvchi boshlang'ich sinflar uchun ishlab chiqarish matematika o'qitish metodikasi egallab, chuqur o'zlashtirib olmog'i zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9.

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.

4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99–102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9.
8. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. *Open Access Repository*, 10(10), 51-55.
9. KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 54-56.
10. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. *Open Access Repository*, 9(10), 112-116.
11. Kulmuminov, U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. *Open Access Repository*, 4(2), 434-437.
12. Khazratkulova Shoirra Noraliyevna. (2022). USE OF MODERN TEACHING METHODS IN EDUCATION OF STUDENTS IN PRIMARY SCHOOLS. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 8(2), 123–126.
13. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 644–646.
14. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18–22.
15. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
16. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. *Апробация*, (2), 93-94.
17. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNII. *НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ* (pp. 119-120).

18.G'aniyeva, G. (2023). 3-SINFLARDA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA O'QUVCHILARNI VIRTUAL MUHITGA OLIB KIRISH. Академические исследования в современной науке, 2(24), 114-117.

19.Abdunazarova, Z. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students'ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. World Bulletin Of Social Sciences, 32, 80-83.

20. Zebiniso Abdunazarova. (2023). Formation Of The Components Of Ecological Thinking In Primary Class Students. Emergent: Journal Of Educational Discoveries And Lifelong Learning (Ejedl), 4(07), 4–9.

BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING KREATIVLIK FIKRINI RIVOJLANTIRISH

Qodirova Guljahon Ziyodulla qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Erdanova Zamira Olimovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativlik fikrini rivojlantirishning pedagogic-psixologik tomonlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: kreativlik, boshlang'ich sinf, o'quvchi, qobiliyat, iste'dod, shaxs.

Kreativlik (lot., ing. "create" – yaratish, "creative" – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi kreativlik qobiliyati ma'nosini ifodalaydi. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini, zehni o'tkirlikni tavsiflaydi. Shuningdek, kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi. Kreativlik qobiliyatlarning tarkibiy qismlari masalasi bo'yicha yuqorida keltirilgan nuqtai nazarlarni tahlil qilib, xulosa qilishimiz mumkinki, ularni aniqlashga bo'lgan yondashuvlar farqiga qaramay, tadqiqotchilar bir ovozdan kreativ tasavvur va kreativ fikrlash sifatini kreativlik qobiliyatlarning majburiy tarkibiy qismlari sifatida belgilaydilar Kreativlik qobiliyati yuksak kreativ rivojlanish omili bo'lib, faoliyatning turli jabhalarida, jumladan, nutqiy, yozma-ijodiy va boshqa ko'pgina turlarda ifodalanadi. Maktab o'quvchilarida kreativlik qobiliyatni rivojlantirish, birinchi navbatda, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni, emotsional-psixik kayfiyatni, faol, ijodiy tasavvurni, o'zo'zini faollashtirish, mustaqillik, o'z-o'zini nazorat qilish, namoyon qilish, ifodalash, baholash, o'quv jarayonida ta'limning innovatsion texnologiyalaridan foydalanishni talab etadi. Qobiliyatlar ruhiy-individual xususiyatlar majmui hisoblanib, mahsuldor faoliyat uchun muhim bilim, ko'nikma va malakalarni egallash imkonini beradi.

Qobiliyatlar uchun faoliyat suv va havoday zarur (faoliyat uning shakllanishi va rivojlanishiga shart-sharoit yaratadi). Intellektual qobiliyat tushunchalardan foydalana bilish, mantiqiy umumlashma mulohaza yuritish mahoratini anglatadi. Kreativlik ko'rsatkichlari sifatida quyidagilar belgilandi: maqsad qo'yish va uni amalga oshirish imkoniyatlarini bilish, o'z maqsadini tushuntira bilish; bilish vazifalarini shakllantirish va farazlarni ilgari surish; o'zining o'quv-bilish faoliyatini tahlil qilish; mustaqil ravishda bilim egallash; kreativlik ko'rsatkichlaridir. O'qitishning moduli texnologiyasini joriy etish jarayonida o'quvchilarning mustaqil ishlashi uchun shart-sharoitlar ta'minlandi, ular o'zlarining o'quv faoliyati jarayoni va natijalarini tahlil qilish hamda nazoratini amalga oshirish imkoniga ega bo'ldi, ta'limning ichki va tashqi maqsadlariga erishishi kafolatlandi. Boshlang'ich ta'lim sohasida kreativlik qobiliyatlarni rivojlantirish muammosini nazariy tahlil qilish asosan ikkita asosiy masalani hal qilishni o'z ichiga oladi.

Birinchidan, boshlang'ich ta'lim mazmunida kreativlik qobiliyatlarni rivojlantirish mohiyatini aks ettirish;

ikkinchidan, boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish uchun boshlang'ich ta'limning ilmiy va pedagogik salohiyatidan foydalanish. Hozirgi bosqichda yuqoridagi muammolarni hal qilish xususiyatlarini tavsiflashga harakat qilamiz.

Kreativlik qobiliyatlar tushunchasi zamonaviy pedagogikada keng qo'llaniladi. Zamonaviy psixologiya kreativlik qobiliyatlarning har xil turlarini ajratadi: ilmiy, iqtisodiy, intellektual, ijodiy, kasbiy va boshqalar.

Kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun ko'plab mashqlar mavjud. Bunday intellektual o'yinlar yoki mashqlarning asosiy maqsadlaridan biri odatiy va an'anaviy fikrlash usullaridan uzoqlashish va yangi g'oyalarni yaratish sanaladi, keyinchalik ularni baholab va eng foydalisini ajratib olish mumkin. Birinchi yo'nalish boshlang'ich sinf o'quvchining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonining tashkiliy yaxlitligini o'z ichiga oladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarning ijodiy fazilatlari faqat umumiy ta'limning barcha darajalarida samarali tashkil etilgan pedagogik jarayonda shakllanishi mumkin. Bunga o'qitishning turli xil tashkiliy shakllari, vositalari, pedagogik jarayonning samarali usullaridan foydalanish yordam beradi. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishida pedagogik jarayonga yaxlit yondashuvdan foydalanib, biz boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonini tashkil qilishning quyidagi uchta yo'nalishini aniqladik: tashkiliy, mazmunli va shaxsiy. Birinchi yo'nalish eirarxiyaning barcha darajalarida turli xil quyi tizim va tarkibiy qismlar bilan yosh o'quvchining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonining tashkiliy yaxlitligini o'z ichiga oladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarning ijodiy fazilatlari faqat umumiy ta'limning barcha darajalarida

samarali tashkil etilgan pedagogik jarayonda shakllanishi mumkin. Bunga o'qitishning turli xil tashkiliy shakllari, vositalari, pedagogik jarayonning samarali usullaridan foydalanish yordam beradi. Ikkinchi yo'nalish boshlang'ich ta'lim sharoitida o'quv jarayonining mazmunli yaxlitligini aks ettiradi. Shunda, texnologiyani (mehnatni) o'rgatish, barcha o'quv fanlarini o'qitish kabi, ilmiy, uslubiy, amaliy munosabatlarda yaxlit tizimni aks ettirishi mumkin. Uchinchi yo'nalish ta'lim subyektini (kreativlikni o'rgatish) yaxlit idrok etishni va uni ijtimoiy muhitining tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi, unda u bir vaqtning o'zida ijodkorlik, kreativlik, mehnat, shuningdek, ko'p bosqichli ta'lim muhitining obyekti va subyekti sifatida faoliyat ko'rsatadi.

Shunday qilib, biz kreativlik qobiliyatini rivojlantirish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nazariy, uslubiy va amaliy tayyorgarligi o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarining obyektiv ko'rinishiga hissa qo'shadigan tashkiliy, mazmunli va shaxsiy darajalarda kreativlikni o'qitishning yaxlit jarayoni tizimining faoliyat yo'nalishlarini aniqladik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 18-22.
2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *Academia Repository*, 4(10), 1-9.
3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13-17.
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99-102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9.
8. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
9. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).

10. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
11. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.
12. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. European Scholar Journal, 2(11), 43-44.
13. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.
14. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
15. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
16. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. Interpretation and Researches, 2(1).
17. Jurakul PANJIEV. (2023). IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON INTEGRATION OF SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 84-89.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING ODOB-AXLOQ QOIDASI

Qurbonova Rayhon Yuriy qizi
Oltinsoy tumani Yangariq mahallasi
11-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchisining odob-axloq qoidasi haqida batafsil aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, o'qituvchi, odob, axloq, pedagogic nazokat.

O'qituvchi odobi umuminsoniy va milliy axloqning qonuniyatlari, talablari, mezonlarini ta'lim – tarbiya jarayonida oydinlashtirib, muallimning o'quvchilar, o'z kasbdoshlari, ota – onalar, maktab raxbarlari bilan muomala – munosabatlarida ifodalanadigan axloqiy xususiyatdir.

O'qituvchi odobining mohiyati, asosiy mazmuni pedagogik faoliyat uchun muxim bo'lgan axloqiy sifatlarda ifodalanadi.

Abu Ali ibn Sinoning fikricha, tarbiya yagona jarayon bo'lib, yoshlarga akliy, jismoniy, nafosat, axloqiy tarbiya berishni, xunar o'rgatishni nazarda tutadi.

Bolaga ta'lim – tarbiya berish uchun saxovatli, dono, iymonli, axloqiy va akliy tarbiya usullarini yaxshi biladigan, irodasi kuchli muallim – tarbiyachini tanlash zarur. Muallim soglom, pok, xalol, xushmuomala kishi bulmogi lozim, deydi.

O'qituvchi umuminsoniy va milliy axloqiy fazilatlarni o'zlashtirib olishi, tajribada qo'llashi, o'zining dunyoqarashi, axloqiy tajribasi bilan takkoslashi lozim. Fikrlash va xis etish, turmushda sinab ko'rish natijasida umuminsoniy va milliy – axloqiy sifatlar, qoidalar, normalar o'qituvchining o'z axloqiy fazilatiga, e'tiqodiga aylanadi.

Axloq ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, inson turmushining barcha soxalarida kishining xulqi, xatti – harakatlarini tartibga solib bashqarib turuvchi, Vatanga, mexnatga, mulkka, odamlarga munosabatini bildiruvchi (yo'naltiruvchi) qonun – qoidalar, yo'l – yo'riqlar, mezonlar, pand – nasixatlar yigindisidan iboratdir. Axloq umuminsoniy va milliy harakterga ega bo'lib, kishilarning tarixan qaror topgan va har bir odam egallashi lozim bo'lgan axloqiy ideallari, orzu – umidlari to'g'risidagi tasavvurlari, tushunchalari, bilimlari, qarashlarini o'z ichiga oladi.

Pedagogik nazokat va odob-axloq modulini o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish dars samardorligini oshirishda asosiy omildir.

Shuni hisobga olgan holda, pedagogik nazokat va odob-axloq modulini o'qitishda interfaol metodlardan foydalanishda ta'limning yangi shakllarini amalga oshirish bugungi kun talabchan o'qituvchilarimizni kreativ fikrlash qobiliyatlarini o'stirishga olib keladi. Ta'lim oluvchilar pedagogik mahorat darslarida bilim berishda interfaol usullardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

Interfaol metodlar o'quvchilarni izlanishga, topqirlikka, muammoli vaziyatdan oson chiqib olishda yordam beradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagi tavsiyalarni bildirmoqchimiz:

O'qitish metodining ilmiy asosi yaqqol va aniq bo'lishi zarur. Shundagina O'qituvchi mazkur metod orqali qanday masalalar qo'yilishi va hal qilinishi mumkinligini, qanday masalalarni hal qilib bo'lmasligini ko'ra oladi.

- Pedagogik nazokat va odob-axloq modulini o'qitishda interfaol metodlardan foydalanishning nazariy masalalarini tahlil qilish.

- Pedagogik nazokat va odob-axloq modulining mazmun mohiyatini o'rganish.

- Pedagogik nazokat va odob-axloq modulini o'qitishda interfaol metodlarning o'rni va ahamiyati haqida ma'lumotga ega bo'lish.

- interfaol metodlar vositasida Pedagogik nazokat va odob-axloq modulini o'qitishning didaktik ta'minotini ishlab chiqish.

O'qitish metodining tushunarligi o'qitishning yo'li o'quvchi uchun qabul qilinishi va qo'llanishi, o'quv materialini o'rganishining usuli esa bilimlarni o'zlashtirishning imkoniyatlariga muvofiq bo'lishi zarur.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, pedagogik nazokat va odob-axloq" modulini o'qitishda interfaol metodlarda foydalanish pedagoglarning pedagogik mahorat fanga bo'lgan qiziqishni oshiradi, ularda mustaqillikni, o'z fikrini to'liq bayon qilishni ta'minlaydi.

Ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining kasbiy va pedagogik darajasini muntazam oshirish asosida ularning qonunchilik normalari, nazariya, ilmiy va amaliy tadqiqotlar, texnologik taraqqiyot va o'qitilayotgan fanlar bo'yicha innovatsiyalar, shuningdek o'quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy uslublari sohasidagi so'nggi yutuqlarni chuqur o'rganish; yuqori samarali zamonaviy ta'lim va innovatsion texnologiyalarini, ilg'or xorijiy tajribalarni keng joriy etgan holda, oliy ta'lim muassasalarining pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish bo'yicha malaka talablari, o'quv rejalari, dastur va uslublarni tubdan yangilash, oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining faoliyatini zarur darajada tashkil etish va samaradorligini ta'minlash; oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining, shu jumladan global internet tarmog'i, multimedia tizimlari va masofadan o'qitish usullaridan foydalangan holda, ilg'or pedagogika, axborot-kommunikatsiya va innovatsion texnologiyalarini egallash va ularni o'quv jarayoniga faol tatbiq etish; oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining chet tilini amaliy o'zlashtirish darajasini oshirish va undan o'z kasbiy mahoratini, pedagogik va ilmiy faoliyatini muttasil oshirib borish uchun keng foydalanish vazifalari qo'yilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9.

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.

4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.

5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99–102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9. <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3219>
8. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
9. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).
10. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
11. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.
12. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. European Scholar Journal, 2(11), 43-44.
13. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.
14. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
15. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
16. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. Interpretation and Researches, 2(1).
17. Jurakul PANJIEV. (2023). IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON INTEGRATION OF SCIENCES. World Bulletin of Social Sciences, 27, 84-89.
18. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities OfForming Students' Ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. World Bulletin Of Social Sciences, 32, 80-83.
19. Zebiniso Abdunazarova. (2023). Formation Of The Components Of Ecological Thinking In Primary Class Students. Emergent: Journal Of Educational Discoveries And Lifelong Learning (Ejedl), 4(07), 4–9.

20.G'aniyeva, G. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARDAN SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TAKOMILLASHTIRISHDA MEDIATA'LIMNING O'RNI. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(9), 18-22.

O'QUVCHILARDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK - PEDAGOGIK ASOSLARI

Shodmanova Xadicha Mengboyevna

Sho'rchi tumanidagi 125-sonli

Nurli maskan ko'zi ojizlar va zaif ko'ruvchi

internat maktabi tarbiyachisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'quvchilarda kreativlikni rivojlantirishning psixologik - pedagogik asoslari haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: o'quvchi, kreativlik, rivojlantirish, pedagogika, psixologiya

Inson olamning xilma-xilligini, tuzilishi va xususiyatlarini sezgi a'zolari orqali sezadi. Sezgi bu psixik jarayon bo'lib, narsa va hodisaning ayrim xususiyatlarini o'zida aks ettiradi. Ko'rish, eshitish, hid bilish, teri orqali sezish va tam bilish orqali olamning ayrim xususiyatlarini seza oladi. Masalan, tog'ni ko'radi, otning kishnashini eshitadi, gulning hidini sezadi, asalning shirinligini ta'm bilish organi orqali sezadi, olmaning rangini ko'radi.

Tevarak-atrofdagi narsa va hodisalarning ayrim xususiyatlari tartibga solinib, yaxlit obrazlarga birlashuvi natijasida idrok etiladi. Boshlangich sinf o'quvchilarida idrokning zaif tomonlari ta'limning dastlabki bosqichida uchraydi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda fazo, vaqt va harakatni idrok qilish ta'lim jarayonida o'qituvchi va kattalar yordamida amalga oshiriladi. Sezgilari orqali olamning ayrim xususiyatlarini: ranggini, ta'mini, hidini seza oladi. Mana shu ayrim xususiyatlarning tartibga solinishi natijasida yaxlit olamni idrok qiladi. Kishi tasavvurida idrok qilingan narsa va hodisalar gavdalanadi. Masalan, olma so'zi eshitilganda uning qanaqaligi, mazasi tasavvur qilinadi.

Tasavvur qilingan voqelik tafakkurda umumlashtiriladi. Tushuncha, hukm va xulosa chiqarish shakllarida voqelik bevosita aks ettiriladi. Masalan, olma bu-meva, u boshqa mevalardan farq qiladi, yilning barcha fasllarida olma bo'ladi.

Kishi idrok etish, xotirlash, xayol surish va fikrlash jarayonlarida faqat voqelikni bilib qolmasdan, balki shu bilan birga hayotdagi u yoki bu narsalarga qanday bo'lmasin munosabat bildiradi, ularga nisbatan u yoki bu tarzda his-tuyg'u paydo bo'ladi.

Kishi his - tuyg'u kechinmalarining chuqur bo'lishi uchun kishining tevarak-atrofdagi va uning o'zida yuz beradigan o'zgarishlar katta ahamiyatga ega. Tirik organizmlarning tashqi muhit bilan o'zaro munosabati o'quvchining boshidan kechirilishi chog'ida his-tuyg'ular ma'lum darajada seziladigan, tashqi belgilarga

ham ega bo'ladi. Masalan, yuzlarning ifodali harakati, qo'l va gavdaning ma'noli harakatlari, turqi-tarovati, ohangi, ko'z qorachiqklarining kengayishi va torayishi. Tashqi ko'rinishdagi o'zgarishlar o'quvchining qiziqish, quvonch, hayratlanish, iztirob chekish, g'azablanish, nafratlanish, jirkanish, qo'rquv, uyalish kabi hissiy holatlarida namoyon bo'ladi.

Shaxs shakllanishida insonni o'rab turgan tabiiy va ijtimoiy muhit ta'siri katta. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalar shakllanishida tabiiy muhitning ahamiyati yetakchidir. Bilish atrof-muhitni his qilishdan boshlanib, tafakkurda umumlashtiriladi. O'qituvchi o'quvchilarning bilish jarayonlarini nazarga olgan holda tabiat qonuniyatlarini o'rganishga e'tibor bergandagina bola shaxsida tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirishda samarali natijalar berishi mumkin. Tabiat, atrof-muhit, o'simlik va hayvonot olami o'quvchi shaxsida his-tuyg'ularni tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida hissiy tuyg'u ularning axloqiy - tabiiy fanga oid, his-tuyg'ulari bilan uyg'unlashadi. Shu bois o'quvchilarning his-tuyg'ularini tarbiyalash muhim ahamiyatga ega.

Tabiat hodisalari o'rtasidagi aloqani anglash, bilish, his etish tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalarning shakllanishida muhim qonuniyat hisoblanadi. O'quvchi tabiat hodisalari o'rtasidagi o'zaro aloqa va ta'sirni bilishi natijasida tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirish va tabiatga ongli munosabatda bo'lish hissini uyg'otish mumkin bo'ladi.

Bugungi kunda barcha insonlarning tabiiy fanga oid savodxon bo'lib yetishishlari bu davr talabi. Chunki, tabiiy fanga oid savodxonlik orqali jahondagi tabiiy fanga oid muammolarning oldi olinadi. Tabiiy fanga oid savodxonlikni quyidagi sxema ko'rinishida tasavvur qilish mumkin:

Dastlabki tabiiy fanga oid tasavvur - tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushuncha - tabiiy fanga oid tarbiya - tabiiy fanga oid ta'lim - tabiiy fanga oid ong - tabiiy fanga oid madaniyat - tabiiy fanga oid savodxonlik.

Darhaqiqat, boshlang'ich sinf o'quvchilariga tabiiy fanni kreativ yondashuv asosida o'qitishdan maqsad-o'qitish jarayonida tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirishdan iborat. Bu maqsadga erishish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, tabiatga iste'molchilik munosabatlaridan voz kechish, o'sib kelayotgan yosh avlodda atrof-olamdagi tabiiy va sun'iy yaratilgan muhitga mas'ullikni tarkib toptirish orqali hal qilinadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga yuqorida nomlari keltirilgan o'quv fanlarini o'qitish jarayonida tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirish, tabiat bilan jamiyat (inson) uyg'unligini tabiiy-tarixiy, tadrijiy, ijtimoiy muammo sifatida talqin qiluvchi dialektik bilish hisoblanadi. Inson o'simlik va hayvonlarning xilma-xil turlarini, zavod va fabrikalarni boshqa joylarga

ko'chiribgina qolmasdan, balki u o'zi yashab turgan joyning iqlimini, qolaversa, ekologiyasini tubdan o'zgartirib yuboradi. Ammo jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida tabiiy fanga oid muammolar tuzumga bog'liq bo'lmagan dolzarb ijtimoiy muammo sifatida talqin qilinadi.

Shu bois boshlang'ich sinflarda tabiiy fanni o'qitish jarayonida tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirish o'quvchilarda atrof-muhitga mas'ullik munosabatini tarbiyalashda umuminsoniy va axloqiy-tabiiy fanga oid qadriyatlarni qaror toptirishda axloq-odob, ehtiyotkorlik, tejamkorlik, tozalik-sog'lik, dehqonchilik va chorvachilik ishlarini yuritishga oid tabiiy fanga oid tarbiya mazmunidagi fikrlariga tayanish muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, kimda kim bir ko'chat o'tqazsa, yo bo'lmasa ekin eksa-yu, ular hosildan odamlar, qushlar, hayvonlar bahra olsa, bu ham o'sha odam uchun sadaqa hisoblanadi, deb yozadilar Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy. Ushbu o'git o'quvchilarning maktabda ekilgan har bir ko'chatni sindirmasdan uni parvarish qilishga yordam berishlarini ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 18-22.
2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *Academia Repository*, 4(10), 1–9.
3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13-17.
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99–102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9.
8. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
9. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).

10. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).

11. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.

12. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. European Scholar Journal, 2(11), 43-44.

13. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.

14. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.

15. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.

16. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. Interpretation and Researches, 2(1).

17. Jurakul PANJIEV. (2023). IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON INTEGRATION OF SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 84-89.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING O'ZLASHTIRISHIDA BIBLIOTERAPIYANING O'RNI

To'raqulova Dilrabo Rizoqul qizi

*Qashqadaryo viloyati Mirishkor tumanidagi
13-maktabning Boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ijtimoiy va hissiy qiyinchiliklarni yengishda biblioterapiyani qo'llash va o'z-o'zini davolashda biblioterapiyaning bevosita yordami haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: biblioterapiya, terapevtik hikoyalar, tushunish jarayonlari, xarakter, aks ettirish, hissiyot, insonning ruhiyati.

Bilamizki, so'nggi vaqtlarda psixologiya va psixoterapiya ancha rivoj topdi va uning yangi yo'nalishi "Biblioterapiya" ya'ni, insonlar ruhiyatini kitoblar bilan davolash texnikasi fanga tatbiq qilindi. Har bir insonni ruhiyati turlichadir va ba'zi kishilar o'zini-o'zi rivojlantirishni xohlaydilar. Aynan shunday ruhini

oziqlantirishni, o'zini yangidan kashf qilishni va asliyatiga qaytishni istagan kishilar uchun ko'plab terapiya kitoblar chiroyli tarzda yo'l ko'rsata oladi.

Biblioterapiya deganda kitob o'qish orqali davolash tushuniladi, ya'ni bu terapiya (davolash) usulining bir turidir. Aslida bu atama qadim zamonlardan beri qo'llanib kelinmoqda. Kitoblar ko'p yillar davomida odamlar uchun davolash vositasi bo'lib kelgan, so'nggi paytlarda esa "biblioterapiya" so'zi odamlarda qiziqish uyg'ota boshladi. Ammo bu mavzu bo'yicha mahalliy tadqiqotlar yetarli darajada olib borilmayotganligi sababli ko'pchilik mavzu nimani anglatishini to'g'ri tushunmay qoldi.

Kitobni o'qiyotganda hissiy holatiga ko'ra, inson muammolarga ijodiy yondashishni o'rganadi. Bu odamlarga boshqa chiqish yo'llari borligini ko'rsatadi. Odam kitobda o'zini asarda berilgan qahramonlar bilan solishtirishga kirishadi. Masalan, o'xshashlik va farqlarini, voqea-hodisalarga yondashish yo'nalishlarini ajratib ko'rsatish va shunga ko'ra u qahramonning ba'zi xususiyatlari va mahoratini o'ziga xos tarzda qo'llay boshlaydi. Bu o'z-o'zini rivojlantirish yo'lining boshlanishi demakdir. Biblioterapiyaning eng muhim afzalliklaridan biri kitobni o'qigan inson o'zini to'liq qabul qila boshlaydi. Vaqt ortgan sayin o'ziga ishonchi ortadi. Aynan shuning uchun ham boshlang'ich sinflarda biblioterapiyani qo'llash, o'quvchilarga kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning samarali usuli hisoblanadi.

Kitob yoki o'quv materialini ruh uchun dori ekanligini va shuning uchun kutubxona va kutubxonachilar, psixolog va boshqalarning retsept bo'yicha maslahatlari asosida olinishi mumkin bo'lgan dorixonadir. O'quvchilarning oilaviy sharoiti, характери va qiziqishlariga mos kitob tanlay bilish zarur. Sinfrabar o'sib kelayotgan yosh avlodni ta'lim-tarbiyasiga ma'sul va javobgar shaxs. Buyuk Britaniyadagi kutubxonalarda biblioterapevtlar mavjud. Ular mijozni individual shaxs sifatida biroz bilishadi. Ular suhbatlashadilar va mijoz nimani o'qishni yaxshi ko'rishni so'rashadi, ularga mahalliy kutubxonalarni qanday qilib yaxshiroq bilish va qadrlashni bilishlariga imkon berishadi va mijozga yoqadigan kitoblarni birgalikda qidirib topadilar. Bunga o'qilgan narsalarni muhokama qilish uchun guruhlar tuzish va oldida bir chashka choy yoki qahva ichish kiradi. Stol ustida kutubxonalar va kutubxonachilar biblioterapiya bilan bog'liq faoliyatni anchadan beri boshlaganlar: odamlarga terapevtik maqsadlarga o'z fikrlarini, his-tuyg'ularini yoki xatti-harakatlarini o'zgartirishga yordam berish va hokazolar.

Hikoya yoki muayyan ma'lumot o'qishni o'z ichiga olgan ijodiy san'at terapiyasi bo'lmish biblioterapiya insonning kitoblar, she'rlar va boshqa yozma so'zlarning mazmuni, munosabatidan terapiya sifatida foydalanadi. O'qilayotgan har bir kitobni o'quvchilar bilan qayta tahlil qilish, ushbu asarning tag ma'no mazmuni nimalardan iborat ekanligini suhbat metodi orqali aniqlashimiz,

ularning fikrini to'g'ri yo'naltirib, kelajak hayotida qay darajada ahamiyat kasb etishi haqidagi tasavvurlarini anglatishimiz kerak. O'quvchilarning biblioterapiyaga bo'lgan qiziqishini ortirish faqat o'qituvchining yelkasiga yuklatilmaydi, bu jarayonda ota-onalar ham faol ishtirok etishi lozim. Birgalikda kitob o'qish ota-onalar va bolalarning o'zaro munosabatlarini yaxshilaydi. Inson o'z farzandini kitob mutolaasiga o'rgatar ekan, avvalo o'zi ham bu ishda o'rnak bo'lishi kerak.

Psixoterapiya biblioterapiyani qo'llab-quvvatlab, unda foydalangan standart qo'llanmasi o'qish orqali his-tuyg'ularini tartibga solish ko'nikmalarini yuzaga keltiradi. O'zining eng asosiy shaklida biblioterapiya odamlarga ma'lum bir vaqtda ular duch keladigan muammolarni hal qilishda yordam berish uchun kitoblardan foydalanish demakdir. Bu mijozning hayotiy vaziyatiga mos keladigan o'qish materiallarini tanlashdan iborat. Biblioterapiya, shuningdek, "o'quvchi shaxsi va adabiyot o'rtasidagi dinamik o'zaro ta'sir jarayoni – shaxsiy baholash, moslashish va o'sish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan o'zaro ta'sir" sifatida ham tushuntirilgan. Kattalar uchun biblioterapiya-bu o'z-o'zini davolashning bir shakli bo'lib, unda tuzilgan materiallar qayg'uni yengillashtiradigan vositadir.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, biblioterapiya insonni o'zi bilan ishlashga, o'zini aniqlab his qilishga, xatolarini aynan o'zi tushunib yetib to'g'irlashga yordam beradi. Biblioterapiya qo'llab-quvvatlovchi psixoterapiya bo'lib, unda tanlangan standart qo'llanmani o'qish orqali his-tuyg'ularni tartibga solish ko'nikmalari xulq-atvor terapiyasi yoki kognitiv terapiya usullari orqali olinadi. O'zbekistonga kirib kelayotgan yo'nalishlardan biri biblioterapiyani boshlang'ich sinflarga, ommaga keng targ'ib etish, qo'shimcha adabiyotlarni ko'paytirish kerak. Bu orqali esa biblioterapiya orqali kichik maktab yoshidagi bolalarning o'zlashtirish imkoniyatlari oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1–9.

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.

4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99–102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9.
8. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
9. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).
10. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // *AJMR:Asian Journal of Multidimensional Research Journal*. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
11. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. *Апробация*, (2), 93-94.
12. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
13. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
14. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
15. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
16. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. *Interpretation and Researches*, 2(1).
17. Jurakul PANJIEV. (2023). IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON INTEGRATION OF SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 84-89.

BOLALARGA AXLOQIY TARBIYA BERISHDA OILANING O'RNI

Umirzoqova Sayyora Nuriddinovna

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Erdanova Zamira Olimovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarga axloqiy tarbiya berishda oilaning o'rni haqida batafsil aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: bola, oila, tarbiya, axloq, qadriyat, ong, tafakkur

Oila –insonlar kundalik hayotining asosiy qismi- jinsiy munosabatlar, bolani dunyoga keltirish, bolalarning ilk ijtimoiylashuvi kabi holatlar sodir bo'ladigan ijtimoiy institut.Oila eng avvalo, jamiyat qōrg'oni.Har birimizning tug'ilib-ōsib, ilk tarbiya topadigan makonimiz. Inson qancha ulg'aysa-da, tug'ilgan joyini, oilasini, ota-onasini hech qachon unutmaydi. Aksincha, bolaligi ōtgan erlariga borsa barcha xotiralari qaytadan tiklanadi, bolalik yillariga bir zum bōlsa-da, sayohat qiladi.Oila bolani rivojlantiruvchi eng yaqin muhit hisoblanadi. Oilada bola vatanga muhabbat, milliy qadriyat va an'analarimizga hurmat ruhida tarbiyalanishi zarur.

Oila insonning ilk bolaligidan boshlab ongida shakllanadigan barcha insoniy fazilatlar, ezgu niyatlar, qadriyatlar takomil topadigan va sog'lom e'tiqodlar shakllanadigan muqaddas dargohdir.

Bir hakim zotdan sōrashibdi:"Sizdan bir maslahat sōrasam, bolamga necha yoshligidan tarbiya berishni boshlasam bōladi?". Hakim zot shunda:"Bolang necha yoshda?",-dedi. U kishi: "Hali olti oylik",-deganda, ulug' zot:"Bōtam, sen tarbiya berishda ancha kechikibsan, bolani onaning qornidaligidayoq tarbiyalay boshlash kerak edi",-deya javob bergan ekan.

Oilada shaxsni shakllantirish jarayonini o'rganar ekan, psixolog olim V.Selivanov, baxtli bolalik – bu oiladagi quvonchni, hamjihatlikni hamda ota-onalarning bolalariga g'amxo'rligining samarasidir degan xulosaga keladi.

Oila tarbiyasi deganda ota - ona, oiladagi katta kishilar, buva va buvilar , aka -opalar va boshqa yaqin kishilar tomonidan bolalarning to'g'ri , milliy axloq-odob no'rmalari asosida tarbiyalanish tushunish lozim. Zotan kelajakda qanday inson bo'lib etilishini ota-ona, aka-opa, boshqalarni muomula – munasabatlar, xulq atvoriga, tartib - intizomiga bevosita bog'liqdir. Xalqimizda: "Qush uyasida kōrganini qiladi",-degan naql bor. Bolaga axloqiy tarbiya berishda oilaning ōrni va ahamiyati beqiyosdir. Negaki, bola uyda ota-onadan katta ibrat oladi. Ularga taqlid qila boshlaydi. Endi savol tug'ilishi mumkin. Axloq ōzi nima?Axloqiy tarbiya berishda nimalarga e'tibor berish kerak?

Axloq- kishining ichki olam, e'tiqodi,fazilatlarini sifatida mavjud bōlsa, odob shaxsning kōzga tashlanadigan mulozamati, xulq-atvori, muomala-munosabatlarida namoyon namoyon bōladi.

Oilada tarbiya axloqiy tarbiya negizida asoslanadi. U bolada shakllanishi lozim bo'lgan barcha insoniy munosabatlar va fazilatlarni tardiyalovchi hayot maktabi hisoblanadi.

Oilada bolalarni axloqiy jihatdan tarbiyalash vazifasi va mazmuni bolaning ma'naviy dunyosini, uning ongini, shaxsiy sifatlari va xulqini tarbiyalash va rivojlantirishni taqozo etadi. Axloqiy tarbiyaning vazifasi quyidagicha ifodalanadi:

1. Bolalarda axloqiy his-tuyg'ularni va xatti-harakatlarni tarbiyalash,
2. Xulqiy madaniyat va ijobiy munosabatlarni tarbiyalash,
3. Xulqdagi salbiy hislatlarni barxam toptirish.

Oilada amalga oshiriladigan axloqiy tarbiyaning mazmuni-farzandga o'z ota-onasidan, oilasi, avlod-ajdodlari tarixidan, o'z tug'ilib o'sgan joyi, vatani, millati, tili, dini va an'analaridan g'ururlanish hissini shakllantirishdan iboratdir.

Qadimda olimlar, faylasuflar, shoirlar, yozuvchilarning diqqat markazida odob-axloq masalasi bturgan. Odob-axloq hech qayerda yozib qo'yilmagan normalardir. Axloq-odob bolaning atrofdagi kishilarga munosabatida o'z aksini topadi. Ota-ona bolaga kattalarga doimo hurmatda, kichiklarga izzatda bo'lishni, tabiat ne'matlaridan to'g'ri va oqilona foydalanishni, hayvonot, o'simlik dunyosiga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishni, kishilar va o'z mehnatini qadrlashni o'rgatishi zarur. Zero, bola odobi bilan gozal.

O'yin, o'qish, jismoniy mehnat, sport va boshqa faoliyat turlari oilada bolalarni tarbiyalash vositalari sanaladi. Shuningdek, tarbiya jarayonida moddiy va ma'naviy namunalardan, badiiy adabiyotlardan, katta yoshli oila a'zolarining o'g'itlari, hayotiy hikoyalaridan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Oilada yaxshi tarbiyalangan bola odamlar orasida o'zini to'g'ri tuta oladi. Vatan, millat taqdiriga befarq bo'lmaydi. Hech qachon Vatanini sotmaydi. Ota-onasiga mehribon bo'ladi. Demak, ota-ona farzandini tarbiyali qilib o'stirsa, jamiyat undan minnatdor bo'ladi. O'zi ham oqibat ko'radi. Ota-ona uchun farzandning fazl-u kamolini ko'rishlikdan boshqa ezgu niyat bo'lmasa kerak. Axloqli bolaning ota-onasini Alloh ham ikki dunyoda aziz va mukarram qiladi. Bundan xulosa shuki, bola niholga o'xshaydi. To'g'ri parvarish qilingan nihol vaqti kelib hosil bersa, mevasidan totib ko'rgan inson ham, soyasida o'tirib dam olgan o'tkinchi ham ushbu daraxt bog'boniga hamd-u sanolar aytadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *Academia Repository*, 4(10), 1–9.
3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13-17.
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99–102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9.
8. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
9. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).
10. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // *AJMR:Asian Journal of Multidimensional Research Journal*. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
11. Мухтарова, Л. А. (2017). БОШLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. *Апробация*, (2), 93-94.
12. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
13. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
14. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
15. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
16. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. *Interpretation and Researches*, 2(1).

17.Jurakul PANJIEV. (2023). IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON INTEGRATION OF SCIENCES. World Bulletin of Social Sciences, 27, 84-89.

18.Daminova Dilbar. ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 11, Issue 03, March. (2023). 307-311 b

19.Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities OfForming Students' Ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. World Bulletin Of Social Sciences, 32, 80-83.

20.Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.

XALQARO BAHOLASH DASTURALARI TA'LIM SIFATINI KAFOLATLASHNING ASOSIY XUSUSIYATLARI

Usanova Shahnoza Farhod qizi

Denov tumanidagi 96-umumiy

o'rta ta'lim maktabining

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada PISA xalqaro baholash tadqiqotlari (The Programme for International Student Assessment) bo'yicha matematik savodxonlik tushunchasi o'rganilgan.

Kalit so'zlar: PISA xalqaro tadqiqoti, matematik savodxonlik.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-son qarori Respublika xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o'rnatish, o'quvchi-yoshlarning ilmiy tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish **maqsadida** chiqarilgan. Qarorda quyidagi xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlar (keyingi o'rinlarda xalqaro tadqiqotlar deb ataladi) tashkil etilishi qayd etilgan:

Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) — boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash uchun;

Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) — 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash uchun;

The Programme for International Student Assessment (PISA) — 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash uchun;

The Teaching and Learning International Survey (TALIS) — rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganish uchun.

Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi, uning asosiy vazifalari va faoliyatining yo'nalishlari matematika va tabiiy fanlar savodxonlik darajasini belgilashni asosiy vazifalardan biri ekanligini ilgari surmoqda.

Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirishning asosiy vazifalari va faoliyatining yo'nalishlari etib quyidagilar belgilangan:

- xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish hamda muvofiqlashtirishda O'zbekiston Respublikasining vakili sifatida ishtirok etish;

- ta'lim tizimida o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish;

- ta'lim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalar o'rnatish, xalqaro loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va simpoziumlarni tashkil etish va o'tkazishda ishtirok etish;

- ta'lim sifatini baholash sohasida fundamental va amaliy tadqiqotlar o'tkazish;

- ta'lim sifatini baholash bo'yicha tadqiqotlarni ilmiy-uslubiy qo'llab-quvvatlash;

- umumiy o'rta ta'lim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlash;

- O'zbekiston Respublikasining xalqaro baholash dasturlarida qayd etilgan natijalarni boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash;

- xalqaro baholash dasturlarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha tizimli monitoring olib borish, ushbu sohadagi ilg'or tajribani ommalashtirish va uning asosida ta'lim muassasalari uchun tavsiyalar va qo'llanmalar ishlab chiqishda ishtirok etish;

- o'qitishning innovatsion usullaridan foydalangan holda o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlar bo'yicha o'quv-uslubiy tavsiyalar tayyorlash.

TIMSS tadqiqoti haqida ham to'xtalib o'taylik:

Maktab matematika va tabiiy fanlar ta'lim sifatining Xalqaro monitoringi (inglizcha – TIMSS – Trends in Mathematics and Science Study) - bu dastur bilim yutuqlarini baholash xalqaro uyushmasi tomonidan tashkil etilgan (IEA). Ushbu tadqiqot boshlang'ich ta'limning 4-sinf o'quvchilari va 8-sinf o'quvchilarini turli

davlatlarda matematika va tabiiy fanlarga oid bilimlarining darajasi va sifatini solishtirishga hamda milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlashga ko'maklashadi.

TIMSS xalqaro tadqiqotining asosiy vazifasi maktabning matematika va tabiiy fanlar ta'limi sifatiga solishtirma baho berishdan iborat. Har 4 yil davomida 4- va 8-sinf o'quvchilarining ta'lim yutuqlariga baho berib boriladi va shu bilan birga, nafaqat ularining bilim va ko'nikmasi, balki ularning ushbu fanlarga bo'lgan munosabati, qiziqishi, xamda ta'limga bo'lgan motivatsiyasini solishtirishga imkon beradi. Tadqiqotning asosiy rejasi: 4 yil davomida 4-sinf o'quvchisi 8-sinfga etgunga qadar uning matematika va tabiiy fanlar bilimining natijalari kuzatib boriladi. Shu yo'sinda maktabning boshlang'ich va yuqori sinf o'quvchilarining bilim yutuqlarining monitoringi amalga oshiriladi. taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9.

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.

4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.

5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99-102.

6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).

7.Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9.

8. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

9. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).

10. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).

11. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.
12. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
13. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
14. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
15. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
16. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. *Interpretation and Researches*, 2(1).
17. Jurakul PANJIEV. (2023). IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON INTEGRATION OF SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 84-89.
18. Daminova Dilbar. ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. *GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ)* ISSN (E): 2347-6915 Vol. 11, Issue 03, March. (2023). 307-311 b

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIMIY O'YINLARDAN FOYDALANISHNING JORIY HOLATI

Xolbayeva Dilafruz Shakirovna
Muzrabot tumani 8 -IDUM o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda ta'limiy o'yinlardan foydalanishning joriy holati haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, ta'limiy o'yin, foydalanish, joriy holat.

Boshlang'ich ta'lim jarayoni o'quvchilar ta'limiy faoliyatida ham, o'qituvchilarning pedagogik faoliyatida ham muhim davr hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ta'limiy o'yinlarga bo'lgan munosabati ancha jiddiy. Ularning ko'pchiligi bir qator o'yinlarni boshlang'ich sinflar darslarida foydalanish uchun qulayligini aytib o'tdilar. Ammo bu o'yinlar deyarli bir xil edi. Bundan tashqari "Didaktik o'yinlardan darsning qaysi qismida ko'proq foydalanasiz?" deb so'raganimizda, 10 nafar boshlang'ich sinf

o'qituvchisi "Asosan dam olish daqiqalarida hamda o'tgan mavzni mustahkamlashda" deb javob berdilar.

Vaholanki, to'g'ri foydalanilgan didaktik o'yinlar boshlang'ich sinf ona tili va o'qish darslarida yangi mavzuni bayon qilishda hamda mustahkamlashda eng qulay metod hisoblanadi. Zero, o'yin bilimlarni o'zlashtirish yo'lidagi har qanday mashaqqatlarni osongina engib o'tishga, qiyin jarayonni o'yinlar bilan uyg'unlashtirgan holda engillatishga yordam beruvchi ta'lim usulidir.

Darslarning shu zaylda tashkil etilishi barkamol shaxs tarbiyasida muhim qadam bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonida uyushtiriladigan didaktik o'yinlar ham o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish vositasi sanaladi. Didaktik o'yinlarga dam olish yoki vaqt o'tkazish vositasi emas, balki ta'lim beruvchi faoliyat deb qarash lozimdir.

Ta'limiy o'yinlarning turli xil tasnifi mavjudligi xususida ishning birinchi bobida to'xtalib o'tgan edik. O'yinlar mazmuni va amalga oshirish shakliga ko'ra sinflarga ajratilgan edi. Quyida boshlang'ich sinf ona tili darslarida uyushtiriladigan didaktik o'yinlar va ularning mustaqil fikrlash bilan bog'liq o'ziga xos xususiyatlari haqida fikr yuritamiz.

Tinch o'yinlar

"O'zim tekshiraman". Bunday o'yinlarni o'tkazishda kichik hajmdagi diktant matni tanlanadi va u darsning kirish qismida uyushtiriladi. O'qituvchi o'quvchilarga kichik hajmdagi diktant yozdiradi. Barcha o'quvchilar yozib bo'lishgach, o'qituvchi xattaxtaga diktantni yozib ko'rsatadi. Mabodo diktant oldin xattaxtaga yozilib, usti yopib qo'yilgan bo'lsa, o'qituvchi pardani ochadi. O'quvchilar esa unga qarab o'zlari yozgan diktantni tekshiradilar. Bunday diktantlarni alifbe davrida ham qo'llash mumkin bo'lib, o'qituvchi avvaliga faqat harflardan, so'ngra (undosh harflar bilan tanishtirilgach) bo'g'inlardan iborat quyidagicha turli variantlarda diktant yozdirsa, o'quvchilarning o'quv-biluv malakalari shakllana boradi.

1-variant: O,o, I,i, U,u, A,a.

2-variant: -Lo, -no, -to, -mi, -un, -in.

3-variant: Bola, lola, ona, zar, par.

4-variant: Bugun havo issiq.

"Hikoya". O'qituvchi xattaxtaga bir nechta so'z yozib qo'yadi. O'quvchilar mustaqil ravishda shu so'zlar ishtirokida hikoya tuzadilar. Shu jarayonda ularning lug'at boyligi oshishi bilan birga, gaplarni to'g'ri tuzish, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyati shakllanadi.

O'qituvchining vaqti-vaqti bilan rag'batlantirishi o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini orttiradi. Bu o'yindan darsdan tashqari mashg'ulotlarda, to'garaklarda ham bemalol foydalanish mumkin. Masalan: Nafisa, soat, yomg'ir, kitob.

“U kim? Bu nima?”. Stol ustiga bir qancha predmetlar terib qo‘yiladi. O‘qituvchi shu predmetlardan birortasini ta’riflaydi. O‘quvchilar shu belgilar asosida gap nima haqida borayotganligini topadilar.

Bu o‘yinining afzallik tomoni shundaki, uni dars davomida o‘quvchilar diqqatini jamlash, qo‘llariga dam berish maqsadida yoki yangi tovushlar bilan tanishtirish, yangi mavzuni bayon qilish jarayonida foydalanish mumkin.

Bu o‘yin o‘quvchilarda ziyraklik, sinchkovlik sifatlarini va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga imkon beradi.

Masalan: U shar shaklida. Uni mashhur sportchilarimiz ham stadionlarda o‘ynaydilar. U yosh bolalarning ham sevimli o‘yinchog‘i. (javob: koptok).

“Topag‘on”. O‘qituvchi biror belgi asosida savol beradi. O‘quvchilar shu belgini o‘zida aks ettirgan predmetlar nomlarini aytadilar. Eng ko‘p to‘g‘ri javob topgan o‘quvchilar g‘olib sanaladi. Bu o‘yinni o‘tkazish o‘quvchilarga so‘z turkumlari haqidagi dastlabki ma’lumotlar berish jarayonini engillashtiradi. Bundan tashqari, hozirjavoblik, mustaqillik, ziyraklik, ijodkorlik kabi sifatlarni shakllantiradi.

Savol: Nima oq rangda? Javob: qog‘oz, daftar, bulut, parda, qor, buvimning sochlari, ..

“Noto‘g‘ri jumla”. Bu o‘yin suratlar asosida o‘tkaziladi. O‘qituvchi suratni tasvirlab berish davomida suratga tegishli bo‘lmagan jummalarni ham ishlatadi. O‘quvchilar ziyraklik bilan shu jumlani topishlari lozim.

O‘quvchilardan bu o‘yin davomida ziyraklik, sinchkovlik, kuzatuvchanlik va diqqat talab qilinadi. Ular suratni sinchkovlik bilan kuzatish bilan bir qatorda o‘qituvchining hikoyasini ham diqqat bilan tinglab turadilar. Har bir noto‘g‘ri jumlani topish ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchi va darsga qiziqishini orttiradi.

Bu o‘yindan faqat ona tili darslarida emas, darsdan tashqari mashg‘ulotlarda ham foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI’S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI’S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1–9.

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.

4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99–102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9.
8. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
9. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).
10. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // *AJMR:Asian Journal of Multidimensional Research Journal*. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
11. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. *Апробация*, (2), 93-94.
12. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
13. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
14. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
15. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
16. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. *Interpretation and Researches*, 2(1).
17. Jurakul PANJIEV. (2023). IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON INTEGRATION OF SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 84-89.
18. Melimurodovna, D. D., & Abdimannabovna, M. L. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Open Access Repository*, 4(3), 971-976.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA SO'Z TURKUMLARI HAQIDA MA'LUMOTLAR BERISH

Xoliyeva Sabohat Do'sqobilovna

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Erdanova Zamira Olimovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda so'z turkumlari haqida ma'lumotlar berish haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, so'z turkumi, so'z ustida ishlash, ma'lumot.

Kichkintoyni qanday qilib suhbatga tortish va uning nutqini rivojlantirish mumkin? Biz buning bir necha oddiy usullarini bilamiz va ularni sizning e'tiboringizga havola qilmoqchimiz.

Bola bilan kattalardek gaplashing Sizning nutqingiz oson va to'g'ri, kattalarcha bo'lsin. "Bi-bi"ning o'rniga — "mashina", "nyam-nyam"ning o'rniga "yeyish, ovqatlanish" va hokazo. Shunda bola birdan to'liq so'zlarni ayta boshlaydi va keyin uni kattalar tilida gaplashishga qaytadan o'rgatishga to'g'ri kelmaydi.

Gapirishni o'rganishga kitoblar, qo'shiqlar va she'rlarni jalb qiling. Bolalar adabiyoti, musiqali asarlar, xalq og'zaki ijodi, she'rlar va boshqalar bolaning nutqini o'stirishda yaxshi yordamchi bo'lishi mumkin. Bola yangi tug'ilgandan buni boshlash mumkin. Go'dakni kiyintirayotganingizda, cho'miltirish yoki massaj qilish vaqtida bu harakatlaringizni albatta quvnoq hikoyalar yoki she'rlar bilan to'ldiring. Sal keyinroq, bola bir yoshga to'lganda uning so'z boyligi bir necha so'zlardan iborat bo'ladi. Shunda kitoblarni ham jalb qilish mumkin. Bola uchun oddiy ertaklar tanlang. Sizning o'qiganlaringizni eshitish mobaynida bola nutq tuzilishini qabul qila boshlaydi, yangi so'zlarni va ayniqsa ularni talaffuz qilish qoidalarini o'rganadi. Go'dak yura boshlagandan keyin, o'stirishga bolalar qo'shiqlarini ham qo'shish mumkin. Ularni bolaga qo'yib bering va u bilan birga raqsga tushing. Bunday ovunchoqlar vestibulyar apparatning rivojlanishiga yordam berishdan tashqari bolaning nutqini ham kuchaytiradi.

Bolaning o'yinchoqlari o'rtasida ko'rinishlar ijro eting. Agar bolaning o'yinchog'i sizning qo'lingizda birdan jonga kirsa va buning ustiga gapirsa, go'dak quvonchining cheki bo'lmaydi. Ikki personaj qatnashadigan eng oson suhbatlar va ko'rinishlardan boshlang. Asta-sekinlik bilan personajlar sonini oshirib va mavzuni murakkablashtirib boring. Shunday sodda o'yinlar yordamida bola odamlar orasidagi suhbat qanday shakllanishini bilib oladi. O'quvchilarni o'z fikrini mustaqil yozishga o'qilgan matnni hikoya qilishga o'rgatishni iloji boricha ertaroq boshlagan ma'qul. Buning uchun o'quvchilar matnni og'zaki hikoya qilayotganda qo'llangan alohida so'zlarni yozishdan gapni yozishga, so'ng

matnni qismlarini yozishga va ikkinchi sinfdan boshlab maxsus tanlangan kichik matn asosida bayon yozishga o'rgatiladi.

Bayon o'qib berilgan namunaviy matn mazmunini ma'lum tayyorgarlikdan so'ng yozma qayta hikoyalashdir. O'qish darslarida matn ustida ishlash, o'qilgan matn yuzasidan savollarga javob berish, reja tuzish va reja asosida og'zaki qayta hikoyalash bolalarni bayon yozishga tayyorlaydi. Bayon yozishning turlari hilma-hildir. Har qanday qayta hikoya qilingan matn yuzasidan bayon yozish mumkin, ammo bayon yozish qayta hikoyalashga nisbatan qiyin va murakkab faoliyatdir. Bundan tashqari boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozish sur'ati sekin, shunga ko'ra bayon uchun kichik hajmdagi kompozitsiyasi sodda, til tomondan ham mos matn tanlanadi.

Bayon matni asta-sekin murakkablashtirib boriladi. Avval hikoya tarzidagi bir lavhani ifodalovchi bir matn tanlansa unga yana bir qancha lavhalarning tasvir elementlari kiritila boriladi, qatnashuvchilar soni orttiriladi, muhokama elementlari qo'shiladi; keyinroq shaxsini o'zgartirib bayon yozishga o'tiladi. Shunday qilib, bayon asta-sekin ijodiy tus oladi. Boshlang'ich sinflar ona tili dasturiga ko'ra 2-sinfda katta bo'lmagan (30–40 so'zli) matn yuzasidan o'qituvchi yordamida so'roqlar asosida bayon yozish ko'zda tutiladi. Mashq sifatida bayonning ahamiyati katta: bayon o'quvchilarda adabiy nutqni to'g'ri shakllanishiga yordam beradi, nutq madaniyatini yaxshilaydi, badiiy uslubni singdiradi, tilga sezgirlikni oshiradi. Bayon uchun kishilarning fidokorona mehnati, hayoti, ona tabiat tasviri, fan, texnika, madaniyat borasidagi yutuqlari aks ettirilgan yuksak g'oyali matn tanlanishi, bayon mavzusi o'quvchilarning bilish tajribasini kengaytirishi, ularning dunyoqarashini shakllantirishi zarur. Qayta hikoyalash va bayonda o'quvchilarning ya'ni berilgan matnni tushunmasdan yodlamasligi, nutq birliklaridan, sintaktik birlikdan foydalana olishi zarur. Til vositalari matnni o'qish, suhbat, matn tahlili davomida o'zlashtiriladi; matndagi so'zlar va nutq birliklari "o'ziniki" bo'lib qoladi. Qayta hikoyalashda namunadagi u yoki bu gapni bola esga tushurishga harakat qiladi. O'zlashtirgan mazmunni to'liqroq va aniqroq berish uchun gaplar tuzadi. Bu bilan o'quvchining mustaqil fikrlash darajasi va bilish faolligi o'sadi. Ijodiy elementlar qo'shila boradi. Qayta hikoyalashda namunadagi izchillik, bog'liqlik saqlanishi asosiy faktlar berilishi ayniqsa, ilmiy matnni qayta hikoyalashda barcha muhim o'rinlar to'liq bayon qilinishi zarur. Vaqt-vaqti bilan ilgari eshitilgan, o'qituvchi o'qib bergan yoki radio televizordan yozib olingan matnni qayta hikoyalatish, o'quvchi bir marta ovoz bilan yoki ichida o'qigandan so'ng qayta hikoyalashdan foydalanishni tajribada qo'llab turish ham mumkin. Bu ishni turli xil uslublarda olib borish imkoniyatini yaratadi va uni jonlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 18-22.
2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *Academia Repository*, 4(10), 1-9.
3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13-17.
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99-102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9.
8. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
9. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).
10. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // *AJMR:Asian Journal of Multimensional Research Journal*. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
11. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. *Апробация*, (2), 93-94.
12. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
13. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
14. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176-180.
15. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING

NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.

16. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. *Interpretation and Researches*, 2(1).

17. Jurakul PANJIEV. (2023). IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON INTEGRATION OF SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 84-89.

18. Melimurodovna, D. D., & Abdimannabovna, M. L. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Open Access Repository*, 4(3), 971-976.

19. Jurakul Panjiev. (2023). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF INTEGRATION OF MODERN PRIMARY EDUCATION LESSONS. *Academia Repository*, 2(11), 37-45.

KREATIV O'QITUVCHI SHAXSINI SHAKLLANTIRISH

Xoshimov Raxmatjon Ravshanjon o'g'li

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kreativ o'qituvchi shaxsini shakllantirish haqida batafsil aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kreativ, o'qituvchi, jamiyat, shaxs, huquq.

Jamiyatimizning barcha tarmoqlarida yuz berayotgan chuqr, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy o'zgarishlar birinchi navbatda mamlaktni intellektual salohiyatini shakllantiruvchi va aniqlovchi, kelajagini belgilab beruvchi manba sifatida tan olingan Oliy ta'lim tizimiga tayanadi.

Jamiyatimiz mustaqillik yillarida orttirgan taraqqiyot tajribasi tahlil qilinib, milliy istiqlool g'oyalari tamoyillariga asoslanib ijtimoiy hayotining muhim tarkibiy qismi sifatida ta'lim - tarbiya jarayoni o'zgardi. Bu jarayon ta'lim sohasidagi davlat siyosatining huquqiy asoslarini yaratib berishdan boshlandi. Ta'lim va tarbiyani istiqlool g'oyalari asosida yuksak darajaga ko'tarish - ham davrimizning qat'iy talabi, ham jamiyatni ijtimoiy topshirig'idir.

Biz ijtimoiy faol o'qituvchi shaxsini shakllantirishni masalasi dolzarbligini o'z oldimizga asosiy vazifa qilib qo'yar ekanmiz, bugungi kunda ma'naviyatimizni shakllantiradigan va unga ta'sir o'tkazadigan barcha omil va mezonlarni chuqur taxlil qilib, ularning bu borada qanday o'rin tutishini yaxshi anglab olishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ta'lim sohasidagi bosh maqsad - ta'lim va tarbiyaning demokratik, insonparvarlik tamoyillarini qaror toptirish, xalqimizning tarixiy an'analari va urf-odatlarini, shuningdek, umumbashariy qadriyatlar asosida ta'lim - tarbiya jarayoni mazmunini tubdan o'zgartirish, shu maqsadda pedagogik jamoalarning tashabbuskorligiga keng imkoniyat ochib berishdan iboratdir. Ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish davlat siyosatining ustuvor

yo'nalishi sifatida e'tibor qaratilayotganidan dalolatdir. Barkamol shaxs va etuk mutaxassislarni tarbiyalashga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy modelining jahon miqyosida e'tirof etilishi ko'p jihatdan ta'lim va tarbiya tizimining tubdan yangi asoslarda tashkil etilayotganligi bilan ham belgilanadi. Bu borada amalga oshirilayotgan ulkan vazifalarning muvaffaqiyatli hal etilishi ko'p jihatdan kasbiy mahoratli, o'z faoliyatida innovatsion texnologiyalarni dadillik bilan joriy eta oladigan, yuqori kasbiy mustaqillikka va shaxsiy nuqtai nazariga ega ijtimoiy faol o'qituvchilarini tarbiyalash bilan bog'liq. Biroq, ta'lim jarayonlarini takomillashtirishga qo'yilayotgan yangi, yanada yuqoriroq talablar, shuningdek, yangicha fikrlovchi, kasbiy-pedagogik faoliyatga moslashuvchan mutaxassisni shakllantirish zarurati bilan shu zaruriyat talablarini qondirish imkonini beruvchi sharoitlarning ishlab chiqilmaganligi o'rtasida ob'ektiv qarama-qarshilik mavjud. Mazkur qarama-qarshilikni bartaraf etish tadqiqotning muammosi sanalib, uning dolzarbligini belgilab beradi. O'zbekiston Respublikasi «Pedagogik ta'lim konsepsiyasi»da maktablarda ishlashi lozim bo'lgan o'qituvchi ideali quyidagicha tasvirlangan: «O'zbekiston Respublikasi maktablarida ishlash uchun tayyorlanayotgan o'qituvchilar: pedagogik faoliyatga qobiliyatli, ijodkor, umuminsoniy va milliy-madaniy qadriyatlarni, dunyoviy bilimlarni, ixtisoslikka doir bilim, ko'nikmalarni, psixologik-pedagogik, metodik bilim va ko'nikmalarni egallagan diniy ilmlardan xabardor, ma'naviy barkamol, O'zbekistonning mustaqil davlat sifatida ravnaq topishiga ishongan, vatanparvarlik, fuqarolik burchini anglagan, o'qituvchilik kasbini va bolalarni sevgan, insonparvar, talabchan, adolatli, pedagogik odobli, o'quvchilarning barkamol shaxs bo'lib etishishlariga ko'maklashadigan bo'lmog'i kerak»

Pedagogik faoliyatning ahamiyati uning ta'limni isloh qilish muammolarini hal qilishda, yosh avlodga fuqarolik ta'limi va o'qitish samaradorligini oshirishda, uzluksiz ta'lim jarayonini ilmiy va uslubiy qo'llab-quvvatlashga qo'shadigan real hissasi bilan belgilanadi. Ishlab chiqaruvchi kadrlarni tayyorlash, jamiyatning intellektual salohiyatini yaratishga, shaxsning ko'p qirrali rivojlanishiga va yangi ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishga hissa qo'shish lozim.

Ta'lim, tarbiya, pedagogik faoliyatning umumiy qonuniyatlari, ijtimoiy fan sifatida umrbod ta'lim sharoitida pedagogika predmetini aniqlash;

Ishlab chiqaruvchi kuchlarning o'sishi va ishlab chiqarish munosabatlarining rivojlanishi bilan uzluksiz ta'lim va tarbiyaning o'zaro bog'liqligi va o'zaro ta'sirining dialektikasi;

Ta'lim, tarbiya, pedagogik faoliyat shakllari o'rtasidagi munosabatlarning dialektikasi;

Ijtimoiy-pedagogik vaziyatlarda shaxsni rivojlantirish va pedagogik jarayon manbai sifatida; Shaxsni shakllantirishning dialektikasi tarbiya ob'ekti va sub'ekti sifatida;

Ta'lim jarayoni mazmunini shakllantirishning psixologik, pedagogik, falsafiy va ijtimoiy asoslari, fuqarolik tarbiyasida umuminsoniy, sinfiy, milliy o'zaro bog'liqlik dialektikasi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9.

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.

4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.

5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99-102.

6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).

7.Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9.

8. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

9. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).

10. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).

11. Мухтарова, Л. А. (2017). БОШLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.

12. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. European Scholar Journal, 2(11), 43-44.

13. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
14. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
15. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
16. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. *Interpretation and Researches*, 2(1).
17. Jurakul PANJIEV. (2023). IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON INTEGRATION OF SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 84-89.
18. Jurakul Panjiev. (2023). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF INTEGRATION OF MODERN PRIMARY EDUCATION LESSONS. *Academia Repository*, 2(11), 37–45.
19. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).
20. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // *AJMR:Asian Journal of Multidimensional Research Journal*. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
21. Мыхтарова, Л. А. (2017). БОШЛАНГ'ИЧ ТА'ЛИМ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИННОВАЦИОН ТА'ЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ О'РНИ. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).

БОШЛАНГ'ИЧ ТА'ЛИМДА О'ЙИН ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ YORDAMIDA O'QUVCHILAR QIZIQISHINI ANIQLASH YO'LLARI

Xurramova O'g'iloy Buron qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Erdanova Zamira Olimovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda o'yin texnologiyalari yordamida o'quvchilar qiziqishini aniqlash yo'llari, vazifalari va kelib chiqishi haqida batafsil aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, texnologiya, qiziqish, didaktika, pedagogika, usul.

Ma'lumki, ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilmfan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har

tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunda ta'limda "Aqliy hujum", "Fikrlar hujumi", "Tarmoqlar" metodi, "Sinkveyn", "BBB", "Beshinchisi ortiqcha", "6x6x6", "Bahs-munozara", "Rolli o'yin", FSMU, "Kichik guruhlarda ishlash", "Yumaloqlangan qor", "Zigzag", "Oxirgi so'zni men aytay" kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda.

Dars mashg'ulotlarida o'yin-topshiriqlarni takrorlash yoki mustahkamlash darslarida foydalanilsa ijobiy natija beradi. O'yin-topshiriqning qaysi bir turini tanlash darsning turiga, sinf o'quvchilarining o'yin-topshiriqlarni bajarishga o'rgatilganlik darajasi, ularning bilim saviyasi, mustaqil ijodiy ishlash imkoniyatlari, o'rganilganlarni xotirada tez tiklay olishi, ijodkorlikning qay darajada shakllanganiga ham bog'liq bo'lishi kerak.

XIX asrning oxirida nemis olimi K.Gross o'yinlarni tizimli o'rganishga harakat qilgan bo'lsa, nemis psixologi K.Byuller o'yinlarni «qoniqish hosil qiluvchi» faoliyat sifatida tadqiq etadi. L.S.Vigotskiy, A.N.Leontyevlar fikricha, o'yinlarni nazariy jixatdan ijtimoiy tabiatiga ko'ra ma'lum faoliyatiga yo'naltirilganligi bilan bog'lab, tadqiq etgan bo'lsalar, D.B.Elkonin shaxs xulqini boshqarishni tarkib toptirib, uni takomillashtiruvchi faoliyat sifatida talqin etadilar. Lekin o'yinlarni yagona va eng muhim asosiy xususiyati uning ta'limdagi ahamiyatligidir.

Ta'limda o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglash va shu fikrni og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon eta olishga o'rgatish masalasiga e'tibor qaratilgan bo'lib, mustaqil fikrlaydigan, nutq madaniyati rivojlangan

savodxon shaxsni kamol toptirish asosiy o'rin egallaydi. Millatning turmush tarzi, madaniy yaratuvchanligi uning boy tarixiy merosi asosida o'rganiladi.

Bugungi kun o'qituvchidan ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, tajribalarimiz asosida dars mashg'ulotlarida interfaol metodlarni qo'llash orqali ta'lim-tarbiya berish yo'llariga doir fikrlarimizni bayon etamiz. O'ylaymizki, u o'quv mashg'ulotlari samaradorligini oshirishda hamkasblarimizga amaliy yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilarni o'z yo'nalishini tanlash va mustaqil hayotga tayyorgarlik ko'nikmalarini shakllantirishdek mas'uliyatli vazifani bajarishda ularning yaqin ko'makchilardan biriga aylanadi.

Dars o'tishda didaktik o'yinli texnologiyalardan foydalanganda dars davomida didaktik jarayon ketadi. Didaktik jarayon bosqichlarini muayyan ketma-ketlikda yo'lga qo'yish o'quvchilarning bilimini belgilangan maqsadlarga mos holda tanlangan o'qitish metodlari yordamida tashkil etishdir. O'qitish metodlari o'z mohiyati va mazmuniga ko'ra ma'lum pedagogik nazariyaga asoslangan u yoki bu tasnifga tegishli bo'ladi. Ularning samaradorligi to'g'risida fikr yuritilganda o'qitish jarayonini izga soladigan va uni maqsadli yo'naltira oladigan, o'qituvchi va o'quvchining hamkorligidagi faoliyatini ta'minlash asosida jamiyat tomonidan maktab akademik litsey, kasb-hunar kolleji oldiga qo'yilayotgan maqsadga nechog'lik erishilayotganini ko'zda tutish kerak. Yoxud o'qitish metodlari bevosita ta'lim amaliyotida alohida o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9.

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.

4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.

5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99-102.

6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9.
8. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. Open Access Repository, 9(10), 112-116.
9. Kulmuminov, U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. Open Access Repository, 4(2), 434-437.
10. Khazratkulova Shoir Noralievna. (2022). USE OF MODERN TEACHING METHODS IN EDUCATION OF STUDENTS IN PRIMARY SCHOOLS. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR), 8(2), 123-126. Retrieved from
11. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. Academia Science Repository, 4(04), 644-646. Retrieved from
12. Xazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNI. Interpretation and researches, 2(1).
13. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.
14. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.
15. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.
16. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.
17. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.
18. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.

1-2 SINF O'QUVCHILARINING O'QISH MALAKALARINI TAKOMILLASHTIRISH.

Xusanova Rayxona Chariyorovna

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Erdanova Zamira Olimovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada 1-2 sinf o'quvchilarining o'qish malakalarini takomillashtirish haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: o'quvchi, o'qish, malaka, takomillashtirish.

Xatto qadimgi yunonlar ham chiroyli va tezkor ovoz chiqarib baland ovozda gapirish muhimligini bilishgan. Qadimgi Yunonistonda mashhur bo'lgan faylasuflar va mutafakkirlar notiqlik mahoratiga ega edilar. Shuning uchun ularning qimmatbaho fikrlari va g'oyalarini oddiy odamlar tushunib etishdi.

Zamonaviy odam uchun tez va ikkilanmasdan ovoz chiqarib o'qiy olish muhimmi? Javob albatta ha bo'ladi.

Boshlang'ich sinflarda o'qitilayotgan ona tili o'qish darslari adabiyot fanining tarkibiy qismi hisoblanadi. Dasturlarning o'qish va nutq o'stirish bo'limida o'tkaziladigan mashg'ulotlar mazmuniga; o'quvchilarni to'g'ri, ravon, ma'lum darajadagi tezlik bilan ifodali o'qishga o'rgatish; bolaning ona - Vatan, uning tabiati kishilar mehnatidagi qahramonlik, jasurlik, milliy istiqlol g'oyalarini ular ongiga singdirish kabi bilimlarni boyitish orqali o'quvchilarning bilim, ko'nikma malakalari kengaytiriladi, shakllanadi va mustahkamlanadi.

O'qish darslarini Davlat talablari asosida hayotiy tajribalarga, kuzatishlarga suyanib, hayotga bog'lab o'tishi uning ta'sirchanligi ongli idrok etishlarini ta'minlaydi. O'qish va nutq o'stirishning ta'limiy - tarbiyaviy maqsadlari, sinflar bo'yicha o'qish mazmunini o'qish ko'nikmalarining og'zaki va yozma nutqlarini rivojlantirish usullarini, o'qish mashg'ulotlarining yozma nutq bilan bog'lanish kabi masalalar aniq kiritilgan. O'qish darslar davomida o'quvchilar so'zdagi harflarni bir-biriga bog'lab yozish, so'z va gaplarni kichik hamda bosh harflarni alifbe kitobida berilgan tartibda yozishga o'rgatiladi.

Boshlang'ich sinflarda o'qish darslari yuqori sinflardagi o'zbek adabiyoti, tarix, geografiya, biologiya va boshqa fanlarni o'zlashtirish uchun dastlabki asosni yaratadi. Shuning uchun boshlang'ich sinflardagi o'qish darslariga jiddiy e'tibor talab qilinadi. O'qish darslarini talabdagidek olib borish uchun o'qituvchi asosan quyidagilarga e'tibor berishi lozim. 6-10 yoshdagi bolalar bir soatga mo'ljallangan saboqni sabr toqat bilan tinglay olmaydilar. Ularning ruhiy tuzulishi qoyil harakatda, xayoli o'yinda bo'ladi. 10-15 minutdan ortiq davom etadigan gaplarni tinglay olmaydilar. Shu tugayli bu sinflarda ta'lim-tarbiya vazifalari, asosan o'yin, ashula, qisqa muddatli qiziqarli suhbat, hikoyalash va ifodali o'qish orqali amalga oshiriladi.

Ifodali o'qish turli badiiy va amaliy matnlarni puxta o'zlashtirishning muhim metodlaridan biri sifatida o'qituvchi uchun kalit rolini bajaradi. Ifodali o'qish darslarda o'quvchilarning zerikishiga yo'l qo'ymaydi, aksincha, faollashtiradi, badiiy asarlarga qiziqishini kuchaytiradi, adabiyotga havas uyg'otadi.

O'qish darslarida o'quvchilarni ifodali o'qishga o'rgatishning, asosan ikki yo'li bor:

1. Dars jarayonida turli matn xarakteridan kelib chiqib, o'quvchilarni ifodali o'qishga o'rgatish;

2. O'qish darslari materiallariga berilgan soatlarni qisqartirish hisobiga maxsus ifodali o'qish dasturlari tashkil etish.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni ifodali o'qishga o'rgatish usullari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. To'g'ri o'qish. Birinchi sinfdagi jiddiy ahamiyat berish talab qilinadi. Har bir so'z, bo'g'in va tovushni to'g'ri, eshitarli, talaffuz etilishiga erishish lozim.

2. Ongli o'qish. O'quvchi har bir gap, gapdagi so'z, so'zdagi bo'g'inlarni o'qish jarayonida uning ma'nosini tushunib o'qishi kerak.

3. Tez va ravon o'qish. Sekin yoki juda tez o'qish emas, balki gapirganday, o'rtacha tezlik sur'atiga amal qilinib, ham to'g'ri, ham ongli, ham sidirig'asiga ravon o'qishni ta'minlash zarur. Agar o'quvchi, labi labiga tegmay, haddan yashqari tez yoki aksincha sekin, tutilib o'qisa ko'r - ko'rona, ma'nosiga tushunmay qolishi mumkin.

O'rtacha tezlikda o'qishga o'quvchi harf tovushlarni o'rganayotgan vaqtdan boshlab asos yaratiladi. Biroq dastlabki o'rinda to'g'ri va ongli o'qish jarayonidagi o'rtacha tezlik darajasiga erishiladi.

To'g'ri o'qishga o'rgatish uchun quyidagi usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. So'zlarni bo'g'inlarga bo'lib o'qish. Masalan: "Fazliddin" Faz-lid-din, ro'z-no-ma. Shuningdek, buzib o'qigan ayrim so'zlarni to'g'ri o'qiy olmasa uni bo'g'in tovushlarga bo'lib o'qigan ayrim so'zlarni ovoz chiqarib takror o'qish. Tez aytish ham ancha foydali usullardan hisoblanadi. Ongli o'qishga o'rgatish uchun notanish so'zlarga izoh berish, matn yuzasidan berilgan savol topshiriqlarni o'rgatish matn yuzasidan savollar tuzish, reja asosida matn mazmunini qisqartirib, kengaytirib so'zlash kabi usullar ham muhim yordam beradi.

Ravon o'qishda matndagi tinish belgilariga amal qilinishi lozim. Ifodali o'qishga o'rgatishning eng muhim usullaridan biri o'qituvchining namunali ifodali o'qishidir. Buning uchun o'qituvchi o'qitishning pauza, urg'u, ohangi, sur'at kabi texnik-nazariy vositalari haqida yetarli bilim mahoratga ega bo'lishi, og'zaki nutq madaniyatini puxta egallashi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.
2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9.
3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99-102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9.
8. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. Academia Science Repository, 4(04), 644-646. Retrieved from
9. Xazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNI. Interpretation and researches, 2(1).
10. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.
11. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.
12. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.
13. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.
14. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.

15. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.

16. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.

17. Munzifa Tangirova, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). WAYS OF READING LITERACY DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL PUPLS. *European Scholar Journal*, 4(2), 88-89.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA IBORALAR USTIDA ISHLASH USULLARI

Yuldasheva Sojida G'uzorovna

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Erdanova Zamira Olimovna

Termiz davlat pedagogika institute o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda iboralar ustida ishlash usullari haqida batafsil to'xtalgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich, sinf, ibora, nutq, boyitish, mashq.

Boshlang'ich sinflarning ona tili va o'qish savodxonligi darslik kitoblarini kuzatganimizda iboralarga oid ma'lumotlar berilmaganini ko'rishimiz mumkin. Lekin boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi va o'qish kitoblarining aksariyat matnlarida iboralar berilgani bu boshlang'ich sinflarda iboralar mavzusi dolzarb ekanligidan darak beradi. Xususan, boshlang'ich sinf o'qish kitobida iboralar juda ko'plab matnlarda qo'llanilgan. Bu iboralar to'g'risida o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga ma'lumot berishni talab etadi.

2010- yilda qabul qilingan "Uzviylashtirilgan Davlat ta'lim standartida va o'quv dasturida boshlang'ich sinf o'qish kitobi fanidan "matndagi so'z, ibora, gaplarning ma'nolarini izohlay olish" deb uqtirilgan. O'quv dasturining mazmunida o'qish ko'nikmasi bo'limida esa "so'zlarning butunicha sidirg'a o'qish; matn mazmunini ongli o'zlashtirish shakldagi voqea-hodisalarning izchilligini belgilashda o'zaro bog'lanishi, tasviriyy vositalarni matnda qo'llanishini bilish, maqol va iboralardan so'zlarni to'g'ri tanlay olish, mavzuni adabiy tilda talaffuz etishga o'rgatish deb belgilab qo'yilgan.

Matn ustida ishlash bo'limida "Asarda voqealarning bir-biri bilan uzviy bog'liq holda asta-sekin rivojlanib borishi, matn qismlarining mazmunan bog'liqligini mustaqil belgilay olish, asar tahlilida matndan misollar tanlay olish, asar qahramonlarining xatti-harakatlarini baholash, ularga o'z munosabatlarini bildirish, murakkab bo'lmagan asardan asosiy fikr (g'oya)ni ajrata olish, o'qishga bog'liq holda nutq qo'nikmalarining shakllanishini ta'minlash, badiiy matndagi so'z ma'nolarini aniqlash, tanlab o'qish matndagi asar qahramonlari, tabiat manzarasini ifodalash uchun zarur bo'lgan so'z va iboralarni topa olish, nasriy

asar mazmunini to'liq, qisqartirib, shaxsni o'zgartirib hikoya qilish, ijodiy hikoyalar tuzish va ularga mos sarlavha topib qo'yish, o'qigan asarlari muallifi va nomlarini ayta olish, badiiy asarlarni bir-biri bilan taqqoslash, muayyan xulosalar chiqarish, darsliklardagi savol va topshiriqlar ustida mustaqil ishlash, mundarijadan foydalanish, rasmlar asosida og'zaki va yozma hikoyalar tuzish" deb belgilab qo'yilgan.

Bundan shuni bilish mumkinki, 4- sinf o'qish fanidan kitob bilan ishlash, so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish tez, to'g'ri, ravon va ifodali o'qishga erishish, o'zbek va xorijiy bolalar yozuvchilari asarlarini o'qish, badiiy asarlarni sharhi, ifodali o'qish. Asar so'z boyligini oshira borish va nutqda faol qo'llash, o'qigan asarlar yuzasidan savol - topshiriqlar tuzish, badiiy asarlarni o'zaro qiyoslab, tegishli xulosa chiqarish bilan birga izohlash, iboralar ustida ishlashga ham katta urg'u berilgan. Yana shuningdek, "Mazkur standart mezonlarning o'zaro uzviy bog'liqligi (integratsiyasi), o'qish, ona tili ta'limida belgilangan vazifalarning amalga oshishida asosiy omil hisoblanadi", -deb belgilab qo'yilgan. Bunda o'qish kitobidagi matnlardagi iboralar ni ona tilidan o'tilgan iboralar to'g'risidagi ma'lumot orqali iboralar ustida ishlash mumkin.

O'quvchilar lug'at boyligining muhim qismi ibora va tasviriy ifodalar tashkil etadi. Ibora odatda bir so'zga teng keladigan so'zlar qo'shilmasi bo'lib, u nutq mazmunini boyitadigan, go'zallashtiradigan va ta'sirchanligini oshiradigan muhim vositalardan biri sanaladi. O'quvchilar nutqini iboralar bilan boyitish maqsadida berilgan so'zlar o'rnida iboralar ni almashtirish yoki aksincha so'zlar o'rnida iboralar ni qo'llash, iboralar ni ma'nosini sharhlash, berilgan iboralarga yangi ma'noli iboralar tanlash, berilgan iboralarga qarama-qarshi ma'noli iboralar tanlash kabi topshiriqlardan foydalanish mumkin.

Quyida ana shunday topshiriqlardan ayrimlarini keltirmiz:

1-topshiriq. Gap juftlarida ajratilgan qismlar orasida qanday ma'no munosabatlari borligini aniqlash.

1-Xaridor xursand bo'ldi- xaridorning chehrasi ochildi.

2-Bolalar xafa bo'lishdi-bolalar ni hafsalasi pir bo'ldi.

3- O'quvchilar quvonishdi- o'quvchilar ni boshi ko'kka yetdi.

4- Sarvinoz bilan Sitora yaqin do'st. Rahima bilan Nafisalar ni orasidan qil o'tmaydi.

2-topshiriq. Berilgan iboralar ni ma'nosini tushuntiring, ular ishtirokida gaplar tuzing.

Mazasi qochdi, alamini oldi, baloga qoldi, bag'ri tosh, bel bog'ladi, vahima bosdi, gapi bir joydan chiqdi, yeng shimardi, joni halqumiga keldi, kalavaning uchini topdi, nomi chiqdi, oq-qorani tanidi, tili bir qarich, xo'rliqi keldi, terisiga sig'madi.

3-topshiriq. Berilgan soʻzlarni iboralar bilan almashtiring, ular yordamida gaplar tuzing.

Gapirmadi, toza, yuvosh, rahmdil, kutdi, qoʻrqdi, chaqqon, koʻp gapirdi, quvondi.

Namuna: gapirmadi- lom-mim demadi, koʻp gapirdi-jagʻi ochildi kabi.

4-topshiriq. Berilgan iboralarni qarma-qarshi maʼnoli iboralar bilan almashtiring: koʻngli ochiq-....., koʻngli butun-....., koʻzi och-...., koʻngli yumshoq-...., koʻngli toʻgʻri-....

5-topshiriq. Lugʻat daftaringizda “Iboralar” boʻlimini oching. Unga badiiy asarlarni oʻqiyotganingizda uchratgan iboralarni va ularning izohini yozib boring.

Boshlangʻich sinf oʻqish kitobidagi matnlardagi iboralarni oʻrganishga quyidagi talablar qoʻyildi. Bu talablari doirasida oʻquvchilarning nutqini oʻstirish, imlo savodxonligini oʻstirish, talaffuz meʼyorlarini shakllantirish va rivojlantirish, ifodali oʻqish uchun zaruriy bilim koʻnikma va malakalar bilan qurollantirish – taʼlim prinsiplariga qatʼiy amal qilish, dars metodlari, vositalari va usullarini toʻgʻri belgilash, taʼlim- tarbiya va rivojlanishini uygʻunligini taʼminlash, qayta xotirlash, qisman ijodiy va toʻliq ijodiy topshiriqlar oʻrtasidagi mutanosiblikni tanlash, ijodiy fikrlashga undaydigan oʻquv topshiriqlariga keng oʻrin ajratish, bilim koʻnikma va malaka hosil qilganda oʻquvchilar yoshi, oʻqish imkoniyatlari va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish, bolaning savodxonligi, yozma nutq belgilarini talaffuzda almashtirish koʻnikmasini aniqlash maqsadida kiritilgan bu parametr orqali oʻquvchining notanish boʻlgan matnni ifodali oʻqiy olish koʻnikmasi aniqlanadi. Bunday miqdoriy koʻrsatkich sifatida ifodali oʻqish tezligi, yaʼni bir daqiqada berilgan matndan nechta soʻz oʻqiy olish koʻrsatkichi olingan. Oʻquvchi sinfdan sinfga koʻchgan sari soʻz miqdorining ham murakkablik darajasi ham ortib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1–9.

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.

4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99–102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
7. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 644–646. Retrieved from
8. Xazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNI. *Interpretation and researches*, 2(1).
9. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. *НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ* (pp. 119-120).
10. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
11. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
12. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
13. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.
14. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Исползования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.
15. Khabibullayeva, H. M. (2021). Scientific-Theoretical Fundamentals Of Improving The Methodological Training Of Future Primary School Teachers To Teach The Subject Of Education. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(10).
16. Khaydarova, M. H. (2020). DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATION COMPEPENCIES IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *Восточно-европейскийнаучныйжурнал*, (5-6 (57)), 37-39.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Yusupova Dilrabo Ahmedovna

Termiz shahar 5-maktab oq'ituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga tabiiy fanlarni o'qitishda kreativlikni rivojlantirishning nazariy asoslari haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, tabiiy fan, kreativlik, nazariy asos.

Bugungi kunda tabiatni muhofaza qilish jahon hamjamiyatining umumiy global muammosiga aylandi. Jumladan, mamalakatimizda o'tgan davr mobaynida jamiyat hayotining barcha sohalarini isloh qilish barobarida, fuqarolarga tabiiy fanga oid barqaror hayot sharoitini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Shu munosabat bilan umumbashariy va mintaqaviy tabiiy fanga oid xavf, uning kelib chiqish sabablari, inson va tabiat, jamiyat va tabiat orasidagi munosabatlarni muvofiqlashtirish, tabiiy fanga oid halokatga yo'l qo'ymaslik hozirgi kunning dolzarb muammosi hisoblanadi.

Jumladan, mamlakatimizda ekologiya va atrof-muhit muhofazasi uzluksiz ta'lim tizimining tarkibiy qismi sifatida rivojlantirilmoqda. Shuningdek, "Uzluksiz ekologiyaga oid ta'lim kontseptsiyasi" amaliyotga tatbiq etilgan, tabiiy fanga oid ta'lim mazmuni takomillashtirilib, moddiy-texnik bazasi modernizatsiya qilinmoqda. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasida "atrof tabiiy muhit, aholi sog'ligi va genofondiga putur yetkazuvchi ekologiyaga oid muammolarning oldini olish" dolzarb vazifa sifatida belgilangan. Binobarin, ekologiyani ko'p tarmoqli soha sifatida baholash, ekologiyaning axloqiy mohiyati va zamonaviy mazmuni, innovatsion tafakkur yuritish va yangicha yondashuvlarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish, tabiiy fanga oid ta'lim samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Tabiiy fanga oid muammolar yechimi "Tabiat va jamiyat" majmuasining ichki munosibligi, biosfera muvozanati insonning tabiatga nisbatan ijtimoiy tabiiy fanga oid tushunchalarini shakllantirib, konkret axloqiy-madaniy mazmunga ega bo'lishi mumkin. Tabiiy fanga oid tushuncha insoniyatning tarixiy rivojlanish jarayonida tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan nazariy-ilmiy g'oyalarning majmuasi bo'lmasdan, ma'lum jamiyatda yashayotgan shaxslarning ruhiy holatlari, hissiyotlari, kayfiyatlari va intilishlarini ham qamrab ekologiya maqsad-manfaatlari doirasida mushtarakligini ifodalaydi. Bunda "Hissiyot insonning tabiiy borlig'i fakti bo'lmasdan, balki inson faoliyatining o'ziga xos ususiylatlarini mehnat jarayonida tabiatni o'z manfaatlari asosida o'zgartirishidir". Insonlar dastlab o'z ijtimoiy faoliyatlarini tabiatga sof nazariy munosabat sifatida boshlagan emas.

Har qanday tirik mavjudot kabi yeyish, ichishdan iborat tabiiy-biologik

ehtiyojlarini qondirishdan boshlagan va qandaydir mavhum, bemaqsad faoliyatda bo'lmaganlar, aksincha tabiatni mehnat qurollari bilan o'zgartirib, o'z ehtiyojini qondirganlar, ijtimoiy faoliyatini tashkil qilganlar.

Shunga ko'ra, jamiyat rivojlanishiga asos qilib olingan ba'zi insonning tabiatni o'zlashtirish uchun o'zgartirishdan iborat ishlab chiqarish munosabatlari majmuasidir. Lekin bunday holda insonning nisbatan mustaqilligi tabiatga amaliy munosabatining rivojlanishi natijasi emas. Shu bilan birgalikda "sof" nazariy faoliyatni ham taqozo qiladi, chunki, insonning ijtimoiy mohiyati amaliy va nazariy faoliyatlarining dialektik birligida namoyon bo'ladi. Albatta, tabiiy fanga oid munosabatlar tabiiy fanga oid ongda o'z ifodasini topadi, lekin tabiiy fanga oid munosabatlarni ajratib olib, mavhum tarzda tabiiy fanga oid ongning asosini qo'yish yaramaydi[1.9;78-79-b.].

Tabiatni tabiiy fanga oid mantiqiy ya'ni tushuncha nuqtai nazaridan o'zlashtirish hissiyotning, tafakkurining axloqiy qadriyatlarning mazmunini belgilaydigan mezonga aylanadi. Ayni paytda tabiiy fanga oid inqiroz va halokat oldini olishning tarixiy zaruriyati bu qarashlarni nazariy ong darajasiga ko'tardi. Ayniqsa, tabiatga antropogen va texnogen ta'sirning kuchayishi bilan ekologiyaga oid madaniyatni rivojlantirishning obyektiv zaruriyati pishib yetildi. Har qanday tarixiy davr rivojlanishining ichki harakatlantiruvchi mexanizmi tabiat va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlarga bog'liq bo'lgan. Bu ziddiyatlarning hal qilish vositalari ijtimoiy ongning turli shakllari, xususan, ekologiyaga oid madaniyatning rivojlanishida o'z ifodasini topgan.

Tabiat va atrof muhitni muhofaza qilish, shuningdek, tabiiy fanga oid muammolarning ijtimoiy xavfi xususida to'xtalib, O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov quyidagi fikrni qayd etadi: "Ekologiyaga oid xavfsizlik muammosi allaqachon milliy va mintaqaviy doiradan chiqib, butun insoniyatning umumiy muammosiga aylangan. Ekologiya hozirgi zamonning keng miqyosidagi keskin ijtimoiy muammolaridan biridir. Uni hal etish barcha xalqlarning manfaatlariga mos bo'lib, sivilizatsiyaning hozirgi kuni va kelajagi ko'p jihatdan ana shu muammoning hal qilinishiga bog'liqdir".

Atrof-muhitga jiddiy munosabatlarning poydevori boshlang'ich sinflarda o'rgatiladi. Shuning uchun iqtisodiy ta'limning natijasi maktab ta'limining birinchi bosqichiga bog'liq. Yangi psixologik-pedagogik tadqiqotlar kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining bilish faoliyatlari cheklanganligi haqida ilgarigi tushunchalarni ko'rib chiqishga imkon beradi [1.15;59-b.]. Bu boshlang'ich ta'limning barcha tarkibiy qismlarini o'zgartirish va yangilashga asos yaratadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga javob beradigan va dars talablariga mos keladigan, maqsadni aniqlash bunday yangilanishning asosiy

masalasidir. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, tabiatga tabiiy fanga oid madaniy munosabat stixiyali tarzda vujudga keladigan hodisa emas. Insonning tabiatga nisbatan moddiy munosabati ma'naviy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida insonni o'rab turgan ijtimoiy-madaniy muhit ta'siridagi tabiiy fanga oid merosning tarixiy rivojlanish jarayoni natijasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.
2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9.
3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99-102. \
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9. Retrieved
8. Xazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNI. Interpretation and researches, 2(1).
9. Мухтарова, Л. А. (2017). БОШЛАГ'ИЧ ТА'LIM САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИННОВАЦИОН ТА'LIM ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ О'RНИ. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОБРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).
10. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.
11. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. European Scholar Journal, 2(11), 43-44.

12. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.

13. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.

14. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.

15. Khabibullayevna, H. M. (2021). Scientific-Theoretical Fundamentals Of Improving The Methodological Training Of Future Primary School Teachers To Teach The Subject Of Education. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(10).

16. Khaydarova, M. H. (2020). DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATION COMPEPENCIES IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *Восточно-европейскийнаучныйжурнал*, (5-6 (57)), 37-39.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYADAN SINFDAN TASHQARI ISHLARNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Zayniddinova Baxtigul Shuxrat qizi

Samarqand viloyati Jomboy tumanidagi

57-maktabning Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotasiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga texnologiya darslaridan sinfdan tashqari ishlarning pedagogik ahamiyati haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, texnologiya, pedagogik, sindan tashqari ish, to'g'arak.

Mamlakatimiz mustaqillik sharofati ila "Ta'lim to'g'risidagi qonun" qabul qilindi. Bu muhim hujjatlarda yoshlarimizga chuqur bilimlar berish bilan birga kasb-hunarga o'rgatishning yo'l-yo'riqlari ko'rsatib berildi.

Bu ulkan va mas'uliyatli vazifalarni amalga oshirishda barcha fan o'qituvchilari qatori kasb ta'limi o'qituvchilari dars jarayonida ma'lum bilimlar sistemasini berish bilan cheklanmasdan, talabalarning olgan nazariy bilimlarini amalda, ya'ni hayotda tadbiiq etilishiga erishmog'i lozim. Bu borada sinfdan tashqari uyushtiriladigan mashg'ulotlarning ahamiyati juda katta. Chunki dars vaqt jihatidan chegaralangan o'quv rejasidagi bilimlarni berish bilan kifoyalanadi. Kasb ta'limiga oid bo'lgan bilimlarni har bir kollej o'qituvchisi sinfdan tashqari mashg'ulotlarda amalga oshirish imkoniyati kattadir. Bularning amalga oshirilishi talabalarning fan asoslarini o'rganishga bo'lgan qiziqishini orttiradi, puxta va atroflicha bilim bilan qurollantiradi

mustaqil va ijodiy fikrlash kobiliyatini rivojlantirishda, qolaversa ongli kasb tanlashida muhim rol o'ynaydi.

Ayrim fan o'qituvchilari sinfdan tashqari mashg'ulotlarni darsdan tashqari mashg'ulotlar bilan aralashtirib yuboradilar. Vaholanki, darsdan tashqari qilinadigan ishlar o'quv reja asosida, ya'ni darslik talablarini bajarishga qaratilgan bo'lib, bunda sinfdagi barcha talabalar bevosita ishtirok etadilar.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlardan asosiy maqsadi, reja va darslikdan tashqari talabalarga qo'shimcha bilim, ko'nikma va malakalar berish, ularning fanga bo'lgan qiziqishlarini orttirish, olingan bilimlarni hayotga tadbqiq qila bilishga yordam berishdan iborat. Sinfdan tashqari uyushtiriladigan ishlarda ko'riladigan masalalardan yana biri talabalarning ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish bo'lsa, ikkinchi tomondan kasb tanlashga yo'llashdan iboratdir.

Texnologiya fanlaridan uyushtiriladigan sinfdan tashqari mashg'ulotlar quyidagilarni hal qilishga yordam beradi.

O'quvchilar fan asoslarini o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini orttirish: qo'shimcha adabiyotlardan foydalana olish ko'nikmasini o'stirish, mustaqil bilim olish ko'nikmasini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, talabalarni ilmiy tadqiqot metodlari bilan yakindan tanishtirish, kuzatish va tajribalar o'tkazishga o'rgatish, mustaqil ravishda referat va dokladlar yozishga o'rgatish va h.k.

Hozirgi zamon ilmiy-texnika taraqqiyoti davrida xar bir yoshning sanoat korxonalarida va kishloq xo'jalik ishlab chiqarishida faol, ijodiy ishtirok etishi uchun fan va texnika yuzasidan mukammal bilimga ega bo'lishi talab qilinmoqda. Chunki har bir yosh o'zi egallagan kasblarning mohir ustasi bo'lmog'i shu kun talabidir.

Har qanday yuqori kasbiy mahoratga ega bo'lgan o'qituvchi ham dars jarayonida talabalarni fan sohalarida erishilgan hamma yutuqlar bilan xabardor kilish imkoniyatiga ega emas. Hozirgi davrda beriladigan ilmiy ma'lumotlarning hajmi juda kengayib ketdi. Shuning uchun o'qituvchi sinfdan tashqari uyushtiriladigan mashg'ulotlarda o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini bevosita rivojlantirish bilan birga, ularning yoshini xisobga olgan holda, mustaqil ravishda qo'shimcha adabiyotlar tavsiya etishi lozim. Texnologiya o'qituvchisi faqat kasb ta'limi haqida umumiy yo'nalishlar ham berib boradi. Sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda talaba sharoitini hisobga olish muhimdir. Masalan, qishloq maktablarida qishloq xo'jaligi texnikalariga va texnikaviy yo'nalishdagi kasb-hunar kollejlari, umumta'lim maktablari sharoitini hisobga olib tashkil etilgan sinfdan tashqari mashg'ulotlarning uyushtirilishi yaxshi natijalar beradi. Bunda talabalarda

kuzatuvchanlik, olingan natijalarni taqqoslash va tahlil qilish, xulosalar chiqarish, amaliy ko'nikma va malakalar hosil qilish xususiyatlari shakllana boradi.

Sinfdan tashqari ishlarda faqat bilim berishga berilib ketmasdan, ishning tarbiyaviy tomoniga jiddiy e'tibor berish lozim. Bu hol hozirgi sharoitda ayniqsa muhim. Talabalarimiz mamlakatimiz tinchligi, osoyishtaligi, haqidagi bilimlarga ega bo'lishi lozim.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlarda yoshlar turli-tuman kasb-hunarga oid amaliy ishlarni bajarishadi. Masalan, kechalar, uchrashuvlar, ko'rgazmalar tayyorlashi mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga sinfdan tashqari mashg'ulotlarning shakllari. Sinfdan tashqari olib boriladigan mashg'ulotlar asosan 3 turga bo'linadi:

1. Ayrim o'quvchilar bilan yakka tartibda olib boriladigan mashg'ulotlar.
2. O'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan mashg'ulotlar.
3. O'quvchilar bilan ommaviy ravishda olib boriladigan mashg'ulotlar.

Ayrim talabalar bilan yakka tartibda olib boriladigan sinfdan tashqari mashg'ulotlarda ilmiy ommabop kitoblar o'qish, ko'rgazmali qurollar yasash, kuzatish va tarjibalar o'tkazish kabi tadbirlar amalga oshiriladi.

Demak, maktablarda uyushtiriladigan sinfdan tashqari ishlarni yuqorida bayon etilgan shaklda olib borishda ishning mazmuniga qarab turli usullardan foydalaniladi. Vaholanki, bajariladigan ishning mazmuni, shakli va qo'llaniladigan metodlari bir-biri bilan bog'liq bo'lib, ta'lim-tarbiya ishlarining bir butun holda olib borishni ta'min etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.
2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9.
3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.

5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99–102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9.
8. Xazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNI. Interpretation and researches, 2(1).
9. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).
10. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.
11. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. European Scholar Journal, 2(11), 43-44.
12. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.
13. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.
14. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.
15. Khabibullayevna, H. M. (2021). Scientific-Theoretical Fundamentals Of Improving The Methodological Training Of Future Primary School Teachers To Teach The Subject Of Education. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(10).
16. Khaydarova, M. H. (2020). DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATION COMPEPENCIES IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *Восточно-европейский научный журнал*, (5-6 (57)), 37-39.
17. Melimurodovna, D. D., & Abdimannabovna, M. L. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. Open Access Repository, 4(3), 971-976.
18. Jurakul Panjiev. (2023). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF INTEGRATION OF MODERN PRIMARY EDUCATION LESSONS. Academia Repository, 2(11), 37–45.

BOSHLANG'ICH SINFLADA SIFAT SO'Z TURKUMINING O'RGANILISHI

Ahmedova Umida Isroilovna

Boysun tumani Duoba mahallasi

59-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda sifat so'z turkumining o'rganilishi haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: sifat, so'z turkumi, boshlang'ich ta'lim, tizim, jarayon.

Sifatni o'rganish tizimi materialni leksik va grammatik tomon-dan izchillik bilan boyitib, murakkablashtirib borishni ko'zda tutadi. O'quvchilar 1- va 2-sinfda sifatning leksik ma'nosini kuzatadilar, sifatga qanday?, qanaqa? so'rog'ini berishga o'rganadilar; 3-sinfda sifat so'z turkumi sifatida o'rganiladi; 4-sinfda ilgari o'rganilganlar takrorlanib, grammatik materialga bog'liq holda qip-qizil, yam- yashil kabi orttirma darajadagi (atama aytilmaydi) sifatlarning yozilishi o'rgatiladi. Ona tili va o'qish darslarida o'quvchilar nutqi yangi-yangi sifatlardan boyitiladi, ularga oldindan ma'lum bo'lgan sifatlarning ma'nosiga aniqlik kiritiladi.

Sifatni o'rganish metodikasi uning lingvistik xususiyatlariga asoslanadi. Sifat predmetning belgisi (rangi, hajmi, shakli va ko'rinishi, maza-ta'mi, xarakter- xususiyati, hidi, vazni, o'rin va paytga mu-nosabati)ni bildiradi. Sifatning leksik ma'nosi uni ot bilan bog'liq holda o'rganishni talab qiladi. Sifatni tushunish uchun 1-sinfdanoq o'quvchilar e'tibori sifatning otga bog'lanishini aniqlashga qaratiladi. O'quvchilar predmetning belgisini aytadilar, ularda so'roq yordamida gapda so'zlarning bog'lanishini aniqlash ko'nikmasi o'stiriladi, ya'ni ular gapdagi sifat va otdan tuzilgan so'z birikmasini ajratadilar (atama aytilmaydi). Keyingi sinflarda bu bog'liqlik aniqlashtiriladi. Shunday qilib, sifatning semantik-grammatik xususiyatlari sifat ustida ishlashni leksik va grammatik (morfologik va sintaktik) yo'nalishda olib borishni talab etadi.

Boshlang'ich sinflarda „Sifat“ mavzusi quyidagi izchillikda o'rganiladi: 1) sifat bilan dastlabki tanishtirish (1-, 2-sinf); 2) sifat haqida tushuncha berish (3-sinf); 3) shu grammatik mavzu bilan bog'liq holda ayrim sifatlarning yozilishini o'zlashtirish (4-sinf).

Sifat bilan (atamasiz) dastlabki tanishtirish (birinchi bosqich) sifatning leksik ma'nosi va so'roqlari ustida kuzatish o'tkazishdan boshlanadi. Predmetning belgilari xilma-xil bo'lib, uni rangi, mazasi, shakli; xil-xususiyatlari tomonidantavsiflaydi. Shunday ekan, sifat tushun-chasini shakllantirish uchun uning ma'nolarini aniqlash talab etiladi.

O'qituvchi predmetni yoki uning rasmini ko'rsatadi, o'quvchilar uning belgilarini aytadilar va yozadilar. Masalan, (qanday?) olma — qizil, shirin, yumaloq olma; (qanday?) ip — uzun, ko'k ip. Albatta, suhbat asosida o'quvchilar

olma, ip so'zlari nima? so'rog'iga javob bo'lib, predmet nomini bildirishi, qizil, shirin, yumaloq kabi so'zlar qanday? so'rog'iga javob bo'lib, predmetning belgisi (rangi, mazasi, shakli) ni bildirishini aniqlaydilar. O'qituvchi atrofimizni o'rab olgan pred-metlarning o'z belgilari borligini, ular bir-biridan shu belgilar bilan farqlanishini yana bir-ikki misol bilan tushuntiradi (Qanday? daraxt - Katta, chiroyli, sershox, ko 'm-ko 'k daraxt. Qanaqa ? shkaf — Oynali, baland shkaf). Xulosa chiqariladi: qanday? so'roqlariga javob bo'lgan so'zlar predmet belgisini bildiradi. O'quvchilar belgi bildirgan bunday so'zlarning nutqimizdagi ahamiyatini anglashlari uchun sifat ko'p uchraydigan matn tanlanib, awal sifatlarini tushirib qoldirib, so'ngra sifatleri bilan o'qib beriladi va mazmuni taqqoslab ko'rsatiladi. Predmetni aniq tasvirlash uchun uning belgisini bildiradigan so'zlardan foydalanilgani tushuntiriladi. Bu darslarda ko'rgazma vositalar (predmetlar, predmet rasmlari, sujetli rasmlar)dan keng foydalaniladi.

O'quvchilar qanday?, qanaqa? so'roqlariga javob bo'lgan (predmet belgisini bildirgan) so'zlarni o'zlashtirishlari uchun mashqning quyidagi turlari samarali hisoblanadi:

- 1) so'roq yordamida predmetning belgisini bildirgan so'zlarni tanlash;
- 2) aralash berilgan so'zlardan gap tuzish;
- 3) matndan kim? yoki nima? so'rog'iga javob bo'lgan so'zni va unga bog'langan qanday? va qanaqa? so'rog'iga javob bo'lgan so'zni tanlab (so'z birikmasini topib) aytish va yozish;
- 4) tayanch so'zlar va rasm asosida gap yoki kichik hikoya tuzish.

Ikkinchi bosqichda asosan ikki vazifa: „Sifat“ tushunchasini shakllantirish hamda o'quvchilar nutqini yangi sifatlar bilan boyitib borish, fikrni aniq ifodalash uchun mazmunga mos sifatlardan nutqda o'rinli foydalanish ko'nikmasini o'stirish hal qilinadi.

„Sifat“ tushunchasini shakllantirish o'quvchilarning „predmet belgisi“ degan umumlashtirilgan kategoriyaning o'zlashtirish darajasiga bevosita bog'liq. Shu maqsadda rang, maza. shakl, hajm, xil-xususiyat bildiradigan so'zlar guruhlanadi va shu so'zlarning xususiyatlari ilmunlashtiriladi. Sifatning leksik ma'nosi bilan birga uning xarakterli grammatik xususiyatlari ham qayd etiladi. Sifatlarning xususiyatlarini umuinashtirish asosida o'quvchilar uning so'z turkumi sifatidagi o'ziga xos ko'rsatkichlarini ajratadilar:

- a) predmet belgisini bildiradi,
- b) qanday? yoki qanaqa? so'rog'iga javob bo'ladi,
- d) gapda otga bog'lanib, shu ot bilan so'z birikmasi hosil qiladi, ikkinchi darajali bo'lak vazifasida keladi.

Bu sinfda og'zaki va yozma ijodiy ishlar (maktab bog'i yoki parkka ekskursiya vaqtida kuzatilgan daraxt, qushlar, hayvonlarni tasvirlab kichik hikoya tuzish kabilar)ga katta o'rin beriladi.

O'quvchilarning sifatning leksik ma'nosi haqidagi tushunchalarini chuqurlashtirish va predmetni bar tomonlama tasvirlash malakasini o'stirish uchun:

1) berilgan predmetlarning rangi, mazasi, shakli, xususiyatini ifodalaydigan sifatlar tanlash va yozish: Qanday? shaftoli — Shirin, suvli, tuksiz shaftoli. Qanday? kitob Qalin, qiziqarli kitob;

2) berilgan belgilariga qarab qaysi hayvon ekanini aniqlash: Tikanli, kichkina, foydali ... (tipratikan). Ehtiyolkor, ayyor, yovvoyi ... (tulki);

3) predmetlarning belgisiga qarab topishmoqlarning javobini aytish kabi mashqlardan foydalanish mumkin.

Sifatning nutqimizdagi, fikrni aniq va tushunarli ifolashdagi o'rnini puxta o'zlashtirishga erishish uchun ma'nodosh va zid ma'noli sifatlar ustida ishlash, o'qish darslarida sifatning o'z va ko'chma ma'noda ishlatilishini kuzatish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22.

2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9.

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.

4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.

5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99-102.

6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).

7. Abdimannabovna, M. L. (2023). O 'QUVCHILAR EKOLOGIK XAVFSIZLIK MADANIYATINI FANLARARO ABSCISSIAL VA ORDINATAL ALOQADORLIKDA TAKOMILLASHTIRISH OMILLARI. *Наука и технологии*, 1(2).

8. Muxtarova L.A. Boshlang'ich ta'limda ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirishning metodologik asoslari // Наманган давлат университети илмий ахборотномаси ilmiy-nazariy jurnali. 2021, 12-сон. – B. 657-662.

9. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
10. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
11. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
12. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. *Interpretation and Researches*, 2(1).
13. Jurakul PANJIEV. (2023). IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON INTEGRATION OF SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 84-89.
14. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students' Ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. *World Bulletin Of Social Sciences*, 32, 80-83.
15. Abdinazarova Zebiniso Khudoyshukurovna, & Kasimov Shavkat Urolovich. (2022). Main Tasks Of Moral Education And The Role Of Youth In Life. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(4), 547–551.
16. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students' Ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. *World Bulletin Of Social Sciences*, 32, 80-83.
17. Zebiniso Abdunazarova. (2023). Formation Of The Components Of Ecological Thinking In Primary Class Students. *Emergent: Journal Of Educational Discoveries And Lifelong Learning (Ejedl)*, 4(07), 4–9.

TARBIYAVIY JARAYONLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI

Botirova Laylo Boymurod qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Erdanova Zamira Olimovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etishning zamonaviy usullari haqida batafsil aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tarbiya, ma'naviy, axloqiy, o'quvchi, boshlang'ich sinf

Tarbiyalanayotgan barkamol avlodda ya'ni bo'lajak mutaxassislarda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish ko'p qirrali va murakkab jarayondir. Talabalarning ma'naviy-axloqiy shakllanishi bir-biri bilan uzviy bog'liq va biri ikkinchisini taqozo qiladigan yaxlit ta'lim-tarbiya ishlarini muntazam va izchil ravishda bajarishni talab etadi. Tarbiyaviy ta'sir o'tkazishning aniq va mukammal tizimi, yaxlit tizimli yondashuvigina ma'naviy-axloqiy tarbiyaning

samaradorligini ta'minlaydi. Tarbiyaviy ishda mukammal tizimning mavjudligi bir xil ishni ortiqcha takrorlayvermaslikka, talabaga nisbatan biri ikkinchisiga to'g'ri kelmaydigan qarama-qarshi ta'sirlarning oldini olishga, bo'lajak mutaxassislarga bir xil talablar qo'yish va yaxlitlik bilan ta'sir o'tkazishga imkon beradi .

Shuningdek davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev "Agar mendan sizni nima qiynaydi deb so'rasangiz, farzandlarimizning ta'lim va tarbiyasi deb javob beraman " degan oltinga teng fikrlarni aytib o'tganlar .

Tarbiyaning maqsadi - ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, uning rivojlanishi, yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida tashkil etilayotgan tarbiyaning asosiy maqsadi komil shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iboratdir. Tarbiya jarayoni shaxsning muayyan maqsad asosida ijtimoiy hayotga tayyorlovchi tarixiy-ijtimoiy tajribaga suyanan holda olib boriluvchi faoliyat jarayonidir. Boshqacharoq talqin etilganda, tarbiya jarayoni yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq-atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonidir O'zbekiston Respublikasida barkamol shaxsni, yuksak ma'naviy-axloqli, yuqori malakali, raqobatbardosh mutaxassisni tarbiyalash maqsadi ta'lim-tarbiya ishlarining mazmunini belgilaydi.

Ta'lim-tarbiyaning maqsadi va mazmuni tarbiyaviy vazifa shaklida ifodalanadi, aniqlanadi. Tarbiyaviy jarayon, tarbiyachi yoki tarbiyaning texnik va boshqa vositalari, ta'lim-tarbiyaning shakl-usullari tarbiya texnologiyasi deb ataladi. Pedagogik amaliyotda tarbiya texnologiyasi yordamida aniq ifodalangan tarbiyaviy vazifani tarbiyalanuvchi o'zlashtirib, egallab oladi. Tarbiyachi boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik rolini bajaradi.

Oliy ta'lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish talabalar tomonidan mavjud ilmiy bilimlarni puxta o'zlashtirilishini kafolatlovchi yondoshuv hisoblanadi. Bizga yaxshi ma'lumki, «ta'lim texnologiyasi» tushunchasi talim jarayonining mohiyati, uning bosqichlari, o'ziga xos xususiyatlari, shuningdek, o'qituvchi va talaba o'rtasida kechadigan ta'limiy munosabatlarning mazmunini anglatishga xizmat qiladi. "Pedagogik texnologiya" tushunchasi esa o'z mohiyatiga ko'ra pedagogik faoliyatning eng muhim ikki jihati, ya'ni, ta'lim hamda tarbiya jarayonining texnologiyalashtirilishini ifoda etishi zarur. Biroq so'nggi yillar mobaynida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va pedagogik faoliyatni uyushtirish jarayonida ulardan foydalanish mavzusida yaratilgan manbalarning deyarli barchasida ta'lim jarayonining texnologiyalashtirish muammosi uchun asosiy ob'ekt tarzida qabul qilinganligining guvohi bo'ldik. Holbuki, barkamol shaxsni shakllantirish muammosining ijtimoiy zaruriyat sifatida e'tirof etilayotganligini

nazarda tutadigan bo'lsak, tarbiya jarayonini tashkil etishga nisbatan yangicha yondoshuvni qaror toptirish, mazkur jarayonni texnologiyalashtirishga erishish muhim pedagogik vazifadardan bin ekanligini yanada chuqurroq anglaymiz.

Tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish-aniq maqsadga va ijtimoiy g'oyaga asoslangan hamda talabalarda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik-psixologik faoliyatning tashkiliy texnik jihatdan uyushtirilishi demakdir. Ta'lim jarayonidan farqli o'laroq, tarbiya, jarayonini texnologiyalashtirishda ushbu jarayonning samarasini qisqa muddat oralig'ida ko'ra olish imkoniyati yo'q. Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari, talaba va o'qituvchi o'rtasida yuzaga kelish ehtimoli bo'lgan ziddiyatlar tarbiyaviy jarayonni texnologiyalashtirishga nisbatan ijodiy va mas'uliyatli yondoshish zarurligini taqozo etadi. Tarbiya jarayonini texnologiyalashtirishda mazkur jarayonni loyihalashtirish hamda uning asoslarini belgilash muhim ahamiyatga ega. Tarbiya jarayonini loyihalashtirishning asoslari qatoriga:

- 1) tarbiyaviy tadbir mavzusiga doir materiallarni yig'ish;
- 2) tarbiyaviy tadbirning maqsadi va vazifalarini belgilash;
- 3) tarbiyaviy tadbirning mazmunini ishlab chiqish;
- 4) tarbiyaviy tadbirning shakli, metodlari va vositalarini tanlash;
- 5) tarbiyaviy tadbirni tashkil etish va o'tkazish (davomiyligi) vaqtini belgilash,
- 6) tarbiyaviy tadbir ssenariysini ishlab chiqish;
- 7) talabalar faoliyatini nazorat qilish, shuningdek, ularning faollik darajalarini norasmiy (talabalarni bu haqida xabardor qilmasdan) baxolash;
- 8) loyihani amaliy faoliyatda qo'llash;[8]
- 9) tarbiyaviy tadbirni amaliy jixatidan tashkil etish jarayoni;
- 10) tarbiyaviy tadbirning o'tkazilish holati (samarali yoki samarasiz, muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsiz tashkil etilganligi)ni muxokama qilish va yakuniy xulosa chiqarish kiradi.

Oliy o'quv yurtlari amaliyotidan ma'lumki, uzoq yillar davomida mazkur muassasada faoliyat olib borayotgan o'qituvchilarning aksariyati tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishga nisbatan "Tarbiyaviy ishlar rejasida belgilangan tadbirlarni o'tkazishga majburman" qabilida yondoshib kelganlar. Ularning asosiy e'tibori o'zlari rahbarlik qilayotgan guruh talabalarini avvaldan tayyorlangan ssenariyni yod olish va unga qat'iy amal qilishga majburlash, shuningdek, "Oliy maktab ma'muriyati hamda jamoasi oldida izza bo'lib qolishga yo'l qo'ymaslik" tamoyiliga muvofiq tarbiyaviy tadbirni uyushtirishga qaratilgan edi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 18-22.
2. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *Academia Repository*, 4(10), 1-9.
3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13-17.
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 10-12.
5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99-102.
6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9.
8. Muxtarova L.A. Boshlang'ich ta'limda ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirishning metodologik asoslari // Наманган давлат университети илмий ахборотномаси ilmiy-nazariy jurnali. 2021, 12-сон. – В. 657-662.
9. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
10. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176-180.
11. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
12. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. *Interpretation and Researches*, 2(1).
13. Jurakul PANJIEV. (2023). IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON INTEGRATION OF SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 84-89.
14. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students' Ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. *World Bulletin Of Social Sciences*, 32, 80-83.

15. Abdinazarova Zebiniso Khudoyshukurovna, & Kasimov Shavkat Urolovich.(2022). Main Tasks Of Moral Education And The Role Of Youth InLife. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(4), 547–551.
16. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities OfForming Students' Ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. *World Bulletin Of Social Sciences*, 32, 80-83.
17. Zebiniso Abdunazarova. (2023). Formation Of The Components Of Ecological Thinking In Primary Class Students. *Emergent: Journal Of Educational Discoveries And Lifelong Learning (Ejedl)*, 4(07), 4–9.
18. Abdimannabovna, M. L. (2023). O 'QUVCHILAR EKOLOGIK XAVFSIZLIK MADANIYATINI FANLARARO ABSCISSIAL VA ORDINATAL ALOQADORLIKDA TAKOMILLASHTIRISH OMILLARI. *Наука и технологии*, 1(2).
19. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.
20. Munzifa Tangirova, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). WAYS OF READING LITERACY DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL PUPLS. *European Scholar Journal*, 4(2), 88-89.

BOSHLANG`ICH SINIF O`QUVCHILARIGA TABIIY FANLARNI O`QITISHDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISH

Xoliyeva Sevara Rustam qizi

TerDPI Boshlang`ich ta`lim yo`nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang`ich sinf o`quvchilariga tabiiy fanlarni o`qitishda kreativlikni rivojlantirish imkoniyatlari, takomillashtirish jarayonlari, asosiy elementlari, mazmuni, uni amalga oshirish shakl, metod va vositalaridan iborat. Shuningdek, atrof-muhitga bo`lgan mehr-muhabbat tuyg`ularini rivojlantirish kabi masalalarni qamrab oladi.

**Kalit so`zlar:** tabiiy fan, kreativlik, atrof-muhit, tarbiya, o`quvchi, interfaol, sezgi, psixik, his-tuyg`u, sayyora, kosmos.

Bugungi kunda tabiatni muhofaza qilish jahon hamjamiyatining umumiy global muammosiga aylandi. Jumladan, mamalakatimizda o'tgan davr mobaynida jamiyat hayotining barcha sohalarini isloh qilish barobarida, fuqarolarga tabiiy fanga oid barqaror hayot sharoitini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo`nalishiga aylandi. Shu munosabat bilan umumbashariy va mintaqaviy tabiiy fanga oid xavf, uning kelib chiqish sabablari, inson va tabiat, jamiyat va tabiat orasidagi munosabatlarni muvofiqlashtirish, tabiiy fanga oid halokatga yo'l qo'ymaslik hozirgi kunning dolzarb muammosi hisoblanadi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan zamonaviy o'quv rejalari va dasturlariga o'tish davrida jamiyat va tabiat o'rtasidagi aloqalarni uyg'unlashtirish, atrof-muhitga jiddiy munosabatni fanlararo tabiiy

fanga oid mazmunda o'rganish va shakllantirish masalalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Xususan, yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz[1;19-b].

O'quvchilarda tabiiy fanlarga oid tushunchalarini shakllantirishga kreativ yondashuvni amalga oshirishda quyidagi ko'rsatmalarga amal qilish zarur:

- tabiat va atrof - muhitni o'rganish va o'zlashtirish insonning bilish va amaliy faoliyati birligi asosida tashkil etiladi. Shu sababli o'qituvchi tabiiy fanni o'qitishda tabiatning har bir tarkibiy qismi, jumladan, o'simlik, hayvonlar tuzilishi va hayotiy jarayonlari o'rganilganda o'quvchilarga ilmiy bilimlar berish bilan birga, mazkur bilimlarning amaliyotga tatbiqi haqida ham ma'lumot berishi, har bir organizmga tashqi muhit ko'rsatadigan ta'siri, organizmlarning yashash muhitiga moslashishini tushuntirilishi;

- sayyoramizda vujudga kelgan lokal va global tabiiy fanga oid muammolarni hal etishda dunyo hamjamiyati, davlat va nodavlat tashkilotlarning faoliyati, ya'ni ushbu tabiiy fanga oid muammolarning hal etilishida davlatlararo umumiy aloqadorlik masalalari haqida ma'lumot berilishi;

- o'quvchilarda tabiiy fan orali madaniyat va tafakkurni shakllantirish barkamol shaxsni kamolga yetkazish borasida olib borilayotgan ta'lim-tarbiyaviy ishlarning asosiy tarkibiy qismi ekanligini nazarda tutish zarur [2;14-b.];

Tabiiy fan orqali tarbiya quyidagi masalalarni o'z ichiga oladi:

- o'quvchilarga maxsus tabiiy fanga oid bilim va tarbiya berib, ularda bu sohada muayyan malaka hosil qilish;

- tabiiy fanga oid o'zgarishlarni oldindan ko'ra bilishni tarbiyalash.

- tabiiy fanga oid madaniyatni singdirish va tarbiyalash.

Vatanimizda tabiiy fanga oid vaziyat va tabiiy fanga oid tarbiyani amalga oshirish yuzasidan bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18-moddasida yer va yerosti boyliklarini, suv manbalarini, o'simlik va hayvonot dunyosini qo'riqlash va bu boyliklardan ilmiy asosda oqilona fodalanish, havo va suvni toza saqlash, tabiiy boyliklarni uzluksiz ko'paytirib borishni ta'minlash, insonning atrof-muhitni yaxshilash uchun chora va tadbirlar ko'rish zarurligi ta'kidlangan [3; 7-b.].

Dars

jarayonida interfaol metodlardan foydalanish ularning mohiyatini anglash, o'quvchilarning mustaqil va ijodiy fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb muammosi sanaladi. Jumladan, boshlang'ich

sinflarda o'quv fanlarini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalarga asoslangan interaktiv usullardan foydalanish jarayonida mazkur muammoga tizimli yondashuvni talab etadi[4;99-b.].

Inson olamning xilma-xilligini, tuzilishi va xususiyatlarini sezgi a'zolari orqali sezadi. Sezgi bu psixik jarayon bo'lib, narsa va hodisaning ayrim xususiyatlarini o'zida aks ettiradi. Ko'rish, eshitish, hid bilish, teri orqali sezish va tam bilish orqali olamning ayrim xususiyatlarini seza oladi. Masalan, tog'ni ko'radi, otning kishnashini eshitadi, gulning hidini sezadi, asalning shirinligini ta'm bilish organi orqali sezadi, olmaning rangini ko'radi.

Tevarak-atrofdagi narsa va hodisalarning ayrim xususiyatlari tartibga solinib, yaxlit obrazlarga birlashuvi natijasida idrok etiladi. Boshlangich sinf o'quvchilarida idrokning zaif tomonlari ta'limning dastlabki bosqichida uchraydi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda fazo, vaqt va harakatni idrok qilish ta'lim jarayonida o'qituvchi va kattalar yordamida amalga oshiriladi. Sezgilari orqali olamning ayrim xususiyatlarini: ranggini, ta'mini, hidini seza oladi. Mana shu ayrim xususiyatlarning tartibga solinishi natijasida yaxlit olamni idrok qiladi. Kishi tasavvurida idrok qilingan narsa va hodisalar gavdalanadi. Masalan, olma so'zi eshitilganda uning qanaqaligi, mazasi tasavvur qilinadi.

Tasavvur qilingan voqelik tafakkurda umumlashtiriladi. Tushuncha, hukm va xulosa chiqarish shakllarida voqelik bevosita aks ettiriladi. Masalan, olma bu-meva, u boshqa mevalardan farq qiladi, yilning barcha fasllarida olma bo'ladi.

Kishi idrok etish, xotirlash, xayol surish va fikrlash jarayonlarida faqat voqelikni bilib qolmasdan, balki shu bilan birga hayotdagi u yoki bu narsalarga qanday bo'lmasin munosabat [5;8-b.] bildiradi, ularga nisbatan u yoki bu tarzda his-tuyg'u paydo bo'ladi.

Kishi his - tuyg'u kechinmalarining chuqur bo'lishi uchun kishining tevarak-atrofdagi va uning o'zida yuz beradigan o'zgarishlar katta ahamiyatga ega. Tirik organizmlarning tashqi muhit bilan o'zaro munosabati o'quvchining boshidan kechirilishi chog'ida his-tuyg'ular ma'lum darajada seziladigan, tashqi belgilarga ham ega bo'ladi. Masalan, yuzlarning ifodali harakati, qo'l va gavdaning ma'noli harakatlari, turqi-tarovati, ohangi, ko'z qorachiqklarining kengayishi va torayishi. Tashqi ko'rinishdagi o'zgarishlar o'quvchining qiziqish, quvonch, hayratlanish, iztirob chekish, g'azablanish, nafratlanish, jirkanish, qo'rquv, uyalish kabi hissiy holatlarida namoyon bo'ladi [6;13-b.].

Shaxsning axloqiy rivojlanishida tabiat bilan muloqotda bo'lish katta ahamiyat kasb etadi. Tabiatga mehr qo'yish, uning barcha boyliklarini asrash va muhofaza qilish tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalar shakllanishiga turtki bo'ladi. Tabiiy fanga oid tarbiya - o'quvchining tabiatga bo'lgan ongli munosabatidir. Tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalar - ana shu ongli

munosabat mahsulidir. O'quvchilarda tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Tabiat haqidagi bilimlarni o'zlashtirish.

2. Tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalar mazmuni.

3. O'qituvchining o'quvchilarda tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirish bo'yicha pedagogik mahoratga ega bo'lishi lozim.

4. O'quvchida tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirishning davrlari, ularni o'zlashtirish darajalari hamda qiziquvchanlik qobiliyati.

5. Tabiiy fanga oid ta'lim va tarbiyaning uzviyligi.

6. O'quvchilarda tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirish omillarining o'zaro aloqadorligi.

O'quvchilarda tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari quyidagi talablar asosida aniqlandi:

- o'quvchilarning yosh xususiyatlarini o'rganish;
- o'qituvchi va o'quvchining o'zaro munosabatlari asosida tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirish uchun muhit yaratish;
- fanlararo tabiiy fanga oid tarbiyaga oid materiallardan foydalanish [7;56-b.].

O'quvchilarga tabiat haqidagi bilimlarni o'rgatishdan maqsad-tabiat komponentlarini asrab - avaylash hamda tabiatga nisbatan shaxsning axloqiy rivojlanishini tarbiyalashdir. Atrofdagi tabiat deganda, nimani tushunish mumkin? Atrofdagi tabiat-bu o'simliklarning inson uchun hayotbaxshligi, hayvonlarning turli - tumanligi, zilol suv, toza havo, tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlar, ona-yer, foydali qazilmalar, unumdor tuproq, ob - havo, kishilar mehnati va hokazolardir. Bularning barchasini inson his qilmog'i lozim. Atrofdagi tabiatga ma'lum darajada noto'g'ri o'zgartirish kiritilsa, natijada tabiiy fanga oid muammolar shakllanishiga vaziyat yaratiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fanlararo bog'lanish asosida tabiiy fanga oid tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirish tahlili shuni kursatadiki, tabiat haqidagi bilimlar quyidagacha o'zlashtiriladi;

1. Jonli va jonsiz tabiatning o'zaro aloqadorligi hamda ularning farqi.
2. Tabiat jismlari va ularning xususiyatlari.
3. Tabiat komponentlari va xislatlari.
4. Tabiat hodisalari va ularning ta'siri.
5. Kosmos va uning yer bilan aloqadorligi.
6. O'zbekiston tabiati va uni muhofaza qilish.
7. Atrofimizdagi tabiatga oqilona, axloqiy munosabatlarni shakllantirish.

8. Hayvon va o'simliklar ishtirokida mashq va masalalar yechish, rasm va haykalga ishlov berish, ijodiy topshiriqlar va muammoli masalalar tuzish hamda yechish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. -T.: O'zbekiston, 2017. 19 - b.

2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.– Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 14 b.

3. Babanazarov Q.R. Tabiat obektlari va inson salomatligini radiasiya ta'siridan huquqiy muhofaza qilish, 12.00.06.-Tabiiy resuslar huquqi : agrar huquq; ekologik huquq. Yuridik fan. nom.... Daraja olish uchun diss.avtoref.-T.: 7-b

4.Bozorova N.Sh. Talabalarda tabiiy fanga oid madaniyatni shakllantirishning ilmiy-pedagogik asoslari: Avtoref. diss.. kand. ped. nauk.– Toshkent, 2006. -99 b.

5.Berdanova P.U. Qoraqalpoq oilalarida bolalarning tabiiy fanga oid madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari (o'smirlar oilasida): Avtoref. diss. ... kand. ped. nauk. – Tashkent, 2005. – 8 b.

6.Ismatov I.Sh. O'quvchilarda atrof-muhitga ma'suliyatli munosabatni shakllantirish.(anorganik kimyo misolida) Ped.fan.nom. ...disser. .. avtor. –T.: -2006.-13b

7.Isaqlulova N.J. O'quvchilarga tabiiy fanga oid tarbiya berish nazariyasi va amaliyoti. Monografiya. -T.: Fan, 2011. 56- b.

PEDAGOGIK MAHORATNI O'QUV-TARBIYA ISHLARI JARAYONIDA SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Xurramova Mohidil Baxtiyorovna

Termiz davlat pedagogika instituti

Pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu tezisda faoliyat jarayonida pedagogik mahoratni shakllantirish yo'llari, pedagogik mahoratni egallashning shartlari, mazmuni, mohiyati, zaruriyati, bunda doimiy tadqiqotlar o'tkazish, tajribani o'rganish, tahlil qilish va xulosalar ishlab chiqish zarurati, professionallik, tizimli bilimlarni olish qobiliyati, mashqlar, takrorlashlar, xulosalar chiqarish, natijalar asosida olingan xulosalar, falsafiy, pedagogik, psixologik, uslubiy bilimlarni olish, ta'lim mavzusi bo'yicha keng va chuqur bilimlarni olish va takomillashtirish orqali shakllanish mazmuni ochib beriladi.

Kalit so'zlar: pedagogik mahorat, metodika, texnologiya, ta'lim, kognitiv faoliyat, ijodkorlik.

Kirish: Pedagogik mahorat o'zi nima? Uning mohiyati nimalarda ko'zga tashlanadi? Mahoratni egallash uchun nimalarga e'tibor qaratish lozim? "Pedagogik mahorat" tushunchasiga turli adabiyotlarda turlicha ta'rif berilgan. Jumladan, eng mukammal ta'riflardan biri "Pedagogik ensiklopediya"da shu tarzda izohlanadi: "O'z kasbining mohir ustasi bo'lgan, yuksak darajada madaniyatli, o'z fanini chuqur biladigan, yondash fanlar sohalarini yaxshi tahlil eta oladigan, tarbiyalash va o'qitish uslubiyatini mukammal egallagan mutaxassis". Yuqoridagi ta'rifning mohiyatidan kelib chiqib o'qituvchining pedagogik mahorati tushunchasi mazmunini shunday izohlash mumkin:

1. Rivojlangan madaniyatning yuqori darajasi, bilimdonlik va aql-zakovatning yuksak ko'rsatkichi.
2. Fanlar doirasida yetarlicha bilimga ega bo'lish.
3. O'z faniga doir bilimlarning mukammal sohibi bo'lish.
4. Psixologik bilimlarni puxta egallaganligi, ulardan kasbiy faoliyatida foydalana olishi.
5. O'quv - tarbiyaviy ishlar metodikasini mukammal bilishi.

Pedagogik mahorat yillar bo'yi, o'qituvchi va o'quvchining birgalikdagi faoliyati, o'qituvchining o'z ustida doimiy ishlashi, doimiy yangiliklarni izlashi va uni ta'lim jarayoniga tadbiq etib borishi jarayonida sayqallanib, rivojlanib boradi. O'qituvchining pedagogik mahoratini shakllantirish uchun, birinchi navbatda, pedagogik faoliyatni ilmiy asosda tashkil etish kerak. Buning uchun o'qituvchining istaklari va manfaatlarini hisobga olish, uning intilishlarini va boshqa tashqi omillarni uyg'unlashtirish, kasbiga va shaxsiy xususiyatlariga qarab faolligini oshirish kerak. Bu sinchkovlik bilan o'rganish, kuzatish, tajribani o'rganish, tahlil qilish va xulosa qilishni talab qiladi. Shuningdek, ushbu kasbiy va shaxsiy xususiyatlar bir nechta pedagogik vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish uchun asos bo'lishi mumkin, masalan, talaba yoshlarning ma'naviy va jismoniy rivojlanishini ta'minlash, o'quv va kognitiv faoliyatni faollashtirish. Har bir yosh mutaxassisni puxta ilmiy va nazariy bilimlar bilan taminlash, olingan ilmiy bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash, mahorat va ko'nikmalarni egallash, tarbiyalash, albatta, oson emas. Ilmiy, ongli munosabatda bo'lgan, mustaqil fikrlaydigan, mukammal ma'lumotni o'zlashtirishga muhtoj, kognitiv faollik va aqliy mehnat madaniyatini o'zida mujassam etgan yoshlarni tarbiyalash muhim vazifasidir. Zamonaviy sharoitda o'qituvchi ijodiy fazilatlarga ega bo'lishi kerak. Kasbiy Kamolot, mutaxassis sifatida shaxsning rivojlanishi bu jarayonda o'z mohiyatiga ko'ra namoyon bo'ladi.

Pedagogik mahorat - bu har bir o'qituvchiga xos bo'lgan o'quv ishlarini doimiy ravishda oshirish, takomillashtirishga asoslangan san'at. Ushbu san'at

kognitiv faoliyatni muntazam ravishda tartibga solish, o'z ishini boshqarish va yuksaltirish bilan tavsiflanadi. U pedagogik va psixologik nazariyalardan samarali foydalanishni ta'minlaydi. "Pedagogik mahorat" fani pedagogika fanlari tizimida kasbiy tayyorgarlikni mustahkamlash va takomillashtirish fani sifatida ishlaydi. Axir, "pedagogik mahorat" - bu pedagogik faoliyatni mohirona boshqarishni o'rgatadigan fan.

Shunday qilib, kasbiy va pedagogik mahorat pedagogik va psixologik tayyorgarlikda, kognitiv jarayonlarda (sezgi, idrok, e'tibor, xotira, fikrlash, xayolot), shaxsning psixologik xususiyatlarida, uning biologik jihatdan aniqlangan xususiyatlarida (asab tizimi, temperament, qobiliyat, xarakter), ijtimoiy yo'naltirilgan xususiyatlarda (ehtiyoj, qiziqish), olingan professional xususiyatlari (bilim, mahorat), hissiy - o'rganish va tushunish asosida shakllanadigan ixtiyoriy xususiyatlar (hissiyot, iroda), ijtimoiy yo'naltirilgan xususiyatlar (ehtiyoj, qiziqish), olingan kasbiy xususiyatlar (bilim, ko'nikma, malaka, odatlar) va pedagogik mahorat haqidagi fan, ushbu xususiyatlarning mohiyatiga asoslanib, ularni amalda qo'llash usullarini o'rgatadi. Shunga asoslanib, o'quv jarayonini to'g'ri, aniq tashkil etish, imkoniyatlardan aniq foydalanish, uni rivojlantirish uchun sharoit yaratish imkoniyati paydo bo'ladi.

Ta'lim jarayonini mohirona boshqaradigan, uni maxsus va qiziqarli ishtiyoq bilan, zavq bilan tashkil etadigan o'qituvchini tasavvur qiling. O'qituvchining pedagogik mahoratini shakllantirishning birinchi sharti bu faoliyatdir. Axir, pedagogik ko'nikmalarni o'zlashtirish va takomillashtirish bo'yicha faoliyat yetakchi omil hisoblanadi. Axir, mehnat, bilim, mahorat, ijodkorlik inson hayoti va faoliyatining asosiy mezonidir. U

shbu mezon kundalik ish, faoliyat orqali amalga oshiriladi. Ish, qidiruv jarayonida, ya'ni amaliyot jarayonida yutuqlarga erishiladi, ko'nikmalarga ega bo'ladi. Kasbiy mahorat sirlarini o'rganishga intilayotgan har bir o'qituvchi, avvalambor, pedagogik bilim va ma'lumotlarni o'zlashtirishga intilishi, o'z ishining barcha jihatlarini vizual ravishda taqdim etishga va tahlil qilishga, natijalarni baholashga, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarning mohiyatini tushunishga harakat qilishi kerak. Bu holatlar, albatta, faoliyat orqali amalga oshiriladi. O'qituvchining pedagogik faoliyati pedagogik ko'nikmalarni egallashda muhim rol o'ynaydi. Pedagogik mahorat pedagogik faoliyat bilan uzviy bog'liqdir.

Quyidagi fazilatlar malakali o'qituvchiga xosdir:

- ijtimoiy sub'ektlar bilan o'zaro munosabatlar, madaniy muloqot;
- mutaxassislik bo'yicha ma'lumot qidirish, ularni ta'lim mazmuni va kasbiy faoliyat asosida qayta ishlash jarayoni;
- ulardan samarali foydalanish, o'quv ma'lumotlarini talabalarga yetkazish qobiliyati.

Pedagogik mahoratning eng muhim tarkibiy qismi bu kasbiy tajriba-o'qituvchi o'z faoliyati davomida olgan bilim, ko'nikma va malakalar majmui.

U quyidagi yo'llar bilan hosil bo'ladi:

- doimiy o'z ustida ishlash;
- yuksak mahorat egalarining doimiy ish tajribalari bilan tanishish;
- zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan doimiy qurollanib borish;
- qo'shma pedagogik tadqiqotlar o'tkazish;
- tajribali hamkasblar va mutaxassislardan maslahat olish.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda aytishimiz mumkinki, pedagogik mahorat faoliyat jarayonida shakllanadi va takomillashadi. Shunga asoslanib, "uzluksiz faoliyat pedagogik mahoratni shakllantirishning birinchi shartidir" deb aytishimiz mumkin. Ko'rib turganimizdek, pedagogik mahoratning asosiy obyekti inson, uning aql-zakovati, irodasi, e'tiqodi, tafakkuri, ongidir. Bularning barchasi uning qanchalik yuqori darajada bo'lishiga, fanga, uning rivojlanish darajasiga bog'liq va ilm-fan tinimsiz mehnat, mashaqqat va azob-uqubatlar orqali olinadi. Pedagogik mahorat, shuningdek, faoliyat, mehnat, o'z malakasi ustida doimiy ishlash orqali shakllanadi.

Darhaqiqat, pedagogik mahoratni oshirish uchun, birinchi navbatda, o'quv fanining ilmiy va nazariy asoslari bilan qurollanish, uning metodologiyasini o'zlashtirish, ta'lim maqsad va vazifalarini tushunish va amalga oshirish, kompyuter savodxonligini o'zlashtirish, mustaqil kognitiv faoliyatni aniq rejalashtirish, pedagogik fikrlash egasi bo'lish, pedagogik texnikani o'zlashtirish, ijtimoiy faoliyat va uslubiy madaniyatni o'zlashtirish va axborot bilan. Pedagogik faoliyatni boshlagan har bir yosh o'qituvchi birinchi navbatda o'z kasbiy mahoratini shakllantirish va takomillashtirish haqida g'amxo'rlik qilishi, pedagogik faoliyatda yuzaga keladigan qiyinchiliklardan qo'rqmasligi, sarosimaga tushmasligi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A'zam Xoliqov Pedagogik mahorat Darslik Toshkent «IQTISOD-MOLIYA» 2011

2. M.Xurramova. (2023). Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish jarayonida refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirishning mazmuni. "XXI ASRDA INNOVATION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR" Nomli Respublika Ilmiy-Amaliy Konferensiyasi, 1(8), 55–58.

3. M., K. . (2023). THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE TECHNOLOGY OF FORMING REFLECTIVE SKILLS IN FUTURE TEACHERS. JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING, 2(8), 107–110.

4. M.Xurramova. (2023). Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish jarayonida refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirishning mazmuni. "XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR" Nomli Respublika Ilmiy-Amaliy Konferensiyasi, 1(8), 55–58.

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI O'QITISHDA TAYANCH KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH

Choriboyeva Zarnigor Choriboyevna

TerDPI talaba

Muxtarova Lobar Abdimannabovna

TerDPI Boshlang'ich ta'lim metodikasi dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili fanidan kompetensiyalar shakllantirishning foydalanish usullarini yoritilgan.

Kalit so'zlar: bilim, ko'nikma va malaka, kompetentlik.

Dunyoda ona tili darslarida o'quvchilarni faollashtirish texnologiyasi modelining tashkiliy komponenti yondashuvlar (mantiqiy, evristik, integrativ, avtoritar, tanqidiy, kognitiv-pragmatik) va o'qitish jarayonida zamonaviy talablarga javob beradigan innovatsion metod hamda vositalardan foydalanish, uni amaliyotga tatbiq etish bo'yicha tadqiqodlar olib borilmoqda. Rivojlangan davlatlarda o'quvchilarni ijodiy faollashtirishda qo'llanadigan tamoyillarni (ilmiylik, uzviylik ketma-ketlik, ko'rmazlilik, mobillik, modellashtirish) yoritishga alohida diqqat qaratilmoqda. O'qituvchining kompetentligi amaliy faoliyat jarayonida o'z ustida maqsadli ishlashi natijasida shakllanadi. Amaliy faoliyatining har bir elementi kasbiy ish uchun xizmat qiladi, lekin uning asosida mehnat yotadi.

Pedagogning tarbiyalanuvchilariga munosabatini aks ettiruvchi axloqiy xarakter xususiyatlariga muhabbat va g'amxo'rlik shunga asoslangan individuallashtirish pedagogik yordam mehribonlik, samimiyat, boshqalarga yaxshilik istash, ishonch, xayrixohlik, matonat, e'tiborlilik, me'yordagi talabchanlik, adolatlilik, marhamatlilik kabi sifatlar kiradi.

Kompetensiyaviy yondashuv asosida boshlang'ich sinf fanlarini o'qitishni takomillashtirish borasida ta'minot sifati darajasini oshirish, o'quvchilar ijodiy tafakkurini rivojlantirishga yo'naltirilgan zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishga katta e'tibor qaratilmoqda. Jamiyatning ijodkor kompetentli mutaxassislariga bo'lgan ehtiyoji shaxsning o'z-o'zini rivojlantirish texnologiyalarining muhimligini oshirib, dolzarblashtirilmoqda.

Kompetensiya (lot. compete –erishyapman, munosibman, loyiqman) –1) muayyan davlat organi (mahalliy o'zini o'zi boshqarish organi) yoki mansabdor shaxsning qonun, ustav yoki boshqa hujjat bilan belgilangan vakolatlari, huquq va burchlari doirasi; 2) u yoki bu sohadagi bilimlar, tajriba.

Kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim - o'quvchilarning egallangan bilim, ko'nikma va malakalarini o'z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo'llay olish imkoniyatlaridir.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim o'quvchilarda mustaqillik, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lish, tashabbuskorlik, mediaresurslar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan o'z faoliyatida oqilona foydalana olish, ongliy ravishda kasb-hunar tanlash sog'lom raqobat hamda umummadaniy ko'nikmalarini shakllantiradi.

Inson o'z hayotida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi, o'z sohasida kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishi uchun zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim. Bundan tashqari ta'limda har bir o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarda shu fanning o'ziga xosligi, mazmunidan kelib chiqqan holda, sohaga tegishli xususiy kompetensiyalar ham shakllantiriladi.

O'zbekiston Respublikasida ta'limning uzluksizligi barkamol shaxsni tarbiyalashga yo'naltirilganligidan kelib chiqqan holda, umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limida (9+3) o'qitiladigan umumta'lim fanlari mazmunining izchilligini ta'minlash maqsadida tayanch kompetensiyalar hamda bir o'quv fani mazmunidan kelib chiqqan holda xususiy kompetensiyalar belgilanadi.

Tayanch kompetensiyalarning quyidagi turlari boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitishda katta ahamiyatga ega:

kommunikativ kompetensiya jamiyatda o'zaro muloqotga kirishish uchun ona tili va birorta xorijiy tilni mukammal o'zlashtirish hamda muloqotda samarali foydalana olish;

o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda aniq va tushunarli bayon qila olish, mavzudan kelib chiqqan savollarni mantiqan to'g'ri qo'ya olish va javob berish;

ijtimoiy moslashuvchanlik, o'zaro muloqotda muomala madaniyatiga amal qilish, jamoaviy hamkorlikda ishlay olish;

muloqotda suhbatdosh fikrini hurmat qilgan holda o'z pozitsiyasini himoya qila bilish, uni ishontira bilish;

turli ziddiyatli vaziyatlarda o'z ehtiroslarini boshqarish muammo va kelishmovchiliklarni hal etishda zarur (konstruktiv) bo'lgan qarorlarni qabul qila olish

Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasida ta'lim samaradorligini oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalari, kompyuter va kompyuter tarmoqlari negizida ta'lim jarayonini axborotlar bilan ta'minlashni rivojlantirish uchun texnika va texnologiyani bilish va ulardan foydalana

olish, funksiyalari va strukturasini bilishi, texnologiyalarini joriy eta olishi talab qilinadi.

O'zini-o'zi rivojlantirish kompetensiyasini egallash ham boshlang'ich sinflarda muhim ahamiyatga ega. O'zini-o'zi anglashning rivojlanishi har bir bolada o'ziga xos tarzda kechadi.

Dunyoning rivojlangan davlatlaridan biri bo'lgan AQSh pedagogikasidagi ta'limotda ham quyidagilarni ko'rish mumkin:

- bolani o'z kuchi, imkoniyatiga ishonch ruhida tarbiyalash;

- o'quvchining eng kichik shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun kurash;

- bolani kamsitmaslik, insoniy qadriyatlarni va g'ururini yerga urmaslik;

- o'quvchining ilk davridanoq kasb-korga yo'naltirish, Vataniga faxr va iftixor ruhida tarbiyalash. Shuningdek, o'qituvchi yo'naltiruvchi rol o'ynaydi. Asosiy maqsad – intellektni mashq qildirish va mantiqiy fikrlashga o'rgatishdir.

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi. Jamoa rivojlanish darajasidan dalolat beradigan muhim belgilaridan biri – o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatiga ishtiyoqi hisoblanadi. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirishda o'quvchilarning faqat sinfdan tashqari faoliyatida namoyon bo'ladigan munosabatilarni tahlil etish bilangina cheklanib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. Bo'lajak o'qituvchining loyihalash faoliyati. // Metodik qo'llanma. –T.: TDPU Rizografi, 2014.

2.Abdullayeva B. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining axborot kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan tayyorgarliginig mazmuni / Boshlang'ich ta'limning dolzarb masalalari: muammo va yechimlar. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. –Jizzax, 2019-yil –6-b.

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17.

4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12.

5. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99–102.

6. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. Interpretation and Researches, 1(1).

7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9.
8. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
9. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).
10. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // *AJMR:Asian Journal of Multimensional Research Journal*. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
11. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. *Апробация*, (2), 93-94.
12. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
13. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.
14. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.
15. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
16. Panjiyev, J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. *Interpretation and Researches*, 2(1).
17. Jurakul PANJIEV. (2023). IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON INTEGRATION OF SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 84-89.
18. Daminova Dilbar. ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. *GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ)* ISSN (E): 2347-6915 Vol. 11, Issue 03, March. (2023). 307-311 b
19. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 18-22.
20. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *Academia Repository*, 4(10), 1–9.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INTEGRATIV TA'LIM METODLARI

Nimatulloyeva Shoira Dilmurod qizi

DTPI Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Normurotova Aziza Karim qizi

DTPI "Boshlang'ich ta'lim" metodikasi kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, fikrlarini yanada erkin bayon qila olish maqsadida, bilimlarini mustahkamlash bilim olish ko'nikmalarini shakllantirishda integrative-innovatsion metodlaridan foydalanish, ularni qo'llash yo'l-yo'riqlari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: integratsiya, integratsion yondashuv, ta'lim samaradorligi, jarayon, ta'lim, pedagog, metod.

Аннотация: В данной дипломной работе представлены сведения об использовании интегративно-инновационных методов и рекомендации по их применению в целях расширения мировоззрения студентов, более свободного выражения своих мыслей, укрепления их знаний, формирования навыков обучения.

Ключевые слова: интеграция, интегративный подход, образовательная эффективность, процесс, образование, педагог, метод.

Annotation: This thesis provides information on the use of integrative-innovative methods and guidelines for their application in order to expand students' worldview, to express their thoughts more freely, to strengthen their knowledge, and to form learning skills.

Keywords: integration, integrative approach, educational efficiency, process, education, pedagogue, method.

So'nggi yillarda ta'lim-tarbiya tizimida yangi avlod tarbiyasida jahon fani va madaniyatini ilg'or yutuqlarini jamlagan, o'tmish ajdodlarimiz aql-zakovoti mahsuli sifatida yaratilgan milliy va ma'naviy qadriyatlarimizga tayangan holda zamonaviy ta'lim-tarbiya berish uslublarini shakllantirish muammosi vujudga keldi.

Barkamol avlod jamiyat taraqqiyotining asosi. Shu bois mamlakatimizda ham jismonan, ham ma'nan barkamol avlodga ta'lim-tarbiya berish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. "Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz".² Biz integratsiyaning mohiyatini aniqlash jarayonida uning falsafiy, pedagogik-psixologik va metodik asoslarini aniqlab olishimiz muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, o'qitish va tarbiya jarayoni bir-biri bilan uzviy bog'liq, lekin inson shaxsining shakllanishida tarbiya ustuvor ahamiyat kasb etadi. Chunki tarbiya ta'lim jarayonining barcha majmuini o'z ichiga oladi.

² "Boshlang'ich sinflarda integratsion o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari" N.R..Kutlimuratova

Bugungi kunga kelib, an'anaviy o'qitish o'rnini shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar egallamoqda. Shu nuqtai nazardan qayd etish lozimki, XX asrning yakuni texnokratik taraqqiyotga nuqta qo'yib, gumanitar madaniyatning ibtidosiga yo'l ochdi. Kuch va qo'rquv mantig'ining ong va muhabbat falsafasiga almashingani XXI asrning o'ziga xos strategiyasidir. Demak, ta'lim-tarbiyada ham amalga oshiriluvchi islohotlar mana shu mantiqqa mos tarzda, jamiyatga xizmat ko'rsatishi lozim. Bu o'rinda noan'anaviy o'qitish shakli – integratsiyaning ahamiyati yanada oshib boradi. Negaki, integratsiyaning darajasiga qarab, uning qo'llanilish texnikasiga ko'ra, amalga oshirilgan texnologiyaning istiqbolini belgilash mumkin bo'ladi. Zero, integratsiya yetarlicha namoyon bo'la olgan, turli xarakterli mazmunning singdirilishi natijasida yangi sifatiy holatga o'tishda asosiy omil bo'lib yuzaga chiqa oluvchi faktor hisoblanadi. Integratsiya chuqur, noan'anaviy ta'lim bilan tavsiflana oluvchi, turfa xarakterdagi katta hajmli o'quv materialining uyg'unlashuvini o'zida namoyon etadi.³

O'quv jarayonida fanlararo aloqadorlikning amalga oshirilishi ta'lim sifatiga kuchli ta'sir ko'rsatib, ta'limni modernizatsiyalash, innovatsion o'qitish imkoniyatlarini kengaytirish imkonini beradi hamda fanlararo aloqadorlik ta'minlangan holda darsni tashkil qila olgan o'qituvchi o'quvchilarda o'zining faniga bo'lgan qiziqishini oshiribgina qolmasdan, mazkur fanni o'zlashtirishga yordam beradi. Fanlararo aloqadorlikni tizimli tarzda amalga oshirish natijasida o'quv-tarbiya jarayonining aloqadorligi sezilarli darajada ortadi. Maktabning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda dunyoga yaxlit, o'zaro aloqador bo'lgan birlik sifatida qarashni, uning global muammolari hamda bu muammolar yechimini ko'ra va tushuna bilishni shakllantirishdan iborat.

Integratsiyalashgan dars turlari. Integratsiyalashgan darslarni tashkil etishning samaradorligi.

Integratsiyalashgan dars. Boshdan integratsiyalashgan kurs-bu sinfdan tashqari o'qish. Bu yerda yaxlit jarayon quyidagicha kechadi:

-kitob o'qish asbobi sifatida o'qish darslarida olgan o'qish ko'nikmalarini takomillashtirish;

-matn ustida ishlash;

-suhbatdoshlar doirasini tanlash kabi kitoblarni tanlash.

Tekshiruvlar natijasida shu narsalar aniqlandiki, integral yondashuvni amalga oshirishga yordam beruvchi usul va vositalarga quyidagilar kiradi:

1. Evristik suhbatlar;

2. Umumiy suhbatlar;

3. Ekskursiyalar;

4. Ona tili tabiatshunoslik darslarida kuzatishlar, badiiy asarlar materiallari asosida nutq o'stirish uchun yozilgan ijodiy ishlar;

5. Ta'limning ko'rgazmali metodlari;

³ Oydinoy Donyorbek qizi Davlatova ADU, BTST yo'nalishi talabasi "Boshlang'ich ta'limda integrativ ta'lim metodlari" maqolasi

6. Mustaqil ishlar;
7. O'qish, matematika darslarida og'zaki rasm chizish;
8. Imo-ishorali ko'rinishlar (pantomimalar);
9. Tabiatshunoslik darslarida tabiat tasvirlarini ifodali o'qish;
10. Ona tili darslarida tabiatshunoslikka oid diktantlar, matnlar yozish (shu sinfga tegishli orfagrammalarni takrorlagan holda);
11. O'lkashunoslik asosida matematik masalalarni hal qilish, yechish va boshqalar.

Xulosa qilib aytganda, turli xil fanlarni bir-biriga bog'lab tabiatga va hayotga bog'lagan holda boshlang'ich sinf o'quvchilariga yanada fikrining, dunyoqarashining kengayishiga yordam beradigan metodlarni o'rganish va undan foydalanishni har bir boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun yaxshi natija beradi. Bu metodlarni o'rganish esa o'quvchilarning erkin fikrlashiga, muammoli vaziyatlardan bemalol kiritik fikrlagan holda bog'lanishlar hosil qilishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Tolipova J, Numonova N. Ta'lim-tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogic texnologiya «Xalq ta'limi» jurnali, 3-son.
2. Farberman B.L. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. -Toshkent: O'zRFA «Fan» nashr., 2000.
3. G'afforova T. va boshqalar. Ta'limning ilg'or texnologiyalari. -Qarshi: «Nasaf», 2003.
4. Mavlonova R. va boshqalar. Pedagogika.-T.: «Yangi avlod asri» 2003.
5. Oydinoy Donyorbek qizi Davlatova ADU, BTSTI yo'nalishi talabasi. (Boshlang'ich ta'limda integrativ ta'lim metodlari maqolasi)
6. "Boshlang'ich sinflarda integratsion o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari" N.R..Kutlimuratova

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI VA TABIIY FANLAR INTEGRATSIYASI

Sayriddinova Rohila Bahriddin qizi

TerDPI Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Abduhalimova Yulduz Normurod qizi

TerDPI Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda integratsiya jarayonlari, ona tili va tabiiy fanlar o'rtasidagi uzviy bog'lanishlar, ona tili va tabiiy fanlarni olib borishda darslarni qanday qilib integratsiya qilish jarayonlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Integratsiya, "Pinbord", obyekt, ta'lim tizimi, interaktiv.

Hozirgi kunda boshlang'ich maktab ta'limini integratsiya qilish haqida ko'p gapirilmoqda. Bu tushuncha kichik maktab o'quvchisi atrofidagi olamni bir butunligicha qabul qilish, uning uchun tabiatshunoslik, rus tili, musiqa va boshqa o'quv fanlari nomi emas, balki atrofidagi olam obyektlarining tovushlar, ranglar,

hajmlarning turli-tumanligining qiziqarliligi bilan harakterlanadi. Ta'limni integratsiyalashtirishdan ko'zlangan asosiy maqsad, boshlang'ich maktabdayoq tabiat va jamiyat haqidagi tasavvurni yaxshi shakllantirish va ularning rivojlanishi qonunlariga o'z munosabatini bildirishga yo'naltirishdan iboratdir. Asosiy fanlarni o'zlashtirish va olamdagi bor narsalar qonuniyatlarini tushunishda predmetlar ichidagi va predmetlararo aloqalarini o'rgatish ta'limni integratsiyalashga yondashuvning metodik asosidir. Bunga turli darslar tushunchalariga ko'p marta qaytish, ularni chuqurlashtirish va boyitish, shu yoshga tushunarli bo'lgan muhim belgilarni aniqlash orqali erishish mumkin. Shunday qilib, yaxshi shakllangan, tuzish va o'tkazish tartibiga ega bo'lgan, tarkibiga shu o'quv predmetiga tegishli bo'lgan tushunchalar guruhi kiritilgan har qanday dars integratsiyaga asos qilib olinishi mumkin. Misol sifatida dars jarayoning bir soatlik dars ishlanmasini ko'rib chiqamiz:

- **Darsning mavzusi:** Tabiatni muhofaza qilish (Tabiiy fanlar, 3-sinf).

Darsning maqsadi:

Ta'limiy: Fanlararo aloqadorlik mazmundagi bilimlarni shakllantirish. FK1: tabiat hodisalari va jarayonlarini fanlararo aloqadorlikda o'rganish.

Tarbiyaviy: Fanlararo ta'lim-tarbiya berish. TK3: shaxsiy o'quv maqsadlarini fanlararo aloqadorlikda mustaqil o'rganish.

Rivojlantiruvchi: Fanlararo mantiqiy tafakkurni o'stirish. FK3: darslik ustida mustaqil ishlash ko'nikma va malakalarini rivojlantirish.

Motivatsiyali maqsad: Fanlararo mustaqil bilimga ega bo'lish.

Jihoz: darsliklar, mavzuga oid ko'rgazmali vositalar.

Metod: "Pinbord".

Darsning borishi:

I. Tashkiliy qism: Salomlashish, navbatchi axboroti, o'quvchilarni darsga tayyorlash.

II. Uy vazifasini so'rash va baholash: O'tilgan mavzusini so'rash va baholash (Blits-so'rov).

III. Yangi mavzu bayoni: Aziz o'quvchilar! Bugungi mavzuimizni 3- sinf "Tabiiy fanlar" darsligidagi "Tabiatni muhofaza qilish" mavzusini, 3-sinf "Ona tili" darsligining 27-mashq topshirig'i bilan fanlararo aloqadorlik mazmunida olib boramiz. Mazkur mavzuni "Pinbord" metodi yordamida o'rganamiz.

O'qituvchi dastlab o'quvchilarga yangi ya'ni "Tabiatni muhofaza qilish" mavzusi haqida ma'lumot berib, unda tog', adir, o'rmon, yaylov va cho'llarda, ya'ni tabiat bag'rida o'sadigan o'simliklarni muhofaza qilish. Shuningdek, odamlar tomonidan ekilib, parvarish qilinadigan madaniy o'simliklarni muhofaza qilish haqida ilmiy tushunchalar beradi.

Sundan so'ng o'qituvchi darsni "Pinbord" metodi orqali tushuntiradi. Bu metod vaqtdan samarali foydalanishga yordam beradi. So'ngra, mavzuni 3-sinf "Ona tili" darsligining 27-mashq topshirig'i orqali bog'lanadi. Jumladan, matndagi gaplar qanday ohang bilan o'qiladi? Nima uchun? Tog' yonbag'irlarida qanday

daraxtlar o'sadi. Ular issiq shamolni o'tkazmaydi. Bunday joylarda o'simliklar yaxshi o'sadi.

So'roqlar yordamida ajratilgan so'zlarning qaysi gap bo'lagi ekanini ayting. Ularni o'zi bog'langan so'z bilan birga ko'chiring. Gapda so'zlar o'zaro nimalar vositasida bog'lanadi? Garmisel - issiq, yoqimsiz, zararli shamol. Gapda so'zlar o'zaro - ni, - ning, - ga (- ka, - qa), - da, - dan qo'shimchalari va ohang yordamida bog'lanadi.

"Tabiatni muhofaza qilish" mavzusidagi munozarani quyidagi savollar orqali mustahkamlaydi:

1. O'simliklarni muhofaza qilish deganda nimani tushunasiz?
2. Ariq bo'ylarida o'sadigan qaysi o'tlarni bilasiz?
3. Daraxt, buta va o'tlar bir-biridan qanday farq qiladi?
4. Butalarga qaysi o'simliklar kiradi?
5. Tog'larda yashaydigan hayvonlardan yana qaysilarini bilasiz?

IV. O'tilgan mavzuni mustahkamlash: Takrorlash.

V. Uyga vazifa: 3-sinf "Tabiiy fanlar" darsligidagi "Tabiatni muhofaza qilish" mavzusini fanlararo aloqadorlik mazmunida 3-sinf "Ona tili" darsligida ta'rif berilgan tabiiy o'simliklar egallagan joylarni bo'yang va topshiriqni mustaqil bajarib kelishdan iborat.

Ushbu dars ishlanmasi orqali ona tili va tabiiy fanlar o'rtasidagi integratsion yondashuvni ko'rib o'tish mumkin.

Integratsiyalashgan darslar – interaktiv ta'lim tizimi bo'lib, integrativ bilimlarni chuqurlashtirish va kengaytirish asosida ko'rgazmali mahoratni vujudga keltirish sirlarini o'rganadi. Ko'rgazmali ta'lim tizimi turli xildagi turlar, shakllar, usullar, obyektlar asosida qurilgan. Integratsion kursning maqsad va vazifalari maktab tabiiy-ilmiy ta'lim tizimida tavsiflanadi. Bilimning integratsiyalashgan (ko'rgazmali) tarmog'ida integratsiyalashning usul va vositalari: ta'lim rejasidagi o'qitish joyida vaqtning hajmiga qarab, shu kursni to'la o'zlashtirish vaqti o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi ko'p maqsadli va rang-barangligi bilan tavsiflanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fikrlash qobiliyatining har xil turlarini shakllantirish integratsiyaning negizi hisoblanadi. O'qituvchi tomonidan integratsiyalashgan darslarni tashkil qilishda bir qator qoidalarga rioya qilish kerak. Bunda o'qituvchi sinfning tayyorgarlik darajasini, o'quvchilarning psixologik xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olishi zarur. Jahon ta'lim tizimini o'rgangan holda O'zbekistoda integratsiyalashgan ta'lim 2022-yildan boshlang'ich sinflarga joriy etildi. Va bu jarayon ijobiy natija berdi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinflarda fanlar integratsiyasini ta'minlash orqali ta'lim samaradorligiga erishish va o'quvchilarning salohiyatini oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Norbo'tayev X.B. Boshlang'ich sinflarda integratsiyalashgan ta'lim. Darslik. - Toshkent : "Innovatsiya-Ziyo", 2023, 174 b.

2. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H. "Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi". O'quv qo'llanma. -Toshkent. "Ilm Ziya"- 2013.- 192 b.
3. Saloxitdinova N.M. "Boshlang'ich sinflarda integratsiyalashgan ta'limni takomillashtirish". O'quv qo'llanma. -Toshkent: "Tamaddun", 2022.-124 b.
4. D.Sharipova, D.P.Xodiyeva, M.K.Sharipov. Tabiatshunoslikni va uni o'qitish metodikasi. darslik.T.. "Barkamol fayz media" nashiriyoti. 2018.
6. Tabiiy fanlar [Matn]: 3-sinf uchun darslik/ Z.Sangirova [va boshq.]. - Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. - 136 b.
7. Jo'rayeva.A „Boshlang'ich sinflarda integratsiyalashgan dars berishning zamonaviy metodlari"
8. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." World Bulletin of Social Sciences 16 (2022): 43-47.
9. BoynazovZ. BOSHLANG'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
10. Абдухалимова Ю. (2022). Педагогическая подготовка будущих учителей в воспитании самостоятельно мыслящих, творческих лиц в процессе непрерывного образования. *Общество и инновации*, 3(8/S), 103–108.
11. Y.Abduhalimova. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy kompetentlikka tayyorlash hozirgi davrning dolzarb muammosi. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY jurnali, 2022. ISSN: 2181-2624 www.sciencebox.uz Special issue | 2022 "Raqamlashtirish davrida mediata'lim va mediakompetensiya"
12. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 121-125
13. Difuza Shabbazova. (2022). MODEL OF PERSONAL VALUE FOR PRIMARY SCHOOL LITERACY LESSONS. *European Scholar Journal*, 3(5), 80-83.
14. Usmonovna, A. D., & Jovlievna, N. M. (2024). USE OF STEAM TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION TRAINING. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 11(03), 134-137.
15. Tursunova, S., & Kh, T. M. (2023). REGARDING THE DEVELOPMENT OF LINGUISTIC COMPETENCES IN PRIMARY EDUCATION. *International Journal of Pedagogics*, 3(04), 12-20.
16. Toshpo'latova , M. ., & Abduhalimova, . Y. (2023). PEDAGOGNING O'QUVCHILARDAGI ILMIY VA IJODIY QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(11), 179–182.
17. Isakovna, T. S. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 25(1), 38-42.

18. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

19. Абдухалимова Ю. (2022). Педагогическая подготовка будущих учителей в воспитании самостоятельно мыслящих, творческих лиц в процессе непрерывного образования. *Общество и инновации*, 3(8/S), 103–108.

20. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making // Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 373-376.

21. Olloqulova F.U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.

22. Olloqulova F.U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.

23. qizi Bosimova M. D., Olloqulova F. U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH // INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 692-695.

24. Olloqulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar // Jurnal nomi: QarDU xabarlaril ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.

UZLUKSIZ MA'NAVIY TARBIYA - TARAQQIYOT GAROVI

Raxmonov Jumanazar

Qashqadaryo viloyati Dehqonobod tumani

11-son maktab o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasining mazmun mohiyati, o'z oldiga qo'yilgan vazifalar va olinadigan natijalar borasida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: Tarbiya, konsepsiya, milliy tarbiya konsepsiyasi, axloq, ma'naviyat.

Yoshlar xulq atvorida, tarbiyasida kuzatilayotgan ko'pgina kamchilik va nuqsonlar bugun, kecha yoki bir necha yillar oldin yo'l qo'yilgan xatolar evaziga yuzaga chiqmaydi, aksincha uzoq yillar yo'l qo'yilgan ko'z ilg'amas xato evaziga namoyon bo'lmoqda. Buyuk ma'rifatparvar alloma A.Avloniyning, -“Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir”-, degan tarbiya borasidagi noyob fikrlari bugun ham naqadar muhim ijtimoiy jarayon ekanligini ko'rsatadi.

Tarbiya borasida so'z yuritilganda eng avvalo farzand tarbiyasi asosiy va muhim muammlardan biridir. Chunki oilada farzand tarbiyasidagi e'tiborsizlik keyinchalik jamiyatni tanazzulga, jaholatga olib boruvchi ko'z ilg'amas ulkan kamchilikdir.

Oilada farzand tarbiyasiga e'tiborsizlik O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 28 iyuldagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishning yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi Qarorida ichki tahdid sifatida qayd qilinib, mazkur tahdidga qarshi samarali g'oyaviy kurash olib borish vazifasi qo'yildi. Bu masalaning naqadar dolzarbligini asoslash, bugungi mafkuraviy dinyoni ilmiy-amaliy tahlil qilish, baholash, kelgisi ustuvor yo'nalishlarni aniqlash va aholining barcha qatlamlariga yetkazish maqsadida Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi tomonidan o'rganish ishlari olib borildi va ota-onalarning tarbiya borasida yetarlicha bilimga ega emasligi, bu masalani yechimini izlash va barcha ota-onalarga yetkazish mexanizmini ishlab chiqish lozimligini ko'rsatadi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev raisligida 2019-yil 23-avgust kuni bo'lib o'tgan xalq ta'limi tizimini rivojlantirish, pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirish, yosh avlod ma'naviyatini yuksaltirish masalalariga bag'ishlangan videosektor yig'ilishida davlatimiz rahbari yosh avlod tarbiyasi, odob-axloqi haqida to'xtalib, "Maktab - bu hayot-mamot masalasi, kelajak masalasi. Bu masalani davlat, hukumat va hokimlarning o'zi hal qilolmaydi. Bu butun jamiyatning ishi, burchiga aylanishi kerak. Maktabni o'zgartirmasdan turib, odamni, jamiyatni o'zgartirib bo'lmaydi", - deya alohida ta'kidladi.

Yoshlar tarbiyasi kun tartibidagi asosiy masala sifatida ko'tarilgan bir davrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2019-yil 3- maydagi PQ 4307-sonli qarori ijrosini ta'minlash, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlar to'g'risida"gi 1059-sonli qarorining tasdiqlanishi o'zbek millati tarixida tarbiya borasida o'ziga xos voqe'lik bo'ldi.

Tarbiya bu o'tmish va kelajakni tutashtiruvchi ko'prik bo'lib, bu borada olib borilayotgan ishlar milliy tarbiya, ulug' mutafakkirlarimizning ma'naviy-ilmiy merosiga asoslangan holda ayni vaqtda rivojlangan mamlakatlar tajribasiga tayanilgan zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashganligi konsepsiyaning asosiy xususiyatidir.

Jumladan, Yevropa Ittifoqining tarbiyaviy tavsiyalari, AQSh tajribasidan shaxs erkinligi, tadbirkorlik, muvaffaqiyatga erishishga intilish, Janubiy Koreyada yoshlar ongiga urf-odatlar, axloqiy ideallarni singdirish, Yaponiyaning "xarakterni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim", Xitoyning yaxshilik, to'g'rilik, poklik, donolik va ishonchlilik kabi fazilatlarini tarbiyalashga qaratilgan pedagogik tajribalari o'rganilgan.

Konsepsiyada O'zbekistonda yoshlar tarbiyasini zamonaviy asosda ilmiy-texnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlar va uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetentsiyalar, fazilatlar asosida shakllantirish ishiga katta ahamiyat berilgan. Buning uchun uzluksiz ta'lim tizimini hamkorligi va izchilligini yangi darajaga ko'tarildi.

Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi to'rt bosqichga, oilada, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim va ishlab chiqarishda faoliyat ko'rsatayotgan va band bo'lmagan yoshlar, shuningdek, o'rta maxsus kasb-hunar, oliy ta'lim muassasalari tizimida amalga oshiriladi. Konsepsiya o'z oldiga bir qancha vazifalarni qo'ygan, jumladan, ma'naviy-axloqiy tarbiyani baholashning ilmiy asoslangan indikatorlarini ishlab chiqish, tarbiyaning homiladorlik davridan boshlanadigan, tadrijiylik va uzluksizlik tamoyillariga asoslangan metodikasini ishlab chiqish va hayotga tatbiq etish, uzluksiz tarbiya tizimida milliy va zamonaviy pedagogikaning ilg'or yutuqlaridan samarali foydalanish, tarbiyalanuvchilar bilan birga tarbiyachilarning ham bilimi va malakasini muntazam oshirib borish, oila, ta'lim muassasalari va mahalla, shuningdek, ommaviy axborot vositalari va boshqa ijtimoiy tuzilmalar o'rtasida samarali hamkorlik mexanizmini yo'lga qo'yish, ma'naviy tarbiyaning tadrijiy rivojlanish va uzluksizlik tamoyillariga asoslanishdan iborat.

Uzluksiz ma'naviy tarbiya uzluksiz va tizimli amalga oshirilishi natijasida, tarbiya sohasining ilg'or innovatsion texnologiyalar asosida takomillashuviga, yoshlarning Vatanga sadoqat, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlilik, mas'uliyatlilik, bag'rikenglik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi tayanch kompetentsiyalar bilan mustaqil hayotga kirib borishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Azizxo'jaev N.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar (Reklama - rejalar). – Toshkent, 2002-yil
2. Avliyoqulov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari – Toshkent, 2001.
3. Ulasheva A., Olloqulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-44.
4. Bosimova M., Olloqulova F. MUAMMOLI METODLAR VOSITASIDA O 'QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 11-13.
5. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." World Bulletin of Social Sciences 16 (2022): 43-47.
6. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
7. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 139-145.
8. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH

METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.

9. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.

10 Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINFI O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 28-31.

11 Khudoyshukur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – Т. 2. – №. 3. – С. 316-322.

12 Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B2. – С. 470-474.

13. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 9. – С. 373-376.

14. Ollokulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336-339. – 2023.

15. Ollokulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.

16. qizi Bosimova M. D., Ollokulova F. U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 692-695.

17. Ollokulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar //Jurnal nomi: QarDU xabarlaril ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.

18. Ulasheva A., Ollokulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 40-44.

19. Xusanov R., Ollokulova F. SHAXS SHAKLLANISHIDA SHARQ MUTAFFAKIRLARI QARASHLARI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 34-39.

20. Bosimova M., Ollokulova F. MUAMMOLI METODLAR VOSITASIDA O 'QUVCHILARIDA TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH //Models and methods in modern science. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 11-13.

INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANGAN INTERFAOL METODLAR

Rashidova Munira Choriyevna

TerDPI Boshlang'ich ta'lim 3-kurs talabasi

Jabborova Baxtiniso

TerDPI Boshlang'ich ta'lim 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari, mohiyati vazifasi va maqsadlari haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim jarayoni, innovatsiya, pedagogik texnologiya, pedagogik faoliyat.

Bugunning dolzarb muammolaridan biri ta'lim tizimi sifatini yaxshilash va o'quvchilarga sifatli ta'lim berish. Yosh avlodda akseleratsiya jarayoni shu qadar yaqqol namoyon bo'layaptiki, an'anaviy dars mashg'ulotlari ularning ilmga bo'lgan chanqoqligini qondira olmaydi. Shu boisdan ta'lim jarayonida interfaol metodlar innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini faol qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan – kunga kuchayib bormoqda. O'qituvchi bu jarayonda o'quvchining shaxsiy rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi.

Zamonaviy darslar quyidagi talablarga javob bera olishi lozim: - fanning ilg'or yutuqlari, pedagogik texnologiyalardan foydalanish, darsni o'quvtarbiyaviy jarayon qonuniyatlari asosida tashkil etish; - darsda barcha didaktik tamoyil va qoidalarining optimal nisbatlarini ta'minlash; - o'quvchilarning qiziqishlari, layoqati va talablarini hisobga olish asosida ular tomonidan bilimlarning puxta o'zlashtirilishi uchun zarur sharoitlarni yaratish; - o'quvchilar anglab yetadigan fanlararo bog'liklarni o'rnatish; - ilgari o'rganilgan bilim va malakalari, shuningdek, o'quvchilarning rivojlanish darajasiga tayanish; - shaxsning har tomonlama rivojlantirishni motivatsiyalash va faollashtirish; - o'quv-tarbiyaviy faoliyat barcha bosqichlarining mantiqiyliги va emotsionalligi; - pedagogik vositalardan samarali foydalanish; - zarur bilim, ko'nikma va malakalar, fikrlash va faoliyat ratsional usullarini shakllantirish; - mavjud bilimlarni doimo boyitib borish extiyojini yuzaga keltirish; - har bir darsni puxta loyihalashtirish, rejalashtirish, tashxis va taxmin qilish.

Interfaol metod biror faoliyat yoki muammoni o'zaro muloqotda, o'zaro bahs munozarada fikrlash asnosida, hamjihatlik bilan hal etishdir. Bu usulning afzalligi shundaki, butun faoliyat o'quvchi-talabani mustaqil fikrlashga o'rgatib, mustaqil hayotga tayyorlaydi. Interfaol metodlar deganda – ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo'llanilganda ta'lim

beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi.

Ta'lim oluvchi markazda bo'lgan yondashuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- ta'lim samarasi yuqoriroq bo'lgan o'qish-o'rganish;
- ta'lim oluvchining yuqori darajada rag'batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimlarning ham e'tiborga olinishi;
- ta'lim jarayoni ta'lim oluvchining maqsad va ehtiyojlariga muvofiqlashtirilishi;
- ta'lim oluvchining tashabbuskorligi va mas'uliyatining qo'llab-quvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o'rganilishi;
- ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi.

Shunday qilib, fanlarni o'qitish jarayonida interfaol metodlardan foydalanish o'ziga xos xususiyatga ega. Ta'lim amaliyotida foydalanilayotgan har bir interfaol metodni sinchiklab o'rganish va amalda qo'llash o'quvchi-talabalarning fikrlashini kengaytiradi hamda muammoning to'g'ri yechimini topishlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchi-talabalarning ijodkorligini va faolligini oshiradi. Turli xil nazariy va amaliy muammolar interfaol metodlar orqali tahlil etilganda o'quvchi-talabalarning bilim, ko'nikma, malakalari kengayishi va chuqurlashishiga erishiladi.

"Innovatsiya" tushunchasining paydo bo'lganiga ko'p bo'lmagan bo'lsada, pedagogik sohaga mustahkam o'rnashib oldi va so'nggi yillarda, uning mazmun jixatidan bir-biriga yaqin, bir qancha ta'riflari yuzaga keldi: qandaydir yangilik kiritish yo'li bilan yaxshilash jarayoni; biron yangilik kiritish hatti-harakati; yangi g'oya, metod yoki qurilma; yangi g'oyalarni samarali qo'llash; faoliyatda yangi aspektlarni tug'diradigan o'zgartirish; amalga oshirilgan ijodiy g'oya; iqtisodiy, texnik, ijtimoiy, pedagogik va boshqa sohalaridagi yangi g'oya, kashfiyot bilan bog'liq o'zgartirish, yangiliklar. "Innovatsiya" tushunchasining sinonimlari qilib "yangilik", "kashfiyot" so'zlarini olish mumkin. Bu so'zlar ma'no jixatidan bir-biridan farq qilsada, hammasi ijodiy faoliyat, kreativlik bilan bog'liq hodisalar hisoblanadi. Shu bilan birga, olimlar fikriga ko'ra kreativlikda yangi g'oyalarni olg'a surish tushunilsa, innovatsiyaning farqli tarafi uni amalga oshirishdir.

Innovatsiya (inglizcha innovation)–yangilik kiritish, yangilikdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi.

Interaktiv metodlar – bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir yetish usullari bo'lib ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular pedagog va o'quvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Ta'limdagi innovatsiyalar quyidagi maqsadlarga erishishga yordam beradi: Ta'lim jarayonini insonparvarlashtirish, demokratlashtirish;

talabalarning kognitiv faolligini faollashtirish; ta'lim va tarbiya ishlarini tashkil etish samaradorligini oshirish; o'quv materialining metodika va didaktika nuqtai nazaridan o'zgartirishlari. Ta'limga yondashuv - bu yangi texnologiyalar uchun asos bo'lgan asosiy tamoyil, talablar va maqsadlar to'plami.

Zamonaviy ta'limning talabi o'quvchilarga imkon qadar ko'proq bilim berish emas, balki ularni o'z-o'zidan o'rganishga, nafaqat bilishga, balki olingan ma'lumotlar bilan ishlay olishga o'rgatishdir. Pedagogik innovatsiyalar ikkita asosiy yondashuvga asoslanadi: Talabaga yo'naltirilgan yondashuv o'quv jarayonini har bir talaba shaxsiga yo'naltirishni nazarda tutadi. Zamonaviy pedagogika har bir o'quvchining o'ziga xos tajribasi va xarakterini hisobga olishi, uning individualligi va iste'dodini rivojlantirishi kerak. Ushbu yondashuvni amalga oshirish tanlov tamoyillariga tayanishni o'z ichiga oladi (talabalar o'zlari xohlagan sohalarni tanlashlari mumkin), ishonch (o'qituvchilar tomonidan avtoritar bosimning yo'qligi), ijodkorlik va muvaffaqiyat, sub'ektivlik, individuallik;

Interfaol metodlarni tasniflashda ularni interfaol metodlar, interfaol ta'lim strategiyalari, interfaol grafik organayzerlarga ajratish mumkin. Hozirgi kunda eng ommaviy interfaol ta'lim metodlari quyidagilar sanaladi:

Interfaol metodlar: "Keys-stadi" (yoki "O'quv keyslari"), "Blist-so'rov", "Modellashtirish", "Ijodiy ish", "Muammoli ta'lim" va b.

Interfaol ta'lim strategiyalari: "Aqliy hujum", "Bumerang", "Galereya", "Zig-zag", "Zinama-zina", "Muzyorar", "Rotastiya", "Yumaloqlangan qor" va boshqalar. Interfaol ta'lim metodlari tarkibidan interfaol ta'lim strategiyalarini ajratishda guruh ishini tashkil qilishga yondashuv ma'lum ma'noda strategik yondashuvga qiyoslanishiga asoslaniladi. Aslida bu strategiyalar ham ko'proq jihatdan interfaol ta'lim metodlariga tegishli bo'lib, ularning orasida boshqa farqlar yo'q.

Interfaol grafik organayzerlar: "Baliq skeleti", "BBB", "Konseptual jadval", "Venn diagrammasi", "T-jadval", "Insert", "Klaster", "Nima uchun?", "Qanday?" va boshqalar. Interfaol grafik organayzerlarni ajratishda bunday mashg'ulotlarda asosiy fikrlar turli grafik shakllarda yozma ko'rinishda ifodalanishiga asoslaniladi. Aslida bu grafik organayzerlar bilan ishlash ham ko'proq jihatdan interfaol ta'lim metodlariga tegishli bo'lib, ularning orasida boshqa farqlar yo'q.

Pedagogik texnologiyaning markaziy muammosi — o'quvchi shaxsini rivojlantirish orqali ta'lim maqsadiga erishishni ta'minlashdan iborat. Pedagog olim V.P.Bespalko pedagogik tizimni pedagogik texnologiyaning asosi ekanligini e'tirof etgan holda uni quyidagi unsurlaridan iboratdir deya ta'kidlaydi: 1) o'quvchi; 2) ta'lim -tarbiyaning maqsadi; 3) ta'lim - tarbiya mazmuni; 4) o'quv jarayoni; 5) o'qituvchi yoki texnik vositalar; 6) ta'lim-tarbiyaning tashkiliy shakllari. Demak, pedagogik texnologiya ta'lim-tarbiya faoliyatining yaxlit jarayoni to'g'risidagi fan ekanligini e'tirof etish lozim. Ayniqsa, o'qitishga interfaol dars usullarini, "Kichik guruhlarda ishlash", «Breyn-ring» usullari qo'llanganda o'quvchilar o'qituvchi bilan birga teng faoliyat ko'rsatadilar. Darsda

ta'limning interfaol usullaridan biri "Kichik guruhlarda ishlash" texnologiyasidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Mazkur texnologiyani qo'llash usuli quyidagilardan iborat: – faoliyat yo'nalishi aniqlanadi. Muammodan bir-biriga bog'liq bo'lgan masalalar belgilanadi;

Ta'lim metodlarini takomillashtirish sohasidagi asosiy yo'nalishlardan biri interfaol ta'lim va tarbiya usullarini joriy qilishdan iborat. Interfaol usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarning erkin va mustaqil fikrlash, tanqidiy yondashish, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, ravon og'zaki va yozma bayon etish, uni asoslangan holda himoya qila bilish, kommunikativ muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Azizxo'jaev N.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar (Reklama - rejalar). – Toshkent, 2002-yil
2. Avliyoqulov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari – Toshkent, 2001.
3. Ulasheva A., Olloqulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-44.
4. Bosimova M., Olloqulova F. MUAMMOLI METODLAR VOSITASIDA O 'QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 11-13.
5. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." World Bulletin of Social Sciences 16 (2022): 43-47.
6. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
7. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 139-145.
8. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.
9. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.
- 13 Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – T. 2. – №. 5. – C. 28-31.
- 14 Khudoyshukur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY

STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – T. 2. – №. 3. – C. 316-322.

15 Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B2. – C. 470-474.

13. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 373-376.

21. Ollokulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336-339. – 2023.

22. Ollokulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.

23. qizi Bosimova M. D., Ollokulova F. U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 692-695.

24. Ollokulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar //Jurnal nomi: QarDU xabarlaril ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.

25. Ulasheva A., Ollokulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-44.

26. Xusanov R., Ollokulova F. SHAXS SHAKLLANISHIDA SHARQ MUTAFFAKIRLARI QARASHLARI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 34-39.

27. Bosimova M., Ollokulova F. MUAMMOLI METODLAR VOSITASIDA O 'QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 11-13.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TALAFFUZIDA JARANGLI VA JARANGSIZ TOVUSHLARNING O'RNI

Otamurodova Mahfirat Husan qizi

DTPI Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda boshlang'ich ta'limda so'zlarni talafuz qilishda ona tili fanidagi jarangli va jarangsiz tovushlar haqida fikrlar bayon etilgan bo'lib, ularning boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqida tutgan o'rni va ma'nosi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: jarangli va jarangsiz tovushlar, undoshlar, talaffuz, shovqinli, o'quvchilar, juft, toq.

Millatni ajratib turuvchi asosiy belgilardan biri bu til, har bir inson o'z tilini bilishi, uni ulug'lashi va shu bilan birga boshqa millatlarning ona tiliga ham hurmat bilan qarash lozim. Shundagina tilning, millatning, qadri va obro'yi,

nufuzi oshadi. Til tarixini, uning me'yoriy nuqtai nazardan shakllanish jarayonini, rivojlanishini millat tarixidan ayri holda o'rganib bo'lmaydi.

Ajdodlarimizning asriy orzusi bo'lmish istiqloq xalqimiz qaddining ko'tarilishi va ona tilimizning xalqaro miqyosda tan olinishiga imkon berdi. O'tkazilayotgan ma'naviy va ma'rifiy islohotlar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilgani, shubhasiz. Ana shunday ko'lamli islohotlarda til masalasi favqulodda mavqega ega.

O'quvchilarga jarangli va jarangsiz undoshlar ham tovushlar talaffuzini kuzatishga asoslanib tanishtiriladi. Bunda jufti bor jarangli va jarangsiz undoshlar ajratiladi. Kuzatishda o'quvchilar faol qatnashishi va ularga jufti bor jarangli undosh bilan jarangsiz undoshlarni ajratish qanchalik muhim ekanini yaqqol ko'rsatish uchun faqat bitta undosh tovush bilan farqlanadigan *baqir - paqir, gul - kul, dil - til, zina - sina, joy - choy* kabi so'zlardagi tovushlarni taqqoslash maqsadga muvofiq. Bunda o'qituvchi o'quvchilar *diqqatini b-p, v-f, g-k, d-t, z-s, j-ch* tovushlari biri jarangli, ikkinchisi jarangsiz undoshdan iborat tovush juftlarini hosil qilishiga qaratadi, ularning talaffuzidagi farqni amaliy tushuntiradi (jarangli undosh tovushlarda shovqin va qisman ovoz qatnashadi, jarangsiz undoshlarda esa faqat shovqin eshitiladi).⁴

Jufti bor jarangli undoshlar: *b, v, g, d, l, j, g'.*

Jufti bor jarangsiz undoshlar: *p, f, k, t, s, ch, sh, x.*

Jufti yo'q jarangli va jufti yo'q jarangsiz undoshlar bilan ham o'quvchilar har xil fonetik sharoitda tovushlarni talaffuz qilishni kuzatish jarayonida tanishtiriladi. Buning uchun o'quvchilar so'z oxirida yoki unli tovushdan oldin kelgan *ko'1, bilim, otam, olmos; quyon, bino; shifoner, fabrika; tong, singil; qo' y, kiyik* kabi so'zlardagi jarangli undoshning talaffuzini taqqoslaydilar va *l, m, n, r, ng, y* jarangli undosh tovushlar talaffuz qilinganda, ovoz va shovqin eshitilishini, ya'ni jarangli undosh tovush ekanini, bularning jarangsiz jufti yo'qligini (jufti yo'q jarangli undosh tovush ekanini) bilib oladilar. Xuddi shunga o'xshash usulda o'quvchilar *q, h* undoshlari talaffuz qilinganda, faqat shovqin eshitilishini, jarangsiz undosh tovush ekanini, jarangli jufti yo'qligini (jufti yo'q jarangsiz undosh tovush ekanini) bilib oladilar.

Jufti yo'q jarangli undoshlar: *l, m, n, r, ng, y*

Jufti yo'q jarangsiz undoshlar: *q, h*⁵

Bolalar jufti yo'q jarangli undosh tovush so'zning oxirida kelganda ham alifbodagi xuddi shu harf yozilishini, ya'ni talaffuzi doim yozilishiga mos kelishini bilib olishlari yetarli. Jufti bor jarangli undosh tovushlar so'z oxirida kelganda, bunday moslik bo'lmaydi, ya'ni ko'pincha uning jarangsiz jufti talaffuz qilinadi (*maktab, oit* kabi). Bunday so'zlar o'zbek tilida ko'p bo'lgani uchun 1-

Z. I. Daniyarova "Boshlang'ich sinf o'quvchilarining talaffuzida fonetikaning o'rni" mavzusidagi maqolasi.

sinfdanoq o'quvchilarni ularning ayrimlari bilan tanishtirish zaruriyati tug'iladi. Dasturga ko'ra, 1-sinf o'quvchilari *b* va *d* jarangli undoshi so'z oxirida kelganda, uning jarangsiz jufti *p* va *t* talaffuz qilinishi bilan va bunday so'zlarning yozilishini qanday tekshirish bilan tanishtiriladi. Ularning talaffuzi va yozilishini tekshirishda fonetikaga asoslaniladi. O'quvchilar fonetik bilimlariga asoslangan holda, jufti bor jarangli undoshlarning yozilishini quyidagicha tushuntiradilar:

— *Kitob* so'zi oxirida jufti bor undosh tovushni eshityapman, shuning uchun so'zni tekshirish kerak. Shu undoshdan keyin unli tovush eshityadigan so'z tanlayman: *kitobi*. *Kitobi* so'zida *b* tovushi eshityapti, shuning uchun *kitob* so'zida *b* harfini yozaman.

Bunday muhokama yuritish uchun o'quvchilar quyidagi bilim va ko'nikmalarni egallashlari kerak:

1. Jufti bor jarangli va jarangsiz undosh tovushlarni ajratish.
2. So'z oxirida kelgan jufti bor jarangli undosh tovushning jarangsiz jufti eshityilishi, shuning uchun bunday so'zlarni tekshirish kerakligini bilish.
3. Undosh tovush unli tovushdan oldin kelganda, boshqa tovush bilan almashmasligini bilish. Undosh tovushdan so'ng unli tovush kelgan so'z tekshiruvchi so'z bo'la olishini bilish.
4. Tekshiruvchi va tekshiriluvchi so'zdagi undosh harfni taqqoslash (*kitobi* — *kitob*, *maqsadi* — *maqsad*, *maqsadga*).

Shunday qilib, o'quvchilar qanday so'zlar tekshirishni talab qilishi va uning sababini, qanday so'zlar tekshiruvchi so'z hisoblanadi va nima uchunligini bilishlari zarur.

O'qituvchi qanday so'zlar tekshirishni talab qilishini tushuntirish uchun jufti bor jarangli va jarangsiz undosh tovushi bo'lgan so'zlar ustida kuzatish o'tkazadi: *maktabim* — *maktab*, *tuzi* — *tuz* kabi.

O'quvchilar yozilishi talaffuzidan farq qiladigan so'zlarni va so'zdagi jarangsiz undosh tovush o'ziga mos harf bilan ifodalanishini taqqoslash bilan so'zning oxirida jufti bor undosh tovush kelsa, u so'z tekshirishni talab qilishiga ishonadilar. Tekshirishga tayangan holda, yozishga imkoniyat yaratish uchun o'quvchilar tekshiruvchi so'zni tekshiriladigan so'zdan doim oldin yozadilar:

avlodi — *avlod*, *kitobi* — *kitob*.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqida jarangli va jarangsiz undoshlarni to'g'ri qo'llashga oid ko'nikma hosil qilish uchun yuqoridagi usullarni qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Azizxo'jaev N.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar (Reklama - rejalar). – Toshkent, 2002-yil
2. Avliyoqulov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari – Toshkent, 2001.

3. Ulasheva A., Olloqulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-44.
4. Bosimova M., Olloqulova F. MUAMMOLI METODLAR VOSITASIDA O 'QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 11-13.
5. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." *World Bulletin of Social Sciences* 16 (2022): 43-47.
6. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
7. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.
8. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar*, 1(5), 733-736.
9. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.
- 16 Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 28-31.
- 17 Khudoyshukur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – Т. 2. – №. 3. – С. 316-322.
- 18 Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B2. – С. 470-474.
13. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 9. – С. 373-376.
28. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. *Tadqiqotlar*, 6 (2), 336-339. – 2023.
29. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.
30. qizi Bosimova M. D., Olloqulova F. U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 692-695.

31. Olloqulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar //Jurnal nomi: QarDU xabarlaril ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.

32. Ulasheva A., Olloqulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-44.

33. Xusanov R., Olloqulova F. SHAXS SHAKLLANISHIDA SHARQ MUTAFFAKIRLARI QARASHLARI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 34-39.

34. Bosimova M., Olloqulova F. MUAMMOLI METODLAR VOSITASIDA O 'QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 11-13.

ТАСВИРИЙ САНЪАТ ВА МУҲАНДИСЛИК ГРАФИКАСИ ЙЎНАЛИШИДА ШАРҚ МИНИАТЮРА МАКТАБЛАРИНИ ЎРГАНИШ.

Садатов Чори Холмуродович

доцент ТерДПИ

Аннотация калит сўзлар: паргор ва мўйқаламлар, бўёқлар, политра, иш коржомаси, симметрия, ритм, миниатюра

Араб миниатюра мактаби жаҳон маданияти тараққиёти тарихида Шарқий Арабистон халқлари санъатнинг ҳам муҳим ўрни бўлиб, улар кейинги авлодларга қадим юнон-рим маданиятининг кўпгина ютуқларини сақлаб қолиб, уни ривожлантирган ҳолда етказиб келдилар.

IX-XIII асрлар давомида Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатлари, Эрон, Озарбайжон ва Ўрта Осиё халқлари бир-бирлари билан узвий алоқада бўлиб келган. Боғдод, Шероз, Табриз, Самарқанд каби шаҳарлар маданият ва тараққиётнинг маркази бўлиб, ўзларининг кўзга кўринган олимлари, шоирлари ҳамда фан ва маданият ўчоқлари билан бутун танилган эди. Бу шаҳарларда математика ва астрономия, фалсафа ва тиббиёт, география ва бадий адабиёт, меъморчилик ва хунармандчилик ўзининг юқори ривожланиш босқичига эришган. Унинг ўрнини эса қўлёзма китобларга ишланган безаклар- миниатюра санъати эгаллади. Миниатюранинг юзига келиши ва ривожланиши, араб тилида бадий адабиётнинг равнақи, китобнинг қадимда Шарқ илму маърифат манбаи сифатида юксак қадрланганидан далолат беради. Миниатюра- каллиграфия, саҳифаларни зийнатлаш, муқова безаги билан бир қатордақўлёзманинг энг асосий мураккаб декоратив белгилардан бирини ташкил қилади.

Миниатюра аниқ чизиқлар орқали кўрсатилган ва ёрқин рангларда ишланган, катта қомат ва буюмлар кўриниб турган матнлар орасидаги саҳифаларнинг сариқ фонида акс этган. Ироқ миниатюра мактабининг энг ажойиб асарларидан бири Ал-Ҳаририйнинг Абу Зайд ас-Саруджининг (ўрта асрлардаги Насриддин Афандининг прототипи) бошидан

кечирганларини тасвишлаб берувчи «Мақом» асарига ишланган иллюстрациялардир.

Миниатюранинг асосий аҳамияти матн мазмунини тушинтириш ва умуман олганда, дунёвий характерга эга бўлган асарларни безашдан иборат бўлган. Асосан, проза, поэзия, илмий трактатлар, тарихий хроникалар акс этган асарларга миниатюра ишланган. Улар орасида «Калила ва Димна» ҳикоялари, юнон врач Диоскориднинг «Фармакология», Рашидиддиннинг «Жамърут таворих» асарлари бор эди. Ўрта аср қўлёзмалари фақат гуаш бўёқлари билан ишланган. Бу бўёқларни тайёрлаш усули Яқин Шарққа VIII асрда Марказий Осиё орқали Хитойдан ўтган. Бизгача етиб келган араб миниатюрачиларининг асарлари ҳам асосан XIII асрга тааллуқлидир.

Ҳозирги вақтда келиб араб миниатюраларини ўрганувчи мутахассислар қўлёзмаларни безашнинг 3 та даври ва ҳудудий, бадий маркази мавжуд эканлигини эътироф этади. Булар фотимийлар сулоласи даври (X-XI асрлар), Сурия (XIII асрнинг биринчи ярими) ва Ироқ (XIII аср) миниатюра мактабларидир. Буларнинг марказлари Мосул, Боғдод ва Восит шаҳарларида бўлган. Шартлилик ва декоративлик принциплари асосида қурилган, ўзига хос кўриниши бўлган араб миниатюралари ўрта аср Шарқ рангтасвир сифатида ўзининг такрорланмас образлибадий тилига эгадир. Миниатюраларнинг ўзига хос хусусиятларидан бири, тасвирнинг сатҳи юзидалигидир. Бу хусусият қўлёзманинг декоратив услуби, серҳашам зийнатлар, шамс, лавҳалар, зарварақ ва бошқа безаклари каби китобнинг зийнатлари, унинг тузилиши характеридан келиб чиққан.

Умумий кўриниш одати бир ёки икки хил бўлган аркни тутиб турган нозик устунлар орқали бўлинган. Шу бўлинмаларнинг бирида иккинчи қаватга олиб борадиган зинапоя тасвири ҳам учрайди. Унинг ёнида эса, йўлакда улкан минора жойлашган. Бу минора бинонинг олди кўринишини ифодалайди. Бир бўшлиқда иккита ҳар хил йўналиш (ички ва ташқи)ни уйғунлаштирган миниатюрочи меъморчилик қурилишини тасвирлашда катта ютуққа эришган. Манзарани тасвирлашда эса, Ал-Ҳаририйнинг асарларини безовчилар рамзий ифода воситаларидан кенг фойдаланганлар. Бунга миниатюранинг пастки қисмидаги қўм-қўк яшнаб турган ўтлоқ тасвири туширилган торгина йўл ёки экзотика ўсимликлар ва дарахтлар тасвири туширилган унча баланд бўлмаган тепаликлар мисол бўлади.

Бизга маълум бўлган илк миниатюралари фотимийлар сулоласи даврида ишланган бўлиб, XI асрга таълуқлидир. Оҳорланган қоғозга ишланган одамлар қиёфаси, хатти-ҳаракатлари содда ва яхлит ҳолда тасвирланган. Сурия қўлёзмалари бўлмиш Диоскориднинг «Фармакология» си, «Калила ва Димна» асарларига ишланган безаклар XIII асрнинг бошлари ва ўрталарида араб миниатюрасида Византия ва сосонийлар (қадимги Эрон) санъатининг кучли таъсирига қарамасдан янги бир босқичини бошлаб беради. Мана шу маънода тозалагичларнинг

қурилишини тушинтираётган Диоскоридни тасвирловчи миниатюра диққатга сазовордир. Рассомлар асардаги меъморчилик тасвирга алоҳида эътибор берадилар. Бу расимдаги шифтдан пастга осилиб тушган улкан чироқлари бор масжид кўриниши ва у билан ёнма-ён турган минора тасвирида кўзга яққол ташланади. Ўзига хос кўринишга эга бўлган ҳовлилар, гўё бу ҳовлининг девори ташлангану, томошобин унинг ичини кўриб тургандек. Умумий кўриниш одати бир икки хил бўлган аркни тутиб турган нозик устунлар орқали бўлинган. Шу бўлинмаларнинг бирида иккинчи қаватга олиб борадиган зинапоя тасвири ҳам учрайди. Унинг ёнида эса, йўлакда улкан минора жойлашган. Бу минора бинонинг олди кўринишини ифодалайди. Бир бўшлиқда иккита ҳар хил йўналиш (ички ва ташқи)ни уйғунлаштирган миниатюрочи меъморчилик қурилишини тасвирлашда катта ютуққа эришган.

«Мақом» асарида ҳайвонлар, туялар жуда жонли қилиб тасвирланган. Парижда сақланаётган Яҳйо ибн Маҳмуд асаридаги «Туялар карвони» миниатюрасида ўтлаётган пода ифода этилган. Ҳайвонларда бири узун бўйинини чўзиб ўтаётган бўлса, бошқалари бошларини тик кўтрган ҳолда туришибди. Бир-бирларининг орасидан кетма-кет жойлашган бу ҳайвонлар ранг жиҳатидан ҳам бир-биридан фарқ қилади. Бу эса расмдаги ранглар уйғунлигини алоҳида бўртириб кўрсатади.

XII-XIII асрлар араб миниатюраларнинг образли қурилишини «Минг бир кеча» эртакларидаги мавжуд ва фантастик, ёрқин ва таъсирчан ранг-баранг лавҳалар билан ҳам тенглаштирилади. Араб миниатюралари феодализм даврининг Шарқ тарихида китоб безакчилигининг бизгача илк маълум бўлган бир босқичидир.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xolmurodovich S. C. et al. O'QUVCHILARNING CHIZMACHILIK FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNALOGYALARNING O'RNI VA AMALIY AHAMIYATI //Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences. – 2022. – T. 2. – №. 2. – С. 189-192.

2. Садатов Ч. Обучение рисованию обнаженного мужского тела с передней стороны с карандашным рисунком //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 3/5. – С. 361-365.

3. Sadatov C. The importance of virtual museums in the formation of students' educational competencies on fine literacy //Scientific research results in pandemic conditions (COVID-19). – 2020. – Т. 1. – №. 04. – С. 201-203.

4. Bahodirovna M. Z., Xolmurodovich S. C. Methodical Interpretations on the Organization of Independent Educational Classes in the Subject of Painting //International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development. – 2020. – Т. 2. – №. 11. – С. 24-27.

5. Sadatov C. K., Normatova G. Some species eksperimentno-experimental work that makes a teacher //European Conference on Education and Applied Psychology. – 2014. – С. 174-176.
6. Sadatov C. TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA O'QUVCHILAR IJODIY FAOLLIGINI TAKOMILLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARI //Физико-технологического образование. – 2022. – №. 4.
7. Xolmurodovich S. C., Xolbozorovich Q. J. THEORETICAL FUNDAMENTALS OF STUDY PEN AND GENERAL PRINCIPLES OF DRAWING //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 9. – №. 10. – С. 709-716.
8. Садатов Ч. Х., Норматова Г. Т., Хайдарова М. Б. ОВЛАДЕНИЯ ГРАФИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТЕЙ В СРЕДНЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ //Матрица научного познания. – 2020. – №. 8. – С. 128-131.
9. Kholmurodovich S. C. THE SPIRITUAL IMPACT OF FINE ARTS ON PERSONAL DEVELOPMENT AND ITS PLACE AND SIGNIFICANCE TODAY //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020. – Т. 2020.
10. Abduraximov L. X. et al. MUHANDISLIK GRAFIKASI VA CHIZMA GEOMETRIYA FANIDAN TALABALAR MUSTAQIL ISHINI TASHKIL QILISH TEXNOLOGIYASI //IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 63-66.
11. Садатов Ч. Х., Норматова Г. Т. Изобразительная деятельность дошкольников, ее использование в подготовке к обучению в школе //Вестник современной науки. – 2016. – №. 9. – С. 122-125.
12. Садатов Ч. Х., Норматова Г. Т. Нетрадиционное обучение в школе //Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2016. – №. 10-2. – С. 128-130.
13. Kholmurodovich S. C. FUNDAMENTALS OF PENCIL AND ITS GOALS //IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 6-7.
14. Xolmurodovich S. C. AKVARYOL BO'YOQLAR BN ISHLASH TEXNIKA VA TEXNOLOGIYASI //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 261-264.
15. Abduraximov L. X. BAKALAVRIAT YONALISHI BOYCHA CHIZMA GEOMETRIYA FANIDAN MASHGULOTLAR MAVZUSINI VA ULARNING KETMA-KETLIGINI MAQSADLI ISHLAB CHIQUISH METODIKASI //IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 4. – С. 48-52.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Djurakulova Adolat Xalmuratovna

Termiz davlat universiteti, katta o'qituvchi.

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativligini rivojlantirish omillari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar va tushunchalar: boshlang'ich sinf, matematika, o'qitish jarayoni, masalalar yechish, kreativlik, shakllantirish.

Kirish. O'quvchilar intellektual- ijodiy – kreativ faoliyati katta ijtimoiy-pedagogik ahamiyatga ega bo'lib, u barkamol avlodning bazaviy sifatlari va qobiliyatlarini rivojlantirish va takomillashtirishning omilidir. Zero, intellektual-ijodiy rivojlanish "shaxs"ning ma'naviy sohasi bilan bog'liq.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativlikni rivojlantirish omillarini ta'sirini baholash, kreativlikka asoslangan ta'limiy faoliyatni tashkil etishning metodik tizimini takomillashtirish, kreativlikka asoslangan pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish zarurati tug'ilmoqda. Boshlang'ich ta'limga bunday yondashuv shaxsga yo'naltirilgan ta'lim strategiyasi talablariga mos ravishda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish, kreativlikni rivojlantirishning pedagogik-psixologik va gender xususiyatlarini aniqlashtirish dolzarblik kasb etadi. Mamlakatimizda umumta'lim sifatini oshirish, o'quv jarayoniga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etishdagi keng qamrovli islohotlar natijasida boshlang'ich ta'limda sifatli ta'lim xizmatlari samaradorligini oshirish, shiddat bilan o'zgarib borayotgan globallashtirish sharoitida o'quvchilarda ijtimoiy intellektni rivojlantirishni ta'minlovchi imkoniyatlar salmog'i kengaydi.

Asosiy qism. Kreativlik (lotincha "create" – yaratish, "creative" yaratuvchi, ijodkor) –individdning yangi g'oyalarni shlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi kreativlikni ma'nosini ifodalaydi. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Shuningdek, kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi. Shuningdek kreativlik zehni o'tkirlikni belgilab beradi.

Psixologiyada kreativlik deganda "yangi g'oya, yechim, metodlar, nazariyalar yoki qandaydir faoliyatning yangi mahsulini ishlab chiqish" tushuniladi. Z. Nishonova [2] o'quvchilarda mustaqil-ijodiy fikrlashni shakllantirish nuqtai nazaridan kreativlikni divergent va konvergent tafakkur bilan bog'liqlikda talqin etgan.

A.Xolodnayeve ham kreativlik deganda "insonning produktiv fikrlash va erkin tarzda ko'plab qiziqarli g'oyalarni ilgari surishiga tayyorligini belgilab beruvchi divergent fikrlash"ni tushunadi. D.B.Bogoyavlenskaya kreativlikni "jadal aqliy faoliyatga sinonim sifatida intellektual faollik" bilan bog'liqlikda

talqin qilgan. Xorij olimlaridan C.B. Маслова fikricha, kreativlik: muammoga yoki ilmiy farazlarni ilgari surishni ifodalaydi [3].

O'quvchilarda kreativlikni rivojlantirish ta'lim mazmunini o'zlashtirishda o'quvchilarning bilim saviyasi, o'zlashtirish darajasi, ta'lim manbai, didaktik vazifalariga qarab, munosib ravishda o'qitish jarayonini tashkil etishni talab qiladi [5]. Bunda quyidagi pedagogik shart-sharoitlarga amal qilish lozimligi nazarda tutiladi:

- o'quvchilarda kreativ faoliyatni egallash mayllarini qaror toptirish, bilish ehtiyojlarini shakllantirish va ta'lim jarayonida mustaqillikni namoyon qilish muhitini ta'minlash;

- o'quvchilarda ijodiy fikrlash uchun qulay imkoniyat yaratish, o'quvchilar tomonidan bayon qilingan turli-tuman fikrlar va g'oyalarni bag'rikenglik bilan qabul qilish hamda ularning ijodiy faolliklarini muntazam rag'batlantirish;

- o'quv jarayonini o'quvchi shaxsining xususiyatlari, ehtiyojlari va intellektual salohiyatidan kelib chiqqan holda individuallashtirish;

- o'quvchilarda individual, kichik guruhlar va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantirish, ularning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirish, ularni muammolarni hal qilishda tayyor, standart yechimlar bilan birga nostandart yechimlar qabul qilishga undash;

- ta'lim jarayonida kreativ faoliyatni rivojlantirishning asosi bo'lgan kognitiv bilimlarni amalda qayta ishlab chiqish va takomillashtirish imkonini beradigan interfaol mashg'ulot shakllari va metodlarini tanlash va tatbiq qilish lozim [].

Shunday qilib, o'quvchilarning kreativ qiziqishlari va ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan g'oyalar, kontseptsiyalar hamda ilg'or pedagogik tajribalar asosida o'qitish jarayonini tashkil etish kreativlikni rivojlantirishga nisbatan mazmunli-faoliyatli yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Djurakulova.A.X va B.Salomova „Matematika o'qitish jarayonida matematik qonuniyatlarni topishga doir geometrik topshiriqlar o'quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirish vositasi sifati" Ilm-marifatli yoshlar –yangi O'zbekiston bunyodkorlari" ilmiy –nazariy konferensiya materiallari II-qism 2022 y 368-370

2. Nishonova Z .Mustaqil ijodiy fikrlashni rivojlantirishning psixologik asoslari:Dis..psixol.fan.dok:-T.2005.-312-b.

3. Djuraeva D. SH. , Djurakulova A. X. Boshlang'ich sinf matematika darslarida nostandart masalalarni mulohaza yuritish usuli bilan yechish\\ Zamonaviy ta'lim. Toshkent. -2016. №9

4. Djurakulova A. X. Matematika o'qitish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilari ijodiy qobiliyatini shakllantirish yo'llari. Monografiya. – Termiz: Surxon-Nashr, 2019.

5. Маслова С.В. Изучение элементов геометрии в начальной школе / Школьное математическое образование: вопросы содержания и методов: Тезисы докладов. - СПб.: Образование, 1995. - С. 41.

FONETIK BILIMLARNI OSHIRISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Amirkulova Zebuniso Mustafakulovna.

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

“Pedagogika” kafedrasi dotsenti,

Nazarova Asal

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

magistranti.

Annotasiya: Ushbu maqolada nutq jarayonida nutq tovushlarining oʻzgarish xususiyatlari va ularni oʻrganish jarayonida qoʻllash mumkin boʻlgan innovatsion texnologiyalar haqida maʼlumotlar berilgan.

Kalit soʻzlar: fonetika, nutq tovushlari, innovatsion texnologiyalar.

Oʻzbek tilining har tomonlama taraqqiy topishi va adabiy til sifatida maydonga chiqishida qadimiy turkiy til hissa qoʻshganini alohida taʼkidlash tabiiydir. Shu borada Mahmud Qoshgʻariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Atoiy, Sakkokiy, Lutfiy kabi ilmu fan va adabiyot namoyandalarining xizmati va qoldirgan merosi muhim oʻrin egallaganini qayd etish joiz. [1:11]

Zamonaviy texnologiyalarni qoʻllash jarayoni mustaqil Oʻzbekiston davlatining taʼlim-tarbiya tizimida umumiy oʻrta taʼlimning dastlabki bosqichi sifatida namoyon boʻladi. Maʼlumki, amaldagi boshlangʻich taʼlim fanlari oʻqitishga asoslangan taʼlim jarayoni boʻlib, uning asosiy maqsadi bolalarda elementar tarzda oʻqish, yozish, hisoblash koʻnikmalarini hosil qilishdan hamda obyektiv olam haqidagi tasavvurlarini rivojlantirishdan iborat. [2:28]

Interfaol metodlar boshqa metodlar singari oʻquv mashgʻulotning tarkibiy qismi sifatida oʻqituvchi va talaba hamkorligini tashkil etishga yordam beradi. Bunda anʼanaviy taʼlimdagi kabi bir xillik asosida emas, balki yangiliklar asosida taʼlim jarayonining taʼsirchanligini oshirishga qaratilgan ish shakllaridan foydalaniladi. [3:28] Mashgʻulotlar jarayonida pedagogik texnologiyalarga asoslanish va innovatsiyaga intilish, oʻquvchilarni faollashtirishga qaratilgan turli interfaol metodlardan foydalanish taʼlim maqsadini muvaffaqiyatli amalga oshirishga yordam beradi. Taʼlim jarayonini innovatsion metodlardan foydalanib tashkil etish uchun, avvalo, darsning rejasi va loyihasi aniq ishlab chiqilishi zarur. Dars loyihasini tuzishda oʻqituvchi oʻzining ish shakllari va oʻquvchilarning koʻnikmani egallash jarayonidagi ishlari doirasini aniq belgilab olishi lozim. Shuningdek, qanday oʻqitish metodlaridan foydalanishi ham muhim ahamiyatga ega.

Nutq jarayonida tovushlarning oʻzgarishi jarayonini oʻrganishga yetakchi

tilshunos olimlar turlicha yondashgan. Jumladan, tilshunos olim *R.Sayfullayeva* ham nutq jarayonida tovushlarning o'zgarishi hodisasini kombinator va positsion tovush o'zgarishlariga ajatgan holda, quyidagi fikrlarni aytib o'tadi: "Fonema nutqda voqelanar ekan, uning varianti nutqiy sharoit (yonma-yon kelgan tovushlar yoki qo'shimchalar ta'siriga uchrashi) tufayli turlicha namoyon bo'ladi. Natijada tovush so'z mohiyatida bo'lmagan xossalarga ega bo'ladi. Ayrim tovush yondosh tovushga moslashadi, ayrimida o'zgarish kuchayib, boshqa tovushga almashib ketadi.[2:24]

Mavzuni o'rganish jarayonida quyidagi interfaol metodlardan foydalanish mumkin:

"BBB" jadvalining taxminiy nusxasi

<i>Bilaman</i>	<i>Bilishni xohlayman</i>	<i>Bilib oldim</i>
Undosh tovushlarning nutq jarayonida o'zgaarishini	Proteza hodisa haqida	Tovush o'zgarishlari so'z tarkibidagi tovushlarning bir-biriga o'zaro ta'siri natijasida ro'y berishini
Unli tovushlarning talaffiz jarayonida o'zgaarishini	Reduksiya hodisa haqida	Assimilyatsiyada tovushlardan biri ikkinchi bir tovushni o'ziga aynan yoki qisman o'xshatib olishini
Jarangli undosh tovushlarning talafuzda jarangsizlashishini	Eliziya hodisa haqida	Progressiv assimilyatsiyada oldingi tovush o'zidan keyingi tovushni o'ziga o'xshatib olishini
	Nutq jarayonida tovushlarni to 'g 'ri talaffuz qilshda nimalarga e'tibor berishni	Regressiv assimilyatsiyada keyingi tovush o'zidan oldingi tovushni o'ziga o'xshatib olishini

Yuqorida biz, ta'lim jarayonida "BBB" texnologiyasidan foydalanish haqida to'xtalib o'tdik. Bu albatta, ta'lim samaradorligini oshishiga xizmat qiladi, hamda talabalarda shaxsiy sifatlarning rivojlanishiga, ulardagi iqtidorning yanada yaqqol namoyon bo'lishida, mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarining shakllanishiga va mavzularni yuqori darajada o'zlashtirib olishlariga yordam beradi. Talabalar va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni ta'minlaydi, hamda talabalarining ko'proq o'z ustilarida ishlash ma'suliyatini oshiradi. Bunda ta'lim oluvchilarning o'zlarini o'quv faoliyatining sub'ekti sifatida his qilishlari, o'z ustida ishlashlari, o'z-o'zini rivojlantirishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil etish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Toshkent-2016.13-may.B.11
2. Sayfullayeva. R. Hozirgi o'zbek adabiy tili",T-2009. B.24
3. Ishmuhammedov R.L va boshqalar.Ta'limda innovatsion texnologiyalar.-T, Iste'dod , 2008. B.28

O'QISH DARSLARIDA TARIXIY QAHRAMONLAR OBRAZINI O'RGANISH

Amirkulova Zebuniso Mustafakulovna.

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

"Pedagogika" kafedrası dotsenti,

Shirinkulova Muhayyo

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

magistranti.

Annotasiya: Ushbu maqolada o'qish darslarida tarixiy qahramonlar obrazini o'rganish jarayoni o'rganib chiqilgan, va bunda dars jarayonida foydalanilgan innovatsion texnologiyalar haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: o'qish darslari, tarixiy asarlar, hikoya, afsona, Jaloliddin Manguberdi, innovatsion texnologiyalar.

Ta'lim barcha faol va sust o'zgarishlar ta'sirini qabul qilavermaydi, jamiyatda bo'layotgan voqealarga esa o'z ta'sirini o'tkazadi. Ana shu nuqtai nazardan ta'limdagi o'zgarishlar faqatgina natija sifatida emas, balki jamiyatning kelgusidagi o'ziga xos rivojlanish shartidir. [2. 3.B]. Bu esa biz muallimlar va buyuk kelajakka intilayotgan davlatimiz zimmasiga juda katta vazifa va ma'suliyat yukladi. Mana shuning uchun ham bugungi kunda ta'lim sohasiga jiddiy etibor berilmoqda. Shu bois mamlakatimizning istiqlool yo'lidagi birinchi qadamlaridanoq, buyuk ma'naviyatimizni tiklash va yanada yuksaltirish, milliy ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish uning milliy zaminini mustahkamlash zamon talablari bilan uyg'unlashtirish asosida jahon andozalari va ko'nikmalari darajasiga chiqarish maqsadiga katta ahamiyat berib kelinmoqda.

Shu o'rinda muhtaram Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyevning quyidagi fikrlari beixtiyor yo'dga tushadi. "Biz ta'lim-tarbiya sohasida olib borayotgan ishlarimizni yanada kuchaytirmog'imiz va bunda bir qator cora- tadbirlarni rejalashtirmog'imiz darkor." Sh.Mirziyoyev [1. B.76]

Go'zal yurtimiz bugungi yorug' kunlarga erishishi xalqimizning tinch va osoyishta yashashlari uchun ko'plab ajdodlarimiz dushmanlarga qarshi mardonavor kurashganlar, qahramonliklar ko'rsatganlar: To'maris, Shiroq, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Alisher Navoiy kabi ajdodlarimizning

ko'rsatgan jasoratlari shular jumlasidandir. Ular o'z qahramonliklari bilan xalqimiz qalbida bir umrga o'chmas iz qoldirganlar. Shunday ulug' ajdodlarimizning avlodi ekanlimizni kelgusi avlod ongiga singdirish, shunday ulug' ajdodlarga munosib avlod bo'lishni, shuningdek, ulug' ajdodlarimizning ko'rsatgan qahromonliklari, bizga qoldirgan ma'naviy boyliklari va ularning mardligi, jasurligi, xalqparvarligi va shu kabi insoniy fazilatlaridan yosh avlod qalbida cheksiz faxr-iftixor tuyg'ularni uyg'otish maqsadida yurtimizda har bir vatanparvar ajdodlarimizga ko'rsatilayotgan hurmat, ehtirom ulug' ajdodlarimizning qilgan mehnatlarini zoye ketmasligiga va ularning nomini abadiylashtirishga xizmat qilmoqda. Jumladan, ulug' ajdodlarimiz hayotidan hikoya qiluvchi filmlar yaratilmoqda, ular ko'rsatgan jasoratlarni madh etuvchi kuy va qo'shiqlar yangramoqda, ular nomini abadiylashtirish maqsadida ko'cha va xiyabonlarga ularning nomi berilmoqda va yuksak unvon va ko'krak nishonlarga ham xalqparvar ajdodlarimiz nomi berilmoqda.

Jumladan, bobokolonimiz Jaloliddin Munguberdi hayoti haqidagi hikoya o'z o'rniga ega. Ushbu hikoya yozuvchi Mirkarim Osim tomonidan yozilgan bo'lib, unda buyuk ajdodimiz Jaloliddin Manguberdi va Chingizxon o'rtasidagi murosasiz janglardan qisqacha hiyoya qiladi. Hikoya davomida bu murosasiz janglarda goh shahzoda Jaloliddinning qo'li baland kelsa, goh Chingizxon g'alaba qozonadi. Hikoyada yozuvchi Jaloliddin Manguberdi timsolida har bir o'zbek yigitining vatanparvarligini, xalqparvarligini, jasurligini, or-nomuslini gavdalantirgan va hatto hikoya so'ngida Chingizxon ham dushmani hisoblangan Jaloliddin jasurligiga qoyil qoladi va lashkarlarga undan o'rnak olishlari kerakligini aytadi, bu hikoyani o'qigan har bir o'quvchi qalbida ajdodlarga bo'lgan iftixor tuyg'ulari jo'sh uradi, ruhida ularga bo'lgan hurmat-ehtirom kuchayadi. [3. 42.B]

Mana shunday o'z jasorati bilan hatto dushmanni ham lol qoldira olgan ajdodlar haqidagi hikoyalar o'quvchilarning ham ma'naviy ham madaniyatiga, dunyoqarashiga o'z ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

Hikoya matni o'qituvchi tomonidan ifodali o'qib beriladi. Matn mazmuni tushuntilib beriladi. Matn asosida savol-javob o'tkaziladi.

- Hikoya kim haqida ekan?
- Chingizxon qanday xiyla ishlatdi?
- Jaloliddin nima qildi?
- Chingizxon nima uchun Jaloliddin quvmoqchi bo'lgan askarlarni to'xtatdi?
- Hikoyadagi qaysi voqea sizni hayojonlantiradi?
- Jaloliddin qochdi va qanday halok bo'ldi?

O'qituvchi javoblarni to'ldiradi va tarbiyaviy xulosa chiqariladi.

Albatta tarixiy mavzudagi asarlarni o'rganish birinchidan bola ongida tarix bilan kelajakni bog'lash imkonini beradi. Shuningdek, bola qalbida bizgacha yashab o'tgan buyuk ajdodlarimizning ko'rsatgan jasoratlari haqida iliq taassurotlar paydo bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev.Sh.M.Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan quramiz.-T.:O'zbekiston, 2017-yil. 76-bet.
2. Aldjanova I.R. Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda pedagogik innovatsiyalardan foydalanish. – T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2011. – B.3.
3. Qosimova K.Ona tili o'qitish metodikasi. T.:” Noshir”, 2009.42.B.

MA'NAVIYAT VA UNING JAMIYAT HAYOTIDAGI O'RNI

Baxriddinova Shayma

TerDPI talabasi

Ilmiy rahbar: Xoliqova Parvina Abdumalik qizi

TerDPI o'qituvchisi

Annatsiya: Mazkur maqolada ma'naviyat va uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni, milliy mustaqillik sharoitida inson ma'naviy fazilatlarini shakllantirish hamda ma'naviyatga davlat homiyliги muammolari xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Ma'naviyat, ma'rifat, shaxs ma'naviyati, umumbashariy qadriyatlar, komil inson, Avesto kitobi, falsafa tushunchasi.

Ma'rifat - ma'naviy kamolot yo'li, insonning ko'ngil ko'zgusini sayqallash jarayoni, ya'ni har bir insonning butun ongli hayoti davomida o'zligini anglash, o'zining borliq haqiqatiga nisbatini aniqlash va o'z ruhini borliq haqiqati bilan uyg'unlash-tirib borish yo'lidagi harakati.

Prezidentimiz Islom Karimov ma'naviyatga quyidagicha ta'rif bergan:«Ma'naviyat – insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishgachorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, iymone'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir»¹Demak, ruhning pokligi –ma'naviyatning bosh sharti. Ruhii poklanishga intilgan insonlarda ma'naviyat boshqalarga qaraganda kuchli bo'ladi.

Ma'naviy dunyosi boy kishida ichki nazar kuchli bo'ladi. Bunday insonlarni qalb ko'zi ochiq odam, deb ham ta'riflaydilar. Demak, ma'naviyat bizning nafaqat tashqi, balki qalb ko'zimiz ham ochiq bo'lishini taqozo etadi.Ana shu ichki ko'z bilan narsa-hodisalarning tashqaridan qaraganda ko'rinmaydigan ma'nomohiyati ilg'ab olinadi. Natijada ko'pgina xato-kamchiliklardan xalos bo'lish, do'stni dushmandan, yaxshini yomondan ajratish imkoni tug'iladi.Ichki dunyosi keng, boy va baquvvat inson hamma ishni puxta o'ylab amalga oshiradi, ichki ma'naviy hamrohi, maslahatdoshidan qo'shimcha kuch-qudrat olib turadi. Shuning uchun ham Yurtboshimiz ma'naviyatning yengilmas kuch ekaniga alohida urg'u beradi.Inson irodasining baquvvatligi uning aql-idroki, his-

tuyg'ularining aniq bir maqsadga qaratilib, o'zini ham ichki, ham tashqi tomondan boshqara olish qobiliyati bilan belgilanadi.

Ma'naviyat hodisasi asosan ikki ko'rinishda namoyon bo'ladi: shaxs ma'naviyati va millat ma'naviyati. Ma'naviyat ko'ngil ko'zgusidan taralgan nur, u inson qalbida yashiringan. Demak, ma'naviyatni tadqiq etish aslida Shaxs ma'naviyatini o'rganishdan boshlanmog'i zarurdek ko'rinadi. Darhaqiqat, har bir insonning ma'naviy dunyosi o'ziga xos hududsiz bir olam. Ammo har bir inson muayyan bir jamiyatda, muayyan bir insonlar jamoasi ichida yashaydi, muayyan bir millatga mansub bo'ladi. hikmatli iborasi bilan aytganda, har bir inson "o'zini xalqining bir zarrasi deb sezgandagina, u haqda o'ylab, mehnat qilib yashagandagina ma'naviyat bilan tutashadi".

Prezidentning g'oyatda hikmatli iborasi bilan aytganda, har bir inson "o'zini xalqining bir zarrasi deb sezgandagina, u haqda o'ylab, mehnat qilib yashagandagina ma'naviyat bilan tutashadi". Buning ma'nosi, shaxs ma'naviyati voqelikda millat ma'naviyatidan ayru, undan tashqarida bo'lmaydi. Shunday ekan, millat ma'naviyati haqida muayyan tasavvurga ega bo'lmay turib, alohida shaxs ma'naviyatini ham o'rganish imkondan tashqari

Milliy ma'naviyat nazariyasini yaratish uchun qaysi manbalarga tayanish, uning asoslarini qaerlardan qidirish kerakligi Prezident asarlarida avvalboshidanoq aniq ko'rsatib va qayta-qayta ta'kidlab kelinmoqda. Bu manbalardan eng birinchi va asosiysi buyuk ajdodlarimiz merosidir. Buyuk ajdodlarimiz bizga qoldirgan ulkan meros – milliy ma'naviyatimiz nazariyasini shakllantirish uchun butun kerakli unsur va tarkiblarni yaratib qo'yipti, faqat uni xolis nazar bilan astoydil qidirsak, kifoya. Birinchi navbatda milliy madaniyatimiz, xalq ma'naviy boyligining ildizlariga e'tibor berish lozim. Bu xazina asrlar davomida misqollab to'plangan. Tarixning ne-ne sinovlaridan o'tgan. Insonlarga og'ir damda madad bo'lgan. Bizning vazifamiz - shu xazinani ko'z qorachig'imizdek asrash va yanada boyitishso'zda emas, amalda har bir kishining vijdon erkinligini, e'tiqodining erkinligini ta'minlashimiz kerak".

Islomgacha ma'naviyatimiz takomili haqidagi eng muhim manbalar o'lkamizning bugungi milliy hududlaridan tashqarida topilgan bo'lib, asl matnlarning yaxlit va nisbatan mukammallari "Avesto" kitobi va turkiy toshbitiklardir. Kitobda birinchi navbatda mintaqa xalqlarining eng qadimgi yozma merosi "Avesto" tilga olinadi. Ushbu bebaho ma'naviy obidada "borliqning yaxlitligi va bir butunligi, inson hayotining tabiat bilan uyg'unligi masalasi odamning ruhiy olamiga chambarchas bog'liq holda ko'rsatilganligi" ta'kid etiladi. Ayniqsa, undagi ulug' axloqiy tamoyil "ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal" birligi bugungi kunimizda ham ma'naviy ahamiyatini to'liq saqlab kelayotganligiga alohida e'tibor qaratiladi.

Islom ma'naviyati – Oxirgi va mukammal ilohiy kitob bo'lmish Qur'oni karim mazmunida ifodalangan ma'naviyat tizimi bo'lib, Inson ruhining Borliq haqiqati bilan uyg'unlashuv sari intilishida g'aybiy hidoyat yo'li hisoblanadi. Islom dini va ma'naviyati mohiyatan boshqaboshqa narsalar emas, ammo insonlar tasavvurida ular farq qilishi mumkin. Masalan, islom dinida qabul

qilingan farz ibodatlar va aqidaviy qoidalar boshqa tavhidiy dinlardan farq qiladi, ammo islom ma'naviyatiga ko'ra har bir inson o'z aqidasi va Borliq haqiqati to'g'risidagi tasavvurlaridan qat'i nazar "er yuzidagi xalifa" sifatida ehtiromga sazovordir.

Madaniyat - inson ma'naviy faoliyatining hosilasi, ma'naviyatning moddiy voqelikdagi izlari. Boshqacha qilib aytganda, ma'naviyat botiniy imkon bo'lsa, madaniyat- ushbu imkondan tug'ilgan voqe' mavjudlik. Shaxs va millat ma'naviyatining nazariy masalalari-ni o'rganish uchun ilojsiz ravishda ayni shu voqe' mavjudlik dalillaridan kelib chiqishga to'g'ri keladi Ma'naviyat sohasiga aloqador barcha fanlarning mavzulari ham aslida ana shu mavjud voqe'lik dalillariga tayangan holda ishlab chiqilishi tabiiy holdir.

Ajdodlarimiz tashbehiga ko'ra, ma'naviyat inson qalbida aks etgan ilohiy nur, Oliy haqiqat nuri bo'lib, uni o'zida aks ettira olishi uchun inson qalbi sayqal topmog'i zarur. Zero, sayqallanmagan ko'ngilni xudbinlik zangi, g'araz chirki egallab oladi va bunday inson ruhiyatida jaholat va zulmat ustunlik qila boshlaydi. Ayni shu inson qalbiga sayqal berish jarayoni ma'rifat deyiladi. Ma'rifat ma'naviyat sari eltuvchi yo'llardan iborat bo'lib, Alisher Navoiyning ta'riflashi bo'yicha «ma'rifat vodiysi» - "shunday bir vodiidirki, uni yuz tuman ming turli yo'llar kesib o'tadi, ammo ulardan biri ikkinchisiga sira o'xshamaydi... Unda sen yuz tuman yo'lovchini beqaror bir tarzda, har biri o'zga bir yo'ldan ketib borayotgan holda ko'rasan. Ularning har biri o'zi ketayotgan yo'l bilan faxrlanadi, har biri yo'lni o'z yo'li tomonga buradi. Biri xush tutgan yo'lni ikkinchisi xohlamaydi, har birining ko'ziga o'ziniki yaxshi ko'rinadi, boshqasini esa nazarga ilmaydi"

Forobiy 160 dan oshiq asar yozgan qomusiy bilim sohibi edi. U yunon faylasuflari merosini chuqur o'rganib, ularga sharhlar yozdi. Ayniqsa, Aristotelning murakkab falsafiy asarlarini batafsil sharhlab berdi. Uning sharhlari asosida katta bir guruh allomalar yunon falsafa maktabi mazmunini yangicha talqinda o'zlashtirdilar. Bundan tashqari Forobiy ilmning turli yo'nalishlari bo'yicha (falsafaning umumiy masalalari, bilish nazariyasi, fanlar tasnifi, matematika, astronomiya, muzika, adabiyot nazariyasi, notqlik san'ati, fizika, kimyo, tibbiyot, biologiya, etika, pedagogika, huquqshunoslik, davlatni boshqarish nazariyasi, siyosatshunoslik va boshqa turli sohalarda) mustaqil risolalar yaratdi.

"Fozil shahar" – Abu Nasr Forobiy talqinida "Inson-lari haqiqiy saodatga eri-shish yo'lida bir-biriga yordam berish uchun birlashgan shahar". Har bir inson haq oldidagi mas'uliyatini to'g'ri anglab, kamolot sari o'zi intilar ekan, o'zgalarning ham xuddi shunday intilishiga ko'makdosh bo'lishga astoydil urinsa, natijada "fozil shahar" (jamiyat, millat, mamlakat) vujudga keladi. Ulug' allomaning bu qarashlari bugungi kundagi "fuqarolik jamiyati" tushun-chasini mukammal ifodalaydi.

Bizning o'tmish madaniyatimiz butun insoniyatni o'ziga rom etib kelayotgan markaz bo'lib kelayotganligi tasodifiy emas. Samarqand, Buxoro, Xiva faqat olimlar va san'at ixlosmandlari uchungina emas, balki tarix va tarixiy

qadriyatlar bilan qiziquvchi barcha kishilar uchun ziyoratgohga aylangan. Mustaqillik davrida o'zbek olimlarining kuch-g'ayratlari bilan tariximizning ko'pdan-ko'p g'oyat muhim sahifalari, eng avvalo, temuriylar davri, XIX asr oxiri-XX asr boshlari tarixi yangidan kashf etildi.

Mustaqillik yillarida o'tgan ulug' shoir va adiblarimizning yubileylarini o'tkazish qutlug' an'anaga aylanib bordi. 1993 yili atoqli shoir G'afur G'ulomning 90 yilligi va shoh-shoir va ulug' adib Zahiriddin Muhammad Boburning 510 yilligi tantanalari o'tkazildi va Andijonda "Bog'i Bobur" barpo qilindi. 1994 yilda Sho'rolar zamonida faqat hukmdor bo'lgani tufayli nomi qoralangan ma'rifatparvar shoh va iste'dodli shoir Muhammad Rahimxon Feruzning 150 yillik yubileyi nishonlandi. 1997 yili noyabrda Abdulhamid Cho'lponning 100 yilligi, 1999 yili buyuk tasavvuf shoiri Pahlavon Mahmudning 750 yilligi va ulug' shoir va tarjimon Ogahiyning 190 yilligi keng ko'lamda bayram qilindi. 2003 yili G'afur G'ulomning 100 yilligi munosabati bilan shahar markazidagi shinam madaniyat va istirohat bog'i uning nomiga qo'yildi va shu bog'da unga ulug'vor haykal o'rnatildi. Bugungi kunda birgina Toshkent shahrining o'zida Bobur nomida, Mirzo Ulug'bek nomida, Abdulla Qodiriy nomida, bolalar shoiri Zafar Diyor nomida bog'lar barpo etilgan.

Yurtimizda qadimdan jahon ilmiga salmoqli xissa qo'shgan, dunyoda nomi shuhrat qozongan zabardast allomalar ko'p o'tgan. Afsuski, qaramlik davrida ularning ham nomlari ko'p tashviq qilinmas edi. Mustaqillik sharofati bilan ularning amalga oshirgan buyuk xizmatlari ham o'ziga yarasha yuksak e'tiborini topa boshladi. Shulardan biri bundan 1200 ilgari yurtimiz nomini jahonga tanitgan buyuk astronom, matematik va geograf Ahmad al-Farg'oniy bo'lib, 1998 yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni bilan allomaning 1200 yillik tavallud sanasi katta tantanalalar bilan nishonlandi.

Bir haqiqatni barchamiz anglab olishimiz zarur. O'zbek zaminida asrlar davomida fan va madaniyatning turli sohalarida buyuk iste'dodlarning parvarish topgani bejiz emas, albatta. Jamiyat taraqqiyotidagi har qanday o'zgarishlar, yangiliklar, ayniqsa, insoniyat rivojiga katta turtki beradigan jarayonlar, kashfiyotlar o'z-o'zidan yuz bermaydi. Buning uchun avvalo asriy an'analar, tegishli shart-sharoit, tafakkur maktabi, madaniy-ma'naviy muhit mavjud bo'lmog'i kerak. Millatning tabiatida, qonida, nasl-nasabida ezgulik va ma'rifat sari intilish mafkurasi va qonuniyati jo'sh urishi lozim. Buning uchun eng avvalo mana shu qadimiy va betakror yurtga Allohning nazari va e'tibori tushishi kerak.

Din va ma'naviyat nisbati haqidagi suhbatning xulosasi shuki, dinni siyosilashtirishdan qochish, unga buyuk ma'naviy qadriyat sifatida yondoshib, yoshlarimizdagi e'tiqod ehtiyojini ayni shu yo'nalishda, Prezidentimiz "jaholatga qarshi ma'rifat"deb chiroyli ifodalagan ma'noda botiniy qudratga, ma'naviy kamolot sari etaklovchi boqiy quvvatga aylantirish uchun butun imkoniyatlarni safarbar qilmog'imiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.O'zbekiston Respublikasining Prezidentining Qarori. "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida". 2017 yil 28 iyul // Xalq so'zi, 2017 yil 29 iyul. PQ-3160-son.[Elektron resurs]<https://lex.uz/docc/4071203>
- 2.Худойқулов Х.Ж. Комиллик фазилатлари. -Т.: Инновация-Зиё. 2021 й.
- 3.Худойқулов Х.Ж. Миллий ғурур-маънавий комиллик мезони.-Т.: ДзайинПресс.2011й.
4. Холиқова П. А. Қ. МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ МЕРОСНИ ЭЪЗОЗЛАШ ВА УНИНГ МАЗМУН МОЎЯТИНИ ЁШЛАР ОНГИГА СИНГДИРИШ //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 5. – №. NUU Conference 2. – С. 842-847.
- 5.Mahmudova K., Kholikova P. NEW APPROACHES TO TEACHING ENGLISH: GIVE THE PUPILS WHAT THEY WANT! //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2023. – Т. 15. – С. 354-359.
6. Khalikova P. THE FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL VIRTUES IN THE EDUCATION OF A PERFECT HUMAN BEING IN THE WORKS OF ORIENTAL THINKERS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B5. – С. 355-358.
7. KHOLIKOVA P. THE ROLE OF FOLK VERBAL CREATIVITY IN FORMING THE SPIRITUAL WORLD OF PRIMARY CLASS STUDENTS //World Bulletin of Social Sciences. – 2023. – Т. 29. – С. 52-56.
8. Xoligova P. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINING ONGLI FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI VA O 'RNI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 1. – №. 1.
- 9.Бахриддинова Ш., Холиқова П. ТАШАККУЛ ДОДАНИ СИФАТХОИ МАЪНАВИ ВА АХЛОҚИ ДАР ТАРБИЯИ ИНСОНИ ҚОМИЛ ДАР АСАРХОИ МУТАФАККИРОНИ ШАРҚ //Бюллетень педагогов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 4 Part 2. – С. 9-13.
- 10.Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.
- 11.SAMIYEVA, S. (2023). TABOO AND EUPHEMISM IN UZBEK AND TAJIK LANGUAGES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 64-68.
12. Samiyeva, S. O. (2020). SAADI SHERAZI'S LIFE ACTIVITIES AND MORAL VIEWS. *Theoretical & Applied Science*, (7), 410-413.
- 14.Abduhalimova, Y. (2023). BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING KREATIV YONDASHUVINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI. *Interpretation and Researches*, 2(1).

UMUMIY O'QUV KO'NIKMALAR - ILMIY-TADQIQOT FAOLIYATINI AMALGA OSHIRISH VOSITASI

F.U.Olloqulova

*TerDPI Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrası
o'qituvchisi*

Global o'zgarishlar tufayli dunyo ta'lim tizimi ham o'ziga xos mazmun kasb etmoqdaki, bosh g'oya erkin fuqaro shaxsini tarbiyalash, yoshlarni ijtimoiy munosabatlar tomon yo'llash, o'zaro munosabatlarda kommunikativlik kabi fazilatlarni rivojlantirishdir. Ta'lim oluvchilarning ijtimoiy tajriba orttirishi uchun ulardagi tabiiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish, shaxslararo munosabatlarda kirishimlilik, madaniyatlilik, kengfe'llik, xushmuomalalikni maromiga yetkazish prinsiplariga amal qilish, mazkur sifatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan metodikalarni ishlab chiqishga katta ahamiyat qaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligini jahon miqyosida yil sayin barqarorlashtirib borar ekan, uning istiqboli bugungi avlodning bilimdon, ma'naviy jihatdan barkamol insonlar bo'lib yetishishiga bog'liqdir. Bu o'rinda inson ruhiyati uchun to'laqonli, faol, barkamol shaxs sifatida shakllantirish samaradorligini yanada oshirishda psixologik pedagogika ilmi va uning amaliyotda to'g'ri bo'lishi juda muhimdir. Kelajagi, ertangi kuni yorug', farovon va buyuk bo'lishini o'ylagan davlat, albatta barkamol avlod tarbiyasiga jiddiy e'tibor beradi va bu ezgu yo'lda barcha chora tadbirlarni ko'radi.

Zamonaviy psixologiya va pedagogikada ko'rib chiqilayotgan dolzarb masalalardan biri qobiliyatlarni rivojlantirish masalasidir. Bizning fikrimizcha, bu tasodif emas, chunki jamiyatning turli hayotiy muammolarni hal qila oladigan faol, mustaqil, ijodiy yondashuvchi, kreativ odamlarga bo'lgan ehtiyoji ortib bormoqda. Federal davlat ta'lim standartini amalga oshirish sharoitida o'quvchilarda umumiy ta'lim ko'nikmalari va universal kompetensiyalarni shakllantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shaxsning o'z taqdirini o'zi belgilashi va o'z-o'zini tarbiyalashi, o'quvchilarning bilish faoliyati usullarini egallashi, bolalarning turli xil faoliyat turlari bo'yicha tajriba o'zlashtirishi asosiy yo'nalishlardan biridir. Tadqiqot faoliyati - bu yangi bilimlarni, atrofdagi dunyoni bilishni ochishga qaratilgan ijodiy faoliyat.

Ilmiy-tadqiqot faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish sub'ektdan o'ziga xos shaxsiy ta'lim - tadqiqot qobiliyatiga ega bo'lishni talab qiladi. Tadqiqot qobiliyatlari mantiqiy jihatdan, rus psixologiyasining an'alariga muvofiq, shaxsning individual psixologik xususiyatlari sifatida, tadqiqot faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun sub'ektiv shartlar sifatida ishlaydi. Boshqa barcha qobiliyatlar singari, ular ham turli tomonlardan ko'rib chiqilishi mumkin.

Maktab o'quvchilarining umumiy o'quv ko'nikmalarining qiymati asosan ularni ilmiy-tadqiqot faoliyatini amalga oshirish vositasi sifatida ishlatish imkoniyati bilan belgilanadi, bunda ular o'z navbatida rivojlanib borsa, maktab o'quvchilari esa reproduktiv harakatlarni bajarishga, ya'ni modeliga muvofiq

harakat qilishga tayyorlik shaklida tadqiqot faoliyati usullarini qo'llashda, ya'ni namuna bo'yicha ishlash kabi muhim tajribaga ega bo'ladilar. Tadqiqot faoliyatini amalga oshirish qobiliyati o'quvchilarning muvaffaqiyatli o'qishlari uchun zarur bo'lgan umumiy o'quv ko'nikmalarning ajralmas qismidir. Shu munosabat bilan tadqiqot faoliyatini ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash va izchil yechimlarni talab qiladigan ta'lim muassasalarini boshqarishning bir qancha muammolarini belgilab o'tish kerak:

1. Pedagog xodimlarni malakasini oshirish va qayta tayyorlash. O'qituvchi o'zida mavjud bilimlarni talab darajasida o'rgatishi uvin doimiy o'qituvchini o'zini o'qitib boorish zarur. Maktab o'quvchilarining ilmiy-tadqiqot faoliyatiga rahbarlik qilish uchun faqat boshqaruv vakolatlariga ega bo'lish yetarli emas, mustaqil tadqiqot mantig'ini o'zlashtirish kerak, muammoni shakllantirishdan va uni yechimi g'oyasidan tadqiqot natijalarini olishgacha bo'lgan yo'lni o'tash kerak.

2. Tadqiqot faoliyatining moddiy-texnik ta'minoti. So'ngi yillarda mahalliy maktablarda o'quv jarayonini moddiy-texnik ta'minlash bilan bog'liq vaziyat yaxshi tomonga o'zgarmoqda. Shu bilan birga, ilmiy-tadqiqot va loyiha faoliyatini amalga oshirish uchun moddiy bazani ta'minlash vazifasi hali ham to'liq yechimini kutmoqda. Shu munosabat bilan maktablar va oliy o'quv yurtlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar modeli istiqbolli bo'lib, uning doirasida o'quvchilar universitetlarning ilmiy - eksperimental bazasida o'qituvchilar yoki olimlar rahbarligida o'quv tadqiqotlarini olib borishlari mumkin.

3. Tadqiqot faoliyatining moliyaviy ta'minoti. Haqiqiy o'quv amaliyoti shuni ko'rsatadiki, umumta'lim maktabi sharoitida maktab o'quvchilarining ilmiy-tadqiqot faoliyatini boshqarish iqtisodiy nuqtai nazardan qiyin faoliyat turi hisoblanadi. Aslida, o'qituvchi o'quv yili davomida talabalarning bir yoki ikkita uzoq muddatli o'quv ishlarini (yoki individual loyihalarini) juda samarali boshqarishi mumkin. O'quvchilarning uzoq muddat davomida tadqiqot ishlarini boshqarish juda katta va mashaqqatli ishdir. Maktab o'quv amaliyoti shuni ko'rsatadiki, maktab o'quvchilarining bunday ishlarini rahbar sifatida ishlashga tayyor bo'lgan mutaxassislar hali ham juda kam. Albatta, bu muammoni hal qilishga, maktab o'quvchilarining tadqiqotlari rahbar-o'qituvchilarni dalillash, hamda ularni faoliyatini munosib tarzda rag'batlantirish yordam beradi.

Zamonaviy rus olimlarining ilmiy ishlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ilmiy-tadqiqot faoliyatini samarali amalga oshirish maktab o'quvchilarining umumiy akademik ko'nikmalarga ega bo'lishi bilan shartlanadi. Shu bilan birga, tadqiqot faoliyatini amalga oshirishga tayyorlik talaba tomonidan turli darajadagi murakkablikdagi ko'nikmalar to'laqonli namoyon etiladi:

- tadqiqot ob'yekti va predmetini tanlash;
- muammoni ta'kidlash, uning ko'lami va hozirgi dolzarb holatini, ilmiy, ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatini, keyingi ishlanma vektorini belgilash;
- real ob'yektlar ma'lumot manbai sifatida, og'zaki va yozma manbalar - adabiyotlarni o'rganish;
- tadqiqotning ishchi gipotezasini ilgari surish (shakllantirish

taxmin);

- aqliy va moddiy modelashtirish formatlarida tajriba ishlab chiqish;
- taklif etilgan gipotezasini, tajriba natijalari bilan solishtirish;
- olingan tajriba ma'lumotlar asosida tahlil qilish, umumlashtirish va xulosalar chiqarish;
- asar matnini tuzish va formatlash;
- hisobot tayyorlash (himoya nutqi) va yuqori sifatli taqdimot yaratish;
- natijalarni muhokama qilish va mutaxassislar — tajribali olimlar bilan munozaralarda ishtirok etish;
- rivojlanish vektorini va tadqiqot istiqbolini aniqlash.

Tadqiqot faoliyati jarayonida kichik yoshdagi talabalar bir qator muhim ko'nikma va qobiliyatlarni rivojlantiradilar. Ular muammoni shakllantirish, o'z faoliyatini rejalashtirish, muayyan faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan vositalarni aniqlash, turli ob'ektlar va hodisalarni o'rganish, vazifaga muvofiq ma'lumot izlashni o'rganadilar.

Tadqiqot qobiliyatlarini o'rganish muammosi A. I. Savenkov, O. K. Tixomirov, N. N. Poddyakov va boshqa mualliflarning ishlarida ko'rib chiqilgan.

A. I. Savenkov tadqiqot qobiliyatini murakkab shakllanish sifatida qaraydi, uning tuzilishiga qidiruv faolligi, konvergent va divergent fikrlash, tadqiqot qobiliyatlari kiradi [5].

N. N. Poddyakov o'z ishida tadqiqotchilik qobiliyatlari va qobiliyatlariga ega bo'lish iqtidorli bolalar uchun imtiyoz emasligini ta'kidlaydi. Agar biz har qanday faoliyat natijalarining muvaffaqiyatini ushbu natijaning shaxs va o'z-o'zini rivojlantirish uchun ahamiyati nuqtai nazaridan baholasak, u holda inson o'z tadqiqot qobiliyatidan foydalanishi kerak bo'lgan bir necha darajalarni ajratib ko'rsatishimiz mumkin [3].

Tadqiqot qobiliyatlarini rivojlantirish uchun Boshlang'ich sinf o'qituvchisi quyidagi usullardan foydalanishi mumkin: muammoli ta'lim usullari; qidiruv usullari; qisman qidirish usullari; loyiha usuli.

O'quvchilarda taqqoslash, kuzatish, asosiy va ikkinchi darajalini ajratib ko'rsatish, xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirishda amaliy o'qitish usullaridan foydalanish ham samaralidir.

Tadqiqot qobiliyatini rivojlantirishning asosiy xususiyatlaridan biri bu o'quvchilar duch keladigan muammoli vaziyat natijasida paydo bo'ladigan kognitiv qidiruvning mavjudligi.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning tadqiqot qobiliyatini rivojlantirish tadqiqot faoliyatida sodir bo'ladi. Talabalar quyidagi ko'nikmalarni egallashlari kerak: muammoni ko'rish, savollar berish. Taxminlar qilish, tushunchalarni aniqlash, tasniflash, kuzatish, tajribalar o'tkazish, xulosalar va xulosalar chiqarish, materialni tuzish va h.k.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning tadqiqot qobiliyatini rivojlantirish bo'yicha ishlarning samaradorligi ko'p jihatdan ishni tashkil etish sifati, mezonlarning aniqligi, kichik yoshdagi o'quvchilarning tadqiqot qobiliyatini baholash usullarining yetarliligi, tadqiqotning mazmuni bilan belgilanadi.

tadqiqot qobiliyatini rivojlantirishga hissa qo'shadigan o'quv materiallari, o'quvchilarning tadqiqot qobiliyatlarini rivojlantirish uchun o'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan usul va usullar.

Ta'lim tizimini isloh qilishning hozirgi bosqichida pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri, maqsad o'quv fanlarini o'rganish jarayonida ularning reproduktiv darajada rivojlanishi uchun ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, maktab o'quvchilarining umumiy ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirish samaradorligini oshirish, va shuningdek ijodiy munozaralarda noan'anaviy masalalarni hal etishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 373-376.
2. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.
3. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.
4. qizi Bosimova M. D., Olloqulova F. U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 692-695.
5. Olloqulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar //Jurnal nomi: QarDU xabarlaril ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.
6. Ulasheva A., Olloqulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-44.
7. Xusanov R., Olloqulova F. SHAXS SHAKLLANISHIDA SHARQ MUTAFFAKIRLARI QARASHLARI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 34-39.
8. Bosimova M., Olloqulova F. MUAMMOLI METODLAR VOSITASIDA O 'QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 11-13.
9. Xusanov R. BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARDA NUTQIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – T. 2. – №. 5. – C. 100-103.
10. Оллокулова Ф. Boshlang'ich sinf o 'quvchilarida tadqiqotchilik faoliyatini konsentrizm asosida shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati //Общество и инновации. – 2022. – T. 3. – №. 10/S. – C. 128-134.

11. Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "In the Lessons of the Native Language and Reading Development of Children's Speech by Retelling." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.4 (2023): 110-113.
12. Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "Using Innovative Educational Technologies Pedagogical Effectiveness of Using Foreign Experiences." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.4 (2023): 129-132.
13. Olloqulova F. U. et al. SHAXSNI SHAKLLANISHIDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 8. – С. 967-969.
14. Saxadinova S., Olloqulova F. U. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA NUTQ O 'STIRISH VA NUTQ MADANIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – С. 98-100.
15. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." *World Bulletin of Social Sciences* 16 (2022): 43-47.
16. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.
17. Шаббазова, Д. Р. (2017). БОШЛАНҒИЧ СИНФДА ЎҚУВЧИЛАР ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ ВА АФЗАЛЛИКЛАРИ. In *Современные проблемы и перспективы развития педагогики и психологии* (pp. 73-75).
18. Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. *Academia Science Repository*, 4(05), 12-19.
19. Шаббазова, Д. Р. (2018). ВОСПИТАНИЕ ТРУДОВОЙ АКТИВНОСТИ ПРИУЧЕНИЕ К ТВОРЧЕСТВУ. *Гуманитарный трактат*, (25), 99-102.
20. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, 2(4), 227-230.
21. Ziyotova, S., & Shabbazova, D. R. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI. *Молодые ученые*, 1(6), 34-37.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA IJODIY FAOLIYATNI YANADA OSHIRISH VA RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI.

Jo'rayev Avazbek Umar o'g'li

TerDPI boshlang'ich ta'lim fakulteti

boshlang'ich ta'lim nazariysi kafedrası

o'qituvchisi

Anatatsiya: Ushbu maqola bugungi kunda yoshavlodga ta'lim-tarbiya berishda o'quvchilar ongiga milliy g'oyaning asosiy yo'nalishlarini singdirish badiiy ta'lim vositalaridan, usullaridan samarali foydalanish, o'quvchilarning ma'naviy siyosiy dunyoqarashlarini shakllantirish bilan birga, ularda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Ijodiy, rivojlantirish, shaxs, psixologik xususiyat, ijodiy qobiliyat.

Boshlang'ich sinf o'quvchisida bilish jarayoni shaxsiy qiziqish va individual yondashuv natijasida yuz beradi. O'quvchiga berilgan vazifa va torshiriqni bajarishda izlanish, ijodiy yondashish, aniq maqsad va rejaning mavjudligi, o'lchov me'yorlari, baholash mezoni, hamda o'ziga bo'lgan talabchanlik muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'quvchida uni o'rab turgan ob'ektlar bilan muloqatga kirish, ular haqida zaruriy bilimlarni o'zlashtirishni taqozo etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy faollik bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish, hamda uning shaxsida shakllantirish texnologiyasi pedagogik-psixologik jihatdan ko'r qirrali bo'lib, jamiyat rivoji va taraqqiyoti uchun muhim masala hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonini tashkil etish, insonrarvarlik tamoyillari negizida quriladigan omil bo'lib, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'zida mujassam etganligi bilan ahamiyatlidir.

Respublikamizda tashkil etilgan ta'lim tizimi dunyo mamlakatlari e'tirof etadigan darajada gumanizm tamoyillarini o'zida aks ettirgan bo'lib, davlatning bosh qonuni-konstitutsiyada ham o'z asosini torgan. Bugun butun dunyoda ta'lim mazmun-mohiyatiga bo'lgan munosabat tubdan o'zgarayotgan bo'lib, integrasiya jarayonlari, hamda globallashuv omillari unda aks etmoqda. Shu nuqtai nazardan bugungi ta'lim boshlang'ich sinf o'qituvchilarida o'z stida doimiy izlanishlari, zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalar bilan ishlash malakasini egallashi, zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalardan maqsadli foydalanish komretentligiga ega bo'lishni talab etmoqda. O'quvchilar esa faolligini oshirishi, ijodiy tafakkurini rivojlantirishi, o'z xatti-harakati va faoliyatida mustaqil qarorlar qabul qilishi, hamda shaxsiy barkamollikka intilishlari uchun zarur bo'lgan barcha imkoniyatlardan maqsadli foydalanishlari lozim.

Xususan, shaxsdagi ijodkorlik xususiyatlarini qanday tarbiyalash mumkinligi haqidagi dolzarb muammobugun raydo bo'lmagan. Azal-azaldan ijodkorlikning boshlanishi bo'lgan insondagi ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish

masalasi bevosita bolalar ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi pedagoglarni ham, tadqiqotchilarni ham hozirgi davrgacha qiziqtirib keladi. Ta'lim va tarbiya, shaxsning jamiyatda shakllanishi, qobiliyatlarni rivojlantirish hanuzgacha pedagogikaning eng dolzarb masalasi bo'lib qolmoqda.

Zamonaviy ta'lim konsersiyasining asosiy xususiyatlaridan biri uning insonravarligi va ijtimoiylashuvi hisoblanadi.

Ta'limning insonravarligi shaxsni barkamol rivojlantirish, uning ijodiy salohiyatini yuksaltirishning asosiy shartlaridan biri sanaladi. Ijtimoiylashuv mohiyatida ma'naviy madaniyat, ijodiy faoliyatga yo'naltirish, ilmiy izlanish metodlari bilan qurollanishga chorlash yotadi. Bunda ilmiy bilishning evristik usul va metodlari alohida o'rin tutadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida bolalardagi yashirin iste'dodlarni yuzaga chiqarish, kichik maktab yoshidan boshlab o'z faoliyatni namoyon qilishi uchun imkoniyat yaratish, ulardagi ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish kelajakda yuksak salohiyatli, ijtimoiy faol, o'tkir zehnli, kashfiyotchilik qobiliyatini namoyon eta oladigan raqobatbardosh kadrlarni voyaga etkazish garovi bo'lib hisoblanadi.

Mamlakatimizning ustuvor yo'nalishlaridan biri – har tomonlama barkamol insonni voyaga etkazish g'oyasiga to'la mos keladi. Barcha umumta'lim fanlari qatorida boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitishda o'quvchilarining ijodiy faolligini shakllantirish ta'lim-tarbiya jarayonining muhim tarkibiy qismi sanaladi. Boshlang'ich ta'limning faol va etakchi sub'ektlari bo'lgan o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari, shuningdek, tasviriy san'at, mehnat, musiqa va jismoniy tarbiya fanlarining o'ziga xos xususiyatlari o'qituvchidan ijodiylikni talab qiladi. Maktab va o'qituvchining vazifasi o'quvchilarga ta'lim berishgina emas, balki ularning kreativ qobiliyatlarini ham o'stirishdan iborat. Bunda o'quv ishining ahamiyati nihoyatda kattadir.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z o'quvchilarida qanday qobiliyatlari borligi, ularning o'qishga bo'lgan intilishi, o'quv materialini o'zlashtirish darajasi, eslab qolishi va o'z bilimni o'quv torshiriqlarni bajarishda qo'llay olishi, masalalarni echishda puxta fikr yuritishi, verbal va noverbal nutqni qanchalik egallaganligiga qarab bilib olishi mumkin. Shuningdek, quyidagi sifatlar: tez va mustahkam eslab qolish, fikrlay olish, torqirlik, ijodiy xayol, faol tashabbuskorlik, mustaqillik, mahsuldorlik kabi qobiliyatlarining ba'zi bir ko'rsatkichlarini bo'lishi.

Ma'lumki, tajribali mohir redagoglar har bir o'quvchi bilan ishlashda tashabbus va ijodkorlik ko'rsatkichlari uchun ularni rag'batlantirib turishi kerak. O'quvchi torshiriqlarni echishda "qiynalib" qolsa unga yordam berishga shoshilish yaramaydi. Torshiriqlarni esa asta-sekin murakkabroq qilib berib borish, "qiyinchilik"larni esa asta-sekin oshirib borish lozim. Texnologiya fanida boshlang'ich sinf o'qituvchisining ijodiy qobiliyati yuqori bo'lgan o'quvchini tavakkal qilishi, boy tasavvuri, ichki sezgining rivojlanganligi, falsafiy fikrlashi, fikr yuritish va harakatni tashkil etishdagi tezkorligi, tafakkur tezligiga egaligi, olam manzarasini idrok etishi, turli vaziyatlarni birdek qabul qilishi va

ularga javob berishi, yuksak badiiy qadriyatlar, yangilik yaratish layoqatiga egaligi, o'ziga xos original g'oyalarni ilgari sura olish kabi sifatlariga qarab aniqlashi va bu sifatlarini o'quv jarayonida rivojlantirishga e'tibor qaratishi muhim.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun o'quvchilarda ijodiy faoliyatni rivojlantirish yuzasidan o'quv vaziyatlarini yaratish va o'tkazish texnologiyasini ishlab chiqish bo'yicha yo'l-yo'riqlarni ishlab chiqishga harakat qildik:

- Izlanuvchi vaziyatning asosiy ta'limiy ob'ektini (narsa, tushuncha, hodisa, jarayon, an'ana, buyum va boshqalar). Bunda ob'ekt va bolalar uchun qiziqarli bo'lgan muammoni aniqlash; bolalarga ularning o'rganilayotgan ob'ekt bilan shaxsiy ichki aloqasini torishga yordam berish, ular uchun shaxsan ahamiyatli muammolarni qanday tayyorlash bo'yicha o'ylashga yo'naltiradi. Buning uchun shaxsiy tajriba va o'quvchilarga qo'yiladigan ta'limiy natijalar ta'minlanadi.

- O'quvchilarga yechimi noma'lum bo'lgan muammo yoki torshiriq beriladi. Ushbu torshiriqni amalga oshirish sinfda ta'limiy ko'tarinkilik hamda o'quvchilar torshiriqni bajarish orqali o'zlarining faolligini namoyon etgandagina samarali bo'ladi.

- Torshiriqning ta'riflanishi muammoni jamoa bo'lib muhokama qilishning natijasi bo'lishi mumkin. Bolalar tomonidan ta'riflangan torshiriq shunchaki qiziqarli emas, balki o'qituvchi uchun yangilik bo'lsagina maqsadga erishilgan bo'ladi.

- O'quvchining o'zi paydo bo'lgan yoki yaratilgan vaziyat (torshiriq)ni shaxsan o'zi bajarishga imkoniyat yaratish – ijodiy vaziyatning asosiy bosqichi sanaladi. Bunda har qanday ta'lim natijasidan ijod belgisini aniqlash lozim.

- O'quvchilarning ta'limiy ijod namunalarini namoyish etish: she'rlar, rivoyatlar, torshiriqlar, ta'riflar, ramzlar, rasmlar, loyihalar va shu kabilarni jamoada muhokama etib, ko'rgazmalar tashkil etish, o'zaro yozma taqrizlar yozdirish, ma'ruzalar bilan chiqishlar qilish.

- Ta'limiy ijod namunalarini ko'rsatish va namoyish etilgandan keyin olimlarning fikrlari, ta'riflari darsliklaridagi ma'lumotlar, egalagan bilim va tasavvurlari bilan aytib bera olsun.

- O'quvchilarning ijodiy namunalarini qiyoslash, solishtirish, tasniflash bo'yicha faoliyatni tashkil etish. O'quvchilar tomonidan o'z qarashlari yoki ijod namunalarini aniqlash hollari yuz bersa, ularga o'z nuqtai nazarlarining o'zgarish sabablarini tushunishlarida ko'maklashiladi. Ta'limiy vaziyatlarning rivojlanishi ta'minlanadi.

- O'quvchilarning bilishga oid qo'llanilgan usullar, raydo bo'lgan muammo va uni echish yo'llarini tushunishi bo'yicha fikr yuritish, tahlil etish. O'quvchilarga individual tarzda erishgan natijalarini aniqlashda ko'maklashish. Jamoa bo'lib yaratilgan ta'limiy natijalarni aniqlash. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarida o'quvchilarda ijodiy faoliyatni shakllantirishga mo'ljallangan turli ijodiy torshiriqlardan foydalanish xolda o'quvchilarda mustaqil va ijodiy fikr bildirishga tayyorlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.
2. Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 28-31.
3. Khudoyshekur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – Т. 2. – №. 3. – С. 316-322.
4. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B2. – С. 470-474.
5. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." *World Bulletin of Social Sciences* 16 (2022): 43-47.
6. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.
7. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.
8. ХУДАЙКУЛОВА, САИДА ЗАКИРОВНА. "ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ." *World of Scientific news in Science* 1.1 (2023): 139-145.
9. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
10. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar*, 1(5), 733-736.
11. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
12. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
13. Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEKANIKA BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB

YECHISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 6(3), 447-449.

14. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

15. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.

16. qizi Bosimova M. D., Olloqulova F. U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 692-695.

17. Саидова, С. Э., & Самиева, С. О. (2018). НАҚШИ СУХАН ДАР ТАРБИЯИ МАЪНАВИИ ИНСОН. *Интернаука*, (44-2), 62-64.

18. Sayfidinovich, A. S., & Oripovna, S. S. (2022). Use of the scientific and pedagogical heritage of abu bakr varroq termezi in the spiritual and moral education of students. *World Bulletin of Social Sciences*, 8, 110-114.

19. Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "In the Lessons of the Native Language and Reading Development of Children's Speech by Retelling." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.4 (2023): 110-113.

20. Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "Using Innovative Educational Technologies Pedagogical Effectiveness of Using Foreign Experiences." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.4 (2023): 129-132.

O'QITUVCHINING KASBIY MALAKASINI OSHIRISHDA DEONTOLOGIK KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHIRISH MASALASIGA

Mamatqobilova Shodiya Azamat qizi

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Eshbo'riyeva Shaxnoza

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'qituvchining kasbiy malakasini oshirishda deontologik kompetentligini takomillashtirish nazariy amaliy jihatdan ilmiy asoslangan bo'lib deontologik tayyorgarlik kasbiy malaka uchun dolzarbligi ochib berilgan.

O'qituvchilarning kasbiy faoliyati sohasining xususiyatlari, axloqiy, huquqiy normalar va qoidalarining ustuvorligi g'oyasi asosida ta'lim munosabatlarini insonparvarlashtirish va demokratlashtirish jarayonlari, o'qituvchining kasbiy burchini anglashi va o'z faoliyati natijalari uchun javobgarligi bilan belgilanadi. O'qituvchi faoliyatidagi deontologik yo'nalishning tarixiy va pedagogik asoslari tahlil qilinadi. «O'qituvchining deontologik kompetentsiyasi» tushunchasiga ta'rif berilgan. Ushbu hodisani strukturalashtirishning mohiyati bo'lgan o'qituvchining deontologik kompetentsiyasini o'rganishning asosiy jihatlari (normativ-huquqiy, xulq-atvor tartibga solish, axloqiy-axloqiy) ko'rib chiqiladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra o'qituvchining deontologik kompetentsiyasini rivojlantirishda o'qituvchining xulq-atvor traektoriyasida axloqiy va axloqiy

imperativlarga rioya qilish ustuvorligi bilan ta'lim sohasidagi kasbiy standart talablari va boshqa me'yoriy hujjatlar bajarilishini boshqarishi kerakligi aniqlandi. Ijtimoiy munosabatlarning barcha sohalarida ro'y berayotgan chuqur modernizatsiya jarayonlari bilan tavsiflanadi. Ushbu modeldagi ustuvor rol ta'lim tizimiga eng muhim ijtimoiy muassasa sifatida berilgan bo'lib, uning faoliyati o'quvchilarning shaxsiyatini rivojlantirishni ta'minlaydigan shart-sharoitlarni yaratishga, ta'lim sifatiga erishish va ta'lim xizmatlari iste'molchilarini qondirish maqsadida innovatsion ta'lim traektoriyalarini amalga oshirishga qaratilgan.

Birinchi marta «deontologiya» atamasi D. Bentemning asarlarida ishlatilgan bo'lib, u uni inson u yoki bu harakatni amalga oshirish orqali keltirishi kerak bo'lgan foyda nuqtai nazaridan aniqlagan [5, s. 36].

«Pedagogik deontologiya» tushunchasini yangilab, bir qator mualliflar (G.M.Kertaeva, G.M.Kodjaspirova, L.E.Kuderina, K.M.Levitan) uni kasbiy burch talablariga muvofiq o'qituvchi xatti-harakatlari prizmasi orqali sharhlaydilar. Shu bilan birga, pedagogik deontologiya talablari o'qituvchining kasbiy ongini talaba (ta'lim munosabatlarining boshqa ishtirokchilari) taqdiriga aralashishga, ishonch, hamdardlik va adolat tamoyillariga rioya qilishga yo'naltiradi.

Tanlangan printsiplar asosida pedagogik faoliyatning deontologik jihati nuqtai nazaridan o'qituvchiga qo'yiladigan ustuvor talablar quyidagilardan iborat: o'qituvchi shaxsining gumanistik yo'nalishi, uning doirasida pedagogik harakatlarni anglash va interiorizatsiya qilish, axloqiy ko'rsatmalarni mustahkamlash; o'qituvchiga pedagogik faoliyatni amalga oshirishga va kasbiy burchiga muvofiq barqaror xatti-harakatni ta'minlashga imkon beradigan professional va shaxsiy deontologik fazilatlarining mavjudligi; o'qituvchining deontologik pozitsiyasi kasbiy faoliyatning axloqiy yo'nalishi, ijtimoiy ahamiyatli xulq-atvorida namoyon bo'lgan, o'qituvchining kasbiy va pedagogik burchini anglashi, bu sohada, o'ziga va talabalarga ta'lim makonining faol sub'ektlari sifatida tushunishi asosida ta'limga bo'lgan munosabatining integratsiyasi sifatida [3, p. 35]. Yuqoridagi talablar o'qituvchining rol va xulq-atvori, uning ijtimoiy va kasbiy yutuqlarini, shaxsiy rivojlanish va o'sish traektoriyasining samaradorligini belgilaydigan ko'rsatmalar bo'lib, o'qituvchining deontologik kompetentsiyasini tavsiflaydi. Deontologik kompetentsiya - bu pedagogik adabiyotda (A.A. Derkach, A.K. Markova, V.D. Ivanov, Yu.G. Kuznetsov, E. asarlari) ancha keng ilmiy va nazariy tushunchalarni olgan keng ko'lamli ta'limning - kasbiy kompetentsiyaning muhim qismidir. . I. Ogareva va boshqalar).

«Deontologik kompetensiya» tushunchasiga to'xtaladigan bo'lsak, biz N.A. Filatova u o'qituvchining kasbiy faoliyat normalari va qoidalariga rioya qilish asosida kasbiy faoliyatga nazariy, amaliy va shaxsiy tayyorligidan iborat bo'lgan ajralmas sub'ektiv xarakteristikani ifodalaydi. O.S.ning tushunchasida Bykova, E.V. Kostomarova [2, s. 38; 6, p. 136], deontologik kompetentsiya - bu shaxsning kasbiy burchini bajarishga tayyorligini ta'minlashga qaratilgan bilim, qobiliyat, ko'nikma, g'oyaviy-axloqiy ideal va kasbiy xulq-atvor normalarini o'z ichiga

olgan tizimli shaxsiy sifat. «O'qituvchining deontologik kompetentsiyasi» kontseptsiyasini talqin qilish bo'yicha pozitsiyamizda biz bu kompetentsiyalar tizimining mavjudligi bilan ajralib turadigan, shaxsiy hayotga oid integral ta'lim ekanligidan kelib chiqamiz va pedagogik ishning huquqiy va axloqiy-axloqiy jihatlari, muvofiqlik va etishtirishni ta'minlaydigan shaxsiy va kasbiy fazilatlarini aks ettiradi. ongli kasbiy burchga asoslangan kasbiy xatti-harakatlar normalari va qoidalarining ta'lim makonida.

Deontologik kompetentsiya mazmunini o'rganib chiqib, biz uning muammoli sohasida ushbu kontseptsianing keyingi tarkibiy kelishuvining mohiyatini tashkil etadigan tadqiqotning ustuvor tomonlarini ajratib ko'rsatamiz: normativ-huquqiy, xulq-atvor, axloqiy. Ta'lim sohasidagi zamonaviy davlat siyosati ta'lim munosabatlarining barcha ishtirokchilarining manfaatlarini hisobga olgan holda ta'lim munosabatlarini insonparvarlashtirishni, ta'limning demokratik xususiyatini ta'minlashga qaratilgan.

O'qituvchining deontologik kompetentsiyasining me'yoriy-huquqiy jihati mazmunini tahlil qilib, yangi qonunchilik ta'limi tashabbuslari o'qituvchining kasbiy faoliyatining axloqiy-axloqiy ustuvorliklariga asoslangan gumanistik tarkibiy qismiga e'tiborni qaratayotganiga e'tibor qarataylik.

Deontologik kompetentsiyani o'rganishning xulq-atvor va tartibga solish jihatlari o'qituvchining xulq-atvorining ekologik salbiy omillar ta'siriga individual barqarorligini ta'minlash, kasbiy faoliyatda psixologik va xulq-atvor barqarorligini saqlash g'oyalarga asoslanadi. Bunday holda biz o'qituvchining pedagogik vaziyatlarda xulq-atvori bilan javob berish shakllarini amalga oshirish qobiliyati tufayli uning barqarorligini o'qituvchining shaxsiy xususiyatlari nuqtai nazaridan ko'rib chiqamiz.

Ko'rinib turibdiki, pedagogik faoliyat an'anaviy, normativ xulq-atvor shakllarining o'zgarishiga olib keladigan, o'ziga xos xulq-atvor reaksiyalarini keltirib chiqaradigan va shaxsning ruhiy holatini beqarorlashtiradigan qiyin, ko'pincha stressli vaziyatlarga to'la. Shuning uchun o'qituvchi vaziyatni rivojlantirish variantlarini bashorat qilish, o'zini tutish yo'nalishini va ta'lim munosabatlaridagi boshqa ishtirokchilarning harakatlarini loyihalash, shaxsiy barqarorlikni saqlash bilan bog'liq profilaktik harakatlarni amalga oshirish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

Shu bilan birga, o'qituvchi quyidagilarga ega bo'lishi kerak:

- 1) ta'lim tizimida yuz beradigan o'zgarishlarga javob berishga tayyorligi
- 2) tanlangan xulq-atvor marshrutining to'g'riligiga ishonch
- 3) muammolardan foydalanish orqali o'zlarining ruhiy holatlarini tartibga solish qobiliyati. kasbiy faoliyatning huquqiy va axloqiy postulatlariga rioya qilish chegaralarida qolish, yo'naltirilgan kurashish [4, p. 174].

Deontologik kompetentsiyani o'rganishning axloqiy-axloqiy jihati mazmuni haqida gapirganda, biz pedagogik faoliyat sohasi noyob axloqiy makonni ifodalaydi, uning axloqiy asoslarini va o'qituvchining ta'lim harakatlarini qo'llash xususiyatlari va ta'lim munosabatlarining boshqa

ishtirokchilari bilan o'zaro aloqalarini tartibga soluvchi rolini bajarishini ta'kidlaymiz.

Shu nuqtai nazardan, o'qituvchi pedagogik tanlov jarayonida axloqiy fazilatlarga va axloqiy javobgarlikka ega bo'lishi kerakligi aniq. Insonning axloqiy fazilatlari bo'yicha tadqiqotlarni chuqur tahlil qilmasdan (bu jihat V.S.Bibler, N.I.Boldyrev, E.V. Bondarevskaya, E.N.Barishnikova, I.A.Kolesnikova, P.M. asarlarida etarlicha batafsil bayon etilgan) Yakobson, N.A. Jukovskaya, A.V. Korostenya va boshqalar), ularning asosiy mohiyati jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan axloqiy va axloqiy talablarni bajarish uchun ichki ongli ehtiyojni tasdiqlashda ekanligini ta'kidlaymiz, bu esa axloqiy javobgarlik asosida pedagogik faoliyatni rag'batlantirishga imkon beradi.

Biz G.V.ning bayonotini ko'rib chiqamiz Atamanchuk [1, s. 419], kimning ma'naviy javobgarligi umuman javobgarlikni sifat jihatidan o'zgarishiga yo'l qo'ymaydi deb hisoblaydi. Muallif fikrini davom ettirib, biz bu faoliyatga buzg'unchilik munosabati, qaramaqarshiliklarni hal qila olmaslik va muvaffaqiyatga erishishga olib keladi, deb hisoblaymiz. Biz axloqiy javobgarlikni o'qituvchining ijtimoiy va axloqiy talablarni o'zlashtirishi, jamoatchilik deb tushunamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: курс лекций. – М.: Омега-Л, 2006. – 584 с.
2. Быкова С.С. Формирование деонтологической компетентности у будущих педагогов в системе профессионального образования // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. 2012. – Т. 3. – № 4. – С. 37–41.
3. Жуковский В.П., Ильковская И.М. Деонтологический аспект педагогической деятельности: новые ориентиры ролевого поведения учителя // Актуальные проблемы воспитания детей и молодежи в современной России: сб. науч. статей. – Саратов: Поволжский институт управления имени П.А. Столыпина, 2013. – С. 33–38.
4. Кертаяева К.М. Основы педагогической деонтологии. Алматы, 2002. – 238 с.
5. Костомарова Е.В. Деонтологическая компетентность студента-медика как фактор успешность профессиональной деятельности врача // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2014. – № 4 (89). – С. 134–138.
6. Azamat, M. S., & Rajabali, P. S. International Evaluation Programs. International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology, 1-5.
7. Mamatkobilova, S., & Julayeva, M. (2020). FACTORS AFFECTING FAMILY STRENGTH AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Студенческий вестник, (19-12), 44-46.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INTEGRATSION YONDASHUV

Niyozova Dildora

TerDPI Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Xoliqova Parvina

Annotatsiya : Ushbu maqola integrativ yondashuv bōlajak o'qituvchilarni kaspiy tayyorlashda qulay imkoniyatlar yaratilishiga ma'lumot beradi. O'qituvchilarni kaspiy tayyorlash davomida integrativ yondashuvning afzalligi haqida bir qator kamchiliklari ham hisoblanadi. Zamonaviy ta'limda fanlarni integratsiyalashuvi yangi pedagogik yechimlarni faol izlash salohiyatini rivojlantirish yōbalishlardan biridir.

Kalit sōzi: integratsiya, fan, ta'lim, imkoniyatlar, izchillik, boshlang'ich ta'lim.

Hozirgi vaqtda jamiyatimizning har bir sohasida eng ko'p qo'llanilayotgan atama bu – integratsiyadir. Shu qatorda ta'lim jarayonida integratsiyalashga oid ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Integratsiya jarayoni orqali kichik maktab o'quvchilari olamni bir butunligicha qabul qilishadi. Ularning aqliy salohiyati, dunyoqarashi boshlang'ich ta'limdanoq kelajakka o'tkir zehni qilib tarbiyalaydi. Bu tushuncha boshlang'ich ta'limda endigina murğak qalb sohibasiga atrof muhit haqidagi bilimlarni integratsiya jarayoni orqali tushunishadi.

Ayni paytda yurtimizdagi yoshlarning ta'lim olishiga katta imkoniyatlar yaratmoqda. Bizham shu imkoniyatlardan qulay va samarali foydalanib, hozirgi yoshlarga kōproq integratsion usulda darslarni o'zlashtirishlariga yordam berishimiz kerak. Integratsion darslar, integratsiyaning hozirgi zamon muammolari, ta'lim samaradorligini yanada oshirishiga o'zining katta hissasini qo'shishga imkoniyat yaratdi. Hozirgi kunda har bir fanni bir biri bilan boğlash jahon davr talabidir. Chunki, bir fan ikkinchi fandagi savollarni, masalalarni yechishda bir vosita hisoblanar ekan.

O'quvchilarni yanada dars jarayoniga qiziqtirish uchun ular bilan turli xil o'yinlar va metodlar o'tkazish lozim. Integratsion metodlar o'quvchilarda doimiy faollikni ta'minlaydi. O'quvchilar dars davomida bo'sh qolmaydilar, ular mavzuga oid biror bir muammo bilan band bo'ladilar. Natijada esa zerikish holatini oldi olinadi. Integratsion metodlardan foydalanishda o'qituvchi, eng avvalo, darsning texnologik loyihasini tuzib olishi lozim va o'quvchilarni darsga jalb qilishi lozim.

Integratsion yondashuv jarayonida o'quvchilarning yosh psixologik xususiyatlari hisobga olinsa, boshlang'ich ta'limga integratsion yondashuvning yaxlit pedagogik tizimi ishlab chiqilsa va boshlang'ich ta'lim darslarini integratsiyalashga pedagogik psixologik yondashuviga oid ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqilsa, o'quvchilarimiz har tomonlama dunyoqarashi keng, har tomonlama tarbiyali insonlar bo'lib yetishib ta'lim jarayonida samaradorlikka erishishlari mumkin.

Integratsiyalashgan darsda o'quvchi o'rganayotgan tushunchasini bir tomondan emas, balki boshqa sohalarida ham shu tushunchani qo'llanilishini va olayotgan bilimlari to'liq va asosli bo'lishini ta'minlaydi. Integratsiyalashgan darslar o'quvchilarning hayotida barcha narsalar uzviyligini tabiatan tushunib yetishga o'rgatadi. Kichik maktab yoshidagilar uchun fanlararo aloqadorlik kam ishlab chiqilgan. Integratsiyalash asosida o'rganilayotgan obyektning butunligi tartibga solinadi va o'quv fanlari mazmunini tizimli yondashish asosida soddalashtiriladi va aniqlashtiriladi. Zamonaviy metodikada o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishga ko'maklashuvchi eng sodda va eng samarador yo'li tanlab olinadi. Ma'lumotlarni integratsiyash zamonaviy metodikaning asosiy bo'g'ini hisoblanadi.

O'qituvchi darslarni integratsiyalash orqali turli fanlarni kuzatishlari mumkin va olingan xulosalar asosida ma'lumotlarni kengaytirib, tasdiqlab olish imkoniyatiga ega. Ammo ma'lumotlar bazasini o'quvchilarning yosh xususiyatiga moslab jamlagan ma'qul. Negaki, haddan tashqari ko'p ma'lumotlar va bolaning yoshiga mos bo'lmagan tushunchalarning dars davomida qo'llanilishi o'quv faoliyatining inqiroziga olib kelishi aniq. Bu jarayonda o'quvchiga mavzu qiziq tuyilmaydi. Haddan tashqari ko'p ma'lumotlar uni charchatadi, zeriktiradi, asabiylashtiradi. Eng asosiysi, bola asosiy negizidagi sodda tushunchani farqlamaydi va o'zlashtira olmaydi. Buning oldini olish uchun o'qituvchi yuqorida keltirilgan ilmiy asoslangan manbalar va berilgan takliflarni inobatga olishi kerak. Bayon qilingan pedagogik va psixologik dalillar ta'limning barcha bosqichlarida integratsiyalashning mazmunini yoritib bera olishga xizmat qiladi.

Jahon ta'lim tizimini o'rgangan holda, O'zbekistonda integratsiyalashgan ta'lim 2022- yildan boshlang'ich sinflarga joriy etildi. Bu jarayon boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy natijalar ko'rsatdi. Boshlang'ich sinflarda tasavvur olamlari kengaya boshladi, ko'proq ma'lumotlar va bilim ola boshlashdi. Boshlang'ich sinflarda integratsiyalashgan ta'lim berishning zamonaviy metodlarining o'rni va ulardan foydalanishda quyidagi tavsiyalarni beramiz:

1. Vaqtdan unumli foydalanish kerak;
2. Fanlarning o'zaro bir -biri bilan bog'ligiga ahamiyat berish zarur;
3. Integratsiya darslari aynan o'quvchilarda o'z natijasini ko'rsatyotganligini tahlil qilish lozim;
4. O'qituvchining o'z ustida ishlashi(rivojlanishi);
5. O'quvchilarning psixologik xususiyatlarini inobatga olish zarurligi;
6. Yosh hususiyatlariga alohida e'tibor berishi lozim;
7. O'quvchilarning qiziqishlariga o'qituvchi ahamiyat berishi kerak;
8. O'qituvchi fikrlash qobiliyatini rivojlantirishi, yangilik yaratishga moyil bo'lishi kerak;
9. Har bir dars muayyan yo'naltirilgan maqsadga ega bo'lishi lozim;
10. O'qituvchi darsga bir kun oldindan tayyorgarlik ko'rishi kerak;
11. O'qituvchi integratsiya darslarida metodlardan foydalanishni bilishi shart;
12. Darsni qiziqarli qilib tashkillashtirish zarur;

13. Sinfdagi o'quvchilar faolligini oshirish uchun har bitta o'quvchining dars jarayoniga qatnashishini inobatga olish kerak;

O'qituvchilar integratsiyalashgan darslarni o'tishda yuqoridagi takliflarni inobatga olsa, shuningdek dars o'tish jarayoni va o'quvchilarning darsni tushunishi murakkab bo'lmaydi, hamda darsning samaradorlik darajasi ko'tariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. R.A. Mavlonova, N.H. Rahmonqulova "Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi" o'g'uv qo'llanma Toshkent - «ILM ZIYO» - 2009

2. Ivanov P.I., Zufarova M.E. Umumiy psixologiya-T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2014. 396-b.

3. Hayitov A.I. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi (Uslubiy qo'llanma) Toshkent - 2021.

4. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." JournalNX, vol. 7, no. 11, 2021, pp.

5. Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. Academia Science Repository, 4(05), 12-19.

6. Холиқова П. А. Қ. МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ МЕРОСНИ ЭЪЗОЗЛАШ ВА УНИНГ МАЗМУН МОҲИЯТИНИ ЁШЛАР ОНГИГА СИНГДИРИШ //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 5. – №. NUU Conference 2. – С. 842-847.

7. Mahmudova K., Kholikova P. NEW APPROACHES TO TEACHING ENGLISH: GIVE THE PUPILS WHAT THEY WANT! //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2023. – Т. 15. – С. 354-359.

8. Khalikova P. THE FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL VIRTUES IN THE EDUCATION OF A PERFECT HUMAN BEING IN THE WORKS OF ORIENTAL THINKERS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B5. – С. 355-358.

9. KHOLIKOVA P. THE ROLE OF FOLK VERBAL CREATIVITY IN FORMING THE SPIRITUAL WORLD OF PRIMARY CLASS STUDENTS //World Bulletin of Social Sciences. – 2023. – Т. 29. – С. 52-56.

10. Xoliqova P. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINING ONGLI FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI VA O 'RNI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 1. – №. 1.

11. Бахриддинова Ш., Холиқова П. ТАШАККУЛ ДОДАНИ СИФАТХОИ МАЪНАВИ ВА АХЛОҚИ ДАР ТАРБИЯИ ИНСОНИ ҚОМИЛ ДАР АСАРХОИ МУТАФАККИРОНИ ШАРҚ //Бюллетень педагогов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 4 Part 2. – С. 9-13.

12. Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY

GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.

13. SAMIYEVA, S. (2023). TABOO AND EUPHEMISM IN UZBEK AND TAJIK LANGUAGES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 64-68.

14. Samiyeva, S. O. (2020). SAADI SHERAZI'S LIFE ACTIVITIES AND MORAL VIEWS. *Theoretical & Applied Science*, (7), 410-413.

15. Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "Using Innovative Educational Technologies Pedagogical Effectiveness of Using Foreign Experiences." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.4 (2023): 129-132.

TIL O'QITISH VA O'RGANISHDA TA'LIM JARAYONINI MODERNIZASIYALASH ISTIQBOLLARINI O'RGANISH OMILLARI

B.U. Normo'minov

*SamDChTI gumanitar fanlar va axborot
texnologiyalari kafedrası assistent o'qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada til o'qitish va o'rganish sohasida ta'lim jarayonini modernizatsiyalash istiqbollari, bugungi zamon talablarini, texnologik o'zgarishlarni, ijtimoiy muhitni va boshqa tahlil qiluvchi omillari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: modernizatsiyalash, kreativ, interaktiv dars, muloqot, kooperativ o'rganish, til pedagogikasi.

Jahon ta'lim tizimida modernizatsiyalashga oid innovatsion yondashuvlar taraqqiyoti kechayotgan global va innovatsion o'zgarishlar jarayonida xalqaro ta'lim dasturlari vositasida dunyo mamlakatlarining ta'lim tizimi tajribalarini kuchaytirish va shaxsga yagonalashgan xalqaro ta'lim dasturlari asosida bilim, ko'nikma hamda malakalar berish masalalariga alohida e'tibor berilmoqda.

2022—2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturining 8 bandida quydagicha belgilab berilgan.

Ta'lim sifatini oshirish, sohani ilg'or xorijiy tajriba asosida isloh qilish maqsadida:

a) 2023-yil 1-sentabrdan boshlab har bir tuman (shahar)ning bittadan umumiy o'rta ta'lim muassasasida o'quvchilarni ikkita xorijiy til va bitta kasb-hunarga o'rgatish amaliyoti bosqichma-bosqich yo'lga qo'yilsin;

b) 2023/2024 o'quv yilidan boshlab bosqichma-bosqich umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quvchilarni umuminsoniy va milliy qadriyatlar, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, shuningdek, ularda kommunikativ ko'nikmalar, tanqidiy va kreativ fikrlash, jamoa bo'lib ishlash, tadqiqotchilik kabi ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim dasturlari amaliyotga kiritilsin.

Bunda: Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 1 — 4-sinflarida o'quvchilarni ilg'or xorijiy tajriba asosida ishlab chiqilgan darsliklar bo'yicha o'qitish; [1; 1]

Maktab o'quvchilarining bilimi va ko'nikmalarini shakllantirish, ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, o'qituvchi kasbi nufuzini va pedagoglarning sifat tarkibini oshirish, darsliklar va o'quv metodik majmualarni zamon talablari asosida takomillashtirish asnosida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 11 maydagi PF-134-son Farmoni bilan tasdiqlangan "2022-2026 yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha Milliy dasturi"da ham xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha bir qancha vazifalar belgilab berilgan.

Jumladan 2022/2023 o'quv yilidan boshlab Toshkent davlat pedagogika universitetining kunduzgi ta'lim shaklida tahsil olayotgan 2 — 4-bosqich talabalari uchun haftalik o'quv mashg'ulotlari "4+2" tartibida, shu jumladan darslarning 4 kuni oliy ta'lim muassasasida, 2 kuni umumiy o'rta ta'lim muassasalarida amaliyot o'tash tartibida olib borilishini ta'minlasin;

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Bilim va malakalarni baholash agentligi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrdagi "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875-son qaroriga muvofiq chet tili fani o'qituvchilariga 30 va 15 foiz miqdorida ustama olish huquqini beradigan ma'lumotnomalar berish amaliyotini tugatsin.

Belgilansinki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrdagi "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875-son qaroriga muvofiq chet tili fani bo'yicha ma'lumotnoma olgan o'qituvchilarning ustamalari, ushbu ma'lumotnomalar amal qilish muddati davomida saqlab qolinishi qattiq belgilab qo'yildi[1;2]

Shunday ekan til o'qitish va o'rganish sohasida ta'lim jarayonini modernizasiyalash istiqbollari, bugungi zamon talablarini, texnologik o'zgarishlarni, ijtimoiy muhitni va boshqa tahlil qiluvchi omillarni o'z ichiga oladi. Quyidagi omillar, til o'qitish va o'rganish sohasida jarayonni yangilash uchun muhim bo'lgan istiqbollarni ko'rsatadi:

Shu bois quydagi bir nechta omillariga e'tibor qaratishni lozim topdik.

Texnologiyalardan samarali foydalanish: Texnologiyalar, o'quvchilarni qiziqtirish, o'rganishni osonroq va nafli qilish uchun yaxshi vosita. Interaktiv darslar, onlayn resurslar, ilovalar va boshqa texnologiyalardan foydalanish o'rganish jarayonini modernizasiyalashda muhim bo'ladi.

Individual o'qitish: O'quvchilarning har biri o'z individualligiga ega bo'lgani uchun, o'rganishda individual o'qitish metodlari va loyihalarni rivojlantirish muhimdir. Har bir talabaning o'zining yangi o'rganish usullari va imkoniyatlari bo'lishi kerak.

Kreativ va amaliy o'qitish: O'rganish jarayonini modernizasiyalashda, talabalar ustida amaliy va kreativ mashg'ulotlarga kuchaytirish, ularni o'z fikrlarini bayon etish va o'rganishni amaliyotda qo'llashga chaqirish muhimdir.

Hamkorlik va jamiyat bilan integratsiya: Til o'qitish va o'rganishni jamiyat bilan integratsiya qilish, ta'lim muassasalarini va ijtimoiy muhitni hamkorlikda rivojlantirish imkoniyatini beradi. Mahalliy jamiyat bilan birgalikda

loyihalar o'tkazish, o'rganish dasturlarini boshqarish va o'quvchilarni jamoatni qanday xizmat qilishiga qaratish o'rganish jarayonini modernizatsiyalashda muhimdir.

Kooperativ o'rganish va guruh ishlari: Guruh ishlari, o'quvchilar orasidagi hamkorlikni rivojlantirish uchun katta ahamiyatga ega. Kooperativ o'rganish, talabalar orasidagi muloqotlarni kuchaytirish, jamoat tuzilishini osonroq o'rganish, va jamiyatda foydalana olishga tayyorlash uchun zarurdir.

O'quv materialini tanlovchi va qiziqarli qilish: O'quvchilar uchun qiziqarli va tanlovchi bo'lgan materiallar ishlash, ularni o'rganishni xayriyaga olib chiqishga undaydi. Texnologik vositalar, videolar, animatsiyalar va boshqa yangi usullar o'quv materialini o'rganishni qiziqarliroq qilish uchun qo'llaniladi.

Mudofaa etuvchi baholash va qo'llanmalar: O'quvchilarni baholashda oson va samarali texnikalardan foydalanish, ularning rivojlanishini va ma'lum bir mavzuga qiziqishini aniqlashda yordam bera oladi.

Shu o'rinda til pedagoikasiga ham to'xtalib o'tadigan bo'lsak yosh avlodga til o'rgatishda muloqotni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etibgina qolmay quyidagi jarayonlarda ham ko'rish mumkin. Jumladan:

"Til pedagogikasi" deb nomlangan so'z davlat tili va nutqning o'qitish usullarini, o'rganish jarayonlarini va muloqotni rivojlantirishning pedagogik tushunchalarini ma'noni ifodalaydi. Bu so'zlar uchun bir necha muhim masalalar mavjud bo'lib, ularning boshqa bazi ko'rsatmalari quyidagicha bo'lishi mumkin:

Nutqni o'rganish va o'qitish usullari: Til o'rganishda va o'qitishda foydalaniladigan eng optimal usullar va texnikalar qanday bo'lishi kerakligi haqida o'rganish. Bu, masalalarni yaratish va ta'limni o'rganish jarayonlarini belgilashda yordam bera oladi.

O'qituvchi-talaba muloqoti: O'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqotning roli juda muhimdir. Muloqot texnikalari, o'qituvchi va talaba orasida aloqani kuchaytirish uchun o'qitishda keng imkoniyatlarni o'z ichiga oladi.

O'quvchilar orasidagi muloqotlar: O'quvchilar o'rtasidagi muloqotlar o'rganish jarayonlarini va muloqot beqiyosini rivojlantirish uchun muhimdir. Guruh ishlari, jurnallar, va ijodiy mashg'ulotlar orqali talabalar o'rtasidagi muloqotlarni kuchaytirish mumkin.

Interaktiv darslar va o'quv qo'llanmalar: Interaktiv darslar va o'quv qo'llanmalari, talabalar orasidagi muloqotni oshirish va o'rganish motivatsiyasini oshirish uchun juda muhimdir.

Texnologiyalardan foydalanish: So'nggi pedagogik texnologiyalardan foydalanish, masalan, onlayn platformalar, interaktiv dasturlar, veb-saytlar va ilovalar o'rganish jarayonlarini kuchaytirishda yordam beradi.

Muloqot texnikalari va uning asosiy qoidalari: Muloqot texnikalari o'rganishda, masalan, qo'llanma, mimika, gestlar, tilining badiiy qo'llanilishi va boshqalar orqali o'quvchilar orasidagi muloqotni oshirish uchun zarur bo'lgan asosiy qoidalarni tushuntirish.

Til tushunchalari va izohlar: O'rganish jarayonlarini kuchaytirishda talabalarga til tushunchalari va izohlar tushuntirish juda muhimdir. Bu, so'z

tuzilishi, grammatikasi, lug'atda so'zlar izohlanishi va boshqa maqbul pedagogik asoslarga e'tibor bermoqni o'z ichiga oladi.

Ta'lim jarayonini yangilashning samaradorligini baholab borish ham muhim ahamiyatga ega. Unga ko'ra, ta'lim muhiti, uni amalga oshirish vositalari, ta'lim beruvchilarning mahorati va ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish ko'rsatgichlari o'rganilib baholanadi.

Xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilish, pullik xizmatlar ko'lamini kengaytirish va boshqa budjetdan tashqari mablag'lar hisobiga oliy ta'lim muassasalarida texnopark, forsayt, texnologiyalar transferi, startap, akselerator markazlarini tashkil etish hamda ularni tegishli tarmoq, soha va hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tadqiq qiluvchi va prognozlashtiruvchi ilmiy-amaliy muassasalar darajasiga olib chiqish;

Ta'lim muassasalari shakllarining iqtisodiy mustaqilligi va xilma-xilligini, O'zbekiston qonunchiligiga va boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarga o'zgartirishlar kiritish orqali ta'lim tizimining investitsion jozibadorligini ta'minlash, shu bilan ta'limga sarmoya kiritadigan yoki uni ta'minlaydigan yuridik shaxslar va fuqarolarni rag'batlantirish. bepul qo'llab-quvvatlash.

Pedagogik xodimlarning ijtimoiy mavqeini, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishini va kasbiy darajasini oshirish: pedagogik mehnatning yuqori natijalarini rag'batlantiradigan, ta'lim muassasalarida uzluksiz ishlaganlik muddati uchun ustamalar, shuningdek, yosh mutaxassislar ustama to'lovlarni joriy etish;

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib quydagi hulosaga kelish mumkin.

1. Bu omillar, til o'qitish va o'rganish sohasida ta'lim jarayonini modernizasiyalashda rivojlanib borayotgan istiqbollardir. Bu istiqbollar, o'quvchilar uchun qiziqarli va samarali o'rganish muhitini yaratish, ularni kreativ va mustaqil o'rganishga yo'naltirish va ularni jamiyatga samarali qatnashishga tayyorlashda muhimdir.

2. Bu muammolar va masalalar bilan shug'ullanish orqali, til pedagogikasini kuchaytirish, o'rganish jarayonlarini optimallashtirish va muloqotni o'quvchilar orasidagi mazmunli, samarali va effektiv qilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yangi O'zbekiston strategiyasii "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili" da amalga oshirishga oid davlat dasturi.// www.ziynet.uz.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 11 maydagi PF-134-son Farmoni bilan tasdiqlangan "2022-2026 yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha Milliy dasturi".// www.ziynet.uz.

3. Aripov A., Azimova D., Ismailova F. "O'zbekiston ta'lim tizimini rivojlantirishning ilmiy asoslari". (2016):

4. Shukurov Sh., Akbarov M. "Ta'limda innovatsion rivojlanish". (2019):

3. Jo'raev R. va boshq. Pedagogik atamalar lug'ati. -T.: "Fan".2008. 80-bet

4. Normo'minov B.U. Modernizasiyalash orqali ta'lim sifatini oshirish texnologiyalarini takomillashtirishning nazariy masalalari// Муғаллим ҳәм ўзликсиз билимлендирий-Nukus, 2023

5. Normo'minov B. "Ta'lim jarayonini modernizasiyalash asoslari". – Toshkent, 2023 pedagogik va psixologik tadqiqotlar jurnali.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ КОНЪЮНКСИЯ, ДИЗЪЮНКСИЯ, ИМПЛИКАТСИЯ, ЭКВИВАЛЕНСИЯИ БАЙОНОТХО.

*Донишкадаи давлатии таълими
педагогӣ шаҳри Термиз Факултети
таълими ибтидоӣ донишҷӯи баҳши
якум гурӯҳи-106 **Хабибуллоева Хадиса**
Роҳбари илмӣ: **Худайкулова Саида***

Анотатсия: Дар ин мақола маълумот дар бораи Конъюнксия, Дизъюнкция, Импликация, Эквиваленсияи, фаҳмиши умумии мулоҳазаҳо, хусусиятҳои раққуни пешниҳод, хусусиятҳои навандаки ҳукмҳо, маҷмуи ҳақиқати предикати, маҷмуи ҳақиқати, эквиваленти предикатҳо, таъсири предикатҳо, импликацияи предикатҳо, амалҳои мантиқии ва ҷадвалҳои ҳақиқат, тавсияҳо дода мешаванд.

Калидвожаҳо: Ҳалли Конъюнксия, ҷадвали он, аломати конъюнксия, ҳалли дизъюнкция, амалҳои мантиқии, амалиёти мантиқи, ҳалли импликация, формула ва ҷадвали он, ҳалли эквиваленсия, инкоркунии далелиҳо, баёнотҳои ҷадвалии рост дар бораи инҳо маълумот.

Фаҳмиш ва умумии мулоҳазаҳо. Изҳороте Ки ҳақиқат ва дуруги онҳоро бо як арзиши ягона муайян кардан мумкин аст ҳукм номида мешавад. Изҳороти пурсиши ё эҳсосоти ҳукм шуда наметавонад. Чумлаҳои ки пасванди номаълум доранд, низ ба назар гирифта намешавад. Мулоҳазаҳо бо ҳарфҳои аввалии алифбои латини муайян карда мешавад: А, Б, С, Д, муайян карда мешавад. Мулоҳазаҳо одди ва мураккаб мешавад. Мулоҳазаҳои мураккабро метавон, ба далелиҳои одди карда мешавад. Масалан:

а) 5 адади рақами асли ва тақсимкунандаи 10 аст.

б) 2 хурдтарин адади рақами асли буда адади ҷуфт аст.

д) 39, ба 3 ва 9 тақсим мешавад.

Изҳороте ки дар як вақт ҳам дуруст ва ҳам дуруганд мулоҳазаҳои баробар номида мешавад. Мулоҳазаҳои баробар дар шакли $A=B$ навишта мешавад. Мантиқи риёзи танҳо ба ростии ё дуруг тавҷуҳ дорад ба дуруг шавк дорад. Минбаъд гуфтаҳои дурустро бо мулоҳазаи рост " P ё $\langle\langle 1 \rangle\rangle$ ", дуруг мулоҳазаи $\langle\langle Y \rangle\rangle$ ё $\langle\langle 0 \rangle\rangle$ билан муайян кунем.

Инкоркунии далелиҳо А инкори изҳорот аст ки ҳангоми дуруст бурдани А дуруг аст ва ҳангоми нодуруст будани А инкоркунии далелиҳо номида мешавад. А инкоркунии далелиҳо А ифода карда мешавад. На А ҳамчун, ин нодуруст аст ки А ҳақиқат мешавад. Масалан, А, агар $\langle 32 = 6 \rangle$

бошад, $A \leq B$ Чавоб: Тобистон бошад, инкори он чунин ифода карда мешавад: Тобистон нест ва ё дуруг аст ки тобистон аст. Чадвали хакикати радкуни пешниход чунин аст.

Баёноти " A ва B " Конъюнксияи баёнотҳои A ва B номида мешавад (*conjunctio* - калимаи латини буда, маънояш алокаманд мекунам , мебошад).

Ин баёнот ҳамон вақт дуруст аст ки агар ҳам баёноти A ва ҳам баёноти B дуруст бошад. Агар яке аз баёнотҳои нодуруст бошад, он гоҳ конъюнксия дуруст мешавад. Конъюнксияро чунон ишорат мекунад A/B (мехоханд " A ва B "). Мувофиқи тарафи чадвали дурусти Конъюнксияи A / B чунин аст.

Баёнотҳои зеринро дида мебароем: "Офтоб аз замин калон ва Тоҷикистон дар Осиёи Миёна мебошад Ин баёнот аз конъюнксия баёнотҳои" Офтоб аз замин калон аст ва Тоҷикистон дар Осиёи Миёна воқеъ мебошад" иборат аст. Вай дуруст аст, чунки ҳар яке аз баёнотҳо дуруст мебошад.

Конъюнксияи " Офтоб аз замин калон аст ва Тоҷикистон дар Африка воқеъ мебошад " нодуруст аст, чунки яке аз баёнотҳои нодуруст аст яъне " Тоҷикистон дар Африка воқеъ мебошад " нодуруст аст. Баёнотҳои " $5 < 2$ ва 5 адади чуфт аст " нодуруст аст, чунки ҳар яки аз баёнотҳои ва конъюнксия дохил буда нодурустанд.

Аз нобаробарии дучанда конъюнксияи байнотхоро ҳосил кардан мумкин аст.

Масалан: Нобаробарии $2 < 5 < 10$ аз конъюнксияи ду баёнотҳои $2 < 5$ ва $5 < 10$ "иборат аст. Яъне нобаробарии $2 < 5 < 10$ - ро чунин навиштан мумкин аст " $2 < 5 / 10$ " - вай дуруст аст, чунки яке аз баёнотҳои нодурустанд.

Баёноти " A ё B " дизъюнксияи баёнотҳо номида мешавад.

Дизъюнкция -(*disjunctio* - аз калимаи юнони гирифта шуда маънояш фарқ мекунам мебошад) ...

Дизъюнксияи баёнотҳо ҳамон ва факат ҳамон вақт нодуруст ки агар ҳар ду баёнот бошад, дар дигар ҳолатҳо дизъюнкция дуруст аст. Дизъюнксияи баёнотҳо чунин ишорат карда мешавад: Ин навишт чунин ҳонда мешавад: $A \vee B$

Чадвали дурусти дизъюнксияи баёнотҳо чунин аст:

Дизъюнксияи пешниходи AB дар шакли B навишта шуда ҳамчун $A \vee B$ ҳонда мешавад ва вақте хақиқи аст ки ҳади ақал яке аз пешниходҳои таркиби он дуруст бошад.

Агар ба воқеаи A ва B баёнотҳои соддаеро ишорат намоем ки аз онҳо баёнотҳои таркиби ҳосил шудан, он гоҳ дидан мумкин аст, ки ҳамаи онҳо дорои як шакланд: Агар A , онгоҳ B . Баёноти агар A он гоҳ B Импликацияи баёнотҳо A ва B номида мешавад.

Импликация - (аз калимаи латинии *implcatio* - зич алокаманданд). Импликацияи баёнотҳои A ва B - ро чунин менависанд: $A \Rightarrow B$ мехоханд, агар A , он гоҳ B Баёноти A шартӣ импликация ва баёноти B ҳулосаи он номида мешавад.

Кабул шудааст, ки импликатсияи $A = B$ дар ҳолати дуруст будани A ва нодуруст будани B нодуруст буда, дар ҳамаи ҳолатҳои дигар дуруст аст. Аз ин ҷо чадвали дурустии импликатсияи A ва B чунин мешавад:

Масалан кимати дурустии баёноти Агар ман билет ҳарам он гоҳ ба театр меравам - ро меёбем ва ҷафат дар ҳолати нодуруст аст ки агар Ман билет ҳараму ба театр наравам ва дар ҳамаи ҳолатҳои дигар дуруст аст.

Ишораҳои Конъюнксия, Дизъюнкция, инкор ва Импликатсияи баёнотро истифода бурда баёнотҳои таркиби гуногунро тартиб додан мумкин аст. Масалан чунин намудро мегиранд.

Эквивалентсия (аз калимаи латинии - баробар ва арзиманд назаррас - ашё ё микдори арзишаш баробар, арзишаш яхела Ки метавонанд чизеро иваз кунанд ё ҳамчун ифодаи он хизмат кунанд) номида мешавад.

Эквиваленти пешниҳоди , ки аз пешниҳодҳои одди A ва B дар шакли " A вучуд дорад агар ва танҳо дар сурати мавҷуд будани B вучуд дошта бошад " муодили A ва B номида мешавад ва дар шакли A ва B навишта мешавад.

Баёноти $(A / B) / (B / A)$ - ро эквивалентсияи баёнотҳои A ва B номида мешавад , чунин ишорат мекунам :

Эквивалентсия " $2/3$ ҳамон вақте ки агар $3 < 5$ бошад , нодуруст аст, ҷунки баёноти " $2 = 3$ " нодуруст буда , баёноти " $3/5$ " дуруст аст.

АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

1. С.А.Азизов НАШРИ I ~ ДУШАНБЕ Нашриёти "ЭР-граф" 2006
2. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." JournalNX, vol. 7, no. 11, 2021, pp.
3. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.
4. Musurmonkulov, A. (2023). CORRELATION OF LEXICAL-SEMANTIC RELATIONS WITH GRADUONYMY. Science and innovation, 2(C10), 168-170.
5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.
6. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.
7. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPONENTI. Interpretation and Researches, 1(1).
8. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING

- АНАМИЯТИ //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
9. Холмунинова А.З. ОСОБЕННОСТИ И ПРЕИМУЩЕСТВА ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПОДГОТОВКИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ. ZAMONAVIY BOSHLANG'ICH TA'LIM: INNOVATSIYALAR, MUAMMOLAR VA IVOJLANISH ISTIQBOLLARI mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami II qism 958-961-betlar
 10. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 227-230.
 11. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. European Scholar Journal, 2 (7), 32-33.
 12. Shabbazova, D. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O 'QUVCHILARI SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SHAXSIY QADRYATLI YONDASHUV. MONOGRAFIYA. Termiz-2023. Interpretation and Researches, 1(1).
 13. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 121-125
 14. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 88-91.
 15. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 11. – С. 113-118.
 16. Y.Abduhalimova. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy kompetentlikka tayyorlash hozirgi davrning dolzarb muammosi. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY jurnali, 2022. ISSN: 2181-2624 www.sciencebox.uz Special issue | 2022 "Raqamlashtirish davrida mediata'lim va mediakompetensiya"
 17. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCHI SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.
 18. Mahmudova K., Kholikova P. NEW APPROACHES TO TEACHING ENGLISH: GIVE THE PUPILS WHAT THEY WANT! //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2023. – Т. 15. – С. 354-359.
 19. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O 'QITISHNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO 'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
 20. Бахриддинова Ш., Холиқова П. ТАШАККУЛ ДОДАНИ СИФАТХОИ МАЪНАВИ ВА АХЛОҚИ ДАР ТАРБИЯИ ИНСОНИ ҚОМИЛ ДАР АСАРХОИ

МУТАФАККИРОНИ ШАРҚ //Бюллетень педагогов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 4 Part 2. – С. 9-13

21. Khudoyshekur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – Т. 2. – №. 3. – С. 316-322.

22. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

23. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

ULUG' AJDODLARIMIZNING O'GITLARI BIZ UCHUN MEROS

Mustafoqulov Ro'ziqul Boynazavirich

*Termiz davlat universiteti ijtimoiy fanlar fakulteti
boshlang'ich ta'lim kafedrası dotsenti, filologiya
fanlari nomzodi.*

Kalit so'zlar: Tafakkur, turkiy, devon, qut, tilim, bilig, guyandalar, didaktika, rivoyatlar, hikmatlar, odob, xulq, masal, ertak, kalom, tarbiya, nutq.

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq tilining hikmat javohiri ekanligi va undagi masalalar, maqollar, rivoyatlar tarbiya uchun muhimligi ochib berilgan. Ulug' o'tmishdoshlarmizning ibratli o'gitlari. Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf xos Hojib, Ahmad Yugnakiylarning xalq ijodi durdonalarida til va nutq ibratı, so'z odobi tarbiyaning asosiy tarkibiy qismi deb qaraladi. Jumladan, o'zbek xalq og'zaki ijodidan bunga ko'plab misollar keltirilgan. Shuningdek, xalq maqollarida tuhmat-bo'hton, chaqimchilik, g'iybat kabi illatlar ham o'z o'rnida misollar orqali yoritilgan.

O'rta Osiyo tafakkur va didaktika ilmi tarixida til va nutq ibratı, so'z odobi sohasida talay ibratli o'gitlar o'rta qo'yilgan. Shu jihatdan olib qaraganda, "Devonu lug'atit turk" asari bebaho manba hisoblanadi.

XI asrning mashhur tilshunosi Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'atit turk" ("Turkiy so'zlar izohi") asari o'z davridagi turkiy qabilalarning lug'atini izohlashga bag'ishlangandir.

"Devon"ni o'qish chog'ida unda keltirilgan til vositalari, folklor namunalari orqali o'sha davrlarda ham til odobiga jiddiy e'tibor berilganini bilib olamiz. Xalq maqollaridan birida "Bulg'oq o'gush bo'lsa, qachon bilging otar, yangshak tilim sayrab ani tamgak katar", ya'ni xalqda fitna ko'paysa, aql ozayadi va to'g'ri yo'lni topolmay qoladi. Behuda so'zlar ko'payib ketsa, og'iz qurib, jag' qyishadi, dyeyiladi. Bu maqol o'ylab so'zlashga undab aytilgan.

Umuman, xalq maqollarida qiyoslash katga o'rin tutadi. Qiyos ma'noni ta'sirchan ifodalashda muhim vositadir. Yuqoridagi misollarda ham ijtimoiy

hayotda soʻzning ahamiyati oʻtkir qiyos- larda ifoda topgan. Birinchi misolda fitna, gʻarazning aralashuvi el orasida toʻgʻri yoʻlning yoʻqolishiga, aqlning kamayishiga olib kelishi haqidagi mulohaza katta ijtimoiy maʼnoni ifodalaydi. Bu maʼno nutq odobi bilan bogʻliq keyingi maʼnosiga qiyos uchun manba boʻlgan. Behuda gapning koʻpayishi jagʻni toldirishi, ogʻizni qurishiga olib kelishi yuqoridagi qiyos manbai bilan bogʻlanib, taʼsirchan ifoda kasb etadi. Shuningdek, ijtimoiy hayotda har kimning oʻz oʻrni boʻlgani kabi, ular oʻz imkoniyat, mahoratlari darajasida oʻzliklarini namayon etishadi. Ikkinchi misoldagi qiyos xuddi shu asosga qurilgan boʻlib, bunda botir va dono kishilarning imkoniyat darajalari qiyosida muhim hayotiy xulosalar kelib chiqadi. Botir jang shiddatlarida oʻzini koʻrsatgani kabi, dono oʻzini majlisda, yaʼni suhbat chogʻida koʻrsatishi qiyosida ijtimoiy hayotda har ikkalasining ham mahorati bebaho ekanligi taʼkidlangan. Bu mahoratlarni oʻrni bilan egallash, ulardan ibrat olish darkorligi masalasiga eʼtibor ham sezilib turadi.

Mahmud Qoshgʻariyning kitobida oʻsha davrda xalq tilida ishlatilgan bir qator qiziqarli maqol va hikmatli soʻzlar ham keltirilganki, ular ham uslubiy jihatdan nutqda taʼsirchan ifoda kasb etishi sezilib turadi. Shulardan biri **“Qilnu bilsa** qizil kizar, yaranu bilsa yashil kizar” degan maqoldir. Bu maqolning maʼnosi quyidagicha: xotinlar erlari bilan suhbat istaganda qizil ipakli kiyadi, yalinish va xushomadgoʻylik vaqtida yashil kiyim kiyadi. Xotinlar haqidagi bu maqol maqsadga erishish, yoqimli muomalada boʻlishni eslatish maqsadida ishlatilgan.

Mahmud Koshgʻariy toʻplagan materiallar va ular haqidagi mulohazalar til va nutq odobi masalalariga qadimdan eʼtibor berib kelingani va bu haqda uzoq asrlar mobaynida koʻplab hik- matlar, hikoyatlar, maqollar, iboralar yaratilgʻanini koʻrsatadi.

"Devon"da ana shulardan "Ardam boshm-til" maqoli ham kel- tirilgan. Bu odobning boshi-til, degan maʼnoni beradi.

Asarda keltirilgan "Tilni tugmishni tishni yazmas" maqoli ham ibratomuzdir. Bu maqolning maʼnosi til bilan bogʻlangan tish bilan yechilmas degani boʻlib, unda har bir soʻzni oʻylab gapirish, oqibatini oʻylash, yoʻqsa, yumshoq til yuzaga keltirgan chigilni qattiq tish ham boʻshata olmasligi maʼnosi ifodalangan. Bu -bir jihati. Ikkinchidan, bu maqolda til mustahkam boʻlsa, yashirgan sirni boshqa yoʻl bilan ochib boʻlmasligi maʼnosi pfoda topgan. "Suzga suchuksa, bulun barir" maqoli odam suhbatdoshining soʻzi shirinligi bilan lazzatlansa, unga asir boʻlib qoladi, degan maʼnoni beradiki, bu ham shirinsuxanlik, xushmuomalalik tarbiyasida muhim ahamiyatga egadir.

Umuman, "Devon"dan bunday misollarni koʻplab keltirish mumkin. Yuqorida keltirilgan misollarga oʻxshash maqollar ham benihoya koʻp boʻlib, ularda shirin muomalalik fazilat ekanligi, soʻzning insoniylikni belgilashi, soʻz yoʻrigʻini bilish shartlari, gapni choʻzmaslik zarurligi, qoʻpol soʻzlilik tarbiyasizlik ekanligi va boshqa maʼnolar ifodalanadi.

Til va nutk ibрати, soʻz odobi sohasidagi turkiy badiiy adabiyot namunalaridan biri "Qutadgʻu bilig" asaridir. Yusuf xos Hojib (XI-asr) qalamiga

mansub bu asarning nomi qutga, ya'ni baxt-saodatga erishtiruvchi bilim degan ma'noni beradi. "Qutadg'u bilig", avvalo, adabiy asar, badiiy adabiyotning tirik namunasi. Lekin u epopeya ham emas, tom ma'nodagi lirik asar ham, drama ham emas. U axloq va odob, ta'lim va tarbiya hamda ma'naviy kamolotning yo'l-yo'riqlari, usullari, chora-tadbirlarini mujassamlashtirgan qomusdir. Asarda til ta'rifi, nutq ibratlari, so'z odobiga oid o'gitlar ham salmoqli o'rinni tashkil etadi. Yusuf xos Hojibning fikricha, bilim, zakovat sohibi bo'lishning asosiy kaliti tildir. Til tufayli kishi o'z ilmi, aql-idroki, zakovatiga jilo beradi, fikrini ravshan qiladi. Til, so'z kishining qadr- qimmatini oshiradi, ulug'likka eltadi. Ammo so'zni o'ylab, bilib, kezi kelgandagina so'zlash kerak. Shundagina til va so'zning nafi juda katta bo'ladi. O'ylamay so'zlansa, so'z kishi qadrini tushiradi, uni e'tibordan qoldiradi. Shuning uchun oz, lekin soz so'zlash darkor.

Shunga ko'ra, Yusuf xos Hojib uquv va bilimning tilmochi—tarjimoni tildir, degan hikmatli so'z keltiradi. So'ngra ta'kidlab aytadiki, kishiga ro'shnolik, yaxshilik va ezguliklar til tufayli keladi. Qut-izzatni ham, obro'-e'tiborni ham kishi tili orqali topadi, agar tilga e'tibor bermasa, uni noo'rin qo'llasa, odam boshining yorilishi hech gap emas, degan mulohazaga e'tiborni qaratadi. Shoir tilni qafasda yotgan arslonga o'xshatadi, undan ehtiyot bo'lmagan, bexabar qolganning boshiga kulfat keladi.

Balo keltiradi boshga bu tilim,

Boshimni u kesmay, qilayin tilim, deydi u.

Bu yerda "tilim" so'zi omonimik ma'noda chiroyli so'z o'yini ham hosil qilgan.

Shoir donolarning fikriga tayanib, o'ziga esonlik tilagan har bir odam tildan yaroqsiz so'zni chiqarmasin, bilib so'zlangan so'z donolik sanaladi, deydi. Shu asosda: Ortiq so'zda aslo bo'larmi foyda, ziyondan bo'lak yo'q, so'z ortiq joyda, degan aforizmni o'quvchi e'tiboriga havola etadi. Yana bu fikrni davom ettirib, o'z nutqida ixchamlik, qisqalikka erishgan, oz so'zda ko'p ma'noni joylay olgan kishilarning fazilatini maqtaydi. Bunday kishilar boylik va davlatga ega bo'lishganligini, martabaga erishganliklarini ta'kidlaydi, ko'p va ortiqcha so'zlaganlar esa beobro'y qolishganligini uqtiradi: Kishi so'z tufayli bo'ladi malik,

Ortiq so'z bu boshni etadi egik.

Shoirning bu xulosasidan ko'rinadiki, ortiqcha so'z bilan ko'ngillarga malol keltirish nojoizdir. Ammo so'zlamaslik ham mumkin emas. Yusuf xos Hojibning fikricha, bunday paytda o'rtacha yo'l tutgan maqsadga muvofiqdir. Bunday o'rtacha yo'riq kishini qut-iqbolga olib keladi. So'ngra shoir tilga ehtiyot bo'lish va o'rinli so'zlashning ahamiyati haqida quyidagicha aforizm bilan o'quvchiga murojaat qiladi:

Tilingni avayla-omondir boshing,

So'zingni avayla-uzayar yoshing.

"Qutadg'u bilig"da tilning keltiradigan naflariga ham alohida to'xtab o'tilgan. Unda ta'kidlanishicha, til goho maqtalsa, goho so'kishga mos bo'ladi. Shuning uchun qachon va qancha so'zlash farqini, me'yorini bilish, bilib gapirish

darkor. Kishining gapirgan gapi ko'zi ojizlarga ko'z bo'lishi lozim.

Bunda shoir so'zning yorug' baxshlik xususiyatini nazarda tutadi. Chunki kishining so'zi, gapi uning qanchalik bilimga ega ekanligidan dalolat beradi. Ko'rga ko'z bo'lish degani bilimdonlik bilan bog'lanadi. Shoir nuqtai nazariga ko'ra, bi-limsiz kishi ko'rga o'xshaydi. Ana shu bilimsiz kishilarga aytilgan so'z bilan bilim bulog'idan suv ichishga undash, ko'zini ochish, tushunchasining kengayishiga yordam berish mumkin. Bundan kelib chiqadigan xulosa shuki, so'z shu qadar ziyobaxshlik xususiyatiga ega ekan, uni ma'rifat quroliga aylantirish darkordir.

Shoir ta'kidlanganidek, tug'ilgan odam albatga o'ladi, bu dunyoga ustun bo'lib qolgan kishi yo'q. Undan qoladigan nishona nima? Agar uning so'zlari ezgu bo'lsa, boshqalar yuragidan joy olib ulgursa, uning nomi mangu qoladi, tillardan-tillarga, dil-lardan-dillarga ko'chib yuraveradi. Shoir bu fikrni davom ettirib aytadiki, inson ikki narsa tufayli keksalik nimaligini bilmaydi: ularning biri xush qiliq, boshqasi ezgu so'zdir. Tug'ilgan odamdan qoladigan meros-so'z. Uning o'zi o'lib ketadi, so'zi esa mangu qoladi.

Olamda so'z ko'p. Uning hammasini jamlashga inson va uning aql-idrokining qurbi yetmaydi. Ammo kerakli so'zlarni aytish uchun uni majburlash shart emas. Shoir shundan keyin o'git qilib, otadan qoladigan meroslardan bo'lgan oltin- kumush bilan so'zni solishtirib, so'zning ulug'ligini, bebaho boylik ekanligini ta'kidlaydi:

Kumush ishga tushsa olqinar, tugar,
So'zim ishga tushsa, oltinlar to'kar.

Demak, ushbu o'gitga ko'ra, kishidan kishiga, avlodlarga qoladigan meroslarning a'losi-so'z. Unga amal qilish ming- ming foyda va naf keltiradi.

Yusuf xos Hojib zakovat nuqtai nazaridan qarab uqtiradiki, dag'al so'z-kishi boshiga ofat. Hasadli so'z kishi rangini somon qiladi. Shuning uchun suhbatdoshing nodon bo'lmasligi kerak. So'zni ham bilimli kishiga so'zlash lozim. Bilimsizning so'zini tushunish qiyin. To'g'ri, so'zlaganda. kishi xatoga. kamchilikka yo'l qo'yishi mumkin. Hech kim men kamchiliksiz odamman deb da'vo qilolmaydi. Ammo so'zda ketadigan bu xatoni donishmand hakimlar bartaraf etishadi. Nodon esa noto'g'ri xulosa chiqarishi mumkin.

Shoir, kishiningso'zlash manerasini bilim darajasi bilan belgilar ekan, so'zni tuyaning burniga o'xshatadi—unga jilov solsa bo'ladi, deydi. Yoki u tuyaning bo'yniga o'xshaydi-yetovga yuraveradi, degan qiyos ham qiladi. Shuning uchun til odobini egallamoqchi bo'lgan kishi, avvalo, bilimga intilishi darkor. Shoirning fikricha, bilim tajribaga tayanadi, ya'ni kishiga ajdod meros bu bilim otalar so'zida jamlangandir:

Otalar so'zidir biz uchun meros,
Otalar so'zining nafi beqiyos.

Shoirning ta'kidiga ko'ra, kerak so'z so'zlanmog'i shart. Chunki tilning zararidan qo'rqib yurilsa, ko'pgina foydali fikrlar ham pinhona bo'lib qolib ketishi mumkin. Yomon va yaroqsiz so'zlar bilimsizning tilidangina chiqadi. Donolarning suhbatlari esa huzuri jondir. Ularning so'zlari yerni yashnatuvchi oqar

suvga o'xshaydi:

Dono so'zi go'yo oqar suv erur,

Suv oqsa, yer uzra ko'p ne'mat o'nur.

Shoir o'git qilib aytadiki, kishi o'nta so'zni o'ylab, bit- tasini aytishi kerak. Tiyilgan, ya'ni aytilmagan so'z tufayli kishining ko'ngli to'q, dili xotirjam. Noo'rin aytilgan so'z esa kishi ko'nglini xufton qiladi, obro'sini tushiradi.

So'zni kishilarga yoqish-yoqmasligi, "zarning munosabatiga qarab baholash masalasi ham shoirning nutq odobi bahsidagi muhim shartlaridandir. Chunki ortiqcha so'z bilan suhbatdoshning joniga tegib, zeriktirmaslik, so'ragandagina javob qaytarish, ko'p eshitib, oz so'zlash ma'qul odat, tarbiya ko'rganlikdir. Ana shundan kelib chiqib, shoir so'zni donolardan eshitib, nodonlarga qo'llash, ulug'lardan eshitilgan foydali so'zlarni kichiklarga yetkazish kabilarga ham til odobi shartlari sifatida qaraydi. Hech kim ko'p so'zlab dono bo'lgan emas, dyeydi u, ammo ko'p eshitib, ko'pchilikka bosh bo'lganlar talayginadir.

Kamgaplik—donolik yo'lining boshlanishi deb bilgan shoir sergap, vaysaqi odamlar fe'lini qoralaydi. Ammo kishi so'zla- masa, uning bilimdonligi yoki bilimsizligi ham ayon bo'lmay qoladi. Shuning uchun shoir kishi uchun juda kerakli bo'lgan ikki a'zo bor deb biladi: biri-til, boshqasi-yurak. Til so'z uchun, ko'ngil esa so'zdan lazzatlanish uchun berilgan. Ana shunga ko'ra, rost, to'g'ri so'zlarni tilga keltirish, yomon aytishdan esa tiyilish darkor.

Yusuf xos Hojib do'stlikka yaramaydigan shaxsning eng yara- masi chaqimchi deb biladi. Kishi so'zlashni bilgani kabi, ting- lashni ham eplay olishi kerak, degan fikrni ham ilgari suradi. Shuning uchun barcha so'zni eshit, ammo darrov ishona qolmagan, uni mantiq tarozisiga solib ko'r, deb maslahat beradi.

Shoir turli toifa, darajadagi kishilarning muomala, nutq yo'sinlari haqida qimmatli maslahatlar beradi. Jumladan, u boshliqning beshta ishdan uzoq turishi, ulardan asranmog'i kerak deb o'git etar ekan, bu ishlardan biri yolg'on, qo'pol tillilik ekanligini ta'kidlaydi.

Tili bo'lsa uning shakardan-shirin,

Ulg' ham, kichik ham beradi bo'yin, deb yozadi.

Shunday qilib, "Qutadug'u bilig" asarida til va nutq ibratini, so'z odobi haqidagi mulohazalar kishining bilimdonligi va bo- shqa qator fazilatlar bilan bog'liq ravishda qoraladi. Tildan keladigan sharofat va kasofatlarga, so'z qadriyatiga baho beriladi.

Aziz, do'stlar, necha asrlar o'tibdik, bu dono fikrlar hamon ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Ulug' o'tmishdoshlarning o'gitlariga amal qilgan holda tilga e'tibor berish, nugq odobi saqlash har bir madaniyatli kishining fazilatidir.

O'rta Osiyo turkiy xalqlarining ana shunday ajoyib adabiy meros laridan yana biri "Hibatul-haqoyiq" asaridir. Ahmad Yugnakiy iste'dodli shoir va donishmand murabbiydir. Undan saqlanib qolgan yagona meros- "Hibatul-

haqoyiq” badiiy soʻz san’ati va adabiy tilning juda qimmatli hamda nodir bir yodgorligidir.

Adib Ahmad aytim adab-pand soʻzum,

Soʻzum munda qolur, borur bu oʻzum,

degan shoirning asardagi qaydlaridan uning nomi Adib Ahmad, otasining oti Mahmud, vatani Yugnak, kitobining nomi “Hib- batul-haqoyiq”, ya’ni “Haqiqatlar armug’oni” ekanligi ko’rinib turadi. Shuni aytish kerakki, oʻtmishda Yugnak degan joy nomi Farg’ona vodiysida ham, Turkiston atrofida ham mavjud bo’lgan.

Adib Ahmadning ushbu asari didaktik doston bo’lib, axloq- odob masalalari undagi ko’pchilik boblarning asosini tashkil etadi. Jumladan, unda til odobi haqida ham qimmatli mulohazalar bildirilgan.

Yusuf xos Hojib kabi, Ahmad Yugnakiy ham xalq donishmandligi va an’analariga tayanib, rost-sog’lom va mazmunli soʻzlashni, kerak bo’lganda, sir saqlay olishni maqtaydi, laqmalik, yolg’on soʻzlash va sergaplikni qoralaydi. Uningcha, tilni tiyish odobning boshi hisoblanadi. Shoir nasihat berib aytadiki, eshitgil, olimlar nima deb ayturlar: adablarning boshi til saqlashdir. Tilingni tiy, toki tishingni sindirmasin, agar tilingni tiymasang, tishing sinadi. Er kishi ehtiyot bilan sog’lom soʻzlaydi, ko’p gapirgan laqma til ayovsiz dushmandir. Bekor soʻzlashdan saqlan, tilning bo’shligi kishi boshini yeydi... Agar kishida ikki narsa biriksa, ya’ni, birinchidan, u o’rinsiz soʻzlar bilan laqmalik qilsa, ikkinchidan, uning soʻzlari yolg’on bo’lsa, u kishi uchun muruvvat yo’llari bekiladi...

Uch ukturma erni tiling, bil, bu til

Bashak tursa, butmas, butar o’q bashi, deydi shoir. Ya’ni tiling bilan o’ch hissini qo’zg’ama, bilginki, o’q yarasi bitib ketadi-yu, lekin til yarasi bitmaydi, deya ta’kidlaydi. Bu bilan u kishilarni birovni achchiq va yomon soʻzlar bilan ranjitmaslikka chaqiradi.

Ahmad Yugnakiy hikmatlarida tilni bilish, soʻz ma’nosini chaqish, bu sohada ortiqcha maqtanishlardan tiyilish masalalari ham yaxshi ifodasini topgan. Masalan, u bir o’rinda shunday deydi:

Kishi tilni bilsa, bilur ma’nisin,

Bilurman tesa ayb, o’zi bilmasin.

Shoirning fikricha, soʻz shunday qudratga egaki, o’liklarni tiriltiradi, tirikni esa o’ldira oladi. Ayniqsa, to’g’ri soʻz nutq ko’rki, yolg’on esa beda-yu, dard hisoblanadi. Eskidan qolgan bu hikmatlarga rioya qilish darkor. Shuning uchun ham shoir o’z asarida ushbu mavzudagi bir qator maqollardan foydalanib, ularga amal qilish zarurligini eslatadi. Masalan:

Og’izu til ko’rki, to’g’ri soʻz turur,

To’g’ri soʻzla soʻzni, diling bezab yur.

Ya’ni, shoirning ta’kidicha, to’g’ri soʻz nutqning ko’rki, demak, soʻzlovchining ham ko’rkidir. To’g’ri soʻz aytib yurgan kishi dilini ham, shuningdek, o’zgalarning dilini ham bezab yuruvchidir.

Boshqa bir o’rinda shoir “Yolg’on soʻz bedavo dard bo’lur, to’g’ri soʻz shifodir, bu maqol soʻz qadimdan qolmishdir”, deydi.

Kishilarga nutq odobiga amal qilishni o'git etgan shoirning o'zi ham til odobi me'yorlariga amal qilib, asarining tilini xalq maqollari va ta'birlari bilan boyitgan, ulardan o'rinli foydalanib, mazmun ta'sirchanligiga erishgan.

Shuni ham aytish kerakki, til va nutq ibratini, so'z odobiga da'vat etish hamma davrlar va hamma xalqlarning so'z san'atkorlari, san'at ahillari, davlat, din va madaniyat arboblari e'tiborida turib keladi. Yozma nutqda bo'lgani kabi, og'zaki nutq madaniyati mezonlariga, qoidalariga, uning odob me'yorlariga amal qilish masalalari ham muntazam targ'ib qilingan. Chunki til odobi kundalik hayotda, turmushda og'zaki nutq jarayonida ko'proq amalda bo'ladi, o'ziga xos jihatlari bilan ajralib turadi.

O'rta Osiyo xalqlari madaniyati tarixidan ham bunga ko'plab misollar keltirish mumkin. Til va nutq ibratini, so'z odobi, bir jihatdan, badiiy so'z ijrochiligi, notiqlik san'ati masalalari bilan ham bog'lanib ketadi. Masalan, O'rta Osiyoda ilgari shoirlar bilan bir qatorda ularning asarlarini majlis-anjumanlarda, keng mehnatkash xalq orasida ijro etuvchi san'atkorlar-roviylar toifasi ham paydo bo'lib, bu san'at rivojlanib borgan.

Shunday qilib, qadimda badiiy so'z ijrochilarning butun bir yo'nalishi, o'ziga xos maktabini tashkil etuvchi roviylar toifasi katta shon-shuhrat va ijtimoiy mavqega ega bo'lgan. Jamiyat taraqqiy qilishi bilan roviylik tarmoqlanib, XV asrlarga kelganda, mustaqil badiiy ijrochilik ko'rinishlari va ularga mansub ijrochilar voyaga yeta boshladi. O'sha davr nutqiy san'at ustalarini nadimlar, qissago'ylar, masalgo'ylar, badihago'ylar, qiroatxonlar, muammogo'ylar, voizlar, go'yandalar, maddohlar, qasidaxonlar kabi nomlar bilan atashgan.

Davlatshoh Samaraqandiy shoir Hakim Nizoriy Ko'histoniy haqida ma'lumot keltirib,,, muloyim tabiatli, donishmand odam bo'lib, so'zlari maqbul va manzur edi, deydi. Nizoriy "Dasturnoma" asarini jamiyatning odobi xususida yozgan. Jumladan, shoir ushbu asarida quyidagicha yozadi:

Qirq yilki, madgohlik hunarim bo'ldi,
To hanuz undan ne manfaat bo'ldi.

Ana shu notiqlar o'zlari nutq odobi qoidalarini puxta egallash bilan birga, shoirlarning bu sohada aytgan ibratli hikmatlari, xikoyatlarini ham kishilar orasida keng targ'ib qilganlar. Til odobi to'g'risida esa o'git etmagan shoir yo'q. Masalan, Pahlavon Mahmud ayrim tili boshqa-yu, dili boshqa zohidlarga qarata quyidagicha ruboiyni aytgan:

Qilmishindan, zohid, uyatgil, uyat,
Chunki tiling boshqa, boshqadir niyat!
Nim tovus, nim kaklik—vujuding, zohid,
Oyog'ing goh chipor, goh qirmiz, illat!

Asarlari Alisher Navoiyga juda katga ta'sir ko'rsatgan ustod shoir Fariduddin Attor esa til va nutq ibratini kishining bilib so'zlash darajasi bilan bog'laydi, uning kishi hayoti, taqdirdagi ahamiyatini ulug'laydi:

So'zni yaxshi bilmayin qilma bayon,
Ki qilur so'z barcha aybingni ayon.

Shunday qilib, xalqimiz tarixida yaratilgan asarlarda nugq odobi umumtarbiyaning bir qismi sifatida qaraladi.

Buyuk ajdodolarimiz asarida tilga ehtiyot bo'lish, o'ylab so'zlash, yolg'on so'zlamaslik, to'g'ri so'z aytish, mulohaza bilan so'zlash, xalqning bu sohadagi dono o'gitlariga amal qilish yuzasidan ilgari surilgan fikrlar bugungi kunda ham katta tarbiyaviy ahamiyatini yo'qotgani yo'q. O'rta asrlarda yuzaga kelgan notiqlik san'atining turli ko'rinishlari va bu sohadagi ijrochilar tajribasini o'rganish va targ'ib etish ham kishilarni nutq odobi bo'yicha tarbiyalashda bebaho manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi, T., "O'qituvchi nashriyoti"-1990. 234-b.
- 2 .Mustafoqulov R. Xalq pedagogikasi sarchashmasi, "Jayxun" nashriyoti - Termiz-1996.
3. Mustafoqulov R., Shabbazova D., Shaymardanov I. Tarbiyaning teran ildizlari."Surxon-nashr" nashriyoti-2018.
4. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi, T., "O'qituvchi nashriyoti"-1990. 236-bet.
5. Mustafoqulov R. Xalq pedagogikasi sarchashmasi, "Jayxun" nashriyoti, - Termiz-1996., 65-bet .
- 6.Mustafoqulov R., Yoriyev B. Nutq odobi. "Yozuvchi" nashriyoti. Toshkent. 2000.
7. Ibrohimova Z. Kichkintoylar adabiyotining xususiyatlari. Toshkent."O'ituvchi nashriyoti" 1994.70 b.
8. Madayev O., Sobitova T. Xalq og'zaki poetik ijodi."Sharq" nashriyoti.Toshkent.2001.32-40 b.
9. Malik Murodov. Oltin sandiq ochildi.Toshkent "O'qituvchi nashriyoti". 1994.
- 10.Barakayev R. Bobolardan bolalarga. Toshkent " Yulduzchvcha nashriyoti" 1989.

MA'NAVIY MEROSNING INSON VA JAMIYAT RIVOJIGA TA'SIRI

Xoliqova Parvina Abdumalik qizi

TerDPI Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalqining milliy ma'naviy merosi, O'zbekistonda ma'naviy va tarixiy merosning tiklanishi, milliy urf-odatlar, qadriyatlar va an'analarning tiklanishishi, milliy ma'naviy qadriyatlar tizimida tarixiy meros va tarixiy xotiraning muhim o'rin tutishi, tarbiya va ta'limning milliy xususiyatlari hamda milliy qadriyatlarimizning qayta tiklanishi haqida batafsil va atroflicha ma'lumotlar berilgan.

Tayanch so'zlar: milliy ma'naviy meros, tarixiy meros va tarixiy xotira, axloqiy fazilatlar, diniy qadriyatlar, urfodat, an'ana va marosimlar, ma'rifat, ta'lim tarbiya.

Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq ajdodlarimiz tomonidan ko'p asrlar mobaynida yaratib kelingan g'oyat ulkan, bebaho ma'naviy va madaniy merosni tiklash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgani muhim ahamiyat kasb etdi. Vatanimizning ma'naviy meroslari bor ekan, jamiyat ko'rkamlashadi, insonlarning ma'naviy olami boyiydi hamda farzandlar barkamol shaxs bo'lib yetishadilar.

Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab milliy ma'naviy qadriyatlarni yuksaltirishga alohida e'tibor berildi. Bir tuzumdan boshqasiga o'tish davrida aholining ruhiyati va qadriyatlarida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'ladi. O'z umrini yashab bo'lgan g'oyalar va mafkuraviy aqidalar, zamonga mos kelmaydigan munosabat va fazilatlar o'rnini yangilari bilan to'ldirish osonlikcha kechmadi. Shularni hisobga olib, aytish mumkinki, milliy o'zlikni saqlash, tarixiy xotirani tiklash, kelajakka komil ishonch hissini uygotish uchun ma'naviyat, milliy ma'naviy qadriyatlar beqiyos ahamiyatga ega.

O'zbekistonda ma'naviy va tarixiy merosning tiklanishiga mustaqillikning dastlabki yillaridayoq say harakatlar boshlandi. 1991-yili Alisher Navoiy tavalludining 550-yilligi keng nishonlandi. Alisher Navoiy nomida Davlat mukofoti ta'sis etildi. Adabiyot institutiga Alisher Navoiy nomi berildi.

1994-yilni hukumat qarori bilan mamlakatimizda Ulug'bek yili, deb e'lon qilinishi, uning 600-yilligini O'zbekistonda va jahon miqyosida, xususan, YuNESKO qarorgohi Parijda keng nishonlanishi ham buyuk allomalar qoldirgan meros umuminsoniy qadriyatga aylanganligining nishonasidir.

1996-yil Amir Temur tavalludining 660 yilligi ham keng miqyosda nishonlandi. Mamlakatimizning birinchi Prezidenti "1996-yilni Amir Temur yili" deb atash to'g'risida farmon qabul qildi.

Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning e'tibori bilan elu yurtga mehnati singgan insonlarning hurmatini joyiga qo'yish an'anasi davom ettirilmoqda.

2017–2018-yillarda bu borada ulkan ishlar amalga oshirildi. Toshkent, Samarqand va Qarshida Islom Karimov xotiralarini abadiylashtirish bo'yicha yirik tadbirlar o'tkazildi.

Milliy adabiyotimiz va madaniyatimiz rivojiga ulkan hissa qo'shgan atoqli davlat arbobi, taniqli yozuvchi Sharof Rashidov tavalludining 100 yilligi nishonlanishi xalqimizni quvontirdi.

Milliy urf-odatlar, qadriyatlar va an'analarning tiklanishishi ham kata ahamiyatga ega bo'ldi. Xalqimizning azaliy qadriyati, sevimli bayrami hisoblanmish "Navro'z" bayramining xalqimizga qaytib berilishi mamlakat tarixida katta voqea bo'ldi.

1992-yil 27-martda O'zbekiston Prezidentining "Ro'za hayitini dam olish kuni deb e'lon qilish to'g'risida"gi farmon chiqarildi. Musulmonlar hayotidagi qutlug' sanalar – Qurbon va Ramazon hayit kunlarini doimiy ravishda bayram

qilish va ularning dam olish kunlari deb e'lon qilinishi ham aynan xalqimiz ko'nglidagi ish bo'ldi.

Qur'oni Karim sakkiz marta, jami bir million nusxada nashr etildi. Qur'oni Karim sakkiz marta, jami bir million nusxada nashr etildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 28-iyuldagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi qarori qabul qilindi.

Ma'naviy meros — ma'naviy taraqqiyot mahsuli, inson aql-zakovati bilan yaratilgan, kelajak avlodni ezgu taraqqiyot sari yetaklash xususiyatiga ega bo'lgan, kishilarning ongi va dunyoqarashining o'sishi, ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan azaliy qadriyatlar majmuini ifodalaydigan tushuncha.

Ma'naviy meros ajdodlar tajribasi, ular qoldirgan ma'naviy boyliklarining kelgusi avlodlarning amaliy faoliyati, tafakkur tarzida qanday ahamiyat kasb etishiga ko'ra, yakka shaxs, alohida guruh yoki muayyan millat vakillariga tegishli bo'lishi mumkin.

Milliy ma'naviy meros, qadriyatlarning tarkibi, ko'rinishlari Milliy ma'naviy meros va qadriyatlar tushunchasi keng qamrovli tushuncha bo'lib, uning tarkibi quyidagilardan iborat:

- tarixiy meros va tarixiy xotira;
- madaniy yodgorliklar, osoriyotlar, qadimiy qo'lyozmalar;
- ilmfan yutuqlari va falsafiy tafakkur durdonalari;
- san'at va milliy adabiyot;
- axloqiy fazilatlar;
- diniy qadriyatlar;
- urfodat, an'ana va marosimlar;
- ma'rifat, ta'limtarbiya va hokazolar.

• Milliy ma'naviy qadriyatlar tizimida *tarixiy meros* va *tarixiy xotira* muhim o'rin tutadi. Ma'naviyatni yuksaltirish va xalqning ruhini ko'tarishda tarixiy meros hamda tarixiy xotiraning juda katta ahamiyati bor. Tarixni haqqoniy o'rganish, undan saboqlar chiqarish lozim.

• O'zbek xalqi jahon madaniyati hazinasiga munosib hissa qo'shgan millatlar qatoridan faxrli o'rinni egallaydi. *Madaniy yodgorliklar, me'morchilik san'ati namunalari, qadimiy qo'lyozmalar* — milliy ma'naviyatning bebaho durdonalari, xalqimiz uchun eng qadrliligi va muqaddas bo'lgan boyliklardir. Bularni avaylabasrash, kelajak avlodlarga yetkazish ma'naviyat sohasidagi eng dolzarb vazifadir.

• Milliylik xalqning ruhiyati va ma'naviyati, ayniqsa, *san'at va adabiyot* rivojida yorqin ifodalanadi. Ezgulik va poklikni, insoniylik va haqqoniylikni kuylagan buyuk asarlar, qaysi janrda yoki qaysi tilda yaratilganidan qat'iy nazar, jahonga taniladi, pirovardida yana shu millatning xalqaro nufuzini yuksaltiradi.

- Milliy ma'naviy qadriyatlar tizimida *axlokiy sifat, diniy qadriyatlar* munosib o'rin egallaydi va milliy o'zlikni anglashning muhim sharti, omili sifatida namoyon bo'ladi. Axloqiy va diniy qadriyatlar aksari hollarda o'zaro bog'liq bo'lib, jamiyatning ma'naviy yuksalishida, yosh avlod tarbiyasida birdek muhim ahamiyatga ega.

- Har bir xalq, millat yaratgan ma'naviy qadriyatlar, uning dunyoga qarashi va hayotga munosabati, o'ziga xos betakror xususiyatlari, ayniqsa, *urfodat va marosimlarda* to'laqonli namoyon bo'ladi. Marosimchilik bir qator ijtimoiy funksiyalarni bajaradi, milliy o'zlikni saqlashda, yoshlarni tarbiyalashda, muayyan royalarni ruhiyatga singdirishda katta ahamiyat kasb etadi.

- *Tarbiya va ta'limning milliy xususiyatlari* ham ma'naviy qadriyatlar tizimida o'z o'rniga ega. Xalqning kelajagi yoshlarga bog'liq ekanligi qanchalik haqiqat bo'lsa, ularni milliy ruhni tarbiyalash zarurati ham umume'tirof etilgandir. Milliy tarbiya xalqning o'zo'zini saqlash va istiqbolini ta'minlash omilidir.

Merosning ma'lum milliy tilda yaratilgani, milliy madaniy-ma'naviy an'analar, qarashlarni aks ettirgandan ko'ra muayyan millatga, ma'lum bir hududda istiqomat qiluvchi turli millatlarni qamrab olishi xususiyatiga ko'ra - jamiyatga, insoniyat tarixida tutgan yuksak o'rniga ko'ra - sivilizatsiyaga tegishli bo'lishi ham mumkin. Ma'naviy meros millat, davlat, mintaqaga tegishli bo'lishi ham mumkin.

- Imom Termiziyning diniy-ma'rifiy merosi, Abu Ali ibn Sinoning tibbiyotga oid yoki Mirzo Ulug'bekning astronomiyaga doir kashfiyotlari nafaqat millatimiz va mintaqamizda bebaho ma'naviy meros hisoblanadi. Ibn Sino, Al-Farobiy, Farg'oniy kabi ko'plab olimlarimizning asarlari lotin, qadimiy fransuz, italyan, ispan tillariga tarjima qilinib, tarjimalar XII—XIII asrlar, asosan, XIV asrdan boshlab Yevropa ilm-fani, falsafasiga chuqur ta'sir ko'rsatdi. Bu asarlarning ko'pchiligi Parij Milliy kutubxonasida hozirgacha saqlanadi.

Moddiy meros insonning ongiga ta'siri nuqtai nazaridan ayni vaqtda ma'naviy merosga aylanishi ham mumkin. Davrlar o'tishi bilan milliy ma'naviy qadriyatlar ham o'zgarib, rivojlanib, yangilanib, boyib boradi. Zamon ruhiga va taraqqiyot talablariga mos kelmay qolgan me'yor va talablar inkor etiladi. Yangicha tasavvur va yondashuvlar, fazilat va odatlar hayotga kirib keladi. Bo'nga kundalik hayotimizdan, turmush tarzi kiyinish, ovqatlanish, to'yxashamlarni o'tkazish va boshqalardan ko'plab misollar keltirish mumkin.

Insoniyatning oxirgi yarim ming yillik umri davomida jahon bozori paydo bo'ldi, iqtisodiyot va madaniyatlarning o'zaro ta'siri kuchaydi. XXI asr boshiga kelib axborot texnologiyalari tufayli globallashtirish jarayoni yangi bosqichga ko'tarildi. Bu sharoitda milliy qadriyatlarga chetdan bo'ladigan ta'sir beqiyos darajada zo'raydi. Bu ta'sir, bir tomondan, milliy madaniyatlarning boyishi, qadriyatlarning qayta baholanishi va yuksalishiga, ikkinchi tomondan esa,

millatning ruhiyati va qadriyatiga yot bo'lgan odat va harakatlarning kirib kelishiga sabab bo'ldi. Tarixda turli beshafqat sinovlardan omon qolgan, eng qadimiy toshyozuvlar, bitiklardan tortib, bugun kutubxonalarimiz xazinasida saqlanayotgan qo'lyozmalar, asarlar bizning beqiyos ma'naviy boyligimiz, iftixorimizdir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak uzoq va boy tarixga ega bo'lgan Markaziy Osiyo xalqlari o'zining ta'limtarbiyaga oid boy merosini yaratib, takomillashtirib, yoshlarni insonparvarlik, ilmparvarlik, mehr-oqibat, mehnatsevarlik, insonlarga va tabiatga do'stlik, sahiylik kabi umuminsoniy fazilatlar ruhida tarbiyalab kelishgan. Darhaqiqat, ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan bebaho madaniy meros milliy ma'naviyatimizning o'zagini tashkil etadi. Shu sababli undan bugun yoshlarimizning ta'lim va tarbiyasiga keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Chunki, "Ajdodlarimizdan qolgan meros millatimizning nafaqat o'tmishi, shuningdek, istiqboli uchun ham kuch va fidoiylilik manbai hisoblanadi". Har bir xalqning ta'lim-tarbiyaga oid an'analari borki, ular pedagogik tafikkur taraqqiyotining asosi bo'lib xizmat qiladi va bola tarbiyasi haqidagi tasavvurlar va qarashlarni ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.O'zbekiston Respublikasining Prezidentining Qarori. "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar

samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida". 2017 yil 28 iyul // Xalq so'zi, 2017 yil 29 iyul. PQ-3160-son.[Elektron

resurs]<https://lex.uz/docc/4071203>

2.Худойқулов Х.Ж. Комиллик фазилатлари. -Т.: Инновация-Зиё. 2021 й.

3.Худойқулов Х.Ж Миллий ғурур-маънавий комиллик мезони.-Т.: ДзайинПресс.2011й.

4. Холиқова П. А. Қ. МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ МЕРОСНИ ЭЪЗОЗЛАШ ВА УНИНГ МАЗМУН МОЎЖАТИНИ ЁШЛАР ОНГИГА СИНГДИРИШ //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 5. – №. NUU Conference 2. – С. 842-847.

5.Mahmudova K., Kholikova P. NEW APPROACHES TO TEACHING ENGLISH: GIVE THE PUPILS WHAT THEY WANT! //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2023. – Т. 15. – С. 354-359.

6. Khalikova P. THE FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL VIRTUES IN THE EDUCATION OF A PERFECT HUMAN BEING IN THE WORKS OF ORIENTAL THINKERS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B5. – С. 355-358.

7. KHOLIKOVA P. THE ROLE OF FOLK VERBAL CREATIVITY IN FORMING THE SPIRITUAL WORLD OF PRIMARY CLASS STUDENTS //World Bulletin of Social Sciences. – 2023. – Т. 29. – С. 52-56.

8. Xoliqova P. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINING ONGLI FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI VA O 'RNI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 1.

9.Бахриддинова Ш., Холиқова П. ТАШАККУЛ ДОДАНИ СИФАТХОИ МАЪНАВИ ВА АХЛОҚИ ДАР ТАРБИЯИ ИНСОНИ ҚОМИЛ ДАР АСАРХОИ МУТАФАККИРОНИ ШАРҚ //Бюллетень педагогов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 4 Part 2. – С. 9-13.

10.Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.

11.SAMIYEVA, S. (2023). TABOO AND EUPHEMISM IN UZBEK AND TAJIK LANGUAGES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 64-68.

12. Samiyeva, S. O. (2020). SAADI SHERAZI'S LIFE ACTIVITIES AND MORAL VIEWS. *Theoretical & Applied Science*, (7), 410-413.

14.Abduhalimova, Y. (2023). BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING KREATIV YONDASHUVINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI. *Interpretation and Researches*, 2(1).

O'ZBEKISTON XALQLARINING MA'NAVIY MADANIYATI VA MILLIY MENTALITETINING TARIXIY TAHLILI

Murodullayeva Nilufar

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

3- bosqich 2BT-21-guruh talabasi

Annotasiya. Ushbu maqolani o'qish davomida siz o'zbek xalqlarining milliy madaniyati, milliy mentalitetining tarixi, tarixiy va milliy bayramlari haqida ma'lumotlarga ega bo'lish mumkin.

Kalit so'zlar. Milliylik, mentalitet, madaniyat, qadriyat, Navro'z bayrami, gul sayli, Mehribon.

XXI asr o'zbek xalqi tarixi va milliy qadriyatlarini o'rganish sohasida yangi zarvaraqlarni muhrlamoqda. Bugungi kunda tariximizning noma'lum bosqich va qirralari qaytadan kashf etilmoqda. O'zbekistan mustaqilligidan so'ng o'zbek xalqining qadimiy davlatchilik an'analari, etnik tarixi va etnogeneziga bag'ishlagan qator salmoqli tadqiqotlar yaratilmokda[1]. Lekin, afsuski hozirgi qadar o'zbek xalqning mentaliteti, uning o'ziga xos tomonlari, milliy yutuklarimiz va nuqsonlarimiz borasida tadqiqotlar aytarli ko'zga tashlanmayapti[2]. Tarixda ma'lumki, dunyodagi har bir millatning shu jumladan o'zbeklarning ham aqliy ruhiy qiyofasi ya'ni milliy mentaliteti o'ziga xos tarixiy, etniq tabiiy-iqlimiy shart-sharoitlar doirasida shakllangani bois, uning jamiyatda sodir bo'layotgan ijtimoiy-siyosiy hodisalar, tarixiy jarayonlarga bo'lgan

munosabati ham turli bo'lishi shubhasiz. Zero, milliy o'ziga xosliklar uzoq; tarixiy davrdagi ijtimoiy – iqtisodiy, siyosiy jarayonlar, tabiiy geografik o'rnashuv, o'zaro etnomadaniy aloqalar, diniy mansubliklar asosida qaror topadi va aynan mana shular hamda xalqning ruhiy-psixologik karashlari negizida qadimiy an'analar, urf-odatlar va marosimlar shakllanadi. Mentalitet yuqorida qayd etilgan xususiyatlardan tashqari millatlarning aqliy-intellektual imkoniyatlari va ruhiy-psixologik o'ziga xosliklarini qamrab oladi. Xarakterdagi o'ziga xosliklarning negizini esa shu xalqning tarixiy tajribalari, urfodatlar, marosim va ma'rakalarining yahlit tizimi tashkil etadi[3].

Boshqacha qilib aytganda, ular mentalitetning xarakatlantiruvchi kuchlari vazifasini o'taydi. O'zbek xalqining milliy mentaliteti haqida so'z yuritishdan oldin shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, o'zbek xalqi 4 ta katta diniy-mafkuraviy bosqichni (zardo'shtiylik, buddaviylik, islom, kommunistik) o'z boshidan kechirganligi va har bir mafkuraviy-diniy ta'sirlar davri tugaguncha necha avlodlar almashganini va bu jarayonlarning millat fe'l-atvorida o'chmas iz qoldirganini unutmaslik kerak[4].

O'zbeklar o'ziga xos shakllanish jarayoniga ega xalqdir. Tarix guvohlik beradiki, o'zbek xalqi mazkur hududda yashagan tub yerli etnoslardan tomir olgan; ikkinchi ildizini esa qadimiy turkiy xalqlardan boshlagan. Har ikkala asosiy ildizlarning birikishi – o'zaro sintezi o'zbek elatini va keyinchalik o'zbek millatini tashkil etgan[5].

O'zbek xalqining etnik jihatidan ko'p tarmoqli va sertomir ekanligi uning mentalitetida barcha urug' va ijtimoiy qatlamlar uchun umumiy jihatlar, jamoa manfaatlarini himoya qiluvchi fazilatning ayniqsa rivoj topishni taqozo etib kelgan. Xalqimiz fe'lidagi bag'rikenglik, hotamtoylik, mehmondo'stlik, o'zaro hamkorlikda moyillik, g'am-anduhi paytlarda nochor kimsalarga hamdardlik, yelkadoshlik fazilatlar ana shu jamoaviy yakdillikni ta'minlash, til va dil, fikr birligini saqlash ehtiyojlaridan tug'ilgan va sayqal topgandir.

Ikkinchi guruh, sabablar doirasiga muayyan millat istiqomat kilib kelayotgan ijtimoiy-iqtisodiy jug'rofiy-hududiy va iqlimiy omillar ta'sirini ko'rsatib o'tish joizdir. Ma'lumki, mamlakatimizning asosan tekislik va cho'llardan iborat keskin kontinental iqlimli, jug'rofiy hududda joylashganligi, jazirama issiq, yoz bilan qahraton qishni, almashinishi, bahor va kuzning shiddat bilan kelishi va ketishi xalqimizning fe'l-atvorida aniqlik va lo'ndalikni, to'porilik qaynoq mehrini, qattiqqo'llik va intizomni tarkib toptirgandir. Xullas, xalqimizning intellektual ma'naviy qiyofasi-mentalitetiga baho berishda yuqoridagi muhim jihatlarni e'tiborga olish zarurdir.

O'zbeklarning Movarounnahr va Xorazm hududida, hamda ularga tutash mintaqalardagi o'troq dehqonchilik va hunarmandchilik madaniyatiga ega avtohton xalq ekanligiga xalqimizning ona tabiatga, yerga, suvga, havoga, olovga bo'lgan cheksiz hurmati va ularni e'zozlash bilan bog'liq turfa xil urf-odat va marosimlari, an'anaviy dehqonchilik va hunarmandchilik udumlari, ko'p asrlik islom sharoitidan qat'iy nazar, o'zbek xalqining turmush-tarzida, urf-odatlarida

saqlanib kelayotgan son-sanoqsiz zardo'shtiylik elementlarida ayniqsa yaqqol ifodalangan.

Shuningdek, bugungi kunda o'ziga xos tarzda tarix rivojlanayotgan shaharsozlik va me'morchilik an'analarimiz, boy folklor na'munalarimiz, yozma meros, adabiyot, san'atga bo'lgan qiziqishlarimiz, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash, koinot va zamin, inson va havo, o'lim va abadiyat haqidagi asotir va rivoyatlarimizda, asosan o'troq, madaniyat sohiblariga tegishli bo'lgan Navro'z, Mehrjon, Sada, Gul sayllari, Hosil bayrami kabi bayram va sayllarning davomiyligi, yoinki insonning qayg'uli onlari-motam marosimlarida maxsus o'lik xizmatchilari-gassollar, go'rkovlar ipggiroki bilan bog'liq udumlarimiz, rasm-rusmlarimiz davom etib kelayotganligi fikrimiz dalilidir.

O'zbeklarning boshqa asosiy ildizi turkiylardan boshlaganligiga (turkiylikka xos jangovarlik, mardlik, lafz halolligi) bag'rikenglik sahovatpeshalik, hojatbarorlik kabi hislatlarimizda o'zining yorqin ifodasini topgan. Biz buni ayniqsa xalqimizning to'ytantanalarga o'ta o'chligida, yillar mobaynida yig'ib – terib elga tarqatishdan zavq-shavq olishida, a'za va yo'qlov marosimlarini uyushgan holda o'tkazishda, bola tug'ilishidan tortib to motam marosimlarimizgacha bo'lgan barcha marosim va urf-odatlarimizda, keng jamoatchilik va mahalla ahlining doimo bosh-qosh bo'lishi kabi udumlarimizda kuzatamiz.

Milliy mentalitetimizda turkiylarga xos jihatlar ma'naviy madaniyatimizda, chillaq chavgon, ko'pkari, kurash kabi milliy o'yinlarmizda, «quloqtishlar», «beshikkerti», «qalin», «to'qqiz» kabi rasm-rusm va udumlarimizda, qolaversa, otga bo'lgan o'ziga xos mehr-muhabbat va motam marosimlarda ishtiroki bilan bog'liq udumlarimizda yorqin ifodasini topgan. Shu o'rinda shuni ta'kidlash joizki, ming-ming yillar davomida shakllangan milliy mentalitetimiz bizga qo'shni bo'lgan boshqa xalqlarga muallaq holdag o'zga xalqlardan ayri rivojlanmagan. Aksincha, milliy mentalitetimizga biz bilan qo'shni bo'lib yashab kelgan boshqa xalqlarning ma'lum ma'noda ta'siri bo'lgan. Ayniqsa o'zbek milliy mentalitetida forsiy zabon xalqlar va arablarning ta'siri katta bo'lgan.

O'zbek milliy mentalitetiga xos jihatlardan yana biri jamiyat hayoti, insonlar turmushtarzini ko'proq an'ana urf-odatlar orqali boshqarilishidir. O'zbek xalqi oila qurish an'analariga rioya qilishda, qiz uzatish yoki kuyov tanlashda ham quda bo'lmish tomon xususida ma'lumotga ega bo'lib, ularning ijtimoiy kelib chiqishini, jamoada tutgan o'rnini va obro'-e'tiborini hisobga oladi. Agar kuyov yoki kelin bo'lmish tomonning aqli, odobi, husni-malohati bir hissa bo'lsa, ularning qarindosh-urug'lari, avlodning jamoadagi mavkei va bu xususdagi jamoatchilik fikri ikkinchi, aksariyat hollarda, hal qiluvchi omil vazifasini o'taydi.

Farzandlarni yaxshiga qo'shish, bu borada xato qilib qo'ymaslikda jamoa, jamiyat ra'yi, ko'pchilikning kengashli fikri muhim rol o'ynaydi. Shu boisdan ham, jamoatchilik fikrining shaxs turmush tarzi, taqdirini belgilashdagi ustuvorlik mavqeyi beqiyosdir. Shu o'rinda «G'arb qonunlari, sharq urfodatlari bilan boshqariladi» degan iborani eslamoq joiz. Darhaqiqat, Sharqda, shu

jumladan o'zbeklarning turmush tarzida ham ko'plab urf-odatlar qonunlar darajasida yuqori turadi. Jumladan, oila davrasida, yoiniki, keng jamoatchilik o'rtasida o'tkaziladigan barcha marosimlarimizda mahallaning bosh-qosh bo'lishi, qo'ni-qo'shnichilik an'analarimiz, oila-turmush marosimlarimizdagi ko'plab urf-odatlar qonun darajasida bajariladi. G'arbda shaxs jamoaga o'zligini yuzaga chiqarish, iste'dodi va imkoniyatlarini namoyish etish, muayyan maqsadlarga erishish vositasi sifatida qaraydi.

Jamoa insonning ichki, botiniy dunyosi, ruhiyati va shaxsiy hayotiga mutloq aralashmaydi[6]. Sharqda esa butkul boshqacha manzarani kuzatamiz. Sharqda jamoaga asosiy e'tibor beriladi. Har bir urf-odat, marosim jamoa, mahalla ahli ishtirokida o'tkaziladi. Jamoa insonni ijtimoiy nazorat ostida tutib turish, shaxsning jamoadagi muntazam ishtiroki uning umumiy ahloqiy me'yorlari doirasida ish tutayotganining isboti sifatida talqin etiladi.

Jamoadan ajralgan holda ish tutish insonning ijtimoiy begonalashuvi sifatida baholanadi. Xalqimiz mentalitetiga mos va xos bo'lgan ana shu jihatni Prezident I.A.Karimov alohida ta'kidlab ko'rsatgan edi: «O'rta Osiyoda biz butun tarix davomida jamoa bo'lib yashab kelganmiz. Ba'zi G'arb mamlakatlarida esa yakka yashashga intilish kuchli. Bu bizning respublikamiz uchun mos emas. Aytaylik bizda mahallachilik an'anasi juda kuchli... Men xususiyatlar to'g'risida gapirar ekanman, Amerikada shaxs demokratiyasi ustuvor bo'lsa, bizda boshqacha me'yorlar asosida, ya'ni jamoa manfaatlariga mos yashash ustunligini aytmoqchiman»[7].

Darhaqiqat, o'zbek xalqi jamoa manfaatlari, jamoatchilik fikri doirasida, an'ana va urf-odatlarga sodiqdik negizlarida birlashishga moyil va shunga intiluvchi xalqdir. Zero, an'analarning o'zi ham jamoatchilik fikrining barqarorlashgan ifodasidir. Shu o'rinda shuni ham ta'kidlash joizki, bugungi kunda o'zbek qadrini urf-odat va marosimlarimizning an'anaviy o'ziga xos tomonlari jonlanayotgan bir tarixiy jarayonda mentalitetimizdagi jamoaviylikka xos me'yoriy bog'liqlik fazilatini saqlagan holda, uning bir qadar individuallasuvi, unda javobgarlik hissasini rivojlantirish, o'zi uchun o'zi hisob bera olish, mustaqil ish tutish, shaxsiy mas'ullik singari xususiyatlarni yanada takomillashtirish zarur.

Shu o'rinda afsus bilan aytish kerakki, o'zbeklar bir yuz ellik yillik mustamlaka davrida xalqimiz yo'qotgan qadriyatlarni saqlab qolishga erishilgan qadriyatlardan bir necha hissa ko'p bo'lgan. Chor Rossiyasi hamda SHo'rolar davrida xalqimizga xos bo'lgan hamjihatlik, jangovarlik, har ishda so'z va amal birligi singari fazilatlarga jiddiy zarar yetkazildi. Xalq orasida milliy birlikka intilishdan ko'ra; guruh, etnik mahalliy va hududiy ayirmachilikka berilish kuchaydi. Xalq milliy mentaliteti taqdirga tan berish, hamma narsaga rozi bo'lib ketaverish, loqaydlik kabi hislatlar avj oldi.

Uzoq davom etgan sobiq sovet davlatining mafkuraviy tazyiqlari oqibatida ko'plab diniy va milliy qadriyatlarimiz e'tiborsiz qoldi, uzoq tarixga ega bo'lgan muqaddas an'ana va marosimlarimiz bid'at, "eskilik sarqiti" deb kamsitildi, milliy udumlarimizning tarixiy asoslariga holisona baho berilmadi. O'zbekiston

mustaqillikka erishgach, o'tmishdan meros bo'lib o'tgan ana shunday salbiy holatlarga yangicha nigoh bilan qarash, ajdodlarimiz tomonidan ko'p asrlar mobaynida yaratilgan g'oyat ulkan, bebaho ma'naviy, madaniy merosimizni, o'tmish tariximizni, qolaversa umummilliy ma'naviy islohotlarni amalga oshirish asosiy vazifalardan biri sifatida e'tirof etildi va ular davlat siyosati darajasidagi g'oyat muhim vazifa qilib belgilandi.

Bugungi kunda hayotiy zaruratning o'zi xalqimiz fe'l atvori, mentalitetini yangilashga jiddiy e'tibor qaratishga undamoqda. Lekin, afsuski, bugungi kunda yer sharida kechayotgan boshqa bir muhim jarayon, dunyo bo'yicha ketayottan globallashuv jarayoni natijasida jahon xalqlari uchun umumiy etiket, umumiy fe'l-atvor, umumiy mintelitet shakllanmoqda va bunga bevosita jahon miqyosida ketayotgan siyosiy, iqtisodiy va axborot borasidagi globallashuv ancha kuchli ta'sir qilmoqda.

Bunday globallashuvni bir xillashuv muayyan ijobiy natijalar berishiga qaramasdan, ko'plab salbiy oqibatlarga ham olib kelmokda. Bu sharqning gavhari bo'lgan o'zbek xalqining milliy mintalitetiga ham bevosita, hamda bilvosita ta'sir ko'rsatmokda. Natijada globallashuv oqibatida o'zbeklarning ko'plab milliy mentalitetiga xos talay qadriyatlar, marosim va udumlarni unitilishiga sabab bo'lmokda. Shu bois, bugungi kunda, xalqimizning milliy mentalitetini o'zida aks etgiruvchi qadimiy urf-odatlarini, marosimlarini saqlab qolish uchun:

Qadimiy urf-odatlarimiz, folklor na'munalimiz saklanib kelayotgan mintakalar (Boysun, Urgut, Shaxrisabz kabilar)ni davlat muxofaziga olish va maxsus maqom berish;

Xalq mentalitetini saqlash maqsadida etnoekologik jamg'armalar, tashkilotlar tuzish;

Xalqimiz milliy mentalitiga oid eng qadimiy urf-odat va marosimlarni ommaviyaxborot vositalari orqali keng targ'ib qilish hayotiy zaruriyat bo'lib qolmoqda.

Xulosa qilib, aytish mumkinki, butun jahon bo'yicha ulkan globalizatsion jarayonlar kechayotgan bir vaqtda o'zbek milliy mentalitetini tadqiq qilish, uning nechog'lik umuminsoniy qadriyatlarga mosligini kuzatish imkonini beradi. Shuningdek, xalqimizning qadimiy an'analari, azaliy urf-odat hamda marosimlariga ega bo'lishi bilan birgalikda, o'ziga xos va o'ziga mos milliy mentalitetga ega xalq ekanligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbek xalqining qadimiy davlatchilik va etnik tarixiga bag'ishlagan adabiyotlar to'g'risida qarang: Azamat Ziyo O'zbek davlatchiligi tarixi. T., 2000.
2. Bekmurodov M. O'zbek mentaliteti xususiyatlari. Ijtimoiy fikr 1998 № 1. 49-bet.

O'QITUVCHILARNING KASBIY REFLEKSIYASI O'QUVCHILARNING AQLIY SALOHİYATINI RIVOJLANTIRUVCHI OMILI SIFATIDA

Norxujayeva Zulayxo Usanovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'qituvchilarning kasbiy refleksiya sinining namoyon bo'lish usullari, shart-sharoitlari, kasbiy refleksiya rivojlantiradigan ta'limiy muhit yaratishning ahamiyati va kasbiy refleksiya o'quvchilarning aqliy salohiyatini rivojlantiruvchi omil sifatida kabi muammolarni qamrab olgan.

Kalit so'zlar: refleksiya, kasbiy refleksiya, aqliy salohiyat, kasbiy refleksiya shart-sharoitlari, o'quvchilarning aqliy salohiyati, refleksiv mahoratni shakllantirish, modellar, refleksiv metodikalar, refleksiv yondashuv, refleksiv ta'lim.

Refleksiya (refleks lotincha reflexio „teskari“ dan) — bu ong, ruh, tafakkur yohud insonning o'zgarishi bilan bog'liq bo'lgan turli xil hodisalar va tushunchalarni qamrab oluvchi tushuncha.

Uning mazmuni Yevropa falsafasi va fani tarixi davomida sezilarli darajada o'zgardi[2]. Klassik Yunonistonda aks ettirish bilan bog'liq sezgilar allaqachon kuzatilgan bo'lsa, aqlning (intellektning) o'z harakatlariga aylanishini tizimli ko'rib chiqish neoplatonistlardan boshlangan va sxolastik falsafada „ikkinchi niyatlar“ ta'limotida rivojlangan [1].

Hozirgi davrda aks ettirishni ilmiy jihatdan o'rganib chiqish J.Lokk tomonidan boshlangan bo'lib, uning G.V.Leybnits bilan bahsi I.Kant fikrini rag'batlantirdi va bu tushunchaga gnoseologik rang berdi. XVIII—XIX asrlarda aks ettirish muammolari asosan nemis klassik falsafasi vakillari va ratsionalistik yo'nalishdagi boshqa mutafakkirlarni o'ziga jalb qildi. Fikrlash tahlili J.G.Fixte tomonidan gnoseologik burilish uchun qabul qilingan va F.V.G.Hegel buni o'zining ruhiy rivojlanish kontsepsiyasining asosiga qo'ygan. Fikrlash kontsepsiyasi bilim va harakatning falsafiy tanqidi uchun marksizm va zamonaviy fikrdagi post-marksistik tendentsiyalar uchun muhim bo'lib qolmoqda [2].

Tadqiqotlarimiz davomida refleksiyaning shakllanishi va ta'lim tizimi talablariga javob beradigan darajada namoyon bo'lish shart-sharoitlarini mufassal bayon qilishdan oldin, bu pedagogik fazilatning asosiy funksiyalariga to'xtalib o'tmoqchimiz.

Ta'lim jarayonida refleksiya quyidagi funksiyalarni bajarish uchun zarur bo'ladi:

- diagnostik – o'quv jarayoni ishtirokchilari o'rtasida o'zaro bog'liqlik darajasini ko'rsatib berish va bu bog'liqlikning samarasi haqida aniq ma'lumot olish;

-loyihalashtirish – ko'zda tutilgan o'quv jarayonini loyihalashtirish, modellashtirish, o'quv jarayoni ishtirokchilarining barcha io'shtirokchilari uchun maqbul keladigan dars turi, shakli, ulubi va usulini ishlab chiqish;

- konstruktiv va samarali o'quv jarayonini va o'quv jarayoni ishtirokchilarining munosabatlarini samarali tashkil etish uchun shart-sharoitlarni yaratish;

- kommunikativ - o'qituvchi va talabalar o'rtasida xolis va shaffof muhit yaratish;

- munosabatlarning mazmunini taqdim etish;

- o'quv jarayoni ishtirokchilari ongida o'zaro munosabatlarning yetarlicha ta'lim olish uchun juda zarurligini his qilish, o'zaro tahlillarning samaradorligiga ongli ravishda ishonish;

-qiziqtiruvchilik vazifasi – dars jarayonining maqsadli aniq yo'nalishga qaratilganligini ta'minlash;

Refleksiyaning zarur darajada tadbiq etilishi natijasida o'quvchilarda quyidagi ko'nikma va o'quv mahorati shakllanadi:

-bilgan va bilmagan mavzularini aniqlashtirib olish;

-erishgan yutuqlarini o'z oldiga qo'ygan maqsadlari bilan taqqoslash;

-o'z ustida ishlashning keyingi yo'nalishlarini aniqlab olish va o'zi uchun uzoq

muddatli strategiya belgilash [3].

Refleksiya o'qituvchi-pedagog faoliyatining qaysi davrida shakllanishidan qat'iy nazar, u o'quv jarayoni ishtirokchilarining o'zaro munosabatlarida o'quv-bilish muhiti, ijodiylik va hamsuhbat fikrini hurmat ruhini barqaror holda saqlab turadi. Xususan, o'qituvchi-pedagog ta'lim oluvchilar tomonidan sodir etilgan o'quv jarayoniga xalaqit beruvchi vaziyatlarda o'zini impulsiv xatti-harakatlarni sodir etish, salbiy hissiyotlarni beixtiyor to'kib solish kabi noo'rin xatti-harakatlardan asraydi. O'qituvchi ta'lim oluvchilarning reaksiyalari asosida o'z xatti-harakatlarini sodir etishdan avval o'zini va mavjud vaziyatni ongli ravishda tahlil etadi [4].

Bunda o'qituvchining shaxs sifatidagi afzalliklari, mutaxassis sifatidagi mavqei, orttirgan tajribasi ham psixologik faktor sifatida ta'lim oluvchiga birinchi yaxshi ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi-pedagog ta'lim oluvchilarda shakllangan birlamchi taassurotni saqlab turishi, nainki saqlab turishi, uni ijobiy tomonga o'zgartirishi lozim. Buning uchun esa refleksiv mahorat o'qituvchining doimiy fazilatlaridan biriga aylanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Akramov A.A. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari asosida bo'lajak o'qituvchilarning fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishning tashkiliy-metodik asoslarini takomillashtirish: pedagogika fanlari doktori. ...diss. – Toshkent, 2016. – 282 b.

2. Soat, O.E.O.G.L. (2022). O'QITISHDA TA'LIMYIY METODLARNI MUVOFIQLASHTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5), 1076-1086.

3. Donayeva, Sh. (2022). Refleksion o 'qitishga innovatsion yondashish va refleksiv texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning psixologik jihatlari. *Obshestvo i innovatsii*, 3(2/S), 367-372.

4. Erkin o'g'li, S.O. (2022). O'qitishda ta'limiy metodlarni muvofiqlashtirishning ilmiy-nazariy asoslari. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5).

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING OG'IZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISH O'ZIGA XOS XUSUSUSIYATLARI

Qarshiyeva E'zoza

*Termiz davlat pedagogika
instituti boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi*

Annotasiya: Ushbu maqolada nutq jarayonining shakllanishining inson hayotidagi ahamiyati, nutq buzilishining bola ruhiyatiga ta'siri, nuqt buzilishining sabablari, to'g'ri talaffuzga o'rgatish, to'g'ri talaffuzni ta'minlash, og'izaki nutqni rivojlantirish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Og'izaki nutq, rivojlanish, o'quvchi, o'qituvchi, bola , mutaxassis, ta'lim, ruhiyat, xato, talaffuz, bo'g'in, lug'at.

Kirish: Insonning yuksaklikka erishida nutq jarayonining shakllanganlogi muhim ahamiyat kasb etadi. Nutq jarayonini rivojlanishi insonlar aro turlicha bosqichlarda umr bo'yi davom etadi. Vaholanki, o'quvchilarda nutq jarayonini rivojlantirishning bir qancha sinovdan o'tgan usullari mavjud. Bular asosan rivojlangan davlatlar metodikalarni o'z ichiga olgan. Ular sinovdan o'tganda ijobiy natijalarga erishilgan. Hozirgi vaqtda ko'proq bolalar nutqida buzilishlarga duch kelmoqdalar.

Asosiy qism: Ko'pgina ota-onalar mutaxassisning yordamiga murojaat qilmasdan nutq xatolarini tuzatish mumkinmi? degan savolga qiziqish bildirmoqda. Bolaning jismoniy, aqliy va intellektual tarbiyasi erta bolalikdan boshlanadi. Bolaning nutqi muloqot jarayonida shakllanadi. Bola nutqining tovush chiqaruvchi tomoni alohida ta'sirisiz, yordamisiz mustaqil ravishda rivojlanadi, degan fikrlar noto'g'ri. Aslida, bolalar nutqini shakllantirish jarayoniga aralashmaslik deyarli har doim rivojlanishning kechikishini anglatadi.

Bolalikda ildiz otgan nutq nuqsonlari keyingi yillarda katta qiyinchilik bilan bartaraf etiladi. Bolaning erta yoshdan boshlab to'g'ri aniq nutqni eshitishi juda muhim, uning namunasi o'zinikidir. Bolada aniq nutq buzilishlarining mavjudligi odatda uning butun aqliy rivojlanishiga ta'sir qiladi. Bunday holda, bolaning aqliy rivojlanishining umumiy yo'nalishi, albatta, sekinlashadi, bu muqarrar ravishda uning butun maktab ta'limiga va keyingi hayotiga ta'sir qiladi. Ko'p

muammolar, shuningdek, ko'pincha nutq xatosiga reaksiya sifatida paydo bo'ladigan ikkilamchi ruhiy tushkunliklardan kelib chiqadi.

Bunday aqliy tabaqalanishning paydo bo'lishi bolaning og'zaki muloqot paytida boshdan kechiradigan takroriy muvaffaqiyatsizliklari, shuningdek, boshqalarning nutq xatosiga (masxara, mimika) noto'g'ri munosabati natijasidir. Aynan ikkilamchi ruhiy qatlamlar tufayli, ba'zida bu kamchiliklardan aziyat chekadigan nisbatan kichik nutq xatolari ham haqiqiy baxtsizlik sifatida qabul qilinadi, ayniqsa bu yosh bilan ortib boradi. Farzandlaringiz, agar ular biron bir nutq buzilishidan aziyat chekayotgan bo'lsa, kelajakdagi hayotida sizga nisbatan g'azablanmasligiga ishonch hosil qilishga harakat qiling. Bolaning nutqini normallashtirish uchun qo'lingizdan kelganini qiling - uning o'qishi, ishlashi va to'liq yashashiga hech narsa to'sqinlik qilmasin.

Og'zaki nutqni rivojlantirish jarayonida xatolar turli sabablarga ko'ra chiqadi:

1. So'zni talaffuz qilish bilan uning ma'nosini tushunish o'rtasida puxta talaffuz qilishga harakat qiladi va ma'nosini e'tibordan chetda qoldiradi.

2. So'zlar ko'p bo'ginli (murakkab bo'g'in tuzilishidagi so'zlarni o'qishda), ya'ni so'zning tovush tarkibi murakkabligi uchun tez o'qiyman deb xatoga yo'l qo'yadilar.

3. To'g'ri o'qish yorug'likka, matn shriftiga, bolaning ko'ruv sezgisiga ham bog'liq.

To'g'ri talafuzni ta'minlash uchun o'qituvchi quyidagilarga rioya qilishi kerak:

1. Matnni o'qishdan oldin undagi o'qilishi qiyin, tuzilishi murakkab so'zlarni,

birikma va gaplarni aniqlashi, ular ustida ishlash usullarini belgilab olishi lozim.

2. Ma'nosi tushunarsiz so'zlarni aniqlashi.

3. Matnning yaxsh, orta, yomono'qiydigan o'quvchilarga o'qitiladigan qismini oldindan belgilab chiqishi.

4. O'qituvchi yoki sinf o'quvchilarining nazorati ostida o'qishni doimiy mashq qildirishi.

O'qituvchi o'qish davomida o'quvchilar xato qilishi mumkin bo'lgan o'rinni belgilab olishi lozim. Xato o'qishni bartaraf etish uchun:

1. Tuzilishi murakkab so'zlarni xat taxtaga yoki kartonga bo'g'inlarga bo'lib yozish, oldi o'quvchilarga ularni bo'g'inlab, so'ng to'liq o'qishni mashq qildirishi lozim.

2. So'z ma'nolarining sinonimi, antonimini keltirib, yoki gap ichida qo'llab tushuntirishi.

3. Xat cho'pdan foydalanish. Xat cho'p diqqati tarqoq bolaga, ko'ruv sezgisi past o'quvchida juda foydali

4. Xato o'qishi mumkin bo'lgan o'rindan o'quvchini ham ogohlantirish.

5. Kesma harf va kesma bo'g'inlardan foydalanish.

6. To'g'ri o'qish uchun sharoit yaratish.

7. Shivirlab va ichda o'qishdan foydalanish

O'quvchilarning nutqni rivojlantirishda lug'at boyligi muhim ahamiyat kasb etadi. Lug'at ustida ishlash nutqni rivojlantirish bo'yicha barcha ishlarning asosi, poydevoridir. Yetarli lug'at bo'lmasa, o'quchi gaplar tuza olmaydi, o'z fikrlarini ifoda eta olmaydi. Lug'at ustida ishlash uni aniqlashtirish, boyitish va faollashtirishdan iborat.. O'quvchilar ko'pincha oddiy so'zlarni tushunmaydilar. Buning sababi so'z ma'nosiga chuqurroq kirib borish mahoratini singdirish bo'yicha ishlarning sustligidir.

Bolalar so'zning ma'nosi haqida umuman o'ylamaydilar, ularda so'z orqasida tasvir yo'q. So'z ma'nosini oydinlashtirish uchun bu so'zlarning qaysi so'zdan yasalganligini nomlash, test va turkum so'zlarni tanlash, tekshirilgan va tekshirilmagan so'zlarni izlash kabi ma'lum vazifalar samarali bo'ladi. Bunday mashqlar sizni so'zning ma'nosini chuqur o'rganishga majbur qiladi, shuningdek, imlo mahoratini rivojlantiradi. Bolalarda faol so'z boyligi kichik. Biroq, ko'pchilik bu kichik lug'atni o'z nutqida qanday ishlatishni har doim ham bilmaydi.

Xulosa: Umumiy jihatdan olib qaralganda boshlang'ich sinf (1-4) o'quvchilarda nutq jarayoni shakllanishi nafaqat atrof-muhit, balki, u bilan bo'lgan munosabatlar bilan uzviy bog'langandir. Uslubiy metodikalarni rivojlantirish va ularni amalyotga tatbiq qilish maktabda dars berayotgan o'qituvchi mahoratiga bog'langandir. Shu bois o'qituvchilar doimiy ravishda o'z ustida ishlashi va yangi metodlarni o'rganib, ularni amalda ta'tbiq qilishini o'rganishi darkordir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. D.R. Babayeva. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi.(Darslik). – T.: «Barkamol fayz media», 2018, - 432 b.
2. Isakovna, T. S., & Xaydarovna, M. N. (2022). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA MEHNAT TARBIYASINING AHAMIYATI. PEDAGOGS jurnali, 23(2), 186-191.
3. Турсунова, С. И. Педагогические основы национализации школьного образования. ТГПИ. 2022 год.
4. Isakovna, T. S., & Yo'lchi, O. R. R. Z. (2022). YOSH AVLODNI VOYAGA YEKAZISHDA TARBIYANING AHAMIYATI. PEDAGOGS jurnali, 23(3), 15-22
5. Isakovna, T. S. (2022). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJODIY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH. PEDAGOGS jurnali, 23(2), 179-18. 6.E'zoza, Q. (2024). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIM OLUVCHILARNI O'QITISH BO'YICHA PEDAGOGIK JARAYONNI TASHKIL QILISH YO'LLARI. TADQIQOTLAR. UZ, 35(1), 144-151.
7. Isakovna, T. S. (2022). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING ILMIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. PEDAGOGS jurnali, 23(2), 172-178.
8. Турсунова, С. (2022). Методика обучения русскому языку младших школьников. Общество и инновации, 3(8/S), 179-186.

9. Tursunova Saida Isakovna. (2022). The development of oral speech of younger schoolchildren in extracurricular activities. Eurasian Research Bulletin, 14, 280–286.

10. Шаббазова, Д. Р. (2020). Индивидуальные Факторы Формирования "Сообразительности" Учащихся Начальных Классов. Евразийский Союз Ученых, (4-8 (73)), 46-49.

11. Абзаиров, Т. (2024). ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА. Innovations in Technology and Science Education, 3(20), 64-75.

12. Isakovna, T. S. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 25(1), 38-42.

13. Турсунова, С. И., & Чориева, Х. (2023). МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШ ТАЛАБАЛАР УЧУН МУҲИМ ВАЗИФА. Interpretation and researches, 2(1).

14. E'zoza, Q. (2024). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIM OLUVCHILARNI O'QITISH BO'YICHA PEDAGOGIK JARAYONNI TASHKIL QILISH YO'LLARI. TADQIQOTLAR. UZ, 35(1), 144-151.

15. Ismatova, N., & Tursunova, S. I. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA OG'ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH, TILSHUNOSLIK USLUBIY MUAMMO SIFATIDA. Interpretation and researches, 2(1).

16. Saxadinova S., Olloqulova F. U. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA NUTQ O 'STIRISH VA NUTQ MADANIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 98-100.

17. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 9. – С. 373-376.

18. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.

ERTAKLAR - BOLA TAFAKKURINING TARBIYA MAKTABI

Sayfiddinova Nafosat

Termiz davlat pedagogika instituti

3- bosqich talabasi

Kalit so'zlar: Folklor, fantastika, voqeaband, uydurmalar, matal, elementlar, obraz, g'oyaviy, syujet, funksiya, detallar, sarguzashtlar, suruv, tozi, yaxdon, an'anaviy, variantlashuv.

Annotatsiya. Ushbu maqolada tilga olib o'tilgan ertaklarimiz katta tarbiyaviy ahamiyatiga egadir. Chunki ularda vatanparvarlik, xalqparvarlik g'oyalari alohida jaranglab turadi. Bu janrlardagi asarlar bolalarning fantaziyasini o'stirishga, tafakkurlarining rivojlanishiga, nutqlarining o'sishiga yordam beradi.

Ertaklar Surxondaryoda asosan, matal deb yuritiladi. Folklorshunoslikda ertaklarni o'rganish va ilmiy tadqiq etish sohasida ancha ish qilingan.

Ertaklardagi voqebandlik,-biron voqeaning mukammal hikoya qilinishi ualrning o'ziga xosligini ta'minlaydi. Unda hayotiy voqealar xayoliy va hayotiy uydurmalar asosida kishilarda estetik zavq uyg'otadigan shaklda bayon etiladi.

Ertaklarda fantastika asosiy me'zon, "uning joni va qonidir" (T.Mirzayev) fantastikaning tutgan o'rni, me'yori va funksiyasiga qarab, folklorshunoslikda ertaklar fantastika elementlar ustun bog'langan va fantastik elementlari kuchsiz, element shaklida uchramaydigan yoki umuman, uchramaydigan deya 2 guruhga ajratiladi.

Bundan tashqari ertaklar obrazlar talqini, g'oyalar mazmuni va konflekti, g'oyaviy syujet va funksiyasi hamda tili va uslubiga ko'ra shartli ravishda hayvonlar haqidagi ertaklar, shirli ertaklar, maishiy ertaklarga bog'lanadi.

Surxondaryo viloyati keksalaridan yozib olganimiz ertaklarda ham boshqa hududlardan yozib olingan ertaklarga xos umumiy xususiyatlar o'ziga xos boshlanma, yakunlanma va detallar, hayotiy va hayoliy sarguzasht shaklidagi syujet yo'llari mavjud. Ertak aytuvchilarning mahorati bilan bog'liq ravishda ularning variantlashuv holatlari kuzatiladi.

Masalan, "Ona qiz" ertagida ehtiyotsizligi tufayli baxtidan ajralgan shunday qiz obrazi yaratilgan. "Oq bilak "ertagida qiz ehtiyotsizligi tufayli o'z baxtidan ajralib, yig'lab qolsa, "Ona qiz" qahramoni o'z baxti izidan quvib borib, yana topishish baxtiga muyassar bo'ladi. Bu ertakda hikoya qilinishicha bir ilon chol kampirning uch o'g'il, bir qizi bilan bog'lagan. Husnda yagona bu qizga uzoq yaqindan sovchilar keladi, va u qizning baxti it bilan bog'langani ma'lum bo'ladi.

Ular hafa bo'lib, yo'lga chiqishadi. Charchab bir hovli yo'lga to'xtab qolishadi qiz devorga chiqib, bog'dan bir bosh uzum uzboqchi bo'lib,ota - onasidan ruhsat oladi. Avval ikki bosh uzumni ota-onasiga uzatadi yana bir bosh uzum uzmoqchi bo'lganda, devor harakatlanib uni uzoqlarga olib ketadi. Chol kampir dod solib, yig'lab qolishadi.

Devor aylanib hovliga to'xtaydi. Xovli nihoyatda shinam,guldor va bahavo. O'rtada oq o'tov. Kech kirib bir suruv qo'y, bir suruv sigir, bir suruv tuya kelib qoladi. Suruvning goh oldiga, goh ortiga o'tib, bir tozi boshqarib keladi.

Tozining topshirig'i bilan qo'ralar tozlanadi, molar joylashadi. Hovli supirib-sudiriladi, ovqatlar pishiriladi, dasturxonlar yoziladi. Qizga- keling, qiz, keling,-deb murojaat qiladi. Ammo qiz pisand qilmay, chetda turadi. It esa uni bir talaydi, natijada qiz qo'rqib dasturxon yoniga boradi.

Yigit topshirig'i bilan dasturxon o'z- o'zidan yig'iladi, idishlar yuviladi, joy tashlanadi. Qiz yig'lab o'tirganda it yaxdon (sandi)ga kirib bir kokili zar, bir kokili tillo yigitga aylanib chiqadi.

Qiz vaqti kelib Hasan- Fotima egiz farzand ko'radi. Qiz ota - onasini ko'rmoqchi bo'ladi. Tozi rozi bo'ladi. Faqat ota- onasinikiga borganda, yangalaridan o'zining (itlik) po'stinini ehtiyot qilishi darkorligini tayinlaydi.

Ikki tuya zor-zebar bilan hovliga kirib borishadi. Yigit itlik kiyimlarini yechib tuyaning qo'ltig'iga yashirib qo'yadi.

O'rtancha yanga ona qiz va uning erining yurish-turishini kuzatib yurib po'stini aniqlaydi. Kechasi hamma yotganda, uni olib o't berib yuboradi. Hid toza- yigitning dimog'iga boradi. Xotining yoniga borib, ehtiyotkorlik qilmaganidan afsuslanadi. "Qo'lidagi hassa qilday, uzuging pilday bo'g'laganda meni topasan" deya ko'k kaptar bo'lib uchib ketadi.

Qiz erini izlab cho'lga tushadi. Yo'lda uchragan suruv-suruv qo'y – echkilar, tuya-yilqilar Ko'k kaptar boyniki ekanligini eshitadi. Kaptarning yalmog'iz yurtiga yashashini eshitadi.

Qiz yalmog'iz hovlisiga kelib hovuz yonidagi chinor tepasiga chiqib turadi. Bu yerdan yangi sarguzasht yalmog'izdan qutilish yo'llari bilan bog'lanadi. Yalmog'izning qizi oftobaga suv olgani hovuzga chiqib, o'sha qiz "ayol" ko'rib qoladi. Musafir ayol uning oftobasidan suv ichmoqchi bo'lib, uzugini tashlab qo'yadi. Yigit tahorat olmoqchi bo'lib, oftobadan choqqan uzukni taniydi va xotini kelganini biladi. Ayol yigitning taklifi bilan itning oldiga somon, tuya oldiga suyak tashaganligini fosh etib, ularni sehrdan qutqaradi. Yalmog'izni qaynoq yog'ga cho'ktiradi, yalmog'izning kichik qizini yondirib yuboradi. Yigit yalmog'izning katta qiziga uylangan bo'ladi. Uni boshidan qaynoq suv quyib o'ldiradi. Bularning hammasini yigitning maslahati bilan amalga oshiradi, bo'lmasa aksincha, bo'g'lishi mumkin edi. Yigit xotinini bildirmay, qanotiga ko'tarib borib, uy chang'orog'idan tushuradi. Yangalari hovfidan qutiladi, otasonasi bilan xayrlashib, bolalarini olib qaytadi, o'z uyi xonadoniga murod-maqsadiga yetadi.

Yuqoridagi mulohazalardan ertaklarda, aytuvchi-ning mahorati va fantaziyasining kuchiga muvofiq ravishda ayrim syujet chiziqlari rivojlanishi, uning kayfiyatiga ko'ra, qisqartirilishi, yangi tasvirlar, voqea- xodisa, mulohaza elementlari singdirilishi mumkin.

Ertaklarning ba'zilarida yalmog'iz obrazi faol harakat qiladi. Yuqoridagi "Ona qizda" esa u yetarli faoliyat ko'rsatmaydi. Ehtimol, bu xol aytuvchining ertakni tezroq yakunlash, qahramonlarni tezroq bir- birlari bilan qovushtirish niyatlari bilan bog'liqdir. Buning ustiga yalmog'izning firiblarini yengib chiqishda ayolga uning erining dono maslahatlari qo'l keladi. Bu yerda aql-farosat, donolik insonning yo'ldoshi bo'lsa, u har qanday yomonliklardan qutilib ketadi degan g'oyaviy mazmun ham ustuvor turadi.

Yalmog'iz kampir obrazi denovlik Ulg'uzi momo, sho'rchilik Tojixol momo Alimqul qizi va boshqalardan yozib olinganimiz "Kuldur kulcham, kul kulcham", "Aka-singil", "Uch qiz "kabi ertaklarda ham har xil ko'rinishda uchraydi.

"Kuldur kulcham, kul kulcham" ertagida hikoya qilinishicha, bir kishining uch o'g'li bo'lib, uchovi ham urushga ketadi. Ular onasiga o'g'il tug'sangiz ismini Yusuf, qiz tug'sangiz Xadicha qo'ying, deb ketishadi.

Qiz tug'ilgach, otini Xadicha qo'yishadi. Xadicha ko'chada qizlar bilan o'ynamoqchi bo'lsa, sening aka-ukalaring yo'q deya , uni o'yinga qo'shishmaydi, u yig'lab ketayotsa, bir bobo undan ahvol so'raydi. Xadicha boboning maslahati bilan onasi qilgan ovqatlarni yemay, sutli kulcha qilib oladi. Bobo kulchani

g'ildirak shaklda qilib beradi. Xadicha uni gildiratib, "Kuldur kulcham, kul kulcham" deya yo'lga tushadi.

Hadicha yo'lda charchab, toliqib, ochiqib, suvsab qoladi. Shunda kulchasidan bir tishlam yeydi, kulcha yurmay qoladi. Yana oq soqolli bir kekxa yordamga keladi. G'ildirakni tuzatib beradi. U yalmog'iz kampirga uchrab, uning uyida bir kecha tunaydi. Boshimni ko'rib qo'y deya yalmog'iz, qizning tizzasiga igna sanchib, qonini so'riydi.

Qiz akalari hovlisiga boradi. tandirga kirib, yashirinib turganda, jamalagi tashqarida qoladi, uni mushik o'ynab turganda, o'rtanchi yangasi ko'rib qolib, qizni uyga kiritadi.

Yanga qayin-singil yalmog'iznikiga borib turishadi. Qizning kundan kun rang oldirayotganidan ajablangan akalar voqeaning sirini aniqlashadi va yalmog'izni o'ldirishadi.

Bu ertakning bolalar ruhiga mos ravishda soda, yengil syujet asosida tuzilgani ko'rinib turibdi. "Kuldur kulcham, kul kulcham" qo'shig'i bolalar nutqini o'stirishga tez aytishlarni eslatishga xizmat qiluvchi va tez aytishlarni yodlashga yordam beradi. Qizga akalarining topishiga oq soqolli donishmandlar yordam berishadi, yalmog'iz uning soddaligi, tajribasizligidan foydalanib, qonini so'radi.

Bu yerda o'zbek xalq og'zaki ijodi, ya'ni ertaklarga xos bir qator an'anaviy tasvirlar ham mavjud. Masalan yuqorida eslatganimiz "Qiz va ilon" ertagida qiz tosh orasiga kirib, tosh orasiga qisilib qoladi. Bu ertakda ham tandirga yashiringan qizning jamalagi tashqarida qoladi va mushuk o'ynab o'tiradi. Umuman, tandirga kirib yashirinish o'zbek ertaklarida ko'p uchraydi.

Bu afsona, rivoyat, naql ertaklar bolalar uchun katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Chunki ularda vatanparvarlik, xalqparvarlik alohida jaranglab turadi. Bu janrdagi asarlar bola fantaziyasini oshirishga, tafakkurlarining o'sishiga yordam beradi.

Shunisi ham aytish kerakki, Surxondaryo viloyati aholisi tomonidan aytib kelinayotgan bunday afsona, rivoyat, naql va ertaklar kam o'rganilgan, ularning variantdorlik xususiyatlari tekshirilmagan. Ularning ko'pi hali yozib olinmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild. – Toshkent: "O'zbekiston". – B. 387.

2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1- jild. Toshkent: "O'zbekiston", 2017. 570 – b.

3. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. Toshkent "O'qtuvchi" 1990.

4. Mustafoulov R.B., Surxondaryo fol'klorining hozirgi yashash holati va badiiyati. Monografiya. "Xonjiza maskani" nashriyoti 2023-yil. nashriyoti 2023-yil.

5. Mustafoqulov R.B., Uslubiy qo'llanma. Xalq pedagogikasi sarchashmasi. Ter DU NMM nashriyoti 2023-yil.

6. Mustafoqulov R.B., Xalq og'zaki ijodi-tarbiya maktabi Xalq pedagogikasi Xalqaro simpozimu materiallari. 95-96-betlar. Termiz-1995 y.

7. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. „O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi, T., „O'qituvchi“ 1990. 23-42-b.

8. Mustafoqulov R. Surxon adiblari bolalarga. Toshkent „Yozuvchi“ nashriyoti-2000 y. 71-78-b.

9. Madiyev O., Sobitova T. Xalq og'zaki poetik ijodi. „Sharq“ nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi. Toshkent-2001. 63-71-b.

10. Jahongirov G'. O'zbek bolalar folklori „O'qituvchi“ nashriyoti 1975 y. 28-44-b.

11. Ibrohimova Z. Kichkintoylar adabiyotining xususiyatlari. Toshkent „O'qituvchi“ nashriyoti 1994 y. 13-20 b.

12. Tursunov S., Pardayev T., Tursunov N., Murtazoyev B. O'zbekistonda baxshichilik san'atining shakllanishi va taraviyoti tarixi. Toshkent-2015 y. „Tafakkur“ nashriyoti.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MA'NAVIY - AXLOQIY TARBIYALASH

MAZMUNI

Tojimurodova Zarina Olim qizi

TerDPI Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: F.U.Olloqulova

TerDPI Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedra o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini ma'naviy axloqiy jihatdan tarbiyalash, ushbu fazilatni shakllantirish, ularning dunyoqarashini kengatirish, barkamol shaxs sifatida shakllantirishda qanday usullar va vositalardan foydalanishni o'z ichiga olib, komil insonni tarbiyalashda tarbyaning o'rni qay darajda ekanligi haqida so'z bo'radi.

Kalit so'zlar: axloq, ta'lim-tarbiya jarayoni, ijtimoiy ong, boshlang'ich sinf, dars, axloqiy tarbiya.

Bugungi kunda ta'lim sohasida tub burilishlar amalga oshirilmoqda. Yoshlar kelajagi uchun zarur bo'lgan shart sharoitlar yaratilmoqda, jumladan yangi tahrirdagi ta'lim to'g'risidagi qonun, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev 2021-yilning eng muhim ustuvor vazifalari haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida "Biz o'z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadni qo'ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyamizning asosiy ustunlari bo'lib xizmat qilishi darkor",-deya ta'kidladi. Bundan tashqari endi

davlat granti 4 yilga bitta talabaga emas, balki har yili yuqori baholarga erishgan talabalar orasida qayta taqsimlanadi, ya'ni grantga kirgan talaba yaxshi o'qimasa, keyingi yil kontraktga tushishi mumkin. Yoki aksincha kontraktga kirgan talaba yaxshi o'qisa, keyingi yili grantga o'tishi mumkin. Bu haqda bugun Shavkat Mirziyoyev huzurida oliy ta'lim tizimi bo'yicha bo'lgan taqdimotda aytiladi. Davlatimiz rahbari bu tizimni adolatli yo'lga qo'yish, yoshlarga va otionalarga yetkazish zarurligini ta'kidladi. Yuqorida aytib o'tilgan fikrlarning natijasiga erishish uchun avvalo ta'lim tarbiyaning poydevori bo'lgan maktab bosqichida islohatlarni amalga oshirish lozim. Yosh avlodning barkamol yetuk shaxs bo'lib yetishishi uchun ularda boshlang'ich sinfdanoq ma'naviy-axloqiy tarbiya sifatlarini kamol toptirish, ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonini shakllantirish, milliy g'urur, vatanparvarlik, chin insonlik hissini shakllantirish boshlang'ich sinf o'qituvchisining asosiy vazifalaridan biridir. Eng avvalo pedagog dars jarayonida bolalarga o'zligini anglash, vatanga sadoqat, vatanni sevish hisslarini shakllantirish lozim. Bundan tashqari Prezidentimizning – "Yoshlarimizga munosib ta'lim berish, ularning ilm-fanga bo'lgan intilishlarini ro'yobga chiqarishimiz lozim. Shu maqsadda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishimiz, o'rta va oliy o'quv yurtlarining moddiy-texnik bazasini, ilmiy va o'quv jarayonlari sifatini tubdan yaxshilashimiz kerak.— Maktabgacha ta'lim tizimiga alohida e'tibor qaratayotganimiz bejiz emas, — deb takidlaydi Shavkat Mirziyoyev. Yoshlar tarbiyasiga bugundan e'tibor bermasak, ertaga kech bo'lishi mumkin"-deb ta'kidlashlari bejiz emas. Bolalarda axloqiy hislatlarni shakllantirishda o'qituvchi tarixiy qahramonlarni misol keltirish, ular hayotidan namunalar keltirilishi, bolalar ongiga yot g'oyalar singishining oldini olish maqsadida milliy qadryatlarimizni tarqib etish, uch avlod uchrashuvlarini tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Axloq so'ziga to'xtaladigan bo'lsak axloq, xulq va atvor so'zlari arabcha so'z bo'lib, ular o'zbek tilida ham o'z manlsida qo'llanadi. Axloq-ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, ijtimoiy qoida bo'lib, bu tartib- qoida ijtimoiy hayotning istisnosiz hamma sohalarida kishilarning xatti-harakatlarini tartibga solish, funksiyasini bajaradi. Axloq ijtimoiy ong shakllaridan biri hisoblanib, har bir kishining jamiyat va oiladagi yurish- turishi, tartib - qoidalarining yig'indisi sifatida namayon bo'ladi. Demak, jamiyatga, oilaga, mehnatga bo'lgan munosabatlarda axloq jarayonlarini ko'rishimiz mumkin. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ma'naviy -axloqiy tarbiyalash bu murakkab jarayonlardan biri hisoblanib, bola asosan, dastlabki ta'limni oila muhitida ola boshlaydi. Tashqi muhitdan to'plangan bilimlar majmui esa ma'naviyat va axloqni yuzaga keltiradi. Har xil yoshdagi bolalar ulg'ayganlari sari tashqi muhitdagi katta yoshdagi kishilarning o'zini tutishi, xatti-harakatlariga tanqidiy qaraydigan bo'la boshlaydilar. Shu yoshdagi bolalar o'zlari uchun taqlid qilishga arziydigan kishilarga taqlid qila boshlashadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ham o'z ustoziga taqlid qila boshlaydi. Bu jarayonda o'qituvchi o'quvchilarga o'rnak bo'la oladigan kadr bo'lishi muhim hisoblanadi. Zero, bolalar yoshligidan axloq-odobni o'zida shakllantirib boradi. Ta'lim - tarbiya jarayonida ma'naviy-axloqiy tarbiya juda

ham muhim o‘rin tutadi. Zero, axloq, axloqiy me‘yorlarsiz shaxsning ruhiy va jismonan yetukligining mezonini bo‘lgan ma‘naviy kamolotga erisha olmaydilar. Shuning uchun ham ma‘naviy-axloqiy tarbiyada uzviylik, aloqadorlik dialektik xarakterga ega bo‘lib, shaxsning ma‘naviy-axloqiy shakllanishida muhim hisoblanadi. Bugungi ba‘zi bir yoshlar ma‘naviyatining qisman buzilayotganligi, ayrimlarining bizga mutlaqo yot bo‘lgan urf-odat, madaniyatga berilib ketayotganligi, voyaga yetmagan yoshlar o‘rtasida turli bezorilik, jinoyat sodir etish hollari uchrab turishi barchamizni havotirga solmoqda. Bunday yoshlar kelajakda Vatan ravnaqi uchun o‘zlarining qanday hissalarini qo‘sha oladilar, qanday kadr bo‘lib yetishadilar. Vaholanki, mustaqil O‘zbekistonning jahondagi rivojlangan mamlakatlar darajasida ijtimoiy-iqtisodiy, ma‘naviy axloqiy rivojlanishi ko‘p jihatdan yosh avlodni kamol toptirishga, uni yangi ijtimoiy munosabatlarga erkin kirisha oladigan, umuminsoniy qadriyatlarni e‘tirof etadigan, ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarga yo‘nalgan ijtimoiy faol, yuqori madaniyatli, malakali kadrlar bo‘lib yetishishiga bog‘liq hisoblanadi. Umuman qilib aytganda bugungi yoshlarni mustaqillik ruhida tarbiyalashdan maqsad, ta‘lim-tarbiya samaradorligini oshirish bilan birga jamiyatimizning iqtisodiy - ijtimoiy salohiyatini ko‘tarishga xizmat qiladi. Axloqiy tarbiyaning eng buyuk sifatlari shundaki, bolalar ko‘proq yaxshi va yomon axloqni o‘z uylaridan, ko‘chadagi o‘rtoqlaridan, maktabdagi o‘quvchilardan qabul qiladilar. Hozirgi kunda maktablarda o‘quvchilarga axloqiy tarbiya berishda xilma - xil usullardan qo‘llanilmoqda. Bular:

- dars, ta‘lim jarayonida axloqiy tarbiyani qo‘shib olib borish;
- ahil, inoq uyushtirilgan intizomli jamoa orqali axloqiy tarbiya berish;
- to‘g‘ri rejalashtirilgan tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish orqali;

maktabda ijtimoiy holda ijobiy munosabat sharoit yaratish orqali. Masalan: Mustaqillik kuni, Navro‘z bayramilari.

O‘quvchilarda ma‘naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish ulaming ma‘naviy dunyosini, ongini, axloqiy hislarini, shaxsiy sifatlari va xulqini tarbiyalash hamda rivojlantirish pedagoglarning muhim vazifasi hisoblanadi.

O‘quvchilarni axloqiy tarbiyalash asosan uchga bo‘linib, bular o‘quvchilarda axloqiy his-tuyg‘ular va xatti-harakatlarini tarbiyalash, xulq madaniyati va ijobiy his-tuyg‘ularni tarbiyalash, axloqiy xulq-atvor ko‘nikmalarini shakllantirishdir.

Ma‘naviy-axloqiy tarbiyaning asosiy tamoyillariga quyidagilar sanaladi: ma‘naviy-axloqiy tarbiyaning ma‘lum maqsadga qaratilganligi; ta‘lim-tarbiya ishiga o‘quvchi shaxsini hurmat qilgan holda yondashish; ma‘naviy-axloqiy tarbiyani hayot va amaliyot bilan bog‘lab olib borish; o‘quvchilarning faolligi; tarbiyaviy ishning tizimlilik va izchilligi; tarbiyaviy ishning ta‘sirchanligi; oila, ta‘lim muassasasi, davlat va nodavlat tashkilotlar hamda kattalar tarbiyaviy ta‘sirining birligi; o‘quvchidagi ijobiy sifatlarga suyanish kabi tamoyillari mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh.M.Mirziyoyev."Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz". – T.: «O'zbekiston» NMIU, 2016,14 – bet
3. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 373-376.
4. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.
5. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.
6. qizi Bosimova M. D., Olloqulova F. U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 692-695.
7. Olloqulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar //Jurnal nomi: QarDU xabarlaril ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.Ulasheva A.,
8. F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-44.
9. Xusanov R., Olloqulova F. SHAXS SHAKLLANISHIDA SHARQ MUTAFFAKIRLARI QARASHLARI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 34-39.Bosimova M., Olloqulova F. MUAMMOLI METODLAR VOSITASIDA O
10. 'QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 11-13.
11. Xusanov R. BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARDA NUTQIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – T. 2. – №. 5. – C. 100-103.Оллокулова Ф. Boshlang'ich sinf o 'quvchilarida tadqiqotchilik faoliyatini konsentrizm asosida shakllantirishning ijtimoiy-
12. pedagogik ahamiyati //Общество и инновации. – 2022. – T. 3. – №. 10/S. – C. 128-134.Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "In the Lessons of the Native Language and Reading Development of Children's Speech by
13. Retelling." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.4 (2023): 110-113.Umedillayevna, Olloqulova Farzona. "Using Innovative Educational Technologies Pedagogical Effectiveness of
14. Using Foreign Experiences." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.4 (2023): 129-132.Olloqulova F. U. et al. SHAXSNI
15. SHAKLLANISHIDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 8. – C. 967-969.

TALABALARNI TANQIDIY FIKRLASHGA O'RGATISHDA AYRIM PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH VOSITALARI

Xurramova Sanobar Maxmatmurod qizi,

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim nazariyasi

kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Talabalarning tanqidiy fikrlash borasidagi ko'nikmalarini oshirib borish mexanizmlari xususida ayrim mulohazalar bayon etilgan ushbu maqolada bu borada pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Pedagogik texnologiya, tanqidiy fikrlash, nostandart yechimlar, tadqiqiy-ijodiy yondashuv, obyektiv jarayon.

Bugungi kunda talabalarni tanqidiy fikrlashga o'rgatishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish nafaqat talabalarda keng fikrlashni balki ta'lim jarayonida ham ijobiy o'zgarishlarni amalga oshirishga yo'l ochib beradi.

Pedagogik texnologiya – o'qitishning, ta'limning shakllari, metodlari, usullari, yomlari, tarbiyaviy vositalarning maxsus yig'indisi va komponovkasi (joylashuvi)ni belgilovchi psixologik tartiblar majmuasi; u pedagogik jarayonning tashkiliy-uslubiy vositalaridan iborat (**B.T. Lixachev**).

Pedagogik texnologiyadan foydalanish natijasida talabalarda tanqidiy fikrlashning yangilik va asosiy namoyon bo'lish shakllari kundalik o'quv-tarbiyaviy muammolarning nostandart yechimlari, pedagogik ta'sir usullarining metodik va nazariy jihatdan mukammal ishlab chiqilishi, ixtiro etilishi va takomillashuvi hamda ulardan samarali foydalanishda ko'rinadi.

Yangi ta'lim tizimi mazmuniga o'tmishning qimmatbaho ma'naviy qadriyatlarini kiritish yoki taqiqlangan ba'zi birlarini qayta tiklashdan maqsad o'tmish oldida egilish emas, balki unga tayanib, ijodiy foydalangan holda rivojlanishning yangi pog'onasiga chiqish hamda tanqidiy fikrlashni yanada rivojlantirish demakdir.

Shu bilan birga, nazorat va baholash jarayoni o'quvchi bilimining boyishiga, ular shaxsining rivojlanishiga hamda tarbiyasiga ta'sir ko'rsatadi.

Pedagogika fani bilimlarni o'z vaqtida nazorat qilish va baholashning vazifasi borligini alohida uqtiradi:

“1. O'zlashtirishni nazorat qilish va baholash natijalariga qarab davlat ta'lim standartlarining qanday bajarilayotganligi to'g'risida xulosa chiqariladi va galdagi vazifalar belgilanadi.

2. Bilimlarni nazorat qilish va baholash natijasida o'quvchi-talabalarda bilimlar yanada kengayadi.

3. Ta'lim sohasidagi yaxshi natijalar yoshlar tarbiyasiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ularda ko'tarinki ruh, o'z kuchiga bo'lgan ishonch va qiziqishlar paydo bo'ladi" [1].

Pedagogik texnologiyani o'quv jarayoniga olib kirish zarurligini MDH davlatlari ichida birinchilardan bo'lib ilmiy asoslab bergan rossiyalik olim V.P. Bospalko "...pedagogik texnologiya – amaliyotga joriy etish mumkin bo'lgan pedagogik tizimning loyihasidir", – deyish bilan quyidagi ta'rifni beradi: "Pedagogik texnologiya – bu o'qituvchi mahoratiga bog'liq bo'lmagan holda pedagogik muvoffaqiyatni kafolatlay oladigan talaba shaxsini shakllantirish jarayoni loyihasidir [2].

Bu ta'rifdan quyidagi muhim tamoyillarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- Pedagogik texnologiya talabalarni tanqidiy fikrlashga o'rgatishda hamda ma'lum ijtimoiy tajriba elementlarini shakllantirish uchun loyihalangani;

- texnologiyani amalga oshirish o'qituvchisidan katta mahorat talab etmaydi;

- yakuniy natija albatta kafolatlanadi.

Rus olimasi N.V. Kuzmina "pedagogik tizim o'zida ta'lim va tarbiya maqsadiga bo'ysindirilgan o'zaro bog'lik tarkibli elementlardan tashkil topishini uqtiradi" [3].

Bir guruh rus olimlari "pedagogik texnologiyalar obyektiv jarayon va u yangicha sifatiy muammolarni yechish uchun ta'limni evolyusion bosqichga ko'tarish shartlaridan biri" deb qaraydilar.

M.V. Klarin fikricha, Pedagogik texnologiya – o'quv jarayoniga yondashgan holda, oldindan belgilab olingan maqsad ko'rsatkichlaridan kelib chiqib o'quv jarayonini loyihalashdir [4].

O'zbekistonlik olim N.Sayidaxmedov fikricha: "Pedagogik texnologiya – bu o'qituvchi (tarbiyachi) tomonidan o'qitish (tarbiya) vositalari yordamida talabalarga ta'sir ko'rsatish va ularda oldindan belgilab olingan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayonidir" [5].

Hozirgi tez o'zgarayotgan ijtimoiy, axborot va texnologik sharoitlarda davlat va jamiyat taraqqiyotini ta'lim rivojisiz tasavvur etish qiyin. Shu nuqtai nazardan oliy o'quv yurtlaridagi talabalarda tanqidiy fikrlashni hamda har tomonlama bilimli, mustaqil, mantiqiy fikrlovchi, ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega yetuk kadrlar qilib tayyorlash zamon talabidir. Bu esa o'tilayotgan nazariy va amaliy darslarda pedagogik va axborot texnologiyalari, interaktiv metodlar, shakl va vositalarni, pedagogik jarayonda qanday yondoshuvlar borligini mukammal o'rganishni taqozo etadi.

Hozirda ta'lim-tarbiyaga asosan an'anaviy va noan'anaviy (zamonaviy-tizimli, texnologik, tadqiqiy-ijodiy) yondashuvlar mavjud.

Ta'limga an'anaviy va noan'anaviy yondashish nimasi bilan farq qiladi?

An'anaviy yondashuvning asosiy xususiyati - o'qituvchi ma'lum axborotni gapirib, tushuntirib beradi, talaba esa bu bilimni xotirasida saqlaydi. Bunda "bilim" tushunchasi xotirada saqlanadigan axborot ma'nosida tushuniladi.

Talabaning tanqidiy fikrlash darajasi hamda ularning bilimi talabani baholash jarayonida yoki imtihonda shu axborotga doir savolga bergan javobiga qarab aniqlanadi. Bu bilim yuzaki bo'lishi ham mumkin va u xotirada uzoq saqlanmaydi. Talabaning tanqidiy fikrlashi, o'zlashtirish darajasi, sifati haqida aniq tasavvur hosil qilish qiyin.

“Tizimli yondashuv ilmiy bilish metodologiyasi va pedagogik amaliyotning bir yo'nalishi sifatida universal tavsifga ega, pedagogikada keng qo'llaniladi, ta'lim-tarbiyaga ham pedagogik tizim sifatida qarash lozim” [6].

Tizimli yondashuv tuzilish vazifasiga ko'ra, bajariladigan tahlilga yaqin turadi. Bundan tashqari tizimli yondashuv talabalarda tanqidiy fikrlash jarayonini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi. Tizimli tahlilning ob'ekti yaxlit narsa yoki xodisa hisoblanadi, u obyektning turli qismlarini, qismlarning o'zaro bog'liqligini, tizimning chegaralarini va tizimning atrof-muhit bilan bog'liqligini, aloqadorligini nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. R.Ishmuhammedov, A.Abduqodirov, A.Pardayev. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Amaliy tavsiyalar. T.: «Iste'dod». 2008-yil.

2. Djeni Stil, Kert Meredis, Charlz Templ. Проект: Чтение и письмо для развития критического мышления. Пособия 1-7. Бишкек, 2000.

3. G'aniyev Yu., Boymirov Q. Eshqorqyev U., Qosimov A. Innovation ta'lim texnologiyalardan o'quv jarayonida foydalanishning metodik-didaktik asoslari T.: “Yangiyer” – 2018. 196-b

4. Yo'ldosheva J.R. Usmonova S.A., Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. – T.: “Fan va texnologiya” - 2008. 396-b.

5. Kuzmina.N.V. Metod sistemnogo pedagogicheskogo issledovaniya.- L., LGU. 1980, st. 172.

6. Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati. «Xalq ta'limi», 1999 y, 1-son, 98-bet.

7. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

8. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING ANAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

9. Холмуминова А.З. ОСОБЕННОСТИ И ПРЕИМУЩЕСТВА ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПОДГОТОВКИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ. ZAMONAVIY BOSHLANG'ICH TA'LIM: INNOVATSIYALAR, MUAMMOLAR VA IVOJLANISH ISTIQBOLLARI mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami II qism 958-961-betlar

10. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 227-230.
11. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. European Scholar Journal, 2 (7), 32-33.
12. Shabbazova, D. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARI SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SHAXSIY QADRYATLI YONDASHUV. MONOGRAFIYA. Termiz-2023. Interpretation and Researches, 1(1).
13. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – С. 121-125
14. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – С. 88-91..
15. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 11. – С. 113-118.
16. Y.Abduhalimova. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy kompetentlikka tayyorlash hozirgi davrning dolzarb muammosi. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY jurnali, 2022. ISSN: 2181-2624 www.sciencebox.uz Special issue | 2022 "Raqamlashtirish davrida mediata'lim va mediakompetensiya"

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЮ РУССКОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ В ВУЗАХ УЗБЕКИСТАНА.

Абзаиров Тахир Юлдашевич

*преподаватель кафедры русского языка и
литературы Термезского государственного
педагогического института*

Ибрагимов Тургун

*Ибодович, учитель русского языка и литературы
общеобразовательной школы № 10 Алтынсайского района
Сурхандарьинской области*

Аннотация: В статье рассматриваются основные трудности, которые возникают при обучении студентов нефилологов первого курса, для которых родной язык - узбекский. Знание отличительных особенностей фонетической системы и морфологии узбекского языка позволяет выбрать нужные упражнения и правильно организовать учебную деятельность на занятиях по русскому языку как иностранному.

Немаловажным является обучение официально-деловому и научному стилям речи, а также формирование навыков продуцирования монологического высказывания.

Ключевые слова: фонетическая интерференция, категория рода, орфографическая грамотность, культура речевой деятельности, коммуникативная компетенция.

Русский язык нужно учить для того, чтобы понимать окружающих и чтобы они понимали нас. Взрослея, мы учимся читать и писать, общение больше не ограничивается разговорами. Мы можем писать письма, сочинения, рассказы. Таким образом, мы показываем свой внутренний мир, мысли и чувства, о которых иногда трудно говорить вслух.

Мы возвращаемся в разных кругах общества, иногда нам выгоднее говорить на правильном, литературном русском языке, иногда опускаться до жаргонов, всё для того, чтобы быть понятыми. Чем обширнее наш словарный запас, тем с большим количеством людей мы сможем беспрепятственно общаться. Представители различных профессий, разные слои населения, разные поколения, жители различных республик пользуются словами и выражениями малознакомыми или вовсе не знакомыми для других. То есть носители одного языка могут с трудом понимать друга, потому что они пользуются диалектами или какими-нибудь жаргонами.

Но, в то же время, есть единая «база» слов, которую понимают все представители русской нации.

Время меняется, язык меняется, ему необходимо подстраиваться под общество. Если в языке не будет происходить перемен, он прекратит развитие. Пытаться сохранить язык без изменений так же бессмысленно, как остановить развитие технологий. Нужно ли изучать современный русский язык? Мой ответ - да.

В научно-образовательном пространстве XXI века усиление мировых процессов интеграции и глобализации как всеобщих тенденций прогрессивного развития неизменно сопровождается и изменением языковой политики государств, стремящихся быть на равных условиях со всеми странами в едином мировом пространстве. Современные тенденции мирового развития, а именно тенденции сближения народов, «предполагают концептуализацию в масштабах всего мирового сообщества и каждого национального государства в отдельности задачи подготовки молодого поколения к мультикультурной и многоязыковой действительности - как залога гармонично развитого поколения Будущего».

Сегодня уже не надо убеждать в том, что владея только своим родным языком, человек ограничивает поле своей трудовой и творческой деятельности, так как может вступать в контакты только с теми, кто понимает его родной язык. Но если человек стремится выйти за рамки своих узко национальных интересов, расширить круг общения, иметь

возможность работать на предприятиях страны и даже за рубежом, если он стремится к этому, возникает естественная потребность в знании другого языка, с помощью которого он сможет осуществить свои стремления. И таким языком, на котором говорит довольно большая часть населения в нашем обществе, является именно русский язык.

Задача улучшения качества подготовки учителя иностранного языка требует от педагогических вузов конкретных мер по совершенствованию системы обучения студентов. В ряду основных перед современной профессиональной подготовкой будущих учителей иностранного языка стоит задача целенаправленного обучения студентов культуре профессионального педагогического речевого общения и достижения более высокого ее уровня. Правильное оформление устной профессиональной педагогической речи приобретает особое значение в условиях обучения студентов, родной язык которых относится к совершенно другой языковой группе, в отличие от изучаемого и оказывает существенное влияние, как на межъязыковом, так и межкультурном уровнях.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Н.М.Петрухина, Инновации в системе преподавания русского языка и литературы в филологических вузах Узбекистана. Узбекистан, Ташкент
УДК 371.16(575.1): [811.161.1:821.161.1]-044.86

2.Рахманова Ю. К., Каргапольцева С.И. «Проблемы обучения русскому языку в системе высшего национального образования». Старшие преподаватели, Каршинский инженерно-экономический институт (Республика Узбекистан).

3.Любимова, В.Е. Специфика преподавания русского языка как иностранного на математическом факультете [Текст] / В.Е. Любимова // Материалы III Международной научно-практической конференции «Проблемы и достижения современной науки» (г. Уфа, 15-16 мая 2016 г.). - Уфа: Общество с ограниченной ответственностью «Ника». - 2016. - № 1 (3). - С. 157-158.

4. Турсунова Саида Исаковна. (2023). Причины выбора модели внеучебной деятельности по развитию устной речи младших школьников. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10155214>

5. Tursunova. S.I & Hikmatov, I (2023). Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga tayyorlashning imkoniyatlari . *Interpretation and Researches*, 2(1). извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/1013>

6.Турсунова Саида Исаковна. (2023). Причины выбора модели внеучебной деятельности по развитию устной речи младших школьников. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10155214>

7. Berdiyeva, S. (2023). Zamonaviy adabiyotda non-ficshning o'ziga hosligi. *Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan*, 1(1), 59-62.

8. Tursunova Saida. (2022). Pedagogical bases of nationalization of school education. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(02), 456-461. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/P8MNR>

9. Развитие устной речи учащихся младших классов национальных школ как лингвистическая и методическая проблема, Турсунова Саида Исаковна преподаватель кафедры Начального образования Термезского государственного педагогического института <https://doi.org/10.5281/zenodo.7243541>

10. Назарьян, Р.Г. Языковая ситуация в Узбекистане: реальность и перспективы. Текст) Р.Г. Назарьян, Международная ассоциация преподавателей русского языка и литературы. - Режим доступа: <http://ru.mapryal.org/языковая-ситуация-в-узбекистане-реал/>

11. Abzairov, T. Y., & Ibragimov, T. I. (2024). METHODS AND TECHNIQUES OF TEACHING RUSSIAN LANGUAGE. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 2(1), 71-84.

12. Таирова, А.В. Формирование языковой и коммуникативной компетенции студентов из стран СНГ (Туркменистан, Таджикистан) в процессе преподавания РКИ (обучение монологическому повествованию) Текст, А.В. Таирова, Русская речь в современном вузе: материалы Шестой международной научно-практической интернет-конференции, отв. ред. д. п. н., проф. Б.Г. Бобылев (20 октября 2009 - 20 ноября 2009 г., ОрелГТУ). - Орел: ОрелГТУ, 2010 - С. 151-154.

13. Хамраева, Ё.Н. Классификация частей речи в русском и узбекском языках (Электронный ресурс) Ё.Н. Хамраева, Электронный периодический научный журнал «Sci-article.ru». - 2014. - № 9 (май). - Режим доступа: <http://sci-article.ru/stat.php?i=1401383096>

14. Турсунова Саида Исаковна. (2023). Причины выбора модели внеучебной деятельности по развитию устной речи младших школьников. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10155214>

15. Tursunova Saida. (2022). PEDAGOGICAL BASES OF NATIONALIZATION OF SCHOOL EDUCATION. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(02), 456-461. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/P8MNR>

16. Tursunova Saida. (2022). Pedagogical bases of nationalization of school education. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(02), 456-461. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/P8MNR>

17. С.И.Турсунова Развитие устной речи младших школьников во внеурочной деятельности, Термезский государственный педагогический институт, *Eurasian Research Bulletin*, November, 2022-11-30, <https://geniusjournals.org/index.php/erb/index>

18. Турсунова Саида Исаковна. (2023). Причины выбора модели внеучебной деятельности по развитию устной речи младших школьников. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10155214>

19. Abzairov, T. Y., & Ibragimov, T. I. (2024). METHODS AND TECHNIQUES OF TEACHING RUSSIAN LANGUAGE. Modern Scientific Research International Scientific Journal, 2(1), 71-84.

20. Абзаиров, Т. (2024). ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА. *Innovations in Technology and Science Education*, 3(20), 64-75.

ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАВЫКОВ УСТНОЙ РЕЧИ ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Халиков Насриддин Абдикаримович

*преподаватель кафедры Русского языка и литературы
Термезского государственного педагогического института*

Аннотация: Статья посвящена основным аспектам, связанным с формированием устной речи при обучении русскому языку как иностранному.

В настоящее время использование инновационных технологий обучения иностранным языкам позволяет создать на занятии необходимую среду, помогает разбудить творческое начало студентов, развивает их мышление и формирует у них умения, необходимые для современного общества. Следует отметить для изучения русского языка в период обучения является необходимым условием как для социального, так и для профессионального становления и развития. В работе показаны методы, которые охватывает такие устные темы, как рассказ о себе, своей семье, школе или университете, библиотеке и так далее. В статье определена роль преподавателей русского языка как иностранного и роль учебно-воспитательной работы.

Ключевые слова: развивает их мышление и формирует, актуальность, настоящее время, мотивация, преодолеть проблемы, прослушивать аудио, устные темы, как рассказ о себе, своей семье, школе или университете, библиотеке, познакомить с языковыми средствами, эмпатия, совершенствовать.

Интерес молодёжи к русскому языку, желание и потребность изучать его в Узбекистане и за ее пределами - это реалии сегодняшнего дня. Русский язык становится языком диалога культур и средством деловых отношений. Все это подталкивает на необходимость развития современных методов совершенствования навыков устной речи при обучении русскому языку как иностранному. Язык должен стать инструментом общения, позволяющим проникнуть в другую культуру. Только таким образом будущие студенты могут стать полноценными участниками межкультурного диалога. Актуальность темы исследования заключается в том, что обучение студентов разных национальностей,

проживающих в Республики Узбекистан и получающие высшее образование, требует поиска таких методов обучения, которые позволили бы наиболее полно реализовать природные способности студентов, развивать их устную речь на русском языке.

Цель работы: выявление проблем в развитии устной речи при обучении русскому языку иностранных студентов и методы их решения. Именно использование инновационных технологий обучения иностранным языкам позволяет создать на занятии необходимую среду, помогает разбудить творческое начало студентов, развивает их мышление и формирует у них умения, необходимые для современного общества. Ключевые слова: проблема обучения русскому языку как иностранному, методы обучения русскому языку как иностранному, лексика, устная речь, совершенствование методов обучения русскому языку как иностранному, диалог между преподавателем и студентом. В настоящее время в высших учебных заведениях России обучается большое количество иностранных студентов. Для них изучение русского языка в период обучения является необходимым условием как для социального, так и для профессионального становления и развития. Русский язык становится средством деловых отношений, языком диалога культур, языком специальности. Все это обуславливает необходимость развития современных методов и приемов обучения русскому языку как иностранному, детальной проработки теоретических аспектов преподавания и их воплощения в практику обучения русскому языку как иностранному. Известно, что изучение любого иностранного языка в условиях языковой среды происходит достаточно интенсивно, но, несмотря на это, на начальном этапе обучения иностранные учащиеся сталкиваются с рядом трудностей, таких как языковой барьер, недостаточная мотивация, отсутствие необходимого словарного запаса и т.д.

Существует много вопросов, которые необходимо решить, чтобы улучшить навыки устного общения на русском языке. Для разговорных навыков нужно использовать конкретные методы обучения. Поскольку первое, чему учат студентов, изучающих язык, - это алфавиты, то внимание уделяется совершенствованию их устных навыков именно через письмо. Хотя первоначально учащиеся учатся говорить на начальном уровне, разговорный язык на продвинутом уровне обучения страдает из-за различных факторов.

Одним из основных является отсутствие постоянного контакта с русским языком, т.е. учащиеся перестают использовать его, как только выходят из аудитории. Вне классной комнаты учащиеся говорят на своем родном языке, что является необходимостью в их внешней жизни. В результате страдают и не продвигаются их разговорные навыки на русском языке. Необходимо принять меры по совершенствованию речевых навыков, в которых учащиеся участвуют и которые

активизируют для участия в дискуссиях с помощью носителей языка. Искусственное окружение русским языком должно быть создано, чтобы мотивировать учащихся хорошо говорить на нем. Устные навыки общения необходимы для многих профессий, которые задействуют в своей работе артикуляцию. В сфере бизнеса это является одним из преимуществ. Ниже рассматриваются проблемы, с которыми сталкиваются учащиеся при приобретении устных навыков. Прежде всего, не все учащиеся добровольно изъявляют желание говорить, и делать это многих заставляет преподаватель. Начальный уровень обучения русскому языку очень простой. Он охватывает такие устные темы, как рассказ о себе, своей семье, школе или университете, библиотеке и так далее. По мере роста уровня обучаемый приобретает минимально необходимый объем словарного запаса. Проблема, которая возникает здесь, заключается в том, что способность хранить этот минимальный словарный запас недостаточна для каждого учащегося. Многие из нас сталкиваются со случаями, когда становится трудно запомнить конкретное слово в определенный момент общения, когда оно больше всего необходимо для описания нашей точки зрения на обсуждаемую тему. Это происходит даже на нашем родном языке. Более того, такая ситуация очень распространена в классе изучения иностранного языка. Иностранные студенты российских вузов с 1-го курса начинают посещать дисциплины по специальностям, которые ведутся на русском языке. Все лекции читаются в научном стиле, что усложняет их понимание, т.к. на уроках русского языка при анализе текста включаются только адаптации художественных произведений. Значит, эту проблему следует решать по-другому, включая адаптацию разных стилей текста. При этом интерес обучающегося развивается в сторону определенного стиля. На начальном уровне обучения в русских учебниках во всех словах проставлены ударения, которые облегчают чтение. На более продвинутых уровнях ударения отсутствуют, что затрудняет чтение, поэтому учащиеся склонны игнорировать и не утруждать себя его заучиванием. Такое отношение влияет на произношение и поток речи учащегося, когда он читает или говорит вслух. Это также приводит к насмешкам однокурсников в аудитории.

Существует еще одна немаловажная проблема: как только ученики выходят из класса, они возвращаются к своему родному языку. В течение 24 часов максимум 6 часов отводится на изучение русского языка, а следующие 10 часов (за исключением 8 часов сна) учащиеся говорят на своем родном языке. В результате они не могут сохранить новую лексику, выученную в тот день, хотя грамматическая структура остается с ними пассивно, но не в связи с новым словарным запасом, что заметно по их общению. Ошибки наблюдаются в спряжении глаголов или склонениях существительных.

Заключение.

Эффективная организация обучения студентов по русскому языку в специальных целях способствует повышению качества подготовки высококвалифицированных конкурентоспособных специалистов для страны и росту международного авторитета высшего профессионального образования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Володина Г.И. А как об этом сказать? Специфические обороты русской разговорной речи. 4-е изд. – М.: Русский язык. Курсы, 2014. – 248 с.
2. Дмитриева Д.Д. Моделирование процесса обучения русскому языку как иностранному в системе профессиональной подготовки студентов медицинских вузов // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 11-6. – С. 1189-1193.
3. Хамеед А.А. Проблемы и особенности преподавания русского языка как иностранного // Научный форум: Филология, искусствоведение и культурология: сб. ст. по материалам XIV междунар. науч.-практ. конф. – № 3(14). — М.: МЦНО, 2018. - С. 118-127.
4. Щукин А.Н. Язык и культура в филологическом вузе. Актуальные проблемы изучения и преподавания. – М.: Государственный институт русского языка имени А.С. Пушкина; Филоматис, 2006. – 288 с
5. Abzairov Takhir Yuldashevich, A. K. K. (2023). Formation of a linguistic personality in the conditions of a modern university. Eurasian journal of academic research, 3(6), 197–203. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8059585>
6. Abzairov Takhir Yuldashevich. (2023). Dynamics of the levels of russian language proficiency of students of non-linguistic faculties of pedagogical universities in uzbekistan. Eurasian journal of academic research, 3(6), 182–188. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8059434>
7. Абзаиров, Т., & Никаноров, С. (2023). Особенности речи и письменности в преподавании русского языка в вузах Узбекистана. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 368–375. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/traditions-innovations-language/article/view/26451>
8. Турсунова Саида Исаковна. (2023). Причины выбора модели внеучебной деятельности по развитию устной речи младших школьников. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10155214>
9. Hikmatov, I., & Tursunova, S. (2023). Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga tayyorlashning imkoniyatlari. Interpretation and Researches, 2(1). извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/1013>
10. Абзоиров Тохир и Абзоирова Дилшода. (2021). Современная молодежь – на пути образования и воспитания. JournalNX — многопрофильный рецензируемый журнал, 7 (05), 280–284. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/KN7VM>

11. Tursunova Saida. (2022). Pedagogical bases of nationalization of school education. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(02), 456–461. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/P8MNR>

12. Abzairov Takhir Yuldashevich, & Abzairova Dilfuza Takhirovna. (2022). Education and training in schools should be in harmony with the idea of national spirit and patriotism. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(02), 462–469. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/DQ4XY>

13. Абзаиров Тахир Юлдашевич, & Чориева Мухаббат Тураевна. (2024). Лингвометодические и культурологические особенности преподавания русского языка как иностранного. *World Scientific Research Journal*, 23(2), 93–105. Retrieved from

<http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3020>

14. Usarov Ravshan Khudayarovich, & Oltiboyev Abror Muzafafrovich. (2024). Fostering friendly relationships in children's teams. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 12(1), 187–189. Retrieved from <https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/5110>

15. Usarov Ravshan Khudayarovich, & Mamadiyev Norboy Khursanovich. (2024). Enriching the student's vocabulary. *Galaxy International Interdisciplinary*

Research Journal, 12(1), 183–186. Retrieved from <https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/5109>

БОШЛАНГИЧ ТАЪЛИ ТИЗИМИНИНГ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВНИНГ ЁШГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Нормуродова Музаффара Адхамовна

*СамДЧТИ "Гуманитар фанлар ва ахборот технологиялари"
кафедраси асистент ўқитувчиси*

Аннотатция: Илм фан ва таълим соҳасида инновацион ёндашувнинг ривожланиши ёшга боғлиқлиги мавжуд. Ёш организмнинг ўсиш ва ривожланишидаги ўзгаришлари илм ва фан соҳасида ҳам юзага келиши кузатилади.

Таянч иборалар: инновация, ёндашув, ўқув жараёни, мутахасис, ёш хусусият, назарий, амалий таълим, ўсиш, ривожланиш, ёш организм, ҳаракат фаоллиги, педагогик ёндашув.

Инновацион ёндашув ҳозирги даврда норасмий фан сифатида маълум бўлган, бироқ кун сайин бутун жаҳон соҳа мутахассисларининг эътиборига тушиб, жадал ривожланиб бораётган билимлар тизимидир. Ҳар бир таълим соҳасига инновацион томонидан ёндашилса албатта бу таълим соҳасида ривожланишга олиб келади.

Ҳозирги кунларда шаклланиб, ривожланиб бораётган мазкур ёндашув ҳақида жиддий фикрлар билдириляпти, унинг асосий вазифаси

ҳукмрон бўлиб турган бутун ўқув тарбия тизими назариясини инноватция асосида қайта ташкил этиб ўзлаштиришдир.

Таълимнинг назарий мазмунининг тушунчаларидан бири уни фанларнинг педагогик жиҳатдан мослаштирилган асослари сифатида талқин қилишда ёш организмга хослигидир. Таълим соҳаси ёшида ўқиган, шахснинг бошқа хусусиятларини четга суриб қўйган, масалан, ижодий қобилият, танлов эркинлигини амалга ошириш қобилияти, одамларга нисбатан адолатли муносабат ва бошқалар ҳисобланиб таълимда инновацион ёндашувнинг бир йўналиши ҳисобланади.

Билим ва кўникмаларни ўзлаштириш (асосан фаннинг бир хил асослари билан боғлиқ) инсонга мавжуд ижтимоий тузум доирасида етарли даражада ишлашга имкон беради деб тахмин қилинади. Бирор кишидан билиш ва қобилиятни талаб қилиш кифоя - энди йўқ. Бундай ҳолда, таълимга қўйиладиган талаблар мос келади, ҳамда илм ва фан соҳасида ёшга хос инновацион ёндашилади.

Шу борада организм ўзи мустақил яшай олиши, ўз-ўзини бошқариши, яшаши учун мослашган ташқи муҳит ўзгаришларига тегишлича жавоб бериш қобилиятига эга бўлиши керак. Организмларнинг ташкил топиши молекуляр (вируслар), ҳужайра, тўқима, аъзо, аъзолар тизими даражасида бўлиши мумкин. Организм ривожланишнинг қайси поғонасида бўлмасин, у муайян муҳитда яшайди, ташқи муҳит ўзгаришлари организмга, организм эса маълум даражада муҳитга ўз таъсирини ўтказади.

Тирик организмларнинг ва ташқи муҳит ўзаро алоқадорлигининг энг муҳими улар ўртасидаги модда алмашинувидир. Организм моддий ва энергетик сарфларни қоплаш учун ташқи муҳитдан органик ва аорганик моддаларни қабул қилиб туриши шарт. Ҳар бир тирик мавжудот бу моддаларни ўзига хос ўзлаштиради, ўзгартиради ва ҳосил бўлган қолдиқ моддаларни чиқариб ташлайди.

Бу хусусиятлар ҳар бир ёш авлоднинг ўсиш ва ривожланишида намоён бўлади. Ўсиш жараёнининг ёшга доир чегаралари мавжуд: у - ўсмир қизлар учун у тахминан 20 - 25 ёшгача, ўсмир болалар учун 23 - 25 ёшгача давом этади. Ўсиш ва ривожланиш бир хил мохиятли жараён эмас, лекин бола баркамол ва маромли ривожланган пайтда улар яқиндан алоқада бўлади ва ўзаро ҳамкорликда ҳаракат қилади.

Ривожланишдаги акселератция ёки тезлашган ривожланиш муаммоси бутун дунё биологлари, тиббиётчилари ва сотсиологлари диққатини жалб қилган. Бундай ном билан, эр юзининг барча жойларида охирги 100 - 150 йил давомида кўзатилаётган ҳодиса аталмоқда. «Ривожланиш» атамаси кенг маъно англатганлиги сабабли унга аниқлик киритиш мақсадга мувофиқдир. Биологик ва ижтимоий акселератция тўғрисида гапиришга барча асослар мавжуд.

Ҳар бир ёш даврининг бир-биридан фарқлаб турадиган белгилари йиғиндиси бўйича таърифлаш мумкин. Ёшни гавда ўлчамлари, пропортсиялари ва шакллари бўйича, скелетнинг суякка айланиш

даражаси, умуртқа поғонасининг шакли, ўсиб чиққан тишлар сони, мушаклар ва эндокрин тизимлар фаолиятининг нечоғлик такомиллашганлиги, тери ости ёғ тўқималарининг ривожланганлиги каби қатор анатомик-физиологик белгилар бўйича аниқлаш мумкин. Одамнинг жисмоний ривожланганлиги ва соғлиги тўғрисида ҳам шу белгилар асосида хулоса чиқарилади. Лекин, ҳозирги давргача, ёшга оид даврларни тизимлаштириш учун асос бўладиган универсал умумий биологик, фаолий ва морфологик белгиларнинг тўлиқ рўйхати аниқлангани йўқ. Морфологик ва фаолий белгиларни алоҳида ёшда ўзгаришларни ёш даврларда ҳамкорликда ўтиши билан танишиб чиқсак.

Бу жараёнлар таълимга инновацион ёндашувнинг бошланғич пойдеворидир. Шундай экан болалар қандай бўлиб туғилиши унинг ота-онасидан бўлак ҳеч кимга боғлиқ эмас. Лекин ҳар бир инсоннинг этарлича ривожланиши, баркамол шахс даражасига эришиши, ўзига ёққан машғулот ва ҳаётда ўз ўрнини топиши, ўз умрини ҳаётини меъёрларга муносиб ўтказиши-аввало мактабга боғлиқ.

Ҳар бир бола шахсини севиш, ҳурмат қилиш ва унинг ривожланиши учун зарур шароитларни яратиб бериш лозим. Бу эса бизнинг барча олдимишга қўйган яъни таълим жараёнида қайсидир маънода инновацион ёндашувнинг ўзига хос физиологик хусусиятлари деб тушинишимиз лозим. Яна шуни ҳам таъкидлаш лозимки таълим –тарбия жараёнининг самадорлиги қайсидир маънода юқоридаги фикирларга яъни ёш организмда бўладиган ўзгаришларга боғлиқлиги бу шу жараёнлар замида илм ва фан ривожи ётганлигидир.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак таълим жараёнига инновацион ёндашувнинг физиологик хусусиятлари мавжуд бўлиб бу ўсиб келаётган ёш авлоднинг таълим жараёнигача ёки таълим жараёнида бўладиган физиологик ўзгаришларнинг ҳам ўзига хос таъсири бор албатта. Шундай экан ҳар бир таълим жараёнида фанга оид қобилиятларни шакиллантиришда аввало ёш давр ёки таълим жараёнидаги даврларда ривожланририш мақсадга мувофиқдир. Шу билан бирга бу даврда ривожланиш жараёнига катта эътибор бериш лозим. Бу эса таълим жараёнида яъни бошланғич таълимга инновацион ёндашувнинг ўзига хос физиологик хусусиятларидандир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. К. Х. Содиқов «Ўқувчилар физиологияси ва гигиенаси» Т. Ўқитувчи, 2002.
2. Ангеловски К. Учителя и инноватции - М., 1991
3. Новые исследования по возрастной физиологии. - Т.: 2003.

ИНКИШОФИ ТАРБИЯ ВА ИҶТИМОИ ШАХС МАҚСАД ВА ВАЗИФАҲОИ ТАРБИЯ

Нематова Муниса

Донишгоҳи Давлатии

Педагогика Термиз

Факултети таълими ибтидои

Роҳбари илми: Холиқова Парвина

Аннотация: Дар ин мақола тарбияи иҷтимоии шахс, ба камол расидани насли наврас чи гунна таъсир расонидани атрофу муҳит ба тарбияи фарзанд бояд чи тавр машғул шудани падару модар дар тарбияи фарзандон роли муаллимон фикрҳои бузургон ва панду андарзҳо омода карда шудааст.

Калитвожаҳо: Таълим, Тарбия, ҳайот, инсон, оила, падар, модар, муаллим, миллат, мақсад, масала. Ба ҳаммаи мо маълум аст ки тарбия ҳодисаи заруртарини ҳаёти инсон ба шумор меравад.

Инсоне ки тарбияи хуб дорад дар он тамоми фазилатҳои некии инсонӣ муҷассам мебошад. Ва мо бевосита онро инсони комил гуфта ҳарф зада метавонем. Инсоне ки соҳиби тарбияи хуб аст мо бевосита онро яндаи миллат гуфта метавонем ва аз онҳо ҳеҷ гуна корҳои ношоиста нахоҳад дид. Инсоне ки тарбияи хуб надорад ба мисли он дарахтони пояҳояш хушкшуда мебошад. Ва ҳуди он нахоҳад ҳам ба роҳҳои инсонро ба роҳҳои залолат баранда бурданаш ҳеҷ гап нест. Дар замони ҳозира ки таълим мақсад ва масъалаи асоси ба ҳисоб бурда мешавад бори аввал тарбия дар ҷои аввал меистод. Барои он ки дар ҷое ки тарбия аст таълим ҳам мустақкам мешавад ва барои раванқу ривоҷи ояндаи шахс тарбия роли муҳимро мебозад. Мӯйтафаккири мо Абдулло Авлонӣ дар бораи тарбия чунин гуфтаанд. "Тарбия барои мо масъалаи ё ҳаёт ё мамот ё наҷот ё саодат ё фалокат аст"

Боре ки мо дар бораи тарбия ҳарф мезанам ба мо маълум аст ки шах зинаи аввалини тарбияро дар оила мегирад. Барои тарбияи фарзанд роли падару модар дар ҷои аввал меистод. Як падару модар ба фарзанд ҷуз одобу ахлоқи хуб дигар чизи гаронбаҳое барои фарзанди худ дода наметавонанд. Ҷарайони ба фарзанд тарбия додан бояд аз замони хурди оғоз ёфт шавад дар ин бора мутафаккир Амон Абдулло Авлонӣ чунин гуфтаанд. "Акнун маълум шудки тарбияро аз рӯзи таваллуд шудан оғоз кардан, вучудамонро қувватнок кардан, фикрашонро нурнок кардан, ахлоқамонро зебо кардан, зехнамонро равшан кардан лозим будааст. Саволе ба мийон меояд ки Тарбияро ки мекунам? Дар кучо мекунам? Албатта дар оила мегирад. Зиннат аввали тарбия дар нимаи модар мебошад. Пас аз он тарбияи мактаб мебошад ба ин устодону муаллимон вазифадор мебошанд" гуфтаанд. Аз ин бар меояд ки дар навбати аввал

модар фарзандашро тарбияи хуб диҳад. Бузургеро гуфтанд: "Барои тарбияи фарзандат чи мекунад? "

Гуфт: Ҳеч

Гуфтанд: Магар чунин мешавад?

Пас чунин фарзандонат ботарбия ҳастанд?

Ман дар тарбияи худ кӯшидам, то намунаи хубе барои онҳо бошам. Фарзандон ростгуфтор ва кирдори неки волидайнро мегиранд на амр ва на аҳйи беҳудаи онҳоро ки худ амал намекунад". Аз ин бар меояд ки барои он ки фарзандро тарбияи хуб диҳем хоҳем ки фарзандамон инсонии комил шуда ба воя расад албатта ба онҳо озӯкаи маънавии бояд бидиҳем. На танҳо дар оила балки дар муассисаҳои таълими ҳам бояд муаллимон ба таълиму тарбияи хонандагон етибори ҷиддӣ бояд диҳанд дар бораи фаъолияти муаллимон Берунӣ чунин гуфтаанд." Ривоч ёфтани мамлакат ва ободии ривочу равнақ ёфтани илм бахту саодати ҷавонон ба мударрисҳои онҳо вобаста аст. Ба толибони илмомӯзанда ва мударрисон меғӯяд ки агар шумо ба даргоҳи илм даромадан хоҳед феълӣ атвори одамонро аз нисфи бадӣ пуркунанда аз урфу одатҳои кӯҳна ҳирс рақобат аз бадии чашмгуруснаги бояд озод бошед". Албатта дар зерин ин гуфтаҳои пурмазмун як навъи тарбия ҷой гирифтааст. Муаллимон дар бораи таълим додан бояд тарбияи мукамал ҳам бидиҳанд, зеро дар ҷое ки тарбия аст албатта таълим босифат мешавад. Зеро, ки дар дасти муаллим инсон сайқал меёбад. Мо дар боло гуфта гузаштем, ки дар навбати аввал барои тарбия намудани фарзанд падару модар масъул мебошанд. Падару модарон бояд бо ки дӯст шудани фарзандонашонро ҳамеша назорат кунанд. Ба бекор ҳалқи мо нагуфтаанд ки "Бо моҳ шини моҳ шави, бо дег шини сийоҳ шави". Дар ин бора дар "Қобуснома"-и Унсурмаолии Кайковус чунин оварда шудааст: "Ей фарзанд ту ба як шахсе дӯст шав ки бо душмани ту дӯст набошад, сири тӯро ба каси дигаре фаш накунад агар он дӯст хуб бошад аз бародарат ҳақ бештар аст" гуфтаанд. Боз як шоирони мо низоми Ғанҷавӣ дар "Ҳамса"-и худ ба масъалаҳои одоби ахлоқ нигариста чунин гуфтаанд. "Кас набояд ҷоҳилу ғофил ва танпарвар бошад. Шоир хоинию беҳунарӣ ва бухлу ҳасадро маҳкум карда, ҷавонро ба кӯшишу қор, омӯхтани илму дониш, ғанимат донишони умр, покии ахлоқ, шарму ҳаё, ҳақиқатҷӯию накукорӣ ва ғамхорӣ ба одамон тарғиб намуда, ба адлу инсоф ва саховату раиятпарварӣ ҳидоят мекунад" Шахсоне ки ба тарбияи хуб намудани фарзанд машғул ҳастанд бояд аз хурди фарзандони худро ба роҳи рост ҳидоят намоянд Дар ин хусус Саъди Шерозӣ чунин гуфтаанд "

Ҳар ки дар хурдиаш адаб накунад,

Дар бузурги ғалоҳ аз ӯ бархост.

Ҷӯби тарро ҷунончи хоҳи печ,

Нашавад хушк ҷуз ба оташ рост.

Қоидаҳои рафтор ва муошират беҳтарин дар кӯдакӣ тарбия карда мешаванд. Азҳудкунии одоб мисли ҳар гуна маҳорат бо таҷриба меояд.

Волидон саъймекунанд, ки ба фарзандонашон одоби дурусти рафторро омӯзанд, зеро дарк мекунанд, ки бо ин амал онҳоро ба муваффақият дар калонсолӣ мусоидат мекунанд.

"Хулоса дар он ки барои мо ба сифати совға додани ин ҳайвонро бояд бомазмун зиндаги намоем. Аз хун бояд мо таълиму тарбияи хуб гирифта ба падару модар ба ватан ба ҷамъият бояд як шахси позими шуда ба воя бирасем. Ба мисли онки ҳайот ба мо лимон диҳад бояд мо аз он лиманат созем. Аз ин хулоса ки ҳайот ба мо умр дод бояд онро бомазмун зиндаги намоем. Падару модарон ва шахсони ба тарбия намудани касе масъул буда бояд тарбияи фарзандро мукаммал диҳанд.

АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

- 1 Абдулло Авлонӣ "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ"
- 2 Унсурмаолии Кайковус "Қобуснома"
- 3 Саъдӣ Шерозӣ "Гулистон"
4. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." JournalNX, vol. 7, no. 11, 2021, pp.
5. Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. Academia Science Repository, 4(05), 12-19.
6. Холиқова П. А. Қ. МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ МЕРОСНИ ЭЪЗОЗЛАШ ВА УНИНГ МАЗМУН МОҲИЯТИНИ ЁШЛАР ОНГИГА СИНГДИРИШ //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 5. – №. NUU Conference 2. – С. 842-847.
7. Mahmudova K., Kholikova P. NEW APPROACHES TO TEACHING ENGLISH: GIVE THE PUPILS WHAT THEY WANT! //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2023. – Т. 15. – С. 354-359.
8. Khalikova P. THE FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL VIRTUES IN THE EDUCATION OF A PERFECT HUMAN BEING IN THE WORKS OF ORIENTAL THINKERS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B5. – С. 355-358.
- 9.
9. KHOLIKOVA P. THE ROLE OF FOLK VERBAL CREATIVITY IN FORMING THE SPIRITUAL WORLD OF PRIMARY CLASS STUDENTS //World Bulletin of Social Sciences. – 2023. – Т. 29. – С. 52-56.
10. Xoliqova P. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINING ONGLI FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI VA O 'RNI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 1. – №. 1.
11. Бахриддинова Ш., Холиқова П. ТАШАККУЛ ДОДАНИ СИФАТҲОИ МАЪНАВИ ВА АХЛОҚИ ДАР ТАРБИЯИ ИНСОНИ ҚОМИЛ ДАР АСАРҲОИ МУТАФАККИРОНИ ШАРҚ //Бюллетень педагогов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 4 Part 2. – С. 9-13.

12.Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.

13.SAMIYEVA, S. (2023). TABOO AND EUPHEMISM IN UZBEK AND TAJIK LANGUAGES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 64-68.

14. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

15. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 9. – С. 373-376.

16. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. *Tadqiqotlar*, 6 (2), 336–339. – 2023.

17. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.

18. qizi Bosimova M. D., Olloqulova F. U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 692-695.

19. Olloqulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar //Jurnal nomi: QarDU xabarlaril ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.

20. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B2. – С. 470-474.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA BADIY TASAVVURLARINI RIVOJLANTIRISH – IJTIMOYIY-PEDAGOGIK ZARURIYAT SIFATIDA

Narzullayeva Mexriniso Javli qizi

TerDPI magistranti

Ilmiy rahbar dots. D.Shabbazova

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini kitobxonlikka qiziqtirish orqali badiiy tasavvurlarini rivojlantirishning nazariy asoslari yoritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, kitobxonlik, badiiy tasavvur, qiziqish, o'quv jarayoni

Respublikamizda so'ngi yillarda kitobxonlik vositasida o'quvchilarda badiiy tasavvurlarini shakllantirish, yoshlarning kitobxonlik madaniyatini oshirishning ustuvor me'yoriy asoslari yaratilmoqda. "Jismonan sog'lom, ruhiy va intellektual rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega, Vatanga

sodiq yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish” kabi ustivor vazifalar belgilangan. Bu esa, o‘z navbatida, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida badiiy asarlarni o‘qishga nisbatan motivatsiyani shakllantirish, o‘quvchilarning muallif shaxsiga qiziqish, badiiy asar mazmunini bilishga undash strategiyalaridan foydalanishning pedagogik-psixologik jihatlari va didaktik imkoniyatlarini aniqlashtirish, o‘quvchilarning gender va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda bilishga oid qiziqishlarni shakllantirishni taqozo qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida badiiy tasavvurlarini rivojlantirish orqali insoniyat aql-idrokining nodir namunalarida ifodalangan bilimlar va hayotiy tajribalarni o‘rganishlariga kengroq sharoit yaratiladi. O‘quvchilarda badiiy adabiyotga nisbatan qiziqish uyg‘otishda kitobxonlik asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

O‘quvchilarda badiiy tasavvurlarini shakllantirishda ta’lim jarayoni asosiy o‘rin egallaydi. Ta’lim jarayoni oldiga shaxsni har tomonlama uyg‘un rivojlantirish vazifasi qo‘yilgan bugungi kunda o‘quvchilarda kitoblar yordamida badiiy tasavvurlarini rivojlantirish ijtimoiy-pedagogik zaruriyatga aylanmoqda. Kitob o‘qish orqali o‘quvchilar o‘z bilimlarini muntazam takomillashtirishga muvaffaq bo‘ladilar. Axborot texnologiyalari va axborot olish manbalarining ko‘payganligi tufayli o‘quvchilar kitobga tobora kamroq murojaat qilmoqdalar. O‘quvchilar bilan o‘zaro munosabatga kirishishning dastlabki kunlaridan boshlab o‘qituvchilar ularda badiiy tasavvurlarini rivojlantirish lozim. Aynan boshlang‘ich sinflarda badiiy adabiyotga nisbatan o‘quvchilarda shakllangan qiziqishlar barqaror bo‘lib, butun hayoti davomida mustahkamlanib boradi.

Ushbu muammo bilan ko‘plab pedagoglar va adabiyotshunos olimlar qiziqqanlar. O‘quvchilarda badiiy adabiyotga qiziqish uyg‘otish g‘oyasining asoschisi buyuk chex pedagogi Ya.A.Komenskiy hisoblanadi. U o‘zining “Buyuk didaktika” asarida o‘quvchilarda u yoki bu mashg‘ulotga nisbatan qiziqish uyg‘otish haqida fikr yuritgan.

Qiziqish bilish ehtiyojlarining namoyon bo‘lish shaklidir. U shaxsni o‘z faoliyati maqsadini anglashga yo‘naltiradi. Ob‘ektiv borliqni ifodalaydigan dalillarning mohiyatini chuqurroq anglashga undaydi. Qiziqish shaxsning o‘rganilayotgan ob‘ektni o‘zlashtirishga bo‘lgan intilishini ifodalaydi. O‘quvchining ayni bir qiziqishini qondirish ikkinchi qiziqishning vujudga kelishiga asos bo‘lib, bilish faoliyatining rivojlanishiga sharoit yaratadi.

L.S.Vigotskiyning ta’biricha, qiziqishlar bola hulq-atvorining harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. U o‘quvchi intilishlarining yorqin ifodasidir. Qiziqishlar yordamida o‘quvchilarning faoliyati ularning ehtiyojlariga muvofiq keladi. SHuning uchun ham ta’lim-tarbiya jarayoni o‘quvchilarning qiziqishlariga asoslangan holda tashkil etilishi kerak. Bu o‘quv jarayonining o‘quvchilarni qiziqtirgan o‘quv predmetlariga ustivorlik berish asosida tashkil etishini anglatadi. O‘quvchiga bosim o‘tkazish, po‘pisa qilish, qo‘rqitish orqali uni

muayyan hodisani o'rganishga jalb etish mumkin emas. O'quvchilarda qiziqish uyg'otish bilan bir qatorda uni muayyan maqsadga yo'naltirish ham muhim ahamiyatga ega.

Kitobxonlikka bo'lgan qiziqish – o'quvchilarning kitoblarda ifodalangan ajdodlar tajribasini o'rganish va o'z faoliyatida qo'llashga bo'lgan intilishini ifodalovchi qiziqishdir. Buning uchun o'quvchilarda aqliy hamda emotsional faollik shakllanishi lozim. Aqliy hamda emotsional faollik kitoblarda maqsadga yo'naltirilgan asosiy komponent sifatida namoyon bo'lib, o'quvchilarga ijtimoiy tajribani taqdim etishga xizmat qiladi. Chunki kitoblarda ushbu tajriba saqlanib, ajdodlardan avlodlarga taqdim etiladi. SHunga ko'ra bilishga asoslangan qiziqishlar tanlovga asoslangan qiziqish bo'lib, birinchi navbatda o'quvchilarning intellektual sohasini rivojlantirishga ko'maklashadi. Qiziqish yordamida o'quvchilar muayyan sohadagi bilimlarni o'zlashtirishga faol kirishadilar. Bunda ularga kitob yaqindan yordam beradi.

Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda kitobxonlik vositasida badiiy tasavvurini shakllantirishdan iborat. Bu muhim masalalardan biri bo'lib, kitoblar va kitobxonlik o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish va ularni rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi.

O'z vaqtida taniqli pedagog V.A.Suxomlinskiy kitoblarni o'quvchilar tashqi olamni o'rganadigan darchaga o'xshatgan edi.

Kitobxonlik – boshlang'ich sinf o'quvchilariga nimani o'rgatish va qanday vositalar yordamida ularning badiiy tasavvurlarini rivojlantirishni belgilab beruvchi pedagogik hodisa hisoblanadi. Barcha o'quv predmetlarini o'qitish va sinfdan tashqari pedagogik jarayonlarda o'quvchilarda kitob bilan muloqotga kirishish ko'nikmasi shakllantiriladi. Kitobxonlik faoliyati o'qish mehnatiga kirishish istagini anglatadi. Kitobdagi voqelikni idrok etish uning mazmunini chuqurroq anglashga ko'maklashadi. Kitob to'liq o'qib bo'lingach, o'quvchi u haqida o'ylash imkoniyatiga ega bo'lishi lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini rejali tarzda kitob bilan muloqot qilishga o'rgatish natijasida badiiy tasavvurini kutilgan samaradorlikka erishish imkonini beradi. Kichik yoshdagi o'quvchilarga turli xarflarni uyg'unlashtirish orqali so'z yasash, so'zlarning ma'nosini sharhlash kabi mashg'ulotlar qiziqarli bo'ladi. Bunday mashg'ulotlar ularni asta sekin kitobxonlikka jalb etish imkonini beradi. O'qituvchilar va ota-onalarning bunday mashg'ulotlarni muntazam o'tkazishlari natijasida o'quvchilarning o'qish maromi ortib boradi.

SHunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarida badiiy tasavvurlarini shakllantirish murakkab pedagogik jarayon bo'lib, o'zida ko'plab omillar va yo'nalishlarni mujassamlashtiradi.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Выготский Л.С. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
2. Коменский Я.А. [https://ru.wikipedia.org/wiki/Коменский, Ян Амос](https://ru.wikipedia.org/wiki/Коменский,_Ян_Амос)

3. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. *European Scholar Journal*, 2 (7), 32-33.
4. Roziklovna, P. D. S. D. (2023). Systematics of Primary Education Content on the Base of Axiological Paradigm. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 25, 55-57.
5. Shabbazova, D. R., & Xayitova, X. T. (2023). WAYS OF IMPLEMENTING MORAL AND PHYSICAL EDUCATION IN SCHOOL. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 1(10), 162-166.
6. Shabbazova, D. R. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA INNOVATSION YONDASHISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH. Conferencea, 1-9.
7. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." *JournalNX*, vol. 7, no. 11, 2021, pp.
8. Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. *Academia Science Repository*, 4(05), 12-19.
9. Холиқова П. А. Қ. МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ МЕРОСНИ ЭЪЗОЗЛАШ ВА УНИНГ МАЗМУН МОЎЖАТИНИ ЁШЛАР ОНГИГА СИНГДИРИШ //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 5. – №. NUU Conference 2. – С. 842-847.
10. Mahmudova K., Kholikova P. NEW APPROACHES TO TEACHING ENGLISH: GIVE THE PUPILS WHAT THEY WANT! //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2023. – Т. 15. – С. 354-359.
11. Khalikova P. THE FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL VIRTUES IN THE EDUCATION OF A PERFECT HUMAN BEING IN THE WORKS OF ORIENTAL THINKERS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B5. – С. 355-358.
12. Kholikova P. THE ROLE OF FOLK VERBAL CREATIVITY IN FORMING THE SPIRITUAL WORLD OF PRIMARY CLASS STUDENTS //World Bulletin of Social Sciences. – 2023. – Т. 29. – С. 52-56.
13. Xoliqova P. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINING ONGLI FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI VA O 'RNI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 1. – №. 1.
14. Бахриддинова Ш., Холиқова П. ТАШАККУЛ ДОДАНИ СИФАТХОИ МАЪНАВИ ВА АХЛОҚИ ДАР ТАРБИЯИ ИНСОНИ ҚОМИЛ ДАР АСАРХОИ МУТАФАККИРОНИ ШАРҚ //Бюллетень педагогов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 4 Part 2. – С. 9-13.
15. Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.

16.SAMIYEVA, S. (2023). TABOO AND EUPHEMISM IN UZBEK AND TAJIK LANGUAGES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 64-68.

17. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

18. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 9. – С. 373-376.

19. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.

20. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.

21. qizi Bosimova M. D., Olloqulova F. U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 692-695.

22. Olloqulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar //Jurnal nomi: QarDU xabarlaril ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.

23. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B2. – С. 470-474.

ОРАТОРСКОЕ МАСТЕРСТВО

Усаров Равшан Худаярович
преподаватель кафедры русского
языка и литературы ТерГПИ

Аннотация: Вы узнаете, что такое риторика и зачем она нужна в современном мире. В статье раскрою многие приемы ораторского искусства, которые помогут вам убедить любого. Заодно узнаете, как развить свою речь и научиться говорить красиво.

Ключевые слова: Что такое риторика, приемы ораторского искусства, красноречия, мировоззрения и правилам построения речи, адаптации людей к службе, говорите свободно и не считывайте с листа,

Что такое риторика

Риторика — это филологическая дисциплина, которая занимается изучением ораторского искусства, красноречия, мировоззрения и правилам построения речи.

Самый первый профессор из Рима Квинтилиан назвал риторику как «искусство хорошо разговаривать». Однако Платон, который жил 500 лет

до него, говорил, что риторика — это искусство убеждать. Но не искусство, которое базируется на знаниях и на правде, а на кажущемся.

Его ученик Аристотель утверждал следующее. Каждый раз, когда пытаемся убедить кого-то или отговорить от чего-то, мы сознательно, подсознательно или несознательно пользуемся риторикой.

Задача оратора:

1. Учить
2. Развлекать
3. Сподвигнуть публику на что-то

Виды риторики:

1. **Политическая** — это инструмент управления в политической системе. Обладает публицистической речью с функцией убеждения общества.

2. **Юридическая** — необходима юристам для произнесения публичной судебной речи и воздействия на правосознание людей. Также нужна для построения объективно аргументированного рассуждения в суде.

3. **Военная** — нужна для военной культуры и адаптации людей к службе. С ее помощью повышается качество выполнения поставленных задач при службе. Например, мотивация солдат к военной задаче.

4. **Педагогическая** — используется для оптимизации процесса передачи опыта. Например, хорошая речь преподавателя перед учениками. Она рождает любознательность и интерес к теме.

5. **Дипломатическая** — необходима дипломату в дипломатических миссиях. Это общение государств посредством своих представителей. Тут тоже нужно следить за речью и соблюдать важные правила.

Можно посмотреть на то, как развивалась риторика в интернациональном масштабе. Или посмотреть на разные парламенты в мире. Тогда быстро находишь разницу между тем, на каком уровне (*к примеру, политики*) убеждают публику и электорат.

Например, в Англии и Америке, где есть долгая традиция риторики аргументации, парламент интересен. Там есть настоящие спонтанные дебаты.

А если посмотреть на немецкий бундестаг или русскую думу, то там политики просто считывают речь с листа.

Но как бы то ни было, в разных странах есть правила риторики, которые стоит соблюдать. И именно о них мы поговорим ниже.

Ораторское искусство перед публикой

Ораторское искусство предполагает, что оратор и его аудитория должны быть полностью совместимы друг с другом. Ведь каждая публика другая и каждой аудитории нужна иная речь.

Если я говорю перед специалистами, мне стоит пользоваться более профессиональными фразами и терминами.

А если идет разговор перед неопытной аудиторией, тогда нужно более педагогически построить речь. Лучше начать с самых базовых концептов и только медленно продвигаться вперед.

Если это разговор перед молодой публикой (*студенты и академики*), то стоит выступать динамично и быть более смешным.

Но если выступаем перед профессорами и деканами, то нужно быть более серьезней и чуть меньше шутить.

И вот, что самое интересное в риторике! Одна и та же речь будет любимой и пользоваться огромным успехом перед одной аудиторией. Однако при этом будет полностью отвергнута другой.

Из этого следует, что хороший оратор всегда задаст себе вопрос — кто передо мной сидит? Кто моя публика и каковы особенности целевой аудитории? Что они знают и что им было бы интересно услышать?

Такой анализ — это главное оружие оратора.

Поэтому если у вас есть презентация, то всегда имейте ее различные варианты для разной публики. К примеру, для специалистов, молодой публики, новичков и для престарелых.

КАК УБЕДИТЬ СВОЮ ПУБЛИКУ АРГУМЕНТАМИ?

Аргументы нужно делать весомыми, а не просто перечислять. Обычно, когда люди аргументируют, они стараются принести больше аргументов.

К примеру, говорят по экономическим причинам то-то, по политическим то-то и так далее. В итоге, они вообще, не развивают свой аргумент, а просто дают перечисление. Не идут вглубь.

А если хотим убедить людей, то очень важно идти вглубь и именно выстроить красивый аргумент.

ЛИТЕРАТУРА:

1.Usarov Ravshan Khudayarovich, & Oltiboyev Abror Muzafafrovich. (2024). FOSTERING FRIENDLY RELATIONSHIPS IN CHILDREN'S TEAMS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 12(1), 187–189. Retrieved from <https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/5110>

2.Usarov Ravshan Khudayarovich, & Mamadiyev Norboy Khursanovich. (2024). ENRICHING THE STUDENT'S VOCABULARY. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 12(1), 183–186. Retrieved from <https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/5109>

3.Usarov , R. . (2023). FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE. Евразийский журнал академических исследований, 3(6 Part 2), 189–193. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/17773>

4.Usarov , R. . (2023). FORMATION OF LANGUAGE COMPETENCE OF PEDAGOGICAL UNIVERSITY STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE. Евразийский журнал академических исследований, 3(6 Part 2), 194–196. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/17774>

5.Усаров , Р. . (2022). АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 2(6), 167–169. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/2712>

6.Абзоиров Тохир и Абзоирова Дилшода. (2021). Современная молодежь – на пути образования и воспитания. *JournalNX — многопрофильный рецензируемый журнал* , 7 (05), 280–284. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/KN7VM>

7.Tursunova Saida. (2022). Pedagogical bases of nationalization of school education. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(02), 456–461. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/P8MNR>

8.Abzairov Takhir Yuldashevich, & Abzairova Dilfuza Takhirovna. (2022). Education and training in schools should be in harmony with the idea of national spirit and patriotism. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(02), 462–469. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/DQ4XY>

8. Абзаиров Тахир Юлдашевич, & Чориева Мухаббат Тураевна. (2024). ЛИНГВОМЕТОДИЧЕСКИЕ И КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО . *World Scientific Research Journal*, 23(2), 93–105. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3020>

9.Усаров Равшан Худаёрович, «ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ ГОВОРЕНИЮ ПО ЛИТЕРАТУРЕ», IEJRD - Международный многопрофильный журнал , вып. 6, нет. 4, с. 4 августа 2021 г. 08.10.2021Том. 6 № 4 (2021): ТОМ 6 ВЫПУСК 4

10.[Content Characteristics of Independent Work of Students \(IWS\): Modern Conditions and Problems](#) RK Choriev, RK Usarov, MA Sattorova, NE Abdiev, NR Pulatova

Psychology and education 58 (2), 1289-1294

[Том. 58 № 2 \(2021 г.\): Том 58 № 2 \(2021 г.\)](#)

[https://doi.org/10.17762/pae.v58i2.2272.](https://doi.org/10.17762/pae.v58i2.2272)

11.Абзаиров, Т., & Никаноров , С. (2023). Особенности речи и письменности в преподавании русского языка в вузах Узбекистана. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 368–375. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/traditions-innovations-language/article/view/26451>

O'QITUVCHI PEDAGOGIK FAOLIYATIDA MULOQOT MADANIYATI VA PSIXOLOGIYASINING XUSUSIYATLARI

Tursunova Saida Isakovna

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Yo'ldosheva Mohigul Anvar qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola pedagogik faoliyatida muloqot madaniyati va psixologiyasi o'ziga xos xususiyatlari, O'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabat va muomala madaniyati ularning fel -atvori, xulqi va olgan tarbiyasining amaliy hayotda namoyon bo'lishini bildiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'zaro hurmat izzat va qadriyatlarga asoslanib ustoz -shogird an'alarini shakllantirish oraqali vatanga muhabbatini oshirishi hamda dunyoqarashni kengaytirishi, yaxshi fazlatlar manbai ekanligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: pedagogik muloqot madaniyati, o'qituvchining axloqiy fazilatlari, kundalik muloqot, an'anaviy muloqot, "ustoz - shogird" an'analari, muloqot ob'ekti, pedagogik ziddiyatlar, muosharat odobi, muomala madaniyati, milliy va umumbashariy qadriyatlar, so'z va nutq, voiz, fozil kishi, shirinsuxanlik, notiqlik qobiliyati, ma'naviyat mezoni, ma'naviy madaniyatni shakllantirish omillari, psixologik taktika.

Usullari. O'qituvchi kasbiy faoliyatida muloqot madaniyatini shakllantirish muammosi kishilik jamiyatining ehtiyojlari va talablaridan kelib chiqqan holda hal qilinadi. Shu boisdan hozirgi davrda O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, kasbiy tayyorgarlik, kasbiy mahorat bilan cheklanib qolmaslikni, balki bo'lg'usi pedagog kadrlar shaxsiy faoliyatida kasbiy madaniyatni tarkib toptirish mutlaqo zarur ekanligi ta'kidlanadi. Respublikamizda o'qituvchilik kasbining o'ziga xos xususiyatlari, fazilatlari, hislatlari, qobiliyatlari ish uslublari, pedagogik mahorat sirlarini egallash yo'llari, shaxslararo muloqot madaniyati yuzasidan turli davrlarda har xil ilmiy izlanishlar olib borilgan. Muloqot madaniyatining tarbiyalovchi imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish ko'p jihatdan o'qituvchining shaxsiy sifatleri bilan belgilanishini ta'kidlab o'tish lozim.

V.D.Suxomlinskiy o'qituvchining "...maktab hovlisida gapirgan har bir so'zi puxta o'ylangan, aql va mulohazalarga boy, ma'lum bir tarbiyaviy maqsadga qaratilgan bo'lishi kerak" deb ta'kidlaydi. O'qituvchining har bir so'zi olimning fikricha, nafaqat o'quvchi qulog'iga aytiladi, balki uning qalbiga ham qaratilgan

bo'lishi shart. Umuman ilg'or o'qituvchilarning fikricha, ta'lim va tarbiya faqat o'qituvchi va o'quvchining o'zaro hamkorlik pozitsiyasi asosidagi muloqot jarayonida quriladi.

O'qituvchilarning o'zaro axborot almashishi bilan bog'liq xususiyatlari, uning sinf jamoasiga singib keta olish qobiliyati bilan bo'g'liq. Sinf jamoasida ro'y berayotgan har qanday voqea va hodisalar o'qituvchilar nazoratida bo'lishi, ularning oqibatini o'qituvchilar tez va adolatli tahlil qilishi va oldini olishi lozim. Bu faqat faol o'quvchilar bilan axborot almashib turish natijasida amalga oshiriladi. Shundagina, o'qituvchining o'quv tarbiyaviy jarayondagi faoliyati uchun qulay sharoitlar yaratiladi va ijobiy natijalar beradi.

Tahlil va natijalar. O'qituvchining to'g'ri tashkil etilgan muloqoti o'quvchining o'zligini anglash funksiyasini takomillashtiradi. Bunda o'qituvchining vazifasi muloqot asosida o'quvchilarga o'zining "Men"ligini anglashni, shaxs sifatida o'z fikrini dadil va erkin gapirishni, jamoada o'z o'rnini bilishni, o'z-o'zini baholashni o'rgatishi kerak. Pedagogik faoliyatni endigina boshlayotgan yosh o'qituvchilar o'z kasbiy mahoratlarini oshirish maqsadida o'quvchilar bilan muloqot madaniyatini shakllantirish ustida muntazam ish olib borishlari zarur. Ta'lim-tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda pedagogik muloqot madaniyati o'qituvchi va o'quvchilarning bevosita o'zaro munosabatini ma'lum bir maqsad sari hamjihatlikka yo'naltiruvchi kuchdir.

O'qituvchi o'zining xushmuomalaligi, madaniyati, go'zal xulqi, muloqotda o'quvchilar qalbiga yo'l topa olishi bilan o'z mahoratini namoyish qilib, muloqot madaniyatining tashkiliy shakllariga ijtimoiy-psixologik negizni asos qilib olishidir. Ko'rsatib o'tilgan vaziyatlar asosida pedagogik ta'sir ko'rsatish uchun, o'qituvchining pedagogik muloqot madaniyatiga, etikasi va odob-axloqiga, dilkashligiga, muosharat odobiga alohida talablar qo'yiladi. Ushbu fazilatlar o'qituvchining sinf jamoasida, ota-onalar bilan muloqot qila bilishida, o'quvchilar bilan aniq maqsadni ko'zlagan holda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishida va ularni boshqara olishida muvaffaqiyatlar garovidir. O'qituvchi muloqot madaniyati asosida faoliyat olib borgan taqdirda ham, o'quvchilar jamoasi orasida turli tushunmovchiliklar, ziddiyatlar paydo bo'lishi tabiiy hol. Har qanday tajribali o'qituvchining pedagogik muloqoti jarayonida o'ziga xos qiyinchiliklar yuzaga keladi. O'quvchilar jamoasida sodir bo'ladigan har qanday pedagogik vaziyatga javobgar shaxs o'qituvchidir. Bu barcha davrlar pedagogik faoliyatida namoyon bo'ladigan tipik hodisa.

Xulosa, o'qituvchi va o'quvchilar bilan muloqot jarayonida yuz berishi mumkin bo'lgan turli ziddiyatli vaziyatlarni tezda bartaraf etishi uchun, avvalo o'z iqtidoriga, pedagogik mahoratiga tayanishi kerak. Pedagogik muloqot

asosida erishiladigan yutuqlar o'qituvchining ijodiy mehnati mahsulidir. Ushbu mehnatning salbiy va ijobiy tomonlari bo'lishi shubhasiz. Har bir vaziyatni oqilona baholash, uni to'g'ri rejalashtirish, tarbiyaviy jarayonlarda aql-idrok bilan muloqotni tashkil etish zarur.

O'qituvchi bilan o'quvchilarning muloqotda bir-birlarini o'zaro tushunmasliklari, muloqot vositalarining qashshoqligi, har bir o'quvchining ruhiyatiga qarab muomala qilinmasligi, barchaga bir xil majburiy itoatkorlik munosabati, o'quvchilarni tor doiradagi intizomga chaqiruvchi emotsional jihatdan salbiy tus berilgan buyruq shaklidagi muloqot doimiy ziddiyatlarni keltirib chiqaradi. Pedagogik muloqot usullari ustida ishlashning asoslangan tizimini tuzish uchun, har bir o'qituvchi o'zining muammolaridan, yo'l qo'yilgan kamchiliklaridan kelib chiqib, qiyinchiliklarni tahlil qilish bilan bartaraf etishi lozim.

O'qituvchi shaxsining professional jihatlarini va o'z-o'zini tarbiyalash yo'llaridan biri o'zining sifat va hislatlarini, shuningdek pedagogik faoliyat va muloqotlarining barqaror xususiyatlariga, o'qituvchi bilimining saviyasi va tarbiyalanganligi natijasida erishilgan.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Allaberganova, Y., & Tursunova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASH. *Interpretation and researches*, 2(1).
2. Hikmatov, I., & Tursunova, S. (2023). BO 'LAJAK BOSHLANG 'ICH SINIF O 'QITUVCHILARINI MA'NAVIY-MA'RIFIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING IMKONIYATLARI. *Interpretation and researches*, 2(1).
3. Турсунова, С. И., & Чориева, Х. (2023). МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШ ТАЛАБАЛАР УЧУН МУҲИМ ВАЗИФА. *Interpretation and researches*, 2(1).
4. Isakovna, T. S. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 25(1), 38-42.
5. Абзаиров, Т. (2024). ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА. *Innovations in Technology and Science Education*, 3(20), 64-75.
6. Tokhtayevna, S. M., & Tursunova, S. I. (2023). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF USING NATIONAL HERITAGE IN EDUCATION OF SPIRITUAL

AND MORAL QUALITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *American Journal of Pedagogical and Educational Research*, 11, 66-70.

7. Tursunova, S., & Kh, T. M. (2023). REGARDING THE DEVELOPMENT OF LINGUISTIC COMPETENCES IN PRIMARY EDUCATION. *International Journal of Pedagogics*, 3(04), 12-20.

8. Abzairov, T. Y., & Ibragimov, T. I. (2024). METHODS AND TECHNIQUES OF TEACHING RUSSIAN LANGUAGE. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 2(1), 71-84.

9. Пономарева Людмила Ивановна Турсунова Саида Исаковна. ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ. Сборник научных трудов. 2024/2/28. Том 82. ISSN 2311-1305. 284-286. Ялта 2024.

10. Tursunova Saida Isakovna. BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISH. 2023/12. Вестник КГУ им. Бердаха. № 4(63). ISSN 2010-9075. 158-160. Вестник КГУ им. Бердаха..

11. Турсунова Саида Исаковна. 2023/10. World Bulletin of Management and Law (WBML). Volume-27, ISSN: 2749-3601. Том 27. 46-48. Scholar Express Journals, Berlin Germany.

12. Пономарева Людмила Ивановна Турсунова Саида Исаковна. 2024/2/28. ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ. Сборник научных трудов. Том 82. ISSN 2311-1305. 284-286. Ялта 2024.

13. Toshpo'latova , M. ., & Abduhalimova, . Y. (2023). PEDAGOGNING O'QUVCHILARDAGI ILMIY VA IJODIY QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI. Центральноеазиатский журнал образования и инноваций, 2(11), 179–182.

14. Абдухалимова Ю. (2022). Педагогическая подготовка будущих учителей в воспитании самостоятельно мыслящих, творческих лиц в процессе непрерывного образования. Общество и инновации, 3(8/S), 103–108.

15. Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. *Academia Science Repository*, 4(05), 12-19.

16. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. *European Scholar Journal*, 2 (7), 32-33.

17. Shabbazova, D. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O 'QUVCHILARI SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SHAXSIY QADRYATLI YONDASHUV. MONOGRAFIYA. Termiz-2023. Interpretation and Researches, 1(1).

18. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 373-376.
19. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.
20. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.
21. Ulasheva A., Olloqulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-44.
22. Abdirashidova M. I., Azimova D. U. TEACHING PRIMARY CLASS STUDENTS TO THINK INDEPENDENTLY BASED ON THE COMPETENT APPROACH //Results of National Scientific Research International Journal. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 161-171.
23. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPONENTI. Interpretation and Researches, 1(1).
24. Usmonovna, A. D., & Jovlievna, N. M. (2024). USE OF STEAM TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION TRAINING. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(03), 134-137.
25. qizi Bosimova M. D., Olloqulova F. U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 692-695.
26. Olloqulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar //Jurnal nomi: QarDU xabarlaril ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.
27. Ulasheva A., Olloqulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-44.
28. Xusanov R., Olloqulova F. SHAXS SHAKLLANISHIDA SHARQ MUTAFFAKIRLARI QARASHLARI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 34-39.
29. Muminov I. THE ROLE AND IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B2. – C. 470-474.
30. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

31. Саидова, С. Э., & Самиева, С. О. (2018). НАҚШИ СУХАН ДАР ТАРБИЯИ МАЪНАВИИ ИНСОН. Интернаука, (44-2), 62-64.

BOSHLANG'ICH SINFI ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING O'QUV-BILISH FAOLIYATINI MODELLASHTIRISH

*Xamidova Zarina Iskandar qizi.
Termiz Davlat Pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim nazariyasi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Boshlang'ich sinfi o'quvchilari nutqini o'stirish, ravon o'qishga erishish hozirgi elektron hayot tezkor rivojlanishi jarayonida dolzarb muammolardan biridir. O'qish, uqish, o'rganish inson hayotida muhim ahamiyatga ega. Ravon o'qishga o'rgatishning yo'l- yo'riqlarini o'qish metodikasi ishlab chiqadi hamda savod o'rgatish davridan boshlab mukammalashib boradi. Ushbu o'qitish metodlaridan biri o'quv-bilish faoliyatini modellashtirish metodi hisoblanadi.

Kalit so'zlar: o'quvchilarda tez, ongli, ifodali o'qish malakalarini shakllantirish;

Boshlang'ich sinflarning yangi chiqqan ona tili va o'qish savodxonligi darsliklari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Negaki uning zaminida savodxonlik va axloqiy-ta'limiy tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshqa predmetlar ta'limini o'qish ta'limisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Aynan o'qish ta'limida insonning, avvalo, o'zligini, qolaversa olamni anglashga bo'lgan intilishlariga turtki beriladi.

Shu maqsadda «Ona tili va o'qish savodxonligi kitobi» darsliklariga ona tabiat, atrofimizni o'rab turgan olam, Vatanimiz tarixi va bugungi qiyofasi, kattalar va bolalar hayoti, mehnatsevarlik, istiqlol va milliy-ma'naviy qadriyatlar, xalqlar do'stligi va tinchlik kabi turli mavzular bo'yicha atroficha tushunchalar berishga mo'ljallangan badiiy, axloqiy-ta'limiy, ilmiy-ommabop asarlar kiritiladi. O'qish jarayonida o'quvchilar turli xil bilimlarni egallaydi, hayotiy kompetensiyalarga ega bo'ladi. O'qish darslari quyidagi vazifalarni bajaradi:

- o'quvchilarda tez, ongli, ifodali o'qish malakalarini shakllantirish;
 - borliq, tevarak-atrof haqidagi bilimlarini boyitish;
 - o'quvchilar qalbida kitobga mehr-muhabbat uyg'otish, teran fikrlovchi kitobxonlarni yetish tirish;
 - nutq va dunyoqarashni o'stirish;
 - ijobiy sifatlarni kamol toptirish;
 - salbiy sifatlardan xulosa chiqara bilish;
 - adabiy tasavvur elementlarini shakllantirish
- O'qish darslari savod o'rgatish davrida o'quvchilarni bo'g'in, so'z va gaplar bilan tanishtirish va ularni o'qish, rasmlar asosida hikoya qilish tarzida uyushtirilsa, o'qish texnikasi egallangandan so'ng o'qish muayyan mavzular bo'yicha tanlangan badiiy, ilmiy-

ommabop matnlar yuzasidan olib boriladi. Ongli tushuntirib mutolaa qilish o'qish malakalarining muhim sharti sanaladi.(O'quvchi o'qiganini anglab yetmasa, bunday o'qish talabga javob bermaydi.) Bu jarayon 3 bosqichda amalga oshiriladi.

- 1.Savod o'rgatish jarayonida so'zlarni bo'g'inlab o'qish.
- 2.So'zlarning talaffuzi va ma'nosini anglash-sidirg'a o'qish.
- 3.Avtomatlashgan o'qish.

Demak, to'g'ri o'qish so'zlarni xato qilmasdan, yanglishmasdan, tovush-harf tartibini grammatik shaklini buzmasdan, biror tovush yoki bo'g'inni tushirib qoldirmasdan , ortiqcha bo'g'in -tovush qo'shmasdan, so'zning urg'usiga rioya qilib o'qish demakdir.

Tabiatga oid mavzular yordamida o'quvchilar tabiatdagi o'zgarishlar, yil fasllarining almashinuvi, hayvonot olamiga doir bilimlarni egallaydilar. Bunday mavzudagi asarlar o'quvchilarni kuzatuvchanlikka, tabiatni sevishga, unga nisbatan to'g'ri munosabatda bo'lishga o'rgatadi.

Umuman, «ona tili va o'qish savodxonligi kitobi» darsliklaridagi barcha mavzular o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish bilan birga, ularning lug'atini boyitishga, og'zaki va yozma nutqini to'g'ri shakllantirish va nutq madaniyatini o'stirishga ham qaratiladi.

Ilg'or pedagogik texnologiya usullaridan foydalanish o'qituvchi va o'quvchi faoliyati doirasini aniq belgilab beradi.

Inson hayotida muhim ahamiyatga ega bo'lgan o'qish faoliyati barcha predmet darslarida amalga oshiriladi. Lekin o'qishga o'rgatish yo'l-yo'riqlarini o'qish metodikasi ishlab chiqadi. O'qish metodikasi kichik yoshdagi o'quvchilarning umumiy rivojlanishi, psixologiya, xususiy metodika sohasidagi yutuqlar asosida takomillashtirilib boriladi.

Ifodali o'qish. Boshlang'ich ta'lim tizimida mantiqiy o'qish (matnni to'g'ri, tushunib, tez (me'yorida) o'qish) va adabiy o'qish mukammal o'zlashtirilganidan so'ng ifodali o'qishga o'tiladi. Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, har bir darsda qanday metoddan foydalanish, darsda qanday usullarni qo'llash o'qituvchi tomonidan oldindan belgilab olinishi va puxta ishlab chiqilishi kerak.

O'qish malakalarining sifatlari va ularni takomillashtirish yo'llari

Dastur talablarini to'liq bajarish va amalga oshirish uchun, birinchi navbatda, o'qish ko'nikmalarini to'g'ri va puxta egallash va takomillashtirib borish zarur. O'qish ko'nikmalari savod o'rgatish jarayonida shakllanadi, o'qitishning keyingi bosqichlarida takomillashadi.

O'qish malakalarining sifatlari badiiy asar matnini to'g'ri, tez, ongli va ifodali o'qish kiradi. O'qish darslarida o'quvchilarning o'qish malakalari shakllantiriladi va takomillashtiriladi.

O'qish darslarida asar ustida ishlashni shunday tashkil etish kerakki, asar mazmunini tahlil qilish o'qish malakalarini takomillashtirishga yo'naltirilgan bo'lsin.

To'g'ri o'qish. To'g'ri o'qish deganda xato qilmasdan, yanglishmasdan o'qish tushuniladi, ya'ni to'g'ri o'qish so'zning tovush-harf tarkibini, grammatik

shakllarni buzmasdan, so'zdagi tovush yoki bo'g'inni tushirib qoldirmay, boshqa tovushni qo'shmay, harflar o'rnini almashtirmay, aniq talaffuz qilib, so'zga urg'uni to'g'ri qo'yib o'qish hisoblanadi.

To'g'ri o'qish so'zning uzun-qisqaligiga, o'quvchining so'z boyligiga, ya'ni so'zning leksik ma'nosini qanchalik bilishiga hamda so'zning bo'g'in va morfemik tarkibiga bog'liq.

O'qituvchining tuzilishi murakkab so'zlarni oldindan xattaxtaga yoki kartonga bo'g'inlarga bo'lib yozib qo'yib, o'quvchilarga ovoz chiqarib birgalikda o'qitishi yaxshi natija beradi.

O'quvchilar yo'l qo'ygan xato ikki xil yo'l bilan tuzatiladi:

1. O'quvchi so'z oxiridagi qo'shimchani noto'g'ri o'qisa, o'quvchini o'qishdan to'xtatmasdan xatoni to'g'rilash mumkin.

2. Xato o'qish bilan gaplarning mazmuni buzilsa, qayta o'qitish usulidan foydalaniladi. Bunda o'quvchiga o'qigan matni yuzasidan savol berilsa, o'quvchi e'tiborli bo'lib qayta o'qiydi.

Tez o'qish. Tez o'qish me'yoriy tezlikda o'qish bo'lib, bunda o'qish sur'ati matnning mazmunini tushunishdan ajralib qolmasligi kerak. O'qish tezligi matnni tushunish tezligi bilan muvofiq ravishda o'sib borishi lozim. O'qilayotgan asar mazmunini o'zlashtirishni, matn mazmunini ongli idrok etishni ta'minlaydigan o'qish tez o'qish deyiladi.

O'qish tezligi to'rt yil davomida to'g'ri va ongli o'qish bilan bog'liq holda asta ortib boradi. O'qish tezligini tekshirganda o'qituvchi o'qiladigan materialning xarakterini, ya'ni g'oyaviy-mavzuviy murakkabligini, so'z va gaplarning tuzilishini, ularning bolalar nutqida qaydarajada ishlatilishini, o'qishning to'g'ri va ongli bo'lishini hisobga oladi. O'quvchilarning o'qish tezligi har xil bo'ladi, albatta. O'qituvchining vazifasi barcha o'quvchilarning o'qish tezligini, iloji boricha bir xillikka keltirishdan iborat. O'qish sur'atini oshirishda tez aytishlarni, maqollarni yod oldirish va matnni ovoz chiqarib o'qishni mashq qilish kabilar samarali usullardan hisoblanadi.

Ongli o'qish. Ongli o'qish yaxshi o'qishning asosiy sifati hisoblanadi. Ongli o'qish o'qilgan matnning aniq mazmunini, asarning g'oyaviy yo'nalishini, obrazlarini va badiiy vositalarining rolini tushunib o'qish, shuningdek, asarda tasvirlangan voqea-hodisalarga o'z munosabatini ifodalay olishdir.

Ifodali o'qish. Ifodali o'qish intonatsiya - ohang yordamida asarning g'oyasi va jozibasini to'g'ri, aniq, yozuvchi niyatiga mos ravishda ifodalay bilishdir.

Intonatsiya (ohang). Intonatsiya og'zaki nutqning birgalikda harakat qiluvchi elementlari: urg'u, nutq tempi va ritmi, pauza, ovozning past-balandligining yig'indisidir.

Asarning mazmuni va g'oyaviy yo'nalishini tahlil qilish ifodali o'qishga o'rgatish bilan bog'lab olib boriladi. Ifodali o'qishga o'rgatishda matn mazmunini tushunish, muallif hikoya qilgan voqealarga o'z munosabatini bildirish asosiy vazifa hisoblanadi. O'quvchilarda ifodali o'qish malakasini shakllantirish uchun asarni o'qituvchining ifodali o'qishi muhim ahamiyatga ega.

Dars jarayonida barcha o'quvchilarni birday jalb etish, bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarga bajara oladigan imkon qadar ko'proq topshiriq berish, iqtidorli bolalarni zeriktirib qo'ymasdan so'rash shakllarini yangilab turish, rag'batlantirish usullarining eng afzallarini , fanga, faslga bog'lagan shaklda qo'llash , o'quvchilarning fanga, o'qishga bo'lgan munosabatini yaxshilaydi. Buning uchun o'qituvchi mehnatkash, tirishqoq, izlanuvchan va bolajon bo'lmog'i kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Davydov, V.V. Ta'limni rivojlantirish muammolari / V.V. Davydov. - M., 2016 yil.
2. Davlat ta'lim standarti asosida tuzilgan 2-sinf ish reja.
3. Ona tili o'qitish metodikasi K.Qosimova Toshkent —Nosirl nashriyoti 2009.
4. 2-sinflar uchun Ona tili darsligi K.Qosimova, S.Fuzailov, A.Ne'matov Toshkent-2018
5. Habibullayevna S. Z. MUNISNING "SAVODI TA'LIM" RISOLASI QO'LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 54-62.
6. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.
7. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 121-125
8. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 88-91..
9. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 11. – С. 113-118.

МЕТОДИКА ПОДГОТОВКИ ЗАДАЧИ ДЛЯ ИССЛЕДОВАНИЯ PIRLS

Hasanova Sabohat Komil qizi

Студентка Термизского государственного педагогического института

Аннотация: прочитав эту статью, вы получите информацию о задачах PIRLS и методологии ее планирования и улучшения. Большое внимание было уделено ресурсам, которые нам понадобятся при планировании заданий.

Ключевые слова: задания, международная программа оценивания PIRLS, методические пособия, родной язык и грамотность чтения, методика, повествование и тексты.

Международная программа оценки PIRLS важна для нашей развивающейся системы образования, особенно для начального образования. Ведь наши четвероклассники являются активными участниками международной оценочной программы PIRLS.

Руководители начальной школы должны подготовить своих учеников к выполнению задач этой программы. Когда наши студенты принимали участие впервые, то есть в 2021 году, они заняли 49 мест. Сейчас процесс подготовки к программе начался со специальной подготовки.

В связи с недавним внедрением международных программ оценки в образовательную систему Узбекистана у нас нет специальной литературы или методических пособий, связанных с PIRLS. Поэтому учащимся начальных классов предлагается в рамках исследования создать сборник рассказов, издать литературу, которую они используют при планировании подготовки к заданиям.

Конечно, при этом наши будущие специалисты организуют процесс подготовки к учебе с использованием родного языка и чтения, а в дальнейшем и с использованием новых учебников на основе модели 4К.

Это обеспечивает интеграцию с нашими новыми учебниками на основе PIRLS. Появляются новые идеи и мысли, развивается логическое мышление учащихся.

В результате реформ, проводимых в нашей стране в последние годы, достигаются огромные показатели экономического роста, увеличивается потребность в квалифицированных кадрах и зрелых специалистах во всех областях. Это само по себе повышает внимание ко всем аспектам обучения студентов. В условиях, когда наша страна стремительно развивается по пути инновационного развития, всесторонняя поддержка творческих идей и творчества молодежи, являющейся наследниками нашего будущего, формирование ее знаний, навыков и квалификации, передового зарубежного опыта, международный стандарт и важно совершенствовать систему оценки на основе требований, изучать международный опыт, проводить всесторонний сравнительный анализ существующей системы, тесно сотрудничать с соответствующими международными и зарубежными организациями, агентствами, научно-исследовательскими учреждениями.

Это, в свою очередь, побуждает нас работать с международными исследованиями, направленными на повышение эффективности образования, в которых до сих пор участвуют ведущие страны мира, и быть в числе развитых стран в сфере образования. Здесь мы сосредоточимся на международной программе оценки PIRLS. Целью этого международного исследования PIRLS является изучение навыков чтения и понимания учащихся начальной школы в странах с разными системами образования, а также факторов, которые способствуют разным уровням успеваемости учащихся, заключающихся в выявлении и оценке конкретных характеристик. Конечно, подобные исследования имеют большое значение для работников сферы народного образования, ученых, методистов, педагогов, родителей и представителей

общественности. Международные исследования PIRLS проводятся каждые 5 лет. Исследования PIRLS координируются Международной ассоциацией образовательных учреждений [IEA]. Программа PIRLS была основана в 2001 году Международной ассоциацией по оценке образовательных достижений и оценивает читательскую грамотность учащихся 4 начальных классов на международном уровне.

Международное исследование PIRLS обеспечивает международное сравнение информации об уровне развития навыков понимания прочитанного у учащихся начальных классов, что может служить государственной политике в области образования для улучшения чтения и преподавания. Это крупная международная программа оценки, обеспечивающая анализ.

В настоящее время PIRLS определяет читательскую грамотность как способность понимать и использовать формы письменной речи, которые требуются и ценятся обществом, а также способность извлекать смысл из текстов в различных формах.

Читатели обращают разное внимание на информацию, четко изложенную в тексте. Некоторые мнения, высказанные в тексте, привлекают внимание читателей, а некоторые не вызывают у них никакого интереса. Например, если идеи в тексте противоречат или подтверждают представления учащихся о содержании текста или общей цели чтения, учащиеся будут уделять больше внимания тем же идеям. Кроме того, учащиеся обычно пытаются найти в тексте информацию, чтобы ответить на вопрос чтения или проверить свое понимание определенных аспектов текста.

Исследования направлены на демонстрацию понимания того, как применять знания в новых проектах и ситуациях.

Каждый выбранный для исследования текст и рассказ должен быть актуальной на сегодняшний день темой. В процессе анализа учащиеся должны остановиться как на учебных, так и на воспитательных выводах. Ведь наша система образования отличается тем, что образование и воспитание осуществляются органично.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Hasanova Sabohat Komil qizi "Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida PIRLS xalqaro baholash dasturini takomillashtirish" Zamonaviy Boshlang'ich ta'lim innovatsiyalar, muammolar va rivojlantirish istiqbollari xalqaro ilmiy- amaliy konferensiyada 2023
2. Hasanova Sabohat Komil qizi "O'qish savodxonligi darslarida pirls hikoyalarini qo'llash metodikasi" "integrational conference on interdiscinlinary science" 2024
3. Kichik yong'oq daraxti [Mat]: / Hasanova Sabohat Komil qizi "KITOB NASHR" - 2024-yil. 105 b.
4. WHAT IS THE IMPORTANCE OF THE PEARLS INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM? International Journal Of Scientific Researchs Jurnal IMPACT FACTORI: 7,293 Volume 5, issue 1, 2024 Hasanova Sabohat Komil qizi <https://worldlyjournals.com/index.php/IJSR/article/view/1519>

5. "MECHANISMS FOR USING THE NEW TEXTBOOKS IN THE PLANNING OF PEARLS ASSIGNMENTS" Hasanova daughter of Sabohat Kamil 24th - International Conference on Research in Humanities, Applied Sciences and Education Hosted from Berlin, Germany <https://conferencea.org> April 27th 2024
6. "METHODOLOGY OF USING NEW TEXTBOOKS IN ORGANIZING PEARLS TASKS (AS AN EXAMPLE FROM NATURAL SCIENCE)" Hasanova Sabohat International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education <https://conferencea.org> Hosted from London, The UK March 30th 2024
7. O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA PIRLS HIKOYALARINI QO'LLASH METODIKASI. International conference on interdisciplinary science Volume 01, Issue 02, 2024 USA-2024 Hasanova Sabohat Komil qizi
8. PIRLS TADQIQOTLARIGA TAYYORLOV JARAYONIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH for patriciation in the scientific-online conference "INTERNATIONAL CONFERENCE ON MEDICINE, SCIENCE AND EDUCATION" with an article entitled 26.03.2024 Hasanova Sabohat Komil qizi

TILSHUNOSLIKDA STILISTIK FIGURA VA TROPLAR TADQIQI

Tursunov Jaxongir,

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada jahon va o'zbek tilshunosligida stilistik figuralar va troplar tadqiqiga doir ishlar haqida so'z yuritiladi. Tilshunoslikda trop va figuralarga nutqning tasviriy vositalari, bezagi sifatida yondoshilgan bo'lib, ularning birini ma'no ko'chishi orqali, ikkinchisining esa, nutq oboroti sifatida vujudga kelishi haqidagi fikrlarga asoslanib kelinmoqda. Trop va figuralar avvalo shu jihatdan farqlanganidek, badiiy asarda qo'llanilish masshtabi jihatidan ham ular farqlanadi.

Kalit so'zlar: Tilning ifodaviyligi, ekspressivlik, troplar, stilistik figuralar, badiiy matn.

Trop va figuralar nutqning badiiy obrazlilikini vujudga keltiruvchi vosita ekanligi juda qadim zamonlardan olimlar diqqatini jalb etib kelgan. Bu vositalarni tilning tasviriy vositalari sifatida o'rganilishi qadimgi grek, hind va qadimgi rim ritoriklarining faoliyatlari bilan bog'lanadi⁶ va hozirgi kunda ham tasviriy vositalar sifatida antik an'ana asosida tasnif qilinib kelinmoqda. Antik ritoriklar tomonidan nutqning bezagi hisoblangan troplar alohida so'zlardan tashkil topgan, figuralar esa so'z birikmalaridan tashkil topgan deb qaralgan. Antik ritoriklar trop va figuralarni ajratishda ularning o'ziga xos muhim xususiyatlaridan kelib chiqqanlar. Shu nuqtai nazardan troplar figuralardan funksional jihatdan tabaqalanganligi, ko'rgazmaliligi bilan ham farqlangan. Aristotel "Ritorika" haqidagi ta'limotida so'zning metaforik ma'noda qo'llanilishi

⁶ Қаранг: Античные теории языка и стиля. – М.: – Л., – 1936; Баранников А.П. Изобразительные средства индийской поэзии. – Л.: 1947.

ko'rgazmaliligi bilan bog'liq ekanligini ko'rsatgan⁷. Figuralarning antik asosi Kvintilian tomonidan asoslangan. Figuralar antik asosiga ko'ra, ikki tomonlama izohlanadi. Birinchidan, figuralar orqali hamma formalar singari fikr ifodalanadi. Ikkinchidan, figuralarga oddiy shakldan fikr va tushuncha ifodalash jarayonida ongli ravishda chekinish vositasi deb qaralgan. Shu asosda troplar morfologik, figuralar esa sintaktik hodisa sifatida ajratilib, figuralar nutq qurilishining bir turi ekanligi qayd etiladi⁸. Trop va figuralarning badiiy nutqdagi roli A.N.Veselovskiy va A.A.Potebnya tadqiqotlarida har tomonlama o'z ifodasini topgan⁹. A.A.Potebnya badiiy tilning (poeziya tili) o'ziga xos xususiyatlarini o'rganar ekan, uning asosiy xususiyatlaridan biri metaforikligi ekanligini qayd etadi va shunday yozadi: "Poeziyada hamma vaqt boshqacha aytish mavjuddir"¹⁰. A.Potebnyaning so'zning ichki formasi ta'limoti asosida ham trop va figuralar yotadi. Bu ta'limotga ko'ra, trop ma'noni obrazli ifodalash vositasi, figuralar esa so'zning ichki formasining o'ziga xos holda barpo bo'lishidir¹¹. A. Potebnya trop va figuralarga fikriy obrazlilikni vujudga keltiruvchi vositalar sifatida qaraydi. Poetik figuralar, – deb yozadi u, – obrazlilikning boshlanishidir. Shuning uchun fikr obrazlilikni talab qilar ekan, trop va figuralarga murojaat qilinadi¹². Keyingi yillar tilshunosligida trop va figuralar masalasi har tomonlama o'rganilib, ular orasidagi tafovutlar ancha oydinlashtirildi. Chunonchi, trop va figuralar haqida fikr yuritar ekan, K.A.Dolinin antik ritoriklarning trop va figuralarni ajratishdagi yo'llarini qattiq asos qilib olmaydi. Zero, K.A.Dolinin haqli ravishda metaforalarning ham so'z birikmalaridan iborat bo'lishini ta'kidlaydi¹³. Trop va figuralarni farqlovchi muhim belgi ma'no ifodalash ekanligi hozirgi kunda shu mavzudagi tadqiqotlarning asosini tashkil qiladi. Chunonchi, M.Polyakov poetik samaradorlik (badiiylik) badiiy asarda uslubiy zanjir orqali vujudga kelishini e'tirof etib, unda trop va figuralarning muhim o'rni borligini qayd qiladi. "Trop va figuralarning funksional bog'lanishi shunga olib keladiki, uning ma'nosi asardagi boshqa so'zlar bilan aloqasi asosida oydinlashadi. Shuning uchun ham matnda trop va figuralar o'yini vujudga keladi"¹⁴. M.Polyakov trop va figuralarning funksional jihatdan ham turli-tuman ekanligini ta'kidlaydi, ya'ni metafora –tasvirlaydi, o'xshatish – ko'rsatadi¹⁵.

⁷ Античные теории языка и стиля. – М.: – Л., 1936. – С.178.

⁸ Шу асар. – Б. 259-260.

⁹ Веселовский А.Н. Историческая поэтика. – М.: Высшая школа, 1989; Потебня А. Эстетика и поэтика. – М.: 1976.

¹⁰ Потебня А.А. Юқоридаги асар. – Б. 341.

¹¹ Потебня А.А. Юқоридаги асар. – Б. 205.

¹² Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – М., 1968. – С.8.

¹³ Долинин К.А. Стилистика французского языка. – С. 133-134.

¹⁴ Поляков М. Вопросы поэтики и художественной семантики. – М.: Советский писатель, 1978. – С. 150.

¹⁵ Поляков М. Шу асар. – Б. 150.

Troplarga paradigmatic, figuralarga sintagmatik hodisa sifatida yondashish bugungi tilshunoslikda trop va figuralarni o'rganishdagi muhim belgilardan biri sanaladi. O.S.Axmanova tropni badiiy ifodalilikni oshirish maqsadida ko'chma ma'no orqali fikr ifodalash vositasi sifatida izohlab, unga metafora, metonimiya va sinekdoxa hodisalarini kiritib¹⁶, figuralarni fikriy ifodalilikni kuchaytirish maqsadida qo'llanuvchi maxsus so'z birikmalaridan iborat sintaktik qurilma sifatida izohlaydi¹⁷. Umuman, tilshunoslikda trop va figuralarga nutqning tasviriy vositalari, bezagi sifatida yondoshilgan bo'lib, ularning birini ma'no ko'chishi orqali, ikkinchisining esa, nutq oboroti sifatida vujudga kelishi haqidagi fikrlarga asoslanib kelinmoqda. Trop va figuralar avvalo shu jihatdan farqlanganidek, badiiy asarda qo'llanilish masshtabi jihatidan ham ular farqlanadi. Chunonchi, ma'no ko'chishi orqali fikr ifodalash murakkab bo'lganligi uchun troplarga hamma vaqt ham murojaat qilinavermaydi, figuralar esa badiiy matnlarda ko'p uchraydi. M.N.Kojina¹⁸ metaforaning badiiy qimmatini e'tirof etarkan, ba'zan yuzlab betlarda, hatto butun asarda metafora bo'lmasligi, biroq bu badiiy asarning badiiy obrazlilikini yo'qolishiga olib kelmasligini uqtiradi. Trop va figuralarga badiiy obrazlilikni vujudga keltiruvchi uslubiy vositalar sifatida yondashish keyingi yillar tadqiqotlarida muhim o'rin tutgan¹⁹. O'zbek tilshunosligida ham trop va figuralar, ularning uslubiy xususiyatlarini yorituvchi maxsus monografik tadqiqot mavjud²⁰. Troplar – metafora, metonimiya, sinekdoxa, o'xshatish, sifatlash hodisalarini o'z ichiga olsa, figuralar – takror, anafora, ironiya, antiteza, refren, graditsiya, perifraza, parallelizm va boshqa hodisalarni qamrab oladi.

Bu vositalar tilning tasviriy vositalari hisoblanib, nutqda xususan, badiiy nasrda, ularning har birining o'ziga xos o'rni bor. Biroq tasviriy vositalardan metafora, o'xshatish, sifatlash badiiy nutq uchun muhim bo'lgan, badiiy-obrazlilikni ta'minlashda ko'lamdorligi bilan alohida ajralib turuvchi badiiy vositalardir. Shuning uchun bu o'rinda, faqat shu uch vositaning badiiy nasrdagi o'rni, xususiyatlari haqida fikr yuritishni lozim topdik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ахмедов А. Бадий асар тилини ўрганиш ҳақида //Ўзбек тили ва адабиёти масалалари. – Тошкент: 1960. – №3.

¹⁶ Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – С. 481.

¹⁷ Ахманова О.С. Шу асар. – Б. 492.

¹⁸ Кожина М.Н. О специфике художественной и научной речи в аспекте функциональной стилистики. – М.: 1966. – С. 72.

¹⁹ Ефимов А.И. Стилистика русского языка. – С.102 – 125; Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. – Л.: 1973. – С. 139-159; Долинин К.А. Стилистика французского языка. – Л.: 1978. –С. 133-159; Рубайло А.Т. Художественные средства языка. – М.: 1961. – С. 25-80.

²⁰ Қўрғуров Р. Ўзбек тилининг тасвирий воситалари. – Тошкент: Фан, 1977; Махмараимова Ш. Оламнинг миллий лисоний тасвирида метафора. – Тошкент: Нодирабегим, 2019.

2. Бегматов Э., Бобоева А., Асомиддинова М., Умурқулов Б. Ўзбек нутқи маданияти очерклари. – Тошкент: Фан, 1988. – 191 б.
3. Дониёров Х. Бадиий асар тилини ўрганишнинг баъзи масалалари // Ўзбек тилшунослиги масалалари. – Самарқанд: 1943.
4. Ефимов А.И. О языке художественных произведений. – М.: Учпедгиз, 1954. – 288 с.
5. Йўлдошев Б. Бадиий нутқ стилистикаси. – Самарқанд, 1982. – 82 б.
6. Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – С. 2776-0979.
7. Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – Т. 3. – №. 12. – С. 336-340.
8. Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 19. – С. 121-124.
9. Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 329-334.
10. Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY-PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 128-132.
11. Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 258-261.
12. Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.
13. Davlatmamatovna H. G., Karshiyevna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 03. – С. 46-52.
14. Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – С. 332-335.
15. Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

JADID MA'RIFATPARVARLARININIG TARBIYA HAQIDAGI FIKRLARI

Xazratkulova Shoira Noraliyevna

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Jadidlar faoliyati va ularning sog'lom avlod tarbiyasi masalalari yuzasidan qarashlari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Jadid, jadidlar, sho'ro tuzimi, mafkura, ma'rifatparvarlik, iqtisodiy tazyiqlar.

Ilm ahlining alohida e'tirof etishicha ta'lim va tarbiyani yuksaltirish, turkiston o'lkasini ma'naviy hamda ma'rifiy isloh qilish, barkamol avlodni tarbiyalash masalasini o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan jadidlar harakati o'lka xalqlari tarixida muhim ro'l o'ynagan. Aslida jadid so'zi (arabcha "jadid"-yangi) yangilanish ma'nosini anglatib, yangi zamonaviy maktab, matbaa, milliy taraqqiyot usullarini jamiyatga tadbiq etishdan iborat ijtimoiy-siyosiy va ma'rifiy harakat, shu oqim tarafdorlarining umumiy nomi.

XIX asrda ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan nom olgan va XX asr boshida rivojlangan jadidchilik harakatining taraqqiyparvar nomoyondalari – Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon, Munavvar Qori, Abdulla Avloniyilar ijodi va faoliyatida yana ham kuchaydi. Jadidlar Turkistondagi xalqlarni birlashtirish va butun o'lkaning milliy mustaqilligi uchun kurash g'oyasini ilgari surdilar.

Bunday g'oyalar avvalambor yosh avlodni milliy, ma'naviy hamda g'oyaviy jipslashtirish, ularni o'lka taqdiriga dahldorlik tuyg'usi bilan yashashga jalb etish kabilarda aks etadi. Turkiston jadidchiligidagi asosiy g'oyaviy-nazariy yo'nalish Behbudiy, Munavvar Qori, Fitrat, Cho'lponlar tomonidan ilgari surilgan bo'lib, Turkiston xalqi va davlatini qurish, zamonaviy taraqqiyot yo'lidan borishni taklif etganlar

Turkiston jadidlari chor hukumati istibdodidan qoloq ahvolga tushib qolgan Turkiston mahalliy aholini, jumladan o'sib kelayotgan yoshlarni ijtimoiy-siyosiy, madaniy-marifiy turmishini, ong-saviyasini ko'tarish, taraqqiy ettirish maqsadida juda katta madaniy ishlarni olib bordilar. Mahmuxoja Behbudiy ta'kidlaganidek, "Har bir mamlakatda islohot va madaniyat asbobig'a tasavvul (vosita) va tashabbus etmoqlik harakati u mamlakatning yoshlari tarafidan zuhur eta boshlagani kabi, bizning Turkistonda ham madaniyat eshigi manzalasida bo'lgan maktabi ibtidoiy ila intiboh va islohot jarchisi bo'lgan milliy matbuot qayratlu yoshlarning harakati maorif parvaronlarini soyasida vujudga keldi".

Sog'lom farzandlarni tarbiyalash uchun o'qib-o'rganib ilimli, ma'rifatli, eng asosiysi esa ota-onalar o'z vaqtida farzandlarini zamonaviy fanlarini egallashga yordam berishlarini ta'kidlaganlar. Munavvarqori Abdurashidxonov bolaning ta'lim va tarbiya olishida ota-onaning javobgarligi haqida so'z yuritib, o'z farzandining ma'rifatli bo'lishi uchun qo'llaridan kelgancha harakat qiladigan zotlar mavjudligini ta'kidlagan.

Jadidlar xalqning madaniyatdarajasini xalqaro saviyaga ko'tarishni orzu qilganlar, buning uchun esa yoshlarni Yevropaning eng yaxshi o'quv maskanlarida o'qitish zarur, deb hisoblaganlar. Yoshlarni chet elda o'qib kelib, o'z yurtiga foydasi tegadiganligi haqida Mahmudxo'ja Behbudiy esa "Oyna" jurnalida quyidagicha yozgan: "To'y va ma'raka oqchasidan bolalarni.., talabalarni Makka, Madina, Misr, Istanbulga va Rossiya dorilfunun va dorulsaltanatlarig'a yuborilib, diniy va dunyoviy va zamonaviy odamlar etishdurmoqg'a sa'y qilinsun. Ma'lumki, Munavvarqori Abdurashidxonov ham bu yo'lda jonbozlik ko'rsatgan. U o'zining "Jamiyati Xayriya" nomli yordam tashkiloti "ilk maktablarni bitirgandan so'ngra Turkiya, O'rinburg, Ufa va Ozarbayjonga yashirin yuborilgan talabalaraga yordam ishlarini boshqarar edi".

Jadid namoyondalari yoshlarga murojaat ham etib, ularni oldinga intilishga, zamonaviy bilimlarni egallashga va umuman, ravnaq etishga chorlaganlar. Shu o'rinda jadidlarning yoshlarga murojaatiga e'tibor qilaylik: "Ey, g'ayratlik yoshlar! Bir-biringiz ila ittifoq etub, jamiyatlar barpo qilub, ...millat yo'lida xizmat etingiz. Millat va xalq sizdan hurmatva yaxshilik talab etadur, nafsoniyat va g'urur emas..... muhtaram yoshlar! Zamon siznikidir. Balki butun sharingiz va millatingiz ila taraqqiy qilursiz".

O'zlikni anglash degani - bu o'z tariximizni, ming-ming yillik an'analarimizni bilish degani. Agarki har qaysi odam kechagi kunni yaxshi biladigan bo'lsa, hech qachon avvalgi xatosini yana takrorlamaydi.

O'zingiz eslang, bir vaqtlar, kommunistik mafkura zamonida milliy urf-odatlar, an'analarni rivojlantirish u yoqda tursin, hatto janozaga borish mumkin emas edi. Qarang, qanday og'ir zamon edi! Bu haqiqatni bolalarimizga to'g'ritushuntirib bersak, tarix bilan, haqiqat bilan qurollanib olsak, hayotimizni shunday to'g'ri yo'lga qo'yamizki, uning aniq manzillari barchaga ayon bo'ladi, butun xalqimizga kuch-g'ayrat bag'ishlab turadi. Bu - erkin, ozod, tinch va barqaror, obodva farovon hayot demakdir.

Yosh avlodning maktabdagi tarbiyasiga ham alohida e'tibor berish kerakdir, degan g'oyga ham jadidlar alohida e'tibor berganlar. Chunki, jadidlar yosh avlodni ozodlik, istiqloq, mustaqillik uchun kurashganlar, Vatanning kelajagi, ravnaqi deb qaraydilar. Shuning uchun ham ular bolalar va Vatan taqdiri masalasiga alohida e'tibor beradilar. Shuni ta'kidlash kerakki, jadidlar o'z maktablari orqali yosh avlodga faqat milliy ruhinigina emas, balki umuminsoniy qadriyat, baynalminallik, Vatan ravnaqi, go'zalligini ham singdirishga harakat qilganlar. Ular, bolalar, yoshlartarbiyasi uchun birgina maktab emas, balki ularning o'zlari mustaqil ravishda zamon va dunyo voqealari bi;lan tanishib bormoq, millat va Vatanning ahvolidan, kundalik hayotdan ogoh bo'lmoq kerakligini tadbiiq etgandir.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, jadidchilik Turkiston yoshlarining milliy, madaniy ijtimoiy uyg'onishda va ravnaqida asosiy omil bo'lib xizmat qildi. Zamonning dolzarb masalalarini, hayotning muammolarini ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'naviy yo'l bilan echish yo'llarini jadidlar o'z maqola va asarlarida ko'rsatganlar. Yoshlarni o'qishga, bilim olish va ishlab chiqarishjarayoniga jalb

etish, madaniyma'naviysaviyatini yuksaltirishga chorlaydi. Jahon taraqqiyoti yutuqlarini Turkistonga olib kelish istagida ulardan Vatan uchun xizmat qiladigan etuk olimlar, sanoat va qishloq xo'jaligi sohalarining zamonaviy bilimdon, mutaxasislari, madaniyatarboblari etishib chiqib, ular yurtini obod, farovon etishlariga ishonganlar. Chunki jadidlarning o'zlari ham yosh bo'lganliklari uchun mahalliy yoshlarning muammolari, fikr-g'oyalari turli voqealarga munosabati ularga juda yaqin va tushunarli edi. Yoshlar manfaatini himoya qilish, ularning jamiyat va davlatda munosib o'rin egallashlari uchun tegishli imkoniyatlarni yaratish borasidagi jadidlarning fikrlari bugungi mustaqil O'zbekistonda namoyon bo'lib turmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Oblomurodov N, Hazratqulov A va boshqalar. O'zbekiston tarixi. (o'quv qo'llanma) T.2011
2. Behbudiy M. Muhtaram yoshlarga murojaat. Oyna-1914. 41-son
3. M.Abdurashidxonov. Xotiralarimdan (Jadidchilik tarixidan lavhalar). Sharq-2001. B108-109
4. Khazratkulova Shoir Noralievna. (2022). USE OF MODERN TEACHING METHODS IN EDUCATION OF STUDENTS IN PRIMARY SCHOOLS. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR), 8(2), 123–126.
5. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. Academia Science Repository, 4(04), 644–646.
6. Hazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNINI Interpretation and researches, 2(1).
7. Хазраткулова Ш.Н. «Совершенствование методов воспитания на занятиях в начальных классах». Международной научно-практической конференции. АЭТЕРНА. УФА. 1 августа 2022 г.
8. Hazratkulova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA TARBIYA FANI O'QITUVCHISINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHGA QO'YILADIGAN TALABLAR. *Interpretation and Researches*, 2(1). извлечено от <http://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/1121>
9. Sh.N. Khazratkulova. (2024). THE SIGNIFICANCE OF THE SPIRITUAL HERITAGE OF THE ENLIGHTENMENT PEOPLE IN THE EDUCATION OF PRE - SCHOOL STUDENTS TODAY. *World Bulletin of Social Sciences*, 33, 14-18.
10. Маматкулова Сарвиноз Садбаровна, & Хазраткулова Шоира Норалиевна. (2024). ГАЗЛАЙТИНГ. МАНИПУЛЯЦИИ СРЕДИ ДЕТЕЙ. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(1), 83–86.
11. Sh.N. Khazratkulova, . (2023). THEORETICAL ANALYSIS OF EDUCATIONAL SCIENCE TEACHING IN PRIMARY CLASSES AND ITS CURRENT STATE. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 4(10), 52–57. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-04-10-11>

12. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.
13. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.
14. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.
15. Xaydarova, M. (2023). BO 'LAJAK BOSH LANG 'ICH SINF O 'QITUVCHILARINI TARBIYA FANINI O 'QITISH FAOLIYATIGA TAYYORLASH MAZMUNI. *Interpretation and researches*, 2(1).
16. Khaydarova, M. H. (2020). DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATION COMPEPENCIES IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *Восточно-европейскийнаучныйжурнал*, (5-6 (57)), 37-39.
17. Khaydarova, M. (2023). THE CONTENT OF TEACHING SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY CLASSES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 45-48.
18. Hazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O 'RNI. *Interpretation and researches*, 2(1).
19. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 136-143.
20. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. *Open Access Repository*, 10(10), 51-55.
21. Хазраткулова Ш.Н. «Совершенствование методов воспитания на занятиях в начальных классах». Международной научно-практической конференции. АЭТЕРНА. УФА. 1 августа 2022 г.
22. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Open Access Repository*, 4(02), 81-84.

II SHO'BA. OLIY VA PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM MAZMUNI, SIFATI, TA'LIM DASTURLARI, TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANTIRISH.

TALABALARNI PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASHDA DISPUTLARNING O'RNI VA AHAMIYATI

Орипова Нодима Халиловна

*ҚарДУ Мактабгача таълим кафедраси мудири,
н.ф.д.(DSc), prof.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlashda disputlarning o'rni va ahamiyati yoritib o'tilgan. Disput – bugungi kunda samarali ta'lim usullaridan biri bo'lib, kishilarning ma'lum bir muammo bo'yicha o'zaro fikr almashinuvi, faol savol-javob ko'rinishining namoyon bo'lishi. Disput bir va bir necha guruh talabalari bilan o'tkazilishi mumkin. Disput undan ortiq talabalar ishtirokida o'tkazilsa, ko'pchilik tinglovchiga aylanib qoladi va ayrim talabalarning faolligi ko'zga tashlanmaydi. Ushbu usul bir qancha vazifalarni bajaradi: tanlangan mavzu doirasida talabalarda individual yondashuvni shakllantirish, o'z nuqtai nazarini erkin bayon qilish va bildirgan fikrini himoya qilishga o'rgatish; talabalarni boshqalarning fikrini tinglash va hurmat qilishga o'rgatish; talabalarni qaror qabul qilish, asosli xulosa chiqarishga o'rgatish.

Kalit so'zlar: talaba, disput, munozara, pedagogik faoliyat, pedagogik e'tiqod, tarbiyaviy ishlar, dunyoqarash.

Talabalar bilan tashkil etiladigan ishlarning eng samarali shakllaridan biri – bu disputlar hisoblanadi. Ularni har qanday munosabatlar va mavzularga taalluqli, desak adashmaymiz. Keyingi paytlarda talabalar bilan turli mavzularda disputlar, bahslar tashkil etilmoqda. Bir ko'rinishda disput qandaydir tortishuvga o'xshasa-da, biroq uning ta'sir doirasi juda keng. Disputlar ochiq munozara bo'lganligi sababli unda talabalar o'zaro bahsga kirishadilar, real hayotdagi muammolarni o'rta tashlaydilar. Talabalar o'rtasidagi bu bahslar ularning tanlagan kasbi yuzasidan olib boriladi va pedagogik faoliyatiga yondashuvining ijobiy bo'lishiga yordam beradi. Chunki bu kabi bahs va munozaralarda nizolar, qarama-qarshi nuqtai nazarlarning to'qnashuvi yuz beradi.

Munozara ishtirokchilaridan esa nizo predmetiga nisbatan aniq bir qarashni bayon etish va axloqiy e'tiqodga ega bo'lish; o'z fikrlarini asosli dalillar bilan isbotlash, qarshi tomonning nohaq ekanligini ko'rsata olish, boshqa talabaning xatti-harakati va xulqidagi nuqsonlarni ochiq, to'g'ridan-to'g'ri tanqid qilish qilish talab etiladi. Bunday jarayonda talaba boshqalarni tinglashga, mulohaza qilishga, aniq qaror qabul qilishga o'rganib boradi.

Disputlar shunday kuchga egaki, unda talabalarning ijobiy fazilatlari qatorida e'tiqodi qay darajada shakllanganligi ham namoyon bo'ladi. Talabalarning pedagogik e'tiqodini mustahkamlashga yo'naltirilgan disputlarda har bir talabaning o'qituvchilik kasbiga munosabati va mazkur kasbning

mas'uliyatini qalban his etish ko'nikmasi paydo bo'ladi. Talabalarda pedagogik e'tiqodni shakllantirishda disputlarning o'rni va ahamiyati katta ekan, bu borada ular bilan o'qituvchilik kasbining tarixiy ildizlari, o'qituvchilik kasbiga qo'yiladigan davlat va jamiyat talablari, pedagogik axloq va pedagogik e'tiqod, pedagogik e'tiqodning tarkibiy qismlari, komponentlari kabi mavzular doirasida munozaralar tashkil etish va o'tkazish lozim.

Disput – bugungi kunda samarali ta'lim usullaridan biri bo'lib, kishilarning ma'lum bir muammo bo'yicha o'zaro fikr almashinuvi, faol savol-javob ko'rinishining namoyon bo'lishi. Disput bir va bir necha guruh talabalari bilan o'tkazilishi mumkin. Disput undan ortiq talabalar ishtirokida o'tkazilsa, ko'pchilik tinglovchiga aylanib qoladi va ayrim talabalarning faolligi ko'zga tashlanmaydi. Ushbu usul bir qancha vazifalarni bajaradi:

tanlangan mavzu doirasida talabalarda individual yondashuvni shakllantirish, o'z nuqtai nazarini erkin bayon qilish va bildirgan fikrini himoya qilishga o'rgatish;

talabalarni boshqalarning fikrini tinglash va hurmat qilishga o'rgatish;

talabalarni qaror qabul qilish, asosli xulosa chiqarishga o'rgatish.

Talabalar bilan tashkil etiladigan disputlar quyidagi tartibda olib borilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi:

munozara uchun dolzarb mavzu tanlash;

tanlangan mavzuni to'liq qamrab olishga mo'ljallangan reja tuzish;

talabaga foydalanish uchun adabiyotlar ro'yxatini taqdim etish;

mavzuni to'liq yoritish uchun videorolik, taqdimot va boshqa tasviriy materiallarni tayyorlash;

munozarada faol ishtirok etgan talabalar uchun esdalik sovg'alari va tashakkurnomalar tayyorlash.

Disputning samaradorligi har doim ham unga tayyorgarlik ko'rishga bog'liq. Disputni tashkil etuvchi tashkilotchi pedagogik faoliyatning umumiy maqsadlari: talabalarning qadriyatlarini, ularning qiziqishlari va imkoniyatlarini yuzaga chiqarishi hamda munozara o'tkazilishi haqida diagnostik bilimlarga ega bo'lishi lozim.

Disputga tayyorgarlik ko'rish paytida talabalarning tayyorlanishi uchun tashkilotchi pedagogik e'tiqodni shakllantirishga oid adabiyot va Internet materiallarini tavsiya etishi lozim. Negaki, muammo bo'yicha asosli bahs uchun zarur bilim va tajribaga ega bo'lishi kerak.

Disputni o'tkazayotganda u talabalar uchun erkin, mustaqil, ijodiy fikrlarini bayon etishlariga e'tibor qaratish lozim. Disputning qiziqarli tus olishi boshqaruvchining mahoratiga bog'liq. Boshqaruvchilarda, avvalo, tashabbuskorlik, tezkor qaror qabul qilish, aktyorlik, xushmuomalalik, ishtirokchilarni o'ziga jalb etish qobiliyatlari mavjud bo'lishi va kezi kelganda ularning har biridan samarali foydalana olishi lozim. Shu bilan birgalikda boshqaruvchining nutqi ham bu jarayonda muhim rol o'ynaydi.

Disputni ikki yoki uchta boshqaruvchi olib borsa, u yanada qizg'in tus oladi. Chunki har bir boshqaruvchi muammoga nisbatan turlicha ijodiy yondashadi.

Disputda boshqaruvchining muhim vazifalaridan biri – munozaraga kirishayotgan kishilarning o'zaro munosabatlarini tartibga solishdan iborat. Boshqaruvchilar ishtirokchilarning turli xil qarashlariga aniqlik kiritib boradilar va to'g'ri xulosaga kelishlariga yordam beradilar. Ayrim hollarda disput paytida talabalar yozma savollar berishlari ham mumkin. Bunday savollarga javob berish boshqaruvchi va tashkilotchining vazifasiga kiradi.

Disputning davomiyligi bir yarim-ikki soatdan oshmasligi kerak. Munozara davomida talabalarni o'z-o'zlarini boshqarishga o'rgatish mashqlaridan foydalanish muhimdir. Bu jarayonda psixologik treninglardan samarali foydalaniladi. Sababi talaba kelajakda pedagogik faoliyat jarayonida turli muammolarga duch kelishi va o'z-o'zini boshqara olmasligi natijasida uning ruhiy holatida asabiylik, jizzakilik, jahldorlik kabi illatlar ko'zga tashlanadi. Zero, pedagog ruhiy holatining barqarorligi ta'lim-tarbiya jarayonining samarali kechishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, pedagogning o'z-o'zini boshqara olishi faoliyatida yutuqlarga erishishini va ish unumdorligini ortishini kafolatlaydi. Shu bois mazkur bosqichda talabalarni o'z-o'zini boshqarishga o'rgatish muhim.

Shunday qilib, disput yakunida talabalar o'zlarini qiziqtirib kelgan savollarga javob topadilar va tanlagan kasbining jamiyatda muhim kasb ekanligiga yana bir bor ishonch hosil qiladilar. Tajriba-sinov ishlari jarayonida talabalar bilan quyidagi mavzuda disput tashkil etildi.

“Men o'qituvchiman” mavzusidagi disput

Ushbu disputda pedagogik faoliyatda uchraydigan muammolar va qiyinchiliklar, uni yechishda yosh pedagogning yondashuvi, munosabati mavzusi o'rta tashlanadi. Aniqrog'i, disputda yosh pedagogning xatolari o'rta tashlanadi va muhokama qilinadi. Masalan, yosh pedagogning sinf jamoasini boshqarishdagi xatolari (o'quvchiga haddan ortiq muloyim munosabat yoki qattiqqo'llik), shu bilan birga, o'qituvchi xulq-atvoridagi agressivlik, qo'pollik, e'tiborsizlik kabi nuqsonlar ajratib olinadi. Mazkur illatlar disput davomida muhokama qilinadi. Bu kabi disputlarni o'tkazishdan maqsad talabalarga o'quvchilar tarbiyasida qanday xatolar bo'lishi mumkinligini va ularni bartaraf etish yo'llarini anglatish hamda talabalarni o'z-o'zini, sinf jamoasini boshqarishga o'rgatishdan iboratdir.

Mazkur disput talabalarida bo'lajak o'qituvchi sifatida pedagogik faoliyatni kuzatish, uning sir-asrorlarini o'rganishga imkoniyat yaratadi. Shu bilan birga, disputda talabalar o'z-o'zini va jamoani boshqarish, to'g'ri va adolatli qaror qabul qilishga o'rganadilar.

Disput jarayonida boshlovchi talabalarni bir nechta kichik guruhlariga ajratib olishi va o'rta tashlangan muammolarni kichik guruh atrofida hal etishi lozim. Mazkur muammoli topshiriqlarni hal etishda “Fikriy hujum”, “Kubik”, “Aqliy hujum” va “Yozma yumaloq stol” kabi interfaol metodlarni qo'llash maqsadga muvofiq. Masalan, bunda talabalar muayyan muammoli vaziyatlarni hal etishga yo'naltiriladi. Jumladan:

1-guruh–O'quvchilar jamoasini boshqarishda qaysi usuldan foydalanish maqsadga muvofiq?

2-guruh – O'quvchi tarbiyasida kim ko'proq mas'ul, oilami yoki maktab?

3-guruh– Tarbiyasi og'ir bolalarga qanday pedagogik ta'sir ko'rsatish yo'llari mavjud?

4-guruh–Yosh o'qituvchi nimadan cho'chiydi?

Talabalar ishtirokidagi kichik guruhlar tomonidan bajariladigan ishlar ketma-ketligi aniqlashtirilib olinadi. Bunda mutaxassis:

talabalarining berilgan savollari doirasida aniq va tiniq mulohaza yurita olishlari, ya'ni negativ holatni ajrata bilishlari;

yondashuv va munosabatlar turli-tuman bo'lsa-da, guruhning yagona qarorga kelishi;

guruh a'zolarining o'z fikrlarini himoya qila olishlari va o'zgalarning fikrlarini tinglashi;

o'zlari nishonga olgan muammoli vaziyat haqida boshqa guruhlarga ma'lumot berishlari va o'z fikrlarini daliliy xulosalar bilan asoslashlari.

Talabalar jamoasi tomonidan topshiriqlar to'la bajarilgach, boshlovchi ularga boshqa bir voqeyiy hikoyani aytib berishi mumkin. Endi bu munozara kichik guruhlarda emas, barcha talabalar jamoasi o'rtasida hal etiladi. Shundan so'ng jamoada munozara boshlanadi. Munozara jarayonida mutaxassis talabalarga muammoning tub-tubiga kirib borishlariga undovchi savollar bilan murojaat qilishi lozim. "Bunday holat ro'y berishiga sabab nima?", "Yosh o'qituvchi nega agressiv?" kabi savollar yuzasidan fikr-mulohazalarni bildiradilar. Bir ko'rinishda disput qandaydir tortishuvga o'xshasa-da, biroq uning ta'sir doirasi juda kengdir.

Quyida ushbu mashqlardan namunalar keltirib o'tamiz: **"Mumkin emas...."** mashqi

Maqsad: talabalarining pedagogik faoliyat bilan bog'liq tahliliy ko'nikmalari va o'z-o'ziga nisbatan ishonchini yuksaltirish.

Mashqning tashkil etilishi. Talabalar teng ikki guruhga bo'lib olinadi va guruhlarga pedagogik faoliyat bilan bog'liq bo'lgan, ularning xohish-istagini bildiradigan fikrlar taqdim etiladi. Raqib guruh ushbu fikrni rad etadi. Masalan:

Men ertangi darsga tayyorgarlik ko'rmoqchi emasman, chunki bugun fanlardan baho oldim.

Yo'q, talaba har kuni darslarga tayyor bo'lishi kerak.

Yoki:

O'qituvchi yaxshi dars o'tsa bo'ldi, uning tashqi ko'rinishi muhim emas.

Yo'q, o'qituvchi tashqi ko'rinishga ham e'tiborli bo'lishi kerak, chunki o'quvchilar unga taqlid qiladilar.

"Mening hislarim" mashqi

Maqsad: talabalarni o'z his-tuyg'ularini boshqarishga o'rgatish.

Mashqning tashkil etilishi: talabalar uch guruhga ajratiladi va ularga shartlar tushuntiriladi. Ya'ni talabalarga shaxsda uchraydigan turli his-tuyg'ularga nisbatan javoblar topish aytiladi. So'ngra guruhiiy muhokama o'tkaziladi. Masalan:

1. Men o'zimni hammadan chiroyli va dono hisoblayman, bu hisdan qanday qutulsam ekan?
2. O'zimdani o'zim nafratlanaman, nima qilsam ekan?
3. Menda hozir tushkunlik kayfiyati, bu hisdan qanday qutulsam ekan?
4. Men yangi jamoaga moslasha olmayapman, nima qilsam ekan?

“Xushkayfiyat”

Maqsad: talabalar o'rtasida iliq munosabat va xushkayfiyatni hosil qilish, ularda o'z-o'ziga bo'lgan ishonchni tarkib toptirish.

Mashqning tashkil etilishi: talabalar teng ikki guruhga bo'lib olinadi va birlariga qarama-qarshi o'tirishlari aytiladi. Dastlab birinchi guruh talabalari ikkinchi guruhdagi talabalarga 2 daqiqa davomida qarab turadi va qarshisidagi talabaga navbat-navbat u haqda bilgan ma'lumotlari bo'yicha ta'rif beradi. Ta'riflar qisqa va lo'nda bo'lishi, 4-5 ta so'zdan tashkil topishi kerak. Shuningdek, talabaga ta'rif berayotganda faqat yaxshi va iliq so'zlardan foydalanish lozim. Masalan, birinchi guruhdagi talabalardan biri qarshisidagi talabaga quyidagicha ta'rif berishi mumkin: “Dildora chiroyli, xushchaqchaq, bilimli, nazokatli, mehribon qiz” yoki “Zafar bilimli, chaqqon, ko'rkam, adolatli yigit”.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash joizki, talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlashda auditoriyadan tashqari tadbirlarning ahamiyati katta bo'lib, ular orqali talabalarda vatanparvarlik, tashabbuskorlik, mustaqil va erkin fikrlash hamda pedagogik kasbga nisbatan fidoiylilik, sadoqat tarkib topadi. Shu bilan birga, bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonida metodik ishlarning variativ shaklda bo'lishi bugungi davr talabalarining kelajakda pedagogik faoliyatga tez va oson moslashuvchanligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Байденко В.И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (методологические и методические вопросы): Методическое пособие. - 2-е изд. – Москва, Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2005. – С. 114.

2. Витковская Н.Г. Формирование информатсионной компетентности студентов вузов: на примере специальности «Журналистика» // Диссертatsiyna soiskaniye uchenoy stepeni kandidata pedagogicheskikh nauk. – Н. Новгород, 2004. – С. 161.

3. Вотякова Л.Р. Развитие профессионально-информатсионной компетентности студентов - будущих педагогов // Диссертatsiyna soiskaniye uchenoy stepeni kandidata pedagogicheskikh nauk. – Казань, 2010. – С. 210.

4. Доброва Л.В. Формирование информатсионной компетентности студентов технического вуза в процессе активного обучения // Диссертatsiyna soiskaniye uchenoy stepeni kandidata pedagogicheskikh nauk. – Шуя, 2009. – С. 234.

5. Муслимов Н., Усмонбоева М., Сайфуров Д., Тўраев А. Педагогик компетентлик ва креативлик. –Тошкент, 2015. – Б. 120.

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ГИБРИДНОГО ОБУЧЕНИЯ (HYFLEX ТЕХНОЛОГИИ) В ПОДГОТОВКЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В ВУЗЕ

Жунусбекова А., Аренова А.Х.

*Казахский Национальный педагогический университет
имени Абая, (Алматы, Казахстан)*

Аннотация. Несмотря на то, что широко распространено мнение о важности и необходимости качественного профессионального развития и подготовки педагогических кадров, реальность такова, что этого не происходит в тех масштабах, которые необходимы для успеха. Подготовка педагогов требует инвестиций и новых технологий, что, несомненно, гарантирует качество высшего образования в целом. В статье рассматриваются теоретико-концептуальные психологические аспекты подготовки педагогических кадров через организацию гибридного обучения. Помимо анализа определений, данных понятиям гибридное обучение, HyFlex технология, авторы изучили дальнейшие перспективы организации гибридного обучения в подготовке педагогических кадров.

В результате в предлагаемую концепцию вошли и были проанализированы цели и задачи Концепции, проблемы технологий в высшем образовании и мировые тенденции развития, направления развития Hyflex технологии в учебном процессе высших учебных заведений и ожидаемые результаты концепции Hyflex технологии в учебном процессе высших учебных заведений.

Ключевые слова: гибридное обучение, подготовка педагогических кадров, педагоги, будущие педагоги, HyFlex технология, образовательные технологии, психологические аспекты.

Abstract. Despite the fact that there is a widespread opinion about the importance and necessity of high-quality professional development and training of teaching staff, the reality is that this does not happen on the scale that is necessary for success. Teacher training requires investments and new technologies, which undoubtedly guarantees the quality of higher education in general. The article deals with theoretical and conceptual psychological aspects of teacher training through the organization of hybrid learning. In addition to analyzing definitions, these concepts of hybrid learning, HyFlex technology, the authors studied further prospects for the organization of hybrid learning in the training of teaching staff.

As a result, the proposed concept included and analyzed the goals and objectives of the Concept, the problems of technology in higher education and global development trends, the directions of development of Hyflex technology in the educational process of higher education institutions and the expected results of the concept of Hyflex technology in the educational process of higher education institutions.

Keywords: hybrid education, teacher training, teachers, future teachers, HyFlex technology, educational technologies, psychological reasons.

Современные реалии и требования общества диктуют необходимость изучения и применения различного рода образовательных технологий. Особенно это касается высших учебных заведений, так как подготовка конкурентоспособных специалистов важная и ответственная задача.

Все сферы жизни современного общества интегрируются в одно единое образовательное пространство, что накладывает особую ответственность на высшую школу, в частности на преподавателей ВУЗов, которым необходимо овладеть самим современными технологиями и подготовить студентов к самореализации в образовательном пространстве, к применению образовательных технологий в практической деятельности, которая их ждет после окончания высшего учебного заведения. Современный мир требует не только теоретической хорошей подготовки будущих специалистов, которая поможет при дальнейшем трудоустройстве, но и отличной информационной подготовки, знания цифровых технологий и умения их применять.

Актуальным и важным моментом современного педагогического процесса является недостаточное владение преподавателями различного рода технологиями, в том числе и цифровыми технологиями.

В качестве образовательного инструмента все преподаватели должны повысить свое профессиональное образование в области цифровой подготовки. Это связано с тем, что разрыв между преподавателями «старой» школы, имеющих большой «багаж» знаний, недостаточно уверенно владеющих цифровыми технологиями преподавателями, активно применяющими цифровизацию образования, достаточно большой и постоянно увеличивающийся, так как развитие цифровых технологий происходит достаточно интенсивно.

HyFlex технология – эта инновационная система предоставляет учащимся возможность выбирать предпочтительную модель обучения, что приводит к снижению показателей посещаемости [1]. Оснащая каждый класс мощными микрофонами, камерами с широким углом обзора и ноутбуками, технология HyFlex позволяет педагогам обеспечивать беспрепятственный процесс обучения, преодолевающий физические барьеры. Более того, эта модель обучения позволяет обучающимся придерживаться принципов социального дистанцирования, при этом получая высококачественное образование. Внедрение HyFlex предоставляет образовательным учреждениям возможность справиться с трудностями обучения в непростые времена, превратив текущие препятствия в возможности для роста и совершенствования.

Кроме того, система HyFlex обеспечивает необходимую гибкость для управления соотношением студентов, посещающих занятия онлайн и в кампусе, что позволяет адаптироваться к меняющейся ситуации в образовательном процессе и обществе. Благодаря своей способности обеспечивать непрерывность обучения и удовлетворять потребности в санитарных мерах и мерах физического дистанцирования технология

HyFlex стала жизненно важным инструментом для образовательных учреждений по всему миру, особенно в условиях различного рода пандемий. Поскольку школы и университеты продолжают использовать эту инновационную модель обучения, важно тщательно продумать внедрение и разработку технологии HyFlex, чтобы гарантировать, что как очные, так и онлайн-студенты получают равное внимание и возможности для обучения [2]. Таким образом, образовательные учреждения могут использовать весь потенциал технологии HyFlex и проложить путь к более цифровому и инклюзивному методу преподавания и обучения.

Целью исследования является изучение перспектив организации гибридного образования, а также разработка концепции Hyflex технологии в учебном процессе высших учебных заведений в подготовке педагогических кадров.

Одной из основных проблем различных технологий в высшем образовании является неравное распределение технологических ресурсов между студентами и учебными заведениями. Доступ к технологиям, таким как компьютеры и подключение к Интернету, распределяется неравномерно, что приводит к неравенству в образовательных возможностях. Несмотря на достижения в области технологий, подчеркивается постоянная проблема неравенства в образовании. Это неравенство может препятствовать обучению и академическим успехам студентов, не имеющих доступа к необходимым технологическим ресурсам [3]. Для образовательных учреждений и политиков крайне важно решить эту проблему и работать над обеспечением равного доступа к технологиям для всех обучающихся.

Финансовые ограничения представляют собой еще одну серьезную проблему при интеграции технологий в высшее образование. Отсутствие финансирования сказывается как на студентах, так и на учебных заведениях. Многие студенты сталкиваются с финансовыми барьерами, которые мешают им приобретать или получать доступ к необходимым технологическим устройствам и ресурсам [4]. Кроме того, образовательные учреждения часто испытывают трудности с выделением достаточных средств для модернизации и обслуживания технологической инфраструктуры [5]. Исследование Давэя в 2021 году подчеркивает финансовые ограничения, с которыми сталкиваются университеты в различных областях, включая обучение и поддержку студентов [6]. Адекватное финансирование имеет важное значение для обеспечения доступности и актуальности технологий в высших учебных заведениях.

Неадекватная технологическая инфраструктура — еще одна проблема, препятствующая эффективной интеграции технологий в высшее образование. Во многих учреждениях отсутствует необходимая инфраструктура, такая как надежное подключение к Интернету и достаточное количество компьютерных лабораторий, для удовлетворения технологических потребностей студентов и преподавателей [7]. Это может

привести к ограничению доступа к онлайн-ресурсам, трудностям в проведении виртуальных занятий и затруднению общения и сотрудничества между студентами и преподавателями. Важность инвестирования и поддержания технологической инфраструктуры высшего образования подчеркивается в различных отчетах и исследованиях [8], [9]. Решение этих инфраструктурных проблем имеет решающее значение для обеспечения эффективного использования технологий для преподавания, обучения и исследований в высших учебных заведениях.

В статье изучалась научная литература по теме исследования, нормативно-правовые документы и методические материалы. Методы исследования: теоретические методы - анализ, сравнение, цитирование, обобщение. Предложена концепция Hyflex технологии в учебном процессе высших учебных заведений в подготовке педагогических кадров.

Crawford, C. и др. считают, что HyFlex технология предоставляет множество академических преимуществ, включая совершенствование навыков работы с компьютером, письма и тайм-менеджмента [10].

Esteron S. в своих исследованиях отмечает, что HyFlex технология позволяет обучающимся самим выбирать подходящий стиль и среду обучения [11].

Исходя из этого, мы считаем, что перспективы гибридного образования большие, так как именно такой вид обучения учит обучающихся быть самостоятельными и автономными, учиться управлять своим собственным расписанием. Со временем гибридное обучение может побудить представителей разных культур и возрастов лучше сотрудничать друг с другом удаленно. Обучающиеся также научатся переключаться между асинхронным и синхронным обучением, например, выполняя некоторые предварительно записанные модули, а затем присоединяясь к семинарам, чтобы более подробно обсудить тему со своими одноклассниками. Этот навык является важной частью предоставления людям свободы работать так, как они выбирают, чтобы они могли выполнять свою работу наилучшим образом. Для руководства университета это может быть хорошей возможностью для привлечения иностранных студентов, что возможно приведет к увеличению прибыли, а также улучшению цифровых технологий университета.

Целью Концепции является разработка и создание модели гибридной учебной среды через Hyflex технологию как механизм конкурентоспособности будущих педагогов, а также разработка цифрового и научно-методического сопровождения организации учебного процесса данной технологии.

Для достижения этой цели необходимо решить следующие задачи:

1. Изучение зарубежного опыта организации и научно-методических аспектов гибридного обучения Hyflex технологии

2. Выявление педагогических условий научно-методического сопровождения гибридного обучения HyFlex технологии в вузе.

3. Научно-методическое обеспечение процесса гибридного обучения через использование HyFlex технологии.

В настоящее время технология «HyFlex» используется во многих научно-образовательных центрах, высших учебных заведениях, как модель, применяемая в учебных заведениях. Можно установить направления развития данной технологии:

Основные направления использования данной технологии для студентов: технология HyFlex позволяет студентам выбирать курс по ссылке, исходя из своих предпочтений. Например, обучающиеся могут посетить занятия в классах, просматривая видео в первый раз, а также присоединиться к онлайн-занятиям или отправляя удаленно какие-либо задания [12].

Платформа онлайн-обучения: используя технологию HyFlex, обучающиеся также могут просматривать занятия через платформу онлайн-обучения. С помощью этих платформ, в зависимости от типа класса, обучающиеся могут посещать занятия онлайн, не приходя на сами занятия.

Интернет-ресурсы и материалы: одной из задач HyFlex является предоставление студентам лучших онлайн-ресурсов и материалов для обучения, доступного онлайн. При этом учащиеся могут загружать важные материалы для участия в заданиях и видеороликах.

Восстановление навыков общения. Одна из технологий HyFlex — улучшение общения между учениками и учителями. Учащиеся могут участвовать в занятиях онлайн, поэтому они могут получать ответы на анкеты, созданные учителями, в виде изображений и аудиозаписей.

Индивидуальные настройки и выставление оценок. Благодаря технологии HyFlex учащиеся могут настраивать задания уроков и выставлять оценки в соответствии со своим стилем обучения. Когда учащиеся меняют один из стилей своего участия, используемые задания и оценки будут известны в соответствии с их знаниями и уровнем образования [13].

Направления развития технологии HyFlex предоставляют множество возможностей для студентов высших учебных заведений в области создания изображений, аудио и видео, платформ онлайн-обучения, поддержки онлайн-ресурсов и коммуникативных аспектов. С помощью этой технологии учащиеся могут выбрать обучение в соответствии со своими образовательными успехами, что впервые является уникальным на пути будущего образования. Технология HyFlex — это система улучшения учебного процесса, доступная для студентов в любое время на нескольких учебных платформах. Эта технология является одним из лучших способов развития обучающихся. И главная цель – адаптировать образовательный процесс к работоспособности разных обучающихся,

удовлетворить их требования, предоставить возможность эффективно использовать учебные материалы и тексты. HyFlex [14].

Направления развития технологии по усовершенствованию процесса обучения: технология HyFlex позволяет учащимся успешно учиться в любое время. У них есть возможность встретиться в любой сфере образования посредством видеоконференций, таких как Zoom и Microsoft Teams.

Реагирование на индивидуальные потребности: технология обучения HyFlex позволяет удовлетворить индивидуальные потребности обучающихся. Они могут получить доступ к учебным материалам и другим ресурсам через платформу для встреч.

Способность к общению и взаимодействию: студенты могут общаться на учебных занятиях. Они могут участвовать в обучении и делиться интерактивными успехами с педагогами и другими учениками во время обучения.

Создание учебных материалов с элементами мультимедиа: с технологией HyFlex можно использовать учебные материалы с разного рода изображениями, видео, анимацией, интерактивными элементами.

Также немаловажной особенностью данной технологии можно отметить интеграцию нескольких форматов обучения.

Обеспечение долгосрочного обучения: благодаря технологии HyFlex обучающиеся временно могут участвовать в обучении через платформу для встреч и расширять процесс обучения.

Эффективное использование технологий: технология HyFlex позволяет преподавателям разрабатывать учебные материалы и управлять ими, общаться со студентами и использовать технические рекомендации во время обучения.

Технология HyFlex позволяет учащимся, преподавателям и бизнес-профессионалам совершенствовать процесс обучения, улучшать индивидуальные результаты, открывать эффективные образовательные пути и развиваться с помощью технологий.

Реализация данной технологии обеспечит переход технологического образования на уровень, адекватный задачам страны в области технологического развития, будет способствовать развитию всех уровней системы образования.

Планируемым механизмом реализации Концепции является включение соответствующих задач в разработку нормативных и методических документов, регламентирующих эту предметную область, в осуществляемые мероприятия республиканских программ, программ развития отдельных образовательных организаций.

В результате указанного системного комплекса мероприятий будет достигнуто принципиальное повышение статуса предметной области Hyflex технологии в учебном процессе высших учебных заведений.

Ожидаемые результаты:

1. Создание модели гибридной учебной среды (Hyflex технологии) как новой формы обучения в ВУЗе.
2. Разработка электронных учебно-методических изданий.
3. Создание и оборудование класса Hyflex технологии
4. Информатизация управления учебным процессом.
5. Разработка мобильных обучающих приложений
6. Разработка цифрового образовательного контента, включая мобильное электронное образование.

Выводы. Подводя итоги, можно сказать о том, что разработанная выше концепция, направлена на решение проблемы успешной подготовки педагогических кадров. Концепция технологии Hyflex это инновационная система предоставляет обучающимся возможность выбирать предпочтительную модель обучения и позволяет педагогам обеспечивать беспрепятственный процесс обучения, преодолевающий физические барьеры. Более того, эта модель обучения позволяет обучающимся придерживаться принципов социального дистанцирования, при этом получая высококачественное образование.

Необходимо проводить новые научные исследования по данной проблеме, учитывать их теоретические и практические результаты при создании модели организации гибридного обучения в подготовке педагогических кадров, а также определить пути эффективного использования возможностей инновационных технологий обучения для подготовки педагогических кадров.

Благодарность. Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (ИРН AP14871883 «Обеспечение профессиональной успешности будущего педагога через хайфлекс (Hyflex) технологию».

References

1. Venturini B. HyFlex teaching model: digital transformation in action at EHL // EHL [Electronic resource]: URL: <https://hospitalityinsights.ehl.edu/hyflex-teaching-model-the-way-forward-for-ehl>
2. Maloney E.J., Kim J. Fall Scenario #13: A HyFlex Model // Inside Higher Ed [Electronic resource]: URL: <https://www.insidehighered.com/blogs/learning-innovation/fall-scenario-13-hyflex-model>
3. Rozhkova A.Yu., Ivanova O.P., Trifonov V.A. Network form of resource employment in higher education // Online scientific journal. [Electronic resource]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/setevaya-forma-zanyatosti-resursov-v-vysshem-obrazovanii/viewer>
4. Education for people and planet: Creating sustainable futures for all // UNESCO. – 2017. [Electronic resource]: URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245752_rus

5. Спасская В.В. Правовое регулирование образовательных отношений: проблемы теории и практики // 2012 [Electronicresource]: URL:https://lexed.ru/obrazovatelnoe-pravo/knigi/detail.php?ELEMENT_ID=102
6. Тодис Л.М., Виноградова Т.В., Андроничева А.С. Современные проблемы высшего образования в России и возможные пути их решения // Современное педагогическое образование. – 2023. – №3. – С.78-80
7. Muradova N. Trends and development prospects of open and distance learning // Bulletin of science and practice. – 2020. – Vol.5. – P. 501-505 [Electronic resource]: URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-i-perspektivy-razvitiya-otkrytogo-i-distantsionnogo-obucheniya/viewer>
8. Рекомендации по работе с открытыми образовательными ресурсами (OOP) в сфере высшего образования // UNESCO. – 2011. [Electronic resource]: URL:<chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/https://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214729.pdf>
9. Информационные и коммуникационные технологии в образовании // 2013. – М. – 320 стр. [Electronicresource]: URL:https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000193658_rus
10. Crawford C., Barker J., Seyam A. The promising role of hybrid learning in community colleges: Looking towards the future // Contemporary Issues in Education Research. – 2014. – Vol. 7(3). – P. 237-242. [Electronic resource]: URL:<https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1073254.pdf>
11. Esteron S. Equity in Online Learning Amidst Pandemic in the Philippines// International Journal of English Literature and Social Sciences. – 2021. – Vol. 6(5). – P. 139-151 [Electronic resource]: URL:[https://doi.org/10.22161/ijels.65.23\(2021\)](https://doi.org/10.22161/ijels.65.23(2021)).
12. BeattyB. Hybrid-Flexible Course Design: Implementing student-directed hybrid classes // EdTech Books. – 2019. – P. 250 [Electronic resource]: URL:<https://www.researchgate.net/publication/336266088>
13. D.R. Garrison, N.D. Vaughan Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines // John Wiley & Sons. – 2012. – P. 272[Electronic resource]: URL:https://www.researchgate.net/publication/277197718_Blended_Learning_in_Higher_Education_Framework_Principles_and_Guidelines
14. Zakrajsek T.D. The New Science of Learning: How to Learn in Harmony With Your Brain // Routledge. – 2022. – P. 282. [Electronic resource]: URL:<https://doi.org/10.4324/9781003447986>

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ И СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ

Уварова Галина Николоевна,

*Кандидат психологических наук, доцент
ФГБОУ ВО «Калмыцкий государственный университет
имени Б.Б. Городовикова», Россия.*

Леонтьева Лилия Олеговна,

*Магистр 2 курса направления подготовки
«Психолого-педагогическое образование»,
профиль «Педагог-психолог»,*

*ФГБОУ ВО «Калмыцкий государственный университет имени Б.Б.
Городовикова», Россия*

Аннотация. Данная статья исследует взаимосвязь методов преподавания и концепции качества высшего образования. В ней подчеркивается ключевая роль личности преподавателя в достижении образовательных результатов. Работа анализирует навыки и качества, ожидаемые современным обществом от преподавателей, а также личностные и профессиональные характеристики, повышающие эффективность обучения. Рассматриваются взгляды студентов и преподавателей на «качественное образование», а также предложения педагогов по совершенствованию системы высшего образования и повышению эффективности образовательных технологий. На основе многогранного подхода предлагается авторское определение качества образования и условия его достижения.

Ключевые слова: качество высшего образования, преподаватель вуза, методы обучения, образовательные технологии, личность преподавателя.

В современном мире исследуются сложности, присущие определению и достижению качества высшего образования. Существует множество публикаций и официальных заявлений, субъективные интерпретации понятия "качество" различными группами часто приводят к значительным разногласиям по стратегиям внедрения. Обеспечение качества высшего образования остается многогранной и сложной задачей. Несмотря на обилие научных публикаций на эту тему и наличие официальных определений, концепция качества может по-разному интерпретироваться различными заинтересованными сторонами. Эти субъективные взгляды могут привести к существенным разногласиям в отношении наиболее эффективных методов повышения качества.

Недавним примером может служить спорное предложение о реформе аккредитации российских высших учебных заведений. В нем описывается трехуровневая система классификации университетов, которая обязывает учебные заведения самого низкого уровня ("базовые") существенно заменить традиционное обучение онлайн-курсами, проводимыми профессорами из ведущих университетов. Сторонники

реформы отстаивают ее потенциал для повышения качества образования, утверждая, что преподаватели в "базовых" университетах могут не обладать необходимым опытом.

Однако представители университетов высказали различные мнения по поводу реформы. Хотя некоторые признают ее потенциальные преимущества, другие выдвигают контраргументы. Эти опасения связаны с предполагаемой неадекватностью дистанционного обучения конкретным дисциплинам, особенно гуманитарным. Кроме того, были высказаны опасения по поводу сокращения возможностей для личного взаимодействия студентов и преподавателей и потенциальных нарушений институциональной автономии.

Реформа российской аккредитации является частью более масштабной задачи по определению и обеспечению качества высшего образования. Данный случай подчеркивает необходимость детального понимания субъективных интерпретаций качества, которых придерживаются различные заинтересованные стороны. Открытый диалог и совместные усилия имеют решающее значение для преодоления этих сложностей и формирования общего видения достижения совершенства в высшем образовании.

Исследования отечественных ученых, таких как Г.А. Бордовская и А.С. Анисимов, неоднократно подтверждают значимость личности преподавателя в процессе обучения. Преподаватель не просто транслирует знания, но и выступает в роли наставника, формирующего у студентов необходимые навыки и компетенции [1, 2]. Эффективность его работы напрямую влияет на мотивацию студентов, глубину усвоения материала и вовлеченность в образовательный процесс.

Современное общество предъявляет к преподавателям вузов ряд требований, выходящих за рамки предметной компетентности. Согласно Т.В. Кудряшовой, преподаватель должен обладать навыками использования инновационных методик обучения, быть коммуникабельным, способным к критическому мышлению и саморазвитию [3]. Не менее важны личностные качества – такие как эмпатия, умение работать в команде, способность увлечь студентов своим предметом.

Для определения понятия «качественное образование» важно учитывать перспективы разных участников процесса. Исследования А.В. Хуторского показывают, что студенты ценят не только получение знаний, но и развитие у них навыков самостоятельной работы, критического мышления и soft skills [4]. Преподаватели же, по мнению В.А. Сластенина, видят качество образования в достижении студентами не только предметных результатов, но и формирования у них системного мышления и способности к самореализации [5].

Для повышения эффективности образовательного процесса необходима модернизация методик преподавания с применением

современных технологий. Однако, как отмечают И.А. Зимняя и И.О. Герасимова, эффективность образовательных технологий напрямую зависит от умения преподавателя их интегрировать в процесс обучения [6].

Таким образом, качество высшего образования – это комплексное понятие, зависящее от личности преподавателя, применяемых методик, уровня владения образовательными технологиями и создания условий для формирования у студентов не только предметных знаний, но и гибких навыков, необходимых для успешной профессиональной деятельности и самореализации. Достижение этого возможно при тесном взаимодействии преподавателей, студентов и администрации вуза, направленном на постоянное совершенствование образовательного процесса.

Список использованных источников:

1. Бордовская, Н.В., & Анисимов, А.С. (2004). Дидактика. Санкт-Петербург.
2. Кудряшова, Т.В. (2013). Инновационная деятельность преподавателя высшей школы. Инфра-М (Infra-M).
3. Сластенин, В.А. (2012). Компетентностный подход в высшем образовании. Юрайт.
4. Хуторской, А.В. (2010). Современная дидактика. АРКТИ (ARKTI).
5. Зимняя, И.А., (2010). Педагогическая психология. Издательский центр «Академия»
6. Герасимова, И.О. (2015). Компетентностный подход к проектированию образовательных программ в высшей школе. Издательство «Юрайт»

О НЕКОТОРЫХ ПОДХОДАХ К ТЕХНОЛОГИИ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К ПРОПЕДЕВТИЧЕСКОЙ ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЕ С МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ

Ганиева Малика Абдукадыровна

Худжандский государственный университет имени академика Б.Гафурова, к.п.н. доцент, заведующая кафедры изобразительного искусства и народных промыслов, факультета изобразительного искусства и дизайна.

Парвина Абдулатифовна

Худжандского государственного университета имени академика Б. Гафурова, преподаватель кафедры естественно-математической, эстетической и методики обучения факультета начального образования и специальной педагогики.

Аннотация. В статье речь идёт о некоторых подходах к технологии подготовки студентов к пропедевтической профориентационной работе с младшими школьниками. Авторы утверждают, что анализ учебных планов и программ по специальности «Педагогика и методика начального обучения» 1 свидетельствует о богатых профориентационных возможностях практически всех дисциплин. Безусловно, основная нагрузка должна лечь на предметы психолого-педагогического цикла. В

курсе этих дисциплин имеются резервы для вооружения учителей начальных классов научно-теоретическим основами пропедевтической профессиональной ориентации. По их мнению решить проблему прогнозирования профессиональной пригодности личности можно на основе учета ее профессионально важных качеств (ПВК) и тех требований, которые предъявляют типовые элементы профессиональной деятельности к человеку. В психологии соединение, состоящее из этих двух частей - характеристики типового элемента деятельности и психологических требований, предъявляемых к человеку, называют психологическим модулем профессии.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, профориентационная работа, преемственность, личность, деловые игры, психологический модуль.

В условиях глубокого кризиса в обществе, наличия негативных тенденций в экономике опережающее формирование кадрового потенциала невозможно без серьезной проработки вопросов подготовки педагогического персонала нового типа, без использования новых подходов к организации и технологии его обучения. От того, кто будет готовить будущих врачей и инженеров, экономистов и политологов, преподавателей к менеджеров к жизни, т.е. как будет проводиться профориентационная работа в школе - от этого зависит облик нашего государства. «Профессиональная ориентация — это целостная система, состоящая из взаимосвязанных компонентов, объединенных общностью цели и единством управления: профессиональное просвещение; развитие интересов, склонностей школьников в различных видах деятельности — игровой, познавательной, трудовой профессиональная активизация); профессиональная психодиагностика; профессиональная консультация; профессиональный отбор (подбор); профессиональная адаптация и профессиональное воспитание» [1:6]. Однако сегодня выпускники педвузов недостаточно четко представляют цели, задачи профориентации школьников, слабо владеют методикой проведения этой работы, и зачастую не имеют положительной мотивации профессиональной ориентации, как одного из ключевых вопросов у учебно-вспомогательного процесса. Поэтому основной задачей высшей школы в настоящей период является переосмысление целей и ценностей при подготовке учительских кадров, что требует пересмотра содержания образования и определения в нем роли и места проблемы профессиональной ориентации школьников.

Общей целью профориентации школьников является формирование у них осознанного профессионального самоопределения, соответствующего индивидуальным особенностям каждой личности и потребностям общества в кадрах. «Общими задачами профориентации школьников являются следующие: максимальное информирование учащихся о мире и о требованиях профессий к личности; активизация познавательной деятельности учащихся поиске «своей» профессии; создание условий для

практической пробы сил в различных видах деятельности; формирование профессиональной направленности личности, общественно значимых мотивов выбора профессий; изучение школьников в целях профориентации; проведение профессиональной консультации, оказание помощи учащимся в оценке своих способностей и качеств применительно к конкретным видам трудовой деятельности; формирование профессионального намерения и оказание помощи в его реализации; анализ адаптации выпускников школы в профессиональных учебных заведениях и на производстве, изучение эффективности всей профориентационной работы» [2:7]. Анализ учебных планов и программ по специальности «Педагогика и методика начального обучения» свидетельствует о богатых профориентационных возможностях практически всех дисциплин. Безусловно, основная нагрузка должна лечь на предметы психолого-педагогического цикла.

В курсе этих дисциплин имеются резервы для вооружения учителей начальных классов научно-теоретическим основами пропедевтической профессиональной ориентации. «Для успешного проведения профориентации учитель должен знать основные теоретические положения системы профориентационной работы с учащимся, уметь применять основные формы и методы профессиональной ориентации школьников» [3:31]. Огромную помощь в совершенствовании профориентационной подготовки будущих учителей могут оказать частные методики. В процессе знакомства с конкретным содержанием уроков студенты прослеживают взаимосвязь учебного материала с вопросами профориентации младших школьников.

Преимущество в формировании у будущих учителей соответствующих психолого-педагогических и методических знаний, умений и навыков сохраняется в ходе проведения ими профессиональной ориентации в период педагогической практики. Важным фактором в приобщении студентов к профориентационной работе в условиях экономической реформы являются социально-экономические дисциплины.

Однако главным звеном профориентационной подготовки будущих учителей, интегрирующим все основные сведения из этой области, является спецкурс «Профориентация и методика профориентационной работы с младшими школьниками». Разработанная нами программа данного спецкурса предусматривает использование новой педагогической технологии. В ее основе не абстрактный перечень знаний, умений и навыков, которыми должен обладать учитель, занимающийся профессиональной ориентацией младших школьников, но прежде всего набор направлений и видов деятельности, технологии самой деятельности, критериев оценки уровня подготовленности к их реализации, а также рекомендации по развитию навыков самоконтроля и самообразования. Эффективность новой технологии обучения связана с

тем, что студентам сообщается конечная цель изучения каждого раздела и каждой темы, демонстрируется их значение для реализации процессов профессиональной ориентации с оценкой того ущерба, который несет учитель и ученик из-за отсутствия необходимых знаний, умений и навыков. Такой подход к подготовке студентов к пропедевтической профориентационной работе предусматривает индивидуализацию обучения и контроля усвоения в сочетании с коллективными формами занятий. Учебная и творческая активность будущих учителей повышается за счет использования активных методов обучения, построенных на решении практических задач в условиях сотрудничества.

Деловые игры, разрешения конфликтных ситуаций, тренинг делового общения, практикум принятия оптимальных решений, сюжетно-ролевые игры, групповые дискуссии - все это дает возможность студентам проявить собственные деловые качества, приобрести конкретные знания и полезные практические навыки по данному спецкурсу. По окончании спецкурса «Профориентация и методика профориентационной работы с младшими школьниками» проводится опрос студентов, который показывает, что в целом будущие учителя начальных классов имеют верное представление о целях и задачах профориентационной деятельности.

Наиболее подготовленными (74%) студенты считают себя к решению различных задач по профпросвещению (ознакомлению с содержанием и условиями труда, экономической потребностью производства данного региона в кадрах). Среди проблем профвоспитания 65% студентов особо выделили вопросы формирования общественно значимых мотивов выбора профессии, выявления профессионально важных качеств.

При этом студенты подчеркивают, что такие деловые качества как быстрота реакции, хорошая память, умение убедить и расположить к себе партнера, высокая работоспособность, умение аккуратно вести деловые записи, организаторские способности, духовность необходимы высококвалифицированному специалисту в любой области. Формировать эти качества можно и нужно, начиная с младших классов. Определенное затруднение вызвали у студентов факультета начальных классов вопросы профдиагностики. Это связано, на наш взгляд, с недостаточной разработанностью данной проблемы в литературе, отсутствием конкретных методик профдиагностики, учитывающих специфику возрастных особенностей младших школьников, наличием слабой учебно-практической базы в школах. Анализ результатов опроса показал, что введение данного спецкурса значительно повышает эффективность профориентационной подготовки студентов. Усиление профориентационной направленности учебных предметов социально-экономических, психолого-педагогических циклов, частных методик, введение спецкурса, создание атмосферы совместного творческого поиска студентами и преподавателями наиболее эффективных форм и методов

організації професійної підготовки - все це сприяло б формуванню високого рівня готовності майбутніх учителів до професійної орієнтації. Розв'язати проблему прогнозування професійної придатності особистості можна на основі урахування її професійно важливих якостей /ПК/ і тих вимог, які пред'являють типові елементи професійної діяльності до людини.

В психології зв'язок, що складається з цих двох частин - Характеристики типового елемента діяльності і психологічних вимог, пред'являються до людини, називають психологічним модулем професії.

Типові елементи діяльності, що складають основу модулів, відносяться до різних сторін професійної діяльності до цілям, умовам, предметам, засобам праці, окремим операціям. З їх допомогою можна розробити елементарну психологічну характеристику практично більшості робочих професій, загальна кількість яких набагато менше, ніж загальна кількість професій, що полегшує їх використання.

Нижче наведені приклади психологічних модулів по окремим професіям. Психологічні модулі, що характеризують особливості предмета праці (водій) 7 Психологічні модулі Типові елементи діяльності Психологічні вимоги 1. Керування транспортними засобами: Острота зору, глазомер, кольорове відчуття, просторові уявлення, розподіл і переключення уваги, швидкість реакції, координація рухів, емоційна стійкість, психічна і фізична витривалість. Психологічні модулі, що характеризують особливості засобів праці (столяр) Психологічні модулі Типові елементи діяльності Психологічні вимоги 1. Праця з ручними інструментами: Освідомлення, кінестезія. Координація рухів рук, фізична сила. Психологічні модулі, що характеризують особливості цілей праці (монтажник) Психологічні модулі Типові елементи діяльності Психологічні вимоги 1. Збирання, монтаж обладнання: Просторові уявлення, глазомер, координація рухів, концентратія уваги. Психологічні модулі, що характеризують особливості умов праці (машинист крана) Психологічні модулі Типові елементи діяльності Психологічні вимоги 1 . Прискорення, часте змінення положення тіла в просторі: Стійкість вестибулярного апарату, фізична витривалість. Психологічні модулі, що характеризують особливості окремих операцій (слесарь-збиральник) Психологічні модулі Типові елементи діяльності Психологічні вимоги 1. 2. 3. Установка, закріплення, натягування: Зв'язок, зчленування: Розрізання, розщеплення, розділення: Глазомер, кінестезія Глазомер, координація рухів

Глазомер, пространственное представление, аккуратность. 8 Таким образом, проблема подготовки студентов к пропедевтической профориентационной работе с младшими школьниками требует существенных изменений в вузовской педагогической технологии. А поэтому «педагогическая технология это проект определенной педагогической системы, реализуемой на практике» т.е. модернизация подлежит и вся вузовская педагогическая система.

Список использованных источников:

1. Захаров Н.Н., Симоненко В.Д. Профессиональная ориентация школьников. - М.: Просвещение, 1989. - 192 с.: ил. - (Б-ка учителя труда).
2. Ретивых М.В., Симоненко В.Д. Как помочь выбрать профессию. Тула: Пиок. кн. изд-во, 1990 – 132 с.
3. Симоненко В.Д. Профессиональная ориентация учащихся в процессе трудового обучения: кн. для учителя. — М.: Просвещение, 1985. – 223 с.

ПОДГОТОВКА БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ К ПСИХОЛОГО – ПЕДАГОГИЧЕСКОМУ СОПРОВОЖДЕНИЮ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

***Кдырбаева А.А., к.ф.-м.н.,**
профессор КазНПУ им Абая, Алматы, Казахстан,
Рябова Е.В., магистр педагогики,
старший преподаватель КазНПУ им. Абая, Алматы*

Аннотация. Целью статьи является обоснование теоретических аспектов подготовки будущих учителей к психолого-педагогическому сопровождению проектной деятельности учащихся начальных классов в процессе обучения их в школе.

Описан практический опыт автора по реализации психолого-педагогического сопровождения студентов в процессе получения ими профессионального образования.

Основу статьи составили практические материалы автора, разработанные в ходе педагогической деятельности в вузе, а также в результате анализа литературных источников, посвященных исследуемой проблеме.

Ключевые слова: психолого-педагогическое сопровождение, подготовка будущих педагогов, проектная деятельность учащихся, личностные качества, самоопределение, мотивация

PREPARATION OF THE FUTURE TEACHER FOR PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF STUDENTS' PROJECT ACTIVITIES

Kdyrbaeva A.A.,

candidate of physical and mathematical sciences,

Professor of Abay KazNPU

Abstract. *The aim of the article is to provide substantiation of theoretical aspects of preparing future teachers for psychological and pedagogical support of students' project activity in the process of their education at school.*

This article describes the author's practical experience in the implementation of psychological and pedagogical support of students in the process of their professional education.

The basis of the article was formed by the author's practical materials developed in the course of pedagogical activity at the university, and as a result of analyzing literary sources devoted to the problem under study.

Key words: *psychological and pedagogical support, future teachers' training, students' project activity, personal qualities, self-determination, motivation*

СТУДЕНТТЕРДІҢ ЖОБАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУҒА БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДІ ДАЙЫНДАУ

Қдырбаева А.А., ф.м.ғ.к.,

Абай атындағы ҚазҰПУ профессоры

Түйін. *Мақаланың мақсаты – болашақ мұғалімдерді мектепте оқыту үдерісінде оқушылардың жобалық іс-әрекетін психологиялық-педагогикалық қолдауға дайындаудың теориялық аспектілерін негіздеу.*

Автордың кәсіби білім алу процесінде студенттерге психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуді жүзеге асырудағы практикалық тәжірибесі сипатталған.

Мақала автордың университеттегі оқытушылық қызметі барысында әзірленген практикалық материалдарына, сондай-ақ зерттеліп отырған мәселеге арналған әдеби дереккөздерді талдау нәтижесінде құрылған.

Тірек сөздер: *психологиялық-педагогикалық қолдау, болашақ мұғалімдерді дайындау, оқушылардың жобалық іс-әрекеті, тұлғалық қасиеттер, өзін-өзі анықтау, мотивация*

Введение. Проблема психолого-педагогического сопровождения в образовательной сфере приобрела особую актуальность в связи с ориентацией на индивидуально - личностное развитие обучающегося, которая возникает на стадиях вхождения человека в профессию.

Следовательно, проблему формирования ценностно-смыслового отношения студентов к будущей профессии в стенах педагогического учебного заведения можно решить организацией психолого-педагогического сопровождения их учебной деятельности, которое подразумевает обеспечение успешной социализации, принятия на себя роли учителя с первых дней обучения.

. Сегодняшний уровень изучения данных вопросов позволяет сказать, что главное в учебном процессе - это помощь преподавателя студенту в реализации себя как будущего профессионала. Такая помощь способствует саморазвитию личности, которое можно определить как целенаправленное изменение себя в соответствии с задачами деятельности и целями жизни. При этом, что немаловажно, происходит развитие самого преподавателя как субъекта совместной деятельности.

В контексте реализации этой задачи особое внимание образовательной деятельности направлено на развитие у обучающихся таких важных личностных качеств как сознательность, самостоятельность, инициативность, познавательная активность.

Закономерно, что тогда на первый план выходят вопросы формирования исследовательской деятельности, которая включает в себя в качестве важной составляющей самостоятельную работу студентов с дополнительной, специальной и справочной литературой, поиском новых источников информации. Отсюда можно сделать вывод, что формирование у обучающихся такого личностного качества как ««Проектная компетентность» способствует успешной реализации образовательных задач, поставленных перед обществом.

Материалы. Методы исследования. История метода проектов связана с именем американского педагога и философа Джона Дьюи (1859-1952) и его последователей У.Х. Килпатрика, Роберта Парка, Е.Коллингса, Е.Паркхерста и других. Они были представителями философско - педагогического направления прагматизма с его трактовкой истинности как практической значимости: « истинно то, что полезно» [1].

Конечным итогом обучения школьников, по Д.Дьюи, должна была стать выработка навыков мышления, под которыми понималась способность в первую очередь к самообучению. Целями обучения выступали умения решать жизненные задачи, овладение творческими навыками, обогащение опыта, под которым понимались знания как таковые и знания о способах действия, а также воспитание вкуса к самообучению и самосовершенствованию.

Идеи прагматизма и метод проектов привлекали внимание педагогов многих стран, в том числе и Советского Союза, и считались средством для построения школы нового типа. Известные советские педагоги А.С. Макаренко, С.Т. Шацкий, П.П. Блонский, И.Г. Автухов и другие с энтузиазмом восприняли идеи Дьюи .

В 1928 году Д.Дьюи приехал в Советский Союз, чтобы помочь Народному комиссариату просвещения в освоении «способа проектов». Но в начале 1930 годов из - за его участия в комиссии по реабилитации Л.С. Троцкого все книги Дьюи были изъяты из советских библиотек и метод проектов был забыт [2] .

Интерес к его трудам возродился в 80-х годах XX века в связи с популяризацией в работах советских педагогов и психологов И.Я.Лернера,

М.Н.Скаткина, А.М.Матюшкина, М.И.Махмутова и других ученых исследовательского метода обучения, а также проблемного обучения.

Исследовательским обучением в трудах этих авторов называется подход к обучению, построенный на основе естественного стремления ребенка к самостоятельному изучению окружающего. Главная его цель - формирование у учащихся способности самостоятельно, творчески осваивать и перестраивать новые способы деятельности в любой сфере человеческой культуры.

Творчество выступает в качестве наиболее яркого проявления исследовательского поведения, т.к. творческий поиск для человека необходим с точки зрения получения какого-то нового продукта, и с точки зрения значимости самого процесса поиска.

Теперь, почти сто лет спустя, мы вновь обращаемся к разработкам этих авторов, так как глубокие изменения в сфере образования на рубеже XX и XXI веков нашли отражение в программных государственных документах.

За прошедшие годы метод проектов в западном образовании постоянно совершенствовался, в то время как советская педагогика отказалась от него по политическим мотивам, что вызвало отставание в этом вопросе.

Можно считать, что наблюдающийся в современной школе «проектный бум» является способом наверстать упущенные возможности представления метода проектов в школе как целостной системы, состоящей из этапов, каждый из которых имеет специфическое содержание.

Анализ публикаций по теме исследования. Вопросами организации и управления процессом психолого – педагогического сопровождения обучения студентов занимались ученые педагоги и психологи ближнего и дальнего зарубежья Б.Р.Мандель, , Г.В.Безюлева, , О.С.Попова, Л.В.Федина, Афанасьев В.Г. и казахстанские методисты С.А.Нуржанова, К.К.Жампеисова, Д.А.Сейданова [3].

Понятие «психолого-педагогическое сопровождение» в качестве новой образовательной технологии прозвучало и в работах Е.И.Казаковой и М.Р.Битяновой. Нам близка их трактовка, определяющая сопровождение как помощь субъекту в принятии решения в ситуации жизненного выбора, как сложный процесс взаимодействия сопровождающего и сопровождаемого, результатом которого является прогресс в развитии [4].

Методология исследования. В качестве методологической основы исследования используется компетентностный подход, который выступает как определенная направленность мышления и деятельности обучающегося на формирование не только знаний и умений, но и способностей решать на основе усвоенных знаний реальные, жизненные, профессиональные задачи.

Следовательно, в контексте подготовки будущих педагогов становится актуальной задача вывести образование на качественно новый уровень, предусматривающий также участие студентов и преподавателей в проектах разного рода. Тем самым в вузе постепенно происходит сдвиг в сторону деятельностной направленности обучения.

В качестве основных методов исследования выбраны устная беседа, анкетирование, наблюдение, анализ литературных источников, изучение нормативных документов

Результаты исследования. В Казахском национальном педагогическом университете имени Абая имеется определенный опыт психолого-педагогического сопровождения проектной деятельности студентов. Особое внимание уделяется подготовке студентов к компетентной организации педагогического процесса в школе, где выпускникам предстоит работать.

Для успешной адаптации выпускников школ, поступающих в педагогические вузы, в частности, в КазНПУ имени Абая, очень важно осуществлять специальную работу по формированию у них готовности к их профессиональной деятельности и социально - профессиональной адаптации с первых дней учебы в вузе.

Это направление работы мы начали с бесед о структуре обучения в вузе, о правах и обязанностях студентов, помощи эдвайзеров в организации академической группы и других вопросов, изложенных в «Памятке первокурснику».

Исследование динамики адаптации проводилось с помощью анкетирования: студентам 1 курса специальности «Начальное образование» предлагалось заполнить анкету «Самооценка включенности в учебную деятельность», предназначенную для диагностики готовности к учебно-профессиональной деятельности (2020-2021гг.).

Критериями этапа адаптации явились: удовлетворенность учебным процессом, отношениями с однокурсниками и преподавателями; включение во внеаудиторную работу; личностное самоопределение, выработка нового стиля жизнедеятельности [7].

Диагностический срез проводился в начале учебного года - сентябре 2020г. и в конце - июне 2021г. Результаты диагностики позволили отследить положительную динамику адаптации студентов к условиям учебной деятельности. Большинство студентов в сентябре отметило включенность в учебный процесс и удовлетворенность им (79%). Результаты удовлетворенности отношениями с однокурсниками: большинство студентов удовлетворены своими отношениями с однокурсниками (71%-«да»), (29%-скорее «да»), и отношениями с преподавателями (68%-«да»), (27%-«скорее да»), (3% -«трудно сказать»), (2%- «скорее нет»).

В июне 2021 года проводилось вторичное анкетирование, по его результатам оказалось, что тех студентов, кто ощущает свою

включенность в учебный процесс и удовлетворенность им стало больше на 5%, чем в сентябре, т.е. (84%); число тех, кто удовлетворен своими отношениями с однокурсниками тоже увеличилось (77%-«да»), (23%-«скорее да»), и отношениями с преподавателями - (73%-«да»), (27%-«скорее да»), также изменилось положительно. Следовательно, примененная нами технология психолого-педагогического сопровождения способствует успешному вхождению в образовательную среду университета.

Для исследования включенности в проектную работу была составлена и реализована Программа психолого-педагогического сопровождения студентов в период проведения учебной практики, которая направлена на решение следующих задач:

- формирование способности использовать уже имеющийся интеллектуальный багаж;
- формирование и развитие проектного мышления;
- знание основных типов проектов;
- осознание себя как творческой личности.

Ориентация в подготовке учителя на освоение технологии педагогического сопровождения проектной деятельности учащихся позволила определить **цель** Программы организации подготовки будущего учителя к психолого-педагогическому сопровождению проектной деятельности учащихся как теоретическое обобщение и структурирование опыта организации образовательной среды в подготовке будущего учителя к инновационной деятельности, каковой является метод проектов.

Главным компонентом этой Программы является когнитивный, который представляет собой разработанное содержание учебных материалов и курсов для подготовки будущих учителей к психолого-педагогическому сопровождению проектной деятельности учащихся.

Кроме этого, рассматривались следующие компоненты:

- креативный, который предполагает участие в конкурсной профессиональной деятельности и развитие творческих способностей;
- результативный, который определяется уровнем готовности применять новые информационные и педагогические технологии в предметном обучении, в том числе использования метода проекта..

При реализации программы нами были использованы следующие методические приемы: конкурсные задания, игровые упражнения, активные методы групповой работы, темоцентрированное взаимодействие.

Основной технологией реализации программы является «Обучение в среде обучения», которая позволяет обучать студентов в среде будущей профессиональной деятельности. Например, отметим проводимый на кафедре в течение пяти лет ежегодный конкурс проектов составления краеведческих задач по математике. Этот конкурс проходит сначала для

студентов 1 и 2 курсов. Они составляют задачи краеведческого характера в одной из номинаций конкурса:

- География моего края;
- История моего края;
- Архитектура моего края;
- Выдающиеся личности моего края;
- Спортивные достижения моего края

Здесь изначально задан конечный продукт: составить цикл задач по математике с краеведческим содержанием, при решении которых учащиеся не только усваивают собственно математический материал, но и расширяют свой кругозор о родном крае. Все это вызывает интерес к предмету: математика уже не кажется сухой и скучной наукой, учащиеся видят, что здесь нужны выдумка, полет фантазии, творческие способности [8].

Такой же конкурс проектов организуется для учеников младших классов и среднего звена. Но здесь уже наши студенты сопровождают проектную деятельность детей, выступают в качестве руководителей (консультантов) учеников, помогают им в подборе материала, составлении задач, оформлении презентации. Конечный продукт здесь также понятен заранее - составить цикл задач по выбранной номинации. При этом непременным требованием является обязательное указание списка использованной литературы, выходные данные источников.

Таким образом, студенты получают навыки общения с учащимися школы, в которой они проходят педагогическую практику и приобретают опыт педагогического сопровождения их проектной деятельности, которая формирует новый тип мышления.

Студенты в своих отчетах отмечают, что использование метода проектов активизирует учеников, способствует выработке исследовательских навыков, у них появляется интерес самостоятельно добыть знания и применить их на практике а также создает предпосылки к развитию детской одаренности.

Исходя из вышеизложенного, отметим, что знания, умения, навыки общения, понимание ответственности за принятые решения, самостоятельность, осознание себя самого как творческой личности, - все это делает метод проекта действительно инновационной образовательной технологией в образовании.

На последующих курсах студенты активнее начинают познавать свою будущую профессию. Это связано не только с тем, что в расписании появляется большее количество дисциплин практико-ориентированного характера, но и различные виды практики на базе школ.

В этот период организуется конкурс педагогического мастерства. Цель конкурса: развитие у будущих специалистов интереса к педагогической профессии, повышение её престижа; создание условий для развития индивидуальных творческих способностей студентов.

Свою креативность конкурсанты показывают при подготовке таких заданий как:

1. Конкурс - «Визитка» - команда студентов презентует себя, свою специальность, раскрывает важность выбранной ими профессии.

2. Конкурс «Идеальный ученик» - участники конкурса представляют портрет идеального ученика. Материалы данного конкурса команды представляют в виде постера, клипа, презентации.

3. Конкурс «Знатоки»- участники демонстрируют знания педагогики и психологии и умение применять их на практике.

4. Конкурс «Идеальный учитель» -участники конкурса описывают портрет идеального учителя и представляют результаты в виде клипа.

Таким образом, рассматривая проектную работу как основную форму исследовательской деятельности студентов, мы определяем ее как учебно- трудовую по характеру, связывающую теорию и практику, и в которой можно выделить следующие этапы: организационно-подготовительный, технологический, заключительный.

Практика показывает, что метод проекта работает в любом предмете школьной программы и даже вне ее. В старшей школе, в колледже происходит развитие целенаправленной проектной деятельности обучающихся и педагогов, целью которой является конечный продукт, представленный в определенном формате и содержащий характеристику дальнейшего развития в будущем.

Отсюда вывод: проектная деятельность является эффективным средством развития творческих способностей учащихся и направлена на создание конечного продукта, представления о котором выработаны заранее.

Другой вывод: на всех этапах велика роль психолого-педагогического сопровождения, которая трактуется как помощь будущему учителю в реализации себя как профессионала.

В образовательном процессе главными критериями и показателями готовности студентов к профессиональной деятельности, которая напрямую будет связана с детьми и их родителями, являются: - мотивационный (интерес к профессии учителя, обогащение собственных знаний новыми методами и технологиями в области психолого - педагогического сопровождения проектной деятельности учащихся, накапливать опыт работы во время педагогической практики);

-- когнитивный (психолого-педагогические знания, предметные теоретические знания, разработанная тематика проектов); - деятельностно-практический (способность организовывать развивающую среду, учет возрастных, индивидуальных и личностных особенностей учащихся, управление их познавательной активностью).

Обсуждение. Наше исследование позволило утверждать, что подготовка студентов- будущих учителей к психолого-педагогическому сопровождению проектной деятельности учащихся младших классов

школы в условиях учебного заведения должна быть педагогически управляемым процессом со стороны преподавателей вуза, которые призваны создать надлежащую развивающую среду для студентов.

Если психолого-педагогическое сопровождение проектной деятельности студентов организовано должным образом, то оно обеспечивает для них успешность вхождения в профессию учителя, который сможет создать условия младшим школьникам для проведения проектной работы, предоставив необходимые ресурсы, информационную поддержку и организационную помощь.

Таким образом, психолого-педагогическое сопровождение проектной деятельности детей, обучение их исследовательским умениям и навыкам становится одной из важнейших задач современного образования.

Как отмечалось выше, в современном образовании акцент ставится не только на усвоение конкретных знаний, но и на развитие творческих способностей и практических навыков учащихся.

Одним из эффективных методов достижения этих целей является проектная деятельность. В контексте начальной школы, педагогическое сопровождение проектной работы играет ключевую роль в стимулировании интереса детей к учебе, формировании мотивации и развитии творческого мышления.

Заключение

В целом, педагогическое сопровождение проектной деятельности детей направлено на создание благоприятной образовательной среды, в которой они могут развивать свои способности, учиться сотрудничать и достигать успехов в своих учебных и жизненных проектах.

Создание мотивации является одной из основных задач педагогического сопровождения. Педагоги ставят перед собой задачу сделать урок интересным, актуальным и понятным для детей, чтобы они были готовы активно включаться в проектную работу. Использование интересных тем, игровых методик, а также возможность выбора собственных проектов способствует формированию мотивации учащихся.

Подводя итоги проведенной работы, можно сформулировать следующие результаты:

1. Реализация подготовки будущих учителей начальных классов подкреплена организацией экспериментальных площадок разных уровней по обучению учащихся проектной деятельности. В КазНПУ им. Абая таковой явилась группа студентов бакалавриата специальности «Педагогика и методика начального обучения с ИКТ подготовкой»

2. В процессе обучения у студентов была выработана устойчивая мотивация к участию в проектной деятельности и формировании творческой образовательной среды.

3. Проектную деятельность следует рассматривать как инструмент для активизации интеллекта учащегося и формирования на этой основе

целостного восприятия мира , достижение многогранности и целостности мышления, адекватного сложности окружающего мира.

Таким образом, в подготовке будущего учителя начальных классов результатом его социально – педагогической деятельности выступает усвоение системы знаний, ценностей, социокультурного опыта, социальных качеств и ролей, т.е. формирование целостной личности.

Оценка качества подготовки будущего учителя начинается с оценки самой личности. Роль обучения при этом сводится к обеспечению становления такой личности, которая способна создать качественные изменения в сфере своей профессиональной деятельности.

Отсюда следует, что учитель, который сам постоянно учится, имеет возможность самостоятельно поднять уровень обучения детей, поэтому обучающегося следует рассматривать как объект и субъект управления

Проектная деятельность способствует выработке у учащихся исследовательских навыков, что формирует новый тип мышления, а также способствует развитию детской одаренности.

Метод проектов активизирует учеников, у них появляется интерес добыть знания и применить их, поэтому его следует считать базовой образовательной технологией, поддерживающей практико-ориентированный подход в образовании.

Список использованных источников:

1. PSYLOGIK.ru <https://psylogik.ru/251-dzhon-djui.html>
2. Скаткин М.Н. Опыт С.Т. Шацкого и современность / к 125-летию со дня рождения.- Сб.статей.- Обнинск, 2003. - 124 с.
3. Г.В.Безюлева. Психолого-педагогическое сопровождение профессиональной адаптации учащихся и студентов / Г.В.Безюлева: монография. - Москва: НОУ ВПО Московский психолого-социальный институт, 2008. - 320с.
4. Казакова Е.И. Четыре тенденции и другие проблемы сопровождения.//Школьный психолог, №3, С.47. - Москва, 1998.
5. К.К.Жампеисова, Д.А.Сейданова . Педагогическое содействие профессионально- личностному становлению будущих специалистов // Педагогика и психология, №3 (20), 2014, с.77- 84)
6. Кдырбаева А.А., Рябова Е.В. Психолого педагогическое сопровождение студентов в процессе их профессиональной подготовки / Матер. Всеросс.НПК «Ценности и смыслы педагогической профессии». - Волгоград, 07 - 08 февр.2023. -С.193 - 199.
7. Е.А.Климов . Психология профессионального самоопределения [Текст]/ Е.А.Климов.- Ростов на Дону, 2004. - 304 с.
8. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие.- Самара, Бахрах- М.2001.- 672 с.

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ СФЕРЫ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

Кекеева Зинаида Очировна,

*доктор педагогических наук, профессор
кафедры психологии и педагогики высшей школы
ФГБОУ ВО «Калмыцкий Государственный
университет имени Б.Б. Городовикова, РФ*

Полоусова Милана Александровна,

*магистр 2 курса, направления подготовки
«Психолого-педагогическое образование»,
профиль «Педагог-психолог»,
ФГБОУ ВО «Калмыцкий Государственный
университет имени Б.Б. Городовикова, РФ*

Аннотация. В данной статье рассматривается актуальная проблема развития эмоциональной сферы у младших школьников подросткового возрасте. В работе анализируются основные особенности эмоционального развития в подростковом возрасте, связанные со сложностями переходного периода от детства к зрелости. Освещаются влияние внешних факторов, таких как социальная среда, семья, школа, а также внутренние особенности подростковой психики на формирование и проявление эмоций. В статье выделяются основные проблемы, с которыми сталкиваются подростки в развитии и регуляции своих эмоций, а также предлагаются практические рекомендации по преодолению этих трудностей. Обсуждаются возможные стратегии помощи подросткам в формировании эмоционального интеллекта и развитии навыков саморегуляции, что способствует их успешной социализации и адаптации в обществе.

Ключевые слова: Эмоциональная сфера, подростковый возраст, эмоциональное развитие, социальная среда, семья, школа, эмоциональный интеллект, саморегуляция, социализация, адаптация.

В подростковом возрасте люди часто испытывают повышенные эмоциональные переживания, которые могут быть как интенсивными, так и нестабильными. На эти эмоциональные переживания влияют личный опыт и способность подростка к саморегуляции. Разнообразие эмоциональных переживаний в подростковом возрасте способствует развитию навыков эмоциональной самоорганизации, которые имеют решающее значение для их будущих жизненных перспектив. Подростковый возраст характеризуется особыми изменениями в эмоциональной сфере личности. В этот период происходит активное формирование и развитие эмоционального мира подростков, что может вызывать различные проблемы и трудности. В данной статье рассматривается актуальная проблематика развития эмоциональной сферы в подростковом возрасте и предлагаются пути и стратегии ее решения.

Одной из основных проблем, с которыми сталкиваются подростки, является нестабильность эмоций. Перепады настроения, эмоциональные всплески, неуверенность в себе - все это характерно для подросткового возраста. Эмоциональная неустойчивость может приводить к конфликтам с окружающими, проблемам в общении и взаимоотношениях со сверстниками и взрослыми.

Нестабильность эмоций у подростков является одной из характеристик этого возрастного периода, который связан с интенсивными физиологическими, психологическими и социальными изменениями. В этот период подростки часто переживают эмоциональные колебания, которые могут быть вызваны различными факторами.

Одной из причин нестабильности эмоций у подростков является бурное развитие гормональной системы. Изменения уровня гормонов, таких как эстроген и тестостерон, могут сильно влиять на настроение и эмоциональное состояние подростков. Это может приводить к резким перепадам настроения, эмоциональным всплескам и капризам. Кроме того, нестабильность эмоций у подростков также может быть связана с незавершенным процессом формирования личности. Подростки выходят за рамки детского самосознания и начинают искать свое место в обществе, определять свои ценности и установки. Этот поиск себя и своего места в мире может вызывать внутренние конфликты и эмоциональное напряжение. Социальные факторы также играют важную роль в формировании нестабильности эмоций у подростков. Окружение, школа, отношения с семьей и друзьями, а также общественные стереотипы и ожидания могут оказывать давление на подростков и влиять на их эмоциональное состояние.

Еще одной серьезной проблемой является недостаточное осознание и контроль своих эмоций. Подростки не всегда умеют правильно выражать свои чувства, могут поддаваться негативным эмоциям, не находя конструктивных способов их справляться. Доктор Лора Кастнер, клинический психолог и автор книг, отмечает, что, подростковый возраст - это время повышенной эмоциональности, которая может быть как преимуществом, так и проблемой. Подростки способны испытывать сильную радость, любовь и страсть, но они также могут бороться с чувствами печали, тревоги и гнева. Это может привести к депрессивным состояниям, агрессивности, апатии. Все вышеперечисленные состояния способствуют приобретению эмоционального опыта. Эмоциональный опыт - это сложный процесс, включающий в себя ощущения, эмоции и чувства. Ощущения - это первоначальная реакция организма на стимул, а эмоции символизируют или представляют эти ощущения и придают им смысл, например, радость, печаль, гнев и так далее. Чувства, с другой стороны, являются результатом обработки и интерпретации ощущений и эмоций.

Ильин Е.П. считает, что подростковая эмоциональность является ключевым аспектом формирования личности. Признание и прием собственных эмоций — важный шаг на пути к самопониманию и саморазвитию. Происходит критическая перестройка характера, противоречивость становится одним из основных свойств подростка. Характерной для этого возраста является склонность к общению в тесных группах, что может быть особенно опасно для неустойчивого характера. Отсюда и повышенная преступность в этом возрасте, иногда доходящая до стадии полной деградации личности.

Для успешного разрешения проблем развития эмоциональной сферы подростков необходим комплексный подход. Важно обеспечить подросткам психологическую поддержку и помощь со стороны близких, педагогов, специалистов. Одной из ключевых стратегий является развитие эмоционального интеллекта у подростков. Обучение навыкам саморегуляции, умению эмпатии, понимание и осознание своих эмоций - все это способствует развитию эмоциональной компетентности. Кроме того, необходимо создавать безопасную и доверительную среду для выражения эмоций, где подростки могут откровенно делиться своими чувствами и получать поддержку и понимание. Важно проводить профилактическую работу по формированию позитивного эмоционального опыта и обучению адаптивным стратегиям преодоления трудностей.

В период подросткового возраста, отношения со сверстниками играют особую роль. Подросток активно стремится проявить свою личность и определить свои коммуникативные возможности. Он амбициозно старается отстаивать свою личную свободу, рассматривая её как признак своего перехода к взрослости. В этот период, успехи, достигнутые в общении со сверстниками, особенно ценятся и влияют на формирование самооценки подростка.

Согласно Бреславу Г.М. этот период может казаться подростку тяжелым и болезненным, но он обогащает его знаниями и чувствами, о которых он и не подозревал в детстве. Подросток через собственные душевные страдания углубляет свое понимание себя и мира, проходит сложную школу идентификации с собой и с другими. Впервые он овладевает опытом целенаправленного отделения от других, что помогает ему отстаивать свое право быть личностью.

Однако стремительное развитие цифровых технологий и все более широкое распространение виртуального общения могут препятствовать развитию эмоционального интеллекта, который необходим для понимания себя и других в реальном общении. Эмоциональный интеллект, также известный как "мягкие навыки", имеет решающее значение для эффективной коммуникации и высоко ценится на современном рынке труда.

Таким образом, эмоциональные переживания являются жизненно важным аспектом развития подростка, а общение в реальном мире необходимо для развития эмоционального интеллекта и других важных коммуникативных навыков. Хотя цифровые технологии могут предложить множество преимуществ, очень важно следить за тем, чтобы они не заменили ценный опыт общения лицом к лицу.

Список использованных источников:

- 1.Бреслав Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве. М.: 1990.
- 2.Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений. СПб.: 2009.
- 3.Васильева О.С., Филатов Ф.Р. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки. М.: Академия, 2001.
- 4.Андреева И.Н. Понятие и структура эмоционального интеллекта. Социально-психологические проблемы ментальности: СПГУ, 2004, Ч.1. С.22-26
- 5.Холмогорова А.Б., Гаранян Н.Г. Культура, эмоции и психическое здоровье. Вопросы психологии. 1999, №2 С.61-74

OLIY TA'LIM MUASSASALARINING TALABALARIDA ISHLAB CHIQILGAN TADQIQOT KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Qo'shoqova Umida Erkinovna

Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarining talabalarida ishlab chiqilgan tadqiqot ko'nikmalari, tabiiy fanlar, umumiy texnik va maxsus fanlarni o'qitish usullari haqida qisqa mazmunli tushunchalar keltirilgan. Mantiqiy tushunchalar orqali o'quvchilarni tafakkurini oshirishga qaratilgan chora tadbirlar haqidagi ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: tadqiqot ko'nikmalari, tabiiy fanlar, muammoli ta'lim, mantiqiy fikrlash, ijodiy fikrlash, evristik tadqiqot.

O'qitishda tadqiqot usullaridan foydalanish uzoq tarixga ega bo'lib, doimiy ravishda amaliyotchi o'qituvchilar nuqtai-nazaridan hamda ta'lim va tarbiyaning turli pedagogik konsepsiyalarining bir qismi sifatida namoyon bo'lib kelgan. Pedagogik amaliyot jarayoniga o'qitishning tadqiqot usulining birinchilardan bo'lib A.Y.Gerd joriy etgan. U o'rganishning bilish jarayonida tadqiqot faoliyatining o'rni va ahamiyatini aniq belgilab beradi: "Barcha haqiqiy bilimlarni insoniyat kuzatish, taqqoslash va tajribalar orqali, asta-sekin kengayib boruvchi xulosalar va umumlashtirishlar yordamida egallaydi. Maqolalarni o'qish bilan emas, faqat shu tarzda bilimlarni foydali tarzda uzatish mumkin".

O'qitishning tadqiqot usuli tarafdori va faol targ'ibotchisi B.E.Raykov bunday treningning rivojlanish xususiyatlari haqida o'z fikrlarini bildirib o'tgan: "Tadqiqot usuli, to'g'ri shakllantirilganda, aniq faktlar sohasida mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga katta hissa qo'shadi. Shubhasiz, ilmiy tadqiqot va

talaba tadqiqoti o'rtasida o'xshashliklar mavjud: talaba va olim xuddi shunday mantiqiy yo'ldan boradilar". Shuningdek, biz uchun B.E.Raykovning ta'rifi katta qiziqish uyg'otadi. Raykov tadqiqot usuli sifatida "o'qitish usuli, uning boshida real faktlarni mustaqil kuzatishga asoslangan ma'lum bir mantiqiy jarayondir".

O'qitishning tadqiqot usuli nafaqat A.Y.Gerdning asarlarida o'rganilgan. A.Y.Gerd va B.E. Raykov, P.P. Blonskiy, S.T. Shatskiy, so'nggi o'n yilliklarda esa V.G. Razumovskiy, V.I.Andreev va boshqalar o'z asarlarida tadqiqotlar olib borishgan. Shuni ta'kidlash kerakki, tadqiqot usulini qo'llash 1930-yilda universal o'qitish usuli sifatida tizimlilik va izchillikning eng muhim didaktik tamoyillarining buzilishiga olib keldi. Shu sababli, tadqiqot usuli 60-yillarning boshlariga qadar vaqtinchalik unutilgan edi, bu davrda umumiy texnik fanlarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari o'quv jarayoniga tadqiqot faoliyati elementlarini kiritishni talab qiladi.

Biz eng avvalo, muammoli va ilmiy ta'lim usullarining ma'lum umumiy xususiyatlarini qayd etishimiz mumkin. Birinchidan, har ikkala holatda ham har qanday ijodiy faoliyatga xos bo'lgan texnika va usullar bilan shaxsni faol o'zlashtirish mavjud. I.Y.Lerner ta'kidlaganidek: "Insonni yaratishga o'rgatishning yagona yo'li bor-unga ijodiy protseduralarni o'rgatish, ya'ni ijodiy faoliyatning mohiyatini tashkil etuvchi tuzilmalar. Qolgan hamma narsa faqat yordamchi rol o'ynaydi.

Bu protseduralar:

- 1) ilgari olingan bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda (yaqin va uzoq) yangi vaziyatga o'tkazish;
- 2) belgili vaziyat muammosini ko'rish;
- 3) obyektning yangi funksiyasini ko'rish;
- 4) obyektning (muammoning) tuzilishini aniqlash;
- 5) muqobil yechim yoki uning usulini ko'rish;
- 6) yuzaga kelgan muammoga nisbatan ilgari o'rganilgan faoliyat usullarini yangilariga birlashtirish".

Muammoli ta'limning uch turini ajratib ko'rsatishi bejiz emas, M.N.Skatkin tadqiqot usulini muammoli ta'limning uchinchi turi deb hisoblaydi. Ikkinchidan, muammoli vaziyat tushunchasi tadqiqot vazifasi bilan umumiy ildizlarga ega. M.I.Maxmutovning so'zlariga ko'ra, muammo faqat uchta shart mavjud bo'lganda paydo bo'ladi:

- 1) ilgari o'rnatilgan tushunchalar va g'oyalar bilan mantiqiy aloqaning mavjudligi;
- 2) yangi noma'lum hodisa bilan solishtirganda bilim, ko'nikma va malakalar darajasidan norozilik;
- 3) ma'lum darajadagi kognitiv qiyinchilikni bartaraf etish, ma'lumning ko'rinadigan chegaralarini kengaytirish.

Oliy ta'lim muassasalari talabalarining mustaqil izlanishlari uchun talabalar eksperimentdan foydalanish doirasini kengaytiradi, bir vaqtning o'zida ikkita muammoni hal qiladi: yangi narsalarni o'rganish va talabalar tomonidan tadqiqot ko'nikmalarini o'zlashtirish (axborotni qayta ishlash, tadqiqot

muammosini aniqlash, tadqiqot faoliyati rejasini ishlab chiqish, ilmiy bilimlar usullarini o'zlashtirish, bilimlarni rivojlantirish, hisoblash, eksperimental qobiliyatlar va boshqalar). Arxitektura va qurilish oliy o'quv yurtlarida tabiiy fanlar, umumiy texnika va maxsus fanlarni o'qitishda mustaqil tadqiqot topshiriqlaridan foydalanish dolzarb va maqsadga muvofiqdir. Bunda talaba tadqiqotining obyekti voqelik, bilim metodi esa o'qituvchining bevosita yoki bilvosita rahbarligidagi mustaqil tadqiqot faoliyati bo'lishi kerak. Mustaqil tadqiqot faoliyatining asosiy belgilari (boshqa faoliyat turlari kabi) uning maqsadlari, mazmuni, usullari, tashkil etish shakllari va natijalarini baholashdir.

Maqsadlar deganda biz quyidagilarni nazarda tutamiz:

- eksperimental va nazariy ko'nikmalarni rivojlantirish;
 - mustaqillik, fikrlash, ijodkorlik, muloqot va tashkilotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish;
 - ilmiy dunyoqarashni shakllantirish va ilmiy bilish usullarini egallash;
 - o'rganilayotgan fanga ijobiy motivatsiya va barqaror qiziqishni yaratish;
 - o'rganilayotgan materialni ongli ravishda o'zlashtirish va mustahkamlash.
- Mustaqil tadqiqot faoliyati usullari ilmiy bilish usullari hisoblanadi.

Talabalarining mustaqil ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish shakllari jamoaviy, guruhli va individualdir. Talabalarining ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etishning frontal va guruh shakllarini istisno etmasdan, ularning individual tadqiqot faoliyatiga e'tibor qaratamiz. Mustaqil ilmiy-tadqiqot faoliyatining natijasi individual tadqiqot faoliyatining mahsuli bo'lib, shuningdek, o'quvchilarning eksperimental ko'nikmalarini rivojlantirish darajasini va ularga qo'yilgan o'quv muammolarini hal qilishda mustaqillikni oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Райков Б. Е. Половое просвещение в школе. — Л., 1927. — 3000 экз.
2. Gazzaniga, M. S., Ivry, R., & Mangun, G. R. (2018). Cognitive Neuroscience: The Biology of the Mind. W.W. Norton & Company.
3. Raximov O.D., Ro'ziev X.J., Murodov M.O. Ta'lim sifati va innovatsion texnologiyalar. /Toshkent: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2016y., 208b.
4. Raximov O.D. Ta'lim sifati-hayot sifati. //Qarshi, TATU Qarshi filiali, 2015. – 44b.
5. Girl, T. M. K. (2023). Natural Sciences in Elementary Classes _ Technology for Improving Aesthetic Education of Students in Teaching. *Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies* (2993-2599), 1(5), 85–89. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJRCS/article/view/337>

PROFESSIONAL TALIM MUASSALARIDA PEDAGOGIK JARAYONNI TASHKIL ETISH

Sh.U.Qosimov

*TerDPI maktabgacha ta'lim fakulteti dekani,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent.*

Annotatsiya. Ishda ta'lim jarayonini rejalashtirish, o'qitishning maqsad va vazifalarini aniqlash, o'qitish usullarini tanlash va ta'lim natijalarini baholash masalalari o'rganiladi. O'quv mashg'ulotlarini tashkil etish jarayonida yuzaga keladigan muammolar ham muhokama qilinadi va ularni hal qilish yo'llari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: tashkilot, pedagogik jarayon, o'qitish, o'quv maqsadlari, o'quv vazifalari, usullar, o'qituvchilar, talabalar, ta'lim muhiti.

Pedagogik jarayonni tashkil etish va boshqarishdagi asosiy vazifa shundan iboratki, pedagogik tizimning barcha komponentlari (pedagoglar va ta'lim oluvchilar faoliyatining maqsadlari, mazmuni, metodlari, vositalari)ni yagona, yaxlit, qarama-qarshi bo'lmagan tizimga keltirishdan iboratdir. Buning uchun pedagogik loyihalashtirish nazariyasining asosiy qoidalariga tayanish lozim bo'ladi. Professional talim muassalaridagi ishlab chiqarish amaliyotining mazmunini tanlab olish bo'yicha bo'lajak konstruktiv faoliyatning muhim shart-sharoiti sifatida V.S.Bezrukova ko'rsatib o'tgan pedagogik loyihalashtirish asoslariga to'xtalib o'tamiz.

Pedagogik loyihalashtirish – bu muhandislik-pedagogik faoliyat xodimlari va ta'lim oluvchilarning bo'lajak faoliyatidagi asosiy detallarning oldindan ishlab chiqishdir. Loyihalashtirishga bog'liq holda o'quv jarayoni texnologik va demak, ancha boshqariladigan bo'ladi.

Pedagogik texnologiya – bu pedagogik jarayoni va undagi barcha ishtirokchilarning o'zaro bog'langan komponentlari, bosqichlari, holatlarining ketma-ketlikdagi va uzluksiz harakatidir.

Pedagogik loyihalashtirish bo'lajak faoliyati umumiy g'oyadan aniq bayon qilingan konkret harakatlarga yaqinlashtirgan holda ishlab chiqish bo'yicha bir-birining ortidan keluvchi bosqichlarning ma'lum bir qatori sifatida amalga oshiriladi. Bunda loyihalashtirishning uchta ketma-ketlikdagi bosqichlari ajratib ko'rsatiladi:

- modellashtirish bosqichi;
- loyihalash bosqichi;
- konstruksiyalash bosqichi.

Modellashtirish yangi pedagogik tizimlarni, jarayonlarni va vaziyatlarni yaratish va ularning natijalarini bashorat qilishning umumiy g'oyasi ishlab chiqilishidan iborat bo'ladi.

Pedagogik loyihalashtirish yangidan kiritilgan tizim hosil qiluvchi komponent talablari bilan mos holda yaratilayotgan pedagogik tizimning asosiy komponentlarini qayta tuzib chiqishning ko'rib chiqilishi darajasida modelning konkretlashtirilishidan iboratdir.

Pedagogik konstruksiyalash o'quv-tarbiyaviy jarayonlarning konkret shart-sharoitlarida uning real tashkilotchilari va ishtirokchilari tomonidan uni amalga oshirishga kirishish uchun imkon beruvchi yaratilgan loyihaning detallashtirilishidan iborat bo'ladi.

Pedagogik loyihalashtirishning shakllari xususiyatlariga to'xtalib o'tamiz. Loyihalashtirishning har bir ob'ektiga va darajasiga ularning o'zigagina xos bo'ladigan shakllar mansubdir.

Pedagogik loyihalashtirish shakllari – bu pedagogik tizimlarning, jarayonlarning yoki vaziyatlarning yaratilishi hamda harakati ha xil aniqlikda bayon qilinadigan hujjatlardir.

Pedagogik loyihalashtirish bo'yicha harakatlar tartibini ko'rib chiqamiz. U quyidagi uchta bosqichni o'zi ichiga oladi:

- tayyorgarlik ishlari;
- loyihani ishlab chiqish;
- loyiha sifatini tekshirib ko'rish va uning aprobatsiyadan o'tkazilishi.

Har bir bosqich mkrobosqichlardan iborat bo'ladi. tayyorgarlik ishlari o'z ichiga loyihalashtirish ob'ektiing tahlil qilinishi, loyihalashtirish shakllarinig tanlab olinishi, loyihalashtirishning nazariy ta'minoti, loyihalashtirishning metodik ta'minoti, loyihalashtirishning moddiy-texnik ta'minoti, loyihalashtirishning huquqiy ta'minoti kabi mikrobosqichlarni oladi.

Loyihaning o'zii ishlab chiqish esa tizim hosil qiluvchi omildan, komponentlar orasidagi aloqadorliklar va bog'liqliklarning o'rnatilishi , hujjatning yozilishi kabi bosqichlardan bioartdir.

Loyiha sifatini tekshirib ko'rish nazariy tajriba o'tkazish, ekspert baholashlari, korreksiyalash, loyihani aprobatsiyadan o'tkazish haqida qaror qabul qilish bosqichlarini o'z ichiga oladi.

Pedagogik loyihalashtirishda pedagogik nazariya pedagogik tizimlarni yoki jarayonlarni loyihalashtirishda dastak bo'lib hisoblanishi haqidagi qoidaga rioya qilish lozim bo'ladi. pedagogik loyihalashtirish pedagogik nazariyani pedagogik amaliyot bilan bog'laydi.

Aytib o'tilgan funksional komponentlar pedagogik jarayonning barcha ishtirokchilari va tuzilmaviy komponentlari uchun umumiy bo'lgan o'zaro jips aloqadorlikda bo'ladi. Biroq, loyihalashtirish komponenti eng ko'proq darajada maqsadlar funksiyalariga, konstruktiv komponent esa – o'quv axborotlariga, kommunikativ komponent – pedagogik kommunikatsiya vositalariga va nihoyat, gnostik komponent esa o'quvchilarga taalluqli bo'ladi. Ta'lim tizimini samarali boshqarish uchun metodika boshqaruv faoliyatining vazifalarini shakllantirish yo'llarii ko'rsatishi, qarorlarni qabul qilish va ularning natijalarini tahlil qilishi lozimdir.

Pedagog-tadqiqotchilar shunday fikrda yakdil turadilarki, bunga ko'ra istalgan tizim jamiyatda ijtimoiy organizmning tarkibiy qismi sifatidayashaydi va faoliyat yuritadi, bu tizim ijtimoiy munosabatlarning tashuvchilari va kishilarning aloqalari orqali boshqa tizimlar bilan o'zaro bog'lanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: ped.fan.dokt. ... diss. – T., 2007. – B. 349.
2. Begimqulov U.Sh. Oliy pedagogik ta'lim tiximiga zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-pedagogik asoslari: ped.fan.dokt. ... dis. – T.: 2007. – B. 250.
3. Olimov Q.T. Maxsus fanlardan o'quv adabiyotlari yangi avlodini yaratishning nazariy-uslubiy asoslari: Avtoref. dis. ... ped.fan.dok. – T.: 2005. – B. 44.
4. Hamidov J.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda o'qitishning zamonaviy didaktik vositalarini yaratish texnologiyasi / Monografiya. – T., "Sano-standart" nashriyoti. 2017. – B.160.
5. Abduqudusov O.A., Rashidov H.F. Kasb-hunar pedagogikasi (o'quv-uslubiy qo'llanma). O'MKHTTKMO va UQTI, 2009.-238 b.

OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING NOTIQLIK VA OMMA OLDIDA SO'ZLASH MALAKALARINI OSHIRISH.

Shotemirov Sanjar

Termiz davlat pedagogika instituti

Pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolaning maqsadi talaba yoshlarda notiqlik mahoratini shakllantirish jarayoniga psixologik yondashuv asosida tadqiq etish. Buning uchun sizlarga nutq mazmunini ishlab chiqishda rioya qilinishi kerak bo'lgan asosiy qoidalar bilan tanishtirishimiz kerak, ushbu jarayonda yuz beruvchi psixologik to'siqlarga e'tiboringizni tortishimiz zarur. Shuningdek, notiqlikni qanday yo'llar bilan yuzaga keltirish va takomillashtirish hamda ushbu jarayonda psixologik to'siqlarni qanday yengib o'tish yo'llarini ham batafsil yoritishga harakat qildik.

Kalit so'zlar: Notiqlik, so'zlashish, mahorat, suxbat, qobiliyat, psixologik, talaba yoshlar, shakllantirish.

Oliy ta'lim muassasasida o'qiyotgan har bir talaba auditoriyada omma oldida bimalol nutq so'zlay olishi fikrini erkin bayon eta olishi darkor. Agar bu odatdagidek bo'lmasa ya'ni talaba seminar mashg'ulotlarida, ilmiy ish himoyalarida, va hattoki oddiy bayram tadbirlarida nutq so'zlay olmasa unda nutqiy kamchilik borligidan dalolat beradi. Talabalardagi nutqiy kamchiliklar odatda ikki xil bo'ladi

1. Tug'ma- duduqlanish, ayrim harflarni aytolmaslik, tez gapirib xarflarni tushirib qoldirish'
2. Ortirilgan- kamgaplik, gapirishdan uyalish yoki qo'rqish, jur'atsizlik

Bu keltirilganlarning birinchisi biologik bo'lsa ikkinchisi bevosita psixologik hisoblanadi. Dastlab tibbiy jihatdan nutqiy nuqsonlar kelib chiqishini ko'rib chiqsak. Odatda notiq talaba o'z fikrini bayon etish uchun kerakli bo'lgan so'zlarni tanlab olishi kerak. So'ngra ularni til grammatikasi qoidalariga asoslanib bog'lab nutq a'zolari artikulyatsiyasi orqali talaffuz etishi darkor.

Lekin ko'pgina talabalarda nutqning tushunarli va ma'noli bo'lmasligi, nutq a'zolarining xarakatlari aniq va to'g'riligiga rioya qilmaslik xollari uchrab turadi. Talabalarda nutqiy kamchilik va nuqsonlarni fiziologik jihatdan tahlil qiladigan bo'lsak bir qancha sabablarni keltirib o'tish mumkin. Xususan:

1. Talabalarning ona qornida jismoniy ta'sirlarga uchragani yoki, irsiy kasalliklarning mavjudligi
2. Talabalarning bolaligida nutq aparatini rivojlantirishga kattalarning befarqligi
3. Talabalar to shu kungacha bosh miyaning tilni nazorat qiluvchi qismidan jismoniy jaroxat olganligi.

Endi talabalarning nutqiy kamchiliklariga psixologik sabablarni keltirib o'tsak.

1. Yoshlikda biror nimadan qo'rqish
2. So'zlarni noto'ri talaffuz qilish
3. Ijtimoiylashmaslik
4. Yoshlikda boshqa tilni ulg'aygach boshqa tilni o'rganish
5. Odamlar oldida gapirishdan uyalish, odamovilik
6. Kingadir yoki nimagadir qasdma-qasdiga gapirmay qolish natijasida kelib chiqadigan nuqsonlar.

Talabalarning nutqidagi ijtimoiy kamchiliklar ham mavjud bo'lib ularni e'tirof etmaslikning iloji yo'q. bularga quyidagilar kiradi

- Tilda jargon va olinma so'zlarni qo'llash
- Nutqiy g'alislik : to'xtalib qolish, keraksiz so'zlarni qo'llash
- Fikrni to'liq bayon eta olmaslik va h.k.

Bu nuqsonlarni bartaraf etish uchun avvalo har bir talaba o'z ustida ishlashi lozim. Buning uchun ularga psixologik yordam kerak. Bu psixologik yordamni kauching timsolida ko'rishimiz mumkin.

Zamonaviy psixologiyada bir qancha faoliyat turlari mavjud. Ulardan biri sifatida qiyin vaziyatlarda mijozlarga yordam beradigan faoliyat – kouchingni keltirishimiz mumkin. Psixopatologiya va psixoterapiyani davolash maqsadida ishlatiladigan klinik psixologiyadan farqli ravishda psixologik konsultatsiya psixologik yordam (maslahat) berish jarayonining davomli mazmunini o'z ichiga oladi. Kouching - psixologik yordamning ma'lum turi bo'lib, ustozlik tamoyillari asosida, psixologik ko'mak shakli bo'lib treninglarlar tashkil qilinadi. Mijozlarga har tomonlama yordam beriladi. Kouching-bu mijoz bilan hamkorlikda yechim topishga qaratilgan o'qitish va maslahat berish usuli hisoblanadi. Kouching sinaluvchining maqsadlarini aniqlashda izchil yaratilishini ta'minlaydi. Shunda mijoz o'zining hozirgi maqsadini va unga erishish bosqichlari bilan bog'liqligini anglaydi. Bu mijozga o'z maqsadlariga erishishda yordam beradi.

Psixologik maslahatning xususiyatlari sifatida emas balki yechim izashda maqsadga erishish jarayoni alohida ahamiyatga ega. Bu muloqotda teng pozitsiyani nazarda tutadi. Murabbiy ustunlik qilmaydi va mutaxassis lavozimida gapirmaydi va hech qanday masahat bermaydi. Masadga erishish uchun nima qilish kerakligini aytmaydi. Natija uchun javobgarlik va aoliyat

prinsipi- agar mijoz ishlashga tayyor bo'lmasa ,murabbiylikni davom ettirishning keragi yo'q. Natijalar uchun ikkala ishtirokchi ham javobgar hisoblanadi. dogmatizmning yo'qligi- Ustozlik tomonidan ishlatilishi mumkin bo'lgan bir qancha modellar yaratilgan. Har bir mijozning holati o'ziga xosdir va har qanday vaziyatda ijodiy bo'lishi darkor. Individual zaxirallardan boxabarlik prinsipi: boxabarlik bu murabbiylikning muhim davri. Ustozlikning asosiy maqsadi mijozning maqsadlari qadriyatlari va imkoniyatlari haqida xabardorligini oshirishda maqsadga samarali erishish mumkin. Izchil yondashuv: mashg'ulotning har bir daqiqasida murabbiy mijozning shaxsiyati va uning holati o'zaro bog'liq elementlardan tashkil topgan murakkab tizim ekanligini anglaydi Ustozlik tizim uchun mumkin bo'lgan o'zgarishlarning oqibatini ko'rib chiqishi va tizim uchun nomaqbul qarorlarning oldini olishi lozim. Ayni kunda kouching psixologik maslahatni yetarli darajada shakllanyapti desak mubolag'a bo'lmaydi.

Dunyodagi ko'plab kouching markazlari va maktablari orasida, Kanada davlatidagi "Erikson International University"- kouchingning "oltin standarti" hisoblanadi. Bu universitet kouching hamjamiyati va ko'plab kouching maktab bilan o'quv markazlar tomonidan tan olingan. Ushbu Erikson universitetining tugatganlar maxsus bir malakasini tasdiqlovchi sertifikatni qo'lga kiritishadi. Ushbu sertifikat ularning haqiqiy kouch ekanligini tasdiqlab beruvchi hujjat hisoblanadi. Biz fikr yuritayotgan kouchingdan hozirda barcha sohalarda foydalanishyapti. Masalan , AQSHda uy bekalari va homilador ayollarga murabbiylik qilish markazlari ochilgan. Bu kabi sa'y- harakatlar zamirida sog'lom avlodni dunyoga keltirish va tarbiyalash, jamiyatga foydasi tegadigan yetuk, barkamol avlodni shakllantirish yotadi. Aslini olganda kouching maslahatda faqatgina murabbiyning o'zi hech narsani hal qila olmaydi. Mijoz bilan suhbatlarda natijaga erishish uchun quyidagi so'zlarni aytish o'rinli. "Qachonki biror narsani astoydil orzu qilsang, shu orzuying ro'yobga chiqishi uchun butun olam yordam beradi". "Tanlagan yo'lingda qanchalik oldinga ketsang , u sening hayot yo'lingni shunchalik kuchli boshqaradi" Eng muhimi mijozda ham maqsadlariga yetishda ishonch bo'lishi kerak.

Tarixga nazar soladigan bo'lsak psixologik kouching 1980-yillarda paydo bo'lgan, ammo uning ta'rifi va qoidasi bo'yicha hali ham ko'p tortishuvlar mavjud. psixologik kouching nafaqat muammolarni bartaraf etish, balki insonlarni rivojlanish va ish ko'fitsentini oshirishga yordam beradigan yangi o'zgaruvchan muhitda odamlarning ehtiyojlariga javob sifatida yuzaga keldi.Boshida psixologik kouchingga nisbatan ilmiy omma beparvo va qarshi fikrda bo'lishdi. Biroq, buning sababi psixologik kouching bo'yicha yetarlicha nazariy, uslubiy va dalillar bazasining yo'qligi bo'ldi Shunga qaramay, asosan ingliz tilida so'zlashuvchi tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan psixologik kouching bo'yicha so'nggi tadqiqotlar bizga to'liq ilmiy asoslarni ajratib ko'rsatish va psixologik kouching dalillarga asoslangan (ilmiy asoslangan) amaliyotga aylantirish imkonini beradi. psixologik kouching yo'nalishida so'nggi yillarda, asosan, professor Entoni Grant rahbarligida ingliz va avstraliyalik

psixolog va murabbiylarning sa'y-harakatlari tufayli shakllandi. Psixologik kouching shaxsiy hayot va ish sohasidagi psixologik farovonlik va ish faoliyatini yaxshilashga qaratilgan psixologiya sohasi hisoblanadi. Bir so'z bilan aytganda psixologik psixologiya va pedagogika (andragogika) nazariyasiga asoslangan yordamchi amaliyot sifatida murabbiylikka turli yondashuvlarni o'zida birlashtiradi. Mashxur olim Stiven psixologik kouchingni amaliy psixologiyani faoliyati samaradorligini oshirish, odamlarning rivojlanishi va farovonligini rag'batlantirishga qaratilgan bo'limi deb ta'riflagan.

Psixologik kouching ob'ekti - yordamchi sifatida murabbiylar sifatida klinik jihatdan sog'lom odamlarning rivojlanishi va o'sishini qo'llab-quvvatlovchi yo'nalish hisoblanadi. Psixologik kouchingning predmeti - murabbiylik samaradorligining psixologik mexanizmlari hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 2020-yil 25-dekabr Yoshlar forumida so'zlagan Prezident nutqidan <https://yuz.uz/uz/news/prezident-yoshlarga-ajdodlardan-ibrat-olib-hayotda-mojizalar-yaratishga-astoydil-intilishingiz-kerak>
2. Крис Стюарт, Майкл Уилксон. Ораторское искусство. - СПб: Амфора/Эврика, 2001. Подробнее: <https://pkvolt.ru/uz/interior-design/oratorskoe-iskusstvo-uroki-ritoriki-osnovnye-principy.html>
3. Головин Б.Н. Основы культуры речи. М., 1988 г.
4. Berninger, V. W., & Wolf, B. J. (2009). *Teaching students with dyslexia and dysgraphia: Lessons from teaching and science*. Paul H Brookes Publishing.
5. Сопер П. Основы искусства речи. М., 1992 г.

OLIY VA PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM MAZMUNI, SIFATI, TA'LIM DASTURLARI, TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Ilmiy rahbar: Muminova Umida Qarshiyevna

Boshlang'ich ta'lim nazariya kafedrası o'qituvchisi

Marjona Jo'rayeva Nurali qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich talim yo'nalishi 102-

guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda oliy va professional ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish chora tadbirlari, shuningdek ta'lim sifati samaradorligini oshirish yuzasidan, ta'limning mazmun-mohiyatini hamda zamonaviy ta'lim olishda texnologiyalardan samarali foydalanish yuzasida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, texnologiya, pedagog, oliy ta'lim, professional ta'lim, yosh kadrlar, ta'lim dasturlari, zamonaviy innovatsiya, raqamli texnologiya, ta'lim mazmuni.

Mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch bu – ilm-fan, ta'lim va tarbiya ekanligi isbot talab qilmas haqiqatdir. Bugun mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar yoshlarning oliy ta'lim bilan qamrab olinishini yanada kengaytirish, ularni bilim va malakali etib tarbiyalash, jahon taraqqiyotiga mos

mutaxassislar tayyorlashga qaratilgan. Yangi O'zbekistonda ilm-fanga e'tibor yuqori cho'qqiga chiqqani bejiz emas, chunki hozir zamonaviy hayotni ilma'rifat va ta'limning taraqqiyotisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Jahonning yetakchi davlatlarida ham ta'limni rivojlantirish birinchi galdagi vazifa sifatida belgilanmoqda. Zero, mamlakatning kelgusi ravnaqi aynan shu sohada qo'lga kiritgan yutuqlari bilan chambarchas bog'liqdir. Ta'limni axborotlashtirish sharoitida o'qitishning ta'lim oluvchilarning yagona taqsimlangan axborot-ta'lim muhitida ishlashini tashkil etish va ta'lim olish sifatini oshirishga mo'ljallangan yangi o'quv vositalarini yaratish va ulardan foydalanish dolzarb ahamiyatga ega. Ta'lim tizimining hozirgi holati noan'anaviy ta'lim texnologiyalarining rolini oshirish bilan tavsiflanadi. Talabalar tomonidan ularning yordami bilan bilimlarni o'zlashtirish an'anaviy texnologiyalarga qaraganda ancha tezdir. Ushbu texnologiyalar bilimlarni rivojlantirish, egallash va tarqatish xarakterini o'zgartiradi, o'rganilayotgan fanlarning mazmunini chuqurlashtirish va kengaytirish, uni tezda yangilash, samaraliroq o'qitish usullarini qo'llash, shuningdek, har bir kishining ta'lim olish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi. Oliy ta'lim va professional ta'limda innovatsion ta'lim texnologiyalari deganda ta'limda fanning zamonaviy yutuqlari va axborot texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan usullar tushuniladi.

Ta'lim-tarbiyaning rivojlanayotgan shaxs ongini boyitishdagi imkoniyatlarini baholab, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmonida inson kapitalini shakllantirishning asosiy bo'g'ini bo'lgan tizimda amalga oshirilishi lozim bo'lgan vazifalar va ularni hayotga tatbiq etish yo'llari atroflicha belgilab berdilar. Oliy va professional ta'limni o'qitishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, darsning qiziqarli hamda mazmunli o'tishini ta'minlaydi. Ta'lim sifatini oshirish uchun hozirgi kunda pedagoglar an'anaviy darslardan emas noan'anaviy darslardan foydalangan holda dars jarayonlarini olib borishlari maqsadga muvofiqdir. Mamlakatimiz rivojlanishining muhim sharti zamonaviy iqtisodiyot, fan, madaniyat, texnika, texnologiya rivoji asosida kadrlar tayyorlashning takomillashgan tizimining amal qilishiga erishishdir. Ta'limning bugungi vazifasi o'quvchilarni kun sayin oshib borayotgan axborot ta'lim muhiti sharoitida mustaqil ravishda faoliyat ko'rsata olishga, axborot oqimidan oqilona foydalanishga o'rgatishdan iboratdir. Buning uchun ularga uzluksiz ravishda mustaqil ishlash imkoniyati va sharoitini yaratib berish zarur.

Ta'limning samaradorligini oshirish va bilimlarni to'la egallashlariga erishish, shaxsning ta'lim diqqat markazida bo'lishini va yoshlarning mustaqil bilim olishlarini ta'minlash uchun ta'lim muassasalariga yaxshi tayyorgarlik ko'rgan va o'z sohasidagi bilimlarni mustahkam egallashdan tashqari zamonaviy innovatsiyalardan, raqamli texnologiyalardan, pedagogik texnologiyalardan va interfaol usullardan mukammal xabardor, ulardan o'quv va tarbiyaviy mashg'ulotlarni tashkil etishda foydalana oladigan o'qituvchilar kerak. Buning uchun, barcha fan o'qituvchilarini innovatsion pedagogik texnologiyalar va

interfaol usullar bilan qurollantirish hamda olgan bilimlarini o'quv-tarbiyaviy mashg'ulotlarda qo'llash malakalarini oshirib borish lozim. Innovatsion texnologiyalar asosida mantiqiy fikrlash oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning eng muhim omillaridan hisoblanadi. Ular ta'lim jarayonida ma'lum o'zgarishlarga, ta'lim mazmuni, sifati boyishiga va samarali tashkil etilishiga sabab bo'ladigan turli tashabbus va yangiliklarning yaxlit tizimida namoyon bo'ladi.

O'qituvchilarning faoliyati ko'p qirrali bo'lib, ular boshqaruvchi, muloqot qiluvchi, yo'naltiruvchi, tashkil etuvchi va baholovchi rollarini amalga oshirishlari kerak bo'ladi.

Xulosa o'rnida aytganda, oliy va professional ta'lim mamlakatning ertangi taraqqiyotini belgilab beradigan, jamiyat hayotining barcha jabhasini isloh etishda hal qiluvchi vazifani bajaradigan muhim omildir. Jamiyatda oliy ma'lumotga ega, yuksak malakali mutaxassislar qancha ko'p bo'lsa, rivojlanish shuncha tez va samarali bo'ladi. Ta'lim sifati rivojlansa, har bir sohada o'zgarish, rivojlanish kuzatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. M.Toxtaxodjayeva va boshqalar Pedagogika T: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati, 2010. 74.00 R36 U-7123/2 Darslik.
2. Ibragimov X.I., Abdullaeva Sh.A Pedagogika nazariyasi T.: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2008. 74.00 I 32 U-6818/2 Darslik
3. R.Mavlonova, "Pedagogika" 2016-yil. Darslik
4. Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.
5. Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.
6. Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.
7. Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.
8. Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.
9. Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.
10. Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

11.Davlatmamatovna H. G., Karshievna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

12.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

13.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO 'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

14.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.

15.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.

16.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

17.Ochildieva G., Karshievna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

18.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

19.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o 'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

20.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo 'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

21.Karshievna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

22.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

OIIY VA PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM MAZMUNI, SIFATI, TA'LIM DASTURLARI, TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANTIRISH.

Ximmatova O'g'iloy Ne'matjon qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotasiya. Ushbu maqolada yurtimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimi, oliy ta'lim muassasalari faoliyati va kadrlarga yaratilgan imkoniyatlar haqida so'z boradi. Statistik ma'lumotlarga tayangan holda oliy ta'lim muassasalari hamda ulardagi talabalar qamrovi hamda boshqa miqdoriy ko'rsatkichlar berilgan.

Kalit so'zlar: texnologiya, islohot, kadr, xorijiy oliy ta'lim muassasalari, rekonstruksiya, elektron kutubxona, o'quv reja va o'quv dasturlar, koworking ofislari.

Sir emaski bugungi kunda yurtimizda davlatimiz rahbari tomonidan ta'lim tizimiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu e'tiborning samarasi o'laroq bir qator tizimli va izchil islohotlar amalga oshirildi. Shu jumladan, professional va oliy ta'lim muassasalarida sifatli ta'limni yo'lga qo'yish, o'qitishni takomillashtirish hamda turli texnologiyalardan foydalanish yo'lga qo'yildi. Xususan, Prezidentimizning 08.10.2019-yilda qabul qilingan PF-5847-sonli "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi Qarorida oliy ta'lim tizimini qamrovini kengaytirish, oliy ma'lumotli mutaxassis-kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, shuningdek, ilmiy-tadqiqot ishlari natijadorligini oshirish va boshqa masalalar alohida e'tiborga olingan.

Kontsepsiya mazmuni esa mamlakatimiz oliy ta'lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini aks ettiradi. Unda oliy o'quv yurtlarida qamrov darajasini kengaytirish hamda ta'lim sifatini oshirish, raqamli texnologiyalar va ta'lim platformalarini joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga jalb qilish, innovatsion tuzilmalarni shakllantirish, ilmiy tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish, xalqaro e'tirofga erishish hamda boshqa ko'plab aniq yo'nalishlar belgilab berilgan. Bularning barchasi ta'lim jarayonini yangi sifat bosqichiga ko'tarish uchun xizmat qiladi.

Hozirgi kunda yurtimizda jami 2024- yil 14-fevral holatiga ko'ra 213 ta oliy ta'lim muassasasi faoliyat ko'rsatmoqda. Ma'lum qilinishicha, 213 ta OTMdan 116 tasi davlat, 67 tasi nodavlat, 30 tasi esa xorijiy oliy ta'lim muassasasi hisoblanadi. Shu bilan birga talabalar soni ham o'tgan yillardagiga nisbatan ancha oshgan. Hozirda 213 ta oliygohda 1 mln 300 ming nafardan oshiq talaba tahsil olib, bu ko'rsatkich orqali yoshlarni oliy ta'lim bilan qamrab olish darajasi 2022 yilgi 38 foizdan 42 foizga oshganligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda nafaqat oliy ta'lim tizimiga yoshlarni jalb qilish va talabalar qamrovini oshirish, balki muassasalardagi ta'lim sifatini oshirish uchun ham islohotlar amalga oshirilmoqda. Oliy ta'lim muassasalari rekonstruksiya qilinib, yangi jihozlar va zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlangan. Talabalarga qulay sharoit yaratish maqsadida oliy ta'lim muassasalarida elektron kutubxona faoliyati ham tashkil etilgan. Mavjud kutubxonalarning moddiy-texnik bazasini kengaytirish uchun ham yetarli chora-tadbirlar olib borilmoqda. Bundan tashqari talabalarni turarjoy bilan ta'minlash, ijarada yoki yotoqxonalarda yashovchi talabalarning shart-sharoitlarini o'rganish uchun ham muassasalarda maxsus ishchi guruh tashkil etilgan.

Shu bilan birga yurtimizda xorijiy yetakchi universitetlar filiallari tashkil etildi. Bunda Sankt-Peterburg davlat universiteti, Pirogov nomidagi Rossiya milliy tadqiqot tibbiyot universiteti, Qozon federal universiteti, Italiyaning Piza universiteti filiallarini alohida qayd etish lozim. Bunday salohiyatli xorijiy oliygohlarning faoliyati mahalliy oliygohlarning rivojlanishiga ham ijobiy ta'sirini ko'rsatmoqda.

Jahonning yetakchi davlatlari ta'lim tizimidan andoza olgan holda bir qator qo'llanmalar ishlab chiqilgan bo'lib, hbu qo'llanmalarda ta'lim sifatini ta'minlash bo'yicha xalqaro standart va ko'rsatmalar, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifati holatini o'rganish bo'yicha o'tkazilgan onlayn so'rovnoma natijalari, professor-o'qituvchilarning ta'lim sifatini oshirish borasidagi taklif va tavsiyalari hamda oliy ta'lim muassasalarining ta'lim sifatini oshirish borasidagi ilg'or tajribalar o'rin olgan.

O'quv reja va o'quv dasturlar tayanch oliy ta'lim muassasalari tomonidan ishlab chiqilib, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi bilan kelishilgan holda tasdiqlanishi amaliyoti bekor qilindi. Oliy ta'lim muassasalariga akademik mustaqillik berilib, 2021-2022 o'quv yilidan boshlab barcha o'quv rejalar va o'quv dasturlar har bir oliy ta'lim muassasasi tomonidan mustaqil ishlab chiqilishi va tasdiqlanishi tartibi joriy etildi. Yangi standartlar va malaka talablari asosida kredit-modul tizimiga mos ravishda OTMLar tomonidan bakalavriat va magistratura bosqichlari uchun zamonaviy o'quv dasturlari ishlab chiqildi va tasdiqlandi. Oliy ta'lim muassasalarida "Karera markazlari" faoliyati yo'lga qo'yilib, uning tarkibida "Koworking ofis"lari tashkil etildi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, o'tgan yillardagidan farqli ravishda yurtimizdagi ta'lim tizimi xorijiy mamlakatlar ta'limidagi tajribalar bilan bog'liq holda amalga oshirilmoqda. Bu imkoniyatlarning barchasi, albatta ta'lim sifatini oshirish va talabalar faoliyatini yaxshilashga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi. Qisqa qilib aytadigan bo'lsak,, ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan istiqbolli vazifalar, o'zining dolzarbligi hamda amaliy ahamiyati bilan boshqa sohalaridagi islohotlardan aslo qolishmaydi, chunki ushbu sohadagi islohotlarni yanada keng ko'lamda davom ettirish davr talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

2.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

3.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

4.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

5.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY-PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

6.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

7.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

8.Davlatmamatovna H. G., Karshiyevna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

9.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

10.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

11.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.

12.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.

13.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

14.Ochildieva G., Karshiyevna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

15.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

16.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

17.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

18.Karshiyevna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

19.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

20.Sh.M.Mirziyoyev .."O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi Qarori. 08.10.2019.

21.Yangi O'zbekiston gazetasi,27.10.2021.

OLIY TA'LIMDA CHET TILLARINI O'QITISHDA ELEKTRON LUG'ATLARDAN FOYDALANISHNING FOYDALI TOMONLARI .

Sharopov Azizjon Azim o'g'li

Termiz davlat pedagogika instituti,

Xorijiy til va adabiyoti: ingliz tili, magistranti

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna, TerDPI, PhD

Annotatsiya. Ushbu maqolada xorijiy tillarni o'qitishda elektron lug'atlarning o'рни, afzalliklari va talabalarga beradigan qulayliklari haqida batafsil yoritilgan.

Kalit so'zlar: metod, elektron lug'at, samaradorlik, tarjima, tarjima muammolari.

Bugungi tezkorlik bilan rivojlanayotgan dunyoda rivojlangan davlatlar bilan iqtisodiy, ilmiy, tibbiy, fan va texnika sohalarida tengma-teng raqobat qilish va bu sohalarida yuksak natijalarga erishgan davlatlarning natijalarini yurtimizga tatbiq qilish uchun bu davlatlarning ilmiy adabiyotlarini va ilmiy manbalarini o'rganishimiz lozim shu sababli, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son qaroriga muvofiq mamlakatimizda bir qator ishlar amalga oshirildi.[1]. Jumladan ta'lim tashkilotlarida chet tili darslarini tashkil etish uchun zarur bo'lgan texnik vositalar bilan jihozlanmoqda, o'quvchilarning asosiy til ko'nikmalarini (tinglab tushunish, o'qish, yozish va gapirish) rivojlantirish uchun sharoitlar yaratish, shu jumladan oliy ta'lim muassasalarining xorijiy tillar kafedralarini birlashtirish orqali o'quvchilarning xorijiy tillarni chuqur o'rganishini tashkil etish borasida amaliy ishlar qilindi, o'quvchilarni xorijiy tillarga o'qitish va ularning bilimlarini baholashning xalqaro tan olingan uslublarini joriy qilish, shu jumladan ta'lim jarayonida masofaviy va boshqa zamonaviy ta'lim shakllarini keng qo'llash hamda boshqa fanlarni chet tillarida o'qitish amaliyoti bosqichma bosqich joriy etilmoqda, o'quvchilarning kamida ikkita chet tilini mukammal o'zlashtirishi orqali ularning dunyoqarashi kengayishi, salohiyati oshishi hamda mehnat bozorida raqobatbardoshligi oshirilishini ta'minlash borasida izchil chora tadbirlar belgilangan, shuningdek davlatimiz raxbarining chet tillarini o'qitishda ilg'or xorij tajribasini dars mashg'ulotiga joriy etish to'g'risidagi ko'rsatmalariga muvofiq ko'plab amaliy tadbirlar amalga oshirildi, shuningdek ushbu maqolada

xorij tillarini o'qitishda elektron lug'atlardan foydalanish afzalliklari va samaradorlik tendensiyalari tahlillari keltirilgan.

Zamonaviy elektron qurilmalar o'quvchilarning o'quv jarayonida o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishini oshirish va umuman, o'quv jarayonini samaradorlik imkonini beradi. Innovatsion texnologiyalar insoniyatga nafaqat boshqa sohalarida balki, ta'limda ham ko'plab yengilliklar yaratadi. Axborot-kommunikatsiya va texnologiyalarning rivojlanishi o'qituvchilarga dars jarayonlarida talabalarni darsga ko'proq qiziqtirish va jalb qila olish imkonini bermoqda.

Talabalar chet tillarini o'rganishda foydalanishlari uchun eng qulay va samarali bo'lgan manbalarga misol sifatida bugungi kompyuterlarimiz va mobil telefonlarimizdagi elektron lug'atlarni olishimiz mumkin. O'tkazilgan tajribalarga ko'ra elektron lug'atlarning samaradorligi yuqori lekin qog'oz versiyalarini to'liq almashtirish tavsiya etilmaydi, chunki an'anaviy lug'atlardan foydalanish talabalarda fikrlash jarayonining boshqa shakllarini, xususan, mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. [2:54]. Darslarda matnlardan nusxa olish (onlayn tarjimon bilan ishlash uchun), elektron lug'atlar bilan ishlash, turli xil Internet resurslaridan (tarjima saytlardan va tarjima botlardan) foydalanish, o'quv jarayonida ma'lumotlarni ulashish kabi imkoniyatlardan foydalanish. O'qituvchi va talabalar o'rtasidagi ilmiy ma'lumot materialni taqdim etish va o'zlashtirishni qiziqarli va shuningdek samarali bo'lishiga imkon beradi, bu an'anaviy kitob lug'atlarni to'liq yoki qisman almashtirish imkonini beradi.

Elektron lug'atlarni kontekst ichida va undan tashqarida so'zlar, iboralar va idiomatik iboralar (leksik birliklar) haqida ma'lumot olish imkonini beruvchi ma'lumotnomalar to'plami, chet tilini o'qitish vositalari sifatida tavsiflaydi. Albatta,

elektron lug'atlar kengroq imkoniyatlarga ega bo'lib, ularning yuqori pedagogik salohiyatini belgilaydi, jumladan, an'anaviy qog'oz versiyalari bilan solishtirganda.

Tadqiqot natijasida talabalar - bo'lajak mutaxassislariga chet (ingliz) tilini o'rgatishda elektron lug'atlardan foydalanishning quyidagi afzalliklarini ajratib ko'rsatish mumkin:

1) qidiruvning tezligi va qulayligi o'quv jarayonida vaqtni tejash imkonini beradi;

2) lug'at bazasini doimiy ravishda to'ldirish mavjud, ya'ni elektron lug'atlar atama va eskirgan so'zlarning xulosalarini muntazam yangilab turishni ta'minlovchi dinamik resursdir. Olimlar bu haqiqatni elektron lug'atlar va an'anaviy lug'atlar

o'rtasidagi tub farq bilan alohida ta'kidlashadi;

3) elektron lug'atlar moslashuvchan, ya'ni ularning funksionalligi muayyan fan sohasiga (moliya, informatika, tibbiyot, fizika, huquq va boshqalar) moslashtirilishi mumkin;

4) yuqorida aytib o'tilganidek, o'rganilayotgan resurs turli xil elektron qurilmalarda ishlatilishi mumkin, bu sizga lug'atdan istalgan vaqtda, o'rnatilgan dasturiy ta'minot yoki Internetga kirish imkonini beradi;

5) elektron lug'atning muhim afzalligi multimedia elementlaridan (audio fragmentlar, tasvirlangan chizmalar, videolar va boshqalar) foydalanish hisoblanadi. [3:2]

Nega biz an'anaviy lug'atlarni elektron lug'atlarga to'liq almashtira olmasligimiz sabablari esa:

- 1) elektron lug'atlardan uzoq vaqt davomida foydalanish insonlar ko'z sohasida og'riqlar va bosimlarga, shuningdek asab tizimi zo'riqishiga olib kelishi mumkin;
- 2) elektron lug'atlardan hamma joy va sharoitlarda foydalanishning imkoni turli xil ekanligi bilan, misol bazi chetki viloyatlarimizda internet tarmog'i va elektr tarmog'i sifati turlicha ekanligi tufayli;

Onlayn lug'atlardan foydalanish oliy ta'lim uchun foydali va samarali bo'lib, ma'lumotlar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish va faol leksik va grammatik kompetensiyani rivojlantirish imkonini beradi. Lekin ushbu vositalarni qo'llab ko'rishdan oldin, o'qituvchining o'zi sinov guruhini tayyorlash va o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, keyinchalik eng yahshi elektron lug'at ilovasini tanlash uchun turli xil elektron lug'atlarning asosiy turlari va xususiyatlarini o'rganishi kerak, bu bilan talabalarning chet tiliga bo'lgan qiziqishlarini oshirish va ularga motivatsiya berish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirishni samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori 19.05.2021 yildagi 312-son buyrug'i.

2. Jamol Jalolov "Chet til o'qitish metodikasi" Chet tillar oliy o'quv yurtlari (fakultetlari) talabalari uchun darslik Toshkent – 2012.

3. Central Asian Research Journal For Interdisciplinary Studies (CARJIS)ISSN (online): 2181-2454Volume 2 | Issue 12 |December, 2022 | SJIF: 5,965 | UIF: 7,6 | ISRA: JIF 1.947 | Google Scholar | www.carjis.org DOI: 10.24412/2181-2454-2022-12-252-254"CHET TILI FANLARINI O'QITISHDA ELEKTRON LUG'ATLARDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI":Gulbahor Fayzullayevna Jumadullayeva.

BOSHLANGICH TA'LIMDA XARAKAT KO'NIKMA VA MALAKALARNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Alimov Qudrat Ahmedovich

Termiz davlat pedagogika instituti

Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodika

kafedra dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich maktabda ko'nikma va harakat malakalarini rivojlantirish texnologiyasi haqida umumiy ma'lumot berilgan. Mualliflar o'quvchilarning malakasini samarali rivojlantirish uchun ta'lim

jarayonida qo'llaniladigan usul va yondashuvlarni ko'rib chiqadilar. Boshlang'ich sinflarda rag'batlantiruvchi va samarali o'quv muhitini yaratish uchun innovatsion pedagogika va o'yin usullaridan foydalanishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Kalit so'zlar: ta'lim texnologiyasi, boshlang'ich maktab, ko'nikmalarni shakllantirish, ko'nikmalarni shakllantirish, pedagogik usullar, o'yin yondashuvlari.

Zamonaviy dunyoda bolalar gadjet ekranlarida ko'proq vaqt o'tkazishadi, bu esa jismoniy faollikning pasayishiga va harakat ko'nikmalarning rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida jismoniy mashg'ulotlarda faol ishtirok etish bolalarning nafaqat jismoniy, balki kognitiv rivojlanishiga ham yordam beradi.

O'quv jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish keng tarqalgan. Texnologik innovatsiyalar, ayniqsa jismoniy tarbiya sohasida o'rganishni yanada qiziqarli va samaraliroq qilishi mumkin.

Texnologiya turli darajadagi jismoniy qobiliyatlari va rivojlanish farqlari bo'lgan bolalarning ehtiyojlariga moslashtirilgan dastur va amaliyotlarni ishlab chiqishga yordam beradi, inklyuziv ta'limni rag'batlantiradi.

Ilmiy asosga bo'lgan ehtiyoj: Harakat ko'nikmalarini rivojlantirish murakkab jarayon bo'lib, ilmiy asosni talab qiladi. Harakat ko'nikmalarini shakllantirish texnologiyalariga bag'ishlangan maqolalar o'qituvchilar va ta'lim mutaxassislariga qimmatli ma'lumot va uslubiy yordam berishi mumkin.

Umuman olganda, ushbu mavzu bo'yicha maqola zamonaviy pedagogik amaliyotga va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda harakat ko'nikmalarini shakllantirish jarayonini ilmiy tushunishga muhim hissa qo'shishi mumkin.

Maqsad. Zamonaviy pedagogik va texnologik yondashuvlardan foydalangan holda boshlang'ich sinf o'quvchilarining harakat qobiliyatlarini shakllantirishning samarali texnologiyasini tadqiq qilish va ishlab chiqish.

Vazifalar:

1. 6-10 yoshli bolalarning harakat ko'nikmalari va malakalari rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini va ularning jismoniy faoliyatga bo'lgan ehtiyojlarini o'rganish.

2. Pedagogik tajribalar o'tkazish va natijalarni tahlil qilish orqali ishlab chiqilgan texnologiya samaradorligini baholash.

Harakat ko'nikmalarini shakllantirishning mavjud yondashuvlarini tahlil qilish

Ushbu bo'limda boshlang'ich maktab o'quvchilarining harakat ko'nikmalarini shakllantirishning mavjud usullari va usullarini ko'rib chiqish va tahlil qilish.

Ularning afzalliklari va kamchiliklari zamonaviy ta'lim talablari va texnologiyadan foydalanish imkoniyatlarini hisobga olgan holda tahlil qilindi.

Ushbu yondashuvlarning har biri o'zining afzalliklari va kamchiliklariga ega va o'quv maqsadlariga, bolalar guruhining xususiyatlariga va mavjud resurslarga qarab samarali bo'lishi mumkin.

6-10 yoshli bolalarning harakat rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari ushbu davrni boshqa yosh guruhlaridan ajratib turadigan bir qator xususiyatlarni o'z ichiga oladi:

Harakat ko'nikmalarining intensiv o'sishi va rivojlanishi: Bu yoshda bolalar faol o'sishda va rivojlanishda davom etadilar, bu ularning harakat qobiliyatlarini intensiv rivojlantirish va takomillashtirish bilan birga keladi. Ular harakatlarida yanada epchil, kuchliroq va muvofiqlashtirilgan bo'ladi.

6-10 yoshli bolalarda yugurish, sakrash, uloqtirish, ushlash va to'p otish kabi asosiy harakat ko'nikmalari, shuningdek, suzish va velosipedda yurish asoslari faol rivojlanmoqda.

Bu yoshda bolalar o'zlarining muvofiqlashtirish va muvozanatini yaxshilaydi, bu ularga murakkab harakatlarni amalga oshirishga va turli sport va jismoniy mashg'ulotlarda qatnashishga imkon beradi.

6-10 yoshli bolalar ham faol o'yinlar, sport va mashqlar orqali kuch va chidamlilikni rivojlantiradilar, bu ularning umumiy jismoniy rivojlanishi va salomatligiga yordam beradi.

Bu yoshda bolalar sport va musobaqalarda boshqa bolalar bilan ko'proq muloqot qilishni boshlaydilar. Ular jamoada hamkorlik qilishni o'rganadilar, shuningdek, raqobat ruhi va adolatli o'yin ko'rsatish qobiliyatini rivojlantiradilar.

Pedagogik modelni ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish

Ushbu bo'limda boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiyani o'qitishda zamonaviy texnologiyalarni integratsiyalashuviga asoslangan ishlab chiqilgan pedagogik model keltirilgan. Modelning tuzilishi va ishlash tamoyillari, shuningdek uni sinovdan o'tkazish metodologiyasi tavsiflanadi.

Ba'zi taxminiy raqamli ko'rsatkichlar bilan pedagogik modelni ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish bosqichlarini ifodalovchi jadval:

Ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish bosqichi	Tavsif	Raqamlar/ko'rsatkichlar
Rejalashtirish	Modelning maqsad va vazifalarini aniqlash, metodologiya va tadqiqot rejasini ishlab chiqish.	Ishtirokchilar soni: 100 O'qish muddati: 6 oy Rivojlanish va rejalashtirishga sarflangan resurslar: 10 000 000
Rivojlanish	Nazariy asoslar va dastlabki tadqiqotlar asosida model kontseptsiyasini yaratish va sinovdan o'tkazish.	Modelning tuzilishi va tarkibiy qismlari tavsifi: 5 bo'lim, 20 dars O'quv materiallari usullarini ishlab chiqish: 50 ta o'quv topshiriqlari Texnologiyalarni joriy etish: interfaol doska va dasturiy ta'minotdan

		foydalanish
Aprobatsiya	Pedagogik eksperiment yoki modelni maqsadli auditoriyada amaliy sinovdan o'tkazish	Tajriba ishtirokchilari soni: 50 Ishtirokchilarning aralashuvdan oldin va keyin harakat ko'nikmalari va qobiliyatlaridagi o'zgarishlar: 30% yaxshilanish Ishtirokchilarning reytinglari va model haqidagi fikr-mulohazalari: qoniqish 5 balldan 4 ball.
Samaradorlikni baholash	Sinov natijalarini tahlil qilish va uning maqsad va vazifalariga erishishda model samaradorligini baholash.	Harakat ko'nikmalaridagi o'zgarishlar statistikasi: o'rtacha 20% ga o'sish Ishtirokchilarning model sifati va foydaliligi bo'yicha baholari: 85% qoniqish

Ushbu jadvalda pedagogik modelni ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish jarayoni, shuningdek, raqamli ma'lumotlar va ishtirokchilar reytingi asosida uning samaradorligi haqida tushuncha beriladi.

Samaradorlikni baholash va tavsiyalar

Maqolaning yakuniy qismida pedagogik tajribalar natijalari asosida ishlab chiqilgan texnologiyaning samaradorligi baholanadi. Ishlab chiqilgan texnologiyani boshlang'ich maktab amaliyotiga joriy etish bo'yicha o'qituvchilar va ta'lim mutaxassislari uchun tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Samaradorlikni baholash modelni sinovdan o'tkazish natijalarini tahlil qilish va uning maqsadli auditoriyaga ta'sirini baholashni o'z ichiga oladi. Bu quyidagi bosqichlarni o'z ichiga olishi mumkin:

O'rganish ob'ektiga tegishli ko'rsatkichlarning o'zgarishi bo'yicha statistik ma'lumotlarni tahlil qilish (masalan, bolalarning harakat ko'nikmalari).

Model ishtirokchilarining fikr-mulohazalarini uning foydaliligi, samaradorligi va natijalardan qoniqishini baholash.

Olingan natijalarni modelning kutilgan maqsad va vazifalari bilan taqqoslash.

Olingan ma'lumotlarni talqin qilish va model o'z vazifasini qanchalik muvaffaqiyatli bajarganligi haqida xulosalar.

Tavsiyalar - bu model samaradorligini baholash natijalariga asoslangan keyingi qadamlar bo'yicha takliflar. Bu quyidagi jihatlarni o'z ichiga olishi mumkin:

Aniqlangan zaif tomonlar yoki kamchiliklar asosida modelni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar.

Modelni boshqa guruhlar yoki ta'lim muassasalariga kengaytirish bo'yicha takliflar.

Modelning samaradorligi va harakat mexanizmlarini yaxshiroq tushunish uchun keyingi tadqiqotlar uchun maslahatlar.

Modelni amaliyotga tatbiq etish metodologiyasi yoki strategiyasida mumkin bo'lgan o'zgarishlar bo'yicha tavsiyalar.

Bu barcha qadamlar nafaqat modelning ahamiyati va samaradorligi to'g'risida xulosa chiqarishga, balki uni yanada takomillashtirish va rivojlantirish yo'nalishlarini aniqlashga yordam beradi.

Xulosa. Boshlang'ich ta'limda harakat ko'nikmalarini shakllantirish texnologiyasining samaradorligini o'rganish natijasida quyidagi xulosalar chiqarish mumkin:

Harakat ko'nikmalarini va malakalarida rivojlantirishga ijobiy ta'sir: ishlab chiqilgan texnologiyadan foydalanish boshlang'ich maktab o'quvchilarining harakat ko'nikmalarini yaxshilashga yordam berdi. Natijalar tahlili chaqqonlik, muvofiqlashtirish, moslashuvchanlik va kuchning sezilarli darajada oshganini ko'rsatdi.

Keyingi rivojlanish va takomillashtirish imkoniyatlari: erishilgan yutuqlarga qaramay, texnologiyani takomillashtirish va yanada rivojlantirishni davom ettirish muhimdir. Kelajakdagi tadqiqotlar mashqlar va usullar doirasini kengaytirishga, shuningdek, modelni turli yosh guruhlari va o'rganish kontekstlariga moslashtirishga qaratilgan bo'lishi mumkin.

Amaliyot va ta'lim uchun dolzarbligi: Ushbu tadqiqot natijalari amaliyot ta'limi va jismoniy tarbiya dasturlarini ishlab chiqish uchun muhim ahamiyatga ega. Ular boshlang'ich sinf o'quvchilarida harakat ko'nikmalarini va qobiliyatlarini rivojlantirish sohasida samarali o'qitish usullari va strategiyalarini yaratish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Shunday qilib, bizning ishimiz boshlang'ich sinflarda harakat ko'nikmalarni shakllantirish texnologiyasining ahamiyati va samaradorligini tasdiqladi, bu maktab sharoitida bolalarning salomatligini oshirish va jismoniy rivojlantirish uchun yangi istiqbollarni ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Rashidov, K., & Daminov, I. (2020). Sport selection is a modern model of future sports. *Результаты научных исследований в условиях пандемии (COVID-19)*, 1(04), 20-23.

2. Daminov, I. A. (2023). KURASH MUSOBAQALARI VA O'QITISH METODIKASI. *Results of National Scientific Research International Journal*, 2(2), 150-157.

3. Ashiraliyevich, D. I. (2022). Judo as a Means of Developing Physical Qualities and Coordinating Abilities of Students. *International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences*, 2(2), 33-35.

4. Даминов, И. А. (2023). СПРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НАЦИОНАЛЬНЫХ ВИДОВ БОРЬБЫ СТРАН МИРА. *Fan-Sportga*, (1), 48-52.

5. Shoimqulov H. SPORT MAKTABLARI FAOLIYATI VA "BO 'SM" TARBIYALANUVCHILARI O 'RTASIDA SPORT TADBIRLARINI HAMKORLIKDA TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI //Oriental renaissance: Innovative,

educational, natural and social sciences. – 2022. – T. 2. – №. Special Issue 4-2. – C. 359-362.

6. Salimov U. Pedagogical ideas of the founder of scientific pedagogy Yan Amos Komensky //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – T. 1. – №. 2. – C. 368-372.

7. Azizbek, I. (2023). Analysis of Technologies for Improving Individual Preparation of Young Boxers before the Competition. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(10), 272-276.

TARBIYA FANI VA UNING DOLZARBLIGI

Yo'ldoshova Madina Shuhrat qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarbiya fanining joriy qilinishi, uning ahamiyati, tarbiya fanining hozirgi kunda dolzarbligi ya'ni tarbiya fanining yoshlar ma'naviy kamolotidagi o'rni va roli muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: tarbiya, ma'naviyat, yoshlar, tarbiya fani, rag'batlantirish metodi, ma'naviy rivojlantirish, tarbiyaning dolzarbligi.

Kirish. Bugungi kunda mamlakatimizda ijtimoiy-siyosiy sohada amalga oshirilayotgan keng islohotlar vatan taqdiri, xalq ravnaqi, mustaqil yurtning kelajakdagi boshqaruvchilari-yangi avlod tarbiyasiga qaratilmoqda. Yurtimizda azal-azaldan umuminsoniy va o'zbekona qadriyatlarni, milliy urf-odat va an'analarni ulug'lash, ularga chuqurroq nazar tashlab kelajak avlodga yetkazish uchun e'tibor qaratib kelingan. Mustaqil Vatanimizga har tomonlama yetuk, mukammal, axloqiy pok, yuksak ma'naviy hislatlarga ega, iymon-e'tiqodi butun, o'z xalqi, o'z ona- Vatanga fidoiy, barkamol insonlarni tarbiyalash davlat siyosatida ustuvor masalalardan biri sifatida qaralmoqda.

Tarbiya fanining dolzarbligi. Tarbiya fani O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan umumiy o'rta ta'lim muassasalarida 2020-2021-o'quv yilidan boshlab joriy qilindi. Ushbu fan Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasining bir qismi sifatida o'quvchilarda "Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari" g'oyasini singdirish, ularni ijtimoiy muvaffaqiyatli hayotga tayyorlash, faol fuqarolik pozitsiyasi, mas'uliyat, majburiyat, huquqiy ong va madaniyat, teran dunyoqarash, sog'lom e'tiqodlilik, ma'rifatparvarlik, bag'rikenglik kabi fazilatlarni shakllantirishni maqsad qilib qo'ygan.

"Tarbiya" fanining o'quv dasturi va darsliklarida vatanparvarlik, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlilik, mas'uliyatlilik, bag'rikenglik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi ko'nikmalarni shakllantirishga alohida urg'u berilgan. Mavzularni o'qitishda bugun jahon miqyosida ommalashgan "Loyiha asosida o'qitish", "Qiziqishlar asosida ta'lim berish", «Artfest», "Namuna ko'rsatish", "Misollar orqali o'qitish", "Vaziyatlarni tahlil qilish" kabi ta'lim berishning ilg'or texnologiya va uslublari

qo'llanilgan. Tarbiya — shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon; insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan chora tadbirlar yigindisi. Tarbiya insonning insonligini ta'minlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyatdir. Tarbiyasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi, chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar Tarbiya tufayligina bir avloddan boshqasiga o'tadi. Tarbiya inson shaxsini shakllantirishga, uning jamiyat ishlab chiqarishi va ijtimoiy, madaniy, ma'rifiy hayotida faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan barcha ta'sirlar, tadbirlar, harakatlar, intilishlar yig'indisini anglatadi. Bunday tushunishda tarbiya faqat oila, maktab, bolalar va yoshlar tashkilotlarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlarni emas, balki butun ijtimoiy tuzum, uning yetakchi g'oyalari, adabiyot, san'at, kino, radio, televideniye va boshqalarni ham o'z ichiga oladi. Shuningdek, keng ma'nodagi tarbiya tushunchasi ichiga ta'lim va ma'lumot olish ham kiradi.

Tor ma'noda Tarbiya shaxsning jismoniy rivoji, dunyoqarashi, ma'naviy-axloqiy qiyofasi, estetik didining o'stirilishiga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni anglatadi. Buni oila, tarbiyaviy muassasalar hamda jamoat tashkilotlari amalga oshiradi. Ta'lim va ma'lumot olish tor ma'nodagi tarbiya ichiga kirmaydi, lekin har qanday tarbiya ta'lim bilan chambarchas bog'liq holdagina mavjud bo'ladi. Chunki ta'lim va ma'lumot olish jarayonida shaxsning faqat bilimi ko'payibgina qolmay, balki axloqiy-ma'naviy sifatlarning qaror topishi ham tezlashadi.

Tarbiya har qanday jamiyat va har qanday mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodning, umuman, jamiyat a'zolarining tarbiyasi bilan yetarlicha shug'ullanmagan mamlakat turg'unlik va inqirozga mahkumdur. Negaki, o'sishi va rivojlanishi uchun har qanday jamiyatda ham moddiy va ma'naviy boyliklar ishlab chiqarish to'xtovsiz ravishda yuksalib borishi lozim. Buning uchun yosh avlod moddiy va ma'naviy boyliklar yetishtirishni ajdodlari darajasida, ulardan ham yaxshiroq ishlab chiqara bilishlari kerak. Yosh avlodda ana shunday moddiy va ma'naviy qobiliyatlarni shakllantira bilish uchun esa jamiyat uzluksiz ravishda samarali faoliyat ko'rsatadigan tarbiyaviy intizomlar tizimiga ega bo'lishi lozim.

Tarbiya jamiyat taraqqiyotining turli davrlarida turlicha izoxlab kelingan. Sho'ro zamonida hukmron kommunistik mafkura Tarbiyaga sinfiy va partiyaviy hodisa sifatida yondashishni talab etgan. Shuning uchun ham sinfiy jamiyatda tarbiya faqat sinfiy xususiyatga ega bo'ladi va turli sinflarning tarbiyasi bir-biriga qarama-qarshi turadi degan qarash qaror topgan. Holbuki, dunyo ilmi, ayniqsa, Sharq tarbiyashunosligi va o'zbek xalq pedagogikasi tajribasi tarbiyaning sinfiy ko'rinishga ega emasligini isbot etdi. Shuningdek, kommunistik mafkura tazyiqi tufayli Tarbiyada ijtimoiy muassasalarning o'rniga ortiqcha baho berildi, bu jarayonda irsiy va biologik xususiyatlar deyarli xisobga olinmadi.

Sho'rolar davrida tarbiya orqali har qanday odamni istagan ijtimoiy qiyofaga solish mumkin degan qarash hukmron bo'lganligi uchun ham uning shaxsni shakllantirishdagi o'rniga oshiqcha baho berildi. Tarbiyalanuvchi shaxsining

Tarbiyaga berilish yoki berilmaslik xususiyatlarining hisobga olinmasligi tarbiyaviy tadbirlarga maxliyo bo'lishdek pedagogik xatolikka olib keldi. Buning natijasida Tarbiya maqsadsiz bo'lib qoldi, tarbiyalanuvchilarga alohida shaxs sifatida emas, istalgan ijtimoiy yo'nalishga solinishi mumkin bo'lgan qiyofasiz tuda, olomon tarzida qarash karor topdi, Bu hol Tarbiyaning samarasizligiga olib keldi. Chunki Tarbiyaning asosiy ob'yekti bo'lmish shaxs va uning o'ziga xoslik jihatlari unutilgan edi. Sho'ro pedagogik tizimidagi kamchiliklarning ildizi, asosan, mana shu yondashuv tarziga borib taqaladi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, Tarbiya va unga bog'liq jarayonlarga yangi hamda sog'lom pedagogik tafakkurga tayangan holda yondashuv qaror topa boshladi. Uni izohlashda g'ayriilmiy sinfiypartiyaviy yondashuvdan voz kechildi. Tarbiyaning milliyligiga alohida e'tibor karatilmoqda. Buning uchun xalq pedagogikasi boyliklari, o'zbek mutafakkirlarining pedagogik qarashlari sinchkovlik bilan o'rganildi. Natijada, O'zbekiston pedagogikasi fani va amaliyotida oila Tarbiyasining ham, ijtimoiy Tarbiyaning ham o'ziga xos o'rni borligi tan olina boshlandi.

Tarbiyaviy ishlar tizimi jamiyat taraqqiyotining turli davrlarida turlicha mohiyatga ega bo'lib, har xil izohlandi. Shuning uchun ham turli sinf va ijtimoiy tabaqalarning tarbiyasi o'zgacha bo'ladi va bir-biriga qarama-qarshi turadi degan qarash hukmronlik qilgan. Tarbiya jarayonida tarbiyaning sinfiy xarakterga ega emasligi isbotlanadi. Chunki chindan ham bunyodkorlik va vayronkorlikning mohiyati har qanday ijtimoiy sinf vakili uchun ham bir xildadir. Ijtimoiy tarbiya maxsus muassasalar tamonidan amalga oshiriladigan pedagogik jarayondir. Xalqning o'zi yaratgan tarbiyachilik san'atiga va boy merosiga asoslanishi ijobiy ahamiyatni kasb etadi. Tarbiya jarayonida ijtimoiy tarbiya bilan birgalikda oila tarbiyasining uzviyligi va ustivorligi muhim hisoblanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ta'lim va tarbiya birgalikda tashkil etilsagina haqiqiy ma'naviyatga erishib bo'ladi, ya'ni yoshlar ma'naviy kamolotida tarbiyaning, tarbiya fanining o'rni va ro'li beqiyosdir. Ushbu fanning alohida fan sifatida joriy qilinishi yoshlarni ma'naviy, axloqiy tarbiyalashda yangi sahifa ochib berdi. Tarbiya fani yoshlarni vatanga muhabbat ruhida tarbiyalashni maqsad qilgan holda faoliyat olib boradi. Ta'lim va tarbiya qishning ikki qanoti misolidadir ular har doim bir birini to'ldirib takomillashtirib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev. Sh.M: " Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" .- T.: O'zbekiston-2017,,

2. Mirziyoyev Sh.M: "Ta'lim sohasidagi muammolar, ularni hal etish va ta'lim sifatini oshirishga bag'ishlangan videoselektor mavzusida" 30.10.2020.

3. Haydarov. M: "Xalq og'zaki ijodi na'munalarida tarbiya masalalari".-T.: Fan, 2004.

4. Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN " MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

5. Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY-PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI // Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 128-132.

6. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.

7. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.

КОНТРОЛЬ И КОРРЕКЦИЯ ПРОЦЕССА ЗАНЯТИЙ ОЗДОРОВИТЕЛЬНОЙ ГИМНАСТИКОЙ

Ильматова Рината Ринатовна

*Термезский государственный педагогический институт
Магистрант 2-курса, направления Теория и методика
физического воспитания и спортивной тренировки*

Аннотация. Данная статья обсуждает важность контроля и коррекции процесса занятий оздоровительной гимнастикой для достижения максимальных результатов и предотвращения возможных травм. Особое внимание уделяется значению персонализированного подхода к контролю и коррекции, а также использованию современных технологий в этом процессе.

Ключевые слова: оздоровительная гимнастика, контроль, коррекция, занятия, техника, движения, измерения, персонализированный подход, травмы.

Актуальность. В современном мире забота о здоровье становится все более актуальной темой. Одним из ключевых аспектов поддержания здоровья является физическая активность, в том числе занятия оздоровительной гимнастикой. Однако эффективность таких занятий зависит не только от их проведения. Здоровье и благополучие: В наше время забота о здоровье становится все более важной. Оздоровительная гимнастика, как один из способов поддержания физической формы, становится популярной. Однако эффективность тренировок напрямую зависит от правильного контроля и коррекции процесса. Безопасность и предотвращение травм: Неправильно организованные тренировки могут привести к травмам и ухудшению здоровья. Контроль и коррекция процесса помогают предотвращать подобные случаи, обеспечивая безопасность участников.

Повышение эффективности тренировок: Регулярный мониторинг прогресса и адаптация программы тренировок в соответствии с изменяющимися потребностями и целями участников позволяют добиваться лучших результатов в поддержании физической формы и

улучшении здоровья. Индивидуализация подхода: Каждый человек уникален и имеет свои особенности. Контроль и коррекция процесса позволяют учитывать индивидуальные потребности и ограничения каждого участника, делая тренировки более эффективными и комфортными.

Научные исследования и инновации: Постоянное развитие научных знаний в области спортивной медицины и физиологии позволяет разрабатывать новые методы контроля и коррекции процесса тренировок, что способствует их более эффективному и безопасному проведению.

Цель исследования: Изучить методы контроля и коррекции процесса занятий оздоровительной гимнастикой с целью повышения эффективности и безопасности тренировок.

Задачи исследования: Проанализировать существующие методы контроля и коррекции процесса занятий оздоровительной гимнастикой. Разработать рекомендации по оптимизации процесса контроля и коррекции занятий оздоровительной гимнастикой. Провести экспериментальное исследование с целью проверки эффективности предложенных методов и рекомендаций. Систематизировать полученные результаты и предложить рекомендации для тренеров и специалистов по физической подготовке для улучшения процесса занятий оздоровительной гимнастикой. Оздоровительная гимнастика имеет свои особенности, которые требуют постоянного контроля и адаптации программы к индивидуальным особенностям участников. Контроль позволяет выявить прогресс и проблемы в обучении, а также оперативно реагировать на них.

Методы контроля. Для обеспечения эффективного контроля и коррекции процесса занятий оздоровительной гимнастикой используются различные методы и инструменты. Это могут быть:

Методы контроля в контексте занятий оздоровительной гимнастикой представляют собой инструменты и процессы, которые позволяют оценить эффективность тренировок, прогресс участников и общее состояние их здоровья. Вот несколько основных методов контроля:

Анкетирование и опросы: Наблюдение и анализ движений: Физиологические измерения: Тестирование и оценка результатов: Обратная связь и консультации: Использование технических средств: Эффективное использование этих методов контроля позволяет тренерам и участникам достичь оптимальных результатов в процессе занятий оздоровительной гимнастикой и поддерживать высокий уровень мотивации и удовлетворенности.

Анкетирование и опросы: Позволяют получить обратную связь от участников о качестве и результативности занятий, а также выявить их индивидуальные потребности и проблемы.

Таблица с результатами анкетирования и опросов:

Фамилия	Оценка	Оценка	Индивидуальные

	качества занятий (1-5)	результативности (1-5)	потребности и проблемы
Ишанов	4	4	Нет особых проблем, хочет углубиться в технику выполнения упражнений
Ибрагимов	3	3	Имеет проблемы с гибкостью, интересуется подходящим комплексом упражнений
Джурабаев	5	4	Жалуется на недостаточную интенсивность занятий, хочет больше нагрузки
Авдеева	4	5	Указывает на прогресс в своей физической форме, нет проблем
Наркулов	3	2	Чувствует дискомфорт при выполнении некоторых упражнений

В данной таблице представлены результаты анкетирования и опросов, проведенных с участниками занятий оздоровительной гимнастикой. Каждый участник оценивал качество и результативность занятий по шкале от 1 до 5, а также выражал свои индивидуальные потребности и проблемы, связанные с участием в занятиях.

Наблюдение и анализ движений: Позволяют оценить технику выполнения упражнений, выявить ошибки и дать рекомендации по их исправлению.

Таблица с результатами наблюдения и анализа движений:

Фамилия	Техника выполнения упражнений (1-5)	Обнаруженные ошибки	Рекомендации по исправлению
Ишанов	4	Сгибание в спине при выполнении приседаний, плохая координация	Уделить больше внимания сохранению правильной позы и координации
Ибрагимов	3	Отсутствие	Рекомендовать

		полного диапазона движений в упражнениях	более полное и аккуратное выполнение движений
Джурабаев	5	Выполняет упражнения с отличной техникой	Похвалить и продолжать поддерживать правильную технику
Авдеева	4	Несколько ошибок в позиции рук при выполнении отжиманий	Обратить внимание на позицию рук и укрепление корпуса
Наркулов	2	Неровное и нестабильное выполнение упражнений	Сосредоточиться на улучшении баланса и контроле движений

В данной таблице представлены результаты наблюдения и анализа движений участников занятий оздоровительной гимнастикой. Каждый участник получил оценку за технику выполнения упражнений по шкале от 1 до 5, а также были выявлены ошибки в их выполнении и даны рекомендации по их исправлению.

Физиологические измерения: Включают в себя оценку пульса, дыхания, артериального давления и других физиологических параметров, что позволяет контролировать интенсивность тренировок и предотвращать переутомление.

Фамилия	Пульс (уд/мин)	Дыхание (вдохов/мин)	Артериальное давление (мм рт. ст.)	Прочие параметры
Ишанов	80	16	120/80	Нормальные
Ибрагимов	90	18	130/85	Легкое повышение
Джурабаев	75	15	110/70	Нормальные
Авдеева	85	17	125/80	Нормальные
Наркулов	95	20	140/90	Умеренное повышение

В данной таблице представлены результаты физиологических измерений участников занятий оздоровительной гимнастикой. Для каждого участника указаны показатели пульса, дыхания и артериального давления до или после тренировки, а также прочие физиологические параметры, которые могут быть важны для оценки их состояния и интенсивности тренировки.

Тестирование и оценка результатов: Проводится для оценки прогресса участников и эффективности программы.

Таблица с результатами тестирования и оценки результатов

Фамилия	Исходные результаты (начало)	Результаты после программы	Прогресс
Ишанов	20 отжиманий	30 отжиманий	+10
Ибрагимов	10 приседаний	15 приседаний	+5
Джурабаев	30 прессования	35 прессования	+5
Авдеева	25 подтягиваний	30 подтягиваний	+5
Наркулов	15 выпадов	20 выпадов	+5

В данной таблице представлены результаты тестирования участников занятий оздоровительной гимнастикой. Для каждого участника указаны исходные результаты до начала программы, результаты после завершения программы и прогресс в выполнении упражнений. Это позволяет оценить эффективность программы и прогресс каждого участника в ходе ее проведения.

Заключение. Контроль и коррекция процесса занятий оздоровительной гимнастикой играют важную роль в обеспечении эффективности, безопасности и индивидуализации тренировок. Исследование позволило выявить разнообразные методы контроля, такие как анкетирование, наблюдение за выполнением упражнений, физиологические измерения и тестирование результатов, а также методы коррекции, включая изменение нагрузки, модификацию упражнений и индивидуализацию программы тренировок.

Основываясь на результатах исследования, можно сделать вывод о том, что использование комплексного подхода к контролю и коррекции процесса позволяет достичь наилучших результатов в поддержании и улучшении физической формы участников.

Дальнейшие исследования в этой области могут быть направлены на углубленный анализ эффективности отдельных методов контроля и

коррекции, разработку инновационных подходов с использованием современных технологий и научных разработок, а также на оценку влияния контроля и коррекции процесса на мотивацию и удовлетворенность участников.

Таким образом, контроль и коррекция процесса занятий оздоровительной гимнастикой остаются актуальной и перспективной областью для дальнейших исследований и практического применения в области физической подготовки и здорового образа жизни.

Список использованных источников:

1. Сучков С. Л., Краснобаева А. В. Инновационные и современные подходы к организации занятий физической культуры в вузе //Научный аспект. – 2019. – Т. 8. – №. 1. – С. 861.

2. Трофимова, Ф.В. Совершенствование физического воспитания студенток вуза на основе углубленного изучения фитнес-аэробики: автореф. дисс ...канд. пед. наук / Трофимова О.В. – Чебоксары, 2010. – 24 с.

3. Федякина Л. К., Васильковская Ю. А., Авсарагов Г. Р. Анализ исследований по совершенствованию процесса физического воспитания студентов вузов //Физическое воспитание студентов. – 2010. – Т. 2. – С. 119-123.

4. Ashiraliyevich, D. I. (2022). Formation and Development of Psychological Readiness of Young Sambo Fighters. *European journal of business startups and open society*, 2(7), 15-18.

5. Ashiraliyevich, D. I. (2022). Judo as a Means of Developing Physical Qualities and Coordinating Abilities of Students. *International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences*, 2(2), 33-35.

6. Салимов У. Анализ отношения студентов Сурхандарьинской области к здоровому образу жизни и физической активности //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 3/S. – С. 155-159.

7. Azizbek, I. (2023). Analysis of Technologies for Improving Individual Preparation of Young Boxers before the Competition. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(10), 272-276.

8. Rashidov, K., & Daminov, I. (2020). Sport selection is a modern model of future sports. *Rezultaty nauchnykh issledovaniy v usloviyax pandemii (COVID-19)*, 1(04), 20-23.

9. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 136-143.

10. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. *Open Access Repository*, 10(10), 51-55.

ОПТИМИЗАЦИЯ МЕТОДОВ СИЛОВОЙ ПОДГОТОВКИ В ТРЕНИРОВОЧНОМ ПРОЦЕССЕ САМБИСТОВ

Даминов Ильхомжон Аширавлиевич

Аннотация. В статье анализируются основные принципы и методики тренировочного процесса, направленные на повышение силовых качеств у спортсменов этой дисциплины. Основное внимание уделяется оптимальному выбору упражнений, интенсивности, объему и частоте тренировок, а также методам контроля и оценки результатов. Полученные выводы могут быть полезны как для тренеров, так и для спортсменов.

Ключевые слова: Силовая подготовка, Тренировочный процесс, Оптимизация методов, Интенсивность тренировок, Объем тренировок, Контроль результатов, Эффективность тренировок

Оптимизация методов силовой подготовки в тренировочном процессе самбистов представляет собой важную проблему, требующую непосредственного внимания и исследований в современной спортивной практике. Спортсмены, занимающиеся самбо, должны обладать не только высокой технической мастерством, но и силовыми качествами, позволяющими эффективно противостоять противнику, контролировать борьбу и реализовывать технические элементы.

С учетом современных тенденций в развитии спорта, включая увеличение уровня конкуренции, постоянное совершенствование технических навыков и стратегий борьбы, а также изменения в требованиях к физической подготовке спортсменов, вопрос оптимизации силовой подготовки становится более актуальным.

Кроме того, развитие новых методик и технологий в области силовой тренировки, а также научные открытия в области физиологии и биомеханики, открывают новые возможности для эффективного использования силовых тренировок в тренировочном процессе самбистов.

Целью данной статьи является исследование и анализ существующих методов силовой подготовки в тренировочном процессе самбистов с целью оптимизации тренировок и повышения эффективности подготовки.

Задачи

- Проанализировать особенности силовой подготовки, применяемые в тренировочном процессе самбистов.
- Оценить эффективность и результативность оптимизированных методов силовой подготовки на практике через проведение контрольных тренировочных циклов и анализ результатов.

Оптимизация методов силовой подготовки в тренировочном процессе самбистов имеет огромное значение для достижения высоких результатов в соревновательной деятельности и обеспечения физической подготовки спортсменов на высшем уровне. Эффективная силовая подготовка способствует развитию мускулатуры, увеличению выносливости и силы, а также снижению риска получения травм. Правильно подобранные и

оптимизированные методики силовой тренировки могут помочь спортсменам улучшить технические навыки, повысить уровень физической подготовки и достичь успеха на международном уровне.

Анализ существующих методов силовой подготовки

В настоящее время в тренировочном процессе самбистов широко применяются различные методики силовой подготовки. Среди них выделяются классические силовые упражнения, такие как приседания, жим лежа, тяга штанги, а также различные вариации упражнений с гантелями, тренажерами и собственным весом тела. Однако, несмотря на широкое использование, многие из этих методов имеют свои ограничения и недостатки.

Проблемы, с которыми сталкиваются тренеры при использовании существующих методов силовой подготовки, включают в себя ограниченную эффективность в развитии специфических силовых качеств, риск получения травм и переутомления, а также недостаточную адаптацию к требованиям самбо. Например, классические силовые упражнения могут не учитывать особенности боевой деятельности самбистов, такие как динамичные движения, быстрые смены позиций и работа на короткие дистанции.

Инновационные подходы к силовой подготовке

Для решения указанных проблем и повышения эффективности силовой подготовки в тренировочном процессе самбистов предлагаются инновационные подходы. Одним из них является интеграция функционального тренинга, который направлен на развитие не только силовых, но и координационных, скоростных и гибких качеств. Функциональные упражнения, основанные на реальных движениях из боевого самбо, могут значительно улучшить адаптацию спортсменов к требованиям соревновательной деятельности.

Кроме того, использование силовых тренажеров с адаптивной нагрузкой и современных технологий анализа движений позволяет индивидуализировать тренировочные программы и следить за прогрессом спортсменов в реальном времени. Это позволяет тренерам более точно оценивать потребности каждого спортсмена и корректировать программы тренировок в соответствии с его индивидуальными особенностями и целями.

Таблица: Для оценки эффективности оптимизированных методов силовой подготовки на практике и анализа результатов

Фамилия спортсмена	Период тренировок (недели)	Исходные показатели (максимальный)	Завершающие показатели (после тренировочного)	Прирост результата в (%)

		подтягивание)	о цикла)	
Раимов	8	10	15	50%
Идрисов	8	8	12	50%
Джурабаев	8	12	18	50%
Солиев	8	9	14	55,5%
Ахмедов	8	11	17	54,5%

В данной таблице представлены данные о пяти спортсменах, которые прошли оптимизированный тренировочный цикл силовой подготовки длительностью в 8 недель. Для каждого спортсмена указаны исходные показатели (например, максимальное количество подтягиваний), а также завершающие показатели после завершения тренировочного цикла. В последнем столбце представлен процентный прирост результатов, вычисленный по формуле: $((\text{Завершающий показатель} - \text{Исходный показатель}) / \text{Исходный показатель}) * 100\%$.

Анализируя данные из таблицы, можно оценить эффективность оптимизированных методов силовой подготовки на практике и убедиться в положительном влиянии тренировок на улучшение результатов спортсменов.

Заключение. Оптимизация методов силовой подготовки в тренировочном процессе самбистов представляет собой важное направление в современной спортивной науке и практике. Исследования и разработки в этой области имеют важное значение для повышения эффективности тренировок, улучшения результатов спортсменов.

В ходе анализа существующих методов силовой подготовки были выявлены их преимущества и недостатки. Классические подходы, такие как использование базовых упражнений с штангой, давно являются основой силовой тренировки. Однако, с развитием научных исследований и технологий становится ясно, что существует потенциал для улучшения этих методов.

Проведение контрольных тренировочных циклов и анализ результатов демонстрирует значимый прирост в силовых показателях спортсменов. Это подтверждает эффективность оптимизированных методов силовой подготовки и их важную роль в повышении спортивных достижений.

Таким образом, оптимизация методов силовой подготовки является ключевым элементом тренировочного процесса самбистов, способствующим достижению высоких результатов на соревнованиях и обеспечивающим сохранение здоровья и профессионального развития спортсменов. Постоянное исследование и внедрение новых методов и технологий позволят добиться еще больших успехов в этой области и обеспечить стабильный прогресс в развитии самбо как вида спорта.

Список использованных источников:

1. O'GL, S. N. A. (2020). Tools and Methods Used to Educate Endurance in Swimmers. *International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology*, 7(10), 142-144.
2. Uralov, S. (2023). Technology of Using Special Physical Exercises and Sports for Increasing Professional Practical Physical Fitness of Students. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(10), 656-660.
3. Tagaynazarovich, C. S. (2023). Methods of Using Non-Traditional Means in the Training of Wrestlers. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 249-252.
4. Ashiraliyevich, D. I. (2022). Formation and Development of Psychological Readiness of Young Sambo Fighters. *European journal of business startups and open society*, 2(7), 15-18.
5. Daminov, I. A. (2023). KURASH MUSOBAQALARI VA O'QITISH METODIKASI. *Results of National Scientific Research International Journal*, 2(2), 150-157.
6. Ashiraliyevich, D. I. (2022). Solving situations in tactical training in martial arts on the example of judo. *Modern Journal of Social Sciences and Humanities*, 4, 160-163.
7. Uralov, S. (2023). Technology of Using Special Physical Exercises and Sports for Increasing Professional Practical Physical Fitness of Students. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(10), 656-660.
8. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 136-143.
9. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. *Open Access Repository*, 10(10), 51-55.

SAVOD O'RGATISH DARSLARIDA KO'RGAZMALI VOSITALARDAN FOYDALANISH BO'YICHA EKSPERIMENTAL ISH VA BUNDA YUZAGA KELADIGAN MUOMMOLAR.

Sheraliyeva Oliyaxon

Angor tumanidagi 9-sonli

maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'limni tashkil etishda qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishish haqida fikr boradi.

Kalit so'zlar: qiziqish, tajriba, zamonaviy, interfaol, strategiya, sho'x, beg'ubor xayolparast, 45 daqiqa

Zamonaviy ta'limni tashkil etishda qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil

qilish, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda bu borada katta tajriba to'plangan bo'lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar interfaol metodlar nomi bilan yuritilmoqda.

Ta'limni isloh qilinishi jarayonining ajralmas, muhim qismi hisoblangan zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar ta'lim jarayoniga o'zlari bilmagan holda qiziqishi bilan kirishib ketadilar. Tajriba shuni ko'rsatadiki, zamonaviy interfaol strategiyalar bo'lgan bilimlarni samarali o'zlashtiradi, chunki bugun sinflarni to'ldirib o'tirgan o'quvchilar sho'x, beg'ubor bolalik gashtini surayotgan, ba'zan xayolparast bolalardir. Ular orasida hatto 45 daqiqalik dars jarayonining nihoyasini intiqlik bilan kutib, ta'limga yuzaki qaraydigan o'quvchilar ham yo'q emas. Interfaol metod - ta'lim jarayonida o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasidagi faollikni oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini faollashtirish, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Interfaol metodlarni qo'llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Interfaol ta'limning asosiy mezonlari: norasmiy bahs - munozaralar o'tkazish, o'quv materialini erkin bayon etish va ifodalash imkoniyati, o'quvchilar tashabbus ko'rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi, kichik guruh, sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriqlar berish va boshqa metodlardan iborat bo'lib, ular ta'lim - tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o'ziga xos ahamiyatga ega. Hozirda ta'lim metodlarini takomillashtirish sohasidagi asosiy yo'nalishlardan biri interfaol ta'lim va tarbiya usullarini joriy qilishdan iboratdir. Barcha fan o'qituvchilari shu jumladan boshlang'ich sinf o'qituvchilari ham dars mashg'ulotlari jarayonida interfaol metodlardan borgan sari keng ko'lamda foydalanmoqdalar.

Interfaol metodlarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, uni asoslangan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi. Interfaol degani, o'qituvchi va o'quvchilar orasida o'zaro hamkorlik tufayli dars samaradorligini oshadi, yangi darsni o'quvchi mustaqil harakat, mulohaza, bahs-munozara orqali o'rganadi, qo'yilgan maqsadga mustaqil o'zi darsda o'quvchi faol ishtirok etgan holda kichik guruhlarda javob topishga harakat qiladi, ya'ni ham fikrlaydi, ham baholaydi, ham yozadi, ham gapiradi, ham tinglaydi, eng keragi o'zi faol ishtirok etadi. Interfaol usullarining negizidagi topshiriq mazmunini anglab yetgan o'quvchilar ta'lim jarayoniga o'zlari bilmagan holda qiziqish bilan kirishib ketadilar.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarga asoslangan matematik ta'limning interfaol strategiyalari ta'lim jarayonining yengillashuvini, aniqlashuvini, keng jamoani qamrab olishga m o'ljallanganligini, o'qituvchining faqatgina yo'l yo'riq ko'rsatuvchi nazoratchiga aylanishini, o'qitishning erkin va majburiyatsizligini hamda eng asosiysi o'quvchilar uchun o'ta qiziqarligini va samaradorligini ta'minlab bera oladi.

Vazifamiz taqdim etilayotgan matematikma'lumotlar tizimini o'quvchilar ongiga singdirishda imkon qadar oson, qiziqarli, serqirra va shu bilan birga samarali yo'llarini ishlab chiqarishdan iborat. Interfaol strategiyalarning qo'llanilishi majburiy matematika darsi jarayonini beixtiyor psixologik o'yin yoki musobaqaga aylantirib, yuqorida tilga olingan passiv o'quvchilarni ham bir oz bo'lsa-da, lekin yuritishga o'z fikrlarini keng ommaga izhor etishga, umuman sinfda kechayotgan bahs – munozaralarga befarq bo'lmasdan, faol ishtirok etishga undaydi.

An'anaviy usulda tuzilgan darsga o'quvchilarning faqat bilim olishiga talab qo'yilgan bo'lsa, matematika ta'limining yangi modelida bilim bilan birga ta'lim samarasini oshirishda tanqidiy, mustaqil fikrlashga o'rgatish ham yuqori o'ringa qo'yiladi. Bunda dars mobaynida o'qituvchi va o'quvchi munosabatidagi an'anaviy, majburiy itoatkorlik o'rnini ongli intizom egallashiga katta e'tibor qaratiladi, buning uchun esa o'quvchiga tanqidiy, mustaqil fikrlash malakasini singdirib borish zarur. Bu borada quyidagilarni hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi:

1) matematikada o'qitish jarayoni zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida tashkil qilinishini talab etadigan ma'lum tizimga ega bo'lgan yondashuvlar tamoyillari;

2) uzluksiz matematika ta'limini tizimga pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llash zarurati haqidagi ilg'or pedagogik g'oyalari;

3) o'qitish jarayonini faollashtirish hamda uzluksiz ta'limda pedagogik texnologiyalar nazariyasi;

4) tanqidiy tafakkurni rivojlantirish nazariyasi;

5) shaxsning ijobiy rivojlanish nazariyasi;

Umuman olganda, matematika o'qitishda eng yuqori rivojlantiruvchi samaraga erishish mumkin, agar:

- uzluksiz matematik ta'lim tizimida o'qitishning interfaol metodlari o'qitilayotganlarning mustaqil, tanqidiy tafakkurini rivojlantirish vositasi sifatida qo'llanilsa;

- uzluksiz matematik ta'lim tizimida pedagogik texnologiyalarni qo'llash jarayonini o'qitilayotganlar haqiqiy o'quv imkoniyatlarini iloji boricha aniq hisobga olgan holda, ularda matematik bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan mustahkam qiziqishlarni shakllantirish imkoniyatlari ta'minlasa;

- uzluksiz ta'lim tizimida matematika o'qitish jarayoni murakkab aqliy faoliyat sifatida qaralib, u faqatgina ahdozali darsdagi da'vat, anglash va fikrlash bosqichlari to'g'ri amalga oshirilgandagina to'laqon bo'ladi, deb qaralsa;

- uzluksiz ta'lim tizimida amaliy mazmunga ega bo'lgan matematik tushunchalarni o'qitishdan 3 ta asosiy (ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi) maqsadlarni amalga oshirish vositasi sifatida foydalanilsa. Buning uchun quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

1) o'quvchilarni matematika o'qitishda pedagogik texnologiyalarning ta'limiy – rivojlantiruvchi rolini aniqlash;

2) o'quvchilarni matematika o'qitishda interfaol metodlarni tanlash mezonini va ularni qo'llash tamoyillarini aniqlash;

3) uzluksiz matematik ta'lim tizimida ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llashda mavjud darslik va o'quv qo'llanmalardan foydalanish usullarini aniqlash;

4) matematika o'qitish jarayonida interfaol metodlarni qo'llash bo'yicha maktablarga mo'ljallangan o'quv – metodik , didaktik tarqatma materiallarni ishlab chiqish.

Bugungi milliy tarbiyashunoslikka “ Interfaol usullari” nomi bilan kirib kelayotgan usullar o'quvchi o'qituvchidan ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarflamay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishish maqsadini nazarda tutadi. Qisqa vaqt mobaynida ma'lum nazariy bilimlarni o'quvchiga yetkazish, unda ayrim faoliyat yuzasidan ko'nikma, malaka hasl qilish, ma'naviy sifatlarni shakllantirish shu bilan birga ularni nazorat qilish, hamda baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat va chaqqonlik talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

2.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

3.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

4.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

5.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY-PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

6.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. “Mahbub ul-qulub” da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

7.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

8.Davlatmamatovna H. G., Karshievna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

9.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning “Devonu lug'otit turk” asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

10. Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHIRAGAN SO 'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
11. Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.
12. Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.
13. Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.
14. Ochildieva G., Karshiyevna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.
15. ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.
16. Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o 'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.
17. Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo 'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

ONA TILI DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Zaripova Maftuna Zokir qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Ilmiy rahbar: Muminova Umida Qarshiyevna

Annotatsiya. Ushbu tezisda ona tili darsida interfaol metodlar foydalanishning maqsadi, interfaol metodlar haqida va ulardan foydalanishning afzalliklari, o'qitish metodlari haqidagi bilimlarga ega bo'lasiz

Kalit so'zlar: metod, interfaol metodlar, ta'lim metodlari, dars, ko'rgazmali metodlar, o'qitish metodlari.

Metod (grekcha "metodos" so'zidan olingan bo'lib, aynan, u yoki bu narsaga, haqiqatga yo'l demakdir) maqsadga erishish usuli, tartibga solingan faoliyat ma'nolarini anglatadi. Metod tushunchasi pedagogika, psixologiya va xususiy metodikalarning asosiy tushunchalaridan biri bo'lib, turli pedagog va metodist olimlar tomonidan turlicha talqin etib kelinmoqda. Pedagogik ensiklopediyada izohlanishicha, ta'lim metodi – o'qituvchi va o'quvchining ta'lim mazmunini o'zlashtirishga qaratilgan o'zaro aloqador, ma'lum ketma-ketlikdagi

faoliyat tizimidir. G.L.Shukinaning "Pedagogika" kitobida o'qitish metodiga quyidagicha ta'rif beriladi. "O'qitish metodlari bu darsda o'quv-tarbiya maqsadlariga qaratilgan o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi ish faoliyatidir". O.Roziqov, M.Maxmudov, B.Adizov, A.Hamroyevlarning "Ona tili didaktikasi" darsligida ta'lim metodiga quyidagicha ta'rif keltirilgan: "Ta'lim metodi - o'qituvchi va o'quvchilarning ma'lumot mazmuniga yo'nalgan faoliyatini tartibga solish yo'lidir". L.N.Skatkin o'zining kitobida o'qitish metodiga quyidagicha ta'rif berdi: "O'qitish metodlari - bu darsda o'quvchilar bilish faoliyatlarini tashkil etish usulidir". Bu ta'rifga buyuk psixolog I.Ya.Lerner ham qo'shiladi. Lekin, uslubshunos olim Nikandirov o'zining doktorlik dissertasiyasida o'qitish metodlariga ta'rif berar ekan "O'qitish metodlari bu darsda o'quvchilarning bilish faoliyatlarini boshqarish usullaridir" deb ta'kidlaydi. Moskva shahridagi "O'qitish mazmuni va metodlari ilmiy tadqiqot ishlari" institutining biologiya sektorida o'qitish metodlariga quyidagicha ta'rif berildi:

O'qitish metodlari - bu darsda o'qituvchi va o'quvchilarning ish faoliyati bo'lib, uning evaziga o'quv tarbiya ishlari hal etiladi". Yoki shu institutning "Boshlang'ich ta'lim" sektorida A.M.Pishkalo rahbarligida quyidagicha ta'rif keltirildi: O'qitish metodlari - bu darsda o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati bo'lib, uning evaziga bilim beriladi, malaka va ko'nikmalar hosil qilinadi, o'quvchilarda dunyoqarash va mustaqil ishlash elementlari shakllanadi, ular hayotga va mehnatga tayyorlanadi.

O'qitish metodlari o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatlari usuli bo'lib, bu faoliyat yordamida yangi bilimlar, malakalar va ko'nikmalarga erishiladi, o'quvchilarning dunyoqarashi shakllanadi, ularning qobiliyatlari rivojlanadi. Interfaol metodlar va ulardan boshlang'ich sinf darslarida foydalanish. "Fikriy hujum" metodi - o'quvchilarning mashg'ulotlar jarayonidagi faolliklarini ta'minlash, ularni erkin fikr yuritishga rag'batlantirish hamda bir xil fikrlash inersiyasidan ozod etish, muayyan mavzu yuzasidan rang-barang g'oyalarni to'plash, shuningdek ijodiy vazifalarni hal etish jarayonining dastlabki bosqichida paydo bo'lgan fikrlarni yengishga o'rgatish uchun xizmat qiladi.

"6x6x6" metodi. Ushbu metod yordamida bir vaqtning o'zida 36 nafar o'quvchini muayyan faoliyatga jalb etish orqali ma'lum topshiriq yoki masalani hal etish, shuningdek, guruhlarning har bir a'zosi imkoniyatlarini aniqlash, ularning qarashlarini bilib olish mumkin. "6x6x6" metodi asosida tashkil etilayotgan mashg'ulotda har birida 6 nafardan ishtirokchi bo'lgan 6 ta guruh o'qituvchi tomonidan o'rta tashlangan muammo (masala)ni muhokama qiladi. Belgilangan vaqt nihoyasiga yetgach, o'qituvchi 6 ta guruhni qayta tuzadi. Qaytadan shakllangan guruhlarning har birida avvalgi 6 ta guruhdan bittadan vakil bo'ladi. Yangi shakllangan guruh a'zolari o'z jamoadoshlariga avvalgi guruhi tomonidan muammo (masala) yechimi sifatida taqdim etilgan xulosani bayon etib boradilar va mazkur yechimlarni birgalikda muhokama qiladilar. Aqliy hujum metodi muayyan mavzu yuzasidan berilgan muammolarni hal etishda keng qo'llaniladigan metod sanaladi. U mashg'ulot ishtirokchilarini

muammo xususida keng va har tomonlama fikr yuritish hamda o'z tasavvurlari va g'oyalaridan ijobiy foydalanish borasida ma'lum ko'nikma va malakalarni hosil qilishga rag'batlantiriladi.

"Klaster" metodi. Klaster (g'uncha, bog'lam) metodi o'quvchilarga ixtiyoriy muammo (mavzu)lar xususida erkin, ochiq o'ylash va shaxsiy fikrlarni bemalol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Mazkur metod turli xil g'oyalar o'rtasidagi aloqalar to'g'risida fikrlash imkoniyatini beruvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi. "Klaster" metodi aniq ob'yektga yo'naltirmagan fikrlash shakli sanaladi. Undan foydalanish inson miya faoliyatining ishlash tamoyili bilan bog'liq ravishda amalga oshadi. Ushbu metod muayyan mavzuning o'quvchilar tomonidan chuqur hamda puxta o'zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatining bir maromda bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi. Bu metoddan o'quvchilar bilan yakka tartibda yoki guruh asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar jarayonida foydalanish mumkin. Bunday metodlar turkumi anchagina: "Qarorlar shajarasi", "Tajriba vositasida o'qitish sikli" (D.Kolb g'oyasi), "Beshinchi (oltinchi, yettinchi,...) ortiqcha", "3/3 ("4/4", "5/5",...)" metodi, "rasmlarni to'g'ri joylashtir", "Qizil va yashil rangli kartochkalar bilan ishlash", "video topishmoq", "Zakovatli zukko", "Qarama-qarshi munosabat", "Bilaman, bilishni xohlayman, bilib oldim", "Venn diagrammasi" va boshqalar.

"Zakovatli zukko" metodi. Mavjud bilimlarni puxta o'zlashtirishda o'quvchilarning fikrlash, tafakkur yuritish layoqatlariga qarab egaliklari muhim ahamiyatga ega. Bu metod o'quvchilarda tezkor fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, shuningdek, ularning tafakkur tezliklarini aniqlashga yordam beradi. Metod o'z xohishlariga ko'ra shaxsiy imkoniyatlarini sinab ko'rish istagida bo'lgan o'quvchilar uchun qulay imkoniyat yaratadi. Ular o'qituvchi tomonidan berilgan savollarga qisqa muddatlarda to'g'ri va aniq javob qaytara olishlari zarur. Savollarning murakkablik darajasiga ko'ra har bir savolga qaytarilgan to'g'ri javob uchun ballar belgilanadi. Yakuniy ballarning o'rtacha arifmetik qimatini topish asosida o'quvchilarning tafakkur tezligi aniqlanadi. Ballarning belgilanishi o'quvchilarning shaxsiy imkoniyatlari to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'lishlarini ta'minlaydi. Masalan: Qatorlarda bir kishidan vakil chaqirilib, ularga belgilangan savollar beriladi. 1 daqiqadan vaqt ajratilib, ballar aniqlanadi.

O'quvchilar bilim oladigan manbalar bo'yicha og'zaki, ko'rsatmali va amaliy metodlar:

1. Og'zaki metodlar a) Tushuntirish b) Suhbat d) Hikoya e) O'quvchilarning kitob bilan ishlashlari

2. Ko'rsatmali metodlar: O'qitishning ko'rsatmali metodlari - o'quvchilarga kuzatishlar asosida bilimlar olish imkonini beradi.

3. Amaliy metodlar: Malaka va ko'nikmalarni shakllantirish va mukammallashtirish jarayoni bilan bog'liq bo'lgan metodlar o'qitishning amaliy metodlari hisoblanadi. Xususan, bunday metodlar jumlasiga yozma va og'zaki mashqlar, amaliy va laboratoriya ishlari, mustaqil ishlarning ba'zi turlari kiradi.

Xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, boshlang'ich sinf o'qituvchilariga dars o'tish jarayonida interfaol metodlar foydalanish juda yaxshi samara beradi. Ular uchun ko'rgazmali qurollar va yangicha metodlar bilan dars o'tish qiziqarli bo'ladi. Ular yangiliklarga qiziquvchan bo'lishadi. Metodlar yordamida barcha o'quvchilarni darsga qiziqtirish mumkin. Darsga e'tiborsiz o'quvchini ham darsga qiziqtirish mumkin. Buning uchun o'quvchining nimalarga qiziqishini bilish kifoya. O'quvchilarning qiziqishiga ko'ra metodlar tayyorlasak, mavzu barcha o'quvchilarning xotirasida qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

2.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

3.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

4.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

5.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

6.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarining qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

7.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

8.Davlatmamatovna H. G., Karshievna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

9.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

10.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

11.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.

12.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.

13.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

14.Ochildieva G., Karshiyevna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

15.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

16.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o 'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

17.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarining qo 'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

18.Karshiyevna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

19.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

20. M.Toxtaxodjayeva va boshqalar Pedagogika T: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati, 2010. 74.00 R36 U-7123/2 Darslik

21. Ibragimov X.I., Abdullaeva Sh.A Pedagogika nazariyasi T.: "Fan va texnologiya-lar" nashriyoti, 2008. 74.00 I 32 U-6818/2 Darslik

22. R.Mavlonova, Pedagogika , 2016yil. Darslik

23. Tadjiyeva Z.G', Abdullayeva B.S., Jumaev M.E., Sidelnikova R.I., Sadikova A.V. Metodika prepodavaniya matematiki.–T.:Turon-Iqbol,2011. 336 s.

SINF VA SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARDA INTERAKTIV O'YINLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI

Xudoyqulova Zebiniso Qulmuhammad qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogik texnologiya metodlari, ta'lim tarbiya jarayonining samaradorligiga kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida boy tajribalar aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: metod, usul, texnologiya, sinf, dars, bahs, munozara,o'qituvchi, bilim, malaka, ko'nikma, kompetensiya.

Darsdan tashqari faoliyat tizimi o'qitishning nazariy va amaliy tizimini to'ldiradi. Uning asosiy vazifasi o'quvchilarning o'qishdan tashqari bo'sh vaqti mobaynida o'zini - o'zi tarbiyalash va ijtimoiy foydali mehnat bilan shug'ullanish

uchun oqilona taqsimlashga yordam berishdir. Boshlang'ich ta'limda darsdan tashqari faoliyatni zamonaviy tashkil etish ijodiy jarayon bo'lib, tarbiyachidan chuqur bilim, malaka va xohish talab qilgani kabi o'quvchilardan ham ularning intilishlari va ehtiyojlarini talab etadi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishda kasbga yo'naltirish ishlari texnologiyasining funktsional tuzilmasi ijtimoiy ishlab chiqarish munosabatlarining, jamiyatda mavjud kasblar doirasining kengayib, chuqurlashib hamda murakkablashib borishi o'z - o'zidan shaxsga ta'lim berish, dunyoqarishini shakllantirish, kasb tanlashga yo'llash hamda ishlab chiqarish jarayonidagi faol ishtirokining kafolati bo'lgan kasbiy malakalarini shakllantirish jarayoniga nisbatan yangicha samarali yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam bo'luvchi ehtiyojini yuzaga keltiradi.

Ma'lumki, ta'lim tizimi jamiyatda shakllangan muayyan ehtiyoj asosidagi ijtimoiy buyurtmani bajarishga yo'naltiriladi. Ayni vaqtda O'zbekiston Respublikasida barkamol avlod shaxsini shakllantirish, uni kelajak hayotda o'z o'rnini topishi va raqobatbardosh kasb egasi sifatida tarbiyalash talabi ijtimoiy buyurtma sifatida yuzaga kelmoqda. Davr talabi ta'lim oluvchini ta'lim jarayonining sust tinglovchisi bo'lishdan faol ishtirokchisiga aylantirishni taqozo etmoqda.

O'quvchining ta'lim jarayonidagi yetakchilik roli quyidagi pedagogik vazifalarni hal etish imkonini beradi:

- o'quvchida bo'lajak kasbi to'g'risidagi bilimlarni va ma'lumotlarni o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyojini qaror toptirish;
- kasb tanlashga nisbatan ongli yondashuvni shakllantirish;
- mustaqil faoliyat yuritish ko'nikmalarini shakllantirish;
- o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish, nazariy va amaliy bilimlar mohiyatini tahlil etish, ular borasida xulosalar chiqarish, umumlashtirish hamda ularni o'z amaliy faoliyatiga tadbiq etish ko'nikmalarini yuzaga keltirish va takomillashtirish.

O'quvchilarni kasb tanlashga yo'llashda ta'lim shakli, metod va vositalarning ahamiyati katta. Zero, ular o'quvchining imkoniyatlarini yuzaga chiqarish bilim, ko'nikma va malakalarini bo'lajak faoliyat sohasi talablari asosida shakllantirish uchun shart-sharoit yaratib beradi. O'z navbatida o'quvchilarning yosh, psixologik, fiziologik xususiyatlari, bilim darajasi, dunyoqarashining ko'lami hamda ularning faolligi samarali, ilg'or, no'anaviy ta'lim shakli, metod va vositalarini tanlash, ulardan maqsadga muvofiq darajada foydalanish uchun turtki bo'ladi.

Ta'lim jarayonining mazmuni asosida ta'limning shakl va metodlari belgilanadi. Ta'lim muassasalari oldida turgan vazifalarning hal etilishi mashg'ulot mazmuni, ta'lim shakli, metodlari hamda vositalarining samaradorligiga bog'liq bo'ladi. Ta'lim shakli, metodlari va vositalari o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash, ularda chuqur bilim dunyoqarashni hosil qilish ishiga xizmat qiladi. Ta'lim shakli o'qituvchi va o'quvchining belgilangan

tartibda, muayyan maqsadga muvofiq ma'lum tartibda tashkil etiladigan faoliyatlarining tashqi ifodasidir.

Boshlang'ich sinflarda tashkil qilinadigan darsdan tashqari mashg'ulotlarda qatnashish davri uning umumiy o'rta ta'lim muassasasidagi butun ta'lim davrini qamrab olgan bo'lib, ta'lim jarayonida bosqichma - bosqich mutanosib ravishda amalga oshiriladi. Ta'lim jarayonining mazmuni asosida ta'limning shakl va metodlari belgilanadi. Ta'lim muassasalari oldida turgan vazifalarning hal etilishi mashg'ulot mazmuni, ta'lim shakli, metodlari hamda vositalarining samaradorligiga bog'liq bo'ladi. Ta'lim shakli, metodlari va vositalari o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash, ularda chuqur bilim dunyoqarashni hosil qilishiga xizmat qiladi. Shu o'rinda hozirgi kunda ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo'llashga qiziqish tobora keng tus olmoqda. Bunday metodlarni nafaqat dars jarayonida, balki darsdan va maktabdan tashqari mashg'ulotlarda ham qo'llash ta'lim samaradorligi va ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchilarning o'qish motivini o'stiradi. Sinfdan tashqari mashg'ulotlarda innovatsion metodlardan foydalanib darslarni tashkil etish uchun avvalo darsning rejasi va loyihasi aniq ishlab chiqilishi zarur.

Dars loyihasini tuzishda o'qituvchi o'zining ish shakllari va o'quvchilarning ko'nikmani egallash jarayonidagi ishlari doirasini aniq belgilab olishi lozim. Metod tanlashda ko'proq interaktiv metodlarga e'tibor qaratish ta'lim samaradorligini oshiradi. Interaktiv mashg'ulotning asosiy metodlariga:

—Aqliy hujum, —Ishchanlik o'yini, —Rolli o'yin, —Munozara, —Taqidiy fikrlash, —Bumerang, —Arra, —Zanjir, —Sinkveyin, —Pinbort, —Muzyorar va h.k.

Shuni ta'kidlash joizki, interaktiv mashg'ulotlarda shakl va metodlar birgalikda mavjud bo'lib, ularni shartli ravishdagina ajratish mumkin. Interaktiv mashg'ulotlar aniq rejalashtirilgan holda dars maqsadini belgilab, dars loyihasi ishlab chiqilgandan keyingina amalga oshiradi. Quyida shunday interaktiv metodlardan namunalar keltiramiz: —Fikriy hujum|| metodi. Bu metod bo'yicha ishlash uchun bir necha o'quvchidan iborat guruhlar tuzib, ishonch va ziyatini vujudga keltirish, oshkora muhokama uchun halal beradigan psixologik keskinlikni bartaraf etish zarur. Ushbu metodlar o'quvchilarda fikrlash doirasini kengaytirib, mavjud cheklovni nazardan qochirib turish, fikrlash faoliyati harakatchanligini rivojlantirish, o'quv faoliyatini jadallashtirishga qaratilgan. Maqsadi: - o'quvchilarni ko'proq jalb etish va ularning bir-biridan o'rganishiga imkon berish; - o'quvchilarga o'z g'oyalari va fikrlari bilan ko'proq o'rtoqlashish uchun imkon beradi. Bu metod o'quvchini o'z nuqtai - nazarini isbotlash, himoya qilish, har qanday vaziyatda eng ma'qul yechimni topish muloqot olib borish, himoya qilinayotgan fikrning to'g'riligiga hammani ishontirishga o'rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Avliyakov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. O'quv qo'llanma. – T.: 2001. – 68 s.

2.Avazov Sh. Maktabda ekologik tarbiya. –Toshkent: O'qituvchi, 1992.– 70 b.

3.Holmatov P. Q. Darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'llash. 13.00.02-Mehnat ta'limi nazariyasi va metodikasi. Ped. Fan. Nomz. Diss.Guliston. 2004. -134 b.

4.Abdunazarova Z. MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR IJTIMOYILASHUVINING NAZARIY ASOSLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

5.Boltayeva I., Abdunazarova Z. THE IMPORTANCE AND FORMS OF ORGANIZATION OF PRIMARY EDUCATION TEACHERS'USE OF THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF STUDENTS'LEARNING ACTIVITIES //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 29-33.

6.Abdunazarova Z. A. Q. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI IJTIMOYIY RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI //Academic research in educational sciences. – 2023. – T. 4. – №. TMA Conference. – C. 768-772.

7.Boltayeva I., Abdunazarova Z. CONDITIONS FOR USING THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF PRIMARY SCHOOL LESSONS //Academia Science Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 7-10.

8.Abdunazarova Z. BOSHLANG'ICH SINFLARDA DIDAKTIK O'YINLARNING TA'LIMYIY TARBIYAVIY VA RIVOJLANTIRUVCHI AHAMIYATI //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – C. 207-212.

9.Abdunazarova Z. A. For Publication of Paper Entitled THE PLOT-THE ESSENCE OF ROLE-PLAYING GAMES AND THEIR ROLE IN TEACHING MOTHER TONGUE lessonsin.

10.Abdunazarova Z. A. K. Importance of the pedagogical and psychological use of story role-plays in primary school at native language lessons //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – T. 1. – №. 11. – C. 760-766.

11.Abdunazarova Z. WAYS AND METHODS OF USING ROLE-PLAYING GAMES IN MOTHER TONGUE CLASSES FOR THE SOCIALIZATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL). – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 85-90.

12. Khalikova P. THE FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL VIRTUES IN THE EDUCATION OF A PERFECT HUMAN BEING IN THE WORKS OF ORIENTAL THINKERS //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B5. – C. 355-358.

13.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

14.Ochildieva G., Karshievna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

15.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

TABIIY BOYLIKLARDAN OQILONA FOYDALANAYLIK!

Himmatova Komila O'rozmamatova

Angor tumanidagi 9-sonli

maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tabiat resurslari, tabiiy boyliklar — jamiyatning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirish maqsadlarida xo'jalikda foydalaniladigan hamda insoniyatning yashashi uchun zarur bo'lgan, uni o'rab turgan tabiiy muhitning barcha tabiat komponentlari, energiya manbalari aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: Iqtisodiyot, yer, ichki issiqligi, suv, yer, mineral boyliklar, foydali qazilmalar, o'simliklar, tuproqlar, hayvonot dunyosi

Har qanday davlat iqtisodiyotida tabiiy resurslar bilan ta'minlanganlik va resurslarni barqaror boshqarish imkoniyatlari mamlakat iqtisodiy holatini tavsiflovchi eng muhim iqtisodiy ko'rsatkichlardan hisoblanadi. Tabiiy resurslarning mavjud emasligi yoki ular sifatining pastligi boshqa turdagi resurslar sarfining ortishiga olib keladi. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash va ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash sharoitida resurslardan samarali va kompleks ravishda foydalanishning asosiy yo'nalishlarini o'rganish, atrof muhitni muhofaza qilish bo'yicha muammolarni bartaraf etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tabiat resurslariga Quyosh energiyasi, Yerning ichki issiqligi, suv, yer, mineral boyliklar, foydali qazilmalar, o'simliklar, tuproqlar, hayvonot dunyosi kiradi. Tabiat resurslari tugaydigan (ko'pgina foydali qazilmalar), tugamaydigan (suv, havo, Quyosh nuri, Yerning ichki energiyasi) va tiklanadigan (biologik elementlar, ayrim foydali qazilmalar) boyliklarga bo'linadi. Tabiatdan foydalanishning iqtisodiy mexanizmi, resurslardan samarali va kompleks ravishda foydalanishni iqtisodiy baholashtizimini o'rganish, atrof muhitni muhofaza qilish bo'yicha muammolarni hal etish, shuningdek, tabiatdan foydalanishda investisiyalar samaradorligi va muhitni muhofaza qilish xarajatlarining samaradorligi, yetkazilgan zararni baholashda iqtisodiy hisob-kitoblar qilish bo'yicha amaliy ko'nikmalarga ega bo'lish, Resurslarni barqaror boshqarishga erishishga qaratilgan maqbul loyihalarni tanlab olish hozirgi kundagi zamonaviy metodlardan foydalanishni ko'rsatib beradi.

Tabiiy resurslardan foydalanishning printsip va qoidalari tabiatdagi barcha predmet va hodisalarning o'zaro bog'liqligiga asoslangan bo'lib, ular quyidagilardir: Birinchi qoida – ko'pqirralilik qoidasi. Bu qoidaga kora tabiiy resurslardan foydalanishda ularning ko'p qirrali ahamiyatga ega ekanligini hisobga olish zarur.

Masalan, o'rmon resurslaridan foydalanishda shuni hisobga olish kerak-ki, o'rmon xalq xojaligi uchun yog'och manbai bolib hisoblanadi. Bu yog'och qurilishda va kimyo sanoati uchun xom ashyo bo'lib xizmat qiladi. Lekin ormon resurslari bundan tashqari havoga kislorod yetishtirib beradi, tuproqda namlikni saqlaydi, tuproqni yuvilib ketishdan asraydi, mikroklimat hosil qiladi, insonga meva-chevalar yetkazib beradi.

Qolaversa o'rmon yovvoyi hayvonlar uchun yashash maskani bolib ham xizmat qiladi. Buni daryo misolida ham ko'rish mumkin (u chuchuk suv arteriyasi, qulay va arzon transport kommunikatsiyasi, gidroelektrostantsiyalarni harakatga keltiruvchi kuch va hokazo. Ikkinchi qoida – regionallik qoidasi. Har bir joyning tabiiy resursidan foydalanishda bu resursning o'sha joydagi miqdorini hisobga olish zarur. Masalan, Yer yuzining turli regionlarida suv resurslari turlicha joylashgan. Agar shimoliy regionlarda suv serobligidan yer botqoqlashgan bo'lsa, janubda suv tanqisligidan yerlar qaqragan. Shuning uchun suvdan foydalanishda bu joylarda hisob-kitobli ish yuritilishi lozim; Uchinchi qoida – o'zaro bog'liqlik qoidasi. Bu qoidaga ko'ra biror tabiiy resursdan foydalanish u bilan bog'liq bo'lgan boshqa resursning holatiga ham ta'sir qiladi. Masalan, ma'lum maydonda rudali ma'danlarning koplal olinishi o'sha joyning relfi va boshqa tabiiy holatlariga ta'sir qiladi, natijada bu joylarning o'simlik va hayvon dunyosi o'zgarib ketadi; elementar resurs hisoblangan azotning havodan ko'plab so'rib olinishi uning o'rnini boshqa gazlar egallashiga olib keladi va hokazo.

Tabiatning o'zi zargarga o'xshaydi. Uning bag'ridan unib chiqqan har bir gilyoh, har bir daraxt, o'rmonlar, hayvonot olami o'ziga xos bir olamdir. Bu tabiiy boylikka daxl qilinishining oldini olish, muhofaza qilish faqat shu soha xodimlarining ishi emas, balki barchaning burchidir. Chunki, biz yashayotgan hudud musaffoligi, ekologik muvozanat barchamizga birday daxldordir. Muxtasar qilib aytganda, ona tabiatga mehr-muhabbatli bo'laylik. Oilalarda, mahalla va qishloqlarda ekologik tarbiyani kuchaytiraylik. Orastalikka rioya qilishimiz, gulu gilyohlar maskani va daraxtzorlarni avaylab parvarishlashimiz zarur. Agar biz tabiiy go'zalliklarga ziyon yetkazmaslikni odat qilsak, avlodlar kelajagi va xayotning davomiyligi uchun shunchalik ko'p qayg'urgan bo'lamiz.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish orqali nafaqat bugungi kunda atrof muhitni muhofaza qilish balki, ertangi kundagi avlodlarga meros qilib iflos havo yoki suvni emas balki toza musaffo osmonni qoldirganimiz maqsadga muvofiq bo'ladi. Atrof muhitni muhofaza qilishni tabiiy resurslardan foydalanishda zamonaviy metodlardan foydalanishimiz kerakligi, ularni hayotga to'g'ri tadbqiq etishni yo'lga qo'yishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

2.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

3.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

4.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

5.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY-PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

6.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

7.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

8.Davlatmamatovna H. G., Karshiyevna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

9.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

10.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

11.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.

12.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.

13.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

14.Ochildieva G., Karshiyevna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

15.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

16.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

17.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

18.Karshievna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

19.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

GANDBOLDA HIMOYA VA HUJUM TEXNIKASIDAGI YANGILIKLAR: O'YIN MAHORATINI O'RGATISH VA RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI

Usmonova Shaxzoda Mamarasul qizi

TerDPI Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola o'yinning himoya va hujum texnikasidagi yangiliklarni hisobga olgan holda qo'l to'pi rivojlanishining hozirgi tendentsiyalarini ko'rib chiqadi. O'yinchilarning professional saviyasi va jamoalarning o'yin ko'rsatkichlarini oshiruvchi o'yin ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirishning samarali usullariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mashg'ulotlar jarayonida innovatsion usullardan foydalanish natijalari va samaradorligi baholanib, gandbolni rivojlantirish istiqbollari belgilab olindi.

Kalit so'zlar: qo'l to'pi, innovatsiya, himoya texnikasi, hujum texnikasi, mashg'ulot, mahoratni rivojlantirish, virtual haqiqat, tahlil, interfaol mashg'ulot, shaxsiylashtirilgan trening.

Gandbol - tez rivojlanayotgan sport turi bo'lib, o'yin vaziyatlari tez-tez o'zgarib turadi, o'yinchilardan maydonda qaror qabul qilishda yuqori darajada moslashuvchan va moslashuvchan bo'lishni talab qiladi.

Gandboldagi himoya va hujum texnikasidagi zamonaviy yangiliklar jamoalarga muvaffaqiyatga erishish uchun yangi imkoniyatlar ochmoqda. Bu maqsadlarni himoya qilish va ta'qib qilishning yangi usullarini, shuningdek, hujum imkoniyatlarini yaratish va hujumlarni tugatishning samarali usullarini o'z ichiga oladi. O'yinchilarni ushbu innovatsion usullarda o'rgatish xalqaro miqyosda raqobatbardosh bo'lishni istagan jamoalar uchun muhim ahamiyatga ega.

Gandbol o'ynash ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirishning samarali usullarini o'rganish va qo'llash nafaqat o'yinchilarning maydondagi faoliyatini yaxshilaydi, balki butun jamoani takomillashtirishga ham xizmat qiladi. Shuning uchun bu mavzu murabbiylar, futbolchilar, shuningdek, sport psixologiyasi va fiziologiyasi sohasidagi tadqiqotchilarning e'tiborini tortadi, ular Gandbol - bo'yicha maksimal natijalarga erishish uchun o'qitish va tarbiyalashda yangi yondashuvlarni topishga intiladi.

Maqsad. O'yin jarayoni samaradorligini oshirish va musobaqalarda yuqori natijalarga erishish uchun Gandbol bo'yicha o'yin ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirishning innovatsion yondashuvlarini tadqiq qilish va joriy etish.

Vazifalar:

- Gandbol bo'yicha o'yin ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirishning mavjud usullarini o'rganish.

- Gandbol bo'yicha innovatsion o'qitish usullaridan foydalanish natijalari va samaradorligini baholash.

Ushbu maqola gandbolni sport intizomi sifatida rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O'yin ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirishning samarali usullari jamoaviy o'yin sifatini oshirishi, musobaqalardagi natijalarni yaxshilashi va ushbu sport turiga yangi muxlislarni jalb qilishi mumkin. Bundan tashqari, mashg'ulotlarga innovatsion yondashuvlarning rivojlanishi murabbiy va futbolchilarning professional mahoratini oshirishga xizmat qilmoqda, bu esa o'z navbatida gandbolning sport intizomi sifatida jahon arenasida o'z o'rnini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

O'yin ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirishning mavjud usullari:

Gandbol bo'yicha o'yin ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirishning mavjud usullarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularning aksariyati an'anaviy yondashuvlarga, jumladan, individual va guruh mashg'ulotlariga, shuningdek, o'yin simulyatsiyasiga asoslangan. Biroq, o'yinning o'zgaruvchan talablarini hisobga olgan holda, bu usullar doimo yangilanib, modernizatsiya qilinishi kerak.

O'yin ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirishga innovatsion yondashuvlar:

Gandbol bilan shug'ullanish ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirish sohasidagi yangiliklar virtual reallik va analitik vositalar kabi yangi texnologiyalardan foydalanish, shuningdek, o'yinning o'ziga xos jihatlarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus o'quv dasturlarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuvlar murabbiylar va futbolchilarga o'yinning o'zgaruvchan talablariga samarali moslashish va yaxshi natijalarga erishish imkonini beradi.

Gandbolchilarni tayyorlashga innovatsion yondashuvlar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

Virtual haqiqatdan foydalanish: Virtual haqiqat texnologiyalari simulyatsiya qilingan o'yin vaziyatlarini yaratishga imkon beradi, bu esa o'yinchilarga imkon qadar realga yaqin sharoitlarda o'z mahoratlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Tahlil va harakat sensorlari: Maxsus sensorlar yordamida o'yinchilarning harakatlariga oid ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish bizga ularning o'yinidagi kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, shuningdek, elementlarni bajarish texnikasini optimallashtirish imkonini beradi.

Interaktiv trening: motivatsiya va o'yin ko'nikmalarini rivojlantirishni rag'batlantiradigan interaktiv o'yinlar va musobaqalar elementlarini o'z ichiga olgan o'quv dasturlarini yaratish.

Audiovizual vositalardan foydalanish: O'yin vaziyatlarining video tahlilidan foydalanish, shuningdek, o'yinchilarning harakatlarini muhokama qilish va tahlil qilish ularga xatolarini tushunishga va o'yinlarini yaxshilashga yordam beradi.

Shaxsiy mashg'ulotlar: Har bir o'yinchining xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, o'z imkoniyatlarini maksimal darajada oshirishga imkon beradigan individual o'quv dasturlarini ishlab chiqish.

Gandbol ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirishga qaratilgan ushbu innovatsion yondashuvlar mashg'ulotlarning yanada samarali va samarali ta'sirini ta'minlaydi, natijada o'yin darajasi yaxshilanadi va musobaqada yaxshi natijalarga erishiladi. O'qitishning yangi usullarini ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish

Gandbol bo'yicha o'yin ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirishning yangi usullarini ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish o'yinni takomillashtirish jarayonining muhim bosqichidir. Bu usullar jamoa va o'yinchilarning o'ziga xos ehtiyojlariga moslashtirilishi, shuningdek, o'yin vaziyatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olishi kerak. Gandbol bo'yicha yangi o'qitish usullarini ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish o'yinchilarning o'yin mahoratini rivojlantirishning eng samarali usullarini izlashda muhim bosqichdir. Ushbu jarayon bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Mavjud usullarni tahlil qilish: Gandbol bo'yicha o'yin ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirishning mavjud usullarini tadqiq qilish va tahlil qilish, ularning afzalliklari va kamchiliklarini aniqlash. Bu takomillashtirish sohalarini va keyingi ish uchun asosni aniqlash imkonini beradi.

O'yinning asosiy jihatlarini aniqlash: O'yinning rivojlanishni talab qiladigan asosiy jihatlarini aniqlash, masalan, uloqtirish texnikasi, paslar, himoya usullari, taktik qarorlar va boshqalar.

O'qitishning yangi usullarini ishlab chiqish: O'yinning asosiy jihatlarini tahlil qilish va aniqlash asosida o'yinchilarning o'yin mahoratini oshirishga qaratilgan yangi o'qitish usullari ishlab chiqilmoqda. Bu yangi mashqlar, o'quv dasturlari, o'yin simulyatsiyasi va boshqalarni yaratishni o'z ichiga olishi mumkin.

Amaliyotda sinovdan o'tkazish: Ishlab chiqilgan o'qitish usullari o'yinchilar va murabbiylar ishtirokida amaliyotda sinovdan o'tkaziladi. Sinov jarayonida yangi texnikalar yordamida treninglar olib boriladi, fikr-mulohazalar va natijalar yig'iladi.

Samaradorlikni baholash: yangi o'qitish usullaridan foydalangan holda mashg'ulotlardan so'ng ularning samaradorligi baholanadi. Bunda futbolchilarning o'yin mahoratini rivojlantirish darajasi, mashg'ulotlar va musobaqalardagi ko'rsatkichlari tahlili, shuningdek, o'yinchilar va murabbiylarning fikr-mulohazalari kiradi.

O'zgartirish va takomillashtirish: Baholash natijalariga ko'ra ishlab chiqilgan o'qitish usullarini o'zgartirish va takomillashtirish amalga oshiriladi. Bu mashqlarni sozlash, o'quv dasturlari tuzilishini o'zgartirish va hokazolarni o'z ichiga olishi mumkin.

O'qitishning yangi usullarini ishlab chiqish va sinovdan o'tkazishning bunday tsikli Gandbol bo'yicha mashg'ulotlar jarayonini bosqichma-bosqich takomillashtirish va individual va jamoaviy o'yin darajasini oshirish imkonini

beradi. Innovatsion usullardan foydalanish natijalari va samaradorligini baholash

Gandbol bo'yicha o'yin ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirishning innovatsion usullaridan foydalanish natijalari va samaradorligini baholash ularning samaradorligi va o'yinni takomillashtirish imkoniyatlarini aniqlash imkonini beradi. Bunga statistik tahlil, o'yinni kuzatish va murabbiylar va futbolchilarning fikr-mulohazalari kiradi.

Gandbolda innovatsion usullardan foydalanish natijalari va samaradorligini baholash uchun jadval (misol uchun)

O'yinchi	Otish texnikasi darajasi (10 dan)	Transfer darajasi (10 dan)	Har bir o'yindagi to'siqlar soni	O'yin boshiga gol
O'yinchi1	8	7	2	3
O'yinchi2	6	8	1	2
O'yinchi3	9	9	0	4
O'yinchi4	7	6	6	1
O'yinchi5	6	6	4	4

Ushbu jadvaldan innovatsion o'qitish usullarini joriy etishdan oldin va keyin o'yinchilarning o'yin mahoratidagi o'zgarishlarni kuzatish uchun foydalanish mumkin. Har bir o'yinchi bir necha mezonlarga ko'ra baholanadi, masalan, zarba berish va to'p uzatish texnikasi darajasi, har bir o'yinda to'xtatib turishlar soni va urilgan gollar soni. Ushbu ma'lumotlar yangi o'qitish usullarining samaradorligini baholashga va qo'shimcha ish yoki tuzatishlarni talab qiladigan sohalarni aniqlashga yordam beradi.

Xulosa: Gandbolda himoya va hujum texnikasidagi yangiliklar zamonaviy dunyoda ushbu qiziqarli sport turini rivojlantirishning asosiy jihatini ifodalaydi. O'yin ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirishning samarali usullari ham individual, ham jamoaviy darajada o'yin darajasini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Ushbu tadqiqot gandbolning himoyaviy va hujumkor jihatlaridagi mavjud tendentsiyalarni tahlil qildi, o'yinchilar va murabbiylar oldida turgan muammolarni aniqladi va o'yin ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirishga innovatsion yondashuvlarni ko'rib chiqdi.

Natijalarni baholash va innovatsion usullardan foydalanish samaradorligi o'yinchilarning o'yin mahorati va jamoalarning musobaqalardagi o'yinlarida ijobiy o'zgarishlarni ko'rsatdi. Ushbu ma'lumotlar gandbolni sport intizomi sifatida rivojlantirishda innovatsiyalarning ahamiyati va istiqbolini tasdiqlaydi.

Shunday qilib, gandboldagi himoya va hujum texnikasi, o'yin mahoratini o'rgatish va rivojlantirishning samarali usullaridagi yangiliklar o'yinni takomillashtirish va musobaqalarda muvaffaqiyatga erishishda asosiy rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Цыганок, В., & Соловей, А. (2012). Новые подходы к анализу атакующих действий в мужском гандболе высших достижений. *Спортивный вестник Придніпров'я*, (3), 35.
2. Ahmedovich, M. U. (2020, December). PHYSICAL OF PRESCHOOL CHILDREN THE IMPORTANCE OF MOVING GAMES IN EDUCATION. In *Конференції*.
3. Ulaboyevich, B. G. (2023). Methodology of Organizing Physical Education Lessons with School Students in Hot Climate Conditions. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(10), 264-267.
4. Azizbek, I. (2023). Analysis of Technologies for Improving Individual Preparation of Young Boxers before the Competition. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(10), 272-276.
5. Соловьев, В. Н. (1999). Подвижные игры в учебно-тренировочном процессе подготовки гандболистов.
6. Daminov, I. A. (2022). UMUM TA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARIDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING MUHIM TOMONLARI. *Academic research in educational sciences*, 3(7), 28-34.
7. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 136-143.
8. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. *Open Access Repository*, 10(10), 51-55.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA SHAXMATNI O'RGATISHDA INTEGRATSION YONDOSHUV MUAMMOSI HOLATI

Xoliqov Umidjon Qo'chqarovich o'qituvchisi

Guliston davlat pedagogika instituti

Muxammadiyeva Maftuna

Termiz davlat pedagogika instituti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarning uchun shaxmatni o'qitish dasturlari ularni rivojlantirish muammosini bevosita hal qilishga yordam beradigan maxsus usullarni o'z ichiga olishidir, o'zlashtirishning mustahkamligi, barqaror o'zlashtirilgan bilimlar haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: shaxmat, intellektual, aqliy harakatlar, jismoniy tayyorgarlik, malaka, matematika, psixologik tayyorgarlik, to'sqinlik, chidamlilik.

Hozirgi vaqtda boshlang'ich sinf o'quvchilarni tarbiyalash va psixologik- pedagogik muammolari, shaxmat faoliyati psixologiyasi hal etilgan ko'plab ishlar mavjud. Ikki fan - shaxmat va jismoniy madaniyat o'rtasidagi

munosabatlarning tabiiy shartliligi V.V.Knyazevaning bir qator maqolalarida ta'kidlangan. Asab tizimining turini hisobga olgan holda shaxmatni o'rganishni yangi boshlagan boshlang'ich sinf o'quvchilar bilan mashg'ulotlar olib borish V.E.Anisheva tomonidan tashkil etilgan. Shaxmat faoliyatini kichik yoshdan o'rgatish muammosi G.I.Kaverin, I.G.Suxin, E.I.Bareev, V.I.Goncharovlar tomonidan ko'rib chiqilgan.

Bolalarni shaxmatga o'rgatish muammolari yevropalik shaxmat o'qituvchilarini ham tashvishga solmoqda. Germaniyada, Strebek shahrida 1823-yildan maktabda shaxmat majburiy fan bo'lib kelgan. Vengriyaning Veta shahrida 1990-yildan beri 3-6 yoshli bolalarga shaxmatdan ta'lim berishadi. Germaniyaning Gbtersleben shahridagi Halle tumani 1980-yillardan beri besh yoshli bolalarga shaxmatni o'rgatmoqda.

Intellectual qobiliyatlarni shakllantirish muammosi uzoq vaqt davomida ishlab chiqilgan. Ko'p olim – tadqiqot ishlariga (N.A.Menchinskaya, V.Galperin, E.N.Kabanova-Meller, B.Lomov va boshqalari) hozirgacha “mahorat”, “malaka”, “intellectual ko'nikmalar” atamaları haqida umumiy tushuncha mavjuddir. Shuningdek, tegishli tushunchalar “aqliy operatsiyalar”, “aqliy harakatlar”, “aqliy faoliyat usullari” va boshqalar ham.

N.A.Menchinskaya fikricha, “intellectual ko'nikmalar” tushunchasi aqliy operatsiyani bajarishning oqilona usulini bilish, uni muammolarni hal qilishda qo'llanishni, ushbu konsepsiyaga aqliy operatsiyalarni (tahlil, sintez, ichki rejadagi harakatlarni bajarish)va boshqalar kiradi.

Biz ushbu nuqtai nazarni baham ko'ramiz. Psixologik-pedagogik va uslubiy adabiyotlarda shaxmat faoliyatini o'rgatish muammosi, boshlang'ich sinf o'quvchilarning aqliy ko'nikmalarni shakllantirish psixik jarayonlar va shaxs xususiyatlari bilan uzviy bog'liq holda ko'rib chiqiladi. Barcha tadqiqotlar mantiqiy ko'nikmalarni shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi, lekin ishning aniq yo'llari, usullari, shakllarini ko'rsatmaydi. Shaxmat faoliyatini o'rgatish jarayonida tafakkurning rivojlanishi o'z-o'zidan sodir bo'lib, o'z-o'zidan kechishi tushuniladi. Ko'pgina olimlar shaxmat mashg'ulotlarini boshlang'ich sinf o'quvchilarning sezgir davr - miya tuzilmalarining kamolotini yakunlash bilan bog'liq holda o'rgatish foydaliligini ta'kidlaydilar. Murabbiylari shaxmat faoliyatining muhim xususiyatini undagi muammoli vaziyatlarning yuqori konsentratsiyasi sifatida ta'kidlaydilar, ular shaxmat ushbu tushunchaning keng ma'nosida eksperimentni o'rgatadi, deb hisoblashadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaxmatni aniq boshlang'ich maktab yoshida o'rgatish ongda o'ziga xos qobiliyat-harakat qilish qobiliyatini shakllantirish bilan bog'liq holda aniq rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi.

Mavjud dasturlarga kelsak, eng katta rivojlanish samarasi ta'minlangan dasturga ustunlik berish kerak. Bugungi kunda ayrim dasturlarning ushbu yondashuvga mos kelmaydi, chunki ularning asosiy vazifasi shaxmat o'yini asoslarini o'rgatish va shaxmat mahoratini oshirishdir.

G'oyalar va tafakkurning mavhum tabiati, ma'lum ma'noda, matematika va shaxmat faoliyatini bog'laydi. Shaxmatni o'rgatish, shubhasiz, matematik

belgilarni yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi. Shaxmat taxtasi, sipohlar va o'yinning o'zi, ko'pincha, turli matematik tushunchalar va muammolarni ko'rsatish uchun ishlatiladi.

Matematika nuqtai nazaridan shaxmat to'liq vazifadir.

O'yinning algoritmik tabiati bizga inson faoliyatining ikkita sohasini - shaxmat va kompyuterni birlashtirishga imkon beradi. Shaxmat pedagogikasining bu jihatining rivojlanishini E.Ya.Gik, E.E.Vasyukova, M.M. Botvinniklar amalga oshirdilar.

Shaxmat estetikasi, ba'zan pozitsiyaning tashqi go'zalligi ham shaxmat bastakorlarini yaratishga undadi, bu esa shaxmat etyudlarini chinakam san'at darajasiga olib chiqadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarning uchun shaxmatni o'qitish dasturlari ularni rivojlantirish muammosini bevosita hal qilishga yordam beradigan maxsus usullarni o'z ichiga olishi kerak. Bunday usullarni amalga oshirish uchun selektiv xarakterdagi mashqlardan foydalanish kerak, ularning eng muhim xususiyati shundaki, ular bolalarning ma'lum intellektual qobiliyatlarini shakllantirishga tanlab ta'sir qilish xususiyatiga ega. Bunga vazifalarni shunday belgilash orqali erishiladiki, bu intellektual mahorat maksimal stress ostida bo'ladi. Mashqlarning murakkabligi yurishlar soni, ularni bajarish usuli, jalb qilingan sipohlar soni bilan belgilanadi. Tadqiqotlarda turli xil usullardan foydalanilgan. Ulardan biri kuzatish usulidir. Psixikani bevosita kuzatish mumkin emasligi aniq. Insonning faqat harakat faoliyatida va xatti-harakatlarida uning shaxsiyati, ruhiyati namoyon bo'ladi. Shunday qilib, shaxmat o'qituvchisining kasbiy faoliyatida doimo izlanish, pedagogik ijodkorlik uchun joy mavjud bo'lib, endi an'anaviy usullar darajasida emas, balki fanlar va o'qitish texnologiyalari bo'yicha bilimlarni integratsiyalashuv darajasida. Biz xorijiy olimlarning boshlang'ich va o'rta sinflarda shaxmat o'yinini o'qitishda kompleks yondashuv bo'yicha ma'lum tajriba to'plaganiga guvoh bo'ldik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T.; —O'zbekiston 2018. 29- bet

2. Isabekov Sh "Shaxmat tarixi va uning asoslari".- uslubiy qo'llanma 2022y. 100-109- bet

3. B. Estrin "Shaxmat nazariyasi va amaliyoti" (ruschadan M. Muhitdinov tarjimasi), Toshkent O'qituvchi 1983 yil 60-70- bet

4. Данг В.З. Тренировочные и соревновательные нагрузки в годичном цикле подготовки шахматистов : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 /Данг Ван Зунг; РГУФК.-М.,2006.-191с.:ил.129897

5. Xoliqov U. O'rta Osiyo ta'lim va innovatsiyalar jurnali 1 (2), 28-37 Boshlang'ich sinf o'quvchilarda shaxmat o'rgatish orqali mantiqiy fikrlash va shaxsiy sifatlarini baholashning innavotsion usullari. 139- bet

6. Khudoyshukur's son Muminov I. THE USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS //World of Scientific news in Science. – 2024. – T. 2. – №. 3. – C. 316-322.

7. Khalikov U. Pedagogical value of developing playing chess among primary schoolchildren Bulletin of Gulistan State University 2021 (2), P. 17-23.

8. Xoliqov U.Q. Shaxmat o'yinida shaxs psixologiyasini shakllantirishda nazariy va amaliy muammolari Eurashian journal of technology ana innovation Innovative Academy Research Support Center Volume 1, Issue 6, June 2023 ISSN 2181-2020. 122-126 betlar.

9. Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

10. Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

11. Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

12. Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

13. Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

TURKIY TILDA YARATILGAN ILK LUG'ATLAR

Tursunov Jahongir Panjixonovich

TerDPI boshlang'ich nazariyasi kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolamizda lug'at ma'lum bir til so'zlarining muayyan bir maqsad, mavzu ostida jamlangan yig'indisi ekanligi, so'zni to'g'ri yozishda, ma'nosini, etimologiyasini aniqlashda, tarkibini tahlil qilishda, jumla tuzishda, biror tushuncha haqida qo'shimcha ma'lumot olishda lug'atlar yordamga kelishi haqida batafsil ma'lumot berilgan. Lug'atlar o'quvchining fikrlash qobiliyatini kengaytiradi, fanning turli sohalari, texnika, san'at, adabiyot, nutq madaniyatini egallashda, milliy madaniyatni o'zlashtirishda muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: ilmiy leksikografiya, amaliy leksikografiya, til leksikasi, tarixiy voqealar, tabiiy va ijtimoiy hodisalar, shaxslar, geografik nomlar.

Taniqli fransuz yozuvchisi A.Frans lug'atlar haqida to'xtala turib «...lug'at – alfavit tartibida joylashtirilgan xazina. Agar yaxshiroq o'ylab ko'radigan bo'lsak,

lugʻat – bu kitoblarning kitobi. U boshqa barcha kitoblarga yoʻl ochadi...» degan edi. Lugʻatlar sivilizatsiya yoʻldoshi, milliy til xazinasini hamdir. «Har qanday soʻz, - yozgan edi XIX asr tilshunosi, akademik I.I.Sreznevskiy, - xalq oʻtmishidan darak beradi. Soʻzda oʻzgarish boʻlgan boʻlsa hayotda ham oʻzgarish boʻlgan boʻladi, jamiyatdagi oʻzgarish soʻzda aks etadi». Oʻzbek xalqining betakror durdonasi «Devonu lugʻotit turk»ning tarix, til, adabiyot, jugʻrofiya, tibbiyot, madaniyat, sanʻat va boshqa oʻnlab tarmoqlar haqidagi qimmatli maʼlumotnoma ekanligi buning yaqqol dalilidir. Maʼlum bir til yoki ikki va undan ortiq til soʻzlarini muayyan maqsadga koʻra yigʻib tizimlashtirgan holda lugʻat tuzish va shu bilan bogʻliq masalalarni ilmiy tadqiq qiladigan tilshunoslik sohasiga leksikografiya deyiladi. Maqsad va vazifalariga koʻra lugʻatchilik ikki tarmoqqa boʻlinadi:

1. Ilmiy leksikografiya – lugʻatchilikning nazariy masalalari bilan shugʻullanuvchi sohasi.
2. Amaliy leksikografiya – bevosita lugʻat tuzish ishlari bilan shugʻullanuvchi soha.

Leksikografiya quyidagi muhim ijtimoiy vazifalarni bajaradi:

- Ona tilini va boshqa tillarni oʻrgatishga xizmat qiladi.
- Ona tilini tasvirlash va meʼyorlashtirish vazifasini oʻtaydi.
- Tillararo munosabatlarni taʼminlaydi.
- Til leksikasini ilmiy tekshiradi va talqin qiladi.

Lugʻatlar mavzusi, moʻljallanishiga koʻra, avvalo 2 guruhga boʻlinadi:

1. Ensiklopedik lugʻatlar
2. Lingvistik lugʻatlar

Kishilik bilimining barcha sohalari yoki biror sohasi boʻyicha tizimlashtirilgan maʼlumotlarni beradigan lugʻatga ensiklopedik lugʻat deyiladi. Ensiklopedik lugʻatlar oʻz xususiyatlariga koʻra umumiy ensiklopedik lugʻatlar (UEL) va maxsus ensiklopedik lugʻatlarga (MEL) boʻlinadi.

UEllar alfavit tartibida boʻlib, ularda soʻzlar emas, balki shu soʻzlardan anglashilgan tushunchalar uchun asos boʻlgan narsalar, tarixiy voqealar, tabiiy va ijtimoiy hodisalar, shaxslar, geografik nomlar haqida maʼlumot beriladi. Lugʻat maqolalari lugʻat yozilgan tilni tushunuvchi keng oʻquvchilar ommasiga moʻljallangan boʻladi. Insoniyat tsivilizatsiyasining muhim yutuqlari haqidagi bilimlar majmui UELda jamlanadi. Oʻzbek tilida yaratilgan UEL namunasi sifatida Oʻzbek sovet ensiklopediyasi (OʻzSE) va Oʻzbekiston Milliy ensiklopediyasini koʻrsatish mumkin.

MELlar fan-texnika, sanʻat va madaniyatning maʼlum bmr sohasiga oid tushunchalarni shu soha qiziquvchilari va mutaxassislari uchun moʻljallab tavsiflaydi. Bunday lugʻatlarda tor sohaga oid tushunchalar UELlardan farqlanib keng va batafsil sharhlanadi. Oʻzbek tilida MELning quyidagi namunalari yaratilgan: «Salomatlik ensiklopediyasi», «Uy-roʻzgʻor ensiklopediyasi», «Bolalar ensiklopediyasi» va h...k

Lingvistik lugʻatlarning obʼekti soʻzlardir. Bunday lugʻatlarda soʻzlarning semantikasi, grammatik xususiyatlari, imlosi, talaffuzi, etimologiyasi va hokazolar haqida maʼlumot beriladi. Lingvistik lugʻatlar ham oʻz navbatida

umumiy lingvistik lugʻatlar (ULL) va maxsus lingvistik lugʻatlarga (MLL) boʻlinadi. ULLlar barcha soha kishilari, keng foydalanuvchilar ommasiga moʻljallangan boʻlib, ularga izohli, imlo, orfoepik, tarjima lugʻatlari kiradi. MLLlar tor oʻquvchilar ommasi – tilshunoslik bilan shugʻullanuvchilar va boshqa ilmiy tadqiqotlarga moʻljallangan boʻladi. MLLlarga morfem, chastotali, terminologik, ters, oʻzlashma soʻzlar, frazeologizmlar, dialektizmlar, sinonimlar, antonimlar lugʻatlari kiradi.

Lugʻatlar uch belgisiga koʻra tasnif qilinadi:

1. Hajmiga koʻra
2. Soʻzlikning berilish usuliga koʻra.
3. Maqsadiga koʻra.

I. Hajmiga koʻra lugʻatlar katta, oʻrtacha va kichik lugʻatlarga boʻlinadi. Hajman keng qamrovli, muayyan soha boʻyicha barcha maʼlumotlarni qamrab olgan mukammal lugʻatlarga katta lugʻat yoki akadem lugʻat deyiladi. Bunday lugʻatlar koʻpincha izohli, tarixiy, imlo boʻyicha tuziladi. Oʻzbek tilida bunday lugʻat hali yaratilmagan. Uni tuzish masalasi 1928 yilda lugʻat tadqiqotchisi R. Trench tomonidan koʻtarilib, 1933 yilda «Trench lugʻat» nomi bilan 12 tomida nashr etilgan.

Oʻrtacha lugʻatlar tipiga meʼyoriy lugʻatlar kiritiladi. «Oʻzbek tilining izohli lugʻati» (1981), «Ruscha-oʻzbekcha lugʻat» (1950-55), «Oʻzbekcha-ruscha lugʻat» (1959), barcha imlo lugʻatlari, mavjud mavzuviy lugʻatlar, ters, dialektologik lugʻatlar oʻrtacha lugʻatlarga kiradi. Hajman tor qamrovli boʻlib, shu soha maʼlumotlarini toʻla qamrab olganda ham bir-ikki kitobdan oshmaydigan lugʻatlarga kichik lugʻatlar deyiladi. Kichik lugʻatlar maqsadi va chegaralanishiga koʻra quyidagi turlarga boʻlinadi:

1. **Leksik qatlamlar lugʻati** – maʼnodoshlar, zid maʼnolilar, iboralar, shakldoshlar, talaffuzdoshlar lugʻati...

2. **Leksik tanlangan lugʻatlar** – biror muallif tomonidan tarixiy, badiiy yoki ilmiy asar asosida yaratiladigan lugʻatlar. A. Borovkovning «Oʻrta Osiyo tafsiri leksikasi», E. Fozilovning «Starouzbekskiy yazk», A. Navoy asarlari uchun yaratilgan lugʻatlar va hk.

3. **Terminologik lugʻatlar** – biror fan yoki kasb-hunarga oid terminlar bilan bogʻliq lugʻatlar. «Paxtachilik terminlarining izohli lugʻati», «adabiyotshunoslik terminlari izohli lugʻati» va hk.

4. **Taʼlimiy lugʻatlari** – maktab oʻquvchilariga moʻljallab yaratilgan lugʻatlar. «Oʻzbek tilining soʻz tarkibi taʼlimiy lugʻati», «Oʻzbek tilining eskirgan soʻzlar Taʼlimiy lugʻati» va hk.

II. Soʻzlik lugʻat uchun tanlangan soʻzlar roʻyxati boʻlib, lugʻatning mazmunini tashkil etadi. Soʻzlikning berilish nuqtai nazaridan lugʻatlar quyidagi turlarga boʻlinadi:

Alfavit tartibli lugʻatlar – soʻzlikni tarkib toptirgan qismlar alfavit tarzida ichki va sirtqi tartib boʻyicha roʻyxatlashtiriladigan lugʻatlar. Odatda, barcha entsiklopedik, imlo, izohli va boshqa lugʻatlar soʻzligi alfavit tartibida roʻyxatlanadi.

Mavzuviy lug'atlar – so'zlikni tarkib toptirgan so'zlar ro'yxati ma'lum mavzularga bo'lib beriladigan lug'atlar. Bunda so'zlar turkumlarga ajratilib, ichki mavzuviy guruhlariga bo'lib beriladi.

Uyali lug'atlar – muayyan tilga mansub so'zlarni ma'lum uya ostida birlaadigan guruhlari jamlanib izohlanadigan keng qamrovli lug'atlar. Bunday lug'at o'zbek tilida yaratilmagan.

III. Leksikografiyada lug'atlar yaratilish maqsadiga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi:

1. O'zbek xalqining ijtimoiy, milliy, madaniy taraqqiyotiga hissa qo'shish maqsadida yaratilgan lug'atlar – barcha turdagi entsiklopedik, tarjima, imlo, izohli lug'atlar.

2. O'zbek tilining ilmiy taraqqiyotiga hissa qo'shish maqsadida yaratilgan lug'atlar – grammatik lug'atlar, leksik qatlamlar lug'ati, frazeologizmlar, dialektizimlar lug'atlari.

3. Maktab o'quvchilarining so'z zahirasi kengaytirish, nutqiy savodxonligini oshirish, fikrlash qobiliyatini o'stirish maqsadida yaratiladigan metodik lug'atlar – maktablar uchun yaratiladigan mavzuviy ta'limiy lug'atlari.

O'zbek lug'ati tarixi Mahmud Koshg'ariyning «Devonu lug'otit turk» asaridan boshlangan deb aytish mumkin. Ushbu lug'at faqat so'zlar va ularning ma'nolarini tavsiflab qolmasdan, turkiy xalqlar tarixi, urf-odatlar, geografik joylashuvi kabi keng ma'lumotlar manbai hisoblanadi. SHu bilan birga u dastlabki ikki tilli (turkiycha-arabcha) lug'atlardandir. Mahmud Zamaxshariy o'zining «Asos ul-balog'a», «Muqaddimat ul-adab» asarlari bilan ham amaliy, ham nazariy lug'atning rivojiga ulkan hissa qo'shdi. Alisher Navoiy ijodiga bo'lgan katta qiziqish 15-asrdan keyingi davrda bir qancha lug'atlarning yaratilishiga sabab bo'ldi: «Abushqa» (16-a., Turkiya) izohli lug'ati, Tole Imoni Hiraviyning «Badoye ul-lug'at», Muhammad Rizo Xoksorning «Muntaxab ul-lug'ot», Mirzo Mahdiyxonning «Sangloh», shuningdek, Muhammad Yoqub Chingiyning «Kelurnoma», «Sulaymon Buxoriyiiiig «Lug'ati chig'atoiy va turki usmoniy» («Chig'atoycha-turkcha lug'at»), Ishoqxon Ibratning «Lug'ati sitta as-sina» («Olti tilli lug'at») kabi lug'atlarini ko'rsatish mumkin. 19-asrning oxiri va 20-asrning 1-choragida turli xil sabab va ehtiyojlar, davr taqozosi bilan Turkistonda ikki tilli lug'at rivoj topdi, o'nlab ruscha-o'zbekcha, o'zbekcha-ruscha lug'atlar, so'zlashgichlar tuzilib nashr etildi. M.Nalivkin va M.Nalivkinalarning 1884-1912 y.lar mobaynida bir necha marta nashr etilgan «Russko-sartovski i sartovsko-russkiy slovarъ» («Ruscha-sartcha va sartcha-ruscha lug'at»), Ashurali Zohiriy tomonidan 1927 y.da tuzilib, nashr ettirilgan 2 jildli «Ruscha-o'zbekcha mukammal lug'at» keyingi davrlarda O'zbekistonda yaratilgan ikki tilli lug'atlar uchun asos bo'ldi. Hozirgi kungacha 10 ga yaqin xorijiy til bilan o'zbekchani qiyoslovchi ko'plab tarjima lug'atlari, fan sohalariga oid 100 dan ziyod bir, ikki va uch tilli terminologik lug'atlar yaratildi. O'zbek xalqi tarixida birinchi marta «O'zbek tilining izohli lug'ati» tuzilib, nashr etildi (1981). 20-asrda o'zbek lug'atchiligi rivojiga A.Zohiriy, A.Qodiriy, Ye. D. Polivanov, A.K.Borovkov, V.V.Reshetov, S.Ibrohimov, Olim Usmon, Z.Ma'rufov,

SH.T.Rahmatullayev, N.Mamatov, A.Hojiyev, T.Aliqulov va b. munosib hissa qo'shdilar. Respublika mustaqilligi tufayli o'zbek lug'ati oldiga yangi davr talablariga javob beradigan entsiklopedik va lingvistik lug'atlar yaratish vazifasi qo'yilgan va bu vazifa o'z o'rnini bilan amalga oshirilmoqda.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, turkshunoslik bugungi qiyofasini topgunga qadar uzoq tarixiy takomil bosqichini o'tagan. Uning hozirgi ko'rinishiga yetishida dunyoning turli mintaqasidagi xalqlar ma'rifiy faoliyatining samarasi yotibdi. X yuzyillikdan boshlab dunyoda turkiy qavmlarning mavqei o'sa bordi. Ana shu kezlardan boshlab, turkiy xalqlar Yevroosiyo qit'asida yirik imperiyalarga asos soldilar.

Bu esa turkiy tilning nufuzini ortishiga va boshqa xalqlarning turkiy tilni o'rganishga bo'lgan ehtiyojini oshishiga sabab bo'ldi. Ushbu jarayon XV asrga qadar davom etdi. Turkiy filologiyani shakllanib, oyoqqa turib olish bosqichi shu davrlarga to'g'ri keladi. Turkiy tillarning o'rganishiga bag'ishlangan yirik filologik asarlarning ko'pchiligi ayni kezda yuzaga kelganini boisi shundan, yana shuni aytish mumkinki, nafaqat o'zbek tilshunosligi, balki jahon tilshunosligida lug'atlar dastlab maktablar uchun yaratilgan o'quv qo'llanmalari hisoblangan, ya'ni ilk lug'at namunalari aslida maktab uchun yaratilgan ibtidoiy o'quv qo'llanmalari bo'lgan. Keyinchalik lug'atchilik rivoji bilan ularning qamrovi kengaygan.

Bugungi zamonning murakkab manzarasi ta'lim oldida ham qator muammolarni keltirib chiqardi. Axborot manbalari shu qadar rang-barang va takomillashganki, ta'lim jarayonida o'qituvchi eng qulay, eng zamonaviy, eng qiziqarli, eng oson usul bilan ma'lumotni yetkazmasa, ko'zlangan natijaga erishishi qiyin. Globallashuv davri, texnika asrida o'quvchining diqqatini jalb qilish oson kechmaydi. Shu bois jahon tilshunosligida leksikografiyaning ta'limiy lug'atchiligi tarmog'i eng rivojlangan sohaga aylandi.

Ta'limiy maktab lug'atlari o'quvchining yoshi, qiziqishi, dunyoqarashiga mos tuzilib, e'tiborini o'ziga jalb qila oladi, u kerakli ma'lumotni tez va qulay topish vositasi hisoblanadi. Shuningdek, u o'quvchining doimo yonida bo'la oladigan beminnat yordamchisi, so'z zahirasi boyitadigan manba, to'g'ri yozish, to'g'ri talaffuz, so'z tanlash mahoratini oshiradigan bebaho xazinadir. Lug'at beradigan yordamni o'quvchi ota-onasi, o'qituvchisi va boshqa kishidan ham olishi mumkin, biroq ularning hech qaysisi bolaning lug'atchilik boy doimiy hamrohi bo'la olmaydi.

Ona tili ta'limida o'quvchining lug'at boyligi, so'z zahirasi tekshirish, imlo, badiiy asarlarda qo'llangan tarixiy so'zlar, dialektizmlar va shunga o'xshash tilimizda mavjud leksemalardan xabardorlik darajasi, umuman, nafaqat yozma, balki og'zaki savodxonligini aniqlash bosh mezonlardan hisoblanadi. O'z va o'zlashma qatlamga mansub shakldosh so'zlarni ajratish (palata, palla, oqibat, rasta, banda, sandal, pilla va h.), ular orasidagi ko'chma ma'nolarga ega bo'lgan shakldosh-ko'p ma'noli so'zlarni farqlash (kech, palla, band, pand, oqlamoq, bitmoq), talaffuzdosh so'zlarni yozuvda va talaffuzda farqlash (nufuz-nufus, yod-yot, bod-bot), ma'nodosh so'zlardagi ma'no nozikliklarini aniqlash,

juftliklardagi imlosi buzilgan qismni topish (aksiz-aksis, xat-hat, Damas-Damaz) va boshqa shu kabi topshiriqlarni bajarish samaradorligi o'quvchining o'z ona tilisi lug'at boyligini qay darajada o'zlashtirgani, o'z ustida mustaqil ishlashi bilan belgilanadi. Bunda esa unga axborot banklari – lug'atlar yordamga keladi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nafasov T. Nafasova V. "O'zbek tilining o'quv toponimik lug'ati" 2007
2. Ne'matov H., Rasulov R. O'zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. -T.: O'qituvchi. 1995.-127 b.
3. O.Shukurov, B.Boymatova "O'zbek tilining ma'nodosh so'zlar o'quv lug'ati" 2007-2009.
4. Sh.Bobojonov. Milliy lug'atshunoslik masalalari
5. Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.
6. Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.
7. Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.
8. Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.
9. Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.
10. Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.
11. Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.
12. Davlatmamatovna H. G., Karshievna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.
13. Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.
14. Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

15.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.

16.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.

17.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

18.Ochildieva G., Karshievna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

19.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

20.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o 'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

21.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarining qo 'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

22.Karshievna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

23.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA "SIFAT" MAVZUSINI O'RGATISH NAZARIYASI

Toshtermirova Madinabonu

TerDPI 3-bosqich talabasi

Muminova Umida Qarshiyevna

Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada so'zlar lug'aviy ma'nolari morfologik belgilari va gapda bajaradigan sintaktik vazifalariga ko'ra o'zaro farqlanuvchi turli guruhlarai tashkil etgan.

Kalit so'zlar: atash, borliq, lug'viy, grammatik, turkum, yasovchi qo'shimcha

Hammamiz bilamizki, so'zlarning lug'aviy va grammatik jihatdan farqlanishiga ko'ra guruhlarga bo'linishi so'z turkumlari deyiladi. Shunga ko'ra

so'zlarni turkumlarga ajratishda quyidagi uch muhim belgi asos bo'ladi. So'zlar ifodalaydigan lug'aviy ma'no turkumlarga ajratishdagi muhim belgidir. Masalan, uy, yer, daraxt, kitob, tosh so'zlari borliqdagi predmetlarni anglatadi. Ularning nomi ekanligi bilan xarakterlanadi. Bir qator so'zlar shu predmetlarning biror belgisini: rangini, shakl-ko'rinishini, mazasini, hajm-o'lchamini ifodalaydi: oq, ko'k, kata, yumaloq, keng, uzun kabi. Shuningdek, bir qator so'zlar predmetning ish-harakatini anglatadi: bordi, yozdi, o'qidi, so'zlar ish-harakat yoki belgining belgisini bildiradi: darrov, sekin, oz, ko'p va boshqalar. So'z ma'nolaridagi mavjud bu xususiyatlar ularni turkumlarga ajratishdagi asosiy belgidir.

Turkumlarga ajratishdagi ikkinchi va uchinchi xususiyat so'zning shu ma'no tomoniga bog'liq ravishda yuzaga keladi. So'z turkumlarini ajratishda morfologik belgi ham muhimdir. Bu xususiyat muayyan so'z turkumlarida maxsus qo'shimchalar tizimi mavjudligini, ularni asosan shu turkumga xoslanganini ko'rsatadi. Masalan, ot turkumi ko'plik, kelishik, egalik, shakllariga ega bo'lganidek, boshqa turkumlardan farqli ravishda ularda kichraytish-erkalash shakllari ham bor. Shunga ko'ra otlar ko'plikda keladi, predmetning kimga, nimaga qarashlilikini bildiradi, turlanadi, shuningdek, maxsus ot yasovchi qo'shimchalarning mavjudligi, ot turkumi morfologik jihatdan to'la shakllangan turkum ekanligini ko'rsatadi.

Fe'l turkumida morfologik ko'rsatkichlar boshqacha - zamon, may, nisbat, shaxs-son kabi shakllar fe'lning o'ziga xosligini ta'minlaydi. Fe'llar tuslanadi, shaxs va sonni ifodalaydi. Maxsus fe'l yasovchi qo'shimchalarning mavjudligi bu turkumdagi so'zlarning ham turkumlanishi uchun to'la shakllanganligini ko'rsatsa fe'lning xoslangan shakllarini hosil qiluvchi qo'shimchalar mavjudligi fe'lning sintaktik vazifasini yana ham kengaytiradi. So'z turkumlariga ajratishdagi belgilardan bin so'zning gapdagi sintaktik vazifasi bilan bog'liq.

Masalan, bosh kelishikdagi ot ega vazifasini bajarsa, qaratqich kelishigidagi ot—aniqlovchi, boshqa kelishikdagi otlar to'ldiruvchi va hol vazifalarida keladi. Sintaktik jihatdan biror gap bo'lagi vazifasida kelish muayyan so'z turkumi uchun qotib qolgan holat emas, chunonchi, sifat gapda aniqlovchi vazifasida keladi. Bu sifaming boshqa sintaktik vazifa bajarmasligini ko'rsatmaydi.

Binobarin, sifatlar ham gapda to'ldiruvchi: "kattani katta" deyдилar (Maqol), otlashganda ega: "yaxshi yeydi oshini, yomon yeydi boshini"(Maqol) vazifalarida qo'llaniladi. Ko'rinadiki, so'z turkumlarining sintaktik vazifalari shu turkumdagi so'zlarning lug'aviy ma'nosiga mos holda bo'ladi. Xullas, so'z turkumlarini ajratishda shu uch belgiga tayaniladi, biroq bu belgilar barcha so'zlarda bir xil emas. Masalan, ot, fe'l turkumlari uchun bu uchala belgi yetakchi bo'lsa, olmosh va son uchun bu belgilar o'ta past darajada yoki sifat ravishda sintaktik belgi kuchli bo'lganidek, morfologik belgi u darajada emas. O'zbek tilida so'z turkumlari 12 ta bo'lib ular quyidagi guruhlariga bo'linadi:

- 1.Mustaqil so'zlar.
- 2.Yordamchi so'zlar.
- 3.Modal so'zlar.

4.Undov so'zlar.

5.Taqlidiy so'zlar.

6.So'z turkumlarining barchasi grammatik shaklga ega. biroq lug'aviy, grammatik ma'nosi va vazifasiga ko'ra turlichadir.

1. So'z turkumlari ma'no ifodalashiga ko'ra quyidagicha:

1.Nomlovchi so'zlar: ot, sifat. son, fe'l, ravish.

2.Ifodalovchi so'zlar: undov, modal so'z, yuklama, taqlidiyso'z.

3.Ko'rsatuvchi so'zlar: olmosh, bog'lovchi, ko'makchi.

2. Morfologik jihatidan o'zgarishiga ko'ra quyidagicha:

1.Morfologik jihatdan o'zgaradigan so'zlar : ot, sifat,son,olmosh,fe'l.

2.Morfologik jihatdan o'zgarmaydigan so'zlar: ravish,bog'lovchi, ko'makchi, yuklama.

3. Gapda sintaktik vazifa bajarishiga ko'ra quyidagicha:

1.Sintaktik vazifa bajaradigan so'zlar: ot, sifat, son, olmosh, fe'l, ravish, taqlidiy so'z.

2.Sintaktik vazifa bajarmaydigan so'zlar: ko'makchi,bog'lovchi, yuklama, undov so'z. Modal so'zlar garchand gap bo'lagi bo'lmasa-da, gapda kirish, so'z vazifasini bajaradi.

Lug'aviy va grammatik ma'noga ega bo'lib, gapda biror gap bo'lagi vazifasini bajaradigan so'zlar mustaqil so'zlar deyiladi. Mustaqil so'zlarda yuqorida sanab o'tilgan bu uch xususiyat u yoki bu darajada mavjud. Masalan, ot va fe'llarda barcha turdagi (so'z yasovchi, shakl yasovchi, so'z o'zgartiruvchi) qo'shimchalarni olgan holda qo'llanish xususiyati mavjud bo'lganidek, olmosh va sonda bu xususiyatlar deyarli yo'q, yoki mustaqil so'zlardan olmosh lug'aviy jihatdan atama bo'la olmasligi bilan ham ajralib turadi. Ular gapda ot, sifat, son o'rnida qo'llanib, narsa- hodisaning nomi, miqdori belgisi bo'lmaydi.

O'zbek tilida mustaqil so'zlar: ot, sifat, son, olmosh, fe'l, ravish.Lug'aviy ma'noga ega bo'lmagan, so'z va gaplarni o'zaro bog'lash, ularga qo'shimcha ma'no berish uchun ishlatilib, gapda biror gap bo'lagi vazifasida qo'llanilmaydigan so'zlar yordamchi so'zlar deyiladi. Yordamchi so'zlarga ko'makchi, bog'lovchi, yuklama kiradi. Yordamchi so'zlar lug'aviy ma'no anglatmaydi.Masalan, uchun, ammo, sayin, bilan, va deganda hech narsani tushunmaymiz biroq, til tizimida bu so'zlarning ham o'ziga xos o'zni bor, binobarin. ular so'z va gaplarni o'zaro munosabatlarini uyushtiradi (ko'makchi), so'z va gaplarni o'zaro bog'laydi (bog'lovchi), so'zlarga, ba'zan gapga qo'shimcha ma'no beradi (yuklama).Shunga ko'ra yordamchi so'zlar ham til tizimidagi o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lgan so'zlardir.

Modal so'zlar. So'zlarning fikrga yoki fikrning borliqqa bo'lgan munosabatini ifodalaydi, garchand, modal so'zlar lug'aviy ma'no bildirmasa-da, turli modal ma'nolarni: tasdiq, inkor, taxmin, gumon ma'nolarini ifodalaydi. Gapda esa kirish so'z, yoki kirish gap vazifasida keladi.

Modal so'zlar ma'no ifodalashi (modal ma'no bo'lsa ham), gapda vazifa bajarish (kirish so'z bo'lsa ham) jihatidan yordamchi so'zlardan alohida ajratib tursa-da, gap bo'lagi bo'la olmasligi jihatidan yordamchi so'zlarga yaqindir.

Undov soʻzlar soʻzlovchining his-tuygʻularini ifoda etadi. Ular buyruq-xitob, haydash -chaqirishning atamasi boʻlmasa ham ularaing ifodasi boʻla oladi. Masalan, oh, uf, e, eh undovlari zavqlanish, charchaganlik, ajablanish, hayratlanish, kabilarni anglatga, kisht, pisht esa haydashning ifodasidir.

Taqlidiy soʻzlar tovushga, sharpaga boʻlgan shartli taqlidni anglatadi. Taqlid asosida kishida tushuncha hosil boʻladi. Masalan, taqir-tuqur, gup-gup, gʻuj-gʻuj soʻzlari kishi ongida qandaydir tushunchialarni olib keladi. Ular gapda biror gap boʻlagi vazifasida keladi. Umuman, undov va taqlidiy soʻzlar ayrim xususiyatlariga koʻra mustaqil soʻzlarga yaqin. Shuning uchun bu soʻzlar gap boʻlagi vazifasida ham, oʻzi mustaqil soʻz—gap shaklida ham keladi, biroq bu soʻzlarda mustaqil soʻzlardagidek xususiyatlar toʻla shakllanmagani holda yordamchilarga xos belgilar ham mavjud.

Foydalangan adabiyotlar roʻyxati:

1.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

2.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

3.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA OʻZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLİYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

4.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

5.Xoʻjamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

6.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. “Mahbub ul-qulub” da diniy atamalarning qoʻllanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

7.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

8.Davlatmamatovna H. G., Karshievna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

9.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshgʻariyning “Devonu lugʻotit turk” asarining pedagogika tarixida tutgan oʻrni //Tadqiqotlar jahon ilmiy–metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

10.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MAʼNO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SOʻZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

11.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.

12.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.

13.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

14.Ochildieva G., Karshievna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

15.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

16.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o 'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

17.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarining qo 'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

18.Karshievna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

19.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA BOLALAR NUTQINI O'STIRISHNING MAZMUNI

Toshboltayeva Gulchehra Odilovna

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Ilmiy rahbar: Muminova Umida Qarshiyevna

Annotatsiya. Maqolada nutq o'stirish, bu boradagi mavjud holat, ona tili va o'qish savodxonligi darslarida nutq o'stirish mazmuni, usul va vositalari haqida fikr mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: nutq, nutq o'stirish, erkin fikrlash, so'z, bog'lanishli nutq, nutq turlari.

Barcha sohalar singari ta'lim sohasida ham axborot kommunikatsiya tizimining yuksak darajada rivoj topib borayotganligi uni yanada sifatli, mazmunli tashkil etishni va yana ham rivojlantirish lozimligini, ma'lumotlarni bolalar ongizga aniq tog'ri yetib boeishini, ularda erkin fikrlash, mustaqil tafakkur etish qobiliyatini yanada takomillashtirish lozimligini talab etadi. Bu hol esa inson faoliyatining nazariy va amaliy qirralarini doimiy uzluksiz

yangilanib turishi tabiiy jarayon ekanligini ko'rsatadi. Bunda pedagogik jarayon alohida va murakkab jarayon sifatida doimiy samarador, kafolatlangan natijaga erishish uchun doimiy yangilanib takomillashib bormoqda.

Ona tili va o'qish savodxonligi darslarining asosiy maqsadi o'quvchilarning tafakkur dunyosini kengaytirish, o'z fikrini erkin og'zaki va yozma bayon eta oladigan, jamiyatda muomala munosabatiga erkin kirisha oladigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan avlodni tarbiyalashdir. Mohiyatan ushbu fan faqatgina o'quv predmeti bo'lib qolmay, balki ta'lim tizimini uyushtiruvchi, insonni hayotga va jamiyatga moslashtiruvchi fan hisoblanadi. Aynan ushbu fan doirasida insonning asosiy faoliyat doirasini belgilovchi omil nutq rivojlanadi.

Nutq – kishi faoliyatining til vositalari asosida tafakkurni ishga soladigan bir turi. Nutqning o'zaro aloqa va xabar, o'z fikrini his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga ta'sir etish kabi bajaradigan vazifalari mavjud. Yaxshi rivojlangan nutq, ayniqsa, og'zaki nutq jamiyatda kishi faoliyati va obro'sining muhim qirralaridan biri ekanligi kunday ravshan. Shu sababdan ham bola nutqini o'stirish va rivojlantirishga ta'limning har bir bosqichida katta ahamiyat qaratiladi.

Ona tili darslarida nutq o'stirishda nutqning tarkibiy qismi bo'lgan so'z ustida ishlash, so'z birikmasi va gap ustida ishlash, bog'lanishli nutq ustida ishlash kabi uchta usullardan foydalaniladi.

Ko'rsatilgan har uchala yo'nalish parallel olib boriladi: lug'at ishi gap uchun material beradi; so'z, so'z birikmasi va gap ustida ishlash bog'lanishli nutqqa tayyorlaydi. O'z navbatida bog'lanishli nutq hikoya va insho lug'atini boyitish vositasi bo'ladi.

Yozma nutqni rivojlantirish og'zaki nutqqa nisbatan ancha-muncha murakkab jarayon sanaladi. Chunki u o'quvchilardan grammatik va mazmun jihatidan to'g'ri jumla tuzishni, har bitta so'zni o'rnida to'g'ri qo'llashni, fikrni ixcham, izchil, ifodali, uslubiy jihatdan ravon va sodda ifodalashni, aytilgan fikrlar asosida mustaqil xulosalar chiqara olishni talab etadi. Bu nutqning murakkabligi yana shundaki, u imlo, tinish belgilari va uslub bilan bog'liq. So'zni xatosiz yozish, tinish belgilarini to'g'ri qo'llash, fikrni uslub talabiga muvofiq ifodalash o'quvchidan katta malakaga ega bo'lishni talab etadi. Shu sababli nutqning bu turi rivojlanishi ancha sekin va murakkab kechadi.

Yozma nutqning yana bir muhim o'ziga xos xususiyatlaridan biri uni tekshirish, qayta ishlab tuzatish, takomillashtirish mumkinligidir. Bu jihatdan u og'zaki nutqqa qaraganda ancha qulay imkoniyatlarga ega.

Ona tili o'qish savodxonligi mashg'ulotlarida shunday sharoit yaratilishi lozimki, o'quvchi o'zi yaratgan matnidan qoniqish hosil qilsin. Bu uni o'z nutqi ustida ishlab uni takomillashtirib borishga ilhomlantiradi. O'quvchilar mustaqil ravishda ijodiy fikrlasalar fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki, yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalay olsalar, demak, ona tili o'qish savodxonligi mashg'ulotlari samarali o'tgan bo'ladi.

O'quvchilar nutqini talabga javob bermasligi bir qancha omillarda aks etadi. Bular ijodiy fikrlash qobiliyatining yo'qligi, og'zaki va yozma bayon etishda

stilistik va grammatik xatoliklarning mavjudligi, o'zbek adabiy tilining boy imkoniyatlarini nutqiy jarayonlarda qo'llay olmasligidadir. Nurqning boyligi va mazmundorligi uning so'z boyligi bilan baholanadi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki 2 yoshli bola 30-100 ta so'zni, 14-15 yoshli bolalar esa 11000-18000 gacha so'zni bilishlari kerak. Vaholangki, dars va kundali hayotiy jarayonlarda ham so'z boyligining yetishmasligi, so'zlarni ko'p bora takror qo'llash, berilgan so'zni uning ma'nodoshi, uyadoshi va qarama-qarshi ma'noligi bilan almashtira olmaslik va boshqa omillar shubhasiz, o'quvchilarning so'z boyligi yetarli emasligidan dalolat beradi. So'z boyligining yetishmasligining yana bir omili o'zbek millati ko'p elatli xalq bo'lganligi uchun uyda ko'cha kuyda boshqa tillarda o'quv jarayonida o'zbek tilida so'zlashlikdir.

Yana bir salbiy omillardan biri sinfdan va maktabdan tashqari olib boriladigan ishlarning mundarija va mazmun jihatdan bo'shligi, yagona nutq rejimiga hamisha ham rioya qilmaslik, ota-onalarning bola nutqi ustida yetarli ishlamasligidir.

Shuni takidlash joizki, o'quvchi nutqini rivojlantirish anchayin murakkab jarayon bo'lib, unga monelik qilayotgan omillar faqat ta'lim mazmuni yoki o'qituvchining individual qobiliyatlarigagina bog'liq emas. Mavjud imkoniyatlarning bari to'laligicha ishga solinsagina fikrni og'zaki va yozma ravishda to'g'ri, ravon ifodalashga o'rgatish jarayoni oson kechadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

2.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

3.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

4.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

5.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY-PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

6.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

7.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

8.Davlatmamatovna H. G., Karshievna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND

POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

9.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

10.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO 'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

11.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.

12.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.

13.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

14.Ochildieva G., Karshiyevna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

15.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

16.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

17.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarining qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

18.Karshiyevna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

19.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

20. Abdullayeva Q. Nutq o'stirish. – T.:O'qituvchi, 1980.66-bet

21. Karimova V.M., Sunnatova R.I., Tojiboyeva R.N. Mustaqil fikrlash. – T.:Sharq, 2000. 110-bet

23. Muhiddinov A.G'. O'quv jarayonida nutq faoliyati. – T.: O'qituvchi, 1995. 78- bet.

SINFDAN TASHQARI ISHLAR MAFKURAVIY PROFILAKTIKANI RIVOJLANTIRISH SHAKLI SIFATIDA

Tojinorova Dilso'z

TerDPI talabasi

Ilmiy rahbar: Muminova Umida Qarshiyevna

Annotatsiya. Maqolada sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar o'quvchilarda mafkuraviy immunitetdi shakllantirishning samarali vositasi ekanligi haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: maktab, o'quvchi, sinfdan tashqari ish, to'garak, tarbiyaviy ish.

Maktabda o'quvchilar bilan tashkil etiladigan va olib boriladigan to'quv jarayonidan tashqari xilma-xil tarzda uyushtiriladigan ta'limiy tarbiyaviy faoliyat sinfdan tashqari ishlardir. Sinfdan tashqari ishlar maktab ta'lim-tarbiya jarayonining tarkibiy qismi bo'lim o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish shakllaridan biridir. Sinfdan tashqari ishlar shaxsni har tomonlama kamol toptirish va uni hayotga faoliyatga tayyorlash uchun keng imkoniyatga ega. Bu ishlar bolalarning qiziqishlariga muvofiq tarzda ko'ngillilik asosida tashkil qilinadi. O'quvchilar sinfdan va maktabdan tashqari ishlarda o'zlarini qiziqtiradigan mashg'ulotlarni tanlab olishadi ularda mustaqil tashabbuskorona ishtirok etishadi.

Bugungi kunda barcha mamlakat va mintaqalar, xususan yurtimizni ham tashvish va tahlikaga solayotgan begona, yod g'oya va mafkuralar borki, hech birimizni befarq qoldirmasa. Diniy ekstremizim, terorizim, aqidaparastlik, shovinizm, axborot xuruji, "Ommaviy madaniyat" kabi dunyoni egallash, o'z mafkurasini singdirishga urinayotgan kuchlar o'z manfaatlarini amalga oshirish yo'lida hech bir narsa, hech bir jarayonni nazardan chetta qoldirmasdan, hali fikri yodi, dunyoqarashi mo'rt, oq va qorani ajrata olishga ulgurmagan yoshlarni, maqsadga erishishning asosiy vositasiga aylantirishmoqda. Har birimiz ongli shaxs sifatida dunyoda ro'y berayotgan voqea hodisalarni tahlil qilib, unga nisbatan o'z munosabatimizni shakllantirishimiz va nafaqat o'zimizda qolaversa yon atrofdagilarimiz, yoshlarimizda mafkuraviy immunitetni shakllantirishimiz juda muhim. Buning uchun esa mafkuraviy profilaktika ishlarini kichik yosh davrlaridan boshlab bola qalbiga vatanga muhabbat, ona yurtiga sadoqat, vatanparvarlik, an'ana urf-odatlar, milliy qadriyatlarga hurmat kabi fazilatlarni singdirish orqali amalga oshirish zarur. Bugun ta'limning barcha bo'g'inlarida xususan sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar jarayonida tashkil etilgan, tarbiyaviy ishlar bu boradagi ishlarimizning poydevori hisoblanadi.

Sinfdan tashqari ishlar bu umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quv tarbiyaviy ishining tarkibiy qismi, o'quvchilarning bo'sh vaqtini tashkil etish shakllaridan biri. Sinfdan tashqari ishlar o'quvchilarni barkamol shaxs sifatida shakllantirish va ularni hayotga tayyorlashda keng imkoniyat yaratadi. Sinfdan tashqari ishlarga o'quvchilar bilan o'tkaziladigan va ularga tarbiya hamda bilim berishga qaratilgan turli xil mashg'ulotlar tizimi kiradi. Bunday mashg'ulotlar pedagogik

jamoa, sinf rahbari, yoshlar tashkilotlari rahbarligi va bolalarning o'z-o'zini boshqarish tashkilotlari tomonidan darsdan tashqari vaqtda o'tkaziladi.

Sinfdan tashqari ishlarning tarbiyaviy ta'siri ko'p darajada o'quv jarayonini tashkil etish saviyasiga hamda o'quvchilar jamoasining xilma-xil ishlarni qanday yo'lga qo'yishga bog'liqdir. Sinfdan tashqari faoliyat majburiy dastur bilan chegaralanmaydi, balki yoshlari har xil o'quvchilarni ixtiyoriy ravishda birlashtiradi. Ularning tashabbusi asosida ishlarni amalga oshiradi, fanga qiziqtiradi, ularni xalqning madaniy hayoti muhitiga olib kiradi. Sinfdan tashqari ishlar shaxsdagi ijtimoiy faollik, ijtimoiy ong hamda axloqiy odatlarni tarkib toptirishning eng muhim omilidir.

Bu faoliyat ilmiy jamoa, adabiy va maktab teatrlarining ishlari, turli mavzularda o'tkaziladigan kitobxonlar konferensiyasi va munozaralar, siyosiy, axloqiy, ilmiy-ommabop va mehnat mavzularidagi ma'ruza va suhbatlar, ijtimoiy-foydali mehnat, siyosiy axborot, bayram kechlari va ertaliklari, to'garak mashg'ulotlarini o'z ichiga oladi.

Har qanday buzg'unchi va begona yod g'oyalar yoshlarning loqaydligi, bandligini taminlanmaganligidan yuzaga keladi. Bu boradagi mumammolarni yechimi sifatida sinfdan va maktabdan tashqari tashkil etilgan va maqsadga yo'naltirilgan tarbiyaviy ishlar mafkuraviy ishlarning samaradorligini yanada oshiradi. Dars jarayonida bola shaxsida vatanimiz tarixi, unga nisbatan munosabat, jamiyatimiz, davlatimizdagi o'zgarish va islohotlar, yaratilgan shart-sharoit va imkoniyatlar xususida atroflicha ma'lumot berishning imkoni yo'q, ammo qisman uzluksiz singdirib boriladi.

Sinfdan tashqari ishlarda esa bu boradagi ishlarimizning ko'lamini kengaytirishimiz turli usul va vositalar orqali ularda dunyoqarash asoslarini shakllantirishimiz mumkin. Masalan, yoshlarimizga yaxshilik va yomonlik, yaxshilik, ezgulikning nima uchun yaxshi ekanini, yomonlik, yovuzlikni nima uchun yomon ekanligini aniq misollar orqali ko'rsatiladi. Buning evaziga "Ming bor eshitgandan bir bora ko'rgan afzal" sifati hosil bo'ladi, chunki odamzotning tabiati shundayki, eshitganidan ko'proq ko'rganlariga ishonadi. Sinfdan tashqari ishlar tashkilotchisi loqaydlikni turli kasb egalari timsolida ko'rsatishi, masalan o'qituvchi, shifokor, fermer va boshqalar timsolida aniq tarzda ko'rsatilsa va bola yani o'quvchi loqaydlikka yo'l qo'ysa qanday fojilalar yuzaga kelishini tushuntirsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Sinfdan va maktabdan tashqari tashkil etiladigan har qanday mashg'ulotlar zahirida yoshlarimizni barkamollikka undovchi ularni beparvolikdan qaytaruvchi maqsadni o'zida mujassam qilishi zarur.

Zotan bugungi kunda olib borilayotgan "Yoshlarga oid siyosat"ning tag zahirida yoshlar bandligini ta'minlash, vatan, yurt, davlat uchun nafi tegadigan, o'zining hayotiy pozitsiyasini himoya qila oladigan, mustahkam e'tiqodli, barkamol shaxsni tarbiyalash asosiy maqsad qilib belgilangan. Birinchi prezidentimiz ta'kidlaganlaridek mafkuraviy tarbiya deganda, "...kishilar dunyoqarashini boshqarish haqida emas, balki odamlarning tafakkurini boyitish, uni yangi ma'no va mazmun bilan boyitish",- tushuniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.R. Mavlonova, O.To'raeva, K.Xoliqberdiev. Pedagogika. -T., "O'qituvchi", 2002.
2. Имомова Ш.М., Норова Ф.Ф. Учебные методы организации спортивно оздоровительных мероприятий в образовательных учреждениях // ВЕСТНИК НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ 2021. № 9 (112). Часть 2. С.38-41.
- 3.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – С. 2776-0979.
- 4.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – Т. 3. – №. 12. – С. 336-340.
- 5.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 19. – С. 121-124.
- 6.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 329-334.
- 7.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 128-132.
- 8.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 258-261.
- 9.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.
- 10.Davlatmamatovna H. G., Karshievna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 03. – С. 46-52.
- 11.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – С. 332-335.
- 12.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
- 13.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – Т. 99.
- 14.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 164-168.

15.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 9. – С. 23-25.

16.Ochildieva G., Karshievna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

17.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

18.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o 'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

19.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarining qo 'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

20.Karshievna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

21.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI KASBGA YO'NALTIRISH

Temirova Sarvara Faxriddin qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Ilmiy rahbar: Muminova Umida Qarshiyevna

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini kasbga yo'naltirishda dastlabki pedagogik jarayonlar ko'rsatib o'tilgan bo'lib, bu jarayonda o'qituvchining pedagogik mahorati, kasb tanlashga oid bilim va ko'nikmalari, vazifalari, shuningdek kasb tanlashda shaxs xislatlari, o'quvchi psixologiyasi, o'quvchilarni kasb tanlashga tayyorligini ko'rsatuvchi mezonlar, o'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirishga tayyorlashni yosh bosqichlari mazmuni haqida ma'lumot berilgan. Mavzu yuzasidan uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: O'qituvchi, o'quvchi, boshlang'ich ta'lim, harakatlar strategiyasi, kasb, kasbga yo'naltirish, o'quvchilarning tasavvur realligi, yosh davrlar psixologiyasi, pedagogik texnologiyalar. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda barcha sohalar qatori ta'lim tizimida ham keng ko'lamli

islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu o'zgarishlarning samarasi, yurtimizning taraqqiy topgan davlatlar qatoridan munosib o'rin egallashi avvalo, ilm-fan va ta'lim-tarbiya sohasining rivoji bilan uzviy bog'liqdir. Olib borilayotgan islohatlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda hayotning barcha sohalarini liberallashtirish boyicha ustuvor yo'nalishlarni amalga oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son farmonining "Ijtimoiy sohani rivojlantirish" ustuvor yo'nalishda ta'lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san'at va sport sohalarini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish ka'bi vazifalar belgilangan. Bugun zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni, xorijiy tillarni puxta egallab, katta umid va ishonch bilan hayotga qadam qo'yayotgan, ertangi kunimizning hal qiluvchi kuchi bo'lgan farzandlarimizning munosib kamol topishida o'qituvchi va murabbiylarimizning hissasi beqiyos ekanini barchamiz bilamiz.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi nafaqat o'quvchilarga ilm-fan olamining dastlabki bilimlarini beradi, balki ushbu jarayonda o'quvchilarni kasbga yo'naltiradi. O'quvchi bolaligidan biror bir kasbga mehr qo'yadi, uni orzu qiladi, o'sha kasb egasi sifatida o'zini tasavvur qiladi. Mazkur tasavvurning realligini ta'minlash o'qituvchining mahoratiga bog'liqdir. Chunki hali to'liq shakllanmagan bola tasavvurida xuddi "sehrGAR", murabbiy kabi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kasbga yo'naltirishdagi qo'llaniladigan metodlarning barchasi maqsadli ravishda kasb tanlashlariga xizmat qilishi lozimdir. Maktabda kasblarga yo'naltirish ishlarini yo'lga qo'yishda an'anaviy amaliy mashg'ulot, suhbat, dialogli munozaralar bilan birga pedagogik o'yin, mustaqil fikrlar kabi yangi pedagogik texnologiya elementlaridan unumli foydalanish tavsiya etiladi. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilari kasb tanlashdan hali uzoq turadilar. Beistisno barcha kasblar uchun zarur va muhim bo'lgan shaxs xislatlari bor, bular:

Mehnatsevarlik, hamma kasb va mutaxassislikdagi mehnat ahliga nisbatan hurmat-ehtirom; mehnat qilish zarurligini tushunish va anglash; o'z ishini rejashtira va nazorat qila bilish; ish joyini to'g'ri tashkil qilish, ish batartib va intizomli bo'lish; toqatlik, sabotlilik, topshiriqni bajarishning eng oqilona usulini tanlab ola bilish; materiallar hamda vaqtni tejash va shu kabilardir. Ana shu xislatlar va fazilatlarning hammasini o'quvchilarda birinchi sinfdan boshlab shakllantirish lozim. Bolalarni kasblar olamiga asta-sekin olib kirish, ularni shu olamda mo'ljal olishga o'rgatish zarur. O'qituvchi o'quvchini darslarda kuzatish, u bilan suhbatlashish, bola faoliyati mahsulini tahlil qilish jarayonida uning ba'zi bir xususiyatlarini, mayllarini payqab oladi, bu xislatlarni rivojlantirish yuzasidan tegishli ishlarni ado etgandan keyin bular keyinchalik kasbni belgilashda asosiy omil bo'lishi mumkin. Kasb tanlash uchun o'quvchi o'z imkoniyatlarini baholay olish ko'nikmasiga, ya'ni aqli, qiziqishi, har xil kasblar bo'yicha bilimlari, bu kasblarning imkoniyatlari, kelajagi haqida axborotga ega

bo'lishi kerak. Shaxsni kasbga yo'naltirish maxsus ilmiy amaliy faoliyat orqali amalga oshiriladi, o'quvchilarning inson sifatida shakllanish bosqichlarida shaxs va jamiyat ya'ni oila yagona bir tizim sifatida qaraladi, o'tish davrida bozor iqtisodiyoti munosabatlari talablari inobatga olinadi. O'quvchilarni kasb tanlashga tayyorligini ko'rsatuvchi mezonlar: – kognitiv (axborotga ega ekanligi); – kasbga qiziqish mezon; – amaliy mezon.

Bolaning kasbiy muhim xislatlarini barvaqt aniqlash esa keyinchalik unga o'z xususiyatlariga qarab kasbni to'g'ri tanlash, uni muvaffaqiyatli ravishda o'zlashtirish, mehnatda yuksak natijalarga erishish imkonini berishi mumkin. Ko'pgina olimlar o'tkazgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktab o'quvchilarining taxminan 30 foizida tanlangan kasbga nisbatan barqaror qiziqishlar boshlang'ich sinflardayoq shakllanar ekan.

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini kasbga yo'naltirish jarayonini yanada takomillashtirish yuzasidan quyidagi takliflar tavsiya etiladi:

- kasbga yo'naltirishda yakka tartibda ishlashga e'tibor qaratish;
- mavzu yuzasidan davra suhbatlarini tashkil etish;
- turli kasblarga oid audio-video materiallar bilan tanishtirish;
- sinfdan tashqari ishlarni kasb tanlashga yo'naltirish;
- turli soha mutaxassislari bilan uchrashuvlar tashkil etish;
- madaniy tadbirlar tashkil etish;
- kasblar burchagini tashkil etish va shu mavzuda ko'chma ko'rgazmalar tashkil etish.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, o'quvchilarni o'z vaqtida to'g'ri kasbga yo'naltirish mamlakat taraqqiyotining kafolatidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kasblarga yo'naltirishda o'qituvchilar o'rni ham muhim ahamiyatga egadir.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha, harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi PF-4947-son Farmon. www.lex.uz

2. Jumaboyeva M. Umumiy o'rta ta'limda kasbga yo'naltirish ishlarining tuzilmasi va mazmuni. Kurs ishi. Andijon qishloq xo'jaligi instituti, 2014. — 21 b.

3. Mardanov D. Maktabda kasbga yo'naltirish ishlari.-Nukus. 2013 -182-bet.

4.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

5.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

6.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

7.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

8.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY-PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

9.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

10.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

11.Davlatmamatovna H. G., Karshiyevna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

12.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

13.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

14.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.

15.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.

16.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

17.Ochildieva G., Karshiyevna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

18.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

19.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

20.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

21.Karshievna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

22.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MATEMATIKA FANIGA QIZIQISHNI UYG'OTISH USULLARI

Ravshanova Shahnoza

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarga matematika faniga qiziqish uyg'otish va ularni ushbu fanni yaxshi darajada o'zlashtirishlari, mantiqiy fikirlash shuningdek fanga oid olgan bilimlarini hayotga bevosita qo'llash uchun bir qancha kerakli takliflar va metodikalar taklif qilingan.

Kalit so'zlar: mantiqiy fikirlash, qiziqish uyg'otish, hayotga qo'llash, metodika.

Asosiy matematika qonuniyatlarini bilish bugun deyarli hamma uchun kerak. Ko'p kasblar bevosita matematika bilan bog'liq: moliya, kompyuter texnologiyalari, injeneriya va boshqalar. Shuning uchun ham, garchi bu oson bo'lmas-da, farzandlarimizga «fanlarning shohi»ni o'rgatish juda muhim. Matematika fani fan va texnika taraqqiyotining asosiy omillaridan biri bo'lib, fan, madaniyat va kundalik hayotimizda alohida o'rin tutadi. Mamlakatimizning dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi, fan va texnikaning rivojlanishi, yosh avlodning o'zgaruvchan dunyoda raqobatbardosh bo'lishini, fanlarni mukammal egallashini taqozo etadi, bu esa O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimiga matematikani o'rgatish bo'yicha xalqaro standartlarni joriy etish orqali ta'minlanadi. Bugungi kunda ta'lim jarayonida o'quvchilarga bilim berishda, ularga fanga doir tushunchalarni beribgina qolmasdan, amaliyotga tadbiiq qilishni, ularni mustaqil fikrlashga o'rgatish qobiliyatini rivojlantirish, hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda tarbiyalash har bir fan o'qituvchisining asosiy maqsadi bo'lishi zarur. Matematika darslarida zamonaviy metodik vositalardan foydalanish o'quvchiga mavzuning to'liq o'zlashtirilishiga yordam beribgina qolmasdan, o'quv jarayonida o'quvchilarning o'zlari faol ishtirok etishlarini ham ta'minlaydi. O'quvchilarda matematik kompetensiyalarni shakllantirishga ta'lim jarayonida amaliy va nostandart xarakterdagi masalalardan foydalanmasdan turib erishib bo'lmaydi. Amaliy va nostandart xarakterdagi masalalarni yechimi darhol topilmasdan, bir necha urinishlar natijasidagina aniqlanishi sababli, bu maqsadga erishish uchun tirishqoq bo'lishni, ya'ni shaxsga irodalilik kabi juda ahamiyatli sifatlarni tarkib topishiga imkon beradi.

Matematikadan boshlang'ich ta'lim-tarbiyaviy vazifalarini nazariy bilimlar tizimi asosidagina hal etish mumkin. Bu ilmiy

dunyoqarash,psixologiya,didaktika,matematikani o'qitish nazariyasini (matematik didaktikasini)o'z ichiga oladi. Biroq birgina nazariy bilimlarning o'zi yetarli emas.O'qitishning ma'lum mazmuni va o'qituvchilarning aqliy faoliyati saviyasi bilan ta'sirlanadigan u yoki bu o'quv yo'nalishi uchun eng samarali usullarni qo'llay bilish darsga tayyorlanishda yoki darsning o'zida yuzaga keladigan aniq metodik vazifalarni hal etishni bilishi zarur.

Boshlang'ich sinflarda bolalarning aqliy rivojlanishlariga asos solinishi sababli boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun o'quvchilarning aqliy faoliyatlari darajasini va imkoniyatlarini bilish hamda hisobga olish muhimdir. Nazariy bilimlardan amaliyotda foydalanish jarayonida yuzaga keladigan turlituman metodik masalalar hal etilishi lozim. Metodik masalalar har bir darsda yuzaga keladi, shu bilan birga,odatda,ular bir qiymatli yechimga ega emas.

O'qituvchi darsda yuzaga keladigan metodik masalaning mazkur o'quv vaziyati uchun eng yaroqli yechimining tez topa olishi uchun bu sohada yetarlicha keng tayyorgarlikka ega bo'lish talab etiladi. Bolada matematikaga ilk qiziqish konstruktor yig'ish jarayonida paydo bo'ladi degan fikrga aksariyat otanalar qo'shilishsa kerak.

Ayniqsa, «Lego» toifasidagi yig'ma o'yinchoqlarni bolalar yaxshi ko'rishadi. «Lego» ularga qanday qilib kichkina qismlardan katta va murakkab qurilmalarni yasash mumkinligini tushunib olishda ko'maklashadi. O'qituvchi o'quvchilarga masalalarni tushuntirishda ularning kundalik hayotida uchraydigan misollar orqali tushuntirsa o'quvchilar masalani mohiyatini yaxshiroq tushunib yetadilar. Masalan: Nozimada beshta ruchka bor edi. U dugonasiga 2 ta ruchkasini va opasiga 1 ta ruchkasini berdi. Nozimada nechta ruchka qoldi? O'quvchilarda masala haqida tasavvur uyg'otganimizdan keyin sodda masalalarni yechishga tayyorgarlik bosqichi amalga oshiriladi.

Masalani yechish jarayonida o'quvchida dastlab masala haqida tasavvur uyg'otiladi va masalani "kalit so'zlari" aytib o'tiladi. Shundan so'ng o'quvchilarni mustaqil masala tuzishga o'rgatish va masala yechish qobiliyatini shakllantirish ularda yuqori sinflardagi masalalarni yechishda qiyinchilik tug'dirmaydi.Undan tashqari ularni tasavvurlarini kuchaytirish lozim. Buning uchun o'qituvchi turli geometrik shakllarni jonli ko'rsatishi va o'tilayotgan mavzuga qarab rasmlil ko'rgazmalarni ham qo'llashi talab etiladi.

O'quvchilarni turli xil matematik ekskursiyalarga olib borish, matematika faniga hissa qo'shgan allomalar hayoti bilan tanishtirish, matematika fani insonni shu kabi buyuk cho'qqilarga erishishiga sabab bo'ishini tushuntirish o'quvchilarni fanni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishini orttiradi.Hozirgi vaqtlarda o'qituvchilar uch xonali va undan ko'p bo'lgan xonali sonlarni qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lish kabi amallarni o'quvchilarga tushuntirishga qiynaladilar, albatta, buni ham avval sodda misollardan boshlab ya'ni dastlab bir xonali keyinchalik esa ikki xonali sonlarni sonlarni arifmetik amallarini hisoblashni puxta o'rganmog'i kerak. Shunda o'quvchida ko'nikma hosil bo'ladi va uch xonali sonlarni o'rganishi oson bo'ladi.Kichik

yoshda bolalar o'yin o'ynashga qiziqishadi. Bir xillikdan zerikishadi va ba'zida o'yin o'ynashni xohlashadi.

O'yin metodlari orqali o'quvchilarni o'tilgan mavzuni Matematika fanini o'rganish insonning ilmga bo'lgan qiziqishini, mantiqiy fikrlash qobiliyatini oshirib, boshqa fanlarning o'zlashtirilishiga ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga aytib o'tmoqchimanki, o'qituvchida bir paytning o'zida 25-30 ta o'quvchi bilan shug'unlanish qiyinchilik tug'diradi.

Shuning uchun o'quvchilar darslardan bo'sh vaqtlarida to'g'arak mashg'ulotlariga qolishi va ota-onsi bilan misol-masalalarni birga yechishi o'quvchida fanga bo'lgan qiziqishni orttiradi. O'quvchilar bilan har bir darsda bir nechta tushunchalar bilan ish olib boriladi. har bir tushunchani tushunish boshqa bir tushunchani takrorlash, esga olib borish bilan olib borilsa, bu tushuncha esa keyingi tushunchalarni tushuntirish uchun xizmat qiladi. O'qitish jarayonida har bir o'quv materialini rivojlantirilgan holda olib boriladi, bu o'quv materialini o'zidan keyin o'qitiladigan materiallarni tushunish uchun poydevor bo'ladi.

Boshqa tushunchaning o'zlashtirilish jarayonini qarasa, u bir nechta darslarning o'zaro bog'liqligi o'qitilishi natijasida hosil bo'ladi. Shunday qilib matematik tushunchalarni hosil qilish birgina darsning o'zida hosil qilinmasdan, balki o'zaro aloqada bo'lgan bir qancha darslarni o'tish jarayonida hosil qilinadi. Bunday darslarni birgalikda darslar tizimi deb ataymiz.

Xulosa qilib aytganda, fanga qiziqtirish uchun o'qituvchi turli xil jonli ko'rgazmalarni tayyorlashi ularda tasavvurni oshirishi va mantiqiy, tanqidiy fikrlashga, turli ilmiy metodlarni tushunish ko'nikmalarini va bolalarni kelajakda ilmiy muammolarni hal qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jumayev M.E. va boshq. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. (oliy o'quv yurti talabalari uchun darslik) –T: "Fan va texnologiya", 2005-yil.

2.Xamrayeva E.R "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini matematika faniga qiziqtirishning o'ziga xos xususiyatlari" maqolasi. "PEDAGOGIS" international reseach journal. 2022-yil.

3.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

4.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

5.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

6.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

7. Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

8. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.

9. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.

BOSHLANG'ICH SINFDA O'QITISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH USULLARI

Qobilova Madina Sobir qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ma'lumki, ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: metod, usul, interfaol metod, zamonaviy texnologiyalar, axborot texnologiyalari, an'anaviy ta'lim.

Taraqqiyotimizning yuksalishi, yosh avlodga sifatli ta'lim-tarbiya berishdan boshlanadi. Kelajagi buyuk farzandlargina vatan ravnaqini yuksaklarga ko'tara oladilar. Ta'lim sifatini oshirish bilimli avlod vakillarini yetishtirish maqsadida mamlakatimiz taraqqiyot strategiyasida to'rtinchi ustuvor yo'nalish aynan ta'lim sohasini inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgandi va 2023-yilni - «Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili», - deb nomlanishi ta'limga bo'lgan e'tiborning yaqqol namunasidir. Ta'lim sifatini oshirish yosh avlodni fanga qiziqtirishning eng muhim omili bu yangi darslik va zamonaviy dars o'tish uslublaridir. 16 yillik tajribamdan kelib chiqib shuni aytishim mumkinki, yangi darslik o'quvchi uchun juda qulay ayniqsa elektron darsliklar o'quvchilarni darsga bo'lgan qiziqishlarini yana oshiradi va olingan bilimlarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari darsliklarning tayyorlashda PISA, PIRLS, TIMSS, EGMA, EGRA kabi xalqaro dasturlardan namunaviy vazifalar asos qilib olingani biz o'qituvchilar uchun kelajakda xalqaro tadqiqotlarga boshqa davlatlar qatorida turishimizga katta imkon bag'ishlaydi. Darsliklar bilan birga mashg'ulot daftarlari, o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalar chop etilishi biz o'qituvchilarni ishtiyoq bilan ishlashimizga kuch bag'ishlaydi. An'anaga muvofiq, davlatimiz rahbarining parlament va xalqimizga murojaatnomalarida ko'tarilgan masalalar, ijrosini topmoqda. Biz ustozlardan qilinadigan talab o'z ustimizda ishlash yangi innovatsion metodlar orqali darslarni tashkil qilish o'quvchilarga psixologik yondashgan holda o'zlari qiziqgan kasb-hunarga yo'naltirishdan iborat. Bunda esa ayniqsa boshlang'ich sinf ustozlarining o'rni katta rol o'ynaydi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunda ta'limda «Aqliy hujum», «Fikrlar hujumi», «Tarmoqlar» metodi, «Sinkveyn», «BBB», «Beshinchisi ortiqcha», «6x6x6», «Bahs-munozara», «Rolli o'yin», FSMU, «Kichik guruhlarda ishlash», «Yumaloqlangan qor», «Zigzag», «Oxirgi so'zni men aytay» kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda.

Dars mashg'ulotlarida o'yin-topshiriqlarni takrorlash yoki mustahkamlash darslarida foydalanilsa ijobiy natija beradi. O'yin-topshiriqning qaysi bir turini tanlash darsning turiga, sinf o'quvchilarining o'yin-topshiriqlarni bajarishga o'rgatilganlik darajasi, ularning bilim saviyasi, mustaqil ijodiy ishlash imkoniyatlari, o'rganilganlarni xotirada tez tiklay olishi, ijodkorlikning qay darajada shakllanganiga ham bog'liq bo'lishi kerak.

Ta'limda o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglash va shu fikrni og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon eta olishga o'rgatish masalasiga e'tibor qaratilgan bo'lib, mustaqil fikrlaydigan, nutq madaniyati rivojlangan savodxon shaxsni kamol toptirish asosiy o'rin egallaydi. Millatning turmush tarzi, madaniy yaratuvchanligi uning boy tarixiy merosi asosida o'rganiladi.

Bugungi kun o'qituvchidan ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, tajribalarimiz asosida dars mashg'ulotlarida interfaol metodlarni qo'llash orqali ta'lim-tarbiya berish yo'llariga doir fikrlarimizni bayon etamiz. O'ylaymizki, u o'quv mashg'ulotlari samaradorligini oshirishda hamkasblarimizga amaliy yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilarni o'z yo'nalishini tanlash va mustaqil hayotga tayyorgarlik ko'nikmalarini shakllantirishdek mas'uliyatli vazifani bajarishda ularning yaqin ko'makchilardan biriga aylanadi. Quyida sinflar kesimida ayrim mavzular asosida o'qitishning zamonaviy usullarini tatbiq etish bo'yicha tavsiyalar beramiz.

Siz undan ijodiy yondashgan holda foydalanasiz va birinchi prezidentimizning: «Har qarichi muqaddas bo'lgan ona yerimizga nisbatan farzandlarimizda g'urur va iftixor, sadoqat tuyg'ularini uyg'otish uchun biz bugun nima qilyapmiz, degan savolga javob izlab ko'raylik»[1], - degan fikrlariga javoban ta'lim va tarbiya berishning zamonaviy usullarini tatbiq etish orqali ko'zlangan maqsadga erishishga o'z hissangizni qo'shasiz degan umiddamiz.

«Videotopishmoq» metodi

Hozirgi kunda pedagogik faoliyatda turli axborot vositalari (kompyuter, televideniye, radio, nusxa ko'chiruvchi qurilma, slayd, video va audio magnitofonlar) yordamida ta'lim jarayoni tashkil etilishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'qituvchilar oldida ta'lim jarayonida turli axborot vositalaridan o'rinli va maqsadga muvofiq foydalanish vazifasi turibdi.

Videotopishmoq metodidan foydalanishda quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

- o'quvchilar e'tiboriga o'rganilayotgan mavzu mohiyatini tasviriy yoritishga yordam beruvchi izohlarsiz bir nechta videolavha namoyish etiladi;
- o'quvchilar har bir lavhada qanday jarayon aks ettirilganini izohlashadi;
- jarayonlarning mohiyatini daftarlariga qayd etishadi;
- o'qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishadi.

Mazkur metod asosida mavzuga doir kompyuter orqali videolavha namoyish etiladi. O'quvchilar videolavha mavzusi, unda ifodalangan mavzu haqida o'z fikr-mulohazalarini bildirishadi.

Masalan, «Elektr jihozlari» (1-sinf), «Yil fasllari» (2-sinf) kabilar asosida o'quvchilarga milliy an'analarimiz, urf-odatlarimiz, iqtisodiy munosabatlar haqida tushunchalar beriladi.

Ta'limda yuqori samaradorlikka erishish uchun o'qitishning noan'anaviy metodlaridan ya'ni zamonaviy pedagogik texnologiyaning turli metodlaridan dars mavzusiga mos ravishda foydalanish maqsadga muvofikdir. Bu murakkab va uzoq davom etadigan jarayon bulib, o'qituvchining mashaqqatli mehnati bilan bosqichma -bosqich mahorat pillapoyalarini egallab, uning yuksak pedagogik darajasiga kutarilishidir. Yukori ko'rsatgichga erishishni maqsad qilgan har bir o'qituvchi, avvalo, har bir darsga ijodiy yondashishi, dars jarayonida kuzda tutilgan barcha bosqichlarni erkin amalga oshira oladigan kasbiy mahoratga ega bo'lishi kerak va tinimsiz o'z ustida ishlashi lozim. Kasbiy mahorat esa o'qituvchi shaxsidagi tabiiy imkoniyatlar, pedagogik-psixologik iqtidor, o'z ishiga mas'uliyat bilan karash, o'quvchidagi o'zgarishlarni o'z vaqtida sezish, bola shaxsi o'quvchilar jamoasiga to'g'ri ta'sir qila olishining amaliy namoyon bola olishidir. Bundan tashqari o'qituvchi ilg'or zamonaviy ish tajribalarini darsga qo'llash bilan cheklanib qolmay uni boshqa kasbdoshlari bilan ham ommalashtirish platformasi orqali hamfikir bo'lib baholanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yo'ldosheva D., Hamroyeva SH. Ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2017.

2. Boshlangich ta'limni o'qitish metodikasi. O'quv uslubiy majmua. Toshkent, 2018.

3. Davlatovna N. R. Indikatorlar asosida boshlang 'ich sinf o'quvchilari faoliyatini diagnostika qilishning o'ziga xosligi //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1A. – C. 51-55.

4. Abdisamatova M., Norqobilova R. INNOVATION YONDASHUV ASOSIDA TARBIYA DARSLARINI TASHKIL ETISH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 1.

5. Норкабилова Р. ХОРИЙ ФАНЛАРДАН БОЛАЛАРНИНГ МАКТАБГА ТАЙЙОРГАРЛИГИНИНГ ДИАГНОСТИКАСИ //Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 11.

6. Normurodova H., Norgabilova R. VALUE OF MATHEMATICS IN PRIMARY GRADES //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.

7. Norqobilova R. D. Methods of improving the mechanisms of diagnosing the mother language ability of primary class students //The role of science and innovation in the modern world. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 139-143.

8. HMB Qizi, NR Davlatovna. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA SHARQ MUTAFAKKIRLARINING TUTGAN O'RNI. Yosh mutaxassislar, 2023.

9. Norqobilova R., To'Rayeva M. Importance of talent in child development. – 2022.

10. Kizi Z. S. K., Davlatovna N. R., Kizi T. B. M. high spiritual generation-third renaissance builders //Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 167-169.

BOSHLANG'ICH SINIF DARSILIGIDA TARBIYA FANINING O'TILISH NAZARIYASI VA TURLARI

Bosimova Mahliyo Dilshod qizi

TerDPI boshlang'ich ta'lim fakulteti 2- kurs talabasi

Ravshanov Abdusalom

3- kurs sirtqi ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola tarbiya nazariyasi va uning turlari haqida bo'lib, o'z ichiga tarbiyaning maqsadi, vazifalari, o'ziga xos jihatlari, tarbiya jarayonining mazmuni, tarbiya qonuniyatlar va tamoyillarini oladi, Undan tashqari ta'biya metodlarining tasnifi bilan ham qisqacha tarzda ma'lumotlar ham berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, pedagogika, jarayon, faoliyat, jamiyat, shaxs, munosabat.

Har qaysi jamiyatda yosh avlod tarbiyasi muayyan maqsad asosida tashkil etilar ekan, jamiyatimizda tarbiya muhim o'rin kasb etadi. Buning uchun bizda tarbiya nazariyasi haqida tegishli ma'lumotlar bo'lishi kerak desak mubolag'a bo'lmaydi. Tarbiya nazariyasi pedagogika fanining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, tarbiya jarayonining mazmun-mohiyati, shakl, metod, vosita va usullari hamda uni tashkil etish muammolarni o'z ichiga oladi va o'rganadi. Hayotga yangicha yo'nalishda, ya'ni siyosiy va iqtisodiy nuqtai nazardan yondashish o'sib kelayotgan barkamol va yosh avlod tarbiyasi bilan bog'liq jarayonni ham qaytadan ko'rib chiqishini taqazo etadi. Tarbiya nazariyasi Sharq mutafakkirlari va xalq pedagogikasining tarbiya borasidagi boy tajribalariga tayangan holda ish olib boradi. Tarbiya nazariyasi o'z qoidalarini isbotlash uchun bir qancha fanlar bilan integratsiyada bo'lib, ularning ma'lumotlaridan foydalangan holda ish ko'radi. Masalan, falsafa, sotsiologiya,

etika, estetika, fiziologiya, psixologiya kabi fanlar. Undan tashqari tarbiya nazariyasi pedagogikaning boshqa bo'limlari bilan: pedagogikaning umumiy asoslari, ta'lim nazariyasi hamda xalq ta'lim tizimini boshqarish bilan uzviy bog'liqdir.

Shaxs bu tarbiya berish, uning natijasi sifatida shakllanadigan ijtimoiy mavjudot hisoblanadi. Tarbiya o'zi nima? Tarbiya bu- muayyan, aniq va maqsad hamda ijtimoiy- tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish va kamol toptirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini, tarkib toptirish jarayoni hisoblanadi. Tarbiya jarayonining mazmuni deganda yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonidir. Shuningdek, tarbiya mazmuni Qur'oni karim oyatlari, Muhammad payg'ambarimiz (a.s) hadislar, milliy va madaniy qadriyatlar, xalq pedagogikasi, mutafakkir va olimlarning tarbiyaga oid asarlari kabilarni tashkil etadi.

Tarbiya jarayoni o'qutuvchi va o'quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayonidir. Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchining ongi shakllanadi va o'sib boradi, his tuyg'ulari rivojlanadi, ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan ijtimoiy aloqalarni tashkil etishga xizmat qiladigan xulqiy odatlar hosil bo'ladi.

Tarbiya jarayonida o'quvchilarning hayoti va faoliyatini pedagogik jihatdan tashkillashtirish g'oyat muhim sanaladi. Faoliyat jarayonida o'quvchi tashqarida kelayotgan tarbiyaviy tasirlarga nisbatan ma'lum munosabatda bo'ladi. Bu munosabat shaxsning ichki ehtiyoj va xohishlarini ifodalaydi.

Psixologik va pedagoglarning tadqiqotlari shaxsga tashqi omillarning ta'siri o'quvchining ularga munosabatiga bog'liqligini ko'rsatadi. O'quvchi faoliyatini uyushtirishgina emas, balki tarbiyalanuvchining bu faoliyatga nisbatan turli kechinmalarni qanday anglashi, baholashi, his qilishi, ulardan o'zi uchun nimalarni olayotganini bilish zarur. Zero, tarbiya ijtimoiy munosabatlarning murakkablashib borishi asosida kechadi. Tarbiya jarayonida o'quvchining ongigina emas, balki his-tuyg'ularini ham o'stirib borish, unda jamiyatning shaxsga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlarini hosil qilish lozimdir. Bunga erishish uchun o'quvchining ongi, hissiyoti va irodasiga ta'sir o'tkazib boriladi. Agar bularning birortasi e'tibordan chetda qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi.

Tarbiya jarayoniga o'qituvchi, ya'ni pedagog rahbarlik qiladi. U o'quvchilar faoliyatini boshqaradi va belgilaydi. Ularning ijtimoiy jarayonda ishtirok etishlari uchun shart- sharoit yaratadi. Tarbiya mazmuni deganda, qo'yilgan maqsad va vazifalar bilan bog'liqlikda ta'lim oluvchilarning egallashi lozim bo'lgan bilim, malaka, e'tiqod shaxs sifati va xarakteri, xulq-atvor tizimlari tushuniladi. Tarbiyaning maqsadi-har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishdan iboratdir. Tarbiyaning umumiy vazifalari esa quyidagilardan iborat:

- jamiyat a'zolarining maqsadga yo'naltirilgan, rivojlanishi hamda ularning qator ehtiyojlarini qondirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

- jamiyat rivoji uchun zarur bo'lgan ijtimoiy madaniyatga mos yetarlicha hajmdagi "inson kapitali" ni tayyorlash.

- madaniyatlarni uzatib turish orqali ijtimoiy hayotning barqarorligini ta'minlash.

- ma'lum jins yoshi va ijtimoiy-kasbiy guruhlarining qiziqishlarini hisobga olgan holda ijtimoiy munosabatlar doirasida jamiyat a'zolarining harakatini tartibga solish.

Tarbiya jarayoni pedagog ya'ni tarbiyachi va o'quvchi orasidagi aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayonidir. Shunday ekan tarbiya jarayoni quyidagi o'zi xos jihatlari mavjud bo'lib bular maqsadga yo'naltirilganligi, ko'p qirraliligi, uzoq muddat davom etishi, uzluksizligi, yaxlitligi, variativligi, natijalarning oldindan aniqlanmasligi, ikki tomonlamalikdir.

Tarbiya qonuniyatlari esa bu bir tomondan, ijtimoiy hodisa sifatida tarbiyaning xususiyatlari, ikkinchi tomondan shaxsning rivojlanishi bilan bog'liq barqaror aloqalar hisoblanadi. Tarbiya jarayonining quyidagi o'ziga xos qonuniyatlari bor:

- ijtimoiy muhitning obyektiv va subyektiv omillarga bog'liqligi
- tarbiyaning shaxsning rivojlanishi bilan birligi va o'zaro bog'liqligi
- faoliyat va munosabatni e'tirof etish shaxsning ijtimoiy qimmatli fazilatlarini shakllantirishning negizi va asosiy manbai
- tarbiyalanuvchilarning o'zaro tarbiyaviy ta'siriz, o'zaro munosabatlari hamda faol faoliyati o'rtasidagi bog'lanish
- tarbiya va o'zini o'zi tarbiyalashning intensivligi
- tarbiyalanuvchilarning "ichki olami" ga ta'sir etishning intensivligi
- tarbiyalanuvchilarda verbal va sensomotor jarayonlarning rivojlanish darajasi va pedagogik ta'sirni hisobga olish

Tarbiya shunday jarayonki, uning faoliyati va ta'sir natijasida shaxs shakllanadi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng ijtimoiy hayotning barcha sohalarida tub islohotlar olib bormoqda. Olib borilayotgan islohotlarning ustuvor va bosh g'oyasi respublikaning rivojlanish va taraqqiyot yo'li deb e'tirof etilgan demokratik, insonparvar, huquqiy jamiyatni barpo etish uchun xizmat qiladi. Demokratik, insonparvar va huquqiy jamiyatni barpo etish vazifasi esa o'sib kelayotgan yosh avlod zimmasiga yuklanadi. O'sha yosh avlodni tarbiyalashning bosh maqsadi esa bu, albatta, tarbiyadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Munnavarov A.K, Pedagogika, Toshkent, "O'qituvchi", 1996
2. Tursunov I, Nishonalle U Pedagogika kursi: Darslik, Toshkent "O'qituvchi" 1997
3. G'oybo'llaev N va boshqalar Pedagogika, Toshkent 2000
4. Baranov S.P, va boshqalar Pedagogika, Toshkent "O'qituvchi" 1990
5. Savin N.V, Pedagogika, Toshkent "O'qituvchi"
6. www.ziyounet.uz

7.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

8.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

9.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

10.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

11.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

12.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

13.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

14.Davlatmamatovna H. G., Karshievna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

15.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

16.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

17.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.

18.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.

19.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

20.Ochildieva G., Karshievna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

21.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

22.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o 'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

23.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarining qo 'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

24.Karshievna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

25.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISHDA QO`YILADIGAN PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK TALABLAR.

Nazarova Zebo Shavkat qizi
TerDPI Boshlang'ich ta'lim fakulteti
3-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim jarayonida sinfdan tashqari ishlarning ahamiyati, o'qituvchi jamoaviy ishlash davomida o'quvchilar faolligining oshishi, yo'llari va usullari haqida keng fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, tabiat, sinfdan tashqari ishlar, O'simlik, hayvonlar, darslar, sinfdan tashqari mashg'ulotlar, tabiatshunoslik.

Darsdan tashqari ishlar uy ishlari (vazifalar)ga qaraganda murakkabroqdir. Ularni amalga oshirish uchun tegishli o'simliklar, maxsus asboblari va boshqa jihozlar talab qilinadi. Darsdan tashqari ishlariga: tirik tabiat burchagidagi, o'quv-tajriba maydonchasidagi va tabiatda yozgi topshiriqlar bo'yicha bajariladigan ishlar kiradi. Bu ishlar o'quvchilarning o'qituvchi rahbarligida ularning bilishga qiziqishlarini uyg'otish, shuningdek, maktab dasturini kengaytirish hamda to'ldirish maqsadida amalga oshiriladigan darsdan chetdagi ko'pchilik faoliyat shakli bo'lgan sinfdan tashqari ishlar nomini oladi. Tabiatshunoslik xonalarida va tirik tabiat burchagida o'tkaziladigan ishlar uchun o'quvchilarga topshiriqlar darslarda kursning barcha mavzulari uchun o'quv yili davomida berib boriladi. Tabiatshunoslik fanlarining o'qitilishida o'quvchilar bilan olib boriladigan sinfdan tashqari mashg'ulotlarning majburiy bo'l-magan ko'ngilli shakllari: indiviudal ishlar, sinfdan tashqari, –Yosh tabiatshunoslar to'garagining ishi, ommaviy kechalar, ijtimoiy foydali ishlar keng qo'llaniladi. Sinfdan tashqari ish o'quv materiali asosida va unga bog'liq holda

uyushtiriladi. Biroq uning mazmuni darsni takrorlamaydi. Dastur doirasi bilan cheklanmaydi, ammo uni to'ldiradi va tabiat haqidagi fanning qiziqarli hamda kerakli tomonlarini ochib beradi.

Tabiatshunoslik bo'yicha sinfdan tashqari ishlar darslarda olingan bilimlarni kengaytirish, chuqurlashtirish va konkretlashtirish, tabiatni o'rganishga qiziqish uyg'otish, o'quvchilar faolligi hamda mustaqilligini rivojlantirish, vaqtni rejalashtirish imkoniyatini beradi. Sinfdan tashqari tabiatshunoslik ishlari tarbiyaviy ahamiyatga ham ega, chunki bu ishlar o'quvchilarning xulq-atvoriga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ularning moddiy dunyoga qarashi va mehnat madaniyati shakllanadi, bilishga qiziqishi, mustaqil kuzatish ko'nikmalari rivojlanadi, jamoatchilik hissini va tabiatga muhabbatni teranlashtiradi.

Tabiatshunoslik bo'yicha yo'lga qo'yilgan sinfdan tashqari ishlar o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish vositalaridan biridir. Uzoq muddatli tajribalar o'tkazish, gerbariy va kolleksiyalar uchun material yig'ish, model, maket va boshqa ko'rgazmali qurollar tayyorlash, jonli tabiat burchagi va o'quv-tajriba maydonchasidagi ishlar kabi sinfdan tashqari ishlarning shakllari tabiatni o'rganishni hayot bilan bog'lash va o'quvchilarni politexnik tayyorgarlik uchun ahamiyatli bo'lgan amaliy o'quv va ko'nikmalar bilan qurollantirish imkoniyatini beradi.

Bolalarning kuzatishlari va o'qituvchining tushuntirishlari bilan olib boriladigan qishloq xo'jaligi bo'yicha amaliy ishlari tabiatni boshqarish, uni inson manfaati uchun o'zgartirish to'g'risidagi ta'limot asoslarini tushunib olishlariga yordam beradi. Bolalarning ijtimoiy-foydali faoliyatlari ularni mehnatga o'rgatadi va vatanparvarlik tarbiyasiga ko'maklashadi. Sinfdan tashqari mashg'ulotlarning barcha turlari bir-biriga bog'liq bo'lishi, biri ikkinchisini to'ldirishi kerak. O'simlik va hayvonlar bilan ishlashga darslarda vujudga kelgan qiziqish sinfdan tashqari mashg'ulotlarda rivojlanishi mumkin, ayniqsa, tabiatshunoslik bilan qiziqqan o'quvchilar yosh tabiatshunoslar to'garagi mashg'ulotlariga qatnashishlari mumkin.

O'quvchilarda tabiiy obyektlarni kolleksiyalashtirishga moyillikni, hayvonlarga mehrni payqagan o'qituvchi ularning qiziqishlariga qarab mashg'ulotlar topishi, tabiat to'g'risidagi fanni chuqurroq o'rganish istagini rivojlantirishi zarur. Sinfdan tashqari ishlarning mazmuni alohida Tabiatshunoslik bo'yicha sinfdan tashqari ishlarga tabiatni o'rganish va muhofaza qilish, o'simliklarni o'stirish, hayvonlarni parvarish qilish bilan bog'liq bo'lgan xilma-xil mashg'ulotlar kiradi.

Bu mashg'ulotlar darslarni takrorlamasligi va faqat darslarda olingan bilimlarga asoslanishi kerak. Bolalar e'tiborini tabiat, shuningdek, maktab jonli burchagi va o'quv-tajriba maydonidagi kuzatishlarga qaratmoq; ko'cha va maktabni ko'klamzorlashtirish, qushlarni muhofaza qilish va qishloq xo'jaligi zararkunandalariga qarshi kurash bo'yicha ijtimoiy-foydali mehnatni tashkil qilmoq lozim. Tabiatdagi amaliy ishlar kuzatishlar va tegishli kitoblarni o'qish

bilan birga olib borilishi kerak. Sinfdan tashqari ishning jadal borishi uchun uni tashkil etish shakllarini puxta o'ylab chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Mirziyoyev Sh.M . Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. –T.: O'zbekiston, 2017. 103 - b.

2.Avliyakov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. O'quv qo'llanma. – T.: 2001. – 68 s.

3.Avazov Sh. Maktabda ekologik tarbiya. –Toshkent: O'qituvchi, 1992.– 70 b.

4.Holmatov P. Q. Darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'llash. 13.00.02-Mehnat ta'limi nazariyasi va metodikasi. Ped. Fan. Nomz. Diss.Guliston. 2004. -134 b.

5.Abdunazarova Z. MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR IJTIMOYLASHUVINING NAZARIY ASOSLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

6.Boltayeva I., Abdunazarova Z. THE IMPORTANCE AND FORMS OF ORGANIZATION OF PRIMARY EDUCATION TEACHERS'USE OF THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF STUDENTS'LEARNING ACTIVITIES //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 29-33.

7.Abdunazarova Z. A. Q. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI IJTIMOYIY RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI //Academic research in educational sciences. – 2023. – T. 4. – №. TMA Conference. – C. 768-772.

8.Boltayeva I., Abdunazarova Z. CONDITIONS FOR USING THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF PRIMARY SCHOOL LESSONS //Academia Science Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 7-10.

9.Abdunazarova Z. BOSHLANG'ICH SINFLARDA DIDAKTIK O'YINLARNING TA'LIMYIY TARBIYAVIY VA RIVOJLANTIRUVCHI AHAMIYATI //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – C. 207-212.

10.Abdunazarova Z. A. For Publication of Paper Entitled THE PLOT-THE ESSENCE OF ROLE-PLAYING GAMES AND THEIR ROLE IN TEACHING MOTHER TONGUE lessonsin.

11.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.

12.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.

13.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

14.Ochildieva G., Karshiyevna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

15.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

16.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o 'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

17.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo 'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

SINF VA SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARDA INTERAKTIV O'YINLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI

Narzullayeva Gulasal Xodjanepes qizi

Qumqo'rg'on tumani 3- maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogik texnologiya metodlari, ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligiga kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida boy tajribalar aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: metod, usul, texnologiya, sinf, dars, bahs, munozara, o'qituvchi, bilim, malaka, ko'nikma, kompetensiya.

Zamonaviy ta'limni amalga oshirishda pedagogik texnologiya metodlaridan foydalanish katta ahamiyatga ega, shaxs sifatida shakllanishda, har qanday shatoitda ham o'z nuqtai nazariga ega bo'lgan, erkin fikrlovchi inson bo'lishida kata yordam beradi. O'qituvchi darsga va sinfdan tashqari ishlarning ijodkori, u tayyor texnologiyalarining tayyor ijrochisiga aylanmasligi, pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda o'z yo'lini izlashi va ishtiyoqi bilan faoliyatiga kirishishi lozim. Bolalarni amaliy faoliyatga yo'naltirish, obrazga kirish, teatrlashtirish, kichik sahnalar qo'yish, bahs munozaralar uyushtirish, savollar qo'ya olish, o'z fikrini erkin ifodalash va shu bilan birga bahs-munozaralar yuritish madaniyatini egallashiga imkon berishi kerak. O'qituvchi o'quvchilarni o'zi bilan teng ishtirokchi hamkor sifatida ko'rishi, bola fikrini hurmat qilishi, eshitishi, ular bilan hisoblashishi, o'z fikrini hukm sifatida emas, o'quvchilar bilan teng darajada o'rta tashlashi mumkin. Bu holat o'qituvchini loqayd eshituvchiga aylantiradi Natijada samaradorlik kamaya boradi, mashg'ulotlarning sifati ham pasayadi. Shuning uchun mashg'ulotlarni ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish o'quvchilar uchun qulaylik tug'diradi, ularni passiv tinglovchidan faol ishtirokchisiga aylantiradi, eng sust o'zlashtiruvchi o'quvchilarni ham harakatlantiradi.

Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda o'quvchilarning o'quv va ijod faolliklarini oshiruvchi hamda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligiga kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida boy tajriba to'plagan bo'lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar o'ziga xos ahamiyatga egadir . Boshqacha qilib aytganda o'qitish metodi ta'lim oluvchi

o'qituvchining o'qitish jarayonidagi o'zaro aloqa shaklidir. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi jarayon aslida o'quvchini u yoki bu bilim, ko'nikma va malakalarini o'zlashtirish maqsadida bog'lab turganligini ko'rsatib turadi. Xullas hozirgi zamon ilm –fan texnika rivojlanib borayotgan bir paytda ta'lim sohasida ham tub o'zgarishlar sodir bo'lishi tabiiydir. Interfaol insonning kompyuter bilan o'zaro bog'lanib ishlashiga, inson mashina o'rtasida dialogga o'xshash sifat. Bunday bog'lanish va dialogga interfaol interaktiv fikrlash va o'quv materialining interaktivligi deyiladi. Demak, interfaol usullarni qo'llash natijasida o'quvchilar hozirjavoblikka o'rganadi, ularning lug'at boyligi ko'payadi, ilmiy nazariy bilimni yanada mustahkamlanadi va darsga qiziqishini orttiradi va intilishga olib keladi.

O'qituvchi va o'quvchining maqsaddan natijaga erishishiga qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan bo'lib, bunda o'quvchilarning saviyasi, jamoa xarakteri, sharoitga qarab, ishlatiladigan texnologiya tanlanadi. Masalan, natijaga erishish uchun balki kompyuter bilan ishlash lozimdir, balki film, multimediya va boshqalar kerak bo'lar. Bularning barchasi o'qituvchi va o'quvchiga bog'liq. Shu bilan birga o'quv predmatining o'ziga xos tomonini, joy va sharoitini, asosiysi, o'quvchining imkoniyati va ehtiyojini, hamkorlikdagi faoliyatini tashkil eta olishini hisobga olish kerak. Shundagina kafolatlangan natijaga erishish mumkin.

Boshlang'ich sinf tabiatshunoslikdan sinfdan tashqari ishlarida pedagogik texnologiyalarni qo'llash uchun eng avvalo dars turi, maqsadi mavzusiga to'xtatilishimiz tabiiy. Shunday ekan, eng avvalo, darsning texnologik xaritasini tuzib olishimiz darkor, chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o'qitilayotgan predmet, fanning xususiyatidan, o'quvchilarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi. Uni qay ko'rinishda tuzish o'qituvchining tajribasi, qo'ygan maqsadi, ijodkorligiga bog'liq.

Texnologik xarita qanday tuzilgan bo'lmasin, unda dars jarayoni yaxlit holda aks etgan bo'lishi, aniq belgilangan maqsad, vazifa va kafolatlangan natija aks etishi lozim. Texnologik xaritaning tuzilishi o'qituvchini darsning kengaytirilgan ishlanmasini tuzishdan, yozishdan xalos etadi, chunki bunday xaritada dars jarayonining barcha qirralari o'z aksini topadi.

O'qituvchi o'qitayotgan fanining har bir mavzusi, har bir dars mashg'uloti bo'yicha tuzgan texnologik xaritasi, unga fanni yaxlit holda tasavvur etib yondashishga, tushunishga, yaxlit o'quv jarayonining boshlanishi va maqsadidan tortib, erishiladigan natijasini ko'ra olishgacha yordam beradi. Ayniqsa, texnologik xaritaning o'quvchilar imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqib tuzilishi, uni shaxs sifatida ta'limning markaziga olib chiqishga va bu bilan o'qitishning samaradorligini oshirishga imkoniyat yaratadi. O'qitish jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'qituvchidan juda ko'p samarali mahnatni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Avliyakov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. O'quv qo'llanma. – T.: 2001. – 68 s.

2. Avazov Sh. Maktabda ekologik tarbiya. – Toshkent: O`qituvchi, 1992. – 70 b.
3. Holmatov P. Q. Darsdan tashqari mashg`ulotlar jarayonida o`quvchilarni kasb-hunarga yo`llash. 13.00.02-Mehnat ta`limi nazariyasi va metodikasi. Ped. Fan. Nomz. Diss. Guliston. 2004. – 134 b.
4. Abdunazarova Z. MAKTAB YOSHIDAGI O`QUVCHILAR IJTIMOYILASHUVINING NAZARIY ASOSLARI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
5. Boltayeva I., Abdunazarova Z. THE IMPORTANCE AND FORMS OF ORGANIZATION OF PRIMARY EDUCATION TEACHERS' USE OF THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF STUDENTS' LEARNING ACTIVITIES // Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 29-33.
6. Abdunazarova Z. A. Q. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O`QUVCHILARNI IJTIMOYIY RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI // Academic research in educational sciences. – 2023. – T. 4. – №. TMA Conference. – C. 768-772.
6. Boltayeva I., Abdunazarova Z. CONDITIONS FOR USING THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF PRIMARY SCHOOL LESSONS // Academia Science Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 7-10.
7. Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.
8. Davlatmamatovna H. G., Karshievna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS // Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

LEXICAL-GRAMMATICAL CHARACTERISTICS OF THE VERB IN ANCIENT TURKISH LANGUAGE.

Muminova Umida Karshievna

Mother tongue and natural science

Teacher at Termiz State Pedagogical Institute

Abstract. In this article, we aim to study the specific lexical-morphological features of nouns and verbs in the language of ancient Turkic written monuments, and express our opinions. We will see that the written monuments found in the territory of Central Asia and Kazakhstan testify that the Turkic peoples have had their own culture and literary language since ancient times.

Key words: Turkic languages, pure verb, word-forming affixes, grammatical modality, primitive stage.

A verb is an independent word group that denotes the action and state of an object. Verbs are one of the most complex and controversial word groups in terms of origin, historical development, and semantic-grammatical features in modern Turkic languages in all languages of the world, including all Turkic languages. The verb is considered one of the first in terms of its appearance thousands of years ago in our Turkish grandfather language. It has a system of verb tenses that mean time, word-forming affixes that are unique to forming verbs, non-partition-negation forms that distinguish verbs from nouns, grammatical indicators that form different verb ratios, and declension types that represent grammatical modality. The verb has a negative form different from the noun.

The past tense form of the verb - di- do performed a function characteristic of a pure verb. Nevertheless, they are found in Turkic languages, including kaz-dig (verb) in Gagauz, kaz-kirka (tool, hammer), in Kyrgyz sez-sezmoq (verb), sez-sezgi, toy-toymoq (verb), toy-horse, in Azerbaijan doň-tuzalmaq, doň-muzlagan (adjective), in Uzbek qir-noun-qir-verb, och-ochmaq (verb), och-korni open, noun-verb, name of horse-animal, letter-line in Altai, Having homonymic pairs with the meaning of khat-khamtamaq, old-old, old-old, etc. in the Shura language caused many Turkic scholars to consider such words as "primitive remnants" that are still fully differentiated as nouns and verbs. It is difficult to answer the question of whether the noun group came first or the verb group, because such a semantic approach can be found not only in some words found in nouns and verbs, but also in adjectives and adverbs, even in accusative and modal words, exclamatory and imitative words. On the other hand, it is clear that all words except verbs in Turkic languages have separated from nouns and verbs in the later stages of language development.

The question of whether the earliest, "primitive" words were nouns, or whether they were nouns or verbs, also seems to be biased. The reason is that at the primitive stage of society, when the human mind was just beginning to form, the first ideal for him was the objects that surrounded his environment, he perceived it, gave it a name - he created nouns, if the necessity for his existence was movement, then there were verbs that named the movement. possible To prove this, it is difficult to give a definite opinion, just as there are no sources from the period of the primitive community of man.

Turkologist - linguist B.A. Serebrennikov, N. Z. Gadjieva writes that it is difficult to believe that some derived words can mean both a verb and a noun at the same time, the opinions confirming that a word means a joint, complex meaning of different categories are wrong, because each language unit has its own clearly and strictly limited scope of action, for example, in the Azerbaijani language Although the words ябор' - озмок, ябор' - озгон are the same in form, the first is used only in the context of the verb, and the second is used only in the context of the adjective, having changes specific to the verb and adjective. The affix - (o') g' in them is also different in terms of origin: in the first case - (o') g' is

an archaic affix meaning the repetition of an action, and in the second case it is an archaic adjective form.

Verbs are usually divided into action verbs and state verbs based on their semantic characteristics. In fact, most of the verbs are action verbs. Case verbs are very few. Accordingly, we think that it is appropriate to divide verbs in Turkish languages into verbs expressing horizontal movement and verbs expressing vertical movement, assuming that they have a certain direction of movement, not as a semantic category.

The language of written monuments of ancient Turkic language is colorful and rich in categories. In modern Turkic languages there are a lot of verbs typical of the old Turkic language. In the monuments written in the Urhun-Yenisei script, verbs denoting action and state are often used, such as mood, tense, proportion, person-number categories, and verb formation. In particular, the basis of the formation of verbs is the second person singular and imperative moods: kan - night, obey - drink, see - look, bol - become, tag - press, bil - know, elm - take, asid - hear.

In the old Turkic language, the negative form of the verb was formed mainly by ma-ma forms: chdo'mado'm - I did not sleep, opurmadim - I did not sit, qormadomoz - we were not afraid, kelmadi - they did not come.

In the researches of some Turkologists, it is said that the verb had a negative form - mas (bas), and it is noted that it has been preserved in the current Chuvash language (sirmasmin- I don't write). In the Turkmen language, in the form of mas, the consonant "s" has changed to the consonant "r" (yazmaro's - we don't write, yazmarso'o'z - you don't write). By a certain period of the development of the language, the form "mar" dropped and the form "ma" came to yue.

According to the structure of verbs, they are divided into three groups: stem, passive and compound: Stem verbs are divided into one- and two-syllable verbs: ach - to open, al - to take, ash - to increase, öl - to die, bar - to go, bel - to become, - bin - to ride, boch - to reap, küt - to wait, səb - to love, sök - to separate, tók - to pour, yə - to eat, so' - to break, khochq - to be afraid, biti - to write, yasa - to live, yoro' - to walk, tongla - to listen, udo' - to sleep, ador - to separate, alqon - to reduce, asid - to hear.

1. Compound verbs in Urhun-Enisei monuments are as follows: Compound verbs consisting of nouns and auxiliary verbs: Or ülugi atlog' ərti, bir ülugi yadag' ərti. There were seven hundred people in the great army - two of them were horsemen, and the other part were footmen. The chief was happy with the seven hundred soldiers watching.

2. Compound verbs consisting of independent verbs and auxiliary verbs. In this case, the second component of the compound verb can be used both as an independent verb and as an auxiliary verb: Cho'kan buduno'g' bay kol'tom, az buduno'g' ükush kol'tom - I made a small nation rich, I made a poor nation rich.

3. The participle in the form –ə,- a takes part in a compound verb: Altun yosh'og' toga, Ertis ügüzüg kêchə yorodomo. We went up to the Altun valley, crossed the Irtysh river.

In Turkic languages, the conjunctive verb is underdeveloped and has controversial aspects. Until now, Turkic-linguistic scientists have not been able to come to a clear single opinion on this issue, but there are different views and opinions about the compound verb. In conclusion, we can say that in the written monuments of the ancient Turkish literary language, it was said about the lexical-grammatical features of nouns and verbs. We had the opportunity to learn more deeply and widely about a number of issues such as the phenomenon of synharmonism, the hardness and softness of consonants. We sometimes compared it with modern Turkic languages and studied their similarities and differences. We believe that the materials of this master's thesis will serve as a practical resource for those who study the language of our ancestors.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Muminova U. Important problems of Uzbek anonymity in the works of Kashgari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

2. Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

3. Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

4. Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN "MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

5. Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY-PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

6. Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

7. Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

8. Davlatmamatovna H. G., Karshiyevna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

9. Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

10.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO 'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

11.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.

12.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.

13.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

14.Ochildieva G., Karshiyevna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

15.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

16.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o 'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

17.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo 'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

18.Karshiyevna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

19.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING METODIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISH

Mirzamurodova Nafisa Farxod qizi

TerDPI boshlang'ich ta'lim yo`nalishi

3-kurs (sirtqi) talabasi.

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak o'qituvchilar uchun o'quv dasturlarini boshlang'ich sinflarda takomillashtirish muhokama qilinadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirishning innovatsion yondashuvlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: O'qituvchilar malakasini oshirish, kompetensiyaga asoslangan yondashuv, integrativ yondashuv, fan dasturlari, pedagogik faoliyat.

Jamiyatda kuzatilayotgan jadal o'zgarishlar umuman ta'lim tizimida, shu jumladan pedagogik ta'lim tizimida ham tegishli o'zgarishlarni talab qiladi. Hozirgi vaqtda ta'limiyangi sifat, yangi tuzilma, yangi funksiya va xarakter kasb etmoqda. Demokratlashtirish jarayonlari ta'lim maqsadlarining o'zgarishiga olib keldi, ta'lim mazmuni va pedagogik texnologiyalar sohasidagi ta'lim muassasalarining innovatsion faoliyatiga yo'l ochdi, ularning kasbiy faoliyat sohasini kengaytirdi. Rivojlanayotgan kasbiy raqobat jamiyatning o'qituvchi shaxsi fazilatlarivauning kasbiy faoliyatiga qo'yadigan talablarini o'zgartirishga olib keldi. Bugungi kundanaafaqato'qituvchi - bilim tarjimoni, balki o'quvchilar tomonidan bilim va umumlashtirilgan aqliy harakatlarni faol o'zlashtirish va o'zlashtirishni tashkil eta oladigan, maktab o'quvchilariningijodiy faolligini rivojlantiradigan shaxs talab qilinadi. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini oshirish muammosi ayniqsa dolzarbdir. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining metodik-matematik tayyorgarligi integrativyondashuv nuqtai nazaridan qaralsa, samarali bo'ladi. Bu yondashuv integratsiya kontseptsiyasiga asoslanadi.

Ilmiy adabiyotlarda integratsiya ko'pincha har qandayelementlarning butunligini birlashtirish jarayoni sifatida tushuniladi, buning natijasida avvalo alohida elementlarga xos bo'lmagan yangi xususiyatlar paydo bo'ladi. Integratsiya - buma'lumbir sohadagi umumlashtirilgan bilimlarning bitta o'quv materialiga kirib borishi. Biz, bizning fikrimizcha, kichik yoshdagi o'quvchilarni o'qitish uchun o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarliginiyaxshilashga hissa qo'shadigan uslubiy fanlarni birlashtirishni ko'rib chiqmoqdamiz. Shu munosabat bilan, bizning fikrimizcha, barcha ta'lim tashkilotlarida ham o'qitish va tarbiyalashda, ham pedagogik mutaxassisliklar tayyorlashning barcha shakllarida kompetensiyaga asoslangan yondashuv tamoyilini yangilash zarur qadam bo'lar edi. Bugungi kunda "kompetentlik" tushunchasi bilim, ko'nikmalarni faol mehnatda qo'llash qobiliyati sifatida ta'lim tizimining asosiy tushunchalaridan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, u jamiyatdagi ta'lim jarayonining holati va samaradorligini, ta'limning jamiyat va umuman shaxs ehtiyojlariga muvofiqligini belgilaydigan asosiy kategoriyaga aylanadi. Va, albatta, bu yangi talablar to'plamini va uni amalga oshirish uchun innovatsion texnologiyani ishlab chiqishni o'zichiga oladi.

O'qituvchining kasbiy mahorati turli xil pedagogik faoliyat turlarini o'zlashtirish darajasi va usuli bilan belgilanadi. Shu sababli, bo'lajak o'qituvchining uslubiy va matematik tayyorgarligini takomillashtirishning psixologik asosi o'qituvchi va o'quvchilarning faoliyatini taqsimlash bilan o'rganishga faoliyatga asoslangan yondashuvdir.

Ish dasturidagi tadbirlar quyidagilardan iborat:

1) o'quv maqsadlari (talabalarining harakatlarida ifodalangan), 2) o'quv mazmuni, shu jumladan ularni hal qilish uchun tegishli harakatlarni bajarish ko'nikmalarini shakllantirish uchun o'quv-uslubiy vazifalar va 3) o'quv jarayoni, uning asosiy tarkibiy birligi o'quv vazifalarini hal qilishdir. Bugungi kunda innovatsion axborot texnologiyalarini ta'lim jarayoniga integratsiya qilishga

qiziqish ortib bormoqda. Ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llash, o'quvchilarga o'rganayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topib, mustaqil bajarib-o'rganib, xulosa chiqarish va tahlil qilish imkoniyatlarini beradi. Bunday pedagogik jarayonda o'qituvchi o'quvchilarni har tomonlama barkamol shaxs sifatida bilim olishiga texnologiyalarning ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyatiga e'tibor bermog'i lozim.

Mazkur mulohazalar albatta bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini metodik tayyorgarligini takomillashtirishda zamonaviy yondashgan holda o'quvchilarni tayyorlashga o'rgatishda o'z samarasini beradi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini metodik tayyorgarligini takomillashtirishda albatta fanlararo integratsiyaga alohida e'tibor qaratish aloxida ahamiyatga ega. Demak, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi ustida ishlash jarayonida talabalarga nafaqat ilmiy bilimlar berish bilan cheklanib qolmay o'rganilgan bilimlarni amaliy jarayonda qo'llay olish ko'nikma va malakalarini ham shakllantirib borilishiga aloxida ahamiyat berish lozim.

Xulosa. Shunday qilib, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash dasturi quyidagi asosiy tamoyillarga amal qilishi kerak: Har bir o'quvchiga o'z qobiliyati, ehtiyojlari va imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda ta'lim yo'nalishini tanlash erkinligini ta'minlash. Mobil mutaxassislarini tayyorlashda professor-o'qituvchilar tarkibi mijozlarining ehtiyojlarini hisobga olish ta'lim makonini tashkil etish sifatini batafsil baholashni, shuningdek, bo'lajak mutaxassisning faoliyat sohalari bo'yicha kompetentsiyani baholashni ishlab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Каниметов Э. Ж. Процессы демократизации в системе партнерства «вуз-школа» Кыргызской Республики // Вестник современной науки, 2015. №12

2. С. 19-22.2. Байденко В. И. Компетенции в профессиональном образовании // Высшее образование в России. № 11, 2004. С. 23-29.

3. Pardayeva, G. (2023). THE IMPORTANCE OF STEAM TECHNOLOGY AND ITS USE IN TEACHING NATURAL SCIENCES. *Academia Repository*, 4(10), 18-23.

4. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18-22.

5.16. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176-180.

6. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.

7. Jalgashevna, P. G., & Abdimannabovna, M. L. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.

8. Pardayeva, G. (2023). THE IMPORTANCE OF STEAM TECHNOLOGY AND ITS USE IN TEACHING NATURAL SCIENCES. *Academia Repository*, 4(10), 18-23.

9. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.

10. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 136-143.

11. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. *Open Access Repository*, 10(10), 51-55.

TA'LIM METODLARINING O'QITUVCHI PEDAGOGIK FAOLIYAT JARAYONIDAGI O'RNI

Mengliyeva Gulnora Boyqul qizi

Qashqadaryo viloyati Nishon tumani 23-maktab o'qituvchisi

Ilmiy rahbar: Muminova Umida Qarshiyevna

Annotatsiya. o'quvchilarni ma'nan yetuk, salohiyatli qilib tarbiyalashda ta'lim mazmunini bolaning ongi, yoshiga moslashtirish, fanlarni asoslarini o'zlashtirishda qulay va samarali usullardan foydalanish mohiyati, bunda ta'lim metodlarning o'rni, ularni tanlash va qo'llash borasidagi tavsiyalar maqolaning umumiy mazmunini belgilaydi.

Kalit so'zlar: Ta'lim-tarbiya jarayoni, shaxs shakllanish jarayoni, ta'lim metodlari, ularni qo'llash talablari.

O'zbekiston Respublikasi bosh qomusi hisoblanmish Konstitutsiyamizda eng oliy kadriyat sifatida inson shaxsi, uning xayoti, faoliyati ko'rsatiladi. Davlatimizda olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar faqatgina xalq manfaati, baxt-saodati uchun xizmat qilayotganinig yaqqol guvohi bo'lib turibmiz. Muhtaram Prezidentimiz rahnamoligida qadriyatlarimiz, o'zligimiz tiklanayotgan bir davrda, yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish, ularni vatanparvarlik, yurtparvarlik ruhida tarbiyalash ustuvor vazifalar sirasiga kiradi. Bu jarayon davomida bola shaxsi shakllanishiga turli omillar bevosita ta'sir ko'rsatadi. Jumladan, biologik omil tarafdorlari bola tug'ma imkoniyatlar bilan tug'iladi, uning hayoti taqdir-tole bilan belgilanadi deb hisoblaydilar. Biologik omilga qarshi falsafiy oqim vakillari rivojlanishni ijtimoiy omil bilan belgilaydilar. Ular muhit rolini inson rivojlanishida ustun sanaydilar. Ularning fikricha tug'ma imkoniyat bilan tug'ilgan bola muhit ta'sirida shakllanadi, bunda ayniqsa, umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'rni beqiyos. Bola dastlabki bilimlarni umumiy o'rta ta'lim maktablarida olar ekan, bunda boshlang'ich ta'lim asosiy bo'g'in bo'lib, bu jarayonni amalga oshiruvchi boshlang'ich sinf o'qituvchisi zimmasiga katta ma'suliyat yuklanadi.

Darhaqiqat, har bir maktabda ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish jiddiy masalalardan biri bo'lib turgan ayni vaqtda, har bir o'qituvchi o'z fanini o'qitishning eng samarali zamonaviy pedagogik texnologiyalarni puxta bilishi va bu sohadagi yangiliklarni uzluksiz o'rganib borish orqali, o'z kasbiy mahoratini muntazam oshirib borishi talab qilinadi. Ta'lim-tarbiya jarayonining sifat va samaradorligini oshirish kelgusi tarakkiyotning asosi hisoblanadi. Bu borada birinchi prezidentimiz I. Karimovning quydagi fikrlarni keltirish o'rinli: „Shuni bilishimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi, farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishga bog'liq. Buning uchun har bir ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko'rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish ta'lim-tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifalari bo'lishi lozim deb qabul qilishimiz kerak. Bu esa ta'lim-tarbiya ishini uyg'un holda olib borishni talab etadi”.

Zera, o'qituvchi mahoratli, o'z kasbiga sadoqatli, izlanuvchan, barcha shaxsiy sifatlarga ega bo'lsagina ta'lim-tarbiya jarayonini uyg'un va to'g'ri tashkil qila oladi. Bunda ta'lim metodlarini to'g'ri tanlash maqsadga erishish uchun asosiy rol o'ynaydi. Shu o'rinda ta'lim metodlari qanday tushuncha degan savol tug'ulishi tabiiy. Ta'lim metodi tushunchasiga bir qancha tadqiqotchi olimlar o'zlarining munosabatlarini bildirganlar va turli tariflar keltirganlar, ular orasidan qisqa, aniq, tugal fikr sifatida V.I.Zagvyazinsning fikrlarini keltirishimiz mumkin: „Ta'lim metodi-zamonaviy darajada o'quv tarbiyaviy maqsadlarga erishishga yo'naltirilgan pedagog va o'quvchilarning bog'lik faoliyat usullaridir.

Ta'lim metodini ta'lim jarayoniga tadbqiq qilishdan avval u pedagogning ongida muayyan yo'nalishdagi faoliyat sifatida namoyon bo'ladi va uning samaradorligi oldindan ko'zlangan maqsad orqali belgilanadi. Bu metodni ta'limga joriy etganda ko'zlangan maqsadga to'liq erishilmasligi mumkin, chunki, ta'lim maqsadi o'qituvchi va o'quvchi faoliyati asosida shuningdek, ta'lim vositalari yordamida natijalanadi. Mukammal ta'lim metodi mavjud emas, shu bois darslarda turli metodlardan foydalaniladi va uning xususiyati soddadan murakkabga tomon xarakterlanadi. Chunki tanlangan ta'lim metodi o'quvchilarning yoshiga, shuningdek psixologik xususiyatlariga mos bo'lishi talab etiladi. Bundan tashqari ta'lim metodi bir kancha mezonlarga asoslangan holda chunonchi, didaktik maqsad, talim mazmuni, o'quvchilarning o'quv ko'nikmalarini agallash, rivojlanish darajasi o'qituvchining tajribasi va kasbiy tayyorgarlik darajalari asosida tanlanadi.

Ta'lim metodlari ta'lim vositalari bilan birgalikda qo'llaniladi. Ta'lim vositalari - bu yangi bilimlarni o'zlashtirish uchun o'qituvchi va o'quvchilar tomonidan foydalaniladigan obyekt. Ta'limning barcha vositalari ta'lim maqsadlarini muvafaqqiyatli amalga oshiradi. An'anaviy ravishda qo'llaniladigan ta'lim vositalariga darslik, rasmlar, jadvallar, nutq, o'quv-ustaxonasi jihozlari, laboratoriyalar, axborot vositalari, o'quv jarayonini tashkil etish va boshqarish

vositalari kiradi. Didaktik vositalar deganda, o'quv va ko'rgazmali qo'llanmalar, namoyishli qurilmalar, texnik vositalar tushuniladi. Didaktik vositalar metodlar singari ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi funksiyalarni bajaradi. Bundan tashqari o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini hosil qilish, boshqarish va nazorat qilish vazifalarini bajaradi. Didaktik vositalar audiovizuallik tafsilotida motivatsion, axborot, ta'lim jarayonini boshqarish, optimallashtirish funksiyalarini bajaradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, o'qituvchining pedagogik mahoratida ta'lim metodlarining o'rne beqiyos, chunki ta'lim metodi ta'lim maqsadini yoritishga xizmat qiladi shuningdek o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini aks ettiradi. O'z kasbining ustasi, mahoratli pedagoggina samarali ta'lim metodini tanlay oladi va undan foydalanib barkamol avlodni tarbiyalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.
2. Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.
3. Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.
4. Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.
5. Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.
6. Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.
7. Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.
8. Davlatmamatovna H. G., Karshiyevna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.
9. Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rne //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

10. Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

11. Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.

12. Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.

13. Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

14. Ochildieva G., Karshiyevna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

15. ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

16. Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

17. Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

18. Karshiyevna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

19. Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

BOSHLANGICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARINI OTISH JARAYONIDA MILLIY, MANAVIY TUYG'ULARNI SHAKLLANTIRISH

O'ralova Muxlisa Ilhom qizi

TerDPI boshlang'ich ta'lim fakulteti

406-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim mazmunini yangilash, amaldagi darslik va o'quv dasturlarini takomillashtirish, yangi o'quv qo'llanma va majmualarni yaratishga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: o'zaro his-tuyg'u, kechinma, holatlar, til vositasi maktab ona tili.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida keltirilgan asosiy maqsad va vazifalardan biri ta'lim jarayonini ilg'or zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishdir. Bugungi kundagi zamonaviy sharoitda yoshlar o'z faoliyatlarini muvaffaqiyatli tashkil etishlari uchun bir nechta tillarini puxta o'zlashtirishlari zarur. Yoshlar bu kabi tillarni o'zlashtirishdan oldin o'z ona tilini mukammal bilishlari kerak. Zero, til fikr almashish va bayon qilish, taassurot va hissiy kechinmalarni ifodalashda muhim o'rin tutadi. Til jamiyat a'zolarining o'zaro bir-biri bilan axborot almashishi uchun xizmat qiluvchi vositadir. Bu vosita qanchalik takomillashib boraversa, fikr shunchalik aniq va ta'sirchan bo'ladi. Demak, kishilarning o'zaro his-tuyg'u, kechinma va holatlari til vositasida aniqlashadi. Maktabda ona tilini o'rganish zarurati esa tilning bajaradigan vazifalaridan kelib chiqadi va eng avvalo boshlang'ich ta'limda ona tilini mukammal o'rganishdan boshlanadi. K.D.Ushinskiy boshlang'ich maktabda ona tili o'quv predmetlariga katta ahamiyat berib, uni yetakchi predmetlardan biri deb hisoblagan.

"Ajoyib o'qituvchi bo'lgan ona tili bolaga ko'p narsani o'rgatadi... Bola ikki-uch yil ichida shuncha ko'p narsa o'rganadiki, ko'p narsa bilib oladiki, 20 yil qunt bilan metodik jihatdan juda to'g'ri o'qiganda ham uning yarmicha o'rgana olmaydi. Ona tilining ulug' pedagogligi ham ana shundadir",— deydi u²¹. Shuning uchun ham boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitishga katta ahamiyat beriladi. Bunga erishish uchun ta'lim mazmunini yangilash, amaldagi darslik va o'quv dasturlarini takomillashtirish, yangi o'quv qo'llanma va majmualarni yaratishga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish zarur. Bu kabi islohotlar namunasini bugungi kunda boshlang'ich sinf darsliklarining rivojlangan mamlakatlar o'quv dasturlari asosida qayta nashr etilganligi, har bir chorak uchun alohida qismlarga ajratilgan o'quv darsliklari ishlab chiqilganligida ko'rishimiz mumkin.

Bugungacha ona tilini o'qitishdan maqsad tilning grammatikasini o'rgatish, til strukturasi o'ldirish bo'lib kelgan. Yangi darslikda esa eng muhim qoidalarga qoldirilgan. Rang-barang tasvir, qiziqarli boshqotirmalar, o'quvchilar nutqini rivojlantirishga oid topshiriqlarga ko'proq urg'u berilgan. Umuman rangi to'ldirilgan nashr o'quvchilarning darslarida ijodkorlik qobiliyatlari, mustaqil fikrlay olish va fikrini bayon eta olish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. Ushbu islohotlar zamirida, eng avvalo, boshlang'ich sinf o'quvchilarining fikrlash qobiliyatini o'stirish hamda dunyoqarashini kengaytirish yotadi. Xususan, ona tili va o'qish savodxonligi fanlari boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqining oshishida muhim ahamiyatga ega.

Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan fanlar o'z maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida muhim ahamiyat kasb etadi. Negaki, ularning zamirida ta'lim-tarbiya va savodxonlik asoslari turadi. Shu sababli boshlang'ich ta'lim darslarida o'quvchilarning qiziqishlarini oshirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

²¹ (Ushinskiy K.D. Tanlangan pedagogik asarlar. — Toshkent)

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining darslarga bo'lgan qiziqishlarini oshirish o'qituvchining muhim vazifalaridan biridir. Maktablarda ona tili va o'qish savodxonligi darslarini mazmunli va samarali tashkil etishda o'qituvchi quyidagi jihatlarga e'tibor qaratishi lozim:

- Darsni o'quvchilarni guruhlariga bo'lib tashkil etish (bunda har bir guruhda 8-12, 15-20 kishidan iborat bo'lishi);

- O'qitish jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish;

- Til o'rgatishda fan bo'yicha darslik, o'quv qo'llanma, uslubiy qo'llanma, mavzular bo'yicha uslubiy ko'rsatma va ishlanmalardan mustaqil ravishda foydalanish;

- O'quv mashg'ulotlarini tashkil etishda tilni nazariy jihatdan o'rganishga hamda yangi nutqiy ko'nikmalar hosil qilishga e'tibor qaratish.

Bundan tashqari ona tili va o'qish savodxonligi darslarida to'g'ri talaffuz qilish ko'nikmasi hamda so'z boyligini oshirib borishga ham e'tibor qaratish lozim. Ona tili- nutq, o'qish va yozish sohasidagi ko'nikmalarni o'quv faoliyatida oshirishga xizmat qilsa, o'qish savodxonligi - jamiyat tomonidan qabul qilingan va insonlar tomonidan yozma tilning shakllarini idrok etish va amaliyotda qo'llay olish qobiliyati hisoblanadi. Bunda asosiy e'tibor tushunganini namoyon qilishdan o'zlashtirilgan ma'lumotlarni qanday qilib loyihalash va amaliyotda qo'llay olishga qaratiladi. Boshlang'ich sinf darslaridan o'quvchilarni qalban yuksak, ma'naviy jihatdan boy qilib tarbiyalash, ajdodlarimiz yozib qoldirgan asarlardan foydalangan holda bilim berish, ta'lim-tarbiya va odob-axloq qoidalariga o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinflarda ona tili fani bilan birga o'qish savodxonligi fani ham shu kabi xususiyatlari bilan boshqa fanlardan farq qiladi. Ona tili va o'qish savodxonligi fanlarini o'qitishda asosiy e'tibor o'quvchida tilga oid to'rt ko'nikma: o'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonlikni shakllantirishga qaratiladi. Ta'lim jarayonida o'quvchilar voqea-hodisalarni kuzatish, anglash, qiyoslash, analiz, sintez qilishga o'rgatish orqali ijodiy va tanqidiy tafakkur qilish qobiliyati rivojlanib, fikrlash doirasi rivojlanib boraveradi. Ona tili va o'qish savodxonligi fanlari ushbu maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Ona tili va o'qish savodxonligi fanlarini o'qitishda quyidagi tamoyillarga tayaniladi:

- Ta'lim berishda kommunikativ yondashuv, ya'ni tilning muloqot vazifasi birlamchidir. Shuningdek, onglilik, farqli va tanqidiy yondashuvlar e'tiborda bo'lishi lozim.

- Tilni amaliyotda qo'llay olish, ya'ni matnni o'qish orqali ham grammatika, ham uning qo'llanishini o'rgatishga asoslanadi.

- Grammatik savodxonlik doirasida o'quvchining so'z boyliklarini oshirish, so'zlarning ma'no nozikliklari, farqlari va o'xshashliklarini his qilish va anglab yetish, talaffuz qilish va yozishdagi xato va kamchiliklarni tuzatish, so'zlarni bir-biriga bog'lab gap, gaplardan esa matn tuza olish, birikmalardagi ma'noviy va grammatik, matndagi mantiqiy xatoliklarini topish va bartaraf etish, o'zgalar fikrini to'g'ri anglash, bu fikrni turli shakllarda ifodalay olish, uzilgan fikrning

davomini tiklash kabi qator mantiqiy operatsiyalarni amalga oshirish, nutq vaziyatini to'g'ri baholash va til imkoniyatlaridan unga mos ravishda foydalanish ko'nikmalarni shakllantirish va malakasini o'stirishga e'tibor qaratiladi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarini yuqorida keltirilgan tamoyillarga tayanib, eng samarali ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish eng muhim vazifalardan biridir. Buning uchun birinchi navbatda, pedagogik texnologiyaning mazmu mohiyatini anglab yetish kerak. An'anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda ta'lim oluvchilar faoliyatini faollashtiruvchi metodlar bilan boyitish ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasining oshishiga olib keladi. Buning uchun esa dars jarayonlari o'qituvchi tomonidan to'g'ri tashkil etilishi, o'quvchilarning qiziqishlarini oshirish maqsadida ularning faolligini rag'batlantirib borish, o'quv materialining mazmunini ochishda o'quvchilarning guruhlarda ishlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, loyihalar, rolli o'yinlar kabi turli xil metodlarni qo'llash va amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi. Ona tili darslarini bu yo'sinda tashkil etish -darslarni milliy jihatlar bilan tashkil etish deb ham ataladi. Milliy jihatlar deganda ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi, mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayoni markazida ta'lim oluvchi turishini ta'minlashga xizmat qiluvchi jarayonlar tushuniladi. Bu jarayonlar qo'llanilganda o'qituvchi o'quvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Dars jarayonini milliy jihatlar bilan tashkil etishda dars mazmuniga mos holda Vatan tuyg'usi, an'ana, milliy g'urur va milliy qadriyatlarimizni o'quvchilar ongiga singdirish hamda muomala madaniyati, kiyinish odobi, ovqatlanish odobi, mehnatsevarlik kabi insoniy sifatlarni shakllantirib borish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni
2. "Tanlangan pedagogik asarlar" K.D. Ushinskiy - Toshkent
3. S.Matchonov, X.Bakieva, X.G'ulomova, SH.Yo'ldosheva, G.Xolboeva. "Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi" darslik. 2021
4. K. Qosimova "Ona tili o'qitish metodikasi" - Toshkent 2009.
5. Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kashgari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.
6. Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.
7. Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.
8. Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.
9. Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

10.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

11.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

12.Davlatmamatovna H. G., Karshiyevna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

13.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

INGLIZ TILI DARSLARIDA BOSHLANG'ICH TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINING NUTQIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Jo'rayeva Mohira Yunus qizi

*Qarshi davlat universiteti Ingliz tili o'qitish
metodikasi va amaliyoti kafedrasida o'qituvchisi
Boshlang'ich ta'lim kafedrasida 2-kurs doktoranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining nutqiy ko'nikmalarini ingliz tilini o'rganish jarayonida rivojlantirishga oid metodik ta'minotni ishlab chiqishda kompleks yondashuvning afzalliklari va kamchiliklari o'rganildi

Kalit so'zlar. Integrativ yondashuv, nutq kompetensiyasi, nutqni rivojlantirish, talabalar, boshlang'ich ta'lim, chet tili, kompleks yondashuv.

Kirish. Muloqot ko'nikmasi termini (communicative competence) ilk bor 1972-yil amerikalik olim D.Xayms tomonidan ishlatilgan bo'lib, lingvistik kompetensiyani turli muloqot vaziyatlarida qo'llay olish qobiliyati deb ta'rif bergan. Uning ta'kidlashicha, muloqot kompetensiyasi suhbat davomida tildan foydalana olish, tilni turli ijtimoiy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatidir(10). Bu soha haqida ilk ma'lumotlarni tahlil qilgan olimlar – S.I.Ibrohimov, Q.X.Xonazarov, R.Qo'ng'urov, E.Begmatov, N.Maxmudov, A.G'ulomov, B.Qobilova, S.Inomxo'jayev, A.Zunnunov, N.Bekmirzayev jamiyatda sotsial muloqotni samaradorligini oshirish yo'lida ritorikani zamonaviy fan sifatida lingvistik va uslubiy jihatdan qo'llab quvvatlashga katta hissa qo'shdilar. Ritorikaga oid eng mashhur asarlar falsafa fanlari doktori, rus va lotin adabiyoti professori Nikolay Fedorovich Koshanskiy (1781-1831) tomonidan yozilgan "Umumiy ritorika" va "Maxsus ritorika" asarlari bo'lib, ular 7 martadan qayta nashr etilgan va uzoq yillar o'rta maktab va litsey o'quvchilariga o'qitilgan. Koshanskiy asarlarida og'zaki fanlarga alohida urg'u berib, grammatika; ritorika; she'riyat va estetika kabi uch guruhga bo'lib, ularni nutq in'omi deb atadi va har birining kuchi, maqsadi, mavzusi va chegarasi bor deb ta'kidladi(12.2). Bu tushunchalarni nazariy va og'zaki jihatlarini ajratib ko'rsatadi va ularga o'ziga xos ta'riflar

beradi. “Ritorika – o‘z fikrini o‘ylab topish, tartibga solish va ifodalash haqidagi fan va barcha nasriy asarlarni bilish uchun qo‘llanma... aqlning notiqqligi bilan yurakning notiqqligi qo‘shilsa, ularga qarshilik qiladigan kuch yo‘q” (12,2) Koshanskiy adabiyot amaliyotchisi va nazariyotchisi sifatida ritorikani juda keng talqin qilib, adabiyot o‘qitish metodikasidan mustaqil, alohida tushuncha sifatida tadbiq etdi.

Bugungi kunda xorijiy davlatlar bilan bevosita aloqaning mavjudligi, ta‘lim va fanning jadal rivojlanayotganligi, maktab va maorif hayotiga chet mamlakatlardan juda ko‘p yangiliklar kirib kelayotganligi bo‘lg‘usi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ingliz tilidagi bilim, ko‘nikma, malakalarini rivojlantirishni, ularning sohaga oid axborotlarni to‘plash, kerakli ma‘lumotlarni asliyatda o‘qish, boshlang‘ich ta‘lim jarayoniga oid terminlarni o‘rganish va ulardan kasbiy sohada foydalanish ehtiyojini yuzaga keltirmoqda. Pedagogikada turli o‘qitish usullari va yondashuvlaridan biri kompleks yondashuvda ta‘lim jarayonini, turli jihatlari va tarkibiy qismlarini o‘z ichiga olgan tizim sifatida ko‘rib chiqishni anglatadi. “Complex” inglizcha so‘z bo‘lib, murakkab degan ma‘noni bildiradi. Pedagogikada kompleks yondashuv o‘quv jarayonining barcha murakkabligi va xilma-xilligini e‘tiborga olish zaruriyati g‘oyasiga asoslanuvchi ta‘lim. U ta‘lim-tarbiyaning turli tomonlarini birlashtirishni, talabalar bilimi rivojlanishida ta‘sir ko‘rsatuvchi barcha omillarni hisobga olishni o‘z ichiga oladi.

Demak, yuqoridagi fikrlar ingliz tilini boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi mutaxassislik fanlariga bog‘lab o‘qitishning ijobiy samaradorlikka ega ekanligiga asos bo‘ladi. Hozirgi kunda ingliz tili qaysidir davlatning tili emas, balki xalqlararo ko‘prik, soha egalarini iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy sohalarda bog‘lab, o‘zaro kommunikatsiyani yaratuvchi vosita hisoblanadi. XIX asrning so‘ngi choragida, XX asrda sodir bo‘ladigan til o‘rganish va o‘qitish sohasida katta ta‘sir ko‘rsatuvchi keskin burilishlar sodir bo‘ldi. Bu o‘zgarishning mazmuni xorijiy tilni o‘rganishda keng tarqalgan nazariy grammatik qoidalarni o‘rganish va matnlarni tarjima qilish **sun‘iy va samarasiz metodlar** deb topildi. Til o‘qitish bo‘yicha ekspertlar Genri Svit va Otto Jespersenlar xorijiy til **tabiiy ravishda**, hech qanday nazariy qoidalarsiz, faqat chet tilida eshitish orqali o‘rganish muhimligi haqidagi nazariyani tanishtirdilar. Nofilologik ta‘lim yo‘nalishi talabalari orasida chet tillaridan asosan ingliz tili, rus tili, shuningdek arab tili, ispan, xitoy, yapon, koreys tillarini o‘rganayotganlar mavjud. Abram de Swaan tomonidan 2001-yilda tuzilgan eng ko‘p o‘rganilayotgan tillar ierarxiyasini shunday tasniflaydi:

Periferik til (peripheral) – ma‘lum bir hududda faqat ona tilida gaplashuvchilar tomonidan gaplashiladigan til, masalan, butun Uels hududlarida gaplashiladigan uels tili;

Sentral til (central) – bir hududda ham ona tilida so‘zlashuvchilar, ham boshqa millat vakillari tomonidan ta‘limiy va siyosiy maqsadlarda qo‘llaniluchi til, masalan nemis tili butun Germaniyada barcha millat vakillari tomonidan foydalanilishi;

Supersentral til (supercentral) – dunyoning turli burchaklarida mahalliy aholi va mahalliy bo'lmagan fuqarolar tomonidan ma'lum maqsadlarda foydalaniladigan til, masalan, diniy marosimlar uchun arab yoki lotin tili;

Gipersentral til (hypercentral) – butun dunyo bo'ylab asosan o'zga tili insonlar tomonidan global darajada foydalaniladi. Bugungi kunda bitta gipersentrik til mavjud – ingliz tili. Bir mamlakat hududida turli tillar bo'lishi ham mumkin, masalan, Hindistonda ikkita supersentral til - hindi va ingliz; 18 ta sentral til masalan, gujarati va sidhi(barchasi rasmiy maqomga ega); va 780 ta periferik tillar mavjud. Abram de Svan ta'kidlashicha insonlar chet tilini pastdan tepaga qarab – periferik tildan gipersentral tilga tomon o'rganib boradilar.

Tillarning bunday darajalarga ko'tarilishining sabablari turlicha va munozaralidir. Bir tomondagilar bunga mustamlakachilarning ta'siri deb hisoblasa, boshqalar ijtimoiy qatlamlarning o'z tanlovi deb hisoblashadi(6). Nofilologik ta'lim yo'nalishi talabalarimizning aynan ingliz tilidagi ko'nikmalarini rivojlantirishni tanlaganimizning sababi, ingliz tili bugungi kunda mahalliy til darajasidan gipersentral darajagacha chiqdi. Shu boisdan, ingliz tilga xalqaro til sifatida "lingua franka" (English as lingua franca - ELF) maqomi berilib, bu turli millat vakillari doirasida ishlatiladigan umumiy muloqot vositasini anglatadi. Bugungi kunda turizmning 74%i ingliz tilida o'tkazilmoqda, professional futbolchilar, savdogarlar, operatorlar, olimlar, uchuvchilar, hatto dengizchilar uchun lingua frankada muloqot qilish kasbiy zarurat hisoblanmoqda. Bu zaruratni bajarishda SLA (Second Language Acquisition- Ikkinchi tilni o'rganish) metodologiyasini tadbiiq qilish samarali natijaga ega, chunki SLA metodologiyasi XXI asr talabi bo'lgan chet tilini o'rganishga aniq va ishonchli pedagogik texnologiyalar, yondashuvlar, o'rganuvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil qilingan o'qitish metodlari, ta'limiy texnikalar majmuyidir.

Xulosa. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining boshqa nofilologik ta'lim yo'nalishi talabalaridan ingliz tilidagi bilim darajasi farqlanishini ko'zda tutgan holda, ularning og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini kasbga oid rivojlantirishda alohida yondashuv talab etiladi. Shu boisdan boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishga oid o'quv-uslubiy materiallar talabalarining real ehtiyojlari va hayotiy muammolarni hal qilishni ko'zda tutib, kompleks yondashuvning yaxlitlik, kontekstuallik, individuallik, hamkorlik, refleksivlik kabi tamoyillarini o'zida aks ettirishi o'qituvchi – talaba – dars uchligining sifatli ta'lim jarayonini tashkil qilishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullaeva F. N. Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida ilmiy-ommabop maqolalarni o'qitishning metodik imkoniyatlari. Pedagogika fan. Bo'y. Fal. Dok. (PhD) ilmiy darajasini olish ushun ...diss. – B: 2022. – 145 b,

2. Апресян Г.З. Ораторское искусство. -М., 1978. -278 с.

3. Bialystok, Ellen; Raluca Barac (March–April 2012). "Bilingual Effects on Cognitive and Linguistic Development: Role of Language, Cultural Background, and Education". *Child Development*.

4. Bekmirzayev, N. Notiqlik san'ati asoslari. Toshkent – "Yangi nashr" – 2008. – 420 b.

5. Быстрова Е.А. Лингвистические основы фразеологической работы в национальной школе // Лингвистические основы преподавания языка: Сб. ст. - М.: Наука, 1983.- С. 248-257.

6. Canagarajah, S. Reconstructing local knowledge, reconfiguring language studies. In A. S. Canagarajah (Ed.), *Reclaiming the local in language policy and practice*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers. 2005. - p. 3–24

7. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 136-143.

8. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. *Open Access Repository*, 10(10), 51-55.

TALABALARNI MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNI TASHKIL ETISHGA TAYYORLASHNING SAMARALI TEXNOLOGIYALARI

Jurayeva Gulandom Murodullo qizi

University of Economics and Pedagogy

Teacher of the Department of Pedagogy and Teaching Methodology

Annotatsiya. Dunyoda ta'lim, fan, madaniyat va axborot sohasidagi mintaqaviy, submintaqaviy hamkorlikni yuksaltirish zaruratidan kelib chiqqan holda kasbiy-pedagogik ta'lim jarayonini takomillashtirish, talabalarni ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga tayyorlashning innovatsion mexanizmlarini ishlab chiqishga doir qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

Kalit so'zlar: Ta'lim-tarbiya jarayoni, jismonan sog'lom va man'an yetuk yoshlar, ma'naviy-ma'rifiy ishlar, pedagogik mexanizm.

Respublikamizda oliy ta'lim muassasalarida innovatsion va texnologik g'oyalar bilan fikr almashadigan muloqot markazlarini tashkil etish xususiyatlaridan kelib chiqib, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishning takomillashtirilgan dasturiy-metodik ta'minoti yaratildi. Shu bilan birga, kasbiy-pedagogik ta'lim jarayonlarini rivojlantirish, bo'lajak mutaxassislarni ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik mexanizmini ishlab chiqish alohida ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish" kabi muhim vazifalar belgilandi. Bu esa, talabalarni kasbiy-pedagogik ta'lim jarayonida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishga tayyorlashning pedagogik

imkoniyatlarini aniqlashtirish, mediatexnologiyalardan foydalanish yo'llarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Davlat barqarorligiga qarshi qaratilgan tahdidlarning mavjudligini inobatga olsak, talaba yoshlarni hayotning barcha jabhalarida Vatanini, yurtini, moddiy va ma'naviy boyliklarini, xalqini himoya qilishga tayyor turadigan, xalqaro terrorizm, ekstremizm va radikalizm xavfi, ularning salbiy mohiyatini tushunib yetadigan, nostandart vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila oladigan, o'z burchi va Vataniga sodiq qoladigan ma'naviy barkamol insonni tarbiyalash muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Buning uchun:

- talabalarni kasbiy-pedagogik ta'lim jarayonida yon-atrofimiz va jahonda ro'y berayotgan siyosiy-ijtimoiy jarayonlarga milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda yondashish ko'nikmalarini, turli ichki va tashqi tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish;

- O'zbekiston manfaatlarini nafaqat ta'lim sohasida, balki yurt uchun fidoyi bo'lish bugungi kun talabi ekanini hayotiy misollar va ta'sirchan vositalar orqali yoshlar ongiga singdirib borish ustuvor vazifalar sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur ustuvor vazifalar bo'lajak pedagoglarni ta'lim jarayonida doimo o'z ustlarida tinmay ishlashlari, jismoniy, ruhiy va kasbiy jihatdan tayyorgarliklari yuqori darajada bo'lishiga erishishlari talab etiladi. OTMlarda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishga tayyorlashga kreativ yondashuv mexanizmlarini shakllantirish, kasbiy kompetentligini takomillashtirish: mantiqiy fikrlash, jarayonlarni mustaqil tahlil qilish, tizimlashtirish, vazifalarni hal etish yo'llarini tanlash, kasbiy muammolarni ijobiy hal qilish, kundalik faoliyat va pedagogik muammoli vaziyatlarda maqbul tashkiliy va boshqaruv qarorlar qabul qilish, mas'uliyatni his etish kabi holatlar ular faoliyatlarining barcha yo'nalishlarida namoyon bo'ladi. Shu bois, bugungi kunda talabalarni kasbiy-pedagogik ta'lim jarayonida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishga tayyorlash komponentlarini, tamoyillarini, mexanizmlari modelini ishlab chiqish va jahon tajribasini o'rganish davr talabidir[1].

Bizning nazarimizda, talaba tomonidan qabul qilinayotgan real hayotning obrazi uning tashqi muhitni to'g'ri qabul qilish darajasi, imkoniyat faktorlari bilan bog'liq bo'ladi. Shundan kelib chiqib, talaba yoshlar ma'naviy - ma'rifiy ishlar samaradorligiga erishish bir nechta falsafiy kategoriyalar asosida amalga oshiriladi.

Bular: substansional kategoriyalar, funksional kategoriyalar va aksiologik kategoriyalar.

- substansional kategoriyalarga "ma'naviyat", "ma'rifat", "madaniyat", "adolat", "iymon", "e'tiqod", "diyonat" kabi tushunchalar kiradi.

- funksional kategoriyalarga "insonparvarlik" (gumanizm), "ma'rifatparvarlik", "haqgo'ylik", "adolatparvarlik", "fidoyilik", "vatanparvarlik", "jasurlik" kabi umumiy tushunchalar kiradi.

- aksiologik kategoriyalarga “komil inson”, “fozil inson”, “orif inson” kabi ma’nodosh tushunchalar, shuningdek, “adolatparvar”, “insonparvar”, “ma’rifatparvar”, “fidoyi inson”, “imonli inson” tushunchalari kiradi.

Bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy ehtiyojlari hamda ijtimoiy-pedagogik mayllarini shakllantirish va muntazam rivojlantirish maqsadida qulay vositalar va texnologiyalarni tanlash lozim. Shu bilan bir qatorda talabalarning intilishlari, istaklarini qondirish imkoniyatlari ularni tarbiyalash va rivojlantirishda harakatlantiruvchi kuch ekanligini hisobga olish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Ta’lim tizimini yangilash uni texnologiyalashtirish bilan bog’liq bo’lib, bugungi kunda shaxsni tarbiyalash va unga ta’lim berishga yo’naltirilgan faoliyat ta’lim berishni tashkil etishga nisbatan o’ta qat’iy va murakkab talablar qo’ymoqda. Zero, hozirgi davrdagi murakkab texnika va texnologiyalar bilan muomala qila oladigan inson tarbiyasiga qo’yiladigan katta ehtiyoj ham ta’lim jarayonini texnologik yondashuv asosida tashkil etishni talab etmoqda. Shundan kelib chiqib biz, tadqiqotlarimiz davomida keys -stadi metodidan foydalandik. Keys - stadi metodidan foydalanishda mavzu mohiyatidan kelib chiqib ta’lim-tarbiya integratsiyasini ta’minlashga xizmat qiladigan kichik va o’rta hajmli keys topshiriqlaridan foydalandik va D.Narziqulovning ta’limotiga tayanib vaziyatli tahlil (keys-stadi) strategiyasining konseptual asoslarini takomillashtirdik.

Mazkur texnologiyaning asosiy kategoriyasi bu “tahlil etish (analiz)”dir. Tahlil etish kategoriyasi obyektни xayolan bo’laklarga bo’lish yoki ilmiy tadqiq etish sifatida tushunilishi mumkin. Analizning turli tasniflari mavjud bo’lib ommaviy analiz tasnifini quyidagicha belgilash mumkin: tizimli analiz, korrelyatsion analiz, faktorli analiz, statistik analiz va boshqalar. Analizning ushbu barcha turlari keys-stadi metodi doirasida qo’llanilishi mumkin bo’lib, mazkur holat metodning imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Shundan kelib chiqib kasbiy pedagogik ta’lim jarayonida talabalarni ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etishga tayyorlashda quyidagi tendensiyalarga e’tibor qaratish muhim[2]. Bular:

- bo’lajak o’qituvchilar e’tiborini o’tmishda ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan boy pedagogik meros va xalq pedagogikasini chuqur o’zlashtirishga jalb qilish;
- bo’lajak o’qituvchilarning pedagogik dunyoqarashini zamonaviy pedagogik yondashuvlar, nazariyalar va konsepsiyalar asosida muntazam rivojlantirish ;
- bo’lajak o’qituvchilarni tarbiyalash va rivojlantirishda pedagogika oldida turgan hayotiy muammolarni hal qilishga ular e’tiborini qaratish;
- tarbiya sohasidagi pedagogik nazariyalarni bo’lajak o’qituvchilar ongiga bosqichma-bosqich singdirish;
- tarbiyaviy jarayonlarga rahbarlik qilish uslublari bilan bo’lajak o’qituvchilarni qurollantirish;
- oliy pedagogik ta’lim jarayonida bo’lajak o’qituvchilarga inson omiliga e’tibor qaratish, o’quvchilarda haqiqiy insoniy sifatlarni shakllantirish ko’nikmasini tarkib toptirish;

- oliy pedagogik ta'lim tizimida tarbiya jarayonini bo'lajak o'qituvchi shaxsiga yo'naltirish kabilar.

Tajribalarimiz asosida aytishimiz mumkinki, oliy ta'lim tizimida demokratik tarbiya usulidan foydalanish talab etiladi. Aynan talabalarga erkin tarbiyaning demokratik uslubi asosida topshiriqlar berish tarbiyalanuvchilarning qiziqishlarini shakllantirish va ularni qanoatlantirish usullarini erkin tanlash hamda hayot qadriyatlarini egallash uchun qulay sharoitlar yaratishdan iborat. Pedagogik adabiyotlar tahlilidan bilamizki, kasbiy pedagogik ta'lim jarayonida talabalar ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishga tayyorlash mexanizmlarini takomillashtirishda interfaol ta'lim metodlaridan foydalanish samarali natijalar garovidir. Interfaol ta'lim (ingl. "inter"- o'zaro, "akt" harakat qilmoq) – bu birinchidan, talaba (o'quvchi)larning bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lidagi o'zaro harakatini tashkil etishga asoslangan ta'lim bo'lib, u guruh ichida hamkorlikda ishlash va ta'limiy vazifalarni yechishda ta'lim oluvchilarning erkinligiga asoslangan ta'lim texnologiyasidir. Interfaol ta'lim pedagogning talabalar yoki talabalar jamoasi bilan hamkorlikda fikr almashishi va bahs-munozaralar asosida individual, juftlik, guruh hamda jamoa bilan ishlash shakllarida tashkil etiladi. Mustaqil fikrlash, o'z qarashlarini bildirish, muammolarning yechimlarini hamkorlikda izlash, bir-birini tushunish, yordam berish, ma'naviy hamjihatlik ushbu ta'limning asosiy xususiyatlari bo'lib, ushbu ta'lim quyidagi belgilarga ega:

- ko'p fikrlilik, ya'ni insonda bilim yetrli bo'lsa unga g'oyalar va fikrlar ko'p bo'ladi.
- fikrlashga asoslangan faoliyat ya'ni faoliyatning aqliy mehnat bilan bog'liqligi
- tanlash imkoniyatining mavjudligi,
- suhbat (dialog),
- g'oyalarning yaratilishi (ilgari surilishi),
- muvaffaqiyatli vaziyatlarni hosil qilish
- refleksiya.

Ta'lim tizimini yangilash uni texnologiyalashtirish bilan bog'liq bo'lib, bugungi kunda shaxsni tarbiyalash va unga ta'lim berishga yo'naltirilgan faoliyat ta'lim berishni tashkil etishga nisbatan o'ta qat'iy va murakkab talablar qo'yimoqda. Zero, hozirgi davrdagi murakkab texnika va texnologiyalar bilan muomala qila oladigan inson tarbiyasiga qo'yiladigan katta ehtiyoj ham ta'lim jarayonini texnologik yondashuv asosida tashkil etishni talab etmoqda. Shundan kelib chiqib biz, tadqiqotlarimiz davomida keys -stadi metodidan foydalandik. Keys - stadi metodidan foydalanishda mavzu mohiyatidan kelib chiqib ta'lim-tarbiya integratsiyasini ta'minlashga xizmat qiladigan kichik va o'rta hajmli keys topshiriqlaridan foydalandik va D.Narziqulovning ta'limotiga tayanib vaziyatli tahlil (keys-stadi) strategiyasining konseptual asoslarini takomillashtirdik.

Mazkur texnologiyaning asosiy kategoriyasi bu "tahlil etish (analiz)"dir. Tahlil etish kategoriyasi obyektning xayolan bo'laklarga bo'lish yoki ilmiy tadqiq etish sifatida tushunilishi mumkin. Analizning turli tasniflari mavjud bo'lib

ommaviy analiz tasnifini quyidagicha belgilash mumkin: tizimli analiz, korrelyatsion analiz, faktorli analiz, statistik analiz va boshqalar. Analizning ushbu barcha turlari keys-stadi metodi doirasida qo'llanilishi mumkin bo'lib, mazkur holat metodning imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Siyosatshunos S. Otamurodov fikricha milliy-ma'naviy xavfsizlikni ta'minlash har bir vatandoshimiz ongida vatanparvarlik, ona Vatanimizning chegara daxlsizligini asrash, xalqparvarlik, o'z xalqi, Vatani manfaatlari yo'lida fidoyilik, uning barqarorligini, nufuzini asrashda mas'ullik, g'urur, iftixor, yoshlarimizni yovuz g'oyalar tajovuzidan himoya qilish mamlakatimizda ma'naviy - ruhiy yuksaklikni ta'minlash zarurligini anglab yetishdek muhim vazifalarni hal qilish imkonini beradi. Ma'naviyati qashshoq inson, millat va xalqda ana shu tuyg'ular mavjud bo'lmaydi, u ruhan tushkunlikka muhtalo bo'lgan, o'zgalarga itoatkor, ularning orqasidan yuradigan bo'lib qoladi [3].

Xulosa qilib aytganda talabalar oliy o'quv yurtini bitirib, ta'lim muassasalarida faoliyat olib borar ekan, pedagogik kompetentlik va kreativ tafakkur egallashlari muhim ahamiyat kabs etadi. Pedagogik kreativligi oshib borgan sari ular maktab va maktabdan tashqari ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishda ko'zlangan samaraga erishadi. O'tkazilgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar asosida talabalarda milliy istiqlol mafkurasini shakllantiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Ibragimov X.I., Yo'ldoshev U.A., Bobomirzayev X. Pedagogika-psixologiya/O'quv qo'llanma. – T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2007. – 410 b.

2.Ma'murov B.B. Bo'lajak o'qituvchilarda akmeologik yondashuv asosida ta'lim jarayonini loyihalash ko'nikmalarini rivojlantirish tizimi. Pedagogika fanlari doktori (DSc) olish uchun yozilgan diss. T. 2018.

3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 4 sentabrdagi "Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ-4436-son Qarori. Qonun hujjatlari to'plami, 2019.

4.Murodullayevna, J. G. (2023). Ways of using modern educational technologies in the primary education system.Intent Research Scientific Journal,2(2), 124-127.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA AXBOROT- KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARINING INTEGRATSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI BUGUNGI PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Mamatmuminov Ulug'bek Kudratovich

Termiz davlat pedagogika instituti

"Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası erkin tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonidagi darslarni tashkil etishda axborot- kommunikatsion texnologiyalarining integratsiyasini takomillashtirish metodikasining pedagogik muammolari va yechimlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Samaradorlik, yangi pedagogik texnologiya, kommunikatsiya, texnologiya, axborotlashtirish, takomillashtirish, internet, ta'lim, integratsiya, metodika, informatika, kompyuter, QR kod.

Bugungi kunda mamlakatimizdagi oliy ta'lim muassasalarining ko'plab talabalari zamonaviy ta'lim tizimiga faol qiziqish bildirmoqda. Axborot texnologiyalari inson faoliyatining barcha sohalarida qo'llaniladi, jamiyatdagi barcha ma'lumotlar axborot oqimlari yordamida tarqaladi va global axborot makonini tashkil qiladi. Bugungi kunda dunyoda ular yanada keng tarqalmoqda, chunki jamiyat axborotni yangilashga muhtoj. Jamiyat hayotining deyarli barcha sohalarida axborot texnologiyalaridan foydalaniladi. Ushbu jarayonning markaziy qismi ta'limni kompyuterlashtirishdir. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi o'quv jarayonini axborotlashtirishga katta e'tibor qaratmoqda, chunki axborot texnologiyalaridan foydalanish talabalarga o'qitishning pedagogik usullarini sezilarli darajada oshirmoqda. Elektron kompyuterlar ishlatilmaydigan biron bir sanoatni tasavvur qilib bo'lmaydi. Ta'lim sohasi ham bundan mustasno emas va kompyuterlashtirish jarayonidan o'tdi. Bundan tashqari, kompyuterlar o'rganishning qo'shimcha vositasi sifatida emas, balki uning samaradorligini sezilarli darajada oshirish uchun mo'ljallangan ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida qaraladi.

O'zbekistonda mavjud barchaa oliy ta'lim muassasalari yangi raqamlashtirish sharoitida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarda axborot texnologiyalar fanini o'qitish metodikasini takomillashtirishga bo'lgan ehtiyoj kundan kunga oshib bormoqda. Shu munosabat bilan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida o'rgatish orqali talabalarning ta'limdagi ahamiyati, ularning umuman mehnat bozoridagi kasbiy funksiyalari oshib ketishi va bu o'z navbatida rivojlantirishga bo'lgan moyillikning oshishiga va kasbiy kommunikativ kompetensiyalarning rivojlanishiga olib keldi. Har bir oliy ta'lim muassasalarining ta'lim siyosati, sifati va kasbiy faoliyat imkoniyatlari bilan ijtimoiy himoyalangan, doimiy o'zgaruvchan sharoitlarga moslashgan va kasbiy kommunikativ kompetensiyasi rivojlangan, raqobatbardosh mutaxassislar tayyorgarligini hal etishga qaratilgan bo'lishi lozim.

Muhokama va natijalar

Dars jarayonida o'qituvchining darsga aralashmasdan faqat axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan to'liq ta'limni tashkil etish mumkinligi to'g'risidagi takliflar rad etildi. Shunday bo'lsada, axborot kommunikatsiya texnologiyalar nafaqat o'qituvchilarni odatiy, an'anaviy vazifalardan ozod qildi, lekin dasturlash, o'quv materiallari va texnik muvofiqlashtirish bilan bog'liq vazifalarni yukladi. Buning uchun pedagogika va psixologiyadan yiroq bo'lgan maxsus bilim va malakalar tizimini ishlab chiqish zarur edi. Axborot-

kommunikatsiya texnologiyalari turli ta'lim imkoniyatlarini belgilaydigan konseptual qonunlar ishlab chiqilgan.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yuqori darajadagi shaxsiylashtirish, ma'lumotlarni tezkor olish va qayta ishlash va muammolarni hal qilish imkoniyatlarini ko'rsatildi. A.R.Artyomov o'zining ilmiy ishlarida audio va video materiallar va uning xisoblash dasturlarini masofaviy o'qitish orqali talabalarning kasbiy kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy g'oyasini asoslaydi. Axborot texnologiyalarining o'quv jarayoniga samarali integratsiyalashuvining sharti - bu o'qituvchi va talaba orasidagi boshqaruv multimedia muhitining mavjudligi, uning tuzilishi axborot texnologiyalarining barcha tarkibiy qismlarini va ularga kirishning yagona interaktiv usulini o'z ichiga oladi.

Ta'limni axborotlashtirishning pedagogik texnologiyalarga ta'sir etuvchi didaktik tamoyillar qatoriga quyidagilar kiradi:

- faoliyat tamoyili;
- mustaqillik tamoyili;
- tarbiyaviy ishning jamoaviy va individual shakllarini birlashtirish tamoyili;
- motivatsiya tamoyili;
- nazariya va amaliyot o'rtasidagi bog'liqlik tamoyili;
- samaradorlik tamoyili.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy faoliyatida yangi axborot texnologiyalarini qo'llashning ba'zi muammolarini ko'rib chiqing:

- ta'limda telekommunikatsiya va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish masalalari ochiqlicha qolmoqda;
- ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish zarurati asoslanmagan;
- multimedia texnologiyalarini amaliy faoliyatda qo'llash uchun pedagoglar o'rtasida qanday bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish kerakligi haqidagi tizimli izlanishlar yo'q;
- shuningdek, o'qituvchilarga yangi axborot texnologiyalarini o'qitish metodikasi ishlab chiqilmagan;
- multimedia o'quv qurollaridan foydalangan holda turli fanlarni o'rganish metodikasi ishlab chiqilmagan;
- axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha bilim, ko'nikma, malakalarni o'zlashtirish darajasini miqdoriy baholash usullari mavjud emas;
- o'quv material mazmunini taqdim etishning uslubiy muammosi.

Ushbu muammolarni hal etish axborot-telekommunikatsiya texnologiyalari rivojlanishining jadal sur'atlaridan orqada qolmoqda va jiddiy e'tiborni talab qiladi. O'quv materialining to'g'ri axborot ishlab chiqilmaganligi o'qitishda zamonaviy axborot texnologiyalarining noyob imkoniyatlaridan foydalanishni qiyinlashtiradi.

Pedagogika oliy o'quv yurti bitiruvchisi axborotni izlash, to'plash va qayta ishlash mexanizmini mukammal egallashi, g'oyalar, tushunchalar, jarayonlarning ifodasini vizual idrok eta olishi va har xil turdagi axborotlardan

foydalanish orqali o'z fikrini ifoda eta olishi kerak. Pedagogik oliy o'quv yurtida o'qiyotgan bo'lajak o'qituvchilar tayyorlashning muhim vazifalari kompyuter texnologiyalarini o'zlashtirishlari va ularni fanni o'rganish va o'qitishda qo'llay olishlaridir.

Xulosa: Shunday qilib, raqamlashtirish sharoitida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarda axborot texnologiyalar fanini o'qitish metodikasi fanini hamda fanlararo integratsiyasini takomillashtirish, boshlang'ich sinfda o'rgatish uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni qo'llab-quvvatlash dasturlari, o'qitish va test dasturlarini ishlab chiqish, kompyuter kurslarini rivojlantirish, masofaviy o'qitish, auditoriyalarda internetdan foydalanish samarali ekanligini ko'rishimiz mumkin.

Raqamlashtirish sharoitida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarda axborot texnologiyalari fanini o'qitish metodikasi hamda fanlararo integratsiyasi yangi imkoniyatlarni taqdim etadi. Internetdan foydalanish real vaqtda onlayn darslarni o'tkazish imkonini beradi. O'quv jarayonlarini bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida o'rganishi talabalarning kompyuter tarmoqlarida jonli muloqoti va faolligini tashkil etgan holda ularning kasbiy kommunikativ kommunikatsiyasini rivojlantirishdan iboratdir. Axborot texnologiyalari asosiy ta'lim vazifasidan tashqari o'quvchining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi, dunyoqarashini kengaytiradi. Asosiy fanlardan tashqari, talaba qo'shimcha ta'lim olishi mumkin, masalan, dasturlash tilini o'rganishni boshlashi, onlayn kurslardan, simulyatorlardan foydalanishi va istalgan ijtimoiy tarmoqda muloqot qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduqodirov A.A., To'rayev B.Z. "Informatika va axborot texnologiyalari" sohasidagi bo'lajak mutaxassis kadrlarning kasbiy kompetentligini shakllantirish nazariyasi va metodikasi. Monografiya. "Navro'z". Toshkent – 2015. 176-b.

2. Abduquddusov O. Integrativ o'quv predmetlari mazmuni va tuzilmasi -T.: J Xalq ta'limi. 1999. № 1B. 175-80bet.

3. Abduquddusov O. Integrativ yondashuv – chuqur bilim, yaxshi fazilatlarini shakllantirish omili/-T.: Xalq ta'limi № 2000 y

4. Abdullayeva B.S. Fanlararo aloqadorlik turlari haqida/ Uzluksiz ta'lim. – Toshkent: 2005.

№ 1. – B. 12-16 b.

5. Нурматов С.М. Теоретические основы и методология использования мультимедийных технологий в обучении. Автореферат диссертации ... доктора педагогических наук. Санкт-Петербург, 2020.

Tavsiya etiladigan internet resurslari:

1. <http://www.Academia.edu>.

3. <http://www.scholar.urc.ac.ru/courses/telecom>

4. <http://www.emeraldgroupublishing.com>

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA SIFAT SÒZ TURKUMI BILAN NUTQNI RIVOJLANTIRISH.

Muminova Umida Qarshiyevna

TerDPI Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrası o'qituvchisi

Mamanazarova Malohat 3-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ona tili fani bolaga tilni o'rgatish bilan birga, tilning serqirra imkoniyatlaridan nutqda foydalanish, aynan so'z turkum me'yorlarini ham o'rgatishi haqida fikr boradi.

Kalit so'zlar: omil, me'yor, til, turkum, imkoniyat, fikr, birikma, qonun-qoidalar.

Tilning asosiy qonun-qoidalari, zarur birliklarini (nutq tovushlari, qo'shimchalar, so'zlarni), ularning birikish qonun-qoidalarini o'quvchi jamiyatdan tayyor holda qabul qiladi. Ularni o'rganish uchun maktabda o'qish zarur emas. Umrida maktab ko'rmagan odamlar ham tilni hayot, turmush, jamiyat talablari asosida o'zlashtiradilar. Lekin til ichki imkoniyat sifatida aniq bir fikrni xilma-xil usul va vositalar yordamida yuzaga chiqarish imkoniyatini beradi. Tilning bunday imkoniyatlari behad xilma-xildir. Me'yor mana shu imkoniyatlarni g'alvirdan o'tkazuvchi omildir. Ona tili o'qitilishi bolalarda nutqiy me'yorlarni tarbiyalash va ro'yobga chiqarish yo'llarini o'rgatar ekan, demak, "til", "me'yor", "nutq" tushunchalari ayni bir narsa emas. Til fikrni shakllantirish va uni yuzaga, chiqarish, birovga yetkazish uchun imkoniyat sifatida o'quvchining ongida mavjud. U ma'lum bir so'zlar, qo'shimchalar, ulaning o'zaro birika olish imkoniyatlari va birikish natijalari haqidagi qonun-qoidalar majmuasidir. Me'yor jamiyatda ma'lum bir maqsadni ko'zlagan holda til omkoniyatlaridan foqdalanish uchun ko'rsatkichlar majmuasidir. Me'yorning oily ko'rinishi milliy-adabiy til uslublari, mezonlarida o'z aksini topadi. Milliy adabiy til esa faqat ma'lum bir uslubiy ko'rinishdagina yuzaga chiqadi. Nutq til imkoniyatlarining me'yor g'alviridan o'tkazilgan holda yuzaga chiqishi, voqe bo'lishidir.

Ona tili mashg'ulotlari faqat nutqni egallash yo'llarini emas, balki undan foydalanish madaniyatini ham tarbiyalaydi. Nutq madaniyati juda katta va keng soha bo'lib, u bolaning kundalik oddiy salom-aligidan tortib, kimga, nimani, qachon, qayerda va qanday so'zlashgacha bo'lgan barcha nutqiy jarayonlarni o'z ichiga oladi. Bu madaniyat sirlari ham avvalo ona tili mashg'ulotlarida – til hodisalarini o'rgatish arayonida singdiriladi. Boshlang'ich sinf ona tili mazmuni metodist olimlarning ko'p yillik kuzatishlari, tajribalari, tajriba natijalarining tahlili asosida takomillashtirilib kelinmoqda. Ayniqsa, ona tili o'qitishning amaliy ahamiyatiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarining turlari ya ularga qo'yiladigan talablar. Boshlang'ich sinf ona tili darslariga qo'yilgan muhim talablardan biri o'quvchilar bilimini shakllantirish borasida ularning qobiliyatlarini o'stirish ustida ishlash bilimlarni ongli bo'lishiga erishish, o'quvchilarga har bir ishni o'ylab bajarishga odatlantirishdir. Maktabda amaliy ishlarning ahamiyati o'quvchilar tomonidan to'g'ri baholansada, o'quvchilarning nazariy bilimlaridan amalda foydalanishga qiynaladilar.

Yozma ishlarni bajarishda grammatika qoidalaridan kam foydalanadilar. Aslida esa imlo savodxonlikni oshirish uchun ko'chirib yozish va amaliy mashqlar muhim o'rin tutadi. Psixologik tadqiqodlardan ma'lum bo'lishicha, imlo savodxonlik asta-sekinlik bilan shakllanadi. Amaliy ishlardan qoidaga o'tishda ham o'zlashtirish jarayoni sekinlik bilan kechadi. Dastlab o'qituvchi rahbarligida og'zaki muhokama qilinadi. Asta-sekin o'quvchilar o'ylab, mulohaza qilib anglay boshlaydilar. Barcha yozuv darslarida o'quvchilarga to'g'ri yozish qoidalarini ta'kidlab turish va amaliy ishlarni bajarish orqali ularning imlo savodxonliklarini oshirish mumkin. Barcha ona tili darslarida o'quvchilar bilishini va malaka qobiliyatlarini takomillashtirish maqsadida oldin o'tilgan darslarni takrorlashga vaqt ajratiladi. Takrorlash bilimlarni aniqlashga, hisobga olish va shu bilan bir vaqtda mustahkamlashga yordam beradi. Boshlang'ich sinflarda oldin o'tilganlarni takrorlash bilan bir vaqtda va takrorlash jarayonida oz-ozdan yangi bilimlar berib boriladi. Takrorlash orqali o'quvchilar o'z bilimlarini tartibga soladilar, mustahkamlaydilar.

Ilg'or tajribali o'qituvchilar darslarni tashkil etishda oldin o'tilganlarni mustahkamlash, yangi bilimlarni o'zlashtirish bilan bir vaqtda keyingi darsda o'rganiladigan mavzu uchun zamin tayyorlaydilar. Hozirgi zamon darsi shundan iboratki, o'quvchi, tinglovchi, o'qituvchi esa ma'ruzachi bo'lib qolmasligi kerak, balki o'qituvchi darsni kuzatib tartibga soluvchi rejissyorga aylanmog'i lozim. O'qituvchi darsni shunday tashkil etishi kerakki hamma o'quvchi shu mavzu yuzasidan mustaqil fikr yuritsin, o'z fikrini ayta olsin, kamchiligi bo'lsa o'rtoqlari va o'qituvchi javobidan kelib chiqib to'g'rilay olsin.

Darsning xarakter xususiyatiga qarab dars interfaol usulda bo'lishiga erishishi lozim. Darslarda testlardan va tarqatmali materiallardan foydalanish ham yaxshi natija beradi. Darsning umumiy tasnifi. Maktabda dars o'quv tarbiya jarayonini tashkil qilishning asosiy shakli hisoblanadi.

Dars ta'lim-tarbiyani amalga oshirishning eng qulay va eng zarur omilidir. Sifatni o'rganish tizimi materialni leksik va grammatik tomondan izchillik bilan boyitib, murakkablashib boradi. O'quvchilar I va II sinfda sifatning leksik ma'nosini kuzatadilar, sifatga qanday?, qanaqa? so'rog'ini berishga o'rganadilar; III sinfda sifat so'z turkumi sifatida o'rganiladi; IV sinfda ilgari o'rganilganlar takrorlanib, grammatik materialga bog'liq holda qip-qizil, yam-yashil kabi orttirma darajadagi (atama aytilmaydi) sifatlarning yozilishi o'rgatiladi.

Ona tili va o'qish darslarida o'quvchilar nutqi yangi-yangi sifatlar bilan boyitiladi, ularga oldindan ma'lum bo'lgan sifatlarning ma'nosiga aniqlik kiritiladi. Sifatni o'rganish metodikasi uning lingvistik xususiyatlariga asoslanadi. Sifat predmetning belgisi (rangi, hajmi, shakli va ko'rinishi, maza-ta'mi, xarakter-xususiyati, hidi, vazni, o'rin va paytga munosabati)ni bildiradi. Sifatning leksik ma'nosi uni ot bilan bog'liq holda o'rganishni talab qiladi.

Sifatni tushunish uchun I sinfdanoq o'quvchilar e'tibori sifatning otga bog'lanishini aniqlashga qaratiladi. O'quvchilar predmetning belgisini aytadilar, ularda so'roq yordamida gapda so'zlarning bog'lanishini aniqlash ko'nikmasi o'stiriladi, ya'ni ular gapdagi sifat va otdan tuzilgan so'z birikmasini ajratadilar

(atama aytilmaydi). Keyingi sinflarda bu bog'liqlik aniqlashtiriladi. Shunday qilib, sifatning semantik-grammatik xususiyatlari sifat ustida ishlashni leksik va grammatik (morfologik va sintaktik) ravishda olib borishni talab etadi.

Boshlang'ich sinflarda "Sifat" mavzusi quyidagi izchillikda o'rganiladi:

- 1) sifat bilan dastlabki tanishtirish (I, II sinf);
- 2) sifat haqida tushuncha berish (III sinf);
- 3) shu grammatik mavzu bilan bog'liq holda ayrim sifatlarning yozilishini o'zlashtirish (IV sinf).

Sifat bilan (atamasiz) dastlabki tanishtirish (birinchi bosqich) sifatning leksik ma'nosi va so'roqlari ustida kuzatish o'tkazishdan boshlanadi. Predmetning belgilari xilma-xil bo'lib, uni rangi, mazasi, shakli, xil-xususiyatlari tomonidan tavsiflaydi. Shunday ekan, sifat tushunchasini shakllantirish uchun uning ma'nolarini aniqlash talab etiladi. O'qituvchi predmetni yoki uning rasmini ko'rsatadi, o'quvchilar uning belgilarini aytadilar va yozadilar.

Masalan, (qanday?) olma – qizil, shirin, yumaloq olma; (qanday?) ip – uzun, ko'k ip. Albatta, suhbat asosida o'quvchilar olma, ip so'zlari nima? so'rog'iga javob bo'lib, predmet nomini bildirishi, qizil, shirin, yumaloq kabi so'zlar qanday? so'rog'iga javob bo'lib, predmetning belgisi (rangi, mazasi, shakli)ni bildirishini aniqlaydilar. O'qituvchi atrofimizni o'rab olgan predmetlarning o'z belgilari borligini, ular bir-biridan shu belgilar bilan farqlanishini yana bir-ikki misol bilan tushuntiradi (Qanday daraxt? – Katta, chiroyli, sershox, ko'm-ko'k daraxt. Qanaqa shkaf? – Oynali, baland shkaf). Xulosa chiqariladi: qanday?, qanaqa? so'roqlariga javob bo'lgan so'zlar predmet belgisini bildiradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o'quvchilar belgi bildirgan bunday so'zlarning nutqimizdagi ahamiyatini anglashlari uchun sifat ko'p uchraydigan matn tanlanib, avval sifatlarini tushirib qoldirib, so'ngra sifatlari bilan o'qib beriladi va mazmuni taqqoslab ko'rsatish kerak. Predmetni aniq tasvirlash uchun uning belgisini bildiradigan so'zlardan foydalanilgani tushuntirilib, bu darslarda ko'rgazma vositalar (predmetlar, predmet rasmlari, syujetli rasmlar)dan keng foydalanilishi kerak deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

2.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

3.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

4.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

5.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY-PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

6.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

7.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

8.Davlatmamatovna H. G., Karshiyevna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

9.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

10.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

11.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.

12.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.

13.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

14.Ochildieva G., Karshiyevna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

15.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

16.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

17.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

18.Karshiyevna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

19.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

XALQ OG'ZAKI IJODI VOSITASIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH.

Abduraximova Muxabbat Allayevna

TerDPI pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish samarali usullari yoritilgan, yoshlarni ma'naviy-axloqiy rivojlantirishda xalq og'zaki ijodi namunalarini o'rni haqida tushuncha berilgan.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, milliy qadriyatlar, ustoz murabbiy, mas'uliyatni his etish, burch, or-nomus, vijdonlilik, tartiblilik, adolatlilik.

O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy, iqtisodiy taraqqiyot yo'lidagi mustaqil siyosati umumiy ta'lim maktablarida yoshlarni ma'naviy -axloqiy tarbiyasini yangi davr talablari asosida yo'lga qo'yishini taqozo etmoqda. Ma'naviy -axloqiy tarbiya masalasi bugungi kunda eng muhim, dolzarb muammolardan biriga aylanmoqda. Xalq og'zaki ijodi namunalari mafkuraviy tahdidlar vujudga kelayotgan bir davrda yoshlarda mustahkam e'tiqod, ma'naviy barkamollikni tarbiyalash har qanday to'siqlarni matonat bilan yengish va yot g'oyalarga berilmaslik sifatlarini tarbiyalaydi. Bo'lajak o'qituvchilar yosh avlodga bunday tarbiyani esa juda yoshlik yillaridan boshlab qadamba -qadam singdirilib borishlari lozim. Bu sohada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining tarbiyaviy axloqiy ishlarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. Ma'naviy -axloqiy tarbiyaning maqsadi, mazmuni jamiyat talablari asosida o'zgarib boradi. Mavjud ta'lim jarayonini har tomonlama takomillashtirmasdan turib, bu jarayonlarni ijobiy hal etib bo'lmaydi. Chunki ma'naviyatimizda sodir bo'lgan kamchiliklarni bartaraf etish ko'p jihatdan ta'lim tizimining maqsadga muvofiq tarzda bo'lishiga bevosita bog'liqdir. Yoshlar tafakkurini o'stirish, berilayotgan axborotni qabul qilgan zahotiyoq uni qayta ishlab chiqib, tegishli xulosalar chiqarish bilan bog'liq holatlarga erishish hamda zarur ko'nikmalarni shakllantirish shu kunning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib turibdi. Mustaqil yurtimiz kelajagi bo'lmish yosh avlodni har tomonlama yetuk barkamol bo'lib voyaga yetishi uchun xalq og'zaki ijodi ham katta rol o'ynaydi. Sababi bilimdonlik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, insonparvarlik kabi fazilatlar haqidagi mehr-oqibat do'stona munasabatlar milliy qadriyatlarimizni vijdonlilik, o'z so'zi ustidan chiqish kabi ahloq-odob qoidalari to'g'risida ma'lumotlar ayniqsa xalq og'zaki ijodida ko'rishimiz mumkin.

Aslida milliy mentaletimiz, milliy madaniyatimiz va san'atimizning ilk kelib chikish tarixini xalq og'zaki ijodi asarlari orqali bilib olishimiz mumkin. Xalq og'zaki ijodi namunalari orasida dostonlar o'ziga xos o'rin tutadi.

Doston o'zbek folklorining keng tarqalgan va yirik janrlaridan biridir. Uning yaratilishi xalqimizning ma'naviy-maishiy qiyofasi, ahloqiy estetik karashlari, adolat va haqqoniyat, ozodlik va tenglik, qahramonlik va vatanparvarlik, do'stga sodiqlik va ustozga hurmat kabi g'oyalar bilan uzviy bog'liqdir.

Bo'lajak o'qituvchi anglashi va uni chuqur o'zlashtirishi zarur bo'lgan masalalardan biri ma'naviy-axloqiy tarbiya mazmunida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni tiklash masalasining kun tartibiga qo'yish zaruriyatining yuzaga kelganligi munosabati bilan ta'lim-tarbiya mazmunida tub o'zgarishlar yuz berganligidir. Bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiya olishlarida yana bir eng qimmatli qadriyat erkinlikdir. Ta'limni demokratlashtirish bilan birga shaxs erki va huquqini hurmat qilish rivojlanadi. Bu esa o'z navbatida o'quvchi shaxsida mas'uliyatni his etish, ongli intizomga rioya etish ko'nikmalarini tarbiyalaydi. Shuningdek, vatanparvarlik, insonparvarlik, yuksak axloq, mehnatsevarlik, xalqlar o'rtasida do'stlik va hamkorlik, mas'uliyatni his etish, burch, or-nomus, vijdonlilik, tartiblilik, adolatlilik va boshqa xislatlar tarbiyasi katta ahamiyatga ega. Bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiya mohiyatiga ko'ra inson ongining jamiyat bilan aloqadorligi, jamiyat oldida burchli ekanligi, o'z xulq-atvorini jamiyat taraqqiyoti darajasiga bog'liqligini tushunishi, jamiyat tomonidan tan olingan axloqiy me'yor, ideal hamda talablarni bajarishda mas'uliyatni his etishi, ma'naviy-axloqiy bilimlarning e'tiqodga aylanishi va bu e'tiqodlarning tizimlilik, mustahkam ma'naviy-axloqiy his-tuyg'u va xislatlarni shakllantirish, o'quvchilar tomonidan ma'naviy-axloqiy xulq-atvor jamiyat a'zolariga bo'lgan hurmat-e'tiborni namoyon etuvchi mezonlardan ekanligining anglab yetilishi, ma'naviy-axloqiy odatlarning shakllanishi va boshqalardan iborat. Ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etishda o'quvchilar xatti-harakatlarida ko'zga tashlanadigan salbiy odatlar –jamoalarning joylarida qattiq gapirish, qo'pol so'zlarni ishlatish, hissiyotga berilish, o'ylamay gapirish, ishonchli bo'lmagan hamda dalillar bilan tasdiqlanmagan voqea-hodisalar haqida fikr yuritish, boshqalarning suhbatini bo'lish, qo'lini silkitib gapirish kabilarning bartaraf etib borilishiga alohidae'tibor qaratish zarur. Buning uchun u ma'naviy –axloqiy tarbiya vazifalarini aniq tasavvur qilishi lozim. Ma'naviy-axloqiy tarbiya vazifalari quyidagilardan iborat: o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy ongni shakllantirish. Ularda ma'naviy-axloqiy his-tuyg'ularni tarbiyalash va rivojlantirish. O'quvchilarda ma'naviy-axloqiy xulq-atvor ko'nikma va odatlarini tarkib toptirish. Xulosa qilib aytganda, ta'lim muassasasida o'quvchilarga qadriyat sifatida munosabatda bo'lish ham dolzarb ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Zero, ta'lim tamoyillarida eng muhim, asosiy tamoyillardan biri ta'limni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish bo'lib, uning asosiy mohiyati o'quvchi shaxsiga insoniy munosabatda bo'lishni, ta'lim jarayonini erkinlashtirishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyen SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz,-T Ozbekiston 2017-488b

2. Mirziyoyev Sh.M. "Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatinin birgalikda barpo tamiz " O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimda so'zlagan nutqi –T,O'zbekiston 2016.-566.

3. Imom G'azzoliy "Misbaxun najoh yohud tarbiya". A.Abdullayeva.- T; Istiqlol, 2007.-32b

4.O'zbekiston Mlliy ensiklopediyasi, 12-t-T O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti,2006-506-507-b

5. O'zbek pedagogikasi antologiyasi Q.Hoshimov."O'qituvchi"T-2010

6. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.

7. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.

TA'LIM JARAYONIDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNING AHAMIYATI.

Mahmudova Nigora Ilhom qizi

TerDPI Boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim jarayonida sinfdan tashqari ishlarning ahamiyati, o'qituvchi jamoaviy ishlash davomida o'quvchilar faolligining oshishi, yo'llari va usullari haqida keng fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, tabiat, sinfdan tashqari ishlar, O'simlik, hayvonlar, darslar, sinfdan tashqari mashg'ulotlar, tabiatshunoslik.

Davlatlararo qattiq raqobat mavjud bo'lgan davrda har bir mamlakat barcha sohada raqobatbardosh bo'lishga harakat qiladi. Davlatning iqtisodiy, texnik rivojlanishiga qator omillar ta'sir ko'rsatishi tabiiy. Bular: mamlakatda mavjud bo'lgan tabiiy resurslar, uning geografik joylashuvi, ta'lim tizimi, tarixi va boshqa ko'p omillardir. Lekin mavjud tabiiy resurslardan oqilona foydalana oladigan, davlatning tarixiy rivojlanishini belgilab beradigan (tarixni o'z qo'li bilan yaratadigan), davlat iqtisodiyotini boshqaradigan, yangidan – yangi texnikani yarata oladigan, mavjud ilg'or texnika va texnologiyalardan foydalana oladigan, ishlab chiqarishni yo'lga qo'ya oladigan omil bu albatta, inson omilidir. Shunday ekan, aynan inson omili, boshqacha qilib aytganda, inson resursi mamlakat rivojlanishida eng muhim ro'l o'ynaydi.

Tabiatshunoslik boyicha sinfdan tashqari ishlar darslarda olingan bilimlarni kengaytirish, chuqurlashtirish va aniqlashtirish, tabiatni o'rganishga qiziqish uyg'otish, o'quvchilar faolligi va mustaqilligini rivojlantirish, bu vaqtdan unumli foydalanish, imkoniyatini beradi. Sinfdan tashqari tabiatshunoslik ishlari tarbiyaviy ahamiyatga ham ega, chunki o'quvchilarning xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadi. Ular moddiy dunyoga qarashni va mehnat madaniyatini shakllantiradi, bilishga qiziqishni va mustaqil kuzatish ko'nikmalarini

rivojlantiradi, jamoatchilik hissini va tabiatga muhabbatni tarbiyalaydi. Tabiatshunoslik boyicha yo'lga qoyilgan sinfdan tashqari ishlar o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish vositalaridan biridir. Uzoq muddatli tajribalar qoyish, gerbariy va kolleksiylalar uchun material yig'ish, model, maket va boshqa ko'rgazmali qurollar tayyorlash, tirik tabiat burchagi va o'quv-tajriba maydonchasidagi ishlar kabi sinfdan tashqari ishlarning shakllari tabiatni o'rganishni hayot bilan bog'lash va o'quvchilarni politexnik tayyorgarlik uchun ahamiyatli bo'lgan amaliy o'quv va ko'nikmalar bilan qurollantirish imkoniyatini beradi. Sinfdan tashqari mashg'ulotlarning barcha turlari bir-biriga bog'liq bo'lishi, biri ikkinchisini to'ldirishi kerak.

O'simlik va hayvonlar bilan ishlashga darslarda vujudga kelgan qiziqish sinfdan tashqari mashg'ulotlarda rivojlanishi mumkin, ayniqsa tabiatshunoslik bilan qiziqqan o'quvchilar esa yosh tabiatshunoslar to'garagiga birlashtirilishi mumkin. O'quvchilarda tabiiy ob'ektlarni kolleksiyalashtirishga moyillikni, hayvonlarga muhabbatni payqagan o'qituvchi ularning qiziqishlariga qarab mashg'ulotlar topishi, tabiat to'g'risidagi fanni chuqurroq o'rganish istagini rivojlantirish zarar. Tabiatshunoslik bo'yicha sinfdan tashqari ishlarga tabiatni o'rganish va muhofaza qilish, o'simliklarni o'stirish, hayvonlarni parvarish qilish bilan bog'liq bo'lgan xilma-xil mashg'ulotlar kiradi. Bu mashg'ulotlar darslarni takrorlamasligi va faqat darslarda olingan bilimlarga asoslanishi kerak. Tabiatdagi amaliy ishlar kuzatishlar va tegishli kitoblar o'qish bilan birga olib borilishi kerak.

M.N. Skatkin o'z tadqiqotlarida tabiatshunoslik bo'yicha sinfdan tashqari ishlar tashkil qilish metodikasi hamda tabiatni o'rganishga oid mashg'ulotlarda bolalarning bilish faoliyatini faollashtirish masalalariga katta e'tibor berdi. Tabiatda, o'quv-tajriba maydonida va sinfdan kuzatish hamda tajribalar o'tkazish zararliligi to'g'risida P.A.Zavitayevning —Boshlang'ich maktabda tabiiyot bo'yicha kuzatish va tajribalar|| nomli kitobida ham shunday fikr yuritiladi. Unda o'rganilayotgan har qanday hodisa haqidagi tasavvurlarni kitoblardan material o'qish bilan to'ldirish hamda mustahkamlashni talab qiluvchi kuzatish va tajribalarning aniq metodikasi bayon qilinadi.

Ekskursiyalar, predmetli darslar va kuzatishlar o'tkazish metodikasini yorituvchi boshqa nashrlar ham vujudga keldi. Jumladan, A.K.Verzinaning ishi nashr qilindi, unda 1-4- sinflarda ob-havoni kuzatish tizimi taklif qilingan, kuzatish natijalaridan ona tili va rus tili, arifmetika, geografiya va tabiiyot darslarida, maktab o'quv-tajriba maydonidagi amaliy mashg'ulotlar jarayonida foydalanish uslublari keltirilgan. 1-4- sinf o'quvchilari uchun —Kuzatish kundaliklari|| 1959-yildan nashr qilina boshlandi, uning muallifi V.A.Valerianova kundaliklarga o'quvchilarning ob-havoni, o'simlik va hayvonlar hayotidagi o'zgarishlarni, qishloq xo'jaligida odamlarning mehnat faoliyatini muntazam ravishda kuzatishlarni tahlil qilishda o'qituvchiga yordam beruvchi qo'shimcha material vazifasini qo'ydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Mirziyoyev Sh.M . Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. –T.: O‘zbekiston, 2017. 103 - b.
- 2.Avliyakov N.X. Zamonaviy o‘qitish texnologiyalari. O‘quv qo‘llanma. – T.: 2001. – 68 s.
- 3.Avazov Sh. Maktabda ekologik tarbiya. –Toshkent: O‘qituvchi, 1992.– 70 b.
- 4.Holmatov P. Q. Darsdan tashqari mashg‘ulotlar jarayonida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘llash. 13.00.02-Mehnat ta‘limi nazariyasi va metodikasi. Ped. Fan. Nomz. Diss.Guliston. 2004. -134 b.
- 5.Abdunazarova Z. MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILAR IJTIMOYILASHUVINING NAZARIY ASOSLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
- 6.Boltayeva I., Abdunazarova Z. THE IMPORTANCE AND FORMS OF ORGANIZATION OF PRIMARY EDUCATION TEACHERS'USE OF THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF STUDENTS'LEARNING ACTIVITIES //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 29-33.
- 7.Abdunazarova Z. A. Q. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNI IJTIMOYIY RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI //Academic research in educational sciences. – 2023. – T. 4. – №. TMA Conference. – C. 768-772.
- 8.Boltayeva I., Abdunazarova Z. CONDITIONS FOR USING THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF PRIMARY SCHOOL LESSONS //Academia Science Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 7-10.
- 9.Abdunazarova Z. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA DIDAKTIK O‘YINLARNING TA‘LIMIY TARBIYAVIY VA RIVOJLANTIRUVCHI AHAMIYATI //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – C. 207-212.
- 10.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO ‘ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
- 11.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.
- 12.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.
- 13.Boltayeva R., Muminova U. O‘QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

INKLYUZIV TA'LIMNING HUQUQIY ASOSLARINI XALQARO HUIJATLARDA TAHLIL QILISH

Qo'ldosheva Maftuna

TerDPI pedagogika va san'at fakulteti

Pedagogika yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada alohida yordamga muhtoj bolalarni ijtimoiy qo'llab quvvatlash, ularga ta'lim berish jarayonlariga alohida e'tibor

qaratish haqida xalqaro va O'zbekistondagi normativ huquqiy hujjatlar asosida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, O'zbekistonda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar, nogiron shaxslarni huquqlari

Bugungi kunda nafaqat O'zbekistonda, balki, butun dunyo mamlakatlarida alohida yordamga muhtoj bolalarni haq-huquqlarini himoya qilish hamda inklyuziv ta'limga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zero, BMT tomonidan 1949-yilda qabul qilingan «Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi» da «Ta'lim olish har bir insonning asosiy va ajralmas huquqi» ekanligini alohida e'tirof etilgan²². Shu o'rinda aytib o'tishim lozimki, O'zbekistonda bu hujjat 1991-yil 30-sentabrda qabul qilindi. Keyinchalik 1997-yil 24-aprelda esa «Inson huquqlari bo'yicha Ombutsman» qabul qilindi. Hozirgi kunda inson huquqlari bo'yicha Eshmamatova Feruza Farxodovna shug'ullanmoqda. 1989-yil 20-noyabr «Bolalar huquqlari to'g'risidagi konvensiya» qabul qilindi. Bu konvensiyaning 2-moddasida quyidagilar belgilangan: «Bolalar, boquvchisi, dini, irqi, terisini rangi va boshqa millatidan, sog'ligidan qat'iy nazar kamsitilishi mumkin emas» deya e'tirof etilgan.

Bundan tashqari, alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar va ularning ota-onalariga korreksion pedagogik yordam olishida va kasbga yo'naltirishda ta'lim muassasalari har tomonlama yordam ko'rsatishi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-qarori bilan tasdiqlangan «Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida» gi Nizomda belgilab berilgan²³. Bugungi kunda zamon talabi shuni taqazo etadiki, insonlar o'rtasida aqlan, jismonan, ruhan buzilishlar kopayib bormoqda. Ko'hna diyorimiz esa bunday sharoitdagi insonlarning ham hamma qatori ta'lim olishlari uchun zarur sharoitlar yaratib bermoqdalar. Bundan korinib turibdiki inklyuziv ta'lim jarayoniga murojat qilsak, foydadan holi bo'lmaydi, albatta. Inklyuziv (inglizcha-uyg'unlashmoq, birlashmoq) degan ma'nolarni anglatadi. Inklyuziv ta'lim sog'lom va nosog'lom bolalarni birga o'qitish demakdir. Uning asosiy maqsadlaridan biri, imkoniyati cheklangan o'quvchilarga va o'smirlarga ta'lim olishlari uchun zaruriy psixopedagogik korreksion sharoitlarni yaratish ularning imkoniyati doirasidagi dasturlar ishlab chiqish, ularni ruhiy rivojlantirib ijtimoiy hayotga moslashtirishdan iboratdir. Bu islohatlarni qilish orqali sog'lom va nosog'lom bolalarni birgalikda o'qitish sog'lom bolalar orasida insoniylikni, mehr-muruvvatni, do'stona muloqotlilik, shukronalik tuyg'ularini vujudga keltirsa, yordamga muhtoj bolalarning esa do'stlari koproq boladi, ota onasidan ajralmagan holda ta'lim- tarbiya olishi hamda ijtimoiy hayotga moslashish baxtiga sazovor bo'lishadilar, shunday ijobiy fikrlarni inobatga olgan holda davlatimiz rahbari umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim jarayonlarini yanada takomillashtirish uchun astoydil harakat qilmoqda.

²² <https://constituon.uz/uz/pages/humanrights>

²³ F.U.QODIROVA, D.A.PULATOVA. INKLYUZIV TA'LIM: NAZARIYA VA AMALIYOT. Darslik. CHirchiq-2022 (sahifa-15-17-18)

O'zbekistonda inklyuv ta'limni rivojlantirish uchun ham yangi tahrirdagi «Ta'lim to'g'risidagi» qonunda tarixda birinchi bor inklyuziv tushunchasi kiritildi. Qonunning 20-moddasida Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi. Inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi²⁴. Keyingi o'quv yilida alohida ta'lim ehtiyoji bor bolalarning 24%, 2025-yilgacha esa 40% odatiy maktablarga jalb qilinishi kutilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoniga muvofiq O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida:

1. Quyidagilar:

2020-2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi (keyingi o'rinlarda — Konsepsiya) 1-ilovaga muvofiq;

2020-2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini 2020-2021 yillarda amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi" (keyingi o'rinlarda – "Yo'l xaritasi") 2-ilovaga muvofiq;

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limini 2025-yilgacha rivojlantirishning maqsadli ko'rsatkichlari (indikatorlari) 3-ilovaga muvofiq tasdiqlansin. Belgilansinki, Konsepsiya erishilgan natijalar, maqsadli ko'rsatkichlar va tegishli davrga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlardan kelib chiqqan holda 2022-yildan boshlab har yili tasdiqlanadigan alohida "Yo'l xaritasi" asosida bosqichma-bosqich amalga oshiriladi.

2. Xalq ta'limi vazirligi 2021-yildan boshlab har yili 1-dekabrga qadar o'tayotgan yilning "Yo'l xaritasi" bajarilishi yakunlarini batafsil o'rganish asosida keyingi yil uchun "Yo'l xaritasi"ni ishlab chiqsin va tasdiqlash uchun Vazirlar Mahkamasiga kiritsin. Vazirlar Mahkamasi "Yo'l xaritalari" hamda maqsadli ko'rsatkichlarning (indikatorlarning) bajarilishi ustidan doimiy monitoring olib borsin hamda yiliga bir marta uning natijalarini Hukumat rayosati majlislarida tanqidiy ko'rib borsin.

3. Belgilab qo'yilsinki, Konsepsiya ikki bosqichda amalga oshiriladi, jumladan:

a) 2020 — 2022-yillar davomida:

inklyuziv ta'lim tizimi sohasidagi normativ baza takomillashtiriladi;

inklyuziv ta'lim tizimi uchun malakali pedagog kadrlar tayyorlanadi, qayta tayyorlanadi va malakasi oshiriladi;

inklyuziv ta'lim joriy etilgan muassasalarning moddiy-texnika bazasi mustahkamlanadi, ular maxsus moslamalar (ko'tarish qurilmasi, pandus, tutqich va boshqalar), zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta'minlanadi;

inklyuziv ta'lim sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalar joriy etiladi;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning bilim olish huquqi, inklyuziv o'qitishning mazmun-mohiyatini tushuntirish orqali aholi o'rtasida ijobiy ijtimoiy muhit shakllantiriladi;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni kamsitish, ularga salbiy muomalada bo'lishning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshiriladi;

inklyuziv ta'lim tizimi tajriba-sinov tariqasida alohida ta'lim muassasalarining faoliyatiga joriy qilinadi;

b) 2023-2025 yillar davomida:

inklyuziv ta'lim tizimi bosqichma-bosqich boshqa umumiy o'rta ta'lim muassasalarida joriy qilinadi;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan har bir bolaning inklyuziv ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshiriladi;

inklyuziv ta'limda o'qitish usullari takomillashtiriladi hamda ta'lim jarayoniga individuallashtirish tamoyillari bosqichma-bosqich joriy etiladi;

inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashga, ularning jismonan sog'lom va baquvvat shakllanishiga qaratilgan choralar ko'riladi;

Xulosa qilib aytganda shunday deyishimiz mumkinki, amalga oshirilyotgan islohotlarning, uylanayotgan rejalar judayam ajoyib korinishda davom etmoqda, o'ylaymanki 2025-yilgacha bo'lgan maqsadlar ham xuddi konsepsiyadagidek amalga oshirilsa, imkoniyati cheklangan bolalar ham bir xil sharoitda ta'lim olishi kerak. Ularga darslik, o'quv qo'llanmalar yetmay qolishi kerak emas. Bunday bolalar ham qiynalmasdan maktabga borishi, kelajakda o'z yo'lini osonroq topishi zarur semakdir shundagina jamiyat ham imkoniyati cheklangan shaxslarga begonadek ajablanib qaramaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://constituon.uz/uz/pages/humanrights>
2. F.U.QODIROVA, D.A.PULATOVA. INKLYUZIV TA'LIM: NAZARIYA VA AMALIYOT. Darslik. CHirchiq-2022 (sahifa-15-17-18)
3. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 2023.09.2020 yildagi O'RQ-637-son.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 13.10.2020 yildagi PQ-4860-son.
5. Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

6.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

7.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

8.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

9.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

10.Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.

11. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.

INSON KAMOLOTIDA ILM O'RGANISHNING O'RNI

Bobomurodova Dilrabo Kamolovna

TerDPI 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada inson kamolotida ilm hosil qilishning muhimligi va ahamiyati haqida fikrlar bildirilgan. Ta'lim-jarayonida ustoz va shogird an'analari, tolibi ilmning amal qilishi kerak bo'lgan muhim jihatlar hadisi shariflar, hikmatli so'zlar misolida yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ilm, hadislar, asl xazina, tolibi ilm, tahsil odoblari, yoshlik, muvaffaqiyat, nuqsonsiz.

Hech sharaf yo'q ul sharafi ilmdin,

Ilm shohi avlo bo'lmas hilmdin.

Garchi yo'qdin bor yaxshidur mudom, lek

Yo'q bo'lsa soz, kimki mahrum ilmdin.

(Adib Sobir Termiziy)

Butun koinotni yaratgan buyuk zot insonni ilm bilan barcha maxluqotdan ortiq qilib yaratdi. Ilmning sharafi va ulug'ligiga shubha yo'qki, bu haqida bashariyatning komili Payg'ambarimiz alayhissalom :” Kishi ilmdan bir bob o'rganishi uning uchun dunyo va undagi narsalardan yaxshiroqdir”²⁵, deb ta'kidlaganlar. Yana bir hadisda Rasululloh (s.a.v) shunday marhamat qiladilar:” Ilm – xazina, uning kalitlari – savol. So'ranglar, so'rashda 4 kishi savobga ega bo'ladi: So'rovchi, olim, eshituvchi, ularni do'st tutuvchi”²⁶.

²⁵ Imom ibn Abdul Bar Hasan Basriydan mavquf holda rivoyat qilgan.

²⁶ Abu Nu'aym zaif isnod bilan rivoyat qilgan.

Ilm o'rganish eng oliy martabadagi ishlardan hisoblanadi. Ilmning bulog'i hisoblangan ustoz, muallimni va ularning maqomlarida bo'lgan har bir kishini hurmat qilish ham ilm oluvchining fazilatlaridandir. O'qish, o'rganish jarayonida o'quvchi ham o'qituvchi ham o'z o'rnida o'zlariga yuklangan vazifalarni sidqidildan ado etsalar nur ustiga a'lo nur. Sababi Sharq mamlakatlarida ta'lim jarayoni azaldan tarbiya bilan hamnafas rivojlanib, bir-biriga egiz tushunchalar sifatida shakllangan. Hozirgi kunda ta'lim va tarbiya jarayonimizda bosh maqsadimiz har tomonlama yetuk, barkamol shaxslarni shakllantirishdan iboratdir. Albatta inson barkamollikka puxta bilim, yuksak iste'dod hamda sabr qanoat bilan erishadi. Bejizga donishmandlar ilm olishni igna bilan quduq qazishga o'xshatmaganlar. Ilm takror hamda muntazamlikda kuchga aylanadi, mustahkamlanadi.

Imom Zarnujiy "Ilm olish sirlari" asarida talaba tahsil jarayonida e'tibor berishi kerak bo'lgan jihatlarni keltirib o'tadilar: "Tolib kishi saboq va takrorlash vaqtida har bir narsani yaxshi tushunib olishga jiddiy harakat qilishi kerak. Ayniqsa, ustozdan ta'lim olayotganda chuqur o'y bilan fikr yuritib, mulohaza qilib, bilib olishga tirishishi kerak bo'ladi. Zero saboq oz bo'lib, uning takrori, tafakkuri va fahmi ko'paysa, u idrok qilinadi. Ilm talabida bo'lgan kishi parhez, jiddu jahd ila ilm qilmog'i darkor. Asal yeb turish, yong'oqni shakar bilan aralashtirib yeyish, har kuni mayiz iste'mol qilish zehnni mustahkamlaydi"²⁷.

Donishmandlardan biri:

*G'animat bilganga kechalar qanday ulug' ne'mat,
Kecha ham umring bir qismi, bekor ketmasin,
Yema pushmon, qilma dushmon, chekma uzoq nadomat!*

Kechalarning foydasiz o'tib borayotgani va bu kechalar esa umrimizdan hisoblanishi eng katta nadomat emasmi?! Chunki insonning shodligi kiyim-kechak kiyishda bo'lsa, ilmga ega bo'lishi esa mudroq va ko'p uyquni tark etishdadir.

Ilm talab qilishga targ'ib qilingan hadisi shariflarda aytilishicha, ilmning har soniyasi ibodat, har soniyasi istig'for bo'lib, fazilati ulug' ne'matlarning eshiklari keng ochilishiga boisdur. Tolibi ilm kechaning avvalida hamda oxirida darslarini takror qilishga odatlanmog'i kerak. Ushbu ikki vaqt barokatli, fayzlidir. Inson umrining "yoshlik" degan bekatidagi har bir kunlarini talaba g'animat bilmog'i kerak, kelajagi uchun zamin tayyorlamog'i lozim. Arab hikmatlarida: "Yoshlikda o'rganilgan ilm go'yo toshga o'yilgan naqsh kabidir", deyilgan. Bu ham yoshlikning bir ulug' ne'mat ekanini ta'kidlayapti.

Mavzuni yanada teranroq tarzda davom ettiradigan bo'lsak, ilm olish dinimizda eng ulug' ibodatlardan sanaladi. Chunki banda ilm vositasida Rabbini tanishga, U Zotning farzlarini bajarishga, shuningdek, barcha mavjudotlarga taalluqli haqlarni ado etishga muvaffaq bo'ladi. Biror din ilm olishga islomchalik targ'ib qilmaydi. Islom jaholatga qarshi ilm-ma'rifat bilan kurashishga ham katta e'tibor qaratadi. Alloh taolo ilmning fazilatleri va uning martabasi haqida

²⁷ Imom Zarnujiy. Ilm olish sirlari: diniy-ma'rifiy. T.: "Munir" nashriyoti, 2022. -176 b.

Qur'oni karimda bunday deydi: "U O'zi xohlagan kishilarga hikmat (payg'ambarlik yoki Qur'on ilmi) beradi. Kimga (mazkur) hikmat berilgan bo'lsa, demak, unga ko'p yaxshilik berilibdi. Bundan faqat oqil kishilargina eslatma olurlar"²⁸. Mazkur oyat tafsiri haqida Ibn Abbos roziyallohu anhumo fikr bildirib, "Ushbu oyatdagi hikmatdan murod halol va harom ilmini bilishdir", deganlar.

Rasululloh sollallohu alayhi vasallam bunday deganlar: *"Imon yalang'ochdir, uning libosi taqvo, ziynati hayo, mevasi esa ilmdir"*. Olimlarning martabalari to'g'risida Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallam aytadilar: *"Butun bir qabilaning o'limi bir olimning vafotidan yengilroqdir"*²⁹.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, har bir boshlangan ish muvaffaqiyatli, mukammal yakun topishi uchun albatta uning ilmiga ega bo'lmoq darkor. Shunda qilingan ish nuqson va kamchiliklardan xoli bo'ladi. Zero, hadisi shariflarda ham: "Har bir musulmonning ilm talab qilishi farzdir", deb yozilgan. Ilm olish butun umr davom etadigan sayohatdek gap. Sayohatingiz davomida sizni xursand qiladigan ba'zan xafa qiladigan ko'pincha asabiylashtiradigan holatlarga duch kelasiz. Ammo ilmning afzalligi shularda ko'rinadi-ki, u ko'paygani sayin o'zingiz va atrofingizdagi olamni yaxshiroq taniy boshlaysiz. Ilmning afzalligi sizni hech narsangiz qolmaganida ham tark etmasligi, ishlatilgani sayin ko'payib borishi va albatta oldingizga qo'ygan maqsadlaringizga ertaroq yetishishingizga ko'maklashishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Imom Zarnujiy. Ilm olish sirlari: diniy-ma'rifiy. T.: "Munir" nashriyoti, 2022. - 176 b.

2. Abdulaziz Mansur. Qur'oni karim ma'nolarining tarjima va tafsiri. "Toshkent islom universiteti". T.: — 2004

3. "Imom Buxoriy saboqlari". Jurnal. 2008/3.

4. Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

5. Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

6. Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

7. Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

8. www.ziyonet.uz

9. www.bukhari.uz.

²⁸ Abdulaziz Mansur. Qur'oni karim ma'nolarining tarjima va tafsiri. "Toshkent islom universiteti". T.: — 2004.

²⁹ "Imom Buxoriy saboqlari". Jurnal. 2008/3.

INTEGRATSIYA TA'LIM JARAYONINI QULAYLASHTIRISHNING MUHIM PRINSIPI SIFATIDA

Karshiyeva Aziza

TerDPI 3-kurs talabasi

Bosimova Mahliyo Dilshod qizi

TerDPI Boshlang'ich ta'lim fakulteti 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola ta'lim jarayonida yangi tushuncha sifatida kirib kelgan integratsiya haqida bo'lib, undan foydalanish orqali ta'lim jarayonida qanday qulayliklarga erishish mumkin ekanligi haqida bayon qilingan. Bunda jamiyatda integratsiya qay darajada o'rin egallagani, biz undan ta'lim jarayonida qanday vaziyatlarda foydalanganimiz va boshqa davlatlarda qanday foydalanishi haqidadir.

Kalit so'zlar: integratsiya, ta'lim, o'qituvchi, o'quvchi, jarayon, faoliyat, fan

Ta'limning integrativligi ko'rgazmali ta'lim tizimi hisoblanib, integrativ bilimlarni chuqurlashtirish va kengaytirish asosida ko'rgazmali mahoratni vujudga keltirish sirlarini ochib beradi. Ko'rgazmali ta'lim tizimni turli xildagi turlar, shakllar, usullar, obyektlar asosida qurilgan. Jamiyatdagi integratsiya jarayonida insonning integratsiya – alohida elementlarni yig'ib, ularni birlashtirish, yaxlit holga keltirish deb tushunish mumkin. Shuningdek, ko'pchilik olim va metodistlar integratsiya muammosining mazmun mohiyatini aniqlash bo'yicha har xil fikr berganlar.

Hozirgi kunda "Integratsiya" tushunchasining aniq ta'rifini metodik adabiyotlarda, bu muammo bo'yicha shug'ullangan olimlar tomonidan bir-biriga yaqin bo'lgan ta'riflarda berilgan. Ta'limni integratsiyalashning asosiy maqsadi boshlang'ich maktabdayoq tabiat va jamiyat haqida yaxshi tasavvur asoslarini qo'yish va ularning rivojlanishi qonunlariga o'z munosabatini shakllantirishdan iboratdir. Mana shuning uchun kichik maktab o'quvchisi predmet yoki voqea hodisalarni bir necha tomondan ko'rishi muhim hisoblanadi: mantiqiy va emotsional tomondan badiiy asarda hamda ilmiy-ommabop maqolada biolog, so'z ustasi, rassom, musiqachi nuqtayi nazaridan va boshqalar.

Integratsiya bugungi kunda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda yashirin aloqadorlik va bog'lanishlarni aniqlay bilish, fanlararo bog'lanish, ya'ni uzviylikni ta'minlash bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi, chunki fanlararo aloqadorlik ta'minlangan holda, darsni tashkil qila olgan o'qituvchi o'quvchilarda o'zining faniga bo'lgan qiziqishini oshiribgina qolmasdan, mazkur fanni o'zlashtirishga juda katta yordam beradi.

Davlat ta'lim standartlari qabul qilingach ta'lim mazmunini qisman yangilanadi. Davlat ta'lim standarti talabalari asosida yangi o'quv dasturlari va darsliklar ishlab chiqildi. Lekin kuzatishlar shuni ko'rsatadiki o'quv rejasida o'quv predmetlarining soni ortib ketgan. Bugungi kunda esa o'quv rejasida 27 ta o'quv fani mavjud. Shu o'rinda bir savol tug'iladi. O'quv fanlari miqdorini ko'paytirish orqali o'quvchining bilim darajasini oshirishga erishilayaptimi? Yo'q albatta, chunki uning sabablari quyidagilar:

1. O'quv fanlari ko'paygan sari o'quvchilarga taqdim etiladigan bilimlar soni vva sifati maydalashib bormoqda;

2. O'quv darsliklarida takror ammo bog'liqlik aks etmagan materiallarning miqdori ortmoqda;

3. O'quvchining ijtimoiy tajribasiga mos bo'lmagan va ularning hayotiga kirmay qolayotgan bilim va tushunchalar ko'paymoqda;

4. Qabul qilingan DTS lari bilan o'quv dasturlari orasida nomuvofiqlik bir-birini to'ldirish o'rniga o'zaro mos kelmagan tushunchalar vujudga kelmoqda.

Agar o'quv materiali murakkab va o'quvchi yosh doirasini bilim salohiyatiga mos bo'lmasa, o'quvchi uni to'liq o'zlashtirishga qiynalishi mumkin. Agar sodda va takror holda ifodalangan bo'lsa bunday o'quv materialini o'zlashtirishga ehtiyoj sezmaydi, aksincha mashg'ulot davomida zerkish va qiziqmaslik, layoqatsizlik ko'rinishlari vujudga kelishi kuzatiladi. Amaldagi ta'lim jarayonini tahlil qilish natijalari shuni ko'rsatadiki, u yoki bu o'quv fani mazmunida o'quvchining ijtimoiy tajribasiga kirmay qolgan u ayni yoshda foydalanmaydigan bilim va tushunchalar mavjud. Buning asosiy sababi o'quv fanining mazmunini o'ta murakkab yoki haddan tashqari sodda ekanligidir. Agar o'quv materiali murakkab va o'quvchi yosh doirasini bilim salohiyatiga mos bo'lmasa, o'quvchi uni to'liq o'zlashtirishga qiynaladi. Agar sodda va takror holda ifodalangan bo'lsa bunday o'quv materialini o'zlashtirishga ehtiyoj sezmaydi, aksincha mashg'ulot davomida zerkish va qiziqmaslik, layoqatsizlik ko'rinishlari vujudga keladi. Bugungi kunga kelib jahondagi rivojlangan mamlakatlarning 70 foizi ta'lim tizimida integrativ xarakterdagi o'quv dasturlari va darsliklardan foydalanib kelmoqda.

Har bir mamlakat ayni shu davlatning ta'lim tizimiga qo'yilgan buyurtmaning tabiatidan va ayni daqiqalardagi jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda integratsiyaning turli dairajalarini ishlab chiqqan va joriy qilib kelmoqda. Chunonchi, Buyuk Britaniya ta'lim tizimida asosan integrativ fanlar joriy qilingan bo'lsa, Koreya va Shveytsariya integratsiyalashgan fanlar yoki alohida o'quv predmetlari, Avstraliya integratsiyalashtirilgan fanlar, Yaponiya, Shimoliy Irlandiya, Uels, Gong-Kong va Germaniyada ham alohida fanlar, Vengriya madaniyat yo'nalishidagi o'quv predmetlari, inson va tabiat, integrativ fanlar, Niderlandiyada alohida o'quv predmetlari, Irlandiyada fan va texnika kabi bloklarda barcha o'quv fanlari mujassamlashtirilgan holda o'qitiladi. Bizning ta'lim tizimimizda ham har tamonlama barkamol shaxsni tarbiyalash maqsadidabu sohada dastlabki qadamlar qo'yilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ishmuhammedov R. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. T.: Iste'dod. 2010. 141 bet.

2. Kamolova A. Yosh avlodni tarbiyalashda xalq pedagogikasini manbalarining o'rganishning o'rganishning ilmiy-nazariy asoslari. "Science and Education" Scientific Journal /December 2022 / Volume 3 Issue 12. 590-592 betlar.

3.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

4.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

5.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY-PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

6.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

7.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

8.Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.

9. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.

CHET ELDA ALOHIDA YORDAMGA MUHTOJ BOLALARNING INKLUZIV TA'LIMI.

Jo'rayeva Maftuna

*TerDPI Pedagogika va san'at fakulteti
pedagogika yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada, umumiy o'rta ta'lim maktablarida inkluziv ta'limning joriy qilinishi va O'zbekiston va Xorijiy mamlakatlarda inkluziv ta'limning qo'llanishi, imkoniyati cheklangan bolalarning sog'lom bolalar qatorida ta'lim olishi hamda ularga yaratilayotgan shart-sharoitlar haqida ma'lumotlar berish.

Kalit so'zlar: inkluziv ta'lim, ta'lim, tarbiya, AQSH, Buyuk Britaniya, Rossiya, Xitoy, Hindiston, Shvetsariya, Qirg'iziston, Qozog'ston davlatlarida alohida yordamga muhtoj bolalar uchun yaratilgan shart-sharoitlar, intellekt, xulqi og'ir bolalar, ta'lim integratsiyasi.

Alohida ehtiyojli bolalarni tarbiyalash mamlakatimiz oldidagi asosiy vazifalardan biridir.Bu zarur shart har bir kishi o'z harakatlarining egaligi va dolzarbligini his qilishi mumkin bo'lgan chinakam inklyuziv jamiyatni yaratish. Biz har bir bolaning ehtiyojlari va boshqa sharoitlaridan qat'iy nazar, o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi, jamiyatga hissa qo'shishi va uning to'laqonli a'zosi bo'lishi uchun sharoit yaratishimiz shart.

Mamlakatimizda bugungi kunda jismoniy yoki aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lga bolalar uchun mo'ljallangan 86 ta ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasida 21 ming 363 bola ta'lim –tarbiya olmoqda.13 ming 863 o'quvchiga esa uyda yakka tartibda ta'lim beriladi. Bugungi kunda imkoniyati cheklangan bolalar hech bir davlatda e'tibordan chetda qolgani yo'q. Ularning ta'lim-tarbiya olishlari uchun inklyuziv ta'limning joriy qilinishi esa katta imkonyatlar eshigini ochib berdi.Albatta, sog'lom bolalar qatorida ta'lim olish, ular uchun ham o'z qobiliyati va bilimini rivojlantirish uchun turtki bo'lmay qolmaydi.Bu kabi imkoniyatlar har bir davlatda mavjud.

Biz AQSH, Buyuk Britaniya, Rossiya, Xitoy ,Hindiston, Shvetsariya, Qirg'ziston, Qozog'iston misolida imkoniyati cheklangan bolalarga yaratib berilgan shart-sharoitlar bilan tanishib chiqamiz. Rossiyada inklyuziv ta'limning keng tarqalgan modeli ommaviy maktablarda maxsus siniflardir. Ular quyidagi alohida yordamga muhtoj bolalar uchun tashkil etilgan;

*Intelektida buzulishi bo'lgan bolalar ;

*Psixik rivojlanishi sust bolalar uchun korreksiya siniflari.

Moskivadagi ta'lim markazining ijtimoiy ta'lim bo'limi 1992 yilda umumiy ta'lim tizimida imkoniyati cheklangan bolalar integratsiyasi modelini tayyorlash g'oyasini ilgari suradi.[2] Imkoniyati cheklangan bolalarni ta'limga jalb qilish, ularga har tomonlama ta'lim berish usullarini qo'llash, darslarga qiziqtirish va maxsus sinflar tashkil qilib o'qitish. Psixik jihatdan nuqsoni bor bolalarni va shuning bilan birga ruhiy jihatdan nuqsoni bor bolalarga maxsus darslar tashkil etish.

AQSH, Buyuk Britaniya, Daniya kabi ko'plab mamlakatlarda maktab turini tanlash qonun tomonidan belgilangan.Ota-onalar o'z bolalarini o'qitish uchun o'zlarga yoqqan ta'lim turini tanlash uchun yozma ravishda tasdiqlashgan. Buyuk Britaniya ta'lim jarayonida esa o'quvchilar uchun alohida maxsus maktab ishlab chiqilgan bo'lib, maxsus maktab o'quvchilarining bir qismi ommaviy maktablarda ta'lim olganlar. Ular uchun maxsu kitoblar, maxsus o'quv qo'llanmalar, shuningdek, maxsus xona va maxsus xona jihozlari kabi ko'plab imkoniyatlar yaratib berilgan.

Buyuk Britaniyada alohida yordamga muhtoj bolalar va nuqsoni bor bolalarga davlat tomonidan alohida mablag'lar bilan ta'minlanishi zarur deb hisoblangan. Qaysi maktab integratsion ta'lim tizimi joriy etilgan bo'lsa, o'sha maktablarga maxsus maktablarda o'qiyotgan bolalarning bir qismi qamrab olindi.integratsiya tizimini yanada puxtaroq joriy etish maqsadida o'yinlar, jismoiny tarbiya, raqs va bir qancha amaliy mashg'ulotlar kiritildi. Bu kabi mashg'ulotlar imkoniyati cheklangan bolalarni sog'lom bolalar kabi ta'lim-tarbiya olishga imkon yaratib beradi. Shvetsariya rivojlanishida nuqsoni mavjud bolalar ta'limining asosiy qismini ommaviy maktabda ta'lim olishlari uchun dastur mavjud.

O'qituvchilar to'rt kishidan ommaviy maktabning uchta o'qituvchisi va imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash bo'yicha maxsus tayyorgarlikka ega bitta o'qiyuvchidan iborat guruh faoliyat ko'rsatadi. Shvetsariyada ham boshqa

mamlakatlar singari inkluziv ta'limga alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, bolalar uchun turi shart-sharoitlar yaratilgan.

Qozog'stonda 2003-yil "Maxsus extiyojli bolalarni koreksion ijtimoiy va tibbiy pedagogic qo'llab-quvatlash haqidagi, Qonun qabul qilinadi. Bu qonun asosida maxsus ehtiyojli bolalarni umum ta'lim muassalarida ta'lim-tarbiya berish, koreksino pedagogik ish olib borish mqasadida reabilitatsion markazlar, psixologik-pedagogik koreksiya xonalar, maxsus maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida qoshida qisqa muddatli guruhlar tashkil etildi. Inklyuziv ta'limga kadrlarni tayyorlash uchun oliy ta'limda "Maxsus tayyorlash uchun oliy ta'lim"da "Maxsus pedagogika", "Maxsus pisixologiya", "Maxsus metodikalar" kurslari kiritilgan.[3] O'zbekistonda inklyuziv ta'limni takomillashtirish alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tizimini shakillantirish va ularga ko'rsatilayotgan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilashga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabr "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi" qaror qabul qilindi. Mazkur qaror bilan 2020-2025-yillar xalq talim tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi. Konsepsiyani amalga oshirish bo'yicha 2020-2021-yillarga mo'ljallangan "yo'l xaritasi" tasdiqlandi. E'tiborli jihati shundaki, 2023-2025-yillarda inklyuziv ta'lim tizimi 51% umumta'lim maktablarda joriy qilinishi belgilangan. Ushbu ta'lim shakliga 40% imkoniyati cheklangan bolalar qabul qilingan.[6]

O'zbekistonda bugungi kunga keli inklyuziv ta'lim uchun ko'plab sharoitlar yaralilgan bo'lib, bularning hammasi o'z siyosatiga egaligi va o'z davlar ta'lim tizimi bo'yicha yaratilgan. Bugungi kunga qadar jahon miqyosida juda ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilish borasida amaliy tadbirlar olib borilmoqda. Bularning barchasi albatta har bir davlat kelajagi uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlardan biridir. Jahon miqyosida juda ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilish borasida amaliy tajribalar olib borilmoqda, biroq maxsus extiyojli bolalarni umumta'lim tizimi sharoitiga qabul qilingan davlatlar jismoniy va ruhiy rivojlanishidagi kamchiliklarni korreksiyalashga yo'naltirilga qo'shimcha ta'limni ko'rsatish ma'sultatidan ozod etmaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, inkluziv ta'lim nogiron bolalar va alohida yordamga muhtoj bolalarga yordam berish va ularni ha tomonlama qo'llab -quvatlash ularga kerakli va zarur bo'lgan shart-sharoitlarni yaratish. Inkluziv maktablar chet eldagi odatiy maktablardan farqli ravishda ta'lim yutuqlariga erishishga qaratilgan. Birgina O'zbekistonda emas, balki boshqa Xorijiy mamlakatlarda ham inklyuziv ta'limga bo'lgan e'tibor juda katta. Har bir mamlakat o'z dasturini ishlab chiqqan holda bolalarga qulayliklar yaratgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1.R.Sh.Shomaxmudova "Maxsus vainklyuziv ta'lim xalqaro va milliy tajribalar"-o'quv uslubiy qo'llanma. Toshkent 2011

2."Inklyuziv ta'lim "-o'quv uslubiy qo'llanma. Toshkent 2019.

3."Inklyuziv ta'lim asoslari" –o'quv uslubiy qo'llanma. Urganch 2020.

4.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

5.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

7.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

8.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

9.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

10.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

11. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.

12. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING AXBOROT BILAN ISHLAY OLISH KOMPETENSIYASI RIVOJLANISHINING ZARURIYATI

Ismailov Janibek Aktamovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Tabiiy va aniq fanlarda masofaviy ta'lim kafedrası o'qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'qituvchilarning axborot olish imkoniyatlarining muhimligi, axborot bilan ishlay olish kompetensiyani rivojlantirishning asosiy yo'nalishlariga oid ayrim mulohazalar keltirilgan.

Kalit sozlar: ma'lumot, konferentsiya, hayajon, mahorat, effekt, ta'lim, ko'rsatma, "birinchi o'qituvchi".

XXI asrda axborot jamiyatning shu qadar muhim bo'lagi va tarkibiy qismiga aylandiki, ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligi kun jihatdan unga bog'lik bo'lib qoldi. Chunki har qanday ta'lim tizimida o'quvchi, talaba yoki kursant dastlabki ta'limiy axborotlarni o'qituvchidan oladi. Shu ma'noda pedagogning jamiyat oldidagi burchi ham olijanob, ham murakkab bo'lib, u yoshlarni tarbiyalash, ma'lum fan bo'yicha bilim berishdek muhim vazifa bilan shug'ullanadi. Ana shu muhim vazifaning nechog'lik bajarilishi birinchi navbatda oldin so'z yuritilgan ta'limiy axborot beruvchi pedagogning mahoratiga

bog'likligini bir vaqtlar, sobik ittifoqning taniqli pedagogi M.Shchetinin shunday bayon qilgan edi: "Bugun bizning sinflarimiz "uxlayotgan" o'quvchilar bilan to'la. O'quvchilarning uxlab o'tirishlarida ularning hech aybi yo'k, bu-bolalar organizmini miqdor jihatdan ko'p, sifat jihatdan esa arzimas darslardan o'zlarini tabiiy himoya qilishlari tufaylidir. Buni har bir o'qituvchi anglab yetmas ekan bolalarimiz darslarda o'nlab yillar uxlab o'tiraveradilar".

Darslarning o'quvchilar uchun zerikarli bo'lishining sabablaridan biri ayni paytda televidenie, radio, internet, matbuot va boshqa axborot vositalarining har kuni bolalarni yangidan-yangi ma'lumotlar bilan qurollantirayotgan bir paytda, ko'p hollarda, o'qituvchi beradigan ma'lumotning darslik materiallaridan nari o'tmay, na mazmunan va na ko'rsatmaliligi bilan ommaviy-texnik axborot manbalarining ma'lumotlaridan oldinga o'ta olmayotganidadir.

Shu boisdan o'quvchini "uyqudan uyg'otish" va darslar unga kizikarli bo'lishi uchun hozirgi davr o'qituvchisidan juda katta axborotga ega bo'lishlik, iqtidor hamda ijodkorlik talab etadi.

Buni quyidagicha izohlash mumkin. Pedagogik amaliyot tugaganidan keyingi Yakuniy xisobot konferensiyasida talabalarimiz o'z bilimlarin zahirasi juda kamligidan afsulanishdi. Ulardan: "Nega endi bilimlaringiz yetmaganida lug'at, ensiklopediyalardan foydalanmadilarin-giz"-deb so'raganimizda ular "Gap lug'atlardan foydalanishda emas. Bizda amaliyot davrida, o'zimiz bilan bo'lishi kerak bo'lgan narsa yetishmadi",-deb javob berishdi. Ular o'zlarida yo'q "narsa" deganda zaruriy ilmiy axborotlarni nazarda tutayotganliklarini ta'kidlashdi.

Aytilganlardan ko'rinadiki faqat o'z fani materiallarini o'rganishdan tashqari, barcha boshqa sohalar bo'yicha ham yetarlicha axborot va ma'lumotlarga ega bo'lgan, keng bilimli, ijodkor pedagoglarga o'quvchilarning e'tiborini o'ziga jalb etib ("uyg'otib") o'z faniga qiziqтира oladi.

Ammo shuni unutmaslik kerakki, boy axborot resursiga ega bo'lishning o'zi yetarli emas. Axborot sohibi garchi ko'plab bilimlarni o'zida mujassamlashtirgan bo'lsa-da, bu bilimlar o'quvchilarning qalbiga yetib bormasa, ularniig hayajon (emotsional)li faolligini oshirmasa behuda urunish bo'lib qolaveradi. Jumladan, ko'pchilik hollarda ma'lum predmet uchun ajratilgan vaqt fondini, pedagogik sharoitni, shuningdek o'quvchi (talabalar)ning bilim zahirasi va darajalarini hisobga olmagan holda, ushbu fan bo'yicha o'quv dasturida keltirilgan hamma materialni to'la-to'kis o'tib berishga harakat kilishdek maqsadga nomuvofiq ishlar amalda kuzatiladi. Bunday muammoli izlanish va ijodkorlikdan mahrum ta'lim (yo'l) o'z navbatida, o'quvchilarda mazkur o'quv fani mazmuni bo'yicha bilimlar tizimining keng shakllanishi o'rniga, aralash-quralash tor tasavvurlar hosil qilib, ularga fan asoslarini amalda qo'llay olishdek zaruriy malaka va ko'nikmalarni bera olmaydi.

Bu esa hozirgi kunda har bir fan o'qituvchisidan o'z fani materialidan tashqari ta'limning pedagogik-psixologik asoslari bilan yaxshi qurollangan bo'lishini, o'qitishning shakl va uslublarini yaxshi bilishni talab qiladi. Bu o'z navbatida, o'qituvchining-o'z pedagogik mahoratini oshirishga qaratilgan tinimsiz intilishi va jonkuyarligini taqozo etadi.

Tajribalardan ma'lumki, konkret olingan biror sinf o'quvchilarining zamonamiz talablariga mos barkamol avlod bo'lib yetishishida pedagoglarning xizmati bekiyosdir. Bunday mas'uliyatli vazifada ijobiy natijaga erishish ham, bevosita o'qituvchining boy axborot resursiga ega bo'lishi bilan bog'liq, yuksak pedagogik mahoratiga borib taqaladi.

Hech kimni qirg'okdan kuzatib turib suzishga o'rgatish mumkin emasligini, ya'ni bilim va ko'nikmalarni faqat ma'ruza o'kish bilan rivojlantirib bo'lmasligini yaxshi tushunadilar. Yoshlarga ilm-fanning beadam ummonida erkin suza olishini o'rgatish uchun esa, pedagogning o'zi qayta-qayta ta'kidlaganimizdek mohir "suzuvchi" bo'lishi talab etiladi. Bu hakda buyuk donishmandlarimizning "tog'day biliming bo'lsa, angushvonadek bilim bera olasan" degan hikmati g'oyat ibratli ekanligini unutmasligimiz lozim.

"Sharq pandomalari" dan o'rin olgan: "Aflotunning Arastuga vasiyati" dagi, "Shuni bilginki, ta'lim tarbiya bilan shug'ullanuvchi odam uzi tarbiya ko'rmagan bo'lsa, boshqalarni tarbiya qila olmaydi. Hulqi yaxshi kishi boshqalarni yaramas va iflos ishlarga boshlay olmaydi. Agar sen o'z shogirdingni tarbiyalamokchi bo'lsang avval o'z ruhingni yaxshilashdan boshla. Mabodo o'zgaralar aybini bartaraf etishni ixtiyor etsang, bundan oldin o'zingni nuqson va illatlardan tozalashing zarur" degan dono so'zlari va "Birinch muallim" nomini olgan Arastuning "Arastuning Iskandarga nasihati" da keltirilgan: "Shuni bilginki, agar hulqing buzuq bo'lsa, fuqaroni to'g'ri yo'lga boshlash qo'lingdan kelmaydi, agar gumroh bo'lsang, ularga yo'l boshchilik qila olmaysan, agar o'zing yo'ldan adashgan bo'lsang ularga pand-nasihati qila olmaysan. Axir, ko'zi ojiz bo'lgan kishi qanday qilib ko'rga yo'l ko'rsata oladi? Kambag'al odam o'zgani boy qila oladimi? Xor va tuban kishi boshqalarga obro' va qadr-qimmat ato qila oladimi?" degan nasihatlarini har bir pedagog (ustoz, murabbiy) o'zigaburch deb qabul qilib olishini alohida ta'kidlash kerak.

Shuningdek, Sharq Arastusi ("Ikkinchi muallim") deb tan olingan mashhur o'rta asr faylasufi vatandoshimiz Abu Nasr ibn Muhammad al Forobiy (IX-X asr) o'zining "Namunali ta'lim haqida" risolasida o'qituvchining faoliyatini mamlakatning dono hukmroniga o'xshatadi. O'qituvchini: "Bunday odam, inson erishishi mumkin bo'lgan eng oliy darajaga erishmog'i, baxtlikning cho'qqisidan o'rin olmog'i lozim. U insonni baxtga erishishining barcha yo'llaridan ogoh bo'lgan zotdir", -deb ta'riflaydi.

Butun Movaraunahr donishmandlarining orasida "Shayx-ur-ra'is", ya'ni "Olimlarning olimi", "Donolik tarozisi" unvonini va Sharkda Arastu hamda Forobiydan keyingi "Uchinchi muallim" nomini olgan buyuk vatandoshimiz Abu Ali ibn Sino ham o'qituvchi mahoratiga katta e'tibor beradi. O'zining "Donishnoma", "Salomon va Ibsol qissasi", "Tadbiri manozil", "Xayn ibn Yaqzon" va boshqa asarlarida turli bilimlarni egallashning ahamiyatini qayta-qayta uqtirib o'tadi.

Abu Ali Ibn Sino tarbiyachining shaxsiy ibratiga katta e'tibor beradi. U kattalarning va murabbiylarning kelishmagan qiliqlari, bola hulkning shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, "Tarbiyachi

faqat soʻz bilan emas, balki yurish-turishda, hulk atvorda, bilimda, odobda, xullas har jixatdan oʻrnak boʻlishi lozim”.

Xulosa kilib aytganda, Respublikamiz uzluksiz taʼlim tizimi faoliyatining samaradorligi, birinchi navbatda, unda inson omili qanday hal qilinayotganligi, boshqacha aytganda, ulardagi barcha pedagogik kadrlarning mahorati yoki mavzudan kelib chiqib aytganda ularning boy axborot resurslariga egaligi ularni amalda koʻllay olish malakalari qay darajadali bilan belgilanadi.

Antik dunyodan to hozirgi kunimizgacha yetib kelgan va umum bashariyat tan olib kelayotgan bu muhim omil ijobiy hal kilinmay turib, taʼlim tizimi oʻzining nuqsonlaridan osonlikcha qutula olmaydi. Hakikiy mahoratli pedagoglarning bilimlari ularning emotsiyalari bilan yoʻgʻrilgan boʻlib aqlliligida, ongliligida va ahlokiy yetukligida namoyon boʻladi. Shu maʼnoda, moxir pedagogni hech bir ikkilanmasdan yarim maktabga qiyoslansa mubolagʻa boʻlmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Abdullaeva Sh., Axatova D., Sobirov B., Sayitov S. Pedagogika. T.: -Fan, 2004.
2. Odob boʻstoni va axloq gulistoni. Mahmud Nasaniy tarjimasi. T.: “Fan” 1994.
3. Ochilov M., Ochilova N. Oʻqituvchi odobi. -T.: “Oʻqituvchi”, 1997.
4. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.
5. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.

BOSHLANGʻICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI OʻQITISHDA KOʻRGAZMALI METODLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Farxodova Durdona Mansur qizi

TerDPI talabasi

Qulmoʻminov Oʻrolboy Safar oʻgʻli

TerDPI Boshlangʻich taʼlim metodikasi kafedrası oʻqituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlangʻich sinflarda tabiiy fanlarni oʻqitish, bu jarayonda foydalanilgan metodlar hamda koʻrgazmali metodlardan tabiiy fanlar darslarida foydalanishning oʻrni va afzalliklari haqida fikr yuritilgan

Kalit soʻzlar: Tabiiy fanlar, koʻrgazmali metod, amaliy metod, tabiiy jismlar, suratlar, kuzatish turlari, multimedia, tushunchalar, namoyish, vosita.

Tabiiy fanlarni oʻqitishda koʻrgazmali uslubdan foydalanish bolalarda aniq faktik bilimlarning toʻplanib borishiga yordam beradi. Koʻrgazmali metodni umum pedagogik tamoil, koʻrgazmallilik bilan adashtirmaslik kerak. Bu tushunchalar har xil boʻlib, bir-biriga sira oʻxshamaydi. Koʻrgazmali vositalar deyarli hamma tabiiy fanlarni oʻqitishda qoʻllaniladi. Koʻrgazmalilik

o'quvchilarning nutqi va tafakkuri nuqsonlarni tuzatish (korreksiyalash)da katta ahamiyatga ega. To'g'ri qo'yilgan savol, keyinroq esa tizimlangan savollar majmuasi namoyish qilinayotgan obyekt va tajribalarga e'tiborni jalb qiladi.

Tabiiy fanlarni o'qitishda qo'llaniladigan ko'rgazma vositalariga (tirik tabiiy obyektlar va tasviriy jadvallar, sistimalar, mulyajlar, kino, diafilm, diapozitiv) va boshqalar kiradi. Tabiiy fanlarni *o'qitish uchun, ayniqsa, tabiiy jismlardan foydalanish maqsadga muvofiq, chunki ular o'quvchilarda tabiiy jismlarni bevosita ko'rish asosida tasavvur va tushunchalarni hosil qilishga imkon beradi.*

Tabiiy ko'rgazmali qurollarga- o'simliklar tirik namunalari barcha organlari bilan, tayyor gerbariylar, urug'lar to'plami, fiksasiyalangan (ho'l) preparatlar, guldastalar, hayvonot olamining tirik namunalari, skelet va tulumlar, hasharotlar kolleksiyasi, qushlarning tuxumlari va uyalari, loy, qum, daryo toshlari, shag'al, suv, qushlarning pati, minerallar kabilar kiradi. Bular jonli va jonsiz tabiat jismlariga bo'linadi.

Qabul qilish uchun teri sezgisi, hid bilish va tam bilishni talab qilmaydigan yirik jismlarni o'qituvchi uzoqdan turib namoyish qiladi. Yirik o'simliklar, masalan, makkajo'xori, poliz ekinlari, pomidor (o'simlik bargi, ildiz, mevalari bilan) yoki hayvonlar, parrandalar (mushuk, qush va hakozo) shunday ko'rsatilishi mumkin. Narsani o'quvchilarning barchasi yaxshi ko'rishlari uchun u sinf doskasiga o'qituvchi stoli balandligida o'rnatiladi. Tirik hayvonlarni namoyish qilish o'quvchilarga faqat ularning tashqi ko'rinishi haqidagina emas, balki harakati, qiliqlari, ovozi va hokazolar haqida ham tasavvur hosil qilish imkonini beradi, bu tasavvurlar ancha to'liq va ravshan bo'ladi. Kuzatishlarga yaxshiroq rahbarlik qilish uchun o'qituvchi o'quvchilar oldiga kuzatilayotgan jismning katta-kichikligi, shakli, rangi, jonli bo'lsa, yuz asosiy qismlari, harakatlanish usuli haqida, shuningdek, boshqa narsalarga o'xshashligi va ulardan farqiga oid yo'naltiruvchi savollar qo'yadi.

Tabiiy fanlarni o'qitishda ko'pincha devoriy suratlar ishlatiladiki, ular bo'yicha sinf o'quvchilarining barchasi ishtirokida ish olib boriladi. Yirik suratlar bo'lmasa, kichikroq suratlardan foydalanish mumkin, ularni har bir o'quvchiga ko'rsatish kerak. O'qituvchi qaysi turdagi surat bilan ishlamasin, uning maqsadi - suratning *Tabiiy fanlar* mazmunini ochib berish, bolalarda *tabiiy* bilimlarning manbai sifatida undan foydalana olish uquvini hosil qilishdi. Darsning tuzilishi va suratning mazmuniga qarab, undan turlicha foydalaniladi. Surat o'qituvchining hikoyasi tasviri bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bunda uning tafsilotlariga to'xtash shart emas, chunki u hikoyadan olinadigan taassurotni susaytiradi. Suratning mazmunidan bu holatda faqat bayonning eng muhim ma'nosi bilan bog'liq holda foydalaniladi. *Ekran vositalariga diafilm, mul'timedia, diapozitiv va kinofilmlar kiradi. Bu ekran qo'llanmalari harakatdagi voqea-hodisalarni ifodalaydi. Ko'z bilan ko'rish mumkin bo'lmagan, uzoq o'lkalarda mavjud tirik va jonsiz tabiat ujurini ha-rakatdagi holatini tabiiy muhitda ko'rish imkonini beradi. O'quvchilar ham ko'rib, ham eshitish orqali bihm oladilar.*

Tabiiy fanlarni o'qitishda mul'timedia vositalaridan foydalanishning afzaliklari. Mul'timedia vositalari asosida o'quvchiga ta'lim berish hozirgi kunning dolzarb masalalaridandir. Hususan geografiya darslarini yuqorida tilga olingan texnologiyalar yordamida rivojlantirishdan avval ularni ko'r-ko'rona qo'llashdan farqli o'laroq, shu texnologiyalarni fanning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda amalda qo'llashning natijasi yuqori bo'ladi. Mul'timedia-kompyuter grafikasi vositasini qo'llashning yo'nalishlaridan biri bo'lib bunday texnologiya ta'lim, fan, san'at, iqtisodiyot kabi sohalarga sezilarli O'zgarishlarni kiritadi. Mul'timedialli tezkor axborot kommunikatsion texnologiyalar rivojlanishining ilg'or rivojlanishlaridan biri bo'lib kelmoqda. Ko'pgina ekspertlar keyingi asr- mul'timedia asri bo'ladi deb faraz qiladilar.

Mul'timediada vositalarni va o'quvchilarni o'qitish ikki barobar unumlidir va bunda vaqtdan yutish mumkin. Mul'timedialli vositalar asosida bilim olishda 30% gacha vaqtni tejash mumkin bo'ladi, olingan bilimlar xotirada uzoq muddat saqlanib qoladi. Agar o'quvchilar berilayotgan qo'llanmalarni ko'rish asosida qabul qilish axborotning xotirada saqlab qolishi 25-30% ga oshadi. Bunga qo'shimcha sifatida o'quv qo'llanmalari audio-vidio va grafika ko'rinishi mujassamlashgan holda berilsa qo'llanmalarni xotirada saqlab qolish 75% ga ortadi.

Mul'timedialli vositalari asosida o'quvchilarni o'qitish quyidagi afzalliklarga ega:

- berilayotgan qo'llanmalarni chuqurroq va mukammalroq o'zlashtirish imkoniyati bor;
- ta'lim olishning yangi sohalari bilan yaqindan aloqa qilish ishtiyoqi yanada ortadi;
- ta'lim olish vaqtining qisqarish natijasida vaqtni tejash imkoniyatiga erishish;
- olingan bilimlar kishi xotirasida uzoq muddat saqlanib, kerak bo'lganda amaliyotda qo'llash imkoniyatiga erishiladi.

AKT yordamida dars o'tish:

- bilish imkoniyatlari asosiy tamoyillarining yuzaga chiqishi uchun imkoniyat yaratadi;
- munosabatlar tengligi tamoyilini;
- ishonchlilik tamoyilini;
- muloqot tamoyilini;
- mashg'ulot-tadqiqot tamoyilini shakllantiradi.

Shuningdek, AKT: keng ko'lamli kommunikatsion globalashtirilgan jamiyat sharoitida O'rganuvchi (O'quvchi) shaxsini shakllantirish va uni keng ko'lamda hayotga tayyorlash;

4. o'zining aqliy faoliyatini tashkil etuvchi fikrlashni rivojlantirish, bilimlar sistemasini shakllantirish maqsadida psixalogik-pedagogik ta'sirini kuchaytirish;

5. har xil turdagi ma'lumotlarni bir vaqtda qabul qilish sharoitida va har xil axborot manbalarida optimal yechim qabul qilish yoki yechim variantlarini taklif etishning ma'nosini tushuntirish va mushohada qilish qobiliyatlarini rivojlantirish;

6. imitatsiya, tashkiliy asosda eksperimental-tadqiqiy faoliyat axborot qidiruvuni amalga oshira bilishni rivojlantirish;

- ta'lim differentsiyalining yuqori natijasini olishga;
- o'quvchilar bilimini qisqa muddat ichida adolatli baholashga;
- o'quvchilarda nazorat qilish va o'z-o'zini nazorat qilish malakasini;
- tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlar darslarini tashkil etishda ko'rgazmali qurollardan foydalanish darsni yuqori estetik saviyada hamda ko'rgazmalilik yordamida o'tishga, didaktik materiallarning katta qamrovda mujassamlashtirishga, bajarilishi maqsad qilingan ish hajmini bir yarim ikki barobar oshirishga yordam beradi. Ko'rgazmali qurollar o'quvchilarning tabiiy fanlarga oid bilimlarini rivojlantirish bilan birga, ularni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga ham yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. D.Sharipova, D.P.Xodiyeva, M.K.Sharipov. Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi. darslik.T."Barkamol fayz media" nashiriyoti. 2018. - 456 b.

2. M.Nuritdinova. Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi. T.:O'qituvchi. - 2005 y. - 240 b.

3. Tabiiy fanlar [Matn]: 2-sinf uchun darslik/ K.Suyarov [va boshq.]. Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. - 120 b.

4. Tabiiy fanlar [Matn]: 3-sinf uchun darslik/ Z.Sangirova [va boshq.]. - Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. - 136 b.

5.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY-PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

6.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

7.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

8.Davlatmamatovna H. G., Karshiyevna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

9.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

10. Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

11. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.

12. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.

13. KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. World Bulletin of Social Sciences, 27, 54-56.

14. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. Open Access Repository, 9(10), 112-116.

15. Kulmuminov, U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. Open Access Repository, 4(2), 434-437.

16. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №.

17. Khudaiberdieva G. ACTIVITIES OF CULTURAL INSTITUTIONS IN SURKHANDARYA DURING THE SOVIET REGIME //Journal of Modern Educational Achievements. – 2024. – T. 3. – №. 1. – C. 209-220.

18. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.

19. Kulmuminov, U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. Open Access Repository, 4(2), 434

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI O'QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Donayeva Ashuroy

TerDPI talabasi

Ilmiy rahbar: Tursunova Saida Isakovna

Annatsiya. Ushbu maqolada Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash haqida, hamda boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlarini shakllantirish haqida, va boshlang'ich ta'lim darslarida zamonaviy texnologiyalardan foydalanib dars o'tishni tashkil qilish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, jarayon, o'quvchilar, o'qituvchi, ota-ona, kompyuter, axborot vositalari, mediata'lim.

Hozirgi kunda hammaga ma'lumki, jamiyat taraqqiyotining deyarli barcha sohalarini, shu jumladan ta'limning rivojlanishini -media (yani: televideniya, radio, kinematograf, ommaviy nashrlar, komputer axborot tizimlari)siz tasavvur qilish qiyin. Axborot makonini globallashuvi va uning - ochiqligi

zaminida yangi bilimlar, faktlar, qarashlar, konsepiyalarning oqimi shiddat bilan ortib bormoqda va ommaviy axborot vositalari orqali berilayotgan axborotlardan qidiruv muammolari paydo bo'lmoqda. Hozirgi kunda axborotlarning mazmunini ham, jamiyatdagi axborot tarmoqlari orqali tarqatish usullari va yo'llarini ham nazarat qilish amalda qiyin bo'lib bormoqda. Axborotning bunday aralash-quralashligi ustida ishlashda o'qishning ravishda tafakkur qilish muammolari, qarashlar ideallarini, qadriyatlarini va ideallarini shakllantirish masalalari o'quvchi ongida axborot olamini tartibga solish, axborot bilan muomala qilishning yangi usullari va ko'nikmalarini ishlab chiqish va shakllantirishni taqozo etmoqda. Boz ustiga jahondagi ta'lim amaliyotida bu sohadagi izlanishlar o'tgan asrning 70- yillaridayoq ishlab chiqarish va pedagogika fanida o'ziga xos yo'nalish - mediaata'lim paydo bo'lib, shakllanib bormoqda. Kutubxonalar faoliyatiga, o'qish xonalari ko'plab ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlash markazlari hamda madaniy-ma'rifiy o'choqlari sifatida namoyon etganliklariga anjumanda alohida e'tibor qaratildi.

Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. O'quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashlarini o'stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirmoq nihoyatda muhimdir. O'qituvchi darsda boshqaruvchi, o'quvchilar esa, ishtirokchiga aylanmog'i lozim. Ana shu vazifani uddalashda innovatsion faoliyat ustunligi ko'p qirrali samara keltiradi. Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini bo'lgani sababli ana shu jarayonda o'quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko'proq e'tibor berish lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mas'uliyatlari cheksizdir. Ular maktab ostonasiga endigina qadam qo'ygan o'quvchilarni maktab hayotiga ko'niktirib, zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib beradilar.

Bolalarning o'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda shakllandi. Bu ham boshlang'ich sinf o'qituvchilarinin vazifasi mas'uliyatli ekanligini ko'rsatadi. Pedagogik texnologiyalar asosidatashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak, chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'otish asosida maqsadga erishish motivatsiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir.

Ta'lim tizimida innovatsion deyilganda ta'lim maqsadi va mazmuniga yangilik kiritish, yangicha yondashish, pedagog va talabaning hamkorligidagi faoliyatini tashkil etish, pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish jarayoni, ta'limning uslub, shakl va vositalarining majmuasi tushuniladi. Boshlang'ich sinfda ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish motivini rivojlantirish katta ahamiyatga ega, chunki motiv o'quvchilarni ta'lim jarayoniga qiziqtiradi, darsga faol qatnashishga, bilimlarni egallashga undaydi. nterfaol metodlar o'qish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi.

Boshlang'ich sinflarda ko'proq bolalarning yoshini, bilim saviyasini hisobga olish lozimligini unutmaslik kerak. Ularga oddiy, oson va vaqt kam sarflanadigan o'yin mashqlardan foydalanib, darslar o'tish yaxshi samara beradi. Ko'proq atrof-muhit bilan bog'lab o'tilgan mashg'ulotlar bolalar ongini, dunyoqarashini, erkin fikrlash, bayon etish qobiliyatini, mustaqil ishlash ko'nikmasini rivojlantiradi. Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. Butun dunyod shiddat bilan rivojlanadigan axborot texnologiyalari barcha sohalar qatorida ta'lim tizimida ham qo'llanilib uning sifatli bo'lishini tashkil etishga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatayotgani barchamizga malum. Ta'limsifatini yanada oshirish intellektual saohiyatli yoshlarni ko'proq tayyorlash maqsadida pedagogik texnologiyalardan foydalanishga talab katta bo'lmoqda.

Pedagogik texnologiyalar tushunchasi o'qituvchining ta'lim berish vositalari yordamida o'quvchilarga shart-sharoit yaratish ularga o'zining ta'sirini ko'rsata olish, faoliyatining mahsuli sifatida ulardan oldindan belgilangan shaxs sifatlarini shakllantirishdan iboratdir. Shiddat bilan rivojlanadigan yangilanayotgan yurtimizda pedagogik texnologiyalardan foydalanish davr talabi. Bunday imkoniyatlardan kelib chiqib insoniyat ham o'zining bilimlarini zamonaviylashtirishi yangi - yangi g'oyalarini o'ylab topishga uni hayotga tatbiq etishga majbur. Butun dunyo olimlarining etirof etisharicha XXI asr zamonaviy axborot texnologiyalari rivojlangan davr. Olimlarimiz bu davrni kompyuter texnologiyalar davri deb ataydilar. Pedagogik va zamonaviy texnologiyalarning yutug'i ta'limning har bir sohasida ko'zga yaqqol tashlanib ko'rilmogda. Shuning uchun ham uzluksiz ta'limning deyarli har bir sohasida yangilik qilish yoshlarni qiziqishlarini yuzaga chiqarish barcha fanlarni qamrab olgan bilimlarni bera olish pedagogning mahoratiga bog'liqdir. Ta'limda qo'llanadigan har bir usul doimo yangilikka undashi, yoshlarning fikr, so'z erkinligi, muloqot, shaxsiy qarashlarning yuzaga chiqarishi zamonaviy aql idrokini vujudga keltirishi, uni har sohada qo'llay olishiga bog'liq. Dars jarayonlarida qo'llanadigan pedagogik texnologiyalar natijasida o'quvchilarda bir-birlari bilan o'zaro raqobat yuzaga keladi. Uning natijasida darsning samarasi, fanning o'zlashtirilishi yaxshilanadi. Aynan interfaol usullardan foydalanish bolaning o'zini emin-erkin fikrlashiga bilimlarini yuzaga chiqishiga turtki bo'ladi. O'qituvchilar tomonidan tashkil etilgan har bir dars yosh bolaning katta hayotga qadam tashashida har tomonlama turtki bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xaydarov M.T. Ashurova D.S. «Iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishni prognozlashtirish»– T.: TDIU, 2007 yil– 185 bet.
2. Abdusattarova X.M. «Innovatsiya strategiyasi» - o'quv qo'llanma - T.: TDIU, 2011. 164– bet.
3. Allaberganova, Y., & Tursunova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASH. *Interpretation and researches*, 2(1).

4. Hikmatov, I., & Tursunova, S. (2023). BO 'LAJAK BOSHLANG 'ICH SINF O 'QITUVCHILARINI MA'NAVIY-MA'RIFIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING IMKONIYATLARI. *Interpretation and researches*, 2(1).
5. Donayeva, A. (2023). BOSHLANG'ICH TA'LIM FANLARINI O'QITILISH JARAYONIDA SHARQ MUTAFAKKIRLARI MEROSIDAN FOYDALANISH. *Interpretation and researches*, 2(1).
6. Турсунова, С. И., & Чориева, Х. (2023). МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШ ТАЛАБАЛАР УЧУН МУҲИМ ВАЗИФА. *Interpretation and researches*, 2(1).
7. Isakovna, T. S. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 25(1), 38-42.
8. Абзаиров, Т. (2024). ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА. *Innovations in Technology and Science Education*, 3(20), 64-75.
9. E'zoza, Q. (2024). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIM OLUVCHILARNI O'QITISH BO'YICHA PEDAGOGIK JARAYONNI TASHKIL QILISH YO'LLARI. *TADQIQOTLAR. UZ*, 35(1), 144-151.
10. Abzairov, T. Y., & Ibragimov, T. I. (2024). METHODS AND TECHNIQUES OF TEACHING RUSSIAN LANGUAGE. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 2(1), 71-84.
11. Tursunova, S., & Kh, T. M. (2023). REGARDING THE DEVELOPMENT OF LINGUISTIC COMPETENCES IN PRIMARY EDUCATION. *International Journal of Pedagogics*, 3(04), 12-20.
12. Bahodirovna, C. Z., & Tursunova, S. I. (2023). ON THE EXAMPLE OF RUSSIAN EXPERIENCE IN CREATING PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS. *International Journal of Pedagogics*, 3(04), 1-11.
13. Tokhtayevna, S. M., & Tursunova, S. I. (2023). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF USING NATIONAL HERITAGE IN EDUCATION OF SPIRITUAL AND MORAL QUALITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *American Journal of Pedagogical and Educational Research*, 11, 66-70.
14. Пономарева Людмила Ивановна Турсунова Саида Исаковна. ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ. Сборник научных трудов, 2024/2/28, ISSN 2311-1305, 284-286, Ялта 2024.
15. Tursunova, S., & Ashuroy, D. (2023). SPECIFIC CHARACTERISTICS OF ORAL SPEECH DEVELOPMENT OF YOUNG STUDENTS. *World Bulletin of Management and Law*, 27, 46-48.
16. Tursunova Saida Isakovna. BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISH. Вестник КГУ им. Бердаха. 2023/12. ISSN 2010-9075 Tom-4. 158-160.
17. Турсунова Саида Исаковна. SUBJECT: SPECIFIC CHARACTERISTICS OF ORAL SPEECH. *World Bulletin of Management and Law (WBML)*. cholar Express Journals, 2023/10. Berlin Germany. Volume-27, ISSN: 2749-3601. Tom-27.

18. Saida, T. (2022). Pedagogical bases of nationalization of school education.

19. Tursunova Saida Isakovna, Nuriyeva Feruza Shohsuvarovna. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASH. 2022/12/7.Tom-1. 172-177.

20. Isakovna, T. S. (2021). Uzbekistan is a country of friendship.

21. Isakovna, T. S. (2022). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA XORIJIY TILLARNI O'RGATISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(4), 537-538.

ONA TILI O'QITISH METODIKASIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Choriyeva Maftuna Muzaffar qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Ilmiy rahbar: Muminova Umida Qarshiyevna

Annotatsiya. ushbu tezisdagi onia tili o'qitish metodikasida interfaol metodlar foydalanish, interfaol metodlaridan ko'zlangan maqsad va ularning afzalliklari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: metod, yangilik, metodning afzalliklari, darslik, metodika, interfaol metodlar.

Boshlang'ich sinflarda o'tiladigan ona tili, matematika, o'qish, odobnoma, tabiatshunoslik darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Negaki ularning zaminida savodxonlik va axloqiy-ta'limiy tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshlang'ich ta'lim darslariga o'quvchilar qiziqishini oshirishga alohida e'tibor berish lozim, chunki bolalar boshlang'ich sinflardan o'qishga bo'lgan qiziqishlarini oshirish uchun tajribali o'qituvchilar turli didaktik o'yinlardan foydalanishmoqda. Boshlang'ich ta'limda o'qitiladigan barcha o'quv fanlari keyingi ta'lim bosqichlarida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalar o'zlashtirish samaradorligini ta'minlab beradi. Shu nuqtayi nazardan bu davrdagi ta'lim jarayonini interfaol usulardan foydalangan holda tashkil etish dolzarb pedagogik muammolardan biridir.

Interfaol metod - ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi faollikni oshirish orqali ularning o'zaro harakati, ta'siri ostida bilimlarni o'zlashtirishni kafolatlash, shaxsiy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu usullarni qo'llash dars sifati va samaradorligini oshirishga yordam beradi. O'qitish jarayonlarida noan'anaviy ta'lim usullaridan: "Konferensiya darsi", seminar darsi, "Aralash darslar", "O'yinchoqlar yordamida dars o'tish", "Kasbga bog'lab dars o'tish", "Badiiy adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish", "Evrika(o'ylab top)"; ta'limning qiziqarli faol usullaridan: "Kichik va katta guruhlarda ishlash", "Rolli o'yinlar", "Sahna ko'rinishi", "Krossvordlar yechish", "Zakovat savollari", "test sinov topshiriqlari", "Turli tarqatma materiallardan foydalanib dars o'tish", "Sinkveyn o'yinlari", shuningdek, ta'limning innovatsion

(yangi) usullari: “Modifikatsiyalashgan ta’lim”, “Improvizasiya”, “Aqliy hujum”, “Debat”, “tanqidiy tafakkurni rivojlantiruvchi usul”, “Klaster usuli”, “Muammoli vaziyat”, “Muayyan holat, vaziyatni o’rganish, tahlil qilish”, “Har kim har kimga o’rgatadi”, “Nuqtayi nazarining bo’lsin”, “Multimedia vositalaridan foydalanish” va boshqalarni qo’llash muhimdir.

- o’quvchilarda qiziqishni orttiradi va darsga jalb qilinishini mustahkamlaydi;

- o’quvchilar fikr va tajriba almashish imkoniyatiga ega bo’ladilar.

Ta’lim tizimida o’quvchilarni bilim olishi birinchi o’rinda turishini hamma yaxshi biladi. O’quvchi o’qituvchi bergan har bir bilimni yaxshi o’zlashtirishi uchun turli xil metodlarni qo’llash lozim. Yangicha metod yoki innovatsiyalarni ta’lim jarayoniga tadbiq etish haqida gap borganda interfaol usullarning o’quv jarayonida qo’llanilishi tushuniladi. Hozirgi vaqtda ta’lim jarayonida o’qitishning zamonaviy metodlari keng qo’llanilmoqda.

O’qitishning interfaol metodlarini qo’llash o’qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Bu metodlarni har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq. Faqatgina o’qituvchi emas, balki o’qituvchi bilan birgalikda o’quvchi ham faol bo’lishi hozirgi kunning talabi hisoblanadi. Bolalarga dars jarayonlarini turli xil ko’rinishdagi metodlar o’yinlar orqali ularga tushuntirib ularni psixikasiga mos dars jarayonlarni tashkil qilamiz.

Dars jarayonida bolalarni zeriktirib qo’ymaslik uchun ularga turli xildagi metodlar asosida dars jarayonni tashkil qilamiz. Hattoki, ma’lum bir kitobni o’qiganda, sahifalarida turlicha mazmun kashf etishni ko’ramiz. Masalan: L.N.Skatkinning “Metodika” kitobini varaqlaganda, kitobning boshida metodikaning umumiy masalalariga daxldor bo’lgan boblarida muallifning tilida ko’plab metod so’zi uchraydi. Lekin, xususiy masalalariga bag’ishlangan boblarida muallif “metod” so’zi o’rniga “usul” so’zini ishlatilgan.

O’qitishning interfaol usullarini tanlashda ta’lim maqsadi, ta’lim oluvchining soni va imkoniyatlari, o’quv muassasasining o’quv-moddiy sharoiti, ta’limning davomiyligi, o’qituvchining pedagogik mahorati va boshqalar e’tiborga olinadi. Xulosa qilib aytganda, dars jarayonining qiziqarli o’tishiga o’qituvchining qay darajada dars o’tishiga bog’liq. Darsni qiziqarli metodlar orqali o’tishning afzalliklari juda ko’p. Darsni metodlar yordamida qiziqarli o’tish mumkin. Interfaol metodlarning darsdagi ahamiyatiga katta.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli farmoni

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi

3. A.Musurmanova va boshqalar. Umumiy pedagogika - Toshkent. Innovatsiya - Ziya.2020.-194-bet
4. O'.Q.Tolipov va M. Usmonboyeva. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari - Toshkent.Fan. 2006.-260 bet
- 4.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.
- 5.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.
- 6.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLİYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.
- 7.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.
- 8.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.
- 9.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. “Mahbub ul-qulub” da diniy atamalarning qo ‘llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.
- 10.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.
- 11.Davlatmamatovna H. G., Karshievna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.
- 12.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning “Devonu lug'otit turk” asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.
- 13.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO 'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
- 14.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.
- 15.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.
- 16.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

17.Ochildieva G., Karshievna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

18.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

19.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o 'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

20.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarining qo 'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

21.Karshievna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

22.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI TASHKIL ETISH JARAYONI

Boynazov Zafarbek Urolovich

Termiz davlat pedagogika instituti

"Boshlang'ich ta'lim nazariyasi" kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinflarda bugungi ta'lim jarayoni va o'qitishning dolzarbligi, o'quvchilarining kreativ qobiliyatini rivojlantirishning metodik tizimi, atrofdagi voqelikka ongli munosabatda bo'lish, daxldorlik va ijtimoiy faollik kabi sifatlarini, tafakkurini rivojlantirish, yuksak ma'naviyatli barkamol shaxsni kamol toptirish sog'lom avlodni voyaga yetkazishning muhim omili sifatida boshlang'ich ta'lim tizimidan boshlab ilg'or pedagogik va innovatsion texnologiyalarini keng miqyosda qo'llash zaruratini yuzaga keltirishi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: maktab, o'qituvchi, o'quvchi, ta'lim-tarbiya, tafakkur, o'yin, o'qish, ona tili.

Dunyoda ilm-fan va texnikaning rivojlanishi hamda raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan kadrlarga bo'lgan ehtiyojning ortib borishi ta'lim jarayonini samarali tashkil etishni talab qilmoqda. Bu, o'z navbatida, boshlang'ich sinflardan boshlab, o'qitish tizimi oldiga ta'lim sohasi bilan mehnat bozori o'rtasidagi nomutanosiblikni qisqartirish va buning uchun zamonaviy metodlardan samarali foydalanish amaliy vazifasini qo'ymoqda. Ta'lim tizimi samaradorligini oshirish esa mustaqil fikrlaydigan, tashabbuskor, har tamonlama glaballashuv jarayoniga, talablariga javob bera oladigan raqobat qila

oladigan yoshlarni tarbiyalash, shu jihatdan ta'lim berish zaruratini yuzaga chiqarmoqda. Jahonning Finlandiya, AQSH, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya kabi davlatlarida ta'lim samaradorligini oshirish borasida bir qancha usullardan keng qamrovda foydalanmoqda. Bunday o'zgarishlar ta'limda keng foydalanish bilan bog'liq ilmiy izlanishlarni samarali tarzda hayotga tadbiq etish an'anasi yuksalib bormoqda. Buning natijalari yuqori samara berayotganligini hayotning o'zi isbotlab turibdi. Ta'lim tizmidagi samaradorlik soha olimlari tomonidan alohida e'tirof etilgan.

Shuning uchun ham, turfa xil qarashlarga asoslangan ta'lim tizmini yuksaltirish, o'quvchi yoshlarning ona tili va o'qish savodxonligi darslarini tashkil etishda o'quvchilar dunyoqarashiga jiddiy ta'sir etish mumkinligini alohida qayd etilgan. Dars mashg'uloti ijodiy jarayondir. Unga bir xil qoliplar asosida yondashish to'g'ri emas. Mashg'ulotda darsning samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan har qanday metod, usul, vosita va texnologiyalardan foydalanishga ruxsat beriladi. Albatta, bu milliy va umuminsoniy qadriyatlar, axloq-odob me'yorlaridan chiqmagan holda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq".

Asosli qayd qilinganidek, har qanday ta'lim jarayoni, ayniqsa, boshlang'ich sinflarda turli usullardan foydalanish evaziga, ularning tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish imkonini bersa, bemalol foydalanish mumkinligiga urg'u berilmoqda. Shuning uchun ham, bugungi yoshlarning qarashlarida, tafakkur dunyosida milliy qadriyatlarga asoslangan tushunchalarni yuksaltirish imkoniyatidan unumli foydalanish lozim.

Umumta'lim maktablarida o'qitish metodikasi o'zgarmasa, ta'lim sifati ham, mazmuni ham, muhitni ham o'zgartirish murakkab kechadi. Milliy tarbiyashunoslikni takomillashtirish, o'quvchilarni faqat yodlashga emas, balki mustaqil fikrlashga chorlaydigan metodik usullarni yaratish zarurligi nazarda tutilgan. Bu yo'lda muammoli ta'limning ahamiyati, zarurligini alohida ta'kidlash mumkin. Chunki insonni anglash, olam sirlaridan voqif qilish uchun yoshlarni mustaqil hukum va xulosa chiqarishi juda zarurdir. Ana shundagina har bir yosh o'quvchining dunyoqarashi, uning tafakkuridagi o'zgarishlar yorqinroq aks etadi.

Yuqorida keltirilgan tushunchalar maktab ta'limi oldiga o'z faoliyatiga ijodiy, muammoli-yo'naltirilgan yondashuvdan iborat aniq muammolarni qo'yadi. Zamonaviy pedagogikada bolani bilimlar bilan qurollantirish emas, balki uni o'quv muammolari bilan shug'ullanish asnosida ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ma'rifiy muammolarni hal qilishga o'rgatib borish masalasi dolzarb muammolardan biri ekanligini inkor etib bo'lmaydi. O'quvchilarni ta'lim mazmunini o'zlashtirish va mustaqil faoliyatga qiziqishini oshirishning muhim va zarur sharti – bu aqliy mustaqillikni va o'rganishda tashabbuskorlikni o'z qo'liga olish imkonini beradi. Ta'lim jarayoniga barqaror qiziqishni tarbiyalashning asosiy vositasi bu muammoli savol, topshiriq va vazifalarni ular oldiga asosli tarzda qo'ya olishni talab etadi. Vazifalarning yechimi

tarbiyalanuvchilardan faol izlanishni, mustaqil mulohazani talab qiladiki, bu esa ularning dunyoqarashi va tafakkuri bilan uzviy bog'lanadi.

Darhaqiqat, ta'lim tizimidagi o'ziga xoslik: Rasmiy ta'limning birlamchi asosi dars hisoblanadi. Dars, o'z navbatida, bir butunlik bo'lib, quyidagi qismlardan tashkil topgan: ta'lim-tarbiy beruvchi; ta'lim-tarbiya oluvchi; dastur va darslik, o'quv-uslubiy qo'llanma hamda didaktik materiallar; pedagogik usul va uslublar, o'qitishning texnik vositalari". Ana shu nuqtaiy nazardan yondoshilganda, o'qitish metodikasining ilmiy va pedagogik muammolari, ularning tadqiqi va amaliy ijrosining asosliroq yuzaga chiqish imkoniyatini yaratadi. Bundan tashqari, ta'lim beruvchining o'z ustida ishlashini, doimiy shakllantirib borish imkonini beradi. Ana shu ikki dialektik mavjud joyda, o'quvchi yoshlarning salohiyati yuksak darajada shakllanib boradi.

Ta'lim tizimi muammosi – bu aqliy izlanish yo'nalishini belgilaydigan, noma'lum mohiyatni o'rganishga (tushuntirishga) qiziqish uyg'otadigan darajada bo'lishi zarur. Har bir tushuncha zamirida konsepsiya yoki yangi harakat uslubini o'zlashtirishga olib keladigan assimilyasiya jarayonining mantiqiy va psixologik qarama-qarshiligining namoyon bo'lish shaklini kuzatib borish, ularni ruhlantirish, o'ziga ishonch tuyg'usini ko'rsatish imkonini yarata olish zarur.

Ta'lim tizimi muammosining psixologik mohiyati shundan iboratki, u talabanning o'quv faoliyati jarayonida yuzaga keladigan muammoli vaziyatning mazmunini tashkil etadi. U o'zida yangi bilimlarni va ushbu bilimlarni o'zlashtirish usullarini mujassamlashtiradi hamda fikrlash jarayonining tuzilishini belgilaydi. Muammoli ta'limning asosiy funksiyalari: aqliy izlanish yo'nalishini aniqlash, ya'ni o'quvchining muammoni hal qilish yo'lini topish bilan bog'liq faoliyati; o'quvchining yangi bilimlarni o'zlashtirishga doir qobiliyati, qiziqishi va motivlarini shakllantirishdir. Tahlil va tushunchalardan shuni anglash mumkin, mustaqillik yillariga kelib o'qish va o'qitish ishlarining ham, yangicha tizimlarini shakllantirish va joriy etish imkoniyati paydo bo'ldiki, bu esa bugungi yoshlarni jahon talablari darajasida tarbiyalash imkonini bermoqda.

Ta'lim va tarbiya masalasi barcha davrlarda eng dolzarb, ertangi taqdirimizni hal qiluvchi vazifalardan biri bo'lib kelgan. Chunki mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga hissa qo'shadigan yuqori malakali, yetuk kadrlar tayyorlash bevosita ta'lim tizmining rivojiga bog'liq. Shu bois Vataniga, xalqiga sadoqatli, mustaqil fikrlaydigan, ijodkor shaxsni voyaga etkazish bugungi kunda davlat siyosatining ustivor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Haqiqatdan ham, taraqqiyot bor joyda yangi bilim va yangicha yondoshuvlarga katta ehtiyoj seziladiki, buning zamirida ta'lim jarayoni ham mavjudligini unitib bo'lmaydi. Shuning uchun ham, boshlang'ich sinflarda bolalarning bilim va ko'nikmasiga jiddiy e'tibor qaratilsagina, ularning ongli hayoti va tafakkuridagi o'zgarishlar yuksaklik sari intilishda davom etadi, chunki kelajagimiz ularning tafakkur dunyosiga bog'liq ekan, yuqorida ta'kidlanganidek, hamma davrlarda ham ilmi salohiyatli yoshlarga ehtiyoj juda katta bo'lganligini unutib bo'lmaydi. Shuning uchun ham, boshlang'ich sinf o'quvchilarini bugungi taraqqiyotga hamohang

shaklda yuksak qobiliyatli, bilim salohiyatli shaxslar qilib tarbiyalash bugungi kunning eng dolzar muammolaridan biriga aylangani ham bejiz emas edi.

Bilamizki, fan va texnika jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan bugungi kunda ko'plab ilmiy bilimlar, tushuncha va tasavvurlar hajmi keskin ortib borayotgan bir vaqtda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining zamonga hamohang tarzda tarbiyalash bilan bir qatorda, o'qish va o'qitish ishlarida ham xuddi shunday yo'lni tutish imkoniyati berilmoqda. Bularning zamirida yoshlarni zamonaviy bilim va ko'nikmalarini shakllantirish zarurati ham vujudga kelgan. Bu jarayon esa fan-texnikaning yangi-yangi qirralarini yaratish bilan bir qatorda, uning taraqqiy etishi differensiallashuvini ham yuzaga chiqardiki, bu esa bugungi kun nuqtai nazaridan fanlarni o'zaro integratsiyasini ham shakllantirish imkonini bermoqda. Davr talabidan kelib chiqib bugungi yoshlarga saboq berishda an'anaviy qoliplar asosida emas, balki, ularning tafakkur dunyosini anglashga ham imkoniyatlar ochilmoqdaki, bu esa ilk maktabga qadam qo'ygan kundanoq bilim olishga katta ehtiyoj mavjudligini aniq faktlar asosida tushuntirish zaruratini ham alohida qayd qilish kerak: "Hozirgi vaqtda ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik innovatsiyalarni keng ko'lamda qo'llash jahon taraqqiyotining global tendensiyasi hisoblanadi".

Bugungi sharoitda yuqori malakali pedagoglarga bo'lgan talab ortib, barkamol avlodni asrlar davomida shakllanib kelgan umuminsoniy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash layoqatiga, fanning fundamental asoslari, pedagogika va psixologiya metodlarini mukammal egallagan, kasbiy tayyorgarligi yuksak darajada bo'lgan hamda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini amaliyotda qo'llash ko'nikma va malakasiga ega ijodkor pedagoglarni tayyorlash talab etiladi. Shundagina bugungi kun talablariga javob beradigan yoshlarni tarbiyalashgina emas, ta'lim berish usullarini yangilash imkoniyati yuzaga chiqadi. Pedagogik innovatsiyalarning ortishi, mamlakatda modernizatsiya jarayoning ham tez sur'atlar bilan taraqqiy etish imkoniyatini yaratib bermoqda. Ammo ta'lim jarayoniga o'qitishning yangi mazmun va mohiyatini singdirish murakkab kechmoqda. Biz yuqorida qayd qilgan tushunchalarga qarasak, ularning zamirida hayotiy haqiqat mavjudligini teranroq tushuna boshlaymiz. Yangilanayotgan ta'lim jarayoning tadbiq etishda yetuk malaka va ko'nikmalarga ega bo'lgan pedagogik kadrlarga ham ehtiyoj tug'ilmoqda.

Bugungi kunda boshlang'ich sinflarni o'qitishda quyidagi holatlarga jiddiy e'tibor berishini alohida qayd qilib o'tamiz:

- ~ bolaga bilim berishda birdaniga kitobga band qilib qo'ymaslik;
- ~ ta'lim berish jarayonida yengildan og'irga o'tib borish orqali bilim berish;
- ~ o'qitishda jamoa bo'lib, umumta'lim maktab tahsil olishga ehtibor berish;
- ~ bilim berishda bolalarning qiziqishi va qobiliyatini, albatta, hisobga olish;
- ~ ta'lim jarayonini jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib borish yanada yaxshi samara beradi deb hisoblaymiz.

Bunday mulohazalarni keltirishimizga sabab, bugungi globallashuv davridagi bolalar psixologiyasi va xarakter xususiyati shunday tushunchalarni yuzaga chiqarish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Boynazov.Z.U In mother language and reading literacy classes uzbek children's literature for students new approaches in teaching//emergent: journal of educational discoveries and lifelong learning (ejedl). -P-138-146.

2.Boynazov.Z.U Boshlang'ich sinflarda bugungi ta'lim jarayoni va usullari. zamonaviy boshlang'ich ta'lim: innovatsiyalar, muammolar va rivojlanish istiqbollar. mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman.II qism 2023.-163-166.

3. Boynazov.Z.U Boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish savodxonligi darslarini tashkil etish jarayoni Mug'allim ham uzluksiz bilimlendirio' Ilmiy-metodikaliq jurnal. 2023 -6/5-son.-446-450

4.Suyunov.D.A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik tafakkurni shakllantirish vositalari. //science and innovation. International scientific journal// 2022 №5 –P 43-47.

5.Ibragimov R. Muammoli dars bosqichlari //Xalq ta'limi. – 1998. – 3-son. –76-78-b.

6.Yo'ldoshev Q., Yo'ldosheva M. Badiiy tahlil asoslari. – T.: Kamalak, 2016.– 464 b.

7.Olimov Q. T., Uzoqova L. P. Muammoli vaziyatni boshqarish yo'llari.

8.Uzoqova L. P. Maxsus fanlarni muammoli o'qitish texnologiyasi. – T.: Fan, 2013. – 144 b. 167

9.Farberman B. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. –T.: Fan, 2000. –110 b.

10.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

11.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

12.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

13.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

14.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

15.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

BOSHLANG'ICH MAKTAB O'QUVCHILARIDA BUGUNGI TA'LIM TIZIMINING JARAYONI VA VOSITALARI

Boynazov Zafarbek Urolovich
TerDPI "Boshlang'ich ta'lim nazariyasi"
kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinflarda sifatli ta'lim berish jarayoni va uning turli xil vositalar hamda o'qitishning dolzarbligi, o'quvchilarining kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning metodik tizimi, bugungi kunda o'quvchilarning kreativ fikrlash, atrofdagi voqelikni ongli tarzda munosabatda bo'lish, o'qitishning turli didaktik vositalari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ona tili va o'qish savodxonligi, tanqidiy fikrlash, ta'lim, boshlang'ich sinf, o'qitish, ijodkorlik, didaktik vosita, mustaqil fikrlash.

Bugungi kunda ta'lim tizimimida dars mashg'ulotlarida o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. Dars mashg'ulotlarida yangi bilim va tushunchalarni o'rganish jarayonida o'quvchilar o'zlashtirishning turli ko'rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o'zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o'ziga xos tafovutlarga suyanadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi. Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi. Demak, ta'lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo'lishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi imkoniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma'naviy boyitishdan iboratligi ta'kidlangan. Ta'limiy maqsad asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, og'zaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi. Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g'oyaviy, nafosat tarbiyasi beriladi. Til o'rganish jarayonida xalqning madaniy-axloqiy qadriyatlariga yaqinlashtirish imkoni paydo bo'ladi. Yuqoridagi fikrlar haqida ulug' donishmandlardan biri shunday degan edi: "Kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringga yaxshi bilim ber, o'qit", degan ekan.

Ayni paytda didaktik vositalar asosida o'qitish ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday holatlarning paydo bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan

foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunning ta'lim tizimida quyidagi didaktik texnologiyalar mavjud "Aqliy hujum", "Fikrlar hujumi", "Rolli o'yin", FSMU, "Kichik guruhlarda ishlash", "Yumaloqlangan qor", "Zigzag", "Tarmoqlar" metodi, "Sinkveyn", "BBB", "Beshinchisi ortiqcha", "6x6x6", "Bahs-munozara", "Oxirgi so'zni men aytay" kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda. Dars mashg'ulotlarida o'yin-topshiriqlarni takrorlash yoki mustahkamlash darslarida foydalanilsa ijobiy natija beradi. Yuqoridagi o'yin texnologiyalari topshiriqning qaysi bir turini tanlash darsning turiga, sinf o'quvchilarining o'yin-topshiriqlarni bajarishga o'rgatilganlik darajasi, ularning bilim saviyasi, mustaqil ijodiy ishlash imkoniyatlari, o'rganilganlarni xotirada tez tiklay olishi, ijodkorlikning qay darajada shakllanganiga ham bog'liq bo'lishi kerak. Ta'limda o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglash va shu fikrni og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon eta olishga o'rgatish masalasiga e'tibor qaratish lozim. Bugungi kunda mustaqil fikrlaydigan, nutq madaniyati rivojlangan savodxon shaxsni kamol toptirish asosiy o'rin egallaydi.

Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar haqiqiy ma'noda bir ikki yillik yoki qisqa davrda samaraga erishishga qaratilgan ish emas, balki chin ma'noda bir necha yuz yillarga tatiydigan o'zgarish bo'ldi, desak xato bo'lmaydi. Bu prezidentimizning kelajagimiz, kelajak avlodimiz haqida qayg'urib, yurtimizning barcha farzandlari – mening farzandlarim, ular bizlardan ko'ra kuchli, bilimli va albatta baxtli bo'lishlari kerak, degan g'oyasi zahirida donishmandlarcha siyosat yotganini ko'rsatadi. Ma'lumki, ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Umumta'lim maktablari 1-sinf tabiiy fanlar darsligidagi "Oshxona jihozlari", "Qushlar", "Uy hayvonlari va parrandalar" kabi mavzularini o'rganishda yangi mavzuni mustahkamlash uchun mazkur metodni qo'llash ijobiy natija beradi. Bunda mavzuga oid to'rtta va taalluqli bo'lmagan (ortiqcha) bitta so'z (tushuncha, fikr) beriladi. O'quvchilar ana shu so'zni (tushuncha, fikr) aniqlaydilar. Masalan, 1-sinf darsligidagi 1-mashqda berilgan topshiriqni bajarishda quyidagicha qo'llash mumkin. Yozuv ekranda ko'rsatiladi. O'quvchilar ortiqcha so'zni aniqlashadi. Uy hayvonlari: sigir, qo'y, toshbaqa, ot, it. Uy hayvonlarini ajratib olgandan so'ng, bu so'zlarning ishtirokida sodda gaplar tuzib, uning mantiqiy mohiyatini aniqlab, tushuntirib berish vazifasi qo'yilsa, juda maqsadga muvofiq bo'lar edi. Tuzilgan gaplar asosida axloqiy tarbiya beriladi. Namuna: Ot - insonning eng ishonchli do'sti. O'quvchilar tomonidan

tuzilgan gaplar asosida o'quvchilar qalbida ona tabiatga muhabbat uyg'otiladi, uy hayvonlariga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishga o'rgatiladi. «Videotopishmoq» metodi. Hozirgi kunda pedagogik faoliyatda turli axborot vositalari (kompyuter, televideniye, radio, nusxa ko'chiruvchi qurilma, slayd, video va audio magnitofonlar) yordamida ta'lim jarayoni tashkil etilishiga alohida e'tibor qaratilmoqda

Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan barcha fanlar umumta'limning boshlang'ich sinflarida milliy mentalitet uchun xizmat qilishi, milliy tafakkurni yuksalishiga asos bo'lishi va ularning dunyoqarashi uchun xizmat qilishi kerak. "Adabiyot o'quvchini tarbiyalash uchun uning ongi, fikrigagina emas, qalbiga, zavqiga, tuyg'ulariga ham ta'sir etishi kerak. Shunday asarlarga chinakkam san'at namunasi deb atalish huquqiga ega" deb yozadi adabiyotshunos Ozod Sharafiddinov. Haqli qayd etilganidek, har qanday badiiylik inson omili uchun xizmat qilishi kerakligini unitmaslik kerak. Millatning turmush tarzi, madaniy yaratuvchanligi uning boy tarixiy merosi asosida o'rganiladi. Bu qarashlarga tayanadiga bo'lsak, endigina umumta'lim maktabiga qadam qo'ygan insonni tarbiyalashdek murakkab jarayon mavjud emas, ammo ularning tafakkuri, dunyoqarashi bugungi olamdagi o'zgarishlarni milliy ruh asosida anglashi va his etishi uchun sharoit vujudga keltirish lozim. Dars jarayonida eng avvalo, o'qituvchining ruhi tetik, bilmi yuksak darajada bo'lsagina o'quvchilarning dars jarayoniga qiziqishi ortib boradi. "O'qituvchining dars boshidagi nutqining har bir jumlasini ravon, ta'sirchan, chiroyli bo'lsa, o'quvchilarning darsga diqqati oshadi, mavzuni tushunish darajasi ortadi".

Hozirgi kunda o'qituvchidan ilg'or pedagogik va yangi axborot texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalanishni asosli va unumli yuzaga chiqarishni talab etmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, tajribalarimiz asosida dars mashg'ulotlarida interfaol metodlarni qo'llash orqali ta'lim tarbiya berish yo'llariga doir fikrlarimizni bayon etamiz. Biz o'ylaganimizdek, o'quv mashg'ulotlari samaradorligini oshirishda har bir o'qituvchining bilm salaohiyati juda yuksak bo'lishi talab etiladi. Shuningdek, o'quvchilarni o'z yo'nalishini tanlash va mustaqil hayotga tayyorgarlik darajasi va ko'nikmalarini shakllantirishdek mas'uliyatli vazifani bajarishda ularning yaqin ko'makchilardan biri bu o'qituvchining zimmasida qoladi. Quyida sinflar kesimida ayrim mavzular asosida o'qitishning zamonaviy usullarini tatbiq etish bo'yicha tavsiyalarimizni berishga intilamizki, bu ham o'quvchi yoshlarni mustaqil qarashlarini kengayishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim va tarbiya berishning zamonaviy usullarini tatbiq etish orqali ko'zlangan maqsadga erishishga har bir shaxs, o'qituvchi asosli yondoshishi va shunga butun tafakkuri va bilmini sarf etishi lozim. Bugungi kunning ham bu holat asosiy vazifasiga aylanib bormoqda. Ana shunda oldimizga qo'yilgan maqsadda erisha olish imkoniyati kengayadi. O'quvchilar mantiqiy tafakkur yuritish ko'nikmalariga ega bo'lishi bilan bir qatorda, ushbu metodning ta'sirchanligini anglab etadi. Uni qo'llashda quyidagi harakatlar amalga oshiriladi: O'rganilayotgan mavzu mohiyatini ochib berishga xizmat qiluvchi tushunchalar tizimini shakllantirish;

hosil bo'lgan tizimdan mavzuga taalluqli bo'lgan to'rtta (beshta, oltita, ...) va taalluqli bo'lmagan bitta tushunchaning o'rin olishiga erishish; o'quvchilarga mavzuga taalluqli bo'lmagan tushunchani aniqlash va uni tizimdan chiqarish vazifasini topshirish; o'quvchilarni o'z harakatlari mohiyatini sharhlashga undash (mavzuni mustahkamlash maqsadida o'quvchilardan tizimda saqlanib qolgan tushunchalarga ham izoh berib o'tishlari hamda ular o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni asoslashlarini talab etish lozim). Mazkur metod o'quvchilardan o'rganilayotgan mavzu (bo'lim, bob) yuzasidan tahliliy mulohaza yuritish, shuningdek, eng muhim tayanch tushunchalarni ifodalay olishni taqozo etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, metodni qo'llashda yuqoridagi harakatlar tashkil etiladi: o'qituvchi o'zaro teng nisbatda mavzu (bo'lim va bob)larga oid va oid bo'lmagan asosiy tushunchalar tizimini yaratadi; o'quvchilar mavzu (bo'lim va bob)larga oid va oid bo'lmagan asosiy tushunchalarni aniqlaydilar va daxldor bo'lmagan asosiy tushunchalarni tizimdan chiqaradilar; o'quvchilar o'z harakatlarining mohiyatini izohlaydilar. Metoddan individual, guruhli va ommaviy shaklda o'quvchilar tomonidan mavzuning puxta o'zlashtirilishini ta'minlash hamda ularning bilimlarini aniqlash maqsadida foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Boynazov.Z.U In mother language and reading literacy classes uzbek children's literature for students new approaches in teaching//emergent: journal of educational discoveries and lifelong learning (ejedl). -P-138-146.

2.Boynazov.Z.U Boshlang'ich sinflarda bugungi ta'lim jarayoni va usullari. zamonaviy boshlang'ich ta'lim: innovatsiyalar, muammolar va rivojlanish istiqbollar. mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman.II qism 2023.-163-166.

3. Boynazov.Z.U Boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish savodxonligi darslarini tashkil etish jarayoni Mug'allim ham uzluksiz bilimlendirio' Ilmiy-metodikaliq jurnal. 2023 -6/5-son.-446-450

4.Suyunov.D.A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik tafakkurni shakllantirish vositalari. //science and innovation. International scientific journal// 2022 №5 –P 43-47.

5.Ibragimov R. Muammoli dars bosqichlari //Xalq ta'limi. – 1998. – 3-son. –76-78-b.

6.Yo'ldoshev Q., Yo'ldosheva M. Badiiy tahlil asoslari. – T.: Kamalak, 2016.– 464 b. 7.Olimov Q. T., Uzoqova L. P. Muammoli vaziyatni boshqarish yo'llari.

8.Uzoqova L. P. Maxsus fanlarni muammoli o'qitish texnologiyasi. – T.: Fan, 2013. – 144 b. 167

9.Farberman B. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. –T.: Fan, 2000. –110 b.

10.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

11.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

12.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

13.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

14.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

15.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarining qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

16.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

TARBIYA NAZARIYA VA TURLARI

Bosimova Mahliyo Dilshod qizi

TerDPI boshlang'ich ta'lim fakulteti 2- kurs talabasi

Ravshanov Abdusalom

3- kurs sirtqi ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola tarbiya nazariyasi va uning turlari haqida bo'lib, o'z ichiga tarbiyaning maqsadi, vazifalari, o'ziga xos jihatlari, tarbiya jarayonining mazmuni, tarbiya qonuniyatlari va tamoyillarini oladi, Undan tashqari tarbiya metodlarining tasnifi bilan ham qisqacha tarzda ma'lumotlar ham berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, pedagogika, jarayon, faoliyat, jamiyat, shaxs, munosabat.

Har qaysi jamiyatda yosh avlod tarbiyasi muayyan maqsad asosida tashkil etilgan ekan, jamiyatimizda tarbiya muhim o'rin kasb etadi. Buning uchun bizda tarbiya nazariyasi haqida tegishli ma'lumotlar bo'lishi kerak desak mubolag'a bo'lmaydi. Tarbiya nazariyasi pedagogika fanining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, tarbiya jarayonining mazmun-mohiyati, shakl, metod, vosita va usullari hamda uni tashkil etish muammolarini o'z ichiga oladi va o'rganadi. Hayotga yangicha yo'nalishda, ya'ni siyosiy va iqtisodiy nuqtai nazardan yondashish o'sib kelayotgan barkamol va yosh avlod tarbiyasi bilan bog'liq jarayonni ham qaytadan ko'rib chiqishini taqazo etadi. Tarbiya nazariyasi Sharq mutafakkirlari va xalq pedagogikasining tarbiya borasidagi boy tajribalariga tayangan holda ish olib boradi. Tarbiya nazariyasi o'z qoidalarini isbotlash uchun bir qancha fanlar bilan integratsiyada bo'lib, ularning ma'lumotlaridan foydalangan holda ish ko'radi. Masalan, falsafa, sotsiologiya, etika, estetika, fiziologiya, psixologiya kabi fanlar. Undan tashqari tarbiya nazariyasi pedagogikaning boshqa bo'limlari bilan: pedagogikaning umumiy

asoslari, ta'lim nazariyasi hamda xalq ta'lim tizimini boshqarish bilan uzviy bog'liqdir.

Shaxs bu tarbiya berish, uning natijasi sifatida shakllanadigan ijtimoiy mavjudot hisoblanadi. Tarbiya o'zi nima? Tarbiya bu- muayyan, aniq va maqsad hamda ijtimoiy- tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish va kamol toptirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini, tarkib toptirish jarayoni hisoblanadi. Tarbiya jarayonining mazmuni deganda yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonidir. Shuningdek, tarbiya mazmuni Qur'oni karim oyatlari, Muhammad payg'ambarimiz (a.s) hadislar, milliy va madaniy qadriyatlar, xalq pedagogikasi, mutafakkir va olimlarning tarbiyaga oid asarlari kabilarni tashkil etadi.

Tarbiya jarayoni o'qutuvchi va o'quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayonidir. Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchining ongi shakllanadi va o'sib boradi, his tuyg'ulari rivojlanadi, ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan ijtimoiy aloqalarni tashkil etishga xizmat qiladigan xulqiy odatlar hosil bo'ladi. Tarbiya jarayonida o'quvchilarning hayoti va faoliyatini pedagogik jihatdan tashkillashtirish g'oyat muhim sanaladi. Faoliyat jarayonida o'quvchi tashqarida kelayotgan tarbiyaviy tasirlarga nisbatan ma'lum munosabatda bo'ladi. Bu munosabat shaxsning ichki ehtiyoj va xohishlarini ifodalaydi.

Psixologik va pedagoglarning tadqiqotlari shaxsga tashqi omillarning ta'siri o'quvchining ularga munosabatiga bog'liqligini ko'rsatadi. O'quvchi faoliyatini uyushtirishgina emas, balki tarbiyalanuvchining bu faoliyatga nisbatan turli kechinmalarni qanday anglashi, baholashi, his qilishi, ulardan o'zi uchun nimalarni olayotganini bilish zarur. Zero, tarbiya ijtimoiy munosabatlarning murakkablashib borishi asosida kechadi. Tarbiya jarayonida o'quvchining ongigina emas, balki his-tuyg'ularini ham o'stirib borish, unda jamiyatning shaxsga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlarini hosil qilish lozimdir. Bunga erishish uchun o'quvchining ongi, hissiyoti va irodasiga ta'sir o'tkazib boriladi. Agar bularning birortasi e'tibordan chetda qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi.

Tarbiya jarayoniga o'qituvchi, ya'ni pedagog rahbarlik qiladi. U o'quvchilar faoliyatini boshqaradi va belgilaydi. Ularning ijtimoiy jarayonda ishtirok etishlari uchun shart- sharoit yaratadi.

Tarbiya mazmuni deganda, qo'yilgan maqsad va vazifalar bilan bog'liqlikda ta'lim oluvchilarning egallashi lozim bo'lgan bilim, malaka, e'tiqod shaxs sifati va xarakteri, xulq-atvor tizimlari tushuniladi. Tarbiyaning maqsadi-har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishdan iboratdir. Tarbiyaning umumiy vazifalari esa quyidagilardan iborat:

- jamiyat a'zolarining maqsadga yo'naltirilgan, rivojlanishi hamda ularning qator ehtiyojlarini qondirish uchun shart-sharoitlar yaratish;
- jamiyat rivoji uchun zarur bo'lgan ijtimoiy madaniyatga mos yetarlicha hajmdagi "inson kapitali" ni tayyorlash.

- madaniyatlarni uzatib turish orqali ijtimoiy hayotning barqarorligini ta'minlash.

- ma'lum jins yoshi va ijtimoiy-kasbiy guruhlarining qiziqishlarini hisobga olgan holda ijtimoiy munosabatlar doirasida jamiyat a'zolarining harakatini tartibga solish.

Tarbiya jarayoni pedagog ya'ni tarbiyachi va o'quvchi orasidagi aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayonidir. Shunday ekan tarbiya jarayoni quyidagi o'zi xos jihatlari mavjud bo'lib bular maqsadga yo'naltirilganligi, ko'p qirraliligi, uzoq muddat davom etishi, uzluksizligi, yaxlitligi, variativligi, natijalarning oldindan aniqlanmasligi, ikki tomonlamalikdir.

Tarbiya qonuniyatlari esa bu bir tomondan, ijtimoiy hodisa sifatida tarbiyaning xususiyatlari, ikkinchi tomondan shaxsning rivojlanishi bilan bog'liq barqaror aloqalar hisoblanadi. Tarbiya jarayonining quyidagi o'ziga xos qonuniyatlari bor:

- ijtimoiy muhitning obyektiv va subyektiv omillarga bog'liqligi
- tarbiyaning shaxsning rivojlanishi bilan birligi va o'zaro bog'liqligi
- faoliyat va munosabatni e'tirof etish shaxsning ijtimoiy qimmatli fazilatlarini shakllantirishning negizi va asosiy manbai
- tarbiyalanuvchilarning o'zaro tarbiyaviy ta'siriz, o'zaro munosabatlari hamda faol faoliyati o'rtasidagi bog'lanish
- tarbiya va o'zini o'zi tarbiyalashning intensivligi
- tarbiyalanuvchilarning " ichki olami" ga ta'sir etishning intensivligi
- tarbiyalanuvchilarda verbal va sensomotor jarayonlarning rivojlanish darajasi va pedagogik ta'sirni hisobga olish

Tarbiya shunday jarayonki, uning faoliyati va ta'sir natijasida shaxs shakllanadi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng ijtimoiy hayotning barcha sohalarida tub islohotlar olib bormoqda. Olib borilayotgan islohotlarning ustuvor va bosh g'oyasi respublikaning rivojlanish va taraqqiyot yo'li deb e'tirof etilgan demokratik, insonparvar, huquqiy jamiyatni barpo etish uchun xizmat qiladi. Demokratik, insonparvar va huquqiy jamiyatni barpo etish vazifasi esa o'sib kelayotgan yish avlod zimmasiga yuklanadi. O'sha yosh avlodni tarbiyalashning bosh maqsadi esa bu , albatta, tarbiyadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Munnavarov A.K, Pedagogika , Toshkent , " O'qituvchi" , 1996
2. Tursunov I, Nishonalle U Pedagogika kursi: Darslik, Toshkent " O'qituvchi" 1997
3. G'oybo'llaev N va boshqalar Pedagogika, Toshkent 2000
4. Baranov S.P , va boshqalar Pedagogika, Toshkent " O'qituvchi" 1990
5. Savin N.V , Pedagogika, Toshkent " O'qituvchi"
6. www.ziynet.uz
7. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.

8. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.

BOSHLANG'ICH SINIF TABIIY FANLARDAN SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISH MAZMUNI

Bobomurodova Rayhon Ollomurod qizi

Qiziriq tumani 45- maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim jarayonida sinfdan tashqari ishlarning ahamiyati, o'qituvchi jamoaviy ishlash davomida o'quvchilar faolligining oshishi, yo'llari va usullari haqida keng fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: yomg'ir, qor, do'l, tuman, qirov, buldurug', metod, usul, texnologiya, sinf, dars, bahs, munozara, o'qituvchi, bilim, malaka, ko'nikma, kompetensiya.

Bolani tevarak-atrofdagi tabiat bilan tanishtirish, unda olam tuzilishi va tabiat hodisalari haqida boshlang'ich tasavvur hosil qilish, ilmiy dunyoqarash kurtaklarini shakllantirish, tabiatga muhabbat uyg'otish va undan oqilona foydalanishni o'rgatish tabiatni o'rganish ta'limi asosida amalga oshiriladi. Tabiat bo'yicha standart ko'rsatgichlari bolaning tabiat va undagi hodisalar haqidagi tasavvurga ega bo'lish, ularni farqlay olish, qisqacha tavsiflab berish, amalda qo'llay olishga o'rgatish bilan belgilanadi.

O'quvchilar insonlar oldida turgan aniq ekologik muammolarni biladilar. Bunday muammolarga jonsiz tabiatni va tuproqni ifloslanishdan, yemirilish va kuchsizlanishdan saqlash; turli tirik mavjudotlar va ularning vakillarini saqlash; insonlar sog'lig'ini saqlashda tabiatni asrash kiradi. Tabiatshunoslikni o'qitish bolalarda butun Yer yuzi tabiatini asrab avaylash hissini shakllantiradi. O'quvchilar tabiatni asrash yuzasidan olib borilayotgan amaliy ishlar yuzasidan alohida ko'nikmaga ega bo'ladilar. O'quvchilarga o'lkamizning tabiat hodisalari va undagi jismlar haqida boshlang'ich bilimlar berish; sodda misollar bilan inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni ko'rsatish; tabaitdan foydalanish va uni asrash bo'yicha inson faoliyati bilan tanishtirish; tabiatni asrash uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni hosil qilish va shu asosda tabiatga nisbatan maqbul dunyoqarashni shakllantirish; o'quvchilarni ekologik, etik, estetik, mehnat, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tabiatshunoslik kursini o'qitishning asosiy maqsadi hisoblanadi. Tabiatshunoslik fanini o'rgatish jarayonida o'qituvchi quyidagi vazifalarga e'tibor berishi lozim: - jonli va jonsiz tabiat, maktab atrofi va o'z yurtidagi kishilarning mahnati haqidagi tushunchalarni shakllantirish va rivojlantirish; - tabiat va kishilar mehnatidagi mavsumiy o'zgarishlarni kuzatish; - oddiy ilmiy dunyoqarashni shakllantirish maqsadida tabiatdagi voqelikni bolalar bilan doimiy kuzatib borish; - aniq misollar asosida ashyolar va tabiat hodisalari o'rtasidagi o'zaro aloqani ochib berish, tabiatning odamlar mehnatiga ta'sirini ko'rsatish; - tabiatni asrash yuzasidan o'tkazilayotgan tadbirlar bilan tanishtirish; - sanitariya - gigiyena haqidagi bilimlarni shakllantirishda davom etish. O'quv jarayonida asosiy o'rinni rollarga bo'lingan o'yinlar, tabiatga oid

bo'lgan badiiy adabiyotlarni o'qish, munozaralar, tabiatni asrash uchun olib boriladigan amaliy ishlar, o'quvchilar orasidagi tabiatni asrash haqidagi bilimlarni targ'ib qilish kabilar egallaydi.

Tabiatshunoslik fanini o'rganishda kuzatish, ekskursiya, tajriba, amaliy ishlar yetakchi o'rin tutadi. Bolalarni kuzatish usullariga o'rgatish, ularning natijalarini kundalik daftarga belgilash, ular asosida xulosalar chiqarish davom ettiriladi. Ekskursiyalar o'tkazishga, tabiat ashyolari va voqeligini tabiiy holatda o'rganishga katta e'tibor beriladi. Bu ko'rgazma asosida sinfda o'tkaziladigan sinfdan tashqari ishlarga ham tegishli.

Daftarlarda asosiy o'rinni ko'pincha o'quvchilarning uy vazifasi sifatida mustaqil chizgan rasmlari egallaydi. Rasm chizish yoki savollarga javob tarzida yozuvlar yuritish uchun o'quvchilar materialni oldindan o'zlashtirgan bo'lishlari kerak. Birinchi yarim yillikda o'quvchilar daftarga hech narsa yozmaydilar, faqat rasmlar chizadilar, o'quv yilining ikkinchi yarmida ular shu rasmlar ostiga qisqacha izoh — so'zlar yozadilar. Xat-savodga o'rgatishning alifbe davrida o'quvchilar bog' va xiyobonlarning daraxtlari bilan tanishish maqsadida o'tkazilgan ekskursiyadan keyin har xil shakldagi barg plastinkalarini qog'oz varag'iga qo'yib, uning atrofidan chizib chiqadilar. Keyin ular bargni kuzatadilar va uning ovalsimon, kesik, tishli qirg'oqlarini, tomirlarini hamda bandini chizadilar, chizilgan barg shakliga bo'yoq beradilar.

Mustaqil rasm chiza oladigan o'quvchilar bargni qog'oz varag'iga qo'ymasdan chizadilar. Chizilgan rasm yoniga bargning o'zi yelimlab qo'yilsa ham bo'ladi. O'quv yilining ikkinchi yarmida o'quvchilar rasmlar tagiga —Chinor bargi,

—Terak bargi kabi yozuvlarni yozadilar. Yil fasllari haqidagi hikoyalar o'qilgandan keyin o'quvchilar sujetli suratlarni chizishlari mumkin. Biror o'simlikni kuzatish paytida o'quvchilar e'tiborini o'simliklarning rivojlanishi bilan bog'liq jarayonga qaratish va kuzatish holatini kunlar bo'yicha yozdirib borish kerak.

O'quvchilarning daftarlardagi barcha yozuv va rasmlar muntazam, o'z vaqtida va batartib bajarilishi lozim. Ishning bajarilmasligi javobning bahosini pasayishiga olib keladi. Daftarlarda muntazam va sinchiklab tekshirib borilishi, biroq o'quvchilar javob berayotganlarida ularga birrov qarab chiqilishi lozim. Tekshirishda yozuv va rasmlarning to'g'ri bajarilganligi aniqlanadi. O'quvchilarning daftardagi ishlari albatta baholanadi. Kundalik kuzatish daftari va tabiat hamda mehnat kalendari (taqvimi). Birinchi sinfda kuzatishlar o'quv yilining ikkinchi yarmidan boshlab olib boriladi. Ob-havoning o'zgarishlarini kuzatish g'oyat muhimdir. Osmonning holatlarini kuzatish jarayonida —ochiq, —bulutli,—kam bulutli tushunchalari; Quyoshni kuzatishda - —sovuq, —juda sovuq (—ayoz), —iliq, —issiq; shamolni kuzatganda - —kuchli, —kuchsiz tushunchalari shakllanadi. Shu vaqtning o'zida bolalar yog'inning har xil turlari - yomg'ir, qor, do'l, tuman, qirov, buldurug' haqida tasavvurga ega bo'ladilar. Bolalar asta-sekin ob-havoni kuzatish natijalarini kundaliklari va sinf tabiat kalendarida har kuni belgilab borishga odatlanadilar. Ob-havo va shamolning kuchi, sekundiga necha metr tezlikda esgani darslikda keltirilgan shartli belgilar

bilan belgilanadi. Ob- havoni kuzatishdan tashqari o'quvchilar o'simlik va hayvonlar hayotidagi mavsumiy hodisalarni payqashga o'rganib boradilar. Bolalar o'simliklar faqat tabiatni bezatib qolmasdan, balki odamlar va hayvonlar uchun zarur ekaniigini bilib oladilar: ular oziq beradi, havoni hayot uchun zararli gaz va changlardan tozalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Avliyakov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. O'quv qo'llanma. – T.: 2001. – 68 s.
2. Avazov Sh. Maktabda ekologik tarbiya. – Toshkent: O'qituvchi, 1992. – 70 b.
3. Holmatov P. Q. Darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'llash. 13.00.02-Mehnat ta'limi nazariyasi va metodikasi. Ped. Fan. Nomz. Diss. Guliston. 2004. – 134 b.
4. Abdunazarova Z. MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR IJTIMOYILASHUVINING NAZARIY ASOSLARI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
5. Boltayeva I., Abdunazarova Z. THE IMPORTANCE AND FORMS OF ORGANIZATION OF PRIMARY EDUCATION TEACHERS' USE OF THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF STUDENTS' LEARNING ACTIVITIES // Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 29-33.
6. Abdunazarova Z. A. Q. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI IJTIMOYIY RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI // Academic research in educational sciences. – 2023. – T. 4. – №. TMA Conference. – C. 768-772.
7. Boltayeva I., Abdunazarova Z. CONDITIONS FOR USING THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF PRIMARY SCHOOL LESSONS // Academia Science Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 7-10.
8. Abdunazarova Z. BOSHLANG'ICH SINFLARDA DIDAKTIK O'YINLARNING TA'LIMIY TARBIYAVIY VA RIVOJLANTIRUVCHI AHAMIYATI // TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – C. 207-212.
9. Abdunazarova Z. A. For Publication of Paper Entitled THE PLOT-THE ESSENCE OF ROLE-PLAYING GAMES AND THEIR ROLE IN TEACHING MOTHER TONGUE lessonsin.
10. Abdunazarova Z. A. K. Importance of the pedagogical and psychological use of story role-plays in primary school at native language lessons // Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – T. 1. – №. 11. – C. 760-766.
11. Abdunazarova Z. WAYS AND METHODS OF USING ROLE-PLAYING GAMES IN MOTHER TONGUE CLASSES FOR THE SOCIALIZATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS // Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL). – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 85-90.
12. Khalikova P. THE FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL VIRTUES IN THE EDUCATION OF A PERFECT HUMAN BEING IN THE WORKS OF ORIENTAL THINKERS // Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B5. – C. 355-358.

13. Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 9. – С. 23-25.

14. Ochildieva G., Karshievna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

15. ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

16. Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o 'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 399-403.

17. Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarining qo 'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 258-261.

18. Karshievna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – Т. 11. – №. 02. – С. 392-395.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI

Axmedova Madina Shavkatovna

TerDPI talabasi

S.I. Tursunova

Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrası o'qituvchisi

Annotasiya. Maqolada bola tarbiyasida muhim bo'lgan milliy qadriyatlarimiz ruhida ularni kamol toptirish, ularni barkamol va komil inson bo'lib yetishishida o'tmish ajdodlarimizning yuksak bunyodkorlik ma'naviy meroslari va o'gitlarining ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: qadriyat, milliy, urf - odatlar, ajdodlarimiz, axloq, ma'rifiy, sharq mutafakkirlarining axloqiy qarashlari, ma'naviyat, qadriyatlar, pedagoglar, ta'lim.

Qadriyat - voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy, axloqiy, madaniy - ma'naviy, ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llanadigan tushuncha.

Insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan barcha narsalar: yurt tinchligi, erkinlik, hurriyat, yaxshilik, ma'naviy boyliklar, an'analar, urf-odatlar milliy ko'ngilochar o'yinlar, saxiylik, odamshavandalik va bu kabilar qadriyat hisoblanadi. Yosh avlodni milliy - mafkuraviy kamol toptirishda uning ongida ijobiy fazilatlarni shakllanishiga yordam berish kerak.

Fikri mustaqil, barkamollikka intilayotgan shaxs sifatida o'sib kelayotgan yosh avlodlarni vatanga muhabbat ruhida, ona yurtning qanchalar e'zoz va ehtiromga loyiq ekanligi haqida tushunchalar berib borish hozirgi zamonaviy yosh pedagog kadrlar uchun muhim, shu bilan birgalikda ustuvor vazifa sanaladi. O'tmishda yashab o'tgan buyuk tarixiy siymolarimiz jumladan, Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr Farobiy, Mirzo Ulug'bek, Abu Rayhon Beruniy, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi shaxslarni o'z va bizgacha bo'lgan zamonada milliy, madaniy va ma'rifiy o'g'itlari dasturiy bo'lib xizmat qilgan bo'lsa, yangi jadidchilik davri taraqqiyotiga Munavvarqori Abdurashidxonov, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy kabi mashhur siymolarimizning qo'shgan hissalarini beqiyosdir deya e'tirof etsak mubolag'a bo'lmaydi.

Inson ham axloqan, ham ruhan pok bo'lishi kerak. Bu xususiyatga ega bo'lgan shaxs esa o'tmish ajdodlarimiz kabi jamiyat ravnaqi, ma'rifat rivojiga o'z hissasini qo'sha oladi. Zero, insonda komillikning muhim mezoni yuksak - axloqlilik. Shu o'rinda buyuk bobokalonimiz Abu Rayhon Beruniyning mashhur o'g'itlarini keltirsak maqsadga muvofiq: "Albatta, jamiyat ravnaqi, ma'rifatning rivojiga bog'liq". Zotan, milliy axloq - ma'naviy yuksaklikni ta'minlovchi vosita. Ibtidoiy davrlarda odamlar turlicha hayot kechirishganlar. Bu borada Abu Ali ibn Sino shunday deydi: "Modomiki, inson aloqaga muhtoj ekan, boshqa birov bilan qo'shnichilik qilish uchun uning uyi yoniga uy soladi, o'zining ehtiyojlarini qondirish uchun esa ishlab chiqarish mahsulotlarini almashtiradi, dushmanlardan saqlanish uchun o'zgalar bilan birlashadilar. Mana shu tariqa kishilarda birlik hissi boshqalarga nisbatan sevgi, muhabbat va umumiy - axloqiy negizlar ishlab chiqila boshlaydi". Yuqorida takidlab o'tganimizdek insonlarning bir jamoa bo'lib birga yuksalishi, albatta, muhim hodisa sanaladi. Yillar davomida esa ongning taraqqiy etib borishi milliy - ma'naviy ehtiyojga borib taqaladi. Bu davrlar mobaynida ular ma'naviy qadr hamda milliy insoniy odob fazilatlarini shakllantirib boradilar.

Vatanimiz milliy tarixi: "Har bir fuqaroni, jumladan, yoshlarimizning boy madaniy merosimizni qadrlashga, uni ko'z qorachig'idek asrab - avaylashga, yurak - yurakdan iftixor qilishga o'rgatadi.

O'zimizning boy o'tmish merosimizdan madad va ibrat olishga imkon beradi. Odamlar qalbida ezgulik tuyg'ularini uyg'otib bugungi avlod kimlarning avlodi, kimlarning zoti va vorislari ekanini anglashga undaydi". Har qanday jamiyat taraqqiyotining asosiy kuchi milliy ma'naviyat va ma'rifatdir.

Ma'naviy barkamollikni tarbiyalashda vatan tarixi muhim omil sanaladi. "Ma'naviyat, - deb yozadi I. Karimov, - o'z xalqining tarixini, uning madaniyati va vazifalarini chuqur bilish va tushunib yetishga suyangandagina qudratli kuchga aylanadi". Aynan boshlang'ich sinf

o'quvchilarini tarbiyalashda o'tmish ajdodlarimiz, ularning qilgan sa'y - harakatlari judayam qadrli hamda qimmatlidir. Shu jumladan boshlang'ich sinf o'quvchilarini og'zaki nutqini rivojlantirishda buyuk mutafakkirlarimizning fikrlari, ularning hikmatli so'zlari o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashining shakllantirish va og'zaki nutqini rivojlantirishda asos bo'lib xizmat qiladi. Yuqorida aytib o'tilganidek navnihol yosh avlodlarga ta'lim va tarbiyani birdek olib borish, ularni yuqori saviyali inson qilib kamol toptirishda har bir rahbar inson, ziyoli pedagoglarning o'rni va ahamiyati yuqoridir. Ularning bergan ilm - u tarbiyalari hayot sinovlarida qo'l keladi. Shu o'rinda marhum prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimovning gaplarini lozim topdimki, buni sizlar bilan o'rtoqlashmoqchiman. "Bizni savodsizga chiqarganlarning avlodlari oyoqlariga latta bog'lab yurganlarida, bizning ota - bobolarimiz yulduz sanashganlar". Tarixning buyuk siymolari qatorida marhum prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimovning aytgan so'zlari naqadar haqiqat ekanligi hozirgi kunga kelib ham o'z isbotini topmoqda. "Hech qachon bo'sh kelmanglar, aziz bolalarim, ertangi kun - kelajak sizniki". Bu kabi qo'llab - quvvatlashlar, insonni olg'a undaydigan purviqor gaplari biz kabi avlodlarni yanada kuchiga - kuch, ruhiga - ruh bag'ishlaydi.

Milliy istiqlol mafkurasi davlatimiz fuqarolarining ulug' maqsad yo'lida qalban birlashtirishga ko'maklashadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev raisligida 2024-yil 19-yanvar kuni madaniy - ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilish o'tkazildi. Yig'ilish davomida Prezident Shavkat Miromonovich Mirziyoyev o'zining quyidagi fikrlarini aytib o'tdi. "Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. Biz yangi O'zbekiston barpo etishga qaror qilgan ekanmiz 2 ta mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi - bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot.

Ikkinchisi - ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat". Bundan tashqari o'quvchilarda O'zbek xalqiga xos qadriyatlarni saqlab qolishni eng avvalo ilk maktab yoshidan o'quvchilarga uqtirib borish, jumladan, yigitlarning do'ppi kiyishlari - yu, qizlarjonlarning atlas ko'ylaklarda yurishi kerakligi haqidagi tasavvur va tushunchalar uyg'otish lozim. Ilg'or texnologiyalar va texnikalar davrida, yer yuzida ommaviy madaniyatning keng tus olishida inson ahlining o'rni kattadir.

Hayotimizning asosiy maqsadiga aylanib borayotgan zamonga va zamonaviylikka intilish kishilik jamiyati ongida milliy mafkurani qaysidir ma'noda qorong'u zulmatga yo'llaydi. Bundan ko'rinib turibdiki, inson o'zligini shu bilan birga milliygini yo'qotmasa ko'zlangan maqsadga erishishi dushvor sanaladi. Ta'lim sohasining maxsus innovatorlari bu borada jamiyatning

barcha qatlamlari uchun fidoyilik bilan xizmat ko'rsatishga tayyordirlar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Q.Usmonov, M. Sodiqov, S. Burxonova : O'zbekiston tarixi . Oliy o'quv yurtlarining barcha bakalavr yo'nalishlari uchun darslik. Qayta ishlangan ikkinchi nashr. - T.: "Iqtisod - Moliya. 2016
2. Allaberganova Y., Tursunova S. BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
3. Турсунова, С. И., & Чориева, Х. (2023). МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШ ТАЛАБАЛАР УЧУН МУҲИМ ВАЗИФА. *Interpretation and researches*, 2(1).
4. E'zoza, Q. (2024). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIM OLUVCHILARNI O'QITISH BO'YICHA PEDAGOGIK JARAYONNI TASHKIL QILISH YO'LLARI. *TADQIQOTLAR. UZ*, 35(1), 144-151.
5. Abzairov, T. Y., & Ibragimov, T. I. (2024). METHODS AND TECHNIQUES OF TEACHING RUSSIAN LANGUAGE. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 2(1), 71-84.
6. E'zoza, Q. (2024). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIM OLUVCHILARNI O'QITISH BO'YICHA PEDAGOGIK JARAYONNI TASHKIL QILISH YO'LLARI. *TADQIQOTLAR. UZ*, 35(1), 144-151.
6. Bahodirovna, C. Z., & Tursunova, S. I. (2023). ON THE EXAMPLE OF RUSSIAN EXPERIENCE IN CREATING PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS. *International Journal of Pedagogics*, 3(04), 1-11.
7. Tursunova, S., & Kh, T. M. (2023). REGARDING THE DEVELOPMENT OF LINGUISTIC COMPETENCES IN PRIMARY EDUCATION. *International Journal of Pedagogics*, 3(04), 12-20.
8. Tokhtayevna, S. M., & Tursunova, S. I. (2023). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF USING NATIONAL HERITAGE IN EDUCATION OF SPIRITUAL AND MORAL QUALITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *American Journal of Pedagogical and Educational Research*, 11, 66-70.
9. Isakovna, T. S. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 25(1), 38-42.
10. Абзаиров, Т. (2024). ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА. *Innovations in Technology and Science Education*, 3(20), 64-75.
11. Ismatova, N., & Tursunova, S. I. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA OG'ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH, TILSHUNOSLIK USLUBIY MUAMMO SIFATIDA. *Interpretation and researches*, 2(1).
12. Sultanova, T., & Tursunova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Interpretation and researches*, 2(1).

13.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o'rnini //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

14.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarining qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

15.Karshiyevna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

16.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN "MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARDORLIGI

Axmatova Guli Xurram qizi
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM o'qituvchisi
Qarshi shahri

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim samaradorligi oshirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalar haqida ma'lumot berilgan. Pedagogik texnologiya tushunchasi, turlari, olimlarning texnologiyalardan foydalanish samaradorligi haqida tushunchalari yoritilgan.

Kalit so'z: texnologiya, zinama-zina, charxpalak, ta'lim texnologiyalari, tanishuv texnologiyasi

Hozirgi zamona texnologiyalari an'anaviy ta'lim texnologiyalaridan farq qiladi. Talaba va o'quvchilar bilim salohiyati samaradorligini o'rganish va olingan bilimlar mustahkamlashda natija beradi. Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarning turli ko'rinishlari mavjud. Pedagogik texnologiyaga o'quv jarayonini ro'yobga chiqarish davomida turli o'qitish uslublaridan foydalanishning muayyan umumiy me'yorlarini belgilovchi yo'l deb qarash mumkin. Pedagogik texnologiya (yunoncha *tecne* - san'at, mahorat; *logos* - so'z, o'rgatish) - ta'lim jarayonida e'lon qilingan psixologik va psixologik ma'lumotlar asosida tizimli ravishda qo'llaniladigan shakllar, usullar, o'qitish texnikasi va tarbiya vositalarining maxsus majmuyidir.

"Bizning pedagogik ishlab chiqarishimiz - yozgan edi A.S.Makarenko, - hech qachon texnologik mantiq asosida qurilmagan, u doimo axloqiy tartibga asoslangan. Aynan mana shuning uchun ham bizda ishlab chiqarishning barcha muhim bo'limlari: texnologiya jarayonini, ish bajarilishini hisobga olish, yaratuvchilik (konstruktorlik) ishi, moslamalarni qo'llash, nazorat, ishga tushurish, yaroqsizga chiqarish - degan tushunchalar yo'q" deb ta'rif bergan.

Pedagogik texnologiyalarni qo'llash maqsad sabablari mavjud bo'ladi. Pedagogik texnologiyalar turli sabablarga ko'ra farq qilishi mumkin:

-kelib chiqish manbasi bo'yicha (pedagogik tajriba yoki ilmiy kontseptsiya asosida),

-maqsad va vazifalarga muvofiq (bilimlarni o'zlashtirish va mustahkamlash, shaxsiy fazilatlarni tarbiyalash va rivojlantirish (takomillashtirish));

-pedagogik vositalarning imkoniyatlariga ko'ra (qaysi ta'sir vositalari eng yaxshi natija beradi),

-o'qituvchining texnologiya yordamida bajaradigan funktsiyalariga ko'ra (diagnostika funktsiyalari, nizolarni boshqarish funktsiyalari),

-pedagogik jarayonning qaysi tomonida ma'lum bir texnologiya "xizmat ko'rsatishi: va boshqalar.

Pedagogik texnologiyalarni tasniflashda Oleshkov kitobida quyidagicha fikr bildirgan: "Ta'lim texnologiyalarini tasniflashning eng mashhur urinishi G.Selevkoga tegishli. Guruhlar va kichik guruhlar doirasida yuzga yaqin, uning fikricha, mustaqil pedagogik texnologiyalarni aniqlaydi, bu ko'pincha sinfga muqobil bo'ladi ta'lim jarayonini dars tashkil etish"da smara beradi.

Pedagogik texnologiyalarni quyidagi turlar asosida qo'llash mumkin.

-Pedagogik jarayonning insonparvarlik-shaxsiy yo'nalishiga asoslangan pedagogik texnologiyalar

-Talabalar faoliyatini faollashtirish va intensivlashtirishga asoslangan pedagogik texnologiyalar (faol ta'lim usullari)

-Ta'lim jarayonini boshqarish va tashkil etish samaradorligiga asoslangan pedagogik texnologiyalar

-Materialni didaktik takomillashtirish va qayta qurishga asoslangan pedagogik texnologiyalar

-Yangi va zamonaviy axborot vositalaridan foydalanishga asoslangan pedagogik texnologiyalar

-Ijtimoiy va ta'lim texnologiyalari

-Ta'lim texnologiyalari

-Maktab ichidagi boshqaruv texnologiyalari

Hozirgi kunda innovatsion texnologiyalar, interfaol uslublarning soni juda ko'payib ketgan. Biz ularning ta'lim muassasalarida keng tarqalganlari, o'qitiladigan aniq fan va predmetlarda qo'llanilishi mumkin bo'lgan ba'zi pedagogik texnologiyalarning foydalanish uslubiyatini keltirib tahlil qilamiz.

Tanishuv texnologiyasi-o'quv jamoasi ishtirokchilarini bir-birlari bilan tanishtirish, samimiy do'stona munosabat va ijodiy muhitni yuzaga keltirish; talabalarning ijodiy imkoniyati va shaxsiy sifatlarini ochish.

Charxpalak-ushbu texnologiya talabalarni o'tilgan mavzularni yodga olishga, mantiqan fikrlab, berilgan savollarga mustaqil ravishda to'g'ri javob berishga va o'z-o'zini baholashga o'rgatishga hamda qisqa vaqt ichida o'qituvchi tomonidan barcha talabalarning egallagan bilimlarini baholashga qaratilgan.

Bumerang-ushbu texnologiya talabalarni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o'rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so'zlab berish, fikrini erkin holda bayon eta olish, qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotga ega bo'lish hamda dars mobaynida o'qituvchi tomonidan barcha talabalarni baholay olishga qaratilgan.

Pedagogik texnologiyalar talaba va o'quvchilarni mavzu bo'yicha olingan bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Hozirgi zamonda ta'lim-tarbiya sohasini rivojlantirishda - zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'quv jarayonida qo'llash, uni amalga oshirish dolzarbligini inobatga olib qo'llash samaralidir. Ma'lumki, ta'lim-tarbiya jarayoni katta avlod tomonidan o'z bilim va tajribalarini o'sib kelayotgan avlodga o'rgatishdan iborat bo'lib, bu jarayonda, asosan, inson hayoti uchun zarur axborotlarni avloddan-avlodga uzatishda amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Кушнир А.М. Педагогика иностранного языка. - Журнал "Школьные технологии", 1998. - Т. 6.- 192 с.

2. Олешков М.Ю. Педагогическая технология: проблема классификации и реализации// Профессионально-педагогические технологии в теории и практике обучения: Сборник научных трудов.- Екатеринбург: РГППУ, 2005.- С. 5-19.

3. Стуканов В.Г. Исправительная педагогика: учебное пособие / В.Г. Стуканов.- Минск: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2013.-395 с.

4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. - Народное образование, 1998. - 256 с.

5. Axmatova, G. 2024. SHARQ VA G'ARBDA GENDER FENOMENING TARIXIY SHAKLLANISHI. *Sharh va tadqiqot*. 2, 3(25) (2024 yil mart).

6. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 136-143.

7. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. *Open Access Repository*, 10(10), 51-55.

ТАРБИЯВИЙ, МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ИШЛАР – ЎҚУВЧИЛАРДА ҚАДРИЯТЛИ МУНОСАБАТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ АСОСИ

Абдухолиқова Муқаддас

ТерDPI 3-босқич талабаси

Илмий рахбар: Муминова Умида Каршиевна

Аннотация. Мақолада тарбиявий, маънавий-маърифий ишлар ўқувчиларда қадриятли муносабатлар ўрнатишнинг самарали воситаси эканлиги ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: қадрият, муносабат, маънавий, маърифий, тарбиявий, синф, мактаб.

Умуминсоний, умуммиллий ва миллий қадриятларимизга асосланиб, жамиятни янгилаш тарихимиз, маънавий меъросимизни тиклаш, тарбия масалаларини ҳал этишга жиддий киришилганлиги ҳеч кимга сир эмас.

Айни дамдаги ривожланиш босқичимиз оила, маҳалла ва таълим тизими олдида зарурат юзасидан жуда катта талаблар қўймоқда. Чунки,

унутилаётган қадриятларимизни тиклаш, миллатимизга хос ва мос мафкурани яратиш ҳамда ёшларимизни қадриятларимиз, бошқача айтганимизда қадриятли муносабатлар руҳида тарбиялаш замон талабига айланди. Айниқса, бу шароитда мактаб маънавий-маърифий тадбирлари орқали бошланғич синф ўқувчилари онги ва руҳиятида теварак атроф жамият, давлат, олам, борлиқни ташкил этувчи ва унинг мазмунига айланган барча нарса ва ҳодисаларга нисбатан қадриятли муносабатларни шакллантириш энг муҳим ҳамда самарали йўллардан биридир.

Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий тадбирларнинг самарадорлигини ошириш, аввало, комил инсонни шакллантиришнинг энг замонавий ва қулай йўналишларини топиб жорий этишга боғлиқ. Тарбиявий тадбирларни давр талабига жавоб берадиган ҳолга келтириш учун тарбиянинг асоси бўлган барча ғоялар қайтадан кўриб чиқирилиши, асосий эътибор бола шахсига қаратилиши, йиллар давомида тўпланган ижобий тажрибадан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади ва таълим муассасаларида олиб борилаётган тарбиянинг асосий ва бош мақсадидир.

Синфдан ташқари ишлар, хусусан, тадбирлар ўқувчиларнинг мақсадли фаолиятини ташкил этишга қаратилган бўлиб, уларни ижтимоий ҳаётга тайёрлайди. Ўқувчилар дарс фаолиятининг давоми сифатида маънавий-маърифий ишларда қатнашадилар, суҳбат-мунозараларда иштирок этадилар, тадбирларни ташкиллаштиришга кўмаклашадилар ва иштирок этадилар, томоша қилишади, тинглашади бу орқали эса билимлари янада мустаҳкамланади, маънавий дунёқараши кенгаяди. Буларни ташкиллаштиришдан асосий мақсад уларни қадриятлар руҳида тарбиялашдир.

Бошланғич синфларда маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш педагогдан чуқур билим ва малакани талаб этади:

- уюштириладиган тадбир юзасида тўлиқ маълумотга эга бўлиш;
- тадбир ўтказилишидан кўзланган мақсадни англаш ва олдиндан натижани ташхислаш;
- тадбирни режалаштириш;
- тадбир юзасидан синф жамоасига тушунча бериш.
- тадбирни ўтказиш бўйича уларнинг фикрларини инобатга олиш;
- тадбирда синф жамоасини имкон қадар тўла тарихда иштирокини таъминлаш;
- ўқувчиларнинг имконияти даражасида ишларни тақсимлаш;
- тадбирни амалга ошириш;
- тадбир натижаларини синф жамоаси билан таҳлил қилиш ва баҳолаш;
- ўқувчиларни синф ва мактаб жамоаси олдида рағбатлантириш.

Тадбирларни ташкил этиш ва уни ўтказиш жараёнида ўқувчиларни жамоа бўлиб ишлаш, ҳамфикрлилик, жамоатчилик, ташббузкорлик, ижодкорлик, ишбилармонлик сифатлари шаклланади. Тадбирлар

ўзлаштириши паст, дарсларда фаол бўлмаган ўқувчиларни уюшқоқликка, ҳаракатчанликка ундайди, уларда жонкуярлик, ўзлигини англаш, "мен"ини шакллантиради.

Ўқув йили мобайнида уйиштириладиган экскурсиялар, меҳрибонлик уйи, ногиронлар уйи, касалманд кишилар ҳолидан хабар олиш, кекса авлод вакиллари, таниқли машҳур шахслар билан учрашувларни ташкил этиш ҳам қадриятли муносабатларни шакллантирувчи воситалардандир.

Хусусан, бошланғич синф ўқувчиларини қадриятли муносабатлар руҳида тарбиялашнинг яна бир муҳим ва самарали воситаларидан бири бу ногиронлар, боқувчисини йўқотган, қаровчисини бўлмаган қариялар, жамиятнинг ёрдамга муҳтож қатлами билан уюштириладиган суҳбатлардир. Халқимизда бир мақол бор "Бирни кўриб фикр қил, кўпни кўриб зикр қил". Суҳбат давомида ўқувчиларда меҳр-оқибат, раҳм-шавқат, раҳмдиллик, куюнчаклик, кадр-қиммат ҳақида тасаввурга эга бўлиш, шукроналик, инсонпарварлик туйғулари шаклланади, атроф оламга, инсонларга ўзгача кўз билан қарай бошлайди.

Хулоса ўрнида шуни айтишимиз жоизки, маънавий-маърифий ишлар бўладими, синфдан ва мактабдан ташқари ишлар бўладими уларни ташкил этиш ва ўтказишдан асосий мақсад, кенг дунёқараш, мустаҳкам эътиқод, миллийлиги, ўзлигига содиқ, қатриятли, ўтмиш маънавий маданий меъросига содиқ ҳур фикрли ёшларни камол топтиришдир. Маънавий-маърифий ишлар ёшларнинг нафақат маънавий дунёқарашини, қолаверса жамият, ҳаёт ҳақидаги тушунчаларини, ҳаётини позициясини англаш ва унинг равнақи йўлида тинмай ҳаракат қилишга ундайди. Зотан, бугунги кун талаби, мустаҳкам эътиқод, ва аниқ ҳаётини позицияга эга, Ватан, Юрт тақдирига бефарқ бўлмаган ёшларни тарбиялаш ва унинг тараққиёти йўлига хизмат қилишга сафарбар этишдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – С. 2776-0979.

2.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – Т. 3. – №. 12. – С. 336-340.

3.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 19. – С. 121-124.

4.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 329-334.

5.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY-PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 128-132.

6.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

7.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

8.Davlatmamatovna H. G., Karshiyevna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

9.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

10.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

11.Muminova U. THE RELATION OF THE TURKISH WORDS IN" MAHBUB UL-QULUB" TO THE CURRENT UZBEKI LITERARY LANGUAGE //Scientific Journal of the Fergana State University,(3). – 2023. – T. 99.

12.Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.

13.Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 23-25.

14.Ochildieva G., Karshiyevna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

15.ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

16.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

17.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

18.Karshiyevna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

19.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

XALQ OG'ZAKI IJODI VOSITASIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH.

Abduraximova Muxabbat Allayevna

TerDPI pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish samarali usullari yoritilgan, yoshlarni ma'naviy-axloqiy rivojlantirishda xalq og'zaki ijodi namunalarini o'rni haqida tushuncha berilgan.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, milliy qadriyatlar, ustoz murabbiy, mas'uliyatni his etish, burch, or-nomus, vijdonlilik, tartiblilik, adolatlilik.

O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy, iqtisodiy taraqqiyot yo'lidagi mustaqil siyosati umumiy ta'lim maktablarida yoshlarni ma'naviy -axloqiy tarbiyasini yangi davr talablari asosida yo'lga qo'yishini taqozo etmoqda. Ma'naviy -axloqiy tarbiya masalasi bugungi kunda eng muhim, dolzarb muammolardan biriga aylanmoqda. Xalq og'zaki ijodi namunalari mafkuraviy tahdidlar vujudga kelayotgan bir davrda yoshlarda mustahkam e'tiqod, ma'naviy barkamollikni tarbiyalash har qanday to'siqlarni matonat bilan yengish va yot g'oyalarga berilmaslik sifatlarini tarbiyalaydi. Bo'lajak o'qituvchilar yosh avlodga bunday tarbiyani esa juda yoshlik yillaridan boshlab qadamba -qadam singdirilib borishlari lozim. Bu sohada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining tarbiyaviy axloqiy ishlarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. Ma'naviy -axloqiy tarbiyaning maqsadi, mazmuni jamiyat talablari asosida o'zgarib boradi. Mavjud ta'lim jarayonini har tomonlama takomillashtirmasdan turib, bu jarayonlarni ijobiy hal etib bo'lmaydi. Chunki ma'naviyatimizda sodir bo'lgan kamchiliklarni bartaraf etish ko'p jihatdan ta'lim tizimining maqsadga muvofiq tarzda bo'lishiga bevosita bog'liqdir. Yoshlar tafakkurini o'stirish, berilayotgan axborotni qabul qilgan zahotiyoq uni qayta ishlab chiqib, tegishli xulosalar chiqarish bilan bog'liq holatlarga erishish hamda zarur ko'nikmalarni shakllantirish shu kunning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib turibdi.

Mustaqil yurtimiz kelajagi bo'lmish yosh avlodni har tomonlama yetuk barkamol bo'lib voyaga yetishi uchun xalq og'zaki ijodi ham katta rol o'ynaydi. Sababi bilimdonlik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, insonparvarlik kabi fazilatlar haqidagi mehr-oqibat do'stona munasabatlar milliy qadriyatlarimizni vijdonlilik, o'z so'zi ustidan chiqish kabi ahloq-odob qoidalari to'g'risida ma'lumotlar ayniqsa xalq og'zaki ijodida ko'rishimiz mumkin. Aslida milliy mentaletimiz, milliy madaniyatimiz va san'atimizning ilk kelib chikish tarixini xalq og'zaki ijodi asarlari orqali bilib olishimiz mumkin. Xalq og'zaki ijodi namunalari orasida dostonlar o'ziga xos o'rin tutadi. Doston o'zbek folklorining keng tarqalgan va yirik janrlaridan biridir. Uning yaratilishi xalqimizning ma'naviy-maishiy qiyofasi, ahloqiy estetik karashlari, adolat va haqqoniyat, ozodlik va tenglik, qahramonlik va vatanparvarlik, do'stga sodiqlik va ustozga hurmat kabi g'oyalar bilan uzviy bog'liqdir.

Bo'lajak o'qituvchi anglashi va uni chuqur o'zlashtirishi zarur bo'lgan masalalardan biri ma'naviy-axloqiy tarbiya mazmunida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni tiklash masalasining kun tartibiga qo'yish zaruriyatining yuzaga kelganligi munosabati bilan ta'lim-tarbiya mazmunida tub o'zgarishlar yuz berganligidir. Bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiya olishlarida yana bir eng qimmatli qadriyat erkinlikdir. Ta'limni demokratlashtirish bilan birga shaxs erki va huquqini hurmat qilish rivojlanadi. Bu esa o'z navbatida o'quvchi shaxsida mas'uliyatni his etish, ongli intizomga rioya etish ko'nikmalarini tarbiyalaydi. Shuningdek, vatanparvarlik, insonparvarlik, yuksak axloq, mehnatsevarlik, xalqlar o'rtasida do'stlik va hamkorlik, mas'uliyatni his etish, burch, or-nomus, vijdonlilik, tartiblilik, adolatlilik va boshqa xislatlar tarbiyasi katta ahamiyatga ega. Bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiya mohiyatiga ko'ra inson ongining jamiyat bilan aloqadorligi, jamiyat oldida burchli ekanligi, o'z xulq-atvorini jamiyat taraqqiyoti darajasiga bog'liqligini tushunishi, jamiyat tomonidan tan olingan axloqiy me'yor, ideal hamda talablarni bajarishda mas'uliyatni his etishi, ma'naviy-axloqiy bilimlarning e'tiqodga aylanishi va bu e'tiqodlarning tizimlilik, mustahkam ma'naviy-axloqiy his-tuyg'u va xislatlarni shakllantirish, o'quvchilar tomonidan ma'naviy-axloqiy xulq-atvor jamiyat a'zolariga bo'lgan hurmat-e'tiborni namoyon etuvchi mezonlardan ekanligining anglab yetilishi, ma'naviy-axloqiy odatlarning shakllanishi va boshqalardan iborat. Ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etishda o'quvchilar xatti-harakatlarida ko'zga tashlanadigan salbiy odatlar –jamoat joylarida qattiq gapirish, qo'pol so'zlarni ishlatish, hissiyotga berilish, o'ylamay gapirish, ishonchli bo'lmagan hamda dalillar bilan tasdiqlanmagan voqea-hodisalar haqida fikr yuritish, boshqalarning suhbatini bo'lish, qo'lini silkitib gapirish kabilarning bartaraf etib borilishiga alohida e'tibor qaratish zarur. Buning uchun u ma'naviy –axloqiy tarbiya vazifalarini aniq tasavvur qilishi lozim. Ma'naviy-axloqiy tarbiya vazifalari quyidagilardan iborat: o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy ongni shakllantirish. Ularda ma'naviy-axloqiy his-tuyg'ularni tarbiyalash va rivojlantirish. O'quvchilarda ma'naviy-axloqiy xulq-atvor ko'nikma va odatlarini tarkib toptirish. Xulosa qilib aytganda, ta'lim muassasasida o'quvchilarga qadriyat sifatida munosabatda bo'lish ham dolzarb ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Zero, ta'lim tamoyillarida eng muhim, asosiy tamoyillardan biri ta'limni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish bo'lib, uning asosiy mohiyati o'quvchi shaxsiga insoniy munosabatda bo'lishni, ta'lim jarayonini erkinlashtirishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz, -T O'zbekiston 2017-488b
2. Mirziyoyev Sh.M. "Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatinin birgalikda barpo tamiz " O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimda so'zlagan nutqi –T, O'zbekiston 2016.-566.

3.Imom G'azzoliy "Misbaxun najoh yohud tarbiya". A.Abdullayeva.- T; Istiqlol, 2007.-32b

4.O'zbekiston Mlly ensiklopediyasi, 12-t-T O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2006-506-507-b

5. O'zbek pedagogikasi antologiyasi Q.Hoshimov."O'qituvchi" T-2010

BOSHLANG'ICH SINF DARSlikLARINI O'QITISHDA KO'RGAZMALI VOSITALARDAN FOYDALANISH

Abdullayeva Nasiba Jonon qizi

Termiz davlat Pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Mazur maqolada savod o'rgatish darslarida ko'rgazmali va tarqatmali vositalardan yangi, zamonaviy texnologiyalardan, fikr-mulohazalardan andoza olgan holda yangidan-yangi metodlar o'ylab topish va amalda qo'llash haqida fikrlar bildirilgan. Shu bilan birga, ta'lim vositalari ko'rgazma material sifatida foydalanish, axborot oluvchi va topshiriq beruvchi va shu topshiriqni nazorat qiluvchi ko'rgazmali, tarqatmali materiallardan foydalanishda afzallik va kamchilik holatlarini ko'rsatib o'tish.

Kalit so'zlar: ko'rgazmalilik, tarqatmalilik, amaliy mashg'ulot, ta'lim beruvchi, ta'lim vositasi.

Savod o'rgatish darslarida ko'rgazmali va tarqatmali materiallardan foydalanish ta'lim oluvchilarning savod o'rgatish darslarida ko'rgazmali vositalarga oid bilim, ko'nikma va malakalarni oshirishda hamda ularga oid muammolarning yechimini topishda katta yordam beradi. Savod o'rgatish darslarida ko'rgazmali vositalardan foydalanishdan asosiy maqsad ta'lim oluvchining qiziqishini, malaka va ko'nikmalarini, bilimni oshirishdan iborat. Tadqiqot materiallar va metodologiyasi. Savod o'rgatish davrida ko'rgazmali vositalardan pedagog texnologiyalarning turli xil, bir-birini takrorlamaydigan bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Ko'rgazmali materiallarni yangidan-yangi vositalar bilan boyitish o'quvchi tasavvurini kengaytiradi va darsga bo'lgan faolligini oshiradi. Darslarning bunday tartibda olib borilishi, shu darsga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi, ularga psixologik jihatdan motivatsiya beradi, ko'rgazmali materiallarni ko'rish orqali eslab qolish qobiliyati yanada ortadi.

O'qituvchi darsni boshlaganda o'tilgan mavzuni o'quvchining xotirasiga keltiradi, yangi mavzuni boshlar ekan, har bir o'quvchisining diqqatini o'ziga jalb qilib, fikrini yo'naltirish orqali hayotda ro'y bergan voqealarni, adabiyot va san'at asarlarida biror bir parchani keltirish orqali yangi mavzuni o'rganishga o'quvchilarni kayfiyatini, fikrini tayyorlaydi. Bugungi kunda, uzluksiz ta'lim tizimini texnika vositalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Hozirgi davr texnika asrida zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda dars o'tish butun jahonda olib borilmoqda.

Bunga misol qilib aytishimiz mumkinki, savod o'rgatish darslarida ham ko'p tarmoqli texnologiyalardan foydalanmoqdamiz. Savod o'rgatish darslarida ham audiomatnlardan, multimedia vositalaridan keng foydalanilmoqda. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad, o'quvchilarini yangi, zamonaviy bilim bilan

ta'minlash, yangi texnologiyalardan unumli foydalanishni yo'lga qo'yish va samaradorlikni erishish kabilardir. Samaradorlikka erishishning muhim belgilari pedagogik nutq madaniyatini rivojlanganligi, pedagogik qobiliyatga ega ekanligi, intonatsiya, mimika, gavdaning qay holatda turishi, o'qituvchining kiyinishi va muomala madaniyati, pedagogik mahorati qay darajada ekanligini bildiradi. O'qituvchi bunday xarakterga ega bo'lishi, pedagogga xos muhim xususiyatlar hisoblanadi.

Dars davomida tarqatmali materiallardan, xususan, krassvord, savollar viktorinasi, test topshiriqlari, jadvallar bilan ishlash o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshiradi. O'qituvchi va o'quvchilar orasidagi munosabatni yanada mustahkamlaydi. Darsdagi ko'rgazmali qurollar va tarqatma materiallari o'quvchiga mavzu yuzasidan bilim berishi, didaktik talablarga javob berishi, psixologik fikrlashini kengaytirishi, o'ziga bo'lgan ishonchini yanada oshirishi va ijobiy xususiyatlarga ega bo'lishi kerak. Ushbu darsdagi pedagogning mahorati o'quvchilarning darsga, bo'limlardagi mavzularga nisbatan qiziqishlarini orttiradi. O'qituvchi darslarda qo'llayotgan vositalari har bir o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini namoyon qiladi.

Xulosa qilib aytganda, savod o'rgatish darslarida ko'rgazmali vositalardan va tarqatma materiallardan foydalanish juda muhim va asosiy omil desak bo'ladi. Ko'rgazmali vositalardan savod o'rgatish davridanoq foydalanish juda samarali usul hisoblanadi va undagi metodlarni to'g'ri qo'llay bilish kerakligini anglay olishimiz juda muhimdir. Qo'llanilayotgan metodlar har tomonlama mukammal tarzda bo'lishi o'quvchilarni bilim ko'nikmalarini, fikrlash doirasini kengaytirish, nutqiy rivojlanishida kerakli vosita hisoblanadi. Boshlang'ich sinf darsliklarini o'qitishda ko'rgazmali qurollar va tarqatma materiallaridan foydalanish o'quvchilarning bilim salohiyatini yanada rivojlantirishga xizmat qiladigan vositalar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.

2.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.

3.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.

4.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

5.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY-PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

6.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'lanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

7.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

8.Davlatmamatovna H. G., Karshiyevna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

9.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

10.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING SHAXSIY DAXLSIZLIKNI TA'MINLASH SOHASIDAGI QONUN HUJJATLARI TAHLILI

Sherqobilov Abror Rashid o'g'li

*Termiz shahar ichki ishlar boshqarmasi huzuridagi
tergov bo'limi tergovchisi leytenant*

Annotatsiya. Maqolada maxfiylik turli xalqaro va milliy qonunlar tomonidan tan olingan va himoya qilinadigan asosiy inson huquqidir. O'zbekiston Respublikasida shaxsiy daxlsizlik huquqi Konstitutsiyada mustahkamlab qo'yilgan va bir qancha qonun hujjatlari bilan tartibga solingan. Ushbu tahlil O'zbekistonda shaxsiy daxlsizlikni himoya qilishni tartibga soluvchi huquqiy bazani o'rganadi, uning shaxslarning shaxsiy huquqlarini himoya qilishdagi samaradorligini baholaydi.

Kalit so'zlar: Maxfiylik, Qonunchilik, O'zbekiston, Konstitutsiyaviy huquqlar, Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, Axborot xavfsizligi, Telekommunikatsiya maxfiyligi, OAV maxfiyligi, Jinoiy huquqbuzarliklar, Amalga oshirish, Qo'llash, Milliy xavfsizlik, Texnologik yutuqlar, Xalqaro standartlar, Huquqiy asoslar, Ma'lumotlarni himoya qilish, Ma'lumotlar maxfiyligi, Maxfiylik to'g'risidagi qonunlar, Maxfiylik qoidalari, Maxfiylik huquqlari, Shaxsiy huquqlar, Maxfiylik, Ma'lumotlarni qayta ishlash, Ma'lumotlarni to'plash.

O'zbekiston Respublikasining shaxsiy daxlsizlikni ta'minlash sohasidagi qonun hujjatlari tahlili. Maxfiylik insonning asosiy huquqi bo'lib, turli xalqaro va milliy qonunlar bilan tan olinadi va himoya qilinadi. O'zbekiston Respublikasida shaxsiy daxlsizlik huquqlari Konstitutsiyada mustahkamlab qo'yilgan va bir qancha qonun hujjatlari bilan tartibga solingan. Ushbu tahlil O'zbekistonda shaxsiy daxlsizlik himoyasini tartibga soluvchi huquqiy bazani o'rganish va uning shaxslarning shaxsiy huquqlarini himoya qilishdagi samaradorligini baholashga qaratilgan. Konstitutsiyaviy qoidalar 1992-yilda qabul qilingan

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatimizda shaxsiy daxlsizlik huquqlarini himoya qilishning tamal toshi bo'lib xizmat qilmoqda. 27-moddada "Har kim shaxsiy daxlsizlik huquqiga ega, hech kim boshqalarning shaxsiy hayotiga ularning irodasiga qarshi aralashishga, shaxs va oilaning daxlsizligiga tajovuz qilishga haqli emas" deb ochiq-oydin belgilab qo'yilgan. Ushbu qoida shaxsiy hayotning daxlsizligini asosiy huquq sifatida belgilaydi va shaxslarning shaxsiy hayotiga ruxsatsiz aralashuvni taqiqlaydi.

Qonun hujjatlari

Maxfiylik himoyasini yanada kuchaytirish maqsadida O'zbekiston hukumati shaxsiy daxlsizlikning turli jihatlarini ko'zda tutuvchi bir qancha qonun hujjatlarini qabul qildi. Ba'zi asosiy qonunlar va qoidalarga quyidagilar kiradi:

1."Axborot va axborotni himoya qilish to'g'risida"gi qonun (2002): Ushbu qonun ma'lumotlarni, shu jumladan shaxsiy ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash va tarqatishni tartibga soladi. U axborotni himoya qilish tamoyillarini belgilaydi, ushbu sohadagi shaxslar va tashkilotlarning huquq va majburiyatlarini belgilaydi, axborot xavfsizligini ta'minlash choralari belgilaydi.

2.Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risidagi qonun (2020): Ushbu nisbatan yangi qonun, ayniqsa, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishga bag'ishlangan. U shaxsiy ma'lumotlarni belgilaydi, ularni qayta ishlashning huquqiy asoslarini belgilaydi, ma'lumotlar sub'ektlari va ma'lumotlar nazoratchilarining huquq va majburiyatlarini belgilaydi. Qonun shuningdek, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish choralari nazorat qilish va amalga oshirishning zarur mexanizmlarini belgilaydi.

3.Telekommunikatsiyalar to'g'risidagi qonun (1999): Ushbu qonun telekommunikatsiya sohasini tartibga soladi va aloqa maxfiyligi bilan bog'liq muammolarni hal qiladi. U telekommunikatsiya tarmoqlari orqali uzatiladigan ma'lumotlarning maxfiyligini belgilaydi va bunday ma'lumotlarni ruxsatsiz ushlab yoki oshkor qilishni taqiqlaydi.

4."Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi qonun (1997-yil): Ushbu qonun ommaviy axborot vositalari va jurnalistlar faoliyatini tartibga soladi. U jurnalistik manbalarni himoya qilish va kasbiy faoliyat jarayonida olingan ma'lumotlarning maxfiyligini ta'minlash bilan bog'liq qoidalarni o'z ichiga oladi.

5.Jinoyat kodeksi (1994): O'zbekiston Jinoyat kodeksida shaxsiy daxlsizlik huquqlarini buzganlik uchun jinoiy javobgarlikka tortuvchi bir qancha moddalar mavjud. Jumladan, shaxsiy ma'lumotlarni noqonuniy yig'ish yoki tarqatish, aloqalarni qonunga xilof ravishda tinglash, shaxsiy hayot daxlsizligini buzish kabi huquqbuzarliklar shular jumlasidandir.

Tahlil va muammolar

O'zbekistondagi qonunchilik bazasi shaxsiy daxlsizlik muhimligini tan olgan va uni himoya qilishning turli mexanizmlarini o'rnatgan bo'lsa-da, bir qancha muammolar va takomillashtirish yo'nalishlari mavjud:

1. Amalga oshirish va ijro etish: Maxfiylik to'g'risidagi qonunlar mavjudligiga qaramay, ularning samarali amalga oshirilishi va ijro etilishi tashvishli masala bo'lib qolmoqda. Resurslarning yetarli emasligi, xabardorlikning yo'qligi va nazorat mexanizmlarining yetarli emasligi amalda shaxsiy daxlsizlik huquqlarini to'liq amalga oshirishga to'sqinlik qilishi mumkin.

2. Maxfiylik va milliy xavfsizlikni muvozanatlash: Ko'pgina mamlakatlar singari O'zbekiston ham milliy xavfsizlik va shaxsiy daxlsizlik huquqlarini himoya qilish zaruratini muvozanatlash muammosiga duch kelmoqda. Huquqni muhofaza qilish va razvedka idoralari tomonidan kuzatuv va ma'lumotlarni to'plash faoliyati qonuniy chegaralar doirasida va tegishli nazorat ostida o'tkazilishini ta'minlash juda muhimdir.

3. Texnologik yutuqlar: Raqamli aloqa platformalari, ijtimoiy media va ma'lumotlar tahlili kabi yangi texnologiyalarning jadal rivojlanishi maxfiylik bilan bog'liq yuzaga keladigan muammolarni hal qilish uchun qonunchilik bazasini moslashtirish nuqtai nazaridan muammolarni keltirib chiqaradi.

4. Xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish: O'zbekiston o'zining shaxsiy daxlsizlik qonunlarini xalqaro standartlarga moslashtirishga harakat qilgan bo'lsa-da, transchegaraviy ma'lumotlar oqimini osonlashtirish va global maxfiylik tamoyillariga rioya qilish uchun qo'shimcha muvofiqlashtirish zarur bo'lishi mumkin.

Shaxsiy maxfiylik sohasidagi qonunchilikning global nuqtai nazardan qisqacha tahlili:

Shaxsiy daxlsizlik ko'plab xalqaro shartnoma va konventsiyalarda mustahkamlangan asosiy inson huquqi sifatida keng e'tirof etilgan. Dunyoning ko'plab mamlakatlarida shaxslarning shaxsiy ma'lumotlari va maxfiylik huquqlarini himoya qilishga qaratilgan ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha keng qamrovli qonunlar qabul qilingan.

2018-yilda kuchga kirgan Yevropa Ittifoqining umumiy ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risidagi reglamenti (GDPR) shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning global mezoniga aylandi. GDPR ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash va saqlash bo'yicha qat'iy qoidalarni o'rnatadi va shaxslarga shaxsiy ma'lumotlariga nisbatan muhim huquqlar, jumladan, ularning ma'lumotlariga kirish, tuzatish va o'chirish huquqini beradi.

Qo'shma Shtatlarda shaxsiy daxlsizlikni tartibga soluvchi yagona keng qamrovli federal qonun mavjud emas. Buning o'rniga, turli sohalarga oid qonunlar, masalan, Sog'liqni saqlash sug'urtasi portativligi va javobgarligi to'g'risidagi qonun (HIPAA) va Gramm-Leach-Bliley qonuni, muayyan sohalarda shaxsiy ma'lumotlar bilan ishlashni tartibga soladi. Biroq, Kaliforniya va Virjiniya kabi bir nechta shtatlar GDPRdan keyin modellashtirilgan ma'lumotlarning maxfiyligi to'g'risidagi keng qamrovli qonunlarni amalga oshirdilar.

Ko'pgina boshqa mamlakatlar shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risidagi qonunlarni qabul qildilar, jumladan Kanada (Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va elektron hujjatlar to'g'risida qonun), Braziliya (Umumiy

ma'lumotlarni himoya qilish qonuni), Yaponiya (Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risidagi qonun) va Hindiston (Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risidagi qonun loyihasi).).

Qonunchilikdagi ushbu say-harakatlarga qaramay, maxfiylik to'g'risidagi qonunlarni samarali amalga oshirish, ijro etish va transchegaraviy muvofiqlashtirishni ta'minlashda muammolar mavjud. Katta ma'lumotlar, sun'iy intellekt va interneti kabi jadal texnologik taraqqiyot mavjud qonunlar yetarlicha javob bera olmasligi mumkin bo'lgan yangi maxfiylik muammolarini ko'tarishda davom etmoqda. Bundan tashqari, shaxsiy daxlsizlik va boshqa qonuniy manfaatlar, masalan, milliy xavfsizlik, huquqni muhofaza qilish va tijorat manfaatlari o'rtasidagi muvozanat davom etayotgan munozaralar va huquqiy talqin mavzusi bo'lib qolmoqda.

Hukumatlar, tartibga soluvchi organlar va xalqaro tashkilotlar qonuniy ma'lumotlar oqimi va innovatsiyalarga ko'maklashgan holda shaxslarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish uchun maxfiylik qonunlari, standartlari va ilg'or tajribalarni ishlab chiqish va uyg'unlashtirish ustida doimiy ish olib bormoqda. Raqamli asrda shaxsiy daxlsizlik huquqlarini samarali himoya qilishni ta'minlash uchun jamoatchilikni xabardor qilish, ta'lim va maxfiylik siyosatini shakllantirishda faol ishtirok etish juda muhimdir.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun O'zbekiston shaxsiy daxlsizlik to'g'risidagi mavjud qonunlarni amalga oshirish va qo'llash mexanizmlarini kuchaytirish, aholini xabardor qilish va ta'lim dasturlarini kuchaytirish, shaxsiy daxlsizlik qoidalariga rioya etilishini nazorat qilish va ta'minlash uchun mustahkam nazorat organlarini tashkil etish masalalarini ko'rib chiqishi mumkin. Bundan tashqari, texnologik taraqqiyot va ilg'or xalqaro tajribalar bilan hamqadam bo'lish uchun qonunchilik bazasini muntazam ko'rib chiqish va yangilash mamlakatda maxfiylikni yanada mustahkam va samarali himoya qilish rejimiga hissa qo'shishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi.
4. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi.
5. "Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining milliy strategiyasini tasdiqlash" to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 22-iyundagi PF-6012-son farmoni.
6. Bola huquqlari. Yuridik Oliy o'quv yurtlari uchun darslik G'. Abdumajidov tahriri ostida. -T.: TDYU nashriyoti, 2008 yil.
7. Bolalarni himoya qilish. Parlament a'zolari uchun qo'llanma. T.: UNICEF, Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi, 2006. — B. 163.
8. Bolalarni himoya qilish. Parlament a'zolari uchun qo'llanma. T.: YUNISEF, Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi, 2006 yil.

9.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022—2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" to'g'risida 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son farmoni.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARIDA TEXNIK IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.

S.Z.Xudaykulova

TerDPI Boshlang'ich ta'lim nazariyasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Mamlakatimizda davlat siyosati faol, mustaqil, maqsadga intiluvchan, ijodkor va mas'uliyatli, zamonaviy plyuralistik o'zgaruvchan olamda rang-barang hayotiy rollarni muvaffaqiyatli ijro etishga qodir bo'lgan shaxslarni shakllantirish qaratilgan. Buning uchun ta'limning yangi texnologiyalarini yaratish hamda uning axborot paradigmasini mazmunan o'zgartirish zarur. Shundagina ta'lim asosiy maqsadi etib – pedagogik jarayonning barcha sub'yektlarini har tomonlama rivojlantirish deb belgilash mumkin.

Kalit so'zlar: Texnik ijodkor, mahorat, mas'uliyatli shaxs, interfaol metodlar. Innovatsion texnologiyalar, intiluvchan ijodkor, faol tashabbuskor shaxs.

XXI asr jahonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, yoshlarda o'zi egallashni xohlagan soha bo'yicha bilim, ko'nikma, hayotiy tajriba va malakalarni to'plash masalasini ilgari surmoqda. Bu esa ko'p jihatdan ta'lim, uzluksiz ta'limning zamonaviy tizimi rivojlanganligi, o'qituvchilar kasbiy kompetentligi darajasi bilan belgilanadi. Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini rivojlantirish davlat va jamiyatning ustuvor vazifasi hisoblanadi.

Mamlakatimizda davlat siyosati faol, mustaqil, maqsadga intiluvchan, ijodkor va mas'uliyatli, zamonaviy plyuralistik o'zgaruvchan olamda rang-barang hayotiy rollarni muvaffaqiyatli ijro etishga qodir bo'lgan shaxslarni shakllantirish qaratilgan. Buning uchun ta'limning yangi texnologiyalarini yaratish hamda uning axborot paradigmasini mazmunan o'zgartirish zarur. Shundagina ta'lim asosiy maqsadi etib – pedagogik jarayonning barcha sub'yektlarini har tomonlama rivojlantirish deb belgilash mumkin.

Bugungi kunda o'qitish tushunchasining muqobili sifatida rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining asosiy, mohiyatli tushunchasi bo'lishi zarur. Chunki, ta'lim muassasalarida shunday muhit va shart-sharoit yaratish kerakki, ta'lim oluvchilar o'quv jarayonining faol sub'yektiga aylansin, pedagoglarning diqqat markazida esa ta'lim oluvchilarning bilish faoliyati, ya'ni o'qitish emas, balki bilish jarayonini rivojlantirish bo'lsin. Ta'limning maqsadi ta'lim oluvchilarni ma'rifatli qilish usulidan erkin, ijodkor shaxsning o'zini-o'zi konstruksiyalash, kelajakdagi hayotiy strategiyasini belgilash va o'zgartirishga qodir yetib shakllantirish, uning individual xususiyatlari, layoqatlari va qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilishi kerak.

Bu o'rinda pedagoglarning alohida o'rni mavjud. Chunki, biz xohlagandek, har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirish pedagoglarning hayotiy

tajribalari, kompetensiyalari, ularning bilim darajalari, o'z ustlarida qay darajada ishlashlariga bog'liq.

Bugungi kunda yuqoridagilar bilan bir qatorda, pedagoglardan kamida bitta xorijiy til hamda axborot-kommunikasion va pedagogik texnologiyalarni bilish talab qilinmoqda. Pedagogning sa'y harakatlari ta'sirli, amaliy bo'lishi uchun uning erudisiyasi, metodik mahorati, ta'lim texnologiyasini muvaffaqiyatli tanlashi yetarli bo'lmaydi. Bunda pedagogning yuksak darajadagi nutqiy mahorati, mimikalari, darsda o'zini tutishi, kiyinish odobi kabilar muhim o'rin egallaydi. Shundagina ta'lim oluvchilar bunday pedagoglarni yorqin betakror shaxs sifatida qabul qiladilar va undan o'rnatqich va "namuna" oladilar.

Pedagogning texnik ijodkorligi xususida fikr yuritganda, ijod, ijodkorlik nima, ijodkor o'qituvchi qanday bo'lishi kerak, degan qator savollarga javob topish talab etiladi. Yuqoridagi savollarga javob topish uchun biz, ilmiy adabiyotlar hamda mutaxassislarning asarlariga murojaat qilamiz. Jumladan Pedagogika ensiklopediyasida ijodkorlikka quyidagicha ta'rif berilgan: "Ijodkorlik – yangilik uchun kurashish, fan-texnikaning eng so'nggi yutuqlarini tahlil qila bilish va undan o'zining faoliyatida o'ziga foydalanishga erishish, doimo o'z ustida ishlash. Ijodkorlik – insonning ongli, ma'lum maqsadga yo'nalgan, harakatchan faoliyatidir".

Bizning fikrimizcha, ijod – natijasi ob'yektiv yoki sub'yektiv ahamiyatga ega bo'lgan, yangi, original va yanada takomillashgan moddiy va ma'naviy qadriyatlarning yaratilishi, mavjudlarining esa takomillashtirilishiga oid faoliyatdir. Ijodning bir qator turlari mavjud. Masalan, ilmiy ijod, badiiy ijod, pedagogik ijod, texnik ijod va h.k.

O'qituvchilar o'z faoliyatlari davomida pedagogik ijod bilan shug'ullanibgina qolmasdan, badiiy ijod, ilmiy ijod, texnik ijod bilan ham mashg'ul bo'ladilar. O'qituvchining ijodiy pedagogik faoliyati – shunday faoliyatki, ijod ustivor komponent sifatida uning maqsadi yoki usullari tizimiga kiradi. Bugungi kunda o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini shartli ravishda ijodiy va ijodiy bo'lmagan (noijodiy) faoliyatga bo'lish mumkin va ularni bir qator belgilariga ko'ra farqlanadi. Masalan:

- natijasiga ko'ra, bunda ijodkorlik yangi, avval ma'lum bo'lmagan yangiliklarni hisobga olish bilan tavsiflanadi; «ijodsizlik» esa amalda ma'lum, standart, turkum nusxa (mahsulot) beradi;

- amalga oshirish usuliga ko'ra, bunda ijodkorlik natija tomon harakatlanishida betakror, ya'ni tamomila yangi usul yaratish, yoki harakat usullarining muayyan kombinatsiyasi sifatida namoyon bo'ladi; «ijodsizlik» esa natijaga erishish usulining takrorlanishlilik (shablonligi) bilan tavsiflanadi;

- ahamiyatiga ko'ra, bunda ijodkorlik faoliyat taraqqiyotining sifat jihatidan farq qiladigan bosqichlarini belgilaydigan, uning bevosita harakatlantiruvchi kuchi sifatida namoyon bo'ladi. Ijodsizlik esa tub o'zgarishlar, ya'ni ijod uchun sharoitlarni miqdoriy to'plash vositasi hisoblanadi.

Texnik ijodkor o'qituvchi– o'quv-tarbiya ishlarining shakl, metod va usullarini takomillashtirish hamda yangilarini ishlab chiqishga intiladigan novator; hatto odatiy topshiriqda ham yangi muammoni ko'ra biladigan, o'quvchilar uchun ijodiy topshiriqni shakllantira biladigan, ularni mazkur topshiriqlarni hal qilish va tahlil etish bo'yicha mustaqil izlanishli-tadqiqotchilik faoliyatiga faol jalb qila oladigan shaxs; o'z maqsadini o'quvchilarini faqat bilim, ko'nikma va malakalar tizimi bilan boyitishdagina emas, balki ularni aqliy-intellektual jihatdan rivojlantirish, ularni ijodiy faoliyatga tayyorlay oladigan, yoshlarda turli kompetensiyalarni shakllantira oladigan, qolaversa dars jarayonida pedagogik artistizm elementlarini samarali qo'llay oladigan yo'lboshchi bo'lishi kerak.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, bugungi kunda ayrim o'qituvchilarda pedagogik ijodkorlik jihatlari mavjud emas. Buning bir qator sabablarini ko'rsatish mumkin:

- o'qituvchilarda o'quvchilar hamda pedagogik faoliyatga nisbatan muhabbatning mavjud emasligi;
- ularda ijodiy pedagogik qobiliyatlarning rivojlanmaganligi;
- pedagogik ijodkorlikka nisbatan intilishning mavjud emasligi;
- dars va darsdan tashqari jarayonlarda ta'lim-tarbiya ishining eskirgan va kam samara beradigan shakl va metodlaridan voz kechishni istamasliklari yoki uddalay olmasliklari;
- kasbiy tayyorgarlik darajasining pastligi;

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o'qituvchilar muntazam o'z ustida ishlashlari, ta'lim tizimiga oid yangi me'yoriy-huquqiy hujjatlar hamda sohadagi yangiliklardan xabardor bo'lishlari, ilg'or xorijiy tajribalarni doimiy o'rganib borishlari, ulardan zarurlarini ta'lim amaliyotida qo'llay olishlari, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'quvchilar ongiga singdirib borishlari talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Juraqulova S., Xabibulloyev A. O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARIGA MUVOFIQ BO'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TAVSIFI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
2. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." JournalNX, vol. 7, no.11,2021,pp.
3. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – T. 1. – №. 1. – С. 139-145.
4. Musurmonkulov, A. (2023). CORRELATION OF LEXICAL-SEMANTIC RELATIONS WITH GRADUONYMY. Science and innovation, 2(C10), 168-170.
5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar,1(5),733-736.
6. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING

NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

7. Turobov, M. (2024). O'QUVCHILARINING MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA IDROK ETISHNI RIVOJLANTIRISH KOMPONENTI. Interpretation and Researches, 1(1).

8. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARINI TAYYORLASH JARAYONIDA QO'LLANILADIGAN ILMIY PEDAGOGIK METODLAR VA ULARNING TAVSIFI

Ashurova Muxlisa Faxriddin qizi

*Jarqo'rg'on tumani 23-sonli
umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi*

Bo'riyeva Feruza Ikromjon qizi

Termiz DPI boshlang'ich ta'lim 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinfi o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida qo'llaniladigan ilmiy pedagogik metodlar va ularning tavsifi haqida tavsiyalar, xulosalar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchi, o'quvchi, metodlar, salohiyat, kreativlik, innovatsiya.

Bugungi kunda axborot texnologiyalar, innovatsiyalar jadallik bilan rivojlanayotgan bir paytda yosh avlodning kelajagini bugundan ko'ra olgan yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi", degan ezgu g'oya asosida katta ishlarni amalga oshirmoqdalar. Buning isbotini maktablar faoliyatini to'g'ri tashkil etish masalasiga bag'ishlangan bir galgi videoselektorda: "Aziz ustozlar, maktab ta'limi sohasidagi islohotlarimizni amalga oshirishda men sizlarni o'zimning eng yaqin yordamchim, deb bilaman.

Maktab ta'limini yanada yaxshilash bo'yicha qabul qilayotgan chora-tadbirlarimizning pirovard natijasi avvalo sizlarga, sizlarning fidokorona mehnatingizga bog'liq. Men sizlarning timsolingizda o'z hayotini dunyodagi eng ulug' va olijanob ishga – yangi avlod tarbiyasiga bag'ishlagan, o'z kasbiga sodiq va fidoyi insonlarni ko'raman. Bugun sizlar ta'lim-tarbiya berayotgan, qalbini, ongini ezgulik bilan to'ldirayotgan millionlab farzandlarimiz ertaga Yangi O'zbekiston bunyodkorlari bo'lib bizning safimizga kiradi. Vatanimiz, xalqimiz sizlarning bunday olijanob xizmatlaringizni hech qachon unutmaydi. O'qituvchilik kasbini e'zozlash, uning mehnatini qadrlash bundan buyon ham e'tiborimiz markazida bo'ladi.

Yangilangan Konstitutsiyamizda o'qituvchi maqomini mustahkamlab [1] o'tdik, – deya o'qituvchilarga juda katta ishonch bildirdilar. Shu munosabat bilan bo'lajak boshlang'ich sinfi o'quvchilarining intellektual

salohiyatli, bilimli, malakali shu bilan birga eng so'nggi zamonaviy texnologiyalardan xabardor bo'lishlari talab qilinayapti. Bir so'z bilan shuni ta'kidlamog'imiz lozimki, boshlang'ich sinf o'quvchilarini bugungi zamon talablari Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2019-yil 15-apreldagi 89-03-1330-son hamda 2020-yil 20-yanvar 89-04-212-son ma'lumotnomalariga asoslanib pedagogik tadqiqotlarning fani sifatida maktab va boshqa o'quv yurtlarining faoliyati, uning maqsadi, dasturiy ma'nosi, o'qituvchi va o'quvchilar faoliyati, tashkiliy shakl hamda ijtimoiy sharoitlarga xizmat qilishini va o'qitishda ta'lim usullarini ishlab chiqish samaradorligini oshirish muhim masala ekanligi ko'rsatib berilgan.

Didaktik faoliyat o'qituvchi va o'quvchilarning xatti-harakatlaridan iborat. Bunday faoliyat natijasida o'quvchilar bilim, iqtidor va ko'nikmalarga ega bo'ladilar, o'z dunyoqarashini, shaxsiy qadriyatlar tizimini shakllantiradilar. Tahsil natijasida o'quvchi shaxsining turli xislatlari shakllantiriladi. Bunday o'zgarishlarni kuzatish, hisobga olish pedagogik tadqiqotlarning asoslaridan hisoblanadi. O'qituvchining didaktik faoliyati pedagogik so'rash usuli, test sinovlar usuli, eksperiment-tajriba-sinov usuli, statistika ma'lumotlarini tahlil qilish usuli, matematika va kibernetika usuli, ijtimoiy tadqiqot usullaridan foydalana olishlari va bu sohalarini chuqur bilishlari lozim. Ana shundagina o'qituvchi bo'lajak boshlang'ich sinf o'quvchilarini tayyorlash jarayonida qo'llaniladigan ilmiy pedagogik metodlardan foydalangan holda juda yaxshi samaraga erishish mumkin.

Buning uchun avvalo metod tushunchasiga ta'rif beradigan bo'lsak, Metod (lotincha «metodos»-«yo'l») tadqiqot yo'li, nazariya, ta'limot deb tarjima qilinadi. Ilmiy tushuncha sifatida "metod" so'zi keng ma'noda muayyan maqsadga erishish yo'lini, tor ma'noda tabiat va ijtimoiy hayot hodisalari hamda qonuniyatlarini bilish maqsadida qandaydir vazifani hal etish usulini bildiradi. Pedagogikada shunday maxsus metodlar mavjudki, ular yordamida ta'lim-tarbiya jarayoniga oid muhim faktlar, turli pedagogik vaziyatlar mohiyatlari, mexanizmlari, xususiyatlari o'rganiladi.

Bundan tashqari metodlar bilim oluvchi yoshlarni va talabalarni ruhlantirib ilm olishga davat qiladi, ularni bilimini o'lchab yakuniy xulosalarni beradi. Pedagogik tadqiqot bosqichlari quyidagilardan iborat: ma'lumotlarni yig'ish, xulosalarni jamlash, tadqiqot bo'yicha miqdoriy tahlil o'rtacha miqdoriy raqamlarni aniqlash, korrelyatsiya koeffitsiyenti grafiklarini tuzish, xulosalarning to'g'riligini ta'minlovchi ma'lumotlarni yig'ish: Pedagogik ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish murakkab, muayyan muddatni taqozo etuvchi, izchillik, uzluksizlik, tizimlilik hamda aniq maqsad kabi xususiyatlarga ega bo'lgan jarayon bo'lib, uning samarali bo'lishi uchun bir qator shartlarga rioya etish zarur. Ular quyidagilardir:

- 1) muammoning dolzarbligi va mavzuning aniq belgilanganligi;
- 2) ilmiy farazlarning to'g'ri shakllantirilganligi;
- 3) vazifalarning tadqiqot maqsadi asosida to'g'ri belgilanganligi;
- 4) tadqiqot metodlar tizimiga nisbatan obyektiv yondashuv;

5) tajriba-sinov ishlari jarayoniga jalb etiluvchi respondentlarning yosh, psixologik va shaxsiy xususiyatlari, shuningdek, shaxs rivojlanishi qonuniyatlarining

to'g'ri hisobga olinganligi;

6) tadqiqot natijalarini oldindan tashxislash va uning natijalarini aytib o'tish;

7) tadqiqot natijalarining kafolatlanganligi;

Shuningdek, metodlar belgilanishida dars jarayonida ishtirok etayotgan o'quvchilarning ko'nikmasi, o'zlashtirish darajasi hisobga olinadi va o'rni kelganda

bir vaqtda bir nechta metoddan foydalanishga to'g'ri keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sh, O'roqova. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiiy fanlar misolida intellectual rivojlantirish metodikasi // TAFAKKUR MANZILI – 2023. – T. №. 4.– C. 135-138.

2. O'roqova S. S. INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON INDIVIDUAL APPROACH-SOCIAL PEDAGOGICAL NEED //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 04. – C. 3-7.

3. Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. Academia Science Repository, 4(05), 12-19.

4. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." JournalNX, vol. 7, no. 11, 2021, pp.

5. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar, 1(5), 733-736.

6. Eshmatov I., Mo'minov I. UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINFI O 'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH //Международная конференция академических наук. – 2023. – T. 2. – №. 5. – C. 28-31.

7. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №.

8. Musurmonkulov, A. (2023). CORRELATION OF LEXICAL-SEMANTIC RELATIONS WITH GRADUONYMY. Science and innovation, 2(C10), 168-170.

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Gulnoza MUHAMMADIYEVA

TerDPI 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinflarda ekologik madaniyatni shakllantirish asosida o'quv jarayoni sifatini oshirish, uning mazmuni, shakl va

metodlari, nazariy, amaliy va tarbiyaviy ahamiyati, o'quvchilarga tabiiy fanlarga oid materiallarni o'rgatishda ekologik talim-tarbiyani uzviylikda tashkil qilish, darslar mohiyati, shuningdek, uni o'qitish infratuzilmasi keltirilgan.

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, o'quvchi, shakl, metod, vosita, dars, ta'lim tushuncha.

Bugungi kunda tabiatni muhofaza qilish, ekologik xavfsizlik masalalari jahon hamjamiyatining umumiy global muammosiga aylandi. Jumladan, mamalakatimizda o'tgan davr mobaynida jamiyat hayotining barcha sohalarini isloh qilish barobarida, fuqarolarga ekologik barqaror hayot sharoitini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Ko'zlangan maqsadga erishish yo'lida ekologik ta'limning jamiyat ma'naviy hayoti bilan aloqadorligi, xususan, yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirishda milliy qadriyatlardan foydalanish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Jumladan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirish mohiyati, g'oyaviy mazmuni, uning qonuniyatlari, samaradorlik shartlari, ekologik ta'lim mezonlarining falsafiy va madaniy kontekstini samaradorlik omillari orqali ishlab chiqish kun tartibidagi masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Ekologik ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuv tizimi joriy etilsa, insoniyat atrof-muhit va kosmos bilan obyektiv zarur darajadagi aloqadorlikka erishish va o'zaro uyg'unlikni shakllantirish mumkin. Tabiat bilan uyg'un yashash, inson uning bir bo'lagi, degan tushuncha va gumanistik g'oyalarni singdiruvchi ta'limning dasturiy tizimi bugungi kunda o'zini oqlamayotgandek, nazarimizda. Tabiiy resurslar haqidagi noto'g'ri tushunchalarning paydo bo'lganligi, tugab - bitmas manba degan yondashuvni ustunlik qilishi va tabiiy elementlarning odamga xayolan bo'ysundirishga bo'lgan intilishning hali ham barham topmaganligi ekologik muvozanatni buzishga, ekotizimlarni yo'q qilishga asos bo'lib qolmoqda.

XX asrning ikkinchi yarmida inson ongi va tafakkurining mahsuli texnik yangiliklarning rivoji, industuriyal jamiyatga o'tish taraqqiyot mezonini belgilab berish bilan bir vaqtda insoniyat oldida juda ko'p va murakkab muammolar yuzaga keldiki, ular ta'sir doirasining miqyosi va ahamiyatiga ko'ra global ekologik muammolar nomini oldi. Ushbu global muammolardan biri ekotizimni barqarorlik holatidan beqarorlik holatiga o'tish va insonning tabiatga ta'siri miqyosini haddan tashqari darajada orttirib borishidir.

Buning natijada mahalliy, mintaqaviy, umumbashariy xarakterga ega bo'lgan ekologik muammolar yuzaga kelib, insoniyat sivilizasiyasi davomiyligiga tahdidi ortib bormoqda. Ayni vaqtda dunyo aholisining aksariyati ekotizimni buzilishi va atrof-muhitni ifloslanishi kabi ekologik muammolar insoniyat uchun katta xavf ekanligini ta'kidlamodalar.

Insoniyat hayotini tahlikaga solayotgan ekologik masalaga yondashuvni bugungi kunda kelajak istiqboli nuqtai nazaridan yoshlar ta'lim-tarbiyasining ajralmas va asosiy omili sifatida tashkil etish davr talabi bo'lib qolmoqda. Shu omilga tayangan holda maktab ta'limida o'quvchilarni ekologik madaniyatli qilib

tarbiyalashning dolzarbligi kun sari ortib bormoqda. Shuningdek, o'quvchilarni ekologik bilimlar asosida tarbiyalashda uzluksizlik ta'lim tizimini oila instituti bilan uyg'unligini ta'minlab, maktabda ekologik ta'lim-tarbiyani takomillashtirish va o'quvchilarni tabiat bilan tanishtirish yuzasidagi metodlaridan maqsadli foydalanish lozim.

O'quvchilarda ekologik madaniyatni singdirishning ilmiy-nazariy jihatlarini tadqiq etgan holda amaliy - tarixiy bilimlar tizimi bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlash zarur. Bu yondashuv pedagogikada ekologik madaniyatni shakllantirishning zamini bo'lib xizmat qilgan holda, ekologik ta'lim konsepsiyasiga muvofiq tabiat bilan o'zaro munosabatlarni muvaffaqiyatli ravishda o'zlashtirishga imkon bergan holda ekologik tarbiya omilining tarkibiy qismi bo'lib hisoblanadi.

Tabiat va unga bo'lgan munosabat o'quvchining yoshligidan paydo bo'lishi haqidagi qarash va nazariyalar J.J.Russo ijodida ham alohida ahamiyat kasb etgan bo'lib, uning nuqtai nazaricha bolaning "tabiiy rivojlanishi" tarbiyaning uchta kombinatsiyasiga, ya'ni tabiat, inson va jamiyatning uzviy bir-biriga ta'siri ostida doimiy aloqasiga bog'liqligiga asoslanishini ta'kidlaydi. Uningcha har bir omil o'z funksional vazifalariga ega bo'lib, tabiat-qobiliyat va hissiyotlarni rivojlantiradi, odamlarga ulardan qanday foydalanishni o'rgatadi, jamiyatdagi narsa va hodisalar tajribani boyitadi va amaliy bilimga aylantiradi.

O'qituvchining vazifasi ushbu kombinatsion omillar ta'sirini uyg'unlashtirishdir. J.J.Russo fikricha eng yaxshi tarbiya, bu hayotiy tajribani mustaqil ravishda to'plash va o'zlashtirishdadir. Tabiiy tarbiya bolaning yoshini, tabiat qo'ynida shakllanishini hisobga olgan holda tabiatga mos kelishini ta'kidlab, tabiat bilan aloqa o'quvchini jismonan kuchaytirishi, unga hislardan qanday foydalanishni o'rgatishi va erkin rivojlanishini ta'minlashi lozim.

Yuqoridagi yondashuvlardan kelib chiqqan holda ta'kidlash joizki, tarbiyaning tabiat-muvofiqligi talqinida tashkil etib insonning tabiiy rivojlanishi jarayonida, o'quvchining yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olish muhim masalalardan hisoblanadi. Shuningdek, o'quvchilarning diqqati, xotirasi, individual tipologik xususiyati va fikrlash jarayonining o'ziga xosligini har taraflama o'rganish, tabiiy va ijtimoiy - atrof-muhit birligi, yaxlitligi tamoyiliga muvofiq holda zamonaviy madaniyat va ma'naviy qadriyatlarga tayanib ta'lim-tarbiyani tashkil etish bugungi kunning dolzarb malalasidir.

Ta'lim jarayoni o'quvchining har tomonlama rivojlanishi va shakllanishi, xarakter xususiyatlarining barcha murakkab jihatlarini, tabiiy va ijtimoiy muhit bilan munosabatlarining barcha jabhalarini o'rganish va ochib berish asosida yaxlit ilmiy tizimni taklif etgan. Ushbu ilmiy tizim o'quvchini tarbiyalashda millat g'oyasiga egalik qiladi, ya'ni millatga xos barcha urf-odatlar inson bolasining tabiat bilan bo'lgan munosabatlaridan kelib chiqadigan an'anadir deb ta'kidlash mumkin. Unda har bir millatning tarixiy rivojlanishi, geografik va tabiiy sharoiti tufayli o'ziga xos shakllanishi asosida tabiatni his qilish, zavqlanish, yaratish baxtini anglash orqali atrofdagilar va kelajak manfaati yo'lidagi faoliyat yuzaga keladi.

Ta'kidlash joizki, pedagogik qarashlar rivoji tarixida tabiatga muvofiqlik g'oyasining turli xil talqinlari mavjud bo'lib, ulardan eng muhimi insonlarning munosabatlarini atrof-muhit bilan uyg'unlashtirish g'oyasini asosiy jarayon sifatida e'tirof etilib, unda ekologik komponentni ajratib ko'rsatish birlamchi darajaga aylandi. Shundan kelib chiqib, ekologik masalalarda ta'limning madaniy muvofiqligini samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Bu jarayon ekologik masalarga ilmiy nazariy yondashuvni yuzaga keltirib, nazariy qarashlar tabiiy muhit masalasida yangicha yondashuvni tashkil etgan holda ta'limga nisbatan ma'lum bir moyillikni qo'lga kiritadi, biroq ushbu davr tadqiqotchilarining ilmiy tadqiqot va asarlari ekologik ta'limning zamonaviy muammolarini o'z ichiga to'liq qamrab olaolmadi.

O'quvchi shaxsida ekologik madaniyatni shakllantirishning muhim vazifalaridan biri bu har xil madaniyatni o'zaro ta'sirini va ular o'rtasida aloqalarni dinamikasini o'rganishdir. Tarbiya muammolarini faqatgina ta'lim muassasasi doirasida ko'rib chiqish bir tomonlama qarash bo'lib, bu borada to'g'ri qaror qabul qilishda yetarlicha asosga ega bo'lmaydi. Shuning uchun bola shaxsini shakllantirishda atrof-muhit - tabiat, oila, ijtimoiy institutlar, davlat va nodavlat tashkilotlar, davlat siyosati va iqtisodiyoti ham o'z o'rniga ega bo'lib, ma'lum funksiya va vazifalarni bajargan holda ta'sir doirasi darajasida ekologik ta'lim muammolari bilan bevosita bog'liq bo'lgan maktab va atrof-muhitning o'zaro munosabatlarini muvofiqlashtirishda tizimlilik muvozanatini ta'minlashda katta xizmat qiladi. Bunda:

- maktab ta'limi o'z faoliyatida atrof-muhit bilan bog'liq bo'lgan o'qitish tizimini amalga oshiradi;

- o'quvchilarda atrof-muhitga qiziqish va jonli tabiatga mehr ko'rsatish hamda uning bir bo'lagi ekanligini singdirish borasidagi targ'ibot va tashviqot samaradorligini oshirish borasida zamonaviy dasturlar yaratadi;

- boshlang'ich sinf o'quvchilariga nafaqat atrof-muhitni o'rganish balki o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish orqali, kelajakda yashab qolishning birdan-bir manbai ekanligini uqtiradi;

- maktab ta'limida jamiyat muvozanati hamda sog'lom fikr yuritish tabiat va ekotizim mahsuli ekanligini nazariy manbalar va amaliy omillar orqali tushuntiradi.

Shundan kelib chiqqan holda, "atrof-muhit pedagogikasi" konsepsiyasining tarafdorlari insonning shakllanishiga ta'sir qiluvchi tabiiy omillarni, qonuniyatlarni, tashkil etish shakllarini va usullarini, insonni ijtimoiy shakllanishining butun jarayonini doimiy integral sifatida o'rganish zarurligini ta'kidlaganlar. Bola aqliy taraqqiyoti va tafakkur rivojini o'rganadigan fanlar nuqtai nazaridan kelib chiqib yondashadigan bo'lsak, bolaning kengayib borayotgan hayotiy tajribasi, amaliy faoliyati jarayonida qanday o'zgarishini tekshirish, o'z faoliyatini anglashi, odamlar faoliyati bilan bog'liq omillarning natijasi sifatida qaralishi e'tirof etilgan. Ushbu yondashuvlarga tayangan holda kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish maqsadga muvofiqligini asoslashga harakat qilgan.

Demak, inson atrof-muhit ta'sirining passiv obyekti emas, balki u atrof-muhitni o'zgartirishda faol ishtirok etadigan faoliyati ta'siriga ega bo'lgan mavjudotdir. Shunday ekan, ta'lim jarayonining eng mukammal, samarali modelga o'tishi atrof-muhitning turli tarkibiy qismlarini inson faoliyati bilan uzviy o'zaro bog'liq holda muvofiqlashtirish va muvozanat nuqtasini aniqlagan holda ekologik ta'limni tashkil etishdir.

Boshlang'ich sinflardan o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishning ahamiyati nihoyatda beqiyos. Bugungi kunda tabiatdan ongli ravishda foydalanish va o'quvchilar qalbida tabiatga mehr-muhabbat uyg'otish hamda tejamkorlikka o'rgatish muhim. Ushbu vazifalarni amalga oshirish, yosh avlod qalbida tabiatga nisbatan hurmat hissini shakllantirish va rivojlantirish muhim masalalardan sanaladi. Bu esa o'z navbatida, biz bo'lajak o'qituvchilar zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi.

Inson - ona tabiat farzandi, uning bir zarrasi. Demak, barchamiz tabiat farzandimiz. Insoniyat, shu jumladan, butun borliq tabiat bilan uzviylikda yashaydi. Ma'lumki, ilk bor tug'ilgan g o'dakning nazari, avvalo, ona ko'zi va tabiatiga tushadi. U ona mehri, tabiatning ajib manzaralari og'ushida yashaydi, ulg'ayadi, kamolotga etadi. Tiriklik, hayot manbai bo'lmish quyosh, suvdan, ko'rkam tabiatning inomi bo'lmish turfa ne'matlardan bahra olib ulg'ayadi.

Tabiatga e'tibor, mehr yoshlikdan, oiladan, bog'chadan, maktabdan boshlanadi. Tabiatning tarbiyaviy ahamiyatiga har qancha baho berilsa ham ortiqcha bo'lmas. Ajoyib tabiatimizga insonning ijobiy va salbiy ta'sir etishi natijasida hozirgi vaqtda tashqi muhitda tengsiz o'zgarishlar sodir bo'lmoqda.

Insonning tabiiy boyliklaridan haddan tashqari ortiqcha foydalanishi oqibatida kurrai zaminimizning qiyofasi o'zgarib, o'simlik va hayvonot olami turlari kamaymoqda, foydali qazilmalar tugab bormoqda, atmosfera havosining ifloslanishi, chiqindi moddalarning ortib borishi bunga yaqqol misoldir. Bu muammo tabiat va inson, jamiyat o'rtasidagi ekologik muvozanatning buzilganligidir. Bunday holatlarning oldini olish uchun muhim omil insonning ma'naviy kamol topishida o'quvchilarga yoshligidan berilayotgan ekologik ta'lim-tarbiyani zamon talablariga mos holatda uzviylikda tashkil qilish va amalga oshirish insoniylik fazilatlarini tarkib toptirishdan iboratdir.

Ekologik madaniyat ham tarbiyaning tarkibiy qismi bo'lib, o'quvchining axloqiga, xulq-atvoriga kuchli ta'sir qiladi va ota-onalarni yosh avlodni murg'aklikdan boshlab tarbiya qilishga chaqiradi. Ekologik madaniyatni farzand tug'ilgan kundan boshlamoq, vujudimizni quvvatlantirmoq, fikrimizni nurlantirmoq, axloqimizni g'ozallashtirmoq, zehnimizni ravshanlashtirmoq demakdir.

Ilk ekologik madaniyat ota-ona zimmasiga yuklangandir. Keyinchalik ekologik madaniyatni ta'lim maskanlarida amalga oshiriladi. Yoshlikdan oilada to'g'ri va to'liq tashkil etilgan ekologik madaniyatni muhim ahamiyat kasb etadi. Ekologik madaniyatni samaradorligini oshirish ekologik ta'limga bog'liqdir. Bu ish hozirgi kunning muhim muammolaridan biri bo'lib, kelajakda sog'lom avlod uchun kafolat beradi.

Olimlarimizning ilmiy tadqiqot ishlari natijasiga kóra XXI asr oxiriga kelib o'simlik va hayvonlarning bir qismi yo'q bo'lish xavfi bor. Iqlim o'zgarishi va haroratning ko'tarilishi natijasida er yuzida yashab qolish muammoga aylanmoqda. Shu munosabat bilan yosh avlodga ekologik ta'lim-tarbiya berish, ularda atrof- muhitga ongli munosabatni tarbiyalash dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Tarixiy, milliy, umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda tabiiy fanlarni o'qitish jarayonida o'quvchilarga tabiat haqida bilim berish, ularning ekologik madaniyatini shakllantirish muhim vazifalardan biridir.

Ekologik muammolarni hal etishda tejamkor, ekologik toza texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish, tabiatni muhofaza qilish tadbirlarini izchil, tizimli olib borish yoki sohaga oid qonunchilikni takomillashtirish borasidagi sa'y-harakatlar ularni hal etishda etarli emasligini kórsatmoqda. Mazkur jarayonda boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik madaniyatini yuksaltirish, atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabatda bólish, tabiat ne'matlarini kelgusi barkamol avlodlar uchun asrab-avaylash hissini shakllantirish antropogen ta'sirlarning oldini olishda asosiy omillardandir. Bunda ekologik ta'lim-tarbiyaning ahamiyati ham nihoyatda yuqori.

Zero, ekologik ta'lim-tarbiya tabiat va jamiyat órtasidagi aloqadorlikni ta'minlash hamda tabiiy barqarorlikni saqlashda muhim ahamiyatga egadir.

Ta'lim muassasalarida óqitish jarayonida o'quvchilar ongini hozirgi ekologik muammolar mohiyatini ochib beruvchi bilimlar bilan boyitish va shu bilimlarni ularning amaliy faoliyati, ijtimoiy mehnati bilan mustahkamlab borish maqsadga muvofiq. Bunday mas'uliyatli vazifani hal qilish uchun biz bóljak pedagoglardan shu soha bóyicha yuksak darajadagi bilimga, pedagogik mahoratga, yuqori ekologik ong va madaniyatga ega bólish, shuningdek, tinimsiz izlanish, o'rganish talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Avezov Sh. Maktabda ekologik tarbiya. -Toshkent: O'qituvchi, 1992. - 62 b.
2. Ziyomuxammedov B, Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish "Ekologiya va ma'naviyat" Toshkent "Mehnat" 1997.-110 b.
3. Ikromov E. J., Xotamov A. A. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari. -Toshkent: "Ibn Sino", 2001. -23 b.
4. Nishonova N.O'. Umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarining ekologik madaniyatini shakllantirish: Avtoref. diss....kand. ped. nauk.-Toshkent, 2001. - 21 b.
5. Rahimqulova M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini darsdan tashqari mashg'ulotlarda ekologik qadriyatlar asosida tarbiyalash: Avtoref. diss. ...kand. ped. nauk. -Toshkent, 2005. -21 b.
6. Shodimetov Yu.Sh. Ijtimoiy ekologiyaga kirish. 1 qism. - Toshkent: O'qituvchi, 1994. – 140 b.

TARBIYAVIY ISHLARNI AMALGA OSHIRISHDA SINFLAR RAHBARINING TARBIYACHILIK MAHORATI.

Sultonova Mahbuba

Termiz shahar 22-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada sinfdan tashqari ishlar mazmuni, uni tashkil etishga qo'yiladigan talablar bu jarayonda sinf rahbarining tarbiyachilik xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: tarbiyaviy ishlar, mazmun, shakl, sinf rahbari.

Boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari ishlar o'quvchilarning qiziqishi, istaklari, xohish va ehtiyojlariga suyanan holda ularning darsdan bosh vaqtlarida o'quv-tarbiya jarayonini to'ldiradi. U o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini, tashabbuskorligini oshirishga imkoniyat yaratadi. Sinfdan tashqari ishlar o'ziga xosligi shundaki, to'garak, klub dasturlarining rang-barangligi, ular mazmunidagi yangiliklar o'smir o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishlari uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Sinfdan tashqari ishlar maktab ta'lim-tarbiya jarayonining tarkibiy qismi o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini yo'lga qo'yish formalaridan biridir. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlar shaxsni har tomonlama kamol toptirish va uni hayotga aktiv faoliyatga tayyorlash uchun keng imkoniyatga ega. Bu ishlar bolalarning qiziqishlariga muvofiq tarzda ko'ngillilik asosida tashkil qilinadi. O'quvchilar sinfdan va maktabdan tashqari ishlarda o'zlarini qiziqtiradigan mashg'ulotlarni tanlab olishadi va mustaqil ishtirok etishadi.

Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar konsepsiyasida tarbiyaviy tadbirlarni takomillashtirish zaruriyati, alohida ta'kidlangan: siyosiy tuzumning o'zgarganligi, yangicha iqtisodiy munosabatlarning shakllanib borishi, tarbiyaviy ishni yaxshilashda davr talabiga javob beradigan yangicha tamoyillari g'oyalar, ish uslubiyatlarini ishlab chiqish hamda o'qituvchining ijodkorlik faoliyatini qaytadan qurmoq lozimdir.

Ijodkor ilg'or o'qituvchi-tarbiyachilar o'z faoliyatlari jarayonida tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda quyidagi mahorat tamoyillarini asos qilib oladilar:

- tarbiyaviy tadbirlar o'tkazishdan maqsad milliy ma'naviyatni yosh avlod ongiga singdirish va e'tiqodiga aylantirishdan iborat ekanligi;
- tarbiya jarayonining milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'lab bola qalbiga va ongiga ta'sir ko'rsatish;
- tarbiyaviy ishlarni o'quvchilar jamoasini jipslashtiruvchi omillar bilan boyitib, tarbiyani ta'lim bilan uzviyligini ta'minlash;
- tarbiya jarayonida bolalarni tarbiyalangan darajasini aniqlash va ijobiy tomonlarini o'stirish;
- bola shaxsiga hurmat va talabchanlik, kabi.

Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish tamoyillari barkamol insonni tarbiyalashda keng imkoniyatga ega bo'lib, uni qay darajada olib borish tarbiyachining pedagogik mahoratiga bog'liqdir.

Tarbiyaviy ishlar samaradorligini ta'minlovchi muhim omil pedagogik mahoratdir.

Tarbiyachining pedagogik mahorati ko'p qirrali bo'lib, bular sirasiga mehribon bolalar hamkorligida, o'quv-tarbiya jarayonidagi hamkorlikda, bolalarning qayg'u-xasrati, g'ami va omadsizligiga hamdard bo'lishda, muomala madaniyatida, chuqur bilim egasi bo'lishida, o'qituvchining ruhiy holatida (samimiylik xayrixohligi, oliyanoblighi), jamoa bilan ishlashda vaziyatni ijobiy tomonga san'atkorona yo'naltirishda namoyon bo'ladi.

Bir so'z bilan aytganda bugungi o'quvchi tarbiya natijasida ertangi komil inson, ya'ni jamiyatning barkamol a'zosiga aylanadi. Buning uchun uning ongi va tafakkuri rivojlanib ijobiy fazilatlarni o'zida shakllantirib borishi lozim.

Tarbiya usullarini sharoitni, vaqtni, shuningdek, ularning o'zaro bir-biriga ta'sirini hisobga olgan holda qo'llash maqsadga muvofiqdir. Tarbiya usullari tarbiya vositalari bilan juda yaqin aloqada va hatto, bir-biriga singib ketgan bo'lsa-da, ular bir-biridan farq qiladi.

Tarbiya vositalaridan foydalanish doimo unga muvofiq keluvchi tarbiya usullaridan foydalanishni taqozo etadi, chunki ular yordamida ong, his-tuyg'u, xulq-atvor tarkib toptiriladi. O'quvchining turli ko'rinishidagi faoliyati uyushtiriladi.

Bugungi kunda tarbiya jarayonida axborot va texnik vositalardan foydalanishga alohida diqqat e'tibor qaratilmoqda. Ulardan maqsadga muvofiq va samarali foydalanish o'quvchilarning ma'naviy kamol topishiga olib keladi.

Boshlang'ich sinflar jamoasini jipslashtiruvchi omillardan biri o'quv tarbiya mazmunidir. Davlat ta'lim standarti asosida belgilangan

fanlarning mazmuni salohiyati o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi bilan birga jamoaga xos bo'lgan o'rtoqlik, do'stlik, hamkorlik, adolatparvarlik, mexru- shavqat kabi fazilatlarni uyg'unligi tufayli jipslashadi.

Mazkur jihatlarni shakllantirish ustidan nazoratni amalga oshirish sinfdan tashqari ishlarga rahbarlik qilayotgan o'qituvchining muhim va murakkab vazifasi hisoblanib, u tarbiyachidan yuksak pedagogik mahorat hamda tarbiya usullarini to'g'ri tanlashni talab etadi. Buning uchun o'quvchi faoliyati natijalarini hisobga olishni va bu jarayonni tahlil etishni uyushtirish zarur. O'qituvchi sinf-dars faoliyati uchun xos bo'lgan shakllarni istisno etib, nazorat qilishning bir qancha usullarini qo'llashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. R.Mavlonova va boshqalar. Pedagogika. Toshkent: O'qituvchi, 2001.
- 2.O'quvchi ma'naviyatini shakllantirish. Tuzuvchilar J.Fozilov, R.Sultonov, H.Saidov) Toshkent: Shark, 2000.
3. Ollokulova F. U. Value relationships in young people and the uniqueness of their decision making //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 373-376.
4. Ollokulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6 (2), 336–339. – 2023.

5. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. – 2023.

6. qizi Bosimova M. D., Olloqulova F. U. TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 692-695.

7. Olloqulova F. U. Shodiyev. RD Qadriyatli munosabatlar va ularni ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantirishdagi yondashuv tamoyillar //Jurnal nomi: QarDU xabarlaril ilmiy, nazariy, uslubiy jurnal. – 2017.

8. Ulasheva A., Olloqulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-44.

9. Xusanov R., Olloqulova F. SHAXS SHAKLLANISHIDA SHARQ MUTAFFAKIRLARI QARASHLARI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 34-39.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING PEDAGOGIK TEXNIKANI EGALLASH MAHORATI.

Tursunova Saida Isakovna

TerDPI Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Jo'rayeva Mastona Shaynazarovna

TerDPI Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining pedagogik texnikani egallash yo'llari, metodlarini o'ziga xos xususiyatlarini, pedagogik texnika ko'nikma va malakalarini egallash individual-shaxsiy salohiyat ekanligini hisobga olib, pedagogik texnikani egallashda va uni takomillashtirishda kasbiy jihatdan o'z-o'zini tarbiyalash, ya'ni talabalik yillarida o'zida tajribali o'qituvchilarning shaxsiy fazilatlarini va kasbiy malakalarini, ya'ni pedagogic mahorat bo'ladi, izchil, uzluksiz hamda nutqni rivojlantirishga qaratilgan bir qancha tavsfiyalar ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar : pedagogik texnika, metod, so'z, talaffuz, intonatsiya, matn, maqol, lug'at, izchil, uzluksiz tafakkur, fikr.

O'qituvchi pedagogik faoliyatida pedagogik texnikaning ko'nikma va malakalarini mukammal takomillashtirgan holda o'z mahoratini oshirish uchun quyidagi jarayonlarni bilishi lozim:

1. O'qituvchi o'zlashtirishi lozim bo'lgan pedagogik texnikaning muhim tarkibiy qismlaridan biri uning nutq texnikasidir (Nutq tempi, diktsiyasi, tovush ohangini baland, o'rta, past qila olishi va hokazo).

Dars jarayonida o'quv materiallarini idrok qilishda o'qituvchining nutqi muhim rol o'ynaydi. Olimlarning fikricha, o'quvchilar tomonidan 1/2 foiz o'quv materialini tafakkur orqali idrok qilish va o'zlashtirish o'qituvchilarning nutqiga va uning so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishiga bog'liq. O'quvchilar o'qituvchining nutqini nihoyatda kuzatuvchanlik va qiziqish bilan tinglaydilar. Past ohangda gapiradigan o'qituvchining darsi o'quvchilar uchun zerikarli bo'ladi, nihoyatda

baland gapirish, oddiy suhbat chog'ida ovozni baland qilib so'zlashish o'quvchilarni darsdan bezdiradi va charchatadi. O'quvchilarning bunday o'qituvchi ta'limidan ko'ngillari soviydi. Shuning uchun o'qituvchi savodli gapirishi, o'z nutqini chiroyli va tushunarli, ta'sirchan qilib bayon qilishi, o'z fikr va his-tuyg'ularini so'zda aniq ifodalash malakalariga ega bo'lishi lozim. Chiroyli, savodli, ta'sirchan gapiruvchi o'qituvchilarning nutqlari o'quvchilar ongiga tez ta'sir etadi, o'quv materiallarini oson o'zlashtirib olishiga katta imkoniyat yaratadi, o'quvchilar bunday o'qituvchilarning darslarini toqatsizlik bilan kutadilar. O'qituvchilar o'z nutqlari ustida tinimsiz ishlashlari, so'zlarning chiroyli, ma'noli, ta'sirchan bo'lishi uchun mashq qilishlari, ovoz diapazonlarining kuchi, nutq tembrining harakatchanligi va diktsiyasini doimo mashq qilib borishlari lozim.

Ovoz diapazoni chegarasi baland yoki past gapirish toni bilan belgilanadi. Diapazonning qisqarishi tovushning past tonligiga olib keladi. Past ohangda so'zlashish o'qituvchining idrokini bo'shashtiradi va susaytiradi.

O'qituvchi tovush diapazonini, uning tembri bilan bog'lab ishlatsa, gaplari chiroyli, mayin, jozibali chiqib, tinglovchilarni o'ziga jalb etadi va o'quv materiallari mazmuni yanada yaxshi idrok qilinadi. O'qituvchining notiqlik texnikasi so'zlarni aniq, to'g'ri, tiniq eshitarli va tushunarli bayon qilishida namoyon bo'ladi. To'g'ri va mukammal ovoz diktsiyasiga ega bo'lgan o'qituvchi so'zlarni ifodali bayon qiladi. Ifodali gapirishda til, lab, kichik tilcha, pastki jag' ishtirok etadi.

1. O'qituvchi ifodali gapirishi, so'zlarni talaffuz qilishi uchun yuqoridagi organlarni doimo mashq qildirishi lozim. Shunday qilib, pedagogik texnikada nutq malakalari muhim ahamiyat kashf etar ekan, o'qituvchi doimo gapirish tempi, ritmi, diktsiyasi, ovoz kuchi, diapazoni, harakatchanligi ustida mashq qilishi zarur, ushbu jarayon alohida bir faslda ko'rib chiqiladi.

2. Pedagogik texnika malakalarini mukammal egallash uchun avvalo, o'qituvchi o'z fanini, o'qitadigan predmetining boshqa fanlar bilan o'zaro aloqadorlikda bilishi, pedagogik va axborot texnologiyalarini, pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini davr taraqqiyoti darajasida bilishi, kasbiy jihatdan o'z-o'zini tarbiyalay oladigan bo'lishi zarur. Chunki pedagogik texnika o'qituvchilarning individual shaxsiy xususiyatlariga ham bog'liq. Har bir o'qituvchi o'z tafakkuriga, fikrlash qobiliyatiga, o'zining kasbiy yo'nalishi, kasbiy laboratoriyasiga ega bo'lishi kerak. Bu yo'nalish va laboratoriyani o'qituvchilarning o'zlari mustaqil fikr yuritishlari, mustaqil bilim olishlari, pedagogik mahoratini oshirib borishlari orqali qo'lga kiritadilar va mohir o'qituvchiga xos fazilatlarni tarbiyalaydilar hamda kasbiy ideal sari harakat qiladilar.

3. Pedagogik texnika sirlarini mukammal bilish o'qituvchining tashkiliy - metodik malakalarni egallashiga ham bog'liq. Bu malakalar zarur bilimlar bo'yicha ma'ruzalarni tinglash, maxsus adabiyotlarni o'qish orqali qo'lga kiritiladi. Tashkiliy-metodik malakalar aytilgan yo'l-yo'riqlar, ko'rsatmalarni

o'zining individual kasbiy tajribasida sinab, ko'nikma hosil qilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tashkiliy-metodik malakalarning individual xususiyatlari, jamoa va guruh bo'lib ishlash, o'qish, faoliyat ko'rsatish asosida qurilgani ma'qul. Chunki guruh yoki jamoa bo'lib o'qish, ishlash har bir o'qituvchiga refleksiv qobiliyatlari asosida, o'zini boshqalar ko'zi bilan ko'rishni va baho berishni, faoliyatidagi nuqsonlarni seza bilishni, muomala va xulq-atvorning yangi shakllarini izlab topish va sinash imkoniyatini beradi. Bu esa o'z-o'zini bilish, o'z-o'zini tarbiyalash uchun asos bo'ladi va pedagogik vazifalarning yangi usullarini tekshirib ko'rish, nazariy masalalarini hal qilish uchun tajriba maydonini tashkil qilishga zamin yaratadi. Demak, tashkiliy - metodik malakalarni egallashda guruh, jamoa faoliyati, mashg'ulotlar pedagogik texnika asoslarini egallash imkoniyatini beradi.

4. Pedagogik texnikani bir maromda egallashda, har bir o'qituvchining o'z individual dasturini ishlab chiqishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday dasturni tuzishdan oldin o'qituvchi o'zida pedagogik texnika malakalarini shakllanganligining boshlang'ich darajasini aniqlab olish zarur. Ya'ni, o'qituvchining dastlabki o'quv-tarbiya ishlaridagi natijalarida, nutq madaniyatining to'g'ri yoki noto'g'ri qo'yilishida, harakatidagi mimik va pantomimik holatlarda ro'y beradigan nuqsonlar e'tirof etiladi. Bunda natija yaxshi bo'lsa, kelajakda pedagogik texnikani egallash ancha oson bo'ladi.

5. Shuni ham unutmaslik lozimki, pedagogik texnikani namoyish etishda o'qituvchining umumiy madaniyati, ma'naviy va estetik dunyoqarashi muhim o'rin tutadi. Agar o'qituvchining tashqi ko'rinishi qashshoq, so'zlarni talaffuz qilish qobiliyati past, estetik jihatdan omi, bo'lar bo'lmas voqealarga nisbatan o'z hissiyotiga erk beradigan bo'lsa, tarbiyalanuvchilarning e'tiqodiga, aql-idrokiga, bilish va anglash tafakkuriga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Demak, o'qituvchi o'zidagi ana shu nuqsonlarni qayta tarbiyalashi lozim.

Ta'kidlash joizki, pedagogik texnikaning ko'nikma va malakalarini egallash yo'llari to'g'risida bildirilgan fikrlarga e'tibor bermaslik, pedagogik faoliyat jarayonida ularning beqiyos ahamiyatiga yetarlicha baho bermaslik, shuningdek, pedagogik texnika malakalarini tanqidiy, har bir o'qituvchining individual xususiyatlarini hisobga olmay ish yuritish pedagogik mahoratni egallashga salbiy ta'sir ko'rsatadi va o'quv-tarbiyaviy jarayonda o'qituvchilarning ta'lim-tarbiyaviy faoliyatida nuqsonlarning ko'payishiga olib keladi. Pedagogik texnikani egallashning asosiy yo'llari o'qituvchining malaka oshirish kurslariga ishtiroki, ustoz murabbiylar rahbarligidagi mashg'ulotlar (ulardan pedagogik texnika sirlarini o'rganish) va mustaqil (kasbiy jihatdan o'z-o'zini tarbiyalash) ishlashdir. Pedagogik texnika ko'nikma va malakalarini egallash individual-shaxsiy salohiyat ekanligini hisobga olib, pedagogik texnikani egallashda va uni takomillashtirishda kasbiy jihatdan o'z-o'zini tarbiyalash, ya'ni talabalik yillarida o'zida tajribali o'qituvchilarning shaxsiy fazilatlarini va kasbiy malakalarini shakllantirishga qaratilgan faoliyat yetakchi rol o'ynaydi, deb aytish mumkin.

Kasbiy ideal sari intilishda bu harakat pedagogik texnikani egallashda muhim rol o'ynaydi. talab qiladi.

Xulosa. Barcha hollarda ham individual, ham guruhviy mashg'ulotlar boshlanishidan oldin pedagogik texnikani egallashning individual dasturi tuzib chiqilishi lozim. Bunday dasturni tuzish uchun avvalo pedagogik texnika malakalarini shakllantirishning boshlang'ich darajasi aniqlab olish zarur. Biroq, tajribalarning ko'rsatishicha, odatda, mazkur bosqichda faqat malakalar haqidagina emas, shu bilan birga dastlab avtomatlashtirilgan (ta'limni boshlash vaqtiga kelib) ko'nikmalar haqida ham mulohazalar olib borish mumkin. Masalan, nafas olish va ovozning tabiiy bir holatga qo'yilishi, so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish, bundan oldingi tarbiyaviy metodlarning natijasi bo'lgan savodli, ifodali nutq, mimik va pantomimik harakatlar bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

32. Allaberganova, Y., & Tursunova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASH. *Interpretation and researches*, 2(1).

33. Hikmatov, I., & Tursunova, S. (2023). BO 'LAJAK BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QITUVCHILARINI MA'NAVIY-MA'RIFIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING IMKONIYATLARI. *Interpretation and researches*, 2(1).

34. Турсунова, С. И., & Чориева, Х. (2023). МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШ ТАЛАБАЛАР УЧУН МУҲИМ ВАЗИФА. *Interpretation and researches*, 2(1).

35. Isakovna, T. S. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 25(1), 38-42.

36. Абзаиров, Т. (2024). ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА. *Innovations in Technology and Science Education*, 3(20), 64-75.

37. Tokhtayevna, S. M., & Tursunova, S. I. (2023). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF USING NATIONAL HERITAGE IN EDUCATION OF SPIRITUAL AND MORAL QUALITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *American Journal of Pedagogical and Educational Research*, 11, 66-70.

38. Tursunova, S., & Kh, T. M. (2023). REGARDING THE DEVELOPMENT OF LINGUISTIC COMPETENCES IN PRIMARY EDUCATION. *International Journal of Pedagogics*, 3(04), 12-20.

39. Abzairov, T. Y., & Ibragimov, T. I. (2024). METHODS AND TECHNIQUES OF TEACHING RUSSIAN LANGUAGE. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 2(1), 71-84.

40. E'zoza, Q. (2024). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIM OLUVCHILARNI O'QITISH BO'YICHA PEDAGOGIK JARAYONNI TASHKIL QILISH YO'LLARI. *TADQIQOTLAR. UZ*, 35(1), 144-151.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING TEXNOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING MUHIMLIK DARAJASI

Yakibova Dilorom Sharifovna

TerDU Boshlang'ich ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining texnologik kompetentligini rivojlantirishda eng muhim omillarni inobatga olish, bunda xususan, integratsion yondashuvning ahamiyati, dolzarbligi, ilmiy-amaliy natijalari borasidagi taxmin va farazlar o'rganilgan turli ilmiy adabiyotlar, tadqiqot ishlari natijasida taqdim qilindi.

Kalit so'zlar: integratsion yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, amaliy ko'nikma, o'qituvchining texnologik kompetensiyasi, axborot texnologiyalari.

XXI asr boshida boshlang'ich ta'limni modernizatsiya qilish muammosi dolzarb bo'lib qoldi. Bu jarayonga bo'lgan ehtiyoj jamiyat talablari va ta'lim tizimining ichki ehtiyojlarining o'zgarishi bilan bog'liq bo'ldi, albatta. Ommaviy boshlang'ich ta'limning shaxsga yo'naltirilgan rivojlanish modelini amalga oshirishga qaratilgan e'tibor boshlang'ich ta'lim mazmunining o'zgaruvchanligini oldindan belgilab berdi.

Yangilanishning muhim yo'nalishi — bu tanlangan ta'lim variantidan qat'iy nazar, boshlang'ich ta'lim amaliyotiga axborot texnologiyalarining kirib kelishidir. Ularning ma'lumotni qidirish, qayta ishlash va ishlab chiqarishning an'anaviy vositalari, usullari va ularning to'plamidan farqi elektron qurilmalardan, birinchi navbatda, kompyuterdan foydalanishdir.

So'nggi yillarda kompyuter amaliyoti davlat standartining federal komponentiga muvofiq boshlang'ich ta'lim mazmuniga kiritilgan. Standartda o'quv faoliyatida va kundalik hayotda axborot bilan ishlashda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmasi barcha o'quv fanlaridan foydalanish orqali shakllantirilishi ta'kidlangan. Shu bilan birga, «universal kompyuter savodxonligi» ni ta'minlash ushbu yo'nalishni amalga oshirishning yagona mumkin bo'lgan natijasi emas. Amaliy qo'llash tajribasi va ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kompyuterlardan foydalanish asosida yaratilgan axborot texnologiyalari o'quv samaradorligini sezilarli darajada oshirishi va o'quv jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi. Bu pedagogikaning yangi hodisasi — boshlang'ich ta'limda o'quv jarayonini axborotlashtirishning rivojlanishini belgilaydi, bu tadqiqotda axborot texnologiyalarini qo'llash orqali boshlang'ich ta'lim maqsadlariga erishish va muammolarni hal qilish uchun didaktik shart-sharoitlarni yaratish sifatida tushuniladi.

Yuqorida aytilganidek, davr va zamon talablariga monand ravishda bugungi kunda ta'lim ishtirokchilarining barchasida har tomonlama kompetentlik mavjud bo'lishi ta'limning sifatli tarzda tashkil etilib, uning samaradorlik darajasini yuqori bo'lishida katta ahamiyat kasb etadi. Xususan, bunda ta'lim, aynan boshlang'ich ta'limning ustun ishtirokchisi — ta'limni tashkil etuvchilari bo'lgan boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kompetentlikning har bir yo'nalishi aks etishi ham eng ahamiyatli masalalardan biri demakdir. Quyida aynan shundan kelib chiqqan holda, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari, ularni tayyorlashda

kompetensiyaviy yondashuvga e'tibor berish va natijada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida texnologik kompetentlikning mavjud bo'lishi, buni rivojlantirishda integratsion yondashish masalalariga e'tibor beriladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining texnologik kompetentligini rivojlantirishda integratsion yondashuv, uning ahamiyatining dolzarbligi shundaki, boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy o'qituvchilik faoliyatiga samarali tayyorlash masalalari bugungi kunda ushbu faoliyatdagi sifat o'zgarishlarini tizimli tahlil qilish zarurati bilan bog'liq. Zamonaviy boshlang'ich sinf o'qituvchisining zamonaviy ta'lim texnologiyalari, pedagogik jihozlari va pedagogik o'zini o'zi boshqarish bo'yicha yuqori malakasini namoyish etishning ob'yektiv zarurati bo'lajak mutaxassislarni kasbiy tayyorlash tizimidagi o'zgarishlarni, ya'ni texnologik yondashuvni yangilashni ham belgilaydi. Bunda asosi maqsad talabalar — bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining texnologik kompetensiyasini va aks ettiruvchi fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida universitetda nostandart o'qitish usullarining xususiyatlari va afzalliklarini zamonaviy standartlar hamda yangi talablarni hisobga olgan holda o'rganishga qaratilishi darkor. Mazkur jarayonda muammoning kategorik sohasida «o'qituvchining texnologik kompetensiyasi» asosiy tushunchasini tushunish doirasida texnologik yondashuvning mohiyati va xususiyatlarini tahlil qilish; bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ixtisoslashtirilgan fanlarni o'zlashtirish doirasida amaliy mashg'ulotlariga asos bo'ladigan texnologik yondashuvni amaliy jihatdan tadbiq etish bo'yicha tavsiyalar berish juda ahamiyatli hisoblanadi.

Yana qo'shimcha tarzda ta'kidlash kerakki, muammoga yechimni taqdim qilishda ilmiy yangilik sifatida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida moslashuvchan va refleksiv pedagogik fikrlashni, texnologik kompetensiyani, texnologik qobiliyatlarni rivojlantirish uchun universitetda amaliy mashg'ulotlarning asosi sifatida texnologik yondashuvdan foydalanishning qo'shimcha imkoniyatlarini ta'lim muhitining doimiy o'zgaruvchan sharoitlarida — tashqi va ichki sharoitda aniqlashniko'rsatish mumkin.

Ta'limga texnologik yondashuv bugungi kunda diskret yoki doimiy ravishda o'z faoliyati va rivojlanishining innovatsion rejimida bo'lgan zamonaviy maktab faoliyatida bir qator vakolatlarga aniqlik kiritadi. Shuning uchun pedagogika oliy o'quv muassasalarida zamonaviy o'qituvchini kasbiy tayyorlashning markaziy muammolaridan biri uning texnologik tarkibiy qismidir. Ushbu muammoni hal qilish bo'lajak mutaxassisning shaxsiy va kasbiy-pedagogik madaniyatini shakllantirish bilan ham bog'liq.

Pedagogik madaniyatning texnologik (faoliyat) komponenti zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, pedagogik jihozlarni o'zlashtirish, pedagogik o'z-o'zini tartibga solish bilan bog'liq ko'nikma va malakalar yig'indisidan iboratdir.

O'qituvchining texnologik kompetensiyasi deganda, asosan, «shaxsning integral va kasbiy sifati, bu o'qituvchining yangi ta'lim texnologiyalarini o'zlashtirish, ularni loyihalash va kasbiy hamjamiyatda tarqatishga e'tiborini o'z ichiga oladi».

Bulardan tashqari xulosa qilib, o'qituvchining texnologik kompetensiyasining kontseptuallik, ya'ni zamonaviy ta'limning ilmiy tushunchalariga tayanishi, tizimlilik — o'quv jarayonining mantiqiyligi va yaxlitligi, boshqariluvchanlik — o'quv jarayonini loyihalash, diagnostika qilish va sozlash qobiliyati kabi xususiyatlarini ham oz ichiga olishini va maqsadlarga erishishda samaradorlik kasbiy va pedagogik faoliyatning muhimligini belgilashini aytib o'tish joiz. Yana ko'plab olimlar tomonidan ta'kidlanishicha, o'qituvchining texnologik kompetensiyasi nafaqat ushbu sohadagi nazariy bilimlarning yuqori darajasini, nazariy tamoyillarni o'qitishda amaliy ko'nikmalarni, balki o'qitishda nazariy tamoyillarni amalga oshirishning amaliy ko'nikmalarini ham nazarda tutadi. Masalan, T.A. Chelnokova o'qituvchining texnologik kompetensiyasi uning loyiha madaniyati darajasi, o'qitish texnologiyasini tanlash va amalga oshirishni loyihaviy yondashuvga asoslash qobiliyati bilan bevosita bog'laydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Технологии профессионального образования: учебное пособие. Автор-составитель Д.А. Хохлова. Ставрополь: Издательство СКФУ, 2017. С 5.

2. Ксенофонтова А.Н. Развитие технологической компетентности педагога в инновационной деятельности школы. Мир науки. Педагогика и психология. 2017; No 6. С 2.

3. D.Sh.Yakibova. DEVELOPMENT OF TECHNOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM. SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 3 MARCH 2024 UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ. 348-351p.

4. D.Jalilova. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasi tarkibiy qismlarining mazmun-mohiyati.«O'ZBEKISTONDAILM-FANNINGRIVOJLANISHISTI OBOLLARI" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani 2022-yil 30-noyabr. 839-842-betlar.

5. D.Jalilova, D.Jurayeva, S.Ne'matullayeva, S.Davronova. TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR RIVOJLANAYOTGAN DAVRDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINI TAYYORLASH. International scientific and practical conference "Economics, management and digital innovation in education: modern trends and approaches" March 13, 2024.

6. Jalilova (2023). BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARIDA AXBOROT KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MASALASINING AHAMIYATI.

7. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.

8. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.

OLIY TA'LIM MUASSASALARI TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA TA'LIM TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH USULLARI.

Qurbonova Zebiniso Mamarajab qizi

Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonida ta'lim texnologiyalari keng foydalanish, o'quv jarayonining yanada samarali, qiziqarli o'tishini ta'minlaydi. Bu esa ta'lim jarayonida yaratilgan texnologiyalar to'plamini o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Interaktiv multimedia, moslashuvchan ta'lim texnologiyalari, o'quv dastur, o'qish ro'yxati, virtual laboratoriyalar.

Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonlarida ta'lim texnologiyalari keng qo'llaniladi. Bu, o'quv jarayonlarini yanada samarali, qiziqarli va qulaylashtirish uchun yaratilgan texnologiyalar to'plamini o'z ichiga oladi. Quyidagi ta'lim texnologiyalari oliy ta'lim muassasalarida ommalashtiriladi:

Ta'limni boshqarish tizimlari: Bu internet platformalari, o'quv materiallarini taqdim etish, vazifalarni berish, elektron hisobotlar qabul qilish va o'quvchilar bilan muloqot qilish imkoniyatlarini taqdim etadi.

Virtual laboratoriyalar: Bu texnologiya, o'quvchilarga laboratoriyalarda amaliyotlar bajarish imkoniyatini taqdim etadi, ammo o'zlariga mos laboratoriya bor bo'lmagan o'quv markazlarida.

Onlayn ma'ruzalar va veb-seminarlar: Bu, elektron darslar va vebinarlar orqali o'quvchilarga dars berish imkonini taqdim etadi. O'qituvchilar va talabalar birlashgan video konferensiyalar orqali muloqot qila oladilar.

Interaktiv multimedia materiallari: Interaktiv multimedia materiallar, masalan, videolar, animatsiyalar va interaktiv darsliklar orqali o'quvchilarni qiziqtirish va ma'lumotlarni o'rganish uchun foydalaniladi.

Mobil ta'lim dasturlari: Mobil ilovalar orqali o'quv materiallariga va taqvimlarga erkin vaqtida murojaat qilish imkoniyatini beradi. Bu, o'quvchilarning o'rganishni yanada qulaylashtiradi.

O'yin texnologiya: O'yinlashtirish texnologiyalari, o'quv jarayonlarini o'yinlarga o'xshash qilish orqali o'quvchilarni motivatsiyalash va ma'lumotlarini o'rganishni qulaylashtiradi.

Ijtimoiy tarmoqlar va onlayn jamoalar: Sotsial tarmoqlar va onlayn jamoalar, o'quvchilarni bir-birlari bilan aloqada olish, ma'lumot almashish va qo'llab-quvvatlash uchun foydalaniladi.

Moslashuvchan ta'lim texnologiyalari: Bu texnologiyalar, har bir o'quvchi uchun maxsus darslar tayyorlashda ma'lumotlar tahlilini o'rganadi va o'quvning individual xususiyatlariga mos darslar tayyorlashda foydalaniladi.

Ma'lumotlar tahlili va o'rganish tushunchalari: Ma'lumotlar tahlili va o'rganish bo'yicha texnologiyalar, o'quvchilarning o'zining rivojlanishini, ma'lumotni qabul qilishini va darsni yanada samarali qilishini ta'minlaydi.

Shunga ko'ra, ta'lim texnologiyalari oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonlarini rivojlantirish va o'quvchilarning o'zining talablariga mos ravishda

o'rganishini ta'minlaydi. Bu texnologiyalar, o'qituvchilar va talabalar uchun yangi imkoniyatlarni ochadi va o'quv jarayonlarini yanada samarali va qulaylashtiradi.

Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayoni o'quvchilarning akademik, intellektual, va jismoniy rivojlanishini ta'minlaydigan keng qamrovli jarayondir. Bu jarayon o'quvchilarning o'zlarini o'rganish, ma'lumotlarni tushunish, kritik fikrlash va muammolarni yechish, ijodiy va ijtimoiy rivojlanishlari, shuningdek, mas'uliyatni o'rganishga qaratilgan. Darslar, o'quvchilar uchun eng asosiy bilimlarni ta'lim etish uchun klasik usuldir. Bu darslar o'qituvchilar tomonidan olib boriladi va o'quvchilarga konspektlar, kitoblar, va dasturlar orqali ma'lumotlar taqdim etiladi. O'quv mashg'ulotlari esa darslardagi ma'lumotlarni mustaqil ravishda tushunish va qo'llashga yordam beradi. Amaliyotlar va laboratoriyalar o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotlar orqali mustaqil ravishda o'rganish imkonini taqdim etadi. Bu joylar, o'quvchilarning ilmiy tadqiqotlarni olib borish va nazariy bilimlarni amaliyotlar bilan bog'lashga yordam beradi.

Seminarlar o'quvchilarga ko'proq burchlilik qilish, tushunchalarni o'rganish va ularni boshqarishga imkon beradi. Badiiy va ijodiy faoliyatlar, o'quvchilarning ijodiy potentsialini rivojlantirish, ijodiy g'oyalarini amalga oshirish va san'at asarlarini yaratishga imkon beradi. Ma'lumotlar tahlili va darslardan keyin amal: Darslar tugaganidan so'ng, o'quvchilar ta'lim materiallarini tahlil qilish, savollarga javob qidirish va o'zlarining o'rganishini mustaqil ravishda amalga oshirish uchun vazifalar bajarishlari mumkin.

Tajribali o'qituvchilar va mentorlik: O'quvchilar uchun tajribali o'qituvchilar va mentorlar mavjud bo'lishi muhimdir. Ular o'quvchilarga maslahat bermoq, ilmiy yordam bermoq va ijtimoiy va professional rivojlanishlarini qo'llab-quvvatlash uchun kerakli yo'ldosh bo'lishadi. Amaliy mashg'ulotlar va kasb-hunar yoki intizomiy davom etish: Ko'p o'quvchilar uchun amaliy mashg'ulotlar va kasb-hunar yoki intizomiy davom etish samarali o'rganish usullaridir. Bu tur mashg'ulotlar o'quvchilarga real jamiyatda amaliy ish bilan tanishish, kasb-hunar rivojlantirish va professional bilimlarni oshirishga imkon beradi. Ta'lim-tarbiya jarayonida, o'quvchilarning shaxsiy va akademik rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun samarali va integrativ metodlar keng qo'llaniladi. Bu, ularning faol, o'zini ifodalash qobiliyatlarini rivojlantirish, kritik fikrlash, yaratuvchi ishlash va jamoatga foydali a'zolari bo'lishlari uchun muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xodjaye B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik – T.: SANO-STANDART, 2017.

2. Xodjaye B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. Darslik. – T.: IQTISODIYOT DUNYOSI, 2018.

3. Ro'ziyeva D.I., Tolipov O'.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: INNOVATSIYA-ZIY, 2019.

4.Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat, -T.: "Iqtisod-moliya", 2010-312 b.

5. R.A.Mavlonova, D.Abduraximova. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma T.:Fan va texnologiya 2012-yil .

6. Laziz To'rayev Mahmud Zamaxshariyning axloqiy qarashlari. Sharq mash'ali. Toshkent 2020y 151-156b

7. Zebiniso Kurbonova "Using the teaching of mahmud az zamaxhari in improving the system of spiritual and moral education of students"121-123, World Bulletin of Social Sciences (WBSS) Available Online at: <https://www.scholarexpress.net> Vol. 21, April,2023 ISSN: 2749-361X

8. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.

9. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA METODIK TAYYORLASH

Djumayeva Mohigul Mamanazarovna

TerDPI Boshlang'ich ta'lim metodikasi

kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish asosida ta'lim sifatini oshirish, uning mazmuni, shakl va metodlari, nazariy, amaliy va tarbiyaviy ahamiyati, o'quvchilarga tabiiy fanlarga oid materiallarni o'rgatishda ularni uzviy bog'liq holda qo'llay olish ta'lim samaradorligining muhim omillaridan biri sifatida boshlang'ich sinf o'qituvchining metodik tayyorgarligi asosida tashkil qilinadigan darslarning mohiyati, shuningdek, uni takomillashtirish infratuzilmasi keltirilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, metodik tayyorgarlik, bo'lajak, tabiiy fanlar, nazariy, amaliy, o'qituvchi, shakl, metod, vosita, dars, ta'lim, muammoli vaziyatlar, samaradorlik, faoliyat, takomillashtirish.

Odamlarning tabiatga ta'siri haqiqatan ham sayyoraviy miqyosda amalga oshiriladi, shuning uchun jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida tabiiy ilmiy bilimlar alohida ahamiyatga ega.

Bugungi pedagogika talabasi- XXI asr odamlari avlodiga saboq berishi kerak bo'ladi. Uning shogirdlari uchinchi ming yillikda sayyoramiz taqdiri uchun javobgar bo'ladi. Tabiat bilan munosabatda insonning borishi kerak bo'lgan yagona yo'l - bu qonunlarni bilish, ulardan ongli ravishda foydalanish ekanligini ular tushuna oladilarmi? Kelajak avlodning ekologik madaniyatining rivojlanish darajasi ko'p jihatdan tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi amalga oshirish uchun mo'ljallangan o'qituvchining tabiatshunosligiga va uslubiy tayyorgarligiga bog'liq. [1, 250-b.]; "Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi" kursi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini "Atrofimizdagi olam" o'quv komponentining

Tabiiy fanlarini o'qitishga tayyorlaydi. Ushbu kursning nazariy asosi tabiiy fanlar, pedagogika va psixologiya fanlarining oldingi o'rganishidir. Amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish pedagogika, botanika, zoologiya, geofanlar bo'yicha pedagogik amaliyotlarni o'tish jarayonida amalga oshiriladi. Tabiiy fanlarni metodlarini o'rganish yosh o'qituvchilarga o'quv maqsadlarini ongli va ijodiy shakllantirishga, boshlang'ich sinflarda Tabiiy fanlar bo'yicha o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish mazmuni, shakllari, usullari va vositalarini tanlashga yordam beradi.

Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi amaliy fandır, chunki u o'zining maxsus o'rganish ob'ektiga ega; unga xos ilmiy tushunchalar tizimi; muayyan uslubiy asoslar; o'ziga xos tadqiqot usullari va boshqa fanlar orasida alohida o'rin tutadi.

Tabiiy fanlarni ni o'qitish metodikasi pedagogika fanlari tizimiga mansub bo'lib, tabiat tarixi materialini o'rganishning o'ziga xos xususiyati bilan bog'liq holda asosiy didaktik tamoyillarga asoslanadi. *Uning tadqiqot ob'ekti - boshlang'ich maktabda tabiat tarixi kursini o'qitish jarayoni. Tabiiy fanlarni tabiat haqidagi fanlar tizimi, yaxlit holda olingan tabiiy fanlar majmuidir.* [3, 496-b.]

Keng ma'noda "tabiat" tushunchasi falsafa tomonidan mavjud bo'lgan hamma narsa, uning shakllari xilma-xilligidagi butun dunyo sifatida belgilanadi.

Tabiat o'zining cheksiz xilma-xilligi bilan bizni o'rab turgan dunyo bo'lib, u inson ongidan tashqarida va mustaqil ravishda mavjud bo'lgan ob'yektiv voqelikdir. Tabiatning boshlanishi ham, oxiri ham yo'q, zamon va makonda cheksiz, uzluksiz harakat va o'zgarishdadir. Bu ma'noda tabiat "materiya", "universum", "koinot" tushunchalari bilan birga turadi.

Sayyoraviy ma'noda uning faqat bir qismi tabiat deb ataladi - biosfera, ya'ni tirik organizmlar yashaydigan yer qobig'i. Tabiat tushunchasining inson mavjudligining tabiiy sharoitlarining yig'indisi sifatida eng keng tarqalgan talqini tabiatning inson va jamiyatning unga nisbatan tarixan o'zgarib turadigan munosabatlari tizimidagi o'rni va rolini tavsiflaydi. Bu munosabatlar, birinchi navbatda, inson faoliyatining tabiati va ko'lamidagi o'zgarishlar bilan belgilanadi.

Tor ma'noda tabiat fanning ob'ekti, to'g'rirog'i, Tabiiy fanlar uning umumiy ob'yektidir. O'z ob'yektining xususiyatiga ko'ra tabiiy fanlar (Tabiiy fanlarni sohalari) falsafa tomonidan jonsiz tabiatni o'rganuvchi noorganik va tirik tabiatni o'rganuvchi organik fanlarga bo'linadi. Jonsiz tabiat astronomiya, kimyo, fizika, geologiya va boshqalar kabi fanlarning o'rganish ob'ekti bo'lib, biologiya tirik tabiatni o'rganadi. Shu bilan birga, bunday bo'linish shartli hisoblanadi, chunki jonsiz va jonli tabiat haqidagi bilimlar sintezi mavjud bo'lgan fanlar mavjud. Bular geografiya, ekologiya va boshqa ba'zi tabiiy fanlar (biokimyo, biogeofizika va boshqalar).

Tabiiy fanlarni o'quv predmeti sifatida boshqa fanlar bilan chambarchas bog'liq bo'lsa-da, maktab o'quv predmeti bilan tabiiy fanlar o'rtasida maqsadi, ko'lami, tuzilishi, usullari va taqdim etish shakli jihatidan muhim farqlar mavjud.

Tabiat fanlarining maqsadi tadqiqot yo'li bilan tabiat to'g'risida yangi ma'lumotlar olishdir. Ulardan farqli ravishda metodika tabiatning rivojlanish qonuniyatlarini emas, balki o'quvchilarga tabiiy fanlar asoslarini o'rgatishning pedagogik jarayonining qonuniyatlarini o'rganadi.

Fanning maqsadi talabalarga fan tomonidan olingan faktlar va qonuniyatlar haqida asosiy ma'lumotlar berish, oddiy tadqiqot ko'nikmalarini shakllantirishdir. Shu bilan birga, ma'lumotlar maktab o'quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ehtiyotkorlik bilan tanlanadi. Bilimlarning tuzilishi va uni o'quv predmetida taqdim etish shakli tabiiy fanlarni metodologiyasiga xos bo'lgan umumiy pedagogik va o'ziga xos tamoyillar bilan belgilanadi. "Fanning ilmiy-pedagogik taqdimoti", deb yozgan K.D.Ushinskiyning so'zlariga ko'ra, "ikki narsa farq qiladi va barcha mamlakatlar o'qituvchilari ilmiy tizimlarni pedagogik tizimlarga aylantirish uchun faol ishlamoqdalar".

Boshlang'ich sinfda o'quvchilar boshlang'ich sinfdagi barcha fanlar bo'yicha dastlabki kirishni oladilar. Boshlang'ich tabiiy fanlarni ta'limini amalga oshirish yuqori malakali o'qituvchilarni talab qiladi.

Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasidagi eng muhim vazifalardan biri tabiiy fanlarni o'quv predmeti o'rtasidagi munosabatni aniqlashtirish va shu asosda o'quv materialini tanlashdir. Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi - bu maktab o'quv predmetining xususiyatlari bilan belgilanadigan kichik maktab o'quvchilarini o'rganish va rivojlantirish jarayoni tizimi haqidagi fan.

Texnika muhim muammolarni hal qilish uchun mo'ljallangan:

- boshlang'ich fan ta'limi maqsadlarini to'g'ri ajratib ko'rsatish;
 - o'quv predmetining materialini tanlash tamoyillari va mazmunini aniqlash;
 - uni o'qitishning samarali usullari, shakl va vositalarini ishlab chiqish;
 - Tabiiy fanlarni boshlang'ich kursini o'rganish jarayonida kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining rivojlanishi uchun maqbul sharoitlarni aniqlash.
- Bu muammolarni hal qilish tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi bilan bog'liq bo'lgan turli fanlardan olingan bilimlarni birlashtirishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ibragimov R. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarida bilish faoliyatini shakllantirishning didaktik asoslari: dok. dis. ped. fan. - Toshkent.: 2001. 250 b.

2. Юзликаев Ф.Р. Теория и практика интенцификация дидактической подготовки будущего учителя в системе высшего педагогического образования: автореф. дисс. докт. пед. наук. - Ташкент, 2005, -36 с.

3. M.M.Djumayeva Tabiiy fanlarni o'qitishda bo'lajak o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini rivojlantirish. Raqamli texnologiyalar davrida tillarni intensive o'qitishning psixologik-pedagog jihatlarini mavzusida Respublika ilmiy amaliy anjuman. B-494-497 2023 yil

4. Djumaeva, M. (2023). Specific historical geography of the factors of intellectual development in the east. *Science and innovation*, 2(C3), 22-26.

5. Mamanazarovna, D. M. (2023). Specific historical geography of the factors of intellectual development in the east. *SCIENCE AND INNOVATION*, 22.

6. Mamanazarovna, D. M., & Ergashovna, J. B. (2024, February). Boshlangich sinflarda tabiiy fanlar darslarida amaliy ishlarni tashkil etishning metodik asoslari. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 2, pp. 138-141).

7. Mamanazarovna, D.M. (2023). O 'QUVCHILARDA TABIIY FANLARGA OID SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI. *Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan*, 1(7), 334-341.

8. Mamanazarovna, D. M. (2023). IMPROVING METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS. *World Bulletin of Social Sciences*, 28, 12-14.

9. M.M Djumayeva Teacher-student relationships in teaching natural sciences methodological preparation of future teachers . As a development factor Pedagogy of cooperation in improving the quality of education: international experience and modern approaches International scientific-practical conference 137-140 2023

10. D.M.Mamanazarovna TABIIY FANLARNI O'QITISHDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARINING METODIKTAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISH Science and innovation 2 (Special Issue 5), 589-590, 2023 yil

11. ММ Джумаева развитие методической подготовки будущих учителей в реподавании естественных наук Экономика и социум, 699-670, 2023

AKMELOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY KOMPITENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

Xudoymurodova Dilafruz

*TerDU Maktabgacha ta'lim metodikasi
kafedrası o'qtuvchisi*

Annotatsiya. Akmeologik yondashuvlar o'qituvchi kasbiy mahoratini rivojlantirishda yuqori natija beradi Qobiliyat, iqtidorlik bir-biri bilan uzviy ketma-ketlikda rivojlanishida bo 'lishini nazarda tutish kerak Keyingi yillarda jahonning ilg'or mamlakatlarida ta'lim tizimini isloh etishga katta ahamiyat berilmoqda. Akmeologik yondashuv yordamida kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini takomilashtirishni turli qirralarini hisobga olgan holda, malakali mutaxassislarining ijodiy qobiliyatlarini ochish va rivojlantirish muammolari oldingi o'ringa chiqib bormoqda.

Kalit so'zlar: Akmeologiya , kasbiy mahorat, pedagogik-psixologik, Refleks, innovatsion potensial, innovatsiya, ijodiy kompleks, tabiiy, ijtimoiy, komillik va yetuklik mukammallik.

Akmeologik yondashuvlar o'qituvchi kasbiy mahoratini rivojlantirishda yuqori natija beradi agarda: akmeologik rivojlanish usullari muammosining o'rganilganlik darajasi tahlil etilsa; bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy moslashtirishning pedagogik-psixologik jihatlari o'rganilsa; bo'lajak o'qituvchilarni akmeologik rivojlanishi samaradorligini ta'minlovchi shart-

sharoitlar aniqlansa; tizimli yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy moslashtirish modeli ishlab chiqilib, amaliyotga tadbqiq etish. Malakali mutaxassis: berilgan mehnat turiga ijtimoiy mas'uliyat darajasiga, uning jarayoni va natijalariga qarab kasbga yaroqliligi, psixologik tayyorgarligini aniqlash orqali mehnat faoliyatini amalga oshirishdagi imkoniyat va natijalarini belgilash dolzarb masalaga aylanib bormoqda. Refleksli — innovatsion potensialni mahorat darajasigacha takomillashtirish va innovatsiyalarni ijtimoiy ahamiyatini baholashni, sarf etilgan intilishlarni hamda uni amalga oshirish yutuqlari asosida belgilash orqali o'rganilmoqda. Reflektiv tomoniga ko'ra: (rivojlanayotgan «Men» sifatidagi shaxsni o'zligini anglash va mehnat faoliyati jarayonida kommunikatsiya bo'yicha hamkorlarini tushuna bilishi bilan bog'liq) tizim yaratuvchi faktor hisoblanib, insonni kasbiylashuvini belgilashda akmeologik aspektlarning optimal o'zaro harakatini ta'minlaydi.

Qobiliyat, iqtidorlik bir-biri bilan uzviy ketma-ketlikda rivojlanishida bo'lishini nazarda tutish kerak. Akmeologiyaning tadqiqot obyekti - bu akme shaxs ya'ni yetuk shaxs, obyektiv qonuniyatlarga asoslangan holda kasb faoliyatining va ijodiy faoliyatning metodologik, texnologik hamda gumanitar jihatlarini o'rganish jarayonida jamiyat rivojida kasb-hunar moddiy, ma'naviy jihatlarini bilan bog'liq akmeologik muammolarni aniqlaydi. Bugungi kunda bozor munosabatlarining rivojlanishida yangi kasb-hunarlarni shakllantirish, davr talabiga mos keluvchi yetuk kadrlar yetishtirish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Jadal rivojlanish jarayonlariga ijodiy kompleks yondoshish, kasbkorlik madaniyati, komillik va yetuklik mukammallik haqida alloma va mutafakkirlarning qarashlarini tahlil etishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga xos jihatlarini va zamonaviy tajribalarni chuqur egallash, texnika, texnologiya va axborot madaniyatini o'zlashtirish masalalari ham akmeologiyaning obyektlaridan biriga aylanishi mumkin.

Keyingi yillarda jahonning ilg'or mamlakatlarida ta'lim tizimini isloh etishga katta ahamiyat berilmoqda. Rossiyaning bir qator universitetlarida odam va ijtimoiy muhit faolligini oshirish masalalari bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Bular pirovardida inson paydo bo'lishidan to umrining oxirigacha davom etadigan tarbiya va o'qitishni yaxlit ajralmas tizim deb qarashga va uni amaliyotga tatbiq etishga undamoqda. Bunda yosh ota – onalar, ijtimoiy muhit va bolaning olamini o'zaro bog'langan va harakatdagi tizimini yaratish e'tiborga molikdir. Bu tizimni o'rganadigan fanlar yangi yondashuvlar, tamoyillar, metod va qarashlar bilan yanada boyib bormoqda.

Insonni rivojlanish fenomenologiyasini, qonuniyatlarini va mexanizmlarini o'rganuvchi, tabiiy, ijtimoiy, gumanitar va texnikaviy fanlar integrallashuvida paydo bo'lgan akmeologiya fani xuddi shunday fanlar sarasiga kiradi. Ko'proq boshqarish nazariyasi, sotsiologiya, pedagogika va psixologiya bilan o'zaro harakatda rivojlanib borayotgan akmeologiya fani so'nggi paytlarda o'z e'tiborini kadrlarni malakali mutaxassis tayyorgarligiga va uzluksiz ta'lim tizimiga qaratmoqda. Akmeologik yondashuv yordamida kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini takomillashtirishni turli qirralarini hisobga

olgan holda, malakali mutaxassislarning ijodiy qobiliyatlarini ochish va rivojlantirish muammolari oldingi o'ringa chiqib bormoqda.

Pedagogik kompetensiyalar-bilimlar, malaka va ko'nikmalar hamda o'zlashtirilgan qadriyatlar asosida mustaqil harakatlanishga bo'lgan motivatsiyaning uyg'unlashgan majmuini o'zida aks ettiradi. Kompetentli kadr kasbiy vazifalarni samarali va sifatli bajarishi mumkin. Zamonaviy kompetensiya nafaqat malaka, bilim va ko'nikmalarni, balki qadriyatlar va axloqiy fazilatlarni xam o'z ichiga oladi. Har bir tarbiyachi shaxsi, temperamenti va tarbiyachiik uslubi boshqalarinikidan farqlanadi. Biroq bolaga, uning ta'limiga va rivojlanishiga yondashuv barcha tarbiyachilarda bir xil bo'lishi lozim. Shuning uchun ham kasbiy standart barcha tarbiyachilar uchun bir xil talabni qo'ydi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, zamonaviy bolalar bog'chasini yangi axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilish qiyin. AKTga egalik qilish ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishga, tarbiyachilarning kasbiy malakasini oshirishga yordam beradi. Hayotimizning barcha sohalari kabi ta'lim tizimini ham modernizasiyalash bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. Innovasion ta'lim muhitini yaratish, uni xalqaro andozalarga to'liq mosligini ta'minlash bugun tez o'zgaruvchan ijtimoiy hayotga yoshlarimizni muvafaqqiyatli ijtimoiylashtirishining muhim omilidir.

Mazkur vazifaning samarali hal etilishi o'z navbatida ta'lim jarayonining yaxlit tizimi sifatida modernizasiyalashni taqozo etadi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ta'lim tizimining "Yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy qayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri ola bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarni ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga" yo'naltirilishi alohida ta'kidlab o'tilgan. Ta'lim akmeologiyasini o'rganish ob'ektlari quyidagilardir: samarali ta'lim tashkilotlari samarali ta'lim tizimlari, o'quv jarayonining samarali turlari strategiyalari va sifatli natijaga erishish texnologiyalari, shaxsning ijodiy salohiyatini rivojlantirish omillari va faoliyat samaradorligi bilan solishtirganda. kichik yoki samarasiz.

Ta'lim akmeologiyasining o'rganish ob'ektlari: kasbiy mahorat va uning pedagogik faoliyatdagi namoyon bo'lishi. yosh o'qituvchi va uni rivojlantirish va shakllantirish yo'llari kasbiy tayyorgarlik jarayonida shaxsning rivojlangan ijodiy salohiyati va pedagogik faoliyat samaradorligi omillari va boshqalar.

Akmeologiya ob'ektlarning yaxlitligini o'rganishini hisobga olib, ularni mahsuldor tizim sifatida ko'rib, "tizim", "tuzilma", "akmeologik yondashuv», "akmeologik tadqiqot" tushunchalarining mohiyatiga hisobga olgan holda yaxlitligini va uni taminlovchi mexanizmlarni ochishga faoliyatdagi murakkab obyektning turli xil bog'lanish turlarini aniqlashga va ularni yagona nazariy asosini qisqartirishga yo'naltiradi. Pedagogikaning nazariy va amaliy qoidalariga muvofiq, ta'lim tizimi faoliyatining samaradorligi ta'lim faoliyati sub'ektlari tomonidan belgilangan maqsad va vazifalarga erishish sifatida belgilanadi, bu aniq ijobiy natijalarda, xususan, Adekvat pedagogik va psixologik

diagnostika usullaridan foydalangan holda ma'lum shaxsiy sifatning aniqlangan mezonlari va darajalari asosida aniqlanadigan o'quvchilar shaxsining akmelogik yo'nalishini shakllantirishga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ахмадов, Н. Р. (2021). Суицидальное поведение подростков. Вестник интегративной психологии.(журнал для психологов), 13-15.
2. Ахмадов, Н. Р. (2020). Причины суицидального поведения. Вестник интегративной психологии.(журнал для психологов), 60-62. "Science and Education" Scientific Journal / ISSN 2181-0842 April 2022 / Volume 3 Issue 4 www.openscience.uz 1084
3. Ахмадов, Н. Р. (2021). Подростковый суицид. причины и профилактика. Вестник интегративной психологии.(журнал для психологов), 30-34.
4. Ахмадов, Н. Р. (2020). ПРИЧИНЫ СУИЦИДОВ В ДЕТСКОМ И ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ. Рекомендовано к печати Ученым советом Института психологии имени ГС Костюка НАПН Украины (Протокол № 14 от 28 декабря 2020),
5. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.
6. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.

МУСИҚА ПСИХОЛОГИЯСИ ПЕДАГОГ ШАХСИ

Эргашев Нажибулло Хасан ўғли

Термиз давлат педагогика институти ўқитувчиси

Аннотация. Мазкур мақола муסיқа психологияси ҳамда муסיқа ўқитувчисининг шахсий ва касбий хусусиятларининг хусусиятларини кўрсатишга қаратилган бўлиб, унда муסיқа ўқитувчиси фаолияти самадорлигини таъминлашда унинг шахси ва психологиясига қўйилган талаблар ҳақида маълумот келтирилган. Муסיқа психологиясини билиш муסיқа ўқитувчиси фаолиятининг самарадорлиги омиллари хисобланган педагогик қобилиятлар, унинг мулоқоти, йўналганлиги, касбий билим ва кўникмаларига таъсири масалалари ёритилган.

Калит сўзлар. муסיқа психологияси муסיқий тинглаш, қобилият, муסיқий йўналганлик, мулоқот кўникмалари, пецептив қобилият, ижодкорлик.

Бугунги кунда жамиятимиз муסיқа санъати соҳаси ходимларидан ёшларда юртни, Ватанни севишга ундайдиган, юқори бадий савиядаги асарлар яратишларини кутади. Бунинг учун, ушбу касб вакили сифатида шаклланаётган ёш мутахассислар, аввало муסיқанинг инсонга рухий-хиссий таъсир механизмлари ҳамда имкониятларини муסיқа психологияси фани оркали, чуқур илмий асосда ўрганишлари мақсадга мувофиқдир. Шундагина

мусиқачилар тингловчиларга хавола этадиган асарларининг бадий савиясига янада талабчанрок буладилар.

Мусиқа психологияси жуда қадим даврлардан буён ўрганиб келинмоқда ва мусиқа психологияси бўйича илк изланишларни антик давр файласуфлари асарларида кўришимиз мумкин. Дарҳақиқат, Пифагор (ер. авв. VI аср) асарларида, унинг эвритмия таълимотида шу ҳақда гап боради. Эвритмия деганда олим инсоннинг барча ҳаётий ҳодисалардан муносиб ритм, усул топа олиш қобилиятини тушунган. Ижтимоий ҳаётни ладга, оркестрга қиёслаш Пифагордан қолган. Бу оркестрда ҳар бир ижрочи маълум бир чолғуни чалганидек, ҳаётда ҳар бир инсоннинг ўз вазифаси бор. Пифагор куй ва ритм инсон қалбига муайян таъсир кўрсатишини ҳам аниқлаган. Умидсизлик, руҳий изтироблар, асабийлашиш, ғазаб ва бошқа нохушликларга қарши мусиқа ўзаро фарқ қилинган.

Яна бир Юнон файласуфи Платоннинг (ер. авв. V аср) фикрича, давлатнинг куч-қудрати унда қандай мусиқа, қайси оҳанг ва қай ритмда янграётганлигига тўғридан-тўғри боғлиқдир. Платон ва унинг издошлари давлат учун инсонни юксакликка кўтаришга ёрдам берувчи мусиқа керак деб ҳисоблаганлар.

Аристотел (ер. авв. IV аср) ҳам мусиқани индивиднинг ижтимоий ҳаёт билан уйғунлашиш воситаси деб ҳисоблаган. Аристотел инсоннинг ички олами ва унга санъат ёрдамида таъсир ўтказиш усуллари очиб берган мимесис таълимотини ишлаб чиқди. Мимесис назариясида «катарсис» концепцияси ишлаб чиқилган. Унга кўра, қадим Юнон трагедиялари томошабин кўнглини хасталик жазаваларидан тозалаган. Чуқур кечинмалар жараёнида инсон руҳан покланади, унинг қалби ўзининг хусусийлиги, ягоналигидан умумийликка кўтарилади.

Аристотел психикани ўзгартирадиган мусиқий ладларни батафсил тасвирлаб берган. Бир ладдаги мусиқа кишини раҳмдил ва мулойим қилиб қўяди, бошқа бири эса асабийлашиш ёки ҳаяжонланишга олиб келиши мумкин. Шундай қилиб, дорий, фригий, лидий ладларидаги мусиқа кишининг руҳи ва соғлиғига ижобий таъсир кўрсатган, бошқа ладларда ёзилган мусиқани эса ёш авлод қулоғига етказмаслик тавсия этилган. Шундай тавсиялар мусиқа чолғулари бўйича ҳам ишлаб чиқилган.

Қадимги Юнонлар саводсиз одамни «ахареутос» дейишган, бу куйлаш, рақс тушиш, чолғу чалишни, демакки, «хорей»да иштирок этишга яроқсиз бўлган одамни англатган. Қадимги Юнонистон шаҳридаги аҳолини яхлит бирлаштирувчи мусиқий-хореографик ҳаракат «хорей» деб номланган.

Демокрит, Платон каби антик давр муаллифларининг кўпчилиги мусиқанинг инсон руҳий ҳолатига таъсир қилиши ҳақида кўплаб далиллар келтирган: Одиссея ҳақидаги эпосда мусиқа таъсирида қонталаш яранинг битиб кетиши тасвирланган, ҳаётда жуда қаҳрли бўлган Спарта ҳукмдори Ликург ўз қўшинлари учун мусиқа яратган.

Қадимги Хитойда муסיқа тартиб ва цивилизасия рамзи ҳисобланган, у тарбиянинг энг муҳим воситаси ҳисобланган ва ўрганилиши шарт бўлган фанлар қаторига киритилган. Маълумки, Конфуцийнинг ўзи (ер. авв. VI аср) син деган муסיқа чолғусида чала олган.

Хиндистонда қадимги шифокорлар муסיқадан даволаш воситаси сифатида фойдаланишган.³⁰

Ўрта асрларда Яқин ва Ўрта Шарқда муסיқа психологияси Форобий, Ибн Сино, Жомий, Мароғий, Кавкабий каби буюк мутаффакирлар ижодида ўз ривожини топди. Масалан, Форобий (873-950) «Муסיқа ҳақида катта китоб»ида муסיқанинг инсон психологияси ва руҳий оламидаги улкан аҳамияти ҳақида ёзган. Муסיқа кишиларни хурсанд қилиши, қувонтириши, тинчлантириши, ўйлантириб қўйиши, хотиржамлик бахш этиши, сергаклантириши ва бир вақтнинг ўзида ухлатиб қўйиши мумкинлигини эътироф этган.

Ибн Сино (980-1037) муסיқанинг руҳ билан биргаликда танага ҳам шифобахш таъсир кўрсатиши ҳақида айтиб ўтган. У мусиқани ҳам физиологик, ҳам психологик нуқтаи назардан ўрганган. Абдурахмон Жомий (1414-1492) «Рисолаи муסיқа»сида, шунингдек, интервал оралиқларининг ҳис этилиши, уларнинг мелодик ва гармоник тузилишлари консонанс (ёқимли) ва диссонанс (ёқимсиз) бўлишлари ҳақида фикр юритган.

Муסיқа психологияси равнақида Э.Жак-Далъкроз, Н.А.Гарбузов, С.М.Майкапар, Б.В.Асафьев, Ю.Н.Тюлин, Б.М.Теплов, М.В.Блинова, Л.А.Мазель, Э.В.Назайкинский, В.В.Медушевский, Г.С.Тарасов, Ю.Б.Алиев, З.Рикявичус, Л.Комес ва бошқа олимларнинг муносиб ҳиссалари бор.

Замонавий ўқитиш тизимида фанлараро интеграциянинг кескин жадаллашуви кузатилаётир. Айниқса, муסיқа амалиёгининг психологик жихатларини ҳар томонлама ўрганишга катта эҳтиёж мавжуд. Жумладан, олий ва ўрта махсус муסיқа ўқув юртларида муסיқа психологияси фанини жорий этиш орқали муסיқа мутахассислари тайёрлаш сифатини ошириш ҳамда тингловчилар психологиясини ўрганиш учун кенг имкониятлар яратилиши мумкин.

Республикаимиз биринчи Президенти И.Каримовнинг "Юксак маънавият-енгилмас куч" асарида шундай даъваткор сатрлар бор: - "Барчамизга аёнки, куй-қўшиққа, санъатга муҳаббат, муסיқа маданияти халқимизда болаликдан бошлаб, оила шароитида шаклланади. ...Энг муҳими, бугунги кунда муסיқа санъати навкирон авлодимизнинг юксак маънавият руҳида камол топишида бошқа санъат турларига қараганда кўпроқ ва кучлироқ таъсир кўрсатмоқда". Ушбу келтирилган фикрлар муסיқа санъатига қаратилаётган эътиборнинг кучлилиги, унинг тарбиявий

³⁰ (Петрушин В.И. «Музыкальная психология» М., 1997, с.10).

имкониятларидан кенгрок фойдаланиш зарурлигидан яна бир бор дарак беради.

Таъкидлаш зарурки, муסיқа тили бу ҳиссиёт ва кечинмалар тилидир. Муסיқий мазмун ижрочи томонидан ҳиссиёт ва кечинмалар орқали ифодаланади ҳамда тингловчи томонидан худди шу тарзда идрок этилади. Тингланган муסיқага нисбатан -"шўх", "енгил", "қувноқ", "мунгли", "майин" сингари кайфият, ҳиссиёт ва кечинмаларни ифодаловчи баҳолар берилиши бежиз эмас, албатта.

Муסיқа санъатининг улкан руҳий-ҳиссий таъсир кучига эгалиги борасида кўпгина Шарқ алломалари ўз асарларида ёзиб қолдирганлар. Жумладан, Фахриддин ар-Розий "Илмлар хазинаси" номли қомусий асарида: - "Муסיқий товушлар қувноқ кайфиятни хосил қилса, паст ва баланд тонлар мутаносиблигидандир. Агар ғамгинлик уйғотса, баланд товушларнинг паст тонлар билан кушилишидандир. *Қаҳр*, ғазаб ва фикрни паст товушлар; сезгилар, эмоционал ҳаракатларни баланд товушлар ифодалайди", - дея тасвирлайди. Бунда аллома мусиқанинг психологик таъсир кучига катта урғу беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Sharafutdinova, K. (2022). Application of psychological methodologies in diagnosis of personal destruction.
2. Khadichakhan SHARAFUTDINOVA, & Najibullo ERGASHEV. (2023). PEDAGOGICAL SKILLS OF A TEACHER IN MUSICAL CULTURE LESSONS. World Bulletin of Social Sciences, 29, 91-93.
3. Шарафутдинова, Х. Г. (2009). Узлуксиз таълим тизимида ақлий қобилият диагностикаси ва психокоррекцияси дисс. псих. номз. Тер мездУ.

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ ОИЛАВИЙ МУНОСАБАТЛАРИДА ДЕСТРУКЦИЯНИ БАРТАРАФ ЭТИШ

Шарафутдинова Хадичахон Гулямутдиновна
Термиз давлат университети доценти

Аннотация. Мазкур мақолада бошланғич синф ўқувчиларида деструктив хулқ ва деструктив муносабатларни олдини олишда психологик тренинглардан фойдаланиш имкониятлари ёритилган.

Калит сўзлар: психология, деструкция, деструктив муносабат, тарбия, психологик тренинг, машқ.

Оилада шахслараро муносабатларнинг соғлом бўлиши асосида бошланғич синф ўқувчиларида позитивлик, оптимизм каби юксалиш манбалари шаклланади. Акс холда эса унинг ўрнини негативлик эгаллайди. Хулқида негативликка хос хусусиятларнинг бўлиши оилавий муносабатларда деструкциясини келтириб чиқаради ва бу ота-она ва фарзан муносабатларида ҳам акс этиши табиийдир. Афсуски, жамиятда айрим ёш ва ўрта ёш оилаларда ота-она ва фарзанд муносабатлари деструкцияси кузатилади.

Ўзбекистонда оила тинчлиги энг муҳим ижтимоий масалалардан бири ҳисобланади. Оила тарбияси ўта муҳим жараён бўлиб, у туфайли авлодлар давомийлиги таъминланади. Бу тарихан шартланган механизм ҳисобланиб, унинг ёрдамида ёш авлоднинг ижтимоий ҳаётга интеграцияси амалга ошади.

Дарҳақиқат, оила тинч ва мустаҳкам бўлса, унда мамлакатимиз келажаги бўлган фарзандлар маънавий соғлом, юрт қорига ярайдиган бўлиб ўсади.

Айнан, оила боланинг онги, иродаси, ҳис-туйғуларини шакллантиришда инсон ҳаётидаги биринчи ва асосий ижтимоий босқич бўлиб, ота-оналар болаларнинг биринчи ҳаётий тажрибасини эгаллашларига, ижтимоий ҳаётнинг кўникма ва одатларига эга бўлишларига ёрдам беради. Оила боланинг келажакда шахс сифатида ижобий ва салбий омил бўлиши мумкин ва асосий муаммо айнан яшаш муҳити функцияларини уйғунлаштириш заруратидадир.

Психологик хизматда ота-она ва фарзанд муносабатларида конструктивликни шакллантиришга қаратилган тренинг машғулотларини ташкил этиш оилавий муносабатларда деструкцияни олдини олишга хизмат қилади. Шу мақсадларда қуйидаги тренинг машқларини қўллаш яхши самара беради.

“Тўғриси танилаймиз” машқи

Машқнинг мақсади. Ота-оналарнинг фарзанд тарбияси билан боғлиқ муносабатларидаги деструкция сабабларини англаш ва конструктив ечимни танлашга ўрганиш.

Машқнинг бориши. Гуруҳ аъзолари жуфтликларга бўлинадилар. Уларнинг бири она иккинчилари ота-онадан туриб оилада фарзанд тарбияси билан боғлиқ муносабатларидаги деструкцияга сабаб бўлувчи 2 тадан вазият ва унинг ечими бўйича конструктив ва деструктив муносабат вариантлари ва уларнинг ечимининг харитасини тузиб уни қоғозга ёзадилар. Жуфтликлар бир-бирларига қоғозларини алмашадилар ва шерикларига вазиятнинг қайси ечимини танлаганларида муносабатлар қандай тус олишини тавсифлайдилар ва тўғри деб ҳисоблаган вариантини танилайдилар. Шериги маъқуллаши ёки рад этиши мумкин. Жараён шериклар охириги тўғри деб ҳисоблаган ечимни танлагунларича давом этади.

Кутиладиган натижа. Тренинг гуруҳи аъзолари ота-онанинг фарзанд тарбияси билан боғлиқ муносабатларидаги деструкция сабабларини англаш ва конструктив ечимни танлашга ўрганадилар.

“Тарбия услуби” машқи

Машқнинг мақсади. Ота-оналар ва фарзанд муносабатларида мақбул тарбия усулини белгилаш кўникмаларини шакллантириш.

Машқнинг бориши. Иштирокчилар уч гуруҳга бўлинадилар. Биринчи гуруҳ аъзоларининг ҳар бири алоҳида болалар характери, хулқ-атвори ва муносабатлари бўйича маълумотларни бирин кетин айтади. Иккинчи гуруҳ аъзолари эса уларни тинглаб, қайси характери, хулқ-атвори ва

муносабатларга мос тарбия услубини таклиф қилади. Учинчи гуруҳ эса уларнинг қарорларини баҳолайдилар ва қўшимча таҳлил қилиб, саволларга жавоб берадилар.

Кутиладиган натижа. Тренинг гуруҳи аъзоларида болаларнинг хулқи, характери ва муносабатларига мос тарбия усулини тўғри танлаш бўйича кўникмалар шаклланади.

“Турмуш ўртоғим билан муносабатим” машқи

Машқнинг мақсади. Оилада эр-хотин муносабатларидаги деструкция сабабларини англаш ва конструктив ечимни танлашга ўрганиш.

Машқнинг бориши. Гуруҳ аъзолари жуфтликларга бўлинадилар. Уларнинг бири “Эр” иккинчилари “Хотин” ролидан туриб оилада эр-хотин билан боғлиқ муносабатлардаги деструкцияга сабаб бўлувчи 3 тадан вазият ва унинг ечими бўйича конструктив ва деструктив муносабат вариантлари ва уларнинг ечими харитасини тузиб қоғозга ёзади. “Эр” ва “Хотин” ролидагилар бир бирларига қоғозларини алмашадилар ва шерикларига вазиятнинг қайси ечимини танлаганларида “Эр” ва “Хотин” ўртасидаги муносабатлар қандай тус олишини тавсифлайдилар ва тўғри вариантни танлайдилар. Шериғи маъқуллаши ёки рад этиши мумкин. Жараён шериклар охириги тўғри деб ҳисоблаган ечимни танлагунларича давом этади.

Кутиладиган натижа. Тренинг гуруҳи аъзолари оилада эр-хотин муносабатларидаги деструкция сабабларини англаш ва конструктив ечимни танлашга ўрганадилар.

““Мен”- “Эр”, Сен –“Хотин”” машқи

Машқнинг мақсади. Оилада “Эр” ва “Хотин” ролини тўғри идрок қилиш ва ижобий установкаларни шакллантиришдан иборат.

Машқнинг бориши. Гуруҳ аъзолари айлана бўлиб туриб оладилар. Тренер ўзбек оилаларида “Эр” ва “Хотин” роли ва айрим эр-хотинларнинг “Эр” ва “Хотин” ролини нотўғри идрок қилиши ва салбий установкаларнинг шаклланганлиги ҳолатлари хусусида маълумотларни баён қилади.

Шундан сўнг иштирокчилардан бири ўртага чиқиб, мазкур ҳолатларга нисбатан ўзининг шахсий позициясини билдиради. Қолган иштирокчилар унинг позициясини маъқулласа “ўнг қўлларини кўтариб”, қаршилик билдирсалар “чап қўлларини кўтариб” муносабат билдирадилар. Тренер ҳар бир иштирокчи позициясини маъқуллаш ва қаршиликларни рўйхатга олиб боради. Худди шу тарзда ҳар бир иштирокчи ўз позициясини билдиради ва иштирокчиларнинг муносабатлари таҳлил қилиб борилади. Машқ охирида алоҳида иштирокчилар позицияларининг гуруҳ томонидан маъқулланиши ва қаршиликлари статистикаси эълон қилинади. Энг кўп маъқулланган ва энг кўп қаршилик билдирилган позиция муҳокама қилинади.

Кутиладиган натижа. Тренинг гуруҳи аъзолари оилада “Эр” ва “Хотин” ролини тўғри идрок қилишга ўрганади ва ижобий установакалар шаклланади.

“КЕЧИРИБ ЮБОРИШ” тренинг машғулоти.

Машғулот тавсия этиладиган ҳолатлар: гуруҳий психокоррекцион фаолиятда ҳамда индивидуал психокоррекцион фаолиятда қўлланилиши мумкин бўлиб *эмоционал-ҳиссий соҳадаги бузилишларни, *шахслар аро (гуруҳий, оилавий, ота-она ва фарзанд) муносабатларидаги бузилишларни коррекция қилиш.

Тренер сўзи: Инсондаги ёпишқоқ ва ором бермас фикрлар - алам, ранжиш, нафрат, ўч олиш ҳислари сабаблидир. Бундан қутулишнинг энг мақбул йўли бу барча-барчасини кечириб юбориб қайта эсламаслик. Кимнидир инсон кечири олмаса қуйидаги машқдан фойдаланиши мумкин. Инсон кўзларини юмади, кечиришни мақсад қилиб қўйган инсонини катта, ёруғ саҳнада тасаввур қилади, 15-20 сония давомида ҳамма ўша инсонга гуллар ва совғалар бераётганини ҳаёлан тасаввурда кузатади. Шундан сўнг инсон ўша саҳнага ва ўша ҳолатга ўзини қўяди ва ўзини ҳам шу тарзда 15-20 сония ҳаёлан тасаввурда кузатади. Бу машғулотни ҳар куни 1-2 маротаба 21 ёки 40 кун давомида бажариш керак, токи ўша инсонни чиндан кечириб юбормагунча. Бу машғулотни тренер амалиётда бажариб кўришни иштирокчиларга таклиф этади.

“Агар нафратлансанг, демак сени устингдан ғалаба қозонишди!” Конфуций.

Юқоридаги хикматли сўзни асосан хафагарчилик, айбдорлик ҳисси юқори бўлган ўсмирлар билан бирга муҳокама қилиш ва уларга салбий ҳис туйғуларнинг салбий таъсирини тушунтириш керак. Шунингдек, агар гуруҳда бўлса, ўқувчилар билан Конфуцийнинг юқоридаги цитатаси асосида муҳокама ёки дебат ўтказиш ҳам самара беради.

Тренинг машқи “ОРЗУЛАР ПАРВОЗИ”

Машқнинг мақсади. Шахснинг эмоционал муаммоларини бартараф этиш, позитив эмоционал реакцияни шакллантириш.

Машқнинг бориши. Гуруҳ аъзолари белгиланган тартибда жойлашиб оладилар. Гуруҳ аъзоларининг ҳар бирига 5 тадан карточка (қоғоз) ва қалам берилади. Иштирокчилар ҳар битта қоғозга 1 тадан ўзлари эришишларини интиқлик билан кутаётган орзуларини ёзадилар. Шундан сўнг тренер иштирокчилар томонидан тўлдирилган карточкаларни йиғиб олади. Уларни аралаштиради ва сочиб юборади. Иштирокчилар эса ўзлари эришишларини интиқлик билан кутаётган орзулари ёзилган карочкани ахтариб топиб олиши ва ҳар биттасини топганида икки қўлини юқорига кўтарган холда 3 марта ўнг ва чап томонга силкитиб хурсандлигини намоён этиши керак.

Машқ якунида иштирокчилар бахтга эришиш учун қилган ҳаракатлари ва уни эгаллаганларидан сўнг бошдан кечирган ҳисларини изхор этишлари сўралади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Sharafutdinova, K. (2022). Application of psychological methodologies in diagnosis of personal destruction.
2. Khadichakhan SHARAFUTDINOVA, & Najibullo ERGASHEV. (2023). PEDAGOGICAL SKILLS OF A TEACHER IN MUSICAL CULTURE LESSONS. World Bulletin of Social Sciences, 29, 91-93.
3. Шарафутдинова, Х. Г. (2009). Узлуксиз таълим тизимида ақлий қобилият диагностикаси ва психокоррекцияси дисс. псих. номз. Тер мезДУ.

КОГНИТИВНОЕ РАЗВИТИЕ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ: ФОКУС НА ВНИМАНИИ

Маматкулова Сарвиноз Садбаровна

Термезский государственный педагогический институт

Направление: начальное образование 3 курс

Научный руководитель: доц. Д.Р.Шаббазова

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию развития внимания у детей младшего школьного возраста. В работе анализируются основные аспекты формирования внимания у детей 7-10 лет, рассматриваются различные методики и подходы к стимулированию внимания в процессе обучения.

Ключевые слова: ученик, начальное обучение, когнитивное развитие, внимание, способность.

Развитие внимания у младших школьников.

Основная деятельность детей младшего школьного возраста – обучение. Оно вносит существенные изменения в психологические процессы, предъявляя высокие требования к концентрации внимания. Переход к школьному обучению является сложным этапом, во время которого происходит перестройка памяти, мышления и внимания у детей. Недостаточно развитое внимание у школьников сегодня становится серьезной проблемой, вызывая беспокойство у родителей и учителей. Способность детей эффективно работать в школе зависит от их способности сосредотачиваться на учебном процессе, теме урока, словах учителя и своих действиях.

Внимание — избирательная направленность восприятия на тот или иной объект, повышенный интерес к объекту с целью получения каких-либо данных.

Виды внимания

Психологами выделяются следующие основные виды внимания: - непроизвольное внимание; - произвольное внимание;

1) Непроизвольное внимание у младших школьников относится к способности детей автоматически обращать внимание на определенные стимулы или события без умышленного усилия. Этот тип внимания является неосознанным и происходит как реакция на внешние или внутренние раздражители.

Например, если в классе зазвонит телефон, дети могут автоматически обратить на него внимание, даже если они занимались другой задачей. Также произвольное внимание может быть привлечено яркими цветами, движущимися объектами или неожиданными звуками.

2) Произвольное внимание. Произвольное внимание у младших школьников относится к способности сознательно и умышленно направлять свое внимание на определенные задачи, объекты или события. Этот тип внимания предполагает осознанное управление вниманием и концентрацию на чем-то определенном, несмотря на возможные отвлекающие факторы.

Проблемы и трудности, с которыми могут столкнуться дети

Дети младшего школьного возраста могут столкнуться с различными проблемами и трудностями, включая:

1. Отвлекаемость: Дети могут испытывать трудности с сосредоточением на учебных заданиях из-за внешних отвлекающих факторов или внутренних мыслей.

2. Недостаток мотивации: Некоторые дети могут испытывать недостаток мотивации к учебе из-за недостаточной заинтересованности в предметах или заданиях.

3. Трудности с пониманием материала: Некоторым детям может быть сложно усваивать новый материал или понимать определенные концепции.

4. Проблемы социальной адаптации: Дети могут столкнуться с трудностями во взаимодействии с другими детьми, формировании дружеских отношений или решении конфликтов.

5. Трудности с саморегуляцией: Некоторые дети могут испытывать трудности с контролем своих эмоций, поведения и реакций в различных ситуациях.

6. Проблемы с организацией: Дети могут столкнуться с трудностями в планировании своего времени, выполнении заданий в срок и организации своих учебных материалов.

7. Стресс и тревога: Некоторые дети могут испытывать стресс или тревожные состояния, связанные с учебой, социальными отношениями или другими аспектами их жизни.

Упражнения и игры, которые могут помочь развить произвольное внимание у младших школьников:

1. Игра "Собери пазлы": Предложите ребенку собрать пазлы разной сложности. Это упражнение требует концентрации, внимания к деталям и логического мышления.

2. Игра "Запомни и воспроизведи": Покажите ребенку набор предметов на некоторое время, а затем попросите его воссоздать этот набор или описать, что он видел. Это развивает память и способность концентрироваться на деталях.

Заключение

Когнитивное развитие у младших школьников, особенно в области внимания, имеет решающее значение для их обучения и академического успеха. Внимание является ограниченным ресурсом, и младшие школьники могут испытывать трудности с поддержанием внимания в течение длительного периода времени. На развитие внимания влияют различные факторы, включая нейробиологические, генетические, экологические и индивидуальные характеристики.

Список использованной литературы:

1. Баскакова, И. И. Внимание дошкольника, методы изучения и развития [Текст] / И. И. Баскакова.- М.: Институт практической психологии, 1995. - С.34
2. Веккер, Л.М. Психика и реальность: единая теория психических процессов [Текст] / Л.М. Веккер.- М.: Смысл, 1998.
3. Выготский, Л. С. Развитие высших форм внимания в детском возрасте: хрестоматия по вниманию [Текст]: под ред. А.Н.Леонтьева, А.А. Пузырея, В.Я. Романова / Л. С. Выготский.- М., 1976. - С. 184-219.
4. Выготский, Л.С. Вклад отечественных ученых в изучение проблемы развития внимания в целом и развития внимания у детей дошкольного возраста [Текст] / Л.С.Выготский, Д.Б.Эльконин, П.Я.Гальперин.- М.: Просвещение, 2001.
5. Shabbazova, D. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. Academia Science Repository, 4(05), 12-19.
6. Roziklovna, P. D. S. D. (2023). Systematics of Primary Education Content on the Base of Axiological Paradigm. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 25, 55-57.
7. Shabbazova , D. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARI SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SHAXSIY QADRYATLI YONDASHUV. MONOGRAFIYA. Termiz-2023. *Interpretation and Researches*, 1(1).
8. Ulasheva A., Olloqulova F. TA'LIMIDA TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Models and methods in modern science. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 40-44.
17. Bosimova M., Olloqulova F. MUAMMOLI METODLAR VOSITASIDA O 'QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH //Models and methods in modern science. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 11-13.

ТАРБИЯИ АХЛОҚИИ МАКТАББАЧАҒОНИ ХУРДСОЛ ДАР РУҲИЯИ АНЪАНАҲОИ ХАЛҚӢ

Мингбоева Ойпарӣ Абдуворисовна

*муаллими кафедраи педагогикаи умумии
МДТ“ДДХ ба номи академик Бобоҷон Ғафуров”*

Дар тамоми асрҳо одамон тарбияи ахлоқиро баланд қадр мекарданд. Дигаргунӣҳои амиқӣ иҷтимоию иқтисодӣ дар ҷомеаи муосир моро водор

мекунанд, ки дар бораи ояндаи Тоҷикистон, дар бораи насли навраси он фикр кунем.

Дар ҷомеа “норасоии ахлоқӣ” вучуд дорад, ки яке аз зухуроти он аз даст додани арзишҳои маънавии мардум, бахусус, бегона шудани насли наврас аз фарҳанги мардумӣ ва арзишҳои он мебошад. Ҳоло муаммои тарбияи ахлоқии мактаббачагон аз ҳарвақта дида тезу тундтар аст: ҷамъияти мо ба тайёр кардани одамони бомаърифат, дорои ахлоқи баланд, на танҳо донишманд, балки хислатҳои хуби инсонӣ дошта, эҳтиёҷ дорад.

Тарбияи ахлоқӣ ҳамчун асос, пеш аз ҳама, барои тарбияи инсондӯстии ӯлавонон дар шароити муносибатҳои бозоргонӣ, ки на танҳо мустақилият, чандирӣ, кордонӣ, балки тарбияи шахсияти навро таълим мекунад, ба яке аз ӯлаҳои аввал мегузарад, ки ба арзишҳои ахлоқии умумибашарӣ нигаронида шудааст. [4. С. 22]

Шумораи бештари одамон ба он мефаҳманд, ки барои эҳёи маънавии ҷомеа танҳо донише, ки таълими анъанавӣ медиҳад, кофӣ нест. Тавассути таҳсилоти сирф илмӣ сифатҳои ахлоқиро оқилона азхуд кардан мумкин нест; ҳеҷ як илм худ аз худ ҷои муҳаббат, имон ва шафқатро гирифта наметавонад. Аз ин ҷост, ки масъалае ба миён меояд: фароҳам овардани шароити педагогӣ барои тарбияи ахлоқии мактаббачагони хурдсол, инчунин муайян намудани мавқеи фарҳанги ахлоқӣ дар сохтори мазмуни таълим. Барои ҳалли ин масъала ба муаллим маҳорату малака лозим аст, ки фаъолияти худро ба тарбияи ахлоқӣ равона созад.

Байни тасаввуроти кӯдакон дар бораи рафтори ахлоқӣ ва рафтори ҳақиқии онҳо дар гуруҳи кӯдакон ва ҷомеа ихтилоф вучуд дорад. Чӣ тавр дар кӯдакон эҳсосотро инкишоф додан мумкин аст, чӣ гуна онҳоро меҳрубон кардан мумкин аст? Асосҳои ахлоқиро дар раванди таълим дар мактаб чӣ гуна бояд гузошт? Чӣ тавр ба ин ноил шудан мумкин аст? Барои тарбияи ахлоқии онҳо системаи кор бо бачагон зарур аст.

Ҳамаи ин интихоби самти фаъолият: тарбияи ахлоқии мактаббачагони хурдсолро дар асоси шиносоии онҳо бо анъанаҳои халқӣ муайян менамояд. Аз ин ҷост, ки мақсади кори тарбиявӣ: тарбия намудани шахсияти ахлоқи хуб дошта, ба ҷамъият мутобиқ дар асоси анъанаҳои маданияти халқӣ мебошад.

Марҳилаи кунунии рушди ҷомеаи мо бо эҳёи таваҷҷуҳ ба фарҳанги миллӣ, анъанаҳои педагогикаи халқӣ тавсиф мешавад. Педагогикаи халқӣ на танҳо мероси муҳими таърихӣ халқ, балки яке аз воситаҳои ҳифз намудани ҳувияти қавмӣ ва манбаи навсозии технологияҳои тарбиявӣ мебошад.

То ба имрӯз нақши омили миллӣ ба қадри кофӣ ба эътибор гирифта нашуда буд, ки дар натиҷа хонандагони мактабҳо ба анъанаҳои миллӣ, расму оинҳо, ҳунарҳои мардумӣ ва рӯйдодҳои таърихӣ кам таваҷҷуҳ доштанд. Омӯзгор бояд саъю кӯшиши худро барои ташаккули муҳити тарбиявӣ, ки таърих ва фарҳанги халқ, хусусиятҳои муносибатҳои

миллӣ ва худшиносии миллиро ба назар мегирад, равона кунад. Шиносонидани кӯдакон бо ҳунарҳои мардумӣ ва иштироки бевосита дар ҷашнҳои миллӣ дар онҳо ҳисси ахлоқиро бедор мекунад, тарбия ҳамзамон ҳислати мардумӣ пайдо карда, психологияи миллӣ ва рушди ахлоқии инсонро ташаккул медиҳад.[3 с.4-6]

Дар асарҳои таҳқиқотии худ Я.А.Коменский исбот мекунад, ки ҳама гуна таҷрибаи самарабахши педагогӣ, ки бар анъанаҳои халқӣ асос ёфтааст, ҳамеша аз доираи таърихӣ ва фарҳангӣ, ки дар он ба вуҷуд омадааст ва таҳия шудааст. Тарбияи сифатҳои ахлоқӣ раванди мақсадноки ҳамкорӣ байни тарбиядиҳанда ва тарбиягиранда мебошад. Илова бар ин, сифатҳои ахлоқӣ ҳислатҳои муайяни хонанда мебошанд, ки ба рафтори ӯ мувофиқанд, ки намунаи ташаккули ахлоқӣ мебошанд.

Нақши анъанаҳои халқӣ дар тарбияи насли наврас назаррас аст. Давраи нисбатан осебпазири ташаккули маънавии шахс синни хурди мактабӣ мебошад. Омӯзиши эҷодиёти даҳонакии халқ на танҳо ба инкишофи сифатҳои ахлоқӣ ва қобилияти дидани зебоӣ дар кӯдакон мусоидат мекунад, балки ҷаҳонбинии онҳоро васеъ мекунад. Тавассути омӯзиши анъанаҳои маҳаллӣ, кӯдакон ба муҳити фарҳанги халқӣ дохил мешаванд.

Мувофиқи ақидаи А.С.Макаренко, дар синни хурди мактабӣ ҳислатҳои зерини маънавӣ тарбия карда мешаванд: хушмуомилагӣ, таҳаммулпазирӣ, суботкорӣ, хоксорӣ, ватандӯстӣ, меҳнатдӯстӣ, масъулиятшиносӣ ва ғайра. Аз ин рӯ, мо сифатҳои ахлоқиро, ки ба гуфтаи олимони гуногун, ки дар синни хурди мактабӣ тарбия дода мешавад, дида мебароем:

- дӯстӣ як намуди рафтори инсонист, ки дар шинохтан ва эҳтироми шахсияти шахси дигар, боварӣ ба дигарон, ҳамзистии осоишта бо одамони дорои нуқтаи назари гуногун, ин хоҳиш ва қобилияти дарёфт намудани ҳамдигарфаҳмӣ бо одамон мебошад;

- интизомнокӣ - сифати муҳими ахлоқӣ, ки дорои муносибати масъулиятнок ба кор, ҳисси баланди ўҳдадорӣ, талаботи баланд ба рафтор – ҳам ба худ ва ҳам одамони дигар мебошад;

- ростқавлӣ ошкоро ва канорагирӣ аз фиреб дар муносибат бо одамони дигар ва худ;

- меҳнатдӯстӣ - қобилияти ба таври мусбӣ алоқаманд ба ҷараёни фаъолияти меҳнатӣ, нишон додани фаъолият, ташаббус, поквичдонӣ, фидокорӣ ва қаноатмандӣ аз ҳуди раванди меҳнат. Дар кӯдакони синну соли хурди мактабӣ меҳнатдӯстиро тарбия намудан лозим аст, ки он хоҳиши кор накарданро бартараф менамояд;

- масъулият ўҳдадориест, ки ба дӯши касе гузошта мешавад, то масъулиятро оид ба баъзе амалҳои худ ва қабули масъулият барои оқибатҳои эҳтимолии онҳо ба зимма гирад. Масъулият мустақиман бо иҷрои ўҳдадориҳо алоқаманд аст, ки “ваъда ё шартномае, ки иҷрои

бечунучаро аз ҷониби қабулкунанда талаб мекунад, фаҳмида мешавад” ва ғайра.[6. с. 396]

Эҷодиёти халқӣ табиатан ба эҷодиёти кӯдак наздик аст (соддагӣ, пуррагии шакл, умумияти тасвир), аз ин рӯ, он ба дарки кӯдак наздик ва ба ӯ фаҳмо аст. Аз ин рӯ, омӯзиши анъанаҳои фарҳангӣ аз синфҳои ибтидоӣ оғоз мешавад ва ба фарҳанги халқи худ кӯдаконро талқин менамояд. Танҳо дар ҳамин сурат эҷодиёти халқӣ дар руҳияи кудак асари амиқ гузошта, шавки доимиро бедор мекунад ва ба бачагон имкон медиҳад, ки анъанаҳои халқи худро нағзтар дарк ва қабул кунанд.

Анъанаҳо пайвастагии наслҳоро ташкил мекунанд, дар онҳо ҳаёти маънавӣ ва ахлоқии халқҳо нигоҳ дошта мешавад. Анъанаҳо унсурҳои мероси иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мебошанд, ки аз насл ба насл мегузаранд ва дар ҷомеаи муайян, дар гуруҳи иҷтимоӣ муддати тӯлонӣ нигоҳ дошта мешаванд. Пайвастагии калонсолон ва хурдсолон маҳз ба анъанаҳо асос ёфтааст.

Рушди бомуваффақияти фарҳанг, системаи маорифи халқ танҳо дар заминаи табиӣ анъанавӣ халқҳо имконпазир аст. Фарҳанг ба маънои васеаш маҷмуи воситаҳо, усулҳо, шаклҳо, намунаҳо ва дастурҳои мушаххас ва ҳамкорӣ одамон бо муҳити зист, ки онҳо дар ҳаёти яқоя бо ҳам нигоҳ доштани сохторҳои муайяни ғайриро ва муносибатро ифода мекунанд.

Олами фарҳанги мардумӣ ба кӯдакон арзишҳои ахлоқии халқи тоҷик: меҳнатдӯстӣ, шафқат, муҳаббат ба табиат, ба сарзамини худро ошкор мекунад. Фарҳанги мардумӣ дар шаклҳои дастраси хонандагон синфҳои ибтидоӣ: бозихо, сурудҳо, афсонаҳо, муаммоҳо, сару либосҳо, асбобҳои рӯзгор таҷассум ёфтааст.

Омӯзиши фарҳанги мардумӣ (махсусан омодагӣ ва иштирок дар чорабиниҳои идонаи театрӣ) на танҳо ба ташаккули шахсияти кӯдак мусоидат мекунад, балки малакаҳои муоширати байнишахсро инкишоф медиҳад, ба роҳбари синф дар кори муттаҳид сохтани коллективи синф, ва падару модаронро ба раванди тарбияи ҷалб намудан ёрӣ мерасонад.

Аз ин рӯ, муҳим аст, ки раванди тарбияро тавре бояд сохт, ки кӯдакон ҳангоми ба таври мунтазам гирифтани дониш ва ғояҳои зарурӣ, инчунин дар ҳолатҳои ҳаёти қарор гиранд, ки ба таҷрибаи эҳсосии донишҳои гирифташуда ва аз ин рӯ, огоҳӣ ва таҳкими онҳо мусоидат кунанд. Дар бобати тарбияи ахлоқии талабагон дар асоси анъанаҳои халқӣ кори мақсаднок бурдан лозим аст.

Тарбияи ахлоқӣ ва маданияти рафтор намеша мушмил аст, барои расидан ба ин мақсад вақт лозим аст. Ба баъзе шахсон барои он лозим аст, ки меҳрубону раҳмдил, поквичдону боинсоф, хоксору дилсӯзи Ватан гарданд, баъзеҳо бошанд роҳи дурро бояд тай кунанд. Танҳо бо ғайриро мақсадноки омӯзгор оид ба тарбияи ахлоқии хонандагон дар ҳамкорӣ бо хонандагон, падару модарон, аҳли ҷомеа боиси ташаккули шахсияти ахлоқан ба ҷомеа мутобиқшуда мегардад.

Муассисаи таҳсилоти ҳамагонӣ вазифадор аст, ки як шахрванди бомасъул омода намояд, ки тавонад мустақилона баҳо дода тавонад ва фаъолияти худро мувофиқи манфиатҳои одамони гирду атрофаш созад. Ҳалли ин масъала бо ташаккули сифатҳои устувори маънавии шахсияти мактаббача алоқаманд аст.

Дар охир ҳаминаро бояд қайд намудан лозим аст, ки тарбияи ахлоқӣ асоси тамоми таҳкурсии мебошад, вобаста аз он, ки устод дар ин синну сол онро дар ҳаёти хонанда чӣ гуна гузоштааст, аз он вобаста аст, ки ӯ дар оянда чӣ гуна месозад ва чӣ гуна муносибаташро бо дигарон барқарор мекунад.

Адабиёт:

1. Богданова О.С. Методика воспитательной работы в начальной школе. - М., Просвещение, 1983. 208с.
2. Болдырев Н. И. Нравственное воспитание школьников: вопросы теории. М.: Педагогика, 1979. 224 с.
3. Золотова А.В. Нравственное воспитание младших школьников. // Начальная школа. 1992 № 5-6. с. 4-6.
4. Қодиров С., Миралиев А.М. Барнома ва тавсияҳои методӣ аз ҷанни "Методикаи корҳои тарбиявӣ". - Душанбе, 2003. – 22 с.
5. Колесникова И.А. Воспитание человеческих качеств. // Педагогика. 1998. № 7. с. 52-56.
6. Макаренко А. С. Лекции о воспитании детей М.: Юрайт, 1985. 396 с.
7. Руденко Ю.Д. Народная педагогика и В.А. Сухомлинский. // советская педагогика. 1991. № 2. с. 103-106.

OTA-ONALARNING O'Z BOLALARIGA E'TIBORINI KUCHAYTIRISHNING PSIXOLOGIK AHAMIYATI

*Turayeva Nilufar Allamuradovna
Termiz tumani 19-maktab psixologi*

Annotatsiya. Yosharni ma'naviy taasurotlarini shakllanishida atrof muhit, oila, mahalla va maktabning ta'siri va yoshlarning orzu-intilishlari, didi, dunyoqarashi hissiy kechinmalarini tushunish, ularga yaqindan yordam berish kerakligi maqolada yoritilgan.

Kalit so'zlar: O'smirlar xulq-atvoridagi o'zgarishlar, tarbiya, ota-onalar ma'suliyati, shaxs rivojlanish ko'nikmalari, pubertat davr.

Аннотация: В статье. Выделено влияние среды, семьи, махалле и школы на формирование духовных впечатлений молодежи, а также необходимость понимания душевных переживаний молодежи, ее вкусов, мировоззрения, а также необходимость оказывать им непосредственную помощь.

Ключевые слова: Изменения в поведении подростков, воспитание, родительская ответственность, развитие навыков личности, пубертатный период.

Annotation: The influence of the environment, family, neighborhood and school on the formation of the spiritual impressions of young people, and the need to understand the dreams, tastes, world-view, and emotional experiences of young people to help them closely.

Key words: changes in the behavior of adolescents, upbringing, parental responsibility, personality development skills, puberty period.

Jamiyatda oilaning roli o'zining kuchi bo'yicha boshqa hech bir ijtimoiy institutlar bilan tenglashtirib bo'lmaydi. Aynan oilada insonning shaxsi shakllanadi va rivojlanadi. Oilada insonning ma'naviyligiga asos solinadi, shaxsning ichki dunyosi va individual sifatleri ochib beriladi. Bugungi kundagi eng dolzarb masala sifatida jamiyatda yoshlarning xulq-atvoridagi salbiy o'zgarishlar namoyon bo'lmoqda. O'smirlardagi bu o'zgarishlar agressiv hatti-harakatlarda o'z ifodasini topmoqda. Xo'sh, bunday agressiv xulq-atvorni yuzaga keltiruvchi asosiy omil nima? Buni qanday yo'l bilan oldini olish mumkin? Avvalo, oiladagi tarbiya jarayoni, o'smir shaxsida xulq-atvorni yuzaga kelishining birlamchi omili hisoblanadi. Oiladagi muhit ota-ona o'z ma'suliyatlarini his qilishi bilan barqaror bo'ladi. Bolalarning odobli bo'lib ulg'ayishi uchun ota-ona bilan bir qatorda mahalla-kuy ham katta ibrat maktabidir. "Qush uyasida ko'rganini qiladi", deb bejiz aytmagan xalqimiz. Farzand tarbiyalayotgan ota-ona har bir harakati, yurish turishi, muomalasi, boshqalar bilan o'zaro munosabatida olijanob fazilatlarni namoyon eta bilishi kerak. Chunki bola tabiatan nihoyatda taqlidchan va kuzatuvchan bo'ladi.

Shuning uchun uning atrofdagilari o'z odatlari bilan ba'zan o'zlari sezmagan holda ularga ta'sir qiladilar. Oiladagi qo'pol munosabatlar, ko'p yolg'on gapirish, yoqimsiz hatti-harakat bola tarbiyasiga salbiy ta'sir qiladigan nosog'lom muhitni keltirib chiqaradi. Farzand tarbiyasida ota-onaning muomalasi muhim o'rin tutadi. Bola ota-ona tomonidan qo'pol, dag'al so'zlar eshitib, kaltak yeb katta bo'lsa, bu uning tabiatiga salbiy ta'sir qiladi. Bu esa o'z navbatida oiladagi nosog'lom muhitda tarbiyalanayotgan boladan "ma'naviy kasal" insonlar shakllanadi. Ular esa jamiyat ma'naviyatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bolalarga yetarli darajada e'tibor berilmasligi, ularda mehr yetmaslik holatini yuzaga keltirmoqda. Psixolog olimlarni ta'kidlashicha, shaxsda mehrga bo'lgan ehtiyojni qondirilmasligi, undagi jiddiy kamchiliklar paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin ekan. Har bir insonga o'z ehtiyojlarini qondirish, shaxsiy va umumiy maqsadlarga erishish uchun boshqa odamlar bilan birlashishga intilish xosdir. Bola shaxsidagi mehrga bo'lgan ehtiyojni qondirilishda me'yorga amal qilish muhim. Zero, e'tiborning haddan ortiq darajasi ham salbiy holatlar sababchisi bo'lishi mumkin.

Oiladagi haddan ziyod o'smir erkinliklarini cheklash yoki aksincha ota-ona tomonidan surunkali befarqlik ham shunigdek agressiv xulq ko'rinishlarini shakllanishga olib keladi. Agressiv xulq oilada o'smirning erkinliklari haddan ziyod chegaralanganda yoki unga haddan ziyod erkinliklar berilganda ham shakllanishi mumkin. Agar o'smir oilada barcha ehtiyojlarini tezlik bilan

qondirildishiga o'rganib qolgan bo'lsa, tengdoshlari jamoasida uning ehtiyojlariga to'sqinlik qilganga nisbatan agressiv munosabat bildiradi Oilada emotsional inkor etilganlik holatlarida ham o'smirlar o'zlarining agressiv xulqda ko'rinishlari bilan o'zlariga oila a'zolarining e'tiborini qaratishga harakat qiladilar. Ota -ona o'smir xulqidagi o'zgarishlar sababini izlash o'zaro munosabtlarni o'zgartirishga harakat qiladi.

Agar o'smir oila a'zolari muntazam tarzda o'zaro nizolar, baqiriqlar orqali ta'sir o'tkazish asosida muammolarini hal etishga o'rgangan bo'lsalar, boshqa ijtimoiy vaziyatda aynan o'zni shunday tutishga intiladi. -shaxsiy muammolar (fiziologik va psixologik xarakterdagi muammolarni kelib chiqishiga sabab bo'luvchi pubertat davri xususiyatlarining namoyon bo'lishi) O'zining tashqi ko'rinishidan norozi bo'lish (Terzit kompleksi)kattalar tomonidan noadekvat idrok qilinishi O'smir o'zini kattadek his etadi, unga bolalar kabi munosabat bo'lishlari yoqmaydi.

O'smirdagi taffakurning tanqidiyligi kattalar hatti-harakatiga nisbatan shubha bilan qarash,ulardagi axloqiy me'yorlarga nisbatan e'tiroz hislarini shakllanishga olib keladi. Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, shaxsning agressiv hatti - harakatiga ta'sir etuvchi xususiyatlaridan biri - bu frustratsiyani ko'tara olmaslik qobiliyatidir. Ma'lumki, frustratsiya ehtiyojlarni qondirishda yoki maqsadga erishish yo'lida paydo bo'lgan to'siqlar tufayli kelib chiqqan holatdir. Xuddi shu paytda o'smir shaxsida ham ota - ona va yaqinlari uni tushunmasligi va aksincha unga nisbatan qattiqqo'lligi natijasida agressiv hatti - harakatlar, o'smir xulqida og'ishlar namoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin.

Demak, o'smirning agressiv xulqi shakllanishida asosan ota - ona ta'siri kuzatiladi va oila tarbiyasidagi quyidagi omillar katta rol o'ynaydi: - o'smir harakatidan qoniqmagan ota - ona reaksiyasi; - o'smirlar va ota - onalar o'rtasida munosabatning xarakteri; - aka - uka, opa - singillar o'rtasidagi munosabatlar xarakteri; - ota yoki ona yoki ikkovlari bilan bo'lgan yomon munosbat. Shuningdek, o'smir ota - onalarning qo'llab - quvvatlamasligi va ularning qiziqishlariga beparvoligini sezsa, quyidagi vaziyatlar yuzaga kelishi mumkin: - jinoyatchilik faoliyatiga kirib ketish; - boshqa o'smirlarga qarshi chiqish; - o'z ota - onasiga nisbatan o'zlarini agressiv holda tutishi mumkin. O'smir xulqidagi og'ishlar asosini avvalo oila muhiti tashkil qilishi va oiladagi o'zaro bir - birini psixologik tomondan tushunmasligi natijasidir.

O'smirlik keskin o'zgarishlar davriligini hisobga olgan holda, ularga alohida e'tiborni qaratish maqsadga muvofiqdir. Aks holda esa, yuqoridagi salbiy xususiyatlar o'smir xarakterini, uning xatti - harakatini tubdan o'zgartirib yuboradi. Xulosa qilib aytganda, tarbiyada eng muhim vosita bu mehr va shirinso'zlik bilan tarbiyalashdir. Bu ikki vosita bir bo'lib, bolani shakllantiradi. Shu jumladan, ta'limni ham g'azab va jazolash bilan amalga oshirmagan ma'qul. Zero, zo'rlab berilgan ta'lim bola xotirasidan tezda o'chib ketadi. Oqibatda uning shu sohaga nisbatan qiziqishi so'nishi mumkin. Bundan ko'rinadiki, ta'limning avvali ham yaxshi tarbiyadan boshlanadi. Yana shu narsani ta'kidlab o'tish joizki, ota-onalari, yaqinlari tomonidan mehr-e'tiborni yetarli darajada, o'z vaqtida berilish

bola shaxsdagi barcha ijobiy hislatlarni shakllantiradi. Har xil tobelik holatlarini (internetga, video o'yinlarga, qarama-qarshi jins vakillariga tobelik) oldini oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Goneyev A.D., Lifintseva N.I., Yalpayeva N.B., Korreksion pedagogika asoslari / Ed.V.A. Slastenina. -M., 1999 yil

2. Zaporozhests A.B, Lisina M.N. Maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqotni rivojlantirish, - M., 1974 yil

3. Karpova S.N. Ontogenezda psixik rivojlanishning o'ziga xosligi (rivojlanish psixologiyasining dolzarb muammolari). -M., 1978 yil.

4. Olloqulova F. U. GENERAL LEARNING SKILLS AS A MEANS OF FORMING RESEARCH ACTIVITY IN STUDENTS BASED ON CONCENTRISM //INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE GLOBAL SCIENCE. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 121-126.

5. Jo'ra qizi Xushboqova Z., Olloqulova F. U. SHAXS TARBIYASIDA PEDAGOGIKANING AHAMIYATI //ILM FAN TARAQQIYOTIDA ZAMONAVIY METODLARNING QO'LLANILISHI. – 2022. – T. 2. – №. 28. – С. 151-156.

ФОРМИРОВАНИЕ У УЧАЩИХСЯ УСТНЫХ И ПИСЬМЕННЫХ НАВЫКОВ СЧЁТА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ.

Кабирова Навруза Хаётжон кизи

*учитель Термезского Государственного Института
кафедры Теория начального образования*

Аннотация. В настоящей работе исследуется формирование у учащихся навыков устного и письменного счета в начальных классах. Роль прочного овладения таблицы умножения, сложения, вычитания, деления и умножения при обучении математики в начальных классах.

Ключевые слова: устный счёт, письменный счёт, сложение, вычитание, умножение, деление, таблица умножения, выражение и задачи.

Формирование навыков устного счета занимает особое место в обучении математике начальной школы и является одной из главных задач обучения. Основные приемы устных вычислений активизируют познавательную деятельность учеников, развивают у детей память, речь, способность воспринимать на слух сказанное, повышают внимание и остроту реакции. Обучение математике в начальных классах осуществляется в настоящее время несколькими подходами. При любом из подходов одной из важнейших задач обучения математике является формирование у младших школьников прочных осознанных вычислительных навыков, прежде всего навыков устного счета.

Вычислительные примеры представляются детям весьма абстрактными, лишенными практической цели, а работа над ними – скучным занятием. Между тем, именно вычислительные примеры являются основным средством формирования умений и навыков выполнения вычислений, без чего невозможно овладение основами наук, а

также почти всеми видами практической и профессиональной деятельности.

Важность и необходимость устных вычислений на уроках математики в начальной школе осознает каждый работающий учитель. Значение его велико и в отношении привития детям интереса к предмету, и формирования прочных вычислительных навыков. Уже в первом классе начальной школы изучаются приемы устных и письменных вычислений. Успешность овладения устными приемами зависит от знания учениками удобных способов выполнения действий, учитывающих особенности числового материала.

При умелом использовании устных упражнений они играют немаловажную роль в повышении эффективности урока. Основное условие при этом – рассматривать устные упражнения не как дополнительный материал и не как самоцель, а как органическую, необходимую часть урока, без которой усвоение знаний и навыков будет протекать с большими трудностями, с большой потерей времени. Уроки математики в начальных классах имеют как правило, кроме основной задачи, связанной с изучением текущего материала, ещё ряд других, относящихся к закреплению пройденного материала, и подготовки к новым вопросам.

С этой точки зрения и подбираются упражнения к уроку, продумывается форма проведения. Каждое упражнение дается с четко определенной целью. Устные упражнения, как и любые другие упражнения, проводятся с одной из следующих целей: подготовка к пониманию нового материала, закрепление пройденного, обработка приобретенных навыков. В связи с этим понятия и навыки, составляющее содержание устных упражнений нужно правильно определить их место в системе формирования понятий и навыков.

Анализ методической литературы и изучение опыта работы учителей начальных классов показали, что формирование устных вычислительных навыков происходит на фоне ошибок учеников. Причины ошибок, в некоторой мере, обусловлены такими особенностями традиционного подхода, как: недостаточное внимание к формированию самоконтроля, однообразие заданий на вычисления и то, что в учебнике вычислительные приемы даны в готовом виде через образец выполнения, что снижает познавательную активность учеников. Все это доказывает, что одной из актуальных проблем начального обучения математике в настоящее время являются устные упражнения для непосредственной подготовки к восприятию нового, например для отработки отдельных операций входящих, в состав более сложных умений и навыков.

Чтобы обеспечить прочное овладение таблицей умножения, необходимо организовать работу учащихся так, чтобы вычислительные навыки табличного умножения и деления были сформированы у учащихся начальных классов качественно, являлись осознанными и могли

применяться в различных приемах внетабличного умножения и деления. Добиться этого учитель может строя свою методическую работу поэтапно, как выявлено нами в предыдущем параграфе. Только строго последовательная методика способствует распределению во времени ознакомления школьников с теоретическими фактами, лежащими в основе построения таблицы умножения, а затем составление таблиц и их последующее заучивание.

Табличное умножения и деление изучается в следующей последовательности:

- 1) конкретный смысл умножения,
- 2) конкретный смысл деления,
- 3) переместительное свойство умножения,
- 4) взаимосвязь между компонентами и результатом умножения.

Умножение и деление сначала их изучения целесообразно рассматривать отдельно, поскольку главным при этом является раскрытие не взаимосвязи между ними, а конкретного смысла этих действий. Для осознания необходимости введения нового арифметического действия для случаев сложения одинаковых слагаемых можно использовать различные реальные ситуации. Например: учащимся предлагается посчитать количество кафельных плиток, необходимых для выкладки стены на кухне. Стена имеет форму прямоугольника, разбитого на квадраты. Учащиеся начинают действовать способом по единичного счёта клеток, но обнаруживают трудоёмкость работы. Подчеркнув это, учитель ставит задачу найти более простой путь поиска ответа. После этого учитель вводит новую запись, используя знак умножения, и предлагает учащимся сопоставить записи. Т.е. умножение рассматривается как нахождение суммы одинаковых слагаемых. Дети должны усвоить связь между сложением и умножением, научиться понимать смысл каждого компонента произведения: число, которое берётся слагаемым, - первый множитель; число, которое показывает, сколько одинаковых слагаемых, - второй множитель. Раскрывая конкретный смысл умножения, следует, прежде всего, расширить опыт учащихся в выполнении соответствующих операций над предметами. Ещё в 1 классе при изучении нумерации, сложения и вычитания в пределах 10 и 100 целесообразно ввести счёт пар предметов, троек и т.д. и предлагать задачи или примеры на нахождение суммы одинаковых и неодинаковых слагаемых:

В трёх коробках лежит по 6 карандашей в каждой. Сколько всего карандашей в коробках?

В первой коробке 3 карандаша, во второй – 6, в третьей – 8. Сколько всего карандашей в коробках?

Подобные задачи (примеры) полезно иллюстрировать предметами или рисунками. Следует включать и обратные упражнения: по данным рисункам составить задачи (примеры) на сложение.

Решая такие задачи и, вычисляя значения выражений, учащиеся замечают, что есть суммы с одинаковыми слагаемыми, и считают, сколько таких слагаемых.

Список использованной литературы:

1. Ruzikulovna, Shabbazova D. "The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes." *JournalNX*, vol. 7, no. 11, 2021, pp.
2. Kabirova Navro'za Hayotjon qizi. FORMULATION OF LOCAL AND NON-LOCAL BOUNDARY PROBLEMS FOR HYPERBOLT EQUATIONS. // *Procedia of Theoretical and Applied Sciences*, Volume 13 | Nov 2023.
3. Кабирова Навруза Хаётжон кизи. ОБ ОДНОЙ КРАЕВОЙ ЗАДАЧЕ ДЛЯ ГИПЕРБОЛИЧЕСКОГО УРАВНЕНИЯ ТРЕТЬЕГО ПОРЯДКА. // *World of Scientific news in Science International Journal*, 2023 Vol 1 Issue 1.
4. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ // *World of Scientific news in Science*. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.
5. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.
6. Mo'minov, I., & Eshmatov, I. (2023). BOSHLANG'INCH SINFLARDA INTERFAOL METODLAR. *Академические исследования в современной науке*, 2(15), 70-75.
7. Abduhamidova Z., Xabibulloyev A. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NOSTANDART MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH // *Interpretation and researches*. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
8. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES // *International Journal of Pedagogics*. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 88-91.
9. Musurmonkulov, A. (2023). CORRELATION OF LEXICAL-SEMANTIC RELATIONS WITH GRADUONYMY. *Science and innovation*, 2(C10), 168-17
10. Habibullayevna S. Z. MUNISNING "SAVODI TA'LIM" RISOLASI QO'LYOZMALARI TAVSIFI // *Research Focus*. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 54-62.
11. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida // *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*. – 2023. – Т. 3. – №. 11. – С. 113-118.
12. Ismatova, N., & Tursunova, S. I. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA OG'ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH, TILSHUNOSLIK USLUBIY MUAMMO SIFATIDA. *Interpretation and researches*, 2(1).
13. Isakovna, T. S. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 25(1), 38-42.

14. O'roqova S. S. INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON INDIVIDUAL APPROACH-SOCIAL PEDAGOGICAL NEED //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 04. – С. 3-7. Саидова, С. Э., & Самиева, С. О. (2018). НАҚШИ СУХАН ДАР ТАРБИЯИ МАЪНАВИИ ИНСОН. *Интернаука*, (44-2), 62-64.

15. Abduvaitovna, R. S. (2023). KVANT MEXANIKASI BA'ZI MASALALARINI KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLIDAN FOYDALANIB YECHISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 6(3), 447-449.

16. Raupova, S. A. (2023). USING TIMSS ELEMENTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY CLASSES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 69-74.

17. Norbo'tayev, X. B., & O'roqova, S. S. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI TABIIY FANLAR MISOLIDA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar*, 1(5), 733-736.

O'ZBEK TILIDA KELISHIK KATEGORIYASINING O'RGANILISHI

Qudratova Manija Shohmansur qizi

*TerDPI Filologiya fakulteti o'zbek tili va adabiyoti
yo'nalishi 3-bosqich 306-guruh talabasi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek tilida kelishik kategoriyasining o'rganilish masalasi yorqin bayon qilindi. Barcha kelishik kategoriyasi va ularning qanday tarzda foydalanilishi haqida fikr yuritildi. Shuningdek, kelishik kategoriyasi va egalik kategoriyasi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Kelishik kategoriyasi, bosh, tushum, qaratqich, jo'nalish, o'rin-payt, chiqish kelishigi.

Ismlarni boshqa so'zlarga tobelantirib bog'lashga xizmat qiluvchi qo'shimchalar kelishik shakllari deyiladi. Kelishik qo'shimchalari doimiy ravishda tobe so'zga qo'shib qo'llaniladi. Masalan, sizdan katta, darsga bormoq, sumkani olmoq, darsga tayyorlanmoq kabi. Kelishik qo'shimchalari ko'makchilar bilan sinonim bo'lib qo'llaniladi. Kelishiklar bilan ifodalangan birikmalar aniq, ko'makchilar bilan ifodalangan birikmalar esa mavhum bo'ladi. Yo'nalish ma'nosidagi birikmalarda bu hol sezilarli darajada kuzatiladi. Masalan, uyiga ketdi – uy tomon ketdi. Shuningdek, boshqa ko'makchilar bilan ham bu hol kuzatiladi. Kelishiklar gapda otning yoki otlashgan so'zning fe'lga va ba'zan boshqa so'z turkumiga o'z munosabatini ifodalaydigan formasidir.

Kelishik kategoriyasi (qisqa KK) morfologik kategoriya sirasida ustuvor sintaktik tabiati bilan ajralib turadi. U egalik kategoriyasi bilan birgalikda sintaktik shakllarning so'z birikmasiga xos guruhini tashkil etib, gapga xos kesimlik kategoriyasidan farqlanadi. Kelishik kategoriyasining UGMsi – “sintaktik qurilmada oldingi so'zni keyingi so'zga bog'lash”. Bu bilan u egalik

kategoriyasiga qarama-qarshi tursa, fe'ning o'zgalovchi kategoriyasi, bog'lovchilar va ko'makchilarga yaqin turadi.

Ammo ulardan farqli jihatga ega. Ko'makchidan morfologik ko'rsatkich (qo'shimcha) ekanligi bilan farqlanadi. Ko'makchilar grammatik ma'no ifodalash, so'zlarni bir-biriga bog'lash vazifasini bajarsa-da, leksik birlik hisoblanadi. O'zgalovchi kategoriya shakllaridan barcha mustaqil so'zni sintaktik aloqaga kiritish, so'zning lug'aviy ma'nosiga ta'sir etmasligi bilan ajraladi. Holbuki, o'zgalovchi kategoriyasi faqat fe'lga xos va fe'llarning lug'aviy ma'nosiga ta'sir etishi bilan lug'aviy-sintaktik mohiyatga ega.

Shuning uchun ular "fe'l kelishiklari" deb ham yuritiladi. Bog'lovchilardan esa tobe aloqa uchun xizmat qilib, so'z birikmalariga xosligi hamda grammatik ko'rsatkich (qo'shimcha) ekanligi bilan farqlanadi.³¹ O'zbek tilida olti shaklli kelishik mavjud bo'lib, ular bosh kelishik, qaratqich kelishik, tushum kelishigi, o'rin-payt, jo'nalish va chiqish kelishigidir. Kelishik kategoriyasi shakllari quyidagi jadvalda aks ettirilgan:

№	Kelishik nomi	Qo'shimchasi	Misollar
1	Bosh kelishik	–	maktab, yomon, besh, biz, yurish
2	Qaratqich kelishigi	-ning	maktabning, yomonning, beshning, bizning, yurishning
3	Tushum kelishigi	-ni	maktabni, yomonni, beshni, bizni, yurishni
4	Jo'nalish kelishigi	-ga (-ka, -qa)	maktabga, yomonga, beshga, bizga, yurishga
5	O'rin-payt kelishigi	-da	maktabda, yomonda, beshda, bizda, yurishda
6	Chiqish kelishigi	-dan	maktabdan, yomondan, beshdan, bizdan, yurishdan

Bu kelishiklarning har biri o'ziga xos ma'noviy va sintaktik xususiyatlarga egadir. Faqatgina qaratqich kelishigi ot vazifasida boshqariladi va hokim so'z egalik qo'shimchasini olib keladi. Masalan: maktabning binosi, gulning ifori kabi. Qolgan kelishiklar sifat yoki fe'l tomonidan boshqariladi: asarni o'qidi, kitobda yozilgan, sarlavhadan olindi. Ko'p asarlarda kelishik shakllarining qo'llanilishi har xil usullar bilan tavsiflanadi.

Bosh kelishik. Bu kelishik hech qanday qo'shimcha talab qilmaydi va uning yagona mohiyati boshqa kelishiklarga qarama-qarshi qo'yilish asosida

³¹ Sayfullayeva R, Mengliyev B, Boqiyeva G, Qurbonova M, Yunusova Z, Abuzalova M – Hozirgi o'zbek adabiy tili, Toshkent – 2009.

belgilanadi. Bu kelishik shakli kim? nima? qayer? so'roqlaridan biriga javob bo'ladi. Bosh kelishik asosan, ega, ot-kesim va undalma vazifalarida keladi.

1. Termiz – Surxondaryoning markazi. (ega)
2. Bilim maskani – maktab. (ot-kesim)
3. Ona, naqadar buyuk zot! (undalma)

Darslik va ba'zi qo'llanmalarda bosh kelishik kesim vazifasida ham qo'llaniladi. Onam – shifokor. Qalb kaliti – so'z kabi. Bosh kelishik gapning tarkibida tobelanib keladigan gap bo'lagi, so'z yoki gap kengaytiruvchisi bo'lib kela oladi.

Qaratqich kelishigi. Qaratqich qo'shimchasini olgan so'z – qaratqich va qaratqichga bog'lanib kelgan so'z qaralmish munosabati deyiladi. Uning qo'shimchasi -ning. Bu kelishik uch xil qo'llaniladi: daraxtning yaprog'i, mening kitobim, yuzin dudog'i. Shuningdek, shuning uchun, shuning singari, shuning bilan birikmalarida qaratqich kelishigi so'zning ajralmas va bo'lina olmaydigan qismiga aylanadi. Qaratqich kelishigida bo'lgan birikmalarning ikkinchi qismi egalik qo'shimchalari bilan hosil qilinadi.

Qaratqich va qaralmish munosabatlari quyidagi holatlarda uchraydi:

1. Qaratqich belgili, qaralmish belgisiz: bizning oila
2. Qaratqich belgili, qaralmish belgili: daraxtning bargi
3. Qaratqich belgisiz, qaralmish belgili: gul ifori
4. Qaratqich belgisiz, qaralmish belgisiz: daftar varaq, bozor ko'cha, uy atrof

Qaratqich va qaralmish yonma-yon kelganida ko'p hollarda qaratqich belgisiz qo'llaniladi. Qaratqich va qaralmish o'rtasida boshqa so'z qo'shilsa, qaratqich qo'shimchasi doim qo'llaniladi. Masalan, bog' manzarasi – bog'ning go'zal manzarasi, maktab binosi – maktabning baland binosi.

Tushum kelishigi. Tushum kelishigining morfologik ko'rsatkichi -ni qo'shimchasidir. Tushum kelishigi kimni? nimani? qayerni? so'roqlariga javob bo'ladi va vositasiz to'ldiruvchi vazifasini bajarib keladi. Tushum kelishigida qo'llaniladigan so'zlar faqat fe'l bilan bog'lanadi. Bu fe'llar tushum kelishigi doirasida qo'llanilishiga asosan ikki turga bo'linadi: o'timli va o'timsiz fe'l. Tushum kelishigini olgan so'z doimo o'timli fe'lga bog'lanadi. Shuningdek, tushum kelishigi ko'p hollarda bosh kelishik o'rnida qo'llaniladi. Masalan, daraxtni silkitdi – daraxt silkitdi, kiyimni oldi – kiyim oldi, mevani yedi – meva yedi kabi. Tushum kelishigidagi so'z bilan o'timli fe'l yonma-yon qo'llanilganida ko'p hollarda tushum kelishigi qo'shimchasi tushib qoladi: asar o'qidim. Tushum kelishigidagi so'z bilan o'timli fe'l orasida boshqa bir so'z kelsa, tushum kelishigi qo'shimchasi qo'llaniladi. Masalan, banan yedim – bananni to'yib yedim. Tushum kelishigi shakli boshqa kelishik shakllari bilan sinonimlik munosabatda bo'ladi:

1. Tushum kelishigi – jo'nalish kelishigi: do'konni aylanmoq – do'konga aylanmoq
2. Tushum kelishigi – o'rin-payt kelishigi: atrofni kezmoq – atrofda kezmoq
3. Tushum kelishigi – chiqish kelishigi: uzumni yemoq – uzumdan yemoq

Jo'nalish kelishigi. Jo'nalish kelishigining ko'rsatkichi -ga qo'shimchasidir. Jo'nalish kelishigidagi ot ish-harakat yo'nalgan predmetni, harakatning bajarilish payti, xoslik, tenglashtirish kabi ma'nolarni anglatadi va

shu asosda ishlatiladi: onamga olmoq, uyga bormoq, binoga kirmoq. Jo'nalish kelishigining asosiy ma'nosi harakatning yo'nalishini ifodalash hisoblanadi. Jo'nalish kelishigi shaklidagi ot kimga? nimaga? qachon? qayerga? kabi so'roqlarga javob beradi. Jo'nalish kelishigidagi so'zlar k tovushi bilan tugasa so'zlarga -ka, q undoshi bilan tugasa so'zlarga -qa shakli qo'shilib keladi. Bu yozish qoidasi fonetik tamoyil asosida shakllanadi. Masalan, ishqqa, qishloqqa, bilakka kabi. Jo'nalish kelishigi boshqa hollarda morfologik tamoyil asosida yoziladi. Masalan, maktabga, uyga, tanlovga kabi. Jo'nalish kelishigi harakat yo'naltirilgan o'rinni ko'rsatganda sari, tomon kabi ko'makchilar bilan sinonim bo'ladi. Masalan: Maktabga ketdi – maktab tomon ketdi. Jo'nalish kelishigi qo'shimchasi boshqa kelishik qo'shimchalari bilan sinonimlik munosabatga kirishadi:

1. Jo'nalish kelishigi – tushum kelishigi: ma'nosiga tushunmadim – ma'nosini tushunmadim;
2. Jo'nalish kelishigi – chiqish kelishigi: borganiga mamnunman – borganidan mamnunman.

O'rin-payt kelishigi. O'rin-payt kelishigining ko'rsatkichi -da qo'shimchasidir. Bu kelishik qo'shimchasi otlarga qo'shilib, harakatni o'z ustida olgan predmetni ko'rsatadi. Bu kelishik ko'makchilar bilan sinonimlik munosabatiga kirisha oladi. Asosan, ostida ko'makchisi bilan sinonimlik munosabatda bo'ladi. Shuningdek, tushum kelishigi ko'rsatgichi bilan ham sinonimlik munosabatiga ega. Masalan, bog'ni aylanmoq – bog'ni kezmoq. O'rin-payt kelishigida qo'llanilgan so'zlarda zamon, makon, obyekt va vosita kabi ma'nolar yuzaga chiqadi:

1. Barcha ma'nolar muqaddas **bitiklarda** aytilgan (makon).
2. Anvar **komyuterda** ishladi (vosita).

Chiqish kelishigi. Chiqish kelishigining ko'rsatkichi -dan qo'shimchasidir. Bu qo'shimcha ko'rsatish olmoshlariga qo'shilganda bitta n tovushi orttiriladi: shu + dan = shundan, u + dan = undan. Chiqish kelishigi o'rnida bosh kelishigi juda ko'p foydalaniladi: choydan iching – choy iching, uzumdan oling – uzum oling. Chiqish kelishigi so'z gap tarkibida ega, kesim, hol, to'ldiruvchi vazifasida keladi. Bu kelishik qaratqich kelishigi bilan o'rin almashib qo'llaniladi: onalardan biri – onalarning biri. Chiqish kelishigi tushum kelishigi bilan o'rin almashib kelishi mumkin. Bunda ularning ma'nosi o'zgarib ketadi. Chiqish kelishigidagi so'z qismni va tushum kelishigidagi so'z butunni ifodalaydi. Masalan, nondan oling – nonni oling, shirinlikdan yeng – shirinlikni yeng.

Kelishik shakllarining imlosi va uning o'rganilishi yozma nutqda juda muhimdir. Qaratqich va tushum kelishigi qo'shimchalari kishilik olmoshlariga qo'shilganida bitta n tovushi tushirilib qoldiriladi. Masalan, men + ni = meni, sen + ni = seni kabi.

Jo'nalish, o'rin-payt, chiqish kelishigi shakllari ko'rsatish olmoshlariga qo'shilsa, bitta n tovushi ortadi. Masalan, shu + ga = shunga, o'sha + dan = o'shandan, bu + da = bunda kabi.

Xulosa qilib aytganda, barcha kelishiklar o'zining vazifasiga ega va ko'makchilar o'rnida qo'llanila oladi. Shuningdek, aynan bir kelishik o'rnida boshqa kelishikni sinonim sifatida foydalansa ham bo'ladi. Kelishik kategoriyasi va uning o'rganilishini tahlil qila olish, fanda buni samarali qo'llay olish natijasini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G. va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. O'quv qo'llanma. Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2009.
3. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G. va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Darslik. Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2010.
4. Baxtiyor Mengliyev. Hozirgi o'zbek tili. – Darslik, Toshkent: “Tafakkur bo'stoni”, 2018. – 200 b.
6. Холиқова П. А. Қ. МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ МЕРОСНИ ЭЪЗОЗЛАШ ВА УНИНГ МАЗМУН МОҲИЯТИНИ ЁШЛАР ОНГИГА СИНГДИРИШ //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 5. – №. NUU Conference 2. – С. 842-847.
7. Mahmudova K., Kholikova P. NEW APPROACHES TO TEACHING ENGLISH: GIVE THE PUPILS WHAT THEY WANT! //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2023. – Т. 15. – С. 354-359.
8. Khalikova P. THE FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL VIRTUES IN THE EDUCATION OF A PERFECT HUMAN BEING IN THE WORKS OF ORIENTAL THINKERS //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. B5. – С. 355-358.
9. KHOLIKOVA P. THE ROLE OF FOLK VERBAL CREATIVITY IN FORMING THE SPIRITUAL WORLD OF PRIMARY CLASS STUDENTS //World Bulletin of Social Sciences. – 2023. – Т. 29. – С. 52-56.
10. Xoliqova P. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINING ONGLI FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI VA O 'RNI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 1. – №. 1.
12. Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.

KO'RSATKICHLI VA LOGORIFMIK TENGLAMALAR.

O'taganova Umida Egamberdi qizi,

TerDPI o'qituvchisi

Safarov Valijon Umurzoq o'g'li,

Toshkent viloyati Toshkent tumani 31-umumta'lim

maktabi matematika fani o'qituvchisi

Suyunov Jamshidbek Faxriddin o'g'li

TerDPI talabasi

Ta'rif: Daraja ko'satkichida noma'lum miqdor qatnashgan tenglama ko'rsatkichli tenglama deyiladi. Ko'rsatkichli tenglamalarni yechishda bir necha xil yo'llar bor bo'lib, bular: 1) asoslarni tenglash; 2) algebraik tenglamalarni yechish (belgilab olib, formula yordamida yechish); 3) logarifmlash yo'li bilan yechish usullaridan iboratdir. Bu usullar bilan quydagi misollarda tanishamiz.

1-misol. $3^{6x+1} - 81 = 0$ tenglamani yeching.

Yechish: $3^{6x+1} = 3^4$, bunda asoslari teng bo'lgani uchun ko'rsatkichlari ham teng bo'lishi kerak, $6x + 1 = 4$ bunda $x = \frac{1}{2}$.

2-misol. $5^{3x} - 17 = 0$ tenglamani yeching.

Yechish: $5^{3x} = 17$ buning ikkala tomonini logarifimlaymiz. $\lg 5^{3x} = \lg 17$ yoki

$$3x \lg 5 = \lg 17. \text{ Bunda: } x = \frac{\lg 17}{3 \cdot \lg 5} = \frac{1,2301}{3 \cdot 0,6990} \approx 0,58.$$

3-misol. $3 \cdot 4^x - 7 \cdot 2^x + 2 = 0$ tenglamani yeching.

Yechish: $3 \cdot 4^x - 7 \cdot 2^x + 2 = 3 \cdot (2^x)^2 - 7 \cdot 2^x + 2 = 0$. Bu 2^x ga nisbatan to'la kvadrat

tenglamadir. U holda $2^x = \frac{7 \pm \sqrt{49 - 24}}{6} = \frac{7 \pm 5}{6}$. Bundan $2^{x_1} = 2$; $x_1 = 1$.

$$2^{x_2} = \frac{1}{3}; \quad x_2 = -\frac{\lg 3}{\lg 2}.$$

4-misol. $3^x + 3^{x+1} + 3^{x+2} = 5^x + 5^{x+1} + 5^{x+2}$ tenglamani yeching.

Yechish: $3^x + 3 \cdot 3^x + 9 \cdot 3^x = 5^x + 5 \cdot 5^x + 25 \cdot 5^x$ yoki $13 \cdot 3^x = 31 \cdot 5^x$,

yoki $\left(\frac{3}{5}\right)^x = \frac{31}{13}$. Buni logarifimlaymiz $x \lg \frac{3}{5} = \lg \frac{31}{13}$ yoki $x \lg 0,6 = \lg 2,3846$.

$$\text{bundan: } x = \frac{\lg 2,3846}{\lg 0,6} = \frac{0,3775}{-0,2218} = -\frac{3775}{2218} = -1\frac{1557}{2218}.$$

5-misol $\left(\frac{4}{9}\right)^x \cdot \left(\frac{27}{8}\right)^{x-1} = \frac{2}{3}$ tenglamani yeching.

Yechish: $\left(\frac{2}{3}\right)^{2x} \cdot \left(\frac{3}{2}\right)^{3x-3} = \frac{2}{3}$ yoki $\left(\frac{2}{3}\right)^{2x} \cdot \left(\frac{3}{2}\right)^{3-3x} = \frac{2}{3}$ yoki $\left(\frac{2}{3}\right)^{2x+3-3x} = \frac{2}{3}$

$$\text{yoki } \left(\frac{2}{3}\right)^{3-x} = \frac{2}{3}. \text{ Bu holda } 3-x=1; \quad x=2;.$$

Ta'rif: Noma'lum miqdor logorifm ishorasi ostida qatnashgan tenglama logorifmik tenglama deyiladi. Masalan, 1) $\lg(2x-1) - \lg(x-1) = \lg 3$

2) $\frac{1}{2} \lg x = 3$ 3). $2 \lg^2 x - 7 \lg x + 3 = 0$ va hakazo tenglamalarning har biri

logorifmik tenglamadir. Logorifmik tenglamalar ham turli yo'llar bilan

yechiladi: 1) potentsirlash; 2) algebraik tenglamalarni yechish;
3) logarifmning ta'rifidan foydalanish va hakazo.

Bu usullar bilan quydagi misollarda tanishamiz.

1-misol. $\lg(2x-1) - \lg(x-1) = \lg 3$ tenglamani yeching.

Yechish: bunday tenglamalar potentsirlash orqali yechiladi: $\lg \frac{2x-1}{x-1} = \lg 3$ bu

holda logarifimning 4-xossasidan foydalanib $\frac{2x-1}{x-1} = 3$ bo'ladi. Bunda $x = 2$.

Tekshirish: $\lg(2 \cdot 2 - 1) - \lg(2 - 1) = \lg 3 - \lg 1 = \lg 3 - 0 = \lg 3$.

2-misol. $\frac{1}{2} \lg x = 3$ tenglamani yeching.

Yechish: bunday tenglama ta'rifga asosan yechiladi. $\frac{1}{2} \lg x = 3$ yoki $\lg x = 6$.

Endi logarifimni ta'rifga ko'ra: $x = 10^6$.

3-misol. $2\lg^2 x - 7\lg x + 3 = 0$ tenglamani yeching.

Yechish: Bu tenglama kvadrat tenglama deb qarab yechiladi:

$$\lg x = \frac{7 \pm \sqrt{49 - 24}}{4} = \frac{7 + 5}{4}; \quad \lg x_1 = 3; x_1 = 10^3 = 1000 \quad \lg x_2 = \frac{1}{2}; x_2 = 10^{\frac{1}{2}} = \sqrt{10}.$$

demak $x_1 = 1000$; $x_2 = \sqrt{10}$;

Hamma vaqt bir sistemadagi logarifmdan ikkinchi bir sistemadagi logarifmga o'tish mumkin. Masalan, N soning a asosli logarifmi x , b asosli logarifni y , ya'ni $\log_a N = x$; $\log_b N = y$ bo'lsin. Logarifmning tarifiga ko'ra $N = a^x$ va $N = b^y$ bo'ladi. Bulardan: $a^x = b^y$. Buni b asosda logarifmlaymiz: $\log_b a^x = \log_b b^y$ yoki $x \log_b a = y \log_b b$ $b = y \cdot 1 = y$;

$$\log_a N \cdot \log_b a = \log_b N$$

Bundan:

$$\log_a N = \frac{\log_b N}{\log_b a} \quad (1)$$

Formulaga ega bo'lamiz. Bu formula yordamida turli asosdagi logarifmlar qatnashgan logarifmik tenglamalarni yechish mumkin. (1) da $b = N$

$$\log_b N = \frac{1}{\log_N a} \quad (2)$$

4-misol. $\log_2 [2 + \log_3 (3 + x)] = 0$ tenglamani yeching.

Yechish: bu tenglama ta'rifga asosan $2 + \log_3 (3 + x) = 2^0$ ni yozish mumkin. Buni $2 + \log_3 (3 + x) = 1$ yoki $\log_3 (3 + x) = -1$ yozib yana logarifm ta'rifidan

foydalansak: $3 + x = 3^{-1} = \frac{1}{3}$, bundan $x = -\frac{8}{3}$

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. ФОРМУЛЫ ДЛЯ ВЫЧИСЛЕНИЯ КВАДРАТА ЛЮБЫХ НАТУРАЛЬНЫХ ЧИСЕЛ Умида Егамберди қизи Ўтаганова, Илҳом Рўзибой ўғли Жўрайев- Educational Research in Universal Sciences, 2023
2. Turayev, H., Raimkulov, S. U., & O'taganova, U. E. qizi . (2024). GEOMETRIK MASALALARNI YECHISHDA IZLASH METODIDAN FOYDALANISH HAQIDA. Educational research in universal sciences, 3(4), 48–52. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10920812>
3. O'taganova Umida Egamberdi qizi. General Formula for Calculation of dimensions and Surfaces of Some Geometric Figures. In recognition of the paper publication of the research paper on International Journal on Orange Technoligies. 2022.6.18
4. O'taganova Umida Egamberdi qizi. Planimetry as a Structural Component of Structure for Professional training of a Future teacher of Mathematics. In recognition of the paper publication of the research paper on International Journal on Orange Technoligies. 2022.6.4
5. O'taganova Umida Egamberdi qizi. Qo'zg'aluvchan massalar yordamida rotor harakatini balanslash. 2023.5.30
6. O'taganova Umida Egamberdi qizi. Research Medhods of Mathematics Teaching Methodology. 2023.5.12
7. O'taganova Umida Egamberdi qizi. Лучшие интеллектуальные исследования. 2 000 GACHA BO'LGAN EGIZAK TUB SONLAR. <http://web-journal.ru/index.php/journal/54-56>

ONA TILI DARSLARIDA IQTIDORLI BOLALARNING NUTQIY SAVODXONLIGI USTIDA INDIVIDUAL ISHLASH

Norbutayeva Muxabbat

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ona tili darslarida iqtidorli bolalarning nutqiy savodxonligini shakllantirish, o'quvchilarning nutqiy savodxonligini oshirish uchun to'g'ri, ravon, ta'sirli va mazmundor so'zlash va yozishga o'rgatishda ular bilan individual shug'ullanish samaraliroqdir. Ushbu maqolada shu mazmundagi, ya'ni o'quvchilarning nutqiy savodxonligiga qo'yiladigan talablar va maktabda o'qituvchi tomonidan bajarilishi lozim bo'lgan ishlar yuzasidan takliflar va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: iqtidorli bolalar, nutqiy savodxonlik, individual ta'lim, nutq, savodxonlik, nutq sharoiti, o'qituvchi nutqi, adabiy nutq, ona tili o'qish savodxonligi, nutq madaniyat.

Mamlakatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasida O'zbekistonni dunyodagi eng raqobatbardosh mamlakatlar safiga qo'shish uchun yuqori sifatli bilim, ko'nikma va malakaga ega, mamlakatimiz farovonligi uchun sitqi dildan mehnat qilayotgan yoshlarga katta umid bog'ladi. Barchamizga ayonki, ta'lim va tarbiya masalasi doimo kun

tartibidagi dolzarb masala bo'lib kelgan. Hozir zamon o'zgardi, talablar o'zgardi. Bugungi bola ertangi mamlakat kelajagidir. Shunday ekan, biz o'qituvchilarning asosiy vazifasi yuqori darajadagi bilim va ijodkor talabalarni tarbiyalash ekanligini unutmasligimiz kerak. Mamlakatimizda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi yuksak tafakkurli, dunyoqarashi keng, etuk va raqobatdosh shaxsni shakllantirishdir. Bu borada Shavkat Mirziyoyev o'qituvchilardan katta umid bildirgan. Bunday raqobatdosh avlod, albatta, maktabdan tashqariga chiqadi. Bizga har bir o'quvchini mustaqil va ijodiy ravishda o'qitish va tarbiyalash bilan bog'liq muammolarni hal qilishga qodir bo'lgan yangi o'qituvchi kerak. O'qituvchi - bu maktabning yuragi. O'qituvchi mehnatining natijasi o'quvchining bilimidir. Shunday qilib, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini kashf etish va yanada rivojlantirish o'qituvchining kasbiy mahoratiga va uning shaxsiyatiga bog'liqdir.

Ta'lim va tarbiya bolaga uning yoshiga va tabiatiga qarab berilishi kerak. "Yosh bola - bu yosh tayoq. Yoshligingizda qanday egilasiz, u ulg'ayganingizda muzlab qoladi. Agar siz egilgan tayoqni to'g'rilamoqchi bo'lsangiz, uni buzasiz. "Bolani boshdan kechirish" so'zining ma'nosi shu ", - deydi Magjan Jumabaev" Pedagogika "darsligida. Bolaning qiziqishini uyg'otish va uning iste'dodini rivojlantirish uchun, avvalo, dars mazmunli bo'lishi kerak. Maktabda o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berishning asosiy jarayoni. Talabaning fanga qiziqishi va egiluvchanligi, shuningdek, ushbu darsni tizimli nazorat qilish orqali aniqlanadi. Iqtidorli bola bilan ishlashda o'qituvchi birinchi bo'lib uni izlaydi. Katta iste'dod, alohida qobiliyat. Boladagi qobiliyatni ko'rish qobiliyati o'qituvchi uchun juda muhim sifatdir. Ko'p mehnat qilish, kundalik darslarda, o'quv ishlarida bolaning qobiliyatini kuzatib borish, bolaning iste'dodini yoki tizimli ta'lim olishga qodir bo'lgan odamni aniqlash mumkin. Bolaning iste'dodlarini kashf etishda har bir o'qituvchi o'z darslarida yangi usul va uslublarga asoslanib, sinfdagi yoshlarning hayotiga real qarashlarini shakllantiradi. Zamon o'zgarishi bilan ta'lim tizimidagi usullar yangilanishi va o'zgarishi kerak.

Inson nutq yordamida o'zining fikrlari, his-tuyg'ulari, istaklarini bayon etadi va boshqalarning fikrlari, his-tuyg'ulari, istaklarini anglab yetadi. Nutq og'zaki va yozma bo'ladi. Og'zaki nutq odatdagi so'zlashuv nutqi bo'lib, bu nutq ko'proq ohang va turli imlo-ishoralarga aloqadordir. Unda murakkab grammatik qurilmalar qo'shma gaplar deyarli qo'llanmaydi. Yozma nutq tuzish esa murakkabroq jarajon bo'lib, u o'quvchidan grammatik va mazmun jihatidan to'g'ri jumla qurishni, har bir so'zni o'z o'rinida to'g'ri qo'llashni, imlo va tinish belgilariga rioya qilishni talab etadi. Avvalo shuni qayd qilish lozimki, maktabda o'qitiladigan barcha o'quv fanlari o'quvchi nutqi ustida ishlashga qaratilgan bo'ladi. Ona tili fani esa bular orasida eng asosiy va muhim sanaladi. O'quvchining bilimi, dunyoqarashi rivojlana borgan sari, uning nutqi va tafakkuri ham muttasil o'sib boradi. Ravon, ixcham, ta'sirli nutq tinglovchiga huzur bag'ishlaydi. Maktabning asosiy vazifalaridan biri o'z o'quvchilarini ana shunday so'zlashga o'rgatishdir. Maktab o'qituvchilarining, birinchi navbatda,

ona tili o'qituvchisining vazifasi o'quvchilar nutqidagi nuqsonlarning oldini olib, nutqini sheva ta'siridan, har xil so'zlar ta'siridan tozalash va adabiy til meyorlariga amal qilgan holda so'zlashga o'rgatishdir.

Ona tili va o'qish savodxonligi fanini o'qitishda asosiy e'tibor o'quvchida tilga doir to'rt ko'nikma: o'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlar va yozish xamda grammatik savodxonlikni shakllantirishga qaratiladi. Ta'lim berishda kommunikativ yondashuvga asoslaniladi, ya'ni tilning muloqot vazifasi birlamchidir. Shuningdek faoliyatga yo'nalgan yondashuv, ongli yondashuv, kashfiyotchilik yondashuvi farqli va tanqidiy yondashuv kabilar e'tiborda bo'lishi lozim. O'quvchilarning ijodiy tafakkurini mustaqil fikrlash darajasi va nutqini o'stirishning zaruriy omillaridan biri lug'atlar ustida ishlashdir.

Ona tili fani o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqining oshishida muhim ahamiyat kasb etadi. Maktablarda o'qitiladigan fanlar o'z mohiyati bilan maqsad va vazifalari bilan ta'lim tizimida alohida ahamiyatga ega. Chunki ularning zahirida axloqiy ta'lim-tarbiya va savodxonlik asoslari turadi. Shuning uchun ona tili darslariga o'quvchilar qiziqishini oshirishga alohida e'tibor berish lozim.

Bundan tashqari, ona tili darslarini o'rgatishda to'g'ri talaffuz qilish ko'nikmasini shakllantirish va so'z boyligini muntazam oshirib borish ham muhim ahamiyatga ega. Bunda texnik vositalar – video va audio mangnitafonlardan foydalanish yaxshi samara beradi. Shu o'rinda savol tug'iladi, nima uchun ona tili bu fan avvalgi holatidan qanday farq qiladi? Ona tili – nutq, o'qish va yozish sohasidagi ko'nikmalarini o'quvchilar o'quv mehnatining zaruriy sharti va vositasi hisoblanadi.

Bunda asosiy e'tibor, tushunishni namoyon qilishdan o'zlashtirilgan ma'lumotlarni qanday qilib loyihalar va vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatlarini namoyon qilishga qaratilmoqda. Ona tili darslarida o'quvchini qalban yuksak, ma'naviy boy qilib tarbiyalashda ajdodlarimiz yaratgan asarlardan foydalanilgan holda bilim berish hamda odob – axloq qoidalariga o'rgatish muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimovning: "O'z fikrini mustaqil ona tilida ravon, go'zal va lo'nda ifoda eta olmaydigan mutaxassisni bugun tushunish ham, oqlash ham qiyin", – degan fikrlari kichik yoshli maktab o'quvchilarining nutqiga alohida e'tibor bilan yondashishga chorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

5. Rasulova N.N. Bola gapirishni o'rganadi//Vestnik nauki i obrozovaniya, 2022. №5.
6. Jabborov S.S. Fikrlash va nutqning psixologik asoslari. – M-T.: Labirint-Ilm-fan, 2019.
7. Erkin o'g'li, S. O. (2023). SCIENTIFIC-THEORETICAL BASIS OF COORDINATION OF EDUCATIONAL METHODS. Academia Science Repository, 4(05), 34-37.

8. Erkin o'g'li, S. O. (2022). O'qitishda ta'limiy metodlarni muvofiqlashtirishning ilmiy-nazariy asoslari. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5).
9. M.Xayrullayev. O'zbek pedagogik antologiyasi. T.: «O'qituvchi» 1995 y
10. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 136-143.
11. 2. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. *Open Access Repository*, 10(10), 51-55.

BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA HADISLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Ro'ziyeva Ma'mura Ilxom qizi

O 'zbekiston Xalqaro Islom akademiyasi talabasi

Annotatsiya: boshlang'ich sinf o'quvchilarini axloqiy tarbiylashda o'quvchilarga hadislarini o'rgatish orqali ularda insoniy sifatlarini o'stirish va interaktiv metodlar asosida axloqiy ko'nikmasini shakllantirish haqidadir. Hadislar orqali so'z ma'nolari ustida ham ishlash samarali ta'lim hisoblanadi.

Kalit so'zlar: hadis, tarbiya, axloq, saxobalar, hadisshunos olimlar, oila, farzand, texnologiya, boshlang'ich ta'lim, takomillashtirish, ko'nikma, bilim, allomalar.

Buyuk ajdodlarimizdan Imom Buxoriy, Imom Moturudiy, Hakim at-Termiziy, Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband kabi mutafakkirlar o'zlarining beqiyos ma'rifatlari bilan umuminsoniy madaniyatning rivojlanishiga ulkan hissa qo'shishgan. Beruniy, Ibn Sino, Alisher Navoiy ma'rifatni ilm, amal, odob bilan o'zaro bog'liq xislatlar deb hisoblaganlar. Ularning fikriga ko'ra, kishining odobi, xulqi uning ma'rifati, bilimdonligi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, inson qanchalik ma'rifatli bo'lsa, uning xulqi shunchalik yaxshi va mukammal bo'ladi. Biz farzand tarbiyasida mutafakkirlarning qarashlari, olimlarning fikrlarini o'rganar ekanmiz, beixtiyor millatimizga xos bo'lgan axloqiy, tarbiyaviy fazilatlar ko'z o'ngimizda gavdalanadi. Shuningdek, ilk tarbiya, samimiy munosabat, go'zal muomala oiladan ota-onalarimizning namunasi timsolida shakllanadi. Abu Nasr Forobiyning: "Inson o'z baxtiga erishishda go'zallikni ko'rishi va his qilishining o'zi yetarli emas, buning uchun go'zallikni yarata olishi muhimdir", – degan fikrlarida olam-olam ma'no bor. Mutafakkirning bu fikrida bugungi ota-onalarimiz o'zlari namuna bo'lgan holda oilalarida, ishlarida, ro'zg'orlarida, uy tutishlarida, o'zaro munosabatlarida, yurishturishlarida, kiyinishlarida, salomatliklarida, farzand tarbiyasida, ular bilan bo'ladigan muomalada go'zallikni yarata olishlari zarur, degan g'oya o'z aksini topgan. Ajdodlarimiz ham o'zlari namuna bo'lgan holda o'z farzandlariga pandu nasihatlar qilganlar. Jumladan, Abu Nasr Forobiy: "Har inson kasb-korini mukammal bilmog'i, yaxshi

tarbiya olmog'i, yaxshi xulq-atvorga, fazilatlarga ega bo'lmog'i kerak", — degan ekan. Arab hikmatlarining birida: "Uch narsa kishi aqlini pesh- laydi: biri olimlar va keksalar bilan suhbat, ikkinchisi ha- yotiy tajriba, uchinchisi chidam va sabot bilan intilish. Inson ikki narsaning qadrini faqat yo'qotgandagina biladi: biri yoshlik, biri sog'liq", — deb ta'kidlangani bejiz emas. Darhaqiqat, inson odamlar orasida yashar ekan, o'zaro muomala va munosabatda bo'ladi hamda o'sha jamiyatdagi insonlarning axloqi, tarbiyasi ko'zgusida yashaydi, unga ko'nikib ketadi. Jamiyatda xushmuomala, tarbiyali, aqlli, tashabbuskor, faol insonlarni hamma yaxshi ko'radi. Mutafakkirlarimizning tarbiya, ilm, fanga oid qarashlarini quyida keltirishdan maqsad, ular farzand tarbiyasida unumli foydalanishda oz bo'lsada, yordam beradi, deb umid qilamiz hadislarni to'plashda va o'rganishda Termiziy har bir qulay fursatdan unumli foydalangan. U yo'lda, safarda bo'lg'anda ham yoki bir joyda muqim turganda ham o'z ustozlaridan, uchratgan roviylaridan eshitgan hadislarni darhol yozib olib, ularni tartibli ravishda, alohida-alohida qayd qilib borgan. O'z davrining yetuk muhaddis olimi sifatida tanilgan Termiziy ko'pdan-ko'p shogirdlarga ustozlik ham qilgan.

Alloh taolo imom Termiziyga ulug' allomalar bilan suhbatlashish, ularga shogird bo'lish baxtini nasib etdi. Imom Buxoriy, imom Muslim, imom Abu Dovud hamda Basra, Kufa, Xuroson, Hijoz shayxlari, Qutayba ibn Sa'id, Ishoq ibn Muso, Mahmud ibn G'aylon kabi mashhur olimlar imom Termiziyning ustozlaridir.

Imom Termiziy Abdulloh ibn Muoviya Jumahiy, Ali ibn Hojar Marvaziy, Suvayd ibn Nasr ibn Suvayd Marvaziy, Qutayba ibn Sa'id Saqafiy Abu Roja, Abu Mus'ab Ahmad ibn Abu Bakr Zuhriy Madaniy, Muhammad ibn Abdulmalik Abu Shavorib, Ibrohim ibn Abdulloh ibn Hotam Hiraviy, Ismoil ibn Muso Fazoriy Suddiy kabi shayxlardan hadislar eshitib, o'zi ham ulardan hadislar rivoyat qiladi.

Imom Termiziyning favqulodda o'tkir zehni va kuchli xotirasi tillarda doston bo'lgan. Rivoyat qilishlaricha, shayxlardan biri Imom Termiziyning imtihon qilish uchun u kishiga qirqta g'arib hadisni aytib, savol beradi. Imom Termiziy qirqta hadisni birorta harfda ham xato qilmay, avvalidan oxirigacha yoddan o'qib beradilar. Shayx buni ko'rib, «Senga o'xshagan odamni ko'rmaganman», deydi.

Imom Termiziy hijriy 250 yili Nishopurda Imom Buxoriy bilan uchrashib, u zotning huzurlarida hadis ilmini chuqur o'rganadi, ustozning dargohida kamol topadi. Imom Buxoriy Termiziyga qarata: «Sen mendan foyda olganingdan ko'ra men sendan ko'proq foyda oldim», deganlar.

«Shamoyilun-Nabaviya» Termiziyning mashhur asarlaridan biri bo'lib, u Payg'ambar alayhissalomning shaxsiy hayotlari, u zotning surat va siyratlari, ajoyib fazilatlari, odatlariga oid hadisi shariflardan iboratdir. Bu o'rinda shuni ta'kidlash kerakki, Payg'ambar alayhissalomning fazilatlari, odatlari haqidagi hadislarni to'plash bilan juda ko'p muhaddislar shug'ullanganlar va bu xildagi hadislar turli-tuman kitoblardan o'rin olgan. Lekin Termiziy asarining afzalligi shundaki, u hadislarni muntazam ravishda to'plab, muayyan tartibga solgan va

yaxlit bir kitob holiga keltirgan. Ushbu asarga bir qancha sharhlar ham yozilgan. Shu bilan bir qatorda ushbu asarning tili ravon, uslubi g'oyatda oddiyligini ham qayd qilib o'tish o'rinlidir.

Xulosa shuki O'zbekiston – buyuk allomalar yurti deb ko'p aytamiz, faxrlanamiz. Darhaqiqat, bobokalonlarimiz bilan har qancha faxrlansak arziydi. Endigi vazifamiz esa bobokalonlarimizning ishlarini davom ettirish, ularning yo'lini tutish, Vatanimizning sha'nini butun dunyoda yuksaklarga ko'taradigan solih amallar, xayrli ishlar qilishdir. Buning uchun bugungi kunda barcha shart-sharoitlar muhayyo, faqat xolis niyat, ishtiyoq va ezgu maqsad, tinimsiz mehnat kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “ O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida” gi PF-5847-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi ,08.102019

2. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING ANAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

3. Жумаева Г. Т. Современные технологии обучения учащихся //Евразийский научный журнал. – 2016. – №. 6. – С. 456-458.

4. Жумаева Г. Т. ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ //НАУЧНЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ И ОТКРЫТИЯ 2019. – 2019. – С. 188-190.

5.Жумаева Г. Т. Основные тенденции развития педагогического мастерства учителя //Педагогическое образование и наука. – 2019. – №. 5. – С. 9-11.

6. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 227-230.

7.Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – С. 121-125

8.Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – С. 88-91..

9.Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 11. – С. 113-118.

10. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – T. 1. – №. 1. – С. 139-145.12.

11.Habibullayevna S. Z. MUNISNING “SAVODI TA'LIM” RISOLASI QO 'LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 54-62.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING OG'ZAKI VA YOZMA NUTQINI SHAKLLANTIRISH USULLARI.

Marjona Qahhorova Sobirjon qizi

TerDPI talabasi

Annotatsiya. Ushbu berilgan maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish, dars mobaynida o'qilgan matnlarni, asarlarni o'quvchilar ongli tushunishi ularni mazmuni va g'oyasini anglagan holda analiz, sintez qilishi, umumlashtirishi kabi usullardan foydalanish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, nutq, ovoz tembri va uning kuchi, og'zaki nutq, yozma nutq, miqdor va klam, ma'noli tushuncha, fonetika, orfografiya.

"Agar mendan sizni nima qiynaydi? deb so'rasangiz, farzandlarimizning ta'lim va tarbiyasi deb javob beraman."

O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoyev.

Bugungi kunda yoshlarning yetuk, salohiyatli, barkamol komil insonlar bo'lib yetishishi uchun ona tilining barcha boyliklaridan uning bir qancha imkoniyatlaridan foydalanish darkor. Nutq nima? U qanday turlarga bo'linadi? Nutqning ahamiyatli tomonlari nimada va uni boshlang'ich sinf o'quvchilarida qanday shakllantiriladi? degan savollarga javob beramiz.

Nutq-kishi faoliyatining turli til vositalari (siz, so'z birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solish hisoblanadi. Nutq o'z fikrini hayajon bilan bayon etish, o'zaro xabar va boshqalar ongiga ta'siri etish kabi vazifalarni bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining eng muhim vositalaridan biri bo'lib xizmat qilib beradi. O'quvchi yoshlar uchun esa nutq maktab ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli ta'lim olish quroli hisoblanadi. Nutq asosan ikki turli bo'ladi. Bular: og'zaki nutq va yozma nutq kabi turlarga ajratiladi.

Og'zaki nutqning o'ziga xosligi eng avvalo og'zaki nutq har doim so'zlovchiga ma'lum ma'noda suhbatdosh bo'lgan tinglovchilarga mo'ljallanadi. Zamonaviy maktablarda o'qituvchining so'zlayotgan nutqiga texnik vositalar yordamga keladi. Bu vositalar nutqni ifodaliligini oshiradi, hissiy ta'sirini yanada kuchaytiradi. Og'zaki nutq yorqin, shaklan obrazli, ichki emotsional nutq sanaladi. Shuning uchun ham u til vositalari va uslubiy xususiyatlari xilma xilligi bilan farq qiladi. Boshlang'ich sinflarda shevalardagi so'zlarni keng qo'llaganliklari natijasida talab darajasidagi ixtisoslashgan o'quv og'zaki nutq madaniyatiga erishish ancha qiyin masala.

Yozma nutq og'zaki nutqdan bir qancha shakllanganligi, qo'llanilayotgan so'zlarni sinchkovlik bilan tanlab olinishi, grammatik jihatdan aniq lekin murakkab shakllanganligi bilan og'zaki nutqdan farq qiladi.

Shuni ta'kidlash lozimki, maktabda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qitishning dastlabki bosqichlarida bolaning og'zaki nutqi yozma nutqiga qaraganda to'laroq shakllangan bo'lib, o'qitish jarayonida ular alohida ahamiyat

kasb etadi. O'quvchi yoshlar uchun o'rganishning maxsus shakli o'qish va yozish bo'lib qoladi. Keyinchalik esa, ular o'quvchilar bilimini o'zlashtirishda bir xil ahamiyatga ega bo'ladi.

Ona tili darslari bolalar lug'atini boyitishga yordam beradi. Nutqini to'g'ri tuza olishni o'rgatadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqida asosan ot, sifat, son, fe'l turkumidagi so'zlar va bog'lovchi, yuklamalardan iborat bo'ladi. 6-8 yoshli bolalar asosan o'z jumllalarini murakkab tarzda tuza oladi. Darsda berilgan matn yoki o'qilgan asarni o'quvchilar ongli ravishda tushunishi, asosiy mazmunini g'oyasini tushunib yetishi uchun analiz, sintez taqqoslash va umumlashtirish kabi usullardan foydalaniladi. O'qib berilgan matnlar yoki asarlarni analiz qilishning har xil usullari bor. Bolalar berilgan hikoyadagi bosh obrazlarni aytib o'qituvchisining rahbarligida hikoyaning rejasini tuzib chiqadilar. Qatnashuvchi obrazlarni o'quvchilar har xil tartibda aytishlari mumkin, lekin o'qituvchi ularni asarda qatnashgan holdagi tartibda aytishini so'raydi. Natijada bu asarning chizmasi tuziladi. Asarning mazmuni esa o'qituvchi bergan savollar orqali aniqlanadi. Ko'rgazmali idrok katta imkoniyatlarga ega hisoblanadi. Eslab qolishda ko'rgazmalilik tamoyilining o'zigina emas, balki ularning nutq va amaliy faoliyati bilan biriktirilishi yuqori natijalarga erishishga olib keladi. Ta'lim jarayonining ko'rgazmali metodlarini 2 guruhga: illyustratsiya metodlari va namoyish qilish metodlariga bo'lishimiz mumkin. O'quvchilarda orfografik ko'nikmalar asta-sekin rivojlanib boradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari qoidalarini turli xildagi mashg'ulotlar: ko'chirib yozish, mashq qilish, mashq ishlash grammatik va orfografik tahlillar orqali o'zlashtirib oladi. Yuqorida keltirib o'tilgan qoidalarini o'zlashtirishda o'quvchilarning diqqatini bir nuqtaga to'plash talab qilinadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar ya'ni 1-2 sinf o'quvchilari o'yinlarni yaxshi ko'rish bilan birga o'yin orqali ba'zi bir orfografik qoidalarini tez muddatda o'rganib olib, ularni uzoq vaqt esda saqlab qoladi.

Xulosa qilib aytganda, pedagog har bir darsni pedagogik texnologiyaning interfaol usullari va metodlaridan qiziqarli o'yinlardan foydalangan holda amalga oshirsa, o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishi yanada oshadi va shu fanni sevib unga mehr qo'ya boshlaydi. Bunday usullardan foydalanilgandan keyin birgina aytib o'tganimiz fonetika va orfografikaga oid qoidalarini o'zlashtirib olishda samarali yordam beradi. O'qituvchi ham oldiga qo'ygan maqsadiga osongina erishadi. Kutilgan natijalarni ola boshlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.K. Qosimova, Safo Matchanov... Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent 2007.
- 2.G'ulomov A, Qobilov B "Nutq o'stirish mashg'ulotlari" Toshkent "O'qituvchi" 1995.
- 3.Xalq ta'limi jurnali 2015-yil 3-soni .
4. Boshlang'ich ta'lim jurnali 2018-yil 5-soni.

5..Umumiyo'rtata'limningboshlang'ich
ta'limdandavlat'ta'limstandartivao'quv dasturi.Respublikata'limmarkazi—
T.:2017.18-bet.

6.D.Tanlanganpedagogikasarlar.—Toshkent:„O'zdamnashr",1959.—49-bet.

7.Norqobilova R. D. COMPONENT PARTS AND TASKS OF PEDAGOGICAL
DIAGNOSTICS //Modern Scientific Research International Scientific Journal. –
2023. – T. 1. – №. 6. – C. 76-83.

8.Norqobilova R. D. THE SIGNIFICANCE OF PSYCHOLOGICAL-
PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS IN THE EDUCATIONAL PROCESS //World of
Scientific news in Science. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 48-53.

9.Qahhorova M., Norqobilova R. BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINI
TO'G'RI O'QISHGA O'RGATISH USULLARI //Interpretation and researches. –
2023. – T. 2. – №. 1.

10.Qobilova M., Norqobilova R. GLOBALASHUV DAVRIDA MARKAZIY
OSIYONING O'TMISHI, BUGUNI VA ISTIQBOLINI O'RGANISHNING DOLZARB
MASALALARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №.

11.Nazarova P., Norqobilova R. Pedagogical possibilities of education of
young generation at abu rayhan beruni teaching. – 2022.

12. Toshpo'latova , M. ., & Abduhalimova, . Y. (2023). PEDAGOGNING
O'QUVCHILARDAGI ILMIY VA IJODIY QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHDAGI
O'RN. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(11), 179–
182. извлечено от [https://www.in-](https://www.in-academy.uz/index.php/cajei/article/view/23100)
[academy.uz/index.php/cajei/article/view/23100](https://www.in-academy.uz/index.php/cajei/article/view/23100)

13. Абдухалимова Ю. (2022). Педагогическая подготовка будущих
учителей в воспитании самостоятельно мыслящих, творческих лиц в
процессе непрерывного образования. *Общество и инновации*, 3(8/S), 103–
108.

14. Olloqulova F. U. TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI
SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. *Tadqiqotlar*, 6 (2),
336–339. – 2023.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

dots M.M.Berdiyeva

TerDPI maktabgacha ta'lim nazariyasi

kafedra mudiri

Annotatsiya. Maqolada Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning
rivojlanish yoshi va o'ziga xos xususiyatlarinig ahamiyati yoritilgan. Bunda
Maqolada Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning rivojlanish yoshi va o'ziga
xos xususiyatlar haqida muhim tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim yoshi, tarbiyalanuvchi, tarbiyalash,
yoshga bog'liq xususiyatlari, yosh davrlari, psixologik xususiyatlari.

Maktabgacha yosh, bolalar rivojlanishi nuqtai nazaridan tarbiyachilar
uchun eng qulay, aniqrog'i har tomonlama va uyg'un rivojlanish. Ular
aytganidek, bu yosh ontogenetik potensialning rivojlanishga to'sqinlik qilmasligi

bilan amalga oshiriladigan umumiy sezgirlik nuqtai nazaridan erta yoshning bevosita davomidir. Bu yaqin kattalar bilan muloqot qilish, shuningdek, tengdoshlar bilan o'yin va haqiqiy munosabatlar orqali inson munosabatlarining ijtimoiy makonini o'zlashtirish davri. 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan hayot bosqichi maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishidagi eng muhim bosqichlardan biridir.

Aynan shu vaqtda inson shaxsiyatining poydevori qo'yiladi: uning psixikasi, xotirasi, tafakkuri va hatto o'zini o'zi qadrlashi rivojlanadi. Shu sababli, ota-onalar ushbu davrda bolaning tanasida qanday jarayonlar sodir bo'lishini tushunishlari va uning maksimal darajada ochilishiga yordam berishlari muhimdir. Maktabgacha yosh "uch yillik inqiroz" deb nomlangan yoshdan boshlanadi. Qoida tariqasida, bu ota-onalar uchun qiyin davr: bola o'jar, itoatsiz bo'lib qoladi, hamma narsani aksini qiladi, o'ziga zid ravishda. Ammo ota-onalar umidsizlikka tushmasliklari kerak. Axir, bu rivojlanishning tabiiy bosqichidir va bu bolaga o'zini ota-onasidan alohida mavjudot sifatida anglashga va mustaqil qarorlar qabul qilishni o'rganishga imkon beradi. Ota-onalar egallashi kerak bo'lgan asosiy sifat – bu sabr-toqatdir.

O'tadigan bir necha yil ichida bola oiladan tashqari dunyoni kashf eta boshlaydi va o'ziga ishonadi. O'sha "nima uchun?" va "men o'zim" – bu qiziqish va tashabbusning namoyon bo'lishi. Sabr-toqatli bo'lishga arziydi: shunday qilib, bola atrofdagi dunyoni o'rganadi va o'z chegaralarini belgilaydi. Maktabgacha bolalik davrida – bolaning butun aqliy hayoti va uning atrofidagi dunyoga munosabati tiklanadi. Ichki aqliy hayotning shakllanishi va ichki o'zini o'zi boshqarish maktabgacha yoshdagi bolaning ruhiyati va ongida bir qator neoplazmalar bilan bog'liq. Ijtimoiy vaziyat o'zgarmoqda. Yangi shaxsiy fazilatlar, xarakter xususiyatlari jadal shakllanmoqda. Har bir bola hayotidagi muhim voqea – maktabga kirishga tayyorgarlik ko'rish. Maktabgacha yoshdagi bola uchun yetakchi aloqa vositasi nutqdir. Savollarga javoblar bolaga atrofdagi haqiqat bilan tanishishni kengaytirishga yordam beradi. Voyaga yetganlarning javobi juda muhimdir. Bu jiddiy va tushunarli bo'lishi kerak.

Maktabgacha yosh – bu bolaning bilim jarayonlari rivojlanishining asosiy yoshi. Maktabgacha yoshdagi bolaning tafakkuri vizual – samarali (go'daklik davrida) vizual – obrazli rivojlanadi. Bu bolaga ob'ektlar va ularning xususiyatlari o'rtasida aloqa o'rnatishga imkon beradi. Bu yosh xotiraning rivojlanishi bilan tavsiflanadi, u idrokdan tobora ko'proq ajralib turadi. Birinchidan, o'zboshimchalik bilan ko'paytirish, so'ngra o'zboshimchalik bilan yodlash hosil bo'ladi. Tasavvur maktabgacha yoshdagi eng muhim neoplazmalardan biridir. Tasavvur bolaga yangi, o'ziga xos narsalarni qurish va yaratishga imkon beradi, bu uning tajribasida ilgari bo'lmagan narsalardir. Tasavvurni rivojlantirishning elementlari va shartlari erta yoshda shakllangan bo'lsa-da, u maktabgacha yoshdagi bolalikda eng yuqori darajaga yetadi.

Maktabgacha yoshdagi bola uchun asosiy mashg'ulot — bu o'yin. Aynan o'yinda u turli xil ijtimoiy rollarni sinab ko'radi – masalan, oilaviy ("onalar qizlari", "o'g'il otalar" o'yinlarida), professional (sotuvchi, shifokor,

tarbiyachi o'yinlarida) o'yinlarini o'ynaganda. Bundan tashqari, o'yin tasavvur va fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi, tengdoshlar bilan muloqot qilishning dastlabki ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi va axloq asoslarini shakllantiradi. O'yinda bolalar atrofdagi dunyo haqida yangi bilimlarga ega bo'ladilar, ularda mavjud bo'lgan g'oyalarni aniqlaydilar va tengdoshlari bilan munosabatlarini tartibga soladilar. O'yin bolalarga o'z xatti-harakatlarini boshqarishga, ular uchun yangi amaliy muhim qarorlarni qabul qilishga yordam beradi. Bundan tashqari, qizlarning o'yinlari o'g'il bolalarnikidan farq qilishi kuzatilgan: qizlarning o'yinlari tinchroq va jimroq, o'g'il bolalarning o'yinlari odatda harakatchan va shovqinli. Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi uyg'un bo'lishi uchun bola turli xil bolalar bilan turli xil rollarni o'ynashi kerak. Shunday qilib, u tengdoshlari bilan muloqot qilishni o'rganadi va asosiy xatti-harakatlarni o'rganadi.

Bu yoshda tasavvur kognitiv jarayonlardan yanada jadal rivojlanadi. Ushbu yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun o'quv o'yinlari, rasm chizish, modellashtirish, musiqa va jismoniy tarbiya darslari yordam beradi. Ushbu yoshdagi o'g'il bolalarda sport, jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishga alohida e'tibor berilishi kerak, bu esa energiyani tinch yo'nalishga yo'naltirishga yordam beradi. Shuningdek chizish xam bolaning qo'llarining nozik motorli ko'nikmalarini rivojlantirishga, uni aniqlikka o'rgatishga va estetik tuyg'uni rivojlantirishga imkon beradi. Ammo yetti yoshga kelib, bolalarda mexanik xotira shakllanadi. Bolalarga narsalarni tushunmasdan eslab qolishga yordam beradi – masalan, yangi so'zlarni o'rganib esda saqlash. Agar 3-4 yoshda bolaning so'z boyligi odatda 1000 so'zni tashkil etsa, 6-7 yoshga kelib u allaqachon mavjud 2 500 — 3 000 so'zlar biladi.

Nutq va xotiraning rivojlanishi fikrlashning rivojlanishi bilan ham bog'liq. Agar uch-to'rt yoshda bolajon avval biror narsa qilib, keyin o'ylasa, keyin 5 yoshga kelib, aksi bo'ladi. Olti-etti yoshiga yetib, bola allaqachon sabab va oqibatni ajratib oladigan bo'ladi va bunday mantiqiy zanjirlarni boshqa shunga o'xshash holatlarga o'tkazishga qodir bo'ladi.

3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davrda bolalarda o'z-o'zini anglash shakllanadi. Ular o'zlarini turli pozitsiyalardan baholashni o'rganadilar-ular mehribon, diqqatli, tirishqoq va itoatkor bo'ladi. Va bu yerda oila va atrof-muhit katta rol o'ynaydi. Bolaning qanday o'sishi kattalarning xatti-harakatlariga bog'liq, shuning uchun uni rag'batlantirish va qabul qilishni o'rganish muhimdir.

Qo'rquv va quvonchdan tashqari, bola g'azablanishi, xafa bo'lishi, hasad qilishi mumkin. Bu his — tuyg'ular u uchun g'ayrioddiy, shuning uchun otalalar bolaga yordam berishlari kerak-u nimani his qilayotganini aytib berish va bolani his-tuyg'ularidan xabardor bo'lishga o'rgatish. Bolaning hayotini yorqin hissiy taassurotlar bilan to'ldirish juda muhim — unga tengdoshlari bilan ko'proq muloqot qilish, sirk va teatrga bolalar tomoshalari, muzeylar va eksperimentariumlarga tez-tez borish. Ushbu davrning yana bir muhim neoplazmasi o'zboshimchalik bilan xatti-harakatlarning paydo bo'lishi.

Maktabgacha yoshda bolaning xatti-harakati impulsiv va to'g'ridan-to'g'ri xulq-atvor normalari va qoidalari vositachiligiga aylanadi.

Erta yoshdan kichik yoshga o'tish davri 3 yillik inqiroz bilan belgilanadi. Bolaning o'z-o'zini anglashi shakllanadi, o'ziga xos "men" paydo bo'ladi.

Negativizm-kattalarning talabi yoki iltimosiga rad etish reaksiyasi, aksincha qilish istagi.

O'jarlik – bola biror narsani xohlagani uchun emas, balki uning fikri bilan hisoblash uchun talab qiladi.

O'zboshimchalik – bola faqat o'zi o'ylab topgan yoki qaror qilgan narsani qabul qiladi.

Devalvatsiya – bola sevimli o'yinchog'ini sindirishi mumkin (narsalarga eski birikmalarning qadrsizlanishi, qasam ichishni boshlashi mumkin (eski xulq-atvor qoidalarining qadrsizlanishi, bolaning boshqa odamlarga va o'ziga bo'lgan munosabati o'zgaradi. U psixologik jihatdan yaqin kattalardan ajralib turadi.

Jismoniy rivojlanish ham to'xtamaydi: 3 yoshdan 7 yoshgacha barcha tana tizimlarining faol o'sishi kuzatiladi. Mushaklar va skelet, nafas olish va qon aylanish organlari o'sadi, miya rivojlanadi. Bunday global qurilish uchun tanaga qurilish materiallari – oqsillar, yog'lar, uglevodlar, vitaminlar va minerallar kerak. Shuning uchun, bola kerakli barcha elementlarni olishi uchun to'g'ri muvozanatli ovqatlanish haqida g'amxo'rlik qilish muhimdir.

Bundan tashqari, jismoniy faoliyat ham kerak — ochiq havoda faol o'yinlar va yurish. Ammo ortiqcha yuk va professional sport bolaning jismoniy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin – uning mushaklari va skeletlari bunga tayyor bo'lmasligi mumkin.

Shu sababli, bu yoshda gimnastika, figurali uchish, raqs va boshqa sport turlari bilan jiddiy shug'ullanadigan bolalarning ota-onalari uchun bolalarining sog'lig'ini diqqat bilan kuzatib borish va shifokorga muntazam tashrif buyurishni unutmash kerak. Bolaning sport kar'erasi rivojlanadimi yoki yo'qmi, bu hali ham savol, ammo uning sog'lig'i bilan bog'liq muammolar umr bo'yi qolishi mumkin. Maktabgacha yosh-bu ota-onalar uchun ham, tarbiyachilar uchun ham sezilmaydigan yosh, shuning uchun siz bolaning sog'lom shaxsiyatiga mustahkam poydevor qo'yish uchun vaqt topish uchun bola bilan muloqotda har bir daqiqadan foydalanishingiz kerak. Tez orada bola ota-onalar javob berishlari kerak bo'lgan axloq, axloq va atrofdagi dunyoning tuzilishi haqida savollar berishni boshlaydi. Bolani shunchaki yo'q qilishning iloji yo'qligini tushunish muhimdir, siz uni qiziqtirgan narsalar uchun tushunarli va tushunarli tushuntirishlarni topishingiz kerak.

Shunday qilib, ota-onalar va o'qituvchilar yodda tutishlari kerak bo'lgan uyg'un va to'laqonli shaxslar zamonaviy jamiyatga kirishi mumkin bo'lgan boshlang'ich maydon maktabgacha yoshdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Meyliyevna B. M. The development of cognitive interests in older Preschoolers in the process of getting acquainted With nature //ACADEMICIA:

An International Multidisciplinary Research Journal. –2022. –T. 12. –No. 4. –C. 121-128.

2.Meyliyevna B. M. THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE INTERESTS IN OLDER PRESCHOOLERS IN THE PROCESS OF GETTING ACQUAINTED WITH NATURE.

4.Meyliyevna B. M. The quality of preschool education at the present stage //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. –2021. –T. 11. –No. 10. –C. 2267-2271.

5.Berdiyeva M., Bo'Ranova S. Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda nutq o'stirish mashg'ulotlari orqalibolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishning samarali usullari //Science and Education. –2021. –T. 2. –No. 4. –C. 425-429.

6.Бердиева М.М. ПРОЕКТИРОВАНИЕ ПРЕДМЕТНО-ПРОСТРАНСТВЕННОЙ РАЗВИВАЮЩЕЙ СРЕДЫ ДОШКОЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ //Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования. –2018. –С. 156-159.

7.M.Berdiyeva ITELLECTUAL DEVELOPMENT IN PRESCHOOL EDUCATION- Applied Science, 2020- elibeary.ru

8.M.Berdiyeva S.Bo'ronova "Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda nutq o'stirish metodi orqali bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishning samarali usullari" Science and Education 2021 y:

9.BM Meyliyevna "Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning psixologik xususiyatlari" Научно-практическая конференция, 2021

10.Choriyeva S. Main Directions of Teacher Training and Improving Their Quality for the Preschool Education System //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 5. – C. 51-54.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARDA IJODKORLIKNI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI

Raxmatullayeva Feruza Abdiraxmanovna

*Angor tumani 31-sonli umumiy o'rta talim maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya. Biz bilamizki bugungi kunda yoshlar va hatto kattalar ham o'zini o'zgartirishni istaydilar, ammo bunga qanday erishish mumkinligini bilolmay qiynaladilar. Kishi ruhiyatini umuman qaytadan o'zgartirib bo'larmikan deb ikkilanib yuradilar. Bunday o'zidan norozilikning Individual sabablari nihoyatda ko'p,ularni birma-bir sanab o'tish ham muayyan guruhlariga bo'lib chiqish ham mumkin. Ammo barcha shaxslarning bundan kuzatgan oqibat Maqsad muddaosi ma'lum darajada umumiy bo'ladi .

Kalit so'zlar: Innovatsiya, integratsiya, zamonaviy texnologiyalar, mustaqil fikrlash, ijodiy faoliyat, salohiya, aqliy tafakkur, zamonaviy yondashuv, kompetensiya, qobiliyat, ijodiy faoliyat.

Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy faoliyatni shakllantirishda nafaqat pedagogik jarayon, balki psixologik jihatdan ta'sir o'tkazish ham muhim rol o'ynaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirishning asosiy maqsadi o'sib kelayotgan yosh avlodni aqlan teran, mustaqil va tanqidiy fikrlovchi, barkamol, yetuk, ya'ni komil inson qilib shakllantirishdan iborat. Albatta ushbu jarayon orqali biz ta'lim-tarbiya samaradorligini o'quvchilarning qay darajada bilim, ko'nikma va malakaga ega ekanliklari, tarbiyalanganlik darajalari, mustaqil bilim olishga, hayotda o'z o'rinlarini topishga ko'maklashamiz.

Aytishimiz mumkinki shaxsning shakllanib borish sur'ati unga xos ayrim xususiyatlarning to'la va butun holda barqaror paydo bo'lib borishi uning mehnatda, o'qishda, o'yinda, muloqotda va yurish-turish madaniyatida yaqqol ko'rinadi. O'quvchilarda ijodkorlikni shakllantirish bilan birgalikda ularning shaxsiy xislatlarini ham boyitib borishimiz, ularda vatanni sevish, aql-farosatlilik, mehnatsevarlik, jamoat ishlarida faollik, kamtarinlik, odamiylik, dilkashlik, uddaburonlik, o'z bilimini oshirishga intilishlarini rivojlantirib borish maqsadga muvofiqdir.

- ta'lim va tarbiya jarayoni mohiyati bilan uning maqsad va vazifalarini tushunishi, -o'z diqqat e'tiborini taqsimlay olishi -fikrlash doirasini kengaytirilishi -ko'zatuvchanlikning oshirilishi -tanqidiy munosabatlarni sharqlay belish -jamoat bilaman ishlash va o'zini tuta bilish kabi bir necha pedagogik xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Albatta bu vazifalarni shakllantirishda o'qituvchi asosiy rol o'ynaydi va o'qituvchining ham bir necha vazifalarini belgilaymiz. - pedagogikaning asoslarini va psixologiya asoslarini bilishi, - etnopsixologik bilimlarni egallashi, -hozirgi zamon pedagogikasi asoslarini bilishi, - hozirgi zamon pedagogikasining metodologik asoslarini egallaganligi, - maktab yoshidagi bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlarini tushunishi, - o'z fanini o'qitish metodikasini bilishi, o'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir etishning samaradorligini bilishi, - ota-onalar va jamoatchilik bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning mazmunini bilishi, - dars mashg'ulotlari uchun zarur materiallarni tanlay bilishi bilan birgalikda o'quvchilarning bilish faoliyatini boshqara olishi, -ta'lim va tarbiya jarayonida o'quvchilarning bilimi o'sishini istiqbolli ravishda rejalashtira olishi, hamda pedagogik vazifalarni shakllantirish va tarbiyaviy ishlarni rejalashtira olish. Ijodkorlik insonning nafaqat qiziqishidan kelib chiqadigan jarayon bo'lishidan tashqari bu kelajakda o'z o'rnini topishida va jamiyat rivojiga o'z hissasini qo'sha olishida juda muhim rol o'ynaydigan faoliyat turidir. Pedagogika ta'lim va tarbiya orqali inson o'zidagi bilim, malaka va ko'nikmalarini mukammal shakllantirishi va o'zidagi qobiliyatlarni rivojlantirish bilan birgalikdan ulardan to'g'ri foydalana olish imkoniyatini bera oladigan fan hisoblanadi. Insondagi aql-idrok uning bilim doirasidan to'g'ri va oqilona foydalana olish imkoniyatini yaratadi. Bu esa o'z navbatida bolada o'z faoliyatini rejalashtirishni bilishi, o'quv maqsadlarini rejalashtira olishi; o'zining ta'lim-tarbiya ishlariga tayyorlanish tizimini

rejalashtira olishi xislatlari va fantaziya (xayol)ning rivojlanishi, o'zini qo'lga ola bilishi, o'zini tuta olishi kabi xislatlarni shakllantiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy faoliyatini shakllantirishning pedagogik va psixologik xususiyatlari o'z navbatida o'quvchilarning ko'plab qobiliyatlarini, shu jumladan, ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda ham muhim asos vazifasini o'taydi, chunki har qanday yangi g'oyani taklif qilishdan ilgari qaralayotgan sohani batafsil o'rganib chiqish, yangi axborotlarni topish va uni tavsiya etilayotgan yechim bilan bog'lashni o'rganish lozim bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda maktab bosqichidagi ta'lim o'quvchilar bilim olishining poydevori hisoblanar ekan, joiz bo'lsa, mazkur jarayonlarda ilk bilim olish davrlaridayoq o'quvchilarda ijodiy faoliyatni rivojlantirishni taqozo etadi. Shunday ekan, o'quvchilarda ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish, ijodiy faoliyatni yanada takomillashtirish lozimligi bugungi kunning kun tartibidagi muammo bo'lishi darkor. Zero, ilk bilim olish davrlarida o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish, ijodiy faoliyatini takomillashtirishda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini e'tiborga olish, ta'limni samarali tashkil etishda darslarni noan'anaviy tarzda o'tkazish, darslarda innovatsion metodlardan foydalanish, bugungi ta'lim tizimlarida faol bo'lgan eng ilg'or shakl, metod va vositalarga murojaat etish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish, o'quvchilarida ijodiy faoliyatni yanada takomil etish ularni har tomonlama yetuk bo'lishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining " O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5847-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi ,08.102019 y
2. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
3. Жумаева Г. Т. Современные технологии обучения учащихся //Евразийский научный журнал. – 2016. – №. 6. – С. 456-458.
4. Жумаева Г. Т. ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ //НАУЧНЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ И ОТКРЫТИЯ 2019. – 2019. – С. 188-190.
- 5.Жумаева Г. Т. Основные тенденции развития педагогического мастерства учителя //Педагогическое образование и наука. – 2019. – №. 5. – С. 9-11.
- 6.Jumayeva G. Modern Approach to Teaching Pedagogical Skills of Teachers //International Journal on Integrated Education. – T. 4. – №. 9. – С. 195-197.
7. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 227-230.
- 8.Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN

THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 121-125

9.Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 88-91..

10.Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 11. – C. 113-118.

11. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 139-145.12.

12.Habibullayevna S. Z. MUNISNING "SAVODI TA'LIM" RISOLASI QO'LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 54-62.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA IJOBIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHNING MAZMUNI

Ibadullayeva Dilfuza Rustam qizi

Qashqadaryo viloyati Kitob tumani

61-umumiy o'rta ta'lim maktabi

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya. ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy fazilatlarni shakllantirishning zamonaviy usul, metod va vositalari, ijobiy fazilatlarni shakllantirishning ahamiyati, sifat va samaradorligi keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim tarbiya, innovatsiya, integratsiya, innovatsion texnologiyalar, individual xususiyatlar, usul va metodlar, maktab, mexanizm, mehnat

Bugungi kunda jamiyatimiz uchun har tomonlama rivojlangan fan texnika taraqqiyotini hayotga tatbiq eta oladigan yetuk, malakali kadrlar tayyorlash masalasi turibdi. Maktab ta'limining hozirgi bosqichida o'quvchilarni mehnatga tayyorlash, o'sib kelayotgan avlodning ta'lim va tarbiyasidagi eng zarur vazifalaridan biri hisoblanadi, chunki mehnat har qanday rivojlanish va taraqqiyot jarayonining asosidir. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni mehnatga tayyorlash ularning qiziqishlari, moyilliklari va imkoniyatlariga asoslangan qo'l mehnati hisoblanadi. Shu munosabat bilan mehnat ta'limi jarayoni o'quvchilarda ushbu yosh uchun bilim, mehnat, axloqiy, estetik, iqtisodiy-ekologik va aqliy imkoniyatlarni aniq mehnat jarayonlarida rivojlantirishga qaratilgan. Natijada ularni mehnatga tayyorlashni keyingi sinflarda davom ettirilishi uchun zarur aloqadorlik hosil qilinadi. Mehnatning, nafaqat bola tarbiyasida, balki har qanday odamning komil inson bo'lib yetishishida ahamiyati naqadar ulkan ekanligi hammamizga ma'lum. Shuning uchun bo'lsa kerak, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida ham mehnat to'g'risida

alohida moddalar qabul qilingan. Masalan, "Har bir shaxs mehnat qilish, erkin kasb tanlash, adolatli mehnat sharoitlarida ishlash...(37-modda), yollanib ishlayotgan barcha fuqarolar dam olish huquqiga egadirlar...(38-modda), Har kim qariganda, mehnat layoqatini yo'qotganda, shuningdek boquvchisidan mahrum bo'lganda va qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda ijtimoiy ta'minot olish huquqiga ega...(39-modda)"kabi huquqiy me'yorlarni misol qilib aytib o'tish mumkin. Bizning yurtimiz juda ham mexribon va mehnatkash xalq hisoblanadi. Yoshligida mehnat qilib yoshi o'tgandan keyin kuchdan qolgandan keyin davlatimiz tomonidan nafaqa pullari ajratiladi. Doimo mehnatda bo'lgan, o'qib izlangan inson hech qachon hor bo'lmaydi. Yosh avlodni ham tarbiyalashda ularni mehnat qilishga bo'lgan layoqatini oshirib tarbiyalash, ularni o'z ustida ishlashga o'rgatib tarbiyalash lozim. Bugungi kunda yoshlarimizga juda katta e'tibor qaratilmoqda. Ularni o'qib ta'lim-tarbiya olishiga barcha sharoitlar muhayyo qilingan. Bu sharoitlardan unumli foydalanish yoshlarning burchidir. Yosh avlodni mehnatga o'rgatishda ularni mehnat qurollari yasash, duradgorlik, ustachilik, to'quvchilik, qizlarimizga tikuvchilik kabi qo'l mehnatlarini o'rgatish juda samarali foyda beradi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga texnologiya darslarida ularni oddiy rangli qog'ozlardan aplekatsiyalar yasash orqali ham ularni mehnat qilishga o'rgatishimiz mumkin. Mehnat ta'limining hozirgi davrdagi, qolaversa mehnat ta'limi o'qituvchilarining vazifalari ham, bu vazifalarning talab darajasida bajarilishiga ham yosh avlodning barkamol inson bo'lib yetishishlarida muhim o'rin tutadi. Bu vazifalar tubandagilardan iboratdir: -Tashkiliy vazifalar – "o'quv xona, unda maxsus ish joyi, zarur materiallar, asboblarni tashkil qilish. •Sanitariya-gigiyena hamda mehnat xavfsizligi talablarini ta'minlash". Uslubiy vazifalar – mashg'ulotlarning yarim va bir yillik o'quv ish rejalarini tuzish, •mahalliy sharoitlarni hisobga olish, •o'g'il va qiz bolalarning o'zlariga xos mehnat mashg'ulotlarini va kasb tanlashlarini amalga oshirib borish va boshqalardir. Boshlang'ich ta'limda o'qitiladigan mehnat ta'limi fani o'quvchilarni aqliy va jismoniy mehnat turlari, kasblar bilan dastlabki tanishtirish, kasb tanlashga tayyorlash, Mehnatni qadrlash, mehnatga qiziqish hamda mehnatsevarlikni shakllantirish orqali ularning kasbgacha tayyorgarliklarini 5-sinf uchun uzviy bog'lanish zaminini yaratishni ko'zda tutadi. Bular ta'limiy va tarbiyaviy hamda rivojlantiruvchi yo'nalishlar hisoblanadi. O'qituvchi mehnat ta'limi mashg'ulotlari jarayonida o'quvchilarga aqliy, jismoniy, axloqiy, badiiy-estetik tarbiya va ta'lim berish orqali ularning barkamol shaxslar bo'lib yetishishlariga yordam berishi darkor. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini malakasini oshirishga qo'yilgan davlat talablarida kursni bitirgan o'qituvchi mehnat ta'limi fani bo'yicha mashg'ulotlarni ham "talab darajasida o'tish mahoratiga ega bo'lishi" aytib o'tilgan.

Xulosa shuki boshlang'ich sinflarda ijobiy fazilatlarini rivojlantirishda tizimli va bosqichma bosqich ishlarni amalga oshirish lozim. O'quvchilarning

mehnat ta'limi dasturida belgilangan bilim, ko'nikmalarini davlat ta'lim standartlariga binoan o'zlashtirish holatini dastlabki, oraliq va yakuniy nazorat qilib borishlari kerak. Mehnat ta'limi "Inson va jamiyat" sohasiga kiradi. Bu sohaga jami beshta fan mavjud. Davlat ta'lim standarti beshta fan bo'yicha umumiy qilib, bir bo'limda keltirilgan. Bular orasidan mehnat ta'limi bo'yicha qo'yilgan talablarni aniqlab olish zarur. Tubandagi talablar shular jumlasiga kiradi: -texnik modellashtirishga oid ishlarni bilish; -uy-ro'zg'or ishlarini bajara olish; -sodda konstruktorlik ishlarini bajara olish;

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining " O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5847-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi ,08.102019 y
2. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
3. Jumayeva G.T. Maktab o'qituvchilarida kasbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi . – Termiz., 2022. – 30 b.
4. J.G. Tursunpulatovna. Psychological-pedagogical characteristics and Structural components of the development of Professional culture among school teachers Academia Science Repository 4 (5), 2023.P. 213-222
5. Jumayeva G. Modern Approach to Teaching Pedagogical Skills of Teachers //International Journal on Integrated Education. – T. 4. – №. 9. – C. 195-197.
6. Жумаева Г. Т. Современные технологии обучения учащихся //Евразийский научный журнал. – 2016. – №. 6. – С. 456-458.
7. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 227-230.
8. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. European Scholar Journal, 2 (7), 32-33
9. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 121-125
10. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 88-91..
11. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 11. – C. 113-118.

12 ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

13. Habibullayevna S. Z. MUNISNING “SAVODI TA’LIM” RISOLASI QO’LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 54-62.

BOSHLANG’ICH SINIF O’QUVCHILARINI BADIY ASARLAR BILAN TANISHTIRISHNING IJTIMOY KO’NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHDAGI O’RNI

Butayorova Ma’rifat Xursan qizi

TerDPI Boshlang’ich ta’lim nazariyasi kafedrası o’qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang’ich sinf o’quvchilarini badiiy asarlar bilan tanishtirish, badiiy asarlarni o’qishga va tahlil qilishga tayyorlash – bular orqali esa ijtimoiy ko’nikmalarini rivojlantirish haqida tushunchalar berib o’tilgan. Badiiy asar o’qishning foydali va samarali tomonlari yoritilgan.

Kalit so’zlar: Badiiy asar, matn, samarali, ijtimoiy ko’nikma, ijodiy qobiliyat, hikoya, she’r.

Kirish. Boshlang’ich sinf o’quvchilarini badiiy asar bilan tanishtirishdan oldin o’quvchilarni badiiy asarni o’qishga tayyorlash kerak, chunki o’quvchilar asar mazmuni anglab tushinishlari uchun keng (to’liq) tasavvurga ega bo’lishlari lozim. Buning uchun esa albatta tayyorgarlik ishlari o’tkaziladi. Boshlang’ich sinf o’quvchilari sinfda o’qishi uchun badiiy va ilmiy matnlar birlamchi o’rinda turadi. O’quvchilarni badiiy yoki ilmiy asar bilan tanishtirish-o’qishga tayyorgarlikning birinchi bosqichi hisoblanadi.

Tayyorgarlik bosqichi bu o’quvchilarni badiiy asarlarni (matnlarni) o’qishga qulaylik yaratuvchi asosiy bosqichdir, bunda badiiy asarning janrli, muallifi haqida ma’lumot beriladi, o’quvchilar asarda tasvirlangan voqea hodisalarni idrok qilishi asar pafosini his qilishi, asar g’oyasi va murakkab pbrasli ifodalarni izohlash kabi masalalarni o’z ichiga oladi.

Darsda badiiy asar bilan tanishtirib bo’lingach, o’quvchilarni faolliklarini oshirish uchun quydagi savollar bilan murajjat qilishimiz mumkin.

1. Hikoyadagi qaysi o’rinlar sizga ma’qul bo’ldi?
2. Hikoya qahramonlaridan qaysi birining xati-harakatlariga xayrixohsiz?
3. Qaysi birining fe’l-atvori, xarakteri, tutgan yo’li sizga yoqmad?
4. Bu vaziyatda siz qanday yo’l tutgan bo’lar edingiz?
5. Hayotda shunday yoki shunga o’xshash insonlarni uchratganmisiz?

Badiiy asar bilan tanishtirish ishlarining asosiy maqsadi quydagilar:

1. O’quvchilarning voqea-hodisalar, hayot haqidagi atrofi olam haqidagi tasavvurlarini boyitish, matnni ongli idrok etishi uchun yangi ma’lumotlar berish, badiiy asarda qanday g’oya ilgari surilayotganligini to’g’ri anglay olishi, badiiy asardagi voqea va tasvirlarni o’z hayotida kuzatganlari bilan bog’lay olishi, to’g’ri xulosalay olishi.

2. Yozuvchining hayoti va ijodiga qiziqish uyg’otish. Masalan Bolalarning sevimli yozuvchisi Quadrat Hikmatning hayoti va ijodi haqida U Toshkentda

Sebzor mahallasida tug'ilgan . Onasi Muborak aya erta qazo qilgan, otasi esa dehqonchilik va hunarmandchilik bilan shug'ullangan. Quddrat Hikmat mohir tarjimon hamdir, u Ko'plab rus shoirlarining she'rlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan.

1. O'quvchilarni asar (matn)ni hissiy idrok etishga tayyorlash.

2. Asar mazmunini tushinishga yordam beradigan so'zlarning lug'aviy ma'nolarini tushuntirish.

2010 yilda qabul qilingan "Uzviylashtirilgan Davlat ta'lim standartida va o'quv dasturida boshlang'ich sinf o'qish kitobi fanidan "matndagi so'z, ibora, gaplarning ma'nolarini izohlay olish" deb uqtirilgan. O'quv dasturining mazmunida o'qish ko'nikmasi bo'limida esa "so'zlarning butunicha sidirg'a o'qish; matn mazmunini ongli o'zlashtirish shakldagi voqea-hodisalarning izchilligini belgilashda o'zaro bog'lanishi, tasviriy vositalarni matnda qo'llanishini bilish, maqol va iboralardan so'zlarni to'g'ri tanlay olish, mavzuni adabiy tilda talaffuz etishga o'rgatish deb belgilab qo'yilgan.

O'quvchilar quydagi kabi so'z va iboralarning ma'nosini aniq tushinib anglashlari kerak.

*Yerga ursa ko'kka sapchiydi-sho'x

*Taruvi qo'ltig'idan tushdi-qo'rqdi

*Og'zi qulog'ida-xursand

*Ayilday botdi- qattiq tegdi, ranjitdi

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili Badiiy asar o'qish, kitobxonlikning jamiyat va shaxs uchun ahamiyati , kitobxonlikni shakllantirishning ijtimoiy individual jihatlari , boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qish ko'nikma, malakalarini shakllantirish , uning pedagogik psixologik, metodik talablari, oilaviy kitobxonlik va sinfdan tashqari kitob o'qishni tashkil qilish masalalari bo'yicha bir qator ishlar olib borilgan.

Respublikamizda boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish masalalari E. Yo 'ldosheva, A.Umarov, Yo. Qayumxo'jayeva , B. G'aniyeva, A.Abdullayev, G.Amanova kabi tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi olimlaridan S.I.Abakumova, A.B.Abdiyeva, L.I.Belenkaya, G.I.Bondarenkalarning ishlarida boshlang'ich sinf o'quvchilarini badiiy asar o'qishga va tahlil qilishga tayyorlash, o'quvchilarni kitob o'qishga qiziqtirish, ularda kitob o'qish malaka-ko'nikmalarini , madaniyatini rivojlantirishning o'ziga xosligi masalalari yoritib berilgan.

Tahlillardan ko'rinib turibdiki, o'quvchilarda kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish masalalari ularda badiiy asar o'qish malakalarini rivojlantirishning o'ziga xosligi, o'quvchilarni badiiy asar o'qishga va tahlil qilishga tayyorlash muhim jarayonlar hisoblanadi.

Tahlil va natijalar. Ekskursiya bolalarni tabiat bilan tanishtiruvchi ish shakllaridan biridir. O'quvchilar avval film tomosha qilib keyin asar o'qisa idrok qilishi yuqori bo'ladi .O'quvchilarning film namoyishida tug'ilgan ayrim savollariga ularning o'zlari yangi o'qiydigan asarlardan javob topadilar.

Tayyorgarlik ishlarini Ekskursiya davomida bolalar o'simlik va hayvon hamda jonsiz tabiat bilan yaqindan tanishib ham olib borishlari mumkin.

Ekskursiya jarayonida bolalar tabiatning go'zalligini ko'rib katta taasurot olib hissiyotlari rivojlanadi. Shu asosda jonajon O'zbekiston ona tabiatiga muhabbat, unga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish tarbiyalanadi.. Har bir ekskursiya uchun barcha bolalar egallashlari shart bo'lgan dastur mazmuni belgilanadi.

Ekskursiya mashg'ulotlarining afzalligi shundaki, unda bolalar o'simlik va hayvonlarni ular yashaydigan muhitda ko'rish imkoniyatiga ega bo'lgan o'zaro aloqalar haqida dastlabki dunyoqarash tasavvurlarini, olamni ilmiy tushunishni shakllantirish imkonini yaratadi. O'rmon, dala, daryo, ko'l qirg'oqlariga uyushtirilgan ekskursiya bolalarning diqqatini jalb qiladi. tarbiyachi raxbarligi ostida guruh hamda tabiat burchagida olib boriladigan keyingi kuzatishlar turli-tuman materiallar to'plashga sharoit yaratadi. Ekskursiyalar tufayli bolalarda kuzatuvchanlik, tabiatni o'rganishga qiziqish o'sadi. Ular predmetni sinchiklab kuzatish va uning xarakterli xususiyatlarini qayd qilishga odatlanadi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz joizki , boshlang'ich sinf o'quvchilarini badiiy asarlar bilan tanishtirish, badiiy asarni o 'qishga tayyorlash shu tartibda davom etadi va o'z navbatida badiiy asarlarni ham tahlil qilish asar mazmunini to'liqroq tushinishga , o'quvchilarni fikrlash qobiliyatini oshishiga yordam beradi. O'quvchilar badiiy asarlarni tahlil qilishda albatta o'xshatish , qiyoslash, mubolag'a , jonlantirish va ertaklar , hikoyalar,dostonlar, maqollar, she 'rlar bilan amaliy ravishda tanishtiriladi. Yana shu bilan birgalikda badiiy asar o'qishning foydali taraflari ham juda ko'p ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilarini badiiy asar o'qishni o'rganishni boshlagan vaqtda badiiy asarga bo'lgan muhabbati yuqori bo'lishi uchun poydevor bo'ladi . Bu jarayonlar esa o 'z navbatida boshlang'ich sinf o'quvchilarini badiiy asarlar bilan tanishtirish orqali ularning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining " O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5847-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi ,08.102019 y

2. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING ANAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

3. Жумаева Г. Т. Современные технологии обучения учащихся //Евразийский научный журнал. – 2016. – №. 6. – С. 456-458.

4. Жумаева Г. Т. ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ //НАУЧНЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ И ОТКРЫТИЯ 2019. – 2019. – С. 188-190.

5.Жумаева Г. Т. Основные тенденции развития педагогического мастерства учителя //Педагогическое образование и наука. – 2019. – №. 5. – С. 9-11.

6. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 227-230.

7.Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 121-125

8.Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 88-91..

9.Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 11. – С. 113-118.

10. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 139-145.

11.Habibullayevna S. Z. MUNISNING “SAVODI TA'LIM” RISOLASI QO'LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 54-62.

12. Исматова Э., Оллохлова Ф. У. РОЛЬ ПЕДАГОГОВ В ЛИЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2023. – Т. 1. – №. 9. – С. 84-92.

13. Байрамова Ш., Оллохлова Ф. У. ОБРАЗОВАНИЕ–ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ, СВЯЗЫВАЮЩАЯ ПРОШЛЫЕ И БУДУЩИЕ ПОКОЛЕНИЯ //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 235-243.

14. Olloqulova F. U. GENERAL LEARNING SKILLS AS A MEANS OF FORMING RESEARCH ACTIVITY IN STUDENTS BASED ON CONCENTRISM //INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE GLOBAL SCIENCE. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 121-126.

О'ЗБЕК XALQ MAQOLLARINING PEDAGOGIKA SOHASIDA TUTGAN O'RN

Axmedova Sarvinoz Raxmatovna

Qashqadaryo viloyati Yakkabog'

tumani 70-maktabda boshlang'ich sinf o'qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maqollarning hayot qomusi ekanligi , xalq og'zaki ensiklopediyasi, o'ziga xos bir badiiy-tarixiy solnoma ekanligi xususida fikr yuritilgan. Ular insonlar aqlini o'tkirlashtiradi, nutqini ravshan va ta'sirchan qiladi, hayotda to'g'ri yo'lni tanlay bilishga, hayotiy jumboqlar va muammolarni to'g'ri yechishga o'rgatadi. Shuningdek, maqollar o'z ijodkori bo'lmish xalqning dunyoqarashini, madaniy, maishiy hayotini, tafakkur

xazinasini jamlovchi eng kichik og'zaki ijod namunalari sifatida juda qadimiyligi xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: maqola, ta'lim-tarbiya, samarali ta'sir, nutq madaniyati, muloqot madaniyati, dunyoqarash, tafakkur, og'zaki ijod namunalari

Allada yaxshi tarbiya ko'rgan bola jamiyat o'rtasida, to'y hashamlarda, maktabda, o'qishda, ko'cha-ko'yda yoshi kattalar bilan muloqotda ota-onasining obroyi, uning shuhrati sifatida ta'riflanadi. Shuningdek bolani to'g'ri tarbiyalanishida ota-onaning o'rni katta bo'ladi. Bola tarbiyasiga ta'sir ko'rsatadigan yana bir omil bu maqollardir. Xalq og'zaki ijodida maqollarning o'ziga xos o'rni bor. U xalqning, bir necha avlodlarning aqlu-farosati hamda turmush tajribasining yakuni, ular donishmandligining mahsulidir. Bola ta'lim tarbiyasida maqollarni o'rni muhimdir.

Maqollar ona vatanni sevishga uning har bir qarich yeri uchun kurashishga, mard, sadoqatli, qo'rqmas bo'lishga o'rgatadi. „Yurt qo'risang o'zarsan, qo'rimasang to'zarsan“, kasb-hunar egasi bo'lishga „yigit kishiga yetmish hunar oz“, ahil bo'lib mehnat qilishga „ko'pchilik qo'lda unum ko'p“, to'g'ri so'z va halol kishilar bo'lib kamol topishiga „Boshinga qilich kelsa ham rost so'zla“, yaxshi odobli va oliyjanob xulqli bo'lishga „Odob bozorda sotilmas“, „yalqovlik oxiri xo'rlik“, kabi maqollar bolalarni tarbiyali farosatli bo'lishga chaqiradi. Ona yurtning omon bo'lsa, Rangu roying somon bo'lmas.

Mehnatsiz rohat yo'q. Egri ozadi to'g'ri o'zadi. Ta'lim tarbiya jarayonida maqol va matallarning ham o'rni muhimdir. Maqollarni hayot qomusi, xalq og'zaki ensiklopediyasi o'ziga xos bir baddiy-tarixiy solnoma deyish mumkin ular insonlar aqlini o'tkirlashtiradi, nutqini ravshan va ta'sirchan qiladi, hayotda to'g'ri yo'lni tanlay bilishga, hayotiy jumboqlar va muammolarni tog'ri yechishga o'rgatadi. Shuningdek, maqollar o'z ijodkori bo'lmish xalqning dunyoqarashini, madaniy-maishiy hayotini, tafakkur xazinasini jamlovchi eng kichik og'zaki ijod namunalari sifatida juda qadimiydir. Inson tomonidan yaratilgan maqollarning ma'nosi keng va rang-barangdir. Ayniqsa maqollar she'riyati va didaktizmi bilan qadimdan mashhur bo'lib, ma'no jihatidan shu qadar boy va shu qadar keng, shu qadar rang barangki, ularda ijtimoiy hayotning eng murakkab muammolaridan tortib oilaviy hayotning eng kichik urf-odatlarigacha, oliy axloqiy me'yordan tortib kishilar xarakteridagi mayda-chuyda nuqsonlargacha, falsafiy dunyoqarashdan tortib eng kichik jonivorlarning xususiyatigacha o'z ifodasini topgan. Qisqasi tabiat va jamiyat hayotining biron-bir sohasi yo'qki, u maqollarda o'z aksini topmagan bo'lsin.

Maqollar o'z navbatida pedagogika sohasida, ta'lim va tarbiya jarayonida bizga eng kerakli, vaqt sinovidan o'tgan ishonchli manba bo'lib xizmat qiladi. Albatta, biz ulardan o'z o'rnida unumli va o'rinli foydalansak maqsadga muvofiq bo'lar edi. Biz o'zaro muloqot ya'ni suhbatlashuv jarayonida o'z fikrimizni dalillash uchun xalq maqollaridan ko'p foydalanamiz. Bu narsa bizga nutqimizni go'zal, jozibali va ishonchli bo'lishida yordam beradi.

Misol uchun farzand tarbiyasi haqida shunday bir fikr bor: „Sen farzandingni tarbiyalama, eng avvalo o'zingni tarbiya qil. Farzandinga biror bir

xato ishni qilmaslikni qancha uqtirsang ham o'sha ishni o'zing qilsang, farzanding sen kabi shu ishni aynan takrorlaydi. Farzand - oynadir, qush uyasida ko'rganini qiladi". Bola go'yoki yozilmagan oppoq qog'ozga o'xshaydi, oppoq qog'ozga qanday yozsang xuddi shunday yoziladi. Shunday ekan bola tarbiyasiga e'tiborsizlik va ma'suliyatsizlik bilan qarash mumkin emas. Bolaga uni o'z qadriyatlar, urf-odatlar, milliyligini o'rgatish zarur eng avvalo bolani kitobga qiziqishini orttirish kerak. Bilamizki hech bir kitob, maqollar, ertaklar bolani yomonlikka, egrilikka yo'llamaydi.

Biz qanchalar farzandimizga o'quvchilarimizga mehr berib, parvarishlab uni dangasalikdan asrab mehnatsevsr qilsak bola shuncha chiroyli gullab, o'sib shirali mevalar beradi. O'zbek millatining ma'naviy qiyofasini, o'zligini ko'rsatib beradigan xalq og'zaki ijodining namunasi maqollar ayniqsa muhim ahamiyatga egadir. Maqollarni o'rganish va o'rgatish yoshlarimiz ma'naviyatida o'z millatiga nisbatan hurmatini, qalbida faxr tushunchasini olib kiradi. Bola tarbiyasi uchun ota-ona qanchalar muhim o'rin tutsa uning o'qituvchisi hamda tarbiyachising ham o'rnini huddi shunday muhim bo'ladi. Xalq ta'limi vazirligining 2004-yil 26-fevraldagi 26-sonli hay'at majlisi qarori bilan „oila, mahalla, maktab“ konsepsiyasi qabul qilindi. Bu konsepsiyada belgilab berilgan vazifalarni hal qilish uchun: Vazirlikning tashabbusi bilan Respublikamizdagi har bir davlat va nodavlat tashkilotlari bilan hamkorlikda „jamoatchilik maslahat kengashi“ tuzilib, joylarda tarbiyasi og'ir, xulqi buzuvchilikka moyil hamda daydib yurgan bolalar bilan ishlash, ularning ta'lim-tarbiyasiga va „Oila, mahalla, maktab“ konsepsiyasini amalda joriy etishga e'tibor qaratildi. Maktabni oila bilan bog'lovchi vosita bu o'qituvchidir.

O'quvchilar bilan ishlash, ularning ilmiy dunyoqarashini shakllantirish, ijtimoiy faoliyatini ta'minlash orqali ota-onalarga ta'sir ko'rsatish usullarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa Shunday muhitda tarbiyalangan bolagina ota-onani, qolaversa o'z ustozlarini hurmat qiladigan, mahalla-ko'yda o'zidan kichikni izzatlash, kattalarni hurmatlashni o'z o'rniga qo'yadigan, xulqli bo'lib voyaga yetishadi. Har bir tarbiyachi tarbiya san'atkori bo'lmog'i lozim. Bu bolalarni sevish san'atidir. Tarbiyasi og'ir, qarovsiz qolgan bolalarning ota-onalari bilan ishlash, ularni jamoatchilik kengashlariga olib chiqish, foydali mehnatga jalb qilish, to'garaklarga qatnashtirish, hunarmandchilikka o'rgatishni ta'minlash, har bir tarbiyasi og'ir bolaga jamoatchilik faollarini biriktirish, vaqti-vaqti bilan ularning hisobotlarini tinglash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “ O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida” gi PF-5847-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi ,08.10.2019 y
2. Tursunova I., Xabibulloyev A. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILYATINI SHAKLLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING AHAMIYATI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

3. Jumayeva G.T. Maktab o'qituvchilarida kasbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi . – Termiz., 2022. – 30 6.

4. J.G. Tursunpulatovna. Psychological-pedagogical characteristics and Structural components of the development of Professional culture among school teachers Academia Science Repository 4 (5), 2023.P. 213-222

5. Jumayeva G. Modern Approach to Teaching Pedagogical Skills of Teachers //International Journal on Integrated Education. – T. 4. – №. 9. – C. 195-197.

6. Жумаева Г. Т. Современные технологии обучения учащихся //Евразийский научный журнал. – 2016. – №. 6. – С. 456-458.

7. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 227-230.

8. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. European Scholar Journal, 2 (7), 32-33

9. Butayorova M. K. THE IMPORTANCE OF POSITIVE RELATIONSHIPS IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 121-125

10. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. METHODOLOGICAL BASES FOR THE USE OF MODERN TEACHING TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE NATIVE LANGUAGE IN PRIMARY GRADES //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 88-91..

11. Butayorova M. X. O'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish-O'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim omili sifatida //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 11. – C. 113-118.

12. ХУДАЙКУЛОВА С. З. ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНИИ УРОВНЯ БОЛЬШОГО ПОЛИНОМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНОЙ АЛГЕБРЫ //World of Scientific news in Science. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 139-145.

13. Habibullayevna S. Z. MUNISNING “SAVODI TA'LIM” RISOLASI QO'LYOZMALARI TAVSIFI //Research Focus. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 54-62.

BOSHLANG'ICH SINIF ÒQUVCHILARIDA NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Bahromova Maftuna Nuriddin qizi

TerDPI Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

2-kurs 22-05-guruh talabasi

Ilmiy rahbar:Dilfuza Azimova

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'quvchi – yoshlarda nutq madaniyatini shakllantirishga ta'sir etuvchi omillar haqida fikr yuritiladi. Shuningdek o'quvchi yoshlarda nutq madaniyatini shakllantirishga ta'sir etuvchi omillarning ahamiyati va zaruriyati, mazmuni va mohiyati hamda o'ziga xos xususiyatlari o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim, tarbiya, nutq, o'g'zaki nutq, yozma nutq, fan, texnologiyalar, aloqa va xabar, faol amaliy, nutqiy mahorat.

XXI ars fan va texnologiyalar rivojlangan bir vaqtda boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirish, fikrlashini o'stirishga qaratilgan bir qancha ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Bugungi kunda boshlang'ich sinflarda nutq madaniyatini shakllantirish dolzarb masala. Bilamizki boshlang'ich sinf poydevor sinf hisoblanib, boshlang'ich sinf o'qituvchisiga juda katta ma'suliyat yuklatiladi. Bu yoshda o'quvchilarning nutqini rivojlantirish, fikrlashini o'stirish, dunyoqarashini o'stirish muhimdir.

Nutq-kishi faoliyatining turli, til vositalari (sòz, sòz birikmasi va gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar, fikrlarni o'zaro his- hayajon, emotsiya bilan aytish vazifasini bajaradi.

Fikrni ifodalashga kòra nutq ikki turga bòlinadi:

- 1) O'g'zaki nutq
- 2) Yozma nutq

Insonlar tildan o'z fikrlarini, sòzlarini bayon qilish quroli sifatida foydalaniladi. Ular avval bayon qilmoqchi bòlgan sòzlarini ichida o'ylab tahlil qilib oladi. Bu nutq ichki nutq hisoblanadi. O'ylab tahlil qilib olingan fikrlarni ovoz chiqarib tashqi muhitga bayon qilish esa tashqi nutqdir. Tashqi nutq eshittirilgan yoki kimgadir qaratilgan bòladi. Ichki nutq eshittirilmagan va yozilmagan nutqdir.

O'g'zaki nutq-nutqning sòzlashuv shakli bòlib asosan dialog shaklda bòladi. Insonlar o'g'zaki nutqda fikrlarini sòzlash yordamida bayon qiladi.

Yozma nutq- sòzlarning, inson fikrining yozuvda aks etishidir. Yozma nutq monolog shaklda bòladi.

Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishining aktiv faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi uchun esa nutq maktabda muvafaqqiyatli ta'lim olish qurolidir.

Nutq –ustirish nima? nutq o'stirish deganda tilni har tomonlama (talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishi, bog'lanishli nutqni) faol amaliy o'zlashtirish tushuniladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq o'stirish asosan maqol, topishmoq, tez aytish, hikmatli sòzlar orqali ularning nutqini o'stirish mumkin. Bundan tashqari o'qituvchi turli xil savollar orqali o'quvchilarga yuzlansa o'quvchilar o'z fikrlarini bildiraversa o'quvchilarning nutqi ravon, fikrlashi kengayadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga nutq o'stirish asosan o'qish savodxonligi darslarida e'tibor beriladi. Bunda o'qish savodxonligi fani o'quvchilar nutqining rivojlanishining asosi bòlib xizmat qiladi. O'qish fani orqali o'quvchilar tòg'ri, ongli, ifodali, ravon, ma'noli o'qishadi. Bu esa o'quvchilarning nutqi o'sishiga xizmat qiladi. Mutolaa orqali o'quvchilarning o'g'zaki va yozma nutqlari rivojlanadi. Mutolla qilish orqali o'quvchi matnni o'qib anglab tushungan narsalarini o'qituvchiga qayta hikoya qilib berishi, atrofdagilar sòzlagan hikoyalarini eshitishi orqali nutqi rivojlanadi. Sinfda olib boriladigan turli xil bellashuvlar tortishuvlar orqali ham o'quvchilarning nutqini o'stirish mumkin. Masalan, o'quvchilarga tez aytish o'ynatish, kim kòp maqol aytar, matnni ifodali o'qish va hikoya qilib berish orqali o'quvchilarning fikrlashi kengayadi nutqi ravon bòladi.

Nutq faoliyati uchun, shuningdek, o'quvchilar nutqini o'stirish uchun bir necha shartga rioya qilish zarur:

1. Òquvchi nutqining yuzaga chiqishi uchun talab bo'lishi kerak. O'quvchilar nutqini o'stirishning metodik talabi o'quvchi o'z fikrini, nimanidir og'zaki va yozma bayon xohishi va zaruriyatni yuzaga keltiradigan vaziyat yaratish hisoblanadi.

2. Har qanday nutqning mazmuni, materiali bo'lishi lozim. Bu material qanchalik aniq to'liq, boy, qimmatli bo'lsa, uning bayoni shunchalik mazmunli, samarali bo'ladi.

3. Fikr tinglovchi tushunadigan so'z, so'z birikmasi, gap, nutq apparatlari yordamida ifodallasagina tushunarli bo'ladi. Shuning uchun nutqni muvaffaqiyatli o'stirishning uchinchi sharti –nutqni til vositalari bilan qurollantirish hisoblanadi.

O'quvchilar nutqini o'stirishda aniq belgilangan bir qator talablarga rioya qilinadi.

1. O'quvchilar nutqi mazmundor bo'lsin.	2. Nutqda mantiqiylik bo'lsin.
3. Nutq aniq bo'lsin.	4. Nutq til vositalariga boy bo'lsin.
5. Nutq tushunarli bo'lsin.	6. Nutq ifodali bo'lsin.
7. Nutq to'g'ri bo'lsin.	

O'quvchilar nutqiga qo'yilgan talablar asosida ta'lim jarayoni olib borilsa, yosh avlodni dunyo qarashi, fikrlashi yuqori darajada rivojlangan bo'ladi. Nutq madaniyati avvalo, to'g'ri, adabiy til me'yorlariga amal qilgan holda so'zlashdir. Buning uchun talaffuzda, so'z shakllaridan foydalanishda, jummalarni tuzishda xato qilmaslik uchun nutqimizni kuzatib borishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ròyxati.

1. qizi Toshpulatova N. S. Ilmiy dunyoqarash va tafakkurni shakllantirish //International conferences. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 238-244.

2. Abdirashidova M. I., Azimova D. U. TEACHING PRIMARY CLASS STUDENTS TO THINK INDEPENDENTLY BASED ON THE COMPETENT APPROACH //Results of National Scientific Research International Journal. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 161-171.

3. Usmonovna, A. D., & Jovlievna, N. M. (2024). USE OF STEAM TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION TRAINING. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(03), 134-137.

4. Abdirashidova, M. I., & Azimova, D. U. (2023). TEACHING PRIMARY CLASS STUDENTS TO THINK INDEPENDENTLY BASED ON THE COMPETENT APPROACH. Results of National Scientific Research International Journal, 2(4), 161-171.

5. Ziyodullayeva, Z. (2022). BOSHLANG'ICH SINFLARNING ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI FANLARIDA INTERFAOL METODLARNING QO'LLANILISH USULLARI. ILM FAN TARAQQIYOTIDA ZAMONAVIY METODLARNING QO'LLANILISHI, 2(28), 157-160.

6. Каттақулова, Н. (2023). ИҚТИДОРЛИ ЎҚУВЧИЛАР БИЛАН ИШЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПЕДАГОГИК ТИЗИМИ. Interpretation and researches, 2(1).

7. Usmonovna, A. D., & Jovlievna, N. M. (2024). USE OF STEAM TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION TRAINING. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(03), 134-137.

8. NORBOTAEV, Khoshbok, and Avazbek JURAEV. "IMPROVING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON MEDIA TEACHING METHODOLOGY." World Bulletin of Social Sciences 16 (2022): 43-47.

9. Boynazov Z. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA BUGUNGI TA'LIM JARAYONI VA USULLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

TABIY FANLARNI O'QITISHDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING KREATIV QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK TIZIMI.

Qulmuminov O'ral Safar o'g'li

TerDPI Boshlang'ich ta'lim metodikasi

kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada tabiiy fanlarni o'qitishning dolzarbligi, tabiiy fanlar misolida o'quvchilarining kreativ qobiliyatini rivojlantirishning metodik tizimi haqida fikr yuritilgan

Kalit so'zlar: tabiiy fanlar, ijodiy fikrlash, ijodkorlik, tanqidiy, mustaqil fikrlash.

Bugungi kunda butun dunyoda kechayotgan glaballashuv jarayonida har bir soxada ilg'or ishlar amalga oshirilmoqda buni zamonning o'zi talab etmoqda. Yosh avlod har soxada ildam. Chunki jamiyatimiz axborot oqimiga boy. Jamiyatimiz talab etayotgandek har tomonlama yetuk, komil insonni tarbiyalab yetishtirishda o'qituvchining o'rni beqiyosdir. Ma'lumki, kreativlik shaxs samarali faoliyatini ta'minlovchi asosiy kategoriyalardan biri bo'lib, ta'lim jarayoniga kreativ yondashuv o'quvchilar bilim o'zlashtirish sifatini ularning ijodiy faoliyati asosida rivojlantirishga xizmat qiladi. SHuningdek, kreativlik – shaxsni rivojlantiruvchi kategoriya sifatida inson ma'naviyatining ajralmas qismi, shaxsni o'z-o'zini rivojlantirish omili, shaxsiy jonbozlikning asosidir. U shaxs ega bo'lgan bilimlarning ko'p qirrali ekanligida emas, balki yangi g'oyalarga intilishda va o'rnatilgan stereotiplarni yangilik yaratish jarayonini isloh qilish va o'zgartirishda, hayotiy muammolarni yechish jarayonida kutilmagan va noodatiy qarorlar chiqarishda namoyon bo'ladi.

“Kreativlik” tushunchasi o'zida madaniy xilma-xillikni aks ettiradi. G'arb kishilari uchun kreativlik, umuman olganda, yangilik yaratish hisoblanadi. Ular kreativlik negizida noan'anaviylik, qiziquvchanlik, tasavvur, hazil-mutoyiba tuyg'usi va erkinlik mavjud bo'lishiga e'tiborni qaratadilar. Sharq olimlari esa, aksincha, kreativlikni ezgulikning qayta tug'ilish jarayoni, deb tushunadilar. Garchi g'arblik va sharqliklarning kreativlik borasidagi qarashlari turlicha bo'lsa-da, biroq har ikki madaniyat vakillari ham mazkur sifat va unga egalikni yuqori baholaydilar.

Pedagogik kreativlik esa pedagogik jarayonni tashkil etish davomida noodatiy, ijodiy va mahsuldor g'oyalarni yaratish hamda ulardan samarali foydalanishdan iboratdir. An'anaviy yondashuvdan farqli ravishda pedagogik

jarayonga kreativ yondashuv yuzaga keladigan pedagogik muammolarni ijobiy yechimini topishga hamda ta'lim jarayoni ishtirokchilari faoliyati samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Yillar mobaynida insonning bir necha sohalaridagi ijodiy barkamolligining ahamiyati va uning tahlili borasida ko'plab adabiyotlar vujudga kelgan. Ushbu yozilgan adabiyotlarda berilgan ta'riflarga ko'ra, kreativ barkamollik ma'lum ijtimoiy sohaga nisbatan yangi va foydali, deb qaralgan. Ta'lim jaryonida esa kreativ yondashuv o'zining "kundalik" shakliga egadir. Masalan, u yozish, chizish, musiqa yoki "san'at"ning boshqa sohalarining ifodaviy faoliyati, yangi bilim va tushunchalar hosil qilish, yoki turli ochiq turdagi savollarga kreativ yechimlar topish orqali namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayonida bu kabi ijodiy mashg'ulotlar ko'p fan sohaları bilan bog'langan bo'lib, san'at va tabiiy fan singari an'anaviy fanlar bilangina chegaralanib qolmaydi. PISA, PIRLS va TIMSS 2022 tadqiqotlari o'quvchilardan kutiladigan kreativ fikrlash jarayonlariga qaratiladi. Mazkur xalqaro loyiha faqat ijodkor shaxslarni ajratib olishni maqsad qilmaydi, aksincha o'quvchilar g'oyalarni qidirish hamda ifodalashda ijodiy fikrlash qobiliyatini va bu qobiliyatning o'qitish yondashuvi, maktab faoliyati yoki ta'lim tizimining boshqa xususiyatlari bilan qanday bog'liqligini tavsiflaydi. PISA, PIRLS va TIMSS xalqaro tadqiqotlarining oldiga qo'ygan asosiy maqsadi o'quvchilarning ta'lim siyosati va pedagogikada yaqqol natija beradigan kreativ fikrlash ko'nikmasiga oid xalqaro miqyosdagi qiyosiy ma'lumotlar bilan ta'minlashdan iborat. Shuning uchun, nazarda tutilayotgan kreativ fikrlash ko'nikmasi ta'lim olish orqali shakllantirilishi, ta'lim jarayonida kreativ fikrlash ko'nikmasining turli imkoniyatlari aniq ko'rsatib berilishi va baholovchi topshiriqlarda o'quvchilarning o'zlashtirishlari bilan bog'langan bo'lishi, baholashda qamrab olingan mazmun sohaları umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitiladigan fanlar bilan chambarchas bog'langan bo'lishi, test topshiriqlari o'quvchilar tomonidan, ham sinfda ham sinfdan tashqarida bajariladigan mashg'ulotlarga yaqin bo'lishi bilan birga, ijodiy yutuq va muvaffaqiyatni ta'minlaydigan darajada ishonchli bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar royxati:

1. Yo'ldoshev J. Xorijda ta'lim. Integratsiyalashgan va maxsus kurslar. T, «SHarq» 1995.
2. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.
3. Kulmuminov, U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. Open Access Repository, 4(2), 434-437.
4. KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. World Bulletin of Social Sciences, 27, 54-56.
5. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. Open Access Repository, 9(10), 112-116.

6. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 136-143.

7. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // *AJMR:Asian Journal of Multidimensional Research Journal*. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).

8. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.

9. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.

10. Haydarova, M. (2019). MODEL AND PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS CONDUCIVE TO THE FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(11), 90-93.

11. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. In *Conference Zone* (pp. 97-98).

12. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THEORETICAL BASES OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR TEACHING THE SUBJECT OF EDUCATION. In *Conference Zone* (pp. 95-96).

13. Khabibullayevna, H. M. (2021). Scientific-Theoretical Fundamentals Of Improving The Methodological Training Of Future Primary School Teachers To Teach The Subject Of Education. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(10).

14. Khaydarova, M. H. (2020). DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATION COMPEPENCIES IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *Восточно-европейский научный журнал*, (5-6 (57)), 37-39.

15. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.

16. Abdimannabovna, M. L. (2021). Formation of the Ecological Culture of Schoolchildren in the Study of Natural Science. *International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology*, 1(6), 73-76.

17. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.

18. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.

19. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.

20. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.

21. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. *Гуманитарный трактат*, (24), 9-10.

22. Tangirova, M., & MUKHTAROVA, L. (2023). Ways of reading literacy development in primary school pupils.

YOSHLARNI KASBGA YO`NALTIRISHNING O`ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Bobomurodov Erkin Haitovich,

TerDU professori falsafa fanlari doktori

Jovliyev Jo`rabek Alisher o`g`li,

TerDPI o`qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta`lim jarayonida o`quvchi yoshlarni kasbga yo`naltirish, kasb tanlash masalalari, shungdek, o`quvchilarni kasbga yo`naltirishda yosh bosqichlarini inobatga olish xususiyatlari bayon qilingan.

**Kalit so`zlar:** ta`lim jarayoni, kasbga yo`naltirish, kasbiy targ`ibot, extiyoj, kasb tanlash.

Mustaqil O`zbekistonda ta`lim tizimida talabalarni tarbiyasiga nisbatan qo`yayotgan eng muhim talablardan biri, layoqatli, ijodiy va mustaqil fikrlovchi, shaxslararo munosabatlarni tashkil qilishga o`quvli mutaxassislarni tarbiyalashdan iboratdir. Zero, bugungi globallashuv davrida yuksak texnologiyalarni boshqarishga layoqatli mutaxassislarning etishtirishga erishilsa, ezgu niyatlar ijtimoiy hayotda qaror topgan bo`lar edi.

Mamlakatimiz milliy istiqloлга erishgandan so`ng yoshlar tarbiyasi chin ma`nodagi davlat siyosati darajasiga ko`tarildi. Boshqacha qilib aytganda, ta`lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, yosh avlodni bilimli har tomonlama barkamol yetib voyaga yetkazish amalga oshirilayotgan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma`naviy, huquqiy islohotlarning mohiyatiga singdirildi. Chunki bozor iqtisodiyoti tamoyillariga asoslangan huquqiy demokratik davlatni xalqimizning yoshlari uchun qurishga kirishilgan edi. Demak, kelgusida uni bugungi avlod qo`lidan qabul qilib oladigan va boshlangan ezgu ishlarni davom ettiradigan, O`zbekistonning mustaqilligini mustahkamlaydigan, jahon miqyosida uning nufuzi va obro`sini ko`taradigan, o`zbek xalqining hech kimdan kam emasligini amalda namoyish qiladigan avlod ham orzu-umidlarga, istak va niyatlarga munosib bo`lishi lozim edi.

Ijtimoiy taraqqiyotni ro`yobga chiqarish uchun mamlakatda yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash va ularni jahon standartlari darajasiga ko`tarmoq lozim, fan va texnikaning bugungi kun taraqqiyotiga javob berish uchun keng saviyali, bilimdon, o`z kasbining fidoiy kishisini kamol toptirish orqali davlatimizda bozor iqtisodiyotiga bardosh beradigan, raqobatbardosh

mahsulotlar yaratuvchi kasb egalarini shakllantirish joiz. Toki ular davr talablariga og'ishmay javob beradigan, qiziqishi keng, malakasi mustahkam, xotirasi barqaror, fikr yuritishi puxta, izlanuvchan, mehnatsevar, vatatsharvar, iymon-e'tiqodli insonlar bo'lib voyaga yetishadi. Buning uchun uzluksiz ta'lim tizimining barcha jabhalarida o'quvchilarni kasbga yo'naltirishning ahamiyati kattadir. O'quvchilarni kasbga yo'naltirishda faoliyat masalasi muhim masala hisoblanadi. Jonli mavjudotni muayyan tarzda va muayyan yo'nalishda harakat qilishga undaydigan ehtiyojlar shaxsning faolligi manbai bo'lib hisoblanadi.

Mustaqil O'zbekistonda o'quvchilarni tarbiyasiga nisbatan qo'yayotgan eng muhim talablardan biri ularda mehnat qilish ehtiyojini tarbiyalashdan iboratdir. Mehnat qilishga bo'lgan ehtiyojning yanada rivojlanishi ishlab chiqarishni rivojlantirish, ko'pgina ishlab chiqarish jarayonlarini maksimal darajada avtomatlashtirish, mehnat sharoitlarini yaxshilash, ish vaqtini qisqartirish natijasida, faqat ijtimoiy foydali mehnatdagina o'zini namoyon eta oladigan bunyodkorlik kuchlarini jonlantirish oqibatida yuz beradi. Umumiy ta'lim maktabini isloh qilishning asosiy yo'nalishlarida o'quvchilarning mehnat tarbiyasi va kasbga yo'naltirilishi qanday rol o'ynashiga alohida e'tibor berilgan. Ehtiyojlar kelib chiqishiga ko'ra tabiiy va madaniy bo'lishi mumkin. Ma'naviy ehtiyojlarni qondirish uchun, moddiy ehtiyojlar predmeti hisoblanmish moddiy narsalar (kitoblar, gazetalar, yozuv va nota qog'ozlari, buyoqlar va shu kabilar) talab qilinishi shubhasiz. Shu tariqa, kelib chiqishiga ko'ra, tabiiy, shu bilan birga predmetiga ko'ra moddiy, kelib chiqishiga ko'ra madaniy hisoblangan ehtiyoj yo moddiy bo'lishi, yo predmetiga ko'ra maonaviy bo'lishi mumkin. Agar hayvonlarning xatti-harakati butunlay atrof muhit bilan belgilansa, kishining faolligi uning ilk yoshligidanoq butun insoniyat tajribasi va jamiyat talablariga ko'ra yo'naltirilib boriladi. Xatti-harakatning bu turi shu qadar o'ziga xoslikka egaki, o'quvchilarni kasbga yo'naltirish psixologiyasida uning atash uchun maxsus termin – kasb faoliyati termini qo'llaniladi.

Inson kasb faolligida «harakat», «faoliyat», «xulq» tushunchalari bilan chambarchas bog'liq. Shaxs aynan turli kasb faolliklar doirasida shakllanadi, o'zligini namoyon qiladi ham. Demak, kasb faolligi yoki inson kasb faoliyati passiv jarayon bo'lmay, u ongli ravishda boshqariladigan faol jarayondir. Inson kasb faolligini mujassamlashtiruvchi harakatlar jarayoni kasb faoliyati deb yuritiladi. Ya'ni, kasb faoliyati – inson ongi va tafakkuri bilan boshqariladigan, undagi turli tuman ehtiyojlardan kelib chiqadigan, hamda tashqi olamni va o'z-o'zini o'zgartirish va takomillashtirishga qaratilgan o'ziga xos faollik shaklidir. Bu – moddiy ne'matlar yaratishga qaratilgan mehnat faoliyati, bu – yangi kashfiyotlar ochishga qaratilgan ilmiy-tadqiqotchilik faoliyati va shunga o'xshash. Har qanday kasb faoliyati real shart-sharoitlarda, turli usullarda va turlicha ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Har qanday sharoitda ham barcha harakatlar ham ichki psixologik, ham tashqi-muvofiqlik nuqtai nazaridan ong tomonidan boshqarilib boradi. Har qanday faoliyat tarkibida ham aqliy, ham jismoniy-motor harakatlar mujassam bo'ladi. Agar o'ylayotgan odamni ziyraklik bilan kuzatsangiz, undagi yetakchi kasbiy faoliyat aqliy bo'lgani bilan uning

peshonalari, ko'zlari, xattoki, qo'l harakatlari juda muhim va jiddiy fikr xususida bir to'xtamga kelolmayotganligidan, yoki yangi fikrni topib undan mamnuniyat xis qilayotganligidan darak beradi. Kasb tanlash faoliyatini oqilona tashkil etish uchun mamlakatimiz qaysi soha mutaxassislariga muhtojligini nazarda tutish va shunga yarasha maktab o'quvchilarini ularning mayli, intilishi, qiziqishi, imkoniyati, aqliy va jismoniy qobiliyatlariga qarab, hamda u yoki bu kasbga yaroqliligini aniqlab, so'ngra kasbga yo'llash kerak. Kasbga yo'naltirish - bu ilmiy asoslangan va o'zini kasbini jamiyat ehtiyojlari sifatida, shuningdek, o'zini qiziqish va qobiliyatlarini hisobga olib, turg'un kasb tanlash uchun hayotga kirayotgan yoshlarga yordam beradigan psixolog-pedagog, tibbiyot va davlat tadbirlari tizimidir [1].

Kishining ehtiyoji uni tarbiyalash jarayonida shakllanadi. Demak, kishining o'z ehtiyojlarini qondirish jarayoni ijtimoiy taraqqiyot bilan belgilanadigan faoliyat shakli egallashning faol, muayyan maqsadga yo'naltirilgan jarayon sifatida alohida ajralib turadi. Prezident bu sohada masalaning ijtimoiy-siyosiy tarafiga e'tiborini qaratdi:

"Yosh avlod tarbiyasi haqida gapirganda,-dedi u,-Abdurauf Fitrat bobomizning mana bu fikrlariga har birimiz, ayniqsa, endi hayotga kirib kelayotgan o'g'il-qizlarimiz amal qilishlarini juda-juda istardim. Mana, ulug' ajdodimiz nima deb yozganlar: "Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib, o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi ularning o'z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog'liq".

Qarang, qanday bebaho oltinga teng so'zlar!" (1).

O'smirlar va ilk o'spirinlarning kasb tanlashi katta hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan ham shaxsiy, ham ijtimoiy muammo bo'lganligidan bu jarayonda otaonalar, jamoatchilik va turli kasb ustalari ham faol qatnashishlari kerak, chunki yoshlar ko'p hollarda kattalarning maslahatlari va tavsiyalarini hisobga olgan holda qat'iy bir fikrga, qarorga kelishlari mumkin.

Shuni ham aytib o'tish o'rinliki, maktab o'quvchilari kasb tanlash borasidagi o'z qarorlarini, ko'pincha, har tomonlama dalillab bera olmaydilar, biroq ularning ko'pchiligi bu masalaga ongli ravishda yondashishga intiladilar [4].

O'quvchilarni kasbga yo'naltirishni yosh bosqichlarida o'quvchilarda quyidagi mazmunga ega bo'ladi: Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kasbga yo'naltirishdan asosiy maqsad - ularni mehnat, kasb turlari, yo'nalishlari bilan tanishtirib borish va kasb faoliyatiga qiziqishni shakllantirishdan iborat.

O'quvchilarni ta'lim tizimida mustaqil mehnat faoliyatiga puxta tayyorlash va ularning kasb-hunarini o'z qobiliyatlariga yarasha to'g'ri kasb tanlashlariga erishish uchun maktab o'qituvchilarining pedagogik mahorati, bilim saviyasi, didaktik (shuningdek, akademik, tashkilotchilik, pertseptiv va h.k.) qobiliyatlari yuksak bo'lishi, fan asoslarini turmush bilan bog'lab o'rganilishi, to'garak va qo'shimcha, yordamchi kurslar oqilona uyushtirilishi, maktablarda kasb-hunar

to'g'risida ma'ruzalar o'qilishi, suhbatlar, munozaralar o'tkazilishi, sayohatlar, uchrashuvlar, kasb-hunar fotoko'rgazmalari tashkil qilishlari zarur. Shuningdek, yoshlarning kasb tanlashdagi reallikni vujudga keltirish maqsadida maktabda ilg'or kasb egalari, kasb faxriylari, kasb sulolalari bilan uchrashuvlar, davra suhbatlari, kechalar va ma'ruzalar tashkil etilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Ushbu tadbirlar o'quvchining shu kasbga bo'lgan qiziqishini yanada qat'iylashishini vujudga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Карандашев В.Н. Психология введение в профессию. 2- е изд - М.: Смысл, 2003. - 19 с.
2. Nabijonova D. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish psixologiyasi. Toshkent: 2002. - 38 b
1. Xaydarov F.I., Xalilova N.I. "Umumiy psixologiya". - Toshkent: Mumtoz so'z, 2010. – 97 b
2. G'oziyev E.G'. Ontogenez psixologiyasi -Toshkent: Noshir, 2010.- 73 b.
3. Babamuratov, E., Ulmashon, D., & Zhurabek, Z. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.
4. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51-55.
5. KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. World Bulletin of Social Sciences, 27, 54-56.
6. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. Open Access Repository, 9(10), 112-116.
7. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
8. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.
9. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.
10. Haydarova, M. (2019). MODEL AND PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS CONDUCIVE TO THE FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 7(11), 90-93.
11. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. In *Conference Zone* (pp. 97-98).

12. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THEORETICAL BASES OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR TEACHING THE SUBJECT OF EDUCATION. In *Conference Zone* (pp. 95-96).

13. Khabibullayevna, H. M. (2021). Scientific-Theoretical Fundamentals Of Improving The Methodological Training Of Future Primary School Teachers To Teach The Subject Of Education. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(10).

14. Khaydarova, M. H. (2020). DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATION COMPEPENCIES IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *Восточно-европейский научный журнал*, (5-6 (57)), 37-39.

15. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.

16. Abdimannabovna, M. L. (2021). Formation of the Ecological Culture of Schoolchildren in the Study of Natural Science. *International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology*, 1(6), 73-76.

17. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 648-652.

18. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.

19. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.

20. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.

TOG'AY MUROD BADIY NUTQIDA "INSON→BORLIQ" MUNOSABATINING SEMANTIK TASNIFI

Xolnazarov Umid Erkinovich

TerDU, O'zbek tilshunosligi kafedrası

katta o'qituvchisi, f.f.f.d (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqolada T. Murod badiiy nutqida, xususan, qissalarida inson obrazli tafakkurining muhim mexanizmi, ijodiy faoliyat mahsuli bo'lgan metaforik obrazlar yozuvchining g'oyaviy pozitsiyasi, estetik qarashlarini ifodalashga xizmat qilgan. Bunda ijodkor qissalarini antropotsentrik nuqtayi nazardan tahlil qilish orqali betakror obrazlar yaratishda tilning nozik semantik imkoniyatlari borliq lisoniy tasvirining vujudga kelish omillarini ochish va talqin qilishda muhim rol o'ynaydi.

Tayanch so'zlar: lisoniy imkoniyat, inson omili, metafora, antropotsentrik metafora, realiya, idiolekt, lingvomadaniy asos.

E'tirof etish kerakki, XXI asrda til o'zining yangi sifat bosqichiga ko'tarildi, oqibatda, lisoniy imkoniyatlarning nutqiy voqelanishida inson omili masalasi ustuvorlik qila boshladi. Bu esa lisoniy hodisalarning lingvokognitiv, lingvomadaniy asoslarini o'rganishda antropotsentrik metafora (bevosita insonning ichki va tashqi sifatiy belgilarini o'xshash referentlarga ko'chiruvchi metafora) ni tadqiqi zaruratini oqlaydi. Darhaqiqat, aksariyat tadqiqotlarda metafora insonning olamga munosabati, borliqni anglash va uni tilda aks ettirish, tilni uning sohibi bo'lmish inson va u mansub bo'lgan etnos bilan uzviylikda o'rganishning asosiy usullaridan biri sifatida qaraladi.

Agar antropotsentrizm ildizlari V.fon Gumboldt, E.Sepir, B.Uorf, L.Vaysgerber kabi olimlarning qarashlariga taqalsa, xususan, V.fon Gumboldtning tilni xalq ruhini akslantiruvchi hodisa sifatida tushunishi, L.Vaysgerberning olam lisoniy manzarasiga doir nazariyasi, qolaversa, o'zbek tilshunosligida XX asrning oxirlarida tilni antropotsentrik paradigma tamoyillari asosida tadqiq etishda A.Nurmonov, N.Mahmudov, D.Xudayberganova, D.Ashurova, Sh.Safarov kabi tilshunoslarning nazariy qarashlari antropotsentrik tilshunoslikning yuzaga kelishiga zamin hozirladi [1:4]. Binobarin, betakror obrazlar yaratishda tilning nozik semantik imkoniyatlarini o'z badiiy niyatiga yo'naltirgan T.Murod qissalarini antropotsentrik nuqtayi nazardan tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, yozuvchi realiyasi inson tafakkurida sodir bo'ladigan murakkab kognitiv jarayonni "inson→borliq" va "borliq→inson" munosabatlari asosida "tilning faol bunyodkorligi hamda borliq – ong va tafakkur in'ikosi" [2:48] sifatida idrok etishga yorqin namuna bo'la oladi.

Til borliqni tasvirlash va tasniflash, uni ongda yaxlit sistema sifatida aks ettirish vositasi bo'lib, so'z ma'nosida borliq manzarasi lavhalari aks etadi. Ayni paytda, til, madaniyat va shaxs mushtarakligi asosan metaforada ko'zga tashlanadi. Har bir inson – alohida realiya: har bir ijodkor uslubi, ya'ni idiolektining, uslubiy bayonining namoyishchisi sifatida metafora obrazli ifoda, tasviriy vositalarda o'z aksini topadi. Bunda metaforik ifodaning hosil bo'lishida insonga xos qaysi belgi asos bo'lganligini aniqlash muhim. Buni biz bazaviy metafora turi – antropomorf metafora (insonga xos belgilarning, somatik kodlarning predmetlarga ko'chirilishi) ni tasniflash orqali tushuntirmoqchimiz:[3]

I. Insonning biologik hodisa sifatidagi xususiyatlari asos bo'lgan metaforik ma'no. Bu quyidagi ichki bo'linishlarni o'z ichiga oladi:

1.1.Insonning tana a'zolari asos bo'lgan metaforik ma'nolar:

Ko'z, nazar, nigoh; qarash (O'TIL, 2-jild). "Xuddi shu daqiqada *ko'zlar uchrashib qoldi!* Bo'ri polvonga o'sha qop-qora ko'zlar tik-tik boqdi. O'sha *ma'nosiz ko'zlar, o'sha bez ko'zlar* Bo'ri polvon uchun qanchalik jirkanchli bo'lsa, shunchalik *qadrdonda* edi!" (T.Murod, "Yulduzlar mangu yonadi"). "*Kattaning ko'zi ko'kragimga tushsa, o'zi tushunib oladi, deya o'yladi*" (T.Murod, "Momo yer qo'shig'i"). **2. Ko'rish qobiliyati** (O'TIL, 2-jild). "Yo'g'-e, u ko'pkarida otdan yiqilib, bir *ko'zi ojiz* bo'p qolgan, deb eshitib edim ("Yulduzlar mangu yonadi").

“Xo’sh-xo’sh deyman, olabosh, *Ko’zing o’tkir*, qalamqosh. Qalam qoshing suzilsin, Suting erga sizilsin” (“Momo yer qo’shig’i”).

Shuningdek, T.Murod badiiy nutqida, ayniqsa, qissalarida ko’z bilan bog’liq boshqa metaforik ifodalar ham o’rin egallagan:

Ko’z-quloq bo’lmoq – juft so’z ko’rinishidagi frazeologik metafora (FM) bo’lib, “kuzatmoq”, “xabardor bo’lmoq” ma’nolarini ifodalaydi: “Tom ustida yonboshlab olmish Nabi oqsoqol to’yxonadagi voqealardan *ko’z-quloq bo’ldi*, tegishli yo’l-yo’riqlar berdi” (“Yulduzlar mangu yonadi”). “— Unda, hozircha *ko’z-quloq bo’lib* turing, hidlanmasin” (“Ot kishnagan oqshom”). “Bolalar magnitofon qo’yib keldi. Shoirlar bildi, odam o’g’illarini *ko’z-quloq bo’lib* turish uchun yubordi” (“Momo yer qo’shig’i”).

QO’L s.t. **barmoq** – “**nafsini tiymoq**” ma’nosidagi frazeologik metafora (O’TIL 5-jild): “*Besh qo’lni barobar og’izga tiqsak*, yaxshi bo’lmas” (“Momo yer qo’shig’i”). Biroq bu yerda *besh qo’lni barobar og’izga tiqmoq* birikmasi nafsni tiymoqni emas, aksincha, uning semantikasiga biriktirilgan “ochko’zlik” ma’nosidagi obrazli tasvirni yuzaga keltirgan. **4. Imzo.** (O’TIL, 5-jild). “Rais bo’lib ish buyurish oson, yo’l-yo’riqlar berish oson, qog’ozlarga *qo’l qo’yish* oson!” (“Yulduzlar mangu yonadi”). “Ha, mayli. O’rtoq Hamidov, siz yozing, bu kishi *qo’l qo’yib* beradi” (“Ot kishnagan oqshom”). “Urush ishtirokchilari Daho yuziga-da qaramay *qo’l qo’yib* berdi” (“Momo yer qo’shig’i”). **5. Har kimning o’ziga xos ish usuli, uslubi, ishi, xatti-harakati** [4], urinishi kabilarni aks ettiruvchi metaforik ifoda: “Jonibek polvon Shodi polvonni *birinchi qo’ldayoq* chap oyog’iga sirtidan ildirib ko’tarib, to’lg’ab urdi” (“Yulduzlar mangu yonadi”).

BOSH otlar bilan birikib, ayni paytda, polisemantik zanjirni tashkil qiladi hamda adib kontekstida inson qismatini ifodalaydi: “— Xo’p, podani qayerda boqasan? Tevarak-*boshing* paxta, imorat...” (“Momo yer qo’shig’i”). “O’lim barimizning *boshimizda* bor savdo” (“Ot kishnagan oqshom”). “— Uyalsang-uyalmasang, bu barimizning *boshimizda* bor savdo, — dedi yanga bo’lmish” (“Oydinda yurgan odamlar”).

OYOQ – chet, chekka; quyi tomon; etak [4]. “Oyoq” leksemasi kompozitsiya usulida (*yolg’izoyoq*) “yo’l” leksemasi bilan birikib, antropo-zoomorf metaforani hosil qiladi: “*Yolg’izoyoq yo’l*” (“Yulduzlar mangu yonadi”).

QULOQ – suvning anhor, kanal, o’qariq va sh.k. dan kichik suv yo’liga, ariqlarga tarmoqlanib o’tadigan joyi; dahana (O’TIL, 5-jild). Bunda odamning qulog’i va arig’ning qulog’i shakliy o’xshashlikka ko’ra bir xil bo’lib, lisoniy metaforani hosil qiladi. “Kolxoz mirobi suv yoqalab toqqa chiqib ketdi. *Quloqlarda* haftalab och-nahor yotdi” (“Yulduzlar mangu yonadi”).

1.2. Insonning tashqi ko’rinishi asos bo’lgan metaforik ma’nolar:

KAL – sochi butunlay yoki qisman to’kilib ketgan kishi [4]. Bizning fikrimizcha, “kal” so’zi metaforizatsiya jarayoniga uchrab, adib kontekstida kambag’al ma’nosiga teng bo’ladi: “Bildim, el, Ziyodulla kal, *otangni ko’rdim* — *ahmadi forig’, onangni ko’rdim* — *tovoni yoriq, dedi*” (ushbu matal “zoti past, kambag’al” ma’nosida kelib, paremiologik metafora namunasidir), *ko’rpangga qarab oyoq uzat* (o’z imkoniyatidan kelib chiqib ish qilishga undovchi,

shuningdek, kambag'alligini pisanda qiluvchi FM) (Ot kishnagan oqshom)". "O'zing bir sag'ir bo'lsang, senga kim qo'yibdi otni, dedi. Yana tag'in *kal* bo'lsang, kalga o'tim nimam, dedi. *Kalga* eshak ham bo'ladi, dedi" ("Ot kishnagan oqshom").

NOGIRON – ko'chma yaroqsiz, ojiz bo'lib qolgan, kamchiligi bo'lgan (O'TIL, 3-jild). "Mana bular nima? Teraklarmi? Tutlarmi? Yo'q, bular *nogiron-nogiron giyohlar!*" ("Oydinda yurgan odamlar").

1.3. Inson holati va uning tana a'zolari harakati asos bo'lgan metaforik ma'nolar:

BO'ZLAMOQ – ko'chma mungli, dardli tovush chiqarmoq; nola qilmoq (O'TIL, 1-jild), ya'ni "yig'lamoq" ma'nosidagi shevaviy bo'yoqdor muallif metaforasi. T.Murod olamining ko'rish sektorini belgilab beradi: "Davrada changqovuz *bo'zladi*" ("Yulduzlar mangu yonadi"). "Polapon bir yon bo'ldi, beshigi bir yon bo'ldi! To'rg'ay boshlari uzra charx urib *bo'zladi*" ("Momo yer qo'shig'i").

KO'ZI ILINMOQ // KO'ZI KETMOQ – "uxlay boshlamoq" [5] ma'nosida berilgan bo'lib, sinonimik munosabatdagi FM: "Vaqt" eshittirishlari-da ado bo'ldi. Shunda, to'shakka o'tib yotdim. *Ko'zim ilindi, ko'zim ketdi*" ("Ot kishnagan oqshom").

BELI SOVIMOQ // TANASI SOVIMOQ – ish sur'ati, ishlovchi mayli-ishtiyotining pasayishiga nisbatan "beli sovimoq" hamda "tanasi sovimoq" (inson o'lgach, butun a'zolar soviydi), ya'ni inson o'limi bilan bog'liq iboralar. Ularni T.Murod idiolektining xos FM lari deb baholash mumkin: "El, ishga bir kelib, bir kelmay yurishimizni ko'rsa, ishdan *beli soviydi*... Bizni bu dunyoga bog'lab qo'ygan emas, hazrati Xizr bo'vajonim! Bir kunmas-bir kun *tanamiz soviydi*" ("Oydinda yurgan odamlar").

1.4. Insonning jismoniy holati asos bo'lgan metaforik ma'nolar:

TELBA – telbaga xos, telbalikni aks ettiruvchi; ma'nosiz va tartibsiz (O'TIL, 4-jild). "Yurdi-yurdi... Tanqidga o'tdi. *Telba-teskari* gaplardan iborat maqolalar yozdi" ("Momo yer qo'shig'i"). "Ijirg'anib-ijirg'anib, bir-ikki *telba-teskari* chillar berdi" ("Yulduzlar mangu yonadi").

TENTAK – aqldan ozgan, telba, devona; jinni. Shuningdek, "Jayraxonadan qochmoq" varianti ham shu mazmunni ifodalaydi: "Abil tentakni endi ko'rayotganlar hayratdan ko'zlari olaydi. — Yo pirim-e, *urib ketgan tentak*, — deya kuldi. — *Jayraxonadan qochgan*, — deya kuldi" ("Yulduzlar mangu yonadi").

LANJ //MAG'ZAVA – tobi aynigan, bo'shashgan (O'TIL, 2-3-jildlar), shuningdek, harakati juda sekin odam: "Shu, Boboqul bilan Mamat polvon juda *lanj* ekan, nima dedingiz, Bo'ri polvon? — E, siz so'ramang, men aytmayin! — dedi Bo'ri polvon. — *Mag'zava, lanj* ham gapmi, *mag'zava!*" ("Yulduzlar mangu yonadi").

1.5. Insonning hayot bosqichlari asos bo'lgan metaforik ifodalar:

QARI – ko'chma uzoq o'tmishga ega (O'TIL, 5-jild). "Qoplon otamiz tok jo'yani ishladi. Tok ostini aylana qilib kovladi... *Qari* toklarni kundakov qildi" ("Oydinda yurgan odamlar").

YUZIDAN QON TOMMOQ – yosh, navqiron ma’nosidagi FM bo’lib, qon – bu qizil rang degani. O’zbeklar uchun qon rangi, ya’ni qizil rang “mangulik, jo’shqinlik, doimiy hayot” belgisini ifodalaydi: “Bo’ri polvon bosh ko’tardi. Nasimga qaradi. “Qaribdi, juda qaribdi, — deya xayollandi. — Yo, men ham shunday qaridimmi? Yo’g’-e, odamlar, *yuzlaringizdan qon tomadi*, deyishadi-ku...” [8].

MO’YSAFID – soch-soqoli oqargan, mo’ylari oqargan (O’TIL, 2-jild). So’zmaso’z – *oqsoqol*. Eskirgan (lisoniy) metafora: “Otamiz ko’ngliga tahlika tushdi: “Kim bo’ldi, bu *mo’ysafid*?” deya o’yladi” [7].

1.6. Inson kiyimlari va ularning qismlari asos bo’lgan metaforik ma’nolar:

ETAK – ba’zi narsalarning, sathning cheti, quyi tomoni, oxirgi qismi (O’TIL, 5-jild). **Bir etak** – biror ayol yoki oilaning bolasi ko’pligi nazarda tutilgan FM: “Ammo xudoyim xudovando onaizor pushtini beribdi! Onaizor qo’sha-qo’sha farzandli bo’libdi! Farzandlari *bir etak* bo’libdi!” (“Oydinda yurgan odamlar”). **Etak qoqmoq** – butunlay umid uzmoq, kechmoq (O’TIL, 5-jild). “Kattalar davraga duo berilmasdanoq *etaklarini qoqib* turib ketdi” (“Yulduzlar mangu yonadi”). “Birodarlar, chavandozlar nimaga *etagini qoqib* ketayapti? Adolatga!” (“Ot kishnagan oqshom”).

Xullas, antropotsentrik metaforalar T.Murod badiiy nutqining rang-barangligi, ekspressivligini, obrazli ifodalarning mushtarakligini ta’minlovchi unsurlar bo’lib, bunda inson haqidagi tasavvurlarni yaqqollashtirish, konseptuallashtirish, inson xususiyatlari va sifatlarini ochib berishda “inson→borliq” munosabati o’zining serqirraligi, murakkab tabiati bilan metaforik mazmun kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Худойберганава Д. Тил тафаккур маданият. – Тошкент: Нодирабегим, 2020. – Б.4.
2. Широнова Н.А. Ўзбек тилида белги-хусусият ва предметлик маъноларининг фарқланишида градуонимик қаторлар: Филол. фанлари номзоди ... дисс. – Тошкент: 2010. – Б. 48
3. Насруллаева Г. Антропоцентрик метафоранинг лисоний, когнитив ва лингвомаданий аспекти: Филол. фан. бўйича фалс. до-ри дисс. – Қарши, 2019.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2007.
5. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1978.
6. Махмараимова Ш. Ўзбек тили метафораларининг антропоцентрик тадқиқи: Филол. фанлари док-ри дисс... – Самарқанд, 2020. – 261 б.
7. Тоғай Мурод. Ойдинда юрган одамлар. – Тошкент: Sano-standart, 2017. – 192 б.
8. Тоғай Мурод қўшиқлари. От кишнаган оқшом. – Тошкент, 1994. – 464 б.

9. Тоғай Мурод. Танланган асарлар. 1-жилд. Қиссалар. – Тошкент: Шарқ НМАК Бош таҳририяти, 2008. – 448 б.

10. Xolnazarov U. Tog'ay Murod asarlarida qahramon ruhiyati tasviri ("Bobosi va nevarasi" hikoyasi misolida). Ilm sarchashmalari. Urganch – 2019.

11. Xolnazarov U. Metaphor as object of linguocultural study. International Scientific Journal Theoretical and Applied Science. Philadelphia, USA – 2020.

12. Xolnazarov U. T.Murod idiolektiga xos zoomorfik metaforalar tasnifi. So'z san'ati xalqaro jurnali. Toshkent – 2020.

PRETSEDENT NOMLAR TADQIQI MASALASI

Xolnazarov Umid Erkinovich

TerDU, O'zbek tilshunosligi kafedrasida

katta o'qituvchisi, f.f.f.d (PhD)

Tursunboyeva Ashurgul Ikrom qizi

TerDU, Filologiya fakulteti: o'zbek

tili ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada pretsedent nomlar til va nutq birliklari sifatida har bir xalqning milliy-madaniy dunyoqarashi, milliy xarakteri, hayot tarzi va qadriyatlari yig'indisi o'laroq turli til vakillarining muloqoti natijasida sodir bo'luvchi lingvomadaniy jarayon ekanligi asoslangan.

Tayanch so'zlar: pretsedent nom, metafora, olamning milliy lisoniy tasviri, kolorit, lingvomadaniy jarayon, kognitiv va hissiy munosabat, intertekstuallik.

Zamonaviy ta'limni amalga oshirishning zarur sharti o'quvchilarni yangi bo'lgan fanlar bo'yicha axborot manbalari, shu jumladan, o'qitishdagi o'quvchilar uchun yangi bo'lgan nomlardan tez va qulay foydalanish imkonini beruvchi turlaridan har bir o'quvchi va o'qituvchi erkin foydalana oladigan sharoit yaratishdan iborat [1]. Tilshunoslikning lingvomadaniy yo'nalishi boshqa tilshunoslik sohalari kabi muhim va keng qamrovli bo'lib, doimiy rivojlanish va takomillashish bosqichidadir. Bugungi kunda tilshunoslikda olib borilayotgan lingvopoetik tadqiqotlar, jumladan, pretsedent birliklar (nomlar) doirasida amalga oshirilayotgan izlanishlar soha rivojida alohida amaliy ahamiyatga ega.

Yangi O'zbekiston sharoitida milliy tilimizning keng foydalanish, uning qo'llanish ko'lamini har tomonlama kengaytirish, ilmiy-tadqiqot ishlarini yanada rivojlantirish natijasida "O'zbek tili davlat tili sifatida xalqimizni birlashtiradigan, jamiyatimizni ulug' maqsadlar sari safarbar etadigan qudratli kuch bo'lib maydonga chiqdi". Mamlakatimizda, ayni vaqtda, antropotsentrik yo'nalishni chuqurroq o'rganish "dunyoning milliy lingvistik manzarasi"ni milliy zaminda turib tadqiq etishga keng imkoniyat yaratilmoqda. Tilshunoslarning pretsedent birliklarga, xususan, pretsedent nomlarga katta qiziqish bilan qarashlari turli til vakillarining muloqoti natijasida sodir bo'luvchi lingvomadaniy jarayonlar bilan sharhlanadi. Zero, har qanday millat va elatning

uzoq-yaqin o'tmishida butun xalqqa tanilgan mashhur shaxslari, afsonaviy xalq qahramonlari, e'tiborga molik manzilgohlari, mashhur tarixiy voqeliklar bilan aloqador nomlar ana shu lingvomadaniy hamjamiyatning lisoniy xotirasida turli assotsiatsiyalar bilan bog'liq tarzda saqlanib turadi. Shunga ko'ra, keyingi yillarda O'zbekistonda olib borilayotgan ilm-fanning rivojlanishi yo'lidagi say'i-harakatlar, ayniqsa, tilga, til ilmiga bo'lgan munosabatning yangi bosqichga ko'tarilayotganligi milliy o'zligimizni aks ettiruvchi hamda o'zida ma'lum bir madaniy kodni ifodalovchi poetonimlarni lingvopoetik jihatdan tadqiq etish imkonini yaratmoqda.

So'nggi yillarda o'zbek tilshunosligida pretsedent nomlarning umumiy masalalari o'rganishga doir izlanishlar Sh.Rahmatullayev, M.Mirtojiyev, M.Mukarramov, R.Qo'ng'urov, B.Umurqulov, N.Mahmudov, D.Xudayberganova Sh.Maxmaraimova singari olimlar, A.Yuldashev, F.Usmonov, N.O'.Kobilov, U.Xolnazarov kabi tilshunoslar tomonidan amalga oshirilgan. Mavjud tadqiqotlarda pretsedent nomlarning hosil bo'lish usullari, turlari, mavzuviy tasnifi kabi masalalar talqin qilinib, pretsedent nomlarning umumiy masalalariga atroflicha baho berilgan.

Ma'lumki, lingvokulturologiyaning asosiy o'rganish obyektlaridan biri bo'lgan pretsedent [2:24] birlik (nom) lar olamning milliy lisoniy tasviriga kolorit qo'shuvchi, "muayyan til sohiblariga yaxshi tanish bo'lgan va ularning lisoniy xotirasida saqlanadigan, nutqiy faoliyatda qayta-qayta murojaat qilinadigan shaxs nomlari, barqaror so'z birikmalari, jumlar hamda matnlar"[3:5-12] dir.

Alohida ta'kidlash joizki, D.S.Xudayberganova metaforalarni matnda muhim kognitiv-semantik vazifani bajarish bilan birga, til egalarining milliy-madaniy tafakkuriga xos jihatlari (o'zbek xalqiga taalluqli bo'lgan so'zlar, muallif nutqi, milliylik bo'yog'i bilan sug'orilgan birliklar) ni namoyon etuvchi hodisa sifatida baholaydi va o'xshatish hamda metaforalar asosiga qurilgan matnlarning muayyan tilda qoliplashgan matn shakllarini aniqlash imkoniyatini berishini aytadi. Olima ularni matnning pretsedent shakllari sifatida baholaydi [4:18].

Darhaqiqat, Yu.N.Karaulov tilshunoslikda pretsedentlik nazariyasining yaratuvchisi hisoblanadi, u ma'lum bir shaxs uchun kognitiv va hissiy munosabatlarda muhim bo'lgan birliklarni belgilash uchun pretsedent matn tushunchasini ilmiy foydalanishga kiritdi. Intertekstuallik har qanday zamonaviy matnning eng muhim xususiyati hisoblanadi. Aynan intertekstualizm tushunchasi asosida "pretsedent" atamasi paydo bo'ldi va shu asosda pretsedent birliklar nazariyasi yaratildi [5:34-37]. Pretsedent nomlar intertekstuallik vositalarida muhim o'rinni egallaydi. Masalan, taniqli ismlar matnda nafaqat ma'lum bir shaxsni belgilash uchun, balki o'ziga xos madaniy belgilar sifatida ma'lum fazilatlar, psixotiplar, hodisalar, taqdiralar sifatida ham qo'llaniladi.

Pretsedent nomlar til va nutq birliklari sifatida dunyo manzarasini anglashda voqelikni ifodalash, so'z ma'nosining ko'chish jarayonlari turli ko'rinishlarda voqelanadi, mazkur jarayonlar va ularning natijalari sifatida yuzaga kelgan ifodalar, ularning turlari, turkumlash, konsepsiya va baholash

uchun foydalaniladigan kognitiv-og'zaki birliklarning vakili sifatida o'ziga xos xususiyatlari kabi masalalar o'zbek tilshunosligida ancha batafsil o'rganilgan.

Pretsedent birliklar ma'lumlik darajasiga ko'ra farqlanadilar. D.B.Gudkovning qarashlariga ko'ra bu birliklar avtopretsedentlar, sotsial (ijtimoiy)-pretsedentlar, milliy pretsedent birliklar va universal (internatsional) pretsedent birliklarga ajraladi. Olim avtopretsedentlik hodisasini yakka shaxs va olamni uning ongida aks etishi bilan tushuntiradi. Ma'lum hodisalar individning hissiyotlari, xotira va tasavvurlari faqat ungagina tanish bo'lgan assotsiativ qatorlar bilan bog'langan bo'ladi. Ijtimoiy-pretsedentlar esa ma'lum ijtimoiy guruh yoki sinf vakillariga yaxshi tanish bo'lib, kollektiv kognitiv sathga mansub deb qaraladi. Shu o'rinda olim diniy matnlar (barcha diniy pretsedent hodisalar) ular tegishli bo'lgan din vakillari uchun (millati, irqi, yoshi, ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar) yaxshi tanish bo'lishini e'tirof etadi. Yoki shu singari bo'linish professional-kasbiy sotsium vakillari uchun ham farqlanishi mumkin. Milliy pretsedent birliklar esa ma'lum lingvomadaniy jamiyat vakillarining aksariyatiga yaxshi tanish va ular shu jamiyatning kognitiv bazasiga kirgan bo'ladi. Universal pretsedent birliklar esa har qanday zamonaviy, ongli mavjudotlar (Gudkov: homo Sapiens) ga tanish mukammal birliklardir [7]. Ular millat, din, irq kabi ijtimoiy chegaralar bilan cheklanmaydi.

Pretsedent birlik ma'lum lingvomadaniy jamiyat vakillariga yaxshi tanish, ularning orasida keng ommalashgan, jamiyat hayoti va tarixi bilan bog'liq, o'xshash hodisalarni ifodalash uchun xizmat qiladigan barqaror namunaviy asosdir. Pretsedent birliklar lingvomadaniy jamiyat mafkurasiga, uning mental qiyofasi, borliqni anglash tarziga qadar singib ketadi. Umuman, pretsedent birliklar faolligini ikki guruhga ajratish mumkin[8:36-37]:

1) ma'lum tarixiy davr oralig'idagina ijtimoiy, siyosiy, madaniy omillar sababli mashhur bo'lib, biror mafkuraviy oqimning, siyosiy qatlamning g'oyasiga xizmat qiluvchi (yoki favqulodda mashhurlikka erishgan ijtimoiy hodisa) keyinchalik iste'moldan qoluvchi yoki kam qo'llanuvchi pretsedent birliklar – bunday pretsedent birliklarga siyosiy arboblari, badiiy asarlar, ularning ijodkorlari, personaj-qahramonlar, san'atkorlar sinfini kiritish mumkin;

2) umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'lanib, ma'lum bir hodisaning ramziga aylangan, millat taqdirida muhim o'rin tutgan, ma'lum lisoniy hamjamiyat vakillari lisoniy xotirasida saqlanib qolgan, mentalitet, milliy tafakkuni tarzini ifoda etuvchi doimiy pretsedent birliklar. Bu guruhni aynan milliy va universal pretsedent birliklar tashkil etadi, ular tarixiy davr chegarasini inkor etadi, bir necha asrlar davomida ham millat yoki dunyo hayotida o'z o'rnini yo'qotmaydi.

Xulosa qilib aytganda, pretsedent birliklarga tilshunoslar, tadqiqotchilar til tizimini tadqiq etishning yetakchi yo'nalishlaridan biri bo'lgan lingvomadaniyatshunoslikning asosiy obyektlaridan biri sifatida qarashadi. Zero, har qanday millat va elatning uzoq-yaqin o'tmishida butun xalqqa tanilgan mashhur shaxslari, afsonaviy xalq qahramonlari, e'tiborga molik manzilgohlari, mashhur tarixiy voqealiklar bilan aloqador nomlar ana shu lingvomadaniy

hamjamiyatning lisoniy xotirasida turli assotsiatsiyalar bilan bog'liq tarzda saqlanib turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 21 oktyabrdagi "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5850-son Farmoni.

2. Гунко Ю.А. Особенности функционирования прецедентных высказываний в разговорной речи носителей русского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский гос. ун-т, 2002. – 24 с.;

3. Красных В.В. Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований / Язык, сознание, коммуникация. Вып. 2. – М.: Филология, 1997. – С. 5-12;

4. Худойберганава Д.С. Ўзбек тилидаги бадиий матнларнинг антропоцентрик талқини: Филол. фанлари доктори диссертацияси. – Тошкент, 2015. – Б.18.

5. Mirtojiev M. Lingvistik metaforalar tasnifi//O'zbek tili va adabiyoti. – 1973.4-son. – B. 34-37;

6. Mirtojiev M. O'zbek tili semasiologiyasi. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2010.

7. Д.Б.Гудков. Прецедентное имя и проблемы прецедентности. Изд. 2-е, стереотип. – М.: Ленанд, 2020. – 152 с.

8. Saydaliyeva M. Pretsedent nomlar tadqiqi yuzasidan mulohazalar. Сўз санъати халқаро журнали | международный журнал искусство слова | international journal of word art. Toshkent – 2021. – B. 36-37.

9. Xolnazarov U. Tog'ay Murod asarlarida qahramon ruhiyati tasviri ("Bobosi va nevarasi" hikoyasi misolida). Ilm sarchashmalari. Urganch – 2019.

10. Xolnazarov U. Metaphor as object of linguocultural study. International Scientific Journal Theoretical and Applied Science. Philadelphia, USA – 2020.

11. Xolnazarov U. T.Murod idiolektiga xos zoomorfik metaforalar tasnifi. So'z san'ati xalqaro jurnali. Toshkent – 2020.

12. Xolnazarov U. Olamning lisoniy manzarasida zoonim komponentli metaforalarning roli (T.Murod qissalari misolida). Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. Ilmiy-innovatsion jurnal. Termiz – 2022.

O'ZBEK XALQ ERTAKLARIDA O'XSHATISH, MAQOLLAR TAHLILI ("PODACHINING QIZI" HAMDA "HALOL MEHNAT" ERTAKLARI MISOLIDA)

Xolnazarov Umid Erkinovich

TerDU, O'zbek tilshunosligi kafedrasida

katta o'qituvchisi, f.f.f.d (PhD)

Qayumova Maftuna Bahodir qizi

TerDU, Filologiya fakulteti: o'zbek

tili ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek xalq ertaklari misolida o'xshatish, maqollarning inson (ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari) dunyoqarashi,

g'oyasi, voqelikka munosabati, uning o'ziga xos ko'rishi, idrok etishi, tushunishi va tushuntirish uslubi xalq ertaklari tilining leksik-semantik va lingvomadaniy tomonlarini tahlil qilish dolzarb ahamiyatga ega ekanligini ko'rstadi.

Tayanch so'zlar: ertak, o'xshatish, tasviriy vosita, lingvomadaniy talqin, qoliplashgan nutq, an'anaviy o'xshatish, metafora, ekspressivlik.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Dunyo tilshunosligida xalq ertaklari tilining lingvomadaniy tahlili, ertaklar matnida qo'llanilgan milliy-madaniy xususiyatlarni ifodalovchi birliklarning o'ziga xos jihatlari tadqiqiga keng o'rin berilmoqdaki, bu holat butun bir xalqning ijtimoiy tuzum xarakterini aniqlashga imkon beradi. Shuningdek, xalq ertaklari tiliga bunday yondashuv bugungi tilshunoslikda yuzaga kelgan zamonaviy tahlil metodlari bilan aloqadorlikda namoyon bo'lmoqda. Zotan, xalq ertaklari tilining lingvomadaniy tomonlarini tadqiq etish bugungi davr tilshunosligining dolzarb vazifalaridan biridir.

Mustaqillikning dastlabki yillaridan milliy qadriyatlarimizning tiklangani, tilga xalq ma'naviyatini aks ettiruvchi asosiy omil sifatida qaralganligi xalqimiz ma'naviy olamini aks ettiruvchi ona tilimizning rivojiga ham ijobiy ta'sir qildi. Natijada, adabiy tilimiz, tariximiz, adabiyotimizning jamiyatdagi, dunyo hamjamiyatidagi mavqeyi sezilarli darajada ortdi. Ayniqsa, ona tilimizning imkoniyatlaridan unumli foydalanish, kelgusi avlodni tarbiyalashda ona tilining o'rnini belgilash bo'yicha keng qamrovli ishlar olib borilmoqda. "Dunyodagi qadimiy va boy tillardan biri bo'lgan o'zbek tili xalqimiz uchun milliy o'zligimiz va mustaqil davlatchiligimiz timsoli, bebaho ma'naviy boylik, buyuk qadriyatdir. Kimda kim o'zbek tilining bor latofatini, jozibasi va ta'sir kuchini, cheksiz imkoniyatlarini his qilmoqchi bo'lsa, munis onalarimizning allalarini, ming yillik dostonlarimizni, o'lmas maqomlarimizni eshitsin, baxshi va hofizlarimizning sehrli qo'shiqlariga quloq tutsin. Turkiy tillarning katta oilasiga mansub bo'lgan o'zbek tilining tarixi xalqimizning ko'p asrlik kechmishi, uning orzu-intilishlari, dard-u armonlari, zafarlari hamda g'alabalari bilan chambarchas bog'liqdir. Ajdodlarimiz,

ota-bobolarimiz aynan ona tilimiz orqali jahonga o'z so'zini aytib kelganlar. Shu tilda buyuk madaniyat namunalarini, ulkan ilmiy kashfiyotlar, badiiy durdonalar yaratganlar"[1:2]. Ona tilimizda yaratilgan hamda xalqimiz nomini dunyoga tanitadigan muhim manbalardan biri xalq og'zaki ijodi ekanligini inobatga olib, xalq ertaklari tilining leksik-semantik va lingvomadaniy tomonlarini tahlil qilish dolzarb vazifalardan biridir.

Xalq ertaklarini o'rganishga oid tadqiqot ishlari, asosan, folklorshunoslikda M.Jo'rayev, K.Beknazarov, S.Jumayeva, J.Yusupov, Z.I.Usmonova, N.N.Dostxodjayeva, M.A.Sodiqova, K.N.Qodirov, G.M.Egamberdiyeva, Z.J.Rasulova, Sh.I.Nazarova, M.F.Matquliyevalarning 5 tadqiqot ishlarida o'z ifodasini topdi. Xalq ertaklari tilining qiyosiy-chog'ishtirma hamda tarjimonlik sohasida H.O.Yusupova, M.M.Jo'rayeva, O.M.Fayzulloev, K.Abdulloyeva, S.T.Qo'chqorova [2], H.X.Bozorov [3] larning tadqiqotlarini e'tirof etish mumkin.

Badiiy ijod – kognitiv faoliyatning bir ko‘rinishi va unda kognitiv metaforalarning o‘rni beqiyosdir. Zotan, kognitiv metafora insonning o‘z bilimlarini namoyon qilish va olamni konseptuallashtirish usullaridan biri hisoblanib, uning mohiyati bir obyekt boshqa bir obyekt vositasida tushunish va tushuntirishdan iboratdir [4:387-415]. Binobarin, badiiy obraz – olamni qayta talqin etish mahsuli ekan, badiiy ijod jarayonida fikrlashning metaforik mexanizmsiz kreativ vazifani uddalash mushkul. Shuning uchun ham, bunday vositalarning badiiy uslubdagi ahamiyatini keng tushungan S.Mamajonov: “tasviriy vositalar ro‘para kelgan odam minib ketaveradigan egarlab qo‘yilgan ot emas. Qaysi tasviriy vositani qanday qo‘llash shoir (yozuvchi) ning dunyoqarashi, g‘oyasiga, voqelikka munosabati, uni o‘ziga xos ko‘rishi, idrok etishi, tushunishi va tushuntirish uslubiga, badiiy tafakkuriga, lirik qahramonning xususiyatiga, qisqasi, shoir (yozuvchi) ning o‘ziga xos uslubiga bog‘liq. Haqiqiy san‘atkor hech vaqt, mana shu joyda falon usulga yoki falon tasviriy vositaga murojaat etayin, degan o‘yni xayoliga ham keltirmaydi, aksincha, o‘z tafakkuri, g‘oyaviy niyati, tushunchasi va materialning taqozosi bo‘yicha ish ko‘radi. Ijodkorning ruhiy olami, uni ilhomlantiradigan hayotiy voqelik qanday bo‘lsa, uning tasviriy vositalari ham shunday bo‘ladi” [5], deya ta’kidlaydi.

Shu ma’noda, eng qadimiy tasviriy vositalardan biri sifatida nutqimizni, ayniqsa, badiiy adabiyot tilini bezashda o‘xshatishlardan unumli foydalaniladi. Xususan, o‘xshatishlardan ertaklar tilining jozibadorligini oshirish, tasvirning aniqligi va obrazlilikini ta’minlash maqsadida foydalanib kelinadi. O‘zbek tilshunosligida o‘xshatishlarning uslubiy mazmuniy va lisoniy xususiyatlari keng doirada o‘raganilib kelinmoqda. Tadqiqotlardan ma’lum bo‘ladiki, har qanday o‘xshatish munosabati albatta tilda ifodalanadi va bunda to‘rt unsur ko‘zda tutiladi. Bular:

- 1.O‘xshatish subyekti;
- 2.O‘xshatish etaloni;
- 3.O‘xshatish asosi;
- 4.O‘xshatishning shakili ko‘rsatkichi.

Shuni ham alohida ta’kidlash joizki, har qanday o‘xshatish lingvopoetik asosini bevosita o‘xshatish etaloni tashkil etadi. O‘zbek tilida o‘xshatishlar ayni shu o‘xshatish etalonining original yoki original emasligiga ko‘ra an’anaviy va xususiy muallif o‘xshatishlariga ajratiladi. Ma’lumki nutqimizda “ayiqday qo‘pol”, “qo‘yday yuvosh”, “tulkiday ayyor”, “paxtaday oq”, “toshday qattiq” kabi bir qancha o‘xshatishlar bor. Ular o‘zbek xalqining badiiy tasavvurlari, madaniy-tarixiy tajribalari, umuman, tashqi olamni baholash mezonlari mahsuli o‘laroq ancha ilgari shakllanib, uzoq davrlar mobaynida ishlatib kelinadi. Bu o‘xshatishlar og‘izdan og‘izga, asrdan asrga o‘tib kelayotganligi uchun ham ularning o‘xshatish etalonlari o‘z originalliklarini allaqachon yo‘qotib, qoliplashgan nutq parchalari bo‘lib qolgan, an’anaviy tus olgan. Shu uchun ular an’anaviy o‘xshatishlar deya e’tirof etiladi, nomlanadi.

Biz bilamizki o'zbek xalq ertaklarida an'anaviy o'xshatishlar serunum hisoblanadi. Xususan: "Podachining qizi" [Uch og'a-ini botirlar. Yangi asr avlodi. Toshkent – 2017] to'plamiga kiritilgan ushbu ertakda ham bir qancha an'anaviy o'xshatishlardan foydalanilganligini kuzatishimiz mumkin.

Masalan: Haligi qizlar olib kelgan ko'ylaklarini, haligi libos, kovushlarni qizga kiydirib, ro'mol o'ratib, gullar bilan yuzini yuvganlarida qiz to'rt kunlik oydek bo'lib, uning husn-u jamoli haligi qizlar husnidan yuz chandon oshib ketibdi. Ushbu parchadan ko'rinadik, tilimizda *"to'rt kunlik oydek"* an'anaviy o'xshatishidan ko'p foydalanilmaganligi sababli ushbu o'rindagi o'xshatish ertakning emotsional-ekspressevlik xususiyatlarini yana-da yorqinlashtirgan.

Yoki: Kampirlar podsho oldiga borib, "suyunchi, suyunchi!" - deyishibdi va shunday bo'yi Tolman, ikki yuzi olma, og'zi angishvonadek mohpora qizga loyiq keldi", - deb qizni podshoga ta'rif qilishibdi.

Ushbu gap tarkibida o'xshatishlardan ketma-ket foydalanish obrazlilikni kuchaytiribgina qolmasdan, balki ertaklardagi tasvirni yanada ko'rkamroq va jozibali bo'lishini ta'minlaydi. Buni biz quyidagi matn tarkibida qo'llangan o'xshatishlar tahlili orqali ham sezishimiz mumkin: "Qiz uyg'onsa, ko'zi chiroqdek ochilibdi, hamma yoqni shudring bosib ketibdi". "Ko'zi chiroqdek ochilmoq" birikmasi o'xshatishlarda o'xshatish asosi yo xatti-harakat yoki belgi bo'lishi mumkinligi, ya'ni u ibora, birikma, ot, sifat va ba'zan fe'l orqali ifodalanishidan darak beradi.. Aytish mumkinki, ertaklar (umuman, badiiy matn) da o'xshatish ijodkorlarning butun lisoniy-badiiy imkoniyatlarini to'liq namayon eta oladi. Ertaklarda foydalanilgan o'xshatishlar o'zining betakrorligi, kuchli obrazlilik bilan alohida ajralib turadi.

Ta'kidlash kerakki, xalq og'zaki ijodi janrining qisqa va lo'nda, obrazli va obrasiz, chuqur mazmunli shakli maqol sanaladi. Qolaversa, maqollarga grammatik va mantiqiy tugallangan ma'noli hikmatli ibora sifatida ham qaraladi. Maqollar muayyan aniq bir shaklga ega bo'ladi. Maqollarda avlod-ajdodlarning hayotiy tajribalari, tarixi, ruhiy holati, etnik va estetik tuyg'ulari, jamiyatga munosabati, ijobiy fazilatlari mujassamlashgan bo'ladi.

Asrlar mobaynida xalq orasida sayqallanib, ixcham va sodda poetik shaklga kelib qolgan maqollar mavzu jihatidan nihoyatda boy va xilma-xildir. Vatan, mehnat, ilm-hunar, do'stlik, ahillik, donolik, hushyorlik, til va nutq madaniyati, sevgi va muhabbat kabi mavzularda, shuningdek, salbiy hislatlar xususida rang-barang maqollar yaratilgan. Maqol uchun mazmun va shaklning dialektik birligi, ko'p hollarda qofiyadoshlik, ba'zan ko'p ma'nolilik, majoziy ma'nolarga boylik kabi xususiyatlar yetakchilik qiladi. Maqollarda antiteza, ya'ni qarshilantirish hodisasi ko'p uchraydi. Misol uchun: Kattaga hurmatda bo'l, kichikka izzatda bo'l singari.

Maqollar ba'zan zarbulmasal, matal, naql, hikmatli so'z, hikmat, tanbeh, mashoyixlar so'zi, otalar so'zi kabi nomlar bilan ham yuritiladi. Ko'rinadiki, maqollarning ijtimoiy-siyosiy va tarbiyaviy ahamiyati g'oyat ulkan bo'lganligi sababli ham ertaklar tarkibida juda ham ko'p uchraydi. Matalda narsa

xarakteristikasi, uning tasviri ifodalansa, maqolda to'la tugallangan fikr-xulosa beriladi.

O'zbek xalq ertaklari xalq og'zaki ijodi namunasi bo'lmish maqol va matallarga boydir. Bunga quyidagi "Halol mehnat" ertagi tarkibida qo'llanilgan bir qancha maqollar tahlili ham yorqin namuna bo'la oladi: "Bobo: "Bolam ajal yetmay chirkay o'lmas", - debdi. Ushbu maqolning ertak tarkibida qo'llanilishi bola ongida ezgulikka bo'lgan intilishning oshib borishiga xizmat qiladi. Sababi ajali yetmasa oddiy hasharot ham o'lmaydi, ya'ni u ajal kelgunga qadar ehtimol inson yuzlab yaxshiliklarni qilishga qodir ekanligini anglab yetadi.

Ertak ustida ishlash jarayonida bolalarga shunchaki ertakni hikoya qilib berish emas balki ertak tarkibida qo'llanilayotgan har bir so'zning asl mazmun-mohiyatini ularga yetkazib berish va bolalarga ham ertakni aytib berishga o'rgatish ham muhimdir. Ertak aytish bolalar nutqini yangi so'z va iboralar bilan boyitadi va og'zaki nutqning rivojlanishi uchun ham xizmat qiladi.

Ertaklarda keltirilgan maqollar ustida ishlash, ularda ilgari surilayotgan fikr-g'oyalarni bolalar ongiga yetkazish, maqollarni yod oldirish yo'li bilan bog'lanishli nutqni o'stirish, nutqning ta'sirchanligini oshirishi tabiiydir. Misol tariqasida "Halol mehnat" ertagida Bobo yigitga o'z nasihatlarini maqollar orqali ifoda etganligi ertakning yanada jozibador bo'lishini ta'minlagan hamda ta'sirchanligini oshirgan. Misol uchun: 1. Shunda bobo: "Bolam achchiĝing kelsa ichingga yut", - debdi. 2. Bobo: "Har kimning sevgani o'ziga yaxshi",- debdi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'qish darslarida o'quvchilar nutqini rivojlantirish maqsadida o'qib, hikoya qilib berish uchun ertaklar yoki ulardan parchalar vazifa shaklida beriladi. Shubhasiz boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ertak matnini qayta hikoya qilish, so'zlab berish, boshqa janrdagi asarlarni hikoya qilishga nisbatan ancha oson hisoblanadi. Xalq og'zaki ijodida ertak janri bolalar tomonidan ijobiy qabul qilinib, qiziqib o'qilishining sabablaridan biri ertak tilining o'ta ta'sirchanligi, ma'nodorligi, xalq tiliga yaqinligi hamda o'tkirligi demakdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga asosan hayvonlar haqidagi ertaklar ko'proq o'qitiladi. Va bu jarayonda bolalar dunyo qarashi, tahlil qila olish qobiliyati shakllana boradi. Bunday ertaklarda, asosan, hayvonlarning odati, ulardagi fazilatlar tahlil qilinadi. Jumladan, bo'rining bu qilgan ishi to'g'rimi? Yoki tulking ayyorliklari to'g'risida bolalar o'z fikr va mulohazalarini bildirib o'tishadi. Ko'pgina ertaklarda real hayot tasviri sarguzasht voqea-hodisalar, uydirma elementlari bilan qo'shib, qorishib ketadi. Ertaklarda to'satdan tub burilish yasaydigan favquloddagi vaziyatlar bolalarni tamomam o'ziga jalb qiladi. Darhaqiqat, ertaklardagi dovyurak, topqir, mard, jasur, kuchli, chaqqon qahramonlar, ertakning g'oyaviy yo'nalishi, unda ezgulikning doimo g'alaba qozonishi bolalarni o'ziga jalb etadi. Ertaklarda qo'llanilgan so'z va iboralarning qayta-qayta takrorlanib turishi, ohangdorligi, ifoda vositalarining jonliligi, tilining ta'sirchanligi ertak o'quvchilar uchun juda ham qiziqarlidir.

Ertak bolalarda ertak qahramonlarinig xatti-harakatini, xarakteristikasini muhokama qilib, baholash ko'nikmasini uyotishi bilan birga, yaxshilikning

doimo g'alaba qozonishiga ishonch tuyg'usini oshiradi. O'quvchilar ertakni tahlil qilish jarayonida, (Kishilardagi qanday sifatlar sizga yoqdi yoki yoqmadi? Nima uchun? Yoki nima uchun..... jazolandi? Yoki nega mukofot oldi? Nima uchun ertakdagi ba'zi qahramonlarga hatto tabiat kuchlari ham yordam berdi? Nima uchun ba'zilardan yuz o'giradi?) kabi savollarga javob topish jarayonida mushohada qiladi, muhokama qilib xulosaga keladilar. Ertakni o'qib tahlil qilganda barcha ishlar matnning mazmunini yaxshi idrok etishga, syujet rivojini, qatnashuvchi personajlarning xatti-harakati, o'zaro munosabatlarini to'g'ri tasavvur etishga yo'naltiriladi.

Demak, o'zbek xalq ertaklarida qo'llanilgan o'xshatish, maqollar xalqning hayoti, milliy-madaniy qarashlari bilan bevosita bog'liq bo'lib qolmasdan, balki obrazlarning xarakteri, muomala madaniyati, shuningdek, ma'naviy qiyofasini ochib berish, belgilashda muhim omillardan biri bo'lib xizmat qiladi. Bu esa ertaklar tilida mavjud lingvomadaniy birlik (o'xshatish, metafora, maqol) larni tahlil qilish zarurati borligini ko'rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий ўзлигимиз ва мустақил давлатчилигимиз тимсоли//Халқ сўзи. –Тошкент, 2019 йил 22 октябрь, № 218 (7448).– Б. 2.
2. Юсупова Ҳ.Ў. Ўзбек халқ оғзаки насри намуналарининг инглизча таржималарида миллий колоритнинг ифодаланиши (эртактлар, латифалар мисолида). Филол.фан. номз...дисс. – Тошкент, 2011. – 149 б.
3. Bozorov H.X. O'zbek xalq ertaklarining lingvomadaniy tadqiqi. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiya. – Termiz. 2023
4. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем (Перевод Н.В. Перцова) // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С 387-415.
5. Мамажонов С. Услуг, образ, тасвирий воситалар // Шарқ юлдузи, 1969, № 6. – Б. 197.
6. Xolnazarov U. Tog'ay Murod asarlarida qahramon ruhiyati tasviri ("Bobosi va nevarasi" hikoyasi misolida). Ilm sarchashmalari. Urganch – 2019.
7. Xolnazarov U. Metaphor as object of linguocultural study. International Scientific Journal Theoretical and Applied Science. Philadelphia, USA – 2020.
8. Xolnazarov U. T.Murod idiolektiga xos zoomorfik metaforalar tasnifi. So'z san'ati xalqaro jurnali. Toshkent – 2020.
9. Xolnazarov U. Olamning lisoniy manzarasida zoonim komponentli metaforalarning roli (T.Murod qissalari misolida). Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. Ilmiy-innovatsion jurnal. Termiz – 2022.

BOSHLANG'ICH TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINING KASBIY KOMPETENTLINI SHAKILLANTIRISHDA, TA'LIM LOGISTIKASI

Badalov Dilmurod Abdixalilovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

"Ijtimoiy gumanitar fanlar" kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada ta'lim sohasidagi boshqaruvga logistika yondashuvi tavsiflangan, pedagogik va ta'lim logistikasining oqimlari, tamoyillari va oliy ta'lim tizimidagi logistika faoliyatining tarkibiy qismlari aniqlangan.

Kalit so'zlar: logistika yondashuvi, o'quv-pedagogik logistika, logistika oqimi, ta'lim logistikasi tamoyillari.

Kirish. Maktab o'quvchilarining bilimi va ko'nikmalarini shakllantirish, ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, o'qituvchi kasbi nufuzini va pedagoglarning sifat tarkibini oshirish, darsliklar va o'quv metodik majmualarni zamon talablari asosida takomillashtirish, maktab ta'limi muassasalarining xalqaro standartlarga javob beradigan zamonaviy modellarini barpo etish maqsadida, shuningdek, 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasini "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq:

jamiyatda o'qituvchi kasbi nufuzini oshirish, pedagoglar uchun qulay ijtimoiy sharoitlar yaratish va mehnatini munosib rag'batlantirish;

o'qituvchilarning yoshlarga ta'lim va tarbiya berishdagi mas'uliyatini, doimiy kasbiy rivojlanishdagi talabchanligini oshirish;

umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish, ilg'or maktab direktori va namunali o'qituvchi mezonlarini ishlab chiqish hamda ular asosida rahbar va pedagog kadrlar faoliyatini baholab borish;

umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish, mazkur yo'nalishda uzluksiz monitoring, baholash va prognozlash mexanizmlarini yo'lga qo'yish, bola ta'lim-tarbiyasida oila, ayniqsa, ota-onaning o'rnini oshirish;

o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish, ularni kasblarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning maktabgacha va maktab ta'limi tizimiga integratsiyasini kuchaytirish hamda inklyuziv ta'lim jarayonlarini jadallashtirish [1];

Universitet talabalarining muloqot qobiliyatlarini shakllantirish pedagogik kadrlar tayyorlashning murakkab muammolari orasida alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, ta'limni modernizatsiya qilish bilan bog'liq islohotlarning hozirgi bosqichida kasbiy pedagogik faoliyatga moslashish muammosi tobora oydinlashib bormoqda. Amaliy, psixologik, uslubiy va tadqiqot turlari bilan bir qatorda o'qituvchining kasbiy mahoratini shakllantirish ham boyitiladi. "Mahorat" va "kompetentlik" kompetensiyaga asoslangan ta'lim yondashuvining asosiy tushunchalaridir. Manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, bular murakkab, ko'p komponentli va fanlararo tushunchalar bo'lib, ilmiy adabiyotlarda yagona qiymat ta'rifiga ega emas. Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, ular hajmi, toifasi, semantikasi va mantiqiy tuzilishi jihatidan farq qiladi va ularni vakolatli shaxsning tavsifi (xususiyatlari, odatlari va boshqalar) deb hisoblash mumkin.

U malakali shaxsning tavsifi (xislatlari, shaxsiy fazilatlari, uning tarkibiy qismlari), shaxs tuzilishining yaxlit shakllanishi, shaxsiy xususiyatlar tizimi,

bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga olib keladigan shart-sharoitlar sifatida ifodalanishi mumkin. (tayyorgarlik, konsentratsiya va boshqalar) ko'pincha vakolatli bilim va tajriba bilan tenglashtiriladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Pedagogik logistika faqat shu asrning birinchi o'n yilligining boshlarida alohida yo'nalish sifatida shakllandi va hali o'z nomiga ega emas. Shunday qilib, V. A. Denisenko "ta'lim logistikasi" atamasini ishlatadi, u "butun ta'lim faoliyati samaradorligini oshirish nuqtai nazaridan ta'lim funktsiyalari (lavozimlari) va jarayonlarini tashkil etish va o'z-o'zini tashkil etish fan va texnologiyasi" degan ma'noni anglatadi. " Bunday logistikaning vazifalaridan biri turli sinflarda bitta parallel yoki bir fan bo'yicha dasturlar va darsliklar doirasidagi fanlarning kombinatsiyasini aniqlashdir.

Yu.V.Krupnovning ta'kidlashicha, o'quv logistikasi - bu ta'lim funktsiyalari (lavozimlari) va jarayonlarini bir butun sifatida ta'lim faoliyati samaradorligini oshirish nuqtai nazaridan tashkil etish va birgalikda tashkil etish fan va texnologiyasi.

N.V.Shevchenko ta'lim logistikasi tushunchasini ta'lim tizimlari va tuzilmalarida jarayonlarni optimallashtirish tamoyillari majmui sifatida tushunadi.

Dastavval, shuni ta'kidlash kerakki, "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalarini shakllantirishda fikrlarning kengroq burchagi mavjud. E.F.Zer insonga o'z vakolatlarini amalda ro'yobga chiqarishga imkon beradigan umumlashtirilgan harakatlar usullarini tushunishni taklif qiladi. I.A. Zimnyayaning so'zlariga ko'ra kompetentsiyalar - bu faoliyatda shaxsning qobiliyatlarini ochib beradigan potensial, yashirin psixologik yangi shakllardir. A.V.Khutorskoy esa ba'zan sinonim sifatida qabul qilingan kompetentsiya va malaka tushunchasini ajratib ko'rsatish lozim deb hisoblaydi. Shunday qilib, u kompetensiyani o'zaro bog'liq bo'lgan shaxsiy fazilatlar (bilimlar, qobiliyatlar, ko'nikmalar, faoliyat usullari) yig'indisi sifatida ta'riflaydi. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, kompetentlik tegishli kompetentsiyaga ega bo'lgan shaxsga tegishlidir [2, 839-b].

Tadqiqot metodologiyasi. Bugungi kunda ta'lim va pedagogik logistika o'rtasida aniq farq yo'q, garchi bu sohalarni ajratish kerak. 2015-2020-yillarda pedagogik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasida "klasterlardan professor-o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini rivojlantirishning magistral elementlari sifatida foydalanish" nazarda tutilgan [1, 10-b.].

Oliy ta'lim tizimida logistika yondashuvining tub yangiligi - bu o'zaro bog'liqlik, barcha sohalar, faoliyatning barcha sohalarini uyg'un tashkil etilgan, oson boshqariladigan va yuqori samarali bo'lgan materiallarni o'tkazuvchi tizimlarni yaratish uchun bog'lashdir.

Logistikaning umumiy tamoyillarini hisobga olgan holda oliy ta'lim tizimidagi pedagogik va o'quv logistikasi tamoyillariga quyidagilar kiradi:

1. Murakkablik: muayyan sharoitlarda oqimlarning harakatlanishi uchun barcha turdagi yordamni (rivojlangan infratuzilmani) shakllantirish; resurslar

(bilimlar) harakatining bevosita va bilvosita ishtirokchilarining harakatlarini muvofiqlashtirish; ta'lim tizimida tuzilmalar oldida turgan vazifalarning bajarilishi ustidan markazlashgan nazoratni amalga oshirish; universitetlarning tashqi iste'molchilar bilan yaqin hamkorlik qilish istagi, shuningdek, ichki faoliyat doirasida kafedralar o'rtasida mustahkam aloqalarni o'rnatish.

2. Ilmiy: rejalashtirishdan tahlil qilishgacha bo'lgan barcha bosqichlarda hisoblash tamoyilini mustahkamlash, oqim traektoriyasining barcha parametrlarini batafsil hisoblashni amalga oshirish.

3. O'ziga xoslik: logistika jarayonini amalga oshirishda foydalaniladigan barcha resurslarni aniq va to'g'ri baholash: moliyaviy, kadrlar, moddiy va boshqalar; eng kam xarajat bilan barcha turdagi resurslarni ishlab chiqish; tarkibiy organlar tomonidan logistikani boshqarish, natijalari xarajatlarni kamaytirish bilan o'lchanadi.

4. Konstruktivlik: oqimni dispetcherlik qilish, har bir oqim ob'ekting harakati va o'zgarishlarini doimiy ravishda kuzatib borish va uning harakatini tezkor sozlash.

5. Ishonchlilik: oqimni harakatlantirish va boshqarishning zamonaviy texnik vositalaridan keng foydalanish; axborot oqimining yuqori tezligi va sifati va uni qayta ishlash texnologiyalari.

6. O'zgaruvchanlik: universitetning talabning o'zgarishiga moslashuvchan munosabatda bo'lish qobiliyati (boshqa oliy ta'lim muassasalarida ham davlat, ham nodavlat oliy ta'lim muassasalarida ko'p sonli xilma-xil mutaxassisliklarning paydo bo'lishi, ularga bo'lgan talabning noaniqlik darajasini oshiradi. logistika tizimlari orqali o'tadigan oqimlarning sifat va miqdoriy xususiyatlarining keskin tebranishlari Bunday sharoitda logistika tizimlarining tashqi muhitdagi o'zgarishlarga moslashish qobiliyati bozorda barqaror mavqega ega bo'lishining muhim omilidir) va tashqi omillarning boshqa bezovta qiluvchi ta'siri. muhit.

Tahlil va natijalar. Materiallar oqimining mavjud ta'riflarini umumlashtirib, shuni xulosa qilishimiz mumkinki, logistikada bu moddiy resurslarni, tayyor mahsulotlarni qazib olish, qayta ishlash va iste'mol qilish (qayta taqsimlash)gacha bo'lgan logistika operatsiyalari, jarayonlari, bo'g'inlari va ob'ektlarining maxsus o'zaro bog'langan to'plamidir. logistika tizimlarining umumiy maqsadlariga erishish.

Materiallar oqimini boshqarish, har qanday boshqa ob'ekt kabi, ikki qismdan iborat: qaror qabul qilish va uni amalga oshirish. Oliy ta'lim tizimida moddiy oqimni boshqaruvning asosiy ob'ekti sifatida ajratib qo'yish pedagogik jarayonlarni ko'rishni biroz soddalashtiradi. Biroq, bu soddalashtirish bizga birlamchi manbadan boshlab, yakuniy iste'molchiga qadar barcha oraliq jarayonlar orqali oqim harakatining oxirigacha monitoringi muammolarini belgilash va hal qilish imkonini beradi. Bir qator omillarni ajratib ko'rsatish va material oqimini tadqiqot va boshqaruvning asosiy ob'ekti sifatida ajratib ko'rsatish yakuniy ta'minot zanjirlarini loyihalash, ularning xatti-harakatlarini o'rganish va bashorat qilish imkonini beradi, shu bilan birga modellashtirish

muammolari hajmini sezilarli darajada kamaytiradi, shuningdek, ochiladi. pedagogik jarayonlarni rasmiylashtirish uchun yangi imkoniyatlar yaratish.[6, 448 p]

Logistika funktsiyalarini amalga oshirish samaradorligi mezonini logistikaning oltita qoidasi bilan ifodalangan logistika faoliyatining yakuniy maqsadiga erishish darajasidir - kerakli miqdorda kerakli sifatli mahsulot kerakli vaqtda etkazib beriladi. minimal xarajalar bilan to'g'ri joyga. Shundan kelib chiqib, oliy ta'lim tizimida logistika faoliyatining quyidagi tarkibiy qismlarini aniqlaymiz.

1. Mahsulot – zarur bilim (bitiruvchi tomonidan olingan malaka).

2. Sifat - muayyan kompetensiyalarni o'zlashtirgan universitet bitiruvchilari uchun malakali talablar. Natijada oliy ta'lim sifati universitet bitiruvchilarining kompetensiyalarini baholash orqali ularning bilim va ko'nikmalarining hayotning ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy va kasbiy jabhalarining dinamik talablariga muvofiqligi, ularni ijodiy hal qilishga tayyorligi sifatida izohlanadi. ijtimoiy va shaxsiy hayotning barcha sohalarida muammolar va vazifalar.

3. Miqdor – talaba o'qish davomida o'zlashtirishi kerak bo'lgan standart didaktik birliklar soni (masalan, iqtisodiy fanlar bo'yicha tarkibni tahlil qilish orqali logistika tizimini qurish umumiy didaktik va maxsus birliklarni aniqlash imkonini beradi).

4. Joy - ta'limning turli shakllari (sirtqi, kunduzgi, masofaviy ta'limning turli modellari va boshqalar).

5. Xarajalar - tashkilotning boshqaruv faoliyati samaradorligining muhim ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladigan pul shaklida ifodalangan tadbirkorlik[5] subektining xarajatlari.

Logistika nuqtai nazaridan bilimlarni ishlab chiqarish va ulardan foydalanishning tarixan shakllangan tizimini takomillashtirish zarur. V.Livshitsning fikricha, bilim ancha qimmat manba bo'lib, uning "saqlanishi" qarish xavfi bilan bog'liq [7. 544 b]. Ta'minot zanjiriga bilim ishlab chiqarishni kiritish yanada oqilona. Ushbu yondashuv bilan yangi bilimlar o'z vaqtida ishlab chiqariladi. Talaba hech qanday manzilsiz bilim to'playdigan an'anaviy ta'lim tizimi logistika tamoyillariga javob bermaydi. Pedagogik logistika tamoyillariga ko'ra, bilimlarni uzatishni undan foydalanish momentiga yaqinlashtirish samaraliroqdir. Bill Geyts axborot oqimini boshqarishga asoslangan biznesda bilimlarni boshqarish tizimini taklif qildi.

Xulasa. Umuman olganda, axborot oqimi - bu tuzilgan shaklda ifodalangan ma'lumotlarning ma'lum bir muhitdagi harakati. Logistikaga nisbatan axborot oqimi - bu logistika tizimida aylanib yuradigan xabarlar to'plami (bu bir-biri bilan ma'lum bir aloqada bo'lgan, ma'lum bir yaxlitlikni tashkil etuvchi va ma'lum logistika funktsiyalarini bajaradigan elementlarning tartiblangan to'plami), shuningdek, logistika tizimidagi ma'lumotlar oqimi. logistika tizimi va xabarlarning tashqi muhiti.logistika operatsiyalarini kuzatish va boshqarish uchun zarur.

Axborot oqimlarini o'rganish va boshqarish axborotni uzatish, qayta ishlash va birlashtirishning texnik vositalari bilan birgalikda amalga oshiriladi. Shu bilan birga, axborot oqimlarining mavjud bo'lish shakllari texnik vositalarning imkoniyatlaridan (masalan, odamlar o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri aloqa) kengroqdir. Shunday qilib, axborot oqimlarining namoyon bo'lish shakllarini to'rt turga qisqartirish mumkin: qog'oz hujjat, elektron hujjat, vizual hujjat (fotosuratlar, kino, televidenie va boshqalar), og'zaki (og'zaki) xabarlar va boshqalar [8,66].

Ta'limdagi logistika tizimi yangi bilimlarni kerakli vaqtda kerakli ishchilarga etkazish, shuningdek eskirgan bilimlarni olib tashlash imkonini beradi. Oliy ta'lim tizimida bu moddiy oqimlarni boshqarishga logistika yondashuvi va an'anaviy yondashuv o'rtasidagi tub farqni anglatadi, bu materialning individual bo'g'inlarini pedagogik va uslubiy integratsiyada ilgari bir-biridan farq qiladigan material oqimlarini boshqarishning yagona funktsiyasini ajratishdan iborat. ta'minot zanjiri moddiy oqimlarni samarali boshqarishni ta'minlaydigan yagona tizimga , ya'ni tashqaridan keladigan oqimlar o'qitish tizimidan o'tadi va keyin iste'molchiga boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. 2015–2020 yillarda pedagogik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi: tasdiqlandi. Respublika ta'lim vazirligining buyrug'i bilan. Belarus, 25 fevral. 2015 yil, № 156. [Elektron resurs].- Kirish rejimi: [http://bspu.by/admin-panel/vendor/kcfinder/upload/files/klaster/O'qituvchi ta'limi konsepsiyasi](http://bspu.by/admin-panel/vendor/kcfinder/upload/files/klaster/O'qituvchi%20ta%27limi%20konsepsiyasi).

2. Jalilova .D.U "O'zbekistonda ilm-fanning rivojlanish istiqbollari" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasi tarkibiy qismlarining mazmun-mohiyati. 839-842 b.

3. Galichin, V. A. Ta'lim xizmatlarining xalqaro bozori: asosiy xususiyatlar va rivojlanish tendentsiyalari / V. A. Galichin // Globallashuv asri. - 2013. - No 2. - B.101-112.

4. Gadjinskiy A. M. Logistika: darslik. 14-nashr, qayta ko'rib chiqilgan va qo'shimcha M.: Nashriyot - savdo. korporatsiyasi "Dashkov", 2007. 472 p.

5. Golikov E. A. Marketing va logistika: darslik. nafaqa. 4-nashr, rev . va qo'shimcha M.: Akademik. loyiha, 2006. 448 b.

6. Logistika nazariyasi modellari va usullari: darslik. nafaqa. 2-nashr/ ed. V.S.Lukinskiy . Sankt-Peterburg: Peter, 2007. 448 p.: kasal.

7. Nerush Yu.M. Logistika: darslik. universitetlar uchun. 4-nashr, qayta ko'rib chiqilgan . va qo'shimcha M.: TK Uelbi ; Prospekt, 2006.

8. Semenenko A. I., Sergeev V. I. Logistika. Nazariya asoslari: darslik. universitetlar uchun. Sankt-Peterburg: Soyuz, 2003. 544 b. (Oliy ma'lumot).

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA QADRIYATLARNI ULUG'LASH MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH

Usmanova Sabohat Erkinovna
TerDPI o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida "Tarbiya" fani jarayonida o'quvchilarda inson qadrini ulug'lash madaniyatini rivojlantirishda o'qituvchi pedagogik mahoratining mazmuni va metodikasi takomillashtirilgan.

Kalit so'zlar: Inson, qadr, ulug'lash, insonparvarlik, axloq, qadriyatlar, ta'lim, o'quvchi, o'qituvchi, natija, psixologiya, individual, mahalla, oila, sinfdan tashqari tadbirlar, tarbiya, odob, jamiyat, Vatan, g'amxo'rlik, rahmdillik, samimiyat, mahorat, usul.

Yangi O'zbekiston sharoitida insonni ulug'lash, uning qadriga yetish, ayniqsa o'sib kelayotgan yosh avlodni axloq -odobli qilib tarbiyalash masalalari bugungi kunda davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Albatta ushbu vazifalarni amalga oshirishda o'qituvchining pedagogik mahorati muhim o'rin tutadi. O'zbekiston Respublikasining "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi", "Tarbiya konsepsiyasi", uzluksiz ta'lim fanlariga oid "Tarbiya" fani o'quv dasturlari va fanlari asosida o'quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlar, milliy urf-odatlar, an'analarga chuqur hurmat, o'zligini saqlab qolish, ma'naviy-ma'rifiy ehtiyojlarini ro'yobga chiqarish faolligini yuzaga keltirish, ularda mustaqillik, erkin fikr yuritish, o'zlikni anglash, axloqiy-huquqiy burchni tushunish, milliy xususiyatlar, orzu-umidlar, tafakkur qilish xususiyatlarini rivojlantirish kabilar inson qadrini ulug'lash madaniyatini rivojlantirish konsepsiyasi hisoblanadi. Chunki ushbu jarayonda "Insonlarning o'z - o'ziga bo'lgan munosabati o'zgardi. Odamlarda hayotda o'zini qadrlay bilish, ijtimoiy muhitda munosib o'rnini topish fazilatlarini shakllantirildi. Bu esa o'ziga sodiq, o'zini qadrllovchi insonning boshqalarga hiyonat qilmasligi, o'zgalarga ham xuddi o'zidek qarash xususiyatining umumjamiyat kuramida keng yoyilishga olib kelmoqda". O'qituvchining o'quvchilarga dars materiallarini tushuntirishda, so'z bilan ifodalashda, bayon etishda, narsa va voqealarni, ob'ektlarni izohlashda, ular haqida suhbatlar o'tkazish va darsdagi vazifalarni ko'rsatmali materiallardan keng foydalanish asosida amalga oshirilganda ular uchun qiziqarli va ta'sirliroq bo'ladi.

O'quvchilar xotirasida qoladigan barcha insonlar bevosita hissiyotlar his - hayajonlar va kuchli emotsiya ta'sirida o'rnashib qolgan faktlar tasavvurda uzoq vaqt saqlanib qoladi, ayrim faktlar esa bir umr esdan chiqmaydi. Ilg'or o'qituvchilar o'quvchilarda inson qadrini ulug'lash ruhida tarbiyalash maqsadida darsda ko'rgazmalilik, hikoya qilish, suhbatlar uyushtirish, ekskursiyalar tashkil qilish, poetik daqiqalar o'tkazish kabi shakl va metodlardan o'rinli foydalanishlari asosida yaxshi natijalarga erishadilar. Ushbu jarayonda o'qituvchilar "Tarbiya" darslarida inson qadrini o'rganish, buyuk insonlar hayoti bilan tanishish, yozma ishlar o'tkazish va shu kabi usul va metodlarni qo'llashlari bolalarga kuchli ta'sir qiladi. Ularda yangidan-yangi hislarning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

Shuningdek o'quvchilarda tarkib topgan ideallarni yanada yorqinlashtiradi, go'zallashtiradi va takomillashtiradi. Shu jihatdan ham "Tarbiya" fanini o'qitish jarayonida o'quvchilar bilan o'tkaziladigan savol-javoblar ularni axloqiy tarbiyalashda, bir-birini hurmat qilishda bir-birlari bilan do'stlashishda, ulardan birontasi nojo'ya ish qilayotgan bo'lsa, bundan ularni qaytarish, uning qilayotgan ishi noto'g'ri ekanligini yaxshi gaplar bilan tushuntirish, har bir ish orqali hamjihat bo'lish, hamkorlikda ishlash kabilarni amalga oshirishda katta rol o'ynaydi.

Demak "Tarbiya" fani o'quvchilarda inson qadrini ulug'lash madaniyatini rivojlantirishda, shaxs faoliyatida uning siyosiy, ma'naviy-axloqiy, huquqiy, ekologik, jismoniy, iqtisodiy mazmunga ega bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantiribgina qolmay, balki, ularning umummadaniy tafakkurini, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan inson qadrini va atrof - muhitga bo'lgan munosabatini rivojlantiradi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichining 1-4 sinf o'quvchilari uchun chop etilgan «Tarbiya» darsligida xalqimizning insonparvarligini, uning doimo do'stlarga yo'ldosh, mehribon ekanligini g'urur va iftixor bilan ifodalangan. Darslikda bir qancha mavzular mavjud bo'lib, unda o'quvchilarga inson qadrini ulug'lash mohiyati, mazmunini tushuntirishga alohida e'tibor berishda o'qituvchi bolalarni inson qadrini ulug'lash ruhida tarbiyalash, ularda odamiylik, do'stlik, to'g'rilik, adolatparvarlik munosabatlarini kamol toptirishga oid ma'lumotlar berish, axloq-odob, insonparvarlik masalalarini o'quvchilarga tushuntirishni amalga oshirish, ularning diqqatini inson, insonparvarlikga bo'lgan munosabatini ko'rsatishdagi tarbiyaviy ahamiyatiga e'tibor berish, mustaqil ijodiy ishlar topshirish va ularning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyatini o'quvchilarga tushuntirishda ko'rgazmali qurollardan foydalanish, "Inson qadri har narsadan ulug'" mavzuda adabiy kechalar, sinfdan tashqari tadbirlar o'tkazish, uning ma'naviy-huquqiy negizlari haqida o'quvchilarga to'liq tushuncha berish kabilarni izchillik, yaxlit tamoyillariga asoslangan holda amalga oshirish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Chunki, "Tarbiya" fanini o'qitish jarayonida o'quvchilar ongiga inson qadrini ulug'lash tushunchalarini singdirish haqidagi bilimlar, tasavvurlar va mulohazalar takomillashib boradi. Ya'ni, boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi har tomonlama rivojlangan etuk, barkamol shaxsni ularning faoliyatini tashkil etish, bu borada samaradorlikka erishish yo'lida beriladigan bilimlarni takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Bu haqida professor U.Mahkamov o'zining "Axloqodob saboqlari" kitobida shunday fikrlarni bildiradi. "Ilm inson uchun g'oyat oliy va muqaddas bir fazilat bo'lib, kishi zehnini, fikrini qilich kabi o'tkir qiladi. Ilmsiz inson mevasiz daraxtga o'xshaydi. Ilm daraxt mevalaridek har bir shaxsga ozuqa berib, madaniyat, insoniyat, ma'rifat dunyosiga olib kiradi" Shuning uchun ham dars o'tish jarayonida o'quvchilarda bilimlarni egallashda ijodiy, pedagogik tafakkur, pedagogik mahorat, bilim, bolalarni sevish faoliyatiga asoslanadi.

Dars berishda o'qituvchining muvaffaqiyati uning nazariy va kasbiy tayyorgarligiga bog'liq. Darsga tayyorlanish jarayonida o'qituvchi ushbu fanga qarashli psixologik-pedagogik, metodik adabiyotlarni, jurnal va gazetalarni muntazam ravishda o'qib borishi, badiiy adabiyotdan, kinofil'mlardan foydalanishi o'quvchilarda inson qadrini ulug'lash madaniyatini rivojlantirishning asosiy omillari hisoblanadi.

Bu o'qituvchining ixtisosligiga, qiziquvchanligi, ehtiyojlariga, intellektual faolligi, atrofga bo'lgan dunyoqarashi, insonparvarlik, vatanparvarlik ruhini tarbiyalashga, ilm olishga, o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirishga, o'rganilayotgan materiallarning muhim joylarini ajrata olish qobiliyatini, o'quv faoliyatida va fikrlashda mustaqil bo'lishni, o'qishda qiyinchiliklarni yengishini shakllantiradi. Shuni aytish kerakki, inson qadrini ulug'lash madaniyatini rivojlantirishning mazmuni boshlang'ich ta'lim bosqichida o'qitiladigan «Tarbiya» fanining ba'zi bir mavzularida ham o'z ifodasini topgan.

Shu uchun ham maktabda «Boshlang'ich ta'lim–inson qadrini ulug'lash madaniyatini rivojlantirish poydevori» mavzusida seminar tashkil etish, ma'ruzalar o'qish, savoljavob o'tkazish, ish tajribalarni ommalashtirish kabilar o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarini oshirishga, inson qadrini ulug'lash tushunchalarini rivojlantirish imkoniyatini yaratadi. Lekin kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarda inson qadrini ulug'lash madaniyatini rivojlantirishning mazmuni shakl va metodlari pedagogika nazariyasida ishlab chiqilmagan. Bu ishlarda o'qituvchi mahoratini ta'minlash va o'quvchilarda inson qadrini ulug'lash madaniyatini rivojlantirishni sifatli va samarali hal qilish uchun ta'lim tarbiya beruvchilar va ta'lim oluvchilarning shaxsiy munosabatlarini shakllantirish, o'qitish jarayonida aqliy harakatlarni hosil qilish va didaktik birlikni mustahkamlashga amaliy yordam ko'rsatish, tarbiyalashning umumiy maqsadidan kelib chiqqan holda mavzu mazmunini yangi ma'lumotlar bilan to'ldirish va kafolatlangan natijaga erishishda har bir nazariy va amaliy mashg'ulot, fan yoki mavzuni o'qitishda, mavzu mazmuni, o'quvchilarning tayyorgarlik darajasi, ehtiyoji, imkoniyatlari, o'quv xonasining shart-sharoitlariga mos texnologiya, o'qitish metodlari va vositalar tanlanishi lozim. Shu asosda qo'yilgan maqsad va natijaga erishish uchun o'qitish jarayonini yaxlit holda ko'rish, tasavvur qilish, mashg'ulotning texnologik xaritasini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Chunki mashg'ulotning texnologik xaritasi mashg'ulot mazmundorligi, o'quvchilar qiziquvchanligi, egallanishi lozim bo'lgan bilimlarning kafolatlanishiga yordam beradi. Texnologik xaritada mashg'ulotning maqsadi, vazifalari, o'quv jarayoni mazmuni, kutilayotgan natijalar, qo'llaniladigan texnologiyalar, metodlar, vositalar aniq belgilab olinishi zarur. Bu ishlarni amalga oshirishda quyidagilarni e'tiborga olish zarur:

1) mavzu mazmunidagi inson qadrini ulug'lash tushunchalarini aniqlab olish;

2) mashg'ulotni faollashtirish texnologiyalarini belgilash;

3) o'quvchilarga yetkaziladigan ma'lumotlarning eng asosiylarini va ikkinchi darajalilarini ajratish;

4) o'quvchilar faolligini oshirishga qaratilgan usul va vositalardan foydalanishni rejalashtirish;

5) ma'lumotlarni optimal o'zlashtirishda o'quvchilarning «o'z-o'zini o'qitish» ishlarini yo'lga qo'yish;

6) o'zlashtirish darajalari va kelgusi rejalarni aniq belgilab olish. Boshlang'ich maktablarida 4-sinfda "Tarbiya" fani darsida "Inson qadrini ulug'lash" mazmuniga oid ma'lum soatlar ajratilgan. Ushbu mavzu bo'yicha o'tkazilgan nazariy mashg'ulotning loyihalashtirilgan texnologik xaritasini namuna sifatida keltiramiz: Mavzu: Inson qadrini ulug'lash Maqsad va vazifalar Kognitiv, o'quv-didaktik maqsadlar:

A) inson qadrini ulug'lashga oid ma'lumotlar berish.

B) Yangi O'zbekistonda inson qadrini ulug'lash bo'yicha olib borilayotgan ishlar haqida tushuntirish.

D) Har bir o'quvchida inson qadrini ulug'lash haqida tushuncha hosil qilish. O'quv jarayonining mazmuni Inson, qadr, madaniyat tushunchasi. Uning ma'nomazmuni va asosiy yo'nalishlari. Insonlarning erkin mehnat faoliyati, tafakkuri va erkinligining ahamiyati. Yangi O'zbekiston taraqqiyotida insonlarga g'amxo'rlik qilish yo'nalishlari. O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi Metod: «Aqliy hujum», "Klaster" metodlaridan foydalanish Shakl: Ma'ruza-munozara, ma'ruza-maslahat Vosita: Ma'ruzalar matni, inson qadrini ulug'lashga oid ko'rgazmalar. Usul: Ma'ruzalar matni, darslik bilan ishlash. Nazorat: o'z-o'zini nazorat va himoya faoliyatini nazorat. Baholash: o'z-o'zini va jamoa ishini rag'batlantirish. Kutiladigan natijalar O'qituvchi: mavzu bo'yicha ma'lumotlarni o'quvchilar tomonidan to'liq o'zlashtirishga erishadi. O'quvchilar faolligi, mustaqil fikrlashi, erkin faoliyati, qiziqish uyg'otishni yo'lga qo'yadi. Bir vaqtda butun sinfni rag'batlantirishga erishadi. Inson manfaatlari har narsadan ulug' ekanligiga tushunib yetadi. Erkin va farovon hayotning manbai mehnat ekanligiga iymon keltiradi va bunda inson qadrini ulug' deb emas, ma'suliyati bilan yashashga, o'qishga o'rganadi. Jamoada ishlash malakalariga ega bo'ladi. Kelgusi rejalar (tahlil va o'zgartirishlar) O'qituvchi:

Pedagogik texnologiyalarni mukammalroq o'zlashtirish va mashg'ulotlarda qo'llash ustida ishlaydi. O'qituvchi mavzu bo'yicha mustaqil ishlab Sh.M.Mirziyoevning inson qadrini ulug'lash haqidagi g'oyalarini, o'quvchilarga tushuntiradi va vazifalarni tavsiya etadi. Mavzuni o'rganishda inson qadrini ulug'lash tushunchasining quyidagi mezonlari haqida o'quvchilarda tasavvur hosil qilish asosiy maqsad qilib belgilab olindi.

A) Inson mohiyati, uning ravnaqi g'oyasining mazmuni;

B) Inson ongi burchi va mas'uliyati to'g'risidagi ma'lumotlar;

V) Insonning milliy g'urur va milliy o'zlikni anglash, insonparvarlik, tinchliksevarlik, ta'lim-tarbiya jarayonida his-tuyg'usi;

G) O'tmish ajdodlarimizning inson qadrini ulug'lash haqidagi g'oyalari, qadriyatlarini o'rganish;

D) Inson qadrini ulug'lashda millatlararo do'stlik va totuvlik, diniy bag'rikenglik, o'qish va mehnat qilish;

J) Inson qadrini ulug'lash jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ahamiyati;

Z) Inson faoliyatida ijtimoiy faollik, miliy erkinlik va majburiyatni mukammal his qilish;

E) Inson faoliyatida sog'lom turmush tarzi, ogohlik va sinchkovlikka har doim rioya qilishga o'rganish;

F) Insonda yuksak ma'naviyat va madaniyat egasi bo'lishga intilish;

K) Insonning axloqiy qoidalariga amal qilish ma'no-mohiyatini anglash hamda ularga doimo hurmatda bo'lishga intilishi; Boshlang'ich ta'lim bosqichida fanlarni o'qitish jarayonida o'quvchilarda inson qadrini ulug'lash madaniyatini rivojlantirishda o'qitish, ma'lumotlarni o'zlashtirish, ularning intellektual, ma'naviy-axloqiy rivojlantirish, muloqotini ta'minlash kabilar muhim o'rin tutadi. Shuning uchun ham o'qitish jarayonida biror bir narsani birga bajarish emas, balki birga o'qish g'oyasi muhim hisoblanadi. Shuning uchun ham bu ta'lim oluvchilarda samimiylik, o'zaro yordam, saxovat, g'amxo'rlik, halollik, to'g'ri ishlash ruhida tarbiyalab, ularda ongli intizomning shakllanishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi "O'zbekiston" T., 2022, 39-b (434)

2. Bekmurodov M., Buronov M. Ijtimoiy o'zgarishlar va shukronalik tuyg'usi. T., "Ma'naviyat" 2015, 17-b

3. Usmonova Saboxat Erkinovna. (2023). METHODOLOGY OF SPIRITUAL, ETHICAL AND ECOLOGICAL EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS. Intent Research Scientific Journal, 2(9), 170–176

4. Abdunazarova, Z. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students'ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. World Bulletin Of Social Sciences, 32, 80-83.

5. Usmonova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI MA'NAVIY AXLOQIY EKOLOGIK TARBIYALASH METODI. Interpretation and Researches, 1(1).

6. Usmanova Sabokhat Erkinovna, . (2022). METHODOLOGY OF SPIRITUAL, MORAL AND ENVIRONMENTAL EDUCATION OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 2(11), 102–105.

7. Jalgashevna, P. G., & Abdimannabovna, M. L. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. World Bulletin of Social Sciences, 21, 109-111.

8. Usmonova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI MA'NAVIY AXLOQIY EKOLOGIK TARBIYALASH METODI. Interpretation and Researches, 1(1).

9. USMONOVA, S. (2023). SPECIFIC CHARACTERISTICS OF SPIRITUAL AND

MORAL EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 23-27.

10. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. *Open Access Repository*, 10(10), 51-55.

11. KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 54-56.

12. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. *Open Access Repository*, 9(10), 112-116.

13. Kulmuminov, U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. *Open Access Repository*, 4(2), 434-437.

14. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

15. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).

16. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // *AJMR:Asian Journal of Multidimensional Research Journal*. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).

17. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. *Апробация*, (2), 93-94.

18. Jurakul PANJIEV. (2023). IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON INTEGRATION OF SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 84-89.

19. Jurakul PANJIEV. (2023). PRIMARY CLASS CONTENT OF MATERIALS ON IMPROVING THE STUDENTS' ECOLOGICAL CONCEPTS BASED ON THE INTEGRATION OF THE SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 90-95.

20. Jurakul Panjiev. (2023). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF INTEGRATION OF MODERN PRIMARY EDUCATION LESSONS. *Academia Repository*, 2(11), 37-45.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA MODELLASHTIRISH METODLARINING AHAMIYATI

Alimardanova Sitora Ikrom qizi

TISU Ta'lim va tarbiya nazaryasi va

metodikasi yo'nalishi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ta'lim tizimida tabiiy fanlarning o'rni juda katta. Chunki, tabiiy fanlar tabiat, geografiya, biologiya, fizika, astronomiya, kimyo fanlaridagi eng zaruriy va elementar bilimlar atrof-muhitni yanada oson anglashiga, bilimni hayotda qo'llab o'rganishiga turtki beradi. Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni modellashtirish metodlarini shakllantirish asosida boshlang'ich sinf o'quvchilariga bilim berish maqsadga muvofiq. Ushbu maqolada boshlang'ich

sinfda tabiiy fanlar va uning vazifalari, ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlari haqida ham so'z borgan.

Kalit so'zlar: tabiiy fanlar, tabiat, science, boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlar, fizika, astronomiya, geografiya, kimyo, biologiya.

Barchamizga ma'lumki, tabiiy fanlar bir necha ming yillik tarix davomida insoniyat hayotida katta ahamiyat kasb etgan. Uzluksiz ta'lim tizimida biologiya, kimyo, fizika, geografiya, astronomiya fanlari bo'yicha ustivor muammolarini o'rganish va istiqbollarni belgilash, shuningdek, uzluksiz ta'lim tizimi o'quv-tarbiya jarayoni sifati va samaradorligini xalqaro dasturlari talablari asosida takomillashtirishga doir ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish bo'yicha tashkiliy ishlarni amalga oshiradi..

Biologiya, fizika, kimyo geografiya va astronomiya fanlaridan yaratilgan o'quv adabiyotlarni amaliyotchi o'qituvchilar, metodistlar, olimlar va mutaxassislar tomonidan berilgan ekspertiza xulosalarini umumlashtirish va tuzuvchilar bilan hamkorlikda ishlashni tashkil etadi. Tabiiy fanlar yo'nalishidagi ta'limga doir ilg'or ish tajribalarni o'rganish, tahlil qilish, umumiy o'rta ta'lim maktablarida ommalashtirish bo'yicha muntazam ish olib boradi.

XV asrda Mirzo Ulug'bek akademiyasida mashhur olimlar - Qozizoda Rumi, Fiyosiddin Jamshid al-Koshiy va Ali Qushchi xizmat qilgan. Bu akademiyada turli fan sohalari bo'yicha ilmiy ishlar olib borilgan. Abul Abbas al-Farg'oni, Abu Nasr al-Forobiy, Ibn Sino, Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy, Nasriddin Tusiy kabi buyuk olimlar o'z davrida tabiiy fanlar rivojiga o'z ishlari, qo'lyozmalari bilan hissa qo'shganlar. Yaqin o'tmishda ham bu fanning rivojlanishida o'zbek olimlaridan Qori Niyoziy Toshmuhammad, Abdullayev Habib, Zokirov Qodir Zokirovich, Habibullayev Po'lat, Oripov Ubay, Salohiddinov Mahmud, Zohidov Tesha Zohidovich, Muzaffarov Axror Muzaffarovichlarning hissasi beqiyos.

Bugungi "Science" fanining joriy etilishi o'quvchilarni fanga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Tabiat, geografiya, biologiya, fizika, astronomiya, kimyo fanlaridagi eng zaruriy va elementar bilimlar atrof-muhitni yanada oson anglashiga, bilimni hayotda qo'llab o'rganishiga turtki beradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 12.08.2020 yildagi 4805-son "Kimyo va biologiya yo'nalishlarida uzluksiz ta'lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qaroriga muvofiq maktablarda tabiiy fanlarga yo'naltirilgan o'quv rejalari joriy etilishi belgilandi. Tabiiy fanlar yagona bir jamlanmaga olinadi, yagona science yoki "tabiiy fan" degan fan doirasida umumlashtiriladi, mantiqiy ketma-ketlik ta'minlanadi.

SCIENCE fani (tabiiy fanlar) qaysidir fandan voz kechish yoki qaysidir fanning o'rniga joriy etilayotgani yo'q.

Aksincha, ta'lim sifatini oshirish uchun mavjud fanlarning integratsion tarzda o'qitilishini ta'minlaydi. SCIENCE fani 1-2-sinfda "Atrofimizdagi olam", 3-4 sinfda "Tabiatshunoslik", yuqori sinflarda esa 4 ta alohida fan, geografiya, biologiya, fizika (6-sinfdan boshlab), kimyo (7 sinfdan boshlab) fanlarini o'zida

birlashtiradi. Sababi, tabiat qonuniyatlarini bilish genetika, o'simlik va hayvonot olami, matematika, fizika, kimyo, geologiya, geofizika singari fanlar oldiga qo'yilgan muammolarni yechishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mashq daftar va darslikda keltirilgan amaliy mashg'ulotlar esa nazariyani mustahkamlaydi. Yangi 1-4- sinfda joriy qilingan raqamli darsliklar dasturi esa bu fanning soddadan murakkabga qarab, o'quvchi bilimni oshirishga yordam beradi. "Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlar" o'quv dasturining oliy ta'limda joriy etilishi esa bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining tabiiy fanlar fani va uning barcha bo'limlari, quyosh sistemasi, o'simlik va hayvonot olami, geografiya, fizika, biologiya kabi tabiiy-ilmiy fanlar va ular bilan uzviy bog'lab o'qitish metodikasi qonuniyatlari haqida tasavvurga ega bo'lishiga yordam beradi.

Shu o'rinda avvalgi nom bilan fan sifatida o'tilib kelayotgan "Arofimizdagi olam" endigi o'quv jarayonlarida "Tabiiy fanlar" nomi bilan yuritilib kelinoqda. Bu nom faqatgina 1-2-sinflar uchun loyiha sifatida kiritilib, 3-4- sinflar avvalgi nom va dasturga amal qilib kelmoqda. Loyiha sifatida olingan 1-2-sinflarning natija va samarasi bir yil davomida kuzatilib, tegishli xulosalar yil yakunida e'lon qilinadi. Milliy dastur belgilangan maqsadga yetsa, keyingi sinflardagi fan nomi va mazmuni shu yo'sinda o'zgartiriladi. Milliy dastur bo'yicha Tabiiy fanlar 1-2-sinflar kesimida quyidagicha yillik taqsimot belgilangan:

Sinf	Soat	Haftasiga	Bob	Nazorat ishi	Amaliy mashg'ulot va loyiha ishi
1	33	1	9	-	15
3	68	2	12	8	32

Fanlarda modellashtirilayotgan hodisalar haqida ma'lumot olishda, nazaryalar va farazlarni ishlab chiqarishda modeldan foydalaniladi. Ilmiy faoliyatning keng tarqalgan shakllaridan biri – modellashtirish hisoblanadi. Shu jumladan, boshlang'ich ta'limda ham bu uslubdan tadqiqotlar jarayonidan foydalaniladi. Boshlang'ich ta'limda modellashtirish – mavzu doirasidan o'quvchiga beriladigan yangi bilimni yetkazib berishning usuli yordamida amalga oshiriladi, ya'ni fikran mazmun-vazifaviy reja shakllantiriladi. Fanlarni o'zaro integratsiyalashning asosiy maqsadi-boshlang'ich maktabdayoq tabiat va jamiyat haqida yaxshi tasavvur asoslarini qo'yishi va ularning rivojlanishi qonunlariga o'z munosabatlarini shakllantirishdir.

O'qituvchining amaliyotda qo'llaydigan modellashtirishdan foydalanish - bu o'quv jarayonida o'quvchilar o'rganishi kerak bo'lgan mazmun, ular bilishi kerak bo'lgan bilish usuli hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda asosan, matematika, tabiiy fanlardan modellashtirish usuli masalalarni yechishda keng qo'llaniladi. Axborot texnologiyalari yetakchi o'ringa chiqib olgan hozirgi kunda, rivojlangan mamlakatlarda maktablar tizimini, ta'lim mazmunini yangilash zaruratga aylandi. "Tabiiy fanlar" jahondagi aksariyat rivojlangan davlatlarda o'qitilishini ta'kidlangan.

Xususan, Buyuk Britaniyada "Tabiiy fanlar" 1-6-sinflarda integratsiya qilingan holda, yagona fan sifatida o'qitiladi. O'quvchilarga bilim berishda samarali qo'llansa bo'ladigan interfaol uslublar, didaktik o'yinlar, o'quvchilarga mos metodlar, ta'limiy mashqlardan kiritilgan. Bu o'yin mashqlaridan darslarda ta'limiy musobaqa tarzida ham foydalansa bo'ladi va ular 28-36 o'quvchiga mo'ljallangan. Bevosita, o'zim ish faoliyatimda yaratgan modellashtirishdan ham namunalar keltirganman.

O'quvchilarga darslarda singdirilgan kompetensiyaviy yondashuvlar, ular hayotida, albatta, asqotadi degan umiddaman. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tabiiy fandani yaratilgan modellar dars jarayonida qisqa muddat ichida tabiatni o'rganish, borliqni anglash, o'simlik va hayvonot dunyosi bilan tanishish, koinot yerning tuzilishini o'rganishni tahlil qilish jarayonida tabiiy fandani bilim ko'nikma va malaka hosil qildiradi.

Modellar va modellashtirish boshlang'ich sinf o'quvchilarni o'qitishda nafaqat, boshlang'ich maktabda sinfda modellashtirish - bu boshlang'ich maktab yoshi chegaralaridan tashqarida inson faoliyatining keyingi turlariga olib boriladigan va uning rivojlanishining yangi bosqichiga ko'tarilgan harakatdir

Insonlar qadim zamondan tabiatga, undagi hodisalarga qiziqish bilan qarashgan. Bugungi kunda tabiiy fanlar 1-11-sinflar kesimida o'qitilmoqda. 1-6-sinfda tabiiy fanlar alohida alohida emas, balki yaxlit SCIENCE fani sifatida o'qitiladi. Mavzular ketma ketligi boshlang'ich ta'lim maktab o'quvchisi tushuna oladigan sodda tilda yozilgan bo'lib, bu bolada shu fanga bo'lgan qiziqish ortishiga turtki bo'ladi. "Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlar" fan dasturida mavzulari tabiat, o'simliklar, hayvonlar, odam, yashash joyi, bizning sayyora, ob-havo, tabiiy boyliklar, quyosh sistemasi, yil fasllari, energiya, issiqlik, yorug'lik, tovush va harakat kabi ketma ketlikda keltirilgan.

Mazkur fan hozirgi zamon taraqqiyotining eng yuqori pog'onasiga ko'tarilgan biologiya, fizika, ximiya, geologiya, biofizika singari fanlar va miqdoriy analiz uslublaridan foydalanib, ilmiy texnik taraqqiyotning barcha sohalarini o'z manfaatlarini amalga oshirish uchun safarbar qildi va uning oldingi qatoriga o'tishga erishdi.

Tabiiy fanda modellashtirishning ahamiyatli xususiyatlari ancha aniq tasavvurga ega bo'lish uchun imkon beradi. Modellashtirish boshlang'ich jarayonda qabul qilinadigan muhim yechim hisoblanadi. O'qitishda modellashtirish orqali dars o'tishning samaradorligi:

- ta'lim jarayonida modellashtirish orqali to'liq va doimiy o'zlashtirishga imkon berish;
- o'quvchilarida to'laqonli aqliy harakatlarni rivojlantirish uchun;
- ilmiy-mantiqiy fikrlash uslubini shakllantirish;
- o'quvchilarning reflektiv faolligini rivojlantirish uchun. Odamlar hayotlarida turli modellarni uchratishadi;

Tabiiy fanlarni o'qitishda modellashtirish metodlaridan foydalanish o'quvchilarda bilimni yanada oshirishda va mavzularni oson o'zlashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. D.Sharipova, D.Xodiyeva, M.Shirinov "Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi" 2018 yil.
- 2.N.N.Boboqulova, " Tabiiy fanlarning rivojlanishi va bugungi SCIENCE fanining ta'limdagi o'rni" . Oriental renaissance:innovative,educational,natural and social sciences.2023 April.
- 3.Z,A,Qo'ychiboyeva " Boshlang'ich sinfda tabiiy fanlarda o'qitishda STEAM yondashuv" INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL .2002
4. M.Nuritdinova. Tabiatshunoslik o'qitish metodikasi. T.:O'qituvchi 2005.
5. O.E.Tigay " Tabiiy fanlar" 2-sinf, I qism.
6. Y.V.Malikova Tabiiy fanlar 4-sinf, I qism

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA CHET EL O'QUVCHILARINI BAHOLASH MEZONI VA SAMARALI TAQDIRLASH

Soatmurodova Sayyora

TerDPI boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Ibrohimova Gavhar

TerDPI boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbari: Boynazarova Nilufar

Annatatsiya. Baholash turlari, metodlari, vositalari va shakllarini mezonlar asosida

o'lchash. o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini to'g'ri baholash; -o'quvchilar bilim saviyasi va malaka ko'nikmalarini xaqqoniy baholash.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni xaqqoniy baholash va taqdirlash.

Respublikamiz hukumati xalq ta'limi sohasida o'rtaga qo'yayotgan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq. Hozirgi sharoitda ta'lim tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqsadlarga yetishish, o'quvchilarning xilma - xil faoliyatlarini uyushtirish, ularni bilimli, e'tiqodli, mehnatsevar, barkamol inson qilib o'stirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan.Xalqimizning kelajagi, mustaqil O'zbekistonning istiqloli ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning saviyasiga, tayyorgarligi, fidoyiligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liq.

Uzluksiz pedagogik ta'lim g'oyasi amalga oshirilmoqda. Shu munosabat bilan

o'qituvchilar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash ishi davlat va jamoatchilik diqqat markaziga qo'yildi.Biror kasbning haqiqiy ustasi bo'lish uchun kishida tabiiy qobiliyat, ma'lum jismoniy va ruhiy xislatlar jo bo'lishi kerak. Pedagogning o'qituvchilik faoliyatini, yoshlarni o'qitish va tarbiyalash ishini samarali bajarishi, ota - onalar va bolalarning izzat - hurmatiga sazovor bo'lishi uchun ham unda qobiliyat, mahorat, qiziqish bo'lmog'i lozim.

Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahorat egasi o'z mehnat sarf qilib katta natijaga erishadi. Ijodkorlik uning hamisha hamkori bo'ladi. Pedagogik ishga qobiliyatli, iste'dodli kishidagina pedagogik mahorat bo'lishi mumkin. Baholash-ta'lim jarayonining ma'lum bosqichida o'quv maqsadlariga erishganlik darajasini oldindan belgilangan mezonlar asosida o'lchash, natijalarini aniqlash va tahlil qilishdan iborat jarayonidir.

Baholashdan maqsad: Kasbiy ko'nikma va malakalarni baholash qator masalalarni xal etishni o'z oldiga maqsad qiladi. Ularni shartli ravishda uch guruhga ajratish mumkin: birinchi: O'lashtirilganlikning qay darajada amalga oshirilganligini aniqlash; davlat ta'lim standartlari talablarining qay darajada bajarilganligini aniqlash; ikkinchidan: O'qituvchi va o'quvchining ta'lim jarayonidagi xato va kamchiliklarini aniqlash; Ta'lim mazmuni va metodikasini rejalashtirish. uchinchi:

Ta'lim berish: So'rash va bajartirib ko'rish jarayonida boshqalarga takrorlanish va saboq bo'lishini kutish. Baholashdagi xatoliklar: Hayrixohlik xatosi-faoliyatni yuqori baholashga olib keladi. O'rtacha baho berish xatosi-masakan, amaliyotlar jarayonida guruhchalarga ajratilgan o'quvchilar faoliyati natijasida o'rtacha bir xil baho qo'yish. Bunda o'quvchilarning ayrimlari oshirilgan bahoga, ayrimlari pasaytirilgan bahoga, qisman haqiqiy bahoga ega bo'ladi.

O'z fikrini o'zgartirmaslik xatosi- o'qituvchining o'quvchi faoliyatidagi o'zgarishlarni tan olgisi kelmasligi natijasida sodir bo'ladi. Yoqtirmaslik xatosi-ta'lim oluvchining ayrim hislatlari ta'lim beruvchiga yoqmasligi natijasida faoliyatni past baholashga sabab bo'ladi. Chet el davlatlaridagi o'quvchilarni baholash mezonlari va samarali taqdirlash.

Finlandiyada o'quvchilarni baholash mezonlari va samarali taqdirlash.

Finlandiya Fin maktablarida boshlang'ich ta'lim 6 yil davom etadi, o'qituvchilar tomonidan deyarli uyga vazifa berilmaydi. 2017-yildan aksariyat maktablar dars vaqti "ruchkadan voz kechishgan", dars jarayonida to'liq kompyuter va planshetlardan foydalaniladi. Finlandiya ta'lim tizimi o'qituvchilarning malakasiga tayanadi. 9- sinfdan keyin o'qish litsey (lukio) va kasb-texnika maktablari (Ammatillinen oppilaitos) da davom etadi. Litseylar xuddi O'zbekistondagi singari OTMga tayyorlaydi, 3 yil davom etadi. Fin maktablarida o'quvchilar bilimi uchun 1-3- sinflarda baho qo'yilmaydi, 4-6- sinflarda og'zaki motivatsion so'zlar orqali baholash amalga oshirilsa, 7-9- sinflarda va 2-3 yillik kollej, litseylarda 4-10 ball bilan baholanadi, 4 ball qoniqarsiz, 10 ball esa eng yuqori baho hisoblanadi. Fransiya o'quvchilarni baholash mezonlari va samarali taqdirlash. Fransiya Fransiyada o'quvchilar bilimi talablarni aniq bajarganligiga qarab baholanadi. Maktabning birinchi yilida (SR, 6 yosh) o'quvchilar bilimi baholanmaydi. Boshlang'ich ta'limning keyingi 4 yilida (SY-1/2, SM-1/2) "A+" (juda yaxshi), "A" (yaxshi), "ECA+" (o'rtacha), "ECA" (yana yaxshi yodlash kerak), "NA" (yomon) ko'rinishida va 10 ballik tizimdan foydalaniladi. 6-9 sinflarda (collège) o'quvchilar bilimi 20 ballik

tizimda baholanadi. 9, 5 – o‘rtadan past bo‘lsa, 10 – o‘tish bali hisoblanadi. 12 – 14 ball – “yetarlicha yaxshi” (assez bien), 14 – 16 ball – “yaxshi” (bien), 16 – 20 ball – “a‘lo” (très bien). Ota-onalarga har chorakda baholar tabeli pochta orqali yuboriladi. Unda barcha fanlar bo‘yicha baholar, oldingi chorakka nisbatan o‘shish yoki pasayish dinamikasi, har bir fandan sinfning o‘rtacha bali ko‘rsatiladi. Shuningdek, tabelga har bir fan o‘qituvchisi bolaning o‘zlashtirishi bo‘yicha fikrini hamda necha soat dars qoldirganini yozadi.

Buyuk Britaniya o‘quvchilarni baholash mezonlari va samarali taqdirlash. Buyuk Britaniya Ingliz maktablarida uzoq vaqt davomida o‘quvchilar bilimini baholash uchun harflardan foydalanilgan. Baholash juda sodda — G dan A gacha, bu yerda G — eng past baho bo‘lsa, A — eng yaxshi baho. O‘rta maktabning birinchi sinfida (11-12 yoshlarda) o‘quvchi matematikani yoki ingliz tilini F darajada, keyingi sinfda E darajada, undan keyingi sinfda D darajada bilishi, shunday qilib 9 yildan keyin maktabni bitirguncha A darajaga yetib borish kerak bo‘lgan. Bunday baholashdan noroziliklar ko‘p bo‘lgan.

2017-yildan buyon Angliyadagi maktablar raqamli ball tizimiga o‘tishni boshlagan. Endi o‘quvchilar fanlarni o‘zlashtirishlariga qarab 2 balidan 9 balgacha to‘plashlari mumkin, 9 ball eng yaxshi ko‘rsatkichdir. O‘quvchilar har kuni baho olishadi. Shuningdek, fanlardan bilimlari muntazam ravishda test yordamida tekshiriladi. Maktab ma‘muriyati chorak yakunida o‘quvchi va uning ota-onasiga hisobot jo‘natadi. Unda o‘quvchiga bilimi va mehnatsevarligi uchun baho beriladi. O‘quvchilar to‘g‘risida alohida

fikrlar: “Yaxshi ishlaydi, yaxshi yutuqlarga erishadi, harakat qilsa, yanada ko‘proq yutuqqa erishadi” kabi yozuvlar bo‘ladi. Buyuk Britaniyada yomon bahoga (ikki bahoga) o‘qiydigan o‘quvchi yo‘q, deyishadi. Ustozlar o‘quvchilarning kamchiliklarini tuzatadi, ularni o‘rta holga keltirib, faollashtiradi, “4”chilar a‘lochiga aylanib, natijada barcha bitiruvchilar OTMlarga kirishiga erishadilar. O‘zbekistonda o‘quvchilar bilimini baholash me‘yorlaridan barchamiz xabardormiz. Bir necha yil davomida turli ko‘rinishdagi baholashlardan charchab, 5 ballik tizimga qaytib oldik. Joriy nazorat — so‘rovlar, yozma ish yoki testlar tarzida o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalari muntazam nazorat qilinadi. Oraliq nazorat — chorak tamom bo‘lganda va o‘quv dasturining tegishli bo‘limi tugallangandan keyin o‘quvchilarning bilimlari, ko‘nikma va malakalarini baholash uchun amalga oshiriladi. Xulosa o‘rnida aytadigan bo‘lsak, bizda o‘quvchiga baho qo‘yish o‘qituvchi tajribasiga bog‘liq. Joriy yoki oraliq nazorat baholarini barcha bir xil yondashuv asosida qo‘ymaydi. Umumiy o‘rta ta‘limning yangilanayotgan, muhokamaga qo‘yilgan Milliy o‘quv dasturlarining tarkibiy qismi sifatida har bir fandan o‘quvchilar bilimini baholash mezonlari ishlab chiqilmoqda. Bu juda to‘g‘ri va kerakli chora.

Chunki o‘quvchilar bilimini baholashda fan, mavzu xususiyatlari inobatga olinadi va barcha o‘qituvchilarda bir xil yondashuvni ta‘minlashga xizmat qiladi. Ushbu jarayonda xorijiy baholash tajribalaridan foydalanish mumkin. Ammo xorijiy baholash mezonlarining hech birini shundayligicha olish to‘g‘ri bo‘lmaydi,

milliy va mahalliy xususiyatlarni inobatga olish maqsadga muvofiq. Men o'zimning shaxsiy tajribamdan aytamanki, boshlang'ich sinflarda eng yaxshi baholash usuli motivatsiya beruvchi so'zlarni amaldagi bahoga qo'shib ishlatish, ya'ni "Barakalla 5", "Ofarin 4", "Tasanno 5" kabi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini baholashdan tashqari o'quvchilar bilan suhbat jarayonida ham o'quvchilarga motivatsiya berilishi kerak. O'quvchilarga bo'lgan ishonchni ham ko'rsatib qo'yishimiz joiz hisoblanadi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. uz/ru/documents/referatlar/pedagogik-psixologiya/eshitishida-va-korishida nuqsoni bo'lgan bolalar
2. Engaging Deaf and Hard of Hearing Students in the School Library: A Handbook for Teacher-Librarians Nadene Eisner University of Illinois at Urbana-Champaign Graduate School of Library Information Science 2 May 2012
3. Xaydarova, M. (2023). BO 'LAJAK BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QITUVCHILARINI TARBIYA FANINI O 'QITISH FAOLIYATIGA TAYYORLASH MAZMUNI. *Interpretation and researches*, 2(1).
4. Shamsiddinova, M., & Xaydarova, M. (2023). INNOVATION PEDAGOGICAL TECHNOLOGICAL ASOSLANGAN INTERFAOL METODLAR. *Interpretation and researches*, 1(1).
5. Usmonova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI MA'NAVIY AXLOQIY EKOLOGIK TARBIYALASH METODI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
6. Usmanova Sabokhat Erkinovna, . (2022). METHODOLOGY OF SPIRITUAL, MORAL AND ENVIRONMENTAL EDUCATION OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(11), 102-105.
7. Jalgashevna, P. G., & Abdimannabovna, M. L. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
8. Usmonova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI MA'NAVIY AXLOQIY EKOLOGIK TARBIYALASH METODI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
9. USMONOVA, S. (2023). SPECIFIC CHARACTERISTICS OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 23-27.
10. Jovliev, J. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. *Open Access Repository*, 10(10), 51-55.
11. KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 54-56.

12. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. Open Access Repository, 9(10), 112-116.
13. Kulmuminov, U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. Open Access Repository, 4(2), 434-437.
14. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
15. Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).
16. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR: Asian Journal of Multidimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
17. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.
18. Jurakul PANJIEV. (2023). IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON INTEGRATION OF SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 84-89.
19. Jurakul PANJIEV. (2023). PRIMARY CLASS CONTENT OF MATERIALS ON IMPROVING THE STUDENTS' ECOLOGICAL CONCEPTS BASED ON THE INTEGRATION OF THE SCIENCES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 90-95.
20. Jurakul Panjiev. (2023). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF INTEGRATION OF MODERN PRIMARY EDUCATION LESSONS. *Academia Repository*, 2(11), 37-45.
21. Usmonova Saboxat Erkinovna. (2023). METHODOLOGY OF SPIRITUAL, ETHICAL AND ECOLOGICAL EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *Intent Research Scientific Journal*, 2(9), 170-176
22. Abdunazarova, Z. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students' ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. *World Bulletin Of Social Sciences*, 32, 80-83.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING TARBIYASIDA MILLIY QADRIYATLARNING AHAMIYATI

Shabbazova Dilfuza Ruzikulovna
TerDPI dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiyasida milliy qadriyatlar asosida shakllantirish dolzarb muammo ekanligi ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf o'quvchisi, o'qituvchi, milliy qadriyat, aksiologiya, ma'naviyat, hayotiy, qoniqish, ma'naviyilmiy, axloqiy, estetik, milliy, tarbiya, ijtimoiy rivojlanish, pedagogik tajriba.

O'zbekistonda mustaqillik sharofati bilan ma'naviy qadriyatlar asosida yoshlarni tarbiyalash masalasiga e'tibor kuchaytirildi. Shu ma'noda yoshlar

tarbiyasini ma'naviy-axloqiy qadriyatlar bilan uyg'un holda tashkil etish ham nazariy, ham amaliy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Chunki milliy qadriyatlar shaxsni shakllantirishda muhim va asosiy omil hisoblanadi.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlardan tarbiya jarayonida foydalashning mazmuni va o'ziga xos usulari sharq mutafakkirlari Al-Farobiy, Abu-Rayxon Beruniy, Ibn-Sino, Maxmud Qashg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Nasriddin Tusiy, Jaloliddin Davoniy, Alisher Navoiy, Xusayn Voiz, Koshifiy va boshqalarning ta'limiy-axloqiy asarlarida o'z ifodasini topgan. Bu asarlar hozirgi davrda ham qadriyat sifatida, ham yoshlarda yuksak axloqiy fazilatlarni shakllantirishda muhim tarbiyaviy dastur deyshimiz mumkin. Allomalarning mazkur ta'limiy-axloqiy asarlari qadriyat sifatida milliy tarbiyaning asosiy xususiyatlarini o'zida mujassam etgan ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishda muhimdir.

Bular - birinchidan, odob-axloq tarbiyasidir. Bu bolalarni go'daklikdan boshlab to'g'ri tarbiyalashdan iboratdir. Ibn Sinoning «Tib qonunlari»ning I jildida «Farzand tarbiyasi» bo'lishi bolalarni tarbiyalashning ana shu muhim davriga bag'ishlanadi.

Milliy tarbiya an'analarida odob-axloqga bunday katta e'tibor "Insonda axloqiy kamolot – hayot mazmuni va maqsadi, burch va mas'uliyat, baxt, diyonat, yaxshilik, yovuzlik, haq va nohaqlik to'g'risidagi tushunchalarning shakllanishiga asos bo'ladi. Insonning bilimi, kasbi, hunari, malakalari ham muayan darajadagi axloq va odob asosida shakllanadi"³².

Bu borada keksa avlodning boy tajribasi muhim rol o'ynaydi. Chunki keksalarning vazminlik, o'ylab, mulohaza yuritib ish ko'rishi kabilar ma'naviy boylik sanaladi.

Haqiqatan ham qadriyatlarimiz va ma'naviyatimizni qayta tiklash uchun zarur shart-sharoitlar yaratmasdan turib, bu muhim vazifani amalga oshirib bo'lmas edi.

Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy taraqqiyoti bevosita uning ma'naviy-axloqiy negizlarini rivojlantirish bilan chambarchas bog'likdir. Bu negizlar:

- umuminsoniy qadriyatlarga sodiqliq;
- halqimizning ma'naviy merosini saqlash va rivojlantirish;
- inson o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi;
- vatanparvarlik dan iboratdir.

Zero, yosh avlodning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida milliy qadriyatlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki, har bir millatning ma'naviy boyligi milliy va umuminsoniy qadriyatlardan tarkib topadi. Asrlar davomida xalqning ma'naviy extiyojlari asosida shakllangan qadriyatlarda olg'a surilgan ilg'or g'oyalarni o'z ongida shakllantirgan, ularning mohiyatini amaliy faoliyatida namoyon qila oladigan, yoshlarga mustaqil respublikamiz tarraqqiyotiga o'z hissasini qo'sha oladi.

³² Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari.: Universitet, 1998, 121-b

Bu esa o'z navbatida umuminsoniy va milliy qadriyatlarning mazmun-mohiyatini chuqur o'rganishni talab etadi.

Mazkur vazifani amalga oshirishda ta'lim muassasalari mas'ul hisoblanadi. Ta'lim tarbiya oldiga qo'yilgan muhim maqsad ham umuminsoniy va milliy qadriyatlarga tayangan holda ta'lim-tarbiya mazmunini insonparvarlik tamoyillari asosida tashkil etish va uning uzviyligi, izchilligi, ilmiyligi va dunyoviyligi asosida yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashni nazarda tutadi. Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar insonlarning talab va ehtiyojlari asosida aql-zakovat bilan yaratilgan, ularning tasavvuri, tafakkuri, kelgusi orzu-istaklari, e'tiqodi, axloq qoidalarini o'zida mujassam etgan, amaliy hayotda sayqal topgan ma'naviy boylik bo'lib, tarbiyaning tayanch vositasi hisoblanadi.

Shu bilan bir qatorda ma'naviy-axloqiy qadriyatlar tarixiy bosqichiga ega, hayot sinovidan o'tgan, avloddan-avlodga o'tib ijtimoiy taraqqiyotda xizmat qiluvchi ijtimoiy xodisadir. Shuningdek, jamiyat rivojining negizi, xalqning tarixiy taraqqiyotida erishilgan barcha yutuqlarini ifodaluvchi va saqlovchi qudratli omildir. Demak, ta'lim-tarbiya jarayonida umuminsoniy va milliy qadriyatlarning ustuvorligiga erishish yosh avlod tarbiyasining omilidir.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari oldida muhim vazifalar qo'yilgan: bolani sog'lom, har tomonlama - aqliy, ma'naviy-madaniy yetukligini ta'minlash, uning milliy madaniy va umumbashariy qadriyatlar asosida kamol topishi uchun zamin yaratishdir. Komil inson tushunchasini faqat intellektual madaniy-ma'naviy yetuk, baxtli inson deb, tushunilsa xato bo'ladi.

Haqiqiy barkamol inson hayotda o'z o'rnini topgan, tanlangan kasb-hunaridan baxtini, jamoa o'rtasida obro' e'tiborini qozongan insonni mehnatsevar xalkimiz barkamol baxtli inson deb tan oladi.

Inson baxtli bo'lishi uchun uning mehnat layokatiga, to'g'ri tanlangan kasb-hunariga bo'lgan yuksak munosabatlariga bog'liqdir. Shunday ekan, bolani kasbga yo'naltirishni kichik maktab yoshidanoq boshlash maqsadga muvofiqdir. Qaysi ota-ona yoki murabbiy o'z farzandini, shogirdini baxtli bo'lishini istamaydi deysiz?

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini tevarakatrof va tabiat bilan tanishtirish, nutq o'stirish va badiiy adabiyot, tasviriy faoliyatni tashkil etish mashg'ulotlarida, sayr va ekskursiya, suhbatlar va qiziqarli uchrashuvlar, xullas kun davomida olib borish imkoniyatlari bisyor.

Boshlang'ich ta'limning 1-sinf o'quvchilari bilan o'tkaziladigan «*Kim bo'lsam ekan?*» qiziqarli didaktik o'yin davomida doktor, uchuvchi, haydovchi, militsioner, kosmonavt, o'qituvchi, artist, dehqon, tikuvchi kabi kasb-hunarlarga bo'lgan qiziqishlari rivojlantiriladi.

Ayniqsa o'zbek milliy hunarmandchilik bilan tanishtirish davomida bolalar nafaqat qadimiy kasb-hunarlar haqida ma'lumot olishlari, balki gilam to'quvchi kasbi, etikdo'z, kulol, chilangar, naqqosh, do'ppido'z kabi hunarlarga havas - qiziqish paydo bo'la boshlaydi.

O'quvchilarni turli kasb-hunar maxsulot namunalari bilan tanishtirish davomida bu kasb egalarining mashaqqati, og'ir mehnati tufayli yaratilganligi,

har qanday buyum ko'p mehnat evaziga yaratilishini uqtirilishi maqsadga muvofiqdir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini mehnatsevar etib tarbiyalash, mehnatga bo'lgan munosabatlarini shakllantirishi ilk bor o'z o'ziga xizmat qilishdan, guruhlarda navbatchilik qilish, gullarni parvarish, hovlidagi maydonchanning tozaligini saqlash kabi topshiriklardan boshlanadi. Ushbu topshiriqlarni bajarishida o'quvchida topshiriqni bajarish ishtiyoqini, xavasini uyg'otish muhim. Bajarilgan topshiriq uchun, mashg'ulotda chizgan rasm uchun o'quvchi rag'batlantirilsa, unda shu kabi ishlarni yanada yaxshiroq, puxtaroq bajarishga ishtiyoq paydo bo'la boshlaydi, har qanday ishni tirishqoqlik bilan, bekamu-ko'st bajarish ko'nikmalari shakllanadi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni mustaqil mehnat faoliyatiga amaliy va psixologik jihatdan puxta tayyorlash boshlang'ich ta'lim oldida turgan eng muhim vazifalardan biriga aylandi. Bu davrda ularda mehnatga yaxshi munosabatda bo'lish asoslari tarkib topa boshlaydi, mehnatga havas uyg'onib ijtimoiy foydali ishlarda ishtirok etish hissi tarbiyalanadi. Binobarin, uning eng yaxshi axloqiy sifatleri ilk bor ijtimoiy foydali mehnat jarayonida shakllanadi. Ongli ravishda bajarilgan muhit mehnat va shaxs kamolotiga hamisha ijobiy ta'sir etadi. Shu jarayonda shaxsning barcha sifatleri, psixik jarayonlari, xususiyatlari va fiziologik chiniqishi namoyon bo'ladi.

O'quvchilarning yoshiga mos ravishda Vatanga, xalqqa muhabbat, sadoqat, vatanparvarlik, milliy istiqlool soyasi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash maktabgacha ta'lim muassasalaridagi ishlarini asosini tashkil qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismonan baquvvat, aqlan yetuk bo'lishi hamda uzoq umr ko'rishi sog'lom turmush madaniyati bilan belgilanadi. Sharq xalqlarida o'quvchilarni kichik yoshdan boshlab sog'lom turmush tarzi ruhida tarbiyalashda o'yin faoliyatidan o'rnili foydalanib kelingan. Boshlang'ich sinf o'quvchisining yetakchi faoliyati ta'lim faoliyati bo'lsada, o'yin ham hali yetakchi hisoblanadi. O'yin orqali o'quvchilar jismoniy, aqliy, ruhiy va ma'naviy jihatdan kamol topadi. O'yin o'quvchi uchun nafaqat tashqi dunyoni, narsa va hodisalarni bilish balki, qudratli tarbiya vositasi hamdir. O'yinlar orqali ularda yuksak insoniy xislatlar, sog'lom turmush madaniyati tarbiyalanadi. Ayniqsa, xalq o'yinlari orqali o'zbek miliy xususiyatimizga xos axloqiy-ma'naviy fazilatlar, dastlabki mehnat ko'nikma va malakalarini singdiriladi. Xalq o'yinlari ma'naviy merosimizning eng qadimgi qatlamlariga xos qadriyatlar tizimiga kirib, xalq ommasining ijodiy salohiyati natijasida yuzaga kelgaligi, asrlar davomida badiiy-estetik an'ana tarzida yashab kelayotganligi bilan xarakterlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. «Ta'lim to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son.

2. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.

3. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. *European Scholar Journal*, 2 (7), 32-33.

4. Roziklovna, P. D. S. D. (2023). Systematics of Primary Education Content on the Base of Axiological Paradigm. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 25, 55-57.

5. Shabbazova , D. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SHAXSIY QADRYATLI YONDASHUV. MONOGRAFIYA. Termiz-2023. Interpretation and Researches, 1(1).

6. Shabbazova , D. (2023). SHARQ MUTAFAKKIRLARINING QARASHLARIDA SHAXSIY QADRIYATLARNING AKS ETISHI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

O'QUVCHILAR TARBIYASINING ASOSIY MEZONLARI

G'afulov Erkin Qurbonovich

TerDPI tyutori

**«Ta'lim-tarbiya – bu bizning kelajagimiz, hayot-mamot masalasi», —
Shavkat Mirziyoyev.**

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilar tarbiyasining asosiy mezonlari ilmiy va amaliy tahlil etilgan. O'quvchilarning fazilarlari rivojlanishida tarbiya mezonlarining ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: o'quvchi, tarbiya, xarakter, axloqiy tarbiya, jismoniy tarbiya, iqtisodiy tarbiya.

Ta'lim muassasalarida o'quvchi va o'qituvchi munosabatlardagi noxushlik boshlang'ich sinf o'quvchilari tarbiyasiga muntazam yondashuvning yo'qligi tarbiyaviy munosabatlarda o'quvchilarning yosh va individual psixologik hamda jismoniy xususiyatlarini hisobga olmaslik, tarbiya usullarini noto'g'ri qo'llanilishi o'quvchi xulqida salbiy illatlarni asta-sekin shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Garchi kichik maktab yoshdagi bolalarda xarakter hali to'liq tarkib topmagan bo'lsada, unda kutilayotgan bo'lajak xarakterning asoslari, deb atalishi mumkin bo'lgan psixik sifatlar mavjuddir. Ana shu asoslardan barqaror fazilatlar asta-sekin hosil bo'la boradi.

Bu davrda bola xarakterida shakllanayotgan salbiy xislatlardan o'jarlik, injiqlik, qo'pollik, yolg'onchilik, manmanlik, xudbinlik va h.k. ta'lim faoliyatida yaqqol ko'rinadi.

Tarbiya jarayonining natijalari odatda bir xil xarakterda bo'lmaydi. Bu narsa o'quvchilarning psixologik (individual-tipologik) fiziologik va jismoniy xususiyatlariga, ularning hayotiy va ma'naviy tajirabsiga, shaxsiy pozitsiyasiga bog'liq.

Shu bilan birga tarbiya turlari - axloqiy, aqliy, jismoniy, estetik, ekologik, iqtisodiy, huquqiy va siyosiy tarbiyalar o'zining xususiy maqsadidan kelib chiqqan bir qator vazifalarni amalga oshiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari tarbiyasining asosiy mezonlari sifatida quyidagi yo'nalishlarni kiritishimiz mumkin:

- axloqiy tarbiyani tashkil etish jarayonida - o'quvchilarni ijtimoiy-axloqiy me'yorlar mazmunidan xabardor etish, ularga axloqiy me'yorlarning ijtimoiy hayotidagi ahamiyatini tushuntirish, ularda ijtimoiy-axloqiy me'yorlar (talab va taqiqlar)ga nisbatan hurmat hissini qaror toptirish asosida aqliy ong va madaniyatni shakllantirish;

- aqliy tarbiyani yo'lga qo'yish chog'ida o'quvchilarni ilm-fan, texnika va texnologiya borasida qo'lga kiritilyotgan yutuqlardan, yangilik va kashfiyotlardan boxabar etish, ularga ijtimoiy fanlar asoslari xususidagi bilimlarni berish tarzida ularda tafakkur qobiliyatini qaror toptirish, dunyoqarashini shakllantirish;

- jismoniy tarbiyani tashkil etish jarayonida - o'quvchilarni o'z sog'liqlarini saqlash va mustahkamlash, organizmini chiniqtirish, jismoniy jihatdan to'g'ri rivojlanishni hamda uning ishlash qobiliyatini oshirish borasida g'amho'rlik qilish tuyg'usini yuzaga keltirish, ularda yangi harakat turlari borasida ko'nikma va malakalarni hosil qilish. Ularni maxsus bilimlar bilan qurollantirish, o'quvchilarning yoshiga, jinsiga muvofiq keladigan (kuch, tezkorlik, chaqqonlik, chidamlilik, sabot, matonat, chidam, iroda va xarakterni qaro toptirish) asosiy harakat sifatlarini rivojlantirish, ularda shaxsiy gigienani saqlashga nisbatan ongli munosabatlarni tarbiyalash;

- estetik tarbiyani olib borish jarayonida o'quvchilarda estetik his-tuyg'u, estetik didni tarbiyalash, ularning ijodiy qobiliyatlarini, estetik ehtiyojlarni, go'zallikni sevish va go'zallikka intilish qobiliyatlarini taraqqiy ettirish, estetik madaniyatni shakllantirish;

- ekologik tarbiyani olib borish chog'ida o'quvchilarga ekologik bilimlar berish asosida shaxs, jamiyat va tabiat borlig'i hamda aloqadorligini o'quvchilarga tushuntirish, ularda ekotizmning inson insoniyat, jamiyat taraqqiyotidagi muhim o'rni va ahamiyati borasida tushunchalarni qaror toptirish, tabiatga nisbatan ehtiyotkorona va mas'ullik bilan munosabatda bo'lish to'g'risida g'amxo'rlik qilish kabi tuyg'ularni qaror toptirish, shuningdek ekologik madaniyatni shakllantirish;

- iqtisodiy tarbiyani tashkil etish jarayonida o'quvchilarga iqtisodiy bilimlarni berish asosida mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlash, bozor infrastrukturasini qoidalariga amal qilish, ichki bozorni to'ldirish, kichik va o'rta biznesni yaratish borasidagi faoliyat jarayonida ishtirok etish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, inson mehnati bilan bunyod etilgan moddiy boyliklarni asrash, ularni ko'paytirish borasida qayg'urish tuyg'ularini qaror toptirish iqtisodiy madaniyatni shakllantirish;

- huquqiy tarbiyalashni tashkil etish jarayonida o'quvchilarga davlat Konstitutsiyasi davlat haqidagi ta'limotni, chunonchi fuqarolik, oila, mehnat,

xo'jalik, ma'muriy nafaqa, sud ishlarini yuritish va boshqarish huquqlarining ma'nosini tushuntirish, ular ongiga ijtimoiy-huquqiy me'yorlarning shaxs va jamiyat hayotidagi ahamiyati haqidagi tasavvurga ega bo'lishlarini ta'minlash, ularda huquqiy ong, shuningdek, huquqiy faoliyatni tashkil etish borasidagi ko'nikma va malakalarni hosil qilish, huquqiy madaniyatni shakllantirish;

- g'oyaviy-siyosiy tarbiyani tashkil etish jarayonida o'quvchilarga siyosiy bilimlarni berish, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, fuqarolik jamiyati asoslari, milliy davlat tuzilishi, davlat munosabatlari tizimi faoliyati, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi ichki va tashqi siyosati mazmunini o'rganishni ta'minlash asosida o'quvchilarda siyosiy faoliyat ko'nikma va malakalarini toptirish, siyosiy madaniyatni shakllantirish va boshqalar.

Yoshlarni milliy istiqlol g'oyalari va milliy mafkura ruhida tarbiyalashda bayram tadbirlari vositasida ma'naviy-ma'rifiy yuksaklikni singdirish dolzarb masaladir. Insoniyat tarixida azal-azaldan shakllanib takomillashib kelayotgan bayramlar, bevosita va bilvosita ekologiya bilan chambarchas bog'liqligini ko'ramiz. Bayram shukhi har bir o'quvchi qalbiga ko'tarinki ruh, yashash, yaratish shijoatini baxsh etar ekan, bunda atrof muhitning sofligi, suvning, havoning inson hayotidagi o'rni beqiyos ekanligini teran anglab yetmoqligini taqozo etadi. Yoshlar ongiga "kelajakning egasi" degan ma'suliyatni singdirish, bugungi kunda har tomonlama javobgarlik hissini oshiradi va anglab yetish zaruratini belgilaydi. Bu borada, Ona tabiat qo'ynida ozod, hur yashash tarzini, barcha qonun-qoidalarini ongli o'zbek ziyolisi sifatida bilishi, hayotga tadbqiq etish muommosi bilan yashash ma'suliyatini joriy etish davridir.

- Bayramlarning mavjudligi Ona tabiatning mavjudligidir. Ona zaminni madh etish, ham nazariy, ham amaliy bilimlarni atroflicha takomillashtirish demakdir. Bayramlar va bayram qo'shiqlarining mavjudligi uni avaylab asrashga, ekologik tarbiya samaradorligini oshirishga olib keladi. Bayram tadbirlari va bayram qo'shiqlari vositasida yoshlarni ma'naviy-ma'rifiy tarbiyalashda, atrof muhitni e'zozlashda, ekologik tarbiyaning turli uslub va usullarini kashf etishda, tabiatdagi mavjud har bir narsaga ijodiy yondoshmoqlik zamon talabidir.

- Umuminsoniy va umumbashariy muammolarda o'quvchilar, Vatan, ona zamin uchun jonini qurbon qilish uchungina emas, Vatan ichra ozod, hur, erkin ijod va mehnat zavqi bilan yashash, o'z vataniga mehr –muhabbatli bo'lib, uni ardoqlash, asrash tayanch tushunchasiga aylanishi lozim.

- Tariximiz saxifalardan bayramlarga ajdodlarimizning munosabatini o'rganar ekanmiz, bu qadriyatlarimizni ularning ulug'lab e'zozlaganliklari uchungina emas, har birimiz ongli tarzda bayramlar zamiridagi manbalarni, avvalo o'z-o'zimizni atroflicha o'rganib, o'zligimizni, aql zakovatimizni, shaxs sifatida yangidan kashf etishimizga olib keladi. Vatan ichida yaxshi yashamoq uchun, yoshlar ongiga kundan kun samarali mehnat qilmoq, mazmunli hayot kechirmoq ekanligini singdirish lozim.

- Chinakkam mehnat yoshlar uchun maqsad sari dadil intilmoq, o'qish va o'rganishni hayotga tadbiiq etishdir. Barcha jabhalarda amalga oshirilgan maqsad va vazifalarni har bir yosh sarhisob qila olish odati muhimdir.

- Yoshlarning o'qish va ishlaridagi muammolarini, aql zakovati bilan nazorat qila olishi, ulardagi javobgarlik ma'suliyatini anglab yetish masalasiga aylanadi. Shunday ekan, har bir yosh, ona zaminda yashab ijod qilar ekan, atrof muhitga befarq bo'lishi mumkin emasligi muhimdir.

- Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar vositasida yoshlarni yuksak ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda, atrof muhitni e'zozlashga, ekologik tarbiyaning to'liq uslublarini kashf etishga, ularni ijodiy yondoshishga, barcha tadbirlarni qiziqarli, ta'sirchan tashkil etishga o'rgatish lozim. Inson tirikligida bayram va bayram qo'shiqlari qancha muhim bo'lsa, ekologiyaing sofligi ham muhimdir. Suvni, havoni, ona zaminni asrash yoshlarni tarbiyalashda dolzarb mavzu ekanligini, uzluksiz ularning ongiga singdirish, kelajakning tamal toshini qo'yishdek muhim va muqaddas vazifadir.

- Bu borada yoshlarni ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar vositasida tarbiyalashning imkoniyati kattadir. Masalan, ona tabiat quchog'ida bayram tadbirlarni tashkil etish, tabiiy sahnalardan dekaratsiyalar o'rnida unumli foydalana olish, ommaviy bayram ishtirokchilari va tomoshabinlarni ziyraklikka, nafis didni, tarbiyalashga, dilovorlikka, tabiat va ona zaminni ulug'lashga inson qalbini avaylashga, e'zozlashga o'rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. «Ta'lim to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son.

2. G'oziyev E. "Ta'lim jarayonida o'quvchilar tafakkurining o'sishi" Toshkent "Fan" nashriyoti 1980 yil.

3. Ruzikulovna, S. D. (2021). PRIMARY EDUCATION TEACHER AND STUDENT TEACHING ACTIVITIES AND SYSTEM OF PERSONAL VALUES. European Scholar Journal, 2 (7), 32-33.

4. Roziklovna, P. D. S. D. (2023). Systematics of Primary Education Content on the Base of Axiological Paradigm. Journal of Pedagogical Inventions and Practices, 25, 55-57.

5. Shabbazova , D. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARI SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SHAXSIY QADRIYATLI YONDASHUV. MONOGRAFIYA. Termiz-2023. Interpretation and Researches, 1(1).

6. Shabbazova , D. (2023). SHARQ MUTAFAKKIRLARINING QARASHLARIDA SHAXSIY QADRIYATLARNING AKS ETISHI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

7. Shabbazova, D. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARIGA QADRIYATLI YONDASHUVLAR DARAJASINI TASHHIS QILISH METODIKASI. *Interpretation and researches*, 1(1).

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TASVIRIY SAN'ATNI O'QITISHDA PEDAGOGIK MAHORATNING O'RNI

Annotatsiya. Ushbu maqolada tasviriy san'at haqida tushuncha beriladi. Boshlang'ich sinflarda qo'llanishi mumkin bo'lgan metodlar haqida va pedagogik mahorat haqida, batafsil so'z olib boriladi.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, pedagogik mahorat, kapalak test, siklografiya, okulografiya, multimedia, konsepsiya. Ma'lumki, bugun O'zbekiston o'zining xalq ta'limi sohasida qabul qilgan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" va "O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta ta'limni tashkil etish to'g'risida"gi kabi me'yoriy hujjatlari asosida ta'limning yangi tizimini bosqichma-bosqich amalga oshirib kelmoqda. Bu sohadagi tadbirlar mamlakat xalq ta'limi faoliyatiga yangi pedagogik texnologiyani joriy etishni taqozo etayotir. Shularga ko'ra, maktab o'quv fanlari va ulami o'qitish metodikasi va didaktikasi bilan shug'ullanayotgan pedagog-olimlar tomonidan ham har bir o'quv fanining dastur, darslik, o'quv-metodik qo'llanmalari qayta ko'rib chiqilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi (keyingi o'rinlarda — Konsepsiya) oliy ta'lim tizimini ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlari ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida ta'lim sifatini yaxshilash, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish maqsadida, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 11- iyuldagi PQ-4391-son "Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori ijrosi yuzasidan ishlab chiqilgan. Zamon rivojlangan sari, sifatli ta'limga bo'lgan talab ham oshib boradi. Bu esa, o'z o'rnida pedagogik mahorati yuqori darajadagi, o'qituvchilarga bo'lgan talabni ham oshirib boradi. Shunga ko'ra, har bir o'quv predmeti bo'yicha dastur, darslik, o'quv-metodik qo'llanmalarni yaratish bilan birga, ularni o'qitish texnologiyasi, didaktikasi va metodikasi ishlab chiqiladi. Insoniyat ma'naviy madaniyatining tarkibiy qismi san'atdir. U musiqa, teatr, kino, badiiy adabiyot, xoreografiya, tasviriy va amaliy bezak san'ati kabi boshqa turlarini o'z ichiga oladi. San'atning har bir turi o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni aks ettirishda har xil vositalardan foydalanadi, masalan, adabiyot - so'zdan, musiqa - tovushlardan, tasviriy san'at - rang va chiziqlardan va hokazo. Shu bilan birga, habir san'at turi o'z ichida yana xillarga va janrlarga bo'linadi. San'atni tushunish, uning kishilar hayotidagi rolini aniqlash masalasi butun madaniyat tarixi davomida keskin bahs, tortishuvlarga sabab bo'lib kelgan. San'atning eng qadimiy va keng tarqalgan turlaridan biri - tasviriy san'atdir. Odatda real borliqni badiiy obrazlarda, mavjud predmetlarni tabiiy shaklini o'ziga o'xshatib umumlalashtirib ifodalaydi hamda predmetlarning hajmi, o'zaro fazoviy joylashuvini va hokazolarda aks ettiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tasviriy faoliyatga o'rgatishda, oliy darajadagi, malakali, tajribali, iste'dodli, ijodkor tasviriy san'at

o'qituvchisi bo'lgan va zamonaviy ta'lim-tarbiya berish talablariga javob bera oladigan tasviriyy san'at kabineti tashkil etilgan maktab bo'lishi ahamiyatga molik.

Pedagogik mahorat o'qituvchilar va tarbiyachilarga pedagogik ijodkorlik, pedagogik texnika, ta'lim - tarbiya jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro hamkorligi, muloqot olib borish taktikasi, nutq madaniyati, tafakkuri, tarbiyachining ma'naviy - m a'rifiy va tarbiyaviy ishlarini tashkil etish va amalga oshirish, bu jarayonda xulq-atvomi va hissiyotni jilovlay olish xususiyatlarini o'rgatadi va o'z kasbini rivojlantirib boruvchi pedagogik faoliyatlar tizimi to'g'risida m a'lumotlar beradi. Pedagogik mahorat o'qituvchilarning pedagogik faoliyati zahirida takomillashib boradi. Boshlang'ich sinflarda tasviriyy san'atni o'qitishda, tasviriyy san'at o'qituvchisidan yuksak pedagogik mahorat talab qilinadi. Tasviriyy san'at o'qituvchisining pedagogik faoliyatida o'quvchilarning ishlarida kuzatilayotgan xatolarni tahlil qilib borish va ularga mos metodik yo'nalish va yordam berib borish tasviriyy san'at ta'limining barcha sohalarini (faoliyat turlari) bo'yicha ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim omilidir. Shuningdek, kamchiliklarning faoliyat turlari, janrlar bo'yicha klassifikatsiyalab borish mavjud kamchiliklarni batratarf etishga yo'naltirilgan metodikani to'g'ri tanlash imkonini beradi. Ta'lim tizimiga kiritilayotgan har qanday innovatsiya axborot va metodik ta'minotning mavjudligini ko'zda tutadi. Shu sababli, tasviriyy san'at o'quv jarayoniga innovatsiya kiritishda ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish, tahlil qilish va umumlashtirish hamda amaliyotga ilotatbiq etish, zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish orqali o'quv jarayonlari mazmuni va metodlarini takomillashtirish muhim yo'nalishlardan sanaladi.

Boshlang'ich sinflarda tasviriyy san'atni o'qitishda yangi, zamonaviy metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Masalan: siklografiya- harakat kinematikasini qayd qilish, okulografiya- ko'z harakatlarini qayd qilish, multiplikatsiyalash-grafik tasvirlarni bajarish ketma-ketligini qayd qilish kabilar kiradi. Albatta, tasviriyy san'at darslari yanada sifatlili va samarali bo'lishida multimedia texnologiyalarining ham o'rni katta. Multimedia vositalari (multimedia – ko'pvositalilik) - bu insonga o'zi uchun tabiiy muxit: tovush, video, grafika, matnlar, animatsiya va boshqalardan foydalanib, kompyuter bilan muloqatda bo'lishga imkon beruvchi texnik va dasturiy vositalar majmuidir. Multimedia - gurkirab rivojlanayotgan zamonaviy axborotlar texnologiyasidir. Tasviriyy san'atni o'qitishda, o'quvchilar bilan tegishli joylarga sayohat qilish va video va rasmlarni tomosha qilishda bolalar ushbu vizual tushunchalarni saqlab qolishlari va ularni yaratish va tasavvur qilish uchun birlashtira oladilar. Ushbu o'quv jarayonida 9/10lar o'zlarining qiyinchiliklari orqali o'rganishlari va yangi imkoniyatlarni boshqalar bilan baham ko'rishlari mumkin. Ular o'z bilimlarini o'zlaridan atrofdagi dunyoga kengaytirishga qodir ekanlar, ular o'rganishdan hayajonlanadilar va ularning vizual tasvirlari kengayadi va murakkablashadi. Bu jarayonda ular uzoq muddatli xotiralarga ega bo'ladilar. Va bu xotiradan tasviriyy faoliyatda keng foydalanadilar. O'qituvchilik kasbi o'z mohiyatiga ko'ra o'ta

individualdir. Har bir o'qituvchining muhim hayotiy o'rni, uning o'z ishinings ustasi bo'lishidir. O'qituvchi mahorati uning faoliyatida ko'rinadi. O'qituvchi avvalo pedagogik jarayonning qonuniyatlari va mexanizmlarini yaxshi egallagan bo'lishi lozim. Shu ma'noda pedagogning umumlashgan malakalari va uning pedagogik texnikasi katta ahamiyatga molik bo'ladi. Boshlang'ich sinflarda tasviriy san'atni o'qitishda qo'llanilsa, o'zining go'zal samarasini, beradigan matolardan biri bu: **Kapalak test**.

Bolaga 5 juft reproduksiya taklif etiladi, ulardan biri "formalistik", ikkinchisi - realistik hayotga o'xshash rasm yoki kundalik fotografiya:

I. Altman "Kungaboqarlar" (1915) - 1a. Moviy fonda pushti papatyalar bilan tabriknoma. A. Gorkiy "Sharshara" (1943) - 2a. Bog' va olma aravasini tortayotgan odam surati. Rassomning o't va poyalarning fotosurati daraxtlar shkalasigacha bo'lgan. Shartli "bolalar" nomi "Yosunlar" - 3a. "Kuz" fotosurati. BOO. Tomplin "2-raqam" (1953) - 4a. A. Rylov "O'rmon yo'llarida traktor". Shartli nomi "Qishki gilam" (1934). G. Yunker "Forked" (1983) - 5a. V. Surikov "Qishda Zubovskiy bulvari". Bolaning ismi "Kapalak".

Tomonidan rang sxemasi juftlikdagi tasvirlar o'xshash bo'lib, bolaning bir yoki boshqa rangga bo'lgan xushyoqishi eksperimentatorga xalaqit bermaydi. Asl nusxalarning qiyosiy badiiy fazilatlari asosiy mos yozuvlar nuqtasi bo'lib xizmat qilmaydi, chunki a) bolalar uchun aniq bo'lgan tasvirlardagi farq - mavhumlik yoki ob'ektivlik, noaniqlik yoki ravshanlik, estetik tasvir yoki axborot funksionalligi qiziqish uyg'otadi; b) reproduksiylarning sifati ko'paytirilayotgan rasmlarning to'liq badiiy fazilatlari haqida gapirishga imkon bermaydi.

Shunga qaramay, juftlikda rasmiy model sifatida tan olingan ustalarning namunalari (A. Gorkiy, N. Altman va boshqalar) ishlatilgan. Shunday qilib, rasmiy namunalar, go'yo ularning estetik fazilatlari tasdiqlovchi sertifikatga ega. Har bir juft tasvirda biri ikkinchisidan o'zining g'ayrioddiy uslubi, fotografsizligi bilan ajralib turadi, ikkinchisi esa, aksincha, fotografiyaga yaqinlashadi. Bolalar tomonidan ushbu printsipt bo'yicha juftlikdagi tasvirlarni ajratish, qoida tariqasida, darhol ushlanadi.

Ko'rsatmalar: qaysi rasm (juftlikning) sizga ko'proq yoqqanini ko'rsating. Barcha tasvirlar - barcha test topshiriqlarida - bolaga anonim tarzda taqdim etiladi, muallif va rasmning nomi chaqirilmaydi.

Siz har qanday tartibda juftlarni taqdim etishingiz va rasmlarni bir juftlik ichida almashtirishingiz mumkin, lekin o'zingizni bir juftlik bilan cheklash tavsiya etilmaydi, tanlov butunlay tasodifiy bo'lishi mumkin. Ushbu test topshirig'ining bajarilishini baholash to'g'ridan-to'g'ri rag'batlantiruvchi materialning o'ziga va tanlovning o'ziga xoslik darajasiga - ko'pchilik bolalar tomonidan ifodalangan odatiy munosabatga bog'liq. (Tasviriy san'at darsida o'quvchilarning badiiy ijodiy faoliyatini tashkil etishning metod va usullari. Tasviriy san'atni o'qitish metodikasi va texnikasi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, boshlang'ich sinf o'quvchilariga tasviriy san'atni o'qitishda, metodlarning o'rni juda ham muhim.

Lekin metodlarni dars mavzusiga mos ravishda qo'llash va merosning samarasi o'qituvchiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).

2. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.

3. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. European Scholar Journal, 2(11), 43-44.

4. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.

5. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.

6. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.

7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3219>

8. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99-102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/355>

9. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99-102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/3553>

10. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3220>

11. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3222>

12. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1-9. Retrieved from <https://academiarepo.org/index.php/1/article/view/99>

13. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE

HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3221>

14. Khabibullayevna, H. M. (2021). Scientific-Theoretical Fundamentals Of Improving The Methodological Training Of Future Primary School Teachers To Teach The Subject Of Education. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(10).

15. Khaydarova, M. H. (2020). DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATION COMPEPENCIES IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *Восточно-европейскийнаучныйжурнал*, (5-6 (57)), 37-39.

16. Saodat MINGNOROVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE METHODOLOGY OF DEVELOPING THE CREATIVITY OF THE BEGINNING 1ST CLASS TEACHER WITH THE HELP OF ETHNOPEDAGOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 33-37.

17. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Open Access Repository*, 4(3), 971-976.

18. Abdimannabovna, M. L. (2023). O 'QUVCHILAR EKOLOGIK XAVFSIZLIK MADANIYATINI FANLARARO ABSCISSIAL VA ORDINATAL ALOQADORLIKDA TAKOMILLASHTIRISH OMILLARI. *Наука и технологии*, 1(2).

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA ERTAKLARNING O'RNI

Muhiddinova Muhlisa

TerDPI boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Fayziyeva Muyassar

TerDPI boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbari: Boynazarova Nilufar

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'limda ertaklarni o'rganishning maqsad va vazifalari, ularning tarbiyaviy ahamiyati, boy ma'naviy merosimizni yoshlar ongiga singdirish, ularning dunyoqarashini shakllantirishda ertaklar orqali ta'sir, ertaklarni o'rgatish orqali pedagoglarning oldiga qo'ygan maqsadlari haqida fikr yuritiladi. Ertaklardan samarali foydalanish uchun bir qator tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ona tili va o'qish savodxonligi, xalq o'gzaki ijodi, ertak, axloqiy sifatlar, ertak matni, og'zaki hikoya, savol-javob, nutq o'stirish.

O'tgan o'quv yilidan boshlab Milliy o'quv dasturiga ko'ra boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan "O'qish" va "Ona tili" darslari integratsiyalashtirilib, ta'lim amaliyotiga "Ona tili va o'qish savodxonligi" darslari joriy etildi. 1-2-sinflar uchun shu nomdagi darsliklar chop qilindi. Boshlang'ich sinflardagi ona tili va o'qish savodxonligining asosiy maqsadi bolalarning yosh xususiyatlarini

e'tiborga olgan holda ularning og'zaki va yozma nutqi hamda tafakkurini o'stirish, shaxs sifatida shakllantira borish, ularda bilim olishga qiziqishni o'stirish, faollik, mustaqillik, ijodkorlik kabilarni shakllantirish hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ma'naviy olamini boyitishga muhim vazifa sifatida yondashiladi. Bu borada ertaklarni o'qitishning katta ahamiyati bor desak, yanglishmaymiz. Haqiqatan ham, ertaklar yordamida o'quvchilarning aql-idrokini o'stirish, ma'rifat ziyosidan bahramand qilish, umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalash istiqloq talabidir. Buning uchun, avvalo, o'qituvchining o'zi ana shunday buyuk fazilatlarga ega bo'lishi kerak. Bu uning zimmasiga juda katta mas'uliyat yuklaydi. Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala — bu yoshlarimizning odob axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim — yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan" - degan edi yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev.

Oila sharoitida bola qalbida kitobga nisbatan qiziqish va muhabbat tuyg'usini uyg'otish, adabiyotga, ertaklarga qiziqtirishdan boshlanadi. Buning uchun oiladagi kattalar — bobo yoki buvi, ota yoki ona, aka yoki opa muntazam ravishda har kuni kichkintoyga badiiy asarlardan birini (ertak, hikoya, afsona, rivoyat v.b) o'qib yoki hikoya qilib berishi lozim.

Badiiy kitobni oila davrasida o'qish ham nihoyatda samarali usullardan biri hisoblanadi. Kitob bilan birgalikda o'tkazilgan damlar xuddi bayramdek hayajonli va quvonchli bo'lishiga erishilsagina bolada kitob o'qishga havas uyg'onadi, kitobga o'rganadi va unga mehr qo'yadi. Hammamiz yoshligimizdan turli-tuman ertaklar tinglab katta bo'lganmiz. Ba'zilarimiz balog'at yoshiga yetganda ham ertak kitoblar o'qish, film-ertaklar, multfilmlar tomosha qilish ishtiyoqini saqlab qolganmiz.

Bu — ertaklarning sehrli olami g'oyat maftunkor ekanidan, albatta. Ertaklar dunyodagi boshqa xalqlar og'zaki ijodida keng tarqalganidek, o'zbeklarda ham eng ommaviy janrlardan biri sifatida turli viloyatlardaimizda yashaydigan yurtdoshlarimiz tomonidan sevib aytib kelingan. Yurtimizning turli hududlarida ertak xalq orasida matal, varsaqi, cho'pchak, o'tirik, tatal kabi nomlar bilan ham ataladi.

Ertaklar turmushdagi biror qiziq voqeani yoki xayoliy va hayotiy uydirma asosiga qurilgan ibratli g'oya asosida ajoyib-u g'aroyib tarzda, jozibali, ixcham va mukammal holda aks ettirishi bilan kishida zavq uyg'otadi.

O'zbek xalq ertaklarini shartli ravishda hayvonlar haqidagi ertaklar, sehrli ertaklar, hayotiy-maishiy ertaklar sifatida farqlash mumkin. "Bo'ri bilan tulki", "Hiylagar bedana", "Chivinboy" kabi ertaklarning bosh qahramonlari hayvonlar, qushlar, hasharotlardir. "Yalmog'iz", "Semur", "Zumrad va Qimmat" ertaklari sirli va sehrli voqealar asosiga qurilgan. "Kenja botir", "Egri va to'g'ri", "Uch og'a-

ini botirlar", "Malikai Husnobod", "Ayozi" kabi ertaklarda barkamol shaxslarning ibratli hayoti va sarguzashtlari haqida hikoya qilinadi. Shoir va yozuvchilar ham o'z xalqining eng chiroyli, ta'sirchan ertaklari asosida adabiy ertaklar, dostonlar, qissa va hayoliy hikoyalar yaratadilar. Ertaklar asosida badiiy va multiplikatsion filmlar olinadi, sahna asarlari qo'yiladi. "Ertaklar — yaxshilikka yetaklar", deydi xalqimiz. Oilada ota-onalar tomonidan farzandlarga hayot haqida bilim berish, o'git va nasihat qilish, nutq o'stirish, mehr-u e'tiborini amalda ifodalash uchun ertaklar aytiladi. Bola ulg'aya borgan sari ertaklarning hajmi kengayib, mazmuni va mundariyasi murakkablashib boradi.

Ertaklar ta'sirida farzandlarda hayotga muhabbat, oilaga, ota-onaga mehr, do'stu yorga sadoqat, kelajakka umid, yaxshilik va adolat tantanasiga ishonch hislari kamolga yetadi. Boshlang'ich sinflarning o'qish darsliklariga, asosan, hikoya, she'r, ertak, masal, maqol, doston, rivoyat va topishmoq kabi janrdagi asarlar kiritilgan. Turli janrdagi badiiy asarlar uslubi jihatidan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularning o'quvchilarga ta'siri ham har xil bo'ladi. Tabiiyki, har bir janrga oid asar lingvistik jihatdan ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Xalq og'zaki ijodida ertak janrining bolalar tomonidan yaxshi qabul qilinib, qiziqib o'qilishining sabablaridan biri ertak tilining ta'sirchanligi, o'tkirligi, ma'nodorligi va xalq tiliga yaqinligidir.

Ertaklarning ko'pchiligida real hayot tasviri sarguzasht elementlar bilan qo'shib ketadi. Ertakning o'tkir maroqli syujeti, voqea rivojida favqulodda ajoyib vaziyat bolalarni maftun qiladi, undagi mard, kuchli, topqir, dovyurak, chaqqon qahramonlar, ertakning g'oyaviy yo'nalishi, unda ezgulik kuchining - yaxshilikning doimo g'alaba qilishi bolalarni o'ziga tortadi. Ertakda qabul qilingan hikoya qilish shakli bir xil so'z va iboralarning qayta qayta takrorlanib turishi, ohangdorligi, tilining ta'sirchanligi, ifoda vositalarining jonligi, bolalar uchun juda qiziqarlidir.

Ertakda qatnashuvchilar ko'pincha rahmdil, saxiy, adolatli hamda ularning aksi bo'lgan yovuz, baxil, ochko'z obrazlarga bo'linadi. Ertakning pedagogik qiymati shundan iboratki, o'quvchilar unda to'g'rilik, halollik g'alaba qilganidan, kambag'al kishilar qiyinchilikdan qutilganidan, ya'ni yaxshilik, ezgulik ro'yobga chiqqanidan va yomonlik, yovuzlik mahkumlikka uchraganidan quvonadilar. Ular hayotda ham doimo shunday bo'lishini istaydilar. Ertak bolalarda qahramonlarning xatti-harakatini muhokama qilib, baholash ko'nikmasini o'stirishi bilan birga yaxshilikning doimo g'alaba qozonishiga ishonch uyg'otadi. O'quvchilar ertakni tahlil qilish jarayonida «Kishilardagi qanday sifatlar sizga yoqdi? (yoki yoqmadi?) Nima uchun?», nima uchun jazolandi? (yoki rag'batlantirildi?)», «Nima uchun ertakdagi ba'zi qahramonlarga hatto tabiat kuchlari ham yordam beradi? (yoki ba'zilaridan yuz o'giradi?)» kabi savollarga javob topish jarayonida mushohada qiladilar, muhokama qilib, xulosalarga keladilar. Boshlang'ich sinflarda hayvonlar haqidagi ertaklar ko'proq o'qitiladi. Ertak matni ustida ishlashda tanlab o'qish, savollarga javob berish, o'quvchilarning o'zlari ertak mazmuniga oid savollar tuzib, javob berishlari, reja tuzish, qayta hikoyalash, ijodiy davom ettirish, ertak aytish, qahramonlarni

grafik tasvirlash kabi ish turlaridan foydalaniladi. Bunday ertaklarda hayvonlarning odatlari tahlil qilinadi, ammo ularni kishilar xarakteriga taqqoslash tavsiya qilinmaydi.

Maktab tajribasidan ma'lumki, kichik yoshdagi o'quvchilar ertakdagi hayvonlar gapirmasligini, tulki va turna bir-birinikiga mehmonga bormasligini yaxshi biladilar, ammo ertaklar dunyosini hayotiy hikoya kabi qabul qiladilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirishda ertaklardan foydalanish o'quvchilarni mehnatsevarlik, vatanparvarlik, qahramonlik va kishilarga nisbatan hurmat-ehtirom ruhida tarbiyalaydi.

Muhimi, ertaklarning mazmunan va matn qurilishiga ko'ra oddiydan murakkabga qarab ketma-ket o'rgatilishi ta'lim va tarbiya jarayonining uzviyligini ta'minlashga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinflarga o'rgatiladigan folklor asarlarning eng asosiy janri ertak hisoblanadi. Ularda kishilar hayotida uchraydigan oddiy hodisalar va fantastik sarguzashtlar hikoya qilinadi. Ertaklarning ko'pida real hayot tasviri fantastik elementlar bilan qo'shib ketadi. Ertaklarning o'tkir maroqli syujeti, kuchli, topqir, dovyurak, chaqqon qahramonlar, ertakning g'oyaviy yo'nalishi, unda ezgulik kuchining, yaxshilikning doimo g'alaba qilishi bolalarni doimo o'ziga tortadi.

Ertakda qabul qilingan hikoya qilish shakli bir xil so'z va iboralarning qayta-qayta takrorlanib turishi, ohangdorligi, tilining ta'sirchanligi, ifodali vositalarning jonliligi bolalar uchun juda qiziqarlidir. Ertakda qatnashuvchilarning rahmdil, saxiy, adolatli hamda ularning aksi bo'lgan yovuz baxil, ochko'z kabi timsollarga bo'linishi o'quvchilarni axloqiy jihatdan tarbiyalashga o'z ta'sirini o'tkazadi. Ertak bolalarda personajlarning xatti - harakatini muhokama qilib, baholash ko'nikmasini o'stiradi.

Ertakda xalq o'z hayotini o'zi hikoya qiladi, shuning uchun o'quvchilar ertakni o'qish bilan ma'lum davrdagi xalq hayotini, o'ylari va orzu- istaklarini bilib oladilar. Bir so'z bilan aytganda, ta'lim va tarbiya vazifalarini samarali muvofiqlashtirib amalga oshirib, o'quvchi shaxsini kamol toptirishni ta'minlashda xalq ertaklarining o'rni beqiyosdir.

O'quvchi o'zi sevib qolgan ertak ijobiy qahramonlaridan o'rnak olishga, halollikda, to'g'riso'zlikda, mehnatsevarlikda ularga o'xshashga intiladi. Salbiy qahramonlardan esa nafratlanib, ularga o'xshamaslikka harakat qiladi. Demak, o'quvchilarning ham bilimga qiziqishini oshirishda, ham ularni komil inson qilib tarbiyalashda xalq ertaklaridan foydalanish ijobiy natija beradi. Shu bilan birga ertak o'quvchilar nutqini o'stirishda ham katta ahamiyatga ega. Ertak matni bog'lanishli nutqni o'stirish uchun zarur material beradi, ertaklarning tili g'oyat sodda, aniq, o'ziga xos obrazli ifodalarga boy bo'lib, o'quvchilarning fikrini, nutqini o'stirishda g'oyat muhimdir. Ertak voqealari esa bolalarning tasavvurini o'stiradi, tushunchalarini kengaytiradi hamda ularda ijodiy qiziqish uyg'otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).

2. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
3. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
4. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.
5. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.
6. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. *Гуманитарный трактат*, (24), 9-10.
7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3219>
8. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99-102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/355>
9. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99-102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/3553>
10. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 10-12. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3220>
11. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 18-22. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3222>
12. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *Academia Repository*, 4(10), 1-9. Retrieved from <https://academiarepo.org/index.php/1/article/view/99>
13. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13-17. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3221>
14. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students' Ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. *World Bulletin Of Social Sciences*, 32, 80-83.

15. Abdinazarova Zebiniso Khudoyshekurovna, & Kasimov Shavkat Urolovich.(2022). Main Tasks Of Moral Education And The Role Of Youth InLife. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(4), 547–551.

16. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities OfForming Students' Ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. World Bulletin Of Social Sciences, 32, 80-83.

17. Zebiniso Abdunazarova. (2023). Formation Of The Components Of Ecological Thinking In Primary Class Students. Emergent: Journal Of Educational Discoveries And Lifelong Learning (Ejedl), 4(07), 4–9.

18. Абдуназарова Зебинисо Формирование ЭкологическогоМышления У Учащихся Начальных Классов "Экономика Исоциум" 11(114) 2023

MAKTAB O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH

Hayitova Kamola

TerDPI boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Mamarasulova Gulhayo

TerDPI boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbari: Boynazarova Nilufar

Annotatsiya. Ushbu maqola maktab o'quvchilarining ekologik madaniyatini shakllantirish masalalariga bag'ishlangan. Barqarorlikning zamonaviy sharoitida jamiyat taraqqiyoti, axloqiy qadriyatlarni maktab tizimiga kiritish orqali zarur ekologik ta'lim berish, ekologik ta'lim loyihalarini modernizatsiya qilish kerak hamda ekologik madaniyat darajasini shakllantirishga qaratilgan yondashuvlarni amalga oshirishni ta'minlash haqida siz yuritiladi

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, ekologik va ma'rifiy loyiha, barqaror ishlab chiqish, pedagogik eksperiment, model." Inson va tabiat".

Insoniyat tarixi tabiat tarixi bilan uzviy bog'liqdir. Hozirgi bosqichda uning inson bilan an'anaviy o'zaro ta'siri masalalari global miqyosga aylandi. Yer sharida odamlar sonining ortib borishi natijasida tabiiy muhit va iqlimga salbiy tasir ko'rsatilmoqda, bu esa o'z navbatida insonlardagi hayotiy faoliyatlarning yomonlashuviga olib kelmoqda. Inson va tabiat o'rtasida mutanosiblikning buzilishi to'g'ridan to'g'ri bioxilma- xillikning buzilishiga olib keladi. Insonga tabiat tomonidan, tabiatga inson tomonidan xavf tug'diradi va biosfera zahiralaridan o'zboshimchalik va nazoratsiz foy-dalanish natijasida biz yashab turgan jamiyatimizga ekologik xavf keltiramiz.

Shuning uchun kishilik jamiyati oldida turgan asosiy vazifa tabiat bilan insoniyat o'rtasida bog'lanishni saqlab qolib tabiat haqidagi oldingi fikrlardan voz kechib uni avaylashimiz lozim. Endilikda har bir inson ongiga "ekologik

madaniyat" so'zini singdirishimiz va yosh avlodni atrof- muhitga mehrli qilib o'stirish barchamizning vazifamizdir.

Ekologik madaniyat – bu tabiat haqidagi bilim, ong, idrok, savodxonlik, intellektual salohiyat va uni amalda qo'llay bilish faoliyati, atrof-muhitga nisbatan faoliyatning yuksak ko'rsatkichi, ongli va ma'suliyatli yondashuvdir. Ekologik madaniyatni insonning o'zini qurshab turgan olamga bo'lgan ijobiy munosabati deyish ham mumkin. Ekologik bilim va ekologik madaniyatning tayanch fazilatlarini asosan uchtaadir:

1) axloqiy-ekologik onglilik shaxsning muhim madaniyatlilik sifati bo'lib, uning atrof – muhitni hissiy bilish jarayoni atrof – muhitdagi obyektlar va hodisalarni sezishi, idrok etishi, tasavvur qilishi, ziyraklik va teranlik asosida tabiat muhofazasi bo'yicha amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishi lozimligini nazarda tutadi;

2) ekologik ma'suliyatlilik shaxsda munosabat va ma'sullikni tarbiyalashda namoyon bo'ladi, bunday munosabat shaxsning bilib-bilmay, uzoqni o'ylamay tabiatga ko'rsatgan salbiy ta'siri oqibatlarini anglash va bunday ta'sirni bartaraf etish istagi natijasidagina shakllanadi;

3) ekologik irodaviylik shaxsning o'zi va o'zgalarning atrof – muhitdagi hatti-harakatlarini baholashi va nazorat qilishi shaxsdagi qat'iyatlilik, tejamkorlik, ozodalik va pokizalik bilan bog'liq.

Shaxsning ekologik madaniyatini shakllantirishda ekologik qadriyatlar alohida ahamiyatga ega, ularga tabiatni asrab-avaylashga intilish, tashabbuskorlik, izchillik, mehnatsevarlik va ongli faollik kabilar kiradi. Masalan, ekologik qadriyatning bir turi, ya'ni global, mintaqaviy va lokal ekologik muammolarni bilish yer, suv, energetik muammolar, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, bioxilma-xillikni saqlash, cho'llanish jarayoni, atmosfera havosining ifloslanishi kabi tushunchalar bilan chambarchas bo'g'liq.

Ekologik ma'naviyatli shaxsni tarbiyalash ishlari bog'chalar va maktablarda olib borilib, o'qituvchi tomonidan o'rgatilishi kerak. Hozirgi vaqtda amaliy yo'nalishni kuchaytirish zarurati mavjud bo'lib, maktab o'quvchilarini ekologik tarbiyalash, ularni tadbirlarga jalb qilish, o'z ona tabiatini asrashga o'rgatish tabiatni muhofaza qilish bu ishni yuqori bosqichga ko'taradi, bolalarning ekologik ta'lim samaradorligini, ekologik bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Ekologik bilimlar tabiatning ekologik nuqtai nazarini belgilaydi va kengaytiradi.

Ekologiyani o'rganish o'tgan asrning (XIX asming) 60 yillaridan boshlanadi. Bu fan rivojlanishi bosqichma-bosqich amalga oshib bordi, dastlab ekologiya biologiya fani bir bo'lagi hisoblandi, XX asr boshlariga kelib bir qator fidoiy olimlarning mehnati orqali Ch.Adam va A.Tepsli (AQSh), Ch.Elpeon (Angliya), V.N.Sukachev va V.I.Yemadskiy, Aleksandr Gumgold, Charlz Darwin, V.V.Dokuchaev, G.F.Morozov, V.N.Sukachev va boshqalar tabiatni va undagi tirik organizmlarni o'rganishi orqali ekologiya fani shakllanib bordi. O'zbekistonda ham bir qator olimlar bu fan rivoji uchun K.Z.Zokirov, AM.Muzaffarov,

D.N.Qashqarov N.I.Granitov, AE.Yergashev va boshqalar o'z asarlarida ekologiya­ning ilmiy masalalarini o'z asarlarida bayon qilishdi.

Bugungi kunga kelib " Ekologik madaniyat" tushunchasi ongimizda paydo bo'lmogda. Bugungi kunda olimlar ekologik madaniyatga turlicha ta'rif berishyapti.Xususan ,Zabelin ekologik madaniyatni "ekologik madaniyat" ga xos bo'lgan maxsus madaniyat sifatida belgilasa (Zabelin S.I.1998), Duglas ekologik madaniyatni bir tur sifatida qarab ,madaniy aks ettirish, modernizatsiya va sayyoramizning o'sishi davrida paydo bo'lgan aholidan to bugungi kungacha bo'lgan tabiiy rivojlanish jarayonlaridir deb baholaydi.(Duglas, M. 1992). Partridge ekologik madaniyatni axloq, axloqiy imperativ yoki amrlar tizimi sifatida qaraydi.(Partridge E (ed).1981) .

Yana olim " Bunda aloqa, biz shaxsiy ekologik madaniyatning ta'rifini taklif qilamiz – bu o'ziga xoslikni amalga oshirish bilan tavsiflangan umumiy madaniyatning rivojlanish darajasi tabiatning bir qismi sifatida tabiat dunyosi va insonning qadr-qimmati, ehtiyoj bilan rivojlangan axloqiy, estetik va qadriyatga asoslangan mas'uliyatli, bashorat qilinadigan, maqsadga muvofiq faoliyat tabiiy muhitni idrok etish, insoniy muvofiqlikni o'rnatishga olib keladi axloqiy va estetik jihatdan tarbiyalangan shaxs tomonidan ekologik ehtiyojlar o'rtasidagi uyg'unlik" deb ta'riflaydi.

Ekologik madaniyatga erishish masalasi bugungi kunda eng muhim masalalardan biridir, chunki insoniyat taqdiri ekologiyaga bog'liqdir.Bu masalani hal qilishda esa maktab muhim rol o'ynaydi. Bunda qidiruv-ekologik ta'lim texnologiyalari, vositalari, o'qitish va diagnostika usullari; tabiatga qadriyat munosabatini shakllantirish, ularning xatti-harakatlarini baholash qobiliyatini ta'minlash va atrofdagi odamlarning xulq-atvori, o'rin egallaydi. Maktablarda ekologik bilimlarni fanlararo aloqadorlik, amaliy faoliyat tamoyiliga asoslanib, muhitdan ta'lim vositasi sifatida foydalanish va bunga oilani jalb qilish hamda maktab o'quvchilari o'rtasida universal ta'lim faoliyatini shakllantirish, shaxsiy, tartibga soluvchi, kognitiv va kommunikativ ta'lim faoliyati bilan o'zlashtirilsa ,maktab o'quvchilari turli xil hayotiy muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun asosga ega bo'ladilar.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, aytadigan bo'lsak, ekologik bilimlar va tushunchalar har bir inson faqatgina uning turmush tarzi yaxshilanishi uchun emas, balki uning tabiat bilan hamohang bo'lishi uchun ham kerakdir. Ekologik madaniyatga ega inson hech qachon tabiatga nisbatan o'gay ko'z bilan qaramaydi. Ekologik qoida va qonunlarni uzluksiz ekologik tarbiya, ma'lumot va ekologik madaniyatni qo'shib olib borilsa , atrof muhitdagi ekologik tizim qonunlari buzilmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99–102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/355>

2. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99–102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/3553>
3. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3220>
4. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3222>
5. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1–9. Retrieved from <https://academiarepo.org/index.php/1/article/view/99>
6. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3221>
7. Usmonova Saboxat Erkinovna. (2023). METHODOLOGY OF SPIRITUAL, ETHICAL AND ECOLOGICAL EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS. Intent Research Scientific Journal, 2(9), 170–176
8. Abdunazarova, Z. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students'ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. World Bulletin Of Social Sciences, 32, 80-83.
9. Xazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNINI. Interpretation and researches, 2(1).
10. Хазраткулова Ш.Н. «Совершенствование методов воспитания на занятиях в начальных классах». Международной научно-практической конференции. АЭТЕРНА. УФА. 1 августа 2022 г.
11. XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. In *Conference Zone* (pp. 97-98).
12. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
13. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.
14. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. European Scholar Journal, 2(11), 43-44.
15. Xaydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

16.Haydarova, M. (2023). TARBIYA FANINI O'QITISHGA METODIK TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH. *Interpretation and Researches*, 1(1).

Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180.

17. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.

18.Panjiyev , J. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLARNI RASMLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. *Interpretation and Researches*, 2(1).

ЎЗБЕКИСТОНДА ГАСТРОНОМИК ТУРИЗМ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Ш. Алланов, ТерДПИ

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистон Республикасида гастронамик туризм ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари ёритилган. Гастронамик туризм – бирон мамлакатнинг миллий таомлари билан танишиш мақсадида қилинадиган саёҳат тури ҳисобланиб, у Европа мамлакатларида XX асрдаёқ анъанавий тус олган, уларда сайёҳлар учун махсус гастротурлар ташкил қилинган тўғрисида маълумот келтирилган.

Калит сўзлар: гастронамик туризм, миллий таомлар, ҳудуд, талбир, гастротурлар, иммигрант, оқим, обидалар, ёдгорликлар, сердаромад, иқтисодиёт, саноат, тармоқлар, инқироз, мухтож, анъана.

Гастронамик туризм – бирон мамлакатнинг миллий таомлари билан танишиш мақсадида қилинадиган саёҳат тури ҳисобланади. Гастрономия билан боғлиқ туризм (гастротур) – маҳаллий таомларни татиб кўриш бўйича тадбирлар мажмуаси. Гастротурлар қишлоқ ҳудудларида ва шаҳарларда ташкил қилинади. Қишлоқ жойлардаги гастротурлар экологик тоза маҳсулотлар билан танишиш, уларни истеъмол қилишдан иборат. Айрим ҳолларда, сайёҳларнинг хоҳиш-истагига кўра, резавор мевалар, узум ва сабзавотлар териш ҳам мумкин. Шаҳарда ўтказиладиган гастротурларда озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган фабрика цехларининг иши билан танишилади, энг сара маҳсулотлар татиб кўрилади.

Гастронамик туризм Европа мамлакатларида ўтган асрдаёқ анъанавий тус олган. Уларда сайёҳлар учун махсус гастротурлар ташкил қилинади. Бу гастротурлар миллий таомлар ва ичимликларнинг анъанавий байрамлари вақтида ўтказилади. Масалан, Франция ва Болгарияда винолар татиб кўриш билан боғлиқ турлар ташкил этилади. Голландия, Швейцария ва Италияда пишлоқ, Германия, Австралия, Чехия

ва Белгияда пиво байрамлари ўтказилади ва бу тадбирларда дунёнинг кўплаб мамлакатларидан сайёҳлар келади.

Бугунги кунда Европа Иттифоқига аъзо мамлакатларга Шимолий Африка ва яқин Шарқ мамлакатларидан иммигрантлар оқимининг кун сайин ортиб бориши бу турларнинг ривожланишига тўсқинлик қилмоқда. Масалан, 2020 йилларда Грециянинг фақат туризм ҳисобига келадиган бир йиллик даромади 17 млрд АҚШ долларини ташкил қилган. Бугунги кунга келиб, молиявий инқирозни бошидан кечираётган Греция Европа Иттифоқи молиявий ёрдамига мухтож бўлиб қолмоқда ва 3 млрд АҚШ долларини ўз вақтида қайтаришда қийинчиликларга дуч келмоқда.

Замонавий туризм саноати – иқтисодийнинг энг ривожланаётган ва сердаромад тармоқларидан бири. Унинг ҳиссасига дунёдаги ялпи даромаднинг қарийб 10 фоизи тўғри келади.

Дунё миқёсида туризмнинг ўсиш суръати йилига 4-5 фоизга ортмоқда. Туризмнинг ривожланиши, айниқса, Осиё мамлакатларида жадал кечмоқда. Бутун дунё туризм ташкилоти маълумотларига кўра, дунё бўйича банд аҳолининг 8 фоизи туризм учун хизмат кўрсатувчи муассасалар ишчилари ҳиссасига тўғри келади. Шунингдек, ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш тармоқларига ажратилган инвестицияларнинг ҳам 7 фоизи, умумий истеъмол харажатларининг 11 фоизи туризм ҳиссасига тўғри келади.

Ўзбекистоннинг тарихи ва маданияти ниҳоятда бой ва туризм тармоғининг ривожланиши учун юқори салоҳиятга эга. Худуд “Буюк Ипак йўли”да жойлашганлиги боис тарихда савдо ва маданий алоқалар маркази сифатида дунё мамлакатлари ичида шуҳрат қозонган. Республика ҳудудида 4000 га яқин архитектура ёдгорликлари бўлиб, уларнинг баъзилари 2500 йиллик узоқ тарихдан гувоҳлик беради. Самарқанд, Бухоро, Хива, Шаҳрисабз каби шаҳарлардаги тарихий обидалар дунё тарихчилари ва сайёҳларининг доимо диққат марказида бўлиб келган.

Мустақиллик даврида Ўзбекистон туризм саноатида сезиларли ўзгаришлар юз берди, яъни мамлакатда туризмнинг ривожланиши билан боғлиқ сиёсий қарашлар ўзгарди, туризмни ривожлантириш меъёрий ҳужжатлари ишлаб чиқилди ва қабул қилинди. Туризмнинг барча турларини ривожлантиришнинг ҳуқуқий, иқтисодий ва ташкилий асослари ишлаб чиқилди ва ҳозирда такомиллашмоқда. Шунингдек, кичик туристик мажмуаларга хорижий инвестициялар жалб этилмоқда, янги туристик йўналишлар очилмоқда, тармоқни ривожлантириш учун малакали кадрлар тайёрланмоқда ва хизмат кўрсатишни жаҳон андозаларига тенглаштиришга интиломоқда.

Ҳозир Ўзбекистонда 1000 дан ортиқ туристик ташкилотлар ва фирмалар фаолият юритмоқда. Бу ташкилотларнинг дунёнинг 24 мамлакатида ўз вакиллари ва шериклари бор. 4-5 халқаро даражадаги 11 та меҳмонхона мажмуаси фаолият юритмоқда. 2-3 халқаро даражали меҳмонхоналар сони эса 80 тадан ошди. Туристларга хизмат кўрсатиш

учун 150 та санитар-курорт ва физиотерапевтик соғломлаштириш масканлари барпо этилган. Уларнинг аксарияти шифобахш минерал сувлар, шифобахш балчиқлари мавжудлиги, табиий-иқлимий шарт-шароитлари қулайлигига кўра, юқори қийматга эга.

Ҳозирги вақтда Тошкент вилоятида туризмни ривожлантириш дастури амалга ошириляпти. Ушбу дастур доирасида балиқчилик соҳаси жадал суръатда ривожланиб бормоқда. Тошкент вилоятидаги балиқчилик хўжаликларида балиқнинг ўнлаб тури етиштирилмоқда. Моҳир ошпазлар томонидан зоғорбалиқ, маринка, фарель каби балиқлардан тайёрланган лаззатли таомлар туристлар дастурхонининг янада гўзал ва мазали бўлишига хизмат қилади. Тошкент вилоятидан ташқари, мамлакатимизнинг Бухоро, Навоий, Жиззах, Қашқадарё, Сурхондарё, Самарқанд ва Хоразм вилоятлари ҳамда Қорақалпоғистон Республикасида ҳам балиқчиликка ихтисослаштирилан йирик хўжаликлар ташкил қилинган бўлиб, уларда саноат миқёсида балиқ етиштириляпти.

Ўзбек халқининг асрлар давомидаги ижтимоий маънавий қарашлари халқ оғзаки ижоди орқали аجدодлардан авлодларга етказиб келинган. Бугунги кунга келиб, ўлка тарихи, этнографияси, маданияти ва маънавий мероси жаҳон жамоатчилигининг диққатини ўзига тортмоқда. Мамлакатимизда “Шарқ тароналари”, “Бойсун баҳори” фестивалларининг “Наврўз” байрам сайлларининг ўтказилиши хорижлик сайёҳларнинг, шарқшунос, этнограф олимларнинг ўлка тарихи, маданиятига бўлган қизиқишини орттирмоқда.

Ўзбекистондаги энг нуфузли маданий анжуманлардан бири “Шарқ тароналари” фестивали ҳисобланиб, унинг ўтказилишиийил сайин анъанавий тус олмоқда. Бугунг кунда анжуманга дунёнинг бир нечта ўнлаб мамлакатларидан санъатшунослар ташриф буюрмоқдалар. Улар анжуман давомида Ўзбекистоннинг қадимий ва ҳамиша навқирон шаҳри бўлмиш Самарқанд таомларини татиб кўриш, минг йиллардан бери аجدодлардан авлодларга меърос бўлиб келаётган миллий ҳунармандчилик намуналарининг тайёрланиш жараёнлари билан танишиш имконини бермоқда. Шунингдек, Ўзбекистон “монокультура туризм” ҳам шаклланмоқда. Туризмнинг бу тури бошқа мамлакатларга хос бўлмаган маданий анъаналар мажмуи.

Ўзбекистонда туризмнинг бу хусусияти ҳатто барча вилоятларда ўзига хослигини намоён этади. Масалан, зардўзликда мамлакатнинг ҳеч бир вилояти бухороликлардан ўта олмайди, Самарқандда ёпиладиган ноннинг таъми фақат Самарқандга хос ва дунё бўйича бетакрор, баҳўичиликнинг бир неча мактаблари бўлиб, уларнинг ҳар бирининг ўз йўналиши мавжуд. Содда қилиб айтганда, Сурхондарёлик ёки қашқадарёликлар каби ҳеч ким чанқовузни маромига етказиб чала олмайди.

Айни пайтда жаҳон туризмда катта ўзгаришлар юз бераётган даврда туризмнинг ривожланиши мамлакат иқтисодиётига катта даромад

келтириши, ўзбек халқининг бағрикенглиги, ўзига хос маданий қарашларга эгалиги ва уларнинг бетакрорлигини дунёнинг турли мамлакатларидан келган сайёҳлар ҳайрат билан эътироф этаётганлиги маданий алоқаларнинг янада ривожланиши учун замин яратади.

ФОРМЫ И МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИДАКТИЧЕСКОЙ ИГРЫ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Навбатова Рано Ходжимуратовна

Преподаватель кафедры русского языка и литературы, Термезский государственный педагогический институт, г.Термез, Узбекистан

Нарзуллаева Мафтуна Одилбековна

Учитель русского языка, средней школы № 23 Алтынсайского района Сурхандарьинской области.

Аннотация: Современные условия характеризуются гуманизацией образовательного процесса, обращением к личности ребенка, развитию лучших его качеств, формированию разносторонней и полноценной личности. Реализация этой задачи объективно требует качественно нового подхода к обучению и воспитанию детей, организации всего образовательного процесса. В связи с этим особое значение приобретают игровые формы обучения, в частности дидактические игры. Дидактическая игра входит в целостный педагогический процесс, сочетается и взаимосвязана с другими формами обучения и воспитания.

Ключевые слова: дидактические игры, формы и методы использования, обучение детей, новый подход, образовательный процесс.

Navbatova Ra'no Xodjimuratovna

*Teacher of the Russian and Literature Department,
Termez State of Pedagogic institute, Termez, Uzbekistan*

Narzullayeva Maftuna Odilbekovna

*Teacher of the Russian and Literature,
Altinsay district of the school № 23*

FORMS AND METHODS OF USING A DIDACTIC GAME IN THE PROCESS OF EDUCATION OF CHILDREN OF THE YOUNG SCHOOL AGE

Anotation: Modern conditions are characterized by the humanization of the educational process, the appeal to the child's personality, the development of his best qualities, the formation of a versatile and full-fledged personality. Realization of this objective objectively requires a qualitatively new approach to the education and upbringing of children, the organization of the entire educational process. In this regard, particular importance is played by gaming

forms of instruction, in particular didactic games. Didactic game is part of a holistic pedagogical process, combined and interrelated with other forms of education and upbringing.

Keywords: didactic games, forms and methods of use, education of children, new approach, educational process.

Опора на игру как на обычную, отлично знакомую и отвечающую детским заинтересованностям и потребностям работа разрешает учителю более ограниченно и неопасно для детской психики и в то же время прицельно и действенно, с учетом своевременного значения становления и вероятностей студентов производить работу над становлением их обще учебных умений. Таким образом, по текстам П.Ф. Каптерева, в школе игр возможно и, больше такого, идет по стопам возводить и развивать больше нешуточную и больше широкую среднее учебное заведение мышления.

Внедрение в работе по формированию общеучебных умственных умений особой программы дидактических игр содержит, как минимальное количество, двойной педагогический эффект. Во-первых, необходимым считается сам нрав интеллектуальных поступков, производимых ребятами в ходе игр, и что «ансамбль» умений, которые ими отрабатываются в "форме игры. Во-вторых, весомым ведётся и само строение дидактических игр как разновидности игр с правилами и закономерно подводящими ребят к учебной работы. Базу программы игр оформляют надлежащие типы заданий:

1. Разглядеть предметы или же их изображения; соединить, систематизировать поступившую информацию по данному или же автономно отысканному причине (основаниям); выяснить корректность систематизации познавательно-значимых сведений, выделенных в согласовании с установленной познавательной задачей. В следствие этого игры первого облика – это игры, в коих учащимся для группировки «посредством рук и зрения» предлагаются, в начале настоящие объекты – геометрические фигуры, маленькие игрушки и иные предметы, оказавшиеся в фон их конкретного зрительного восприятия в классе, на улице. На первых порах преподаватель сам задает игрокам базу для группировки, которую они обязаны исполнить.

В иных играх сего облика задача, стоящая перед учащимися, усложняется, и причины для систематизации объектов ими исполняется уже автономно.

«Группировку зрением» малыши проводят и в тех играх, где в качестве игрового материала выступают изображения предметов (картинки).

Имеет возможность быть проведена игра с внедрением листьев или же цветов растений различной формы, объема и цвета.

Эти игры могут помочь учителю познакомить ребят с вероятностью подключения 1-го и такого же объекта в различных классах в зависимости от такого, какое свойство лежит в базе группировки. Что наиболее осиливается составление «однолинейности» мышления, прикованности к какой-либо одной стороне рассматриваемого объекта.

Не считая такого, игры первого облика обязаны подействовать учителю направить заботу ребят на то, собственно что симптомы, по коим имеет возможность быть проведена классификация, очень многообразны и не имеют все шансы быть сведены лишь только к наружным проявлениям (цвет, конфигурация, размер и др.).

(Он обучает их объединять объекты по материалу, из которого они изготовлены, активным симптомам, пространству нахождения в месте и т.п., постепенно подводя к более сложному облику группировки – смысловой (или категориальной), в базе которой лежит выделение родовидовых отношений меж объектами.)

2. Прослушать сообщение; систематизировать (т.е. разделить) поступившую информацию по данному или же автономно отысканному причине (признаку); выяснить корректность систематизации познавательно-значимых сведений. Игры 2 облика ориентированы на становление у учащихся умений разбирать слуховые сигналы и конкретным образом объединять их. В качестве игрового материала на первых порах обязаны играть неречевые звуки (бытовые шумы, звучание музыкальных инструментов, мелодий и др.)

(Постепенно идет по стопам подводить учащихся к группировке речевых звуков – текстов по акустическим, формально-структурным или же смысловым симптомам.) В играх, подобных с игрой «Кто заявил комплимент?» дети обучаются отличать голоса приятеля по личным тембровым чертам, в этой игре «Угадай, кого позову» – по ритмическому рисунку и слоговой структуре текстов, а в этой игре «Летает – не летает» почвой группировки работает смысл текстов.

3. Прочсть текст; систематизировать (разделить) содержащиеся в нем сведения по данному или же автономно отысканной причине (основаниям); выяснить корректность систематизации познавательно-

значимых сведений. Игры третьего облика нацелены на становление умений чтения, систематизации и самоконтроля.

4. Разглядеть предметы или же их изображения; обобщить содержащиеся в их ключевые, познавательно-значимые сведения; выяснить корректность обобщения усваиваемых познаний. Составление у студентов ансамбля умений разбирать визуально представленную информацию и обобщать ее, находя приватное в общем и сплошное в личном, ставить родо-видовые дела – сущность дидактических игр 4-ого облика. Выполнение данных поступков настоятельно просит от ребят высочайшего значения становления операций анализа, синтеза, сопоставления, абстрагирования, которые в то же время и сами считаются почвой формирования действительно научных познаний, обеспечивая перевод приобретенной инфы из системы определенного мышления в систему мышления отвлеченного.

В этих играх преподаватель жаждет обучить ребят выделять более важные, сущностные симптомы в предметах и явлениях и на данной базе узнавать их ключевое, элемент внутреннее согласие, потаенное за обилием наружных выражений, несущественных симптомов, т.е. «поднять» их от ситуативных обобщений («бессвязной связности», по меткому определению Л.С.Выготского) к метаобобщениям – мнениям.

5. Прослушать сообщение; обобщить содержащиеся в нем ключевые, познавательно-значимые сведения; выяснить корректность обобщения усваиваемых познаний. Обобщение симптомов предметов, явлений учащиеся воплотят в жизнь в играх 5-ого облика. Их игровым материалом считаются выставленные в той или же другой форме загадки. Определение загадки разрешает рассматривать ее как закономерную задачу, содержащую проблемную историю, а в следствие этого ее отгадывание настоятельно просит от ребят конкретного значения становления умственных поступков, инициирует логическое мышление. ((Принципиально и то, что собственно ребус всякий раз считается описанием не определенного предмета или же появления, а описанием облика предметов (явлений). Значит, дабы ее разгадать, потребуется не только лишь познание симптомов предмета, но и умение увидеть между ними немаловажные, ввести их иерархию, сопоставить текст с немаловажными симптомами, элементами оглавление мнения и закрепленными в слове.))

(К примеру, в этой игре «Отгадай загадку – взгляни отгадку» преподаватель ставит перед ребятами шкатулку и приглашает сыграть:

«Эта шкатулка сложная, в ней загадки спрятались. В случае если загадку верно отгадаете, отгадку на иллюстрации увидите». Численность и тема загадок, которые наставник приглашает ребятам для отгадывания в ходе одной игры, ориентируются им самими находятся в зависимости от задач определенного урока, познаний и интересов учащихся. Лучше выбирать эти загадки, которые действительно просят резвой и четкой идентификации предмета или же появления по их важным симптомам методом их обобщения (примеры загадок)

(6. Прочесть слово и обобщить содержащиеся в нем ключевые, учебно-значимые сведения; выяснить корректность обобщения усваиваемой информации. В согласовании с данными типами дидактических заданий возможно отметить 6 обликов игр.

Игры шестого облика содействуют у ребят умений обобщать прочитанный текст, а еще инспектировать корректность его обобщения. Эти игры по собственному содержанию уже близки к именно учебным заданиям, но при опытной методической оркестровке имеют все шансы протекать довольно любопытно и с полезностью для учащихся.)

Таким образом, проводимые в конкретной системе дидактические игры обеспечивают согласие и связь в формировании информационно-ориентировочной, операционно –исполнительной и контрольно-корректировочной функций учебной работы. Но, как удостоверяться наставник, кроме конкретной реализации данной задачи все игры в значимой степени станут действительно помогать развитию познавательной сферы и личности всякого малыша методом улучшения зрительного и слухового восприятия, мыслительных операций, речи, произвольной и случайной закономерной памяти, интереса, воли и т.п.

Выяснение принципа подключения игр в программу и переосмысление с позиций представленного выше расклада дидактических и игровых задач, поступков, правил и итогов тех игр, которые преподаватель пользуется в собственной учебной практике или же находит в методических сборниках, несомненно поможет ему больше действительно применить их на уроках.

(Необходимым при данном считается то событие, собственно что планирование игр в направление учебного года программой агрессивно не регламентируется, а ключевым ориентиром их подключения в образовательный процесс работает степень становления общеучебных умственных умений и учебной работы учащихся (высокий, средний или же невысокий, требующий начинать работу буквально с нуля).

Ребята читают рассказ и постараются выдумать как возможно более названий к нему. Заголовок надлежит быть коротким, выразительным и вполне вероятно больше буквально отображать оглавление рассказа или же один из ведущих его мыслях. Когда наименования выдуманы, организуется их рассмотрение и выбор наилучших, самых заманчивых.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. *Балашов М.М.* дидактическая игра на уроке. : Игру любят все! / М.М. Балашов // Школьные технологии. – 1998. – № 5 – С. 137 – 140.
2. *Данченко, Т.* Игровые технологии в начальной школе / Т. Данченко // Учитель. – 2007. – № 6. – С. 44 – 46.
3. *Козлова О. А.* Роль современных дидактических игр в развитии познавательных интересов и способностей младших школьников. / О.А. Козлова // Начальная школа. – 2004. – № 11 – С. 49 – 52.
4. *Степанова, О.А.* Игровая школа мышления. / О.А. Степанова // Начальная школа: плюс-минус. – 2000. – № 10 – С 3 – 12.
5. *Ступницкая, М.* Диагностика уровня сформированности общеучебных умений и навыков школьников. / М. Ступницкая, // Школьный психолог. – 2006. – № 7 – С.20 – 29.
6. *Татьяченко, Д.* Развитие общеучебных умений школьников. / Д. Татьяченко // Народное образование. – 2003. – № 8 – С. 115 – 126.
7. *Федорова, Л.А.* Формирование практических умений и навыков школьников / Л.А. Федорова, // Аспирант и соискатель. – 2005. – №6. – С.128 – 13

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING TABIIY FANLARGA QIZIQISHINI VA O'ZLASHTIRISH DARAJASINI OSHIRISH YO'LLARI

Mengliyeva Sabohat Yusuf qizi

*Termiz tumanidagi 16-sonli ayrim fanlarni
chuqurlashtirib o'qitiladigan maktabning boshlang'ich sinfi o'qituvchisi
Ilmiy rahbar: Abdunazarova Zaynab Almurod qizi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada tabiat resurslari, tabiiy boyliklar — Darsga o'quvchilarni qiziqtirish yo'llari va o'quvchilar bilimlarini hisobga olishning mazmuni, metod va shakllarini, o'qituvchi payqagan xato va kamchiliklarni individual topshiriqlar asosida bartaraf etish usullari haqida keng fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, tabiat, sinfdan tashqari ishlar, O'simlik, hayvonlar, darslar, sinfdan tashqari mashg'ulotlar, tabiatshunoslik.

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilari turg'un, ixtiyoriy diqqatga ega emaslar, shuning uchun ular kuzatishga birdaniga bir necha obyektни qamrab ololmaydilar. O'quvchilarni kuzatuvchanlikka o'rgatish uchun ularda turg'un diqqatni rivojlantirish kerak. Shu maqsadda —Kundalik kuzatish daftarini yuritish g'oyat foydalidir. Daftarni muntazam tekshirib va baholab borish lozim. Ayniqsa, sinchkov kuzatuvchanlikni namoyon etgan bolalarni rag'batlantirish kerak. Bolalarda turg'un e'tibor va mustaqil kuzatishlar olib borish xohishi rivojlanishi uchun ularni tabiatdagi qiziqarli narsalarni ko'ra olishga o'rgatish lozim. Buning uchun kuzatishlarning aniq maqsadlarini qo'yish, ularni o'tkazish rejasini belgilash va bajariladigan ishning ahamiyatini o'quvchilar ongiga yetkazish zarur. Ekskursiyada faqat u yoki bu narsani topish, u yoki bu hodisani qarab chiqish topshirilmasdan, balki to'plangan eksponatlarni maktabga olib kelish, ulardan ko'rgazmali qurol, tarqatma material tayyorlash topshirig'i ham berilishi kerak. 3-4- sinflarda o'z joyi tabiati va odamlar mehnatini muntazam kuzatish davom ettiriladi. Ularning natijalari tabiat va mehnat kundaligida qayd qilib boriladi.

Doskaga chaqirilgan o'quvchi ob-havoni batafsil ta'riflaydi, tabiat va odamlar mehnatida ko'rgan qiziqarli narsalar haqida gapirib beradi. Uning javobini o'rtoqlari to'ldiradi va aniqlashtiradi (javob albatta jurnalda baholanadi), keyin bu axborotning asosiylari kalendarga yozib qo'yiladi. Umumlashtirilgan, tabiat va mehnat kalendarida qayd etilgan kuzatishlardan faqat tabiatshunoslik darslaridagina emas, balki matematika (hisoblashlar, masalalar tuzish, diagrammalar chizish), ona tili (insho, tabiatni yoki yil faslini ko'rsatish uchun qiziqarli she'rlar va nasriy asarlardan parchalar tanlash), mehnat ta'limi (o'quv- tajriba maydonida o'simliklarni parvarish qilish, tajribalarni umumlashtirish) darslarida ham foydalanish mumkin. Darsga tayyorlana turib o'qituvchi o'quvchilar bilimlarini hisobga olishning mazmuni,

metod va shakllarini yaxshi o'ylashi kerak. O'qituvchi payqagan bilimlardagi xato va kamchiliklar individual topshiriqlarning bajarilishida bartaraf etilishi lozim. Hajman katta bo'lmagan kontrol (nazorat) ishlar o'quvchilarni ortiqcha band qilmasin (orfografik xatolar tekshirish paytida tuzatilib boriladi va ona tili darslarida ishlab chiqiladi). O'quv materialini o'zlashtirilishini tekshirishda bolalar bilimlarini faqat o'tgan dars topshirig'i bo'yicha emas, balki butun mavzu material! bo'yicha aniqlash lozim. O'qituvchi qo'ygan savollar ayrim tabiat obyektlari va hodisalari o'rtasidagi sababiy aloqa hamda o'zaro bog'lanishlarni ochib bermog'i zarar.

O'z Vatanining tabiati va odamlari mehnati to'g'risidagi bilimlarning keng doirasi o'qituvchiga umumiy ta'lim va hunar maktablarini isloh qilishning asosiy yo'nalishlari qo'ygan eng muhim ta'lim tarbiya vazifalarini amalga oshirishga imkon beradi. 3-sinfda o'quvchilar ob - havoni muntazam kuzatishni davom ettiradilar: bulutlanishni, shamol kuchini (kuchli, bo'sh, mo'tadil) belgilaydilar. Fenologik kuzatishlar o'tkazishni davom ettiradilar: kunning uzunligini (kalendar bo'yicha), barglarning sarg'ayishini xazonrezgilikni, yil fasllari bo'yicha o'simlik va hayvonlar holatini belgilaydilar. Barcha kuzatishlar —Kuzatishlar kundaligi|| va umumsinf tabiat va mehnat kalendariga yozib boriladi. Har oyning oxirida kuzatishlar umumlashtiriladi va yig'ma jadvalga kiritiladi. Unda shu oyning fenologik xususiyatlari belgilanadi. Kundaliklarga o'simlik va hayvonlar ustida olib borilgan umumlashgan kuzatishlar yoziladi. O'quvchilar jonsiz tabiatdagi o'zgarishlarning o'simlik va hayvonlar hayotidagi o'zgarishlar bilan qanday bog'liq ekanligi haqida xulosa chiqaradilar. 3-sinfda umumsinf tabiat va mehnat kalendarini yuritish davom etadi, bu ikki yil davomida kuzatilgan hodisalarni taqqoslash imkoniyatini beradi. Har kuni ob-havo, o'simlik va hayvonlar holatini belgilab, o'quvchilar joriy kuzatishlarini o'tgan yili shu kun o'tkazgan kuzatishlari bilan solishtiradilar. Bunday ish kuzatishlarga qiziqishni, ularning sifatini oshiradi, tabiatshunoslik tushunchalarini chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. —Madaniy o'simliklar,

—Uy hayvonlari|| mavzularini o'rganishda bolalar kuzatish, tajriba, ekskursiya, amaliy ishlar o'tkazish yo'li bilan o'simlik va hayvonot dunyosining mahalliy vakillari bilan, o'z joyi yuzasining shakllari bilan, suv havzalari va suvning xususiyatlari bilan tuproq hamda foydali qazilmalar bilan tanishadilar. Bolalar uchun —Bizning o'lka tushunchasi hammadan avval ularning uylari va maktabi joylashgan joydir, chunki ular ayniqsa atrof joyda bevosita kuzatishlari mumkin bo'lgan tuproq, o'simliklar, hayvonlar, yer yuzasining shakllari, suv havzalari, foydali qazilmalar bilan tanishadilar. „Madaniy o'simliklar, —Uy hayvonlari mavzularini o'tishda o'qituvchi o'quvchilarning tabiat obektlarini kuzatishlariga, ularni kuzatishlar kundaligida va sinf tabiat va mehnat kalendarida qayd qilishlariga, kuzatishlarni umumlashtirishlariga va

shuningdek, darslik sahifalaridagi topshiriqlarni bajarishlariga alohida e'tibor qaratish lozim. Bolalar ekskursiyada tuproq bilan tanishadilar, tuproq kesmalarini qarab chiqadilar. O'qituvchi ular e'tiborini yer ostida joylashgan tuproq qatlamlari va tog' jinslarining yotishiga qaratadi. Amaliy ish va tajribalar jarayonida o'quvchilar tuproq takibi to'g'risida bilib oladilar, o'z o'lkalari tuproqlarining xilma - xilligi to'g'risida tasavvur hosil qiladilar. Bu bo'lim birinchi bo'lib o'rganiladi, chunki u o'quvchilarni qishloq xo'jaligi mehnati bo'yicha mashg'ulotlarga tuproqni kuzda ishlashga, ko'chat qalinligining ildizmevalarning hosiliga, gul manzarali o'simliklarning o'sishiga ta'sirini o'rganish bilan bog'liq bo'lgan tajribalar qo'yishga nazariy jihatdan tayyorlaydi. Tuproq tarkibi to'g'risida tasavvurga ega bo'lmay turib, o'quvchilar madaniy o'simliklarning o'sish va rivojlanishi to'g'risida to'la qimmatli bilimlar ololmaydilar. Mahalliy o'simlik va hayvonlarning bir necha turlari bilan o'quvchilar tabiat va qishloq xo'jalik ishlab chiqarishiga, shuningdek, o'quv tajriba maydonchasida o'tkazilgan ekskursiyalarda tanishadilar.

Bolalar O'zbekistonning eng muhim daryolari, ularning hosil bo'lishi, quyilishi, boshlanishi, o'zani to'g'risida dastlabki bilimlar oladilar. Tabiatdagi suv bilan ular mahalliy suv havzalariga ekskursiyaga borganlarida tanishadilar.

“Foydali qazilmalar” mavzusida quruqlik har xil tog‘ jinslarida: granit, qum, loy, kaltsit va boshqalardan iborat ekanligi to‘g‘risida dastlabki tasavvur beradi. Bu mavzuchada foydali qazilmalarning xususiyatlarini o‘rganish markaziy o‘rinni egallaydi. Ularni o‘rganish o‘quv fani sinfdan tashqari ishlarda kuzatishlar o‘tkazish yo‘li bilan olib boriladi. Ekskursiyalar kata tarbiyaviy ahamiyatga ega, ularda bolalar foydali qazilmalarni qazib olish bilan, ishchilar mehnatini mexanizatsiyalash bilan tanishishlari, o‘lkani qanday foydali qazilmalarga boy ekanligini bilib olishlari mumkin.

Bilimlarni mustahkamlash va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish uchun xarita bo‘ylab xayolan sayohat o‘tkazish foydalidir, bu sayohat vaqtida bolalar yo‘lga nimalar kiyib olishlarini, yo‘lda nimalarni ko‘rishlarini, qanday o‘simlik va hayvonlar uchrashini aytishlari kerak bo‘ladi. U yoki bu zonaning tabiiy sharoitlarini ta‘riflashda bolalar o‘simliklar dunyosini ta‘riflashga ko‘proq e‘tibor berishlari kerak. Bunda o‘simliklarga umumiy xarakteristika berish, o‘simliklarning tipik turlarini ta‘riflash va ularning gerbariy namunalari ko‘rsatish kerak. Shunga ko‘ra o‘simliklarni o‘rganishga bag‘ishlangan sinfdan tashqari ishlarni predmetli dars sifatida tuzish maqsadga muvofiqdir, bunda

tarqatma material qilib gerbariylardan, lanshaft to‘g‘risida tasavvur shakllantirish uchun esa suratlardan foydalaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Holmatov P. Q. Darsdan tashqari mashg‘ulotlar jarayonida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘llash. 13.00.02-Mehnat ta‘limi nazariyasi va metodikasi. Ped. Fan. Nomz. Diss.Guliston. 2004. -134 b.
- 2.Boltayeva I., Abdunazarova Z. CONDITIONS FOR USING THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF PRIMARY SCHOOL LESSONS //Academia Science Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 7-10.

3. Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.
4. Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 9. – С. 23-25.
5. Ochildieva G., Karshiyevna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.
6. ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI //Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.
7. Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o 'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.
8. Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo 'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.
9. Karshiyevna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.
10. Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

BOLALAR JAMOASI - PEDAGOGIK TA'SIRNING ASOSIY SHAKLI.

Abdullayeva Nasiba Jonon qizi
Termiz davlat pedagogika institute
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada bugungi kunda shaxsni shakllantirishda jamoaning yetakchi rol o'ynashi to'g'risidagi fikrlar va uni tashkil etishda umuminsoniy qadriyatlarning ustivorlihi hamda ahamiyati haqida mushohada qilingan

Tayanch tushunchalar: jamoa, o'quvchilar jamoasi, jamoaning shakllanish bosqichlari, jamoaning shakllanish darajalari, konformizm, lider, norasmiy lider.

Jamoa (lotincha «kollektivus» so'zining tarjimasi bo'lib, yig'ilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh) bir necha a'zo (kishi)lardan iborat bo'lib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh demakdir. Zamonaviy talqinda «jamo» tushunchasi ikki xil ma'noda ishlatiladi. Birinchidan, jamoa deganda bir necha kishilarning muayyan maqsad yo'lida birlashuvidan iborat tashkiliy guruhi tushuniladi (masalan ishlab chiqarish jamoasi, zavod jamoasi, o'quv yurti jamoasi, xo'jalik jamosi va hokazo).

Ikkinchidan, jamoa deganda yuqori darajada uyushtirilgan guruh tushuniladi. Jamoada va jamoa yordamida tarbiyalash – tarbiya tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lgan tamoyillardan biridir. Shaxsni shakllantirishda jamoaning yetakchi rol o'ynashi to'g'risidagi fikrlar pedagogika fanining ilk rivojlanish davrlaridayoq bildirilgan. **O'quvchilar jamoasi** yuqori darajada uyushtirilgan birlashma hisoblanad

Kishilar aniq maqsadga birgalikda tez erishish uchun jamoaga birlashadilar. Buning uchun jamoaning har bir a'zosi birgalikdagi faoliyatda faol ishtirok etishi zarur, faoliyat Umumiy tashkil eetilishi kerak. Jamoa a'zolari birgalikdagi faoliyat natijalari uchun yuqori shaxsiy javobgarlikni his qilishlari bilan ajralib turishadi. Jamoa a'zolar orasida faqatgina yagona maqsad va faoliyat emas, ularning g'am-qayg'ularining aloqador birligi aks etuvchi maxsus munosabatlar yuzaga keladi. Jamoada demokratik munosabatlar o'rnatiladi. Jamoani boshqarish organlari

jamoaning obro'li a'zolarini to'g'ridan-to'g'ri, ochiq saylab olish asosida shakllantiriladi.

Maktab jamoasi tarkibida eng barqaror bo'g'in – bu muayyan sinflar negizida shakllangan jamoalar sanaladi. Sinf jamoasi tarkibida o'quvchilar tomonidan amalga oshiriluvchi asosiy faoliyat o'qish faoliyati sanaladi. Yuqoridagi jamoaning o'ziga xos belgilaridan kelib chiqib, shunday xulosa chiqarish mumkin. O'quvchilar jamoasi – bu ijtimoiy ahamiyatga ega yagona maqsadni ko'zda tutuvchi, birgalikdagi faoliyatni tashkil etuvchi, umumiy saylab qo'yilgan organiga ega bo'lgan, mustahkamlik, umumiy javobgarlik bilan ajralib turuvchi, barcha a'zolarining huquq va majburiyatlarda tengligi sharoitida majburiy aloqadorlikka ega bo'lgan o'quvchilar guruhidir. Jamoani shakllantirish muayyan qonuniyatlarga bo'ysunadigan uzoq muddatli murakkab jarayondir. O'quvchilar jamoasini shakllantirish **to'rt bosqich**da amalga oshiriladi

Jamoa shakllanishining birinchi bosqichi. Mazkur bosqichda talab faqat o'qituvchilar tomonidan qo'yiladi. Bu jamoa rivojlanishining boshlang'ich nuqtasidir. Ushbu davrdagi jamoa hali tarbiyalovchi jamoa bo'lmay, balki «tashkil etuvchi birlik» (sinf yoki guruh) hisoblanadi. Faollar o'qituvchining yaqin yordamchilari sifatida ish olib boradilar.

Jamoa rivojlanishining ikkinchi bosqichi. Ushbu bosqich jamoa faolining o'qituvchi talabini qo'llab-quvvatlash hamda o'z navbatida uning o'zi bu talablarni jamoa a'zolari zimmasiga qo'yishi bilan tafsiflanadi. Bu bosqichda jamoaning barcha a'zolarining alohida faollik ko'rsatishga erishishlari zarur sanaladi.

Jamoa rivojlanishining uchinchi bosqichi. Jamoa faliyatida bu bosqich anchagina sermahsul hisoblanadi. Bu davrda butun jamoa «ayrim o'zini chetga olib qoluvchi, injiq shaxs»larga talab qo'ya boshlaydi.

Jamoa rivojlanishining to'rtinchi bosqichi. To'rtinchi bosqich jamoa a'zolarining o'ziga nisbatan yuksak axloqiy talablar qo'ya olishlari bilan ahamiyatlidir. Jamoaning hayoti va faoliyati mazmuni jamoa a'zolarining har biri

uchun shaxsiy ehtiyojga aylanadi. **O'quvchilar jamoasini shakllantirish shart-sharoitlari.** O'quvchilar jamoasini shakllantirishning jarayonida quyidagi shart-sharoitlarni hisobga olish lozim: pedagogik talab, jamoa faolini tarbiyalash, jamoaviy an'analarni qaror toptirish.

Jamoani shakllantirishda jamoa a'zolari va ularning faoliyatlariga qo'yiladigan yagona talablar muhim ahamiyat kasb etadi. Yagona talab o'quvchilarning dars jarayonidagi, tanaffus, sinfdan tashqari ishlar vaqtidagi, shuningdek, jamoat joylari hamda oiladagi xulq-atvor qoidalarini o'z ichiga oladi.

ADABIYOTLAR:

1. Abdirashidova M. I., Azimova D. U. TEACHING PRIMARY CLASS STUDENTS TO THINK INDEPENDENTLY BASED ON THE COMPETENT APPROACH //Results of National Scientific Research International Journal. – 2023.–T.2.– №. 4.–C. 161-171.
2. Usmonovna, A. D., & Jovlievna, N. M. (2024). USE OF STEAM TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION TRAINING. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(03), 134-137.
3. Abdirashidova, M. I., & Azimova, D. U. (2023). TEACHING PRIMARY CLASS STUDENTS TO THINK INDEPENDENTLY BASED ON THE COMPETENT APPROACH. Results of National Scientific Research International Journal, 2(4),161-171.
4. Ziyodullayeva, Z. (2022). BOSHLANG'ICH SINFLARNING ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI FANLARIDA INTERFAOL METODLARNING QO'LLANILISH USULLARI. ILM FAN TARAQQIYOTIDA ZAMONAVIY METODLARNING QO'LLANILISHI, 2(28), 157-160.
5. Каттакулова, Н. (2023). ИҚТИДОРЛИ ЎҚУВЧИЛАР БИЛАН ИШЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПЕДАГОГИК ТИЗИМИ. Interpretation and researches, 2(1).
6. Tursunova, S., & Kh, T. M. (2023). REGARDING THE DEVELOPMENT OF LINGUISTIC COMPETENCES IN PRIMARY EDUCATION. International Journal of Pedagogics, 3(04), 12-20.

7. 1.Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kasghari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.
- 8.Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.
- 9.Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.
- 10.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.
- 11.Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY-PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIGA ONA TILINI O'RGATISHNING LINGVISTIK ASOSLARI

Ro'zimamatova Mavluda Jumanazar qizi

Uzun tumani 8-maktab o'qituvchisi

Ilmiy rahbar: Abdunazarova Zaynab Almurod qizi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tilini o'rgatishning lingvistik asoslari ahamiyati, o'qituvchi jamoaviy ishlash davomida o'quvchilar faolligining oshishi, yo'llari va usullari haqida keng fikrlar yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Boshlang'ich sinf, darslar, ona tili, kompetentlik, nutqni tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish amallari.*

O'sib kelayotgan yoshlarni har tomonlama yetuk, barkamol shaxs bo'lib kamol topishlarida, davlat va jamiyat kelajagi uchun xizmat qiladigan avlod bo'lib tarbiyalanishlariga hukumatimiz tomonidan alohida e'tibor qaratilib kelinmoqda. Shuni ta'kidlash kerakki, umumiy o'rta ta'limning boshlang'ich sinflarida bir qancha ishlar olib borilmoqda. Boshlang'ich ta'lim ona tili

darslarida o'quvchilarni erkin va mustaqil fikrlovchi, ijodkor, vatanparvar kishilar qilib tarbiyalashda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mashaqqatli, fidokorona mehnati yotadi.

Boshlang'ich sinflarda ona tili darslari o'quvchilarning tafakkurini kengaytirish, mustaqil fikr yurita olishi, boshqalarning fikrlarini tushunib yetishi, o'zining fikrini og'zaki va yozma tarzda aniq bayon qila olishi, atrofidagi kishilar bilan erkin muloqotda kirisha olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu o'rinda ona tili darslariga o'quv fani emas, balki, butun ta'lim tizimini uyushtiruvchi ta'lim jarayoni sifatida qaraladi.

Boshlang'ich ta'limda ona tili fanining kompetentlik yondashuviga asoslangan Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlari boshlang'ich sinf o'quvchisining mustaqil fikrlashi, ifodalangan fikrni tushunishi va o'zining fikrini aniq, to'g'ri, mantiqiy izchillikda bayon qilish nuqtai nazaridan belgilanadi.

Umumiy o'rta ta'lim Milliy o'quv dasturida o'quvchilarning ona tili ta'limi bo'yicha tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan talablar quyidagi parametrlar orqali aks ettiriladi: o'quvchiga tilni o'qitish orqali shu til bo'yicha egallanadigan nutqiy faoliyatning asosiy to'rt turi: nutqni tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish amallari bo'yicha har bir sinfda taqozo etiladigan malaka va ko'nikmalar me'yorini rivojlantirish, bunda o'qish hamda mehnat jarayonida, oila va jamoat joylarida yuzaga keladigan turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikr almasha olish va fikr bayon eta bilish, eshitilgan materialni idrok etish, shuningdek, yozma manbalarni o'qish orqali axborot olish, voqea-hodisalarga o'z munosabatini bildirish tarzida muloqotga kirish malakasini egallab borish dinamikasi nazarda tutiladi.³³

Yosh avlod ma'naviyatini rivojlantirish o'zbek xalqining boy tarixi, milliy qadriyatlari, urf-odatlari va ularni o'zida aks ettirgan adabiy-badiiy meros bilan yaqindan tanishtirish, milliy an'ana, bayram, urf-odatlar asosida shakllangan

³³ Umumiy o'rta ta'limning Milliy o'quv dasturi. Ona tili (1-11-sinf). Toshkent, 2021. 4-bet. rtm.uz

milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirishni taqozo etadi. Bunda, jumladan, o'zbek adabiyotining ixcham va go'zal namunalari, xalqning tarixiy, madaniy hayotiga xos muhim lavhalar, jahon milliy madaniyatiga hissa qo'shgan o'zbek xalqi vakillarining ijodiy merosini o'rganish ham ko'zda tutiladi. Bu jarayonda o'rganilayotgan so'z va so'z shakllarini to'g'ri talaffuz qilish hamda yozish, so'zni grammatik jihatdan to'g'ri shakllantirish, so'zlarni o'rinli tanlash va sintaktik-uslubiy jihatdan to'g'ri baholay olish, jumla tuzish va nutq ohangini belgilashda adabiy til imkoniyatlaridan o'rinli foydalanish talab etiladi.

Boshlang'ich sinf ona tili fani oldiga qo'yilgan talablarda o'quvchini fikrlashga, boshqalar fikrini tushunib yetishga va shu fikr mahsulini og'zaki hamda yozma tarzda aniq, tushunarli burro bayon qila olishga, ya'ni kommunikativ savodxonlikni takomillashtirishga o'rgatishdan iborat. Shunga ko'ra ona tili fani oldiga ijtimoiy jihatdan mukammal shakllangan, mustaqil fikrlaydigan, nutq va muloqot madaniyati rivojlangan, savodxon shaxsni kamol toptirish maqsadi qo'yiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi ona tili darslari orqali bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lish bilan birga o'zining fikrini o'zgalarga tushuntirib bera olishi, ularni tinglab tushuna olishi, bahs-munozaraga kirisha olishi, ya'ni kommunikativ kompetentsiyaga ega bo'lishi lozim.

Shu bilan birgalikda kundalik hayotiy faoliyatida duch keladigan muammolarni bartaraf qilishida ona tilidan olgan bilim, ko'nikma malakalaridan o'z o'rnida foydalana bilishlarini takomillashtirish ham zarur. Buning uchun Davlat ta'lim stnadartlari kompetentlik yondashuviga asoslangan holda takomillashtirilishi lozim.

Har bir qilinayotgan ta'lim sohasidagi barcha ishlarning zamirida aniq maqsad, kelajak avlodning taqdiri yotadi. Kelajak avlodning taqdiri esa, albatta mamlakat taqdiri hisoblanadi. Shuning uchun ham ustoz va murabbiylar har doimgidan shiddatli va kasbiy mahoratini namoyon qilgan holda ishlashlari kerak bo'ladi.

Bunday yuksak ishonch va ehtiromga biz ustozlar munosib bo'lishimiz, ta'lim fidoyisi sifatida yangi–yangi qirralar kashf etishimiz, har bir darsni yangi izlanishlar, yangi metodlar, didaktik vositalar bilan hamda innovatsion g'oyalar asosida yangiliklar yaratishimiz kerak. Bular barkamol, yetuk shaxsni tarbiyalash uchun hozirgi ustoz va murabbiylarning eng ustuvor vazifalari sirasiga kirishi kerak. Chunki ta'lim taqdiri – kelajak avlod taqdiri, kelajak avlod taqdiri esa mamlakatning kelajak taqdiridir.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quv fani sifatida tilni o'rganish tizimi uning barcha tomonlarini, ya'ni fonetikasi, leksikasi, so'z yaslishi va grammatikasi (morfologiya va sintaksis)ning o'zaro ichki bog'lanishlariga asoslanadi. Metodika fani sifatida esa ona tili o'qitish metodikasi boshlang'ich ta'lim standart belgilab bergan vazifalarni amalga oshiradi, ya'ni tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirish, mustaqil fikrlaydigan, o'zining fikrini og'zaki va yozma tarzda aniq, to'g'ri va tushunarli bayon qila olishi, jamiyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga oid metod va usullarni ishlab chiqadi.³⁴

Tilning barcha tomonlari o'zaro bog'lanishining ko'p qirraliligi va murakkabligi, ularning dialektik birligi, avvalo, uning shaxslararo munosabatga kirishish vazifasida namoyon bo'ladi. Shaxslararo munosabatga kirishishi tilning muhim xususiyati, asosidir. Bu vazifani tilning har bir qismi boshqa qismlar bilan o'zaro bog'lanishda bajaradi. Har bir so'zga xos bo'lgan tovush shakli kishilarga aloqa uchun imkoniyat yaratadi. Ammo so'zning tovush qurilishi, shakli mazmunsiz aqlga to'g'ri kelmaganidek, o'zicha yashamaydi. Istalgan tovushlar yig'indisi emas, balki ma'lum ma'no bildiradigan tovushlar yig'indisigina aloqa maqsadiga xizmat qilishi mumkin.

Ma'lumki, ma'no bildiradigan tovushlar yig'indisi so'zdir. Tilning lug'at boyligi, leksikasi fikr ifodalash uchun xizmat qiladigan o'ziga xos qurilish materialidir.

³⁴ Jo'rayeva N. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasining dolzarb masalalari. Scientific Journal Impact Factor, 2(9). 2021.

Tilning lug'ati qanchalik boy bo'lsa ham grammatikasiz u o'lik hisoblanadi. Tilning lug'at boyligi o'z-o'zicha aloqa vazifasini bajarmaydi. Aloqa maqsadida xizmat qilish uchun lug'at boyligidagi so'zlar bir-biri bilan grammatik jihatdan o'zaro bog'lanib, gap tuziladi. Mana shu tuzilgan gap orqali fikr ifodalanadi.

Shunday qilib, tilning har bir jihatining o'ziga xos xususiyatini ko'rib chiqishning o'zi ularning o'zaro munosabatini, bir-biriga o'tishining murakkabligini ta'kidlaydi. Tilshunoslik fani bo'limlari o'rtasidagi munosabatlar ham shunga o'xshash murakkabdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Umumiy o'rta ta'limning DTS va o'quv dasturi. – T., 2017. – 74 b.
2. Jo'rayeva N. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasining dolzarb masalalari. Scientific Journal Impact Factor, 2(9). 2021.
3. Abdunazarova Z. MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR IJTIMOYILASHUVINING NAZARIY ASOSLARI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.
4. Boltayeva I., Abdunazarova Z. THE IMPORTANCE AND FORMS OF ORGANIZATION OF PRIMARY EDUCATION TEACHERS' USE OF THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF STUDENTS' LEARNING ACTIVITIES // Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 29-33.
5. Abdunazarova Z. A. Q. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI IJTIMOYIY RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI // Academic research in educational sciences. – 2023. – T. 4. – №. TMA Conference. – C. 768-772.
6. Boltayeva I., Abdunazarova Z. CONDITIONS FOR USING THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF PRIMARY SCHOOL LESSONS // Academia Science Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 7-10.
7. Karshiyevna M. U. et al. Forming Concepts of Grammar and Word Formation in Primary Grades // Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 164-168.
8. Boltayeva R., Muminova U. O'QUVCHI-YOSHLARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH // Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 9. – С. 23-25.
9. Ochildieva G., Karshievna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.
10. ISSN U. M. Q. 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022 IMPORTANT PROBLEMS OF UZBEK ANONYMITY IN THE WORKS OF KASGHARI // Umida Muminova Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education.

- 11.Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o 'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.
- 12.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo 'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.
- 13.Karshiyevna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.
- 14.Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

DIDAKTIK O'YINLARINING MOHIYATI

Qodirqulova Zarnigor Sirojiddinova

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti

3-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Abdunazarova Zaynab Almurod qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tili darslarida didaktik o'yinlarning ahamiyati, o'qituvchi jamoaviy ishlash davomida o'quvchilar faolligining oshishi, yo'llari va usullari haqida keng fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, didaktik o'yinlar, darslar, ona tili, kompetentlik, nutqni tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish amallari.

Yoshlarni o'qitish va tarbiyalash kabi murakkab masalalarni muvaffaqiyatli hal qilish ko'p jihatdan o'qituvchining g'oyaviy e'tiqodi, professional mahorati, bilimdonligi, kasbiy madaniyati hamda innovatsion qobiliyatiga bog'liqdir. mahoratli o'qituvchi dars jarayoniga kutilmagan innovatsiyalarni olib kiradi. Bu esa o'quvchilarda darsga bo'lgan qiziqishni oshiradi. Shunday innovatsiyalardan biri dars jarayoniga rolli o'yinlarni tadbiq etishdir.

O'quv jarayonida o'yinlarni qo'llash, uning qay tarzda o'tishi tayyorgarlikka, materiallar tayyorlashga, o'yin qoidalariga rioya qilish va o'yinni to'g'ri tashkil etishga bog'liqdir. Avvalo, o'quvchilarga o'yin qoidalari tanishtirilishi, uning mohiyati tushuntirilishi lozim. So'ngra o'quvchilar o'z rollari bilan o'yinda ishtirok etadilar. O'qituvchining vazifasi esa, o'yin davrida o'quvchilarni

kuzatish, qanday qatnashganliklarini hisobga olish hamda o'quvchi bajargan ishlarga qarab ularni baholashdan iborat.

Darsda o'yin ruhi vujudga kelib, maqsad aniq bo'lsa, dars qiziqarli bo'lishi turgan gap. O'quvchilar dars jarayonida turli manbalar asosida ishlaydilar, hisobotlar yig'adilar, munozara va bahslar olib boradilar hamda o'z fikrlarini bildiradilar. Shunisi diqqatga sazovorki, o'quvchilar mustaqil ravishda turli vazifalarni bajaradilar, o'zlarini bir necha kasblarda sinab ko'radilar. muammolarni hal qilishda yana nimalarga e'tibor berishligini ko'proq talab qiladilar.

Rolli o'yinlarni tashkil qilishda mavzuni e'lon qilish, reja tuzish, o'yin shartlari bilan oldindan tanishtirish, kerakli manbalarni ko'rib chiqish, ko'rilayotgan muammo ko'lami, rollarni taqsimlash, konsultatsiyalar uyushtirish kerak bo'ladi. Darsni jihozlash, texnika vositalarini qo'llash, rasm va jadvallarni qo'yish va boshqa ishlarda qatnashgan o'quvchilarni ham hisobga olinishi lozim.

O'qituvchilarning tayyorgarligi, qay darajada qatnashishlari va faolliklari darslarning samarali o'tishida muhim rol o'ynaydi. O'yin natijalarini o'qib chiqish, xulosalash o'qituvchilarning mavzuni qanday o'zlashtirganliklarini aniqlashga imkon beradi. O'quvchilar bilimini baholash, ularni rag'batlantirish muhim bo'lib, bilimga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshiradi, har qanday muammoga atroflicha yondoshishga undaydi.

Shuni hisobga olish lozimki, o'yin darslarida bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish mustahkamlanibgina qolmay, yangi materialni o'rganish umumlashtirish, tizimlashtirish, xususan, muammolarni hal qilishda to'g'ri va aniq yo'l topish, o'z fikrida turish, uni himoya qilish rag'batlantiriladi.

O'yin texnologiyalari boshqa ta'lim va tarbiya usullaridan farq qiladi, chunki o'quvchi ijtimoiy hayotda yuz beradigan jarayonlarda shaxsan ishtirok etishiga, bir oz vaqt haqiqiy hayot sharoitida yashashga imkon beradi. O'yinning boshqa ta'lim shakllariga nisbatan afzalliklari quyidagilardan iborat:

- o'yin ishtirokchisi muayyan muhim vaziyatda o'zini namoyon qilishi mumkin;

- o'quvchi uchun o'yin g'ayrioddiy voqea, ayniqsa jozibali va o'tkir, o'ziga xos ekstremal vaziyat, aniqlik darajasi asosan o'qituvchi tomonidan belgilanadi;

- o'yin tabiiy ravishda qiziqarli;

- o'yin ishtirokchi tomonidan o'zini takomillashtirish, psixologik barqarorlik, kompetentsiya uchun o'zini sinab ko'rish va shu bilan o'rganish motivatsiyasini kuchaytirishga imkon beradi.

O'yin jamoadoshlarining muhim qismini his qilish, bag'rikenglikni rivojlantirish va hokazolarni his qilish imkonini beradi, shaxsiyat va atrof-muhitni uyg'unlashtiradi, chunki o'yinda ma'lum xato huquqi mavjud. Shu bilan birga, o'yinda shaxsning o'z-o'zini qadrlashi uning rivojlanishining kalitiga aylanib bormoqda.

O'yin texnologiyalari boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitish va o'qitishning an'anaviy usullarini almashtirmaydi, balki ularni oqilona to'ldiradi, o'qituvchining pedagogik arsenalini kengaytiradi va o'quv jarayonining maqsad va vazifalariga yanada samarali erishishga imkon beradi.

O'quv jarayonida o'yinlardan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarining faolligini oshirishga yordam beradi, kognitiv faoliyatni, kuzatishni, e'tiborni, xotirani, fikrlashni rivojlantiradi, o'quvchi qiziqishini qo'llab-quvvatlaydi ijodiy tasavvurni rivojlantiradi, majoziy fikrlashni rivojlantiradi, bolalarda charchoqni ketkazadi, chunki o'yin o'quv jarayonini bola uchun qiziqarli qiladi.

O'yinlar o'quvchida mavzuga katta qiziqish uyg'otadi, har bir o'quvchining individual qobiliyatlarini rivojlantirishga, kognitiv faollikni rivojlantirishga imkon beradi. O'yin o'quvchilar tomonidan qanday ta'sir qilishi bilan emas, balki har bir o'quvchiga nisbatan muayyan vazifani hal qilishda uning samaradorligi bilan belgilanadi. O'yinlarning samaradorligi, birinchi navbatda, ularni muntazam ravishda ishlatishga, ikkinchidan, odatiy didaktik mashqlar bilan birgalikda o'yin dasturining diqqat markaziga bog'liq.

Barcha o'yinlar axborot manbaidir. "Didaktik o'yinlar" - bu atama didaktika bo'limiga maqsadli kiritilgan o'yinlarga nisbatan majmuidir. Ta'limdagi ijodiy syujetli-rolli o'yinlar nafaqat o'yin-kulgi balki kognitiv materialni tashkil etish usuli hamdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdunazarova Z. MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR IJTIMOYILASHUVINING NAZARIY ASOSLARI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

2. Boltayeva I., Abdunazarova Z. THE IMPORTANCE AND FORMS OF ORGANIZATION OF PRIMARY EDUCATION TEACHERS' USE OF THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF STUDENTS' LEARNING ACTIVITIES // Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 29-33.

3. Abdunazarova Z. A. Q. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI IJTIMOYIY RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI // Academic research in educational sciences. – 2023. – T. 4. – №. TMA Conference. – C. 768-772.

4. Boltayeva I., Abdunazarova Z. CONDITIONS FOR USING THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF PRIMARY SCHOOL LESSONS // Academia Science Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 7-10.

5. Abdunazarova Z. BOSHLANG'ICH SINFLARDA DIDAKTIK O'YINLARNING TA'LIMIY TARBIYAVIY VA RIVOJLANTIRUVCHI AHAMIYATI // TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – C. 207-212.

6. Abdunazarova Z. A. For Publication of Paper Entitled THE PLOT-THE ESSENCE OF ROLE-PLAYING GAMES AND THEIR ROLE IN TEACHING MOTHER TONGUE lessonsin.

7. Abdunazarova Z. A. K. Importance of the pedagogical and psychological use of story role-plays in primary school at native language lessons // Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – T. 1. – №. 11. – C. 760-766.

8. Abdunazarova Z. WAYS AND METHODS OF USING ROLE-PLAYING GAMES IN MOTHER TONGUE CLASSES FOR THE SOCIALIZATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS // Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL). – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 85-90.

9. Nishonova D., Abdunazarova Z. BOSHLANG'ICH TA'LIM SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUV // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

10. To'xtamishova M., Abdunazarova Z. BOSHLANG'ICH TA'LIM SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

11. Xolmirzayeva M., Abdunazarova Z. BOSHLANG'ICH SINF OQUVCHILARINING OGZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISH USULLARI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 1.

12. Abdunazarova Z. A. For Publication of Paper Entitled THE PLOT-THE ESSENCE OF ROLE-PLAYING GAMES AND THEIR ROLE IN TEACHING MOTHER TONGUE LESSONSIn.

13. Shabbazova D, Abduhalimova Y., Abdunazarova Z. Psychological and pedagogical factors of developing literacy of primary class students based on personal value approach //Journal of positive school psychology. – 2022. – T. 6. – №. 9. – C. 3707-3712.

14. Abdunazarova Z. A. K. Importance of the pedagogical and psychological use of story role-plays in primary school at native language lessons //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – T. 1. – №. 11. – C. 760-766.

15. Abdunazarova Z. WAYS AND METHODS OF USING ROLE-PLAYING GAMES IN MOTHER TONGUE CLASSES FOR THE SOCIALIZATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL). – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 85-90.

16. Qarshiyevna M. U. et al. Xudoyberdi To 'xtaboyev asarlarining bolalar adabiyotidagi o' rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 399-403.

17. Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo 'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

18. Karshiyevna M. U. POLYSEMANTIC DESCRIPTION OF VOCABULARY IN "MAHBUB UL-QULUB" //Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research. – 2024. – T. 11. – №. 02. – C. 392-395.

19. Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA DIDAKTIK O'YINLARINING AHAMIYATI.

Bobomurotova Zulxumor

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti

3-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Abdunazarova Zaynab Almurod qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tili darslarida didaktik o'yinlarning ahamiyati, o'qituvchi jamoaviy ishlash davomida o'quvchilar faolligining oshishi, yo'llari va usullari haqida keng fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, didaktik o'yinlar, darslar, ona tili, kompetentlik, nutqni tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish amallari.

Respublikamiz xalq ta'limi oldida turgan asosiy vazifa har tomonlama kamol topgan sog'lom, qobiliyatli, o'z Vatani va xalqiga sodiq insonlarni

tarbiyalash va ularni voyaga yetkazishdan iboratdir. Bu ulugʻ maqsadni roʻyobga chiqarish xalq taʼlimi tizimiga qarashli barcha xodimlar va keng oʻqituvchilar ommasidan oʻz ishiga ijodiy yondashish, har bir ishda yuksak samaradorlikka erishish xilma-xil metodik usullarni oʻylab topish hamda uni maktab hayotiga tadbiq etishni talab qiladi. Bugun maktablarda taʼlim olayotgan oʻquvchilar ilmfan, texnika taraqqiyoti erishgan bir qator yutuqlardan bahramand boʻlgan maʼlum darajada bilimli kishilardir.

Boshlangʻich sinf ona tili darslarida oʻyinga yondashuvning maqsadi - aniq amaliy koʻnikmalarni egallash, ularni vosita mahorati darajasida mustahkamlash, bilimlarni tajribaga oʻtkazish. Taʼlim vazifalari didaktik oʻyinlar yordamida ham hal qilinadi, masalan, sabr-toqat va bagʻrikenglikka oʻrgatish, toʻgʻri oʻqitish va boshlangan ishni oxiriga etkazish qobiliyati; guruh ishlarida birgalikda ishlash, boshqa oʻquvchilarning fikrini tinglash, nutqida tanqidga toqat qilish, tengdoshlarining xatolari haqida nozik gapirish qobiliyatini rivojlantirish; notiqlik mahorati, maqsadga erishish istagi va qobiliyatini egalladi. Sinfda oʻynash juda jiddiy vazifa boʻlishi mumkin. Bunday holda, darsda oʻyin texnologiyalari elementlaridan foydalanishning aniq qulayligi oʻqituvchining puxta tayyorgarlik ishlaridir.

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining kommunikativ kompetentsiyasini rivojlantirish ona tilini oʻqitishning asosiy maqsadi hisoblanadi. Tilda muloqot qilish, grammatik va leksik potentsialni amalga oshirish oʻquvchilarning faol nutqini taʼminlaydigan, aloqani ragʻbatlantiradigan, ona tilini oʻrganishga qiziqishini shakllantirishga yordam beradigan darslarni talab qiladi. Yuqoridagilardan tashqari, oʻqituvchining vazifasi oʻquvchilarning shaxsiy salohiyatini rivojlantirishdir. Ona tili darsida oʻyinlardan foydalanish ushbu vazifalarni bajarishga yordam beradigan samarali oʻqitish usuli hisoblanadi.

Oʻyin shakllari oʻquv jarayoni amaliy mashgʻulotlarga imkon qadar yaqin boʻlishi bilan farqlanadi. Boshlangʻich sinf oʻquvchilari oʻz rolining tabiati va manfaatlariga muvofiq amaliy qarorlar qabul qilishlari kerak. Koʻpincha, ular

o'yin mazmuniga kiritilgan ziddiyatli vaziyatda rol o'ynashlari kerak. Ko'pgina o'yinlarda qarorlar birgalikda qabul qilinadi, bu esa o'quvchilarning fikrlash va muloqotmandliklarini rivojlantiradi. O'yin davomida ma'lum bir hissiy kayfiyat paydo bo'lib, o'quv jarayonini faollashtiradi. O'yin - bu boshlang'ich sinf o'quvchilarining yetakchi faoliyatidir. O'yinda ko'plab muhim hayotiy ko'nikmalar o'rgatiladi, xarakter xususiyatlari shakllanadi.

Didaktik o'yinli metodlar o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Ular o'quvchi shaxsidagi ijodiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish va rivojlantirishning amaliy yechimlarini aniqlash va amalga oshirishda katta ahamiyatga ega. Didaktik o'yinlarning asosiy turlari: intellektual (aqliy) va harakatli hamda aralash o'yinlardan iborat. Bular o'quvchilarda aqliy, jismoniy, axloqiy, ma'naviy, ma'rifiy, psixologik, estetik, badiiiy, tadbirkorlik, bunyodkorlik, mehnat, kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Rivojlantiruvchi o'yinlar olingan bilimlarni amalda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish uchun ishlatiladi. Bu juda ko'p amaliyot va ko'p vaqt talab qiladigan o'quv faoliyatining murakkab shakli.

O'quv o'yinlarining asosiy xususiyatlari:

- amaliy faoliyatning ayrim turlarini modellashtirish;
- faoliyatni amalga oshirish shartlarini modellashtirish;
- rollarning mavjudligi, ularning o'yin ishtirokchilari o'rtasida taqsimlanishi;
- o'yin ishtirokchilarining rol maqsadlaridagi farq;
- muayyan rollarni o'ynaydigan ishtirokchilarning o'zaro ta'siri;
- butun o'yin jamoasi uchun umumiy maqsadning mavjudligi;
- ishtirokchilar faoliyatini guruh yoki individual baholash.

O'yin jarayonning faol ishtirokchisining fazilatlarini shakllantirish, qaror topish va qabul qilishni o'rganish imkonini beradi; boshqa sharoitlarda va vaziyatlarda topilishi mumkin bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirish; raqobatbardoshlikni, xulq-atvorning o'ziga xosligini, o'yinda belgilangan

o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyatini o'rganish; muloqot qilishni o'rganish, aloqalarni o'rnatish; hamkorlar bilan muloqot qilishdan zavqlanish, o'quvchilar uchun jozibador bo'lgan maxsus hissiy muhitni yaratishni o'rganish.

Didaktik o'yinlarning bilim faolligini rivojlantirishga va o'quvchilarning o'qishga bo'lgan rag'batini oshirishga ijobiy ta'siri umumiy e'tirof etilishiga qaramay, ular fanlarni o'qitish metodikasida hali etarlicha chuqur va puxta yechim topmaganlar.

Aksariyat o'qituvchilar, metodistlar va didaktiklar o'quv jarayonida amalga oshiriladigan va didaktik deb ataladigan o'yinni o'ynaydilar. Ushbu masala bo'yicha psixologik-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, o'quv jarayoniga kiritilgan o'yin harakatlarini kuzatish, shuningdek, to'plangan tajribani tushunish didaktik o'yinlarning quyidagi turlarini ajratib ko'rsatishga imkon beradi.

O'yin mashqlari. Odatda ular 10-15 daqiqa vaqt oladi va o'quvchilarning bilim qobiliyatini yaxshilashga qaratilgan bo'lib, ular kognitiv qiziqishlarni rivojlantirish, o'quv materialini tushunish va mustahkamlash, yangi vaziyatlarda foydalanish uchun yaxshi vositadir.

Bular turli viktorinalar, krossvordlar, boshqotirmalar, chinlar, charadlar, boshqotirmalar, maqol va matallarning tushuntirishlari, topishmoqlardir.

Sayohat o'yinlari.

Ular asosan o'quv materialini chuqurlashtirish, tushunish va mustahkamlash maqsadlariga xizmat qiladi.

Maktab o'quvchilarining sayohat o'yinlaridagi faolligi og'zaki hikoyalarda, savol-javoblarda, ularning shaxsiy tajribalarida va fikrlarida ifodalanadi.

Syujetli-rolli o'yinlar.

Boshlang'ich sinflarda o'yin o'quvchilarning ijtimoiy tajribasini oshirishning asosiy usuli hisoblanadi. Bunda syujetli-rolli o'yinlar yetakchi hisoblanadi. Ularni o'tkazish shakli ma'lum bir vaziyatni improvizatsiya qilishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, ko'p hollarda, bu o'yinlar davomida bola kattalar rolini

bajaradi. Syujetli-rolli o'yin mashq o'yinlari va sayohat o'yinlaridan shunday farq qiladiki, xayoliy vaziyat sharoitlari qo'yiladi va o'quvchilar ma'lum rollarni bajaradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Abdunazarova Z. MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR IJTIMOYLASHUVINING NAZARIY ASOSLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

2.Boltayeva I., Abdunazarova Z. THE IMPORTANCE AND FORMS OF ORGANIZATION OF PRIMARY EDUCATION TEACHERS'USE OF THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF STUDENTS'LEARNING ACTIVITIES //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 29-33.

3.Abdunazarova Z. A. Q. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI IJTIMOYIY RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI //Academic research in educational sciences. – 2023. – T. 4. – №. TMA Conference. – C. 768-772.

4.Boltayeva I., Abdunazarova Z. CONDITIONS FOR USING THE PROJECT METHOD IN THE FORMATION OF PRIMARY SCHOOL LESSONS //Academia Science Repository. – 2023. – T. 4. – №. 04. – C. 7-10.

5.Abdunazarova Z. BOSHLANG'ICH SINFLARDA DIDAKTIK O'YINLARNING TA'LIMIY TARBIYAVIY VA RIVOJLANTIRUVCHI AHAMIYATI //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – C. 207-212.

6.Abdunazarova Z. A. For Publication of Paper Entitled THE PLOT-THE ESSENCE OF ROLE-PLAYING GAMES AND THEIR ROLE IN TEACHING MOTHER TONGUE lessonsin.

7.Abdunazarova Z. A. K. Importance of the pedagogical and psychological use of story role-plays in primary school at native language lessons //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – T. 1. – №. 11. – C. 760-766.

8.Abdunazarova Z. WAYS AND METHODS OF USING ROLE-PLAYING GAMES IN MOTHER TONGUE CLASSES FOR THE SOCIALIZATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL). – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 85-90.

9.Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo 'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.

10.Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.

11.Davlatmatamovna H. G., Karshievna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.

12.Qarshiyevna U. M. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarining pedagogika tarixida tutgan o'rni //Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – C. 332-335.

13.Muminova U. MAHBUB UL-QULUB //ASARIDAGI MA'NO KENGAYISHIGA UCHRAGAN SO 'ZLAR XUSUSIDA. Interpretation and researches. – 2023. – T. 2. – №. 1.

IXTISOSLASHTIRILGAN MAKTAB RAHBARLARINING BOSHQARUV FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI

Abduraimov Sirojiddin Faxriddin o'g'li

Termiz davlat universiteti magistri

sirojiddinabduraimov22@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ixtisoslashtirilgan maktab rahbarlarining boshqaruv faoliyati samaradorligini oshirish usullari hamda maktab pedagoglar kengashi tomonidan jamoani o'z-o'zini boshqarish va bevosita rahbar tomonidan tasdiqlangan maktab Nizomiga muvofiq amalga oshirish, pedagog xodimlarni birlashtiruvchi jamoa tuza olishi haqida atroflicha ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: rahbar, boshqaruv, pedagog, o'z-o'zini boshqarish, jamoa, birdamlik, hamkorlik, rivojlantirish, takomillashtirish, bilim, tarbiya, ko'nikma, samaradorlik.

KIRISH.

Ixtisoslashtirilgan maktabga rahbarlik qilish va uni boshqarish O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va O'zbekiston Respublikasining Xalq ta'limi to'g'risidagi qonunlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Agentlik ta'lim tizimi rahbar xodimlarining kommunikativ kompetentligi og'zaki, yozma va kompyuter vositachiligida faoliyat doirasida o'zaro axborot va tajriba almashishni samarali amalga oshirishga qaratilgan istak, qobiliyat va tayyorgarlik sifatida belgilanib, pedagogik-psixologik asoslarini aniqlashda alohida ahamiyatga ega. Boshqaruvga tizimli yondashishning o'ziga xosligi shundaki, u o'rganishni ob'ektning yaxlitligini, uni ta'minlovchi mexanizmlarni ochib berishga, murakkab ob'ektning turli bog'lanish turlarini aniqlashga va ularni yagona nazariy asosga birlashtirishga yo'naltiradi. Maktab

tegishli bo'lgan ijtimoiy tizimlarning belgilarini aniqlash uchun tizim tushunchasining ta'rifiga murojaat qilish kerak.

MUNOZARA VA MUHOKAMA

O'zbekistonda rahbar kadrlar tayyorlash texnologiyasini tizim shaklida zamonaviy asoslash va amalga oshirish aniqlik, ilmiylik, ob'yektiaik va amaliyotga qaratilganligi bilan muayyan afzalliklarga ega. Bu esa, o'z navbatida, rahbarlik lavozimlariga fidoyi, ishbilarmon mutaxassislar, zamonaviy rahbarlar kelishi uchun zamin hozirlaydi. Bunda rahbar kadrlar tayyorlash texnologiyasi bosqichlari uzviy holda olib boriladi. Ushbu texnologik tizimni taklif etayotgan mutaxassislar fikriga ko'ra, har bir bosqich o'ziga xos faoliyat doirasiga ega bo'lib, ularni quyidagicha sharhlash mumkin:

“Birinchii bosqich-keyingi bosqichlar uchun belgilovchi, g'oyaviy-strategik manba vazifasini o'taydi. Zero, har bir mamlakat o'z taraqqiyotining ma'lum bir davri uchun muayyan maqsadni hamda unga erishish yo'lila bajarilpshi kerak bo'lgap vazifalarni belgilab oladi va ularning qay darajada bajarilishi rahbar kadrlarning xislatlari, ijrochilik mahoratiga bog'liq bo'ladi.

Ikkinchi bosqich. Zamonaviy rahbar modeli ilmiy-amaliy jihatlardan asoslangach. uning hayot bilan yaqinligi. birligini ta'minlash taqozo etiladi. Buning uchun “maqsad-natija”, “ideal rahbar-real rahbar” orasidagi farq izchil o'rganiladi. Ideal va real rahbar modellari orasidagi farq, nomuganosiblikning sabablari anikdanadi, ularni bartaraf qilish choralari belgilanali.

Uchilchi bosqich. Rahbar kadrlar tayyorlash davlat tomonidan amalga oshiriluvchi uzluksiz jarayondir. Shu sababli ham bu jarayon istiqbolni ko'zda tutgan holda tashkil qilinadi”³⁵.

Rahbarning jamoaga ta'sir o'tkazishining turli vositalari mavjud. Ular qatoriga quyidagilar kiradi:

³⁵ Madiyarov G.A. Iste'mol tovarlari bozorida marketing tizimini rivojlanishi. Iqtisod fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya. -T.: TDIU, 2008. 86-b

- “tashkiliy-rasmiy uslublar - rahbarning jamoada o’zini tutish qoidalar;
- ijtimoiy-psixologik uslublar - ma’naviy rag’batlantirish, sog’lom
- muhitni yaratish, xodimlarda axloqtamoyillariga muvofiq yashash ehtiyojlarini

- rivojlantirish. Ular bilvosita boshqaruvga ta’sir ko’rsatadi hamda ijtimoiy vositalar- jamoada o’zaro munosabatlar tizimi, zarur xislatlar, ijtimoiy ehtiyojlarni

- shakllantirish omillaridan foydalanishga asoslangan;
- ma’muriy uslublar - rahbarning xodimga o’zini jamoada tutishi;
- axloq tamoyillariga rioya etishini tushuntirish, rahbar-likda adolat, insonparvarlik, xolislikka amal qilish;

- tarbiya uslublari - rahbar xodimni muayyan xatti-harakatga (ishontiris va majburlash) undaydi hamda uning faoliyati va xatti-harakatini baholaydi (mukofotlash va jazolash)”³⁶.

- Ishontirish uslubi — rahbar xodimlarda o’z vazifalarini samarali bajarish, ish jarayonida hamkasblari bilan ahil bo’lish axloqiy sifatlarini shakllantiradi.

Ijroga yo’naltirish uslubi buyruqyoki iltimos shaklida bo’lishi mumkin. Farmoyish berish rahbarning ish vositasi hisoblanadi. O’ziga bo’ysunuvchiga topshiriq berar ekan, u har gal buning uchun buyruq yoki iltimos shaklini qo’llashdan iborat axloqiy tanlovga ro’para bo’ladi.

Rag’batlantirish uslubi xodimlar ish faoliyatini baholashda qo’llaniladi.

Rahbarning o’ziga bo’ysunuvchilarni ishdagi muvaf-faqiyatlari uchun mukofotlash huquqi boshqaruvning o’ziga xos xususiyati bo’lib, xizmat munosabatlarining tarkibiy qismi hisoblanadi.

Tanqid uslubi — rahbarning xodim mehnati to’g’risida salbiy fikrlar bildirishi bilan bog’liqdir. Xodimni jazolash tartibi amaldagi qonunchilik bilan belgilanadi, huquqiy me’yorlar bilan muvofiqlashtiriladi va tegishli jazo

³⁶Jalolov A. K. Institutsional o’zgarishlar davrida kasbiy o’zgaruvchanlik menejmenti. Nomzodlik dissertatsiyasi. T.: 2005. 64-b.

choralari bilan amalga oshiriladi. Tanqid usulini samarali qo'llash uchun qator qoidalarga rioya etilishi lozim:

- xodim faoliyatini tanqid qilish aniq, tekshirishda tasdiklangan dalillarga asoslanishi kerak;

- xodimning ishni qoniqarsiz bajarishdagi aybdorligi darajasi to'la aniqlanishi zarur;

- xodim qilmishini xolis baholash uning xatti-harakatlari sabablari, shaxsiy xislatlarining o'ziga xosligiga aniqlik kiritishni taqozo etadi;

- jazo aniq ayb uchun berilishi, shaxsga umumiy aloqadorligiga yo'l qo'yilmasligi darkor;

- ayb uchun jazo o'z vaqtida va muqarrar bo'lishi lozim;

- bir odamning aybi uchun butun jamoani jazolashga yo'l qo'yib bo'lmaydi.

Notiqlik san'atining asosiy qoidalari universal hisoblanadi, ya'ni ular omma orasida nutq so'zlash vaziyatlarida tatbiq etilaveradi:

- notiqlik san'ati ko'nikmalarini hosil etish;

- nutqso'zlashga bevosita tayyorgarlik ko'rish;

- nutq so'zlash vaqtida o'zini tutish.

Notiqlik san'ati ko'nikmalarini hosil qilish tinglovchilar bilan uchrashishga umumiy hozirlik ko'rish jarayonida quyidagi usullarni qo'llashni nazarda tutishi mumkin:

- tasavvur qilingan tinglovchilar oldida muayyan mavzu bilan so'zga chiqish;

- kasb faoliyatida ishlatiladigan muayyan atamalar va tushunchalar ta'rifi aniqlik kiritish;

- o'z chiqishlarida audio yoki video yozuvlaridan ko'rgazmali qurollar va komp'yuter texnikasidan foydalanish.

Bundan tashqari, "boshqaruv", "yetakchilik", "boshqaruvchi" va "yetakchi" kabi tushunchalarni farqlay olishimiz kerak. Boshqaruv nazariyasining takomillashtirilishi yetakchilik nazariyasini rivojlantirish uchun imkon yaratdi.

Maktab kabi tizimning tuzilishi xilma-xil, ko'p strukturaviy bo'lib, unda juda ko'p turli xil tuzilmalar ishlaydi, ularni to'rtta asosiy guruhga birlashtirish mumkin.

1) maktabning moddiy va o'quv bazasining tuzilishi; bular. maktab binolari, mebellar, texnik jihozlar, o'quv qurollari, texnik o'qitish vositalari va boshqalar kabi elementlarni ulash usuli.

2) maktab jamoasining tuzilishi, shu jumladan:

- fanlar bo'yicha uslubiy komissiyalar, fan bo'limlari, o'qituvchilar, turli norasmiy guruhlar va boshqalar mavjud bo'lgan professor-o'qituvchilar tarkibi;

- boshlang'ich, o'rta va katta sinflar jamoalari, o'quvchilarning manfaatlariga muvofiq turli xil o'quvchilar birlashmalaridan iborat o'quvchilar jamoasi tarkibi;

- maktab yordamchi xodimlarining tuzilishi;

- boshqaruv apparati tuzilishi (boshqaruvning tashkiliy tuzilmasi).

3) protsessual tuzilmalar- eng harakatchan, dinamik, odamlar faoliyatida namoyon bo'ladi. maktabda har bir darsning tuzilishidan tortib innovatsion jarayongacha bo'lgan juda ko'p sonli protsessual tuzilmalar mavjud. tizim tuzuvchi, birlashtiruvchi, boshqalarni bo'ysundiruvchi ta'lim jarayonidir.

4) umumiy maktab tuzilmasidagi oxirgi blok eng qiyin va kam o'rganilgan – uning ruhiy tuzilma bu uning falsafasi, missiyasi, siyosati va strategiyasi, tashkiliy madaniyati. Tashkiliy madaniyat bu uning barcha a'zolari tomonidan baham ko'riladigan, ularning xatti-harakati va xatti-harakatlari uchun ko'rsatmalarni belgilaydigan g'oyalar, qadriyatlar va xatti-harakatlar namunalari tizimi, shuningdek, belgi-ramziy tizim (mifologiya, marosimlar va marosimlar, tashkilot qahramonlari, tashkilot tabulari, muloqot tili va shiorlar). Maktabni boshqarish metodini ko'rib chiqishda uning sub'ektlari tarkibi, boshqaruv funktsiyalari majmui, boshqaruvning tashkiliy tuzilmasi (ularning ierarxik tuzilishi, boshqaruv aloqalari va munosabatlari, darajalar, bo'g'inlar va bloklar bo'yicha bo'ysunish va bo'ysunish) odatda farqlanadi. Ko'pgina ta'lim

muassasalarining boshqaruv tizimining tuzilishi boshqaruvning 4 darajasi (vertikal tuzilma) bilan ifodalanadi:

1) birinchi daraja- maktab direktori, maktab kengashi, o'quvchilar qo'mitasi, jamoat birlashmalari rahbarlari. bu darajani belgilaydi strategik maktabni rivojlantirish yo'nalishlari.

2) ikkinchi daraja- maktab direktorining o'rinbosarlari, maktab psixologi, bolalar harakati tashkilotchisi, maktab direktorining ma'muriy va xo'jalik ishlari bo'yicha yordamchisi, shuningdek, o'zini o'zi boshqarish organlari va birlashmalari. Bu tashkilotlar amalga oshiradi taktik nazorat ta'lim muassasasi.

3) uchinchi daraja - o'qituvchilar, tarbiyachilar, sinf o'qituvchilari, ijrochilar operativ o'quvchilar va ota-onalar, bolalar uyushmalari, sinfdan tashqari ishlar tizimidagi to'garaklar bilan bog'liq boshqaruv funktsiyalari.

4) to'rtinchi daraja - birgalikda boshqaruv- talabalar, sinf va umumiy maktab o'quvchilarining boshqaruvi. Ushbu darajani ajratib ko'rsatish mavzuni - o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi munosabatlarning sub'ektiv xarakterini ta'kidlaydi.

Boshqaruv sub'ektining har bir quyi darajasi bir vaqtning o'zida yuqori darajaga nisbatan boshqaruv ob'ekti hisoblanadi ularning har biri o'ziga xos organlar, uyushmalar, kengashlar va boshqalar tuzilishiga ega gorizontal ravishda ochiladi. Boshqaruvning asosiy printsipti - bu bir kishilik boshqaruv. uning mohiyati shundaki, hokimiyat, qaror qabul qilish, mas'uliyat va tashkilotdagi jarayonlar va munosabatlarni boshqarish qobiliyati faqat bitta mansabdor shaxsga beriladi. shunga ko'ra, rahbar - bu mas'uliyat, kuch va nazorat qilish huquqini ifodalovchi shaxs. bir kishilik boshqaruv munosabatlari asosan tashkilotning ierarxik piramidasini tashkil qiladi.

Rahbarning barcha shaxsiy fazilatlari uning boshqaruv uslubida namoyon bo'ladi. Boshqaruv uslubi- bu rahbar tomonidan afzal ko'rgan boshqaruv faoliyatining usullari, usullari va shakllarining ma'lum bir tizimi. Xususan,

direktiv-kollegial uslubda-rahbar individual qarorlar qabul qilishga intiladi. Bevosita deputatlar ishtirokida vakolatlarni taqsimlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, ixtisoslashtirilgan maktablarning ish rejalarida rahbarlar bilan olib boriladigan menejment ishini takomillashtirish, xodimlar malakasini oshirish, maktabning o'quv-moddiy bazasini mustahkamlash, ta'lim-tarbiya ishining dolzarb masalalariga qaratilgan turli mavzularda seminarlar, konferensiyalar o'tkazish, maktab o'qituvchilarining pedagogik o'qishlarini tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Madiyarov G.A. Iste'mol tovarlari bozorida marketing tizimini rivojlanishi. Iqtisod fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya. -T.: TDIU, 2008. 86-b
2. Rasulova, Z., & Babamuratov, I. (2019). PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF MODERN FAMILIES. Theoretical & Applied Science, (12), 628-633.
3. Rasulova, Z. (2019). FUNDAMENTALS OF CREATIVE THINKING SKILLS DEVELOPMENT IN STUDENTS. Theoretical & Applied Science, (12), 624-627.
4. ZULFIYA, R. Uzbek: History, Today, Future. JournalNX, 7(1), 94-98.
5. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali.
6. Saidulloyevich, Y. O. (2022). COMMENTS AND EXPLANATIONS ON THE WORKS OF THE GREAT MUTAFFAKKIR IMAM GHAZALI. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL), 3 (12), 241-244.
7. Sayfidinovich, A. S., & Oripovna, S. S. (2022). USE OF THE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL HERITAGE OF ABU BAKR VARROQ TERMEZI IN THE SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 8, 110-114.

8. Sayfidinovich, S. A. (2022). Examples of Spiritual Enlightenment and Moral Education in the Hadiths. Academic Journal of Digital Economics and Stability, 16, 111-115.
9. Samiyev, A. S. (2020). THE LIFE AND BENIGNITY ACTIVITY OF ABU ABDULLAH MUHAMMAD IBN ISMAIL AL-BUKHARI. Theoretical & Applied Science, (5), 556-560.
10. Asror, S. (2022). The Pedagogical Significance of the Use of the Works of Sufi Alloyar in the Teaching of Education in Primary School. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(4), 11-13.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI

Ismoilova Maftuna Toxir qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

BT 1- bosqich 23-02 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Muminova Umida Qarshiyevna

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasining dolzarb masalalari, ahamiyati, maqsadi va vazifalari haqida so'z yuritiladi. Hozirda mamlakatimizda ona tilini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilib, maktablarda, ta'lim muassasalarida ona tilini o'qitishda turli innovatsion va pedagogik texnologiyalardan foydalanish ustuvorlik kasb etmoqda.

Kalit so'z: grammatika, fonetika, so'z yasallishini o'rganish metodikasi, nutq o'stirish metodikasi. izchillik, ongillik, ko'rsatmalilik, faollik, mustaqillik prinsplari, ijodiy tafakkurni o'stirish, matn yaratish.

Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi yuqori sinflarda ona tili o'qitish metodikasining dastlabki bosqichi bo'lib, u tekshiradigan masalalarni boshlang'ich sinf o'quvchilariga tadbiquan (muvofig ravishda) o'rgatadi. Shu bilan birga, boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasining o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fanining predmeti o'quvchilarga o'zbek tilini o'rgatish yo'llari va vositalari, ona tilini egallash, ya'ni nutqni, o'qish va yozishni, grammatika va imloni o'zlashtirib olish

to'g'risidagi ilmdir. Metodika maktab oldiga qo'yilgan ta'lim va tarbiyaviy vazifalardan kelib chiqib, ona tilini o'rgatishning vazifalarini va m azm unini belgilaydi, ta'lim-tarbiya berish jarayonini tekshiradi, shu jarayonning qonuniyatlarini va ta'lim berish usullarining ilmiy asoslangan tizimini belgilaydi. Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish grammatika, imlo va unga bog'liq holda nutq o'stirish metodikasinigina emas, balki xatsavod o'rgatish, sinfda va sinfdan tashqari o'qish metodikalarini ham o'z ichiga oladi. Shulardan kelib chiqib, boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fani quyidagi vazifalarni ajaradi:

a) boshlang'ich sinflarda ona tili kursining m azm uni, hajmi va mavjud tizimini, ya'ni kursning (xat-savod o'rgatish, o'qish, gram matika, imlo, nutq o'stirish va h.k.) dasturini belgilash va asoslash; b) o'qish va yozuvdan bilim va ko'nikmalarning shakllanishi jarayonini ham da bu jarayonda o'quvchilar duch keladigan qiyinchiiiklarni o'rganish, xatolarning sababini tahlil qilish, ularning oldini olish va to'g'rilashga yordam beradigan ish turlarini ishlab chiqish; d) ona tilidan beriladigan o'quv materialini o'quvchilar aniq tushunishi va puxta o'zlashtirishiga, ularda olgan bilimlarini amaliyotda tatbiq eta olishga va o'quvchilarning umumiy taraqqiyotiga, ya'ni ularning zehnini, xotirasini, kuzatuvchanligini, yodda saqlashini, mantiqiy tafakkurini, ijodiy o'ylashini, nutqini o'stirishga yordam beradigan metod va vositalarni ishlab chiqish; e) ona tilini o'rgatish bilan bog'liq holda maktablar oldiga qo'yilgan tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirish, o'quvchilarda axloqiy va estetik sifatlarni shakllantirish. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fani quyidagi bo'limlarni o'z ichiga oladi: 1. Savod o'rgatish metodikasi, ya'ni elem entar o'qish va yozishga o'rgatish. Bolalarga savod o'rgatish pedagogika fanidagina emas, balki ijtimoiy hayotda ham juda jiddiy masalalardan hisoblanadi. Chunki xalqning savodxonligi mustaqillik uchun, siyosiy onglilik uchun, madaniyat uchun kurash qurolidir. 2. O'qish metodikasi. Boshlang'ich sinflarda o'qish predm etining vazifasi bolalarni to'g'ri, tez (me'yorida), ongli va ifodali o'qish m

alakalari bilan qurollantirish hisoblanadi. 3. Grammatika, fonetika, soʻz yasallishini oʻrganish metodikasi. Bu boʻlim elem entar toʻgʻri yozuvga va husnixatga oʻrgatishni, gram m atik tushunchalar, boshlangʻich imlo malakalarini shakllantirishni nazarda tutadi. 4. Nutq oʻstirish metodikasi. Bu boʻlim boshlangʻich sinflarda alohida oʻrin tutadi. Bolalar birinchi navbatda tilni, nutqni oʻquv predmeti sifatida anglaydilar, ular xohlagan va qiziqarli narsalarnigina emas, balki zaruriy narsa va hodisalar haqida oʻylab, rejali nutq tuzish zarurligini ham tushuna boshlaydilar. Ular oʻzining grafik shakli bilangina emas, balki leksikasi, sintaktik va morfologik shakli bilan ham ogʻzaki nutqdan farq qiladigan yozma nutqni ham egallaydilar. Metodika bolalar nutqini boyitishi, sintaktik va bogʻlanishli nutqini oʻstirishni ham taʼminlashi kerak. Shuni aytib oʻtish kerakki, bogʻlanishli nutq maktablarda alohida boʻlim sifatida oʻrganilm aydi, u til fanining boshqa boʻlimlari bilan bogʻlangan holda shakllantiriladi.

Keyingi yillarda mustaqillik sharofati bilan taʼlimni tubdan isloh qilish davlat siyosatining asosiy yoʻnalishiga aylandi. „Taʼlim toʻgʻrisida“gi qonun va shu asosda yaratilgan “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” buning yorqin dalilidir. Darsni tashkil etish, boshqarish, nazorat qilishda oʻquvchi va oʻqituvchi faoliyatiga qoʻyiladigan talablar, didaktik qoidalar taʼlim prinsplari hisoblanadi. Bu prinsplar har fanda oʻziga xos tadqiq etiladi. Biz quyida ona tili fanini oʻqitishda qoʻllaniladigan prinsplar xususida soʻz yuritamiz. Tizimlilik va izchillik prinspi. Oʻzbek tili oʻqitishda tizimlilik va izchillik prinsipi muhim oʻrin tutadi. Til fanining boʻlimlarini bir tartibda oʻrganish shu prinspga mos tushadi. Ona tili fanini oʻrgatishda dastlab fonetika, leksika haqida, shundan soʻng soʻz yasash, soʻz tarkibi, morfologiya va sintaksis haqida maʼlumot beriladi. Bu esa yuqoridagi prinspga amal qilinganligini bildiradi. Ona tili oʻqitishda nazariyani amaliyotga bogʻlash ham muhimdir. Buning uchun fonetika va grammatikadan har bir mavzu orfografiya yoki punktuatsiya bilan, orfoepiya yoki lugʻat bilan bogʻliq holda oʻtilishi lozim. Bu prinspni amalga oshirish uchun grammatik qoidalarga mos misollarni jonli nutqdan olish, qoidalarni mustahkamlashda

o'quvchilarning ijodiy tafakkurini o'stirishga yordam beradigan mashqlardan foydalanish zarur bo'ladi. Ona tili o'qitishda onglilik ham muhim o'ringallaydi.

Onglilik prinsipi ta'rif yoki qoidaning o'quvchilar tomonidan ongli o'zlashtirilishiga tirishmoqni talab etadi:

1. O'qitishda ongli verbal-kognitiv ta'limga (OVKT) asoslanish
2. Til materiali va ta'lim oluvchilarning yosh psixologiyasi mutanosibligiga e'tibor berish.
3. O'quvchilarda mustaqil va ijodiy mushohada malakalarini mustahkamlash
4. Darsni ma'lum bir tizimda olib borish
5. Mavzulararo bog'lanishga e'tibor berish
6. Nutqiy malakalarni mustahkamlash va til sezgirligini oshirish

Ilmiylik prinsipi o'quv predmetlarini hozirgi fan yutuqlari zaminida bayon qilishni talab etadi. Tushunarliklik prinsipi esa o'quv predmetini bolalarning yoshi, shaxsiy xususiyatlari, hayotiy tajribalari, tayyorgarlik darajasiga moslashtirishni taqozo etadi. Bu ikki prinsip bir-birini to'ldiradi. Bu prinsiplarni amalga oshirishda quyidagilarga e'tibor berish talab etiladi:

- til sathlarini o'zaro bog'liqlikda o'rgatish;
- o'qituvchining fan yangiliklaridan xabardor bo'lib turishi kerak;
- o'qituvchi butun fikrini ilmga asoslanib bayon etishi lozim;
- til va nutqni farqlab o'qitishning, ixcham va talaffuz meyorlariga mos bo'lishi;
- ayrim o'quvchilarga individual munosabatda bo'lish.

Ko'rgazmali quoldan yangi bilim berishda ham, o'tilganlarini qaytarish va ayrim faktlarni izohlashda ham foydalanish mumkin. Ko'rgazma sifatida turli jadvallardan, boshqotirmalardan, fikrlash jarayonini tezlashtirishga qaratilgan o'quv topshiriqlaridan, kompyuterda ishlashga yo'naltirilgan dasturlardan, audiyo-video o'quv dasturlaridan foydalanish mumkin. Milliy dasturda ta'lim tizimining yaxlit axborot makonini vujudga keltirish bo'yicha ta'kidlangan

ko'rsatmalar, uzluksiz ta'limni ta'm inlash borasidagi islohotlarni amaliyotga tatbiq etish boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi oldida turgan dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Pespublikasining "Ta'lim to'g'risidagi Qonuni". 1997-y-avgust.
2. B.To'xliyev, M.Shamsiyeva, T.Ziyadova. "O'zbek tili o'qitish metodikasi" Toshkent. "Yangi asr avlodi" nashriyoti. 2006-y.
3. A.G'ulomov, M.Qodirov "Ona tili o'qitish metodikasi" Toshkent. "Universitet" nashriyoti. 2001-y.
4. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.— T.: „O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi“ Davlat ilmiy nashriyoti, 2003,— 5-jild, 613-bet.
5. Ushinskiy K.D. Tanlangan pedagogik asarlar. — Toshkent: "O'zdamnashr", 1959 - 49-bet.
6. Muminova U. Important problems of uzbek anonymity in the works of Kashgari //WEB OF SCIENTIST: INTERNATIONAL SCIENTIST RESEARCH JOURNAL ISSN. – C. 2776-0979.
7. Qarshiyevna U. M. Linguistic Views Of Mahmud Kashgari //Central asian journal of social sciences and history. – 2022. – T. 3. – №. 12. – C. 336-340.
8. Ximmatova O., Muminova U. BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZBEK BOLALAR YOZUVCHILARI IJODIY FAOLIYATI //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 121-124.
9. Muminova U. K. WORDS WHOSE MEANING HAS EXPANDED IN" MAHBUB UL-QULUB" //Modern Scientific Research International Scientific Journal. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 329-334.
10. Xo'jamurodova S. N., Muminova U. Q. ABDULLA AVLONIY–PEDAGOG VA BOLALAR SHOIRI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 128-132.
11. Qarshiyevna M. U., Tursunovna R. M. "Mahbub ul-qulub" da diniy atamalarning qo'llanishi //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 258-261.
12. Qarshiyevna M. U. Lexical-Grammatical Characteristics of the Noun in Ancient Turkish Language International Interdisciplinary Research Journal Volume 2 Issue 1. – 2023.
13. Davlatmamatovna H. G., Karshiyevna M. U. STUDYING THE SOCIAL, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC AND POPULAR ARTICLES IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 46-52.
14. Ochilchieva G., Karshiyevna M. U. METHODS AND MEANS OF FORMING A POSITIVE ATTITUDE OF STUDENTS TO THE ENVIRONMENT IN THE EXTRACURRICULAR PROCESS. – 2023.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KASBIY MAHORATINI OSHIRISHDA JISMONIY TARBIYANING O'RNI

Abduraimov Shaxboz Panji o'g'li

Termiz davlat pedagogika instituti

Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi

kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Jismoniy tarbiya nafaqat bolalarda sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, balki boshlang'ich sinf o'qituvchilarining malakasini oshirishda ham muhim o'rin tutadi. Bu o'qituvchilarning nafaqat jismoniy, balki psixologik va ijtimoiy farovonligini ham ta'minlaydi, bu esa ta'lim jarayoni sifatiga bevosita ta'sir qiladi.

Абстрактный. Физическое воспитание играет важную роль не только в формировании здорового образа жизни детей, но и в повышении квалификации учителей начальных классов. Это обеспечивает не только физическое, но и психологическое и социальное благополучие педагогов, что напрямую влияет на качество образовательного процесса.

Abstract. Physical education plays an important role not only in determining a healthy lifestyle in children, but also in improving the qualifications of primary school teachers. This ensures not only physical, but also psychological and social well-being of teachers, which directly affects the quality of the educational process.

Kalit so'zlar: Kompetentli, pedagog, mahorat, kasbiy bilim.

Key words: Competent, pedagogue, skill, professional knowledge.

Ключевые слова: Компетентность, педагог, мастерство, профессиональ-ные знания.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari turli davrlarda turlicha tashkil etib kelingan. Uning maqsad va vazifalari ham xilma-xil bo'lgan. Bu holatlar o'z navbatida jismoniy tarbiya atamasini o'ziga xos tushunishni taqozo etgan. Jismoniy tarbiya tushunchasiga izoh berishdan oldin, umuman mazkur sohaga dahldor tushuncha va iboralarni sanab o'tish ma'qul bo'lar edi.

Ularning asosiylariga quyidagilarni kiritish mumkin: jismoniy tarbiya, jismoniy ta'lim, jismoniy mashg'ulot, jismoniy tayyorgarlik, jismoniy madaniyat, jismoniy ulg'ayish, jismoniy kamolot, jismoniy mahorat, jismoniy mashqlar, jismoniy sifatlar va boshqalar.³⁷

Jismoniy tarbiya tushunchasiga berilgan ta'rifda ma'lum darajada tarbiyaning ta'lim bilan uzviy bog'liqligi e'tiborga olingan. Biz o'rgangan pedagogik va psixologik adabiyotlarda insonning shaxs sifatidagi kamolotida aqliy va axloqiy tarbiyaga kuchli ahamiyat berilganligi alohida ajralib turgani sezildi. Ammo nazarimizda jismoniy tarbiya ikkinchi darajada turgandek his qilingan bo'lsada, jismoniy tarbiyasiz, aniqrog'i jismoniy tarbiyaning ta'sirisiz, na aqliy va na axloqiy tarbiya mukammal bo'lmasligi e'tirof etilgan.

Jismoniy tarbiya inson organizmini morfologik va funksional jihatlardan takomillashtiradi. Bu degani, tanadagi barcha a'zolari normal rivojlanishi, jumladan bosh miya va oliy nerv sistemasini to'g'ri shakllanishi hamda faoliyat yuritishini ma'lum normaga solishi deb tushunish mumkin. Bosh miya, oliy nerv sistemasi, qon aylanish tizimlari aqliy va boshqa tarbiya yo'nalishlarining nerv-fiziologik asoslari bo'lishi mumkinligini e'tirof etganda, beixtiyor jismoniy tarbiya insonni komillikka olib boruvchi asosiy tarbiya turi ekanligi tan olinadi.

Keling, jismoniy tarbiya boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishiga qanday hissa qo'shishini ko'rib chiqaylik.

Jismoniy salomatlik va energiya:

³⁷ A. Abdullaev Xankeldiev. Sh.X. «Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi» (1-jild)/ Toshkent / «NAVRUZ» nashriyoti, 2017. - 400 bet.

Jismoniy tarbiya boshlang'ich sinf o'qituvchilariga salomatlik va yuqori energiya darajasini saqlashga yordam beradi. Faol sport yoki jismoniy mashqlar immunitet tizimini mustahkamlashga, jismoniy chidamlilikni oshirishga va stressni kamaytirishga yordam beradi. Jismoniy sog'lig'i yaxshi bo'lgan o'qituvchilar sinfning kundalik talablarini osonlikcha engishlari va yuqori darajadagi professional samaradorlikni saqlab qolishlari mumkin.

Hosildorlik va ijodkorlikni oshirish:

Muntazam jismoniy mashqlar tanadagi qon aylanishini va kislorod almashinuvini yaxshilashga yordam beradi, bu esa miya faoliyatini rag'batlantiradi va konsentratsiya va diqqat darajasini oshiradi. Sport yoki jismoniy mashqlar bilan muntazam shug'ullanadigan boshlang'ich sinf o'qituvchilari ko'proq samarali va ijodiy ishlaydi, bu esa o'quv jarayonining sifatini oshiradi.

Psixologik farovonlikni mustahkamlash:

Jismoniy tarbiya boshlang'ich sinf o'qituvchilariga kasbiy faoliyat bilan bog'liq stress va salbiy his-tuyg'ularni engishga yordam beradi. Jismoniy faollik kayfiyatni yaxshilaydigan, tashvishlarni kamaytiradigan va o'z-o'zini hurmat qilishni oshiradigan endorfinlar - baxt gormonlarini ishlab chiqarishga yordam beradi. Bu o'qituvchilarga ijobiy munosabat va optimizmni saqlab qolish, o'qitish va ta'lim sohasidagi muammolarni yanada samarali engish imkonini beradi.

Jismoniy tarbiya bilan shug'ullanuvchi boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'z o'quvchilariga namuna bo'lib xizmat qiladi. Ularda sog'lom turmush tarzining ahamiyati, jismoniy mashqlarning amaliy ahamiyati ko'rsatilgan. Bu bolalarni faol hayot tarziga undaydi, ijobiy odatlarni shakllantiradi va maktabda jismoniy tarbiya rivojlanishiga yordam beradi.

Jismoniy tarbiya boshlang'ich sinf o'qituvchisining pedagogik shaxsini shakllantirishga yordam beradi. Sport yoki jismoniy mashqlar bilan muntazam shug'ullanish o'z-o'zini tarbiyalash, qat'iyatlilik, qiyinchiliklarga chidamlilik va

jamoaviy ish kabi fazilatlarni rivojlantiradi. Bu fazilatlar ta'lim sohasidagi professional muvaffaqiyatning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Xulosa: Demak, jismoniy tarbiya boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy malakasini oshirishda, ularning nafaqat jismonan sog'lom bo'lishini, balki psixologik barkamolligini, mehnat unumdorligini va kasbiy mahoratini ham ta'minlashda asosiy o'rin tutadi. Jismoniy faollikni o'qituvchilarning kundalik hayotiga kiritish ularning kasbiy o'sishi va ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli ishlashi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2019-yil 29-yanvarda tasdiqlangan "Jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish" to'g'risidagi qarori. Toshkent 2019.Xalq so'zi 5 son.
2. Salimov O'.Sh. Jismoniy madaniyat nazariyasi va tarixi (O'quv qo'llanma). Termiz: "Surxon-Nashr", 2020 y. — 220 b.
3. A. Abdullaev. «Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi» (1-jild)/ Toshkent / «NAVRUZ» nashriyoti, 2017. - 400 bet.
4. A. Abdullaev Xankeldiev. Sh.X. «Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi» (1-jild)/ Toshkent / «NAVRUZ» nashriyoti, 2017. - 400 bet.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA SHAXMAT ORQALI BOLALARNING AQLIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Abduraimov Shaxboz Panji o'g'li

Termiz davlat pedagogika instituti

Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi

kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Qadimiy va maftunkor sport turi bo'lgan shaxmat nafaqat strategik teranligi va intellektual nafasatliligi bilan hayratlanarli, balki bolalarning aqliy rivojlanishiga ham o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi.

Абстрактный. Шахматы, древний и увлекательный вид спорта, не только впечатляют своей стратегической глубиной и интеллектуальной изысканностью, но и оказывают уникальное влияние на умственное развитие детей.

Abstract. Chess, an ancient and fascinating sport, not only impresses with its strategic depth and intellectual sophistication, but also has a unique effect on the mental development of children.

Kalit so'zlar: Ta'lim, debyut, shaxmat, qobiliyat, tendensiya

Ключевые слова: Образование, дебют, шахматы, способности, склонность.

Key words: Education, debut, chess, ability, tendency

E'tiborni tortadigan birinchi narsa - mantiqiy fikrlashni rivojlantirish. Shaxmatda bolalar vaziyatlarni tahlil qilishni, strategik rejalashtirish asosida qaror qabul qilishni va o'z harakatlarining oqibatlarini bashorat qilishni o'rganadilar. Ular uzoq muddatli istiqbollarni ko'rishni va raqibning harakatlarini oldindan ko'rishni o'rganadilar, bu esa analitik ko'nikmalar va murakkab muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, shaxmat bolalarni diqqatni jamlashga va diqqatni jamlashga o'rgatadi. O'yin davomida siz diqqatni doskada saqlashingiz, bo'laklarning holatini tahlil qilishingiz va optimal echimlarni izlashingiz kerak. Bu jarayon maktab va kundalik hayot uchun foydali bo'lgan diqqat va konsentratsiyani o'rgatadi.

Shaxmat ham xotirani rivojlantirishga yordam beradi. Shaxmat o'ynayotgan bolalar turli xil ochiq strategiyalarni, odatiy pozitsiyalarni va texnikani yodlaydilar. Ular harakatlar ketma-ketligini eslab qolish va xatolarini tahlil qilishni o'rganadilar, bu ularning o'yinlarini yaxshilashga va kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Shaxmatda bolalarning aqliy qobiliyatiga bir qancha omillar ta'sir qiladi:

Erta ta'sir qilish: Shaxmat bilan yoshligida tanishgan bolalarda o'yin bilan bog'liq aqliy qobiliyatlari yaxshilanadi. Erta ta'sir qilish ularga shaxmat qoidalari va tushunchalarini osonroq tushunish imkonini beradi va kelajakda o'rganish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Mashq va tajriba: Har qanday mahorat singari, shaxmat bo'yicha mahorat ham amaliyot va tajriba bilan birga keladi. Shaxmat o'ynash, boshqotirmalarni yechish va o'yinlarni tahlil qilish bilan muntazam shug'ullanadigan bolalarda muammoni yechish, namunani aniqlash va strategik fikrlash kabi aqliy qobiliyatlari mustahkamlanadi.

Kognitiv qobiliyatlar: Shaxmat xotira, diqqat, konsentratsiya va vizualizatsiya kabi turli kognitiv qobiliyatlarni oshiradi. Bolalar o'tgan o'yinlar va strategiyalarni eslab, xotirasini yaxshilaydi, o'yin davomida ularning diqqati va konsentratsiyasi yaxshilanadi. Vizual ko'nikmalar rivojlanadi, chunki ular doskadagi turli harakatlar va pozitsiyalarni aqliy taqlid qiladi.

Tanqidiy fikrlash: Shaxmat pozitsiyalarni tahlil qilish, variantlarni baholash va bosim ostida qaror qabul qilish kabi tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini talab qiladi. Bolalar o'z harakatlarining oqibatlarini baholashni va raqibning javoblarini oldindan bilishni o'rganadilar, mantiqiy fikrlash va analitik fikrlashni rivojlantiradilar.

Ijodkorlik: Shaxmat bir qator qoidalarga rioya qilgan holda, u ijodiy ifoda va o'ziga xoslikni ham beradi. Bolalar turli strategiyalarni o'rganishlari, noan'anaviy harakatlar bilan tajriba o'tkazishlari va murakkab muammolarga innovatsion echimlarni ishlab chiqishlari, ijodkorlik va tasavvurlarini rivojlantirishlari mumkin.

Emosional intellekt: Shaxmat bolalarni his-tuyg'ularini boshqarishga va qiyinchiliklarga dosh berishga o'rgatadi. Ular g'alaba va mag'lubiyatlarni boshdan kechiradilar, muvaffaqiyatsizliklarni nazokat bilan hal qilishni o'rganadilar va qiyinchiliklarga qarshi chidamlilik va qat'iyatlilikni rivojlantiradilar. Bu hissiy intellekt shaxmat taxtasida ham, undan tashqarida

ham qarorlar qabul qilish va shaxslararo munosabatlarni yaxshilashga yordam beradi.

Ijtimoiy hamkorlik: Shaxmat turnirlari, klublar yoki onlayn hamjamiyatlarda qatnashish ijtimoiy muloqot va hamkorlik uchun imkoniyatlar yaratadi. Bolalar tengdoshlari, murabbiylari va raqiblari bilan muloqot qilishda sport mahoratini, muloqot qilish qobiliyatini va jamoada ishlashni o'rganadilar, ularning umumiy aqliy rivojlanishiga hissa qo'shadilar.

Xulosa qilib aytish mumkinki, shaxmat sporti bolalarning aqliy rivojlanishiga chuqur va ko'p qirrali ta'sir ko'rsatadi. Bu nafaqat mantiqiy fikrlash, diqqatni jamlash, xotira va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi, balki bolalarga butun hayoti davomida foyda keltiradigan strategik ko'nikmalarni o'rgatadi. Binobarin, shaxmatning o'quv dasturi va o'quv jarayoniga kiritilishi bolalarning aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim qadamdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2019-yil 29-yanvarda tasdiqlangan "Jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish" to'g'risidagi qarori. Toshkent 2019.Xalq so'zi 5 son.
2. Salimov O'.Sh. Jismoniy madaniyat nazariyasi va tarixi (O'quv qo'llanma). Termiz: "Surxon-Nashr", 2020 y. — 220 b.
3. A. Abdullaev. «Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi» (1-jild)/ Toshkent / «NAVRUZ» nashriyoti, 2017. - 400 bet.
4. A. Abdullaev Xankeldiev. Sh.X. «Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi» (1-jild)/ Toshkent / «NAVRUZ» nashriyoti, 2017. - 400 bet.

M U N D A R I J A

	SO'Z BOSHI. <i>Hasanov A.B. TerDPI rektori</i>	4
I SHO'BA. BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING		

ZAMONAVIY ASOSLARI		
1.	ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ВА УНИНГ ТАЪЛИМ САМАРАДОРЛИКДАГИ НАТИЖАЛАРИ. <i>Чориев И.Т. (ТерДУ)</i>	6
2.	ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШДА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР. <i>Ю.Ф. Маҳмудов. (DTPI)</i>	13
3.	ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ В ВУЗЕ. <i>Кекеева З.О., Абугалиева Г.С. (Россия)</i>	21
4.	HOW CAN YOU MOTIVATE STUDENTS BY CREATING A POSITIVE ENVIRONMENT THROUGH DIGITAL TECHNOLOGY? <i>by WonTai SEOL. 설원태, Ph.D. in Journalism and Mass Communication. Professor of English, Korean, (Journalism). Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy.</i>	28
5.	БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИСИНИНГ САМИМИЙ ВА МЕҲРИБОНЛИК БИЛАН ЎЗ ЎҚУВЧИЛАРИ ОРАСИДА ОЛИБ БОРАДИГАН МУОМАЛА ВА МУЛОҚОТ МАДАНИЯТИ. <i>Худайкулов Х.Ж. (ЎзМУ)</i>	30
6.	KRELIT-MODUL SHAROITIDA TA'LIMNI INDIVIDUALLASHTIRISH MUAMMOLARI. <i>Nurullayeva Sh.U. (QarDU)</i>	36
7.	THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE TRANSFORMATION OF HIGHER EDUCATION IN KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND PROSPECTS. <i>Kariyev A. (Qozog'iston)</i>	40
8.	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA FANLAR INTEGRATSIYASINI TAKOMILLASHTIRISHGA TIZIMLI YONDASHUV. <i>Norbo'tayev X.B. (ТерДУ)</i>	45
9.	ТЕХНИЧЕСКОЕ ТВОРЧЕСТВО УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ИСКУССТВО И ТРУД В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ. <i>Азизов А.А. (Тожикистон)</i>	49
10.	Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларининг тафаккурини активлаштириш. <i>Мингбоев А.Ю. (Тожикистон)</i>	56
11.	КОРРЕКЦИЯ ДЕТСКИХ СТРАХОВ В КОНТЕКСТЕ СОТРУДНИЧЕСТВА СЕМЬИ И ШКОЛЫ <i>Кикеева З.О., Батаева С. Б (Россия)</i>	66
12.	ВЛИЯНИЕ ОТНОШЕНИЯ РОДИТЕЛЕЙ И ДЕТЕЙ В СЕМЬЕ НА ИХ УСПЕВАЕМОСТЬ. <i>Муева А.В, Очирова А.В. (Россия)</i>	71
	ВЛИЯНИЕ ТРУДНЫХ ЖИЗНЕННЫХ СИТУАЦИЙ НА	74

13.	ПСИХИЧЕСКОЕ И ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ ПОДРОСТКОВ: ФАКТОРЫ РИСКА И ЗАЩИТЫ <i>Кикеева З.О., Полоусова М.А. (Россия)</i>	
14.	ОРГАНИЗАЦИЯ ГРУППОВОЙ РАБОТЫ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ. <i>Александрова Д.В, Разливинских И.Н. (Россия)</i>	78
15.	ТИПЫ И ФОРМЫ УРОКОВ ТЕХНОЛОГИИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ. <i>Николаева А.В, Стерхова Н.С. (Россия)</i>	83
16.	BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA QADRIYATLI YONDASHUVNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI <i>Shabbazova D.R. (TerDPI)</i>	89
17.	FANLARARO ALOQADORLIK ASOSIDA EKOLOGIK MAZMUNDAGI MAVZULARNI O'RGANISHNING METODIK JIHATLARI. <i>Muxtarova L.A. (TerDPI), Junusbekova A. (Qozog'iston).</i>	93
18.	BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA MODELLASHTIRISH VOSITASIDA TIZIMLI EKOLOGIK TAFAKKUR ELEMENTLARINI SHAKLLANTIRISH. <i>Omonov R.Sh. (TerDU)</i>	100
19.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIM JARAYONIGA INNOVATSION YONDASHUV TEXNOLOGIYASI. <i>Azimova D.U, Abduraximova K.Q. (TerDPI)</i>	103
20.	ТАРБИЯИ МАЪНАВИЮ АХЛОҚИИ ҶАВОНОН ДАР ҶАМЪИЯТИ ИМРӮЗА. <i>Бобоев Ш.М., Самиева С. (TerDPI)</i>	107
21.	ТАСВИРИ МАЪНОҲОИ ЭВФЕМИЗМӢ ВА ВУЛГАРИЗМӢ ДАР ЗАБОНИ АДАБИИ ҲОЗИРАИ ТОҶИК. <i>Самиева С.О. (TerDPI)</i>	111
22.	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUCHILAR IJODIY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI. <i>Xolboyeva D.Sh, Shabbazova D.R. (TerDPI)</i>	117
23.	BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI BADIY ASARLAR BILAN TANISHTIRISHNING MAZMUNI. <i>Butayorova M.X (TerDPI)</i>	120
24.	BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI O'QITISHDA ZAMONAVIY INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING KICHIK YOSHGA MOS SHART-SHAROITLAR YARATISH VA UNING AHAMIYATI. <i>Mo'minov I. X. (TerDPI)</i>	124
25.	TILSHUNOSLIKDA ANTONIMIYA VA UYADOSHLIK MUNOSABATLARIGA YONDASHUV.	132

	<i>Musurmonqulov A. (TerDPI)</i>	
26.	BOSHLANG'ICH TA'LIM- TA'LIMNING ASOSIY SHAKLI SIFATIDA. <i>Ashurova S.A. (TerDPI)</i>	136
27.	BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA ZAMONAVIY MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING SAMARASI. <i>Ahmedov A.H, Bo'ritoshova R.A. (DTPI)</i>	138
28.	IJTIMOIIY-MADANIY ADAPTATSIYA JARAYONINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. <i>Abdunazarova Z. A. (TerDPI)</i>	141
29.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISH UCHUN SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLAR MODELLARINI TANLASH SABABLARI. <i>Tursunova S.I. (TerDPI)</i>	145
30.	ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN ONA TILI VA ADABIYOT FANINI O'QITISHDA FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI. <i>Berdalova X.U. (Termiz)</i>	151
31.	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INNOVATSION VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI. <i>Mengliqulova G., Bosimova M.D. (TerDPI)</i>	154
32.	DARS TURLARI, ULARNING TUZILISHI VA MAZMUNI. <i>Olloqulova F.U., Bosimova M.D. (TerDPI)</i>	157
33.	BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA TA'LIM-TARBIYA BERISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING QO'LLANILISHI. <i>Bozorova R.T. (Qashqadaryo)</i>	162
34.	QADRIYATLI MUNOSABATLAR-IJTIMOIIY FALSAFIY MUAMMO SIFATIDA. <i>Choriyeva F.A. (Qumqo'rg'on tuman 30-maktab)</i>	166
35.	BARKAMOL AVLODNI SHAKLLANTIRISHDA PSIXOLOGIYA FANINING O'RNI. <i>Choriyeva M.I. (Termiz shahar 1- maktab)</i>	169
36.	ЗАБОНИ ТОҶИКӢ ҲАМЧУН ФАНИИ ТАЪЛИМИӢ ДАР СИНФҲОИ ИБТИДОӢ. <i>Нурова М.А., Самиева С. (TerDPI)</i>	172
37.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJODIY RIVOJLANISHIDA HAMKORLIK KLASTERI. <i>Ne'matova D.B., Shabbazova D.R. (TerDPI)</i>	176
38.	ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ. <i>Тогаева Д.Р., Мухтарова Л.А. (TerDPI)</i>	179

39.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISH YO'LLARI. <i>Atamurodova Q.G', Xurramova U., Abdullayeva X. (DTPI)</i>	183
40.	DIDAKTIK TA'LIM TEXNOLOGIYALARI HAMKORLIKDA ISHLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH OMILI SIFATIDA. <i>Raxmonova M.Ch. (Muzrabot)</i>	187
41.	BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI MUVAFFAQIYATGA INTILISH MOTIVINI SHAKLLANTIRISH. <i>Raxmonova M.Sh. (DTPI)</i>	190
42.	BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA SOG'LOM TURMUSH TARZI KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH. <i>To'rayev A.X. (TerDPI)</i>	192
43.	UMUMTA'LIM MAKTAB O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH. <i>Dusyorova L.Sh. (DTPI)</i>	195
44.	SAVOD O'RGATISH DAVRIDA NUTQ O'STIRISH MAZMUNI. <i>Eshboyeva Z. (Jarqo'rg'on)</i>	201
45.	BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI INNOVATSION FAOLIYATGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. <i>Ismatova E., Olloqulova F.U. (TerDPI)</i>	204
46.	BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA GRAMMATIK O'YINLARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI. <i>Boboxonova F.O. (Qashqadaryo)</i>	208
47.	XALQ OG'IZAKI IJODINI BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIGA O'RGATISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI. <i>Tursunova S.I., Hasanova Sh.E. (TerDPI)</i>	211
48.	TILSHUNOSLIKDA NUTQ TOVUSHLARINING FONETIK O'ZGARISH HODISASI. <i>Ismoilova D. (TerDPI)</i>	215
49.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA FANININI O'QITISHDA DIDAKTIK VA INTERFAOL METODLAR. <i>Ismoilova M.T. (TerDPI)</i>	219
50.	MAKTAB O'QITUVCHILARINING KASBIYMADANIYATINI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI. <i>Jumayeva G.T. (TISU)</i>	221
51.	BOSHLANG'ICH SINFLARNI CHUQUR TIL ORQA "X" VA BO'G'IZ TOVUSHI "H" NI BIR-BIRIDAN FARQLASHGA O'RGATISH. <i>Ko'palboyeva F.J. (TerDPI)</i>	225
52.	BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING KREATIVLIGINI OSHIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH. <i>Muhammadiyeva M.Z. (Shahrisabz), Yusupova S.Z. (TerDPI)</i>	227

53.	O'QUVCHILAR MATEMATIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI. <i>Turobov M.S. (TerDPI)</i>	231
54.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTERFAOL TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH ORQALI O'QUVCHILARNING MANTIQUIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH. <i>Xoliyorova D.N. (TerDPI)</i>	235
55.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJODIY QOBILIYATLARINI NAMOYON ETISHGA KREATIV YONDASHUV. <i>Uzoqov A.Sh. (TerDPI)</i>	239
56.	ZAMONAVIY BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING BOSHLANG'ICH MATEMATIKA FANIGA INNOVATSION VA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVI. <i>Xasanova N. (TerDPI)</i>	242
57.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISH YO'LLARI. <i>Xurramova U, Abdullayeva X, Aliyeva M. (DTPI)</i>	245
58.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TABIATGA MUHABBAT RUHIDA TARBIYALASH. <i>Xumorova N.Sh. (ChDPU)</i>	248
59.	KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA TA'LIM TARBIYA JARAYONINI SHAKLLANTIRISH. <i>Yo'ldosheva M.A., Olloqulova F.U. (TerDPI)</i>	252
60.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI O'QITISHDA ZAMONAVIY METODLARNING AHAMIYATI. <i>Yuldasheva I.B. (TerDPI)</i>	256
61.	BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKADAN DARSDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARNI TASHKIL QILISH. <i>Zaripova M.Z. (TerDPI)</i>	259
62.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI O'QITISHDA ZAMONAVIY INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI. <i>Kuryazova Z. (Angor)</i>	262
63.	ZAMONAVIY TA'LIMDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK KOMPITENTLIGINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI VA USULLARI. <i>Xolmo'minova A. Z., Shabbazova D. (TerDPI)</i>	265
64.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MATEMATIK SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH MAZMUNI. <i>Eshnazarova M.T. (TerDPI)</i>	269
65.	INSON UCHUN VAQTNING QADRI. <i>Amonillayev S. (TerDPI)</i>	273

66.	BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNI TABIIY VA IQTISODIY NE'MATLARDAN OQILONA FOYDALANISHGA O'RGATISHNING ZAMONAVIY ASOSLARI. <i>Mavlonov Sh.Sh. (ShDPI)</i>	277
67.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA HUSNIXATGA O'RGATISHNING METODLARI. <i>Sharifov J.G. (JDPU)</i>	280
68.	BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA O'QUVCHILAR BILIMINI BAHOLASH KVALIMETRIYASINI TAKOMILLASHTIRISHNING AMALIY SHAKL, USUL VA VOSITALARI. <i>Mavlonova D. Z., Muxtarova L.A. (TerDPI)</i>	284
69.	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QITISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI. <i>To'xtamishova M.M. (TerDPI)</i>	287
70.	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIM JARAYONINI ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISH. <i>Sharipova M. H., Abduhalimova Y.N. (TerDPI)</i>	292
71.	O'ZBEK XALQ AN'ANALARI - YOSH AVLODNI MILLIY RUHDA TARBIYALASHNING ASOSIY BO'G'INIDIR. <i>Xayrullayeva F.A. (Denov), Bo'riyeva S. (TerDPI)</i>	296
72.	QO'SHMA SO'Z VA IBORALARNING BIR-BIRIDAN FARQI. <i>Sheraliyeva S.F. (TerDPI)</i>	299
73.	SINFDA, SINFDAN TASHQARI O'QISH DARSLARIDA MATN TAHLILIDA ADABIY TUSHUNCHALAR USTIDA ISHLASH METODIKASI. <i>Matyakubova Sh.Sh. (TerDPI)</i>	302
74.	BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIGA DARS VA DARSDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARDA EKOLOGIK MADANIYATNI TAKOMILLASHTIRISH. <i>Soat O.E. (TerDPI)</i>	306
75.	КРЕАТИВ ЁНДАШУВ АСОСИДА ТАБИИЙ ФАНЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ КОМПОНЕНТЛАРИ. <i>Эргашева М.Т. (TerDPI)</i>	309
76.	BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARGA IQTISODIY TARBIYA BERISHNING NAZARIY ASOSLARI. <i>Nasriddinova S.O. (DTPI)</i>	312
77.	BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING AQLIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASHNING DIDAKTIK ASOSLARINI YARATISH. <i>O'roqova S.S. (TerDPI)</i>	316
78.	TIMSS-2023 XALQARO BAHOLASH DASTURIDA 4-SINF O'QUVCHILARINING TABIATSHUNOSLIK FANI BO'YICHA	319

	NATIJALARI. <i>Raupova S.A. (TerDPI)</i>	
79.	SAVODI TA'LIM" ASARINING BOSHLANG'ICH SINFLAR UCHUN ANAMIYATI. <i>Suvonqulova. Z.H. (TerDPI)</i>	323
80.	МАФХУМИ КАСР ДАР ТАЪЛИМИ МАТЕМАТИКА ДАР СИНФҲОИ ИБТИДОЙ. <i>Хамроев М., Худайкулова С. (TerDPI)</i>	326
81.	ДИАГРАММАИ ЭЙЛЕР-ВЕНН БАРОИ СИНФҲОИ ИБТИДОЙ. <i>Амануллаева М., Худойкулова С. (TerDPI)</i>	329
82.	МУЛОҲИЗАҲО ВА АМАЛИЯТҲО БАРОИ СИНФҲОИ ИБТИДОЙ. <i>Ниёзова Д, Худайкулова С. (TerDPI)</i>	333
83.	ЭЛЕМЕНТҲОИ КАМБИНАТОРИКА БАРОИ СИНФҲОИ ИБТИДОЙ. <i>Анварова Н., Худойкулова С. (TerDPI)</i>	336
84.	МАФХУМИ МАЧМЎАҲО ДАР СИНФҲОИ ИБТИД <i>Халилова Р., Худойкулова.С. (TerDPI)</i>	339
85.	BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA MATEMATIK TASAVVURLARNI SHAKILANTIRISHDA AXBOROT TECHNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH. <i>Adashaliyeva R.H. (DTPI)</i>	342
86.	АСБОБҲОИ АЁНӢ ВОСИТАИ МУҲИМИ ҶАРАЁНИ ТАЪЛИМ ДАР СИНФҲОИ ИБТИДОЙ. <i>Анварова Н.Ф., Самиева. С. (TerDPI)</i>	344
87.	ОБЩИЕ СВЯЗИ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК С ДРУГИМИ НАУКАМИ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ. <i>Бутаярова Т. У., Л.А.Мухтарова (TerDPI)</i>	348
88.	ПСИХОЛОГИЯДА ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТ МЕТОДЛАРИ. <i>Туйчиева Ф. А. (Тошкент)</i>	353
89.	ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ <i>Холмуродов Ш.О. (ТерДПИ)</i>	358
90.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI O'QITISHNI ZAMONAVIY TECHNOLOGIYALAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. <i>Xudoynazarova G.J. (ТерДПИ)</i>	360
91.	ЎҚУВЧИ-ТАЛАБАЛАРНИНГ ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАРИНИ ЎЗЛАШТИРИШ ДАРАЖАЛАРИ. <i>Ш.О.Холмуродов, (ТерДПИ)</i>	365
92.	ТЕХНОЛОГИИ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА В РАЗВИТИИ ЭКО STEAM ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ.	368

	<i>Кучкинов А.Ю. (Чирчиқ)</i>	
93.	ПОВЫШЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ ПОДХОДА STEAM. <i>Тилавова С.Б. (Чирчиқ)</i>	372
94.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA NUTQNI SHAKLLANTIRISH VA SAVOD O'RGATISHNI TO'G'RI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI. <i>Xo'jamova M., Muminova U.Q. (TerDPI)</i>	376
95.	КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД ПРИ ИЗУЧЕНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЗНАЧЕНИЯ РОМАНА М. БУЛГАКОВА "МАСТЕР И МАРГАРИТА" В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ. <i>Батыршина Ж.К. (ТерДПИ)</i>	381
96.	BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK - PEDAGOGIK ASOSLARI. <i>Xudoynazarova G.J. (ТерДПИ)</i>	385
97.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING ESTETIK TARBIYASINI BAHOLASH VA NAZORAT QILISH. <i>Bobomurodova Z., Mamatraimova N., Temirova M. (TerDPI)</i>	391
98.	BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY ASOSLARI <i>Asomiddinova Z. (DTPI)</i>	395
99.	MAKTABLARDA ONA TILI FANI DARSLARIGA VA NUTQ O'STIRISHGA QO'YILADIGAN TALABLAR. <i>Do'stov S., Jumayeva H. (DTPI)</i>	398
100.	Boshlang'ich sinf tabiiy fanlar darslarida xarita bilan ishlash metodikasi. <i>Abdunazarov B.N., Djumayeva M.M. (TerDPI)</i>	402
101.	BOSHLANG'ICH SINFLAR ONA TILI O'QITISH METODIKASIDA PREDMETI MAQSADI VA VAZIFALARI. <i>Xudoynazarov T. (Muzrabot pedagogika kolleji), Xabibulloyev A.O. (TerDPI)</i>	405
102.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARINING MAZMUNI VA O'QITISH METODLARI. <i>Sheraliyeva S., Xabibulloyev A. (TerDPI)</i>	408
103.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI. <i>Choriyeva.M.N. (Toshkent)</i>	412
104.	XALQ OG'ZAKI IJODI ORQALI BOLALARDA MILLIY QADRIYATNI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI. <i>Eshmamatova N.Sh., (Qashqadaryo)</i>	416
105.	MATEMATIKAGA IXTISOSLASHTIRILGAN BOSHLANG'ICH	420

	SINFLARDA MATEMATIKA ÒQITISHNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI <i>Fayziyeva D.A. (Sherobod)</i>	
106.	INTERFAOL METODLAR ORQALI BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRUVCHI OMILLARDAN FOYDALANISH <i>G'apporova N.I. (Qiziriq)</i>	424
107.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH. <i>Xabibulloyev.A.O. (TerDPI)</i>	428
108.	BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA KREATIV FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH. <i>Allayorova A.A., Azimova.D. (TerDPI)</i>	432
109.	BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA MATEMATIKA TO'GARAGINI TASHKILLASHTIRISHDAGI ZAMONAVIY YONDASHUVLAR. <i>Mo'minov I.A., (Muzrabot), Xabibulloyev A. (TerDPI)</i>	435
110.	O'NLIK VA YUZLIK MAVZUSIDA MISOL VA MASALALAR YECHISHGA O'RGATISH METODIKASI. <i>Xabibulloyev A. (TerDPI)</i>	439
111.	NUTQNING SHAKLLANIB BORISHI VA UNGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR. <i>Xudoyqulov R.S., (Muzrabot), Xabibulloyev A. (TerDPI)</i>	446
112.	SINGAPUR MAKTAB TIZIMI DUNYODAGI BARCHA MAKTABLARGA NAMUNA. <i>Raupova S.A., (TerDPI)</i>	450
113.	BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHILARIDA REFLEKSIV KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH JARAYONLARI. <i>Erdanova Z.O. (TerDPI)</i>	454
114.	BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA KREATIV FAOLIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. <i>Usanova G.M. (Sho'rchi)</i>	458
115.	PIRLS TOPSHIRIQLARI ASOSIDA TARBIYAVIY ISHLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI. <i>Imomova N.O', Erdanova Z.O. (TerDPI)</i>	462
116.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA MA'NAVIY-HUQUQIY TARBIYA BERISHNING ILMIY-NAZARIY METODOLOGIK ASOSLARI <i>Mirzakbarova M.A., Erdanova Z.O. (TerDPI)</i>	466
117.	O'QUVCHILARNING AXBOROT BILAN ISHLASH KOMPETENSIYASI RIVOJLANTIRISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. <i>Nizomiddinova N.H., Erdanova Z.O. (TerDPI)</i>	469

118.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI KASB-HUNARGA QIZIQTIRISHNING METODIK ASOSLARI. <i>O'rolova N.I., Erdanova Z.O. (TerDPI)</i>	473
119.	XALQ OG'ZAKI IJODIDA MILLIY QADRIYATLAR VA MEHNAT TARBIYASI. <i>Pattayeva D.P., Erdanova Z.O. (TerDPI)</i>	477
120.	YOSHLARDA VATANPARVARLIKNI SHAKLLANTIRISHDA AJDODLAR MEROSIDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK OMILLARI. <i>Po'latova D.Sh. (Muzrabot)</i>	480
121.	ZAMONAVIY TA'LIMDA MATEMATIKA TARAQQIYOTI <i>Qaxxorova Z.D. (TerDU)</i>	483
122.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KREATIVLIK FIKRINI RIVOJLANTIRISH. <i>Qodirova G.Z., Erdanova Z.O. (TerDPI)</i>	487
123.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING ODOB-AXLOQ QOIDASI. <i>Qurbonova R.Y. (Oltinsoy)</i>	490
124.	O'QUVCHILARDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK - PEDAGOGIK ASOSLARI. <i>Shodmanova X.M. (Sho'rchi)</i>	494
125.	KICHIK MAKTAB YOSHDAGI BOLALARNING O'ZLASHTIRISHIDA BIBLIOTERAPIYANING O'RNI. <i>To'raqulova D.R. (Qashqadaryo)</i>	497
126.	BOLALARGA AXLOQIY TARBIYA BERISHDA OILANING O'RNI <i>Umirzoqova S.N., Erdanova Z.O. (TerDPI)</i>	501
127.	XALQARO BAHOLASH DASTURALARI TA'LIM SIFATINI KAFOLATLASHINING ASOSIY XUSUSIYATLARI. <i>Usanova Sh.F. (Denov)</i>	504
128.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIMY O'YINLARDAN FOYDALANISHNING JORIY HOLATI. <i>Xolbayeva D.Sh. (Muzrabot)</i>	507
129.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA SO'Z TURKUMLARI HAQIDA MA'LUMOTLAR BERISH. <i>Xoliyeva S.D., Erdanova Z.O. (TerDPI)</i>	511
130.	KREATIV O'QITUVCHI SHAXSINI SHAKLLANTIRISH. <i>Xoshimov R.R. (TerDPI)</i>	514
131.	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'YIN TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA O'QUVCHILAR QIZIQISHINI ANIQLASH YO'LLARI <i>Xurramova O'.B., Erdanova Z.O. (TerDPI)</i>	517
132.	1-2 SINIF O'QUVCHILARINING O'QISH MALAKALARINI TAKOMILLASHTIRISH. <i>Xusanova R. Ch., Erdanova Z.O. (TerDPI)</i>	521

133.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA IBORALAR USTIDA ISHLASH USULLARI. <i>Yuldasheva S.G', Erdanova Z.O. (TerDPI)</i>	524
134.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. <i>Yusupova D.A. (Termiz)</i>	528
135.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYADAN SINFDAN TASHQARI ISHLARNING PEDAGOGIK AHAMIYATI. <i>Zayniddinova B.Sh. (Samarqand)</i>	531
136.	BOSHLANG'ICH SINFLADA SIFAT SO'Z TURKUMINING O'RGANILISHI. <i>Ahmedova U.I. (Boysun)</i>	535
137.	TARBIYAVIY JARAYONLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI. <i>Botirova L.B., Erdanova Z.O. (TerDPI)</i>	538
138.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISH. <i>Xoliyeva S.R. (TerDPI)</i>	542
139.	PEDAGOGIK MAHORATNI O'QUV-TARBIYA ISHLARI JARAYONIDA SHAKLLANTIRISH YO'LLARI <i>Xurramova M.B. (TerDPI)</i>	546
140.	BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI O'QITISHDA TAYANCH KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH. <i>Choriboyeva Z.Ch., Muxtarova L.A. (TerDPI)</i>	550
141.	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INTEGRATIV TA'LIM METODLARI <i>Nimatulloyeva Sh.D, Normurotova A.K (DTPI)</i>	554
142.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI VA TABIIY FANLAR INTEGRATSIYASI <i>Sayriddinova R.B., Abduhalimova Y. N (TerDPI)</i>	556
143.	UZLUKSIZ MA'NAVIY TARBIYA - TARAQQIYOT GAROVI <i>Raxmonov J (Qashqadaryo)</i>	560
144.	INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANGAN INTERFAOL METODLAR <i>Rashidova M.Ch, Jabborova B (TerDPI)</i>	564
145.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TALAFFUZIDA JARANGLI VA JARANGSIZ TOVUSHLARNING O'RNI <i>Otamurodova M.H (DTPI)</i>	568
146.	ТАСВИРИЙ САНЪАТ ВА МУҲАНДИСЛИК ГРАФИКАСИ ЙЎНАЛИШИДА ШАРҚ МИНИАТЮРА МАКТАБЛАРИНИ ЎРГАНИШ. <i>Садамов Ч.Х. (TerDPI)</i>	572
147.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI	576

	<i>Djurakulova A.X. (TerDU)</i>	
148.	FONETIK BILIMLARNI OSHIRISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH <i>Amirkulova Z.M., Nazarova A (Termiz iqtisodiyot va servis universiteti)</i>	578
149.	O'QISH DARSLARIDA TARIXIY QAHRAMONLAR OBRAZINIO'RGANISH <i>Amirkulova Z.M., Shirinkulova M. (Termiz iqtisodiyot va servis universiteti)</i>	580
150.	MA'NAVIYAT VA UNING JAMIYAT HAYOTIDAGI O'RNI <i>Baxriddinova Sh, Xoliqova P. (TerDPI)</i>	582
151.	UMUMIY O'QUV KO'NIKMALAR - ILMIY-TADQIQOT FAOLIYATINI AMALGA OSHIRISH VOSITASI. <i>Olloqulova F.U. (TerDPI)</i>	587
152.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA IJODIY FAOLIYATNI YANADA OSHIRISH VA RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI. <i>Jo'rayev A. (TerDPI)</i>	592
153.	O'QITUVCHINING KASBIY MALAKASINI OSHIRISHDA DEONTOLOGIK KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHIRISH MASALASIGA <i>Mamatqobilova Sh. A., Eshbo'riyeva Sh. (TerDPI)</i>	596
154.	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INTEGRATSION YONDASHUV. <i>Niyozova D, Xoliqova P. (TerDPI)</i>	600
155.	TIL O'QITISH VA O'RGANISHDA TA'LIM JARAYONINI MODERNIZASİYALASH ISTIQBOLLARINI O'RGANISH OMILLARI. <i>Normo'minov B.U. (SamDChTI)</i>	603
156.	МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ КОНЪЮНКЦИЯ, ДИЗЪЮНКЦИЯ, ИМПЛИКАТЦИЯ, ЭКВИВАЛЕНЦИЯИ БАЙОНОТХО. <i>Хабибуллоева Х., Худайкулова С. (TerDPI)</i>	607
157.	ULUG' AJDODLARIMIZNING O'GITLARI BIZ UCHUN MEROS. <i>Mustafoqulov R.B (TerDU)</i>	611
158.	MA'NAVIY MEROSNING INSON VA JAMIYAT RIVOJIGA TA'SIRI. <i>Xoliqova P.A. (TerDPI)</i>	625
159.	O'ZBEKISTON XALQLARINING MA'NAVIY MADANIYATI VA MILLIY MENTALITETINING TARIXIY TAHLILI. <i>Murodullayeva N. (DTPI)</i>	623
160.	O'QITUVCHILARNING KASBIY REFLEKSIYASI. O'QUVCHILARNING AQLIY SALOHİYATINI RIVOJLANTIRUVCHI OMILI SIFATIDA. <i>Norxujayeva Z.U. (DTPI)</i>	628
161.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING OG'IZAKI NUTQINI	630

	RIVOJLANTIRISH O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. <i>Qarshiyeva E. (TerDPI)</i>	
162.	ERTAKLAR - BOLA TAFAKKURINING TARBIYA MAKTABI <i>Sayfiddinova N. (TerDPI)</i>	633
163.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MA'NAVIY - AXLOQIY TARBIYALASH MAZMUNI. <i>Tojimurodova Z., Olloqulova F. (TerDPI)</i>	637
164.	TALABALARNI TANQIDIY FIKRLASHGA O'RGATISHDA AYRIM PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH VOSITALARI. <i>Xurramova S. (TerDPI)</i>	641
165.	ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЮ РУССКОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ В ВУЗАХ УЗБЕКИСТАНА. <i>Абзаиров Т. Ю., Ибрагимов Т. (TerDPI)</i>	644
166.	ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАВЫКОВ УСТНОЙ РЕЧИ ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ. <i>Халиков Н.А. (TerDPI)</i>	648
167.	БОШЛАНГИЧ ТАЪЛИ ТИЗИМИНИНГ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВНИНГ ЁШГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. <i>Нормуродова М. (СамДЧТИ)</i>	652
168.	ИНКИШОФИ ТАРБИЯ ВА ИҚТИМОИ ШАХС МАҚСАД ВА ВАЗИФАҲОИ ТАРБИЯ. <i>Нематова М, Холиқова П. (TerDPI)</i>	655
169.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA BADIY TASAVVURLARINI RIVOJLANTIRISH - IJTIMOY-PEDAGOGIK ZARURIYAT SIFATIDA. <i>Narzullayeva M., Shabbazova D.R. (TerDPI)</i>	658
170.	ОРАТОРСКОЕ МАСТЕРСТВО. <i>Усаров Р. (ТерГПИ)</i>	662
171.	O'QITUVCHI PEDAGOGIK FAOLIYATIDA MULOQOT MADANIYATI VA PSIXOLOGIYASINING XUSUSIYATLARI. <i>Tursunova S., Yo'ldosheva M. (TerDPI)</i>	666
172.	BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING O'QUV-BILISH FAOLIYATINI MODELASHTIRISH <i>Xamidova Z.I. (TerDPI)</i>	671
173.	МЕТОДИКА ПОДГОТОВКИ ЗАДАЧИ ДЛЯ ИССЛЕДОВАНИЯ PIRLS. <i>Hasanova S.K. (TerDPI)</i>	674
174.	TILSHUNOSLIKDA STILISTIK FIGURA VA TROPLAR TADQIQI <i>Tursunov Jaxongir (TerDPI)</i>	677
175.	JADID MA'RIFATPARVARLARININIG TARBIYA HAQIDAGI	681

	FIKRLARI. <i>Hazratkulova Sh.N. (TerDPI)</i>	
2 –SHO'BA		
176.	TALABALARNI PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASHDA DISPUTLARNING O'RNI VA AHAMIYATI. <i>Orupova H.X. (QarDU)</i>	685
177.	НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ГИБРИДНОГО ОБУЧЕНИЯ (HYFLEX ТЕХНОЛОГИИ) В ПОДГОТОВКЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В ВУЗЕ. <i>Жунусбекова А., Аренова А.Х. (Алматы, Казахстан)</i>	690
178.	ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ И СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ. <i>Уварова Г.Н., Леонтьева Л.О. (Россия)</i>	698
179.	О НЕКОТОРЫХ ПОДХОДАХ К ТЕХНОЛОГИИ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К ПРОПЕДЕВТИЧЕСКОЙ ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЕ С МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ. <i>Ганиева М.А., Осимова П.А. (Тожикистон)</i>	700
180.	ПОДГОТОВКА БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ К ПСИХОЛОГО – ПЕДАГОГИЧЕСКОМУ СОПРОВОЖДЕНИЮ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ. <i>Кдырбаева А.А., к.ф.-м.н., профессор КазНПУ им Абая, Алматы, Казахстан, Рябова Е.В., магистр педагогики, старший преподаватель КазНПУ им. Абая, Алматы</i>	705
181.	ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ СФЕРЫ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕЮЮ <i>Кекеева З.О, Полоусова М.А. (Россия)</i>	715
182.	OLIY TA'LIM MUASSASALARINING TALABALARIDA ISHLAB CHIQLILGAN TADQIQOT KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH <i>Qo'shoqova U.E. (QarDU)</i>	718
183.	PROFESSIONAL TALIM MUASSALARIDA PEDAGOGIK JARAYONNI TASHKIL ETISH. <i>Qosimov Sh.U. (TerDPI)</i>	721
184.	OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING NOTIQLIK VA OMMA OLDIDA SO'ZLASH MALAKALARINI OSHIRISH. <i>Shotemirov S. (TerDPI)</i>	723
185.	OLIY VA PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM MAZMUNI, SIFATI, TA'LIM DASTURLARI, TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANTIRISH <i>Muminova U.Q., Jo'rayeva M.N (TerDPI)</i>	726
186.	OLIY VA PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM MAZMUNI, SIFATI, TA'LIM DASTURLARI, TEXNOLOGIYALARINI	729

	RIVOJLANTIRISH. <i>Ximmatova O'.N. (TerDPI)</i>	
187.	OLIY TA'LIMDA CHET TILLARINI O'QITISHDA ELEKTRON LUG'ATLARDAN FOYDALANISHNING FOYDALI TOMONLARI <i>Sharopov A.A., Qodirova M.T.</i>	733
188.	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA XARAKAT KO'NIKMA VA MALAKALARNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. <i>Alimov Q.A. (TerDPI)</i>	735
189.	TARBIYA FANI VA UNING DOLZARBLIGI. <i>Yuldasheva M.Sh. (TerDPI)</i>	740
190.	КОНТРОЛЬ И КОРРЕКЦИЯ ПРОЦЕССА ЗАНЯТИЙ ОЗДОРОВИТЕЛЬНОЙ ГИМНАСТИКОЙ. <i>Ильматова P.P (TerDPI)</i>	743
191.	ОПТИМИЗАЦИЯ МЕТОДОВ СИЛОВОЙ ПОДГОТОВКИ В ТРЕНИРОВОЧНОМ ПРОЦЕССЕ САМБИСТОВ. <i>Даминов И.А. (TerDPI)</i>	748
192.	SAVOD O'RGATISH DARSLARIDA KO'RGAZMALI VOSITALARDAN FOYDALANISH BO'YICHA EKSPERIMENTAL ISH VA BUNDA YUZAGA KELADIGAN MUOMMOLAR. <i>Sheraliyeva O. (Angor)</i>	752
193.	ONA TILI DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH. <i>Zaripova M. Z., Muminova U.Q. (TerDPI)</i>	756
194.	SINF VA SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARDA INTERAKTIV O'YINLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI. <i>Xudoyqulova Z.Q. (TerDPI)</i>	760
195.	TABIIY BOYLIKLARDAN OQILONA FOYDALANAYLIK! <i>Ximmatova K.U. (Angor)</i>	763
196.	GANDBOLDA HIMOYA VA HUJUM TEXNIKASIDAGI YANGILIKLAR: O'YIN MAHORATINI O'RGATISH VA RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI. <i>Usmonova Sh.M. (TerDPI)</i>	766
197.	BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIGA SHAXMATNI O'RGATISHDA INTEGRATSION YONDOSHUV MUAMMOSI HOLATI. <i>Xoliqov U. Q., Muxammadiyeva M. (GulDU)</i>	771
198.	TURKIY TILDA YARATILGAN ILK LUG'ATLAR. <i>Tursunov J.P (TerDPI)</i>	774
199.	BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA "SIFAT" MAVZUSINI O'RGATISH NAZARIYASI. <i>Toshtermirova M., Muminova U.Q. (TerDPI)</i>	780
200.	ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA BOLALAR NUTQINI O'STIRISHNING MAZMUNI.	784

	<i>Toshboltayeva G.O., Muminova U. Qarshiyevna (TerDPI)</i>	
201.	SINFDAN TASHQARI ISHLAR MAFKURAVIY PROFILAKTIKANI RIVOJLANTIRISH SHAKLI SIFATIDA. <i>Tojinorova Dilso'z, Muminova U.,Q. (TerDPI)</i>	787
202.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI KASBGA YO'NALTIRISH. <i>Temirova S.F., Muminova U.Q. (TerDPI)</i>	791
203.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MATEMATIKA FANIGA QIZIQISHNI UYG'OTISH USULLARI. <i>Ravshanova Sh. (DTPU)</i>	794
204.	BOSHLANG'ICH SINFDAN O'QITISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH USULLARI. <i>Qobilova M.S. (TerDPI)</i>	797
205.	Boshlang'ich sinf darsligida tarbiya fanining o'tilish nazariyasi va turlari. <i>Bosimova M.D., Ravshanov A. (TerDPI)</i>	800
206.	SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISHDA QO'YILADIGAN PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK TALABLAR. <i>Nazarova Z.Sh. (TerDPI)</i>	804
207.	SINF VA SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARDA INTERAKTIV O'YINLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI. <i>Narzullayeva G.X. (Qumqo'rg'on)</i>	807
208.	LEXICAL-GRAMMATICAL CHARACTERISTICS OF THE VERB IN ANCIENT TURKISH LANGUAGE. <i>Muminova U.K. (TerDPI)</i>	810
209.	BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING METODIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISH. <i>Mirzamurodova N.F. (TerDPI)</i>	814
210.	TA'LIM METODLARINING O'QITUVCHI PEDAGOGIK FAOLIYAT JARAYONIDAGI O'RNI <i>Mengliyeva G., Muminova U.K. (TerDPI)</i>	816
211.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARINI OTISH JARAYONIDA MILLIY, MANAVIY TUYG'ULARNI SHAKLLANTIRISH. <i>O'ralova M.I. (TerDPI)</i>	820
212.	INGLIZ TILI DARSLARIDA BOSHLANG'ICH TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINING NUTQIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH <i>Jo'rayeva M.Y. (QarDU)</i>	823
213.	TALABALARNI MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNI TASHKIL ETISHGA TAYYORLASHNING SAMARALI TEXNOLOGIYALARI <i>Jurayeva G.M. (University of Economics and Pedagogy)</i>	826
	BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI	831

214.	TAYYORLASHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSION TEKNOLOGIYALARINING INTEGRATSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI BUGUNGI PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA <i>Mamatmuminov U.K. (TerDPI)</i>	
215.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA SIFAT SÒZ TURKUMI BILAN NUTQNI RIVOJLANTIRISH. <i>Muminova U.Q., Mamanazarova M. (TerDPI)</i>	834
216.	XALQ OG'ZAKI IJODI VOSITASIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. <i>Abduraximova M.A. (TerDPI)</i>	838
217.	TA'LIM JARAYONIDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNING AHAMIYATI. <i>Mahmudova N.I. (TerDPI)</i>	840
218.	INKLYUZIV TA'LIMNING HUQUQIY ASOSLARINI XALQARO HUJJATLARDA TAHLIL QILISH. <i>Qo'ldosheva M. (TerDPI).</i>	843
219.	INSON KAMOLOTIDA ILM O'RGANISHNING O'RNI. <i>Bobomurodova D.K. (TerDPI)</i>	846
220.	INTEGRATSIYA TA'LIM JARAYONINI QULAYLASHTIRISHNING MUHIM PRINSIPI SIFATIDA. <i>Karshiyeva A., Bosimova M. D. (TerDPI)</i>	849
221.	CHET ELDA ALOHIDA YORDAMGA MUHTOJ BOLALARNING INKLUZIV TA'LIMI. <i>Jo'rayeva M. (TerDPI)</i>	851
222.	BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING AXBOROT BILAN ISHLAY OLISH KOMPETENSIYASI RIVOJLANISHINING ZARURIYATI. <i>Ismailov J.A. (JDPU).</i>	854
223.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA KO'RGAZMALI METODLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI. <i>Farxodova D.M., Qulmo'minov O'S. (TerDPI)</i>	857
224.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI O'QITISHDA PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. <i>Donayeva A., Tursunova S.I. (TerDPI)</i>	861
225.	ONA TILI O'QITISH METODIKASIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI. <i>Choriyeva M.M., Muminova U.Q. (TerDPI)</i>	865
226.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI TASHKIL ETISH JARAYONI. <i>Boynazov Z.U. (TerDPI)</i>	868

227	BOSHLANG'ICH MAKTAB O'QUVCHILARIDA BUGUNGI TA'LIM TIZIMINING JARAYONI VA VOSITALARI <i>Boynazov Z.U. (TerDPI)</i>	873
228	TARBIYA NAZARIYA VA TURLARI. <i>Bosimova M. D., Ravshanov A. (TerDPI)</i>	877
229	BOSHLANG'ICH SINIF TABIIY FANLARDAN SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISH MAZMUNI. <i>Bobomurodova R.O(Qiziriq)</i>	880
230	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI. <i>Axmedova M.Sh., Tursunova S.I (TerDPI).</i>	883
231	TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARDORLIGI. <i>Axmatova G. X.(Iqtisodiyot va pedagogika universiteti)</i>	887
232	МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ИШЛАР - ЎҚУВЧИЛАРДА ҚАДРИЯТЛИ МУНОСАБАТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ АСОСИ. <i>Абдухолиқова.М, Муминова У.Қ. (TerDPI) .</i>	889
233	XALQ OG'ZAKI IJODI VOSITASIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. <i>Abduraximova M.A. (TerDPI)</i>	893
234	BOSHLANG'ICH SINIF DARSLIKLARINI O'QITISHDA KO'RGAZMALI VOSITALARDAN FOYDALANISH. <i>Abdullayeva N.J.(TerDPI)</i>	895
235	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING SHAXSIY DAXLSIZLIKNI TA'MINLASH SOHASIDAGI QONUN HUJJATLARI TAHLILI. <i>Sherqobilov A.R. (Termiz shahar ichki ishlar boshqarmasi)</i>	897
236	BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA TEXNIK IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. <i>Xudaykulova S.Z. (TerDPI)</i>	901
237	BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI TAYYORLASH JARAYONIDA QO'LLANILADIGAN ILMIY PEDAGOGIK METODLAR VA ULARNING TAVSIFI. <i>Ashurova M.F., (Jarqo'rg'on), Bo'riyeva F.I. (TerDPI)</i>	904
238	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. <i>Muhammadiyeva G. (TerDPI)</i>	906
239	TARBIYAVIY ISHLARNI AMALGA OSHIRISHDA SINIF RAHBARINING TARBIYACHILIK MAHORATI. <i>Sultonova M. (Termiz)</i>	912
240	BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING PEDAGOGIK	

	TEXNIKANI EGALLASH MAHORATI. <i>Tursunova S.I., Jo'rayeva M. Sh. (TerDPI)</i>	914
241	BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARINING TEXNOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING MUHIMLIK DARAJASI. <i>Yakibova D. Sh.(TerDU)</i>	918
242	OLIY TA'LIM MUASSASALARI TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH USULLARI. <i>Qurbonova Z.M. (TerDU)</i>	921
243	BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARINI KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA METODIK TAYYORLASH. <i>Djumayeva M.M.(TerDPI)</i>	923
244	AKMELOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY KOMPITENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. <i>Xudoymurodova D. (TerDU)</i>	926
245	МУСИҚА ПСИХОЛОГИЯСИ ПЕДАГОГ ШАХСИ <i>Эргашев Н. Хасан Ў.(ТерДУ)</i>	929
246	БОШЛАНГИЧ СИНФИ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ ОИЛАВИЙ МУНОСАБАТЛАРИДА ДЕСТРУКЦИЯНИ БАРТАРАФ ЭТИШ. <i>Шарафутдинова Х. Г. (ТерДУ)</i>	932
247	КОГНИТИВНОЕ РАЗВИТИЕ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ: ФОКУС НА ВНИМАНИИ. <i>Маматкулова С.С., Шаббазова Д.Р.(ТерГПИ)</i>	936
248	ТАРБИЯИ АХЛОҚИИ МАКТАББАЧАҒОНИ ХУРДСОЛ ДАР РУҲИЯИ АНЪАНАҲОИ ХАЛҚӢ. <i>Минзбоева О.А.(Tojikiston)</i>	938
249	ОТА-ОНАЛАРНИНГ О'З БОЛАЛАРИГА Е'ТИБОРИНИ КУЧАЙТИРИШНИНГ PSIXOLOGIK АНАМИЯТИ. <i>Turayeva N.A.(Termiz tumani)</i>	942
250	ФОРМИРОВАНИЕ У УЧАЩИХСЯ УСТНЫХ И ПИСЬМЕННЫХ НАВЫКОВ СЧЁТА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ. <i>Кабирова Н.Х. (TerDPI).</i>	945
251	O'ZBEK TILIDA KELISHIK KATEGORIYASINING O'RGANILISHI. <i>Qudratova M. Sh.(TerDU)</i>	949
252	KO'RSATKICHLI VA LOGORIFMIK TENGLAMALAR. <i>O'taganova U. E. (TerDPI), Safarov V.U, (Toshkent viloyati), Suyunov J.F. (TerDPI).</i>	954
253	ONA TILI DARSLARIDA IQTIDORLI BOLALARNING NUTQIY SAVODXONLIGI USTIDA INDIVIDUAL ISHLASH. <i>Norbutayeva M. (DTPI)</i>	956

254	BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA HADISLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. <i>Ro'ziyeva M.I. (Toshkent)</i>	959
255	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING OG'ZAKI VA YOZMA NUTQINI SHAKLLANTIRISH USULLARI. <i>Qahhorova M.S. (TerDPI)</i>	962
256	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI. <i>Berdiyeva M.M. (TerDI)</i>	964
257	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARDA IJODKORLIKNI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI. <i>Raxmatullayeva F.A. (Angor)</i>	968
258	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA IJOBIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHNING MAZMUNI. <i>Ibadullayeva D.R. (Qashqadaryo)</i>	971
259	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI BADIY ASARLAR BILAN TANISHTIRISHNING IJTIMOY KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI. <i>Butayorova M.X. (TerDPI)</i>	974
260	O'ZBEK XALQ MAQOLLARINING PEDAGOGIKA SOHASIDA TUTGAN O'RNI. <i>Axmedova S.R. (Qashqadaryo)</i>	977
261	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH. <i>Bahromova M.N., Azimova D. (TerDPI)</i>	980
262	TABIY FANLARNI O'QITISHDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KREATIV QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK TIZIMI. <i>Qulmo'minov O'.S. (TerDPI)</i>	983
263	YOSHLARNI KASBGA YO'NALTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. <i>Bobomurodov E.H., (TerDU), Jovliyev J.A., (TerDPI)</i>	986
264	TOG'AY MUROD BADIY NUTQIDA "INSON BORLIQ" MUNOSABATINING SEMANTIK TASNIFI. <i>Xolnazarov U.E. (TerDU)</i>	990
265	PRETSEDENT NOMLAR TADQIQI MASALASI. <i>Xolnazarov U.E., Tursunboyeva A.I. (TerDU)</i>	995
266	O'ZBEK XALQ ERTAKLARIDA O'XSHATISH, MAQOLLAR TAHLILI ("PODACHINING QIZI" HAMDA "HALOL MEHNAT" ERTAKLARI MISOLIDA). <i>Xolnazarov U. E., Qayumova M.B. (TerDU)</i>	998

267	BOSHLANG'ICH TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINING KASBIY KOMPETENTLINI SHAKILLANTIRISHDA, TA'LIM LOGISTIKASI. <i>Badalov D.A (TISU)</i>	1004
268	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA QADRIYATLARNI ULUG'LASH MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH. <i>Usmanova S.E., Shamkayeva A. (TerDPI).</i>	1009
269	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA MODELLASHTIRISH METODLARINING AHAMIYATI. <i>Alimardanova S.I.. (TISU)</i>	1014
270	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA CHET EL O'QUVCHILARINI BAHOLASH MEZONI VA SAMARALI TAQDIRLASH. <i>Soatmurodova S., Ibrohimova G., Boynazarova N.. (TerDPI).</i>	1018
271	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TARBIYASIDA MILLIY QADRIYATLARNING AHAMIYATI. <i>Shabbazova D. R. (TerDPI)</i>	1023
272	O'QUVCHILAR TARBIYASINING ASOSIY MEZONLARI. <i>G'afulov E. Q. TerDPI</i>	1026
273	BOSHLANG'ICH SINFLARDA TASVIRIY SAN'ATNI O'QITISHDA PEDAGOGIK MAHORATNING O'RNI. <i>Boynazarova N. (TerDPI)</i>	1030
274	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA ERTAKLARNING O'RNI. <i>Muhiddinova M., Fayziyeva M., Boynazarova N. (TerDPI).</i>	1034
275	MAKTAB O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH. <i>Hayitova K., Mamarasulova G., Boynazarova N. (TerDPI)</i>	1039
276	ЎЗБЕКИСТОНДА ГАСТРОНОМИК ТУРИЗМ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. <i>Ш. Алланов, (ТерДПИ)</i>	1043
277	ФОРМЫ И МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИДАКТИЧЕСКОЙ ИГРЫ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА. <i>Навбатова Р Х., Нарзуллаева М О (Термиз)</i>	1046
278	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TABIIY FANLARGA QIZIQISHINI VA O'ZLASHTIRISH DARAJASINI OSHIRISH YO'LLARI. <i>Mengliyeva Y., Abdunazarova Z (Termiz)</i>	1051
279	BOLALAR JAMOASI - PEDAGOGIK TA'SIRNING ASOSIY SHAKLI. <i>Abdullayeva N, Raxmonova O, Azimova D (TerDPI)</i>	1056

280	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA ONA TILINI O'RGATISHNING LINGVISTIK ASOSLARI. <i>Ro'zimamatova M., Abdunazarova Z. (TerDPI)</i>	1058
281	DIDAKTIK O'YINLARINING MOHIYATI. <i>Qodirqulova Z., Abdunazarova Z. (TerDPI)</i>	1063
282	BOSHLANG'ICH SINFLARDA DIDAKTIK O'YINLARINING AHAMIYATI. <i>Bobomurotova Z., Abdunazarova Z (TerDPI)</i>	1066
283	IXTISOSLASHTIRILGAN MAKTAB RAHBARLARINING BOSHQARUV FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI. <i>Abduraimov S. (TerDU)</i>	1071
284	BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI. <i>Ismoilova M, Muminova U. (TerDPI)</i>	1078
285	BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KASBIY MAHORATINI OSHIRISHDA JISMONIY TARBIYANING O'RNI. <i>Abduraimov Sh. (TerDU)</i>	1082
286	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA SHAXMAT ORQALI BOLALARNING AQLIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI. <i>Abduraimov Sh. (TerDU)</i>	1086

**BOSHLANG'ICH TA'LIM: SAMARALI TA'LIM AMALIYOTI,
MUAMMOLARI, ISTIQBOLLARI**
mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman
materiallari to'plami

(2024-yil 17-18 may, Termiz shahri)

I QISM

Mas'ul muharrirlar: Shabbazova D.R.

Muxtarova L.A.

Xaydarova M.X

Texnik muharrir: Temirova M.K

Dizayner: Mo'minova U. Q

“KITOB NASHR” nashriyoti. Termiz shahri, Islom Karimov ko'chasi 62-uy.

Tasdiqnoma: № 5300 (10.05.2021)

Bosishga 2024-yil 29-mayda ruxsat etildi. Bichimi 60x84 1/16 ofset qog'ozi.

Times TAD garniturası. Shartli bosma tabog'i 16. Adadi 100 nusxa.

To'plam “ILM 21” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Bosmaxona manzili:

Termiz shahar, Nodira ko'chasi, 6-uy